

JÁSZBERÉNY TÖRTÉNETE A REFORMKORTÓL
A HARMINCAS ÉVEKIG

FŐSZERKESZTŐ: PETHŐ LÁSZLÓ

JÁSZBERÉNY TÖRTÉNETE A REFORMKORTÓL
A HARMINCAS ÉVEKIG

Jászberény, 2015.

Főszerkesztő:

Pethó László

Szerzők:

Bagi Gábor, Bathó Edit, Bojtos Gábor, Cseh Dániel, Csörgő Terézia, id. Frivaldszky János, Gál Klaudia, Lovas Lajos, Lukácsi Katalin, Papp Izabella, Pernyész Anita, Pernyész Livia, Sebők Balázs, Szikszai Mihály

Az időrendi áttekintést összeállította: Szabó Jánosné

Források és feldolgozások fejezetet összeállította: Gulyás Erzsébet

Olvasszerkesztő: Egyedfi Gizella

Nyelvi lektor: Nagy József

Segédszerkesztő: Cseh Dániel

Tördelőszerkesztő: Buschmann Éva

Borítóterv: Bartos Kinga

Szerkesztésben közreműködtek:

Besenyi Vendel, Cseh Géza, Csomor Józsefné, Karády Viktor, Kármán Antal, Magyar Zsolt, Metykó Béla, Rohonczy Viktor, Turjányi Sándor, Vincze János Farkas, Wirth Lajos

Nyomda: Creatív Color Stúdió Kft. Jászberény

Kiadja a Jászsági Évkönyv Alapítvány

Felelős kiadó: Kertész Ottó kuratóriumi elnök

A könyv megjelenését támogatta Jászberény Város Önkormányzata.

ISBN 978-963-08-9219-3

TARTALOMJEGYZÉK

A REFORMKORTÓL A KIEGYEZÉSIG

Bagi Gábor: Jászberény reformkora.....	7
Papp Izabella: Jászberény az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején.....	35
Bagi Gábor: A város az önkényuralom idején.....	62

A DUALIZMUS KORI VÁROSTÖRTÉNET LÁTÓSZÖGEI

Cseh Dániel: A várospolitikai szereplői és konfliktusai (1867–1914).....	95
Pernyész Lívia: A város gazdaságtörténete.....	178
Lukácsi Katalin: A korabeli város a Historia Domus nézőpontjából.....	209

SZÍNES KÉPMELLÉKLET I.....	225
----------------------------	-----

HÁBORÚ, FORRADALMAK, KONSZOLIDÁCIÓ

Sebők Balázs: Az első világháború és a város.....	241
Sebők Balázs: Az 1918–19. évi forradalmak.....	288
id. Frivaldszky János: Friedvaldszky polgármester működésének első szakasza	318

SZÍNES KÉPMELLÉKLET II.....	337
-----------------------------	-----

TARTALOMJEGYZÉK

A VÁROS INFRASTRUKTÚRÁJA ÉS OKTATÁSA

Szikszai Mihály: A vasút és a Jászberény-Szolnok kérdés.....	353
Gál Klaudia: A város infrastruktúrájának fejlődése a sajtó tükrében.....	380
Csörgő Terézia: Reáliák a Főgimnáziumban.....	409
Pernyész Anita: „Vannak nálam gazdagabbak” – Karády Győző irodalmi hagyatékából.....	442
Bojtos Gábor: Adalékok az elemi iskolák történetéhez.....	453

A VÁROSI ÉLETMÓD

Bathó Edit: Adatok a jászberényi vendégfogadás történetéhez.....	472
Lovas Lajos: Bordélyok, kéjnök, bujakór.....	493
Bojtos Gábor: A Bathó-kerti út szövevényes története.....	509

IDŐRENDI ÁTTEKINTÉS.....

521

A szerzők anyagaiból összeállította: Szabó Jánosné Taczman Mária

FORRÁSOK ÉS FELDOLGOZÁSOK.....

535

A szerzők anyagaiból összeállította: Gulyás Erzsébet

ADAT- ÉS FORRÁSTÁR.....

553

Bagi Gábor

JÁSZBERÉNY REFORMKORA

1832-től a Magyar Királyság országgyűlésein állandósuló politikai küzdelmek fő célja a jobbagyság felszabadítása, a feudális rendi társadalomszerkezet lebontása és a polgári viszonyok általánossá tétele lett. Látszólag a Jászkun Kerület kiváltságos népeisége nem volt érdekelt ezekben a nagy országos kérdésekben, ám a polgári forradalom előtti évek eseményei egyértelműen azt bizonyították, hogy a fejlődés általános vonulatától már nem lehet elszigetelődni, és a helyi belső reformoknak (modernizáció) is csak az országos törekvésekkel párhuzamosan van esélyük a megvalósulásra.

Berény életének 1848 előtti kereteit, a redempción alapuló társadalmi tagozódást, a jogokat és kötelezettségeket, a közigazgatási és önkormányzati rendszert, a gazdaság és a gazdálkodás helyi jellemzőit az előző kötetben már részletesen bemutattuk, elemeztük. Elmondható, hogy az ott vázolt viszonyok a polgári forradalomig terjedő, szűk másfél évtized alatt nem vagy csak igen lényegtelen mértékben változtak. Az esetleges újítások, változások szervesen épültek a már meglévő elemekre, így korszakunkban inkább csak a városiasodás, a kultúra és az oktatás fejlődésének egyes jegyei emelhetők ki. Ám ezt a rövid időszakot mégis fontos események jellemezték, ezek igen komoly felismerésekhez vezettek a jövődő szempontjából.

1. A népesség

A város népessége 1830–1848 között közel 15%-kal növekedett, ám ez az adat így némileg megtévesztő. Az 1831-es kolerajárvány ugyanis több mint 600 fővel csökkentette az előző évi népességet, így ettől az időponttól számítva már közel 30%-os népességnövekedésről kell beszélnünk. A lakosság vallási összetétele ugyanakkor nem változott. A római katolikusok abszolút túlsúlyát az alig 5%-ot kitevő reformátusok nem veszélyeztették, sőt még növekedésük üteme is eléggé elmaradt az előbbiektől. A helyi görögség viszont a kereskedelmen alapuló számottevő gazdasági ereje ellenére számszerűen nem volt jelentős.

Berény népességének alakulása 1831–1848 között

	1830	1831	1833	1837	1840	1841	1843	1846	1848
Római kat.	15 036	14 421	?	15 823	16 949	16 206	16 846	17 273	?
Görög vallású	34	24	?	12	46	56	56	77	?
Ref.	927	900	?	879	888	895	945	965	?
Egyéb	24	32	?	34	18	23	23	28	?
Össz.	16 021	15 377	17 031	16 748	17 901	17 180	17 870	18 343	18 343

A születések száma hosszabb távon komolyabb növekedést mutatott. A katolikusok éves születési átlagai 1831–1837-ig 650-730 között mozogtak, majd a következő négy évben már 790-860 közti adatokkal találkozunk. 1842-ben és 1843-ban ugyanezek az értékek átmenetileg 750-800 közé estek vissza, de a következő években már újra 800-910 közé emelkedtek. A kisszámú reformátusoknál 35-60 fős adatok voltak a jellemzőek, bár 1847-ben csak 16 (!) újszülöttet anyakönyveztek.

A halálozás a katolikusoknál 1831-ben volt a legmagasabb, csaknem 1300 fős. Ezt követően 1832–1835 között 550-650 közötti adatokkal találkozunk, amit az 1836-os 704 fős csúcs zárt le. Utóbb 1837–1840 között 400-500 közé esett az évenként elhaltak száma, 1841-től viszont ez az érték ismét emelkedni kezdett. Előbb 600 fölé, majd a következő évben csaknem 900-ra. Az 1843-as 722 fő után a következő két esztendőben 500-650 közé esett az éves halálozás, ám az 1846-os 974 és az 1847-es 899 személy már újra csak igen komoly járványokra, tömeges megbetegedésekre utal. A reformátusoknál az elhaltak száma ekkoriban 11-52 fő között mozgott, ámde adataik a katolikusoknál megfigyelt hullámnak sokszor nem feleltek meg.

A születések és halálozások alakulása Berényben 1831–1847-ben

Év	Születés			Halálozás			Különbözet		
	R.kat.	Ref.	Összes	R.kat.	Ref.	Összes	R.kat.	Ref.	Összes
1831/47	13 133	742	13 875	11 473	609	12 082	+1660	+133	+1791

A természetes szaporodás a kor hazai és középkelet-európai tendenciáinak megfelelően igen magas születési és halálozási értékek különbségeiből alakult ki. Ez a református és a katolikus lakosság esetében nem mutatott ugyan jelentős eltérést, de néhány sajátosság azért mégis kimutatható. Így 1831-ben a nagy kolerajárvány több mint 600 fővel csökkentette a város népességét. Ezt a veszteséget azonban döntően a katolikus népesség szenvedte el, míg a reformátusoknál az elhaltakhoz képest egyenesen 24-gyel több születést regisztráltak. 1833-ban viszont a kisszámú reformátusoknál alakult ki halálozási többlet, míg a katolikusokat ebben az évben a születések számának túlsúlya jellemezte.

A katolikusoknál az 1831-es nagy népességcsökkenés után három éven át 90-160 fős születési többletre következtethetünk, ami azonban 1835/1836-ban már alig 17-34 közé csökkent le. Ezt követően viszont újabb jelentős emelkedés figyelhető meg, aminek csúcscaként 1838–1840 között 330-470 fős éves természetes népességyarapodás alakult ki. Az ezt követő csökkenés mélypontját az 1843-as év 123 fős halálozási többlete jelentette. 1844/45-ben ugyan újra jelentősebb (423 és 219 fős) születési többlet alakult ki, ám 1846/47-ben már ismét a halálozások száma került túlsúlyba (103 és 126 fővel). A mind rendszeresebbé váló korabeli orvosi jelentések alapján a nagyobb járványok és a halálozási többletek kapcsolata teljesen egyértelmű és igen jól dokumentálható.

Az éves adatok alapján 1831 eleje és 1848 tavasza között Berény lakossága mintegy 2200 fővel nőtt, ugyanakkor a születések és halálozások különbözete csak mintegy 1800 lelket tett ki. Ezek szerint a vizsgált másfél évtized alatt minimálisan legalább 400 főnyi bevándorlásra következtethetünk. Ezek között voltak jázsági és külső megyékből származó hivatalnokok, értelmiségi csoportokhoz köthető személyek (pl. Egerből Mészáros Rupert Ignác, Rétiből Edvi

Illés László és Szatmárból Koór János orvosok, a balatonfőkajári Kálmán János református lelkész, Törökszentmiklósról Kléger József, Árokszállásról Kis András gimnáziumi tanár), valamint jelentősebb számban iparosok is. Meglepő viszont, hogy az 1815 utáni másfél évtizedhez képest igen kevés honosítás jelenik meg a levéltári anyagban. Így 1830-ban említik Molnár Menyhért ladányi szücs bevétele, míg 1831-ben a második patikát nyitó Preiszgauer Károly Zalaegerszegről érkezett. Ugyanakkor pl. az 1831-ben feltűnt Reinhard Gottlieb kéményseprőről, valamint az 1834-ben bevett Nerfeld János kalapos legényről semmit sem tudunk. A jelek szerint a belső igények (a helyi céhek érdekei) alapján ekkoriban már a beköltözni akaró kézműveseket is mind jobban megszürték, sokakat visszautasítottak, és csak a hiányszakmákhoz tartozókat részesítették előnyben. Valószínű viszont, hogy a városi javak idegen bérlői (pl. sok pesti polgár) idővel szintén honosságot kapott Berényben, akárcsak több kerületi alkalmazású személy (pl. Budáról Linzbauer Ferenc főorvos) is.

A törvénytelen születések száma átlagos volt. 1841-ben 8 ilyen esetet említettek, 1846-n pedig 15 katolikus és 4 református törvénytelen újszülöttet vettek számba. A forradalom előtti években észrevehetően terjedtek a nemi betegségek, részben a szállásoló katonaság nyomán, illetve az utazók számának növekedése, a mind élénkebb kereskedelmi forgalom vagy más tényezők hatására is.

A puszták közül főképp Lajos és Mizse népessége indult jelentősebb emelkedésnek. 1837-ben az előbbinek 160, az utóbbinak 85 lakója volt, a ladányiakkal közös benei pusztának viszont ekkor még csak 75 lakosát említették. A népesség későbbi gyors növekedését nagyban segítette a szabadságharc idején lebonyolított pusztai földosztás is.

2. A gazdasági élet

A lakosság gazdálkodásának jellemzői ez alatt a két évtized alatt nem sokat változtak. A mezőgazdasági jellegű vidéken a meghatározó az állattartás/tenyésztés maradt, ugyanakkor a földművelés jelentőségének növekedése is mind érezhetőbbé vált. Ennek megfelelően növekedett a szántók, a kertek és a rendszeresen kaszált rétek aránya, míg fokozatosan csökkentek a legelők és a haszonvehetetlen területek. Az átalakulás iránya mindinkább a földművelő tanyás gazdaságok kialakulása felé mutatott, ám a lakosság ezt a váltást nehezen, sőt egyfajta gazdasági válságként élte meg. Állandóan panaszkodtak a jobb legelők fogyására, az állattartás lehetőségeinek csökkenésére, az egyre növekvő lakossági kenyérgabona-szükséglet biztosításának különféle problémáira, ám a megörökölt, hagyományos határhasználati rendszer radikális átalakításától még sokáig visszarettentek. Az 1819-re elkészített tagosítási terv lehetővé tette volna a földek végleges kimerését és a határ tanyák szerinti felosztását. Ennek ellenére – az Árokszálláson tapasztalt problémákra hivatkozva – a tagosítást a nádori utasítások ellenére is még jó három évtizeden át halogatták, és inkább csak a régi művelési-határhasználati rendszert toldozták-foldozták.

A korábbiakhoz hasonlóan sajnos e korszak adóösszeírásainak adatsorai is nehezen követhetők, mivel a felvétel szempontjai többször is változtak. Emellett a nyomási, a tanya- és a nyilasföldek művelése és az összeírásokba való felvétele is eltérő volt. Így 1847/48-ban ezeket teljes terjedelemben a szántók közé sorolták, míg máskor – a nyomásos rendszerbe való eltérő besorolás nyomán – csak egyes részekkel tették ezt.

A földterületek megoszlásának változása az adóösszeírások alapján

	1833/4	1834/5	1844/5*	1845/6**	1847/8
1. osztályú szántó (kishold)	2814 ½	4278	--	--	--
2. osztályú szántó (kishold)	2814 ½	4278	--	--	--
3. osztályú szántó (kishold)	5629	8556	16 464	18 297	31 225 ½
1. osztályú rét (kaszás)	2832 ¼	2831	--	--	--
2. osztályú rét (kaszás)	2832 ¼	2831	--	--	--
3. osztályú rét (kaszás)	5664 ½	5662	10 736	10 212	165
3. osztályú szőlő (kapás)	3149	3059	2317	2669	2474
1. osztályú legelőn nagy állat	7945	7020	5480	7012	8325
2. osztályú legelőn kisebb állat	17 699	16 570	13 393	19 198	28 057

* az adómentes tisztviselői javak nélkül

** az immár adókötelessé vált tisztviselői javakkal

Az állattartáson belül továbbra is főleg a gyapjútermelő juhászat szerepe növekedett, és folytatódott a külföldi, jobb minőségű gyapjút adó fajták számának a régi magyar juhokkal szembeni emelkedése. A korábban meghatározó marhatartás szerepe a juhászathoz képest fokozatosan visszaesett. Az állatlétszámok azonban az időjárás viszontagságaitól, az állományt tizedelő különböző járványoktól erősen függték, így időnként a gazdák igen súlyos károkat szenvedtek el. A veszteségek nyomán viszont mind általánosabb igénnyé vált a helyi állategészségügy fejlesztése. A város baromrvisi állását 1845-ben létesítették, a tisztre Kertész Mihály sebészt választották meg. A mezőrendőri törvényt 1841-ben léptették életbe, egy-egy személyt 3-400 h kijelölt terület felügyeletével bíztak meg.

Az eredetileg csak a helyi szükségleteket kielégítő földművelés mind fontosabbá vált. 1845-ben Berény belső határában már 32 676 h szántót és kaszálót vetek számba. Ebből a nyomási földek nyolc osztályban 5984, a nyilasföldek öt osztályban 4096, míg a tanyaföldek 22 596 h-at tettek ki. A nyomási földeket továbbra is két kalkatúrában (nyomásban) használták, azaz egy évben 2992 h-at vetettek be alapvetően búzának. A tanyaföldeknek évente a harmada pihent, így egyszerre csak 15 730 h-at szántottak fel búza, rozs, árpa, zab és kukorica alá. A nyilasoknak a negyedét, 1024 h-at művelték, így évente 19 776 h-on folyt szántóföldi művelés.

Ekkoriban az őszi és tavaszi vetések általában három magot adtak, ami 19 776 köből vetőmag után 59 328 köbölnyi termést jelentett, de az ár- és belvizek által okozott károk fejében egyharmad részt levontak. Így 39 552 köbölnyi termés maradt, aminek értékét 158 208 pft-ra becsülték. Végül azonban a termett mennyiségből további levonásokkal csak 32 950 köből

felhasználható mennyiséggel számoltak, aminek a fele kellett a következő évre vetőmagnak, míg a másik rész a házi szükségletet fedezte. A 16 328 köbölnyi gabonát a 18 000 berényi lakos éves ellátására a jó kukorica- és burgonyatermésrel együtt elegendőnek tekintették.

Berény állatállománya az adóösszeírások tükrében

	1833/4	1834/5	1844/5*	1845/6**	1847/8
Jármos ökör	1476	1364	1269	1548	2050
Fejős tehén	1202	978	726	971	1200
Meddő tehén	597	497	216	350	420
3 éves tinó	325	273	242	454	575
2 éves tinó	576	430	196	395	564
Borjú	744	511	255	463	621
Szarvasmarha együtt	4920	4053	2904	4181	5430
Hámos ló	2487	2484	2245	2315	2330
Ménes ló	352	294	201	267	342
3 éves csikó	77	83	64	134	111
2 éves csikó	109	106	66	115	112
Lovak együtt	3025	2967	2576	2831	2895
Sertések	905	839	607	901	626
Juhok	16 794	15 731	12 713	18 297	27 431

* az adómentes tisztviselői javak nélkül

** a tisztviselői javakkal

Ekkor a 4096 h kaszálónál a víz okozta kárt 8000 szekér szénára becsülték, míg a tényleges hasznót újabb 8000 szekerre. Mivel egy szekér széna értékét 20 vft-ban adták meg, a kaszálók éves hasznának megállapításakor 160 000 vft jövedelemmel számoltak. Végeredményben tehát a belső határban a szántók és kaszálók jövedelme ekkor 555 520 vft-ot, vagyis 222 208 pft-ot tett ki.

1848 elején a gyenge termés miatt ismét csak összeírták a város lakosságának gabonataralékait, amelynek főbb adatait az előző kötetben már közöltük. Ez a felvétel igen részletes, és bár ismét csak nem átlagos termésű időszakban készült (így nem tudjuk, hogy az egyes növények esetén pontosan milyen mértékű volt a terméskiesés), mégis figyelemre méltó képet nyújt a helyi szántóföldi művelés szerkezetéről. Ha a kimutatás pontos, akkor Berény aránylag szerencsés volt az 1847. évi termésrel. A vetőmag levonása után az ételmezésre elsődlegesen fordítható búzából, kétszeresből és burgonyából, továbbá ázalékféléből (bab, borsó, lencse)

146 019 pm maradt, ami a 18 343 lakosú városnak (1 személyre évi 6 pm-et, azaz együtt 110 058 pm-et számítva) több mint elegendő volt. Emellett nem csak a burgonya több mint felét fordíthatták állati takarmányozásra, hanem a nehéz időkben emberi ételkészítésnek is felhasználható mintegy 102 275 pm-nyi árpat, kukoricát és esetleg zabot is.

Végeredményben Berényben összesen 282 582 pm szántóföldi terménnyel számoltak 1848 elején. A legjelentősebb a kétszeres (búza és rozs keveréke) volt 26,7%-al, tehát az összeírt termés több mint negyedét tette ki. A második helyen a burgonyát találjuk 22,2%-kal, míg a harmadikon a kukoricát 20,3%-kal. E három növény tehát együtt a teljes termésmennyiség több mint kétharmadát adta. Aránylag jelentősnek tekinthető még a 16,6%-nyi árpa, viszont a 6,6%-kal említett búza és a 3,3%-kal szereplő zab véleményünk szerint igencsak gyenge átlagokkal és a szokásosnál jóval kisebb mennyiséggel és arányokkal szerepelhet itt. A bab 2,6% és a borsó 1,3%-os aránya első pillanatra megfelelhet a valóságnak, a teljesen hiányzó kölest és lencsét viszont még biztosan nagyobb mennyiségben természetették.

Az összesítésben a kétszeres elsősége a régi szántóföldi természerkezetre utal, kimondottan meglepő viszont a burgonya második helye. Erről sokan azt írták, hogy a járszági lakosság sokáig idegenkedett tőle, így talán az ekkori fontossága átmeneti és véletlenszerű is lehet. A kukorica harmadik helye nem meglepetés, jobb években még talán nagyobb is lehetett a részese-
sedése a termésből.

A gabonafélék mellett a tanács igyekezett tovább növelni a dinnyeföldek és a szőlők területét. Így 1832-ben 354 ½ láncc földet osztottak ki dinnye alá, lánconként 4 frt-ért. Ugyanakkor a szőlőterületek csökkenése az 1840-es évek elején bizonyosan a kedvezőtlen időjárással, a növényi és állati kártevők megjelenésével és terjedésével magyarázható. Utóbb a határban többször is említettek kipusztult szőlőket, és ez a csökkenés az önkényuralom idején is jól adatolható. Az így keletkező kiesést sokszor a kerekudvari bérletek termése sem igazán pótolta.

A korszakban tovább folyt az erdősítés, részben a homokos határrészek megkötése céljából. Jellemző, hogy 1838-ban csak a helyi legelőkön 1182 kh-nyi homokos területet vettek számba. 1839 tavaszán a belső határban 53 h homokot ültettek be fával, míg Lajos pusztán 1846-ban 600 h-at. Emellett gyümölcsfákat is tömegesen telepítettek, bár a hernyók irtását is el kellett rendelni. Ekkoriban Kállay András erdőfelügyelő Pesten kitanulta a faiskola kezelését, aminek a későbbiekben a város komoly hasznát vette. A selyemhernyó tenyésztés viszont hanyatló képet mutatott.

Az iparosság számát, összetételét tekintve lényegesen nem változott, az összeírásokban 350-400 közé tették a számukat. Az egész évben iparosként dolgozók viszont a teljes létszámuknak továbbra is csak a kisebbik felét alkották. Mint rendszeres adófizető lakosokat, a tanács igyekezett őket óvni a konkurenciától. Így pl. 1830-ban a piacon a helyi bőrökkel kereskedő zsidókat a piaci díjfizetés alól felmentették, ugyanakkor a külső helyekről való bőrök behordását többször is eltiltották. Ezzel a tímárok érdekeit igyekeztek védeni. 1837-ben az iparosok és a helyi kereskedők számára engedélyezték a mesterségük folyamatos gyakorlását gátló közmunkák pénzen való megváltását, majd 1839-ben a helyi üveges mesterek kérésére a tanács a házaló üveges tótokat is kitiltotta a városból.

A két vízimalom esetében csak az őrlőkövek száma és a jövedelmi besorolásuk változott, bevételük továbbra is a városi jövedelmeket növelte. A szárazmalmok, pálinkafőző kazánok mennyisége ugyan némileg emelkedett, de lényeges változást ez sem jelentett. Említést érdemel

Dörre Tivadar: Jászberény főtere 1870 táján (OMMIK VII. 230.)

viszont, hogy 1845-ben Pray Lipót 1600 pft-ért Kecskeméten egy 4 LE-s pálinkafőző gőzkazánt készíttetett. Tudunkkal ez volt az első gőzüzemű gép a Jászkun Kerületben. Emellett 1839-ben a tehetős tisztviselő, Taczman István (1777–1849) ecetgyártással is kísérletezett.

Berényben, a Jászkun Kerület központjában, a kerületi börtönhöz kapcsolódva 1839-ben jött létre az úgynevezett „Rabdolgoztató Intézet”, az ekkoriban az alföldi vármegyei dologházakban is nagyobb számban megszervezett textilmanufaktúrák egyike. Ez Szluha Imre nádori főkapitány és József nádor segítségével a Jászkun Kerület kiemelten nagy létesítményeként kezdett el termelni. A dologházat 60 rabra méretezték, és a kerületi székház börtönéhez kapcsolták. Az építkezés 14 500 pft-ba került, és utólag még egy kallómalom létesítésének lehetősége is felmerült. A szakmai ismeretek átadására Tatáról szerződtettek egy posztómestert és melléje két segédet. Ezek egyike Gyöngyösön a kallózást is irányította. A munkaidő napkelte-től napnyugtáig tartott, délben másfél óra szünetet tartottak, míg vasárnap nem dolgoztak.

A Rabdolgoztató szűrpochrócot és lópochrócnak való durva anyagot termelt, de általában ráfizetéssel működött. 1840-ben a pesti vásárokon rendre 20 vft volt egy vég posztó ára, míg Berényben ezt csak 24 vft 36 kr-ért tudták előállítani. A számottevő veszteségek miatt 1843-tól csökkenteni is kellett a termelést. Egy későbbi összesítés szerint 1839–1843 között a felszereléssel együtt a teljes kiadások 37 800 vft-ot tettek ki, de ezzel az összeggel csak 6817 vft bevétel állt szemben. A ráfizetés 17 715 vft volt, a befektetésnek közel az 50%-a. Végül a kerületi közgyűlés elrendelte, hogy a jászkun településeken a csöszök, éjjeliőrök, kocsisok és más alkalmazottak részére önköltségi áron innen szerezzék be a posztót.

Berény iparosai, ipari létesítményei a vizsgált időszakban

	1833/4	1834/5	1844/5*	1845/6**	1847/8
A 2. osztályú vízimalom őrlőkövei	10	10	--	--	--
A 3. osztályú vízimalom őrlőkövei	2	2	8	14	14
3. osztályú szárazmalmok (őrlőkő)	17	17	17 1/3	23	22
Pálinkafőző üstök (kazán)	22	22	16	24	14
1. osztályú kézműves	1	1	1	3	1
2. osztályú kézműves	16	13	4	29	13
3. osztályú kézműves	346	388	335	371	356 ½

* a tiszti adómentesség megszüntetése előtti adatok

** a tiszti adómentesség megszüntetése utáni adatok

A budai katonai bizottnánnyal is sikerült megegyezni halinaposztó gyártására, ám a biztató előjelek ellenére a szabadságharc, majd a Kossuth-bankók bevonása a tőke nagyobbik részét elvitte. A Rabdolgoztató az 1850-es évek elején még működött, de ráfizetéses intézményként hamarosan megszüntették.

A kereskedelemben megmaradt ugyan a görögök túlsúlya, ám maga a helyi kereskedő réteg (a kisebb forgalmú kereskedői és a nagyobb tőkés kalmár réteg) – a mellékelt táblázat tanúsága szerint – számszerűen csökkent. Számos görög kereskedő váltott vallást és vált földbirtokos gazdává. A városi forgalom fellendítésére a piaci helypénzeket 12 kr-ban maximálták, ám ugyanakkor 1848-ig a berényi görögök többször is kérelmezték a rugalmasabb módszereket alkalmazó zsidó kereskedők hetipiacokról való kitérését. Utóbbiakat azonban idővel nemritkán még a helyi lakosság is segítette, mivel érdeke volt az áruválaszték növelése. Berényben főleg monostori, kerekudvari, jánoshidai és alattyáni zsidók fordultak meg, akik sokszor titkos áru lerakatokat is létesítettek a városban. Bár az 1840. évi XXIX. tc. már országosan szabad lakhatást és kereskedést biztosított a zsidóság számára, Berényben egészen 1850-ig nem engedték őket letelepedni. A tanács a helyi adófizető görögöket védte ellenük, és a boltnyitás jogát a szegényedő redemptusok gyermekei számára akarta biztosítani – olykor még törvénytelen eszközökkel is. Így 1843-ban maga a nádor lépett közbe, hogy a zsidóknak szabad árusítást engedjenek a piacokon. A zsidók Berényben ekkoriban már számos betáblázási és csődügyben feltűntek pénzkölcsönzőként, ami mutatta növekvő helyi szerepüket. Gazdasági előretörésük megállíthatatlan volt, és a félelmek ellenére ezzel a lakosok többségének érdekeit is szolgálták.

Berény kereskedőinek számszerű alakulása az adóösszeírások tükrében

	1833/4	1834/5	1844/5*	1845/6**	1847/8
1. osztályú kereskedés	--	--	--	--	½
2. osztályú kereskedés	--	--	--	--	2
3. osztályú kereskedés	17	16 ½	8 ½	5	½
1. osztályú kalmárság	1	--	--	--	--
2. osztályú kalmárság	--	2 ½	2 ¼	2	2 ½
3. osztályú kalmárság	5 4/8	4 ¼	4 ½	4 7/8	5 ½

* a tisztí adómentesség megszüntetése előtti adatok

** a tisztí adómentesség megszüntetése utáni adatok

Berényben a lakosság ekkoriban még főképp magánszemélyektől és a különböző városi pénztárakból kölcsönözhetett pénzt, ám ez meglehetősen behatárolt volt, és csak nehezen igénybe vehető hitelkeretet biztosított. Így 1840 tavaszán felmerült egy takarékpénztár alapításának a gondolata is. Ehhez a pusztai tölgyes erdő fáinak elárverezéséből bejött 22 000 ft készpénzt használtak fel. Az összeget egy tanácsbeli kezelte, és kamataival az alaptőkét is megpróbálták növelni. E sajátos kezdeményezés azonban nem hozott számottevő változást, ámbár meglévő, jelentős helyi igényekre mutatott rá. Ez egyebek között abból is kitűnt, hogy a Pesti Takarékpénztár megalakulása után 1846-tól kezdve két év alatt közel száz berényi lakos próbálkozott az új országos intézményből 5-21 fős csoportokban, egymásért is felelősséget vállalva, kölcsönt szerezni. Nyilvánvalóan saját gazdaságuk fejlesztésének, korszerűsítésének tőkeigénye készítette őket erre.

1844-től, majd 1848-as forradalom idején az országos vasútépítés ügyei Berény érdeklődését is felkeltették. (Lásd erről Papp Izabella és Szikszai Mihály tanulmányát – szerk. megjegyzése.)

A változások jeleként értékelhető, hogy megjelentek az első biztosító társaságok is a városban. Az Adriai Biztosítótársaság (Adriatica Assecurato) 1842-ben kezdte meg a működését.

Berény gazdasági életében a forradalom előtt mindinkább változni kezdett a benépesülő puszták szerepe. A posta, a vendégfogadó, az évente lehajtott ménesek, gulyák, csordák mellett már szárazmalmot, kocsmát is említettek itt, sőt 1833-ban a pusztai földek művelés alá fogásáról is határozott a tanács. Ennek nyomán Lajos pusztán 15 évre 1 h tőkeföldre (egységes szélességű dűlőben) 1 öl hosszú földet osztottak ki a lakosoknak. A tanács ugyanakkor eredménytelenül próbálta a pusztai kiköltözést megállítani, ami az 1840-es évek második felétől vett nagyobb lendületet. 1847/48-ban Berény adóalapjából a pusztaiak 42 birtokossal, 74 zselérel és 1 lakóval részesültek, akiknek összeírt állatállománya 320 jármos ökröt, 203 tehenet, 144 tinót, 85 borjút, 258 hámos- és 29 ménes lovat, 15 csikót, 161 sertést, valamint 3671 juhot

tett ki. Emellett volt 414 h szántójuk, 29 kapás szőlőjük, 8 méhkasuk, továbbá 994 ft befizetett árendát vettek náluk számba. A legelőjükön 1024 nagyobb és 3832 kisebb haszonállat tartására volt hely.

3. Társadalom, igazgatás, teherviselés, döntéshozatal

A Jászkunság történetében a XIX. század második negyede igen sajátos időszak volt. Amíg az 1830-as évek elején még sokan a magyar rendi országgyűléstől várták, hogy a jászkun kiváltságokban rejlő nemesi jogokat és kötelezettségeket (nemesi felkelésben való részvétel, adómentesség) a redemptus birtokosoknak biztosítsa, illetve a jobbágyi tehertereleket (a hadiadó fizetése, rendszeres újoncállításban való részvétel) az irredemptus birtoktalánokra hárítsa, addig alig egy évtized múlva már a feudális eredetű kiváltságok szövevényéből kivezető utak lehetőségei is felrémlettek.

Az országosan egyedi jászkun jogelvekhez való feltétlen ragaszkodás elvei részben az 1745-ös redempció közelségével magyarázhatók. Amíg a megyei nemesség kiváltságainak megszerzése óta hat-nyolc ködbe vesző évszázad telt el, itt alig néhány nemzedék váltotta egymást, és adta tovább a nem is oly régi megpróbáltatások, áldozatvállalások emlékét. A redemptusoknak az irredemptusoktól való elkülönülése ennek alapján egyértelműen jogosnak, igazságosnak tűnt. A közjó érdekében komoly áldozatokat hozó birtokosok társadalmi státusának, anyagi helyzetének fokozott védelme így igen komoly érv volt a külső személyek beengedése, honosítása, a szabad birtokforgalom, az ipari és kereskedelmi szabadság részleges korlátozása kapcsán.

A helyi társadalom a korábbi évtizedekhez képest nem sokat változott. Az adóösszeírások szerint a birtokos redemptus polgárok az összeírtak mintegy 60%-át tették ki, és a legtöbbjük mögött önálló család is állt. A házzal és némi földdel rendelkező zsellérek (házas zsellérek) vagy irredemptusok számaránya általában 10-16% volt, és zömmel szintén családos személyeknek számítottak. A lakók vagy házatlan zsellérek aránya rendszerint 7-16% között volt, ő mögöttük már csak kisebb mértékben állt feleség és gyermek. A 10-15% között mozgó szolgák és az 1-3%-ot kitevő szolgálói réteg alapvetően család nélküli munkavállaló lehetett.

Az egyes társadalmi csoportok között továbbra is maradéktalanul érvényesült a redemptus birtokosok irredemptusokkal, míg az irredemptusoknak a zsellérekkel szembeni elsőbbségi joga. Ez az ingatlanvásárlás mellett kiterjedt a közjövendelmekből való részesedésre vagy a közlegelőkön való állattartásra is. 1840-ben bizonyos erdőültetésre szánt földeket licitáción adtak el, míg a bejött pénz a birtokos lakosokat illette. Ugyanakkor a közlegelők telítődése miatt idővel a redemptus birtokosoknál a birtoknagyságot is mindinkább figyelembe kellett venni. Ennek nyomán 1849-től a helyi redemptusok minden h birtok után 2 birkát tarthattak, míg az irredemptusoknak utóbb a belső határban és a pusztán is megtiltották a legeltetést.

Ekkoriban a helyi redemptusság körében is felmerült a gondolat, hogy az 1745-ös földváltók utódait különböztessék meg a később beköltöző, vétel útján birtokot és redemptusi jogokat nyert személyektől.

A berényi társadalom az adóösszeírások szerint

	Polgár		Zsellér		Lakó		Szolga		Szolgáló		Összesen	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
1829/30	1324	59,3	329	14,7	199	8,9	325	14,5	54	2,4	2231	100,0
1833/4	1437	61,2	377	16,0	164	6,9	304	12,9	62	2,6	2344	100,0
1834/5	1489	60,9	193	7,8	351	14,3	340	13,9	71	2,9	2444	100,0
1844/5	1343	59,9	262	11,6	333	14,8	282	12,5	21	0,9	2241	100,0
1845/6	1305	59,5	268	12,2	355	16,1	239	10,9	25	1,1	2192	100,0
1847/8*	1196	60,5	217	10,9	308	15,5	236	11,9	19	0,9	1976	100,0

* az összesítésben feltehetően számítási hibákkal

Utóbbiak közül is csak a legalább fél kötél földdel rendelkezőket akarták birtokosnak tekinteni, de ez a megszorítás visszamenőlegesen csak az eljövendő évekre lett volna érvényes. A redemptus gazdák szilárd társadalmi presztízst mutatja egy 1848 tavaszán történt eset is. Ekkor egy indítványozó István főhercegnek, a Magyar Királyság nádorispánjának, a jászkunok grófjának és bírójának tiszteletbeli redemptusi címet akart adni, és berényi „polgárnak” is meg kívánta hívatni.

A lakosok teherviselése sem változott, fő állami adónak tekinthető hadiadóba rendszerint 6-9000, míg a kerületi házi adóba 2500-5000 pft-ot fizettek. Emellett évente Szolnok és Pest között sót szállítottak (3000-5000 bm), illetve tízévente huszárokat állítottak a hadseregbe (1840-ben 63-at a 12. Nádor huszárezredbe). Bár 1848-ig a közfelkelési pénztárba is fizettek, a nemesi felkelés összehívására 1815 után már nem került sor. Ugyanakkor az állandó katonai beszállások sokak életét megkeserítették. Berényben is a lakosság mind nagyobb része követelte a közösségi és a kerületi tisztviselők 1770-es években kialakult adómentességének megszüntetését, amelyben a közös teherviselés ősi privilégialis jogelvének sérelmét látták.

Az állami hadi- és a kerületi háziadó kivetése Berényben

	Dicák száma	Állami hadiadó		Kerületi háziadó	
		Dicára esik	Összege	Dicára esik	Összege
1831/2	1220 1/8	6 ft 34 kr	?	5 ft 12 kr	?
1836/7	1199 1/8	7 ft 4 kr	?	5 ft 38 kr	?
1839/40	1107 5/8	7 ft 52 kr	8713 ft 19 kr	4 ft 18 kr	4762 ft 47 kr
1840/1	1107 5/8	8 ft 2 kr	8897 ft 55 kr	4 ft 11 kr	4135 ft 8 kr
1841/2	1282 5/8	4 ft 54 kr	6284 ft 51 kr	4 ft 12 kr	5173 ft 15 kr
1844/5	1187 5/8	8 ft 2 kr	8897 ft 55 kr	3 ft 54 kr	?
1847/8	1107 5/8	8 ft 2 kr	?	2 ft. 2 kr	2658 ft 18 kr

Az igazgatás alapvonalai állandóak voltak. A bíró, a tanácsstagok, a főjegyző és a jegyzők szerepköre nem változott, de 1838-ban a tanácsstagok számát kettővel növelték. A szegődtettek felső csoportja is állandónak tekinthető. 1835-től az erdőinspector személyét már nem a tanácsstagok közül választották, majd 1842-től a városgazda feladatkörét a második bíró vette át. 1838-ban a város szegődtetett alkalmazottainak csökkentéséről vitatkoztak, mivel ekkor egyebek mellett 2 hadnagy, 8 tizedes, 2 utcabíró, 8-8 városi rendfenntartó vachter és lándzsás, 4-4 kocsis és lovas csósz, 2 tornyos és 4 pusztai csósz fizetéséről kellett gondoskodni. Bár a számok végül változatlanok maradtak, kisebb eltérések utóbb mégis megfigyelhetők a csikósok, csordások, juhászok és csószok esetében az állatállomány alakulása, valamint az egyes földművelési ágak további, eltérő fejlődése hatásaként.

A város főbb közhivatalnokai a vizsgált időszakban

Főbírók		Főjegyzők	
Kállay László	(1825–1827, 1831–1832)	Bathó Ignác	(–1833)
Alavander Mihály	(1828–1830, 1835–1836)	Pászty Imre	(1833–1835)
Mizsey István	(1833, 1837)	Muhoray János	(1835–1848)
Szele Gábor	(1838–1839)	Ézsiás Sándor	(1848)
Pethes József	(1839–1842)	Sipos Imre	(1849)
Tóth Imre	(1842)		
Komáromi János	(1843–1846)		
Horváth Gábor	(1847–1851)		

A város gazdálkodása, a bevételek és a kiadások szerkezete sem igazán mutatott új vonásokat. A bevétel a kisebb királyi haszonvételek (kocsmák, boltok, mézárszék, halászat, vadászat stb.) mellett a földek bérbeadásából, az irredemptusok adóiból és egyéb kisebb jövedelmekből állt össze. 1846-ban 24 211 ft 36 kr jövedelemre 22 533 ft 36 kr kiadás esett, és az átlagos években is általában az ilyen nagyságrendű adatok voltak a jellemzőek.

Berény bevételei a kisebb királyi haszonvételekből

	1833/4	1834/5	1847/48
Szőlőprések	103	75	53 ft
Boltok	637	637	647 ft
Kocsmáltatás	4947	4947	5994 ft
Mézárszék			374 ft
Sörfőzés	1022	1022	1340 ft
Bérbe adott olajütő	?	14	15 ft
Vadászat	91	91	?
Bérlőktől	6697	7134	8719 ft

A város kezelésében aránylag nagy terület maradt, így 1834-ben 2158 h 1029 nsz, amihez még több száz h sziket, vizenyőt is hozzászámoltak. Ez a terep a korszakban meg is maradt. A városi gazdaság nagysága nem változott, bevételei főképp a helyi alkalmazottak terményjándóságát, a helyi lakosság számára a tenyészállatokat biztosították.

Némileg nőtt a különböző lakosoktól a városi kasszákat illető bevételek összege. Így 1840/41-ben a közterheket megváltó nemesektől 20 ft 19 kr, az igavonó barmot nem tartó birtokosoktól 1343 ft 14 kr-t, az irredemptusoknak a marháik után fizetett legelőbérből (terragium) 389 ft 16 kr-t, a birtoktalan lakosokra újonnan kivetett papbér fejében 141 ft 36 kr-t, a földtelen lakosokra kivetett szőlőtaksából 53 ft 30 kr-t, a pálinkafőző üstökről 56 ft-ot, míg a katonáállításkor verbunkpénzként (minden adóft után 6 kr-t) összesen 1376 ft 36 kr-t vettek be. Az 1830-as évek első felében a belső, 6 kerekű malom 1338, míg a külső 8 kerekű 873 kila gabonát jövedelmezett.

A regálék mellett a város továbbra is gyakorta adott árendába kisebb-nagyobb földterületeket, így az 1830-as években a benei pusztán 1600 h szántót és 1640 h kaszálót, a város belső határában pedig 427 $\frac{3}{4}$ h szántót és 1648 h kaszálót. Emellett esetenként besegített a lőfejadagok (porció) kiadásába is, mivel a katonaság, a tanács és a kerületi gyűlés résztvevői lovainak élelmezése igen komoly költségekkel járt. 1835 elején megállapították, hogy éves szinten 70 166 porció szénáról és 40 404 porció zabról kellett gondoskodni, és minden porció 9 fontot nyomott.

A nagyobb városi építkezések nyomán a városnak gyakorta halmozódtak fel adósságai. Bár az 1830-as évekre sikerült ezeket kifizetni, 1844 nyarán Berény már újra 17 500, 1848 elején pedig 18 775 vft-tal tartozott helyi és külső hitelezőknek.

Városi bérletek

	1837	1845	1847	1848
Alvégi mézárszék	4 mézárszék és 5 kocsmá után 3220 pft	250 ft	350 ft	26 ft
Felvégi mézárszék		200 ft	300 ft	26 ft
Kovács utcai mézárszék		200 ft	280 ft	26 ft
Alvégi vendégfogadó	?	1500 ft		
Felvégi vendégfogadó	?	2100 ft		
Nagy vendégfogadó	?	?	2750 ft	2005 ft
Serház bérlete	4365 ft	?	3351 ft	4100 ft
Pusztai vadászat bérlete	55 vft	?		
Halászat és vadászat	50 pft	?		
Kőpince kocsmá	Lásd fentebb!	1500 ft	3400 ft	4050 ft
Alvégi kocsmá		500 ft	1045 ft	1320 ft
Morgó kocsmá		500 ft	865 ft	905 ft
Zöldfa kocsmá		500 ft	1105 ft	2000 ft
Lajosi kocsmá	166 pft	250 ft	385 ft	400 ft
Mizsei kocsmá	102 pft	?	291 ft	
Lajosi nagy vendégfogadó	1360 pft	?	2100 ft	2100 ft
Hajtai csárda	725 vft	500 ft	910 ft	905 ft
Homoki csárda	?	200 ft	575 ft	321 ft
Vásári italmérés	?	300 ft	730 ft	1705 ft
Vásárbér	?	1000 ft	2060 ft	1805 ft
Heti vásárbér	280 pft 24 kr	400 ft	772 ft	1400 ft
Sósbolt	?	150 ft	306 ft	100 ft
Piaci emeletes ház alatti két bolt	?	500 ft	522 ft	522 ft
Városház alatti első bolt	260 ft	300 ft	312 ft	305 ft
Városház alatti második bolt	255 ft	280 ft	301 ft	300 ft
Városház alatti harmadik bolt	205 ft	250 ft	180 ft	180 ft
Városház alatti negyedik bolt	?	200 ft		
Ispotályrét	?	800 ft		
Külső malom (kila gabona)	?	1750 kila		
Belső malom (kila gabona)	?	1000 kila		
Összesen	?	?	26 550 ft	26 316 ft

A helyi városi elit csoportjaira 1848-ig nagyon nehezen következtethetünk. A jászkun települések a reformkor utolsó szakaszáig – talán az olykor vallási sérelmeiket hangoztató református kun települések kivételével – óvakodtak a kerületi szervekkel, főleg a törvényhatóság felett gyámkodó nádorral való összetűzéstől, de a redemptus polgárok szemében is megfontolt, takarékos vezetőként kívántak megjelenni. E kettősség igen óvatos várospolitikában nyilvánult meg. Bár Berény kerületi székhelyként jobban a felsőbb szervek látókörében volt, mint a többi 24 jászkun közösség, ám így is feltűnő, hogy a kerületi határozatok pontos teljesítésén túl a nagyobb, a közhangulatot könnyen befolyásoló, pénzügyileg a szegényebbek szemében kockázatos „nagyberuházások” megkezdésébe rendre csak a kerületi tisztikar, a főkapitány, a nádor vagy az egri érsek ösztönzésére kezdtek bele. A felsőbb engedélyezésre ugyan mindenképp szükség volt, ám az önálló helyi kezdeményezés – legalábbis a levéltári források alapján – általában hiányzott. (Lehet, hogy ebben a Jászkun Kerület számára igen kínos 1820-as apáti néplázadás tapasztalatai is közrejátszottak, amikor a nemesek tanács elleni mozgalma a szegényebbeket is a helyi előljárók ellen hergelte.) Erre az „óvatosságra” a korszakból két tipikus példát is hozhatunk.

Az egyik 1830-as években az új Városháza építése volt. A tanács maga is látta, hogy a meglévő épület már „szűk”, ám pénzügyi okokból kezdetben csak a régi épület bővítésében gondolkodott. Ám eközben befejeződött a kerületi székház felújítása, aminek „nagyobb kinézése” végett 1832-ben a kerületi közgyűlés kérte a várost, hogy bővítse meg a piacot a gimnázium és a normális iskola rovására. Utóbb Makó Lőrinc jász kapitány és egy földmérő vezetésével helyszíni szemlét tartottak, ami után a város pénztárainak állapotát is megvizsgálták. Végül a tanács úgy döntött, hogy pénzügyi okokból a két oktatási intézményhez nem nyúl, de egy területet ingyen átad a kerületi székház előtt, majd olcsóbb megoldásként egy teljesen új Városháza felépítésébe fogott.

A másik esetnek a városi kórház ügye tekinthető, amelynek építése már a XIX. század elejétől folyamatosan húzódott. A jászkun kerületi közgyűlés 1838-ban és 1840/42-ben is foglalkozott az ügygel, végül 1844 decemberében megbízta Vágó Ignác jászkapitányt, hogy a szegény betegek gyógyítása érdekében, a már összegyűlt, jelentős pénzüsszegek felhasználásával, az építkezés mielőbbi elkezdéséről intézkedjék. Közel fél évszázad után ezzel a lépéssel gyorsultak fel az események, és vette kezdetét a kórház felépítése.

A városi elit sokáig meglehetősen egységesnek tűnt, esetenként csak egyes vezetők túlkapásai keltettek izgalmat. Anvander Mihály főbíró 1830 táján igazságtalanul terhelte a helyi iparosságot, nem vette figyelembe annak a közmunkák megváltásával kapcsolatos kedvezményeit. A kerületi közgyűlés komolyan megróttá, és bár megengedték, hogy a következő ciklusra is jelöltesse magát, az újabb hatalmaskodás esetén már végleges letételt helyeztek kilátásba.

A város igazgatása kapcsán mindazonáltal feltűnő, hogy az 1830-as években érezhetően változni kezdtek a bírákkal, tanácstagokkal szembeni kritériumok. Az előző évtizedekben még inkább a korosabb és így komolyabb élet- vagy gazdasági tapasztalattal rendelkező személyek iránt nyilvánult meg bizalom, mivel a magasabb képzésben részesült helyiek száma meglehetősen csekély volt. Utóbb azonban jelentősen megnövekedett azoknak a fiatal, jogot végzett, jobb családból való személyeknek a száma, akik már 23-25 évesen a városi tanács tagjai lettek. Megemlíthető itt a lászlófalvi Eördögh testvérek közül András (1811–1873),

Bartsik Márton (1805–1892), köhalmi Horváth Gábor (1810–1858) és kecskeméti Pethes József (1812–1891). Közülük Pethes 27, Horváth 37 évesen lett főbíró, épp időszakunkban. A szerzett szaktudásnak a helyi gyakorlattal szembeni felértékelődését az igazgatásban az országos politikai tendenciák is segíthették. A magyar társadalmat mindinkább átfogó, új típusú politikai küzdelmek már nemcsak a rendiség és Bécs ellentétéként jelentkeztek. Az új helyzetben az eligazodás, a főbb politikai csoportokkal való kapcsolattartás mind általánosabb érdeké, szükségletté vált a Jászkunságban is.

A lakosság, a birtokosság még ezekben az években is a redempció nyomán kialakult viszonyok fenntartása mellett állt ki, és az esetleges ellentétek is a privilégiumok értelmezése körüli, „alkotmányos” vitákban jelentkeztek. A hagyományos nézőpontot képviselő, sokáig többségben lévő konzervatív erők célja a változatlanság (állagmegőrzés) volt, míg a változást akarók – főképp a szegényebb elemek – céljaikat a régi jogelvekkel összhangban lévőknek igyekeztek beállítani, amelyek csak a káros, privilégiumellenes (törvénytelen) újítások következményeképp csorbultak az idők folyamán. Ezt a helyzetet kavarták aztán fel az országgyűlések reformküzdelmek, nevezetesen az egységében, eszméiben megbomló és két pártra szakadó magyar rendi társadalomhoz való tartozás, valamint az uralkodóház iránti lojalitás kapcsán. Ez a furcsa helyzet tette aztán lehetővé a Jászkunságban egyes országos kapcsolatokkal rendelkező, liberális szemléletű személyek kiemelkedését, akik habitusuk, elszántságuk, vezetői képességük, módszereik, erkölcsi tulajdonságaik eredményeképp a helyi célok elérése érdekében kisebb-nagyobb csoportokat tudtak maguk mellé állítani. Ez a folyamat Berényben is megfigyelhető, bár itt a kerületi igazgatás főtisztviselőinek (így főleg a nádor bizalmi embereinek számító főkapitányoknak) jelenléte, tekintélye, társadalmi súlya miatt nehezen bontakozott ki. Az alkotmányos elveket tiszteletben tartani akaró lakosságnak azonban idővel egymással komolyan ütköző elvárásoknak kellett volna megfelelni, ami hosszabb távon már lehetetlen volt.

A tehetős redemptusságon belüli kisebb berényi érdekcsoportok kimutatására sajnos a megmaradt levéltári források nem alkalmasak, de korszakunkban még az országosan is fokozatosan kikristályosodó politikai irányzatok helyi megszilárdulásáról sem igazán beszélhetünk. Pillanatnyilag legfeljebb rövidebb időszakokra kialakuló rokonni vagy egyéb jellegű érdekközösségek említhetők, aminek kapcsán sokáig az egyes családokon belül is igen komoly szélsőségek figyelhetők meg. Így pl. a református Eördögh famíliából az 1843/44-ben hírhedté váló József (1795–1844) nádori alkapitány a gyűlölt Szluha Imre főkapitány emberének számított, míg András öccse a későbbiekben (így 1848-ban és 1860-ban) a város talán legismertebb liberális személyiségének volt tekinthető. Persze itt látni kell, hogy 1848-ig az ország és a jászkunok vélt és valós érdekeinek felismerése, összeegyeztetése még a törvényhatóság országgyűlési képviselői esetében is problémákat okozott. Átfogóbb változások az 1840-es évek helyi, illetve a forradalom és a szabadságharc országos eseményei hatására következtek be.

4. Oktatás, vallás, egészségügy, városkép

Az iskolák száma, az oktatás jellege a forradalom előtt nem változott, a meghatározó intézmények a katolikusok birtokában voltak. A város központjában lévő gimnázium és a kétosz-

tályos főelemi (nemzeti) iskola mellett létezett még a lányiskola, illetve három fiókiskola (szentkúti, alvégi, felvégi). A reformátusok iskolája továbbra is a legkisebb oktatási intézménynek számított. A tanítói helyek betöltésekor az iskolák közötti rangsor érvényesült, a nemzeti iskolába a lányiskolából, oda pedig a fiókiskolák valamelyikéből neveztek ki tanítót, és csak az ottani kezdő állást hirdették meg. Ez a rendszer lehetővé tette az előbbre lépést és a jobb fizetés elérését, de a nem megfelelő tanítókat is könnyebben távolíthatták el. Így 1836-ban a többször is figyelmeztetett, korhely Sánta Pált letették a felvégi fiúiskolai tanítóságról, és a helyébe mást fogadtak fel.

A tanács korszakunkban is többször javította, bővítette az iskoláit, 1836-ban pedig felépítette az új szentkúti iskolát a Kovács utcában. 1847-ben a Helytartótanács egy új, 3. elemi iskolai osztály felállítására és a főelemi iskola bővítésére utasította a tanácsot, de az az adósságai miatt erre nem volt képes. A nyolc tanító állandó fizetése évi 4000 vft-

ot tett ki, amihez egy-egy idős tanító és özvegy 750 vft-os díja is járult. Emellett az iskolák fenntartási és eszközigénye, és a gimnáziumi alaphoz fizetendő évi 5000 pft is növelte a költségeket. A tanítói fizetések is fokozatosan emelkedtek, bár azok részint már szülői befizetések is voltak. Így 1846-tól takarítás fejében a diákoktól 6-6 kr-t szedtek be.

A gimnáziumban a városi tanács ugyan szerette volna világi oktatók foglalkoztatását is elérni, ám végül pénzügyi okokból a felsőbb két osztályban megerősítették a helyi ferences szerzeteseket. 1844-től már jórészt magyarul tanítottak, ám a mitológiát, retorikát és a grammatikát továbbra is latinul oktatták. A forradalom hatosztályos gimnáziumot talált Berényben, ahol a diákok száma mintegy 200 lehetett. Az intézményt igazgató Stipula József apátplébános fizetését mindenkor a gimnáziumi alap javára fizette be. 1845-ben a gimnázium hat osztályát Szalay Endre, Pauer Márk, Kiss András, Kovács Antal, Gyurka Imre és Szabó Edvánt (Ödön) vezették.

Vágó Pál: Fáklyás mise Jászberényben
(OMMIK VII. 237.)

A katolikus iskolák diákjai és a kimaradók

	1843/4		1845/6		1846/7	
	1. félév	2. félév	1. félév	2. félév	1. félév	2. félév
Főelemi iskola elemi 1. osztály	298/18	364/58	316/7	?	320/19	305/16
Főelemi iskola elemi 2. osztály	47/8	34/7	58/0	?	70/2	68/12
Főelemi iskola elemi leányosztály	205/13	218/23	274/12	?	257/17	272/16
Szentkúti iskola	213/0	301/7	259/0	?	234/4	310/8
Alvégi iskola	258/10	240/15	263/0	?	291/14	301/17
Felvégi iskola	252/9	405/18	279/0	?	287/0	375/13

A gimnázium diáksága persze gondokat is okozott. 1835-ben a kolduló diákok száma nagyon megszorodott, ami már a köz- és vagyonszükségletet is veszélyeztette. Ezután a koldulást csak a jobb diákoknak szombat, és Stipula főtisztelendő cédulájával engedélyezték.

Az iparos legények, inasok tanítását vasárnapi iskolák keretében 1840-ben indították meg Berényben, általában évente váltott két-két tanító vezetésével. Utóbb az érintett céhek minden növendék után 20 pkr-t fizettek a tanítóknak. 1847-ben Kazy János, Czigány József és Kövér László jövedelmét emelte meg a tanács, akik ekkor a vasárnapi iskolákban tanítottak. Az alsó pusztai (lajosi, mizsei és benei) gyermekek tanítását Kovács György révén 1842-ben kezdték meg.

A katolikus egyház élén a korszakban Stipula József apátplébánost találjuk. Működéséhez számos templomi felújítás, 1842-ben a szentkúti templom megnyitása, valamint a katolikus iskolák és a gimnázium több fejlesztése kapcsolható. Az alsó pusztákon a tanyai istentisztelet 1841-ben, míg a tanyai lakosok egyházi temetése 1843-ban vette kezdetét. Az 1830-as évektől az egyházi alkalmazottak eltartására kisebb pénzüsszegeket kezdtek szedni a lakosságtól.

A helyi ferencesek tanárként főképp a gimnáziumi oktatásban vettek részt. A református gyülekezet prédikátora Jankó Péter 1838-ban a tanácshoz fordult, mivel az egyház épületei (oratórium, iskola) már rossz állapotban voltak. 1839-es halála után a berényiek Patrolai Józsefet szerették volna utódjául, de végül Kecskemétről Kálmán Jánost (1810–1886) nevezték ki.

A korszakban Berény egészségügyi szervezete is jelentősen bővült. 1830-ban a város engedélyezte a második berényi patika felállítását, amelyet végül a következő év őszén Preiszgauer Károly (1797–1870) hozott létre. Ő utóbb Áray néven komoly városi karriert futott be, és már 1842-ben tanácstag lett. Patikáját Martinovics Józsefnek adta bérbe. 1837-ben a Schönbach-féle patikát Hentaller Károly Sonnleitner Ferencnek adta el. Annak halála után 1838-ban Steger Ferenc vette meg 4000 pfrt-ért, majd legvégül Uitz Imre budai gyógyszerész kezébe került. A város továbbra is rendszeresen kifizette a szegény, pénztelen lakosok gyógyszerét.

A katolikus egyház főbb helyi tisztségviselői

Plébánosok	Káplánok	Ferences templomigazgatók
Stipula József (1825–1852)	Mohacsek Ferenc (1829–1831), Udvarnok Mihály (1829–1838), Detrich Pál (1831–1832), Győry Ignác (1832–1834), Kovács Ferenc (1833–1838), Jakab Menyhért (1834–1836), Barbarics Ferenc (1836–1837), Porubszky József (1837–1839), Gyenes József (1838), Magyar Ferenc (1838–1839), Thóber Ferenc (1838–1847), Hartman János (1839–1845), Lasztovik Károly (1839–1841), Csépani Mihály (1839–1842), Nagy Ignác (1842–1851), Pók Imre (1845–1850), Póka Zsigmond (1847–1848), Gubkay Béla (1848–1855)	Bartos Zakariás (1827–1830), Dudás Xavér Ferenc (1830–1837), Bitzó Bonaventúra (1837–1838), Hulyák Ambrus (1838–1842), Károssy Simon (1842–1843), Fóris Nándor (1843–1846), Ferenczi Gellért (1846–1852)

1831-ben Gottwill János városi orvos mellé a tanács a kolerajárvány idejére Szöllősy Andrászt szerződtette, majd a következő évben az elhalt Gottwill helyére péterfalvi Koór János (1803–1881) sebészorvost fogadták meg. Ekkoriban említik elsőnek a városban a prostitúció jelenlétét, amelyet kezdetben a szállásoló katonasággal hoztak kapcsolatba. 1841-től létesül a második városi orvosi állás, amelybe Müller Károly katonaoorvost iktatták be. Emellett a halottkémi vizsgálatok kapcsán Markgráf József sebész neve ismert, akit 1847-ben Muhorai Titusz váltott. Az állategészségügy még gyakran a rendes orvosok feladata volt, ám 1840-ben Balázs Pált már mint a veszettség orvosát fogadták meg.

1845-ben végre a város határozott a helyi kórház felépítéséről. A költségeket jórészt fedezte a kórházi alap, mely 1847-re már 85 785 vft 48 kr-ra nőtt. Ám a munkák ennek ellenére meglehetősen lassan indultak meg, noha tanácsaival a tervezésben a szakmailag elismert Linzbauer Ferenc (1807–1886) kerületi főorvos is jelentős szerepet játszott. A nádor többszöri sürgetésére végül a „Szent Erzsébet”-ről elnevezett kórház felépítéséhez 1847-ben kezdtek hozzá, de a tervekkel még bajok voltak. Az első főorvosnak megválasztott Mészáros Rupert (1816–?) az elképzelt építményt a feladatra alkalmatlan, sötét és levegőtlen épületként jellemezte, így több változtatást is végre kellett hajtani.

Az 1830-as években Berény városképe jelentős változáson ment át. A város csinosodására felügyelő bizottság és a nádor sürgetései hatására felgyorsult a lakóövezet kiépülése, melynek kimérését feltehetően jórészt ifjabb komori Bedekovich Lőrinc (1788–1857) kerületi mérnök

végezte. Ennek nyomán 1832-ben rendezték a főutcáról nyíló utak ügyét, majd 1834 tavaszán a vásári nagy utca két oldalának célirányosabb kiméréséről intézkedtek. A környező zugokat, szálláskerteket fokozatosan felszámolták, de a városközponttól távolabb is mind több utcát létesítettek. 1838-ban a III. és IV. tizedben mértek ki új telkeket, alakítottak ki új utakat. Árkokat ástak, eperfával, akáccal ültették be azokat. Tisztították a beiszapolódott Zagyvamedret, azon új köhidakat építettek, míg a folyócska mentén 522 öl hosszúságban karfákat és meregető lépcsőket építettek, hogy a vízholdok a Zagyva gátjait ne rongálják. Igyekeztek a városi utcákat is rendben tartani, ám a kikövezés lehetősége még a város központjában sem merült fel.

A változások a város központját is komolyan érintették. 1832 tavaszán határoztak a Piactéren az új, emeletes Városháza felépítéséről. A költségek fedezésére szánták a pusztai bérletek 7800 ft-ját, a közjöveldelmi pénztárból 3877 ft-ot, valamint a pesti úti csárda legelője szőlőföldnek osztásából származó bevételeket, és az Abató és a Sároséri rét jövedelmeit. Végül a tervek több éves vitája után József nádor 1838 elején engedélyezte az építkezést, és a munkák – Bedekovich tervei nyomán – augusztusban meg is indultak. A régi városháza épületét 1842-ben lebontották, és anyagából a városháza istállóját építették fel. 1839-ben a díszterembe megrendelték József főherceg nádor és Szluha Imre regnáló nádori főkapitány arcképeit. 1840-re a városháza bútorzata is jelentősen megújult. Ekkor említettek itt 1 feszületet, 10 képet, 2 régi nyoszolyát, 13 új és 12 ócska asztalt, 74 új és 17 ócska széket, 4 kanapét, 3 új és 5 régi „gardeninget”, 4 kanapét, 4 „pacsandlit”, 50 gyertyatartót és 10 „karnívót”.

Az egyház épületei közül a plébániatemplom zsindelezésére 1834-ben Homályossy Ferenc szolnoki ács mestert fogadták meg. Három sor padot posztóval vontak be a helyi előljáróknak, majd az 1836 tavaszán megrepedt 18 mázsás harangot is újraöntötték.

A ferences templom tornya ekkorra már sokat romlott, ezért az 1845-ös redempciós ünnepségek kapcsán az újjáépítésére helyi gyűjtés indult. Az 1845. április 11-i és 15-i nagy viharok miatt azonban a torony javíthatatlanná vált, és bár a keresztet és a gombját még időben sikerült levenni, utóbb az egész tető beomlott. Az ünnepségek közelsége miatt végül lapos pöttetöt kapott, ami aztán évtizedekig megmaradt.

A szentkúti templom építéséhez még 1837-ben kezdtek hozzá, amikor az anyatemplom kerítésének elbontásáról és a kőanyag ide történő beépítéséről is határoztak. Végül száz ölnyi kőmennyiséget használtak fel. A kőművesmunkákat Homályossy végezte, mellette Hág Ádám ácsot említették. Az új templomban az első misére végül 1842-ben került sor.

1839 nyarán a tanács felsőbb rendeletre elhatározta a régi Rozália kápolna elbontását, valamint a régi Szent Lőrinc kápolna helyén való felépítését, ami az új helyén 1840 őszére készült el, feltehetően a gyöngyösi Rábel (Rábl) Károly vagy Bedekovich tervei alapján.

A város csinosodását 1845 májusában a jászkun redempció száz esztendő emlékünnepe is nagyban elősegítették. A nagy eseményre megfestették Mária Terézia királynő arcképét, a Jászkürt számára aranyozott ezüstpoharat és aranyzsinórt csináltattak, míg a Városháza tetején örökdő Justitia szobor kezébe aranyozott pallost adtak.

Számos korabeli változás azonban kevésbé volt látványos. A náddal fedett fakémények még ekkor is problémákat okoztak, ezért lerontásukat többször is elrendelték. A nádtetes vályogépületek helyett a tehetősebbek körében ekkoriban kezdték el tömegesebben építeni

a téglapépületeket a teljesen tűzbiztos cseréptetővel. A szükséges építőanyag biztosítására a tanács 1838-ban szerződött is a nagykőrösi Pintér János cserép- és tégláégető mesterrel. A formákat, eszközöket és a lakást a város adta, ám minden mást a mester hozni tartozott. A megegyezés szerint ezer cserép ára 8 vft volt, ezer tégláé 6 vft, míg a borító és gömbölyű cserepek után 2 vft-ot lehetett elkérni.

A XIX. század első felében Berényben már több építészeti érdekes magánház is épült, amelyek közül az 1930-as években Komáromy József még többet megnevezett. Ezek közül már nincs meg a Balogh- és Taczmann-féle (Pannonia szálló), jelentősen átalakították a Pethes- (Bercsényi u. 17–19., Vasbolt) és a Csák-féle (Bercsényi u. 25.) házakat, többé-kevésbé régi állapotában léteznek a Vadassy- (Hentes u. 11.), a Becsey- (Ferencsek tere 4.), Almássy- (Kossuth úton), Pozsgay-féle (a volt evangélikus templom mögött), és Lőrincz Kristófé (Thököly út). Ez utóbbi 1834-ben épült fel kettős alapincézéssel, kettős traktussal, hat szobával és megfelelő mellékhelységekkel. A hatablakos homlokzatot hét dór félpillér tagolta. Terveit Ottenheuser János készítette, az építési költségek 2041 ft-ot tettek ki. Még 1848-ban épült az Eördögh-féle L alakú, nagy magánház is kétszárnyú, kovácsoltvas kapuval.

1831-ben, a kolerajárvány idején, növelték a felvégi és alvégi temetők területét, míg a gyöngyösi kapunál lévő helyett a Nagyér partján egy teljesen újat is kijelöltek, bár azt csak jóval később kezdték használni. A temetők akáccal és nyárral való beültetése mellett 1838-ban a felvégi temetőben faiskola létesítését is tervbe vették. A határban a rendezéseknek megfelelően új utakat jelöltek ki, míg másokat megszüntettek. Állandóan javították a hidakat, Szolnok, Jákóhalma és Árokszállás irányában többet már kőből építettek újjá. Új keresztetek is megjelentek, így a Szőke kereszt 1835-ben Neszür határrészen.

Az 1830-as években Berényben megsokasodtak a jótékonyági színi előadások, amelyek főleg a magyar szerzők műveit népszerűsítették. 1837. február 8-án a karcagi tűzkáro-sultak megsegítésére Kisfaludy Sándor: A lelkes magyar leány című művét adták elő. Kiss András (1805–1854) gimnáziumi tanár több színdarabja közül 1837-ben a három felvoná-sos színművét, a Hív asszony-t Berényben is bemutatták, de emellett száznál több költemé-nye, verses munkája is ismert. 1845-ben ő írta a redempció száz éves örömnepére készült ünnepi kiadványt, illetve 1848-ban a jászok nemzetiség toborzóját.

A színjátszás mellett ekkoriban már a társadalmi önszerveződés más fajtái is megje-lentek. A helyi kaszinó létesítését 1836 elején Taczman István kerületi főadószedő vetette fel, végül az alapító okiratot 1839. szeptember 21-én fogalmazták meg. A tagok között a hármaskerületi tisztikarnak és a közgyűlés tagjainak számos jeles alakja is ott volt. Az egyesület 1843 tavaszán a Taczman háza melletti épületet vette bérbe. 1844 farsangján az árvák javára, 1846 januárjában a városban egyetlen egyesületi könyvtár fejlesztésére ren-deztek vigasságot, majd 1846-ban helyi olvasóköri alakult.

A város török kori okleveleit elsőnek 1837-ben Fábri Ignác kanonok fordította le. A későbbiekben a tanács a „Magyar gazda” és a „Nemzeti Újság” című lapokat járatta. Az 1830-as évektől a városi és a kerületi tisztikar számos berényi tagja tűnt fel különböző or-szágos lapok rendszeres előfizetőjeként. Több neves helybéli segítette a kiváló statisztikus, Fényes Elek Magyarországot bemutató munkáinak jászági adatgyűjtését is.

5. Politikai küzdelmek Berényben a reformkorban

A szabadalmas Jászkunság privilégiumai – bár a magyar rendi feudalizmus áttételein keresztül – a törvény előtti egyenlőség, a közös teherviselés és a tisztviselők közös választása polgári jogelveit hazánkban az elsők között fogalmazták meg. Noha a redempcióval a föld a birtokos redemptus gazdák tulajdonába került, a csak munkájukból élő szegény földtelenek személyükben szabadok voltak. A XVIII. század legvégén ugyan a hajdúkhöz hasonlóan a jászok birtokosok is kísérletet tettek az egyéni nemesség megszerzésére, illetve a privilégiumokban foglalt nemesi és jobbágyi jogoknak és kötelezettségeknek a helyi társadalmon belüli megosztására, e kísérletek 1832-re teljes kudarccal végződtek.

1832-től, a liberális és konzervatív erők nyílt küzdelmét hozó reformországgyűléseken a Jászkunság alapvetően saját partikuláris érdekeit igyekezett védeni előbb az országos politika haladó, majd 1834-től mindinkább a konzervatív erőinek támogatásával. E váltásban nagy szerepet játszott, hogy a kerületi nemesek adómentességet és saját törvénykezést sürgető törekvéseivel szemben József nádor, a „Jászkunok Grófja és Birája” az országos politikában meglehetősen súlytalan Jászkunság nagy tekintélyű és rendkívüli befolyású szövetségének bizonyult.

Mindazonáltal az 1830-as években két belső kérdés mégis komolyan felszította az indulatokat. Az egyik a közösségi és kerületi választott tisztviselők adómentességének ügye volt, akiknek a száma ekkorra jócskán felduzzadt. Bár Berény esetében nagyobb mozgolódásról nincs adat, mégis fontos figyelembe venni, hogy a Jászkunság székhelyének nagy redemptus famíliái hagyományosan számarányuk felett képviseltették magukat a jázsági és a hármaskerületi tisztikarban. Az 1830-as évek kis- és nagykunsági lázongásai ezért még így is sokakat aggodalommal töltöttek el, mivel a résztvevők követelték a tanácsokon belüli családi összefonódások felszámolását, a régebben létezett társadalmi „controllentia” megteremtését, illetve visszaállítását.

A másik kérdés a tagosításokhoz kapcsolódott, amelyeket országosan az 1836. évi XII. törvénycikk engedélyezett. A régebbi és a törvény nyomán megélénkülő különböző kerületi törekvések hatására Berényben is újra felvetették a már csaknem két évtizede kidolgozott, ám még többszöri nádori intésre is halogatott helyi tagosítás kérdését. 1838 nyarán a berényi lakosok egyenesen a kerületi közgyűléshez fordultak, hogy „az egész nemzetre nézve a gazdálkodás előmenetelének és magányos birtokosok felemelésével apróbb darabokban széjjel szórt birtokokban temérdek fáradtsággal és idővesztéssel öszve kötött gazdálkodási szerkezet nagy akadályai elhárítása tekintetéből az öszvesítésnek (commassatio) a Kerületek hathatós közbe vetése által leendő eszközléséért folyamodjanak”. Az 1839 nyarán összeülő új országgyűlésre a Jászkunság betérjesztette a saját területére érvényes, speciális tagosítási törvénytervezetet, amit utóbb szinte szó szerint fogadott el a diéta (XXX. tc.). Ez az alábbi követendő elveket tartalmazta:

„1-ör a birtok öszvesítése a mennyire lehet egy tagban történnyen. 2-or arra alapúl ne a személyek száma, hanem a birtok mennyisége szolgáljon, s ha a tagosítandó határ fele részét bár melly csekélységgel haladja is, a tagosítást kívánó birtokosok száma, a tagosítás késést ne szenvedjen, egyedül a kivitele módja iránti kérdések döntessenek el folyamodás útján, ha azonban a kívánó birtokosok birtokja mennyisége a határnál tsak 1/5-öd részét

tenné, akkor ezek kérésüket perrel eszközöljék, s abban minden kérdések, követelések ítélet által határozottassanak meg. Mely esetben azok folyamodván a Kerületekhez, az onnan be rendelő küldöttség először béke bíró formán munkálkodjon, s ha siker nélkül, a kerületeket tudósítva, midőn a folyamodók pörre utasítandók, a Per 1-ő bírása lészen a kapitányi szék, onnan e fellyebb vitel a Kerületek Törvényszékére, innet a N. M. Náadori Fő Törvényszékre mindenkor birtokból fog történni, s a per soron kívül Ítélet alá vétetni. 3-or a tagosítás kultsául szolgáljon kinek-kinek mostani birtokja váltságának mennyisége. 4-er az öszvesítés végrehajtására szükséges mérnöki osztályozású egyes birtokok kiméresi költségeket minden lakosok tulajdon birtokaik arányában viselni tartozzanak.”

Bár a törvény a redemptus érdekeket messzemenően figyelembe véve készült el, elkerülhetetlenül számos komoly konfliktusforrást is tartalmazott. Egyrészt végérvényessé tette volna a nem redemptusok kirekesztését nem csak a tőkefölkdek tulajdonából, hanem a járulékos fölkdekből, azok haszonvételeiből és az esetleges egyéb kedvezményekből is. Másrészt viszont a tagosítás sok esetben a szegényebb redemptusokat az általuk eladott, vagy árendába bocsátott fölkdek, birtokrészek tulajdonjogának végleges elvesztésével fenyegette, azaz akaratlanul is a birtokosság tehetős és szegény rétegei közötti feszültségforrássá vált.

A jászkun tagosítás problémái, a lakosoknak az ezzel kapcsolatos döntéshozatalba való bekapcsolódásának mind szélesebb helyi igénye végül a jászkun önkormányzat régi, a privilégiumok elvein nyugvó demokratizmusának visszaállításával kapcsolatos törekvésekben ötvöződött. A korábbiakban a tisztviselők adómentességének megszüntetését, az egyes hivatalok demokratikus választás általi betöltését, majd a népképviseleti rendszer helyi bevezetését sürgető különböző helyi elképzelések az 1843-as országgyűlésre fokozatosan egységesültek, és a Jászkun Kerület 1790 óta húzódo országos közigazgatási-önkormányzati reformjának (coordinatio) sürgetésében öszszegződtek. Ezáltal az egyes közösségeken messze túlmutató, immár egységes hármass kerületi igénnyé váltak, aminek kapcsán a két legjelentősebb, programjában is leginkább előremutató szervezkedés Félegyházán és Berényben bontakozott ki.

Félegyházán még 1842-ben több lakos a tanácshoz fordult, mivel a „képviseletet a szabad királyi városok módjára behozni” kívánták. A város a kényes ügyben nem nyilvánított véleményt, hanem a kérelmezőket a kerületi közgyűléshez utasította. A lakosok Segesvári Ferenc ügyvédhez fordultak, aki kérésüket írásba foglalta. A 323 aláírással ellátott beadványt az 1842. november 21-én tartott közgyűlésen olvasták fel. A javaslatot azonban „ábrándnak mondták”, és a kiskun kapitányt utasították, hogy káros voltáról győzze meg az érintetteket, minthogy a „60... képviselőre való szorítkozás nyomán egyesek jogai korlátoztattak volna”. A hivatalos indoklás abból a már gyakorlaton kívüli elvből indult ki, hogy „jelenleg minden lakosnak joga van”, s az indítvány a privilégiumok korlátozását eredményezné, mivel csak „azon 60 ember birtokolja a mindenkiével közös jogokat”. Ám a kiskun kapitány betegsége miatt a „meggyőzés” elmaradt, és Segesvári 1843. február 16-án kérését a nádor elé terjesztette. József főherceg – Segesvári szerint – abban sértőt nem látott. A hírek hamar eljutottak a Kerületekbe, és az április 19-i országgyűlési követválasztó közgyűlésen Szluha Imre főkapitány (1786–1873) Horváth Antal táblabíróra bízta, hogy „neheztelését és rosszallását” kifejezze. Szluha személyesen is kérte Segesvárit, hogy hagyjon fel akcióival, ám nem járt eredménnyel.

A félegyházi törekvések végül a Jászkun Kerület „fővárosából”, Berényből kaptak megerősítést. Itt az 1842. április 6-i tanácstagválasztás robbantotta ki a régtől lappangó ellentétet. Ezen, az egyébként jelen sem lévő Preiszgauer Károly gyógyszerészt a lakosság tömeges ellenkezése dacára beválasztották a tanácsba. Pethes József főbíró ugyan maga is fellépett az egyes lakosoknak a tanácstagválasztásból való kizárása (mint privilégiumokat sértő lépés) és az ezt szentesítő 1826. évi kerületi határozat ellen, de kisebbségben maradt. A helyzet abszurditása (egy uralkodói szentesítésű törvénynek a helyi törvényhatóság általi korlátozása) mellett az is nyilvánvaló volt, hogy a kor kívánalmainak a régi jog érvényesítése felelne meg. Az eset nyomán kibontakozó mozgalom vezetőjévé Pethes József vált, aki első indulatában lemondott főbírói tisztéről is.

Nemes kecskeméti Pethes József (1812–1891) tehetős, régi, helyi család sarja volt, mely városi és kerületi tisztviselők sorát adta Berénynek és a Jászkunságnak. A hagyományoknak megfelelően jogot végzett, 1834-től lett városi tanácsos, 1839 végétől pedig főbíró. Határozott állásfoglalása miatt 1844-től egy kerületi koncepciós per áldozata lett, és vagyoni károkat is szenvedett. Aktív szerepet játszott az 1848-as eseményekben, és tagja volt az első népképviselői országgyűlésnek is az árokszállási választókerület képviselőjeként. Világos után a császári hatóságok sokáig vizsgálták a tevékenységét. Az 1860-as évektől újra árokszállási országgyűlési képviselő és kerületi tisztviselő volt. A szegényebbek közötti népszerűségét számos választási rendezavarás, verekedés, sőt olykor még halott is jelezte. 1873-ban a berényi múzeum létesítésében is fontos szerepe volt. Utóbb életkora és az Apponyi-féle programokkal össze nem egyeztethető függetlenségi elvei miatt mindinkább kikerült a közéletből. Heves, politikai megalkuvásra, kompromisszumokra sokszor képtelen személyként magát úgy jellemezte: „Természetem az, mely meghajlani nem bír, és nem akar a bálványozók és hízelgők szerepe előtt.”

Pethes személye, botrányos bírói leköszönése, a tisztviselői adómentesség, az öröklődő hivatalviselés elleni fellépései miatt hamar rendkívül népszerűtlenné vált a tisztikar konzervatív többsége, sőt Szluha Imre főkapitány szemében. Főbírói működése idejéről állítólagos pénzügyi hiányokért, visszaélésekért tették felelőssé, majd csődeljárást indítottak ellene. A vádak zöme azonban vitatható volt, ami a kerületi kivizsgálás során tökéletesen kiütközött.

A félegyházi és berényi mozgalmak összekapcsolódása még az április 19-i közgyűlés előtt megindult, és később Segesvári Ferenc saját érdeméért említette a programok egységesítését. A követválasztó közgyűlésre beadványt adtak be a privilégiális elvek érvényesítése érdekében, amely azonban „fel olvasás helyett elmellőzést, s gúnyt nyert”. A konzervatív redemptus-tisztviselői csoport győzelme azonban nem lehetett teljes, a közhangulatot nem hagyhatták teljesen figyelmen kívül. Így az országgyűlési követek utasításaiba a legfontosabb, tömeges óhajként be kellett venni a koordináció ügyét.

Az ezt követő eseménysorozat kiobbantója Szluha főkapitány, a Kerületek első országgyűlési követe volt, aki az utasításai közé kapott kerületi koordináció ügyét mindenképp szerette volna elszabotálni. A diéta elején, az országgyűlési tárgyak május végi meghatározásakor nyíltan – bár eredménytelenül – lépett fel a koordináció ellen, és ezzel végképp maga ellen hangolta a jászkun társadalom elégedetlen, változást óhajtó csoportjait. Az eset híre június folyamán terjedt el a Kerületekben, és egy több központú, ám gyorsan egységsülő mozgalom kibontakozásához vezetett. Már július elején kitűnt, hogy Berényben Pethes

József vezetésével egy „Társulat” alakult a kerületi belrendezés siettetésére. Különösen az okozott nagy riadalmat, hogy az „öszve szövetkezettek némely tagjai a Megyebéli Közönségekbe is ki járnak, s ott a békés polgárokat hevült hazafiságok következtelen tervük aláírására még Kocsmákban is ... izgattyák”.

A tiszti vizsgálat nyomán augusztus 4-re kitűnt, hogy Pethesék folyamodványt szerkesztettek, amit széthordtak a jász közösségekben. „Berényben, Jákóhalmán, Mihálytelkén és Felső Sz. Györgyön legnagyobb sikerrel működtek ... Mihálytelkén a Lakosok adót fizetni, Felső Sz. Györgyön pedig közterheket viselni vonakodnak.” Állítólag Pethes, valamint Sipos György, Hunyady Flórián és Pintér László a lakosokat azzal kecsegtették, hogy kevesebb adót fognak fizetni, előljáróikat maguk választhatják, bort és pálinkát szabadon mérhetnek. Emellett a „Polgárokat szabadságaik sérelméről, a mostani Tisztek és Elöljárók visszaéléseik felhozásával, s több efféle rágalommal kötekednek ...”

A tisztviselők főleg azért sérelmezték Pethesék mozgalmát, mert az „öszves Jász Kun nép nevében olyan tartalmú folyamodványt szerkesztettek az Ország Gyűlésének beadandót, mellynek gúnyos és allyas rágalommal teli tartalma – a Kormány tartandó alsóbb, felsőbb törvényes Elöljáróságnak becsületét és tekintetét sértve a bizodalmatlanság, s elégtelenség előidézésére szolgál anyagul”. Álláspontjuk szerint a koordinációról a kerületi közgyűlés a követválasztáskor egyértelműen döntött, így minden további törekvés felesleges és „törvényellenes” volt. Szluha május végi koordinációellenes állásfoglalásáról egyszerűen nem mertek tudomást venni.

Az események hamarosan országos jelentőségű fordulatot vettek. Az országgyűlés augusztus 9-i kerületi ülésén Szentkirályi Móric pesti követ segítségével Pethes József, Hakker Rudolf, Tóth Pál és Segesvári Ferenc 2315 jászsági és kiskunsági lakos aláírásával ellátott folyamodványa került tárgyalás alá, melyben a Kerületek mielőbbi koordinációját sürgették. Szentkirályi az aláírók számával kapcsolatban megjegyezte, hogy ezek többen is lettek volna, de Szluháék fellépése sokakat megfélemlített. A beadványban foglaltak igazsága mellett számos liberális vármegyei követ is kiállt. A távollévő Szluha Imre helyett követtársa próbálta bizonygatni, hogy a főkapitány támogatja a belrendezést, ám ezt Beöthy Ödön bihari követ maga cáfolta meg.

Az országgyűléshez beterveztett jászkun „folyamodás” két, egymástól elkülönülő beadványt tartalmazott. A rövidebbet a kiskunok nevében Segesvári készítette, míg a terjedelmesebbet, Kiss Endre berényi tanító szövege felhasználásával, Pethes. A két beadvány egyaránt csak a szabad választási jog gyakorlását és a tiszti adómentesség eltörlését kérte, ám Pethes sérelmei folytán is jóval keményebben és szenvedélyesebben fogalmazott.

A kerületi tisztikar az augusztus 23-i főlegyházi kisgyűlésen szerzett tudomást a Pethesék által szerkesztett beadvány országgyűlési fogadtatásáról. Az adómentességét féltő tisztikar egyöntetűen „sértő”-nek és „rágalomtellyes”-nek nyilvánította, s „felhivatottnak érezvén magát ... ön maga igazolására”, az önkényesen hamisnak nyilvánított aláírások ürügyén a Jászság és Kiskunság településein – közgyűlési jóváhagyás nélkül – új vizsgálatot rendelt el. Valószínűleg a Jászságban adott számos, Pethes becsületességét kétségbe vonó válaszban a tiszti küldöttségtől való félelem is közrejátszott. Így Jákóhalmán utólag 76 lakos panaszkolt, hogy a főjegyző által az ellenkezők „Jakubinusoknak, Antikrisztusnak, bíróságra vágyóknak neveztek, s fogházba hurcolással fenyegettek”.

Az erőviszonyok végül a szeptember 4-i kerületi közgyűlésen tisztázódtak. Bár előzőleg a liberális erők tűntek erősebbnek, ez végül a konzervatív tisztviselői kar sikerét hozta. Sikerült jóváhagyni a végrehajtott kisgyűlési határozatokat, míg Szluha május végi megnyilatkozása szóba sem került. A tisztviselők és a közösségi küldöttek zöme visszariadt a nádori főkapitány elleni eljárástól, mivel az a József nádorral való konfrontációval is fenyegetett. Szluha ugyanis főkapitányi jogköre fenntartásával vállalta az első követi tisztet, így a szervezkedések elleni intézkedéseit „törvényszerűnek” kellett elismerni. A kérdésben döntő volt a nádor állásfoglalása, aki augusztus végén utólag jóváhagyta a folyamodvány ügyében elrendelt tisztí vizsgálatot, minthogy az a „Tisztí kar eránti tiszteletlenség és bizodalmatlanság magvát hinti”. A főherceg az országos törvényekre hivatkozva csak annyit jegyzett meg, hogy „maga a folyamodás vizsgálat tárgya ne legyen”.

A helyzet odáig fajult, hogy a közgyűlés megváltoztatta korábbi álláspontját, és azt teljesen a főkapitányéhoz igazította. „... ezután egy jelessen kiszámított indítvány által lepettünk meg, melly a kiskun közösségek petitiójában utasítás elleni szavazástól, s a petitio hátráltatásától vádolt ... első követünket országosan kimenteni célozza, s bár kijelentették, hogy a petitio az országgyűlésen, hol a szavazat történt, felolvastatott, s a vád egy lélekkel igazoltatott ... végzéssé lön, hogy a gyűlés a követ nyilatkozatát a magáévá teszi, valamint a kiskunok petitio feletti tanácskozásainak akadályoztatásáért is helyesli, minthogy a követ úr kormányzóí hatóságát követté választásakor jegyzőkönyvileg magának fentartotta, és így nyilvános értelemben cselekedett.”

A közgyűlésen olvasták fel az országgyűlési folyamodványt betérjesztő Pethes József, Hakker, Segesvári és Tóth beadványait is. Ezekben tagadták, hogy a tisztikar megsértése céljuk lett volna, s utaltak Szluha májusi koordinációellenes fellépésére, mint a folyamodvány készítésének legfőbb okára. Ennek hatására a közgyűlés végül úgy határozott, hogy a teljes vizsgálati anyagot s a vétkesek beadványait is a nádornak terjesztik fel.

Az őszi folyamán a kerületi tisztikarral mind rosszabb viszonyba kerülő Pethes József ellen több mint egy év előkészítés után 13 vádpont alapján emeltek vádat. Gabona- és szénalopással, városi javak hanyag kezelésével, a helyi kasszák kárára elkövetett jogtalan pénzügyi manőverekkel, építőanyag ellopásával gyanúsították meg berényi főbírósa idejéből, amihez az 1842. áprilisi tanácstagválasztó gyűlésen elkövetett „bujtogatás”, valamint az országgyűlés elé eljuttatott folyamodvány terjesztésével kapcsolatos „néplázítás” bűne járult. Pethes a szervezkedésében részt vett jázsági lakosokat ért atrocitások miatt célszerűbbnek tartotta, ha meg sem jelenik a bíróság előtt. Előbb a Nádori Hivatalhoz, majd a Királyi Kancelláriához intézett levelet, melyekben az őt igazoló okiratoknak a peranyagból történt elsikkasztásával vádolta meg a kirendelt tisztviselőket. Kérte, hogy ügyét más törvényhatóságból kirendelt pártatlan bíróság vizsgálja meg. Közel fél éves huzavona után kérését mindkét helyen elutasították, őt pedig az illetékes kerületi törvényszék előtti megjelenésre kötelezték.

1843. november 30-án a nádor leiratot intézett a Jászkun Kerülethez. Ebben elutasította a Pethes által a Nádori Hivatalhoz beadott és az országgyűlési folyamodvány megírásával kapcsolatos magyarázatait, majd új – főként kiskunsági – vizsgálatot rendelt el az ügyben.

1844 nyarán a Jászságban újabb mozgolódásokról vannak adatok, a Pethes fő segítőként emlegetett Sipos György több települést is bejárt. Így áprilisban Ladányon, Alsó-

szentgyörgyön és Árokszálláson szervezkedett, ahol főképp a szegényebb lakosokat és a céhes mestereket kereste fel. Sipos a tisztviselők szabad választását, a hús és a bor szabad mérését ígérte, pénzt és aláírásokat gyűjtött egy új folyamodvány elkészítéséhez. Hasonló esetekről emlékeztek meg Berényben is, ahol különösen nagy felzúdulás követte Pethes május 27-i, Pozsonyból történő hazatérését. Az utólagos tudósítások szerint a belső szervezet reformja mellett állók „lovass legényeket és muzsikásokat rendeltek Pethes József elejbe, és bevezetésére, mely által a nép a J. Berényi nevezett Homoki csárdához csődítetvén ott említett Pethes József a néphez intézve beszédet tartott, honnan is számos kocsik és lovak kíséretében, s lövöldözések között az egész várost mozgásban tartották”.

Az ügy mindinkább a Pethes és segítői elleni perekké változott át. Hunyady Flórián és Kiss Endre berényi tanítók ellen már 1843 szeptemberében fegyelmi eljárást kezdeményeztek, majd el is bocsátották őket állásukból. Pethes biztos lehetett saját elítélésében, ezért 1844 tavaszán állandó lakhelyét anyja csányi birtokára tette át. Itt értesült a Nádori Főtörvényszék ítéletéről, mely búzátólvajlásért egy évi börtönnel sújtotta. Miután a Királyi Kancelláriához beadott kérelmét is elutasították, ügyében nyíltan megtagadta a kerületi és a nádori bíróság illetékességét. Kijelentette, hogy „mint országos nemes személyére nézve a Kerületek bíráskodása alá nem tartozna”. Hosszas levelezések ellenére Heves megye nem volt hajlandó kiadni az ott is birtokos Pethest a Kerületeknek, és az elutasítást kifogások mögé bújtatta. Végül a felsőbb szervek Pethes újabb folyamodványait is elutasították, mire ő a borsodi Szilvás községbe távozott.

Az 1843/44-es események kapcsán szembevetendő, hogy bár Pethes jelentősebb szegény csoportok támogatását bírta, a város tehetősebb polgárai nyíltan nem igazán álltak ki mellette. Talán már túlságosan is elszakadt a helyi viszonyoktól, amiben indulatos természete is közrejátszhatott. Bár az elkövetkező évtizedeknek is fontos szereplője maradt, Berényben számottevőbb közfunkciót már többet nem vállalt. Ugyanakkor az események komoly tanulságokkal is szolgáltak a városi vezetés fiatalabb tagjai számára, akik a következő évtizedekben a várost irányították.

6. Az 1845-ös centenáriumi ünnepségek, egy korszak vége

1845-ben jött el a jászkun redempció száz éves évfordulója, melynek ünnepségei nemcsak a Kerületek, hanem a Jászkunság felett főhatalmat gyakorló nádor, az ötven éves hivatali jubileuma előtt álló József főherceg dicsőségét is kellett volna reprezentálni. A törvényhatósági tekintély nyilvánvaló csorbulása azonban József nádort is gondolkodóba ejtette. A főherceg gyorsan átlátta, hogy cselekednie kell, mivel a jászkun problémák az ő tekintélyének is ártanak. Az 1845. február 19-én kelt leiratában a főherceg jelezte, hogy a „tiszttakar adómentességének eltörlése most elhatározott akarata, s a kiváltságlevél értelmében most mindenki adót fizetni köteles legyen kivétel nélkül, ingó és ingatlan javakból”. Ezzel párhuzamosan elrendelte a tisztviselők fizetésének megemelését is. A nádor e reformja már a következő (1845/46-os) katonai évtől érvénybe lépett, s jórészt helyreállította a felsőbb hatalom eléggé megtépázott tekintélyét. Egyben Szluha Imre helyzetét is jelentősen megerősítette, aki egészen az 1848-as forradalomig gyakorlatilag adminisztrátori hatalmat gyakorolt a Jászkun Kerületben, csirájában elfojtott minden liberális megmozdulást.

A centenáriumi évben „rendeződött” Pethes József ügye, kinek „búzalopás” címén kiszabott egy éves büntetését „néplázításért” még kettővel toldották meg. Pethes 1845. október 4-én kezdte meg büntetése letöltését Berényben. Hamarosan kiderült ugyan, hogy több berényi tanácsstag hamisan tanúskodott az ügyben, ám a perújrafelvételi kérelmet mégis elutasították. A hivatalos indoklás szerint a bírói ítélet után az új eljárásnak már nem volt helye. Végül a pesti forradalom után, 1848. március 17-én rendelte el István nádor „kellő megintés melletti” szabadon bocsátását.

1845. május 19–21. között a Jászkunság központjában, Berényben zajlott le a jászkun redempció százéves évfordulójának nagyszabású rendezvénysorozata. A hivatalos tudósítók, újságcikkek részletesen leírták a kettős örömmünnepet, a város történetének egyik legkiemelkedőbb eseményeként emlékeztek meg e három napról. Azonban ezzel egy időben mind többen érezhették, hogy felgyorsultak az események. A redempciót követő egy évszázados jászkun „elszigetelődés” kora végérvényesen lezárult, a helyi és az országos problémák nem különíthetők el egymástól. Az idő haladtával a privilégiumok demokratikus elveinek biztosítására az országos konzervatív erők nem bizonyultak megfelelő szövetségeseknek, a kiváltásos múlt helyett csak a polgári jövő hozhatott a helyi kérdésekre átfogó megoldást.

1848-ra Berény történetének sajátos fordulópontjához érkezett, a többi jászkun településsel szemben a török hódoltság idejétől megszerzett gazdasági és igazgatási előnyök jórészt elenyésztek. Bár a város a Jászság legjelentősebb települése maradt, a két Kunság fejlődése nyomán már 1849 tavaszán felmerült a Jászkun Kerület felosztásának, az önálló jász, kis- és nagykun törvényhatóság megteremtésének lehetősége is.

Mértékegységek, rövidítések:

h = kishold = magyar hold (1200 négyszögöl)

kh = katasztrális hold (1600 négyszögöl)

kaszás = 1200 négyszögöl (1851)

kapás = 800 négyszögöl

lánc = 500 négyszögöl

vég = 11-33 m hosszú, szélességében sokszor ismeretlen területmérték posztónál

rajnai forint vagy pengőforint (ezüst) = 20 garas = 60 krajcár = 240 dénár

= 2,5 papírforint (váltócédula)

vft = váltóforint (papír) = kb. 24 krajcár fémpénzben

pft = pengőforint, ezüstforint = 2,5 váltóforint

pkrc = pengőkrajcár, ezüstkrajcár

bm = bécsi mázsa = 100 font = 56 kilogramm

font = 0,56 kilogramm

dica = adóegység

Papp Izabella

JÁSZBERÉNY AZ 1848–49-ES FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC IDEJÉN

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc egyik legdicsebb, leghősiesebb fejezete történelmünknek. Résztevői példaképekké váltak, hősei köré legendák szövődtek, s emléke a későbbi elnyomatások idején is jelentős szerepet játszott a nemzeti tudat megőrzésében. Hagyományai, jelképei fennmaradtak és nemzeti szimbólumokká váltak. A magyarok szabadságküzdelmét egész Európa népeinek rokonszenve kísérte.

A különleges jogállású Jászkun Kerület számára az 1745-ös önerőből történő megváltás, a redemptio biztosította azt a történelmi esélyt, amit országosan csak száz évvel később, az 1848-as áprilisi törvények tettek lehetővé. A Mária Terézia által adományozott kiváltságlevél legfőbb eleme a terhek közös viselése és a tisztviselők szabad választása volt, ami kezdetben demokratikus kereteket biztosított a települések számára, ahol az önkormányzatiság és a polgárosodás számos részeleme jelen volt. 1848-ban a márciusi események hatására a helyiek nem kis büszkeséggel hivatkoztak erre: „...hármaskerületünkben a népjogok már egy századdal ezelőtt meg voltak írva, melyben az Egyenlőség, közös teherviselés és a »semmit rólunk nélkülünk« elvek alapján egy jó renddel párosult népszabadság talpköve volt letéve.” Ebből az is következhetett volna, hogy a jászkunok nem csatlakoznak a forradalmi követelésekhez. A redemptiótól időben távolodva azonban a korábban haladónak számító kiváltságok, s az ebből adódó lehetőségek sokat veszítettek jelentőségükből. A tisztviselők választása formálissá, az egyes tisztségek pedig örökletessé váltak, melyet a leghetesebb redemptus családok sajátítottak ki. Az adómentességet olyan sok tisztségre terjesztették ki, hogy közteherviselésről már nem lehetett beszélni. Ugyanakkor a szétagolt területi beosztás egyre nagyobb akadályokat jelentett a közigazgatás működésében. A változások szükségessége nyilvánvaló volt, ezért számos terv született a Jászkun Kerület modernizálására, ami a reformkori országgyűléseken fontos napirendként szerepelt. Jelentősebb eredményt mégsem sikerült elérni, s ebben komoly szerepe volt Szluha Imre jászkun főkapitánynak, aki a reformkor idején tíz évig állt a Kerület élén. Minden haladó elképzelés ellen fellépett, és súlyos hatalmi, gazdasági visszaélések is fűződtek nevéhez.

Ezek a tényezők hozzájárultak ahhoz, hogy a kiváltságaira büszke, zárt jász és kun közösségekben a reformkor idején a haladó eszmék egyre nagyobb teret nyertek, és 1848 tavaszán lelkesen fogadták a pozsonyi és pesti események híreit. Az április 4-én Jászberényben tartott közgyűlés határozott kiállást fogalmazott meg a forradalom eszméi mellett:

„A szabadság őszinte szózata, mely újabb időkben egész Európán át hangozta, elhatott lapályos rónáinkra is és az itt létező eredeti magyar nép faj érzelmeit is fel költé le rázni a nyűgöt és bilincseket, mellyeket egy idegen kormányzói elem rakott nyakunkra. Fel üdölt álmaiból a Jász kun testvér Nép.”

A következő hónapokban a kiváltságos Jászkun Kerület és benne Jászberény lakói komoly áldozatokat vállaltak a hazáért. Sokan életüket áldozták, a hátország lakói pedig anyagiakkal, terményekkel, kötszerekkel és minden lehetséges módon segítették a hazáért harcolókat, miközben a térség gyakran vált a különböző hadak felvonulási területévé.

Forradalmi napok Jászberényben

Jászberényben a redemptiót követően különösen erős volt az uralkodóház és a nádor tisztelete, ezzel együtt a város vezetői és lakosai lelkesen csatlakoztak a forradalomhoz, majd a szabadságharcához. A közállapotok változása mellett ebben jelentős szerepük volt azoknak az országos kitekintéssel rendelkező politikusoknak, akik a reformkor idején következetesen álltak ki a változások mellett. Közülük is kiemelkedett a nagykunsági Illéssy János személye, aki a reformkori országgyűlésben országos hírnevet szerzett szereplésével. A jászberényi származású Pethes József pedig helyi szinten lépett fel radikálisan a változások érdekében, és igen sok támogatót szerzett. Pest megye reformkori követe, Szentkirályi Móric országgyűlési szereplésével, a jászkun koordináció melletti következetes kiállásával nagy népszerűsége tette a jászkunok körében.

Jászberény kerületi központként több szempontból is kiemelt helyzetben volt a forradalom és szabadságharc idején. A mai bíróság épületében, a Jászkun Kerület székházában zajlottak a kerületi közgyűlések, ahol ezekben az időkben országos jelentőségű ügyeket tárgyaltak, a haza védelmére felszólító leiratokról, honvédek toborzásáról, önkéntesek kiállításáról döntöttek. A városi tanács az 1839-ben épült új városházán ülésezett, ahol gyakran egyszerre tárgyalták a város lakóit érintő magánjogi ügyeket és a haza sorsát befolyásoló súlyos kérdéseket. Jászberény sokszorosan érezhette a hátország terheit, hiszen nem csupán a város számára előírt katonai létszám kiállítása, felszerelése volt a feladata, de rendkívüli terheket jelentett az átvonuló hazai és ellenséges hadak ellátása, elszállásolása. A jászberényi főtér színhelye volt a lelkes hangulatú népgyűléseknek, a Lehel huszárezred zászlaja alá történő toborzásnak, gyülekező helye a három kerület önkénteseinek, s végül innen indult a többbezer népfelkelő sereg az utolsó küzdelmekre. A tavaszi hadjárat idején pedig főhadiszállás szerepét töltötte be a város, hiszen itt tanácskozott a szabadságharc katonai vezetése.

A pesti forradalom híre a korabeli postai viszonyok miatt néhány nap elteltével érkezett meg a Jászságba. Jászberényben március 18-án Kovács Mihály ügyvéd javaslatára a tanács kivilágította a város középületeit, és kihelyezték a nemzeti zászlót. A korabeli iratok, jegyzőkönyvi bejegyzések ünnepélyes, olykor magasztos megfogalmazása jól tükrözi, hogy a helyi vezetők tisztában voltak a történetek jelentőségével. Ezen a napon a következőket jegyezték be a tanácsi jegyzőkönyvbe: *„Örömmel osztozik a tanács megkereső polgártársainak öröm érzeteikbe – annál is inkább, minthogy a magyar nemzetnek boldogabb jövőjét az annyira óhajtott átalakulásnak békés útoni kivívásában nyugodni hisz, – mi végetti rokon öröm érzetének bebizonyításául nyilvánított köz óhajtasokat tisztelgő polgártársainak elfogadva a nemzeti zöld, fehér és veres három színezetű zászlónak a város közháza épületéni kifüggesztését rendelésül teszi, úgy a népnek ünnepélyesítése jeléül a városi középületeknek kivilágíttatását elrendelve, a piactéren fekvő házaknak tulajdonosait utasítja a végett, hogy a népet nagyszerűségébe örökíteni házaiknak kivilágításával szíveskedjenek, amelyeknek eszközzésébe főbíró Horváth Gábor úr bízatik meg.”*

Hamarosan az egész Jászságot bejárta a forradalom híre, és lelkes hangulatú népgyűléseken ismertették a pesti eseményeket. Jászberényben március 24-én népgyűlést tartottak, ahol döntöttek a pesti 12 pont elfogadásáról, és elhatározták a nemzeti őrsereg megalakítását. A jászberényiek megfogalmazták a saját követeléseiket tartalmazó 11 pontot, melyet eljuttattak a kerületi városok számára is a következő tartalommal:

„Mit kívánnak a jászberényi polgárok? Legyen béke, szabadság és egyetértés.

Kívánjuk az országgyűlési követeinknek utasításul adatni.

1-ör A pesti 12 pontok törvénybe hozatását.

2-or A belrendezés törvénybe való iktatásának siettetését.

3-or Világosan kifejtteni követeink által addigi adórendszerünket, és nehogy a behozandó provisorius (ideiglenes) adókulcs által a Kerületekre nagyobb teher háromoljék, igyekezzenek elhárítani.

4-er A kamarai adósság visszafizetését.

5-ör A községi fogatok, valamint a rehabiliták töröltessenek el.

6-or Azonnal Jászkun Polgár elnök kinevezése eszközöltessék.

7-er Az országgyűlési követei visszahívassanak.

8-or A közgyűlés előtt a közérdekű tárgyak amennyire lehet, köröztessenek.

9-er Közlekedési eszközök létesítése, és a vizek szabályozása eránt rendelések tétessenek.

10-er A felkelő seregi pénztár, s a kamarai adósságok kerületi takarékpénztár alapja legyenek.

11-er Az ipart, s kereskedést akadályozó kebelbeli intézkedések szüntessenek meg.

Polgár Társak! Jelszavunk: Éljen a Király, alkotmányos Reform, Szabadság, egyenlőség, béke és rend.”

A jászberényiek követeléseiből jól tükröződik, hogyan keverednek az országos jelentőségű ügyek a sajátos helyi érdekekkel. Bár a változásokat örömmel üdvözölték, és elsőként a 12 pont elfogadásáról döntöttek, legalább ilyen súllyal sürgették a kerületek belső szerkezetének rendezését. Különös, hogy már ekkor felmerült az 1745-ös redemptio váltságösszegének visszaigénylése is. A 9. pontban a közlekedési viszonyok fejlesztése szerepel, ami minden bizonynyal elsősorban a vasútvonal kiépítését foglalja magában. Jászberény városának régi, sokáig megvalósulatlan elképzelése volt a várost érintő vasútvonal terve, ami először 1840-ben vetődött fel, és Jászberény mellett több jászsági települést is érintett volna. Ez a terv csak jóval később, 1873-ban vált valóra. A 11. pontban az ipar és kereskedelem fejlődését akadályozó céhes keretek lebontását sürgetik, ami ugyancsak haladó elképzelés volt. Míg néhány esetben országosan is haladó, racionális elképzeléseket fogalmaznak meg, a kiváltságos tudatból adódó érzelmi megnyilvánulások is megjelennek a sorsdöntő napok idején. Ez tapasztalható a nádor személyéhez fűződő különleges kapcsolatot illetően, amelyet a változások nem érintettek. A jászok és kunok grófia és főbírája évszázadokon át a nádor volt. A jászkunok körében különösen nagy tisztelete volt József nádornak, aki több mint 50 éven át viselte ezt a tisztséget. Amikor 1847-ben meghalt, öccsét, Istvánt választották nádorrá, aki a forradalomig viselte a jászok és kunok főbírája címet, és „örökölte” az apja iránti tiszteletet. A jászberényi tanács március 23-

án István nádor arcképének megfestéséről döntött, emellett István főherceg és öccse számára polgárjog, valamint egy-egy redemptus telek adományozásáról határozott: „...a Fenséges Nádorhozi hű ragaszkodásunknak bevallásául Őfenségét a Nádort, fenséges öccsével József főherceggel, váltási egy sessio földbéli adományra méltatva, polgárunkká eszközendőt szívnünk céljául kitűztük.” A jászkun öntudat megnyilvánulása, hogy bár a helyiek is átvették a polgár kifejezést, azonban ez itt továbbra is csak a redemptusokat jelentette.

Március 23-án Jászberényben megalakították a „csend és rendre ügyelő választmányt”, melynek feladata a rend fenntartása mellett a nemzetőrség szervezése, az ezzel kapcsolatos összeírások elkészítése volt. A bizottság tagjai: Taczman István elnök, Ágoston Imre, Bartsik Márton, Barthal Márton, Ézsaiás Sándor, Harsányi Mihály, Horváth Pál, id. Kállay László, Kiss Endre, Kiss Németh Ferenc, Kléger József, Komáromy Alajos, Koór János, Kováts Mihály, Linczbauer Ferenc, Mészáros Rupert, Nagy Sándor, Pecsényánszky András, Péntes István, Pethes József, Pintér Mihály, Réz Antal, Sipos György, Sipos I. Urbán és Velkei Ferenc.

Jászberényben és a Jászságban valóságos örömnappal fogadta István nádor március 17-i rendelkezését, melynek nyomán a népszerű jászsági politikus, Pethes József hátralévő börtönbüntetését elengedte. Pethes József (1812–1891.) alig 27 éves volt, amikor először választották Jászberény főbírájává, és 1842-ig töltötte be ezt a tisztséget. A reformkori eszmék következetes híveként egyik vezetője volt annak a mozgalomnak, amely a Jászkun Kerületben a közigazgatási reform országgyűlési tárgyalását sürgette. Ezáltal egyik legfőbb ellenfelének számított a szélsőségesen konzervatív Szluha Imre főkapitánynak, aki befolyása nyomán elérte, hogy néplázítás és egyéb koncepciós vádakkal 1844-ben börtönbüntetésre ítélték. A börtönből szabadulva Pethes József ezekben a sorsdöntő napokban természetesen módon állt a helyi események élére. Aktívan vett részt a nemzetőrség szervezésében és a honvédtborzásban is. Kerületi képviselővé, majd az árokszállási körzetben országgyűlési képviselővé választották.

A jászok és kunok képviselői április 4-én rendkívüli közgyűlésre gyülekeztek Jászberényben, amit a kerületi ház udvarán, ősi szokás szerint a szabad ég alatt tartottak. Kálmán Sándor alkapitány elnökölt, aki ismertette a legfontosabb országos eseményeket, Batthyány Lajos miniszterelnökké, István nádor királyi helytartóvá történt kinevezését. A jelenlévők egyhangúan döntöttek Szluha Imre főkapitány eltávolításáról, akit országgyűlési követi tisztségéből is visszahívtak követtársával, Kenéz Mihállyal együtt. Helyettük ideiglenesen Illéssy János nagykun kapitányt és Balajthy Vendel nádori táblabírókat bízták meg ezzel a tisztséggel. Szluha a közhangulatot érzékelve már április 2-án lemondott követi megbízásáról és főkapitányi tiszteréről.

1848. április 11-én V. Ferdinánd berekesztette az utolsó rendi országgyűlést és szentesítette az áprilisi törvényeket, melyek Magyarországot polgári, parlamentáris országgá alakították át. Törvény született a közös teherviselésről, az úrbéri terhek és a papi tized megszüntetéséről, az ősiség eltörléséről, ugyanakkor a közös ügyekről – külügy, hadügy, pénzügy – nem rendelkeztek részletesen. Számos fontos kérdés rendezetlen maradt, ami komoly gondokat okozott a későbbiek során.

Az áprilisi törvények a jászkunok helyzetében is változást hoztak. Az V. törvénycikk az országgyűlési képviselői jogokról, a XXV. törvénycikk pedig a Jászkun Kerület bel-

rendezéséről szolt. Abban, hogy ezek a törvények a jászkunok számára kedvezően alakultak, igen nagy szerepe volt Szentkirályi Móricnak. Érszentkirályi Szentkirályi Móric (1807–1882) a reformkor idején Pest vármegye követe volt, s az országgyűlésben rendszeresen felszólalt, és a jászkunokat érintő minden haladó elképzelést támogatót. Jól ismerte a helyi viszonyokat, kapcsolatban állt Pethes Józseffel is. Országgyűlési szereplése során gyakran került nyílt konfliktusba Szluha Imrével. A jászberényiek az április 17-i népgyűlés alkalmával sajátos módon nyilvánítottak köszönetet Szentkirályi Móricnak. A törvényalkotásban játszott szerepére utalva egy nevével díszített aranytollat készítettettek számára, és polgári oklevelet adományoztak neki, mely szerint „...a tisztelt nagy férfiút, Szentkirályi Mórítz Urat keblünkbeli Polgár Társunknak ki nevezzük – s ki nevezettnek nyilatkozunk – és mind azon Jogokkal, Szabadalmakkal és Haszonvételekkel – melyekkel a Jász s Kun Testvér Megyének egyes Polgárjai bírnak, élnek és felruházottak, Polgár Társunk Szentkirályi Mórítzot felruházzuk”. – írták. A jászberényiek, mint István nádor esetében, a polgárjoggal lényegében redemptusi jogokat kívántak adományozni Szentkirályi Móricnak. Szentkirályi udvarias levélben megköszönte a megtiszteltetést, de mint írta, munkásságának célja éppen az előjogok megszüntetése volt. Szép gondolatokat megfogalmazva az aranytollat és a polgári oklevelet visszajuttatta a jászberényiek számára. Az aranytollat jelenleg a Jász Múzeum őrzi.

Szentkirályi gesztusa csalódást jelentett a helyieknek, ugyanakkor őszinte öröm és lelkesedés fogadta a nádor intézkedését, mellyel Szluha Imre helyett Szentkirályi Mórict nevezte ki jászkun főkapitánnyá. A jászkunok körében rendkívül népszerű politikust május 2-án iktatták be hivatalába Jászberényben. Szentkirályi Móric a közgyűlés előtt letette az esküt, s „hivatalába a szeretet és bizodalom nyilvánítására kitörő, s szűnni nem akaró éljenzések közt beiktattatott és elnöki székét elfoglalta”.

Időközben Jászberényből a főbíró vezetésével küldöttség járt a pesti választmánynál, hogy kifejezzék a városnak a forradalmi célokkal való azonosulását. Horváth Gábor főbíró, Pethes József és Mészáros Rupert jászberényi küldöttek elmondták, hogy amikor a Központi Választmánynál jelentették a 12 pont elfogadását és az őrsereg megalakulását, ezt éljenzéssel fogadták, és Perczel Mór „a jászkun népnek szellemét érzékeny szavakkal emelvén ki, köszönetet nyilvánított”.

A forradalmi változások a jászkunokat tehát kedvezően érintették, hiszen kiváltságai jelentős része érvényben maradt, és a törvények közül kettő is érdekeiket szolgálta. Ugyanakkor volt egy komoly sérelmük. A XXVIII. törvénycikk nyomán megszűnt a nádori törvényszék és nádori személyes bíraskodás, ráadásul továbbra is fizetniük kellett a nádori tiszteletdíjat. A jászkunsági peres ügyek a Hétszemélyes Tábla elé kerültek, ahol egy jászkun előadói állást létesítettek. Erre a tisztségre a nádor a kerület három jelöltje közül a jászberényi Taczmán Károly kerületi aljegyzőt nevezte ki. A jászkunok rendkívül sérelmezték, hogy az új törvény által megszűnt a nádorral való személyes kapcsolat, ezért küldöttség indult Deák Ferenc igazságügy-miniszterhez. Deák megígérte, hogy a következő országgyűlés tárgyalja majd ezt a kérdést. Valóban így történt, és Nagy Károly szabadszállási képviselő törvényjavaslata nyomán a jászkunok végül annyit értek el, hogy mentesültek a nádor számára fizetett tiszteletdíj kötelezettsége alól.

Az első népképviselői választások a Jászkun Kerület székhelyén

Az áprilisi törvények nyomán először nyílt lehetőség népképviselői jelleggel a többszintű választásokra, községi elöljáróságok, kerületi tisztségviselők, illetve az országgyűlési képviselők megválasztására. Az április 20-i belügyminiszteri utasítások nyomán a Jászkunságban is megkezdtek az előkészületeket, megalakultak a választási bizottmányok, választási elnököket és összeíró bizottságokat választottak.

A jászberényi tanács május 8-án tárgyalta a belügyminiszter választásokra vonatkozó rendelkezését. Nyolc főből álló választmányt bíztak meg a választói képességgel rendelkezők összeírására, és a várost – amely katonai szempontból 8 kerületből állt – négy kerületre osztották. A választói névjegyzék egy hét alatt elkészült, amely ellen 13 felszólalás történt. Jászberény 18 343 fő lakosa közül 1036 fő rendelkezett szavazati joggal, közülük azonban csak mintegy 600 fő élt ezzel a jogával. A községi tisztségviselők választására május 28-án került sor Jászberényben. A lelkes hangulatban keletkezett kortesnóták jól kifejezték a választók véleményét egy-egy jelölttel kapcsolatban.

„Megroppant a mogyoró
Horváth Gábor főbíró
Az Úr Isten éltesse,
Vivátot mondjunk érette.”

Horváth Gábor 1847 óta viselte ezt a tisztséget, igen népszerű volt a városban, s ez alkalommal is újraválasztották. Voltak azonban olyan tisztségviselők, akikről másként vélekedtek:

*Ritka a fehér holló,
Komáromi nem bíró,
Árpa cipó keletlen
Áray már kelletlen.
Nem kell méregkeverő,
Kint a helye heverő.
Akasszák fel a fára
A madarak számára
Szluhát is fel melléje
Fel a zsidók szögére
Orrát, fülét levágva
Úgy akasszák a fára.”*

Áray (Preiszgauer) Károly jászberényi gyógyszerész volt, a Szentlélekhez címzett gyógyszerár alapítója. 1845-től tanácstagként tevékenykedett, és bár igen aktív volt, számos népszerűtlen intézkedést is végrehajtott. Ezért Szluha Imre főkapitánnyal együtt szomorú sorsot szántak neki a helyiek. Külön megalázónak számított a zsidók szögére történő utalás. A városban az Akasztófa-híd mellett állott az akasztófa, melyen a zsidók számára külön szög volt, hiszen 1850-ig nem telepedhettek le Jászberényben, s a helyiek ezzel is kifejezték ellenszenvüket.

A városi tanács választási közgyűlése május 28-án a városháza udvarán ülésezett Pethes József elnökletével. Horváth Gábor főbíró hivatalnokai nevében lemondott hivataláról, a város pecsétjét és a levéltár kulcsát átadta Pethes Józsefnek, aki a választás időtartamára helyetteseket állított a hivatalokra. A leadott szavazatokat Szentkirályi Móric főkapitány jelenlétében számolták meg, melynek eredményeként Horváth Gábort ismét főbíróvá választották. A tanács tagjai közül ő kapta a legtöbb szavazatot. Másnap letette az esküt, majd az elnök átadta neki hivatali jelvényeit, a város pecsétjét és a levéltár kulcsát. *Kőhalmi Horváth Gábor* (1810–1858) a jászkunok első történetírójának, Kőhalmi Horváth Péternek a tizenegyedik gyermeke volt. Jogot végzett, és fiatalon igen aktívan bekapcsolódott Jászberény közéletébe. 1835-től tagja volt a városi tanácsnak, és jászkerületi tiszteletbeli esküdt volt. 1840-től az ispotály gondnoki tisztét látta el, és főbírósa idején, 1847–48-ban épült az új katonai kórház. 1847-ben kezdeményezte a polgári kórház alapkövetését, és vezette az évekig elhúzódó munkálatokat. A változásokkal teljes mértékben azonosult, hazaszeretetére jellemző, hogy nem csupán szervezte a nemzetőrök toborzását, de maga is velük indult a verbászi táborba, ahol két hónapot töltött. Hazatérve javasolta, hogy a „*a táborban lévő nemzetőrök, fiaink zsoldja a közpénzen szaporíttassék meg*”.

Jászberényben 1848-ban a következő tanácsnokokat választották meg: Komáromy János, Farkas János, Réz Antal, ifjú Mizsey István, Pénzes István, Velkey István, Sipos György, Szászki Mátyás, Szappanos János, Suba Mátyás, Baráth István, Gubel István, Torma István, Szabó András. *Főjegyző* Ézsiás Sándor, *első aljegyző* Szöllősy István, *második aljegyző* Baráth Mihály, *levéltárnok* Nagy Sándor, *főorvos* Mészáros Rupert, *sebész* Elefánthy Erneszt, *halottkém* Muhoray Titusz, *pusztabíró* ifj. Almásy Antal, *csendőrök* Farkas János, Ozoróczky József, *szállásbiztos* Paróczay András, *előfogati biztos* Radimetzky Alajos, *szék- és piacfelügyelő* Selyem József.

A tanács megválasztása után lista alapján, titkos szavazással választották meg a képviselő-testület tagjait, összesen 102 főt – korábban nem működött képviselő-testület –, valamint a négy kerületi közgyűlési képviselőt: Pethes Józsefet, Kiss Endrét, Völgyi Istvánt és Pintér Mihályt. Ezt követően, az első szabad választás jelentőségét átérezve „... *tömegben sietett a nép az elválasztott Elöljárósággal és képviselőséggel a Sz. Egyházba hálát adni egy részről az Ég Urának, hogy az alkotmányos jogok legszebbikét gyakorolhatta, másrésztől pedig az elválasztottakra nézve a közjó érdekében, és a város mind anyagi, mind szellemi felvirulására nézve áldást esdeni*”. A választás alá nem utalt tisztviselőket és alkalmazottakat a tanács nevezte ki. A községi választások során nagy áttörés nem történt, hiszen hasonló társadalmi körből, vagyis a redemptusok köréből került ki a tisztikar. Ezzel együtt az 1848. évi tanácsválasztások mégis jelentős eredményt hoztak a jászkun településeken, hiszen az előző évtizedekben már olyan mértékben formálissá vált a választás, hogy a tanács sokszor önmagát választotta újjá.

Június 18–19-én megtörtént a kerületi tisztújítás, amit igen nagy érdeklődés kísért. A Jászkun Kerület teljes tisztikara lemondott, így a közkedvelt alkapitány, Kálmán Sándor is. Személye azonban olyan népszerű volt a Jászkun Kerületben, hogy többen csak azzal a feltétellel vállaltak tisztséget az új testületben, ha ő marad az alkapitány.

A Jász Kerületben a következő tisztségviselők kerültek megválasztásra:

Kapitány	Pethes Mihály
Első táblabíró	Bathó Ignác
Második táblabíró	Horváth Pál
Első esküdt	Antal János
Második esküdt	Halmay József
Első biztos	Ozoróczky István
Második biztos	Sedon Pál
Harmadik biztos	Morzál István
Orvos	Linczbauer Ferenc
Sebész	Boros Sándor
Mérnök	Juhász András
Csendbiztosok	Telek József és Halmay Lajos
Erdész	Kállay Lajos
Hídbiztos	Farkas János

A jász kapitánnyá választott Pethes Mihály (1792–1878) felkészült tisztviselő, korábban nádori táblabíró, majd helyettes jász kapitány volt. 1848-ban feladatul kapta a Jászságban a nemzetőrség szervezését és felszerelését. Maga is a nemzetőrökkel indult a verbászi táborba, majd hazatérve az 500 fős önkéntes lovas csapat szervezését irányította. 1849 februárjában Hegedűs Zsigmonddal együtt azzal bízták meg, hogy a Pestre távozott Szentkirályi főkapitányt keressék fel. Kossuth ezért, és mivel Babarczy Antal császári biztos leveleit köröztette, börtönbe záratta. Helyette küldött-társát, Hegedűs Zsigmondot bízta meg a jász kapitányi teendőkkel.

A kerületi tisztújítás során a három kerület közül a Jász Kerületben történt a legkisebb személyi változás. A régi tisztségviselők közül hatot újráválasztottak, csak három személy esetében történt változás. A legradikálisabb változások a Kiskun Kerületben történtek, ahol csupán egy régi tisztségviselő maradt, és hat újat választottak. A megválasztott tisztikar tagjai az új esküforma szerint letették a hivatali esküt. A választási elnök átadta a hivatali jelképeket: a kerületek hivatalos pecsétjét az alkapitánynak, a privilégiális láda kulcsait a három kerületi kapitánynak, a kerületi levéltár kulcsát pedig a hármaskerület levéltárnokának. A kerületi közgyűlés hatáskörébe tartoztak a honvédelemmel kapcsolatos ügyek. Miután ezek azonnali intézkedést kívántak, a hadügyekre vonatkozó feladatot egy központi bizottmány hatáskörébe utalták, melynek tagja volt Pethes Mihály jász kapitány, Eördögh András pénztárnok, Muhoray János tisztügyész, Horváth Pál táblabíró, Varga Imre főjegyző és Hegedűs Zsigmond aljegyző.

A választások nyomán a helyi közigazgatás irányítói továbbra is a redemptusok és a redemptus-nemesek közül kerültek ki, iparosok csak abban az esetben kerülhettek a helyi vezetésbe, ha megfelelő földtulajdonnal rendelkeztek. A változások tehát lényegében azonos társadalmi rétegen belüli személyi változások voltak, melyekben a személyes tulajdonságok és elfogadottság jelentős szerepet játszott.

Nagykunsági származású országgyűlési képviselő Jászberényben

Az áprilisi törvények az országgyűlési képviseletet illetően is jelentős változást hoztak Magyarországon. Bár a kétkamarás rendszer megmaradt, a törvény az alsóházban a népképviselet útján történő választást rendelte el. A meglehetősen magas vagyoni cenzus ellenére a lakosságnak közel 10 százaléka rendelkezett választójoggal, ami európai összehasonlításban is haladónak számított.

Az 1848. V. törvénycikk nyomán a Jászkun Kerület elveszítette korábbi, a vármegyékhez hasonló követküldési jogot, de helyette hét képviselő választása illette meg. A három város, *Jászberény, Halas és Félgyháza* egy-egy képviselőt választathatott, és négy választókerület kijelölésére került sor. Az *árok szállási választókerülethez* Jászapáti, Jászfényszaru, Dósa, Mihálytelek, Jákóhalma és Felsőszentgyörgy, a *túrkeveihez* Kunszentmárton, Jászkisér, Jászladány, Jászsalsószentgyörgy, a *karcagihoz* Kisújszállás, Kunmadaras és Kunhegyes, a *szabadszállási választókerülethez* pedig Kunszentmiklós, Lacháza, Majsa, Fülöpszállás és Dorozsma tartozott.

A Jászkun Kerületben az országgyűlési képviselő-választásokat lényegesen kisebb érdeklődés kísérte, mint a községi és kerületi tisztújításokat. Jászberénybe 1848. május 28-án érkezett meg Szemere Bertalan belügyminiszter leirata, melyben 1848. július 2-ára tűzte ki az országgyűlés időpontját, hangsúlyozva annak jelentőségét: *„A megyék, városok és kerületek átalakulása kevés kivétellel és érezhető rázkódtatás nélkül eszközölve van. A nemzet tanúságát adta, hogy a szabadságra érdemes, hogy azt gyakorolni képes is. Edzettebb erővel jelenik meg az első kísérlet után az elégedettség az öntudat büszke örömeivel. Azért megérkezettnek hiszem idejét, hogy a legfőbb, a legszentebb jog érvényesítésére szólíttassék fel, t. i. országos képviselőinek megválasztására. Ha nem borulna is felettünk a politikai láthatár, szükséges volna mégis az országgyűlés minél előbbi egybehívása; mert a nemzet ön-létszerítését voltaképpen csak az országgyűlésben éri el, mely joga felett örködni és a veszély rohamainak diadalmasan ellentállani legalkalmasabb.”* A leirat rendelkezett a képviselő-választás módjáról. A választásokat ajánlások előzték meg, melyhez elegendő volt egy olyan jelölt megnevezése, akit a jelenlévők közül legalább tízen támogattak.

Jászberényben 1537 személy rendelkezett választójoggal, de közülük csupán 730 iratkozott fel a szavazók listájára. A június 2-án megtartott választási gyűlés elnöke Eördögh János volt, aki a kerületi levéltárnoki tisztséget töltötte be 1842-től, és a tisztújítás alkalmával is újraválasztották. Ismertette az 1848. július 2-ára szóló meghívólevelet, és ezt követően került sor a képviselői ajánlásokra. Pethes József Kossuth Lajost javasolta Jászberény képviselőjének, amit a jelenlévők óriási lelkesedéssel fogadtak. A választási jegyzőkönyvben így örökítették meg: *„...a haza egyik legnagyobb polgára, Kossuth Lajosnak nevét ajkain kibocsátotta, a szép számmal összesereglett választók előadását azonnal félbeszakítva, szünni nem akaró „éljent” harsogató tántoríthatatlan bizalom ösztönétől vezéreltetve egyhangúlag s közös akarattal országgyűlési követnek elválasztotta.”* Igen nagy volt a csalódás, amikor június 24-én megérkezett Kossuth válasza. Megköszönte a jászberényiek bizalmát, de mint írta, már korábban elfogadta Pest belváros választóinak jelölését. *„Fogadják polgártársaim őszinte meleg köszönetemet igen becses bizalmukért! És legyenek meggyőződve miképp Jász-Berény Város közönségét, önöket polgártársaim, Nemzetünk legtisztább s' népességre*

*Illéssy János,
Jászberény országgyűlési képviselője*

és pontosított erőre nézve leg hatalmasb törzsfaját, s' ekkint legdrágább kincsünk, Nemzetiségünk egyik védoszlopát képviselhetni szerencsémnek tartandottam, s örültem volna Jászberényi választóim irányában meleg polgártársi szeretetet, és hűséget bizonyíthatni.” – írta Kossuth. A költőien szép gondolatok talán enyhítettek a jászberényiek csalódottságát, de nem növelték a választás iránti érdeklődést, ami a későbbiek során a résztvevők számával együtt fokozatosan csökkent. A következő választási gyűlést másnapra hívták össze, melyen Lászlófalvi Eördögh Andrást (1811–1873) jelölték képviselőnek. A köz-tiszteletben álló, felkészült politikust egyhangúlag választották képviselővé a jelenlévők. Ekkor azonban újabb csalódás következett: Eördögh András családi okokra hivatkozva, többszöri kérés ellenére sem vállalta a képviselőiséget. A családi okok között szerepet játszhatott, hogy sógora volt Kenéz Mihálynak, akit a jász kunok Szluha Imrével együtt visszahívtak követi tiszteből. Eördögh András a későbbiekben

igen fontos szerepet töltött be Jászberény közéletében. A főkapitány és alkapitány távolléte idején ő vezette a központi választmányt, amely a kerületek ügyeit intézte. A berényi választók érdeklődése időközben tovább csökkent, s a következő választáson már csupán 162 fő volt jelen. Ez alkalommal három jelölt neve merült fel, közülük Illéssy János 80, Bathó Ignác 66, Muhoray János pedig 16 szavazatot kapott. Miután egyik jelöltnek sem volt általános többsége, még ezen a napon új választásra került sor, de közben a választók többsége már szétszéledt. Végül 57 szavazattal Illéssy János nyerte meg a választást Bathó Ignác ellenében, aki mindössze 7 szavazatot kapott. Ezáltal az a különös eset fordult elő, hogy a Jászság központjának, Jászberénynek nagykunsági származású országgyűlési képviselője lett. Illéssy János (1792–1867) személyében a korbéli Jászkunság egyik legnépszerűbb és legfelkészültebb politikusát választották képviselővé a jászberényiek. Illéssy a reformkori országgyűlések idején több cikluson át képviselte a Jászkun Kerületet. Liberális gondolkodása, haladó nézetei és aktív országgyűlési szereplése nyomán országosan is ismert közszereplővé vált, akit barátinak mondható kapcsolat fűzött Kossuth Lajoshoz. Életútja, tevékenysége a jászberényiek körében is jól ismert volt, s a későbbiek bizonyították döntésük helyességét.

A jászárokszállási választókörzetben *Pethes Józsefet* egyhangúlag választották országgyűlési képviselővé. Halason *Gózon Imrét*, Félegyházán *Szabó Sándort*, Karcagon *Papp Mórt*, a szabadszállási körzetben *Nagy Károlyt* választották képviselővé. Valamennyien

helyi tekintélyes redemptus-nemes családok leszármazottai voltak. A túrkevei választókerület ilyen szempontból kivételnek számított, ott ugyanis nem helyi politikust, hanem a jászkunok szeretett főkapitányát, *Szentkirályi Móricot* választották országgyűlési képviselővé.

A július 2-ára összehívott országgyűlés nehéz helyzetben ülésezett, hiszen a nemzeti-ségi mozgalmak egyre súlyosabban fenyegették a forradalom eredményeit. Kossuth a haza megmentésére 200 ezer katona és 42 milliós hitel megajánlását kérte a képviselőktől. Hatá-sos beszéde nyomán a képviselőház nagy lelkesedéssel szavazta meg kérését. „*Leborulok a nemzet nagysága előtt*” – mondta a politikus híressé vált beszédében. Az országgyűlés ezzel a döntéssel megeremtette az önálló magyar hadsereg alapjait.

Nemzetőrség szervezése

Az áprilisi törvények előírták a területi alapon szerveződő nemzetőrség létrehozását, ami kezdetben a forradalom önvédelmét szolgálta. A nemzetőrség az áprilisi XXII. törvénycikk nyomán jött létre a 20-50 év közötti férfiakból, melyhez megfelelő javakkal kellett rendelkezni: fél telek, vagy ezzel azonos nagyságú birtok, illetve évi 100 forint jövedelem, a rendezett tanácsú községekben 200 forint értékű ház vagy föld szerepelt feltételként. Batthyány Lajos miniszterelnök április 20-án létrehozta az Országos Nemzetőrségi Haditanácsot, amely a nemzetőrség felett rendelkezett. Az ország számára az első komoly veszélyt a délvidéki nemzetiségi mozgalmak jelentették, ezért Batthyány Lajos május 16-án önkéntes őrsereg szervezésére adott utasítást. A Jászkun Kerületben Jászberényt és Kunszentmiklóst jelölték ki toborzó központtá.

A Jászkun Kerület közgyűlése Jászberényben már 1848. március 24-én döntött saját nemzetőrség felállításáról. A végrehajtás azonban vontatottan haladt, a köznép félt attól, hogy hosszú évekig kell távol lenni otthonuktól, hiszen régen a katonaság „életfogytiglan” tartott, később 10 évre, majd 1845-től 8 évre csökkentették a szolgálati időt. A toborzást az is lassította, hogy a kormányzat csak gyalogság felállítását rendelte el, a jászkunok azonban elsősorban lovas alakulatokban kívántak harcolni, hiszen az évszázadok során ennek volt hagyománya. Komoly ellenállást váltott ki, amikor fiaikat a honvédgyalogsághoz kívánták elvinni, s többen így vélekedtek: „*ők inkább kést szúrnan magokba, mintsem bakantsot viseljenek.*” A toborzást végül az mentette meg, hogy a köztisztviselőben álló jászberényi Taczmann István kerületi hadi pénztáros Antal fia elsőnek állt be honvédnek, akinek példáját ezután mások is követték.

A hazának a katonák mellett pénzre is szüksége volt, ezért megkezdődött a felajánlások gyűjtése a Jászságban is. Terményeket, ékszert, aranypénzt, ezüstöt és kamat nélküli kölcsönt is adtak a lakosok nagy mennyiségben. A jászberényi tanács a Kerület kezelésében lévő felkelési pénztárnak a városra eső fele részét kölcsönképpen, kamat nélkül felajánlotta a haza javára, másik felét pedig a nemzetőrség felfegyverzésére. A görög származású Harsányi Szilárd jó példával járt elől: elsőként ajánlotta fel a nemzetőrök számára kért anyagokat, ágyneműket az üzletéből, egyedül mindazt a mennyiséget, amit Szentkirályi főkapitány a várostól kért. „*Ezen lelkes ajándékát tisztelt Harsányi Szilárd képviselőnek a Tanács a haza és emberiség nevében köszönettel fogadja.*” – jegyezték be a tanácsi jegyzőkönyvbe. Ennek kapcsán fontos megemlíteni, hogyan változott a görög kereskedők szerepe és jelentősége a

Népies Kossuth tányér a Jász Múzeumban

tevékenységüket. A hivatkozási alapot Mária Terézia kiváltságlevele jelentette, mely szerint a közösségek maguk dönthettek arról, kiket fogadnak be. Az idők során azonban a görögök létszáma és gazdasági ereje is csökkent, s Jászberény városa a lakosok igénye alapján már befogadta volna a zsidó kereskedőket. A kerületi rendelkezések azonban még a zsidók befogadását megengedő 1840-es törvény után sem tették lehetővé számukra a polgárjog megszerzését. Az első zsidó kereskedő, Buck Gábor csak 1850-ben telepedhetett le Jászberényben. Ettől kezdve rövid idő alatt igen sokan költöztek be Jászberénybe, és hamarosan átvették a görögök korábbi helyét és szerepét a város kereskedelmi életében. A görögök asszimilációja erre az időre teljessé vált, és többen felhagytak a kereskedelemmel.

A szabadságharc idején tehát még a görögöknek volt csaknem kizárólagos szerepe a kereskedelemben, akik a lakosok ellátása mellett a városban folyamatosan és nagy számmal jelen lévő katonaság ellátásában is fontos szerepet tölthettek be. A gazdasági tevékenység mellett a görögök Jászberényben a város elismert tagjainak számítottak, a Harsányi család tagjai fontos közéleti tisztségeket is betöltöttek. Harsányi Szilárd a jászberényi kereskedelmi társaság vezetője volt, emellett pedig városi képviselő. Testvére, Harsányi Mihály kerületi tiszteletbeli aljegyző volt, 1848-tól pedig kerületi esküdt. A főbíró megbízásából ő hozta el a Szentkirályi főkapitány számára készített aranytollat, és személyesen járt Batthyány Lajosnál a jászkun nemzetőrök számára fegyvert kérni. Harsányi Szilárd lovas nemzetőrként részt vett a verbászi táborozásban Hadzsi György, Constantin János, Dantsa Mátyás és több berényi görög társával együtt.

A jászberényi városi tanács május 23-i ülésén Pethes József elnökölt, ekkor olvasták fel Szentkirályi Móricnak a nemzetőrség kiállításáról szóló lelkesítő felhívásait. „*Fel tehát Hazafiak, állítsuk fel a Nemzeti Őrsereget a lehető leg nagyobb számban, fogjunk fegyvert, mert lehet, hogy a legközelebbi órákban már csak a fegyver ad biztos jövődőt és akkor készen kell állanunk.*” – írta a főkapitány, aki felszólította a lakosokat, hogy akinél fegyver van, ajánlja fel a haza javára. Maga is felajánlotta fegyvereit, emellett pedig személyes részvételét is: „*Enged-*

város kereskedelmi és hiteléletében. Jászberényben a gyűjtőnéven görögnek nevezett balkáni kereskedők a 17. század végétől voltak jelen. Ők tevékenykedtek a város boltjaiban, vendéglőiben, többnyire ők vettek részt a különféle haszonbérletekben, és az asszimiláció során sikeresen illeszkedtek be a közéletbe is. Kedvező gazdasági helyzetüket a 19. század végétől kezdték veszélyeztetni a zsidó kereskedők, akik új árukkal, új kereskedelmi eszközökkel próbáltak részt vállalni a jászszági települések életében. A Jászkun Kerület szigorú tiltásokkal tartotta távol őket, még a vándorkereskedésben is korlátozták

Szentkirályi Móric jászkun főkapitány

jék meg Jász Kun Polgártársaim, hogy e mozgalomnak én álljak élére, hadd legyenek én toborzó a haza nevében magam is önök soraiban kaszás köz nemzetőr.” Részéről ez nem csupán szép szólam volt, hamarosan a nemzetőrökkel együtt indult a verbászi táborba, és velük maradt a táborozás végéig.

A jászberényi tanács június 10-i ülésén a toborzás vezetésével és a nemzetőrök összeírásával Péntes István és Torma István tanácsnokokat bízta meg. Döntöttek arról is, hogy az újoncok számára közkölt ségen nemzeti szalagot vásárolnak, „*ebből azok fővegeikre ismértető jelül mindenkinek adattassék*”. A tanács arról is határozott, hogy „*a korcsmába mérsékelve italok is kiadandók lesznek*”. A város a nemzetőrség számára 14 pengő forintért dobót vásárolt. A jászkun nemzetőrség ideiglenes parancsnokává *Kökényessy Szaniszló* főhadnagyot nevezték ki.

A szerveződő seregeknek komoly gondot jelentett a fegyverek hiánya, amit ki-

egyenesített kaszákkal, baltákkal és fokosokkal igyekeztek pótolni. Horváth Gábor főbíró 1000 kaszát vásárolt Pesten, 380 pengő forintért, emellett puskaport, puszkagolyót és négy trombitát is vett a nemzetőrség számára, a dobosok betanítására pedig a minisztérium egy „rendes dobost” küldött. A kaszavívás addig ismeretlen mesterségének oktatására lengyel menekülteket alkalmaztak. A lengyel származású Klecinsky József két héten át oktatta a Jászberényben összegyűlt nemzetőröket, a város napidíját és szállást biztosított számára. A kiegyenesített kaszák a szabadságharc alatt félelmetes fegyverekké váltak a katonák kezében.

A délvidéki események hatására június 16-án Szemere Bertalan belügyminiszter a Jászkun-ságból 2000 nemzetőr indításáról rendelkezett. A lelkesedés nem hiányzott, de a szolgálat idejét soknak találták. Végül 2000 gyalogos és 500 lovas kiállítását vállalták a jászkunok.

Jászberény város tanácsa július 6-án tartott rendkívüli közgyűlésén Horváth Gábor főbíró ismertette a Kerület határozatát, mely szerint a városnak 200 gyalog önkéntest kell kiállítani. A főbíró személyes példával járt elől, bejelentette, hogy a berényiekkal együtt maga is a halasi táborba indul. Példája olyan lelkesítő volt, hogy a város vezetői közül többen követni kívánták, így Farkas János tanácsnok, Ézsaiás Sándor főjegyző, Nagy Sándor levéltárnok, Mizsei István másodbíró és Velkey István adószedő is. A tanács nagyra értékelte hazafias lelkesedésüket, de a közigazgatás folyamatossága érdekében úgy határoztak, hogy a főjegyzőnek, a levéltárnoknak és az adószedőnek maradnia kell. A főbíró távollétének idejére Komáromy Jánost választották helyettesének, aki megkapta az első fontos megbízatást is. Annak a bizottságnak lett az elnö-

ke, amelynek feladata az önkéntesek kiállításának szervezése volt. Közben folyt a nemzetőrök felszerelése. Július 8-án a tanács 150 szűrt rendelt 1800 váltóforintért, a nemzetőrök számára a kaszák nyeléért és megvasalásáért 56 vft-t fizetett ki. A tanács megrendelte *Kossuth Hírlapját* és a *Radical* című lapot, később a *Népbarát*, majd a *Közlöny* is járt a városnak. A toborzás és a fegyverek beszerzése, a felszerelések biztosítása komoly anyagi megterhelést jelentett Jászberény számára. Horváth Gábor főbíró indítványára a város 5000 váltóforint kölcsön felvételéről döntött június 21-i ülésén.

A városi tanács ezekben a napokban a Jászberényben gyülekező jász és kun nemzetőrök közötti verekedés ügyében is ítélezett. A viszály a Kőpince nevű kocsmában tört ki, ami a mai Lehel szálló helyén állt. A kunságiak kezdték a verekedést, amibe azonban a helybeliek is aktívan bekapcsolódtak, ezért néhány napi börtönbüntetést kaptak.

A hazafias hangulatot jelzi, hogy névmagyarosítási kérelmeket is tárgyalt a jászberényi tanács. 1848. július 3-án Taczmán Károly kérte, hogy nevét Tarnaira változtathassa, „*mivel német nevét sem sírba vinni, sem utódára áthagyni nem kívánja*”. Tarnay (Taczmán) Károly (1809–1881) kerületi tisztviselő, majd jászberényi főbíró volt. 1848 szeptemberében Deák Ferenc a hétszemélyes táblához nevezte ki előadónak.

A jászkunsági nemzetőröket a szerbek támadásai által leginkább veszélyeztetett Délvidékre, Verbászra rendelték. Az előírt 2500 főből a nagykunok 705 főt, a kiskunok pedig 887 főt biztosítottak. A legnagyobb számú nemzetőrséget – 908 főt – a jászok állították ki. Jászberény 269 nemzetőrt állított ki, akik az 1. zászlóalj 1. századába kerültek.

A jászkunsági nemzetőröket Kiskunhalason vonták össze teljes felszereléssel, ahonnan hatalmas szekértáborral vonultak a Délvidékre. Szentkirályi Móricot június 23-án kormánybiztossá nevezték a délvidéki hadseregnek ahhoz a dandárjához, ahol a jászkun nemzetőrök szolgáltak. Szentkirályi – ígéretének megfelelően – Kálmán Sándor jászkun alkapitánnyal együtt a jászkun nemzetőrökkel indult a verbászi táborba. A főkapitány a nyolchetes táborozás alatt Verbászon maradt, és mindenben osztozott a katonák sorsában. Innen szervezete a nemzetőrök váltását és ellátását, s irányította a lázadó szerbek elleni harcot. A jászkun nemzetőrök a szerbek állandó támadásainak voltak kitéve, de ezeket sikerrel visszaverték, amiért Batthyány miniszterelnök levélben mondott köszönetet. Mészáros Lázár augusztus 10-én személyesen látogatott el a táborba, s a képviselőházban elismeréssel szólt róluk: „*A jászkunok is derék emberek, jó katonák, különösen a lovasság kitünteti magát.*” Az elhúzó táborozás és a Szenttamás visszafoglalására irányuló sikertelen hadműveletek a közvéleményben elégedetlenséget váltottak ki. Perczel Mór az országgyűlésben árulással vádolta a nemzetőröket. Szentkirályi Móric ekkor lépett az ülésterembe nemzetőr ruhában, és határozottan utasította vissza a vádakát, kiállt katonái mellett, ami tovább növelte népszerűségét.

A délvidéki táborban részt vevő harcias kiállítású, kiegyenesített kaszákkal felszerelt jászkun nemzetőrök látványa megihlette Joseph Müller katonakarmestert, ő komponálta a „*Jászkun kaszások*” című indulót, ami a második világháború végéig a Magyar Királyi Honvédség egyik legkedveltebb indulójának számított.

A délvidéki táborozásra a legnagyobb dologidőben, aratás idején került sor, s a férfiak távolléte is jelentős terhet jelentett a háttország számára. A jászberényi tanács Horváth Gábor főbíró távollétében is gyakran ülésezett. Döntéseket hoztak a városi malmok javításáról, intézkedtek a kórház építéséhez szükséges téglá égetéséről, tiltott borkimérőket büntettek, de iskolaügyekkel

is foglalkoztak. Augusztus 5-én ismertették Klauzál Gábor ipari és kereskedelmi miniszter által küldött új céhszabályzatot, amit kiosztottak a városban működő céheknek. Ebben az időben hét céh működött Jászberényben. Július volt a haszonvételek árverésének ideje. A város közgyűlése úgy döntött, hogy a haszonvételek kezelése változatlan marad. Zsidó kereskedők továbbra sem árverezhettek, de a heti vásárokon megengedték árusításukat. A városi mészárszék hasznának védelmében a marhahús mérését mindenkinek megtiltották, de a juh- és bárányhús mérést minden birtokos polgár szabadon gyakorolhatta. A birtokosok évi három hónapra terjedő szabad bormérését változatlanul érvényben hagyták. Fontos döntést jelentett, hogy 1848 őszén a tanács az érintettek bevonásával megoldotta Mizse, Lajos és Bene pusztákon 20 évig tartó használatra a földosztást.

Jászberény mindennapjait ezekben a hónapokban a toborzással, katonák kiállításával kapcsolatos események határozták meg. A Kerülethez és a jászberényi tanácshoz számos miniszteri leirat érkezett, melyek nyomán fontos döntésekben kellett határozatokat hozni. Közben sok család búcsúzott harcba induló apától, férjtől vagy gyermektől. Így történt a Sismis család esetében is, melynek két tagja, apa és fia végiglevelezte a szabadságharcot, s ezek az egykorú dokumentumok szerencsés módon fennmaradtak. A feltehetőleg török eredetű Sismis család rokonságban állt Szendrey Júliával, így közvetve Petőfivel is. Sismis Mihály felesége, Szendrey Franciska Szendrey Júlia nagynénje volt. A költő és ifjú felesége 1847-ben látogatást tett a Sismis családnál Jászberényben, amit Sismis Mihály egykori háza helyén álló Apostol kávéház falán emléktábla örökít meg. Sismis Mihály a Kerületi Rabdolgoztató Intézet gondnoka volt, a szabadságharc idején feladatai közé tartozott a katonák élelmezése. Fia, József jogi tanulmányait végezte, és több fiatal társával együtt az iskolapadból indult a haza védelmére. Tüzér hadnagyi, majd főhadnagyi rangot ért el. Apa és fia szabadságharc alatti levelezését a Jász Múzeum őrzi.

A haza védelméért a hátszországban és a harctéren

A nyár folyamán a kormány tíz, a sorkatonaság mintájára szolgáló „*rendes nemzetőr*” zászlóalj kiállítását hirdette meg. Ez a tíz zászlóalj lett az új magyar hadsereg, a honvédség őse, ekkor kapta a magyar katonaság a *honvéd* elnevezést Kisfaludy Károly verse alapján. Az országgyűlés rendelete nyomán a Jászkun Kerületnek 2985 újoncot kellett kiállítania. A kerületi közgyűlés egyelőre 500 honvédet állított ki, melyből Jászberényre 54 fő jutott, akikkel augusztus 20-án felváltották a nemzetőröket. A város ellátta őket kalappal, csizmával, szúrral, vászonnadrággal és kitlivel, fejenként 10 ezüstkrajcár napi zsolddal.

Még tartott a verbászi táborozás, amikor a miniszterelnök elrendelte az önkéntes mozgó nemzetőrség megyénkénti megszervezését. A jászkunoknak 500 önkéntest kellett kiállítaniuk, akiket szeptember közepén a Görgey Artúr őrnagy parancsnoksága alatt álló szolnoki táborba irányítottak. Görgey megalakította a szegedi-jászkun zászlóaljat, amely az ősz folyamán a Csepel-szigeten teljesített szolgálatot, később a Jellačić elleni hadműveletekben vett részt.

Szeptember 11-én Jellačić mintegy 35 ezer főnyi seregével átlépte a Drávát s megindult az ország belseje felé. A haza védelmére újabb katonákra, fegyverekre volt szükség. Kossuth nagy hatású toborzó beszédeivel mozgósította az Alföld lakosságát, s a vidék népe a haza védelmére indult. Jellačić Székesfehérvár elfoglalása után szeptember 29-én Pákozdnál támadást indított a

magyar csapatok ellen, de az ellenállást tapasztalva fegyverszünetet kért, és Bécs felé menekült. A magyar sereg első győzelmének óriási volt az erkölcsi jelentősége. Ezt követte október 7-én az ozorai diadal, amelynek a jászsági önkéntesek is részesei voltak, akik Görgey vezetésével részt vettek a császári seregek bekerítésében. A pákozdi győzelem és az ozorai diadal a magyar hadsereg erejét bizonyította. Ezt látva a bécsi udvar Jellačić-ot Magyarország teljhatalmú biztosává nevezte ki, az országgyűlést feloszlatta és kihirdette a hadiállapotot. Szeptember 11-én lemondott a kormány, október 2-án pedig Batthyány Lajos lemondott a miniszterelnökségről. Ezt követően az Országos Honvédelmi Bizottmány kormányozta az országot.

A Jászkunságban is nagy erővel folyt az önvédelem szervezése, Szentkirályi Móric főkapitány lelkesen vett részt az önkéntesek toborzásában és a Lehel-huszárezred szervezésében. A kormány ugyanis 1848 szeptemberében egy új huszárezred szervezéséről döntött, amire a jászkunok maguk ajánlkoztak. Ez lett a Lehel vezér nevét viselő 14. honvéd huszárezred. Díszes öltözetüket Kossuth példaként kívánta alkalmazni a később alakuló huszárezredeknél. Egyenruhájuk: *„Sötétbarna rövid atilla veres zsinórral, világosszürke lovaglónadrág térdig bőrzöve, fehér köpeny, zöld csákó.”* Jászberény is támogatta a Lehel-huszárezred megalakítását. A városi tanács szeptember 26-án a következő határozatot hozta: *„Az országot pusztulással fenyegető ellenség hátráltatása, s fogyasztása tekintetéből Jászberény részéről 108 egyén állíttatik ki, annak fele lovas léssen. A nemzetnek ajándékuul adandó lovak terhe (10257 frt 30 kr.) azokat illeti, kik a verbászi táborban nem voltak. A felállítandó seregnek leginkább az léssen a célja, hogy az ellenség élelemmel ellátását és előnyomulását megakadályozza, melyre főleg a lovasság alkalmas.”* A lóra termett jászkunok lelkesen csatlakoztak a huszárezredhez. Potemkin Ödön nemzetőr főhadnagy így emlékezik a Lehel-huszárezred megalakulására: *„Haza épp jókor érkeztem. A nemzeti lobogó Jászberény főterén fel volt állítva, s mellette az újonczozó bizottmány foglalt helyet. A magyar kormány a 14. számú Lehel huszár ezred életbe léptetését kimondá, ezredesül Ferenczy Bertalan (valójában Ferenczy Albert) (volt cs. vértess százados), őrnagyokul Szathmáry Mihály és Bobory Károly, századosokul Szánthó Flóris, Mészöly Farkas, Niszter Antal, Dézsi Zsigmond, Nödel, Karácsonyi és Vezényi (Leitner) János lettek kinevezve. A Jászberény főterén kitűzött nemzeti lobogó alá csakhamar oly nagy számmal özönlött a harczvágyó jászkun ifjúság, hogy abból nemcsak 5 század huszár, hanem azonfelül még egy gyalogzászlóalj is kitelt.”*

A légénység kiképzésére mindössze három hónap állt rendelkezésre, így a lovaglást már csak a harctéren tanulták meg. Ez igen merész vállalkozás volt, hiszen a 3-4 éves csikók többségét az alföldi vadménesekből fogdosták össze. Potemkin Ödön leírása szerint a legtöbb baj akkor történt, amikor a derék huszárok a lovon kardot rántottak, *„mely nagy csörömpöléssel járván, szilaj csikaink egy perc alatt megrémülve futottak szét, s ember volt, aki nyeregben maradhatott”.* A csaták során gyakran előfordult, hogy a huszároknak nem sikerült nyeregben maradniuk, ezért a katonahumor a *„Lehull huszárok”* nevet adományozta számukra. A szabadságharc későbbi csatáiban azonban vitézül harcoltak. Három századuk az I. és II. hadtesttel együtt, a többi öt pedig Vécsey aradi, majd temesvári seregében harcolt. Temesváron a Lehel-huszárook két szakasza Bem altábornagy kíséretét adta. A VIII. hadtest Lehel-huszárai bátran harcoltak a nyári hadjárat ideje alatt. A Lehel-huszárezred öt százada Világosnál nem tette le a fegyvert, azzal tértek haza, s bujdosnak a császáriak elől. Az ezred egyik zászlaja kalandos módon fennmaradt, 1849 után többen rejtegették, s ma a Jász Múzeum őrzi.

A *Nádor-huszárezredben* ugyancsak nagy számmal és lelkesen vettek részt a jászkunok és a jászberényiek is. A Nádor-huszárok Kossuth hívó szavára tértek haza Csehországból, s ez a veszélyekkel teli út a hazaszeretet megrendítően szép példájává vált. A 12. Nádor-huszárezred Magyarország mindenkori nádoráról kapta a nevét. Számos kitűnő tiszt szolgált soraikban, így Ivánka Imre, Görgey Artúr, Kökényessy Szaniszló és Kossuth Sándor is. 1848-ban a csehországi Saaz volt az állomáshelyük. Itt kapták a hírt a császári haderő támadásáról, aminek hatására szökések sorozata indult meg az ezredből. Az első alakulat egy hét alatt érkezett magyar földre. Görgey István emlékirataiban így örökíti meg hazatértük pillanatát: *„amint aztán magyar földet értek lovaik patkói: egy rákezde főnnhangon: „Cserebogár, sárga cserebogár!” s erre oly őrvjngő lelkesedésben tört ki az egész kis csapat, hogy a túlsó partról hang után rájuk adott sortűznek daczára mindnyájan ott leugrottak lovaikról, s úgy csókolták a hazai földet.”* Az Országos Honvédelmi Bizottmány elismeréssel méltatta bátor tettüket. Hamarosan az ezred többi százada is hazaindult, de a veszélyes út során az üldözőkkel vívott harcokban sokan életüket veszítették, mások fogságba estek, így a 650 főből, akik szökésre vállalkoztak mindössze 265-en érkeztek haza. A jászberényi katonák közül is többen nyugszanak távol szülőhazájuktól, jeltelen sírokban. Az ezred töredékét a jászkunok egészítették ki, erre a célra Kossuth 400 újoncot kért. A későbbi harcokban a Nádor-huszárezred nagy bátorsággal vett részt. Decemberben Sopron mellett másfél század császári lovas kergetett meg Virágh Gedeon 3 szakaszával. 1849 februárjában Branyiszkónál a Guyon által vezetett rohamcsapatok között Nádor-huszárok is harcoltak. Több csatában is nagy vitézséggel vettek részt, utoljára augusztus 15-én a Lugos melletti Kosztinál harcoltak. A Nádor-huszárok öltözete: világoskék ruha sárga zsinórral, fehér csákó, sárga gomb, fehér köpeny.

A jászok és kunok számára igen nagy büszkeséget jelentett, hogy két lovasezredet is kiállíthattak: *„Nem is adná a jászkun kerület széles e világért, hogy magának két lovas ezrede van, a Nádori és Lehel huszár ezred – a hadügyminiszterhez felírtunk, hogy a mérték iránt ne legyen oly szigorú, hiszen a kun gyerek 5'-on alul is megüli a lovat, mintha csak belőle nőtt volna ki.”* A jászsági honvédekről fennmaradt névsorból látható, hogy a jászberényiek közül legtöbben a Nádor-huszárezredben (41 fő) és a Lehel-huszárezredben (20 fő) szolgáltak.

Az októberi bécsi forradalom bukása után az osztrák hadvezetés a magyar szabadságharc leverésére készült. Az OHB nagy erővel szervezte az ellenállást, de számos nehézséggel kellett megküzdenie. Legnagyobb gondot a fegyverek, ruházat és a pénz hiánya jelentette. A jász települések, így Jászberény is az anyagiakon és élelmiszereken kívül fehérművekkel, ruhákkal segítették önkénteseiket.

A kormány az egyre súlyosabb helyzetben elhatározta az önkéntesek állandó hadsereggé szervezését, és a szolgálati idő 4 évre emelését. Az óbecsei táborban lévő jászok és kiskunok ezt nem nagy lelkesedéssel fogadták. Kökényessy őrnagy így írt a főkapitánynak: *„saját nyilvántásuk szerint az egész hadjárat alatt – tartson az bár 10 évig – örömmel szolgálólandanak, de magukat határozott évekig lekötni nem igen hajlandók.*

Szentkirályi főkapitány közben tervet dolgozott ki a leginkább veszélyeztetett Kiskunság védelmére, amit Kossuth is jóváhagyott, és a terv végrehajtására *Muhoray János* jászkerületi főügyész nevezte ki kormánybiztossá. Nagy erővel folyt a felkészülés, a jász településeken községi biztosok irányították az előkészületeket. Jászberényben *ifjú Farkas János* tanácsnokot nevezték ki községi biztossá, és kiszolgált katonák vezetésével tartották a gyakorlatokat.

A kormány 2000 szuronyos puskát küldött, de szükség volt a kaszákra is. Jászberényben Csák Mihály, Varga Mihály és más kovácsok és kerékgyártók készítették a kaszanyeleket és vasalták azokat.

Jászberény városának óriási anyagi terhet jelentettek a védelmi előkészületek, az önkéntesek felszerelése és gyakorlatoztatása, táborozása. 1849. január 2-án Horváth Gábor főbíró indítványára a város 3000 forint kölcsönt vett fel Gyöngyösön Nagy Teréztől. Hamarosan újabb kölcsön felvételére kényszerültek, amelyet a jászkiséri Strada Eduárd hitelezett, 2000 forint összegben. A városi tanács a szabadságharc idején folyamatosan ülésezett. A jegyzőkönyvekben a különféle magánjogi ügyek, örökösödési ügyek, a lakosok közötti viszályokkal vagy peres ügyekkel kapcsolatos feljegyzések éppúgy szerepelnek, mint a haza védelmével kapcsolatos fontos intézkedések.

Ellenségtől körülzárva

„Pár nap múlva kerületeink fővárosa Jászberény, megyei közigazgatásunk szíve, szabadságunk, s vagyonukat biztosító levéltárunk helye az ellenség hatalmában lesz.” – írta Varga Imre nagykunsági kormánybiztos 1848. december 15-én a városok előljáróinak. Hamarosan ellenséges csapatok zárták körül a Jászságot és Jászberényt.

Bécsben december 2-án lemondatták V. Ferdinándot és a 18 éves Ferenc József került a trónra. Az új uralkodó a magyar szabadságharc leverésére indult, s hamarosan osztrák hadak vették körül az országot. A 150 ezer főt is meghaladó osztrák sereggel alig százezernyi oroszul felszerelt magyar sereg állt szemben. December 6-án Franz Schlick altábornagy betört az országba és a magyar csapatokat legyőzve bevonult Kassára. Mészáros Lázár Miskolcon megkezdte a sereg újjászervezését. December 28-án Szikszónál ütközött meg az osztrák és magyar sereg, ahol két század Lehel-huszár is részt vett a harcokban, de sikert nem értek el. A kassai csatában vereséget szenvedtek, de sikerült megakadályozni Schlick előnyomulását Debrecen felé. Közben december 13-án Windisch-Grätz főserege átlépte a magyar határt. Kossuth végső ellenállásra szólította fel a Jászkun Kerületet, gyalog és mozgó nemzetőrség alakítását rendelte el. December 30-án azonban Perczel vereséget szenvedett Móránál, s így megnyílt az út a főváros elfoglalására. A kormány és az országgyűlés hivatala december utolsó napjaiban Szolnokon át Debrecenbe vonult.

1849. január 5-én a császári seregek bevonultak Pestre, s ezzel az ország jelentős része kettős irányítás alá került. Kossuth január 11-én általános népfelkelésre szólította fel a jászkunokat: *„Soha még azon magyar földre, melyet a Tisza mos, idegen zsarnokság lábát nem tette büntetlenül most sem teendő. A Tisza népe [...] törhetetlen erejű magyar népével, a szabad jászkunokkal, kik még szolgálak nem voltak soha, de kiket most szolgálással fenyeget a német zsarnokság [...] szóval a tiszai magyar népnek ezernyi ezrei meg fogják tudni tartani mit őseik szereztek, nem fogják megengedni, hogy német zsarnokság igába verje a Tisza magyar földjét, nem fogják elveszteni azon szent szabadságot, melyért őseik vértüket ontották.”*

Ezt a hatásos rendeletet azonban csak április 13-án tárgyalhatták a Kerületek. Az ostromállapot miatt a Lehel- és a Nádor-huszárezred hadfogadó parancsnokságát Jászberényből biztonságosabb helyre telepítették, s szünetelt a kerületi hivatalok tevékenysége is.

Windisch-Grätz a Jászkun Kerület és Pest vármegye élére *Babarczy Antal*t nevezte ki

császári biztossá, aki januári kiáltványában meghódolásra szólította fel a Jászságot. A helyi vezetők ezt egyértelműen elutasították, de közben Szentkirályi Móric főkapitány Pestre távozott, ami a jászkunok körében rendkívül nagy zavart okozott. Nem akarták elhinni, hogy szeretett főkapitányuk áruló lenne. Két jászsági tanácsi küldött, Pethes Mihály és Hegedűs Zsigmond felkereste Szentkirályit, aki arról tájékoztatta őket, hogy Pesten tartózkodásának célja, hogy „*a kerületeket az ország jelen veszélyes crisisén minél szerencsésebben keresztül vezethesse*”. Babarczy Antalhoz kísérte a küldötteket, aki kijelentette, hogy „*míg a Kerület fegyver hatalmával meg nem hódoltatik, a Jászságot meghódoltnak tekinti*”. Szentkirályit Windisch-Grätz 1849 februárjában letartóztatta, Kossuth helyette Illéssy Jánost bízta meg a Jászkun Kerület kormánybiztosi teendőivel. Miután Szentkirályi Windisch-Grätz proklamációinak kihirdetésére utasította a jászkunsági hatóságokat, az OHB hazaárulónak nyilvánította. Illéssy Jánost ideiglenesen megbízta a főkapitányi teendők ellátásával is. Szemere Bertalan belügyminiszter 1849. június 14-től Patay Józsefet nevezte ki a Jászkun Kerület főkapitányává. Az 1849 májusában tartott választás nyomán a túrkevei választókerület új képviselője Pompéry János lett. Szentkirályi Móricnak ezzel minden hivatalos kapcsolata megszűnt a Jászkun Kerülettel, nevéhez az áruló jelző kapcsolódott. Ez azonban teljes mértékben ellentétben állt korábbi tevékenységével, lelkes hozzáállásával és a jászkunok tiszteletével. Jellemző módon a helytörténetírók is igyekeztek mentséget keresni számára. Herendi József szerint „*a jászkun kerületek főkapitányi székében hozzá fogható fényes talentum nem ült sem előtte, sem utána*”. Ezekben a napokban nem csupán Szentkirályi távozott Pestre, hanem Linczbauer Ferenc jászkerületi főorvos is, aki magával vitte az újoncozási iratokat, és átadta az osztrák hatóságoknak, ezért őt szintén árulónak bélyegezték. Linczbauer felkészült szakember volt, és a szabadságharc idején lelkiismeretesen látta el feladatát, közegészségügyi szabályzatot készített, a nemzetőrök egészségi állapotára gyógyszerellátására felügyelt, és saját és pénzbeli felajánlással is segítette a nemzetőrséget. Jelenleg nem ismeretes, mi motiválta ezt a cselekedetét.

Január végétől a hátszágban élők helyzete egyre súlyosabbá vált. Jászberénybe február 25-én vonult be az első császári hadsereg, egy hét múlva a következő, s ettől kezdve egészen a szabadságharc végéig állandó volt a több tízezer fős osztrák, magyar és orosz hadak táborozása és átvonulása a Jászság és Jászberény területén. Az ezzel járó feladatok, a katonák ellátása, beszállásolása és gyakori visszaélései rendkívüli terheket jelentettek a lakosság, a város számára.

Sismis Mihály kerületi várnagy március 16-i levelében így ír erről fiának, Sismis József tüzér főhadnagynak: „*20 napig az császári katonaság JBerényen keresztül húzódott le Abony Czegléd, Törtely alá, és onnan nagy része Szegegre, valami 45 ezerből álló hadsereg, ágyú 2 és 3 száz között vagyon. – Feldmarschalok voltak jelesen az megye házánál Schwarzenberg, Schlik, Ramberg, ezen utolsó legerősebb brigáda az egész 45 ezer között 10 ezer 700 személyből álló erős lovassága, jágerja és gyalogsága vagyon 27 ágyúval, 9 kartátsal ... ellátva. 14-ikén tőlünk elhúzta magát az többtől elválva, fel Hevesre, Átányra, Boroszló felé, - de Isten tudgya hány tábornok volt velek, nagy erő édes gyermekem az ausztriai sereg.*” A lakosok közül többen hasonlóképpen jártak, mint a család rokona, Kőszegi Menyhértné. „*Kőszegi nénikéd sir, az sok katona ki pusztította, 16-an voltak nála minden transportbul mindkét szobájából kiverték.*” Az ellenség teljesen elzárta a helyieket a külvilágtól, a posta

nem működött, híreket nem kaptak, így Sismis Mihály Jászberényben a Péterváradon szolgálatot teljesítő fiától próbált híreket kapni: „*Kik az fő tábornokok, mi semmit, de éppen semmit sem tudunk az egész magyar hadseregről.*”

A császári sereg felvonulása a szolnoki csata után is folytatódott a Jászság területén. A Schlick hadtest Eger felől Lichtenstein herceg altábornagy vezetésével Jászberénybe vonult. A ferences templom História Domusa így ír érkezésükről: „*Március 9-én újabb csapat jött a városba. Este 10 órakor, amikor a rendház lakói már lepihentek, berontott hozzánk 10 horvát, ugyanannyi lóval és egy gazdasági intézővel és vacsorát követelt. Mivel ilyen későn már nem tudtuk elkészíteni, összefogdosták tyúkjainkat és gyöngytyúkjainkat, levágták őket, és a rendház udvarán megfőzték a tetőfedésre szánt új zsindelekből rakott tűzön. Akkora tüzet csináltak, hogy az egész épület elhamvadásától kellett tartani. [...] Március 11-én újabb tízezer lovas és gyalogos érkezett. [...] Ezek 13-áig tartózkodtak a városban. Március 14-én egy 20 ezer főből álló sereg érkezett több tábornok vezetésével.*” A katonák jelentős károkat okoztak a rendházban, a magtárat kifosztották, az élelmet és a tüzelőt is elvitték.

Miközben a Jászság két hadsereg ütközőpontjává vált, fiai a haza védelméért harcoltak. A Lehel-huszárok január 22-én Szolnokon részt vettek az első reményt keltő ütközetben Perczel Mór vezetésével. Perczel megtámadta az őt üldöző Ottinger csapatait és visszafoglalta Szolnokot. Hadijelentésében elismeréssel szolt a Lehel-huszárokról. Januárban a Délvidéken táborozó jászkun önkéntesekből megalakult a 65. gyalogos zászlóalj, amely számos csatában harcolt hősiessé, s amelyben a jászberényiek közül is többen részt vettek.

Hadikórház és főhadiszállás Jászberényben

A tavaszi hadjárat a szabadságharc legszebb, legdicsőségesebb időszaka volt, melyben a jászkun alakulatok is vitézül harcoltak. A hadjárat siker-sorozata az 1849. március 5-i szolnoki csatával kezdődött, ahol a Damjanich és Vécsey vezette hadtestek, köztük a 65. honvédszászlóalj is részt vett és győzelmet aratott.

1849. március 28-án Kossuth lelkesítő felhívással fordult a jászkunokhoz. Erősen érzelmekre ható levelét a jászkun öntudatra, büszkeségre építette, s nem mulasztotta el a dicső múltra való hivatkozást: „*Tiszta ősvérű Jász-Kunok szép sík hazája annyi ezer vész között megállott, s rajta nép él, mely tiszta magyar, és egyik fenn tartó oszlopa Nemzetének – amiként megtartója volt ősapja földének szabadságának. [...] Ti őszve zúztátok ez uralomnak utált bilintseit akkor, midőn a hűtlen uralkodó a német rendnek adott el portékaként benneteket. Harcra keltetek ellene Rákóczi Ferenc alatt [...] ti virágai az ősmagyarságnak, siessetek társaitokhoz, megásni sírját ellenségünknek, és megülni felette a temetkezési tort.*”

A tavaszi hadjárat fontos csatái a Jászság, illetve Jászberény közelében zajlottak. A magyar főszereg 1849. április 2-án Hatvannál, 4-én Tápíobicskénél, majd 6-án Isaszegnél fényes győzelmet aratott, melyben fontos szerepe volt a Lehel-huszároknak és a Damjanich hadtestében harcoló 65. honvéd zászlóaljnak. Április 30-án Klapka az itt tanúsított vitézségéért *Kökényessy Szaniszló* őrnagyot, a 65. zászlóalj parancsnokát alezredessé, a III. hadtest dandárnokává nevezte ki és III. osztályú vitézségi érdemmel jutalmazta.

A tápíobicskei és isaszegi csaták mintegy hétszáz sebesültjét Jászberénybe szállították, ahol az iskolákban berendezett kórházakban ápolták őket. A kórház számára folyamatosan

érkezetek a különböző adományok és készpénz. A jászberényi lányok, asszonyok megalakították a Jász Nőegyletet, adományokat, pénzt gyűjtöttek. Hazafiságban és áldozatkészségben példát mutattak, amit Mészáros Lázár hadügyminiszter a Közlöny c. lapban megjelent nyilvános köszönő levelében méltatott. A ferences barátok kórházzá alakították kolostorukat, ahová több kocsin hozták a sebesülteket. A csaták halottjai közül több mint 160 fő nyugszik a jászberényi Fehértói temetőben, akiknek emlékét az 1898-ban emelt emlékoszlop őrzi.

Az I., III. és VII. hadtest Vácánál, majd Nagysallónál áttört az osztrákok bal szárnyán, és április végén felszabadította az akkor már hat hónapja ostromlott Komárom várát. A váci csatában Damjanich hősieles küzdelemben legyőzte a császáriakat. A 65. jászkun honvédszászlóalj Knézich hadosztályában vett részt az ütközetben, s Görgey dicsőrelemléssel említette hősiességüket.

Ezekben a sorsdöntő napokban Jászberény néhány napig a szabadságharc főhadiszállása, az Országos Honvédelmi Bizottmány székhelye volt. 1849. április 2. és 6. között a Jászkun Kerület székházában tanácskozott Kossuth Lajos, Görgey Artúr, Damjanich János, Gáspár András, Aulich Lajos, Leiningen-Westerburg Károly és a főserg szinte valamennyi vezetője. Leiningen április 2-áról a következőket írta naplójában: „Egy órakor értem Árokszállásra, ott találtam a Knézics-dandárt. Alig telepedtek le hadaim, már híre jött, hogy Hatvannál verekszenek. Betértem a helységbe, fölmentem a templom tornyára, s onnét kitűnő távcsővemmel elég jól áttekinthettem a csata egész mezejét.” A szintén Árokszálláson tartózkodó Klapka írta Görgeynek Jászberénybe: „Én ma délután 5 órára egész hadtestemmel Jászberényben leszek.” A Jászág településein átvonuló magyar hadakat örömmel fogadta a lakosság, hiszen soraikban saját katonáik is ott meneteltek. Leiningen ezt írja: „Jászberényben volt is rá gondom, hogy még az éjjel kapjanak elegendő bort, kenyeret, szalonnát. A kerületi székházban vacsoránál találtam Görgeyt, Kossuthot és Dajmanichot.” Vukovics Sebő kormánybiztos így emlékszik ezekre a napokra: „Gyöngyösről Árokszállásra mentem. Az elnök már előbb utazott el onnét Jászberénybe. Árokszálláson beszélt a lelkes pap, kinél szállva valék, minő kitöréssel fogadta a helység népe Kossuthot.” Kossuth április 3. és 5. között tartózkodott Jászberényben, és április 5-én, a városházán tartott ebédnél megcsodálta a híres Lehel kürtöt. Helyi ügyekben is intézkedett, letartóztatta Pethes Mihály jász kerületi kapitányt, mivel Babarczy császári biztos rendeleteit köröztette, helyette Hegedűs Zsigmondot nevezte ki jász kapitánnyá.

A debreceni országgyűlés április 14-én Magyarországot független állammá nyilvánította, és kimondta a Habsburg-ház trónfosztását. A Jászkun Kerület április 26-án Jászberényben tartott közgyűlésén örömmel üdvözölte a Függetlenségi Nyilatkozatot: „Mi jászkunok elválaszthatatlanul keblünkbe zártuk a függetlenséget és ünnepélyesen kinyilatkoztatjuk Ön előtt kormányzó úr, hogy szívünk utolsó csepp vérét is a védelemre szántuk.” – írták Kossuthnak. Jászberényben a piactérre összehívott lakosság előtt Illéssy János hirdette ki a Függetlenségi Nyilatkozatot. A Nádorkertben leromboltatta József nádor 1797. évi jászberényi látogatására állított emlékoszlopot. A források nem szólnak arról, hogyan fogadták a helyiek az általuk annyira tisztelt József nádor emlékét őrző emlékmű lerombolását, de 1849 novemberére már ismét állt a nádoroszlop.

A szabadságharc történetében különösen megható a gyermekhősök részvétele, akik sokszor szó szerint az iskola padjaiból indultak a szülőföld védelmére. 1849 tavaszán a jászberényi nemzetőrök között menetelt egy kislány, *Sipos Orbán*, aki később a Jászág legkiemelkedőbb közéleti szereplőjévé vált. A jászberényi *Ozoróczky János* 15 évesen lett a Nádor-huszárezred

tagja, ahol tizedesi rangot kapott. 1873-ban ő volt a Jász Múzeum első őre, vagyis az igazgatója. A 15 éves *Zórád János* Potemkin Ödön szakaszában strázsamester volt. *Kléger József* ugyancsak az iskolapadból indult a szabadságharcba, s a Lehel-huszárezredben hadnagy, majd 1849 januárjától főhadnagy lett. *Sismis József* 17 évesen, tanulmányait félbehagyva indult a haza védelmére, ahol tüzér főhadnagyi rangot ért el. Rajtuk kívül számos fiatal vett részt a harcokban, akiknek emlékét méltó módon őrzi a Jász Múzeum gyermekhősöket bemutató állandó kiállítása, és a hősiességüket megőrkítő emléktábla.

A végső küzdelem napjaiban

A tavaszi hadjárat sikerei láttán Ferenc József császár I. Miklós orosz cártól kért segítséget, és 1849. június közepén 200 ezer főnyi orosz sereg indult Magyarországra. A Jászságban Görgey június 15-i rendeletére történt az utolsó sorozás. A jász települések 286 katonát és ugyanannyi lovat állítottak ki, ebből a legtöbbet Jászberény: 84 katonát, 79 lovat. Kossuth július 14-én Szegedről kelt rendeletével – immár utoljára – szabad lovascsapatok felállítását rendelte a Jászok Kerületben. „*Ott a nép hangulata, úgymond oly lelkes, hogyha egész seregünk elveszne is, azon néppel még a hazát védeni lehetne. Rákóczi is onnan szedte erejét.*” – írta.

Korponay János ezredes július 3-án indult Jászberénybe, ahol népfelkelést hirdetett. Visszaemlékezésében így ír: „*Jászberénybe érkezve, a megyeháza előtt állottam meg, ahol Hegedűs alkapitány elnöklése alatt éppen tartott gyűlés felől értesítettem, ennek folytán azonnal a megye termébe siettem, hol ott meglepetésemre csak 3-4 megyei tisztviselőt találtam, a többiek a Kiskunságba menekülének. [...] Jászberényben a népfelkelésnek összejövetelére a nagy haragnak félreverése volt a jeladás, amint ezt Hegedűs úrtól megtudtam. Meghagyatomra a nagyharangot azonnal megkondíttatta, minek következtében, kevés idő múlva a nagy esőzés dacára pár ezrenyi mindennemű és korú nép gyülekezett a megyeháza elejbe.*” Korponay Jászberényben találkozott Josef Wysocki lengyel honvédtábornokkal, aki a lengyel légió élén segítette a magyarok szabadságharcját. Wysocki Jászberényben a Köhíd végén álló házban szállt meg. A tavaszi hadjárat 145. évfordulóján, 1994-ben emléktáblát avattak tiszteletére.

A Jászság területén 1849 júliusában a szabadságharc utolsó hadi eseményei zajlottak. Perczel a Görgey seregeivel való egyesülésre várva mintegy 24 ezer fővel Jászberény és Nagykáta között tartózkodott. Július 16-án indult az Aszódról Tura felé vonuló Tolsztoj gróf cári serege ellen. A hadművelet támogatására a Jászságból közel 8000 főnyi népfelkelő csatlakozott. Jászberényből közel 2000 önkéntes indult velük, közöttük volt Stipula József jászberényi apátplébános, aki korábban a táborba induló berényi nemzetőrök sokaságát áldotta meg. Erről bizonyára nem értesült Ferenc József császár, akitől 1850-ben „Koronás arany érdemkereszt” kitüntetést kapott.

Az orosz csapatok hamarosan megérkeztek Jászberénybe. Július második felében az egész Jászságot az osztrák seregek foglalták el. Az anyagilag szinte teljes egészében kimerült város számára rendkívüli terheket jelentett a seregek átvonulása. Jászberény pénzügyi helyzetét jól érzékelteti az 1849. június 21-én készült közpénztári jelentés. A császári seregek átvonulása miatti rendkívüli kiadásokon kívül összesen 16 300 forint adóssága volt ekkor Jászberénynek. Ebből 2500 forint a város régi tartozása, a többi, összesen 13 800 forintot 1849-ben kölcsönözte a tanács. Miután nem volt bank vagy hitelintézet, a teljes összeget ma-

gánszemélyek hitelezték. Stráda Eduárd 5000 forintot, a gyöngyösi Nagy Teréz 7500 forintot, Muhoray János pedig 1300 forintot kölcsönzött Jászberény számára. A 7500 forintot a Lehel-huszárezred részére a város részéről ajánlott 54 ló árának kifizetésére kölcsönözték, melyből mindössze 2500 forintot tudott biztosítani a város, a többit a lakosokra kivetett adóból fedezték. A pénztár helyzetét nehezítette, hogy a haszonbérleti díjak nagy részét évek óta nem tudták beszedni, és számos különféle kintlévőség terhelte a szinte üres kasszát. A kiküldöttek az adószedői pénztárt rendben találták, a lakosok a rendkívüli helyzetben is fizették az adót, ami – ha figyelembe vesszük a rájuk háruló terheket – igen komoly teljesítményt jelent.

A Jászkun Kerület utolsó ülését július 10-én tartották Jászberényben, a hivatal ezt követően Kiskunhalasra költözött a tisztségviselőkkel együtt. Július 18-án innen írta levelét Sismis Mihály fiának, amit így fejez be: *„Nálunk semmi jó, az muszka 9-ikén Gyöngyösrül valami 200-ig való kozákat és huszárokat küldött czirkálni ... rettentő számmal vagy az muszka sereg, és erős! Isten segítsd meg szegény magyar hadsereget!”* A kerületi hivatal Halasról Kunszentmártonba költözött, ahol július 28-án tartották a Jászkun Kerület utolsó közgyűlését.

Az orosz és osztrák haderő együttes fellépése nyomán reménytelenné vált a magyar csapatok helyzete, s Görgey 1849. augusztus 13-án Világosnál letette a fegyvert. Annyi hősiezen vívott csata után megrendülten álltak a katonák a halomba rakott fegyverek előtt, közöttük a jászkunokból alakult 65. honvédszászlóalj katonái, a Nádor-huszárok és a Vécsey hadtestében maradt Lehel-huszárok. A Lehel-huszárezred 2. osztálya Komáromban október 2-án tette le a fegyvert. Rédei István így írja le a megindító jelenetet: *„Klapka délután 4 órakor jött a táborba. A harc vonalba állított zászlóaljok puskáikkal tisztelegtek és a zenekar elkezdte a Rákóczi-indulót játszani. Klapka végignyargalt a csapatok előtt, majd megállt közepén, és arra szólította fel a katonáit, hogy sorsukban nyugodjanak meg. Ezután „Lábhoz!” és „Imához!” vezényeltek, miközben hallatszott a sereg zokogása.”*

A szabadságharcot véres megtorlás követte Magyarországon. 1849. október 6-án kivégezték a 13 tábornokot, Pesten agyonlőtték az első felelős kormány miniszterelnökét, Battyhány Lajost, s számos halálos ítélet, börtönbüntetés várt a forradalom és szabadságharc többi résztvevőjére is.

A volt jászsági honvédeknek a kiterjedt tanyavilág, a Hajta mocsarai, nádasok és erdők nyújtottak védelmet, búvóhelyet.

Sismis Mihály szeptember 10-i levele búcsúlevelnek is tekinthető, hiszen teljesen bizonytalan volt, hogy találkozik-e még fiával. *„Isten véled! Remegések között írom ezen pár soraimat [...] Kedves gyermekem, tudd meg, hogy az magyar hadsereg le van fegyverkezettve, és végképpen szétozlatva, az jász ifiak mind idehaza vagynak, kivévn tsak te hibázol. [...] Kedves Józsim, nagy fordulat vagy az nálunk, sokat írnom nem szabad, csak egy szóval írom, hogy jöjj haza és minél előbb fogadj kotsist Halasig. [...] Kedves Fiam, meg ne ütögy, kedves Barátod Fojeha Vilmost Váczi ütökzetben egy gránát, melyben találta és szét szaggatta. Nyugodjon békivel! Kis Kökényesi nálam volt 4 napokig, úgy Erdélyi is nálam volt. – Görgeit testvéreivel edgyütt, mongyák, eő Cs. Kir Fölsége meg kegyelmezett nékie és Stajer Országban lakik. – Holerits Aradrul hazament. ... Kiss Jánost, Hetényit az ágyúgolyó szétszakította. – Kiss Józsefet az Csapó fiát, azt tudod, meghalt.”* A levél címzettje közben Péterváradon várta, hogy döntsenek sorsáról. Sismis József szeptember 29-i levelében részletesen beszá-

molt a hatalmas erőd helyzetéről, feladásának körülményeiről. A tiszteket a vár feladása után fogságban tartották. Sismis József a fogságból szabadulva Aradon dolgozott ügyvéd-ként, majd hazatért Jászberénybe, ahol igen aktívan vett részt a város közéletében. Nagy tisztelet és megbecsülés övezte, személyében nem csupán a tevékeny közéleti embert, de a '48-as hőst is tisztelték.

A hátszágban véget értek a harcok és a katonai átvonulások, és a Sismis Mihály által említett „nagy fordulat” megváltoztatta a Jászkun Kerület közigazgatási szervezetét. A pesti polgári kerületbe osztották be, s az osztrák kormány Szentiványi Vincét nevezte ki a jászkunok királyi biztosává. Megkezdődött a fegyverek és a Kossuth bankók beszolgáltatása, s a szabadságharc résztvevői elleni eljárás, ami legsúlyosabban az országgyűlési képviselőket érintette. Illéssy Jánost, Jászberény országgyűlési képviselőjét és jászkun kormánybiztost halálbüntetésre ítélték, amit később várfogságra enyhítettek. A Lehel-huszár ezredesét, *Ferencki Antal* 6 évi, *Karácsony István* századost 12 évi rabságra ítélték, *Drapos Imre* századost 8 évre sorozták be közlegényként, *Kökényessi Szaniszlót* 18 évi fogságra ítélték, s számos jászszági tisztre várt súlyos büntetés és fogság.

Az új hatalom szolgálatában

Az új államhatalom megkezdte hivatalainak kiépítését. A kerületi főnöki teendőkkal ideiglenesen a túrkevei származású Kenéz Mihályt bízták meg, akinek első intézkedése volt Pethes Mihály jász kerületi kapitány visszahelyezése hivatalába. Kenéz Mihály joggal érezhetett sértettséget a jászkunok iránt követi tisztéről történt visszahívása miatt. Ennek ellenére, amikor Szentiványi Vince királyi biztosnak összefoglaló jelentést készített a Jászkun Kerület közállapotairól, igyekezett kerülni a helyieket terhelő adatokat. Jelentése számos jóindulatú elemet tartalmazott, úgy tűnik leírásából, mintha a szabadságharc csupán jelentéktelen eseményt, múltó epizódot jelentett volna az udvarhű jászkunok életében, ahol „*némely elégedetlenek zavargásán túl semmi forradalmi irány nem vala érezhető*”. Kenéz Mihály a közhangulatot megnyugtatónak értékelte: „*A forradalmi eszmék körülöttem elenyésztek, s mind a tisztviselők, mind a magánosok kebelében a honszeretet gyökeréből az uralkodó iránti hűség és ragaszkodás virága csírázott ki*”. A valótlán elemeket sem nélkülöző jelentéssel Kenéz Mihály minden bizonnyal a kedvező elbírálást kívánta segíteni a helyiek számára. Arra is hivatkozott, hogy a tisztviselők és képviselők választása idején „*többségére konzervatív szellemű egyének választattak el*”. Pethes József vagy Illéssy János személyéről ez semmiképpen sem mondható el. A választások során valóban többen megmaradtak korábbi hivatalukban, de szinte mindannyian lelkesen csatlakoztak a forradalomhoz és szabadságharchoz, amit a maguk eszközeivel, olykor részvételükkel is segítettek. Annál is inkább különös, hogy az új hatalom a tisztikart szinte teljes egészében változatlanul hagyta, és néhány súlyosan kompromittált személyt kivéve a régi tisztviselők helyükön maradtak.

Jászberényben a tanácsstagok és Horváth Gábor főbíró is a helyén maradhatott, annak ellenére, hogy személyesen részt vett a verbászi táborozásban. 1850 januárjában Jankovich Györgyöt nevezték ki a Jászkun Kerület főkapitányává. Fogadtatása igen kedvező volt Jászberényben, s a tanács február 2-i határozatával Jankovich Györgyöt és Szentivá-

nyi Vincét Jászberény díszpolgárává választotta. Ez a gesztus és Jankovich emberi tulajdonságai egyaránt hozzájárultak ahhoz, hogy a szabadságharc alatti tevékenysége miatt a Jász Kerület tisztségviselői közül senki nem került börtönbe. Kossuth volt kormánybiztosa, Muhoray János császári-királyi járási kapitány lett, Hegedűs Zsigmond pedig cs.kir. Jászkun kerületi alkapitány. *„Jászberény szinte gyűjtőhelye lett az olyan személyeknek, akik a szabadságharc résztvevői voltak.”* – írja Sugárné Koncsek Aranka. Említést tesz a '48-as honvéd, Prusovszky István cs.kir. járási segédkapitányról, de Jászberényben kapott állást Mokossinyi Mihály, a Lehel-huszárok orvosa, vagy az aradi börtönt megjárt Halmay József és mások is.

Felmerülhet a kérdés, miért vállaltak hivatalt az önkényuralom idején azok a tisztviselők, akik korábban lelkesen azonosultak a forradalom és szabadságharc eszméivel. Muhoray János kinevezése kapcsán a következőket olvashatjuk: *„Hivatala elvállalására nem kívánsága, hanem egyedül a haza és különösen a város, mivel szülőföldje iránti vonzódása, annak virágzása és jobb létre eszközlése bírta rá, jól tudván, hogy felvállalt hivatala mily terhes, és mily szigorú felelősséggel vagyon összekapcsolva.”* Feltehetőleg több jászberényi hivatalnok vélekedett hasonló módon. Felkészült, jó szakemberek voltak, tevékenységüket nehezen tudta volna nélkülözni az új hatalom – nekik pedig élniük kellett... Eötvös Károly szerint *„legtöbbször abban a reményben vállalt hivatalt, hogy az alkotmányellenes állapot csak ideig-óráig tart. Ezek közt volt igen sok jó magyar hazafi a régi megyei elemek közül”*. Herendi József ennél keményebben fogalmaz, tettüket meghódolásnak, az osztrák önkényuralom kiszolgálásának tekinti.

A szabadságharc végére Jászberény népességében szomorú változás történt. Míg 1849-ben 18 343 volt lakosainak száma, az 1850-ben elrendelt népszámlálás során – melynek célja a bujdosó honvédek és egyéb kompromittált hazafiak megtalálása volt – mindössze 16 540 fő. Bagi Gábor ezt a jelentős csökkenést elhalálozásnak, katonai veszteségeknek és a honvédek Világos utáni kényszersorozásnak tulajdonítja.

Végigtekintve a szabadságharc történetén, megállapítható, hogy a jászkunok teljesítették hazafias kötelességüket. 1848–49-ben a 176 ezer lakosú Jászkun Kerületből hozzávetőleg 13 ezer honvéd harcolt a magyar hadseregben, két huszárezredet és két honvéd gyalogzászlóaljat is kiállítottak. Amellett, hogy számos megyével ellentétben mindig teljesítették a kötelezően előírt katonaszerelvényeket, gyakran azon felül is támogatták a szabadságharcot katonákkal és anyagiakkal egyaránt. Jászberényben is több alkalommal került sor az előírtnál több honvéd kiállítására, a város pedig kerületi központként is viselte mindazokat a terheket, amelyek a rendkívüli helyzetben rá és a lakosokra hárultak.

„Az önfeláldozó honszeretet emlékére”

A forradalom és szabadságharc emlékét, az érte meghalt hősök áldozatát az önkényuralom idején is őrizték az emberek, bár ekkor csak titokban lehetett emlékezni a dicső napokra és a csatákban elesett hősökre. Amint a politikai hangulat lehetővé tette, honvédegyletek alakultak, amelyek az egykori honvédek, illetve özvegyeik támogatását tűzték ki célul. A Jászkun Kerületben 1861-ben alakult meg a Honvéd-segélyező Egylet. Ebből a jászságiak 1867. december 8-án kiváltak, és *Jászkerületi Honvédegylet* néven külön egyletté alakultak.

A Honvédegylet elnöke *Halmay József* egykori őrnagy, hadbíró lett, aki 1850-ben költözött Jászberénybe, alelnöke pedig *Sismis József* egykori tüzérfőhadnagy volt. A Honvédegylet tagjai összegyűjtötték mindazoknak a jászságiaknak az adatait, akik részt vettek a szabadságharcban. 1869-re készült el a kimutatás, amely 774 jászsági katona nevét tartalmazza, megjelöli a rendfokozatot, szolgálati helyet és az akkori lakóhelyet is. A kimutatásból a jászberényi honvédek névsorát a kötet *Adat és forrástár* fejezetében közöljük.

A Honvédegylet másik szép kezdeményezése volt a jászberényi honvédemlékmű felállítása, amely a Jászság területén elesett 165 honvéd emlékét őrzi. Ünnepeles avatására 1870. június 13-án került sor, melyre *Damjanich János* özvegye is koszorút küldött. A *Gerenday Antal* kőfaragó által készített emlékmű felirata: *A Jászkerületben eltemetett 165 honvédnek az 1848 és 1849 évek megörökítéséül az önfeláldozó honszeretet emlékére emelé a jász ker. Honvédegylet.* A Jászberényi 5. kerületi Katolikus Olvasókör kezdeményezésére 1898. március 15-én a jászberényi fehértói temetőben a tápióbecsikei és az isaszegi csatában elesett hősöknek állítottak emlékművet.

*Kossuth Lajos*nak nagy tisztelete volt Jászberényben, amit a helyiek többféle módon is kifejezésre juttattak. Már az első népképviselési választás alkalmával őt jelölték országgyűlési képviselőnek. 1868. április 19-i képviselő-testületi ülésen *Koór János* javaslata alapján *Kossuth Lajost* a város díszpolgárává választották. Részlet a jegyzőkönyvből: „*Mondja ki a közgyűlés: 1. Kossuth Lajos oda törekszik, hogy a magyar alkotmány az 1848. törvények alapján békés úton épségben helyreállíttassék. 2. Kossuth Lajost Jászberény díszpolgárává választja. Ohajva megnyerni arra, hogy régen nélkülözött kedves hazájába visszatérjen. A viharos éljenektől megszakított indítvány egyhangúlag elfogadtatott.*” 1892-ben, *Kossuth* 90. születésnapján *Bathó János* indítványára a korábbi *Kovács* utcát róla nevezték el: „*a legfőbb forgalmú utcáját, az ún. Kovács-utcát halhatatlan érdemű szabadsághősünk iránt tisztelet és hála jeléül Kossuth-utcának nevezik, miről a nagy hazafit felirat útján értesítik.*” Halálakor, 1894. március 29-én jegyzőkönyvben örökítették meg *Kossuth* érdemeit, amit így fejeztek be: „*Kossuth apánk nevét minden időkre és minden maradékaink számára dicsérni és áldani ajánljuk és rendeljük.*” Ravatalánál a jászberényi küldöttség koszorút helyezett el. Elrendelték, hogy arcképét a tanácsterembe helyezték el, és szobrának felállításáról is döntöttek, ami azonban nem valósult meg. 1949 szeptemberében leplezték le azt az emléktáblát, amely *Kossuth* jászberényi tartózkodásának emlékét őrzi. A Jászkerület egykori székházában szállt meg *Kossuth Lajos* 1849. április 3–6. közötti napokban, s a hagyomány szerint itt írta híres kiáltványát Cegléd és Nagykőrös népéhez. 2002-ben a *Kossuth*-emlékévé alkalmából ugyancsak emléktáblát avattak tiszteletére. A márványtáblán *Kossuth* domborművű portréja alatt Jászberény címere látható.

1993 áprilisában a jászberényi Városháza falán a szabadságharc gyermekhősei tiszteletére helyeztek el márványtáblát. Felirata: „*Kegyelettel emlékezünk az 1849. április 3-án városunkban állomásozott, s a tápióbecsikei csatába indult hős gyermekhonvédekre. Örökségüket átadjuk az ifjú nemzedéknek. Pro patria! 1993. április 3. Jászberény önkormányzata.*” 1994-ben, a tavaszi hadjárat 145. évfordulója alkalmából állította Jászberény város önkormányzata a *Jozef Wysocki* emléktáblát a Serház utca 1. szám alatti ház falán. Az épület helyén álló házban két alkalommal is megszállt *Wysocki* lengyel tábornok. A Jászkerület székháza adott otthont 1849. április 3-án *Kossuth*, *Leiningen*, *Damjanich*, *Klapka* és *Görgey* tanács-

kozásának. A mai Városi Bíróság épületének falán 1999-ben avatták fel a szabadságharc jeles személyiségeinek portréját ábrázoló domborművet. Jászberényben minden évben április 3-án, a Város Napján lovas hagyományőrzők felvonulásával, díszes ünnepség keretében emlékeznek a tavaszi hadjárat dicső napjaira.

***

Jászberényben méltó módon őrzik a szabadságharc és az abban résztvevők emlékét, nemzeti ünnepeink alkalmával megemlékeznek a hősookról, akik között jászberényiek is harcoltak a szabadságért. Ma is aktuálisnak tekintik azokat a gondolatokat, melyek 1870-ben a jászberényi honvédelemkmű avatásakor hangzottak el: *„És te Isten, népeknek Istene, seregeknek ura! Ki egykor fegyvereinket győzelemről győzelemre, zászlainkat diadalról diadalra vezéreléd: tekints e hazára! Engedd, hogy érte holt testvéreiknek vére a mi boldogságunknak magva legyen! Adj egyetértést! ...Adj e nemzetnek oly boldog jövőt, minőt szenvedés teli múltja érdemel. Azoknak pedig, kik érte haltak, adj csendes nyugovást az édes anyaföld keblében. Örök dicsőség nevükön! Áldás emlékezetükön.”*

Bagi Gábor

A VÁROS AZ ÖNKÉNYURALOM IDEJÉN

Az 1849–1867 közötti csaknem két évtized hazánk és a magát ekkor már Jászberénynek nevező város történetének egyik legellentmondásosabb időszaka. 1859-ig a Bach-korszak magyarellenes törekvései ellenére is történelmünk első tartós polgári berendezkedésének tekinthető, ám a jászkunok ennek inkább csak a negatívumait érezhették. Az itáliai háborús vereség nyomán 1860/61-ben a magyar alkotmányosság részleges visszaállítása, majd egy enyhébb, ideiglenes abszolutisztikus berendezkedés következett (Schmerling-provizórium), amit az 1867-es kiegyezés zárt le. Ezek az évek sok szempontból meghatározóak voltak a város későbbi története szempontjából is.

1. Az önkényuralmi rendszer kiépülése

Berényt 1849. július 11-én hagyták el végleg a magyar csapatok. Az önkényuralom első lépéseként a Kossuth-bankók szeptemberben kezdődő kivonása mintegy 100 000 ft kárt okozott a lakosoknak. Elsőnek 322 személytől 77 000 ft-ot szedtek be, majd másodszorra még több mint 10 000-et. A város is komolyan károsodott. Az adópénztár 2689 pft-ot, a Rabdolgoztató Intézet 9735 vft-ot veszített, ráadásul az orosz hadsereg számottevő mennyiségű élelmiszer átvételét nem igazolta.

A hazatért honvédek száma 168 fő volt, s Komáromból különleges engedéllyel még 24-en érkeztek. Zömük a közös és a honvéd huszárezredekben szolgált, míg a maradék az 1-2., 5-6., 18., 25., 27. 36., 45-46., 52., 65., 93., 102., 120. honvédszászlóaljknál, az 1. honvéd vadászrezdénél, a 32., 61-62. sorgyalogezredeknel, a tüzérségnél és a szekerészeknél katonáskodott. Köztük volt Ágoston Ágost, Kléger József, Kotán Orbán, Tarnay (Taczman) Flórián százados, Kovács József, Nagy István, Tarnay (Taczman) Antal, Zalánfi József főhadnagy, Szöllősy Imre hadnagy, Farkas Bertalan, Hapcse János, Őrsi Kovács József és Pintér György őrmester. A katonaviselték elleni eljárásokról pillanatnyilag nem tudunk. 1850 elején a császári szervek megvizsgálták az előjáróságok tagjait is képzettség és pártállás alapján, de az igazoló eljárások sem végződtek elítéléssel. Lényegesen a tanács sem változott, mivel jobbára a kerületi vezetés tagjai és az országgyűlési képviselők kerültek kényes helyzetbe. Berényben állítólag már 1849. november 5-én helyreállították az Illéssy kormánybiztos által leromboltatott Nádor-oszlopot is.

A megtorlások után kiépülő önkényuralmi rendszer felszámolta az 1848-as polgári és az 1848 előtti rendi önkormányzatiságot, közte a kerületi önállóságot és a privilegizált helyzetet is. Sokan fájlalták a nádori tisztség megszűntét, de a Habsburg főhercegek „atyáskodó jóindulatának” elvesztésén túl a Jászakunok kivételezett helyzetének még a látszata is elenyészett. 1849. szeptember 20-án betiltották a kerületi és a városi közgyűléseket, bár a gazdálkodás ügyeiben (pásztorfogadás, közmunkák szervezése) a tanácskozást utóbb engedélyezték. A tanácsok munkáját régebben segítő külső tanácsokat helyreállították, de a tagok választása az új járási kapitányok joga lett. Novemberben a Jászváros a berényi és apáti járásokra osz-

tották fel, és ezekhez több vármegyei falut, pusztát is átcsatoltak. A berényi járáshoz került Árokszállás, Fényszaru, Dósa, Felsőszentgyörgy, Jákóhalma, míg a közeli Monostort és Tarnaörsöt a hevesihez csatolták. A Jászkunság a budai katonai kerület pesti polgári igazgatási egységének része lett.

Az új rendszer ugyan számos régi elnevezést (főkapitány, alkapitány, kerületi-járási kapitány) megtartott, ám azok tartalma megújult. A helységek belső igazgatása változatlan maradt, de az új berendezkedés – történelmünkben elsőként – kimondta a közigazgatás és a jogszolgáltatás (bíráskodás) szétválasztását, illetve országos egységesítését. A közigazgatás fő feladata a törvények, rendeletek közzététele, betartatása, a közrend és a biztonság fenntartása lett. A helységek elvesztették kiváltságos mezővárosi rangjukat, így Berény is községgé minősült le. A helyi tanács bírói hatásköre átmenetileg még megmaradt, de a következő főrumként már a hármas kerületi törvényszéki elnökhöz kellett fellebbezni.

Az országosan valójában nem igazán létező, utólagosan mitizált „passzív ellenállás” nyomaira Berényben is nehéz rábukkanni. Már 1850 elején az első járási kapitány, Muhorai János hangsúlyozta, hogy nem hiúságból, hanem a nehéz idők miatt vállalta tisztét. Helyettese Harsányi Mihály lett. 1854-ben a járási kapitányi tisztbe Subich György került, míg az alkapitányiba a neves építész családból származó Hild Károly, akit két év múlva Kaszab Gábor váltott.

A német nyelv hivatalossá tétele miatt a város németül tudókat is felfogadott, míg Jakkal István a nyelv tanítására nyert engedélyt. Szerencsére báró Augusz Antal, a pesti kerület polgári vezetője a közigazgatás működésére tekintettel nem követelte meg a német nyelvű ügyintézés. A csendőrség megjelenését általános ellenszenv kísérte 1850 elején, számukra a nagykun házat bérelte ki a város, majd 1853-ban meg is vette azt. Az új igazgatási rendszer alapján átszervezték az egészségügyet is, a Jászkunságban egy főorvost, hét járási orvost és hét bábát neveztek ki. Az állategészségügyet az egész pest-budai kerületben három állatorvos képviselte.

Berény város főbb tisztviselői 1849–1867 között

Főbírák, polgármesterek	Horváth Gábor	(1850–1851)
	Farkas János	(1852–1859, az utolsó évben polgármester)
	Áray Károly	(1859 végén alpolgármester, 1860-ban főbíró)
	Pintér Mihály	(1861)
	Almásy Antal	(1862–1862)
	Tarnay Károly	(1862–1864)
	Sipos Imre	(1865–)
Főjegyzők	Sipos Imre	(?–1851)
	Elefánthy Sándor	(1851–1860)
	Sipos Orbán	(1861)
	Beleznay Ignác	(1862–1864)
	Radimeczky Lőrinc	(1865)
	Prusovszky István	(1865–)

A rendszer továbbfejlesztése kapcsán 1851-ben Muhorai János járási kapitány már jelezte, hogy a leendő községi rendezéskor a város élére polgármester kerül majd. Ez 1859-ben következett be, amikor a 18 fősre bővült tanács mellett száztagú képviselő-testület is alakult. Az új rendszer azonban csak egy évig működött, Bach bukásával jórészt az 1848 előtti állapot állt helyre.

A régi igazgatás és önkormányzat felfüggesztésénél is súlyosabban érintette a lakosságot az új adórendszer. Még 1850. március 4-én ideiglenes földadót vezettek be Magyarországon, adófizetés alá vonva a földek termését és az épületek hasznélvezetét. A pontos végrehajtáshoz földkataszter készült, amit utóbb állandóan korrigáltak.

A város (belső) határának kataszteri adatai

	1850/51			1865	
	Területi nagyság (kh)	1 kh-ra	Egész határra	Terület (kh)	Kataszteri jövedelem
		Kataszteri jövedelem			
Szántó	20 964 kh 1049 nsz	3 ft 40 kr	76 386 ft 18 kr	22 588 kh	?
Rét, kert	10 028 kh 780 nsz	3 ft 32 kr	35 494 ft 34 kr	5 183 kh	?
Szőlő	1 432 kh 1565 nsz	6 ft 55 kr	9 752 ft 17 kr	625 kh	?
Legelő	9 438 kh 1036 nsz	1 ft 34 kr	14 970 ft 1 kr	11 503 kh	?
Erdő	1 792 kh 1387 nsz	5 ft 10 kr	9 263 ft 9 kr	1 794 kh	?
Nádas	397 kh 1132 nsz	5 ft 30 kr	1 391 ft 59 kr	400 kh	?
Együtt	44 052 kh 549 nsz			42 093 kh	
Terméketlen	1 859 kh 1575 nsz			2 695 kh	
Összes	45 912 kh 524 nsz	3 ft 20 kr	147 078 ft 18 kr	44 788 kh	152 111 ft 35 kr

Emellett kiróttak még kereseti-, ház- és jövedelemadót, valamint különböző címen pótdadókat is. Az új adórendszer kétségkívül polgári elveken alapult, ám sokszor nem vette figyelembe a tényleges teherbíró képességet. Amíg 1847/48-ban a lakosság 8897 ft 55 kr hadiadót fizetett ki, addig 1850/51-ben négy adónemben ennek több mint háromszorosát. A kimerült népesség elsősre ennek csak töredékét tudta összegyűjteni, 29 117 ft 14 kr-ból alig 3519 ft 58 kr-t (20 %). Utóbb ugyan némileg csökkent a kivetés nagysága, ám az adótartozások és különböző pótdadók miatt a terhek sokszor mégis tovább emelkedtek. 1856-ban a lakoságnak az 1850-es dicális adóból 2690, a kereseti adóból 7138, a házadóból 1864, a jövedelemadóból 2202, a pótdadókból 7953, azaz együtt 21 668 pft adótartozása volt.

A város állami adói az 1850-es évek elején

Adófajta	1850/1851	1851/52	1852/53	
	Összeg	Összeg	Összeg	Erre pótdadó
Városi kereseti adó	6 121 ft 20 kr	?	4 459 ft 40 kr	?
Pusztai kereseti adó		?	351 ft 20 kr	?
Városi föld- és jószágadó	19 659 ft 4 kr	?	16 104 ft 13 kr	?
Pusztaiak itthoni földadó		?	1 038 ft	?
Városi házadó	1 925 ft 50 kr	?	1 034 ft	?
Pusztai házadó		?	91 ft 45 kr	?
Városi jövedelmi adó	1 411 ft	?	587 ft 36 kr	?
Pusztai jövedelmi adó			5 216 ft 15 kr	?
Városiak adója összesen	?	?	22 185 ft 30 kr	4437 ft 6 kr
Pusztaiak adója összesen	?	?	6 697 ft 20 kr	1339 ft 27 kr
Végösszeg	29 117 ft 14 kr	32 357 ft 2 kr	28 882 ft 50 kr	5776 ft 33 kr
Teljes adóösszeg	29 117 ft 14 kr	32 357 ft 2 kr	34 659 ft 23 kr	

Az új egyenes adókat utóbb közvetettek is követték. 1850 májusában kezdődött a fogyasztási és használati adó bevetésével kapcsolatos adatgyűjtés. Különösen nagy felháborodás követte, hogy a szeszestalmérést, húsvágást, vásár- és piachasználót – a kisebb királyi haszonvételek várost illető bevételeit – is fogyasztási adónak minősítették. (A mézszárszéktartást, a boltnyitást vagy bérlést, a téglá- és mészégetést, a pálinkafőző üstök utáni kivetést az úrbéri kárpótlással még 1867 előtt megszüntették.) Végül a város a Kincstártól haszonbérbe vette ezeket, de 1852/53-ban a hús- és borfogyasztás váltsága is 10 306 ft-ot tett ki. Utóbb a dohány, bélyeg, cukor is adó alá került, de más közvetett adókat is kivetettek. A kocsmák, fogadók, boltok forgalmát ez kedvezőtlenül befolyásolta, így a városi bevételek is számottevően csökkentek. 1853 tavaszán már Berény is kénytelen volt pótdadót kivetni a lakosokra, mert a bevételei nem fedezték a kiadásokat.

A város haszonvételeinek alakulása

	1851	1857	1866
Serház	2000 ft	4005 ft	3000 ft
Vendégfogadó	2755 ft	2301 ft	1850 ft
Zöldfa kocsmá	2865 ft	2601 ft	1100 ft
Felvégi Kocsmá	2305 ft	1628 ft	1050 ft
Vásári italmérés	1250 ft	1000 ft	650 ft
Kőpince kocsmá	4150 ft	2131 ft	2000 ft
Alvégi kocsmá	2015 ft	1631 ft	1200 ft
Morgó kocsmá	1850 ft	1355 ft	803 ft
Homoki csárda	380 ft	261 ft	?
Hajtai csárda	955 ft	601 ft	?
Lajosi vendégfogadó	?	1662 ft	?
Lajosi kocsmá	580 ft	?	?
A 3 mézárszék	a Kőpincénél	?	14 ft 45 kr
Piac	1335	1200 ft	1405 ft
Vásári helypénz	1821 ft	822 ft	1508 ft
Boltok	7 boltból 2455 ft	8 boltból 1605 ft	9 boltból 1165 ft
Csendőri laktanya	?	?	250 ft
Katonai kórház	?	?	110 ft
Lakóházak	?	?	12 ft
A 3 pusztai vendéglő	2805 ft	?	?
Ispotályrét	1365 ft	?	?
Két malom	4521 kila	?	?
Összesen	29 521 ft + gabona	?	16 085 ft 47 kr

Komoly problémát okozott a Jászkunországban az úrbéri kárpótlás kérdése. A lakosság 1745-től szabad parasztnak számított, ám az előjárók hiába jelezték, hogy a kárpótlásnak itt nincs törvényes jogalapja. Az 1853-as császári nyíltparancsra minden adóft után 9 kr fizetését írták elő, pedig 1854 nyarán a várost még államkölcsön jegyzésére is kényszerítették, ami a rendes adó négyszeresét tette ki. Ezért a városi szolgák számát csökkentették, a kórházi pénztárat a városihoz csatolták, a kamatra kiadott pénzt beszédtek, jelentős városi és pusztai földeket pedig zálogba adtak, vagy esetenként eladtak.

Az új adók beszedésére a Jászkunországban is létrehozták az adóközségeket. Ezeket egy-egy község alkotott az adózási szempontból hozzá kapcsolt pusztákkal. A Jászkunország négy adóhivatalából az egyik Berényben székel, ahol a kerületi pénztár alakult adószedői hivattalá. Az

Vágó Pál: Jászberény vidékéről (OMMIK VII. 233.)

adózás ügyét bonyolította, hogy a redemptus közbirtokosság és a város szervezete, vagyona még évtizedekig nem különült el, és így a városi pénztár olykor a lakosok egyes terheit is fizette. A teljes szétválást az 1860-as évek kerületi intézkedései készítették elő.

A helyzetet különösen súlyosbította Berényben az 1850 nyarán kezdett laktanyaépítés, amivel a lakosságot az erőszakos katonai beszállások terheitől akarták megszabadítani. A tervek azonban többször változtak, amit a költségvetés és a fedezetül szánt bevételek nem követtek. Mindez az önkényuralmi rendszer terheivel párosulva a város tragikus eladósodásához vezetett. Berény már 1853-ban 30 000 pft állami kölcsönt vett fel, de a szervezetlen munkák elhúzódtak. 1856 nyarán a járási kapitányság 100 000 ft kölcsön felvételét ajánlotta az építkezés befejezésére, míg a város ugyanennyiért próbálta átadni az épületet a Kincstárnak. 1857-re a félkész laktanya már 160 000 ft-ot nyelt el. Két év múlva még Farkas János polgármestert is elmozdították a posztjáról, mivel az építkezés kapcsán sorozatos hűtlen kezeléssel vádolták. A Farkas-Koller villát utóbb sokáig a „kaszárnya fia”-ként emlegették a városban.

Bár Berény 1859 végéig rendben törlesztette az állami kölcsön részleteit, ekkor az esedékes 6300 ft-nak csak egy részét tudta kifizetni, majd az 1860-as részlettel is adós maradt. A teljes hátralék a kölcsön felére, 14 979 ft-ra rúgott. A város utoljára már az 1774-ben (!) 4%-os kamattal a Kincstárnak kölcsönzött 29 530 ft beszámításával próbálta pénzügyeit egyensúlyba hozni,

ám ezt a felsőbb szervek nem fogadták el. A helyzetet az sem javított, hogy 1859-ben Berény földadóját 1/8-ad, míg Lajos, Mizse és Bene pusztákét 1/3-ad résszel csökkentették.

Gondokat okozott a Jászkun Kerület közös tulajdonának számító Páka és Mérges puszták felosztása is. Ebből 1855-ben Mérgest 4231 h területtel Berény kapta meg, amit utóbb több szegedi polgár 20 000 ft-ért vett zálogba. Mivel azonban Pákából a város a jogosnál 88 kh-dal többet kapott, ezért még 10 667 pft megfizetésére hívták fel.

Az 1860-as évek elején Berény nagy erőfeszítéseket tett adósságai rendezésére. Voltak ugyan eredmények, ám a provizórium és az 1863-as nagy aszály miatt a megoldás elhúzódott. 1868-ban Lajosmizse után 30 116 ft adóhátraléka volt a városnak, ami után még a közjöveldelmek és a közbirtokossági bevételek zárolása is felmerült. A megoldás az 1870-es évekre maradt.

2. A város népessége a szabadságharc után

A lakosság száma 1848–1867 között sajátosan alakult, mivel a szabadságharc időszaka közel 2000 fős, azaz mintegy 10 %-os csökkenéssel járt. Ezt a kimutatható halálozási többlettel, a katonai veszteségekkel, a honvédek Világos utáni kényszersorozásával magyarázhatnánk. Az első években ennek kétségtelenül nagy szerepe volt, ám a helyzet később azért is kedvezőbb, mivel 1869-ben az alsó puszták (Lajosmizse, Bene) népessége már önállóan szerepelt.

A város főbb népmozgalmi adatai 1848–1850 között

Év	Születés			Halálozás			Különbözet		
	R.kat.	Ref.	Összes	R.kat.	Ref.	Összes	R.kat.	Ref.	Összes
1848/50	2405	91	2496	2594	131	2725	-189	-40	-229

Berény lakossága 1849–1869 között – a kezdeti jelentős csökkenés ellenére is – mintegy 10 %-kal növekedett. Az egyes felekezetek gyarapodása azonban eltérő volt. Amíg a kis evangélikus és görög népesség stagnált, a lakosság zömét adó katolikusság 1852 után több mint 15%-kal, a református pedig közel 30%-kal nőtt. Emellett megjelent egy jelentős izraelita réteg is, amely 1870-re már közel félezer főt számlált.

Az önkényuralom idején a községgé szerveződés útját járó alsó vagy kiskun puszták népessége 1852-re már meghaladta a másfélezer, 1870-ben a 3000 főt. A teljes lakosság ugyan nem Berényből származott, ám a birtokos parasztság döntő többsége a redempció miatt kezdetben innen került ki.

A város népessége 1848–1869 között

	R. kat.	Luter.	Reform.	Görög	Zsidó	Egyéb	Összes
1849	?	?	?	?	?	?	18 343
1850	15 760	15	915	40	?	?	16 540
1852	15 838	14	912	40	69	?	16 873
1857	16 051	13	994	37	300	2	17 397
1862	16 854	10	1006	40	154	?	18 064
1869	18 403	25	1248	47	441	?	20 155

R. kat. = római katolikus

Luter. = luteránus

Reform. = református

Lajos, Mizse és fél Bene népessége

	R. kat.	Helvét	Izraelita	Összes
1850	?	?	?	258
1852	1524	40	9	1573
1865	?	?	?	
1869	3185	96	--	3281

R. kat. = római katolikus

Az elmondottak után felvetődik, hogy a város és a pusztái nagy népességnövekedése származhatott-e csak a lakosság természetes szaporodásából? Pillanatnyilag úgy tűnik, nem.

A lakosság döntő többségét alkotó római katolikus születések a két évtizedben sajátos hullámzást mutatnak. Közel tíz évig 780-850 közötti születésszámmal találkozunk, csak 1858-ban szállt ez a mutató 720 alá. Ezt követően újra 750-850 közötti értékek a jellemzőek, de 1867 után a születések száma a 900-at is elérte. Az 1858-as mélypont a reformátusok esetében is kimutatható, mivel az évi 45-50-es születésszám 32-re esett vissza.

A halálózást az első tíz évben 650-750 közötti adatok jellemezték, az 1855-ös 818 elhalt az országos pestis következménye volt. Kimondottan alacsonyok az 1858/59-es 550-600 közti értékek, míg az 1860-as években 700-800 közötti mutatókkal találkozunk. Az utóbbi időszakból kiemelkedik az 1867-es 850 fős halálózás, bár 1864-től – bizonytalanság az alföldi aszály hatására – 800-hoz közelítő adatok figyelhetőek meg. Sajátos, hogy a reformátusoknál jellemző 30-50 évi halálózás 1868/69-ben 56-70-ig is emelkedett.

A város népmozgalmának főbb adatai 1851–1869 között

Év	Születés				Halálozás				Különbözet			
	R.kat.	Ref	Izr.	Összes	R.kat.	Ref	Izr.	Összes	R.kat.	Ref	Izr.	Összes
1851/60	8101	465	268	8834	6823	394	235	7452	+1278	+71	+33	+1382
1861/69	7277	401	197	7847	6946	431	128	7505	+331	-30	+69	+370
1851/69	15378	866	465	16681	13769	825	363	14.957	+1609	+41	+112	+1752

R. kat. = római katolikus

Ref. = református

Izr. = Izraelita

Berény népességét továbbra is igen magas születési és halálozási átlagok jellemezték. Ezek alapján a katolikusoknál 1855-ben, 1858-ban, 1864-ben, 1864-ben, valamint 1867-ben és 1868-ban következtethetünk halálozási többletre. Amíg azonban az első három alkalommal ez 20-50 közé esett, utóbb már a 100-hoz közelített. A születési többletet mutató években kezdetben 100-200 fővel is nőtt a katolikusság, sőt 1858/59-ben ez az érték 200-300 közé emelkedett. Utóbb viszont sokszor alig 50-100 fős természetes szaporodásra következtethetünk, és csak 1870-ben látható újra 200-hoz közelítő különbözet. A reformátusok természetes szaporodása időszakunkban jócskán elmaradt a katolikusokétól, míg a zsidóságé jelentősen meghaladta azt.

A népességszámok, a születési és halálozási értékek alapján úgy tűnik, hogy az 1850 utáni 3500 fős növekedésnek csak a fele (1752 fő) keletkezett a természetes szaporodásból, a másik felét jelentősebb bevándorlás biztosította. Ennek kapcsán a legismertebb a zsidók beköltözése, akik mind a szabadságharc után jöttek a városba. A születések és halálozások különbözete alapján is legalább 340 fővel növelték a lakosságot. Ők kezdetben a Jászsággal szomszédos pesti és hevesi területekről érkeztek. Így az 1857-ben összeírt 32 zsidó népfelkelő közül 11 Monostoron, hat Aszódon, négy Bicskén, kettő Gyöngyösön, míg mások Abonyban, Vácson, valamint Pest, Heves és Nógrád megyékben születtek. Az aszódi Buck, a bicskei Leitner és Weisz famíliák mellett Lippe Ede bécsi orvosként nyert befogadást. Idővel érkeztek más jáász településekről is. Pl. Dósárol a Lusztigok. Bár a tanács 1859 őszén a betelepítés díját 5-ről 10 firt-ra emelte, és a zsidók összeírását is elrendelte, a beáramlásukat nem tudta megakadályozni.

A beköltöző egyéb népesség behatárolása már nehezebb feladat. Az 1850-es években is érkeztek a városba iparosok a Jászságból és az ország más területeiről. A rendes (kerületi, városi) és önkényuralmi (járás) igazgatás tisztviselői (pl. Pécsváradról Halmay-Hanauer József, Pestről Hild Károly, Zsitvagyarmatról Prusovszky István), az iskolai tanítók, gimnáziumi tanárok (Kemplen Győző és neje Tóth Riza, Egerből Visontay-Preczner János), orvosok (Legéndről Mokossinyi Mihály, Budáról Orbay-Richvalszy Antal, Aradról dadai Oláh Gyula), gyógyszerészek (Keckemétről Mertse Demeter) és más értelmiségi pályák képviselői közül sokan végleg itt maradtak. A fő problémát a bevándorló iparosság és a szegény agrár munkavállalói réteg jelentette, akikről továbbra is csak elvétve emlékeztek meg.

A városba befogadott zsidó lakosok (1850–1868)

1850	Adler Izsák, Bernáth Dávid, Brünauer Sámuel, Buck Gábor, Husz Márton, Rajner Móric, Reich Hermann, Schwarz Mózes, Spitzer Ignác, Steinbach Ignác, Stern József
1851	Brünauer Salamon, Buch Márton, Büchler Károly, Fischler Móric, Mandl Jónás, Merlinger Hermann, Schönfeld Sámuel, Weisz Márton,
1852	Deutsch Mózes, Schwarz Jakab, Süli Jakab
1853	Deutsch Miksa, Leitner Farkas, Leitner Salamon
1854	Büchler Márton, Grün Jakab, Hercze József, Lichtenstern József, Rattman Ábrahám, Reisz Leopold
1855	Herskó Ábrahám, Lippe Simon, Schön Teréz
1856	Büchler Vilmos, Husz Mózes, Polacsek Leopold, Wajczen Sámuel
1857	Beck András, Burger Herman, Perczeler Pál, Singer Ignác, Vertheimer Herman
1858	Braun Ignác, Fried Kálmán, Haas Samu, Lázár Móric, Moller Emanuel
1859	Valdner Sámuel, Weisz József
1861	Huszern Mózes
1863	Beck Mór, Kohn Ignác, Stern Ignác
1864	Hasz Ignác
1865	Krausz Vilmos
1868	Böhm Adolf

3. A gazdasági élet

Berény alföldi agrárvárosként a kor nagy átalakulásai elől nem tudott elzárkózni. Az 1850-es évektől az alföldi kapitalista gazdálkodás fellendülésében nagy szerepe volt a határ- és birtokhasználati rendszerek megújításának, a tömeges tagosításoknak, legelő-elkülönítéseknek. Ennek hatására 1850-ben itt is kénytelenek voltak elővenni a rég szorgalmazott, de évtizedekig félretett terveket.

Már 1850 telén végeztek a határ dűlőzésével, amikor is a belterülettel együtt összesen 143 dűlőt és határrészt különítettek el. 1851 karácsonyán kimondták a tagosítást a belső ugarföldekre (muszájföld), míg a tanyaföldek már tagosított birtokként szerepeltek. A lebonyolításra 1852 nyarán külön bizottságot választottak. Végül 1853 végén a szántók tagosítását elvégez-

ték, a kiosztott földek közötti réteket bérbe adták. A tagosítás során a berényi határban a két vetőre (nyomás), valamint a négyszállási és az alsóréti nyilasokra osztottak ki földet, minden kötéltre 2 h jutott. Az 5 h alatti birtokosok birtokait a külső vízimalmnál lévő Királyrét felől a monostori és kerekudvari határig, a Szentjánosig jelölték ki, a katolikus egyház földjeit a Paphalomnál. A kiosztás az alábbi eredményeket mutatta:

1. Az első vetőben 2934 kötél földre kiosztva:	5 868 h
2. A második vetőre 2753 ½ kötél földre kiosztva:	5 507 h
<i>Összesen:</i>	<i>11 375 h</i>
3. Ehhez járó kaszáló:	1 900 h
<i>Összesen:</i>	<i>13 275 h</i>
4. A város réti földje:	226 h
5. Négyszállási szántó:	297 h
6. Négyszállási kaszáló:	530 h
<i>Összesen:</i>	<i>1053 h</i>

Eltérőbb szemléletű adatokat közöl az 1854-es tagosztályi birtokkönyv nehezen olvasható összesítése. Eszerint a munkálatok 68 dűlöt és az alábbi földterületeket érintették:

a. Osztályozás alapján kiosztott földek:	13 072 kh 472 nsz
b. Kiosztott, de illetményen kívüli földek:	1 605 kh 303 nsz
c. Kiosztott földek között közös legelőnek kihagyva:	3 088 kh 825 nsz
d. Négyszállás árokszállási úttól nyugatra eső része:	614 kh 765 nsz
e. Négyszállásnak az árokszállási úttól keletre eső része:	1 068 kh 1200 nsz
f. Kiosztott földek közötti országutak területe:	130 kh 814 nsz
g. Kiosztott földek közötti dűlő- és keresztutak területe:	180 kh 330 nsz
h. Szőlők, erdők, folyók tanyaföldek közötti 5 öles utak:	33 kh 1250 nsz
i. Nagy határutak:	12 kh 570 nsz
j. Nyavajka:	19 kh 630 nsz
k. Régi kenderföldek alatti ér:	6 kh 400 nsz
l. Görbe-ér a Hajtán:	32 kh 800 nsz
<i>Összesen:</i>	<i>19 864 kh 359 nsz</i>

Ezzel az 1810-es évek végén megszakadt folyamat újra indult, a belső határban új lendületet vett a tanyás gazdálkodás kialakulása, és megteremtődtek a feltételek a földművelés mezőgazdaságon belüli túlsúlyának kialakulásához. A tagosítás utóbb a legelőket is érintette, de a végleges kiosztás a következő évtized végéig húzódott. A gazdasági gyűléseken kezdetben az ellenzők voltak többségben, de 1858 őszén ezt is megszavazták, és minden 3 h tőkeföldre 2 h legelőt mértek ki. A helyi legelők és az általuk érintett birtokok teljes kimutatása végül az alábbi képet mutatta:

I. Közlegelők	
Kallós - Csányi sziget és Szamár szék	133 h 109 nsz
Barátok laposa és a Hekli kereszt környéke	1214 h 500 nsz

Sétár rét	156 h 1126 nsz
Négyszállási legelő	2282 h 808 nsz
Szabadszik, Papszik, Nagyszik, Zsombékos Nagysziget,	
Téglavető környéke és Csege laposa	4062 h 147 nsz
Alsóréti kihagyott legelők	221 h 629 nsz
A Homok és a Nagy Pele	5774 h 396 nsz
A tápiói legelő	668 h 472 nsz
A Muszáj-földek közötti beosztott legelők (potya földek)	2140 h 303 nsz
A város alatti legelő	1066 h 500 nsz
A téglavetőhöz kivágott terület	13 h 800 nsz
A Hajtai nádas	277 h 900 nsz
A legelők összesen:	18 012 h 100 nsz
II. A közlegelőre dülő egyes birtokok	
A, Muszáj- földek	
A Kallós-Csányi sziget és Szamárszik végiben lévő	129 h 550 nsz
A Barátok lapossa és Hekli kereszt környékén lévő	381 h 600 nsz
A Sétár rét végiben lévő	120 h 1088 nsz
A Négyszállási legelő széliben lévő	668 h 536 nsz
A Szarka háton, Necsőn, Alsóréten és Csege laposa	
környékén lévő szélső földek	3203 h 400 nsz
A Homok szélében, a Hajtán és az Ökörjáráson lévő	2026 h 666 nsz
A felmért Muszáj földek összesen:	6530 h 200 nsz
B. Régi tanyaföldek és nyilasok	
Hajtai tanyaföldek	459 h 224 nsz
Töttevényi tanyaföldek	508 h 80 nsz
Reketyési tanyaföldek	476 h 236 nsz
Tápiói és Aba-tó környéki tanyaföldek és nyilasok	742 h 700 nsz
Ökörjárás széli tanyaföldek és nyilasok	325 h 600 nsz
Csíkosi nyilasok	97 h 200 nsz
Kutyinai nyilasok	114 h 940 nsz
Borsóhalmi nyilasok, Négyszállás széliben	67 h 80 nsz
Régi tanyaföldek és nyilasok összesen:	2790 h 660 nsz
Fölmért legelők a Muszáj földek közötti potyán kívül	15 871 h 997 nsz
Szélső Muszáj-földek összesen	6530 h 200 nsz
Régi tanyaföldek és nyilasok összesen	2790 h 660 nsz
Fölmért egyes birtokok összesen	9320 h 860 nsz

A berényi határ művelési ágak szerinti megoszlása a kiskun puszták meginduló leszakadásával néhány jellemzőjében megváltozott. 1865-re a szántók aránya már meghaladta a földterület felét, így az állattartás helyett a földművelés vált a meghatározó jövedelemforrássá. A rét- és kerterületek a felükre csökkentek (10 000-ról alig 5000 kh-ra), de mintegy 2000 kh-dal nőtt a belső legelő nagysága, ami mögött a tagosítás és az új gazdálkodási rendszerre való átállás sajátosságai állnak. Több mint felére (1425-ről 625 kh-ra) csökkent viszont a

szőlők területe, amiben a terjedő betegségek és a közeli gyöngyösi borvidék jobb minőségű borai is szerepet játszottak. A szomszédos Kerekudvar jelentős bérelt szőlői csak némileg kompenzálták a veszteségeket.

A város belső határának művelési ágak szerinti megoszlása

	1850/51		1865	
	kh	%	kh	%
Szántó	20 964 kh 1049 nsz	45,6	22 588 kh	50,4
Rét, kert	10 028 kh 780 nsz	21,8	5 183 kh	11,5
Szőlő	1 432 kh 1565 nsz	3,1	625 kh	1,3
Legelő	9 438 kh 1036 nsz	20,5	11 503 kh	25,6
Erdő	1 792 kh 1387 nsz.	3,9	1 794 kh	4,0
Nádas	397 kh 1132 nsz	0,8	400 kh	0,8
Termékeny	44 052 kh 549 nsz	95,9	42 093 kh	93,9
Terméketlen	1 859 kh 1575 nsz	4,1	2 695 kh	6,1
Összesen	45 912 kh 524 nsz	100,0	44 788 kh	100,0

A földadó kivetése és a tagosítás kapcsán számos fontos felmérésre is sor került. Így 1851-ben tíz évre visszamenőleg a terméseredményeket is megadták. Eszerint egy pm (800 nsz) területen a három osztályba sorolt árpa és őszi 3-6 pm-t, a zab 3-7 pm-t, a kukorica 6-10 vékát termelt, míg egy kaszás (1200 nsz) réten három osztályban 4-12 m szénával és 1-5 m sarjával számoltak. Egy kh legelőn három osztályban 0,8-4 m takarmány termelt, míg egy kapás (800 nsz) szőlő két osztályba sorolt termését 1-6 akó borra tették. A összeírók szerint a sarjút nem kaszálták, hanem őszi legelőnek használták. Az erdő csak homokfogó puhafának volt tekinthető, míg 1 h nádas legfeljebb évi 30 kéve nádat termelt. Az átlagok lassan emelkedetek, mivel a „jász ember a földművelés területén is marad annál, amit atyjától tanult”. A helyi dohánytermesztés kezdetei 1850-re tehetőek.

Az állattartás visszaesésében az 1863-as aszály is komolyan közrejátszott, a lovak és a szarvasmarhák száma ezt követően jelentősen csökkent. A juhászat az 1850-es években lehetett a csúcson, de az 1860-as években szerepének fokozatos hanyatlása is megindult. 1869-ben a juhok közül csak 150 volt nemesített, a többi mind közönséges fajta. Ekkor a szarvasmarhák között is mindössze 94 volt svájci fajta, míg a lovaknál a könnyű fajták voltak abszolút többségben. Leginkább a sertésállomány növekedett ebben az időszakban.

Az állatállomány egy részét még sokáig lehajtották a kiskun pusztákra, ám az ottani önállósulás nyomán ennek száma mind kisebb lett. Az állatok felosztása a hagyományos maradt. A szarvasmarháknál pl. 1852-ben is az alvégi, felvégi és a Kovács utcai ökr-, tehen- és borjúcsordákat különítették el. A Felvéghöz ekkor 702 ökör, 365 tehen és 189 borjút tartozott, míg az Alvégen 420 ökröt, 370 tehenet és 192 borjút vettek számba. A Kovács utcai állományt e rendben 636, 332 és 147 állat alkotta.

A városi állatállomány alakulása

	1850	1852	1863	1869
Ló	2 514	2 630	5 400	3 157
Szarvasmarha	3 883	2 087	3 500	3 384
Juh	16 311	18 566	12 000	18 441
Kecske	?	?	?	41
Sertés	932	?	?	2 669
Méhkas	?	?	?	161

A helyi földművelés szerkezetére az aszályos 1863-as év adataiból következtethetünk. Ekkor az élelmiszer- és vetőmagszükségletek összegét 59 400 pm-ben adták meg. Ebből a legjelentősebb a rozs és a kétszeres (búza és rozs keveréke) volt, ezek egyaránt 30,3%-ot tettek ki. Ezeket a búza követte, 17,7%-kal. Az árpa 10,1, a burgonya 9, a kukorica 8,4, a zab 6,7, míg a köles 5%-ot tett ki. Az összeírás számos problémát vet fel. Feltűnő, hogy a korábbi időszakokhoz képest is rendkívül kis gabonatermést vettek számba. Nem tudjuk magyarázni, hogy a régi 6 pm-ről a lakosok éves gabona fejadagja miért csökkent a felére, hisz még 1848-ban is így számolták.

A városi gabonatermés és a szükségletek 1863-ban

		Szükséglet vetőmaggal	Termett	Szükséges még
		pm (a széna és szalma mázsában)		
Őszi vetés	búza	10 000	8 000	2 000
	rozs	18 000	12 000	6 000
	kétszeres	18 000	14 000	4 000
Tavaszi vetés	árpa	6 000	4 000	2 000
	zab	4 000	2 500	1 500
	köles	3 000	2 500	500
	kukorica	5 000	3 000	2 000
Gyökérféle	burgonya	5 400	1 000	4 400
Rét, legelő	széna	400 000	4 000	396 000
	szalma	800 000	20 000	780 000

Ha az adatok pontosak, a hiány az őszi gabonából mintegy 25, a tavasziakból 33% volt. Megdöbbentő viszont, hogy az állattartáshoz szükséges széna és szalma szinte teljesen hiányzott a városban.

Vágó Pál: Jász kapitány temetése a század első felében

Az önkényuralom iparpolitikája az 1850-es években még fenntartotta a céheket, de lényegében mindenkinek biztosította az iparszabadságot. A korszak helyi iparos rétege 1854-ben 534 főt számlált. Közte volt 3 sütő, 2 bognár, 2 könyvkötő, 166 csizmadia, 18 tímár, 2 aranyműves, 26 asztalos, üveges, lakatos, 5 kalapos, 173 szűcs, 3 szíjgyártó, 33 szabó, 4 gombkötő, 5 cipész, 5 kötélgyártó, 1 órás, 46 takács, 40 kovács és kerékgyártó. Berényt a szűcsök, csizmadia, faragók és mészárosok városaként említették, továbbra is a hagyományos régi mezővárosi bőr- és gyapjufeldolgozó, kovács és kerékgyártó ipar volt a meghatározó. Ám kezdett jelentősebbé válni az asztalosság, feltűntek a könyvkötő és aranyműves mesterség, később a szobafestő, gépész, ezüstműves, cukrász, szikvízes, könyvkötő, órás, képiró, nyomdász, bérkocsis, esernyős, fényképész és kárpitos szakmák, sőt nőtt a kőművesek, téglagyártók száma is. Megjelentek a zsidó iparosok, bár kezdetben a helyi konkurencia igyekezett gátolni működésüket. 1857-ben 568, 1869-ben 708 iparost említettek Berényben, bár az utóbbi adat túlzott lehet.

A gazdaságtalan Rabdolgoztató Intézet az 1850-es években megszűnt, ugyanakkor gőzmalmot csak 1870 után említettek a városban. Ezzel Berény a Jászságban is jelentősen elmaradt, bár a gőzmalmok kései megjelenésében a városi jövedelmek tanácsai védelme is közrejátszott. A hagyományos iparágakhoz kapcsolódott Brünauer Lipót zsidó vállalkozó 1864-ben létesült nagy képfestő üzeme.

1852-ben csupán 15 kereskedőt említettek a városban, de utóbb a zsidóság beköltözése kedvezően hatott a helyi viszonyokra. Ők 1861-től italmérségi jogot is kaphattak, bár kezdetben keresztény alkalmazottak tartását is előírták számukra. 1857-ben 71, 1869-ben 96, 1879-ben 12 üzletágban több mint 70 kereskedőről tettek említést. Sokáig a vegyes-, fűszer-, rőfös- és gabonakereskedők száma emelkedett, szakosodás csak utóbb jelentkezett. A változást mutatja, hogy 1868-ban a Berényben működő 47 kereskedésből 1840 előtt 3 alakult, 1850/53 között 6, 1856/58-ban 8, 1860-ban 3, 1862/63-ban 6 és 1864 után 21. Döntő többségük zsidó volt (pl. Blau, Böhm, Brünauer, Breuer, Deutsch, Grünwald, Háí, Leitner, Östtreicher, Rottmann, Scwarz, Schönfeld, Weisz stb.) A régi görög kereskedők közül összesen három maradt (Harsányi, Mertse, Szilvásy), sőt az 1840 után alakult cégek közül csak egy volt görög. Megjelentek viszont a magyar kereskedők is, pl. 1854-től a Hegedűs és Muhorai vállalkozás.

A helyi kereskedelmi forgalom is növekedett. A piac mindinkább megtelt, a kocsik, gyalogárusok, állatok és a vásárlók egyre kevésbé fértek el. A helyzetet rendezték, majd új vásártérnek 1853-ban a jákóhalmi út melletti Szentháromság teret jelölték ki. Az október 4/5-i országos vásár idejét a zsidók miatt többször is áthelyezték a megfelelő forgalom érdekében.

Berény és a Jászság fejlődését a Jászkunszágon belül is hátráltatta a vasút hiánya. 1856-ban a helyiek üdvözölték a várost érintő Cegléd–Miskolc vonal tervét, ám az nem valósult meg. 1863-ban már felvetették a Szolnok–Hatvan vonal kiépítését, amit a Külsőszolnokmegyei, majd a Heves Megyei Gazdasági Egyesület is támogatott. Az 1863-as aszály sokáig lassította a szerveződést, ám utóbb az inségakciók és közmunkaprogramok révén már gyorsította is. A megvalósítás az 1870-es évekre maradt, de mivel az 1850-es években a Pest–Szeged és a Pest–Szolnok–Debrecen vonalak kiépültek, a két Kunság komoly előnyhöz jutott Berénnyel szemben.

A város mezőgazdaságát segítette 1860-tól a Heves Megyei Gazdasági Egyesület, melynek működése a Jászságot is átfogta. Ez 1864-ben Berényben rendezett kiállítást, ahol terményeket, állatokat (szarvasmarha, ló, juh, sertés, baromfi), gazdasági eszközöket és gépeket, kertészeti és iparcikkeket mutattak be, illetve ekeversenyt rendeztek. Utóbb évente említettek hasonló rendezvényeket, sőt külön állatversenyekeket is. Az egyesület később Hevesmegye és a Jászkerület Gazdasági Egyesülete néven működött, de szorossá vált a kapcsolat a Külsőszolnokmegyei Gazdasági Egyesülettel is.

Az 1840-es évek helyi takarékszervezési kísérlete az 1850-es évek elején még működött, ám a kis tőke behatárolta a lehetőségeket. 1848–1853 között általában 25–30 000 vft bevétellel és 3–6000 vft kiadással dolgozott. 1859-ben azonban egy ilyen kis intézet működtetésére már nem láttak esélyt. A helyi törekvések csak a kiegyezés után hoztak új, látványosabb eredményeket.

4. Társadalom

A polgári forradalom győzelme a szabadságharc bukása ellenére is sajátos helyzetet teremtett Berényben. A Jászkunság fővárosában 1848-tól a nemeseket már nem említették, míg a redemptusok birtokos, az irredemptusok birtoktalan néven kezdtek szerepelni. Ennek ellenére a társadalom jellege nem sokat változott. A statisztikai felvételek közül az 1857-es és az 1869 végi népszámlálás alapján alkothatunk némi képet Berény társadalmáról, foglalkozási megoszlásáról. A II. József-korít követő két újabb népszámlálás adatainak felhasználhatóságáról,

az ott használt kategóriák pontos meghatározásáról máig is viták folynak. Annyi bizonyos, hogy a korábbi időszakhoz viszonyítva teljesen új szemléletet tükröztek. A céljuk a lakosság egészének felmérése és egységes kategorizálása volt, és alapvetően eltértek az 1848 előtti népességre és adóalapokra vonatkozó helyi adatfelvételektől.

A városról a különféle hiányosságok és az eltérő összeírási elvek ellenére közel azonos, alapvetően agrártársadalom képe tárul elénk, bizonyos – bár még nem lényegi, de mindenképp fejlődésre utaló – változásokkal. Az agrárnépesség arányára szinte teljesen azonos adatokkal találkozunk, a keresőknek egyaránt több mint 72%-át sorolták ide. Ez elsőnek 3775, utóbb 4422 személyt jelentett. Feltűnő viszont, hogy míg a gazdaréteg ez idő alatt is számában és arányában némileg csökkent, addig a földnélküli munkavállalói réteg közel 50%-kal növekedett! A birtokosság 1857-ben (2175 fő) az összeírtak 41,8%-át tette ki, ám 1869-ben (2077 fő) már csak 33,9%-ot. Ez még akkor is szembetűnő, ha 1869-ben további 47 haszonbérlet és 30 gazdatisztet (1,1%) is ide sorolhatunk. Ők azonban csak kis mértékben javították a mutatókat.

A birtoktalan agrárnépességnél az éves szolga és a napszámos rétegek különültek el. Ők 1857-ben 1700 főt, az összeírtak 30,7%-át tették ki, hozzávetőleg a birtokos gazdaréteg háromnegyedét. 1869-re azonban együttes számuk 2262-re (37%) nőtt, vagyis 200 fővel (3%-kal) a gazdákat is megelőzték. (Valószínűleg a családtagokkal az arányuk egyik alkalommal sem volt ilyen magas, mert sokuk mögött nem állt saját család.) A két csoport közül a napszámosoké volt a jelentősebb (983 és 1290 fő, ami 18,9 és 21,1%), míg az éves szolgák száma emezek kétharmada lehetett (617 és 972 fő, 11,8 és 15,9%).

A két felvétel nehezen összevethető adatokat nyújt a helyi iparosság nagyságára, összetételére. A jelek szerint 1857-ben ezeket az „építkezés” és „művészet” kategóriákhoz sorolták, ahol 867 fő (16,6%) szerepelt. Közülük 569 volt vállalkozó, 298 pedig munkás. Az azonosítást alátámasztja, hogy mellettük más iparos kategória nincs is a forrásban.

1869-ben összesen 1242 fő, a foglalkoztatottak 20,8%-a kapcsolódott az iparhoz, közülük 12 hivatalnok, 734 önálló vállalkozó és 529 munkás. Több mint felüket a bőr- és papíriparban dolgozók alkották 816 fővel (486 vállalkozó, 3 hivatalnok, 326 munkás) 13,3%-kal. Ők zömmel a hagyományos csizmadia, tímár és szűcs szakmák képviselői lehettek. Utánuk a fém-, kő- és faipar képviselői következtek 289 fővel (149 vállalkozó, 4 hivatalnok, 136 munkás), ami már csak 4,7%-ot tett ki. Ehhez a kovácsokat, fémműveseket, bádgosokat, lakatosokat, kőműveseket, asztalosokat, kádárokat, téglaegetőket stb. sorolhatták. A textiliparhoz a szövőiparban dolgozók kerültek 89 fővel (54 vállalkozó, 3 hivatalnok, 32 munkás), azaz 1,4%. A 33 építkezésben és művészeti ágban dolgozó (0,5%) az építőmestereket, aranyműveseket, könyvkötőket jelenthette, míg a dohányiparban említett 15 személy a dohánytermelőket. A 31 nem termelőt nem tudjuk hová kapcsolni.

A kereskedelemben dolgozók száma nem volt jelentős, 1857-ben 71 vállalkozót és 22 munkást (1,7%), 1869-ben 96 vállalkozót, 2 hivatalnokot és 52 munkást (2,5%) tett ki. A közlekedés és a hitelélet fejletlenségét mutatja, hogy a kor fontos, húzóágazatait alig 1-2 alkalmazott és hivatalnok képviselte. A polgári jellegű ház- és járadéktulajdonosi réteg is csekély volt (64 fő) komolyabb gazdasági erő nélkül.

A város kereső népességének foglalkozási megoszlása 1857-ben és 1869-ben

		1857				1869			
		Szám	%	Szám	%	Szám	%	Szám	%
Vallás	pap, lelkész	25	0,4	25	0,4	31	0,5	31	0,5
Igazgatás	állami-megyei hiv.			98	1,8	42	0,6	76	1,2
	városi-községi hiv.					34	0,5		
Oktatás	tanító			7	0,1	34	0,5	102	1,6
	író, művész	2				55	0,8		
	ügyvéd	5				13	0,1		
Egész- ségügy	orvos, sebész	14	0,2	14	0,2	8	0,1	26	0,4
	bába					8	0,1		
	gyógyszerész, más					10	0,1		
Mező- gazdaság	birtokos	2175	41,8	3775	72,6	2077	33,9	4422	72,3
	haszonbérelő					47	0,7		
	gazdatiszt					30	0,4		
	éves szolgálta	617	11,8			972	15,9		
	napszámos	983	18,9			1290	21,1		
	vadászat, halászat					6	0,0		
Építés, művészet	vállalkozó	569	10,9	867	16,6	15	0,2	33	0,5
	munkás	298	5,7			18	0,2		
Fém-, kő- és faipar	vállalkozó					149	2,4	289	4,7
	hivatalnok					4	0,0		
	munkás					136	2,2		
Dohányipar	vállalkozó					4	0,0	15	0,2
	hivatalnok					2	0,0		
	munkás					9	0,1		
Textilipar	szövőipari vállalkozó					54	0,8	89	1,4
	szövőipari hivatalnok					3	0,0		
	szövőipari munkás					32	0,5		
Bőr- és papíripar	vállalkozó					486	7,9	816	13,3
	hivatalnok					3	0,0		
	munkás					326	5,3		
Nem termelő	vállalkozó					20	0,3	31	0,4
	munkás					11	0,1		
Keres- kedelem	kereskedő	71	1,3	93	1,7	96	1,5	155	2,5
	hivatalnok					2			
	munkás	22	0,4			57	0,9		
Szállítás	vállalkozó					1		1	
Egyéb volt	pénz-, hitelintézet					3		67	1,0
	háztulajdonos	326	6,2	326	6,2	10	0,1		
	járadéktulajdonos					54	0,8		
Összes		5198	100,0	5198	100,0	6112	100,0	6112	100,0

Berény aránylag számottevő hivatalnoki és értelmiségi népességgel rendelkezett, de a két forrás nem teljesen összevethető. Így 1857-ben hiányzik a tanítók és az egészségügyi személyzet egy részének összeírása, de több más adat is gyanús. A papok, lelkészek száma előbb 25, majd 31 volt, ide a ferences barátokat is beszámolhatták. Az igazgatási hivatalnokok csoportja jelentős, 1857-ben 98 (1,8%), 1869-ben 76 fő (1,2%) volt. Az 1869-ben összeírt 34 tanító (0,5%) az előzőekben sem lehetett sokkal kevesebb, ám az írók, művészek számának változása (2-ről 55-re) túlzott lehet. (Esetleg a gimnáziumi oktatók besorolása változhatott.) Valós lehet az ügyvédek számának 5-ről 13-ra, és az egészségügyi személyzet 14-ről 26-ra történő emelkedése.

1869-ig a város társadalmában tűntek fel ugyan új, polgári elemek (ügyvéd, járadékutalajdonos stb.), ám épp azok a csoportok hiányoztak (vasutas, malomtulajdonos, hitelintézeti alkalmazott, vezető), akik nagyobb lökést adhattak volna a helyi fejlődésnek. A mélyreható változások így elmaradtak, illetve csak megkésve, és csupán egyes területeken indultak meg. A társadalom meghatározó rétege továbbra is a birtokos parasztság volt, bár némileg ez is veszített jelentőségéből. Az iparos és az értelmiségi csoportok elismertsége láthatóan tovább növekedett. Mindez a családi kapcsolatokra is hatással volt.

1865-ben 31 nagy- és 3994 kisbirtokost vettek számba a városban. A nagybirtokosokon bizonytalán a 100 kh feletti birtokúakat értették, a kicsin az ez alattiakat, talán a háztulajdonosokkal együtt. 1868-ban a tagosítások lezárultával a pusztai osztálykönyv az alábbi képet mutatta a város birtokos társadalmáról:

0-5 kh birtokkal rendelkezik:	512 fő	31,4%
5-25 kh birtokkal rendelkezik:	876 fő	53,0%
25-50 kh birtokkal rendelkezik:	174 fő	10,5%
50-100 kh birtokkal rendelkezik:	55 fő	3,3%
100-500 kh birtokkal rendelkezik:	32 fő	1,9%
500-1000 kh birtokkal rendelkezik:	1 fő	0,0%
1000- kh birtokkal rendelkezik:	1 fő	0,0%
<i>Összesen:</i>	<i>1651 fő</i>	<i>100,0%</i>

A birtokosság már láthatóan erősen tagolódott. A gazdák több mint 84%-a (1388 fő) 25 kh alatti földterülettel rendelkezett, és ezen belül az 5 kh alatti, önálló gazdálkodásra aligha képes töredékföldesek aránya elérte a 31%-ot (500 fő). A birtokos réteg gerincét a 25-50, valamint az 50-100 kh közöttiek adták. Az előbbieket (174 fő) a gazdák tizedét jelentették, és a körülményektől függően a szegényebb, de a gazdagabb rétegekkel is mutathattak rokonságot. Utóbbiak viszont (mindössze 55 fő, azaz alig 3%) már a tehetősekhez sorolhatók.

A gazdatársadalom elitjét az a 34 személy jelentette, akik kezén több mint 7700 kh, a kiosztott földek negyede volt. A legnagyobb birtokkal Tarnay (Taczman) Károly (1809–1881) volt főbíró rendelkezett, 1068 kh területtel, ami a vármegyékben egy tehető középnemesei birtoknak felelt meg. Őt Bartal Márton 521, Almásy Antal 426, Mizsey János és István 366, Bartal József 361, és Pintér Mihály 347 kh-s földjei követték, amelyek egy kisebb nemesi birtoknak feleltek meg. 200 kh feletti földdel rendelkezett még Skultéti István, Farkas János, Bartal Ferenc, Sárközi Mihály és János, Eördögh János, Fecske János és Muhorai János, míg

a 100-201 kh-s kategóriába a Horváth, Tarnay, Hanyi, Velkey, Lőrinc, Pray, Eigen, Mizsei, Ferenci, Radimeczky, Sárközi, Anvander, Beniczki, Muhorai, Csík, Baráth, Elefánthy, Juhász és Ozoróczky családok egyes tagjai tartoztak.

Bár a legtehetősebb gazdák közül többen 1745 után költöztek be (Tarnay, Almásy, Skultéti, Hanyi, Pray, Eigen, Ferenci, Radimeczky, Beniczki), tovább élt a redemptus szemléletmód. A szántók, rétek felosztása után ugyan a legelőhasználatért már mindenki fizetett, ám a birtokos még így is arányosan kevesebbet, mint a birtoktalan. 1859-ben a gazda a hámos ló és fejőstehén darabjáról 24, a jármos ökrökről 20, a gulyabeli marha, ménes ló és szamár után 12, a fejős, a meddő juh, sertés után 10, a tavalyi marhák és csikók után 5 kr-t adott, míg e tételek után a birtoktalanoktól a dupláját (48, 40, 24, 20 és 10 kr) szedték be. 1861-ben a birtoktalanok állatállományát 2 ökrben, 1-1 sertésben és tehénben szabták meg, juhot nem tarthattak. A juhászoknak minden 100 tartott juh után 10 tartását engedélyezték. A cél tehát továbbra is a régi redemptus előjogok, szokásjogok védelme maradt.

5. Oktatás, kultúra, egészségügy, városiasodás

Berényben az önkényuralmi időszak kezdetén is az egyházi iskolák képezték az oktatás alapját. A katolikusok működtették a gimnáziumot, az elemi és a mellette működő leány, szentkúti, alvégi és felvégi fiók, valamint a pusztai iskolát. Régtől létezett a reformátusok iskolája, míg korszakunkban a sor az izraeliták új tanodáival, magániskolákkal és nevelőintézetekkel bővült. Emellett erősödtek az inasok vasárnapi iskolái is.

1849 őszén a berényi gimnázium 27 827 ft-os alaptőkét a nyolcosztályos rendszer működtetése számára az önkényuralmi szervek kevésnek ítélték, így felsőbb rendeletre 1851/52-ben négyosztályos, magán ferences algimnáziummá minősítették át. Valójában magyar nyelvű intézetnek számított, 1851-ben 112, 1854-ben 40 és 1857-ben már csak 43 diákkal. Ezek döntően magyarok voltak, elvélve akadt köztük egy-egy német, cseh, szlovák vagy délszláv tanuló, de 1857-ben már három izraelita diák is volt. A gimnáziumi alaptőke 1853-ra mindössze 1700 ft-ra apadt, így átmenetileg a tanári fizetéseket is 200-ról 80 pft-ra csökkentették. Végül 1856 őszén a jázsági közösségek a fenntartására 17 750 ft kötelezvényt jegyeztek, amivel az intézet újra nyilvánossá, állami érvényű bizonyítványok kiadására jogosulttá vált. Ekkor Toldy László igazgató öt ferencendi társával tanított itt 480 pft évi fizetésért.

1865-ben Visontay János igazgató alatt egy felszentelt pap, 3 ferences szerzetes, és egy világi tanár oktatta a négy osztályban az újra 130 főre nőtt diákságot. Ekkortájt a tanács 100 h föld kiszakítását is fontolgatta a gimnázium javára, amit később magánalapítványok is erősítettek. Az intézet nyolcosztályossá fejlesztése már túlmutat korszakunkon.

A katolikus fiókiskolákban 1850-ben már nagy létszámú osztályokról tudósítottak, Fecske András alvégi, Horti Ignác felvégi és Völgyi Dónát szentkúti tanítók 300-300 gyermeket oktattak. Emiatt 80 ft készpénz, 30 vft laktér, 25 vft széna, 6 kila tiszta és 19 kila kétszeres búza, 5 kila árpa, 60 font só, 80 font hús és 25 font faggyú illetményüket 120 ft-tal és 30 vft-tal emelte a város. A helyzet így sem sokat javult, mivel a katolikus iskolákban 1854 táján 6 tanító már 701 fiút és 542 lányt oktatott.

A főelemi (azaz a központi) iskolában 1852 őszén állították fel Szalay András vezetésével a 3. normáliskolai osztályt, melyben már Laczi József a faiskola kezelését is tanított.

ta. Az 1. osztályt 1854 őszén kettéválasztották, az egyiket Völgyi Donát, a másikat Fecske András kapta, Milecz János tanító pedig lajosmizsei pusztabíró lett. Az alvégi iskolába Nagy Andrást, a felvégi Gyurtyánszky Józsefet választották tanítónak. A diákok száma lassan növekedett. 1853-ban 1323, 1857-ben 1464 főről tettek említést. 1857-ben Kertész Károly a lakosokat és a tanulókat állatorvoslási ismeretekre tanította, és felvetette egy gazdasági iskola megalapításának tervét is. 1863-tól a tanoncok beíratási díjait felhasználva hozták létre az elemi iskola könyvtárát.

1858 őszén, Rudolf trónörökös születése alkalmával a város úgy döntött, hogy emeletes iskolát épít. A munkához azonban nem kezdtek hozzá, mivel a gimnáziumi előkészítő osztályban Szalay András a németet nem tanította kellő sikerrel, a Helytartótanács fél fizetéssel nyugdíjazta, diákjait pedig a felvételtől eltiltotta. Utóda Hartmann József lett.

1862-ben az elemi iskolai 4. osztályt is felállították, ezzel itt már 4 fiú és 2 lányosztály működött. Emellett a felvégi iskolában a fiúknak és lányoknak saját tantermet különítettek el. 1864-ben az elemi iskolában Pirk György tanítónak két szobába „iskolai múzeumot” rendeztek be, míg a felvégi iskolába segédtanítói állást szerveztek. 1865-ben azonban a katolikus iskolákban csak 894 tanulóról emlékeztek meg.

A református iskolában 1854 táján egy tanító 50 fiút és 33 lányt oktatott. 1850 után a református fiúkkal Dávid László foglalkozott, aki 200 vft-ot, 3 öl tűzifát, 12 kila kétszerest és szénát kapott. 1865-ben a tanács a református iskolát javíttatta.

Berényben a beköltöző zsidóság 1850-től hozott létre „zugiskolákat”. Ezeket nem a hitközség, hanem alkalmilag szövetkezett családok tartották fenn. Ilyenben taníthatott az 1851-ben említett Bondi Bernát, majd Fürst Meier, Seidner Samu, Ehrenteil Mór és Baranyek Mór. Az első rendes zsidó iskola 1855/56-ban jött létre. Ennek fenntartására a felekezet tagjai a községi adón kívül minden font hús után 2 kr-t fizettek. Kezdetben a tanítás németül folyt, ám 1860-tól Fürst Ferenc alatt áttértek a magyar oktatásra. A munka sokáig magánházaknál zajlott önkéntes és okleveles tanítók részvételével, de tanítóhiány miatt nem volt folyamatos. A tanszerrel való ellátás gyenge volt, és sokszor a tanács is gátolta a „zugiskolák” működését. Végül 1864 nyarán a hitközség a jász kapitány sürgetésére kimondta az izraelita felekezeti iskola megalakulását. Itt előbb Lisser Ignác okleveles tanító, majd 1866-tól Schwartz Salamon és Weitzenhofen Simon működött, a tanulók száma ekkor 20 fiú és 38 lány volt. A zsidóság országos mozgalmainak azonban hamarosan az iskola is áldozatul esett, és csak több év után tudták újjászervezni.

A katolikus iskolák tanítói fizetéseinek változása

		1853	1857
1.	A 4. osztálynál	362 ft 48 kr	500 ft
2.	A 3. osztálynál	352 ft 48 kr	450 ft
3.	A 2. osztálynál	352 ft 48 kr	450 ft
4.	az 1. osztálynál	177 ft 24 kr	400 ft
5.	A lányok osztályánál	302 ft 48 kr	400 ft
6.	A felvégi iskolánál	226 ft 24 kr	400 ft
7.	Az alvégi iskolánál	226 ft 24 kr	400 ft
8.	A szentkúti iskolánál	226 ft 24 kr	400 ft

A lajosi pusztán még 1848 előtt megkezdődött az oktatás. 1861-ben a tanács az ottani kovácsházat rendezte be iskolának, és Tóth Mihály pusztai tanító járandóságát megemelte.

Az iparos tanulók vasárnapi oktatása nem egyenletesen fejlődött. Évente 2-2 tanító foglalkozott velük külön díjazásért, s az inasokat az oktatásra el nem küldő mesterekre a tanács minden alkalommal 10-10 kr büntetést rótt ki. 1854-ben két osztályban 134 főt oktattak, de 1861-ben csak 71-et.

Zirzen Janka után, 1860-ban Szél Károlyné szervezett magán nőnevelőt Berényben, majd a következő évben a tanács karolta fel a tervet. A vezetésre Zirzent akarták megnyerni, de végül 1863-ban Riszner József tudta megvalósítani az elképzelést. 1867-ben Nagy Józsefné Komáromy Róza (1831–1905) nyitott magán nőnevelő intézetet a városban.

1867-ben a berényiek nem látták túl derűsen az oktatás helyzetét. Ekkor a főlempi iskolában négy fiúosztály létezett 101, 48, 46 és 52 diákkal, valamint két lányosztály 83 és 33 tanulóval. Az alvégi, felvégi és szentkúti iskolák három vegyes osztállyal (110 fiú és 120 lány, 126 fiú és 86 lány, 89 fiú és 84 lány) rendelkeztek. A református elemi iskolában 44 fiú és 161 (?) lány, az izraelita elemi iskolában 26 fiú és 20 lány tanult. A Riszner- és Komáromy-féle nőnevelőkben 30 és 28 növendéket említettek. Összesen tehát iskolába járt 542 fiú és 499 lány, ami mintegy 250 fővel kevesebb volt, mint 1854-ben. Ráadásul a 2857 tankötelesnek ez csak kisebb részét tette ki, és a vasárnapi iskolába is csak a hatoda járt a tanoncoknak. Az iskoláskorúak többsége még mosdatlanul, fűsületlenül játszott az utcák porában. A változáshoz új fejlesztésre volt szükség.

A helyi egészségügy fejlődésének kiemelkedő korabeli eseménye volt az Erzsébet kórház átadása, amit 1850-ben fejezett be Halász István vállalkozó. A munkát a háborús események jelentősen lassították, és a kórházi pénztárat is több veszteség érte. A kórház 1849-ben a Kossuth bankók bevonásával 6000 vft-ot veszített. A bélyegtörvény 1851-es bevezetésével az adásvételek utáni díjaktól is elesett. Utóbbi végül a zsidók betelepdedési díjaiból pótolták. Számos olcsó megoldást alkalmaztak, így az ámbitust márvány helyett téglával borították. A kórházat körülárkolták, mellé akác- és eperfákat ültettek. 1853-ban vaságyakat, pokrócokat, vánkosokat szereztek be 36 személyre. (Erzsébet királyné 1857-ben emelte e számot 38-ra.) A betegek ellátását 1855-ben bérbe adták Nagy Mihálynak. Ekkortól 1868-ig – két év kiesésével – összesen 974 személyt ápoltak itt. Az intézet vezetője 1861-ig Mokossinyi Mihály berényi főorvos volt, utána egy évig Francz János következett. 1862 végén Véninger Alajos János került a kórház élére, aki megreformálta a működését.

A korszak elején Berényben mellettük még Edvi Illés László jázsági és Elefánthy Ernő városi sebészorvos működtek. Utóbbi folytatta a gyermekek közötti himlőoltásokat, de állatorvosi teendőket is ellátott Kertész Károly sebészorvoshoz hasonlóan. 1857-ben már 14 orvost és sebészt vettek számba, amibe nyilván a magánorvosok (és a 8 tized bábái?) is beletartoztak. A lakosság többsége azonban még hitt a népi gyógyítóknak és kuruzslóknak. A helyzetet mutatja, hogy 1869-ben a 829 elhaltból 727-en betegségük során nem fordultak orvoshoz, és az elhaltak közül 541 gyermek volt. Véninger főorvos emiatt javasolta a városban az egészségügyi rendőrség létrehozását. 1869 végén hiába írtak össze 8 orvost, 8 bábát, 10 gyógyszerészt és egyéb személyt, az egészségügy reformokra szorult. A gyógyszerterek száma nem változott, továbbra is kettő maradt.

A korszak egyházi életére kevés adat áll rendelkezésre. 1851 őszén Stipula József plébánost több mint negyedszázados szolgálat után az egri érseki székesegyházhoz nevezték át, utóda Farkas Péter (1818–1872) lett. Ő is komoly szerepet játszott a város életében, főleg a katolikus oktatási intézmények irányításában. 1851-ben az egri érsekség kezdeményezte a főplébánia megosztását, és a szentkúti mellett egy második plébánia létrehozását. A város az elvet támogatta, de az időt a pénzügyi helyzet miatt alkalmatlannak találta. Ekkor felsőbb utasításra emelték a plébániai alkalmazottak fizetését.

A berényi katolikus egyház előjárói a korszakban

Plébános	Káplán	Ferences templomigazgató
Stipula József (1825–1852), Farkas Péter (1852–1872)	Pók Imre (1845–1850)	Ferenczy Gellért (?–1853)
	Gubkay Béla (1848–1855)	
	Farkas Péter (1850–1852)	
	Markányi Károly (1851–1853)	
	Törőcsik József (1852–1856)	
	Kaszap Alajos (1854)	Toldy László (1853–1857)
	Pataki János (1851–1861)	Szentesy Gergely (1857–1858)
	Elefánthy János (1856–1859)	
	Csintalan Alajos (1856–1857)	
	Fábry János (1857–1859)	Szegedy Kilit (1858–?)
	Zsiga Mór (1859–1863)	Szabó Edvárd (1862–1867)
	Nyilas Mihály (1859–1870)	
	Gyurka József (1861–1872)	
	Debreceni János (1863–1864)	
	Fressa István (1864–1868)	
Molnár Ferenc (1868–1871)	Szabó Ödön (1867–1871)	
Zrupkó Ágoston (1870)		

A református gyülekezet élén a korszak egészében Kálmán Jánost találjuk. Működése alatt a gyülekezet 1863-ban a templomtól különálló, sátoztetős harangtornyot építtetett. Az épületet 1870-ben toldották meg, így az összeépült a toronnyal. 1853-ban az egyház a tagosításkor 16 h földet kapott a tanácstól, de azt is járulékok nélkül.

Az új izraelita közösség 1854-ben Natonek Józsefet választotta rabbinak, aki a modern ci-onizmus előfutáraként beszédeiben a zsidók Palesztínába történő hazatérését hirdette. Emiatt távoznia kellett, és 1861-ben helyébe Büchler Áront (1839–1914) választották meg. 1867-ben a zsidó felekezet már 417 fős volt, ám kettészakadt, és másfél évtizedig külön működött. Állandó imahelyeik, iskoláik csak 1867 után épültek fel.

Berény településképe e két évtized alatt is jelentősen változott. 1850 áprilisában elrendelték a házak számozását, az utcák elnevezését és a névtáblák felszerelését. Ekkor a város 8 tizedében 3279, a tanyákon és szőlőkben 308, a kiskunsági pusztákon 298 házat számoztak meg, és 121 utcát láttak el névvel. A 3589 házban 4204 szoba és 3149 kamra volt, de említettek egy emeletes magánházat is. A közvilágítás 1856-ban kezdődött havi fél font gyertyával, utóbb ezt olajra cserélték. 1851-ben Jankovich főkapitány városszépítő bizottságot hozott

létre, tovább rendezték, fásították az utakat és sétányokat, beültették az Újtemetőt. A Zagyva medrét kitisztították, a Veress és a Beleznay kutakat rendbe hozták. Előbb Bathó Ignác, illetve az Öregerdőben Kertész Károly létesített fürdőt. Bathó 1859-ben még kávéházat is nyitott.

1865-ben azonban a város utcáit még elég rendetlennek mondták, a legtöbb ház szalma- vagy nádfedelű volt. Sokáig nem voltak szilárd burkolatú utcák sem. Elsőnek 1864-től a Gyöngyösi utat kövezték ki, míg a többi utcára csak 1870 után került sor. Az első ártézi kút fúrása Szódy József építómester révén 1866-ban kezdődött, ám azt csak két év után adták át.

1850 őszén jelölték ki az izraelita temető helyét. 1857-ben létesült 16 h-on az Újtemető, itt állították fel 1860-ban az újtemetői keresztet. A Szent Vendel szobrot 1866-ban létesítették a gyöngyösi úti Zagyva-híd után balra, míg a határban, a Pesti úton 1868-ban állították fel a Dancsa-keresztet.

1858-ban a legelők tagosítása során a szolnoki utat az esős időben sáros és nehezen járható Szent Imre halmától áttették a Gombos kereszthez, ahol homokos volt a föld. A város szélén négy vályogverő gödröt jelöltek ki, amit körülárkoltak. Az országutak mellé további fákat ültettek, útjelző táblákat állítottak, árkokat ástak. 1858 májusában 621 akác-fát ültettek az utak mellé, majd a következő évben még 1921 szálát. A város támogatta az 1853-ban létrejött Zagyva és a Tarnaszabályozási Társaságot is, folytatódott a két folyócska szabályozása és a határ ármentesítése. 1862-ben a határban 8 kő-, 6 tégl- és 9 fahidat vettek számba.

1869-ben Berény lakosságából 2755 főt, azaz több mint a lakosság 10%-át írták össze a 8 tizeden kívül (az alsó és felső részen, illetve Homokon), akik talán már tanyai lakosok lehettek. Ekkor a városban 9 egyházi, 6 iskolai, 1 megyei, 3 városi, 10 katonai és 12 egyéb középület volt, amihez 4652 magánépület járult. Ez utóbbiakhoz tartozott 5483 szoba, 3830 kamra, 35 előszoba, 4291 konyha, 376 pince, 64 bolt, 902 fészer (szín), 42 raktár, 32 csűr, 1896 istálló és 165 akol. Láthatóan a meghatározó a hagyományos három osztatú parasztház (szoba, konyha, kamra) maradt, ám a szobák száma már mintegy 17 %-kal (831) haladta meg a házakét, azaz a két- vagy háromszobás házak aránya is növekedett. A cseréptetőt a tűzveszély ellen népszerűsítették, de még 1862-ben is 152 rossz kéményt vettek számba. Az 1868-as járszági földrengések sok magánház mellett Berény több templomát is megrongálták, ezek kijavítása, újjáépítése már a következő korszakra maradt.

A város kulturális élete az önkényuralmi időszakban nehezen megrajzolható. Az első évektől jellemző volt multságok, színi előadások szervezése a laktanya, az iskola és más intézmények, majd az árvízkárosultak és az inségesek javára. A hivatásos színészet kezdeteit az irodalom 1862-re teszi, amikor Hidas Elek társulata Szigligeti Ede: II. Rákóczi Ferenc fogsága című drámáját akarta előadni. Ezt felsőbb helyről betiltották.

A folyamatosan működő Kaszinó mellett két olvasóköre is alakult a városnak, melyeket azonban nem tudtak egyesíteni. A Társalgási Egyletnek 1863-ban 87 tagja volt már, és Murhorai János vezetésével működött. 1865-ben csak 80 tagot számlált. 1856-ban jött létre az első helyi zenekar, melynek karnagya Baszt János volt. 1862-ben Riszner János (?–1891) az árvízkárosultak segítésére szervezett önkéntes színjátszó kört. Riszner Palotás Jánossal (1821–1878), a tehetséges dal- és zeneszerző kerületi levéltárossal együtt 1862-ben dalárdát is létrehozott, mely hamarosan országsszerte nagy sikereket aratott. 1864-től gimnáziumi énekkar is létesült.

A gimnázium korabeli tanárai közül az 1857-től több évig itt tanító Kempelen Győző (1829–1865) elkészítette a Törökök a Jászságban című dolgozatát, majd a Magyar nyelvtani gyakorlókönyv című kis munkát. Kempelennel a Jászság korszerű történeti kutatása is kezdetét vette. Maga használta a város 140 eredeti török oklevelét, amelyeket 1851-ben Repiczky János fordított magyarra, valamint a ferences levéltárat is. A helyi könyvkiadás fejlődésének fontos eseménye volt, hogy 1867-ben Bittermann Ede nyomdát állított fel a városban. Ő utóbb számos helytörténeti munkát is kiadott.

6. A puszták önállósulásának kezdetei

Lajos, Mizse és a fél Bene vizsgálatát nehezíti, hogy adataik sokszor már ekkor együtt szerepeltek, noha csak 1877-ben alakultak önálló községgé. Lajos és Mizse (Lajosmizse) jó földekkel rendelkező pusztá volt, ahol jelentős népesség telepedett meg. 1854-ben 1573 lakossal bírt (1524 katolikus, 40 helvét, 9 zsidó), míg 1861-ben a népesség már 3000 lélek körül mozgott, az évtized végére pedig elérte a 3281 főt. A benei rész azonban kedvezőtlen helyzetben volt. Még az 1870-es években is csak 60, mások szerint 150 katolikus lakossal rendelkezett, minthogy igen gyenge földjei voltak.

A benépesülést segítette, hogy az 1850-es években a város – pénzüské miatt – sok pusztai földet el- vagy bérebe adott. Így eladták a volt lajosi posta 62 h földjét 4822 vft-ért, 21 h közföldet 1080 vft-ért és a benei oldalon egy legeltetésre alkalmatlan, 243,5 h-as részt is. Benén e célból a csücskői földet mérték fel (466 h 500 nsz). A lajosi nyíri erdő árveréséből 1854-ben 7016 ft 45 kr jött be, majd az államkölcson miatt 7000 ft értékű erdőt eladtak.

Lajosmizsén 1850-ben 298 házat vettek számba 327 szobával és 35 kamrával. Egy évre rá 32 dűlőre és határrészre osztották a határt. 1852-ben a lakosok 978 szarvasmarháját, 652 lovát, 8 szamarát, 576 sertését, 3081 juhát és kecskáját adóztatták. 1854-ben már 610 birtokosa volt, Lajosmizsének, míg a határban 2734 helyrajzi számot osztottak ki. Ekkor 301 ház volt 351 lakrésszel, míg az állatállományt 648 szarvasmarha, 550 ló, 11 öszvér és szamar, valamint 1310 juh alkotta. Ezzel szemben Benét csak legeltették.

Berénynek Lajosmizse kapcsán 1860-ra jelentős tartozása alakult ki. 1855/56-ban a teljes adóját, 2025 ft 9 kr-t még kifizette a város, ám a következő évi adó már 5479 ft 57 kr-ra emelkedett. A kormány végül minden adóft-ból 4 kr-t elengedett, ám a megmaradt 5260 ft 45 kr-ból csak 547 ft 11 kr-t sikerült törleszteni. A tetemes adóhátralékkal az 1857/58-as összeg már 9943 ft 25 kr-ra nőtt, amiből 3850 ft 12 kr-t fizetett meg a lakosság. A tanács 1500-2000 kh legelőt lefoglalt az adósság kiegyenlítésére, de ez sem hozott megoldást. A hátralékokkal 1858/59-ben a lajosmizsei adó már 12 871 ft 28 kr-ra nőtt, amiből a 3034 ft 46 kr törlesztés mellett is 10 000 ft tartozás maradt.

1860 nyarán a kataszteri főigazgatóság a lakosság kérésére csökkentette a lajosmizsei földek jövedelmi besorolását. A szántók három osztályában minden h után 7 ft 10 kr-ról 6 ft 40 kr-ra, 4 ft-ről 3 ft 40 kr-ra és 1 ft 20 kr-ról 1 ft 10 kr-ra, a legelők két osztályában 2 ft 10 kr-ról 2 ft-ra és 1 ft 5 kr-ról 30 kr-ra, az erdőknél 3 ft 50 kr-ról 2 ft-ra, a nádasoknál pedig 5 ft 50 kr-ról 4 ft 10 kr-ra csökkent a szorzó. Ám Berényt is figyelmeztették, hogy a korábbi évekről a pusztákon 19 367 ft 30 kr hátralék és 1524 ft 36 kr folyó tartozás van.

Az átsorolások nyomán az alábbi helyzet alakult ki:

Szántó 1. osztály:	2276 kh 326 nsz, 6 ft 40 kr-ral számolva =15 174 ft 42 kr
Szántó 2. osztály:	2589 kh 597 nsz, 3 ft 40 kr-ral számolva =9494 ft 22 kr
Szántó 3. osztály:	4001 kh 1177 nsz, 1 ft 10 kr-ral számolva =4668 ft 41 kr
Szántók:	8867 kh 500 nsz = 29 337 ft 45 kr
Rét, egy osztály:	1404 kh 107 nsz, 4 ft-tal számolva= 5616 ft 16 kr
Legelő 1. osztály:	3422 kh 210 nsz, 2 ft-tal számolva= 6844 ft 16 kr
Legelő 2. osztály:	8579 kh 1364 nsz, 30 kr-ral számolva=4289 ft 56 kr
Legelők:	12 001 kh 1574 nsz=11 134 ft 12 kr
Erdő 1. osztály:	184 kh 1166 nsz, 2 ft-tal számolva = 369 ft 27 kr
Erdő 2. osztály:	3177 kh 892 nsz, 57 kr-ral számolva=3018 ft 41 kr
Erdők:	3362 kh 458 nsz= 3388 ft 8 kr
Nádas egy osztály:	50 kh 910 nsz, 4 ft 10 kr-ral számolva =210 ft 42 kr
Terméketlen:	4079 kh 558 nsz
<i>Összes:</i>	<i>29 765 kh 907 nsz=49 687 ft 3 kr</i>

Az alsó pusztákon főképp juhászat folyt. 1860-ban Kovács Lőrinc helyi bíró 690, Tarnay Károly 870, Tarnay Flórián 600, Mizsei István 600 juhhal rendelkezett itt. Ez is magyarázza, hogy 1859-ig a 13 069 kh legelőre 18 199 ft 46 kr jövedelem esett, amire az egyenesadó 2910 ft 58 kr-t, míg az országos és úrbéri kárpótlás 1686 ft 30 kr-t tett ki.

A kor, a betelepülés és a községgé szerveződés nyomán a földterület művelési ágak szerinti megoszlása meglehetősen sajátosan alakult. Bár a közel harmincezer kh-as határ közel felét legelő alkotta, ennek aránya (44,6 majd 40,3 %) fokozatosan csökkent. Némileg csökkent azonban a szántók nagysága és aránya is (31,3-ről 29,7%-ra), ami talán a helyi és a berényi gazdálkodás szétválásával magyarázható. A Lajosmizsétől gazdaságilag lassan függetlenedő berényi lakosság a gabonát már a belső határból szerezte be, a pusztákon inkább csak állatokat tartott. A szerveződő helyi lakosság igényei nyomán ezért növekedhetett a rét és a kert (2,3-ről 4,7%-ra), az erdők (6,3-ről 11,2%-ra), és csökkentek a terméketlen földek (15,4-ről 13,7%-ra). A határhasználatot utóbb az 1868-as pusztai osztály szabályozta.

Az alakuló község igazgatása gyorsan fejlődött. 1859/60-ban már 26 fizetett alkalmazottat említettek évi 1843 ft 80 kr járandósággal. Kovács Lőrinc főbíró alatt ide tartozott a helyi lelkész, az adó- és az erdőfelügyelő, a községi hadnagy, 3 lovas csósz, a hivatalszolgá, a kántor (harangozó), a sütő csósz, 13 erdőcsósz és a középületek takarítója. 1857/58-ban a községi jövedelem 2599 ft 45 kr volt, míg a kiadások 2597 ft 4 kr-t tettek ki.

Lajosmizsét – ahol 1865-ben 8 nagyobb és 604 kisbirtokost említettek – 1869-ben még a szerveződő új falvak problémái jellemezték. Alföldi viszonylatban is nagy volt az agrárnépesedés túlsúlya, közelített a 92%-hoz. Ráadásul a második legnagyobb kategória, a dohányipar is az előbbihez kapcsolódott, és együtt meghaladták a 98%-ot. A jobbára földtelen éves szolgák és napszámosok az összeírtak több mint felét (783 fő, azaz 54,6%-át) tették ki.

Ezzel szemben az 534 fős birtokosi, haszonbérloői csoport csak 37,2%-ra rúgott, ami a mezőgazdasági népességnek is jóval kevesebb, mint a felét alkotta. Mellettük a mindössze 2 kereskedő, néhány építő- és bőripari alkalmazott, hivatalnok, tanító és bába száma elenyésző, az igények kielégítésére még elégtelen lehetett. A helyzet a következő évtizedben vett kedvezőbb fordulatot.

A lajasmizsei határ megoszlása

	1854			1865		
	Terület		Kataszteri jövedelem	Terület		Kataszteri jövedelem
	kh/nsz	%		kh/nsz	%	
Szántó	9 118 kh 1111 nsz	31,3	23 645 ft 1 kr	8 867 kh	29,7	valószínűleg az 1861-es adatokkal számoltak ekkor is
Rét, kert	694 kh 169 nsz	2,3	1 850 ft 57 kr	1 404 kh	4,7	
Szőlő	--		--	--	--	
Legelő	13 069 kh 21 nsz	44,6	7 840 ft 22 kr	12 002 kh	40,3	
Erdő	1 853 kh 212 nsz	6,3	1 429 ft 35 kr	3 362 kh	11,2	
Nádas	18 kh 1531 nsz	0,0	30 ft 1 kr	50 kh	0,1	
Terméketlen	4 523 kh 759 nsz	15,4		4 079 kh	13,7	
Összes	29 277 kh 703 nsz	100,0	34 795 ft 56 kr	29 764 kh	100,0	

A lajosmizsei társadalom 1869-ben

Ágazatok	Foglalkozás	Szám	Főkategória	%
Vallás	pap, lelkész	1	1	0,0
Igazgatás	állami-megyei hivatalnok	1	3	0,2
	városi-községi hivatalnok	2		
Oktatás	tanító	2	4	0,2
	tanuló	2		
Egészségügy	bába	1	1	0,0
Mezőgazdaság	birtokos	515	1317	91,9
	haszonbérelő	17		
	gazdatiszt	2		
	éves szolga	314		
	napszámos	469		
Fém-, kő-, faipar	vállalkozó	4	5	
	munkás	1		
Dohányipar	vállalkozó	13	91	6,3
	munkás	78		
Bőr- és papíripar	hivatalnok	7	8	0,5
	munkás	1		
Kereskedelem	kereskedő	2	2	0,1
Szállítás	vállalkozó	1	1	0,0
Összesen		1433	1433	100,0

7. Politikai mozgalmak

A város az új helyzetet elfogadva Világostól 1860-ig a kiváltságos múltja mellett a dinasztiahűségét hangsúlyozta, míg az igazgatás hagyományaiiban, módszereiben az 1848 előtti elvekhez igyekezett fordulni. Próbálta kerülni a felső szervekkel való konfliktusokat, nagyobb vállalkozásra csak felsőbb nyomásra vállalkozott. Így 1850-ben Muhorai János járási kapitány felhívására a város belevágott a katasztrófális laktanyaépítésbe, de a betelepült zsidóság számára a polgárjog megadását sokszor a járási kapitányi hivatal felhívásai ellenére is akadályozták. A jászkun kiváltságok felszámolásával azonban hosszabb távon Berényben is csak az országos folyamatok érvényesülhettek.

Az 1848/49-től való átmeneti elfordulás jeleként 1850-ben Berény a pesti kerület főispánját, Szentiványi Vincét és Jankovich György jászkun főkapitányt díszpolgárává választotta. 1857 tavaszán hasonló elismerésben részesült báró Augusz Antal, a pesti kerület vezetője,

aki az 1850-es közmunkamegváltás kifizetésétől a várost megmentette, és akinek köszönhetően az 1857-es császári látogatás tisztelgő bandériuma a kincstártól kardokat nyert. 1851. december elején Albrecht főherceg, az ország katonai helytartója látogatott Berénybe. 1853 februárjában a Libényi-féle merénylet után a város részvétét nyilvánította a megsebesült Ferenc Józsefnek, majd misét mondatott az életéért. Az uralkodó elsőnek 1852. június 22-23-án töltött el Berényben egy napot, míg a második látogatásra 1857. május 23-án került sor, amikor Erzsébet királynéval érkezett.

A változást az 1859-es itáliai háború hozta meg. Erre ugyan – a privilégialis jellegű nemesi felkelés helyett – a „lelkes” jászkunok kiállítottak két önkéntes huszárosztályt, amit önálló huszárezredbe vontak össze, ám a gyors háborús vereség Bach lemondását és rendszere összeomlását eredményezte.

Az országos hangulat nyomán a privilegizált jászkun múlt emlékének belül a magyar nemzethez és az alkotmányos rendhez való ragaszkodás vált meghatározóvá, aminek az abszolutizmussal azonosított dinasztikus hűség látta kárát. A korábbi passzivitást a tiltakozások, tüntetések, adómegtagadások és a fokozódó elégedetlenség váltotta fel. 1848/49 korábban néplázitónak, bajkeverőnek beállított vezetőit újra nyíltan hősként tisztelték. Széchenyi 1860. április 8-i öngyilkossága után a gyászünnepek a rendszer elleni demonstrációkká váltak. A változások szükségességét Ferenc József is felismerte, és megpróbálta engedelmekkel leszerelni a magyar és a birodalmi alkotmányosságot. Mérsékelt elképzeléseit az Októberi Diplomában fogalmazta meg, de a liberálisok ezt elvetve kiálltak 1848 mellett. Gróf Teleki László csoportja a koronázatlan uralkodóval minden egyezkedést elutasított, míg Deák Ferenc lehetőséget látott 1848 bizonyos korrekciójára.

Az Októberi Diplomában keveredtek az abszolutista és alkotmányos, föderalista és centralizáló elvek. Visszaállították a tartományok 1847-es önkormányzatait, a Bach-féle területrendezés érvényét veszítette, és a Jászkun Kerület önkormányzata újraelakult. Az 1848-as tevékenység miatt visszavonult személyek (pl. Pethes József) újra bekapcsolódtak a politikába. A közös sérelmek hatására a Jászkun Kerület 1848 előtti kiváltságaiból adódó elkülönülést újra a megyékhez való közeledés váltotta fel. Az abszolutizmus főbb hívei, kiszolgálói kikerültek a közigazgatásból, és a helyi erők is az országos politikai tagozódás alapján tömörültek. Berényben a tanács többsége helyben maradt, így a változások fő vesztesei az 1859 végén pénzügyi problémák miatt lemondott Farkas János polgármester, és az 1860-ban őt helyettesítő Áray Károly lettek. Az előbbi végleg távozott a közéletből, de Áray utóbb új megbízatásokat kapott. Némileg meglepő, hogy 1861-ben a felsőfokú iskolát sem végzett Pintér Mihályt (1813–1892) választották főbírónak, aki utóbb is hosszabb ideig állt a város élén. A Jászkunság és Berény történetében 1861 után lehet olyan politikai irányzatokról beszélni, amelyek aztán évtizedekig hatottak.

A Diploma kiadását országos felháborodás fogadta, nyilvánosan megszégyenítették a rendszer kiszolgálóit, és több összeütközésre került sor. A sérelmek a Jászkun Kerületben is a lakosok radikalizálódásához vezettek. Kunszentmártonban és Túrkevéen a lakosság a tisztújításon eltávolította a korrumpálódott vezetőket. Halason 1860. december 11-12-én valóságos zendülés tört ki, majd az 1861. február végi országos vásáron a lakosság összecsapott a pénzügyörökkel és a katonasággal. Berényben 1861. január 31-én 40-50 paraszt kaszával-kapával próbálta kiszabadítani egy csendörkézre jutott társát. A Diplomára hivatkozva többször

kérték a csendőrség és a cs. kir. hivatalok mielőbbi eltávolítását a Kerületből és az országból. Berényben egy iskola falán vers búcsúztatta a távozó cs. kir. hivatalnokokat „szerencsés utat, boldog felfordulást” kívánva.

A nagykunok 1860. december 1-én kimondták, hogy a községek szervezését az 1848-as törvények és gyakorlat alapján kell elkezdni. Egyben bizalmatlanságot szavaztak Jankovich György főkapitánynak, akit a régi rendszer jelképének tekintettek. A Jászkun Kerület közgyűlése egy évtized után 1861. január 16-án ülésezett, ám Jankovich a tiltakozás ellenére az átszervezések végéig hivatalban maradt. Az 1848-as elvekhez igazodtak a február 5-i kerületi tisztújításkor is, ami után Jankovich helyét Balajthy Vendel vette át.

Az átszervezések nyomán az országban kettős kormányzat alakult ki, az 1848-as alapokon szerveződő törvényhatóságok mellett hivatalban voltak a cs. kir. hatóságok is. Az új önkormányzatok nem működtek együtt a régi apparátussal, elvetették a Kancellária és a Helytartótanács illetékességét, leveleit visszaküldték, válasz nélkül hagyták. Ferenc József a hírekre 1861. január 16-án elrendelte minden önkormányzat feloszlását, ahol emigrációban élőt választottak bizottmányi tagnak. Adómegtagadás és a 48-as törvények visszaállítására irányuló törekvések esetén kilátásba helyezte a bizottmányi ülések betiltását és feloszlását. Erre több megye a királyi címet is megtagadta Ferenc Józseftől.

A Jászkun Kerület az 1861. február 7-i közgyűlésén hangsúlyozta, hogy a megyékkel azonos elbírálást kér, és csatlakozik a követeléseikhez. Kiálltak az emigrációban lévők bántatlansága mellett, támogatták bizottmányi tagságukat, csak az országgyűlés által megszavazott adókat ismerték el törvényesnek, tiltakoztak a jogtalan adóbehajtások miatt, ragaszkodtak a törvénykezési rendszer visszaállításához, de várták az Országbírói Értekezlet állásfoglalását.

Berény városa emlékiratban fejtette ki véleményét az Októberi Diploma és a Februári Pátens kapcsán. Kiemelték, hogy 1848-ban a jászkunok szabadalmakat veszítettek, de a megyékkel való közösséget nyerték cserébe. „... lepatogtatták rólunk a kiváltság káros zománcát ... Vesztettünk szabadalmakat, s e veszteség kedves volt nekünk; mert hívénk, hogy hazánk ezerszer többre becsült rokonszenvét kapjuk helyette. ... nem is szerettük volna, ha másképp történe: mert volna bár üdvösség tartva fenn számunkra, ha testvéreink elkárhoznak, mi is szívesen elkárhozunk.”

Az adó- és újoncmegtagadások kapcsán felháborodást váltott ki az a helytartótanácsi leirat, amely az adószedést a cs. kir. pénzügyigazgatóságokra bízta, akik katonai erőt is igénybe vehettek. A Kerület a Helytartótanácsnak bejelentette, nem ismerik el idegen hatalom jogát az adószedésre. A kerületi közgyűlés büntetés mellett megtiltotta a községi előjáróknak, hogy jogtalan adóbehajtásban közreműködjenek, segédkezzenek, nyilvántartásokat átadjanak. Egyben attól is óvtak, hogy erőszakra erőszakkal feleljenek. A tárgyra vonatkozó leiratokat később sem tárgyalták, így félretették az újoncozás iratait is, ami az országgyűlésre tartozott. A kerületi tisztviselők küldöttsége kecskeméti felhívásra részt vett Katona József szobrának avatásán, ami ellenzéki tüntetéssé vált. Teleki László májusi temetésén jelen volt Berény küldöttsége is, és a város hathetes gyászt tartott.

A császár 1861. április 2-ára hívta össze az országgyűlést. A választás során az 1848-as törvények és választói kerületek léptek érvénybe. A berényi kerülethez a jász székváros és Jákóhalma tartozott, ám az 1848-as követek újraválasztását szorgalmazó liberális elvet itt nem lehetett alkalmazni. Kossuth száműzetésben volt, Illéssy János pedig a Nagykunságban

nyert mandátumot. Pethes József viszont 1848-as kerülete, Árokszállás képviselőségét szerezte meg. A 486 választóval rendelkező Berény végül képviselőnek Eördögh Andrást jelölte, aki egyhangú választással lett a város követe.

Lászlófalvi Eördögh András (1811–1873) régi helyi református nemesi család tagja volt. Ősei 1699-ben is a Jászságban éltek, és fontos városi, kerületi tisztségeket töltöttek be. József testvére kerületi főjegyző, levéltárnok, Szluha Imre alatt nádori alkapitány, János fivére tiszteletbeli kerületi aljegyző, maga pedig Kenéz Mihály Bach-korszakbeli kerületi törvényszéki elnök sógora, illetve Hegedűs Zsigmond alkapitány nagybátyja volt. Eördögh jogot tanult, diplomáját 1837-ben hirdették ki. Fiatal korától szerepet játszott Berény közéletében, tagja volt a városi tanácsnak, a Jászkun Kerület adószedője, majd 1848-ban hadi pénztárnoka lett. Az országgyűlési választáson – Kossuth visszalépése után – képviselőnek jelölték, ám nem vállalta a tiszteletet. 1849 elején a jázsági tiszviselőkkel megtagadta a behódolást a császári csapatok előtt. 1850-ben az új tisztkarban pénztárnok volt, 1861-ben pedig a Kerület tiszteletbeli táblabírája lett. Népszerűségét jelzi, hogy Balajthy mellett őt jelölték az alkapitányi tisztre.

A kezdeti lelkesedést mutatja, hogy 1861. április 14-én (a Függetlenségi Nyilatkozat kiadása napján) Berény képviselő-testülete dísztagjává választotta Kossuth Lajost, gróf Teleki Lászlót, Deák Ferencet, Perczel Mórt, Türr Istvánt, Klapka Györgyöt, Bartakovics Bélát, Lanovics Józsefet és Földvári Jánost.

Az országgyűlés eseményeit nagyban befolyásolta Teleki László 1861. május 8-i öngyilkossága. Bár az országgyűlés mindkét csoportja ragaszkodott 1848 eszméihez, csekély többséggel Deák álláspontja győzött, aki Ferenc Józsefnek feliratban akarta megfogalmazni a nemzet választását. A Határozati Párt viszont Tisza Kálmán vezetésével (a koronázás nélküli uralkodó hatalmát el nem ismerve) határozatban kívánta az országgyűlés álláspontját kifejezni. „Felírási alakban – mondta Kossuth – az alattvalóság beszélt, határozati alakban a népfelőség szólott volna.” A jászkun követek közül Eördögh, Pethes és még három személy a határozat, kettő viszont a felirat mellett szavazott.

Az 48-as eszmékhez való ragaszkodásra a császár augusztus 22-én elrendelte az országgyűlés feloszlását, és ellenállás esetén katonai erő alkalmazását. A Helytartótanács megtiltotta a 48-as rokkant honvédek és hozzátartozóik segélyezésére alakult egyesületek működését, majd október 27-én a Kancellária betiltott minden megyei gyűlést. Az uralkodó 1861. november 5-én felfüggesztette a helyhatóságok működését, elrendelte a megyei bizottságok és városi testületek feloszlását. A „Schmerling provizórium” fő célja az 1860–1861-ben feléledt „forradalmiság” megsemmisítése volt, bár Ferenc József sem tekintette végleges megoldásnak. E helyzetben a Jászkunság is Deák második felirata befejező gondolatait tekinthette követendőnek: „Ha tűrni kell, tűrni fog a nemzet, hogy megmentse az utókornak azon alkotmányos szabadságot, melyet őseitől örökölt. Tűrni fog csüggedés nélkül, mint ősei tűrtek és szenvedtek, hogy megvédhessék az ország jogait, mert mit erő és hatalom elvesz, azt idő és kedvező szerencse ismét visszahozhatják, de miről a nemzet, félve a szenvedésektől, önmaga lemondott, annak visszaszerzése mindig nehéz és mindig kétséges.”

Berényben 1861 nyarán a katonai adóvégrehajtás során a városi tartozások miatt a közjövödelmek egy részét is lefoglalták. A városháza nagytermébe 30 katona szállásolt be, a csendőrséget a Schwarzenberg dzsidások segítették, és a magánosok tartozását is kegyetlenül

behajtották. Az év végén az önkormányzat felfüggesztése miatt a teljes városi vezetés lemondott. Pintér Mihály főbíró maga helyett Almásy Antalt javasolta, aki azonban hamarosan szintén lemondott, bár Bartsik Jász kapitány kieszközölte az önkormányzat visszaállítását. Végül Tarnay Károly vállalta el a kényelmetlen tiszteletet. 1865 elején az új városi szervezet okozott válságot, ami miatt több tisztviselő is lemondott.

Ekkoriban tűnt fel a város politikai életében Sipos Orbán (1835–1926), aki aztán fél évszázadig fontos szerepet játszott. Tekintélyes helyi redemptus családból származott, apja tanácstag és városi mérnök volt. Tanulmányait Berényben és Egerben kezdte, majd Pesten jogot tanult, ügyvédi, tanári és mérnöki oklevelet szerzett. Gyermekként részt vett az 1848-as szabadságharcban, Kossuth és Deák nézetei egyaránt nagy hatással voltak rá. Rövid nevelőködés után 1859-ben Berényben gimnáziumi tanár, majd 1861-ben a város főjegyzője és a Jászkun Kerület tiszteletbeli főjegyzője lett. A provizórium alatt nem vállalt tisztséget, ügyvédként tevékenykedett. Közreműködött az első gazdasági kiállítások rendezésében, később a vasútépítés fő szervezőjévé vált. 1865-ban az országgyűlési választásokon a berényi kerület képviselőjévé választotta 48-as balközép programmal.

1866-ban kitört új háborúban Ferenc József a porosz-olasz szövetségtől is súlyos vereséget szenvedett, Ausztria kiszorult Itáliából és a német egyesítési folyamatból. Az események nagyban előmozdították az 1867-es kiegyezési tárgyalásokat, de az Osztrák–Magyar Monarchia megalakulása megosztotta a hazai közvéleményt.

A kiegyezést Berényben örömmel fogadták, de jelzésértékű, ahogy 1868. április 19-én a közgyűlés Kossuth Lajost péterfalvi Koór János (1803–1881) orvos, birtokos javaslatára díszpolgárává választotta. Az indítvány és határozat egyik pontja ugyanis az alábbiakat tartalmazta: „Jászberény város polgárainak legerősebb hitük az, hogy Kossuth Lajos hazánkfia – felséges apostoli koronás királyunk és koronázott imádván szeretett felséges királynénknak – kit a legbölcsebb Alkotó mostani nehéz körülményein – egy Budán születendő királyi herceg vagy hercegnővel megajándékozva – szerencsésen céljához vezéreljen – bölcs tanácsadójuk és a királyi trónnak erős támogatója és oszlopa leend.” Feltehetően e „kívánság” miatt nem említette Kossuth 80. születésnapján díszpolgári címei között a berényit, mivel ez ellenkezett korábbi elveivel és ekkori álláspontjával.

Koór János pár hét múlva egy új javaslatot tett, amit a helyi közgyűlés ismét elfogadott. Ennek nyomán a Jászkunság feliratot intézett a képviselőházhoz az 1745-ös 545 000 ft megváltkozás (örökváltás) összegének az úrbéri kárpótlási adóba való beszámítása, vagy egy államkötvényben történő kárpótlás megítélése végett. Ez a két epizód a berényiek dualista kori politikai állásfoglalásának sajátosságait sokban érthetőbbé teszi.

8. Összegzés helyett

1848/49 és az önkényuralom kora a jászkunok történetének talán utolsó időszaka volt, amikor saját sérelmeik, áldozataik hangoztatása helyett országos kérdésekkel azonosultak, azokra haladóan, bátran, következetesen válaszoltak. A kiegyezést követően azonban a redempcionális per, majd a Kerület számára végzetes megyerendezés nyomán a közfigyelem újra a helyi kérdések felé fordult. Az 1848 óta inkább csak veszítő berényieknek mindinkább „saját Mózes” (Apponyi) kellett vélt vagy valós érdekeik védelmére.

Mértékegységek, rövidítések:

pft = pengőforint, ezüstforint = 20 garas = 60 krajcár = 120 dénár

vft = váltóforint, váltócédula = 24 krajcár ezüstben

kr = krajcár

h = hold, magyar hold (1200 négyszögöl)

kh = katasztrális hold (1600 négyszögöl)

kaszás = 1200 négyszögöl

kapás = 800 négyszögöl

pm = pozsonyi mérő (800 négyszögöl, vagy 1 kila = 2 véka = 54 liter)

m = mázsa

bm = bécsi mázsa = 100 font = 56 kilogramm

mm = métermázsa = 100 kilogramm

öl = 1,89 méter

akó = 64 icce = 56 liter

cs. kir. = császári-királyi

Cseh Dániel

A VÁROSPOLITIKA SZEREPLŐI ÉS KONFLIKTUSAI (1867–1914)

1. Bevezetés

Jelen fejezet a kiegyezéstől (1867) az első világháborúig (1914–1918) ismerteti Jászberény politikatörténetét: a helyi politika szereplőit és szervezeteit, a konfliktusok háttereit és a küzdelmek területeit (országgyűlési és önkormányzati választások). A téma több felől is megközelíthető és többféleképpen tagolható. Egyik lehetséges értelmezési keret a polgármesteri ciklusok által határolt városirányítási tevékenység bemutatása, egy másik a ciklusokon átívelő tematikus áttekintés, valamint a személyi és szervezeti kölcsönhatások feltérképezése. De beemelhetők olyan látószögek is, amikkel a jászberényi történet regionális, sőt országos összefüggésben értelmezhető.

A vonatkozó korszak (dualizmus) egységes fogalomhasználata – a tudományos, közéleti és hétköznapi nyelvben is használatban lévő, de olykor eltérő jelentéstartalmakkal bíró kifejezések miatt – problematikus. A századfordulóig a bal- és jobboldal kifejezések nem a Magyarországon kialakult szociáldemokrata-liberális, illetve keresztény-konzervatív irányultságokat, tömböket jelölik, hanem a kiegyezést elfogadók (jobboldaliak), vagy az azt elutasítók, bírálók (baloldaliak) táborát. A századfordulót követően azonban a baloldal megjelölés a szociáldemokrata (munkásmozgalmi) csoportosulásokra vonatkozik. A kiegyezési és a klasszikus (nemzetközi) baloldal között a folytonosság – bár nem kimutathatatlan – nem határozható meg egyértelműen, ahogy a kiegyezési jobboldal és a Horthy-kori és részben a későbbi keresztény-nemzeti között sem.

További nehézséget okoz a megalkotásban és a befogadásban egyaránt a Jászkunság történelmileg sajátos jogállása, és az ebből következő egyedi és ellentmondásos egyéni és közösségi értékvilágok megragadása. Árnyalják, de nem egyszerűsítik a képet a jászkunsági életvilágokból, illetve a más területekről származó történések eltérő hangsúlyú elbeszélései.

2. Jászberény politikai kultúrája a kiegyezés előtt

A redemptus családok leszármazottjai különösen ragaszkodtak földjeikhez, és ez Jászberényben – a középbirtokok rendszere miatt – igen sok embert jelentett. Ez a társadalmi réteg volt a politikailag aktív, érdekeiket megfogalmazni és érvényesíteni kész és képes csoport, amely e lehetőséget a cenzusos választási rendszertől, képességet pedig a kulturális hozzáférési képességétől (iskoláztatás, kapcsolati tőke stb.) kapta. A korszak politikai megnyilvánulásait (programok, gyűlések, választási eredmények, jogalkotói munkák) vizsgálva tehát elsődlegesen a redemptus elit, a birtokos parasztság politikai kultúrájáról és szocializációjáról, valamint gazdasági és társadalmi érdekeiről kaphatunk képet, és csak másodlagosan vagy érintőlegesen a városi társadalom egyéb szegmenseiről.

Jászberény – történelmi tapasztalatainál fogva – udvarhű beállítódású volt. A városlakók kollektív történelmi emlékezete mindig az uralkodói kegy elnyerése-elvesztése mint végső ok körül forgott. A Jászkunság (és azon belül különösen Jászberény) kiváltságos helyzetét is az uralkodótól kapta, amint királyi döntés következtében is veszítette el azt, és szintén király(nő) i engedély – és persze saját erőfeszítés – következtében nyerte vissza. Tehát Jászberény – meghatározó társadalmi rétege, a gazdag- és a középparasztság – politikai identitásának középpontjában a kiváltságosság megszerzésének, megtartásának, esetleg visszaszerzésének a kérdése állt. A történelmi tapasztalatok arra intették a város politikai arculatát meghatározó birtokos parasztságot, hogy a lehető legjobb viszonyt ápolják az Udvarral, és mindent megtegyenek a kerület kivételezett közjogi státuszának megőrzése érdekében. Ezekkel az előzményekkel és valóságértelmezést formáló hatásokkal magyarázhatóak Jászberény udvarhű hagyományai, az állagőrzést elérni hivatott politikai aktivitás, és az azt tápláló mentalitásbeli háterszág, a sajátos – a Jászságon belül lokálpatriotizmusnak, azon kívül provincializmusnak vagy hideghónaljúságnak hívott – jász öntudat.

Ez az alapállás, főként a korábbi privilégiumokat figyelmen kívül hagyó többlet-adóztatás miatt, némileg módosult a neoabszolutizmus ideje alatt. Az új tapasztalat az lett, hogy az Udvarnak már nem áll érdekében kiemelt figyelmet szentelni a jászkunok lojalitásának a közjogi engedmények általi biztosítására, így a térségnek e cél – tudniillik az állagőrzés – elérése érdekében új típusú csatornákat kell használnia, alternatív kapcsolati hálót érdemes kiépítenie.

3. A városi politika törvényi és jogszabályi háttere

A községi törvények (1871, 1886)

A dualizmustól kezdve a második világháború végéig egységesített és központosított, viszont többszintű közigazgatási szisztéma működött. Leglényegesebb változás a feudalizmusból örökölt egyedi kiváltságosságok megszüntetése volt, amely Jászberényt is kifejezetten érintette, hiszen azt a közigazgatási egységet, a Jászkunságot, aminek a város a központja volt, feldarabolták, és egyes részeit különböző vármegyékhez csatolták. A településirányítást az 1871. évi első községi törvény, annak 1876. évi módosítása, majd pedig az 1886. évi második községi törvény szabályozta. Így a dualizmuskori helyhatósági és tisztségviselői választások – az 1867. évi alkotmány-visszaállító választást kivéve – ezen törvények alapján történtek.

A járással egy szinten állt, tehát közvetlenül a vármegye alá tartozott a rendezett tanácsú város, amilyen Jászberény és Szolnok is volt. Ez a régi mezővárosoknak és a rendezett tanáccsal ellátott községeknek volt a jogutódja, valamint 1876-tól ide sorolták azokat a volt szabad királyi városokat, akik – csekélyebb gazdasági erejük okán – nem tudtak vagy nem akartak önálló törvényhatóságot alkotni. A törvény szerint a községek „saját belügyeikben” határozhattak és szabályrendeletet is alkothattak, önálló végrehajtói, vagyongazdálkodási és adókivetési joggal rendelkeztek, de mindezeket csak felsőbb hatósági jóváhagyás után gyakorolhatták.

A virilizmus intézménye

A virilizmus a vagyonosok és a magas jövedelműek (a legtöbb adót fizetők) számára kiváltságokat, általában aránytalan választójogot biztosító politikai és jogi elv. A virilizmust porosz mintára vezették be a magyar jogrendbe 1870-ben, s csak 1945 januárjában törölte el az Ideiglenes Nemzeti Kormány. A virilizmusnak több fajtája is volt. Vidéken a törvényhatóságokban 1929-ig, a többi településen (így Jászberényben is) 1945-ig nyers virilizmust alkalmaztak, ami azt jelentette, hogy a legnagyobb adófizetők listájának felső meghatározott számú tagja (Jászberényben ez 100 főt jelentett) automatikusan a képviselő-testület tagjai lettek. A virilis-listákon azonban nem csak a leggazdagabbak szerepeltek, hiszen az értelmiségi pályák után fizetendő adót kétszeresen számították be, így virilis jogon testületi tag lehetett több nem olyan magas jövedelmű orvos, ügyvéd, tanár is.

A virilis-listákat évente állították össze, ezért remek forrásul szolgálnak egyes szereplők vagyonosodására vagy épp elszegényedésére nézve. A felső réteg közül egyes családok igen szépen gyarapodtak, mások vagyona pedig csökkent (*lásd 13. és 14. forrás*). Az egyes évtizedeknek, politikai éráknak megvoltak a maga elitdinasztiái. Az 1870-es évek végéig a Tarnay, Mizsey, Eigen családok előkelő helyet foglaltak el a virilis-listákon, viszont a következő években háttérbe szorultak. Mizsey István a Deák-párt jelöltje volt 1869-ben, id. Tarnay Károly pedig az Apponyi-párt megalapítója. A Balközép-éra kiemelkedő alakjai (Pintér Mihály, Lakatos Imre, Anvander János, Koór János, Bartsik Márton) közül egyedül Pintér Mihály őrizte meg előkelő helyét, sőt oldalági családi birtokok megszerzésével még gyarapította is a vagyonát. A nyolcvanas évek feltörekvői a Sárközy, Fecske és a Juhász famíliák voltak, illetve Merkl János, Vallus János, Bathó János és Koncsek István. Ők mind az Apponyi-párthoz, azon belül is a parasztpárthoz tartoztak. Jól megfigyelhető ezen személyek egyre fentebb kerülése a virilis-listákon, amihez az öröklés és az ügyes gazdálkodás mellett a politikai döntések is hozzásegítették őket (nekik kedvező aránytalan pótdadó, építési engedélyek, vállalkozási támogatások stb.). Arról nem is szólva, hogy nem egyet közülük korrupcióval vádolt meg a helyi ellenzéki sajtó és a kormánypárti (az ő szempontjukból nézve szintén ellenzéki) főispán. A virilis-listáknak voltak állandó szereplői is, akik a politikai mozgásoktól függetlenül évtizedekre bebetonozták helyüket a leggazdagabbak, így közvetve vagy közvetlenül a legbefolyásosabb helyiek közé. Ilyen volt Bartal Márton, a Muhoray család (apa és fia) és az Elefánthy család (apa és fia). 1886 után közgyűlési helyet nyertek az elvált vagy özvegy nők, a nagykorú lányok, a kiskorúak és jogi személyek is meghatalmazottjaik, gyámjaik által, ha adójuk alapján felkerültek a virilis-listára. Így lett a jászberényi képviselő-testület tagja Hild Viktor, a Redemptus Közbirtokosság vagy a Jászkerületi Népbank.

Jól megfigyelhető, hogy a város első számú vezetője minden esetben a virilis-listák első 30 helyezettje közül került ki. Pintér Mihály két cikluson (12 éven) át volt Jászberény főbírója, majd polgármestere, s egyben a legnagyobb birtokosa is. Őt Elefánthy Sándor nyugalmazott királyi ügyész követte, aki polgármestersége alatt folyamatosan küszört fölfelé a listán, s fia még őt is megelőzte. Koncsek István szorgalmasan építette közéleti karrierjét. Mielőtt polgármesterré választották, gyakorló ügyvédként volt tagja a képviselő-testületnek és a tanácsnak. Koncsek nagy ellenfele, Török Aladár is virilis volt, bár ő vagyonát feleségének köszönhette. Hasonló kiválasztódási folyamat figyelhető meg a regionális és

az országos politikusok esetében is. Sipos Orbán, Pethes József országgyűlési képviselők mind virilisek voltak.

Fontos azonban megjegyezni, hogy a virilisek többsége be sem járt a képviselő-testületi ülésekre, így nem vett részt a formális politikai döntésekben. A háttérben azonban kiterjedt gazdasági, társadalmi kapcsolataik révén jelentős befolyásuk volt. Ilyen informális fórumként működött az Úri Kaszinó is, ahol egyes közkeletű anekdoták szerint kártyázás közben születtek a várost érintő döntések. (Jegyzőkönyvi források hiányában ezek nyilván nem többek elképzelhető történeteknél.) A virilizmus jelentőségét a rovar-bogár hasonlattal lehetne összefoglalni: minden jelentős személy virilis volt, de messze nem minden virilis a város meghatározó alakja.

A községi választójog

A községi választójog szélesebb körű volt az országgyűlési választójognál. Minden 20 év fölötti férfi, aki két éve a településen élt és a kereseti adón kívül más adót is fizetett, lehetett az természetes vagy jogi személy, helybeli lakos vagy nem, helyi községi illetőségű vagy nem, aktív választójoggal rendelkezett. Kivételt képeztek a gazdai hatalom alatt állók, vagyis a napszámosok és a cselédek, valamint a büntetőjogi eljárás alatt állók, az elítéltek és a csőd eljárás alatt állók. A közvetett választójoggal rendelkezőket (jogi személyek, vagyonnal rendelkező kiskorúak és nők) meghatalmazottjuk képviselte a választáson. A passzív választójog ennél valamivel szűkebb volt, rendezett tanácsú városokban ezzel csak az országgyűlési választójoggal rendelkező és irni-olvasni tudó helyi illetőségű férfiakat (tehát jogi személyeket nem) lehetett megválasztani.

Az országgyűlési választójog

Az 1848. évi V. törvénycikk vezette be az egyéni, abszolút többségi, nyílt szavazású választási rendszert, amiben az aktív választójogot a 20. év betöltéséhez és vagyoni cenzushoz kötötték, a passzív választójogot pedig a 24. év betöltéséhez, magyar állampolgársághoz és a magyar nyelv ismeretéhez. 1874-ben vezették be az adózási cenzust, és az adóhátralékukat be nem fizetőket kizárták a jogosultak köréből, de 1899-ben visszavették őket. Az 1913. évi XIV. törvénycikk nyílt szavazást, vagyoni és műveltségi cenzust írt elő (ez utóbbi alapján azonban már az első világháború miatt nem tartottak választást). Így általánosságban elmondható, hogy a dualizmus idején a teljes lakosság mindössze 6-7%-a rendelkezett aktív választójoggal (ma ez az arány kb. 80%), akiknek választási hajlandósága 80%-ra rúgott. Tehát a politikai akaratképzés jogi metódusában valóban résztvevők száma nem haladta meg a hét-nyolcszáz ezer főt. Teljes társadalmi csoportok maradtak ki: egyes nemzetiségek, a munkásság és a nők. Ez az arány nemzetközi összehasonlításban eleinte átlagosnak, mérsékeltten alacsonynak, később kifejezetten alacsonynak számított. Európában 1870-ben 2-26%-ig, 1910-ben 6-45%-ig alakultak az aktív választójogok – Magyarországon mindkét időmetszetben 6-7% volt ez az arány.

A választási rendszer többségi elvű volt, és az egyes megszorítások úgy voltak megállapítva, hogy a központi helyzetű párt folyamatos hatalomgyakorlását biztosítsa, vagyis törvé-

nyes úton a végletekig megnehezítse a leválthatóságát. A két középen álló párt (Deák-párt, Balközép) egyesülésével ez a párt (Szabadelvű Párt) képviselte az egyetlen reális kormányképes alternatívát Magyarországon.

Az 1876-os közigazgatási reform

1874-ben, a Bittó-kormány idején kezdte tárgyalni az országgyűlés a széttagolt törvényhatóságok átszervezésének tervét. A Jászkunság szétszórt, más törvényhatóságokba bekeleldött területének közigazgatása rendkívül költséges volt, ezért a rendezés jogosságát senki nem vonta kétségbe. Szapáry Gyula belügyminiszter leiratában elfogadhatónak nevezte Jászberény óhaját a Jász megye megalakításával kapcsolatban, kiegészítve azzal, hogy a jász településekhez csatolandók Jánoshida, Szentlőrincvára, Újszász, Monostor, Alattyán, Süly, Kótelek, Besenyszög, Nagykőrű és Szolnok. 1876 márciusában a Tisza-kabinet értekezletet tartott az érintett törvényhatóságok részvételével, ahol egy Heves-Jász és egy Nagykun-Szolnok megye terve merült fel Gyöngyös és Szolnok központtal. Szolnok város küldöttsége fel is ajánlott egy 1000 négyszögöles telket és 30 000 Ft készpénzt az új megyei székháznak. Két hónappal később már új koncepció volt egy Jászkun megyéről a Jászsággal, a Nagykunsággal, illetve Heves és Külső-Szolnok vármegyéknek a Tiszától keletre fekvő egész területével, valamint Szolnok központtal. Balogh Imre javaslatára Jász-Nagykun megyére változtatták az új megye elnevezését, amit végül Jász-Nagykun-Szolnok megyére módosítottak.

Az 1876. június 19-én szentesített 1876. évi XXXIII. tc. vonatkozó részei így szólnak:

„17 § Jász-Nagykun-Szolnok megyét képezik: a) a Jászság, b) a Nagykunság, c) Heves és Külső-Szolnok Tisza bal partján fekvő területe, kivéven Tiszafüred, Tiszaigar, Tiszaörvény, Tiszaszőlős, Tiszaörs és Nagyiván [...] Székhelye: Szolnok.”

„19 § Monostor és Alattyán Heves megyei községek, valamint Kerekudvarpuszta Jász-Nagykun-Szolnok megyébe bekebelezetnek.”

Jászberény nem törődött bele a döntésbe. Abban évben kérvényt írtak a császár-királynak a Jász megye kikerekítésére, de még 1877-ben is azt javasolta Pethes József, hogy módosítsák a törvényt, a székhely Jászberény legyen, aminek jobb volt a középület-ellátottsága. Majd négy éven át (1879–1882) folytak a tárgyalások a jászkunok közös vagyonának felosztásáról, amelyek eredményeképpen Jászberény a redemptionális kulcsuk alapján 11 992 Ft 26 kr.-t fizetett a nagykunoknak, és 15 000 Ft-ot a kiskunoknak a kerületi székházért, amit díj nélkül át is engedtek a királyi törvényszék és a börtön számára a karbantartás kötelezettségével.

A királyi törvényszék áthelyezése

Már az 1875. évi XXIV. tc. 1. §-a javasolta a jászberényi és a karcagi törvényszék Szolnokra helyezését, amit 1883-ban még sikeresen megállított a Bathó János által kezdeményezett és Apponyi Albert által támogatott képviselő-testületi kérvény, azonban 1884-ben újra napirendre került a kérdés. Akkor a város egy 50 fős küldöttséget menesztett a fővárosba, de hiába. 1885 elején a képviselőház megszavazta az Igazságügyi Minisztérium ez irányú tervét.

A jász települések szabadrendelkezési jogot adtak Jászberénynek a kerületi székház értékesítésére vonatkozólag, amire a törvényszék elvitelével megszűnt a vagyonközösség. Az épület értékét 1878-ban 59 762 Ft 74 kr.-ban hagyta jóvá a Belügyminisztérium, így ennyióért ajánlotta fel a város a királyi járásbírótság céljaira. Az Igazságügyi Minisztérium 1886-ban 60 000 Ft-ért megvette a székházat, mely összeget négy év alatt fizette ki úgy, hogy az adásvételi bélyeg- és illetékköltség a várost terhelte.

A közjogi-közigazgatási változások feldolgozása

Jászberény újkori története beilleszthető a kiváltságosság elvesztése – visszaszerzése – végleges elvesztése elbeszélésbe. Kezdődött ez 1702-ben azzal, hogy I. Lipót császár elzalogosította a Német Lovagrendnek a Jászkunságot, aminek visszaadására ugyan kötelezettséget vállalt az uralkodóház, a jászkunok vagyonosabb rétegei mégis önerőből és hitelből vásárolták meg a Hármaskerület földjeit 1745-ben (redemptio), visszaszerezve ezzel korábbi kiváltságaikat és közigazgatási különállásukat is. Ezzel kialakult a redemptusok és az irredemptusok rétege. Előbbiek közé tartozott az, aki 1745-ben részt vett az önmegváltás aktusában, vagy aki ilyen embertől vett földet, utóbbiak közé az, aki nem. A Jászkunság viszonylagos fejlődésnek indult száz évig, majd a szabadságharc utáni neoabszolutisztikus kormányzás idején többletadóval sújtották a kerületeket, ami a kiegyezés után sem szűnt meg. Ráadásul a dualizmus rendszere sem kedvezett a területnek, hiszen 1876-ban megszűnt a Hármaskerület közigazgatási különállása és integritása, és beillesztették olyan megyealkotásokba, ahol a korábbi jászkun települések közül egyik sem lett megyeszékhely.

A legnagyobb vesztes Jászberény volt, amely 1876-ban elveszítette kerületiközpont-szerpét, hiszen az új megye székhelye Szolnok lett. A veszteségek sora nem ért véget a város számára, hiszen 1885-ben elvették tőle az 1871-ben kapott királyi törvényszéket is, ami újabb jelentős presztízs- és gyakorlati veszteséget jelentett számára, hiszen ezzel a város elveszítette a szürkeállomány-vonzó képességének egy részét. Jászberény ezekben az évtizedekben kezdett lemaradni a többi hasonló mezővárostól és polgárosodó településtől.

Különbő történeti elbeszélések léteznek a történet elbeszélésére. A jogfosztás és a pozícióvesztés értelmezési kerete felől közelítve Jászberény a liberális államkoncepció vesztese lett, hiszen a Jászkunság többi településével együtt, sőt azoknál nagyobb mértékben veszítette el korábbi jövedelemforrásait és innovációs lehetőségeit. A technokrata államfelfogás szerint viszont nem történt más, minthogy a modern állam megszüntette a feudalizmus – sokszor egyedi alkuk során létrejövő – megmaradt partikuláris különbségeit, közigazgatásai egyenetlenségeit, és centralizálta az államhatalmat. Ehhez arra volt szüksége, hogy egy a központból jól irányítható, költséghatékony bürokratikus adminisztrációt vezessen be, ahol az ország egyenlő jogállású közigazgatási egységekre (63 vármegye, Fiume és kerülete) legyen osztva, egységes településhierarchiával (törvényhatósági városok, rendezett tanácsú városok, községek) rendelkezzen, és az egyes megyei, járási központok illeszkedjenek a kiépülő új infrastruktúrába (pl. vasúthálózat). Az összeesküvés-kereső megközelítés szerint Jászberény lobbija gyengébbnek bizonyult a szolnokiakénál, ezért történhetett meg, hogy az új vármegye többségét adó jász és nagykun területekben semmilyen történelmi, kulturális múlttal nem rendelkező, fejlődése kezdetén lévő Szolnok legyen a megyeszékhely, szemben a történelmi legitimitációval és érvként használható

gazdasági teljesítménnyel, és a közigazgatási funkciók ellátásához szükséges épület- és szakemberállománnyal bíró Jászberény helyett.

A fenti elbeszélések – látszólagos ellentmondásosságuk ellenére – termékenyen kiegészíthetik egymást. A jászberényi kortársak valóságértelmezésében valóban veszteségként realizálódott a liberális központosítás, viszont a hatékony irányításhoz kétségtelenül szükséges az egyenlősítés és az ésszerűsítés, szemben a hagyományra hivatkozó érveléssel. Jászberény mellett szóltak a történelmi, kulturális érvek (tudniillik, hogy az új megye területének és lakosságának is többségét adta az a térség, aminek korábban Jászberény volt a központja), valamint a méret és a lakosság szám is. Ám a Szolnok mellett felsorakoztatott érvek (Pest–Szolnok vasútvonal, Tisza-part, több helyi vállalkozás, a város felajánlása) jelentősek voltak, de messze nem olyan meggyőzőek, hogy magától érthetővé tegyék a Jászberény helyetti kiválasztását. Az, hogy később Szolnok iparosodott, valamint az északi és a déli vasúthálózat érintkezési pontja lett, az a megyeszékhellyé válás törvényszerű következménye volt, hiszen egyrészt a központosított államfelfogásban az infrastrukturális és egyéb beruházásokat, fejlesztéseket az országos és a regionális központokhoz igazítják, másrészt egy központnak mindig van intellektuális és gazdasági tömegvonzása, ami pusztán központ-jellegéből is fakad. (Meg kell azonban említeni, hogy Szolnok polgárosodása és iparosodása már a megyeszékhellyé válása előtt is megindult – többek között a nagyobb számban és arányban betelepülő zsidóságnak köszönhetően –, de csak azután gyorsult fel igazán.)

Jászberény nélkülözöttsége az új szisztémában viszont korántsem ennyire egyértelmű. Az új vármegyében a jászberényi vagy kerületi vezetők közül többen hasonló tisztségeket kaptak, tehát hivatalviselési folytonosságuk gyakorlatilag nem szűnt meg (Orbay Antal, Palotásy János, Sipos Orbán), sőt néhányuk karrierje még felfelé is ívelt (Halmay József). A jászberényi törvényszék Szolnokra vitelekor (1885) a hivatallal együtt ment a személyi állomány egy része is (Kléger József, Lakatos Imre). A „muszáj vármegye” első főispánja az utolsó jászkun főkapitány, a Pest megyei születésű Kiss Miklós, 1884-ben pedig szintén jászkunsági szereplő, Balogh Imre korábbi kiskun, később első alkapitány lett. Mindezek alapján nehezen tartható cizellálatlanul az az állítás, hogy Szolnok nem szerette Jászberényt, és ahol csak tudott, keresztbe tett neki.

Tisztségviselő-folytonosság Jászkunság–Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében (kivonat):

Balogh Imre: főispán (1884–1889)

Halmay József: jászkapitány (1872–1876), a jászsági felsőjárás szolgabírája (1876-), főszolgabíró (–1889)

Kléger József: jászberényi (1871–1885), majd szolnoki törvényszéki bíró (1885–20. sz. eleje)

Kiss Miklós (Dab, Pest megye): jászkun főkapitány (1873–1876), kecskeméti (szkv) főispán (1875–1879), JNSZ főispán (1876–1879)

Lakatos Imre: jászberényi (1871–1885), majd szolnoki törvényszéki bíró (1885–1892)

Orbay Antal: Jász Kerületi főorvos (1861-), jászberényi főorvos (1867-), JNSZ főorvos (1876–1891)

Palotásy János: Jászkun Kerületi levéltárnok (1861–1876), JNSZ levéltárnok (1876–1878)

Sipos Orbán: jászkun első alkapitány (1875–1876), JNSZ alispán (1876–1881)

Mindezekről függetlenül nem szerencsés – sem morálisan, sem szakmailag – látványos értetlenséggel állni a jászberényiek veszteségérzete s ennek a kollektív emlékezetbe való beágyazódása előtt. Mindenkinek a saját fájdalma a legnagyobb, mert az az övé, és ezt az alapvető emberi viszonyulást tiszteletlenség félvállról venni és lekicsinyelni. Jászberény vesztesége kétségtelenül jelentős volt a kiegyezés utáni évtizedekben, amely valóban érzékenyen érintette a várost és modernizációs lehetőségeit. A Jászkunság és azon belül Jászberény történelmi előnye abból származott, hogy ott a középkor óta nem érvényesültek a feudalizmus gazdasági-társadalmi fejlődést rendszerszinten korlátozó tényezői. A kerületek lakói nem álltak földesúri joghatóság alatt, így nem érintették őket az úrbéri kötelezettségek és a jobbágyi státusból fakadó joghiányok sem. A redemptio következtében kialakuló kis-középbirtok-struktúra lehetővé tette a kiszámítható és fenntartható gazdasági fejlődést, hiszen a társadalom széles rétegeinek volt több-kevesebb földtulajdona, amit sajátjaként művelt, gyarapított, s ez generációk földhöz és munkához való viszonyát határozta meg pozitívan. Jászberényben – a térségben is sajátosan – alacsony volt a földnélküli nincstelének aránya, akiket fel tudott szívni a kisparaszti birtokok munkaerőigénye, amivel termékeny gazdasági körforgás alakult ki. És épp a rendszer élhetősége és gazdasági fenntarthatósága miatt a szereplők változást nem tűrően beleszocializálódtak ebbe a helyzetbe, és a polgárosodás új irányjaival (ipar, kereskedelem, szolgáltatások) szemben érzéketlenek maradtak. A megváltozott politikai környezetre pedig a gyors alkalmazkodás helyett az állagörzés ősi, kézenfekvő és kockázatos reflexével válaszoltak. Ebben egységes volt a politikai réteg. Szinte csak abban versenyeztek, hogy ki tud nagyobbat mondani. A korszak legvonzóbb politikai programja a redemptionális mozgalom volt, amely szabályosan be akarta perelni a magyar államot, hogy az a kincstár terhére fizesse vissza a redemptio összegét. Utólag ugyan könnyen nevezik – jellemzően nem jászkunsági kötődésű történészek – utópisztikusnak és irreálisnak a követelést, viszont a pozícióféltesre és annak felülértékelésére szocializálódott lokális elitek részéről ez egy teljességgel érthető reakció volt.

4. A politikacsinálás műhelyei

A képviselő-testület

A képviselő-testületet a korszakban hol közgyűlésnek, hol képviseleti közgyűlésnek hívták, így jelen fejezetben a fenti kifejezések vagy azok köznyelviessült formái (testület, testületi ülés) szinonimákként szerepelnek.

A közgyűlés létszámát tekintve a lakosság számához igazodó, korlátozott kvóta-rendszer érvényesült. Minden 100 lakos után egy képviselőt kellett választani, de az összes képviselő (virilisták és választottak) száma kisközségekben 10-20 fő, nagyközségekben 20-40 fő, rendezett tanácsú városokban 48-200 fő lehetett. Jászberény esetében szinte matematikai pontossággal kijött a kvóta, hiszen a kb. 20 000 lakosú településnek 200 fős képviselő-testülete volt.

Jászberényben rendes képviselő-testületi üléseket minden hónap első keddjén, ha ünnepnapra esett, a rákövetkező első napon tartottak. Rendkívüli közgyűlést annyiszor hívtak össze, amennyiszer a körülmények úgy kívánták. A gyakorlatban akkor, amikor a polgármester, akinek joga az ülések összehívása volt, úgy ítélte meg. A testület tagjaiból négy szakosztály, azaz állandó bizottság alakult: közigazgatási és tanügyi, pénzügyi és gazdasági, szépitészeti

és községi utak fenntartására fordítandó közmunkaügyi, valamint jogügyi bizottság. Feladtuk a közgyűlést elé szánt ügyek előzetes megtárgyalása és javaslatok kidolgozása volt.

A közgyűlés hatáskörébe tartozott a városi vagyonkezelés (ingatlan és ingó javak, bevételek stb.), a helyi ügyintézés és elsőfokú hatósági eljárás, a pótdó kivetése, a tisztii állomások létesítése, a tisztségviselők megválasztása és fizetésüknek megállapítása, a tisztségviselők ellenőrzése (mint fegyelmi hatóság), a városfejlesztés, a gazdasági és az oktatási feladatok meghatározása, a számadások felülvizsgálata és a törvényhatósághoz (1876-ig a Jászkun Kerülethez, utána Jász-Nagykun-Szolnok vármegyéhez) való felterjesztése, a kegyúri jog gyakorlása, az alapítványok és a jótékonyasági intézmények feletti intézkedés, valamint a városi szabályrendelet megalkotása, módosítása.

A legtöbb ügyben a jelenlévők egyszerű többséggel határoztak, a tisztviselők fizetésének megállapítása viszont a jelenlévők kétharmados többségéhez volt kötve. A szavazás általában közfelkiáltással, vagyis a kívánt szavazat („igen” vagy „nem”) bekiabálásával történt, ahol a hangosabb tábor győzött. Őt képviselő kérvénye vagy a közvagyonot érintő kérdések esetén név szerinti szavazást rendeltek el, ahol a szavazók neveit a szavazatukkal együtt jegyzőkönyvbe vették, hogy – ha szükséges – a képviselők később felelősségre vonhatók és kártérítésre kötelezhetők legyenek. Szavazategyenlőség esetén az elnök szava döntött, aki rendszerint a polgármester vagy a helyettese volt.

A képviselő-testületi ülések látogatottsága – az alakuló és a tisztújító ülést leszámítva, amikor az a 80%-ot is meghaladta – igen alacsony volt, átlag 30-50 ember tanácskozott. A képviselők többsége ugyanis módos parasztgazda volt, akik vagy a mezei munkák, vagy az őket nem érintő döntések iránti érdektelenségük miatt rendre nem jelentek meg az üléseken. A közgyűlések törzsközönsége a város belterületén élő, zömében értelmiségi (ügyvéd, orvos, tanító) képviselőkől állt. A mindennapi életet folyamatában érintő döntések nem is itt születtek, a tényleges eljárási hatalom a tanács kezében volt.

Mind a tanácstagokat, mind a többi tisztségviselőt a képviselő-testület választotta hat évre. Előljáróvá nem lehetett választani sem lelkészt, sem tanítót, sem állami vagy megyei tisztségviselőt. Ez egy igen haladó intézkedés volt a törvénynek, ami a községi autonómia egyik legfőbb garanciája volt, amivel vissza akarták szorítani a nem települési érdekeltségű korporációk (egyházak, magasabb szintű közigazgatás) községre gyakorolt befolyását.

A tanács és a tisztikar

A városi tanács fizetés nélküli tagjai a 24 tanácsnok, az első tanácsnok egyszersmind helyettes polgármester is volt, a fizetéssel rendelkezők pedig a tisztségviselők (polgármester, főjegyző, tisztii ügyész, pénztárnok, adóellenőr, számvevő, rendőrkapitány, adónyilvántartó stb.), elnöke pedig a polgármester. Ez a testület hetente ülésezett, tehát a folyamatos ügyintézés és végrehajtás itt történt. Határozatképességéhez elég volt mindössze 4 fő.

A tanács hajtotta végre a felsőbb hatóságok (állam, vármegye) rendeleteit, a képviselő-testületi határozatokat és szabályrendeleteket, szedte be a községi adót és adott letelepedési engedélyt. Hatósága kiterjedt a városban tartózkodó összes személyre és minden helyi vagyponra. A tanács határozott az infrastrukturális beruházásokról, az iskoláknak nyújtott normatívákról és rendkívüli támogatásokról. Hatáskörébe tartozott a tűz- és közrendőrség, a szegényügy, a piaci,

a mezei, a szőlőhegyi, az építészeti és a közegészségügyi rendszert, az iparügyek, a gazda-cselédügy. Közvetlenül felügyelt a város javaira és javadalmaira, intézkedett a katonaelszállásolási és a közmunkaügyekben.

A pénzügyigazgatásban is fontos szerepet kapott a tanács, hiszen ellenőrizte a különböző pénztárakat, előzetes költségvetési tervezetet készített, leltározta a városi felügyelet alá tartozó intézetek és alapítványok ingatlan és ingó vagyonát.

Folytonosság és váltás a tanácsban 1873–1890 között

Újraválasztások	
1873 és 1879	8 fő
1879 és 1884	15 fő
1884 és 1890	7 fő
Visszatérések	
1873 és 1884	1 fő
1873 és 1890	3 fő
1879 és 1890	1 fő
Megválasztás	
1 alkalommal	34 fő
2 alkalommal	16 fő
3 alkalommal	8 fő
4 alkalommal	1 fő

A táblázatból kitűnik, hogy a legtöbb választási évben új volt a tanácstagok többsége. Kivételt az 1884. év képez, amikor a korábbi tanács 24 tagjából 15-öt újraválasztottak. Az 1890 utáni tanácsválasztások nehezebben vizsgálhatók, mert akkor szinte évente választottak egy-egy új tanácsnokot a lemondottak helyére, illetve háromévente választották újra a tanács felét. Az 1890-es évekbeli konfliktusokat leszámítva nem beszélhetünk őrsgváltásról vagy komplett elitcseréről, viszont igen erőteljes rotáció működött. Bár a városirányításban nem érvényesültek tisztán az országos választások idejére megformálódó pártpolitikai szempontok, mégis tetten érhető, hogy az egyik vagy a másik párthoz tartozók többségbe kerülését jelentős személyi változás követte főként a tanácsban, kevésbé a tisztikarban *(lásd 3. forrás)*.

Jászberény tisztikara 1873–1890 között

Tisztség	A tisztviseelővé választás éve			
	1873	1879	1884	1890
Polgármester	Pintér Mihály	Elefánthy Sándor	Elefánthy Sándor	Elefánthy Sándor
Főjegyző	Bathó Endre	Bathó Endre	Bathó Endre	Bathó Endre
Rendőrfőkapitány	Muhoray Sándor	Muhoray Sándor	Muhoray Sándor	<i>főispán nevezte ki</i>
Tiszti ügyész	Kiss László	Hegyi József	Hegyi József	Muhoray Titusz
Árvaszéki ülnök(ök)	Kovács Kázmér	Szöke István Répás Mihály	Szöke István Répás Mihály	Szöke István Muhoray Sándor
Árva-/közgyám	Luck Adolf	Sipos István	Sipos István	Sipos István
Ellenőr	Jankovics József	Streitman Rudolf	Tábori Béla	Tábori Béla
Városi pénztárnok	Mizsey László	Mizsey László	Mizsey László	Streitman Rudolf
Mérnök	Liptay Andor	Liptay Andor	Liptay Andor	Liptay Andor

A legfontosabb tiszti pozíciókban nem ritkán 10-15 évig ültek az egyes tisztviseleők. Az igazi rekordernek látszó Bathó Endre főjegyző teljesítménye megtevesztő, ugyanis a főjegyzőt élethossziglan választották. De Mizsey László 17 éves városi pénztárnoksága is csak azért ért véget, mert a főispán fegyelmi vizsgálatot rendelt el ellene hűtlen kezelés vádjával. Látszik, hogy a valódi hatalommal és felelősséggel járó pozíciókat egy jól körülhatárolható kör osztotta szét saját maga között, és ebben nem jutott döntő szerephez a párthovatartozás. Mint az 1890-es évek folyamán kiderült, a Városháza falain belül rendszerszintű volt a sikkasztás és a hűtlen kezelés, így érthető a tisztviseelői folytonosság. Nem merték elmozdítani az egyes tisztviseleket, mert tartottak tőle, hogy akkor bosszúból mások ügyeiről is lerántja a leplet.

Ennek a belterjes hatalomgyakorlásnak végül a vármegyei közbelépés vetett véget. Az 1880-as évek végétől sorra indultak a fegyelmi eljárások az egyes tisztviseleők, de még a polgármesterek ellen is. Az 1890-es években három polgármester is fegyelmi eljárás miatt bukott meg. A vármegyei beavatkozásoknak azonban politikai színezete is volt, így főispánváltás esetén nemegyszer a korábbi lemondott polgármester került újra pozícióba.

A közbirtokosság

A közbirtokosság intézménye nem jászberényi, de még nem is csak jászkunsági sajátosság. A rendszer lényege, hogy a földingatlan tulajdonosai közösen használnak (pl. legeltetésre), művelnek egy adott területet meghatározott elv és módszer (pl. nyílhúzás) alapján felosztva azt.

A jászkunsági, így a jászberényi közbirtokosságnak is csak redemptus származású, vagy ilyen egyéntől földet, s ezzel redemptus-jogot vásárló személy lehetett a tagja. Ezért a kollektíva neve Redemptus Közbirtokosság volt, amit a földbirtokrendezés és a tagosítás hívott életre valamikor az 1850-es évek elején. Önkormányzati testülete egy százfős bizottság volt, aminek tagjai felerészt a legtöbb adót fizető birtokosok közül kerültek ki, felerészt választott közbirtokossági képviselők voltak. E bizottság a vagyon felosztásáról, eladásáról nem dönthetett, ez a valamennyi közbirtokossági tag összehívásával megtartott közgyűlés kompetenciakörébe tartozott. 1878-ig a városi és a közbirtokossági vagyon nem volt elkülönítve, 1879-ig pedig elnöke a polgármester volt. Az elnököt ezután hároméves ciklusokra választották meg. Megfigyelhető az átjárás a polgármesteri és a közbirtokossági tisztség között ezután is, hiszen Koncsek István közbirtokossági elnökből polgármester lett, lemondása után ismét közbirtokossági elnök, majd újból polgármester. Ez természetesen az ő hatalomtechnikai képességeit is mutatja.

A közbirtokosság, bár zömében gazdasági, tulajdonjogi kérdésekkel foglalkozott, tevékenységének volt politikai vetülete is. Amíg a községi és a közbirtokossági vagyon nem különült el, ráadásul a polgármester egyben közbirtokossági elnök volt, addig ez az összefonódás egyértelmű, és nem is került egymással szembe a városirányítási és a gazdasági elit. 1879 után azonban a legelőfelosztás kérdésének élessé válásával (az 1880-as évek végétől bő egy évtizeden át) a közbirtokossági álláspont politikai szerepvállalással ért fel. Akik a legelőfelosztásban érdekelt és azt követelő szegény- és középparasztság szavazataira pályáztak, azoknak nem volt elég megszerezni a városirányítási pozíciókat, a közbirtokosságot is rá kellett szorítaniuk a reformokra. A közbirtokosság többsége viszont az egységes táblák fenntartásában volt érdekelt, és a közgyűlésben való kisebbségbe kerülése esetén a politikai ellenállás egyik legfőbb fórumának tekintette az autonóm szervezetet.

1896 után a polgármester (Török Aladár) legfőbb célja a közbirtokossági ügyekbe való beavatkozás volt, amit elődje (Koncsek István) előrelátóan megakadályozott a testület függetlenségét biztosító szabályzat elfogadásával. Ezt követte a jogi és hatalmi huzavona, amely végül a redemptus nagygazdák győzelmével ért véget, bár ebben segítségükre voltak az országos és regionális politikában beállt változások is.

A vármegye

Az 1886. évi második községi törvény korlátozta a községek önállóságát a tisztikaruk megválasztásában, s növelte a vármegye befolyását. Addig sem a járási szolgabírónak, sem az alispánnak nem volt jelölési joga, csak a főispánnak a törvényhatóságokban. Az új törvény szerint a községekben a bírói, jegyzői és orvosi állásokra a főszolgabíró jelölt három személyt, a jelentéktelenebb tanácsnoki tisztségekre megmaradt a képviselő-testület jelölési joga. A rendezett tanácsú városokban a főispán nevezte ki a rendőrkapitányt élethossziglan, a tisztújító közgyűlésen a jelölést pedig egy négytagú bizottság végezte, amelynek két tagját az alispán nevezte ki, másik két tagját a közgyűlés delegálta.

A felsőbb hatóságok jogkörét az alacsonyabb közigazgatási szintekre is kiterjesztették. 1871 óta csak a képviselő-testületnek volt felügyeleti és ellenőrzési joga a településen belül, 1886-tól kezdve ez csak első fokon igaz, másodfokon községek esetében a főszolgabírót, rendezett tanácsú városok esetében az alispánt illette meg ez a jog. A főispán ellenőrzési és rendelkezési

joga viszont valamennyi községi közege kiterjedt, és ezután már nemcsak a főszolgabíró, az alispán, a törvényhatósági vagy a közigazgatási bizottság rendelkezett el fegyelmi eljárást bármelyik települési tisztségviselő ellen, hanem maga a főispán is. A főispán ez irányú határozata ellen a belügyminiszterhez lehetett fellebbezni, így végső soron minden egyes tisztségviselő a belügyminisztertől függött.

Jász-Nagykun-Szolnok megye főispánjai éltek is a fegyelmi beavatkozás eszközével, és csak Jászberény esetében több polgármestert és egyéb tisztségviselőt mozdítottak el. A községi autonómia csorbulása mellett bizonytalanságot teremtett a pártszempont megjelenése a vármegyei politizálásban. Jászberényben az 1890-es években alakult ki az a kusza helyzet, hogy a kormánypárti főispán lemondatta az ellenzéki polgármestert, aki később kormánypárti lett, a főispánt pedig lemondatták, és kormánypártiként indult el Jászberényben egy másik kormánypárti ellen. Az új kormánypárti főispán pedig felfüggesztette az új – szintén kormánypárti – polgármestert, és újra megválasztották a régi, most már kormánypárti polgármestert, aki néhány éven belül újból ellenzéki lett. (A történet részletesebb, nevekkel ellátott ismertetése a vonatkozó alfejezetben olvasható.)

Sajtó

A korszak egyik igazi újdonsága a nyomtatott sajtó megjelenése és annak a politikára gyakorolt hatása. Mint látni fogjuk, a helyi sajtó képviselők, tisztségviselők és polgármesterek megbuktatásához járult hozzá. Ezek a lapok természetesen csak a teljes lakosság 3-4%-át érték el, de mivel ez a kör kitette a szavazásra jogosultak felét, s a választáson résztvevők szinte teljes körét, a nyilvánosság ereje mégsem hagyható figyelmen kívül.

A hatvanas-hetvenes évek lapjai

A korszak kezdetének egyik legnagyobb hatású és színvonalát tekintve az egyik legeredetibb helyi lapja a *Jász-Kunság* volt. A hetilap kiadásához az anyagi feltételek megteremtése nem pusztán a kiadó hatékony promóciós tevékenységének, hanem a „*lelkes törvényhatóság*” (Jász-kun Kerület) támogatásának is köszönhető volt, valamint Sárközy Mihály tanácsnoknak, aki százas nagyságrendű előfizetőt gyűjtött (ez egy korabeli vélekedés szerint több volt, mint a városban az addigi összes előfizetés). A lap magán viselte a korszak haladó szellemi áramlatainak eszmei nyomát. Mint a történelemben oly sokszor, a sajtó itt is előrevivő szerepet töltött be. Az első szerkesztő Horváth Farkas jászkerületi mérnök és jászkun kerületi közgyűlési tag volt (innen származott a regionális kapcsolati tőke, amely ez esetben anyagi tőkévé alakult át), akinek műveltsége és gondolkodása rányomta bélyegét a lap eszmei arculatára. Horváth hitvallása az pártpolitika-mentes, pozitivistá és ipari modernizációs pozíció volt, amit kifejtett a lap első számában. E széles körű műveltséggel rendelkező műszaki értelmiségi jó érzékkel tudta várospolitikai koncepciókká érlelni a kor főáramú haladó gondolatait. Elmondható azonban, hogy őrá is jellemző volt az Asbóth János által kifejtett liberális elvmakacsság, és az ettől idegenkedő társadalmi elemek kollektív ostromozása.

Az újság társadalmi hetilapként indult 1868-ban és úgy is ért véget 1875-ben, közben azonban volt politikai hetilap, illetve társadalmi és politikai hetilap is. Bár a pártpolitizálástól

Első evfolyam. Jászberény, 1868. jan. 12. 2. szám.

JÁSZ-KÚNSÁG.

VEGYES TARTALMU HETILAP.

<p>Előfizetési árak</p> <p>Évesi díj . . . . . 4 Ft.</p> <p>Fél éves . . . . . 2 Ft.</p> <p>Napjeli díj . . . . . 1 Ft.</p>	<p>Magyarországi árak</p> <p>Magyarországi árak . . . . . 4 Ft.</p> <p>Magyarországi árak . . . . . 2 Ft.</p> <p>Magyarországi árak . . . . . 1 Ft.</p>	<p>Magyarországi árak</p> <p>Magyarországi árak . . . . . 4 Ft.</p> <p>Magyarországi árak . . . . . 2 Ft.</p> <p>Magyarországi árak . . . . . 1 Ft.</p>
--	--	--

A hátralebten levő előfizetési pénznek azonnali beküldését kerjük.

ELŐFIZETÉSEK
folyvaszt elfogadtunk, s az előbbszámok azonnal megküldetnek.

A haladók és maradók.
H. HORVÁTH FARKAS.

Két témán künt világtörténet: és az emberi nemet nagy tömegben, a világméretű versenyben, mint a természeti erők végleges küzdelme, adja át a két tényező a történelem lapjainak az eseményeket; és a világ jelen alakja, általános szervezete a műveltségi fok a két nagy társadalmi osztályok között. Nem hiába idézték két népi ősről és Arimán diktát és nyo-

A Jász-Kúnság című hetilap (1868–1875) címoldala

a lap kiadását – burkoltan – a lap indulását szükségessé tevő indokok megszűnésére hivatkozva (vagyis a Deák-párt és a Balközép közeledésére). Ezek az újságok jellemzően a választások idejére jöttek létre, hogy felvegyék a versenyt a *Jász-Kúnsággal* a politikai nyilvánosságban.

Jászberény leghosszabb életű, a *Jász-Kúnság* intellektusához mérhető, bár stílusában cizelláltabb hetilapja az 1880-ban indult *Jászberény és Vidéke* volt. Az újság szerkesztősége 16 éven át Apponyit támogatta, amikor az ellenzék megszerezte magának a lapot. De erről majd később.

A politikai bulvár megjelenése – Hild Viktor és a Jászság

Hild Viktor 1890-ben költözött Jászberénybe, ahova magával hozta a Jászapátiban elkezdett *Jászság* című hetilapot. Az anyai ágon rokon özv. Pethes Istvánné virilista jogi képviselőként került be a jászberényi képviselő-testületbe, mivel annak nők nem lehettek a tagjai, csak jogi képviselőik útján. Hild sokoldalú értelmiségi, régész, történész, társadalomkutató, politikai elemző, műfordító és író volt. Ismerte a helyi történelmi és közjogi viszonyokat, elkötelezett híve volt az önálló és demokratikusan berendezkedő Jász megye-koncepciónak, amit ő „jász eszmének” hívott. Szépirodalmi kvalitásai és társadalomkritikusi attitűdjei tették lehetővé, hogy Jászberény legnagyobb példányszámban elkelő, legélvezetesebb és egyben legbotrá-

távol ígérték magukat, nem kellett vájt fülűnek lenni ahhoz, hogy kihallják az olvasók a szerkesztő politikai irányultságát (balközépi). Horváth Farkast a szépirodalmi érdeklődésű Pásztor Ferenc követte, őt pedig jogi végzettségű aktív balközépi politikusok, Szöllösi István, Szivák Imre és Oláh Gyula, kiknek idején a lap be is kapcsolódott a követválasztási mozgalmak kampányaiba. A lap folyamatosan távolodott a Szélsőbaltól: míg kezdetben ajánlották annak országos lapjait (*Magyar Ujság*, *Nép zászlaja*), később felhagytak ezzel, amint kommunisztikus törekvéseknek tartották a demokratikus körök mozgalmát is.

A hetvenes években három rövid életű lapot szerkesztett Turcsányi Gyula hivatásos újságíró: a *Jáskun-Figyelőt*, a *Jáskun Polgárt* és a *Jáskun Ellenőrt*. Az elsőt a Deák-párt indította az 1872-es országgyűlési választások előtt, mely hagyományos pártújságként működött: részleteket közölt Deák beszédeiből és más kormányparti szónoklatokból, s alig tartalmazott helyi vonatkozású hírt. A kiadó 1873-ban szüntette be

nyosabb hetilapját szerkessze. Az újságban foglalkozott az egész Jászságot és a korábbi Jászkunságot érintő kérdésekkel is, úgymint a már említett jász autonómia kérdésével, a redemptiós összeg visszatérítésével, aminek köszönhetően széles előfizetői tábora volt megszerezte.

A *Jászság* vezércikkeinek többségét azonban nem regionális elképzelései vagy függetlenségi politikai orientációjának kifejtése tette ki, hanem a város előljáróságát meggyanúsító, maró gúnnyal ábrázoló, irodalmi értéket képviselő és elemi felháborodást kiváltó írásai. Hildnek kifejezett célja volt a szenzációhajhász tematika. Állandó pályázatot hirdetett a közigazgatás viszásságait leleplező hírekért, és a legjobb írásokat negyedévi három darab 10 frankos arannyal jutalmazta. 1893-tól kezdve élénk sajtóvita bontakozott ki az akkor még Apponyi- és Koncsek-párti *Jászberény és Vidéke* és a *Jászság* között, ahol egymást érték a kölcsönösen satirikus, vádló és lejárató szándékú cikkek, nyilatkozatok. Hild előszeretettel élt a „hírlapi kacsa”

eszközével is: nemegyszer beharangozta Apponyi lemondását és a politikai élettől való visszavonulását, ami a tizenegynéhány éve a jászberényi mandátumot bíró képviselőről nem volt reális feltételezés.

A korrupció elleni harcot leginkább Elefánthy és Koncsek polgármesterek revolverezésével tartotta kivitelezhetőnek. Mivel a *Jászság* társadalmi hetilap volt, a direkt politizálásért be lehetett perelni. Sajtóvétségért először 1889-ben a kiadót, majd 1892-ben Hild Viktort büntették meg. Az aktív politizálás, korteskedés nem volt idegen a korszak más lapjaitól sem, viszont Hild annyi és olyan ádáz ellenséget szerzett magának, hogy ezután az lett volna meglepetés, ha a jogi lehetőség adottsága ellenére nem perelik be. Kizárták a kaszinóból és a vadásztársaságból, nem engedték, hogy megjelenjen a képviselő-testületi üléseken.

Hild sok tekintetben összeférhetetlen személy volt. Pereskedett a családtagjaival, a konkurens lapkiadókkal, nyomdászokkal, politikusokkal, de még Jászberény egész képviselő-testületével is. Mint a nagy leleplezők, politikai aktivisták, küldetéstudatos emberek tevékenysége, az övé is feloldhatatlan ellentmondásokkal volt terhelt: az erkölcsi tisztaság igényének pozíciójából beszélt, és közben megszegte a legalapvetőbb emberi és közösségi normákat. Írásai végén maga szólította fel a bíraltakat, hogy válaszával vagy sajtóperrel tisztázzák magukat, más esetben álljanak ki vele párbajra. 1891-ben Hild két tanúval szólította fel a *Jászberény és Vidéke* akkori szerkesztőjét, hogy árulja el a Hildre nézve sértő cikk szerzőjét. A szerkesztő

Hild Viktor, a Jászság című hetilap szerkesztője, Koncsek- és Apponyi-ellenes közéleti szereplő

megkerülte a választ, majd a párbaj elől is kitért. Erre Hild a következőképpen reagált: „*Boromisza Mátyás jászberényi főgimnáziumi tanár és a Jászberény és Vidéke szerkesztője pedig, ki sérteni vagy köpenye alatt másokat sérteni enged, de az elégtétel elől a fenti kauzális fogással kitér, egy megvetésre méltó, alávaló, hazug, gyáva egyén, kit, ha nem bírna oly szánalmas nyomorult fizikummal, első alkalommal felkorbácsolni kötelességemnek tartanám.*” Nem ért véget ilyen szóbeli berekesztéssel a jászapáti főszolgabíróval kibontakozó konfliktusa, akit párbajképtelenné nyilvánított lapjában, mire az a kocsisával verette meg Hildet Jászberény főterén. A legádázabb küzdelmet Koncsek István ellen folytatta. A polgármester nyilvános rágalmazással vádolta meg Hildet, s a vádemeléshez – szolidaritásból – az egész képviselő-testület csatlakozott. Hildet végül 1895-ben felmentette a Kúria: öt pontban sikerült bizonyítania, hogy a lapjában leplezett visszaélések, ha csak formai hibákból is adódtak, de valóságok. Hild ekképpen kommentálta az ítéletet: „*A budapesti esküdtszék döntésével a polgármestert a közmegvetés tárgyává tette ki. Ország-világ előtt nyilvánvaló lett, hogy a városi tanács és a polgármester erkölcsileg beláthatatlanul mélyre süllyedt, hogy teljesen jellemgyenge, a tisztesség iránt teljesen érzéketlen, elcsapatni való.*” Bár fegyelmi úton nem sikerült elmozdítania a polgármestert, a tisztí ügyész és az árvaszéki ülnök ideiglenes felfüggesztését elérte. Nagy szerepe volt azonban a Koncsek-mítosz lerombolásában. A tekintélyes és erélyes földbirtokos ügyvédet, a közbirtokosság elnökét sokan úgy várták, mint aki majd rendet tesz Jászberény zavaros ügyeiben: végzettsége és vezetői kvalitásai is megvoltak hozzá. Ezzel szemben Hild azt állította, hogy egy korrump banda feje, ami nem különb gazdasági érdekszövetkezet, mint a Jászkerületi Népbank. S közben olyan jelzőkkel illette, mint „*városunk kendje*”, „*városunk bánja*”, „*ökörhajtásra termett tapintatú*”, „*ideig-óráig még a város kormányát bitorló*” vagy „*halottrabló hiéna*” – utalva ezekkel bárdolatlanok ítélt stílusára, az árvaszéki viszásságokra stb.

5. Pártpolitikai dimenzió

A kiegyezés utáni időszak (1867–1875)

A jászberényi politikai polarizáció, mint azt fentebb említettük, nem a kiegyezéspárti-függetlenségi tengelyen ment végbe, habár a Habsburg elnyomó rezsimhez fűződő viszony itt is jelentős tényező volt. Akik az önkényuralom vagy a provizórium ideje alatt hivatalalt vállaltak, azok a kiegyezés idejére a Deák-párt hívei között találták magukat. Ezt úgy kell érteni, hogy 1867-re kialakult egy olyan komplex elit-együttes, amely majdnem teljes egészében lefedte a jászberényi politikai, gazdasági, társadalmi teret, és az idetartozók meghatározó közösségi élménye volt a szabadságharcban való részvétel, valamint az azt követő évek politikai cselekvés nélkülisége, és a mégis hivatalalt vállalók megvetése, bírálása. Viszont ez az ellenérzés nem a dinasztíára irányult, hanem az uralkodói önkényre, ezáltal nem a kiegyezés volt a kritika tárgya, hanem az azt megelőző alkotmányellenes időszak. A '48-49-es múlt, a regionális ellenzékkel való kapcsolattartás miatt történt úgy, hogy ez a tömb balközépként aposztrofálta saját magát. Az 1860-as évek közepére ennek a csoportosulásnak olyan tömegvonzása lett, hogy felszívta a szavazati joggal rendelkezők vékony rétegének kétharmadát-négyötödét.

Deák-párt

Egyes álláspontok szerint a Deák-pártot jellemzően a nagygazdák, míg a Balközépet a középparasztok és az értelmiségiek támogatták. Ez egy klasszikus jobb- és baloldali értelmezési keretben még kínálkozó sztereotípiája is lenne, de a korszakban egészen máshogy szerveződött a jobb- és a baloldal, mint a két világháború között, ráadásul Jászberény még partikuláris sajátosságokat is mutatott. Az állítást az 1872. évi virilis-listával vettem össze. A lista első 30 helyén szereplők közül 25-nek egyértelműen eldönthető a párthovatartozása. Közülük 32% tartozott a Deák-párthoz, 68% a Balközéphez. Ez az arány hasonló Török János és Sipos Orbán 1872. évi választási eredményéhez (24-76%). Valamivel felülreprezentált volt a Deák-párt a virilis-listákon, de ez arculatjellegét nem kölcsönözte a pártnak. Persze az is igaz, hogy ahogy fentebb haladunk a listán, úgy növekszik a Deák-pártiak aránya, az első három helyet például ők foglalták el.

A Deák-párt helyi meghatározó szereplői:

id. Muhoray János: a Deák-párt elnöke, ügyvéd, a kiegyezés előtt járási kapitány, jászkun kerületi táblabíró, második alkapitány.

Mizsey István: a Deák-párt jelöltje az 1869. évi országgyűlési képviselő-választáson.

Visontay János: gimnáziumigazgató, a *Jászkun Figyelő* alapítója.

Hegedűs Zsigmond: a *Jászkun Figyelő* alapítója, a kiegyezés előtt császári-királyi alkapitány, első alkapitány.

Takácsi Endre: a *Jászkun Figyelő* szerkesztője.

Almásy Antal: 1862-ben főbíró.

ifj. Tarnay Károly, Bathó János, Liptay Andor, Koncsek: a Deák-párt újabb nemzedéke, akik a Balközéppel kötött alku folytán kerültek be a tisztikarba 1873-ban.

id. Tarnay Károly, Bartal Márton, Farkas János: a Deák-párt „nagy öregjei”.

A Deák-pártiak idősebb generációjára jellemző volt a hivatalviseléstől való távolmaradás, amit egyrészt életkoruk, másrészt sértettségük okozott. A balközépi értelmiség ugyanis rendre becsmérelte, gúnyjelzőkkel illette őket, azokat az embereket, akiknek többek között köszönhető volt, hogy a jászok és a kunok közül a szabadságharc ideje alatti tevékenységért senkit sem végeztek ki. A fiatalabb generáció viszont be akart lépni a városi politikába, azonban családneveik nem voltak túl jó ajánlólevelek a kerületi választásokon, nevükön pedig még nem volt annyi vagyon, ami után adózva felkerülhettek volna a virilis-listára. A két párt országos közeledése azonban Jászberényben is megteremtette a lehetőséget az érdekek kölcsönös kielégítésére.

Balközép

A kiegyezés utáni évek első számú közéleti személyisége Sipos Orbán volt. Sipos mint fiatal, de nagyreményű politikusi személyiség robbant be a helyi közéletbe a hatvanas évek elején. A mérsékelt ellenzéki Jászkunságban kialakult politikai-gazdasági-társadalmi tömb tagja volt, ezen belül is a politikai megegyezést (megvalósulva a pártfúziót) kereső liberálisok

közé tartozott. A kultúra, az egyesületi élet, a kereskedelem, a vállalkozások, az ipari lobbí és a városi-térségi érdekérvényesítés minden fórumán jelen volt (lásd 23. forrás), valamint számos városi és kerületi bizottsági tagsággal rendelkezett. 1873-ban első tanácsnokként a helyettes polgármesteri tisztséget is betöltötte, amiről azonban az év végén lemondott. Az összesítésből látható, hogy Sipos a balközépi hatalmi együttes meghatározó figurájává vált az 1860-as évek végére, és mindezeket fölényes választási győzelmeivel (1869, 1872) meg is erősítette. 1875-ben viszont kilépett a jászberényi politikai térből, és vármegyei politikusként folytatta tovább pályafutását. Egyesek bukásnak értékelik az eltűnését, mások ésszerű politikai tettként. Az a levéltári és a sajtóforrások alapján is alátámasztható, hogy tevékenységével legalább annyi ellenséget szerzett magának, ahány támogatót. 1873-ban összetűzésbe került a tanáccsal (ahonnan ki is lépett), 1874-ben lejárató kampány indult ellene a *Jászkun Polgárban*, s 1875-ben nem ő indult a korábban mindig vitt jászberényi mandátumért. Karrierjét alkaptányként, majd alispánként folytatta, amelyek szintén bukással értek véget az akkori főispánnal történő összetűzése következtében. Az ismert és elismert politikus ezután 21 évig tanfelügyelőként dolgozott, hosszabb ideig, mint ameddig politizált. A monarchia utolsó parlamentjében ugyan Szolnok követeként újból képviselő lett, viszont korábbi nimbuszát nem szerezte vissza. 1926-os temetésén Jászberényből testületileg (például képviselő-testület, civilszervezetek) senki sem volt jelen.

A Balközép-tömb belső köre 1867–1872

Név	Szervezetek			Szül. év	Végzettség/ foglalkozás
	Elnök	Vez. tag	Összesen		
Sipos Orbán	4	5	9	1835	ügyvéd
Lakatos Imre	0	6	6	1831	jogász
Beleznay Ignác	1	4	5	n. a.	jogász
Halmay József	1	3	4	1824	ügyvéd
Körlaky József	0	4	4	n. a.	n. a.
ifj. Áray Károly	0	3	3	n. a.	jogász
Koór János	0	3	3	1803	orvos
Oláh Gyula	0	3	3	1836	orvos
Sismis József	0	3	3	1829	ügyvéd
Kléger József	0	3	3	1833	ügyvéd
Brünauer Salamon	0	3	3	n. a.	n. a.

A táblázatból kitűnik, hogy a Balközép prominensei 35-45 éves férfiak, magasan kvalifikált értelmiségiek voltak. Többüknek meghatározó élmény volt az 1848–49-es szabadságharcban részt venni, illetve azon idősebb politikusok köréhez tartozni, akik a neoabszolutizmus alatt nem vállaltak hivatalt, kifejezve ezzel rendíthetetlen hazafiságukat. Más részüket a közös értékrend vagy érdek hozott össze, pl. egy beruházásösztönző politikust és egy vállalkozót.

A kiegyezés első néhány éve olyan volt, mintha mély álmából ébredt volna fel a város. Egymást érték az újonnan megalakuló civilszervezetek, gazdasági és kulturális egyesületek, vállalkozások. A tizennyolc éve lefojtott szerves közösségi élet hirtelen, elnyomó béklyóit levetve szárba szökkent. Jellemző volt egymás kezdeményezéseinek támogatása. Ha valaki alakított egy új egyesületet, vagy önerőből nem futotta egy épület felújítására (pl. gimnázium), akkor Riszner József és Palotásy János rögtön tartott egy jótékonyági hangversenyt a nemes cél támogatása érdekében. Ha az egyik jászberényi egyesület ön-jótékonyági bált rendezett, megfigyelhető, hogy mindig ugyanazok az emberek adakoztak a legtöbbet.

A körbetámogatás rendszerének a legillusztrisabb példája a Jászkerületi Népbank tevékenysége. A banknak az életben maradáshoz likvid tőkére volt szüksége, ami a dominánsan agrárprofilú, a Bach-rendszerben túladóztatott településen nem állt széles körben rendelkezésre, viszont a közpénzeket kezelő intézményeknél igen. Ezek és a politikai elit nagy része feltökésítette a bankot, ami így hitelképes lett, ennek következtében pedig a betétesek is hozzájutottak a kamatozott pénzükhöz. A vezetőség úgy akarta növelni a bank likviditását, hogy bekérte a jászkun települések közpénzeit, árvaszéki és alapítványi pénzeket egy évi lekötési időre 6%-os kamatra, s ehhez a Jászkun Hármaskerületi elöljáróinak közbenjárását kérte. A próbálkozás nem maradt eredménytelen, hiszen Jászberény és Jászfényszaru már eleget tett a kérésnek, s Jákóhalma, Mihálytelek és Felső-Szent-György elöljárósága is több pénzalap betételét jelezte előre. A Jászkerületi Tanbizottság már addig is jelentős tőkét bocsátott a pénzügyi intézmény rendelkezésére. Látszik, hogy a helyi/térségi lakosság likviditáshiánya vagy a banki tevékenységekkel szembeni bizalmatlansága miatt a bank életképtelen lett volna a közösségi pénzek becsatornázása nélkül. És így érthetővé válik, hogy miért volt az jó tíz-tizenöt embernek, hogy fél tucat szervezetben, bizottságban tagok, vezetők voltak. Leggyorsabban úgy tudott pénzhez jutni a bank, hogyha annak egyik vezetője lekötötte egy általa vezetett alapítvány vagy bizottság pénzét, egy másik tag – politikai szívességet kérve egyik elvtársától – megszerezte egy település közpénzét, egy harmadik tag befolyását kihasználva nyomást gyakorolt más pénzalapok felügyelőire. S ami ezt az ügymenetet még inkább gyorsította, hogy Sipos Orbán, a bank elnöke mindenhol jelen volt, nem egy helyen szintén az elnöki székben ült, így ezen lobbitevékenységek egy része a személyén belül maradt. Látni, hogy a népbank igazgatóság – a zsidó tagokat kivéve – a jászberényi képviselő-testület gyakorlatilag odadelegált része volt, így a helyi közpénzek elhelyezése nem lehetett kérdéses. Persze az is hozzájárult a hitelintézet tőkegyarapodásához, hogy az érintettek magánvagyonuk egy részét is lekötötték, tehát az álláshalmozó és a modern jog szerint összeférhetetlen tagok esetében sem vitatható el az ügybuzgóság. S mindezen tevékenységeket népszerűsítette és méltatta a *Jász-Kunság*, Jászberény legolvasottabb és legszínvonalasabb helyi lapja. A város feltörekvő, polgárosodni kívánó közép- és felső rétegei a politikai, gazdasági és társadalmi élet szervezeti és személyi összefonódottságának segítségével tudtak előre lépni és gyarapodni.

Jászberény összes döntési jogkörrel vagy társadalmi befolyással rendelkező intézményében, szervezetében a balközépi klientúra tagjai foglaltak helyet elsősorban többségben, kivételt csak azok a helyek képeztek, ahova királyi vagy kormánykinevezéssel lehetett kerülni (gimnáziumigazgató, törvényszéki és járási bíró). A helyi döntéseket hozó közgyűlés megkerülhetetlen szereplője volt a főjegyző, ifj. Áray Károly és jogász végzettségű társai, Belezny Ignác és Sismis József. Jászberény privilegizált helyét biztosító fórumban jelentős pozíciókat birtokoltak Mocsy Ferenc első alkaptány és Pethes József jászkaptány, választási elnök, a függetlenségi gondolat helyben ikonikus alakja személyében. Az oktatás és a kultúra irányából az emberek Riszner József nevelő-tulajdonos és Palotásy János zeneszerző, kvázi rendezvényszervezők voltak. Még az egyházban is rendelkeztek befolyással Farkas Péter főplébános és Körlaky József templomgondnok, szinte minden egyesület pénztárnoka által. A tradicionális balpárti szavazótábor a Honvédegylet (vezetője: Halmay József törvényszéki elnök) és Koór János sebész, a Balközép helyi elnöke tartotta egyben. A szélesebb nyilvánosságot és a médiatámogatást Horváth Farkas biztosította a *Jász-Kunsággal*, ami melleleg a fentiek magánvállalkozásait is propagálta, pl. Palotásy kiadott műveit vagy Gyárfás István *A jászkunok története* című művét.

Meg kell még említeni a zsidók szerepét, akik bár jelentős hányadot nem tettek ki a városi lakosságból, és kezdetben nem voltak tagjai a tisztikarnak sem, de a legnagyobb adófizetők között 10%-os, azaz ötszörösen felülreprezentáltak szerepeltek, s a Sipos által életre hívott gazdasági szervezetekben (bank, világitási társulat) jelentős szerepet vállaltak. Gazdasági erejükönél fogva mind szavazóként (a cenzusos választási rendszerrel a választásokon is felváltak reprezentálva), mind anyagi támogatóként jól jöhettek a balközépi elitnek.

A fentebb említett személyek mindannyian városi és kerületi közgyűlési képviselők voltak, élükön a nagy összefogóval és újítóval, Sipos Orbánnal, a város országgyűlési képviselőjével, tehát a legfelső fórummal, az országgyűléssel való kapcsolat biztosítójával. Sipos Orbán szinte minden lehetséges politikai és társadalmi pozíciót birtokolt, amihez övéi (értsd balközépi elit) vagy az általuk szervezett társadalmi közeg hozzájuttathatta. Két posztot nem ő töltött be, a főbírói és a főkapitányi tisztséget. Az utóbbi hiányára könnyebb választ találni, ugyanis a főkapitányt a király nevezte ki a Belügyminisztériumon keresztül, vagyis világos, hogy nem a kiegyezés-kritikus Balközép soraiból választott az uralkodó és a vele együttműködő Deák-párt vezette kormányzat. A főbírói feladatok pedig túlságosan belterjesek voltak. Nemcsak hogy lekötötték volna az energiáit, de lehetősége sem lett volna nagy ívű tervei megvalósítására és lobbitevékenységének (pl. vasút) kifejtésére. Erre a posztra találtak egy kipróbált helyi nagybirtokost, a testület tagjai között tekintéllyel bíró Pintér Mihályt, aki nem is vágyhatott ennél többre – sőt végzettsége és képességei alapján ennyire sem.

Nehezen feltárható, hogy eme álláshalmazó kör ténykedését a város szélesebb rétegei mennyire élték meg pozitívként, hogy a forrásokból kitűnő pezsgő egyesületi élet mennyire szőtte át a helyi életvilágokat, vagy mennyire volt ez egy belterjes hatalomgyakorlás és önszórakoztatás. Mennyire sikerült a jászberényi társadalmat polgárosítaniuk, és a helyi adottságokra építve és a helyi érdekeket figyelembe véve politizálniuk? Ha megnézzük a város iskolázottsági mutatóit, a költségvetés bevételeit vagy a későbbi politikai érték-

választások következményeit, akkor azt mondhatjuk, hogy ez a hatás eléggé korlátozott maradt. Kétségtelen, hogy a kezdeményezések a későbbi baloldali haladás elbeszéléséből előremutató próbálkozásoknak tekinthetők, hogy a vonzáskörzetükbe tartozó személyek számára szociális, művészeti élményt (egyletek, hangversenyek) és anyagi előnyt (bank, társulások) nyújtottak, viszont ez a néhány év nem volt elég arra, hogy valóban polgárosítsák a jászberényi társadalmat. A nagyszerű képhez az is hozzátartozik, hogy a méltánytalanul levert szabadságharccal lefojtott és másfél évtized alatt felgyülemlett társadalmi (jellemzően annak felső rétegbeli) energiái a kiegyezés után kiáradtak, s megtermékenyítőleg hatottak a város közéletére. Úgy látszik azonban, hogy ezen polgárosító erők társadalmi utánpótlása nem volt biztosított, ezért a rendszerváltozás utáni első elit törvényszerű bukása, széthullása után nem voltak képesek egy önfenntartó, szerves rendszerben újratermelődni, mert maga ez a társadalmi szerkezet mint anyagiasult forma nem volt adott, és ez időszakban nem is alakult ki.

Kusza pártviszonyok – a jászberényi pártpolitika evolúciója az 1870–1880-as években

Jászberény belső fejlődéséhez tartozik, hogy a Bach-rendszer alatt hivatalt vállalt későbbi Deák-pártiak újabb generációja a hetvenes években kompromisszumot kötött a helyben elsőprő többséget maga mögött tudó Balközéppel, s másodvonalasként ugyan, de integrálódtak a jászberényi politikai vezetésbe (1873. Bathó János, ifj. Tarnay Károly, Koncsek János). Az 1875-ös pártfúzió után a régi Balközép-tábor felbomlott: jelentős értelmiségi vezéregyéniségek (Sipos Orbán, Oláh Gyula stb.) távoztak a városból, a nagygazdák – nem elhanyagolhatóan Pintér Mihály hatására – csatlakoztak a Szabadelvű Párthoz.

A volt Deák-pártiak nem léptek be a helyben balközépi dominanciájú kormánypártba, hanem újból a jobboldali ellenzéki oppozíciót választották. Ekkor azonban szerencsésük volt: az általuk felkért Liphay Béla mérsékelt ellenzéki politikus legyőzte az 1878-as választáson a szabadelvűek jelöltjét, Babics János egri kanonokot. Az 1879. évi városi tisztújításon eszméltek rá arra, hogy társadalmi bázisuk nem is különbözik annyira egymástól, ezért az öregedő Pintér helyett egyhangúan egy gazdag, nyugalmazott jogászt, Elefánthy Sándort választották polgármesterré. Elefánthy életútja jobban illeszkedett a korábbi Balközép profiljába, mint a nagybirtokos konzervatívokéba, viszont azzal, hogy Bátorék jelölték a posztra, magukhoz ragadták a kezdeményezést, ők lettek a „polgármester-csinálók”. Apponyi – mint országos hírű, nagyreményű és megnyerő politikus – megválasztása a politikai elit nagy részét bizakodással töltötte el, hogy képes tenni Jászberény maradék autonómiájának (törvényszék) megőrzéséért. Míután a belévetett partikuláris remények nem igazolódtak be, addigra már kiépítette pozícióit a későbbi parasztpárti klikk (Bathó, Bátor, Koncsek István), akiknek az volt az egyik legnagyobb ütőkártya a kezükben, hogy ők „hozták” Apponyit, a másik pedig, hogy ők tették polgármesterré Elefánthyt. Valójában a közgyűlési többségük pártalapon sohasem volt meg, de a szabadelvű frakció semlegesítésével és integrálásával a kezdeményezést átvéve mégis ők diktáltak. Ezzel a sajátos, bár a kevésbé differenciált jászberényi társadalmi struktúrából érthetően következő együttműködéssel egyedül az elvhű függetlenségi és 48-asok álltak szemben, akik húzóneveik nélkül képtelenek voltak jelentős társadalmi támogatottságot felmutatni. A Szabadelvű Párt pedig

– mivel képviselőit gyakorlatilag a Bathó-Bátor-Tarnay együttes juttatta pozícióhoz, és eleinte ők is bíztak Apponyiban, tehát nem tudtak a Bathóéktól különböző politikai identitást és arculatot felmutatni – a nyolcvanas években fokozatosan elhalt Jászberényben. Ez a hatvanhetes ellenzék és a kormánypárt jászberényi együttműködésének a helyi viszonyokból levezethető magyarázata.

A közbirtokossági legelők felosztása és a helyi elitek szembekerülése az 1880-as évek végén

Az 1880-as évek végétől a társadalmi ellentétek (a volt) Jászkunság-szerte kiéleződtek. A kapitalista termelési és értékesítési technikák elterjedésével felgyorsult vagyoni differenciálódás az alsóbb mezőgazdasági rétegek gyors elszegényedéséhez vezetett. Ez az ütem a jászkun szegényparasztság körében négyszer olyan gyors volt, mint az ország más területein. Mindez a közbirtokossági legelők felosztásának kívánalmát vonta maga után.

Az elszegényedés Jászberényben is jelentkezett, bár a többi jász településtől eltérő vonásokat is mutatott. A redemptus közbirtokosság még az 1880-as évek végén is jelentős földterületet vásárolt, amikor a többi jász község sorra osztotta fel távoli pusztabirtokait. A jászberényi 7081 kat. hold összterületű pusztabirtokokon 1710 birtokos osztozott, azaz átlagosan 4,14 kat. hold jutott egy főre. Legelőilletményeik alapján a szórás 1-2 kat. holdtól 50-60 kat. holdig tartott. Állatokat is a legelőilletményük alapján legeltethettek a pusztákon a birtokosok. A csekély legelőilletménnyel és csupán néhány jószággal rendelkező közbirtokossági tagoknak a közös gazdálkodás nem volt jövedelmező, ami csak a nagygazdáknak érte meg, ezért a szegényebb redemptusok a legelők felosztásában voltak érdekeltek, hiszen csak az így remélt pénzösszeg segítségével tudták volna gazdaságaikat fejleszteni (föld- és jószágvásárlás). A vagyoni differenciálódás Jászberényben nem járt együtt agrárszocialista jellegű követelések megfogalmazásával, hiszen a városban igen alacsony volt a földnélküliek aránya, és a kiterjedt középparaszti birtokrendszer miatt a kereslet-kínálati oldal úgy alakult, hogy a munka és az érte elfogadható mértékű napszám mindig adott volt (a munkanélküliség sosem haladta meg a 3%-ot). A probléma inkább a kis- és szegényparasztnak (további) elszegényedésében és a birtokfejlesztés lehetőségeinek beszűkülésében, vagyis az agrárium modernizációjának hiányában jelentkezett, valamint a birtokaprózódásban, ami a 20. század első fele jászberényi agrártörténetének egyik központi elemévé vált.

A legelőfelosztás kérdése a jászberényi képviselő-testületet is megosztotta, és egy sajátos, új pártpolarizációs mechanizmus lépett életbe. Két párt alakult, akik elsődleges identitásukat a legelőfelosztásban és a városi (pót)adóztatási politikában elfoglalt álláspontjukból eredeztették. (A póttadókulcsok mértékének adónemenkénti különbözőségét az 1886. évi második községi törvény tette lehetővé.) Az állattartó nagygazdák és szűk értelmiségi klientúrájuk a közös legeltetés fenntartásában, illetve a ház- és a kereseti adó után számolt póttadókulcs emelésében voltak érdekeltek, hiszen ez érintetlenül hagyta fő jövedelemforrásuk, a föld után fizetendő adó összegét. Elleneztek az ipar és a kereskedelem fejlesztését, hiszen attól féltek, hogy a beruházások felszívják a város munkaerő-feleslegét, ami gazdaságaik lassulását és a napszámok emelkedését vonná maga után. Az ő tömörülésüket stílusosan „parasztpárt”-nak hívták. A velük szembenálló táborba tartoztak a szegényebb birtokosok mellett az iparosok, a kereskedők és a főállású értelmiségiek, akik sürgették a legelők felosztását, és a földadó utáni póttadókulcs

emelését akarták. Ezért mellettük álltak mindazok – tisztviselők, tanárok, orvosok stb. –, akik a várostól kapták a fizetésüket. Az ő érdekszövetségük megnevezése pedig az „úri párt” volt. Az úri pártnak a politikai intézményekben (képviselő-testület, tanács) volt többsége, a parasztpártnak pedig a gazdasági fórumokon (közbirtokossági gyűlés). Az előbbieket vezetője Elefánthy Sándor polgármester, az utóbbiaké Koncsek István közbirtokossági elnök volt.

A gazdasági gyökerű szembenállás kezdetben nem öltött politikai arculatot, eleinte mindkét tábor Apponyi támogatójának számított, holott Apponyi kezdettől inkább a parasztpártra támaszkodott és a csoport értelmiségi vezetőivel ápolt szorosabb kapcsolatot. A helyzet azután változott meg, hogy Apponyi helyben – felhagyva a korábbi, a kormánypárttal való egyeztetéssel – a Függetlenségi és 48-as Párttal kezdett el együttműködni. Ennek következtében az eleinte függetlenségi színekben induló, később az utolsó pillanatban a Nemzeti Pártba belépő Márkus Józsefet választották meg a jákóhalmi központú kerület képviselőjévé 1892-ben. Márkus azonban nem tartotta kivitelezhetőnek a Jász megye koncepciót, ráadásul kijárta a Jászberényt elkerülő Jászapáti-Jászárokszállás-Vámosgyörk vasút megépítését, amivel végképp szembekezdült a jászberényi – ekkor még úri párti – vezetéssel. Így a gazdasági pozíciók újracsatolásában helyileg érdekelt, elvi szinten korábban is inkább a kormánypárttal, mintsem Apponyi pártjával szimpatizáló képviselők a legelőfelosztás kérdésében elfoglalt parasztpárt-ellenes álláspontjuk Apponyi-ellenességéig érlelődött.

Az úri párt Apponyi-ellenességének elemei:

Apponyi szoros kapcsolata a gazdasági ellenfél parasztpárttal

Apponyi szoros kapcsolata a parasztpárt vezetőjével, a korrupt és az úri párt polgármesterét megbuktató Koncsek Istvánnal

Apponyi pártbéli kapcsolata a jász eszmét feladó és Jászberény érdekeit figyelmen kívül hagyó Márkus József jákóhalmi országgyűlési képviselővel

Apponyi egyre erősebb kormányellenessége, ami semmi jóval nem kecsegtetett Jászberény számára

6. Önkormányzati választások (1867–1890)

1867 – a közjogi szünet vége és az alkotmányos újrakezdés éve

1867. április 28-án ült össze 1861 óta először a városi képviselő-testület, egy hónappal azután, hogy a magyar országgyűlés elfogadta a kiegyezési törvényeket. Gesztus értékű volt id. Áray Károly részéről, hogy az elnöki széket annak a Pintér Mihálynak adta át, akit 1861-ben választott meg a város főbírójának, s aki majd a közigazgatás átszervezése miatt le is mondott tisztviseléséről. Ám mivel a közigazgatási átszervezést a császár a feloszlott magyar országgyűlés bejegyzése nélkül rendelte el, azt nem tekintették közjogilag legitimnek, ezért Pintér Mihály politikai jelzője „*az 1861. évi alkotmányos főbíró*” lett.

Pintér elfoglalta az elnöki széket, majd elkezdődött a közelgő helyhatósági választások szervezése. Pethes József országgyűlési és városi képviselő Sipos Orbán szintén országgyűlési és városi képviselőt ajánlotta választási elnöknek, amit a testület egyhangúan meg is szavazott.

A névjegyzékek összeállítását végző bizottság tagjai három helyről érkeztek: első körben a jászkun kerületi közgyűlés nevezett ki tagokat a kerületi választásra jogosultak összeírására, második körben a városi közgyűlés bővítette a bizottságot saját köréből, illetve Lajosmizséről és fél-Benéről. Ez a bizottság ezután együtt végezte a kerületi és a települési választásra jogosultak összeírását. Az így összeállított névjegyzékekkel kapcsolatos észrevételek tételére az összeírás után három napig volt lehetőség, amely kérelmeket az ún. felszólalási bizottság bíralt el.

Választási eljárási törvény híján a települések maguk alkotta szabályok és menetrend alapján bonyolították le a jelöltállítását és a választásokat. A jászberényi közgyűlés úgy határozott, hogy tizedenként (kerületenként) állítanak össze választási lajstromokat a lakosság arányában úgy, hogy 114 főre (itt a teljes lakosságot számolták, nem csak a választópolgárokat) jutott egy képviselőjelölti hely. Ezen jelöltek kiválasztására minden kerületben gyűlést tartottak, amiken egy-egy közgyűlési tag elnökölt. Május 3-án választották meg a szavazatszedő és -számláló bizottság tagjait.

A május 5-i közbirtokossági gyűlésen mondott le Pintér Mihály és vele együtt a teljes 1861-es tisztikar, mivel megbízatásuk – és a képviselő-testületé is – lejárt, ezért a választási elnök ideiglenes eljáráságot nevezett ki Beleznay Ignác főbíró, Lakatos Imre jegyző és Horváth József rendőrkapitány személyében. A képviselőjelölti listák összeállítására jelölőbizottságot választottak.

A jelölőbizottság minden városi tisztségre három főt jelölt, akiknek a neveit betűsorrendben írták le. Mizsei István és Bartal Márton több tized által képviselőnek jelölt közbirtokosok nyilatkozatban közölték, hogy semmilyen tisztséget vagy képviselői állást nem kívánnak betölteni. Hasonlóan vonakodott Kiss László ügyvéd is, ám őt mégis felvették a jelöltek közé, bizva abban, hogy „*Kiss László úr a népnek közóhajában nyilvánuló bizalmát visszautasítani nem fogja*”. A 6. kerület részéről egy baromorvosi állás létrehozására érkezett indítvány, amit a megalkulandó közgyűléshez utalt a választási elnök, hasonlóan a szolgai álláshelyek betöltéséhez, ami pedig a létrejövő tanács hatáskörébe tartozott.

A választásokat május 7-én, 8-án és 9-én tartották az utolsó nap este 6 óráig. Szavazni a Városháza nagytermében lehetett, ahol két urnaszekrényt állítottak fel: egyiket a tisztségviselő-jelöltekre, másikat a képviselőjelöltekre leadott szavazatoknak. A szavazás a szavazatszedő és -számláló bizottság jelenlétében történt, amely az utolsó nap este 7 órakor felnyitotta a szekrényeket és megszámlolta a szavazatokat. A tisztségviselőkre 1008, a képviselőkre 986 szavazat érkezett.

A jegyzőkönyv sajnos csak a győztesekre adott szavazatszámokat közli, így pusztán a felhatalmazás mértékéből vonhatunk le következtetéseket az erőssorrend ismerete nélkül. Háromjelöltes választások eredményére nézve három alaptípus létezik: két erős, egy gyenge jelölt; egy erős, két közepes jelölt; három közepes jelölt. Ahol a győztes 30% és 40% közötti eredménnyel végez, ott a másik két jelölt közül egyik sem kaphat a 30-40%-nál se többet, se kevesebbet, tehát a három hasonló jelölt esete áll fenn. Ha a győztes 40-60%-ot szerez, akkor vagy volt egy erős kihívója és egy jelentéktelen ellenfele, vagy a két rivális megosztotta a protestszavazatokat. 60% fölötti eredménnyel a felhatalmazás olyannyira nagyarányú és egyértelmű volt, hogy nem érdemes a másik két jelölt eredményével foglalkozni. Jelen választás győzteseinek a felhatalmazása a következőképpen alakult:

80% fölötti szavazatarány: 2 fő (5,26%)
 60-80%-os szavazatarány: 11 fő (28,94%)
 50-60%-os szavazatarány: 17 fő (44,73%)
 40-50%-os szavazatarány: 5 fő (13,15%)
 33,34-40%-os szavazatarány: 3 fő (7,89%)

Az 1867. évi önkormányzati választás és győztesei:

Tisztség	Győztes	Szavazat
Főbíró	Pintér Mihály	534 (52,98%)
Második bíró	Mizsei László	571 (56,65%)
Főjegyző	ifj. Áray Károly	819 (81,25%)
Aljegyző	Bathó Endre	339 (33,63%)
Városkapitány	Kazy János	556 (55,16%)
Árvagyám	Telek József	460 (45,63%)
Pusztabíró	Bóta Mizsei János	991 (98,31%)
Ellenőr	Luch Adolf	779 (77,28%)
Főorvos	Veninger János	536 (53,17%)
Tanácsnokok		
1.	Bartal Márton	555 (55,06%)
2.	Sárközy Mihály	683 (67,76%)
3.	Tóth István	656 (65,08%)
4.	Koháry András	507 (50,30%)
5.	Bóta Mizsei János	507 (50,30%)
6.	Körlaky József	625 (62,00%)
7.	id. Almásy János	658 (65,28%)
8.	Bartal István	676 (67,06%)
9.	Nagy István	550 (54,56%)
10.	Szücs János	634 (62,90%)
11.	Szabó József	606 (60,12%)
12.	Hulin József	452 (44,84%)
13.	Polgári Ferenc	507 (50,30%)
14.	Koháry József	438 (43,45%)
15.	Sumlics Pál	527 (52,28%)

A jegyzőkönyv sajnos csak a győztesekre adott szavazatszámokat közli, így pusztán a felhatalmazás mértékéből vonhatunk le következtetéseket az erőssorrend ismerete nélkül. Háromjelöltes választások eredményére nézve három alaptípus létezik: két erős, egy gyenge jelölt; egy erős, két közepes jelölt; három közepes jelölt. Ahol a győztes 30% és 40% közötti eredménnyel végez, ott a másik két jelölt közül egyik sem kaphat a 30-40%-nál se többet, se kevesebbet, tehát a három hasonló jelölt esete áll fenn. Ha a győztes 40-60%-ot szerez, akkor vagy volt egy erős kihívója és egy jelentéktelen ellenfele, vagy a két rivális megosztotta a protestszavazatokat. 60% fölötti eredménynél a felhatalmazás olyannyira nagyarányú és egyértelmű volt, hogy nem érdemes a másik két jelölt eredményével foglalkozni. Jelen választás győzteseinek a felhatalmazása a következőképpen alakult:

80% fölötti szavazatarány: 2 fő (5,26%)
 60-80%-os szavazatarány: 11 fő (28,94%)
 50-60%-os szavazatarány: 17 fő (44,73%)
 40-50%-os szavazatarány: 5 fő (13,15%)
 33,34-40%-os szavazatarány: 3 fő (7,89%)

A 38 megválasztott tisztségviselő több mint kétharmada 50% fölötti felhatalmazással rendelkezett, a győztes voksarányok átlaga 57%, a legtöbb pedig az 50-60%-os sávban helyezkedett el. Ez alapján kijelenthető, hogy Jászberény eljárásága mérsékelten magas felhatalmazással került megválasztásra, tehát a politikai legitimitása adott volt. Ezzel szemben a társadalmi legitimitása már korlátozottabbnak nevezhető, hiszen mindössze 1008 fő szavazata alapján kerültek pozícióba, ami a teljes jászberényi lakosság 5%-a, de még a választásra jogosultak szűk körének is kevesebb mint 50%-a volt.

Külön érdekes megnézni, hogy az egyes tisztségek betöltőinek felhatalmazása hogyan alakult. A tanácstagok többsége, illetve a kiemelt fontosságú státuszt (főjegyző, pusztabíró, adószedő stb.) betöltők mind 60% fölötti eredménnyel végeztek, ami arra enged következtetni, hogy a nagy vagyonúaknak kedvező választási rendszerben a hagyományosan politizáló elitekből érkező választók körében ők rendelkeztek a legnagyobb népszerűséggel, vélhetően, személyközi társadalmi-kapcsolati tőkájuk révén. Sejthető, hogy a jelölőbizottság ezeket a – kor miliójében élve tudott-érett – szempontokat is figyelembe vette a jelöltek kiválasztásánál.

Árulkodó továbbá, hogy Pintér Mihály főbíró felhatalmazása egyértelmű volt ugyan, de nem elsőpró. Ő egyébként is kilógott a helyi balközépi politikusok, de főbírójelölt társai közül is. Jászberény legnagyobb birtokosa volt, politikai tevékenységét nem számítva főállású mezőgazdasági termelő, felsőfokú végzettséggel nem rendelkezett. Párttársai mind magasan képzett értelmiségiek, jogászok, orvosok voltak, többen közülük a kor haladó ágazataiban (kereskedelem, pénzügy, sajtó) helyezkedtek el. Jelölttársai is Sipos Orbán köréhez tartoztak, tagjai lettek a Jászkerületi Népbanknak, megyei kapcsolatrendszerrel rendelkeztek (a kerületek által a választási névjegyzék összeállítására kinevezettek között mindketten megtalálhatók voltak), Sárközy egy évvel később a *Jász-Kunság* című hetilap lelkes előfizető-gyűjtője, majd 1870-ben a jászberényi népkör bizottsági tagja lett, Kiss László pedig a szintén Sipos vezette tornaegyletét. Utóbbi ráadásul vissza akart lépni a jelöltségtől, csak ezt a jelölőbizottság nem fogadta el. Sárközyt pedig tanácsnoknak is jelölték, amely posztra meg is választották. Vele az történt, ami

*Pintér Mihály, Jászberény főbírója
és polgármestere (1867–1879)*

már több politikussal is, aki egyszerre jelöltette magát településvezetőnek és kerületi képviselőnek is: a választók nem szeretik direktben támogatni az álláshalmazást, ezért a kettősjelöltet jellemzően kerületi képviselőnek megválasztják, míg a településvezetői választást elbukja. Ez részben igaz Kissre is, akit pedig a 3. kerületben választottak képviselővé. Pintérnek tehát úgy sikerült nyernie 50% körüli eredménnyel, hogy egyik ellenfele el sem akart indulni (el tudjuk képzelni, milyen eltökélt kampányt folytathat egy ilyen jelölt), másik riválisát pedig egy másik pozícióra is jelölték, amit nagy aránnyal el is nyert. Az is szerepet játszhatott Pintér megválasztásában, hogy ő volt az utolsó alkotmányos főbíró, és a kiegyezést az alkotmányosság helyreállításaként és közjogi újrakezdésként megélő és így is megvalósítani kívánó politikai elit számára szimbolikus jelentőséggel bírt az 1861-es főbíró megválasztása.

Érdekesség még, hogy a hivatalviseléstől tartózkodó nyilatkozatot tevő Bartal Márton mégis szerepelt a tanácsnoki jelöltek között, és meg is választották. Nem lehet tudni, hogy be sem töltötte-e a tisztséget, vagy csak nem járt be az ülésekre, de az biztos, hogy a tanácsulési jegyzőkönyvekben a jelenlévők között nem található a neve. A szintén távolmaradási nyilatkozatot tevő Mizsei Istvánt pedig az 5. kerületben választották képviselővé.

A választás eredményét a május 12-i közgyűlésen ismertették, ahol azonban nem volt jelen Pintér Mihály, ezért tíz percre felfüggesztették az ülést, és egy kisebb küldöttség ment a frissen megválasztott főbíróért, aki épp az utcán tartózkodott. A főbírói szék elfoglalása után népes kíséretével (kép- és tisztviselők, támogatók) a Nagytemplomba ment ősi szokás szerint letenni a főbírói esküt, ami után elénekelték a Te Deumot. A Városházára visszatérve az összes megválasztott tisztség- és képviselő letette az alkotmányos esküt.

A választás eredményét a május 12-i közgyűlésen ismertették, ahol azonban nem volt jelen Pintér Mihály, ezért tíz percre felfüggesztették az ülést, és egy kisebb küldöttség ment a frissen megválasztott főbíróért, aki épp az utcán tartózkodott. A főbírói szék elfoglalása után népes kíséretével (kép- és tisztviselők, támogatók) a Nagytemplomba ment ősi szokás szerint letenni a főbírói esküt, ami után elénekelték a Te Deumot. A Városházára visszatérve az összes megválasztott tisztség- és képviselő letette az alkotmányos esküt.

A Jászkun kerületi közgyűlésbe Beleznay Ignácot, Kiss Lászlót, Pethes Józsefet és Sipos Orbánt választották. 1867-ben igen jó pozíciókkal indult a Jászország s azon belül Jászberény is a kerületi érdekérvényesítő fórumokon. A május 14–15-én Félegyházán tartott kerületi ülésen elhatározták, hogy az első alkapitányi, a kerületi főügyészi és a hadi adópénztárnoki állomásokat a Jász Kerület jogosult betölteni, és azt is, hogy az első alkapitánynak ezentúl Jászberényben kellett laknia. Az első alkapitányi tisztelet a jászkiséri Mocsy Ferenc nyerte el, maga mögé utasítva a jászberényi Eördögh Andrást és id. Tarnay Károlyt. Sipos Orbán, Pethes József és Kiss László a kerületi tisztikar tagjai lettek, így helyettük három helyettest kellett küldenie Jászberénynek a kerületi közgyűlésbe, azaz hárommal több ember képviselte ott a város érdekeit. A testület – mint a fontos pozíciókra mindig – a Balközép legszűkebb köreiből választott

képviselőket: a beérkezett 58 szavazatból Koór János 44-et, Sárközy János 42-t, Pirk György 37-et szerzett.

Az 1867-es testület egyik legfontosabb feladata a közigazgatás törvénykezéstől való különválasztásának az előkészítése és lebonyolítása volt. Jászberény 1871-ben királyi törvényszéket és járásbírószéket kapott, egyúttal megszűnt a szintén itt működő Jászkun kerületi törvényszék és a városi tanácsbírószék. A reform szükségességét helyben is érezték, hiszen a törvényszék tagjai 1868-ban fél évig nem kaptak fizetést, mivel a kincstár májustól nem folyósította a szokott összeget. A közbirtokosság (a városi és a közbirtokossági javak ekkor még nem voltak szétválasztva) azonban nem akarta magára vállalni a költségeket, azok fedezését a királyi kincstártól várta a hatályban lévő országgyűlési határozat alapján. A törvényszéki dolgozók a Belügyminisztériumhoz fordultak, amely az elmaradt illetmények utólagos pótlását a város pénztárába utalta, s ezt a kerületi kisgyűlés elsőfokú határozattal meg is erősítette. Novemberre patthelyzet alakult ki: a város nem engedett, hanem felfüggesztette a tanács törvényszéki osztályának a működését, és a kerületi hatósághoz fordult gyorssegélyért, „nehogy a telekkönyvi, hagyatéki, rendőri fellebbezett és tárgyalás alatt levő ügyek hátra maradást szenvedjenek”.

A királyi törvényszék Hegedűs Imre elnökle alatt a kerületi székházban kezdte meg a működését, a királyi járásbírószék pedig Becsey Gyula elnökle alatt a Városháza három nagy és két kis szobájában, amiért az állam évi 360 Ft házbért fizetett. Mindketten kormánypártiak voltak. Hegedűs pár hónappal később megalapította a Deák-párti választási lapot, a *Jászkun Figyelőt*, Becsey pedig a század végén exponálta magát mint a helyi – immár az Apponyi-ellenes erőket összefogó – Szabadelvű Párt újjáalapítója. A közigazgatási reformok egész sorával a modern adminisztratív állam bürokratikus igényeinek kielégítése mellett a kormányzó párt pozíciószerezése is biztosított volt a partikuláris ellenzéki gócbokban, amilyen a Jászunkság is volt. A városvezetés azonban nem szólhatott semmit: levettek egy terhet a vállukról, ráadásul még – házbéreként – fizettek is érte.

A helyi ipar megrendelői piacának szükségessége a városvezetést több más terület (piaci helypénz stb.) mellett a helyi termelők érdekeit védő intézkedésekre sarkallta. 1868-ban azzal az indokkal utasította el a Pintér Mihály vezette tanács Erdős Mátyás malomépítési kérelmét, hogy „Egy kétköví gőzmalom építését nem engedi meg a tanács Erdős Mátyásnak, mert a városi vízmalmok jövedelmét csökkentené. Egyébként az ellen, hogy a folyamadó 12 köví műmalom építésére, mely kizárólag külkereskedelemre örölne, kifogás nem tétetik.”. Ilyen malom építésére Ferenczy János molnármester vállalkozott 1872-ben, s közel egy év alatt el is készült a létesítmény a 6. kerületben a Zagyva partján.

1867-ben özvegy Nagy Sándorné (sz.: Komáromy Róza) a tanács engedélyével egy négyosztályos magán nőnevelőt alapított, s meg sem várta a megerősítő miniszteri engedélyt, még abban az évben 28 növendékkel megkezdte a tanítást. Nevelési rendszerében a közismereti tárgyakon kívül jelentős szerepet kapott a gyakorlati és háztartási, vagyis a hagyományosan női foglalkozásoknak tartott ismeretek (sütés-főzés, varrás, hímzés) oktatása. 1873-ban a tanács úgy határozott, hogy a közművelődés terén szerzett érdemei elismeréseként ő kapja meg a Riszner-féle nőnevelde épületét, amit az érintettek tiltakozása miatt nem valósítottak meg. Az intézetek versenyében a Komáromy-féle alulmaradt, így alapító-igazgatója 1874-ben megszűntette azt. Egy évig Árokszálláson tanított, majd 1875-ben a Felvégi elemi megüresedett tanítói állására a négy aspiráns közül a tanács őt választotta.

Az 1868 eleji közbirtokossági gyűléseken a redemptus közbirtokosság birtokkulcsainak megállapítására kiküldött bizottságok jelentéseinek tárgyalása volt a visszatérő napirendi pont. Több bizottság is végezte a munkát. Voltak, amelyek a jászberényi illetőségű gazdák redemptionális kulcsát számították, mások a lajospusztai osztás kulcsát dolgozták ki, megint mások a jászkerületi mérnök, Horváth Farkas szintén a lajospusztai osztással kapcsolatos munkáját segítették és zavartalanítását biztosították. Az átláthatóság és a kölcsönös ellenőrzés a kor viszonyaihoz képest biztosítva volt, hiszen az egyes bizottsági tagok saját birtokkulcsaikat ők maguk nem vizsgálhatták, hanem ezen feladatot egy párhuzamos bizottság végezte el. A kiosztási munkálatok egész nyáron folytak, így ősze már semmi nem akadályozta a tagosítást. A sorshúzást szeptember 6-án bonyolították le a közbirtokossági gyűlés keretén belül, Liptay Andor osztómérnök tervezete alapján. Pintér Mihály indítványozta, hogy azok, akik jelenleg a pusztán gazdálkodnak, a következő év Szent György napjáig jószágaikkal és takarmányaikkal ott maradhassanak, amit a gyűlés el is fogadott. A pusztákat a városi kerületek szerint osztották nyolc részre, így a nyílhúzás is kerületenként zajlott: egy-egy személy az adott kerület nevében húzott egy másik kerületet. Mindenki kapott a szántóból és a legelőből arányosan, de a birtokosok egyharmada a szántó- és a legelőilletőségét egy tagban kapta meg. Az osztást 1869 őszére fejezték be.

Az április 19-i képviselő-testületi ülésen terjesztette be Koór János azon határozati javaslatát, amely Kossuth Lajost Jászberény díszpolgárává ajánlotta. A javaslatot a képviselő hozszasadalmas és zengedelmes méltató beszéde, szabályos laudatioja előzte meg, amelyben sokad-jára tanúságát adta a helyi Balközép szintetizáló nemzet- és múltfelfogásának. Először a baloldali-haladó elbeszélésből ismertette Kossuth addigi érdemeit: „*Lehetetlen az, hogy áhítattal és szent kegyelettel ne emlékeznénk arra magasztos irányú törekvésekre, melyeket [...] 1848 [...] a' alkotmány [...] biztosítására szerzett törvények létrehozásában kiűntetett.*” Majd a tudatos felejtés (egyébként bevallott) műveletéhez nyúlt, amikor azt mondta, hogy „*sűrű fátyolt borítva a múltakra, egyedül a jelenről akarok szólni*”, és úgy ábrázolta az egyébként „száműzetés-ként” aposztrofált emigrációját, mintha annak semmi köze nem lett volna '48-as eszméihez és a Habsburg Udvarhoz. Ezután leszögezte, hogy kortesbeszédével nem szeretne sem „*tüntetést előidézni*”, sem pedig „*Kossuth Lajos humunk nagyfiát – több hazájokat őszintén szerető, de annak boldogítását más úton elérni törekvő hazafiak gyanúsítása vagy lealacsonyításával – dicsőíteni*”. Úgy próbált hidat verni az összeegyeztethetetlennek látszó pozíciók (ti. Kossuth szabadságharcossága, kiegyezés-kritikája – az Udvar katonai és polgári elnyomása stb.) közé, hogy az alkotmányosságot tette meg legfőbb rendező elvvé: „*Hogy az alkotmány megszerzésében – számtalan hazáját lángolva szerető, mély tudományú és állambölcsességű férfiak között – dicső hazánkfia Kossuth Lajosnak legnagyobb érdemei vannak.*” Koór Jászberényt is be kívánta vonni eme Kossuthot rehabilitálni próbáló programba, s három javaslatot terjesztett elő:

1. Jászberény közgyűlése mondja ki, hogy várja Kossuth Lajos hazatértét, amelytől a szembenálló politikai irányzatok kibékülését reméli.
2. Erős a hite abban, hogy Kossuth Lajos a megkoronázott császár-királynak támogatója és jó tanácsadója lesz.
3. Jászberény közgyűlése válassza Kossuth Lajost a város díszpolgárává, s erről haladéktalanul értesítse az érintettet.

Nem világos, hogyan remélhette Koór a kiegyezést elfogadó és elutasító irányzatok meg egyezését a kiegyezést határozottan elutasító Kossuth hazatértétől, valamint hogyan várhatta a Habsburg-ház trónfosztását kimondó és a dinasztíát világszerte lejárató Kossuthtól, hogy a szabadságharcot leverő és véres megtorlást eszközöző császár-király tanácsadója lesz. Mind ezen ellentmondások ellenére a harmadik pontot, Kossuth díszpolgárrá választását – mivel ahhoz nem kellett se Kossuth, se a dinasztia beleegyezése, sőt egyáltalán semmilyen politikai racionalitás megértése – még azon ülésen egyhangúan megszavazták.

Még 1868 októberében a városi tanács megtiltotta a jászberényi lakcímekkel nem rendelkező kereskedőknek a helyi piacon való árulást, amit a *Jász-Kunság* úgy adott elő, hogy „*Jászberény város elöljárósága – mint hallottuk – a vidéki izraelitákat tiltotta, hogy a hetivásáron árulhassanak.*”. A következő év nyarán néhány zsidó kereskedő a tanácshoz folyamodott, hogy más városból való róffős-kereskedőknek is engedélyezzék a piachasználatot. A hatóság ezt azzal utasította el, hogy a vidéki piacbérlők a helypénzen kívül egyéb közterhet nem viselnek, ezért közülük csak a külön minisztériumi engedéllyel bírókat engedik a piacon árulni. Ekkor a *Jász-Kunság* már ekképpen cikkezett: „*A heti vásárokbani szabad árulhatási jogot az idegen róffős-kereskedőkre is kiterjeszteni kérték a legközelebb a jászberényi piacbérlők a városi tanácstól.*” Az 1868. évi rendeletben nincsenek külön megemlítve a zsidók, az újság szerkesztősege mégis úgy vélte, hogy az öellenük irányul, viszont amikor valóban zsidó kereskedők folyamodtak a tanácshoz nyilván a más városban élő hittestvéreiknek való segítség szándékából, akkor a szerkesztők kínosan kerülték a zsidó-olvasatot, és a szabad verseny egyetemes igényével léptek fel. Ilyen távlatból nehéz megállapítani, hogy a rendelet mögött volt-e antiszemita indíték, vagy csak a helyi gazdák megkülönböztetett védelme állt a háttérben, az viszont tetten érhető, hogy a sajtó kijátszotta egyszer az antiszemita-kártyát, egyszer pedig a „tőke szabad áramlása”-elvet.

Az ipari lobbis is képviseltette magát a képviselő-testületi üléseken. Kaszab György egy alkalommal panaszt emelt az ellen, hogy a helyi iparosoknak – a közbirtokossági tagokkal ellentétben – helypénzt kell fizetniük a heti vásárokon. A szerződösszöveg módosítását javasolta, amely lehetőség megvizsgálásra egy bizottság is alakult, de határozat nem született, ha csak az nem, hogy ha később változik a szabályozás, a szerződéseket automatikusan módosítják, de azokat az adott személyek nem vesztik el. A nyomásgyakorlás a sajtóban folytatódott, ahol „Egy iparos” álnévvvel írt cikk jelent meg, ami szintén a szabad verseny pozíciójából érvelt, és a helypénzszedés jogát a törvényre hivatkozva elvitatta a közbirtokosságtól.

1871 januárjában a városi tanács Pintér Mihály elnök-főbíró javaslatára határozatot hozott, hogy a városi költségvetésből vetessen ki a gimnázium épületének felújítására az iskolaalapba történő évenkénti utalás összege, amit a főbíró a képviselő-testületen is keresztülvitt. Érvei között szerepeltek, hogy a jászberényi büdzsé – pótdadó kivetése nélkül – deficitess lenne az említett utalás további folyósításával, ami megítélése szerint egy nélkülözhető közcél, szemben más kiadásokkal. Megítélése szerint a város már eddig is épp eleget segített az intézménynek többek között azáltal, hogy saját kezelésű birtokából 200 kat. hold földterületet adott a gimnázium tulajdonába annak fenntartási költségeinek fedezésére.

A városi tanács 1873. március 8-án döntött a múzeum felállításáról, s két héttel később már ki is jelölte az intézmény jövődöbeli helyét. A múzeum megnyitására 1874. december 26-án került sor. Még ez előtt létrehozták a múzeumi igazgatóságot, aminek elnöke Pethes József

lett, aki példát mutatva nyolc darab olajfestményt adományozott a múzeumnak. A múzeum első őrévé, mai értelemben igazgatójává a tanács Ozoróczy János aljegyző-levéltárnokot választotta, aki nagy szorgalommal vetette bele magát a gyűjtemény megalapozásába. 1874-ben Gyurka József – akkor már plébános – a múzeumnak ajándékozta értékes rovargyűjteményét. Ozoróczyt az igazgatói székben 1877-ben ifj. Szabó József aljegyző váltotta.

1873 – Jászberény rendezett tanácsú várossá válik

Sajnálatos módon az 1873. évi önkormányzati választás előkészületiről és lebonyolításáról vajmi kevés információval rendelkezünk, hiszen mind az 1872. évi közgyűlési jegyzőkönyvek hiányoznak, mind a *Jász-Kunság* vonatkozó számai igen szűkszavúan nyilatkoznak (például a környező települések eredményeit sokkal részletesebben közölte, mint a jászberényit).

Amit az immár politikai és vegyes tartalmú hetilap *Jász-Kunság* erőteljesen elfogult ismertetéséből tudunk, hogy a szavazáson a választásra jogosultak alig egynegyede jelent meg – hozzávetőleg 500–600 fő –, s a választásokat megelőző pártközi alkunak köszönhetően a Deák-pártiak is kaptak csekély számú helyet a képviselői listákon. A tudósítás szerint az idősebb Deák-pártiak, helyi balközépi gúnynévvel illetve a „mankós generálisok” tartózkodtak az együttműködéstől, míg a fiatalabb generáció kész volt erre. Ennek feltehetően az lehetett az oka, hogy a Balközép valószínűleg azt kérte az így pozícióba segített jobboldaliaktól, hogy a városi tisztségviselőket egyhangúan, közfelkiáltással válasszák meg, ami a politikai egységet felmutatni kívánó majdani győzők szempontjából kívánatos volt. A jobboldali öregeknek viszont – akiknek nagy része virilis-jogon egyébként is testületi tag lett – nem állt érdekében egy alku, nem úgy a következő nemzedéknek, egyes esetekben az idősebbek gyerekeinek, akiknek nevére még nem volt íratva a vagyon, tehát virilis-alapon nem, csakis kerületi választással kerülhettek pozícióba.

A Balközép január 25-én tartott értekezletén elhatározta, hogy a vele együttműködni kész jobboldaliaknak felajánl néhány helyet a város tisztkarában (második aljegyző, mérnök, előfogatú és szállásbiztos), továbbá egyet a városi tanácsban.

A január 26-i alakuló ülésen Balogh Imre alkapitány elnökölt, aki 1872 óta – amint arra a Jászkun kerületi közgyűlés egyik 1867. évi határozata kötelezte – Jászberény lakosa volt, és meg is választották a város 2. választókerületében képviselőnek, épp ezért az alakuló ülés alatt képviselői (szavazati) jogával nem élt. A 200 fős testületből az elnökön kívül 157-en (78,5%) voltak jelen, 67 virilis és 90 választott képviselő. Hegyi József és kilenc képviselőtársa (az ilyen társak nevét más esetben sem közli a jegyzőkönyv) Pintér Mihályt ajánlotta polgármesternek, akit közfelkiáltással meg is választottak. A *Jász-Kunság* értesülései szerint már az előző napi balpárti értekezleten felkérték Pintér a pozíció betöltésére, aki akkor határozott nemmel válaszolt, és csak sokszori győzködésre engedett. A régi-új városvezető hivatali esküjét a testület előtt, az elnöklő alkapitánynak tette le.

Az előző egyeztetéseknek megfelelően a tisztkar többi tagját is közfelkiáltással választották meg, amik közül három eset képezett kivételt. 17-ből 16-szor jelöltek Hegyiék, ebből 14 alkalommal közfelkiáltással, egy esetben többséggel választották meg jelöltjüket, és csak egyszer maradtak alul. Hegyi József aktív balközépi politikus (a Jászkun kerületi Balpárt 1869. évi nyilatkozatának aláírója), a Jászkerületi Népbank alapítója és igazgatósági tagja

volt, tehát Sipos Orbán közvetlen köréhez tartozott. Olybá tűnik, hogy a Balközép részéről ő volt megbízva a kezdeményezéssel, ami látszik a 94%-os aktivitásából. A 87%-nyi közfelkiáltás pedig az előzetes pártközi egyeztetésre utal. Ám valami hiba csúszott a kooperációba, hiszen három esetben két jelölt volt: ebből Hegyiék egyszer nem is jelöltek, egyszer veszítettek, kétszer pedig jobboldali jelölt győzött.

Az első alkalommal Hegyiék előtt Kléger József és szintén kilenc társa vette át a kezdeményezést, s a második aljegyzői posztra Paczek Kálmánt jelölték. Kléger régi ellenzéki volt, a szabadságharc alatt, ahogy Paczek Kálmán is, honvédtiszt (így később a Honvédegylet tagja is), a kiegyezés után a Jászkun kerületi közgyűlés és a népbank tagja, valamint jákóhalmi főjegyző. Ezúttal azonban ellenjelölt is akadt, Baráth Vendel és tiznél több társa Bathó Istvánt jelölte a pozícióra, aki végül szavazattöbbséggel el is nyerte azt. A következő csörte az adószedői tisztnél bontakozott ki, ahol Hegyiék Szódy József építőmestert, egykori 1848/49-est ajánlották, Farkas János 1848-as tanácsnok és 1852-től főbíró pedig Piffkó Antal korábbi adószedőt javasolta, mely küzdelemből végül Szódy került ki győztesen. Utolsó megmérettetésükben Hegyiék nagyon alulmaradtak, hiszen mérnöki jelöltjük, a nem is testületi tag Czetler Ferenc feleannyi szavazatot sem kapott, mint riválisa, Liptay Andor egykori honvédtiszt, a polgári lövölde alapítója.

A tisztikar megválasztásának jegyzőkönyvi forrásai és a *Jász-Kunság* kommentárja alapján a következő történet valószínűsíthető. Valóban volt előzetes pártközi egyeztetés, hiszen a legtöbb tisztviselőt közfelkiáltással választották meg. Viszont a korszakban ismeretlen frakciófegyelem és az egyes pártkörök klub-jellege miatt az ottani megállapodások nem kötötték a civil életben is magas egzisztenciával és piacképes tulajdonnal vagy tudással rendelkező szereplők kezét olyannyira, hogy egy esetleges személyes érintettség esetén ne mondjon ellent az alknak. Látható, hogy mindhárom esetben bal- és jobboldali jelölt állt szemben egymással, és a szavazatszámokból úgy tűnik, hogy a jobboldaliakra nemcsak a saját pártjából valók szavaztak. Elképzelhető, hogy Hegyiékkel csak a közös jelölést beszélték meg, de a Deák-pártiakkal kötött alkuról nem tájékoztatták őket saját párttársaik, de az is, hogy a jobboldaliak győzelmét kívánta úgy kisebbíteni a baloldali *Jász-Kunság*, hogy bedobta az előzetes alku közhelyét mintegy a jobboldaliak nem saját erőből elért győzelmének a gondolatát. A pártos elbeszélés és a *Jász-Kunságról* feltételezett manipulációs szándék ellen szól, hogy Koncsek János Deák-párti jelöltet szintén Hegyiék ajánlották, s a testület közfelkiáltással választotta meg. A politikai elitet szervező tényezőknél tehát volt egy pártos és több egyéb (szakmai, személyes stb.) dimenziója is.

1879 – a Pintér-éra vége

Az 1879. évi önkormányzati választásokat valamikor február 2. és április 14. között tartották. Az alakuló (április 14.) és a tisztújító (április 22.) közgyűlésen Sipos Orbán alispán elnökkölt. A választás eredményeként újabb néhány tíz fővel nőtt a jobboldali képviselők aránya, és először voltak a tagjai a testületnek Jászberény későbbi története kiemelkedő alakjainak (Pénzes István, Friedvalszky Gergely) felmenői. A tisztikar megválasztása a hat évvel korábbihoz képest jobban le volt egyeztetve, az ülésen megválasztott 11 tisztviselő közül 10-et, valamint a 24 tanácsnokot ugyanazok, Bátor Gábor Apponyi-párti politikus és kilenc képviselőtársa jelölte,

s a jelölteket közfelkiáltással választották meg. A polgármester Elefánthy Sándor lett, aki – lemondásáig – 13 évig, kétszeri újraválasztással viselte ezt a tisztséget. Egyedül a tiszti ügyészi pozícióra érkezett kettős jelölés: Pintér Mihály és húsz képviselőtársa Muhoray Tituszt ajánlotta, Szele János és tizenegy képviselőtársa pedig Hegyi József korábbi tiszti ügyészt. A választást 105:79 arányban Hegyi József nyerte meg, bár valamit elszámolhattak a szavazatszedők, vagy elírhattak a jegyzőkönyvben, hiszen összes szavazatként 181 volt feltüntetve (mint a jelenlévők összlétszáma is), viszont összeadva a két jelölt szavazatait, 184-et, azaz hárommal többet kapunk. A megválasztott tisztségviselők a korábbi gyakorlatnak megfelelően a hivatali esküjüket az elnöklő alispánnak tették le.

Pintér két cikluson át volt Jászberény első embere. 1867-ben főbírónak, 1873-ban polgármesternek választották meg. Hivatali ideje alatt számos rendezetlen ügy fordult elő a város gazdálkodásában (városi ingatlanok tisztázatlan körülmények közötti eladása, lebontása, valamint a tervezett útkövezés elmaradása stb.). A képviselők egy része számon kérte a hivatal gazdasági döntéseinek átláthatóságát, viszont érdemi választ nem kaptak. A költségvetési hanyagság részben Pintér felkészületlenségéből, a megfelelő – egyébként a polgármesteri szék elfoglalásának feltételül is a törvényben megszabott – iskolai végzettségének hiányából, részben pedig előéletéből és az ügyek jellegéből (ingatlanpanama) erősen valószínűsíthető korrupciós szándékából és hajlamából fakadt.

Pintér Mihály bukásához átláthatatlan vagyongazdálkodása és kormánypártisága vezetett. 1878-ban különítették el a városi és a közbirtokossági vagyont, ameddig a település mindenkori polgármestere egyben a közbirtokossági gyűlés elnöke is volt. A vagyonfelosztást rendező szerződés értelmében a Szabadka és Szeged határában lévő 4231 kat. hold kiterjedésű Mérges pusztát a jászberényi közbirtokosság kezébe került, és csak a regáléjvédelmeket biztosító intézmények (kocsmák, serház, vendéglő, fogadók, vízimalom, mérszárszék) maradtak a város tulajdonában. A megállapodás azért volt hátrányos a városra nézve, mivel a kerületi székhely rangjától megfosztott településen a regáléjvédelmek nem voltak eléggé jövedelmezőek, mint ahogy az a korábbi haszonbérletekből befolyó összeg csökkenésében, stagnálásában is megmutatkozott. Az árendába adott területekből (Mérges pusztát, Hajta) befolyó földhaszonbér évenként 8-10 000 Ft körül mozgott, amely összeget a közbirtokossági tagok a legelőilletményeiknek megfelelő arányban osztottak szét egymás között. Mivel a közbirtokosok jelentős legelőilletménnyel rendelkeztek, amit vagy öröklés, vagy vásárlás útján szereztek, ezért a puszták haszonbérleti díja komoly bevételi forrást jelentett számukra.

A vármegyei vezetés 1881-ben kezdte el vizsgálni a vagyonfelosztást, és a törvényhatósági bizottság az akkor még kettős funkciót betöltő Pintér Mihály felelősségét állapította meg. Vádemelésre, ahogy a korszak politikai kultúrájában – főként kormánypárti szereplő esetén – szokásos volt, nem került sor, Pintérnek viszont le kellett mondania közbirtokossági elnöki pozíciójáról, ami magyarázat lehet arra, miért vállalta 1884-ben a polgármester-jelöltséget, hiszen lemondásával vezetői tisztség nélkül maradt.

Az áldozat ugyan Pintér lett, a vagyonfelosztás viszont egy remek üzletnek bizonyult a közbirtokossági tagok számára. Ha megnézzük a közbirtokossági vezetők, a képviselő-testület és a városi tisztikar névsorát, szembeűnő átfedésekre lehetünk figyelmesek: Bathó, Koncsek, Tarnay, Bátor, Muhoray, Sárközy – ezek voltak azok a családok, akiknek tagjai a város gazda-

sági és politikai elitpozícióit is birtokolták. Itt gyakorlatilag arról volt szó, hogy néhány család privatizálta saját maga számára a közvagyonot, és mivel politikai döntéshozók is voltak, törvényesítették a tevékenységüket.

Árulkodó, hogy a műveltségben résztvevők közül egyedül azt a Pintér Mihályt vették elő, aki a helyi baloldali kormánypártiak kiemelkedő alakja, Apponyi és táborának politikai ellenfele volt. Tudni kell, hogy bár a vármegyei vezetés természetesen kormánypárti volt, és a Szabadelvű Párt országosan rivalizált is a 67-es ellenzékkel (Apponyi névcserélő pártjával), viszont helyben, félve a függetlenségi és 48-as Párt előretörésétől, a Szabadelvű Párt és a 67-es ellenzék a jelöltállítás terén együttműködött, mert úgy sejtették, hogy pártjaik a nagybirtokosok szavazatait osztanák meg, szabad utat engedve ezzel a függetlenségi erők egyesítésére. És ha már volt egy korrupciógyanús ügy, akkor nem Apponyi embereit vitték el, aki épp abban az évben nyerte meg a kerületet, hanem lemondattak egy idősödő, képzetlen ex-polgármestert. (Árulkodó továbbá Pintér igazi közegéről, hogy a vagyon-elkülönítés után a közbirtokossági elnöki posztját tartotta meg, a polgármesteri székért pedig el sem indult 1879-ben.)

1884 – Elefánthy első újraválasztása és Pintér visszatérési kísérlete

Elefánthy Sándor, Jászberény polgármestere (1879–1893), az úri párt vezetője

Az 1884. évi helyhatósági választásokat november 2-án tartották Jászberényben. Ez volt az első olyan közgyűlés, ahol már egyértelműen többségbe kerültek a volt Deák-párti és/vagy Apponyi-párti jobboldaliak, és ennek a testületnek volt először tagja Koncsek István későbbi polgármester is. A Hajdú Sándor alispán elnöklése alatt alakuló és tisztújító ülésen két jelölt is pályázott a polgármesteri székre. Bathó János és 13 képviselőtársa Elefánthy Sándort ajánlotta, Buck Zsigmond és 27 képviselőtársa pedig Pintér Mihályt. A választást Elefánthy nyerte meg 121:41 arányban 1 érvénytelen szavazattal. Ezután még megválasztottak két tisztségviselőt, és Bátor Gábor indítványozta, hogy a közgyűlést függeszék fel addig, amíg a kettős jelölések érintettjei és érdekeltjei egyeztetnek az egyhangú jelölés érdekében, amitől a tisztújítás gyorsítását várta a képviselő. Az alku lényege annyi volt, hogy az öt közös jelölés közül egy a baloldali lett. De ez után is maradt öt többes jelölésű állomás, amelyekről Horváth József – közös szándékot megjelenítő – javaslatára egyszerre szavaztak. Érdekes látványt nyújthattak a Városházán fel-alá járkáló képviselők, hiszen az egyes

állomások betöltőire más és más irodában lehetett szavazni, egy időben.

Jól látszik ebből a közjátékból a hatalmi körök átalakulása. A képviselő-testületben jellemzően a többséget adók voltak érdekelték az egyhangú, gyors választásban, amellyel

mintegy felmutathatták a pártokon átívelő, kvázi osztársadalmi legitimációjukat. Az első két ciklus aktivistái Sipos Orbán, Pethes József, Koór János, Hegyi József voltak, akik mind a Balközéphez, 1875 után a Szabadelvű Párthoz tartoztak, míg az ezt követő két ciklusban Bathó János és Bátor Gábor, az Apponyi-párt meghatározó alakjai lettek a kezdeményezők. Egy érdekes eset ifj. Tarnay Károly szerepvállalása, aki mindkét politikai érában remekül beilleszkedett, a leggyakoribb jegyzőkönyv-hitelesítő, szavazatszedő-bizottsági elnök és ügyrendi javaslattevő volt.

Érdeemes megnézni a két tábor tanácsnokjelöltjeit. A két listából 6 fő (25%) volt a közös: Eördögh János, Pintér Mihály, Bódi Gergely, Kovács János, Sárközy Balázs, Sas Pál. Ezek a személyek lehettek azok, akiket mindkét oldal elfogadott, vagy azok, akik jelölése nélkül nem számíthattak a bizonytalanok szavazatára, vagyis a köztisztelőben álló emberek. Külön tanulságos a két lista első két helye: Eördögh és Pintér – csak eltérő sorrendben. Eszerint ők voltak az egyes oldalak nagy öregjei. Végül itt is – mint a többi állomásnál is – elsőprő többséggel a jobboldali lista jelöltjeit szavazták meg a képviselők, annyi meglepetéssel, hogy a 24. tanácsnok nem a Bathó-féle listáról, de nem is az Ács-féléről való volt, hanem először történt meg, hogy egy olyan személyt választottak egy tisztségre, akinek nem volt előzetes ajánlóbizottsága. A korábbi szavazásokon is végeztek 1-2 szavazattal előzetesen nem jelölt emberek, viszont arra nem volt példa, hogy több voksot kapjanak a jelölt riválisaiknál.

A tisztújítás alkalmával egyértelművé vált az Apponyi-párt közgyűlésen belüli dominanciája, ami azt jelentette, hogy kialakulóban van egy új klientúra a városban, amely birtokolni szeretné a politika és a gazdaság fontosabb pozícióit. Az ellenoldal, a korábbi klientúra tagjai pedig harcképtelennek bizonyultak. Még olyan szimbolikus jelentőségű személyek is, mint Pethes József, Kléger József vagy Lakatos Imre, elvéreztek a tanácsnoki választáson. A hármas jelölések az ellenzék megosztottságát is mutatják, amelyek még inkább megerősítették az Apponyi-párt centrális helyzetét. Ezek fényében kérdés, hogy nevezhető-e Pintér jelölése az ő személyes visszatérési kísérletének, vagy inkább a balközépi-szabadelvű elit hatalom-visszaszerzési próbálkozása volt ez a tekintélyes nagygazda, Pintér Mihály mögé bújva. Pintér pártok fölötti tekintélye megkérdőjelezhetetlen volt, hiszen klientúra-váltás ide vagy oda, ő (első) tanácsnok maradt, bár kétségtelen, hogy ez csak egy felszínes, tekintélyes idős embereknek kijáró pozíció volt, tényleges döntéshatóságos képességgel az idősödő ex-polgármester egyre kevésbé rendelkezett. Az új időszak főszereplői Bathó János, Bátor Gábor és Tarnay Károly lettek, akik átvették a balközépi-szabadelvű klikktől a „polgármester-csinálás” jogát, jelezve, hogy tőlük függ az ő és a többi tisztségviselő hivatala is.

1890 – Elefánthy kontra Koncsek

A választási előkészületek október végén kezdődtek, amikor a képviselő-testület kijelölte a választói névjegyzékek összeállítását végző választmány és az igazoló választmány tagjait, valamint meghatározta a választókerületek határait. A választmányi tagok kerületi beosztását szemlélve arra lehetünk figyelmesek, hogy a pártok vegyesen képviseltették magukat az egyes bizottságokban, mivel a névjegyzék összeállításával foglalkozó igazoló választmány két tagjáról is az ellenérdekelt Koncsek Istvánt és Czigány Jánost választották meg. A szavazatszedő bizottság igazoló választmányának tagjai pedig Pethes Pál és Sipos István lettek.

Választókerületi beosztás az 1890. évi önkormányzati választáson Jászberényben

Választókerületek					
Száma	Területe	Választópolgárai	Képviselőszáma	Szavazóhelyiségei	Elnök, helyettes
1.	1. kerület 1–320.	225 fő	5 képviselő 3 póttag	Felvégi elemi	Sismis József Horváth Kálmán
2.	1. kerület 321–végig	228 fő	5 képviselő 3 póttag	Felvégi elemi	Pintér Mihály Vallus János
3.	2–3. kerület	503 fő	8 képviselő 4 póttag	Központi iskola	Muhoray János Baráth István
4.	4. kerület	430 fő	7 képviselő 4 póttag	Városháza nagyterme	Bathó Endre Bartsik József
5.	5. kerület	527 fő	6 képviselő 3 póttag	Alvégi elemi	Szalay Károly Vágó Béla
6.	6–7. kerület	285 fő	8 képviselő 4 póttag	Szentkúti fiúelemi	Paraj Imre Pray Hugó
7.	8. kerület 1–400.	213 fő	5 képviselő 2 póttag	Kovács utcai fiúelemi	Király Gáspár Beleznay Dénes
8.	8. kerület 401–végig	600 fő	6 képviselő 3 póttag	Kovács utcai lányelemi	Tóth Béla Horváth Dezső

A Jászberény és Vidéke is – bár a pártszínezettől óvakodva – bekapcsolódott a választási kampányba. November eleji számában azt fejtegette, hogy a városi szabályrendeleteket megalkotó tanács összetétele is közvetve az önkormányzati választáson dől el, hiszen a megválasztott képviselők maguk közül választják a tanács tagjait, akik a helyi rendeleteket hozzák. Ezért szorgalmazta a szerkesztő, Bornemisza Mátyás az értelmiségiek testületen belüli arányának növelését, amitől a – megítélése szerint – szűklátókörű helyi rendeletek minőségének javulását várta. Egy másik cikkben a választási hajlandóság visszaesésének okairól elmélkedett, aminek magyarázatát a községi önrendelkezés visszavágásában találta meg. Érvelése szerint – csak utalva a következő tényekre – a jászkun különállás felszámolásával, a kerületi központ rang megszüntetésével, a vármegyei, azon belül járási rendszerbe építéssel (ahol az egyes vezetők – főispán, járási főszolgabíró – mind kormánykinevezettek) és a törvényszék elvételével a jászberényi lakosság nem érezte át az önkormányzati választás fontosságát, mivel nem látta az így székébe juttatott tisztikar döntési lehetőségét. Ezen túl kárhoztatta a választást megelőző korteskedéseket és a választások után is továbbélő párt-reflexeket, mert ezek miatt a város egészét érintő, szakmai alapon is elbírálnak, sőt csak ilyen alapon megoldható kérdések is pártszínezetet kapnak, az ügyek állnak vagy részérdekeket kiszolgáló döntések születnek. Lényeges megállapítása volt az írásnak, hogy a felelősség nem egyedül a reflektorfénybe állított polgármestert, hanem az egész tisztikart terheli. A lap gyakorlatiasságának is hangot adott, amikor a vármegyei vezetéssel való együttműködésre buzdította a leendő új tisztikart, mondván, a

régi, mégoly jogos sérelmeinket is minduntalan felhánytorgatni és különutas politikát folytatni értelmetlen, a meglévő helyzetből kell kihozni a legtöbbet, ami Jászberény számára elérhető.

A választás előtt ért véget Mizsey László volt házi pénztárnok korrupciós ügyének rendezése is. Az 1867-től második bírót, 1873-tól 1890. május 3-áig városi pénztárnokot sikkasztás vádjával vizsgálta a megyei főszámvevő, aminek eredményeképpen megállapította, hogy 23 éves munkássága alatt 15 000 Ft-tal károsította meg a várost. A visszatérítendő összegből 8000 Ft-ot már kifizetett, a hátralévő részt pedig rokona, Mizsey András törlesztette neki a főszámvevői jelentést ismertető és az ügyet lezárni szándékozó rendkívüli közgyűlésen, amiért a volt pénztárnok ingóságaira terhelt zálogot az őt kiegészítő rokonára ruházta az addig azt birtokló város. Az ügy felgöngyölítésében segédkező képviselőket, Fekete Andor számvevőt és Muhoray Titusz tiszti ügyészt pedig néhány száz forintos díjjal jutalmazták meg. Mizsey László volt a Balközép-éra egyik utolsó tisztségviselője (Bathó Endre főjegyző volt másik, de a főjegyzőt élethossziglan választották, Hegyi Józsefet pedig ciklus közben váltotta a tiszti ügyészi poszton Muhoray Titusz), ezért az ő megbuktatása – függetlenül valós mulasztásaitól – az Apponyi-párti tábornak állt érdekében, mint ahogy a város közvéleménye előtt a település szűkös anyagi helyzetét okozó bűnös felmutatása is. Ami a történet látványelszámoltatás-jellegét erősíti, hogy a képviselők kérték a megyei hatóságokat a vádemeléstől való eltekintésre. Annyiban viszont következetesek voltak, hogy Mizseynek valóban ki kellett fizetnie a kívánt összeget, amit csak ingatlanvagyonainak értékesítésével tudott teljesíteni.

A választást november 30-án, vasárnap tartották, ahol 50 rendes közgyűlési tagot és 26 póttagot választottak (*lásd 5. forrás*). A részvétel városi szinten is igen alacsony (20,66%) volt, nem még néhány választókerületben, pl. az 5-ben és a 8-ban. Ez utóbbi magyarázható a külterületi jelleggel, vagyis az életvitelszerűen a tanyán és a hozzá tartozó földeken dolgozó, zömében szegényebb parasztok, azaz alacsonyabb státuszú emberek körélet iránti érdektelenségével. A 3. választókerületben az igazoló választmány megsemmisítette a választás eredményét, ezért pótválasztást kellett tartani.

Az alakuló és tisztújító közgyűlést két héttel később, december 14-én tartották Berky József megyei főügyész mint az alispán helyettese elnökle alatt. Az ülés a virilis-lista kiigazításával kezdődött, ami a korábbiakhoz képest jóval több korrigálást igényelt. Felvették például a listára a Jászkerületi Népbankot is, amit feltehetően egy meghatalmazott képviselt volna, de az alispán már korábban érvénytelenítette a felvételét. Többen lemondtak a helyükről, illetve kerületi képviselői mandátumukról, mások meghatalmazottjaik útján képviseltették magukat a virilis-listáról. A virilis-listák előkelő helyein a régi nevek (Pintér, Muhoray, Bartal, Eördögh, Mizsey, Elefánthy) mellett újak is feltűntek (Vavrik, Szele, Koncsek, Szöllősy, Sárközy, Gál, Bathó). Ezekből a családokból azonban az ifjabbak is magas adóval szerepeltek, ami a korábbi gyakorlattól eltérő jelenség volt. Megfigyelhető, hogy többen a politikai pályára lépésük óta szereztek jelentős adóköteles jövedelmeket (Bathó, Koncsek és Szele). Ebből is látszik, hogy a gazdasági elit kialakulási folyamatában szerepet játszott a politikai szerepvállalásuk is, vagyis a feltörekvő középrétegek a politikai tőkét gazdasági hatalommá kovácsolták. Ezért ezek a rétegek aktívabbak is voltak a politikai térben, mint az ettől függetlenül is a gazdasági elitbe tartozó személyek, hiszen előbbieknél a politika biztosította gazdasági gyarapodásukat, ezért foggal-körömmel ragaszkodtak annak irányításához. A multifunkcionális elit evolúciója tehát kétirányú lehetett:

1. A jómódú gazdák a virilis-listáról önkormányzati képviselők lettek, és jellemzően tanácsnoki álláshelyeket töltöttek be, ahol a gyakorlati döntések (helyi rendeletek stb.) születtek.
2. A középrétegbeliek a kerületi listákon szereztek önkormányzati mandátumot, és – nem egyszer pártszínezetben – ők határozták meg a tisztikar szakpolitikai összetételét, pozícióik tiszteletdíja miatt pedig felkerültek a virilis-listára, és innentől biztosított volt a közgyűlési tagságuk, még a választásokon sem kellett megméretniük magukat.

Így ért össze zárt körben a gazdasági és a városirányítási elit, akik a közgyűlés többségét adták. Az ellenzék jellemzően azon középrétegekből szerveződött, akik vagyoni helyzetükön szintén városirányítási tisztségekkel szerettek volna javítani, amihez azonban le kellett győzniük a választásokon vagy a tisztújítást megelőző egyeztetéseken a korábbi vezetést, hogy új többséget alkotva maguk között oszthassák szét a jövedelmező tisztségeket, az ő nagybirtokos kapcsolatainknak a tanácsnoki helyeket, hogy számukra kedvező döntések születhessenek.

Az 1886. évi XXII. tc. 77. §-nak értelmében a tisztújítást a kijelölő választmány ajánlásai közül választva bonyolították le. A választmány tagjaiul Koller Kálmán, Pethes Pál, Horváth József és Eördögh János képviselőket választották meg. Az ülést fél órára felfüggesztették, ami alatt a tisztí állásokra pályázni kívánók jelentkezhetnek a kijelölő választmánynál. A bizottság nagyon bölcs volt: a szünet leteltével csak a polgármesteri állásra jelölt nyíltan bevallva, hogy a többi tisztségre való jelöltekről a polgármester-választás alatt határoz. *A Jászberény és Vidéke* elejtett megjegyzéseiből tudjuk, hogy a polgármesteri széket megpályázók személye ismert volt már a választást megelőző hetekben is, ahogy a táborok kiegyenlítettége is. A bizottság a polgármester-választás kimenetelétől tette függővé, hogy az egyes pozícióra kiket jelöl. Ebben szerepet játszhatott a győzteshez húzás jelensége, de gyakorlati megfontolások is, miszerint a város működőképességét egy polgármesterhez hű tisztikarral könnyebben lehet biztosítani, mint egy szivárvány-koalícióval.

Ekkor került először egymással szembe két apponyista politikus, Elefánthy Sándor és Koncsek István. Ők – bár Apponyi támogatásában megegyeztek – eltérő elitsoportok és társadalmi rétegek jellemző képviselői voltak, amely szembenállásokról a későbbiekben fogunk szólni. A polgármester-választást Elefánthy nyerte 100:73 arányban.

7. Országgyűlési választások

Az 1869-es választás

A dualizmus kori választások első, a kiegyezést legitimálni hivatott állomása az 1869-es követválasztás volt. Az 1865-ben megválasztott országgyűlés 1868. december 10-én zárt be. Rá két napra tért haza Sipos Orbán Jászberénybe, ahol már a határban 30 díszfogat s mintegy száz ember – földbirtokosok és értelmiségiek 12 lovas legény kíséretében – fogadta őt. A Jász-Kunság szerint minden párt képviseltette magát az alkalmon, amely állítás igazságtartalmáról – jelenléti ív híján – sajnos nem tudunk meggyőződni. A politikai elit részéről Beleznay Ignác városi és kerületi közgyűlési képviselő, a hölgyek nevében Sismis-Ágoston

Erzsébet „*az igazi honleány érzelmeit visszatükröző szavakkal*” köszöntötte Sipost. Beleznay tolmácsolta neki a választóknak a képviselő munkájával való megelégedését. Aznap este fákllyás menetet tartottak a képviselő tiszteletére, ami a Városházától indult, s mintegy kétszáz fő vett benne részt. Pintér Mihály főbíró üdvözölte Sipost, aki a tömeg üdvívalgásaitól alig hallható beszédet mondott.

1869. január 28-án választották a Balközép helyi tagjai tizedenként, azaz kerületenként Sipos Orbánt újbóli képviselőjelöltjüknek, akivel szemben Mizsei István Deák-párti (jobboldali) jelölt indult. A korszak politikai kultúrájáról árulkodó, hogy amikor Sipos Orbán a Városháza előtt elmondta kampányindító beszédét, a város főbírája, Pintér Mihály formálisan üdvözölte. Az erőviszonyokra jellemző, hogy amíg Sipos Orbán – olykor egymást követő napokon elmondott – beszédein több száz baloldali választó gyűlt össze, addig Mizseyt mindössze nyolcvan híve követte az ilyen alkalmakra. A balközép tábor hangulatára erőteljesen a „miénk Jászberény”-attitűd volt a jellemző, hiszen még az ellenjelölt gyűlésén is – nyilván az ő táboránál nagyobb számban – jelen voltak, és kivárták, amíg az ellentömeg széteszlik, mire hangos ujjongásba kezdtek. Sipos Orbán egy alkalommal türelemre és visszafogottságra is intette a mellette és Mizsey ellen tüntető tömeget, akik hazafelé menve – tehát az egész várost megörvendeztetve – énekelték kortesnótájukat:

*„Éljen, akit mi szeretünk!
Sipos Orbán a követünk!”*

A választások tisztaságának igényével és a választói magatartással kapcsolatban közölte felhívását a *Jász-Kunság* a választások előtti napokban, amelyben óva intett a választási csalásoktól (etetés-itatás, megvesztegetés, zsarolás), az ellentábor gyűlöletétől, és nyomatékosította a választó egész országot érintő felelősségét. A cikknek önmagán túlmutató jelentése van. Egyrészt felmondta a 19. századi klasszikus liberális hitvallást, miszerint „*Tiszteljük mindenkiket szabad meggyőződését, de kívánjuk meg, hogy a mienket is tisztelje mindenki*”, másrészt viszont árulkodik a szekértábor-logikáról is. A *Jász-Kunságot* nyilván a balpártiak olvasták nagyobb számban, tehát egy lapbéli felhívás természetszerűleg nekik szólt. Mit olvashatunk ki a szerzői instrukciókból? A lap figyelmeztette olvasóit a választói akarat befolyásolásának veszélyeire, vagyis a másik oldalról feltételezte ezt a módszert. Olvasóit visszafogottságra és türelemre intette, ami a balpártiak tömegrendezvényeken tanúsított magatartása miatt életszerű kívánalom. Zárásként pedig úgy fogalmazott, hogy „*A választások előtt ez [a cikk] kötelességünk, ez által még ellenfeleink tiszteletét is kivívjuk.*”, vagyis benne élt a szerző, a szerkesztők politikai identitásában, baloldali öntudatában az a gondolat, hogy ők képviselik a morálisan vállalható politikai kultúrát és az ország érdekét jelentő haladó szellemiséget.

A kampány pikáns mozzanatai közé tartozott azon balpárti szavazó esete, aki átigazolt a jobboldalra, de visszakíváncozott eredeti elvbarátai közé, és a visszafogadásért cserébe „*egy akó bort és két ürüt ígért*”, ám a balpártiak az ajánlat kétszeresét követelték a kérés teljesítéséért. Máskor a jobboldaliak követelték, hogy kerüljön le a Városházáról Sipos Orbán képviselőjelölti zászlaja, amire a baloldaliak azzal válaszoltak, hogyha a jászladányi és jászárokszállási városházákról is lekerül a jobboldali jelölt zászlaja, akkor ők is leveszik Sipos Orbánét. Mint utóbb kiderült, az árokszállási Városházán nem volt sem akkor, sem korábban

pártzászló, csak egy felirat nélküli nemzeti zászló, ami az alkotmányos választási mozgalmat volt hivatott jelezni. Sorozatos problémát jelentett az élénkülő plakátkultúra, pontosabban az azt helyettesítő falfeliratok, amelyek több esetben magánházakat ékesítettek.

A választásoknak ez időben is megvolt az a korporatív jellege, hogy egyes szervezetek testületileg álltak ki adott képviselők mellett. Ilyen volt a jászberényi honvédek bizalmi nyilatkozata Sipos Orbán képviselőjelölt mellett, amelyet az év március 15-e alkalmával fogalmaztak, s amit a következő számában közölt is a *Jász-Kunság*. Február 18-ától valamikor március első harmadáig 2150 fő vetette föl magát a választói névjegyzékbe, a 19 000 jászberényi lakos 8,84%-a (az országos 6,7%-nál némileg magasabb arány), ami a redemptio következményeként meglévő magasabb tulajdonosi aránnyal magyarázható, hiszen a vagyoni cenzust alkalmazó választójog ilyen irányú korlátozást jelentett.

A választások napja március 20-ára esett Jászberényben (országos szinten március 9-től április 13-ig tartott a szavazás), és reggel fél 7-től este 7-ig folyt a voksolás a Városházán. A választás a következő menetrend szerint zajlott: reggel megérkeztek a két jelölt törzstámogatói, akik elfoglalták az előzetes egyeztetések során megállapított helyüket a Városháza előtt, majd Pintér Mihály főbíró, választási elnök felkérte a két tábor jelöltjüket megnevezésére. A balpártiak közül Kiss László ajánlotta rögtönzött beszédében Sipos Orbánt, a Deák-pártiak nevében pedig ifj. Tarnay Károly Mizsei Istvánt. Ezt követően kezdődött meg a szavazás, amit hosszabb idő után a helyi jobboldali pártelnök zavart meg azzal, hogy bejelentette jelöltjüket, Mizsei István lemondását, visszalépését. A baloldaliak úgy határoztak, hogy ennek ellenére is folytatják a szavazást – tehát nem élnek az egy jelölt esetén fennálló közfelkiáltással választás lehetőségével –, nehogy okot adjanak Mizseinek utólagos jogorvoslati kérelem benyújtására. Ezután a jobboldali delegáltak elhagyták a szavazás helyszínét. Este 7 óra előtt bár biztosított volt Sipos Orbán elsöprő többsége, vagyis nem volt szükség a még nem szavazott baloldaliak voksaira, ezért Oláh Gyula megkérte a szavazásra váró lelkes baloldaliakat, hogy mondjanak le szavazati jogukról, mert már késő van, és biztos, hogy nyert a jelöltjüket. Ezekről az apró szépséghibáktól eltekintve a választás a következő egyértelmű eredményt hozta:

Sipos Orbán:	1637 fő	(99,4%)
Mizsei István:	10 fő	(0,6%).

A 2150 főből 1647 fő szavazott (76,6%), ami valószínűleg némileg magasabb arány lett volna a napvégi szavazás-berekesztés nélkül. Mizsei – finoman szólva – szerény eredménye abból adódott, hogy a választás megkezdése után valamikor Muhoray János Deák-párti elnök bejelentette a jelöltjüket visszalépését. Bár az adatokból így is kitűnik Sipos egyértelmű felhatalmazása, értelmezhetetlen a helyi jobboldaliak szervezetlensége és stratégia- nélkülsége, hiszen mi érdeke fűződik egy jelöltnek a szavazás napján való visszalépéshez? Visszalépni akkor szoktak, ha egy másik jelöltet akarnak győzelemhez segíteni egy harmadik jelölttel szemben (ez az eset itt nyilvánvalóan nem állt fenn), vagy ha eleve esélytelennek tartják magukat. De hogy erre az – egyébként valós – eleve esélytelenségre valaki a szavazás napján jöjjön rá, az óriási taktikai érzéknélküliségről árulkodik. Valószínűleg az történhetett, hogy észrevették a jobboldaliak, hogy senki sem szavaz a jelöltjükre, és el akarták kerülni a szégyent, esetleg óvást emelni a választás ellen, amint azt a balközépiek feltételezték.

Az 1872-es választás

A parlament mandátumának 1872. április 19-i lejártáig az ellenzéki obstrukciónak köszönhetően nem született meg az új választójogi törvény. A frakciópártok elmúlt hónapokban tapasztalt éles szembenállása a kortársakban egy igen agresszív és vére menő, az eszközökben nem válogató kampány képét vetítette előre.

A helyi választási kampány is új fordulatszámra kapcsolt, hiszen ez év március 24-én jelent meg a *Jászkun-Figyelő*, a Deák-párt helyi lapjának első száma, amelynek személyeskedő cikkei a *Jász-Kunság*ot is reakcióra készítették. Utóbbi észlelése szerint az ellenlap megjelenése óta tömeges volt az átigazolás a jobboldalról a baloldalra. Valószínűleg nem szolgálta a helyi jobboldal népfrontos nyitását a *Jászkun-Figyelő* azon névtelenül megjelent cikke, amelyben a virilis intézményét dicsérte, elismerve, hogy egyes képviselők választói akaratból nem kerülhettek volna be a kerületi közgyűlésbe, csak mint virilesek (ti. a 432 fős közgyűlés felét az automatikusan bekerülő legnagyobb adófizetők tették ki, és csak a másik fele volt választott képviselő). A lapot egyébként hamarosan otthagya egyik elindítója, Visontay János gimnáziumigazgató is.

A kampány okszerű kezdete az országgyűlés április 19-i feloszlása volt. Ezután érkeztek haza a képviselők saját körzetükbe, adtak számot hároméves munkájukról, s legtöbb esetben újráválasztott képviselőjelöltként vetették bele magukat a kampányba. Így történt ez Jászberényben is április 21-én, Sipos Orbán hazaértekor. Már a város határában fogadta őt Koór János, a Balközép helyi elnöke, s átadta neki az 1300 támogató által aláírt albumot. Ha ezt a gesztust egy képviselőjelölti ajánlásnak vesszük, akkor e szerint a korábbi választóinak a 79,4%-a ajánlotta őt, amely arányt napjaink képviselőjelöltjei is megirigyelhetnének. A néprajongásnak minden kelléke megvolt Sipos érkezésekor: „balpárti honleányok” adtak át neki koszorút, melyet „ezüst csengésű szavak” követtek. Este a *Jász-Kunság* szerkesztőségéből fáklós menet indult a képviselő házához, ahol „a választók érzelmeit Oláh Gyula tolmácsoló lelkes szavakban”, és minden ilyen szívből jövő köszöntést Sipos Orbán „eszmedús” és „roppant hatást szült beszéde” követte. Sipos Orbán május 9-i követjelentése is egy teatrális népszerűtet-aktusba torkollott, amikor a képviselő újbóli jelöltségtől való visszalépési szándékát a lelkes hívek egyszerűen nem fogadták el, a képviselő pedig meghajolt választói akarata előtt.

A pártpolitikai csatározások színterévé vált ezúttal a kerületi közgyűlés is, amely a képviselő-választást vezető kerületi központi bizottságról volt hivatott dönteni. A gyűlést frakcióülések és frakcióegyeztetések előzték meg, melyek nem hoztak előzetes sikert. A baloldal 40 főben határozta volna meg a bizottság létszámát, amelyből 34 fő (85%) baloldali, 6 fő (15%) pedig jobboldali lett volna. A közgyűlés végül 104:62 (62:38%) arányban ezt a javaslatot fogadta el, ám az ülés nem volt mentes az aktuálpolitizálástól. Szapáry István főkapitány elmarasztalta a baloldalt az obstruktív parlamenti viselkedéséért, a baloldaliak pedig kikérték maguknak, hogy a főkapitány kortes beszédet mondjon a jobboldal mellett a közgyűlésen. Papp Mór Deák-párti közgyűlési tag saját képviselői ambícióival magyarázta a kerületi választási székhelyek megváltoztatását. A jászberényi közgyűlés egyébként még azt a gesztust sem tette meg, mint amit a megyei, hiszen a 30 fős városi központi bizottság összes tagja balközépi lett.

A választási regisztráció május 25-e és június 7-e között zajlott, ezalatt 1911 fő (239 fővel kevesebb, mint három éve) vetette föl magát a névjegyzékbe. Elnézve a képviselőjelöltek listáját, látszik, hogy a Balközép képviselőik újraszámában bízott, hiszen a hétből csak két helyen változtattak a személyen: a jákóhalmi körzetben Pethes József helyett Oláh Gyula, Fülöpszálláson Ács Károly helyett Balogh Imre újonnan megválasztott alkapitány indult. Jobboldali jelölteknek egy ideig híre-hamva nem volt, egyedül a jákóhalmi körzetben szervezkedett baloldali vetélytársával egy időben Bartal György, egy másik kerület korábbi országgyűlési képviselője. Egyes kerületekben a Balközép egyezkedett a Szélsőballal, máshol a jobboldal a Szélsőballal. Ez is mutatja azt a feladványt, amit az egyéni kerületekre épülő, tehát a vesztes félnek 100%-os szavazatvesztéssel járó választási rendszer okoz: az összefogás-kényszert és az ebből kimaradni kívánók erkölcsi zsarolását. Míg a baloldal zömében helybéli jelöltekkel (több is jászberényi származású) próbálkozott, addig a jobboldal – helyi pártsejtjei gyengeségéről tanúbizonyságot adva – országosan ideirányított személyeket igyekezett indítani. Jászberényben Török Jánost indította a jobboldal, akit a Bach-rendszerben és a provizórium alatt vitt „magyarellenes” tevékenységével vádolt a baloldali sajtó. A rendkívül személyeskedő cikk szerint Török a választáson „szörnyet hal”, és azért egy kocsmá fölé tűzette ki a zászlaját, „mert így a követválasztás napján nem nagy megerőltetésbe kerül »meghótt« jelöltjének eltakarítása, amennyiben a zászló alatti boltban koporsóráktár van”.

Sokak szerint az 1872. évi választás volt a nagy megvesztegetések kezdete. Ezt a történelmi álláspontot látszik igazolni, hogy helyi sajtótermékek az előző választási kampánynál nagyobb mértékben vádolják az ellenfelet választási csalással: etetéssel, itatással stb. Élénk sajtóvita bontakozott ki a balközépi *Jász-Kunság* és a Deák-párti *Jászkun-Figyelő* között, amely cikkváltások érdemi kritikákat nem tartalmaztak, személyeskedést viszont annál inkább. Ebben a kampányban történt Jászberény azon szomorú eseménye is, amikor a két ellentábor a nyílt utcán összeverekedett, mely tömeget csak a helyi karhatalom tudta szétoszlatni. Ám a pártok hetilapjai gyökeresen ellentétes olvasatát adták az eseményeknek.

– *Jász-Kunság* (1872): „amint a baloldaliak a kópincze irányába értek – az ott felkészülve leselkedő Törökpártiak által oldalban megtámadtattak”

– *Jászkun-Figyelő* (1872): „a jobboldal jelöltje, Török János úr a múlt vasárnap [...] megérkezik. [...] tekintélyes tömegben mutatás magát a jobboldal [...] A baloldaliak egyszerre több oldalról nyomultak elő, s szorongatni kezdék a jobboldalt”

De mi történt valójában? Nyilvánvalóan látszik, hogy a primer tüntetést a jobboldaliak szervezték országgyűlési képviselőjelöltjük tiszteletére. A lapok semmilyen önálló helyi értéken értelmezhető baloldali eseményről nem számoltak be, tehát a baloldal felvonulása csakis ellentüntetés lehetett. Erre már volt példa az 1869-es választási kampány során. Ez az eset is egy szándékos provokációnak tűnik, csak azzal nem számoltak a baloldaliak, hogy az ellentábor most jelentősebb méretű és eltökéltebb lesz. Az, hogy ki volt ittas, vagy ki ütött először, valóban nehezen eldönthető. Lehetséges, hogy egymást provokáló szóváltások előzték meg a tettegességet. Az bizonyos, hogy a balpártiak kihívóan leereszkedők voltak a jobboldalhoz mind politikai súlyokra hivatkozva, mind haladó szellemű göggyűktől indítva. Az összetűzést – amelyben egyébként a baloldaliak mutatkoztak erősebbnek – a rendőrség a helyi honvéd-

laktanyából kirendelt gyalogság és lovasság segítségével oszlatta szét. 10-12 fő sérült meg, néhányan súlyosabban, a kezdeményezőket pedig felelősségre vonták.

Az országosan június 12-e és július 9-e között lebonyolított választásokat Jászberényben június 23-án tartották. A voksolás szokatlanul korán, hajnali 4 órakor kezdődött, ám a baloldali tizedek már hajnali fél 3 óta gyülekeztek, és mindkét tábor képviselői (a baloldaliak tömegben, a jobboldalból két fő) 4 óra előtt néhány perccel megérkeztek a városháza elé. A négy órai harangszó után következett a már megszokott procedúra: a főbíró felszólította a pártokat jelöltjeik megnevezésére. A Balközép nevében Koór János ajánlotta Sipos Orbánt. A Deák-párt az előző választáshoz hasonlóan megint elkövetett egy óriási bakit: a jelöléshez 10 ember ajánlása volt szükséges, de a jobboldaltól csak két fő volt jelen. Erre a körülményre a baloldaliak hívták fel a főbíró és az ő figyelmüket. Így egyikük elszaladt összegyűjteni másik nyolc embert, amit a baloldaliak – talán morális tartásukból, talán győzelmük biztos tudatában – türelmesen kivártak. Így hajnali fél 5-től már Török Jánosra is lehetett szavazni. Délután 1-re gyakorlatilag elfogytak a jobboldali szavazók, ezért a három évvel korábbi eszközhöz nyúlva, a baloldali vezetők berekesztették a szavazást. 1911 vagy 1863 főből 1316 szavazott (68,86% vagy 70,84%), a végeredmény pedig a következő lett:

Sipos Orbán: 999 fő (75,91%)

Török János: 317 fő (24,09%)

Az 1875-ös választás

1875-ben a korábbi Deák-párt és a Balközép fúziójából alakult Szabadelvű Párt a Balközép kipróbált képviselője, Sipos Orbán helyett Csernátony Lajost, a fülöpszállási kerület korábbi, szintén balközépi képviselőjét indította, akinek református vallása és korábbi fővárosi ellenzéki tevékenysége kiváltotta a helyi klérus és a nagygazdák ellenérzését. Rendőrségi iratok tanúskodnak arról, hogy Szedlák Károly segédlelkész – mai szóhasználatban: káplán – Csernátony ellen izgatott: a mise után magához hívatta, majd etette-itatta az embereket, s pénzt is ígért nekik. A baloldal erre a segédlelkész személyét sértő falfeliratokkal válaszolt. Csernátonyt végül megválasztották, aki azonban egy hónappal később a budapest-ferencvárosi mandátumát fogadta el a jászberényi helyett, így az év őszén pótválasztást kellett tartani. Ott szintén szabadelvű párti jelölt, az egri kanonok Babics János győzött, Csernátonyt pedig a város díszpolgárává választották.

A kampány – a segédlelkész magánakcióit leszámítva – a korábbiaknál visszafogottabban zajlott. A központi óriáspárt márciusi létrejöttével a győzelem nem volt kétséges, így a megvesztegetéshez, etetés-itatáshoz lényegi forrásokkal rendelkező két nagypárt nem volt érdekelt ilyen irányú erőforrásainak kiaknázásában, ezért ez a választási kampány komolyabb botrányok nélkül végződött. Hozzájárulhatott ehhez az is, hogy az új választási eljárási törvény sokkal szigorúbban szabályozta a kampányt: tiltotta a korteskedést, a pártszimbólumok középületekre való kitűzését, s mindezeket jelentős bírságok kilátásba helyezésével nyomatékosította. A helyi sajtó is veszített aktív, már-már terhes politikai tartalmából: a *Jász-Kunságból* 1875-re szinte teljesen eltűntek a politikai, főleg pártpolitikai és didaktikus ideológiai tartalmú cikkek, melyek helyét a város kulturális eseményeit és a gyász eseteket ismertető írások foglalták el. Az új választási törvény-

tervezetet korábban oly élesen bíráló lap terjedelmes cikksorozatban ismertette az új törvényt egy érzelmi elfogultságtól mentes szakkönyvből. Egyedül Pintér Mihály polgármestert bírálták a városban uralkodó közállapotokért: a kóbor kutyák jelentette veszély, vagy épp a higiéniai viszonyok hiánya miatt. Ez az év jelentette egyébként a hetilap végét, amelynek megszűnése – annak minden ellentmondásossága és mai szemmel nézve megmosolyogtató tudálékossága ellenére – egy nagy vesztesége volt a város helyi erőből szerveződő kulturális és szellemi életének.

Az 1878-as választás

Az 1875-ös pártfúziót el nem fogadók kiléptek a Deák-pártból, és báró Sennyey Pál vezetésével megalakították a Jobboldali Ellenzéket. 1878-ban több képviselő is kilépett a Szabadelvű Pártból, s megalapították a Független Szabadelvű Pártot. Az évben a Jobboldali Ellenzék és a Független Szabadelvű Párt egyesüléséből jött létre az Egyesült Ellenzék, amelynek vezetője Szilágyi Dezső, majd későbbi csatlakozása után jelentős vezéralakja gróf Apponyi Albert lett.

Az 1876-os közigazgatási reform felerősítette Jászberény kormányellenességét. 1878-ban Babics Jánost újból képviselőnek jelölte a Szabadelvű Párt, és mögötte állt a jászberényi politikai elit is Pintér Mihállyal az élen. A mezőgazdaság szegényebb és az ipar szereplői, valamint a szabadfoglalkozásúak nagy része ellenzéki érzelmű volt, és élesen szemben állt a városi vezetéssel. Kezdetben az Irányi-féle Országos 1848-as Pártban látták érdekeik védelmezőjét, ugyanakkor a képviselőnek felkért báró Baldácsy Antal nem vállalta el a jászberényi jelöltséget. A csak a saját gazdasági és politikai hatalmának konzerválásában érdekelt réteggel szemben szerveződni kezdett egy másik, szintén közép- és nagybirtokosokból, illetve értelmiségeikből álló tábor, akik a város partikuláris érdekeit (közigazgatási különállás, törvényszék megtartása stb.) is szem előtt tartották. A hajdani kiváltságosságra apelláló érvelésük sikeresebbnek bizonyult a tömegbázis építésében, mint Pintérék belterjes hatalomgyakorlása. Az ő jelöltjük volt báró Liphay Béla, aki az Egyesült Ellenzék programjával lépett fel. Az állag- és pozícióörző konzervativizmus, valamint a kiegyezés államrendszerének elfogadása összeférhető volt az udvarhú hagyományú, partikuláris érdekelttségű jászberényi politikailag aktív réteg főáramának gondolatiságával és jövőképével. Babics számára viszont a városi elit támogatása jelentős adminisztrációs és anyagi biztosítékot jelentett, ezért Liphay segítségére sietett az Egyesült Ellenzék egyik vezéralakja, gróf Apponyi Albert. Tudta, hogy a középrétegek a jelöltje mögött állnak, ezért a Pintér érdekköréhez tartozó nagybirtokos elitet kellett meggyőznie Liphay támogatásáról. „*Sorra látogatta a tekintélyes gazdákat, kifejtette előttiük elveit, ostromozta az erőszakot és lélekvásárlást.*” – emlékezett vissza a *Jász-Kürt* egyik publicistája 1906-ban. Apponyi rendkívül aktív volt, a hajnalig elhúzódó szavazás ideje alatt végig Jászberényben tartózkodott, folyamatosan mozgósított, szónokolt, aminek végül meg is lett az eredménye: Liphay Béla többséget kapott.

Az 1881-es választás

1881 májusában feloszlott az országgyűlés, és a korabeli szokás szerint küldöttség indult a helyi Mérsékelt Ellenzékből (1881 márciusától az Egyesült Ellenzék új neve) Liphay-hoz,

hogyan felkérjék a folytatásra. A képviselő azonban kijelentette, hogy nem kíván újraindulni, így nem fogadta el a jelölést. A hír kiszivárgásával a város politikai közvéleménye újból megmozdult. Köztudott volt, hogy a kormány az állami kiadások csökkentése végett elhatározta a jászberényi törvényszék megszüntetését, ezért sokan úgy gondoltak, hogy Jászberénynek egy tekintélyes kormánypárti képviselőre van szüksége, aki oda tud hatni, hogy a régi kiváltságos státuszának legalább ezek az utolsó morzsái megmaradjanak. Az 1878-as választási kampány során szívós munkájával nagy népszerűsége szerezett Apponyinak ez idő tájt írtak levelet a helyi egyesült ellenzékiek a kialakult helyzetről. Apponyi nem sokkal később a városba érkezett, és sorra látogatta az Egyesült Ellenzék helyi vezetőit, Bathó János ügyvédet és Báthor Gábort. Épp ez utóbbinál tartózkodott, amikor a Bathó János, id. Tarnay Károly és Koncsek István vezette küldöttség följajánlotta neki a jászberényi mandátumot, amit Apponyi el is fogadott. A Szabadelvű Párt Almásy Péter ügyvédet léptette föl. Mindkét tábor nagy erővel kampányolt, Apponyit pártbéli társai (Szilágyi Dezső és Pázmándy Dénes) is segítették Jászberénybe látogatásukkal. A választást végül fölényesen, több mint 600 szavazattal Apponyi nyerte meg.

Az 1884-es választás

A kormánypárt népszerűsége nagyon alacsonyan állt Jászberényben, ezért az 1884. évi választásokon már nem is indult szabadelvű jelölt a városban. Apponyinak ezúttal egy függetlenségi és negyvennyolcas párti jelölttel, báró Orbán Balázssal kellett felvennie a választási harcot. A konzervatív beállítottságú Jászberényben esélytelen Orbán hívei látványpolitizálásba kezdtek, s egyre durvább eszközökhöz nyúltak. Egy alkalommal, amikor Apponyi a piactéren programbeszédének elmondásába kezdett, köveket dobáltak felé, így kénytelen volt elvonulni híveivel, és egy zárt helyen – nyilvánvalóan kevesebb ember előtt – megtartani a beszédét. A választásokat ismét nagy többséggel ő nyerte meg.

Az 1887-es választás

1887. május végén oszlott fel az országgyűlés, s a választókerületeknek szóló királyi meghívólevél kiküldését követően kezdődött meg a tényleges kampány. Jászberényben a legnagyobb esélyes ismételten gróf Apponyi Albert volt, akinek legfőbb médiatámogatója az 1880-ban indult *Jászberény és Vidéke* című, önbevallása szerint: társadalmi hetilap volt. A képvise-

Gróf Apponyi Albert, Jászberény országgyűlési képviselője (1881–1933), kiegyezéspárti ellenzéki politikus

lőjelölt június 5-én érkezett a városba, hogy beszámoló – és egyben kampánynyitó – beszédét megtartsa. Fogadását – a Sipos Orbán-i időket idézve – támogatóinak lelkes készülődése előzte meg. A fent említett lap tudósítása szerint „*e fogadtatás szívélyesebb volt minden előzőnél, és hogy nagyrabecsült képviselőnk örömmel tapasztalhatta, hogy e város lakossága rajongó szeretettel csügg személyén*”. A városi elit mind felsorakozott Apponyi mögött: tiszteletére a Streitman-kávéházban rendezett ebéden a polgármester (Elefánthy Sándor) és a plébános (Koncz Menyhért) is felszólalt, majd a Bathó-kertben tartottak díszelőadást, amit az Ipartársulat helyiségében követett az esti vacsora.

Olyan magasan volt Apponyi nimbusza, hogy a helyi mérsékelt ellenzéki pártszervezet Apponyi-pártnak nevezte magát – még a hivatalos jegyzőkönyvekben is. Június 9-én tartották nagygyűlést, amelyen megalakították a végrehajtó bizottságaikat, és határozatot hoztak arról, hogy nem tartják „*a város javát és jobb jövőjét szíven viselő polgárnak azon választót, a ki a siker minden kilátása nélkül, csupán azért, hogy az általános ragaszkodásnak impozáns nyilatkozását megzavarja, ellentétes irányú mozgalmat indít meg, vagy ilyen mozgalomban részt vesz*”. Vagyis azzal az érveléssel találkozhatunk már a 19. század második felében is, hogy az emberek ne szavazzanak az esélytelen jelöltekre – mai szituációban megfogalmazva: kispártokra –, hanem csak a biztos befutót támogassák. További kívánalma volt az Apponyi-pártiaknak, hogy jelöltjüket egyhangúan közfelkiáltással, vagyis ellenjelölt nélkül válasszák meg. Hasonló volt a párt önértelmezése, mint a helyi balközépieké a hatvanas-hetvenes években: úgy tartották, hogy egyedül az ő jelöltjük jeleníti meg az egységes városi akaratot, és alkalmas a település hatékony érdekképviseletére. Minden más jelölt vagy politikai akaratnyilvánítás csak zavaró folt eme idilli képen.

A kampány során, a fentieknek megfelelően, állandó nyomásnak voltak kitéve a közvélemény-formáló orgánusok részéről az esetleges ellenjelöltek, mint akik a város érdekeivel mennek szembe pusztán rosszakaratból vagy érdekelvűségből. A kormánypártpártnak jelentős táborra nem lévén a függetlenségek szervezkedtek, a jelöltjük azonban még a választások napja előtt visszalépett, így úgy tűnt, hogy Apponyi egyhangúan lesz megválasztva. A biztosnak hitt győzelem tudatában vagy az eső miatt a 23 500 fős településen mindössze 530-an adták le a szavazatukat. Ezt a választói passzivitást használták ki a függetlenségek, akik a választás napján a várakozással ellentétben mégis jelöltek valakit: Orbán Balázs székely bárót. Azzal számolhattak, hogy a mérsékelt ellenzékienél jócskán kisebb táborukat a választás előtti éjszakán értesíteni, a szavazás napján pedig mozgósítani tudják, így – a sok Apponyi-szavazó otthonmaradása következtében – nagyobb eséllyel indulhat jelöltjük a választáson. Számításaik pusztán annyiban jöttek be, hogy Apponyi győzelmét valóban csak „elcsúfították”, illetve hogy a gróf nem tízszeres eredménnyel vert a jelöltjükre.

A választásokat országos szinten június 17. és július 26. között tartották, Jászberényben június 18-ára esett a voksolás napja. A délután egy óra után lezárt szavazás eredménye a következőképpen alakult:

Összesen szavazott:	530 fő (az összlakosság 2,25%-a)
Érvényes szavazat:	520 fő
Gróf Apponyi Albert:	412 fő (79,23%)
Báró Orbán Balázs:	108 fő (20,77%)

Az 1892-es választás

Apponyi az országgyűlés feloszlását megelőzően mondta el programbeszédét, melyet a magyar nemzethez intézett *Szózatban* tett közzé. A beszéd sarokkövei voltak a '67-es kiegyezés alapú ellenzékiesség, az államigazgatás reformja, a nemzeti nevelés és a nemzeti érzés erősítése (asszimilációs politika), valamint a valódi gazdasági függetlenség elérése. Ezzel a beszéddel alakult meg a Mérsékelt Ellenzék frakciójából a Nemzeti Párt. Apponyinak tehát számtalan dolga akadt az országos politikában, ezért nem érkezett túl sokat Jászberénybe látogatni, s a helyi pártsejt még 1892 elején sem adott semmilyen életjelet magáról – ahogy más pártok sem. Az uralkodó 1892. február 18-ára hívta össze újra az országgyűlést, így az addig lévő bő egy hónap alatt exlexben (törvényen kívüli állapot) tartották meg a választásokat.

Elmaradt Apponyi szokásos, nagy ovációt kiváltó és népünnepély-jelleget öltő látogatása is, aki helyett nyílt levélben fordult a választóihoz. A hideg téli időre és annak – a képviselőt és a választókat egyaránt érintő – egészségkárosító hatására hivatkozva nem állt módjában élőben előadni programját. Ezért a pártja sokszorosított programnyilatkozatát juttatta el a város lakosságához, és a nyílt levélben kérte további bizalmukat a méltatás, az értelmi és az érzelmi zsarolás eszközeivel: „*Őnök azokat [az elveimet] többszöri megválasztatásom által jóváhagyták, magukéinak vallották: biztosan remélem, hogy nem fognak azoktól eltántorodni most [...] Évek óta büszke vagyok jászberényi mandátumomra, melyhez semmi visszaélésnek gyanúja sem tapad [...].*”

Ez a néhány hét így gyakorlatilag a választás közjogi előkészítésével telt. Mivel 1500 fölé emelkedett a választásra regisztráltak száma, ezért a szavazást két bizottság előtt tervezték lebonyolítani. Mindkét bizottság a Városháza épületében székelt, s mindkettőben az Apponyi-párt prominensei foglaltak helyet (elnökök: Elefánthy Sándor és Koncsek István). A helyi szervek talán kicsit túlbuzgók is voltak e téren, hiszen olyan lelkesedéssel végezték a munkájukat, hogy a rendőrség megakadályozta a szabadelvűek Jász Kürt vendéglőben tartandó gyűlését arra hivatkozva, hogy a szervezők nem jelentették be kellő időben a rendezvényt.

A rövid, szokatlan időben (a dualizmuskori választásokat – az elsőt leszámítva – eddig mindig nyáron tartották) lévő kampánynak, társadalmi beágyazottságának és az újraindulók előnyének köszönhetően a január 28-án tartott jászberényi választáson ismét Apponyi nyert, s ezúttal – teljesülve sokak kívánsága – ellenjelölt nélkül egyhangúan, közfelkiáltással.

8. Az elitküzdelmek évtizede (1893–1902)

Jászberény legzűrzavarosabb és legártalmasabb időszakának jelképes előjátéka Pintér Mihály 1892-es halála volt. A kiegyezés helyben emblematikus alakjának, a Balközép-Szabadelvű-klientúra utolsó meghatározó képviselőjének eltávozásával szimbolikusan is lezárult Jászberény poszthatvanhetes korszaka. Az ezután következő időszak a nyolcvanas években formálódó elitek gazdasági és politikai küzdelmét hozta magával, amikor tíz év alatt hétszer választottak polgármestert, volt, akit háromszor, más csak egy óráig volt polgármester, és olyan is volt, aki valójában nem is volt az, mégis úgy emlékezünk rá.

Pintér Mihály a parasztember bölcsességével rekesztette be politikai pályafutását. 1879-ben nem is indult polgármesternek, első tanácsnokként, azaz helyettes polgármesterként tevő-

kenykedett 1884-ig, majd 1891-től haláláig. Közben a város nagyvonalú, bölcs öregjévé vált, aki végrendeletével örökre beírta magát a város karitatív jóakaróinak sorába. Közel egymillió forintos hagyatékából 200 000 Ft-ot hagyott a városra, 60 000 Ft-ot a gimnáziumra, a szeretője férjét pedig – azáltal, hogy az bérelte a Pintér-földeket – a város legnagyobb birtokosává tette. Sikerült úgy otthagynia a konfliktusos politizálást és végül e világot is, hogy a lakosság a város jóakarójaként, szorgos gazdaként emlékezett a képzetlen, korrupciógyanus ügyekbe keveredő ex-polgármesterre.

Az 1890. évi önkormányzati választás megmutatta, hogy a Koncsek-klikk nem elég erős, hogy átvegye a város irányítását az Apponyi-párti és a kormánypárti, a paraszti és az ipari, értelmiségi szavazatokat is elnyerni tudó Elefánthy-adminisztrációtól. A parasztpárt és az úri párt eleinte Apponyiban közös nevezőre letek, amit mutat az országgyűlési képviselő a polgármester általi szívélyes fogadtatása, Elefánthy szerepvállalása a választási bizottságban az országgyűlési választás idején, valamint az, hogy magát a polgármestert is Apponyi legközvetlenebb hívei (Bátor Gábor és Bathó János mint jelölők) juttatták hatalomba.

Elefánthy Sándor lemondása – a harc kezdete

1890-ben a parasztpárt elérkezettnek látta az időt, hogy átvegye a hatalmat, de ez, mint fentebb bemutattuk, kudarcra végződött. A konzervatív táboron megint az ellenoldal emblemikus figurájának a politikai életből való kilépése segített, ahogy történt ez Sipos Orbán 1875-ös távozása után és az 1890-es évek elején is. Az úri párt helyzete közgyűlési többsége ellenére az 1890-es évek elejétől kezdve egyre romlott. A város költségvetési hiánya tovább növekedett, és 1892-re elérte a 425 000 Ft-ot. A gimnázium államosításának terve, amelytől a kiadások csökkenését várták, egyelőre nem valósult meg. Az egyre határozottabban kormánykritikus hangot megütő Apponyi nem is tudott volna számottevő engedményeket elérni a városnak, de még önmagához képest is passzív maradt, hiszen a városvezetés egyre inkább az ellenzékévé kezdett válni. Azonban ez a körülmény hamar megváltozott. 1893 tavaszán kirobbant egy árvaszéki sikkasztási botrány, amely vizsgálátának a számai Elefánthy Sándor polgármesterig értek, aki ellen hanyag ellenőrzés címén fegyelmi indult. Az idős és beteges polgármester lemondott az állásáról.

Elefánthy 1893. június 16-ára rendkívüli közgyűlést hívott össze, ahol az elnöki széklet átadta Czigány János helyettes polgármesternek, s elmondta leköszönő beszédét. A jegyzőkönyv igen szűkszavúan tudósít az ülés konfliktusos részéről, amelynek részleteit csak a *Jászberény és Vidéke* című lapból ismerhetjük meg. Elefánthy először polgármesterré válásának körülményeit ismerteti, amely témát csak megemlíti a jegyzőkönyv, de ki nem fejt. A hetilapból azonban megtudjuk, hogy Elefánthy először nem akarta elfogadni a jelölést, mert féltette a 750 Ft-os tisztii ügyészi nyugdíját, s nem akarta kitenni magát a választási harcnak és az esetleges kudarcnak. Az első akadály azzal hárult el, hogy Gyárfás István akkori táblabíró közölte, hogy nyugalmazott állami tisztviselő nem állami szolgálat esetén is megtarthatja a nyugdíját. Ez az egész érvelés sántít, mert a polgármesteri minimum, tehát a városi szabályrendeletben megszabott fizetés (800 Ft) is több volt, mint a nyugdíja, ráadásul a törvény lehetővé tette a magasabb fizetési kategóriába (1200 Ft) kerülését. Ezután egy hétfős bizottság kereste fel, akik stratégiai megfontolásokat hangoztattak, ti. hogy „az

Apponyi-párt érdeke is ezt kívánja”. Ez a kezdeményezés átvételéről fentebb írt szándékot jelentette, hogy ne a korábbi Balközép-tábor jelöljön polgármestert, hanem a Liphay megválasztását elősegítő konzervatív kör. A hétfős bizottságnak feltehetően tagja volt Bathó János, Bátor Gábor, a két Tarnay Károly és talán Koncz Menyhért plébános is.

Ezután védőbeszédet mondott maga mellett a leköszönő polgármester, amit mind az újság, mind a jegyzőkönyv közöl. Ezek szerint Elefánthy az első ciklusban nem tartott igényt a magasabb fizetésre, amivel néhány ezer forintot megspórolt a városnak. A bizonytalanság abból adódik, hogy a jegyzőkönyv 1200 Ft-nak írja a magasabb fizetést és 3600 Ft-nak a megtakarítást, ami viszont nem jön ki a 800 Ft-os alapbér és az 1200 Ft-os magasabb fizetés különbségének (400 Ft) hattal való megszorzásából, csak 2400 Ft. A hetilap viszont 1300 Ft-nak tünteti fel a magasabb fizetést, és – helyesen szorozva meg az 500 Ft-os különbséget – 3000 Ft-nak a megtakarítást. Ezen kívül kijárta, hogy a város mentesüljön a katonai elszállásolás évi 900 Ft-os költségétől, ami a tízéves időtartam alatt 9000 Ft-ot hagyott a városnál. Az 1887-ben a városra illeték egyenérték címén kivetett évi 1680 Ft-ot 420 Ft-ra szállította le, ami tíz évre nézve 12 600 Ft megtakarítást jelentett. Így összesen kb. 24 000 Ft költségtől mentette meg a várost, ami több volt, mint a 14 év alatt felvett polgármesteri illetménye (19 200 Ft), tehát legalább azt a pénzt kigazdálkodta, amibe ő került a városnak. Kijelentette, hogy egyszerű képviselőként továbbra is szolgálni kívánja Jászberényt és segíteni az új polgármestert, bárki legyen is az – finoman utalva a két, egyre formálódó és egyre inkább elkülönülő tábor várható éles küzdelmére. Ezután kivonult a teremből, és következett Jászberény történetének addigi legviharosabb közgyűlése.

Horváth József azt javasolta, hogy Elefánthy lemondása feletti sajnálkozását a közgyűlés jegyzőkönyvileg fejezze ki, amit Simon Ferenc azzal egészített ki, hogy kérjék meg Elefánthyt hivatalának továbbvitelére utódja megválasztásáig. Ezért 5 percre felfüggesztették a gyűlést, és felkeresték Elefánthyt, aki azonban visszautasította a kérést. Az ülés újbóli megnyitása után Pethes Pál indítványozta, hogy a közgyűlés tudassa a lemondást az alispánnal, s kérje, hogy mielőbb tüzze ki a tisztújító közgyűlés időpontját. Ezzel szemben szólalt fel Hild Viktor, aki egy rokona megbízólevelével nyert képviselői helyet, hogy indítsanak egy küldöttséget a főispánhoz, és kérjék meg, hogy hosszabb időre nevezzen ki egy helyettes polgármestert Jászberény élére. Indítványát azzal indokolta meg, hogy úgyszemint vállalkozna senki a város vezetésére, a jelenlegi gondok megoldására. Valójában attól tartott, hogy Elefánthy kiesésével Konczek István szerezheti meg a többséget. Hild Viktor javaslatáig tart a jegyzőkönyv eseményismertetése, s utána egyből arról ír, hogy a Hild Viktor és Paray Imre között kibontakozott személyeskedésről hogyan ítél a közgyűlés. De hogy mi történt addig, arról csak a *Jászberény és Vidéke* tudósít.

Hild szerint *„bárki választatik meg polgármesternek, rövid időn belül lejárja magát, népszerűtlenné lesz, lejárja magát, mert annak ezen a tisztikaron hohér munkát kell végeznie, akasztatni, lefejeztetni, a hydra fejét levágni stb (A „Jászság” stílusában.) [kiemelés az eredetiben]*”. A *Jászság* című lap Hild Viktor újságja volt, ahol hasonló stílusban támadta a város vezetőit, a későbbiekben kifejezetten Konczek Istvánt és Apponyit. Javaslatára ellen Pethes Pál és Koller Kálmán szólaltak fel, miszerint az törvényellenes, hiszen a városi tisztikar bármely tagjának választása a települési közgyűlés joga és kötelessége, a vármegyei kijelölés csorbítaná a községi autonómiát, ami Jászberényben különösen kellemetlen emlé-

keket idéz fel, Simon pedig nevetségesnek tartotta Hild érvelését. Többek felszólalása után Muhoray Titusz tiszti ügyész szólalt fel a kompetencia pozíciójából, hogy a közgyűlésnek más feladata nincs, mint tudatni az alispánnal a lemondást, a többi teendőt ő végzi el a törvény szerint. Hildnek szánt mondatai a *Jászberény és Vidéke* függő beszédes elbeszélésében: „*Hild Viktor úr úgy tünteti fel beszédében a tisztviselőket, mint akik hóhér kézre, akasztófára valók. Igaz, hogy egyik-másik ellen fegyelmi vizsgálat van elrendelve, ő maga is fegyelmit kért maga ellen éppen azon megfizetett támadás miatt, melyet Hild intézett ellene. Ez az ember, kit családja és a társadalom kidobott magából, kit a törvényszék gondnokság alá helyezett, ki most megbízó levelet kerítvén, a képviselőtestület által kívánja magát rehabilitáltatni, ez támad, de tudja meg, hogy a felsőbb bíróság az ellene emelt vádakat ítéletével megdöntötte, hogy az a megfizetett támadás... (Muhoray vízért kiált, elsápadt s azt lehetett hinni, hogy a rajta erőt vett indulatok rohama alatt összerogyik. Fejére jeges borogatást alkalmaznak s midőn jobban lett, beszédét folytatta) Ez az ember (Hild) erkölcsi és anyagi halálba akart kergetni, magamat és családomat akarta meggyilkolni... [kiemelés az eredetiben].*” Muhoray kirohanásából láthatjuk, mekkora indulatokat keltett Hild Viktor jászberényi tevékenysége a helyiekben. Hild veszélyességét bizonyította, hogy a feljelentés-áradat mellett (amely önmagában közösség- és közbizalom-romboló) nem riadt vissza az alkotmányellenes megoldásoktól sem, csakhogy ellehetetlenítse politikai ellenfeleit (ld. kinevezett helyettes polgármester koncepció). A folyton a jász érdekeket hangsúlyozó közírótól meglehetősen ellentmondásos javaslat volt Jászberény élére főispáni kinevezéssel vezetőt ültetni. A már addig is pattanásig feszült hangulat azonban tovább fokozódott az ülésen, amikor Paray Imre félbeszakította Muhoray indulatos monológját: „*Paray Hildre mutatva kiáltja: gyilkos (némelyek szerint a kezében lévő tollkessel fenyegető mozdulatot tesz, hogy ha más nem, ezt az urat majd meggyilkolja ő; a képviselők előbb szörványosan, majd tömegesen kiáltják: ki vele, ki kell dobní és Hild jónak látta a polgármesteri szobán át elmenekülni) [kiemelés az eredetiben].*”

Az ezután történeteket már a jegyzőkönyv is közli: Dorfner Antal széksértéssel vádolta meg Paray-t a közbeszólása és állítólagos fenyegető mozdulata miatt, mire a képviselőtestület ugyan elismerte a közbeszólás helytelenségét, de meg nem büntetette a képviselőt. Muhoray visszautasította az ellene felhozott vádakat, a testület pedig határozatot hozott az alispán értesítéséről.

Az eset sajnos nem volt egyedi jelenség. Ez az ülés volt jogi értelemben és tónusát tekintve az ezt követő zűrzavaros és hideg polgárháborús időszak nyitánya Jászberényben. Azok a hangok és tettek, amiket az ülésen a képviselők megengedtek maguknak, jellemezték az évtized politikai viharait. A küzdelmek alapkonfliktusa a város iparosainak, liberális értelmiségének és a nagygazdáknak, konzervatív értelmiségnek a küzdelme a város gazdasági és politikai pozícióiért. A kiobbantó ok pedig Elefánthy lemondása-lemondatása volt, amiért a volt polgármester vele azonos nevű fia és az úri párt tagjai esküdt ellenségüknek tekintették Koncsek Istvánt és szövetségeseit. Az események főszereplői az egyik oldalon Hild Viktor provokátor, Czigány János, Almássy László, Eördögh Oszkár és Török Aladár, a másik oldalon Koncsek István korrupcióval vádolt és megbuktatni kívánt polgármester, Koncz Menyhért, Muhoray Titusz, Eördögh János és Bathó János lettek.

Koncsek István megválasztása

Két nappal később Bathó János informális képviselői értekezletet hívott össze a közbirtokosság irodájába, ahol a 200 fős testületből alig 50-en jelentek meg. Ennek oka, hogy többen nem kaptak meghívót, és a birtokosok nagy része a földeken volt. Bathó arra ösztönözte a gyűlést, hogy a polgármesteri tisztségre nézve állapodjanak meg Koncsek István személyében. Ez ellen – néhány főt képviselve – csak Dorfner és Pethes szólalt fel, hogy az alacsony megjelenésre és az információhiányra való tekintettel hívjanak össze egy másik értekezletet is, mert szerinte van jobb jelölt is Koncseknél. Ellenben ha a kibővített ülésen is Koncsek jelöltsége nyeri el a többséget, ők alávetik magukat a többség akaratának, mert az egyhangú jelölés és választás jelen helyzetben indokolt. Ebben végül megállapodtak a jelenlévők, és április 21-ére napolták el az értekezletet.

Koncsek azonban nem csak a jászberényiek támogatását kívánta elnyerni, sőt mondhatni, hogy gyakorlatilag kész helyzet elé állította őket. Még a Bathó-féle értekezlet előtt Szolnokra utazott a főispánhoz, ahol a jászberényi politikai helyzetről egyeztettek. Egyes híresztelések szerint Koncsek kilincselte a főispánnál támogatása megszerzéséért, aki azonban visszautasította. A *Jászberény és Vidéke* tudósítása szerint viszont Koncsek nyilatkozott a vármegyei támogatás tényéről. Minden jel arra mutat, hogy Elefánthy lemondása nem érte váratlanul a politikában benne lévőket. Az sem zárható ki, hogy az ellene folytatott fegyelmi vizsgálat háttérben is politikai ellenlábasai álltak. Mindenesetre Bathó úgy ajánlotta Koncseket a szelektált testület figyelmébe, hogy az már bírta a vármegyei vezetés támogatását, és ezt nem is felejtette el nyilvánosságra hozni. Elefánthy távozása nagy veszteséget jelentett az úri pártnak és társadalmi bázisuknak, és lehetőséget a parasztpártnak, de a városnak is. Bár a korszakban nem voltak szokatlanok a testületi megmozdulások, szeretet-kinyilvánítások, mégis jelentéssel ruházható fel, hogy a képviselő-testület, a gimnázium tanári kara és a katolikus legényegylet is magánlakásán kereste fel a volt polgármestert az elbűcsúzás céljából. Viszont ettől eltérő hangok is voltak. Az egykorú közhangulat nehezen rekonstruálható a jegyzőkönyvek és a (párt)újítások alapján, annyi azonban bizonyos, hogy Elefánthy gyengekező vezetőnek tartották. Számos utalást tett arra a *Jászberény és Vidéke*, hogy nem minden a polgármestereken múlik, hanem a tisztikar többi tagján is. Hild Viktor szerint teljes tisztkar-csere szükségeltetne, ami nyilván azt jelentette, hogy Elefánthy nem tudta megzabolázni a szerinte korrupst vezetőket. Egy-két példa is a rendelkezésünkre áll, hogy illusztráljuk Elefánthy káderpolitikáját. Az italmérési illetékek megállapítására rendelt bizottságba a város részéről Schwarz Hermant nevezte ki, akinek nemcsak üzlete volt, de mint regálébérlő 15 másikkal is összekötötésben állt. A bizottság elnöke – a kiáltó összeférhetlenség miatt – ezt nem fogadta el, így ifj. Pénzes István képviselte a várost. A jogvégezett Elefánthy nyilván nem felejtette el az összeférhetlenségi szabályokat, hanem nem tudott ellenállni a gazdasági lobbij erejének.

Jászberény számtalan – többségében régről hozott – bajjal küszködött. Átláthatatlanság és szerveztlenség uralkodott mindenütt. A gyámpénztár állapotával az évek óta folyó vizsgálatok ellenére sem voltak tisztában. Az adókat és illetékeket még mindig 5-6 ember szedte be. Hiába volt 58%-os a pótdadókulcs, csak a költségvetési lyukak betömésére volt elegendő, beruházásokra, fejlesztésekre nem jutott belőle. Egy erőskező vezetőt akartak a város élére,

*Koncsek István, Jászberény polgármestere
(1893–1896 és 1902–1914),
Alpönyi híve, a parasztpárt vezetője*

és többen Koncsek István volt közbirtokosági elnökben látták ezt a lehetőséget. Bathó János április 21-ére újból jelöltválasztó értekezletet szervezett, amire minden képviselő hivatalos volt, viszont körülbelül csak 120-an jelentek meg, akik egy fő kivételével Koncsek mellett foglaltak állást, így egyhangúlag őt jelölték. A távol maradt képviselők egy része pedig felkereste Mallár József nyugalmazott törvényszéki bírót, és felkérte polgármesterjelöltnek, aki ezt el is fogadta. Ez a tábor április 25-én tartott értekezletet, hogy erejét számba vegye, ami azonban nem növekedett a napokban. A harmadik jelölt Czigány János helyettes polgármester volt, aki értekezletet sem tartott, mert tisztában volt szűkös táborával. A *Jászberény és Vidéke* helyzetelemzése szerint Koncsek mellett állt 120, Mallár mellett 40, Czigány mellett pedig 20 képviselő. A Koncsek-tábor erős nyomást gyakorolt a képviselőkre, hogy az egyhangú választást biztosítsa. A *Jászberény és Vidéke* szabályos kortes-írást közölt mellette. Ismertette ugyan a másik két jelöltet is és elismerte alkalmasságukat, mégis Koncsek egyhangú megválasztása mellett érvelt, nehogy a jelöltek „felesleges izgalmaknak és a választással együtt járó kellemetlensé-

geknek” tegyék ki magukat. Ennél valamivel épületesebb volt az az érve, hogy az 1890-es választás után is konzerválódtak az akkor megjelenő pártviszonyok, s minden várost érintő döntést az befolyásolt. Egyhangú választás esetén viszont a politikai érdek mellett helyet kaphatna a szakmaiság is. A végén nemes egyszerűséggel kinyilatkoztatta, hogy Koncsek megválasztása biztosított, a többieknek nem is érdemes elindulniuk, csak az összképet rongják. (Hasonló volt az érvelése 20 évvel korábban a *Jász-Kunságnak* is Sipos Orbán mellett. Áruklodó mindez a kezdeti többpártrendszer pluralizmusának ellentmondásosságairól.)

Az alispán elfogadta Elefánthy lemondását, és április 30-ára tűzte ki a tisztújító közgyűlés időpontját. A rövid idő, ez esetben alig két hét, a többségben lévő és jobb szervezeti háttérrel rendelkező jelöltnek kedvez mindig. Épp ezért a Koncsek megválasztásában ellenérdekeltek megfellebbezték a lemondás elfogadását, hogy ezzel is növeljék a kampányra rendelkezésükre álló időt. Az 1886. évi XXII. tc. 103 §-ának második bekezdésére hivatkoztak, miszerint „A fegyelmi eljárás elrendelése után az eljárásnak jogerős fegyelmi határozattal való befejezéséig lemondásnak rendszerint nincs helye. Kivételes esetekben azonban, ha a vétség előreláthatólag enyhébb beszámítás alá esik és vagyoni felelősség kérdése fenn nem forog, sőt a lemondás elfo-

gadasát a közszolgálat érdeke kívánatossá teszi, a lemondás elfogadható [kiemelések tőlem]”. Elefánthy ellen két éve folyt többszörös fegyelmi vizsgálat az árvapénztár rendezetlenségének ügyében, ami azóta nem ért el eredményeket. Mivel a vagyona biztosítást vezettek, így ugyanezen paragrafus első bekezdése értelmében, miszerint a „*hivatalból kilépett eljáró ellen vagyoni felelősség esetén [...] a fegyelmi eljárás folytatandó s jogérvényes határozattal befejezendő*”, nem szabadult volna fel a vagyoni felelősség alól. Azzal együtt, hogy enyhébb beszámítás alá esne-e az ügye, látható, hogy igencsak a jogértelmező megítélésére és mérlegelésére volt bízva a fellebbezés elbírálása.

A belügyminiszter végül rendeleti úton utasította az alispánt a tisztújító közgyűlés elhalasztására, amit az április 30-án összegyűlt képviselők csak az ülésen tudtak meg az alispán levelét felolvasó helyettes polgármestertől. Tudni kell ehhez a döntéshez azt is, hogy a jelöltek közül Mallár törvényszéki bíróként, tehát kormánykinevezettként intézményi kapcsolatban is állt a kormánnyal, s Czigány is a kormánypárt felé kacsintgató úri párthoz tartozott. Az érthető politikai szándék mellett azonban veszélyeket is rejtett magában az elhalasztás, hiszen már több mint egy éve folyt a Pintér-hagyaték feletti torzsalkodás, ami teljességgel megbénította a városi közhivatalokat, és számos más ügy is elintézésre várt: a földműves iskola, a fogadóépítés, artézi kút fűrése, az állandó lóvásárt fogadni képes épületek létesítése, a városi pénztár és az árvaszék rendezése, mely utóbbi a korszak „darázfészkének” számított, amibe Pintér óta senki sem akart belenyúlni (egyesek szerint ő telepítette oda a darazsakat). A Koncsek-pártiak természetesen nem nyugodtak bele a megkérdőjelezhető döntésbe, amely alapján akár évekig polgármester nélkül maradhatott volna a város (a már két éve tartó árvaügyi fegyelmi vizsgálat lezárásáig). Május 4-én a Jászberénybe látogató alispánt díszesen fogadták és megvendégelték, aki tanácsokkal látta el őket. A földműves iskola ügyében egyébként a földművelésügyi miniszterhez indított küldöttséget kibővítették, és május 8-án Széll Kálmán belügyminisztert is felkeresték: ismertették vele a helyi viszonyokat és jogértelmezésük szerint a lemondás elfogadhatóságát és a mielőbbi polgármester-választás szükségességét. A deputáció fogadását Apponyi eszközölte ki az illetékes miniszterekért, tagjai pedig a következők voltak: Koncz Menyhért plébános küldöttségevezető, Horváth József közbirtokossági elnök, Bathó János, ifj. Streitman András, Muhoray Titusz, Eigen Pál, Sárközy János, id. Péntes István, Buck Dávid, ifj. Fecske János, Vallus János, Friedvalszky Gergely, Sass Pál és Oláh Liba Pál. A belügyminiszter közölte, hogy bár eljárása törvényszerű volt, belátva a gyors tisztújítás szükségességét, meggyorsította a fegyelmi vizsgálatot, ami néhány hét múlva be is fejezheti munkáját. Így is lett, amit két év alatt nem tudtak elvégezni, azt most, hogy éléssé vált a helyzet, néhány hét alatt el tudták intézni. Csak sejteni lehet, hogy Apponyi keze is benne volt a dologban, akinek elemi érdeke fűződött ahhoz, hogy hozzá hű városi vezetés legyen. A döntésig azonban folyt a választási kampány. A Koncsek-párt biztos többsége tudatában nem konfrontálta magát, az egységet kívánta megőrizni. Annál inkább kampányolt a Mallár-párt. Egymást érték a kerületi kisgyűlések és a kiírott sörshordók. A Czigány-pártiak pedig meglebegtették, hogy ha Czigány nem lép fel, akkor ők Koncsekre szavaznak, amit Czigány János a *Jászberény és Vidékének* írt nyílt levelében cáfolt. A szerkesztő azt is tudni vélte, hogy Czigány a Mallárt támogatók ívére iratkozott fel. A fellebbezők egyike a fellebbezését visszavonta, egy másik pedig – a *Jászberény és Vidéke* értesülései szerint – csak most tudta meg, hogy mit írt alá, ugyanis azt hitte, hogy a vásártér visszahelyezése ellen tiltakozik. Ezt pedig Pósa Károly utasította vissza az egyik fellebbező kör nevében.

Mindenkit váratlanul ért az alispán május 25-én megérkező levele, amelyben tudatta a belügy-miniszter határozatát a tisztújítás engedélyezéséről, amit az alispán május 28-ára ki is tűzött.

A tisztújító közgyűlésen – szokás szerint – az alispán elnökölt, aki Elefánthy Sándort és Czigány Jánost nevezte ki a kijelölő választmányba, a képviselő-testület pedig Bathó Jánost és Horváth Istvánt. Nagy szerepe nem volt a bizottságnak a két jogászvégzettségű jelentkező elbírálásával. Czigány az utolsó nap visszalépett. Ő a Mallár-párthoz, hívei nagyobb része pedig Koncsek táborához csatlakozott. Sismis József és 15 társa név szerinti szavazást kért, aminek eredménye a következő lett: Koncsek István 102, Mallár József 54 szavazat. A *Pesti Napló* értesülései szerint Koncz Menyhért, a szavazatszedő bizottság elnöke felbontotta a zárt cédulákat, amivel a szavazás titkosságát sértette meg. A *Jászberény és Vidéke* ezzel szemben azt állította, hogy a Koncsek-tábor nyílt cédulákkal szavazott, Mallárék pedig zárttal, így a cédulafelbontás nem járt volna többletinformációval, és Koncz valójában csak ellenőrizte a zárt cédulák számát, mert egyes Mallár-pártiak több cédulát is be akartak csempészni az urnákba. A lap számítása szerint így is sikerült csalniuk, mert 156 szavazócédula lett leadva, holott csak 155-en szavaztak. A polgármester-választást tanácsnok-választással köztették egybe, ahol hat személyt választottak.

Tanácsnok-választás 1893. május 28-án

Jelöltek		Megválasztottak	
Koncsek-párt	Mallár-párt	Neve	„Pártja”
id. Sárközy János: 91	Almásy Árpád: 19	Sárközy János	Koncsek
Vallus János: 89	Répás János: 17	Vallus János	Koncsek
ifj. Fecske János: 88	Sisa Pál: 8	ifj. Fecske János	Koncsek
id. Pénzes István: 87	Kisnémet János: 6	Pénzes István	Koncsek
Friedvalszky Gergely: 73	Kármán István: 7	Friedvalszky Gergely	Koncsek
Hegyesi Nagy István: 47	Vékás Kovács Imre: 8	<i>betöltetlen</i>	
/	Szikszai József: 3	/	
	Bárkányi Donát: 1		

Összesen 103 szavazat érkezett, amiből egyet érvénytelennek találtak. Mivel Hegyesi Nagy István nem nyert abszolút többséget, ezért közte és az utána következő Almásy Árpád között új szavazásra volt szükség, amit az idő előrehaladta miatt másorra halasztottak. A sajtó korábban meglebegtette Bathó János és Eigen Pál esélyességét is a tanácsnoki állásokra, azonban ők a jelöltek között sem szerepeltek. Az eredményekből érződik a győzteshez húzás

mellett a nagybirtokosok, nagyvállalkozók tekintélye, ám Hegyesi lemaradása árulkodó. Ez úgy is értelmezhető, hogy nem Koncsek személye volt az összetartó erő, hanem a szociokulturális miliő és a gazdasági érdek, valamint az ellenzék nem volt egységes, hiszen egyikük sem kapta meg Mallár szavazatainak a felét sem. Pethes Pál óvást emelt a választás ellen, bár elismerte annak törvényes lefolyását. Indokait a fellebbezésében ígérte kifejteni.

Az alispán tiszteletére bankettet rendeztek a Streitman kávéház nagytermében, ahol késő estig tartott a mulatozás. Pohárköszöntők sora hangzott el, egymást üdvözölték a zömében Koncsek-párti résztvevők, de az ellentábor is képviseltette magát.

Koncsek István első ciklusa (1893–1896) – Az árvaszéki ügyek rendezése

Amint lement a választás, a vármegyei hatóság rászállt Jászberényre. Június 14-én Almásy Géza főispán érkezett személyesen a városba, és a korábbi egynapos, felvonulásokkal és bankettekkel eltelt látogatásaival szemben öt napig tartózkodott Jászberényben a közügyeket ellenőrizni. Csak az első nap fogadta Koncsek ebédmeghívását, ahol ő fizetett, valamint a vizsgálat után Koncz Menyhértét, illetve rövid ideig részt vett a tiszteletére rendezett banketten, és végig Monostoron éjszakázott. Két tisztviselő ellen fegyelmi eljárást indított. Az egyik Muhoray Sándor árvaszéki ülnök volt, aki egy – elvileg – saját maga által fogalmazott és írt határozatot sem tudott elolvasni.

Az árvaszéki rendezetlenségek további és mélyebb feltárására a megyei árvaszéktől érkezett két tisztviselő, akik közül az egyik történelmi korszakokra osztotta az árvaszék működését. 1884-ig tartott az ókor, töredékes forrásanyaggal és megfejthetetlen rejtélyekkel. Például Luck Ignác volt közgyám 1872. évi utolsó számadása szerint az árvaszékeknek volt közel 20 000 Ft tőkéje, míg Sipos István új közgyám 1873. évi számadása szerint 11 Ft 25 kr-ral (!) vette át a hivatalt. Megvolt-e egyáltalán az a pénz 1872-ben, s ha igen, hova tűnt 1873-ra? A középkor 1890-ig tartott, s a személyi önkény jellemezte: „*mindenki azt tette, ami neki tetszett. Az adósok közül az fizetett, akinek éppen tetszett, hacsak rossz lábbon nem állt az árvaszékkal. A legfontosabb ügyek ülésen kívül lettek elintézve, a halálesetek évek múlva, fogyatékosan vagy éppen nem is lettek felvéve.*” 1890-től tartott az újkor, amikor a tisztviselők felfedeztek néhány 13 éve meghozott törvényt, amiket még mindig nem tartottak be, de legalább már tudtak róla. A legnagyobb probléma az árvaszéki kölcsönöknél mutatkozott, amit az igénylő az ingatlana egyharmadáig vehetett fel. E szerződéseknél azonban Muhoray Titusz tiszti ügyész egyszerre képviselte a hitelfeltevőt és az árvaszéket (a hitelezőt) is. Az ingatlanokat pedig nem becsülték fel, ezért megegyezés kérdése volt az egyharmad rész, vagyis a kölcsön nagyságának megállapítása. Ráadásul fedezetként nem terheltek rá az ingatlanra, így az adós fizetéseképtelensége esetén a pénz behajthatatlan maradt. Az árvaszéki ülnökök – az ügyrenddel ellenkező módon – maguk mentek a hagyatéki leltározásra, amin nem vett részt sem becsüs, sem tanú, maguk állapították meg a leltározási díjakat, így ez is a visszaélések melegágya lett, amit bizonyított az árvaletár ingatlanhiánya. A hiány 30 000 Ft-ra rúgott, aminek pótlása – ha a felelősöktől behajtani nem lehetett – végső soron a várost sújtotta, ha nem, akkor az örökségüket kivenni szándékozó nagykorúvá vált árvákat. A vizsgálatot vezető megyei tisztviselő javasolta az ügykezelés precizitását, a hatáskörök tisztázását és személycseréket is. Kendőzetlenül a Megyei Törvényhatósági Bi-

zottság elé tárta Muhoray Titusz tiszti ügyész és Muhoray Sándor visszaéléseit. Előbbi évek óta tiszteletdíjat vett fel a rábízott ügyek rendezésére, amiből semmit sem végzett el. Sipos István közgyám működésében nem tartotta bizonyíthatónak a rosszhiszeműséget, bár az ár-
vák javára évek óta magasan tartott kamatok az árvaszék tetemes hiányának látható okozói voltak. Végül elismerően nyilatkozott Koncsek Istvánról, aki készségesnek mutatkozott az ügyek felgöngyölítésében.

Sipos István a helyi sajtóban reagált a személyét érintő vádgyanús értelmezésekre. Emlekei szerint 1873-ban készpénzben vett csak át 11 Ft 25 kr-rt, kötvénykövetelésben 21 000 Ft-ot, aminek legnagyobb része lefizetés alapján megszűnt, a számadási okmányokat leadta az akkori számvevőnek, Liphay Andornak átvizsgálás céljából, s hogy ő mit tett vele, azt Sipos nem tudta.

A Törvényhatósági Bizottság felfüggesztette állásából Muhoray Sándor árvaszéki ülnököt – aki ellen már az előző évben is indult fegyelmi eljárás, mert egy szerződés alá egy halott nő nevét írta és a saját kézvonását utána tette –, amit a Belügyminisztérium is jóváhagyott, s az árvaszék többi tagja ellen is – az elnök-polgármestert leszámítva – fegyelmi vizsgálatot rendelt el. A közgyűlés Szabó József aljegyzővel helyettesítette Muhorayt, a hagyatéki leltárok végzésével pedig ifj. Bathó Endre és Beleznay Dénes tiszteletbeli jegyzőket bízta meg, és megválasztotta az árvaszék tiszteletbeli ülnökeinek Muhoray Kálmánt, ifj. Fecske Jánost, id. Pénzes Istvánt, id. Sárközy Jánost, Vallus Jánost és Merkl Jánost mint helyettes elnököt. A két árvaszéki ülnök helyett ezután egyet választottak, akinek jogvégezt embernek kellett lennie, és a korábbi két ülnök együttes fizetését, évi 800 Ft-ot kapott.

A hivatal reformja – az őrségkiterjesztés időszaka

Koncsek Istvánt sokan vádolták azzal a kortársak és a történészek közül is, hogy saját embereit juttatta pozícióba. Ez az állítás csak úgy állja meg a helyét, hogy a régi tisztikar és a bizottságok kompromittálódott vagy lejárt mandátumú tagjai helyére a közvetlen környezetéből választatott újakat. Hozzá kell tenni azonban, hogy az Elefánthy-kabinet is Apponyi-párti, így részben Koncsek-párti személyekből állt, ezért jelentős tisztogatásra nem volt szükség. Arról volt pusztán szó, hogy ahol lehetett, betömte a „káderlyukakat”, ezért ebben az időszakban még nem őrségváltásról (mert az őrség fele amúgy is az övé volt), hanem őrségkiterjesztésről beszélhetünk.

Koncsek István elsöprő erővel látott neki a városi közigazgatás újjászervezésének. A 210 fős képviselő-testületből 30–40 képviselő járt be rendszeresen az ülésekre. Többször előfordult, hogy határozatképtelenség miatt háromszor is el kellett napolniuk alkalmanként harminc napra egy szavazást, és a negyedik hónapban is csak azért születhetett meg a döntés, mert akkorra a törvény már nem szabott meg határozatképességi létszámminimumot. Sokszor még a jegyzőkönyv hitelesítéséhez szükséges négy írástudó emberre is fél órát kellett várni. De még ha véletlen be is tévedtek az ülésre a képviselők, akkor is előkészítetlen ügyek fölött szavaztak, mert az erre hivatott szakosztályok látogatottsága még alacsonyabb volt, így funkciójukat nem tudták betölteni. Ezért Koncsek javaslatára a közgyűlés megszüntette a szakosztályi rendszert (közigazgatási, gazdasági és pénzügyi, szépészeti, jogügyi stb.), és helyette egy 10–12 fős állandó bizottság felállításáról döntött, aminek kifejezett feladata a

közgyűlések előkészítése lett, és tagjai fizetést kaptak. A bizottság tagjai a következők lettek: Horváth József, Baranyi Balázs, ifj. Streitman András, Dorfner Antal, Elefánthy Sándor, id. Sárközy János, Péntes István, Vallus János, Bathó János, ifj. Fecske János, Horváth István és Simon Ferenc, elnöke a polgármester, referensei azon jegyzők, akiknek az adott ügydarab ki lett osztva. Koncsek ezzel azt is elérte, hogy egy kizárólag a saját híveiből álló, gyakorlatilag, ügyrendi vagy „törvényelőkészítő” bizottságot hozott létre.

A Főgimnáziumi Tanbizottság mandátuma is az évben járt le, ezért a közgyűlés hat évre megválasztotta a következő 12 tagot.

A gimnáziumi tanbizottság tagjai 1877–1899

1887–1893	1893–1899
Hivatalból	
Elefánthy Sándor polgármester	Koncsek István polgármester
Bathó Endre főjegyző	Bathó Endre főjegyző
Hegy József tiszti ügyész	Muhoray Titusz tiszti ügyész
Liptay Jenő számvevő	Fekete Andor számvevő
Választottak	
Koncz Menyhért	Koncz Menyhért
Bathó János	Bathó János
ifj. Fecske János	ifj. Fecske János
Horváth József	Horváth József
id. Péntes István	id. Péntes István
id. Sárközy János	id. Sárközy János
ifj. Streitman András	ifj. Streitman András
Koncsek István	Elefánthy Sándor
Muhoray Titusz	Becsey Gyula
Pethes Pál	Barla Kálmán
ifj. Muhoray János	Lőrincz Kristóf
Vavrik Ágoston	Vallus János

A tanbizottsági választásból is látszik az örségváltó szándék szerény érvényesíthetősége. Az Elefánthy-éra alatt megválasztott 12 tag közül 7 maradt, 2 helyett mindenképp kellett újakat választani, mert közben hivatalbóli tagok lettek (Koncsek István és Muhoray Titusz), így igazából csak 3 tagot cseréltek le. E három közül egyik sem volt Koncsek-ellenes, míg Lőrinczet a másik párt jelölte 1890-ben a tanácsnoki pozícióra. De már 1887-ben Koncsek későbbi táborához tartozott a bizottság 80%-a, amely arány 1893-ban sem módosult.

Az év végén tartották a képviselő-testület felét érintő választásokat, ahol számottevő változás csak a választópolgárok számában mutatkozott.

A választópolgárok száma Jászberényben

	1890 (fő)	1893 (fő)
1. vk.	225	155
2. vk.	228	231
3. vk.	503	509
4. vk.	430	415
5. vk.	527	176
6. vk.	285	274
7. vk.	213	166
8. vk.	600	405
Összesen	3011	2331

A választás minden kampány vagy korteskedés nélkül zajlott le, talán ennek is köszönhető, hogy a részvétel rekord-alacsony volt, mindössze 448 ember (19,21%) járult az urnákhoz. A megválasztott 50 képviselő közül 34 földbirtokos és/vagy iparos volt, 16 pedig értelmiségi. A választás egyetlen említésre méltó eseménye, hogy K. Jánost valakik megtréfálták azzal, hogy küldtek neki egy hivatalosnak tűnő levelet arról, hogy kinevezték választási elnöknek. Sorra járta mind a nyolc szavazóhelyiséget, de értelemszerűen sehol sem fogadták. Végül kisütötték, hogy ő a 9. választókerület választási elnöke, ő pedig vette a tréfát, s azt mondta, hogy akiket nem választottak meg, azok az ő kerületében mind elsőprő többséget szereztek.

1894-ben három tiszti állás üresedett meg, aminek alkalmával Koncseknek ismét lehetősége nyílt a káderlyukak betömésére. A nyugdíjazott Szabó József aljegyző helyére öten is pályáztak: Beleznay Dénes kiadó, tiszteletbeli jegyző és négy vidéki szakmabeli, akik közül – Koncsek szándékának megfelelően – egyhangúlag Beleznay Dénest választották. Győzelméhez hozzájárult, hogy egyedüli jászberényiként és Apponyi-pártiként szállt versenybe, mert a másik hasonló attribútumokkal rendelkező Pénzes István visszalépett a jelöltségtől. A Tóth Béla elköltözése folytán megüresedő tanácsnoki állásra csak egy jelentkező volt, Tar-

nay Sándor, aki így szintén elnyerte a tisztséget. Baska János lemondása miatt három jelölt közül új adóvégrehajtót is választottak. Itt már nem érvényesült a polgármester akarata, mert jelöltje, a jászmihálytelki Tóth Sándor ideiglenes végrehajtó helyett Kovács Pál napidíjast választották meg 62:41 arányban.

1896-ban ismét három tisztségviselőt választottak. A rendőrbiztosi állást Baráth Dezső szajoli földbirtokos nyerte el 77 szavazattal, aki maga mögé utasította Horváth Dezső volt községi bírót (31 szavazat), Almássy Jánost (5 szavazat) és Szabó Sámuel helyettes rendőrbiztost (3 szavazat). Meg is jegyezte a *Jászberény és Vidéke*, hogy vajon hogyan látja el a rendőrbiztosi feladatokat egy mezőgazdasággal foglalkozó gazda. Bucheld Gusztáv helyettes ellenőr ellenőrnek és Szabó Ferenc díjnok irattárnoknak egyhangúlag lett megválasztva.

A képviselő- és polgármesterváltó összefogás megszerveződése

A hideg polgárháborús légkör kialakulását a leválthatatlannak tűnő Apponyi és a város pozícióvesztése miatt frusztrált, széthullott baloldali-függetlenségi tábor elégedetlensége, valamint az országgyűlési képviselő helyi intendánsai (Koncsek-Muhoray-klikk) korrupciógyanús tevékenysége és a helyi intézmények szabályos megszállása okozta, kezdetét pedig a város feltörekvő, ipari-értelmiségi középrétegei körében az örségváltó gondolat megfogalmazódása jelentette. Ennek lényege roppant egyszerű volt: a települési pótadók a földtulajdont sújtják, így a nagybirtokosokat, s ne a kereseti adót, vagyis az alkalmazottakat, vállalkozókat. Ezt pedig csak úgy tudták elérni, ha ők kerülnek többségbe a közgyűlésben, amihez – ismerve a képviselők „elkötelezettségét” – elég volt néhány tekintélyes vezető megbuktatása, ahogy Koncseknek is elég volt Elefánthy lemondása, és ugyanaz a közgyűlés, amely korábban elle-ne szavazott, megválasztotta.

Erre a társadalmi – kezdetben csak látens, pl. szavazói passzivitásban megnyilvánuló – hangulatra ült rá Hild Viktor, s gerjesztette tovább, eleinte a politikai bulvár eszköztárával, a *Jászság* című lapjában. 1895-től kezdve nemcsak Koncsek Istvánt és klikkjét, hanem Apponyit is bírálta. Támadta őket a szociális érzékenység pozíciójából: „*A város címerével ékesített Apponyi-szószéket pedig ebben a nagy hidegben oda lehetne adni a szegényeknek, tüzeljenek vele, hogy egyszer valahára nemcsak lángot és füstöt produkáljon, hanem melegítsen is.*”; a dologtalan képviselő közhelye felől: „*míg Márkus szót emel a parlamentben a jászok érdekéért, Apponyi azt sohasem teszi. Olykor egy-egy banketten tesz halvány ígéretet arra, ha hatalomra jut, akkor majd tesz valamit a jászokért. Apponyi azt hangsúlyozta, hogy nem léphet fel a Jászság érdekében, amíg a másik kerület hozzá nem szegődik. Márkus József révén ez megtörtént, Apponyi mégsem szállott síkra egyetlen nagyobb jász közérdekért sem.*”; valamint a politikai racionalitás érvével: „*Apponyi lesz ebben a harcban a vesztes. Jászberény kárát fogja ennek látni... Olyan város képviselőjének kérje magát Apponyi, mint Szeged, Kassa, Pozsony, Debrecen, amelyek külső utánpótlásra nem szorulnak és belső fejlődésük sérthetetlené teszi ezeket.*”

Hild kirohanásai és vádaskodásai ösztönzőleg hatottak a politikai vagy gazdasági érdektől motivált, helyi szinten ellenzéki csoportokra, akik elkezdték magukat megszervezni. Az országos pártvezért nem tartották saját erőből megbuktathatónak, ezért egy még nagyobb „kutyához” somfordáltak, a kormánypárthoz. Így történhetett meg az a sajtóságosság Jász-

berényben, hogy míg országosan a Nemzeti Párt és a Függetlenségi és 48-as Párt közeledett egymáshoz, és a Bánffy vezette kormányzat mindent megtett az ellehetetlenítésükre, addig helyben a Szabadelvű Párt zászlaja alatt egyesültek a liberális, a baloldali nézetű és a függetlenségi érzelmű Apponyi- és Koncsek-ellenes emberek. Több jel is mutat arra, hogy az országos Szabadelvű Párt jelentős anyagi összegeket ölt a helyi pártsejt feltámasztásába és az Apponyi-ellenes szivárványkoalíció megerősítésére. A Hild Viktor által képviselt függetlenségi gondolat és a Török Aladár által megjelenített örségváltó szándék az Apponyi-ellenességben találta meg a közös nevezőt, és a képviselő megbuktatására kötött szövetséget az 1896. évi országgyűlési választások előtt.

1896-ra jutott el odáig a helyzet, hogy az Apponyi-ellenes érvek nyíltan megfogalmazódjanak, s hordozóik jelentős fórumokat szerezzenek maguknak. Apponyi már 15 éve volt Jászberény képviselője, a választásokon egyre jelentéktelenebb személyek álltak ki ellene egyre értékelhetetlenebb eredményeket elérve, a legutóbbi választáson ráadásul még ellenjelöltje sem akadt. Közben egyre csökkent a választási részvétel: egy szűk kisebbség, a város polgári felső 2–3%-a módfelett élvezte Apponyi képviselőségét és éltette a kultuszát, míg a többség – még a teljes lakosság 6–8%-os kisebbségét adó választójoggal rendelkezők is – politikai tétlenségbe vonult. Nem érezték helyzetük javulását az elmúlt másfél évtizedben, de ellenérzéseik nem csatornázódtak egy jól meghatározott irányba. Működött az egész dualista Magyarország politikai struktúrájára jellemző centrális erőter: középen az egyetlen életképes alternatívát kínáló jelölttel vagy párttal, körülötte pedig az ilyen vagy olyan okokból esélytelen vagy vállalhatatlan ellenzékiekkel.

Apponyi képes volt arra, hogy kielégítse helyi intendánsainak politikai és gazdasági igényeit, s hízelegjen a választásra jogosultak egy jól mobilizálható tömbje önértetének, akik az alkutya-főkutya rendszerben elfoglalt helyük miatt és/vagy valódi lelkesedésből minden választáson öntudatos-becsülettel adták le a szavazatukat Apponyira. De mindez miért volt jó egy grófnak, hogy támogathat kistérsadalmi pozícióharcot? Mert így volt egy alsóházi mandátuma, ami által már a törvény-előkészítés szakaszában kifejhette véleményét és megkísérelhette befolyásolni az eseményeket. A jászberényi mandátum legnagyobb előnye az volt, hogy ez esetben a választók érezték úgy, hogy hálásnak kell lenniük a választottjuknak, hogy képviseli őket, nem pedig fordítva, a képviselőnek, hogy megválasztották. Apponyi, aki már korábban kiszemelte magának Jászberényt, meg tudta úgy oldani a szituációt, hogy szabályosan a helyiek kérjenek tőle szívességet. Innentől kezdve ő volt nyeregben, a város őt támogató része a tenyeréből evett. Emlékirataiban írja: „*Midőn ott először megválasztottak, még viseltem legális költségeket: azután ezeket sem... Rendesen egy árva garast sem költöttem, zászlót, jelvényt sem fizettem; szóval a szó legszorosabb értelmében ingyen mandátumot élveztem. A cigánynak adott borraivaló és a vasúti menetjegy volt az egész választási költségem.*” Ilyen ellátottság mellett Apponyi könnyen bírálta a választási korrupciót, elfelejtve, hogy fiatalkorában ő is élt a szavazatvásárlás törvénytelen eszközével. Egyes híresztelések szerint 1872-ben Szentendrén ilyen célokra 150 ezer forintot költött, míg ellenfele, Ivánka Imre „csak” 40 ezret.

A szabadelvűek megszerezték és a szócsövükké tették az Apponyi- és a Koncsek-klikk egyik legfőbb média-támaszát, a *Jászberény és Vidéke* című lapot. 1896-tól új szerkesztője volt a lapnak, Apponyi feltétlen hívét, Plenk Lajost Brünauer Adolf váltotta. Az új szer-

kesztő nagyon finoman adagolta a lap irányváltását, nehogy az Apponyi-párti olvasók mind elriadjanak azelőtt, hogy az ellenzék fölfedezné magának a lapot. Ráadásul a *Jászság* szélsőségesen ellenzéki hangütésével úgysem tudta felvenni a versenyt, ezért kezdetben megpróbált a Koncsekben vagy embereiben csalódott, mérsékelt jobbközép tábor felé nyitni. Az első óvatosan kritikus vezércikk február 27-én jelent meg X. Y. tollából, aki rögtön azzal indított, hogy elismeri a jelenlegi városvezetés erőnyeit, de azért nincs minden rendben, és nem jó mindig dicsérni, mint ahogy tette ez a lap korábban, mert akkor a dicsért elkényelmesedik. Aztán rátért a közlő árvaszékiülnök-választásra. A taktika tehát az volt, hogy az elismerés és a jobbító szándékú kritika hangján szólaljanak meg, és a város közvéleményét pártoktól függetlenül érdeklő és érintő kérdéseket vegyék, pusztán jó szándékból, górcső alá. Az árvaügy volt a korszak korrupció kontra „üvegseb” téma szimbóluma. A következő számban a *Jászság* egyik cikkére hivatkoztak, amely számon kérte a Nemzeti Párt helyi elnökén (aki valószínűleg Bathó János volt, bár ebben ellentmondásosak az adatok, olykor Eördögh János neve is felmerül) a jótékonyági bálók bevételének nyilvános vezetését, helyt adva annak és a sajtó jogos ellenőrző szerepének. A hűtlen kezelésért elítélt és 10 000 Ft pénzbírságra büntetett Tábori Béla ellenőr ügyét pedig úgy kommentálták, hogy az nem történhetett volna meg, ha a polgármester rendesen végzi a dolgát. Az ezt követő számban aztán megtörtént a nagy bejelentés: a *Jászerény és Vidéke* irányt változtatott. És hogy miben is állt ez az irányváltás, arra a *Friderik*. nevű vezércikk-szerző felelt is: „*Abban áll e változás, hogy szakítva e lapok nagy számban még élő és hervadhatatlan érdemkoszorúkkal ékeskedő exszerkesztőinek talán legjobb tudomásuk szerinti eljárásával, mi a közügyek munkálását oly irányelvek szerint gondoljuk eredményesebbnek, ha eszméket felvetve, a gondolatok, nézetek megcserélése után kihámozzuk a legjobbat, ha – mint fentebb említettük –, egyes köztisztviselőknek, hatóságoknak helyes intézkedéseit kiemelve, ily irányú törekvésekre serkentünk, ha a helytelen intézkedéseket – anélkül, hogy ezek folytán keletkező elégtelenséget kihegyeznők – megróva, ilyesektől óvjuk az illetőket. [...] nem személyeskedünk, de a tárgyilagos igazságot kimondjuk.*” A jászberényi sajtó történetében másodízben az antiklerikalizmus hangján szólalt meg egy liberális lap. Egy Themis (az igazság jövőbelátó istennője a görög mitológiában) álnéven író publicista mérleget vont az 1881-es várakozások (Apponyi első megválasztása) és a megvalósult eredmények között, és arra a következtetésre jutott, hogy „*a mi szerencsétlen városunkból még elvihető volt, az időközben a jászok magatartása (!) miatt elvitetett. A kir. törvényszéknek áthelyezése Szolnokra, melyet nagynevű képviselőknak megakadályozni nem lehetett, volt a legnagyobb csapás, mely nemcsak anyagi károkat okozott, hanem a közügyektől az értelmiségnek nagymérvbeni elvonása által megtámadtatott előhaladásunknak éltető forrása.*”

Az Apponyi-párt a szabadelvűek ellensúlyozására megalapította a *Jászberényi Hírlapot*.

Az 1896-os országgyűlési választás

A politikai szervezkedések már augusztus végén megindultak. Apponyi a hó végén Somorján mondta el programadó beszédét. Akkor még úgy tűnt, hogy a város politikai palettája teljes lesz: nemzeti párti jelöltön (Apponyi) kívül kormánypárti, függetlenségi, Ugron- és katolikus néppárti jelölt készülődéséről és aláírásgyűjtéséről is jöttek a hírek.

Jászberényben a Szabadelvű Párt már 18 éve nem állított jelöltet. 1896 szeptemberében azonban újjáalakult a helyi szervezete, mely gyűlésen jelen voltak az úri párt legjelentősebb képviselői: ifj. Elefánthy Sándor, Almássy László tiszti ügyész (a párt helyi elnöke lett), Becsey Gyula királyi tanácsos, Thassy Géza rendőrkapitány. Az összejövetelen részt vett és felszólalt Hild Viktor is, aki szerint stratégiai okokból össze kell fogniuk a kormánypártiaknak és a függetlenségieknek, s a közös jelöltnek szabadelvű színekben kell indulnia. Megítélése szerint *„Az apponyizmus nem szolgál egyébre, mint egy haszonleső érdekszövetkezet takarójául Jászberényben. Minden hivatalt és intézményt elvesztett Jászberény. Még az sem mondható el, hogy határozott eszmékért szenvedtek a jászberényi polgárok vértanúságot. Egy ingatag politikát követtünk, mely minduntalan, hol a kormánypárttal, hol a 48-asokkal kacérkodott”*. Ez utóbbi vád megítéléséhez tudni kell, hogy az 1892-es választásokon a Szabadelvű Párt és a Nemzeti Párt koordinált jelöltállítását alkalmazott: azokban a körzetekben, ahol volt függetlenségi jelölt, nem indultak egymás ellen. A választások után azonban Apponyi a függetlenségi Irányi Dániel javaslatát támogatta a parlamentben.

Néhány nappal később a Lehel Szállóban megtartották a Szabadelvű Párt kampánynyitó nagygyűlését 400-500 fő részvételével. A rendezvényen Hild Viktor mellett, aki következetesen a stratégiai megfontolásokat hangsúlyozta, Török Aladár gözmalom-tulajdonos mondott beszédet, amiben a Koncsek-klikk korrupciójáról és a gazdaságra gyakorolt regresszív hatásáról beszélt. Hivatalos irodája is nyílt a pártnak a Pannónia Szállodában. Az október 5-i ülésen Erdély Sándor igazságügy-minisztert választották képviselőjelöltjüknek, akit olyan kitörő lelkesedéssel fogadott az Apponyi-ellenes közönség, mint rég várt szabadítót. *„Ime itt az alkalom, itt az idő, a mely után oly régen, 15 év óta sóvárogatok; van képviselőjelöltünk, a ki az ország kormányának egyik oszlopa, erőssége; sorakoztatok zászlói alá, legyetek áthatva a tudattól, hogy ez alkalom kellő kihasználásának elmulasztása Jászberény város öngyilkossága leend.”* – lelkesített ekképpen a *Jászberény és Vidéke* vezércikke.

Ezalatt az Apponyi-pártiak sem tétlenkedtek. Szeptember közepén Bathó János meghívására bizalmas pártértekezletet tartottak a közbirtokosság irodájában, ahol a párt kemény magja aláírásával jelezte biztos támogatói szándékát, majd egy héttel később a Lehel Szállóban újabb pártértekezletet rendeztek. Szimbolikus veszteséget jelentett az Apponyi-pártnak Koncsek István polgármester lemondása, s az sem tett jót a párt renoméjának, hogy a *Nemzeti Újság* személyeskedő hangvételű, lejárató szándékú cikket közölt a Szabadelvű Párt helyi prominenseiről (ifj. Elefánthyról és Almássy tiszti ügyészről), amiért az Apponyi-párt helyi elnöke, Eördögh János és több vezéralakja is bocsánatot kért, és jelezte rosszállását az országos lap szerkesztőség felé. A „tisztá választásokat” óhajtó Apponyi pártja kreatívan oldotta meg a választópolgárok mozgósítását és meggyőzését. A mántelki pusztá csatornázásának tárgyában közbirtokossági gyűlésre összehívott tanyasiakkal támogatóiveket kívántak aláíratni és ígéretüket venni, hogy Apponyira szavaznak, amely kisfiliz és jellemtelen módszer ellen az öntudatos parasztok erőlyesen felszólaltak, majd otthagyták a munkaidőben korteskedésre kényszerített közigazgatási alkalmazottakat. Október 10-én maga Apponyi is megérkezett Jászberénybe, és a Főtéren tartott választási nagygyűlésen beszédet mondott.

A választók mozgósításának és az erőviszonyok feltérképezésének sajátos módja volt az ún. támogatói ivekre való, házról-házra járó aláírásgyűjtés. A lehetséges támogatók felkutatása miatt vált vitás kérdéssé a névjegyzékek lemásolásának az ügye. A kérdés országos méretűvé

válását mutatja a Belügyminisztérium jogértelmező-segélye, amelyben korábbi paragrafusokra hivatkozva kifejtette, hogy az állandó választási lajstromok (tehát hogy törvényi lehetőségnél fogva kik rendelkezhetnek egyáltalán választójoggal) levéltári okmányoknak minősülnek, tehát szabadon másolhatóak, ellenben az ideiglenes névjegyzékek (vagyis a választási szándékukat jelzők, az ún. regisztráltak névsorának) lemásolása törvényben meghatározott időponthoz kötött. Erre azért volt szükség, mert a helyi hatóságok vezetői nem akarták kiadni a névjegyzékeket – ezzel is nehezítve a patronáltjaik ellen induló jelöltek mozgósító kampányát.

A választási küzdelem a helyi sajtóban is folyt egyik oldalon az Apponyi-párti *Jászsági Lapokkal*, másik oldalon a gyakorlati okokból az ellenzéki összeborulást támogató *Jászsággal* és a *Jászberény és Vidékével*. Valóban létező volt a változást akarás hangulata, amely olyan szimbolikus fordulatokban is megnyilvánult, mint a *Jászberényi Lapok* felelős szerkesztőjének Apponyit és az Apponyi-kultuszt elmarasztaló és a város leszakadásáért felelőssé tevő cikke a *Jászberény és Vidékében*. A kompromittálódott Plenk Lajos később tagadni próbálta szerzőségét. Mindenesetre vagy egy remekre szabott média-hackkel van dolgunk, vagy egy, a szerkértáborából kikívánkozó ember kétségbeesett próbálkozásával. A sajtóháború alapvető jellege és metodológiája Apponyi démonizálásán és az Apponyi-kultusz keresetlen és pátoz nélküli reflexióján alapult. Olyan sokszor emlegették ez utóbbi szókapcsolatot, hogy valósággal szitokszóvá vált a kifejezés. A helyi közigazgatási szervek is teljesen átpolitizálódtak: először fordult elő, hogy a közgyűlésben a politikai hovatartozás szerint, tehát frakciósodva foglaltak helyet a képviselők.

Az erőviszonyok – a dualizmuskori jászberényi választások során először – kiegyenlítettek voltak. Erdély maga mögött tudhatta a kormány és a központi közigazgatás tisztségviselőinek (például a főispán) támogatását, és mellette álltak a szavazásra jogosult közép- és szegényparasztok, a kereskedők, az iparosok és az értelmiség többsége is. Apponyi táborába tartozott ellenben a teljes redemptus elit, a plébános és az Apponyi-éra haszonélvezői. Erdély elérhető függetlenségi bázisának nagy része viszont nem rendelkezett választójoggal. A választói elköteleződést kutatás-módszertanilag kezdetleges eszközökkel, de nyelvi-esztétikai értékét tekintve szemléletes és élvezetes módon szemléltette egy ismeretlen személy: „*Első fősztályhoz tartoznak, kik Apponyi személyéhez ragaszkodnak; második osztályhoz: kik Apponyira azért szavaznak, mert 15 év óta reá szavaztak; a harmadik legkisebb osztályhoz: kik azért szavaznak még ezidőszert Apponyira, mert annak rövidesen bekövetkezendő miniszterségében biznak. A kormánypárti szavazatokat osztályozni nem lehet, mert csak egyöntetűen azért szavaznának kormánypárti jelöltre, mert az elvek harcában városunk érdeke is méltánylásra találna.*” Apponyi mellett szólt tehát – a politikai tábor egzisztenciális érdekei mellett – a megszokottság, Erdély mellett pedig a változás, a kitörés ígérete.

A választásokat országsszerte október 27. és november 4. között bonyolították le, mely a karhatalom nyomásgyakorlása mellett a kormánypárt jelentős előretörését eredményezte. A választási eredmények befolyásolására a hagyományos etetés-ítás mellett számos más módszert is alkalmaztak. A Versecen (Vajdaság, Dél-Bánság) szabadelvű jelöltként induló Herczeg Ferenc így emlékezett vissza: „*Nagyon megijedtem, mikor az elnök a választást úgy vezette, hogy vagy kétszáz ellenzéki választót egyáltalában nem engedett leszavazni. Órákon át az eljárás idegölő lassúságával dühítette őket, majd kitűzte a zárórát, és mikor a türelmetlen ellenzékiek lármázni kezdtek, karhatalommal kiszorította őket a városházáról.*”

Jászberényben (október 27.) az eredmény a következőképpen alakult:

Összesen regisztrált:	1559 fő (az összlakosság 6,4%-a)
Érvényes szavazat:	1266 fő (a regisztráltak 81,2%-a)
Gróf Apponyi Albert:	677 fő (53,48%)
Erdély Sándor:	589 fő (46,52%)
szavazatkülönbség:	88

Az országos tendenciákhoz hasonlóan Jászberényben is felmerült a választási csalások alapos gyanúja, csak ez esetben nem a kormánypárt, hanem az Apponyi-párt részéről (érthető okokból, hiszen a választási bizottságban Apponyi hívei foglaltak helyet). A *Budapesti Napló* cikke szerint „az apponyista választási elnökség terrorizálta a választókat. 60-70 éves emberek szavaztak 30-40 évesek helyett Apponyira. Erdély szavazóinál kisütöttek 3-5 év korkülönbséget és nem engedték őket szavazni. Megkérdezték az egyik választót, hogy kire szavaz? Azt felelte, hogy Erdélyre, mire a választási elnök: Erdődy itt nincs, csendőr vezesse ki! A választót tiltakozása ellenére kivezették. Pethes Pál választási elnök Erdély választóit szuronyos csendőrökkel zavartatta el. 1-2 éve meghalt 70 év körüli apáik helyett fiaik szavaztak Apponyira. A budapesti újságíróknak a jelenléthez szükséges igazolványok kiadását Pethes megtagadta. Csak a jelenlévő katonatisztek közbenlépésére juthattak a választási helyiség közelébe.” A *Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Lapok* értelmezésében „az ország leghírhedtebb választásai ártatlan gyermekjátékok a jászberényi választás mellett”. Ezzel hirtelen szertefoszlott Apponyi egyik legmarkánsabb hivatkozási alapja, a jászberényi választások tisztaságának a híre. Ugyanakkor hozzá kell tenni, hogy az idézett hírlapok közigazgatási, tehát közvetve vagy közvetlenül kormánypárti orgánumok voltak. Tehát a más helyeken elkövetett csalások a sajátjaik, míg a jászberényiek éppen hogy nem. A Szabadelvű Párt pedig valóban jelentős összegeket ölt a jászberényi választás előkészületeibe, és a központi pártkassza természetesen bőségesebb anyagi forrást jelentett, mint egy mezőváros vezetőrétegének közösségi célokra elkülönített jövedelemrésze – ez utóbbi árnyalando azzal, hogy lehetett volna kiegyenlített a kampányköltség, ha Apponyi, mint jelölt esetleg beszáll a finanszírozásba.

A jászberényi Szabadelvű Párt nem törődött bele a törvénytelennek érzett eredménybe, ezért Török Aladár kezdeményezésére tiltakozó levelet intézett a képviselőházhoz, amelyben a választási eredmények felülvizsgálatát kérte a Tisztelt Háztól. Az országgyűlés IX. vizsgáló bizottsága elismerte a törvénysértés lehetőségét a körülmények ismeretében, vizsgálatot azonban – elegendőnek ítélt bizonyítékok hiányában – mégsem indított.

A szavazatszedő bizottság 24 Erdély-párti szavazót utasított el, és 70 Apponyi-párti álszavazatot, köztük 12 elhunyt személy nevében leadott szavazatot fogadott el. Amennyiben a többi szavazat hitelességét elfogadjuk, akkor az Apponyi javára megvalósuló 88 szótöbbség 6 Erdély javára írható szótöbbségre módosul. De a bizottság gyakorlatilag megkegyelmezett Apponyinak, aminek a háttérben egy alföldi kerületi mandátumnál országos szinten jelentősebbnek ítélt szempontok és érdekek állhattak. Az egyik lehetőség a Szabadelvű Párt mint központi helyzetű párt helyzeti érdeke, hogy nagyjából egyenlő arányban ossza meg az ellene szavazók táborát, hogy ne nőhessen ki egy esélyes váltópárt,

a másik pedig az, hogy ezzel a gesztussal Apponyi az adósuk lett, akár zsarolhatóvá is vált, ami egy állandósult és következetesen érvényesíthető frakciófegyelemmel nem rendelkező politikai kultúrában mindig kiegészítő biztosíték adott javaslatok parlamenti többségének a biztosításához.

A szabadelvűek hatalomátvétele

Egymást érték a korrupciós botrányok (hűtlen kezelés, sikkasztás stb.) és a fegyelmi vizsgálatok, a felfüggesztések és a lemondások, amikről ezúttal már a *Jászberény és Vidéke* is tudósított. Lemondott, majd utóbb felfüggesztették Czigány János helyettes polgármestert és Block Vilmos aljegyzőt, fegyelmi alá vonták Bathó Endre főjegyzőt, lemondott Muhoray János, ifj. Pénzes István és szeptember 17-én Koncsek István polgármester is. Lemondása okára nézve csupán találgathatunk, egyes helytörténészek a főispán beavatkozását látják az események mögött. Annyi bizonyos, hogy az Almássy Géza vezette vármegyei adminisztráció szabályosan rászállt a városra Koncsek megválasztása után. Olyan régről görgetett ügyeket és mulasztásokat tártak fel, amelyek felgöngyölítése valóban időszerű volt, de Koncsekre kenni az egész hivatali hozzá nem értést és korrupciót mérő anakronizmus. Az ügyek nagy része még Elefánthy előtt, Pintér Mihály ideje alatt keletkezett, és a Koncsek-éra azon tisztviselőit vádolták be vagy függesztették fel, akik közül volt, aki 23 éve viselte a tisztségét, de a többieket sem Koncsek ideje alatt választották. Koncseknek az volt a nagy szerencsétlensége, hogy az ügyek éppen az ő ciklusára gyűrűztek be, illetve hogy Almássy Géza főispán kormánypárti volt, tehát a jászberényi ellenzék támogatója. Koncsek lemondása után Tassy Géza rendőrfőkapitányt nevezte ki helyettes polgármesterré.

A november 28-i önkormányzati választáson az 1893-ban megválasztott s most kilépett 50 képviselő közül mindössze 10-et választottak újra, a többiek mind szabadelvűek voltak. Régi baloldali, kormánypárti nevek (Sismis József, Fózer Pál, Mizsei László, Szappanos Mihály) kerültek fel a megválasztottak listájára, illetve a politika új főszereplői (Háy Géza, Czigány János), valamint kicsivel megnövekedett a zsidók aránya (6%-ról 12%-ra). A szabadelvűek előretöréséhez az vezetett, hogy a pár héttel korábban megrendezett országgyűlési képviselő-választáson Apponyi sokak szerint csalással szerezte meg a mandátumot, valamint lemondott Koncsek és az Apponyi-párt számos tagja kompromittálódott.

Még a győzelem lendületében, december 6-án megalakult a helyi Szabadelvű Pártkör, aminek elsődleges célja a közlegő tisztújítás számukra kedvező előkészítése és levezénylése volt. Elnöke Bathó Endre, fontosabb tagjai pedig Almássy László, Becsey Gyula, ifj. Elefánthy Sándor, Eördögh Oszkár, Beleznay Dénes és Háy Géza. Jelentős volt a zsidók felülreprezentáltsága is (a városi 2-3%-hoz képest 25%). Ennek oka a helyi szabadelvűk ipar- és vállalkozás-pártisága, ami egybeesett a zsidók egy jelentős részének foglalkozási profiljával, és ebből következő elemi gazdasági érdekeivel (*lásd 6. forrás*).

A nemzeti pártiak megtámadták a választás eredményét, ám a mandátumigazoló bizottság ülésén Berky József megyei főügyész nem adott helyt Pethes Pál fellebbezésének, és kijelentette, hogy a szabadelvű mandátumok 99%-a olyan tiszta, mint a „ragyogó verőfény”. Az Apponyi-párt úgy tervezte, hogy Pethes Pált jelöli a polgármesteri székbe, Koncsek Istvánt pedig tisztí ügyésznek. A szabadelvűek Almássy Géza tisztí ügyészt jelölték, aki mellett a *Jászbe-*

rény és Vidéke közölt egy kortesbeszédnek is beillő vezércikket Török Aladár malomtulajdonos tollából. Korábban arról is voltak híresztelések, hogy Mallár József újból megpróbálná a jelöltséget.

A december 30-i tisztújító közgyűlésen végül egyhangúan Almásy Lászlót választották meg polgármesterré, és a tisztkarban is jelentős csere ment végbe. Ez volt az valódi őrsváltás, mert itt egy egészen más garnitúra került pozícióba. A 27 tiszti állásból 24-et más személy töltött be, mint korábban. A zárójeles X-ek azt jelzik, hogy az adott személy egy másik posztot töltött be korábban. Tiltakozásuk jeléül a parasztpárti tisztségviselők és tanácsnokok lemondtak az állásukról.

Az 1896. évi tisztújítás

Tisztség	Tisztségviselők	Változás
Polgármester	Almásy László	X
Tiszti ügyész	Borhy Ferenc	X
Közgyám	Sismis József	X
Árvaszéki ülnök	Horváth Dezső	(X)
Számvevő	Fekete Andor	----
Közpénztárnok	Bathó Márton	X
Könyvelő	Dobóczky Lajos	X
Ellenőr	Ziska János	X
Községi bíró	Sipos István	(X)
Rendőrségi tollnokok	Kovács József, Szőke Ferenc	X X
Mezei rendőr	Kis László	X
Gazdasági tanácsnok	ifj. Várenti János	X
Írnokok	Tóth István, Müller József	X X
Tanácsstagok	1. Török Aladár, 2. Schwarz Herman, 3. Pesti László, 4. Muhoray Lajos, 5. Pászti Vilmos, 6. Jakab János, 7. Papp Péter, 8. Nagy András István, 9. Almásy Antal, 10. Suba Antal, 11. Bónis Márton, 12. Kövér József	10 új

A politikai rombolás fél évtizede (1896–1902)

Török Aladár vesszőfutása

A polgármester-választás ellen óvást emelt az Apponyi-párti Koncz Menyhért plébános, ezért a közéleti szembenállás eszkalálódásától tartó Almásy nem foglalta el a polgármesteri széket, hanem tiszti ügyészként és virilista képviselőként dolgozott tovább. (Csak találgathatunk, milyen érzés lehetett neki a saját és barátai jászberényi karrierjét közvetetten derékba törő Apponyit és életútját házelnökként méltatni 1931-ben, az aranymandátum átadásakor, ráadásul a jászberényiek – ugyan egy újabb generációja – előtt, és 1933-ban, Apponyi halálának bejelentésekor.) A parasztpárt prominensei a Vármegyei Közigazgatási Bizottságnál, majd annak elutasító döntése után a Közigazgatási Bíróságnál fellebbeztek a tisztújítás ellen. Maga Apponyi is interpellációt intézett a belügyminiszterhez, a jászberényi „forradalmi állapotokról” beszélve. Ha forradalmi állapotok nem is, kusza viszonyok voltak Jászberényben. A közgyűlési többség az úri párt kezében volt, a tisztikar nagy részét saját embereikkel töltötték fel, mögöttük állt a vármegyei vezetés, de a város országgyűlési képviselője gróf Apponyi Albert pártelnök maradt, a virilis-listáról szivárogtak be a parasztpárti nagygazdák, vékonyítva a többséget – és a város olyan gondokkal küszködött már évek óta, amelyek sajnos nem voltak orvosolhatók a Koncsek-klikk detronizációjával.

Az ismét megüresedett polgármesteri székbe átmenetileg Török Aladár helyettes polgármester került, akit a következő évben hivatalosan is polgármesterré választottak. Az 1897. március 3-án tartott tisztújító közgyűlésen a szavazás megkezdése előtt Pethes Pál azt kérte Bagossy Károly elnöklő alispántól, hogy halasszák el a választást, mert a Közigazgatási Bíróság még nem döntött az 1896. december 30-i tisztújítás érvényessége ügyében. Az alispán elutasította az indítványt, mire a parasztpártiak elhagyták az üléstermet. Csak ezután került sor Török Aladár – nem meglepő módon – egyhangú megválasztására. A Közigazgatási Bíróság végül mégis megsemmisítette az előző évi tisztújítást, ezért 1897. október 20-ra újabb választást rendeltek el. A Nemzeti Párt nagyon összeszedte magát, hetekkel a közgyűlés napja előtt az Úri Kaszinóban és a Közbirtokosság irodájában tartott pártértekezleteket és képviselőket meggyőző italbontogatásokat. A párt új vezéralakja Pethes Pál lett, akinek Apponyi is köszönhette a mandátumát, hiszen ő volt az 1896. évi országgyűlési képviselő-választáson a választási elnök, így ha valóban igaz volt a csalással szerzett győzelem, az egyedül az ő érdeme lehetett. Elhatározták, hogy minden tisztségre jelölnek. A közgyűlés kardinális kérdése a tisztségviselők szavazati joga volt. A törvényi szabályozás szerint egy tisztségviselő addig marad az állásában a mandátuma lejártá után, tehát rendelkezik szavazati joggal, amíg át nem adta a hivatalt. Mivel a Koncsek-adminisztráció átadta a hivatalt 1896 végén, őket már nem illette meg a szavazati jog. Az akkor megválasztott szabadelvű tisztségviselőket viszont igen, mivel ők még hivatalban voltak. Végül 195-en szavaztak, s egy érvénytelen szavazaton kívül a szabadelvűek mellett volt 105, a nemzeti pártiak mellett 89 szavazat. Utóbbiak megdöbbenéssel vegyes dühükben kivonultak a teremből. A *Jászberény és Vidéke* értesülései szerint a másfél óráig tartó név szerinti szavazás ideje alatt verekedést is kezdeményeztek. Török tehát megőrizte székét, és a tisztikarba is többségében szabadelvű képviselőket juttattak, a helyettes polgármester pedig ifj. Elefánthy Sándor lett.

Az ezt követő fél évtized Jászberény dualizmuskori történetének legzűrzavarosabb időszakja volt. Éveként, olykor hetenként váltották egymást a polgármesterek (volt, aki két évig viselte a hivatalt, mégis háromszor választották meg). Évente cserélődött a vármegyei vezetés, követhetetlen gyorsasággal változott egyes közigazgatási és politikai szintek (város, vármegye, országgyűlési képviselő) pártszínezete. És mindezen kusza viszonyok között az elmúlt évtizedekben szokatlan intenzitású politikai élethalál-harcot vívtak egymással a jászberényi eliteszoportok. A hatalomból azért meglehetősen gyorsan kiűtött parasztpártiak sértődöttségükben nem jártak be az ülésekre, ha igen, akkor hosszas ügyrendi felszólamlásaikkal – az ellenzéki obstrukció eszközéhez nyúlva – csak akadályozták a közgyűlés munkáját. A fővárosi – főként nemzeti párti – lapokba ellenben annál szívesebben nyilatkoztak elnyomatásukról, meglévő többségük törvénytörő figyelembe nem vételéről, az úri párt szabálytalanságaihoz asszisztáló vármegyei vezetésről és Jászberény végromlásáról. A parasztpárt vádaskodásaira a *Jászberény és Vidéke* egyik vezércikkében fakadt ki: „*Török Aladár polgármesterségét 110 képviselő, írásba foglalt nyilatkozatában óhajtotta: tehát hol van, uraim, az önök többsége, talán a holdvilágban? Az utóbbi városi közgyűléseken nem egyszer volt névszerinti szavazás, s az urak 40–50 szavazatával szemben mindig szemben állott a kormánypart 70–80 szavazata; hát hol a manóban rejtegetik azt a többséget, vagy mire jó azt hangoztatni, midőn épp önök tudják a legjobban, hogy kisebbségben vannak.*”

Volt azonban a parasztpárt ipari méreteket öltő fellebbezéseinek jogilag védhető magja is. Az 1897. október 20-i tisztújítást azzal az indoklással fellebbezték meg, hogy Török Aladár nem lett volna megválasztható, mert még nem volt két éve jászberényi lakos. Szerintük a virilis-listák összeállítása sem volt szabályos, mivel oda olyanokat is felvettek, akiknek jövedelmi helyzete ezt nem indokolta, ami miatt olyanok szorultak le, akiknek ott kellett volna lenniük. A Törökre mondott állításaik helyesek voltak, mivel a polgármester csak 1895 novemberében, házassága révén költözött Jászberénybe, amitől számítva 1897 márciusában alig másfél év telt el. A Vármegyei Közigazgatási Bizottság és a Közigazgatási Bíróság végül a szabadelvűek mellé állt, és alaptalannak nyilvánították a parasztpártiak panaszát.

Apponyi országos fórumokon – párhuzamosan jászberényi hívei aknamunkájával – igyekezett lejártni a jászberényi vezetést. Feltehetően neki köszönhető, hogy fővárosi lapokban a polgármester, a tisztí ügyész és a főjegyző csalásairól írtak (nem a valóságtartalmuk miatt, hanem egy vidéki történet fővárosi érvényessége okán). Itt mutatkozott meg leginkább Apponyi sajátos, rendies-feudális hűség felfogása. A korábbi években nem örvendeztette meg sokat sem jelenlétével, sem közbenjárásával a várost, viszont amikor vele egy kötelékben lévő hívei „veszélyben” voltak, ami által az ő mandátuma is veszélybe került, a törzsfő hősiességével kelt a közössége védelmére. Az arisztokratikus családi neveletéséből, fiatalkori szocializációjából magával hozott értékvilágok és viselkedési minták szerint cselekedett: ő volt a legfőbb hűbérúr, Koncsekék a hűbéresei. A hűbéresek engedelmességgel, szolgálattal tartoztak a hűbérúr felé, amit a parasztpártiak meg is tettek a választási kampányokkal. A hűbérúr viszont köteles volt oltalmazni a híveit. Apponyi nem elsősorban a jászberényieket, de még nem is a választókat, választóit (a hűbéri köteléken, rendies csoportosuláson kívül eső jobbágyságot), hanem vele érték- és érdek-, véd- és dacsövetségben lévő lokális elitet pártfogolta, segítette. A védelem-szolgálat familiáris

kapcsolatrendszer – egy elvileg polgárosodó országban való – működésének lehetünk tanúi Apponyi akkori és későbbi tevékenységét vizsgálva.

Török Aladár, a vádaskodásokra válaszul, 1898 elején lemondott a posztjáról, majd az április 23-i polgármester-választáson, ahol már ellenjelöltje is akadt, ismét győzedelmeskedett név szerinti szavazással (Török Aladár: 110, Streitman Gyula: 66). Ezekben az években egyébként kevés közgyűlést tartottak, és azokon is kevesen jelentek meg, viszont a félévente tartott választások valódi látványosságként szolgáltak a városi közélet vagy csak tragikomikus emberi drámák iránt érdeklődők számára. Mindhárom választásról (1897. március, október, 1898. április) elmondható, hogy az Apponyi-párt újra és újra kelepcébe csalta saját magát. Egyfelől a közgyűlés és a tisztikar törvénytelenységéről beszéltek, másfelől ők maguk is részt vettek az törvénytelennek mondott szervezet (közgyűlés, tisztikar) választásaiban, hitelesítve azt, s ami még rosszabb, háromszor egymás után megmutatkoztak, hogy kisebbségben vannak.

Török Aladár be akarta váltani egyik politikai identitását adó választási ígéretét, a közlegelők felosztását. Az 1894. évi XII. tc. lehetőséget adott arra, hogy a városi vezetés közvetlenül beleszóljon a közbirtokosság ügyeibe, azonban a testület 1895. évi alapszabálya ezt meggátolta. Volt azonban egy kiegészítő pontja ennek az alapszabálynak, miszerint „*Ha a közbirtokossági közgyűlés, vagy tanács a szervezeti szabályzatban megállapított hatáskörét túllépi, szervezete a hatóság által felfüggeszthető, vagy megszüntethető. Ez esetben a birtokosság ügyeinek vitelét Jászberény város tanácsa veszi át*”. A feladvány adott volt: valahogyan találni kellett egy szabálytalanságot a közbirtokosságnál. Azt pedig mindenhol lehet találni, különösen egy rendiesen elkülönülő, irdatlan vagyonokat kezelő tradicionális gazdasági elitet tömörítő szervezetben. Török 1898 áprilisában, legutóbbi megválasztása után két nappal a rendőrkapitánnyal rárontott a Lehel Szállóban az évi rendes közgyűlést tartó közbirtokosokra, s a rendőrkapitány közölte velük, hogy a polgármester betiltotta az ülést 12 000 kéve nád eltűnése miatt. A frissen megválasztott közbirtokossági elnök, Koncsek István azonban nem engedelmeskedett a bejelentésnek, és az ülést lefolytatta arra hivatkozva, hogy a polgármesternek nincs joga egy önrendelkező testületet betiltatnia. Mindketten tudták, hogy Koncseknek volt igaza, mert a záradékot vármegyei felhatalmazás nélkül nem lehetett önhatalmúlag érvényesíteni. Koncsek a Vármegyei Közigazgatási Bizottságnál fegyelmi feljelentést tett Török ellen. A megye azonban most a jászberényi kormánypárti vezetés mellé állt, és megsemmisítette Koncsek újraválasztását, mivel a gyűlést előre be kellett volna jelenteniük a polgármesternél. Török elérte a vármegyénel, hogy az felhatalmazza a soron következő közbirtokossági értekezlet levezetésére, de a testület vezetősége egyszerűen nem adta ki neki a névjegyzéket, így nem tudta összehívni a tagokat. A közbirtokosság megmutatta, hogy hazai pályán még mindig veretlenek tudnak maradni. Ezzel elkezdődött az a jogon kívüli hatalomgyakorlás, ahol a szemben álló felek ott tettek keresztbe egymásnak, ahol csak tudtak. Török kezében voltak a hatósági eszközök (mezőrendőri bírságok stb.), Koncsek kezében a gazdasági fundamentumok fölötti döntés joga.

A jászberényi pártpolitikai köntösbe bújtatott elitkülzelmeknek esetenként a szakma (beruházások, egészségügy) is áldozatául esett. Még 1895 májusában, tehát a Koncsek-éra alatt történt, hogy Gere Gyula kórházigazgató távozásakor az Apponyi-párti többségű városi képviselő-testület a pályázók közül nem a szabadelvű Eördögh Oszkárt, a felsőjárás

*Koncz Menyhért jászberényi plébános
(1883–1907),
Apponyi és Konczek elkötelezett híve*

elismert tiszti orvosát, hanem a saját köreiből való Király Gáspárt választotta igazgatónak, s terjesztette fel az alispánhoz. A szabadelvű megyei hatóság azonban nem hagyta jóvá a helyi testület döntését, hanem Eördögh-öt nevezte ki, Király pedig maradt városi tiszti főorvos. Eördögh 1896 decemberében pedig az Apponyi győzelmét – a szabadelvűek szerint csalással – biztosító választási eredmények megsemmisítését kérte. A vizsgáló bizottság felemás ítélete – feltételezhetőnek tartották a választási csalást, mégsem mondták ki tényállásként – sem segített tisztába tenni a helyzetet. Török Aladár szabadelvű polgármester beiktatása (1897) után fegyelmet rendelt el Király ellen, de mivel a hosszúra nyúlt eljárás alatt semmi terhelőt nem találtak a tiszti főorvosra nézve, folytathatta a munkáját. A döntéssorozat minden állomása mögött politikai érdekek munkáltak, s mint ilyenkor lenni szokott, csak örülhetett a jászberényi közösség, ha a pártérek véletlenül szakmailag is megfelelő személyt patronált. Hasonló dolog történt Hild Viktorral is, aki a századfordulón néhány évig a Jász Múzeum munkatársa volt. Tudományos alapossággal végzett munkáját azonban hajdani

ellenzéki és minden szempontból provokatív, sok esetben egyenesen pusztító tevékenysége miatt a városvezetés nem értékelte, és 1904-ben a város elhagyására kényszerült. Ami a városi egészségüggyel kapcsolatban kifejezetten felelőtlen, már-már hivatali esküszegéssel felérő történet, az a helyi TBC-központ felállítása körül kialakuló bonyodalom volt. Amikor az alispán elrendelte, hogy a kórház területén lévő épületet TBC-szanatóriumnak rendezzék be, a Török Aladár vezette testület nem szavazta meg. A TBC-s betegek száma és a halálozási arány ellenére „*a szanatórium létesítését még korainak tart[otta]*”.

De a passzív ellenállás ősi reflexét működni hagyó parasztpárti ellenzék is ártott legalább ennyit a városnak. Jellemző volt rájuk a „csakazértis” nemmel szavazás. Almássy Géza főispán távolléte alatt Konczek elérte az őt támogató Benkó Albert megyei főjegyző által a Törvényhatósági Bizottságnál, hogy semmisítsék meg a jászberényi képviselő-testület három döntését: a téglatelepi körkemence felépítését, a Lehel Szálló kibővítését, a tápiószelei és a két városbeli főút kikövezését. Ezek mindegyike ésszerű és közhasznú javaslat, illetve a megsemmisítésig döntés volt.

A Török-adminisztráció szimbolikus intézkedésekkel próbálta megtartani a Szabadelvű Párt bizalmát, ami az egyetlen biztosítéka volt tartós hatalomgyakorlásának. Ennek jegyében a város díszpolgárává választották Bánffy Dezső miniszterelnököt. Ilyen is csak Jászberényben történhetett: Apponyi Albert választókerülete a gróf legnagyobb ellenfelét választotta

díszpolgárává. Mire elkészült az oklevél, Bánffy megbukott, és lemondatták a jászberényi szabadelvűekkel kooperáló szabadelvű főispánt, Almássy Gézát is.

Eközben a nagypolitikai mozgások átrendezték a jászberényi harcállásokat: Apponyi pártja, a Nemzeti Párt 1900-ban egyesült a Szabadelvű Párttal, így a gróf és helyi támogatói szintén szabadelvűek lettek, ráadásul az új vármegyei vezetésnek „kedvesebb” szabadelvűek. 1899-ben ugyanis lemondatták Almássy Géza főispánt, s helyére Lippich Gusztávot nevezte ki a király. Az új főispán Jászberénybe utazott, hogy kibékítse a két tábor. Az Apponyi-párt igyekezett jó benyomást tenni a magas rangú vendégre, de a főispán választása feltehetően fentebb dőlt el. 1899 második felében már folytak az egyesülésről való tárgyalások Apponyi és Széll Kálmán között. Hogy nézett volna ki, hogy a kormánypártba éppen belépni akaró Apponyi híveit egy kormánytisztviselő nem támogatja? Emellett értékközösség is felmutatható Széll és Apponyi között, hiszen mindketten agrárius nézeteket vallottak szemben a merkantil Bánffyval és hasonlóan gondolkodó jászberényi híveivel. Az Apponyi-párt újbóli hatalomba segítéséhez azonban Török Aladár elmozdítására volt szükség.

Az ürügyet 1899-es nyári felvonulás szolgáltatta. A Péter-Pál napi ünnepségen az Apponyi-párt által finanszírozott *Jászberényi Hírlap* szerint a következő történt: „*A menetben bohócok és cigányok közt ment samárháton három kapucinus barátunk öltözött, kurjongató mesterlegény, egyik kezükben keresztel, a másikban pedig olvasóval, melyet krumpliból, dióból, mogyoróból, éretlen almából és egresből fűztek össze. A keresztel és az olvasókkal verték a szamarakat és a körülöttük incselkedő gyerekeket, lányokat. És mindezt mosolyogva nézte Jászberény polgármestere, ügyésze és négy rendőre, anélkül, hogy a vallás illetén gúnyolása és gyalázása ellen tiltakoztak volna.*” A profán népi humortól nem idegen jelenség túlexponálása és országos fórumokra exportálása azonban kellő alapot szolgáltatott a fegyelmi eljárás(ok) megindítására. A belügyminiszter a városi vezetés ellen tíz éve beérkezett feljelentés alapján vizsgálatot rendelt el, aminek keretében két héten át ellenőrizték a jászberényi pénz- és ügykezelést, de anyagi visszaélésre utaló bizonyítékot nem találtak, csak közigazgatási hibákat. Ezután Lippich Gusztáv főispán is vizsgálatot rendelt el, amelynek lefolytatásával a Koncsek-párti Benkó Albert megyei főügyészt bízta meg. A főispán is részt vett a vizsgálatban, ahol anyagi visszaélést ismét nem tártak fel, az ügykezelés hiányosságai miatt azonban felfüggesztette a polgármestert.

1899. december 30-án az alispán elnökletével tisztújító közgyűlést tartottak Jászberényben, amin helyettes polgármestert választottak, mert a főispán a hivatalban lévő polgármester elleni folyamatban lévő fegyelmi vizsgálat miatt nem engedélyezte a polgármester-választást. A pártok mérsékeltabb szárnyai kísérletet tettek a megegyezésre és egy közös jelölt állítására. A szabadelvűeknek az volt a feltétele, hogy jelöljön bár az Apponyi-párt, de olyan képviselőt, aki nem exponálta magát túl a pártban, név szerint ne Koncsek Istvánt. Mivel ez nem valósult meg, ezért megmérettek a jelöltek. Czigány János 103 szavazatot, Koncsek István 91 szavazatot szerzett. Az eredmény kihirdetése után 50 Koncsek-párti képviselő lemondott a mandátumáról, akiknek helyét másnap szabadelvű képviselőkkel töltötték be. Ezután 170 híve lett a Szabadelvű Pártnak és 47 híve az Apponyi-pártnak.

Török, mint virilista az 1899-es felfüggesztése után is a testület tagja maradt, és átvette a *Jászberény és Vidéke* szerkesztését, amit éles hangú Apponyi-kritikája miatt három hóna-

pon belül elvettek tőle. Még párttársa, Háy Géza is ekképpen jellemezte a pártszempontból egyre inkább marginalizálódó Török lapszerkesztői ténykedését: „*a lap diktátor kezébe került, Török Aladár nem a Szabadelvű Párt érdekeit szolgálta.*” Török egyre inkább elszakadt a valóságtól, saját párttársaitól is, és sarokba szorított vad módjára próbált egyre kétségbeesettebben támadni. Széll Kálmán miniszterelnököt Boulanger tanítványának, a kormány tagjait pedig törvénytörőknek és alakoskodóknak nevezte. A fúzióra reagálva írta, hogy „*A Nemzeti Párt belépése a Szabadelvű Pártba gyöngye utánzata annak, amikor a szállást kapó tót kiveri a gazdát [...] A mai kormány üldözi azokat, akiknek nincsenek reakciós hajlamaik, akik törzsökös szabadelvű pártiak.*” Török kormányellenességében odáig ment, hogy a következő, 1901. évi országgyűlési képviselő-választásra a megbukott Bánffy Dezsőt javasolta a jászberényi ős-szabadelvűek jelöltjének. A végletekig provokálta a Koncsek-párt tagjait, de a sértettek nem vették fel a kesztyűt. A lap akkori stílusának illusztrálásaképpen álljon itt két idézet:

„*Nyilatkozat. Lapunk felelős szerkesztője Koncsek István, Bathó János, Pray Hugó, Uzelmann Győző és Huba Lajos uraknak udvariasságból tudomásukra hozza, hogy a Finita de comédia cikkünkben velük szemben elmondott nézeteinkért, nohamár sokszorosan elmúlt a 24 óra, még mindig kész lovagias elégtételt adni, ez által módot akar nekik nyújtani arra, hogy ne legyenek kénytelenek a kaszinó és vadásztársaságból mint disqualifikált egyének kilépni [kiemelés az eredetiben].*”

Miután válasz nem érkezett, a következő számban a szerkesztő így folytatta:

„*Nyilatkozat. Sajátságosan vagyunk mi ezzel a nagy port felvert cikkünkkel, azok, akik megnevezve lettek benne, s akikre a cikk egyedül vonatkozott, nevezetesen ..... urak nem találják szükségesnek, hogy elégtételt kérjenek érte, s ennek dacára teljes nyugalommal szívják csibukjukat a kaszinóban s azt hiszik, hogy ők még valakik [kiemelések az eredetiben].*”

A volt polgármester erőlködése azonban hiába való volt, személyeskedései saját hívei számára is egyre kellemetlenebbé váltak. A főispán utasítására Czigány János elvette tőle a lap szerkesztését és azt Háy Gézának adta át. A főispán terve az volt, hogy a megalkuvó vagy gyakorlatias Czigány nyomást gyakorolva szakadást idézzen elő a városházi pártban (az úri párt akkori megnevezése), és annak mérsékeltebb szárnya csatlakozzon a kompromisszum kész apponyistákhoz.

A városházi pártszakadás az 1900. szeptember 28-ai képviselő-testületi ülésen történt, amikor Török Aladár és ifj. Elefánthy Sándor felszólaltak Czigány János ellen. Nem fogadták el a jövő évi költségvetést, különösen, amiért a városi közmunkapénztár terhére emeltettek Apponyi számára diadalkaput, sátor és emelvényt. A kettéválás ellenére sem valósulhatott meg a középpárti fúzió, mert az Apponyi-párt hajthatatlan radikálisai túl befolyásosak voltak. Koncsek például 1901 januárjában azzal a kéréssel fordult az alispánhoz, hogy oszlassa fel a jászberényi képviselői közgyűlést, mert az rosszul gazdálkodik az irodaszerekkel. A konfliktusok tehát nem szűntek meg, csak többirányúvá váltak. Mindkét táborban kialakult egy befelé forduló és egy nyitottabb szárny.

Az 1901-es országgyűlési választás

Az 1896–1901-es ciklus újabb pártbéli mozgásokkal és kormányváltásokkal járt együtt, amelyek Apponyi kalandos szerepvállalásai révén Jászberény politikai lehetőségeit is befolyásolták. Apponyi szabadelvűvé válása (1900) már önmagában komplikálta az egyébként sem az országos pártvonalak szerint szerveződő jászberényi politikai életet, hiszen az Apponyi-ellenzék közös nevezőjének (az Apponyi-ellenességnek) szervezeti megvalósulása éppen a kormánypártiság volt mint hatékonyabb érdekérvényesítési lehetőség.

Ilyen kusza viszonyok között került sor az 1901. évi országgyűlési képviselő-választásokra Jászberényben. Ez volt az utolsó nagy téttel rendelkező, jelentős kampánnyal járó és kiegyenlített erőviszonyok között zajló választás a városban. Sajátos helyzetbe került a kormánypárti *Jászberény és Vidéke* is a tekintetben, hogy melyik jelölt mellett korteskedjen. Különösen amiatt, mert 1898 áprilisa óta „társadalmi lap” helyett „politikai és társadalmi hetilap”-pá változott, tehát kinyilvánított céljai és jogszabályban biztosított jogai között szerepelt a politikai véleménynyilvánítás és -formálás. A lapot a választások idejére egyébként a liberálisok mérsékelt szárnyához tartozó helyettes polgármester által kinevezett Háy Géza szerkesztette, így a két szabadelvű jelölt párharcáról igyekezett lehetőség szerint tárgyilagosan és szélsőséges érzelmek korbácsolása nélkül tudósítani. Talán kicsit elhamarkodottan állapította meg, hogy „*a pártok higgadtak, a kedélyek csillapultak és nyoma sem látható azon gyűlölködésnek, mit az 1896-ik évi választásoknál tapasztaltunk*”.

Bár az országgyűlést csak október 28-án oszlatta fel Széll Kálmán, a választási rutin élt a társadalomban, és már a nyár folyamán megindultak a különböző politikai szervezkedések, előkampányok. Ezekben a hónapokban Lippich Gusztáv, az új főispán visszatérő vendége volt a városnak, s látogatásai minden esetben a liberális városvezetés hivatali munkája törvényszerűségének vizsgálatával jártak együtt. Egy alkalommal maga Apponyi is felkereste szolnoki hivatalában a főispánt, amely találkozó háttérben (párt)politikai érdekek állhattak.

Jászberény sohasem bővelkedett jelöltekben, de ezen állapot konzerválásáért mindent meg is tettek az éppen hatalmon lévők. A hetvenes évek közepéig a Balközép képzelte azt magáról, hogy övé a város (elenyésző és szervezetlen Deák-párti kisebbség képzavarása mellett), rövid őrsgévváltó átmenet után az Apponyi-pártiak hitték ugyanezt (esélytelen függetlenségek, majd egyre erősödő, szabadelvű keretekbe szerveződő ipari-liberális ellenzék mellett). 1901-re érkezett el az az idő, amikor a két, nagyjából egyenlő támogatottságú tábor pártszempontból egy szervezeti keretbe került. Ez nem a túl nagyra duzzadó, belső erőktől szétfeszülő központi párt szokásos helyzete, hanem a helyi szinten létrejövő konfliktusmezők és az országos térben adott formák szerkezeti összeférhetetlenségéből adódott. Jászberény két politikai tábora jelentős érdekkülönbségben állt egymással, viszont esetleges történeti okokból „véletlenül” egy országos párt égisze alá kerültek, és ezért jött létre a kettős jelölés szituációja.

Ezt a sajátos, hegemonnak tűnő helyzetet esélyük nem volt megtörniük, de még árnyalniuk sem új vagy régi visszatérő szereplőknek. Amikor az 1884. évi választás után feloszlott helyi Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt újjáalapítására tett javaslatot közölte a *Pesti Hirlap* 1896 nyarán, a *Jászberény és Vidéke* nem állhatta meg szó nélkül, és a következőképpen értékelte a felhívást: „*nem igaz az egészből semmi, nem egyéb hirlapi kacsnál és az egész*

városban senki nem veszi ezt komolyan. Az ilyenmü hecczceknek csak más városbeliek ülhetnek fel, mi jól tudjuk, hogy Jászberényben csak egy, a szabadelvű párt létezik.” Hasonlóképpen reagált a Katolikus Néppárt jászszági szervezkedésének hírére is, amely párt a lap szerint „meg tudj[a] találni az utat azon választók szívéhez, kik a magasabb politikából még leczkét nem vettek.”, ám „A józan jász nép ismeri a néppárt törekvését és egyelőre azzal fogadja a néppárti nagy urakat, hogy »Jöjjenek a sáskák!« később pedig az lesz a jelszó, hogy nem kell néppárti képviselő az igazi magyarnak, így hát csaknem bizonyosra vehető, hogy ha állítanak is jelöltet a jákóhalmi kerületben, az nagyot fog bukni”. A „igazi magyar”-os kitételhez értelmezésként szolgál, hogy a Néppárt jellemzően a vegyes vagy többségében nemzetiségi lakosságú kerületekben ért el addig eredményeket.

Két hasonló méretű tábor esetén a megfelelő jelölt kiválasztásán áll vagy bukik egy választás. Elsőre azt hihetnénk, hogy Apponyi személye biztos volt az egyik fél részéről, így tehát a másik félnek kellett találnia egy hozzá hasonlóan emblemikus figurát. A dolog azonban úgy állt, hogy Apponyi Jászberényhez, illetve a megfelelő jászberényi elitklikkhez való akkori lojalitása megkérdőjelezhető. Egykorú sajtóértesülésekből azt lehet(ett) tudni, hogy az elhunyt Szilágyi Dezső kerületéből (Pozsony) néhány volt nemzeti párti telefonon vette fel a kapcsolatot Apponyival, hogy elvállalná-e a jelöltséget. Ezalatt a jászberényi Apponyi-párt Péter-Pál napján a gróft jelölte képviselőjelöltjének, amely jelöltségre az érintett nem adott egyértelmű választ. Minden jel arra mutat, hogy Apponyi érzekelte a jászberényi helyzet bonyolultságát és bizonytalan kimenetelét, ezért várakozó álláspontra helyezkedett, és a számára kedvezőbb alakuló fejleményekkel rendelkező kerület jelölését kívánta elfogadni. Ez idő alatt a jászberényi szabadelvűek megtartották zártkörű pártértekezletüket (augusztus), ahol Almássy Géza volt főispánt választották képviselőjelöltjüknek. Almássy jelölése több szempontból is ígéretes volt: részben az ő közreműködésével szerezte és tartotta meg közgyűlési hatalmát az ipari-liberális tábor, tehát az egzisztenciálisan közvetlenül érdekelt, vagyis a pártszavazók elfogadták őt; egykori főispánként személye feltölthető volt a jászberényi célok hatékony érdekérvényesítési képességének ígéretével, tehát az átlagszavazók előtt is kedvező megítéléssel – ezáltal létező tömegbázissal – rendelkezett. Az Apponyi-párt indulásának nem tett jót, hogy a helyi kormánypárti – tehát a lehetséges szavazóbázis által (is) olvasott – sajtó megszelligtette a képviselő hezitálását. Apponyi végül a jászberényi jelöltséget vállalta el, és meg is tett mindent a győzelem érdekében.

A jászberényi választási kampány jól ismert operettes betétei ismét színpadra kerültek. S ha azt hinnénk, nem lehetett fokozni a modern képviselői triumfálásokat – hát Apponyi-éknak ez is sikerült. Szeptember 15-én érkezett a városba többedmagával választási nagygyűlést tartani, de a jászberényi párttagság egy százfős küldöttsége ezúttal már a hatvani állomáson várta a képviselőt, aki valószínűleg (és érthetően) már terhesnek érezhette ezeket a fölösleges köröket (hiszen ebből nem származott több szavazat a bizonytalanok közül). Még a kormánypárti sajtó is úgy ismertette az eseményt, hogy „Barla Kálmán gymnasiumi tanár mondott lendületes beszédet, amit Apponyi pár szóval megköszönve tovább utazott városunkba”. A jászberényi állomáson a szokásos menetrend szerint folytatódott a kollektív aktus. Bathó János pártelnök köszöntötte a jelöltet, majd egy mintegy száz fogatból álló díszmenet négyesfogatú élén kísérték be a városba a szimpatizánsok kétoldali sorfalától

szegélyezve. A Koncz Menyhért prépost házánál elköltött villásreggeli után a piactérre mentek, ahol Apponyi elmondta programbeszédét. A beszéd az előzőekhez híven retorikailag remekül volt felépítve. A szónok mindent a hitelesség és a folytonosság közhelyére épített, aminek két kimenete lehetséges: a „nem mondok semmit, beszéljenek a tetteim” ál-nembeszélés (Apponyi egyébként ezzel kezd), illetve a következetesen és ellentmondásmentesen felépített önigazoló álobjektív önreflexió (ezzel pedig folytatja). Saját értelmezői keretbe ágyazza a fúziót, gazdasági és közjogi programelképzeléseit, valamint a kormány támogatásának indokait és szükségességét. A beszédet követően a Lehel Szálló udvarán 700 terítékes ebéd várta a párttagokat, amely létszám már elég lett volna egy választás megnyeréséhez – nyilván így számoltak a szervezők is.

A választások előtti hajrában tetőfokára hágott a házaló kampány, ahol támogatóívek aláírása helyett most már nyílt színvallásra ösztönözték a lakosságot. Ennek megnyilvánulási formája a házra kítűzött megfelelő pártzászló volt, amely tájékoztatásul is szolgált a pártvezetésnek, és demonstratív eszköz lévén meggyőző erővel is bírt a többi választópolgár körében. A dolog szépséghibája az volt, hogy az emberek többsége győzködésenként váltogatta a kített zászlóit, amely egyik ilyen pálfordulás szomorú következménye az lett, hogy a rendőrkapitány 200 korona pénzbüntetéssel sújtotta az egyik – egyébként a szomszédja által feljelentett – zászlóváltót. A kampány finisében, október 1-jén hozzávetőleg 800 fős (addigi jászberényi viszonylatban kimagasló létszám) küldöttség ment Almássy házához, aki az egybegyűltek előtt mondta el választási beszédét.

A választásokat országosan október 2. és 9. között tartották meg, mely a kormánypárt stabilitásának megtartását és az ellenzéki pártok szignifikáns, de nem jelentős megerősödését hozta.

Országos szinten is nagy érdeklődésre tartott számot a jászberényi voksolás, amelyet a választások első napján bonyolítottak le. A szavazás több mint 30 órán át tartott, vagyis csak másnap délután 4 órakor történt meg az eredményhirdetés.

Összesen regisztrált:	2204 fő (az összlakosság 8,6%-a)
Érvényes szavazat:	1725 fő (a regisztráltak 78,26%-a)
Gróf Apponyi Albert:	883 fő (51,19%)
Almássy Géza:	842 fő (48,81%)
szavazatkülönbség:	41

Apponyi a kétes kimenetelű szavazás végét és végeredményét Szolnokon várta, rettegve a vereségtől: „*nekem személyesen éppen ez volt a legnehezebb választásom: az első 1875 óta, melyen a kormány támogatott és amelyen mégis a legnagyobb veszélyben forgott jászberényi mandátumom. A rejtély magyarázata abban található, hogy a helyi hatalom és ezzel a választási elnökség még azok kezében volt, akiket a Bánffy-érában furfang és erőszak ültetett oda. Az ellenem kieszelt taktika abból állott, hogy meghamisított szavazatok beadása és elfogadása útján akartak az ellenjelöltnek fiktív többséget szerezni; az én reális többségem azonban nagyobb volt, mint amiket számításba vettek és így a végén is dugába dőlt a terv. Ez volt az utolsó kísérlet arra, hogy Jászberényben ellenem jelöltet állítsanak; azóta minden választásom ott egyhangú volt.*” – írja emlékirataiban.

Az Apponyi által megfogalmazott vádakot visszhangozta az egykorú sajtó, és fegyelmi ügy is lett belőle. A felfüggesztett liberális polgármester, Török Aladár által elnökölt választási bizottság 130 Apponyi-párti szavazót utasított el – jegyzőkönyvbe vétel mint érvénytelen/elutasított szavazat nélkül –, Almássyra viszont választójoggal nem rendelkező munkásokat és szolgákat szavaztattak le nyilván a névjegyzékben szereplő, de meg nem jelent választópolgárok nevében. Apponyinak ennek ellenére úgy sikerült mégis nyerni, hogy 50 Almássy-párti szavazó rosszul mondta be a jelölt nevét, így az elnök kénytelen volt őket is elutasítani. Törököt végül keményen meghurcolták: több vádpontban is bűnösnek találták, ami miatt hivatalvesztéssel sújtották. Anyagilag tönkrement, erkölcsileg ellehetlenült.

A győztes mindent visz – az hideg polgárháború lezárása

Czigány János (de jure helyettes polgármester, de facto a város első számú vezetője) igen kényes helyzetben vette át a város irányítását, hiszen az Apponyi-párt birtokolta az országgyűlési képviselői mandátumot, a közbirtokossági többséget, bírta a vármegyei vezetés támogatását, a városi párt pedig a közgyűlési többséget és a tiszti állásokat. Megpróbálta korlátozott lehetőségeihez mérten rendezni az elődje által összekuszált vagy annak mondott ügyeket. A Koncsek-adminisztráció által kezdeményezett tervek (a jászberényi mentelep létesítése) Apponyi segítségével megvalósultak. Ezen kívül voltak előremutató, egyes esetekben később megvalósuló javaslatok is. Szorgalmazta például az állandó dohánybevéltő létesítését, a levéltár rendezését, a Jász Múzeum átalakítását, a Süllyás–Jászberény közötti vasútvonal megépítését. A sok teendő közepette egyes ügyek pihentek, olykor saját javaslatok is. 1901-ben javasolta Fejérváry Géza honvédelmi minisztert a díszpolgári címre, amit a testület meg is szavazott, Czigány viszont egyszerűen elfeledkezett róla. Egy évvel később, amikor a képviselők számon kérték rajta, akkor készítette el a díszpolgári oklevelet. Bár nem volt Apponyi-párti, a Török Aladár-féle „mindenki Apponyi ellen”-párthoz tartozott, mégis kérte és elfogadta a képviselő segítségét a város ügyeinek előmozdítására, aki nagyvonalú arisztokrataként nem is fukarkodott éppen növekvő befolyásából e célokra áldozni. Az együttműködés szükségszerűségének belátása a későbbiekben előnyére vált Czigánynak, aki a sajátos helyzetet, amit – a korábbiakon túl – Apponyi szabadelvűvé válása és Török választási csalásai okoztak, a párttársához képest szerencsésen megúsza. Ugyan az 1902-es polgármester-választást csúfosan elvesztette (mindössze 14 szavazatot kapott), a választási csalásokért jogi felelősségét nem állapították meg, tiszteletbeli tiszti ügyészként és ügyvédként dolgozhatott tovább, majd az 1903-as megyei törvényszéki esküdtté választása alkalmával kiléphetett az ingoványos jászberényi politikai életből.

Az 1901. évi országgyűlési képviselő-választás után, amin Apponyi ismét megtartotta a mandátumát, de most Török, mint választási elnök követett el csalásokat, következett a felfüggesztett polgármester meghurcolása és ellehetlenítése. Négy ügycsoportban folyt ellene fegyelmi vizsgálat: az 1899-es felvonulás, a közigazgatási mulasztások, a főispán személyét sértő publicisztikája és a választási elnöki tevékenysége ügyében. Török úgy akart menekülni az ellene folyó politikai hadjárat elől, hogy beadta lemondását, amit a főispán – a folyamatban lévő fegyelmi ügye miatt – nem fogadott el. A Közigazgatási Bizottság 1902 januárjában

hivatalvesztésre ítélte, ami ellen Török fellebbezett, de a Belügyminisztérium is kimondta immár visszavonhatatlanul a hivatalvesztést. Török még 1900-ban eladta a feleségétől szerzett malmot, adósságai törlesztésére elárverezték a lakó- és földingatlanait is. 1902-ben lekerült a virilis-listáról, és – sokak szemében mint bukott ember – végleg távozott Jászberényből.

Helytörténeti megítélése azóta is ellentmondásos. Sugárné Koncsek Aranka mint tehetéstelen, intrikus polgármestert ábrázolja, Kiss Erika viszont a meghurcolt ember elbeszélésébe helyezi a történetét. Kétségtelen, hogy a Koncsek-klikk mindent megtett a hatalom visszaszerzéséért, ahogy ellenfeleik is annak megtartásáért. Kimondható, hogy a Hild–Török páros tevékenysége nem szolgálta sem a város, sem a pártjuk érdekét. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy ők maguknak és egyes párttársaiknak is távozniuk „kellett” Jászberényből, így Almásy László tiszti főügyésznek is, aki később komoly karriert futott be, s a harmadik közjogi méltóságig (házelnök) jutott, vagy Czigány Istvánnak, aki megyei törvényszéki esküdtként folytatta a pályáját.

Az igazsághoz hozzátartozik az is, hogy elemi szakmai kérdésekben Török jobban teljesített elődeinél. A nyolcvanas évektől kezdve növekedett a pótlódó mértéke, Koncsek első ciklusa alatt 27 százalékpontot emelkedve elérte a 85%-ot, míg Török Aladár három év alatt 65%-ra mérsékelte. Hivatalviselése ideje alatt Jászberény újabb kölcsönt nem vett fel, mégis számos szociális intézkedést hozott: felemelte a hivatalnokok kirívóan alacsony bérét 20%-kal, a tanítóknak lakbért folyósított stb. A város rehabilitációjával és a közegészségüggyel is törődött: kitisztíttatta a Zagyva medrét, csatornahálózatot és közvilágítást létesített. Sikeres üzletember volt, és a város pénzével is jól gazdálkodott.

Viszont nem mérte fel a helyi viszonyokat, nem fogadta el, hogy az ő, a fővárosból hozott értékvilága és viselkedésmintái nem erőszakolhatók rá egy vidéki – és azon belül is sajátos történelmi múlttal, szociokulturális beidegződésekkel, közjogi öntudattal rendelkező – középvárosra, ahol a hagyományos termelési formák és személyközi kapcsolatok egészen más értékvilágokat hoztak létre, mint amilyenekhez ő neveltetése és tanulmányai során alkalmazkodott. Azt sem értette meg, ahogy táborá nagy része sem, hogy a magántulajdon és a vállalkozás védelme a nagygazdákat is megilleti, nemcsak az iparosokat. A legfőbb probléma az volt, hogy vagylagos megoldásokat kínáltak fel egymásnak és a városnak a felek. Vagy a feltörekvő ipari középrétegek járnak jól, vagy középparasztoktól felfele lévőek.

Nem véletlen, hogy ez az időszak kínálta (és talán kínálja ma is) az osztályharcos olvasatot és marxizáló megközelítéseket. Hiszen bemutatható úgy a történet, mint a gazdasági természetű alapkonfliktus szülte politikai szembenállás (alap-felépítmény). Ezt némileg meghaladni kívánja a strukturalista megközelítés, ami a feudális gyökerű társadalmi és gazdasági struktúrának a modern polgári államigazgatásba való beilleszkedése során fellépő rendszerhibák (pl. a kerületi székhely-státuszra való berendezkedés tehetetlenségi ereje a központ-rang elvesztése után is, a redemptus közös gazdálkodási formának a merevsége és terméketlensége a kialakuló, helyenként még a mainál is igazságtalanabb kapitalista modellben stb.) bemutatására szorítkozik. A legújabb irányzatok megkérdőjelezik a nagy – magyarázó – elbeszéléseket, leszűkítik a kutatás látószögét, és mikroszinten vizsgálódnak (pl. egy tanbizottság összetétele, a tagok társadalmi, egyéb háttere, az ülések mikrovilága), vagy az eddigi ismertetéseket veszik sorra, mintegy historiográfiáját adva a témának.

Apponyi szerepe a helyi „őrségváltások”-ban

A századforduló körüli két választás volt a városi elit-tömbök nagy összecsapása országos reflektorfényben. Mindkét esetben nem tisztán elvek, vagyoni rétegek vagy nagypolitikai formációk szerint szerveződtek ezek a táborok, hanem Jászberény belső strukturáltságából alakultak ki a konfliktusmezők, és mindkét esetben megoszlott az országos és a helyi háttértámogatás az egyes felek között. A millenniumi választáson a liberálisok mögött állt az országos elit, ellenben a konzervatívok mögött a városi vezetés, az 1901-es választáson pedig éppen fordítva. Mindkét választáson csaltak, s mindkét választáson a másik – mindig az a fél, amelyik a helyi hatósági pozíciókat birtokolta. És végezetül mindkét választást, ugyan csekély szótöbbséggel, de Apponyi nyerte meg. Ő az egyetlen állandó a rengeteg változó elem között. Állítható-e az, hogy a város egyenlő erőket felvonultatni képes elitcsoportjai között Apponyi személyes kompetenciái billentették az egyik irányba a mérleg nyelvét? Ellenérvek szülnék ellen-ellenérveket a kérdéstről való elmélkedés kognitív folyamatában. Egyrészt, feltételezhetően, 1896-ban Apponyi kevesebb érvényesebb szavazatot kapott, mint az ellenfele, aki viszont az egész kormányzat és a központi közigazgatás támogatását élvezte, másrészt tehát felé lejtett a pálya. 1901-ben valóban központi ellenszélben kellett harcolniuk a liberálisoknak, viszont ennek – helyi közigazgatási pozícióinknak – megfelelően csaltak is, és mégis Apponyi győzött. Apponyit három dolog segítette pozíciója megőrzésében a képviselőváltó hangulat – mert bizonyíthatóan volt ilyen – idején is:

1. A censzos választási rendszer, amelyben Apponyi könnyen mozgósítható, érzelmileg feltűzelhető ellenzéke egy részének nem volt szavazati joga.
2. Személyes kvalitásai, amelyekkel képes volt megszerezni olyan emberek szavazatát is, akik nem tartoztak a parasztpárt támogatói körébe.
3. A megfelelő pártközi alkuk, amelyek vagy az utólagos elszámoltatástól mentették meg (1896), vagy a megfelelő hátszelet biztosították neki (1901).

Az első szempont biztosította számára a pártszavazatokat, amelyek a helyi tradicionális elit-től (katolikus egyház, redemptus nagybirtokosság) és az éra hivatali értelmiségétől származtak. A második adta meg neki a tömegbázist, amit a kiváltságos múlt kollektív emlékezetének dédelgetésével szerzett meg zömében a keresztény középrétegektől. A harmadik pedig az a faktor, amely a legkevésbé számszerűsíthető, ami mintegy meghatározhatatlan erőként átbillentette az eredményt a neki kedvező irányba.

*9. Koncsek István második ciklusa (1902–1914)**Visszaállítás és megszilárdítás*

A konzervatív csoport megerősödésével és hatalma megszilárdulásával megint előkerült a „jász eszme” mint a politikai pótcselekvések gumicsontja. Ezúttal Sipos Orbán írt a *Jászberény és Vidékébe* országos jász ünnepről, a Jász Közművelődési Egyesületről. Egy másik cikk a Jász vármegyét és a törvényszék visszaszerzését óhajtotta, s lefektette a közös jász politika prioritásait:

1. Társadalmi béke: az alsó néposztályok intellektuális regenerációja.
2. A gazdasági helyzet javítása céltudatos vasúti politikával: Jászberény vasúti összeköttetése Budapesttel és a jász községekkel.
3. Önkormányzati hatalom igénye.

A közhelyes követelések mellett figyelemre méltó, hogy az első helyre került a gazdasági és kulturális emancipáció szándéka. Ebben eltér ez a kinyilatkoztatás az 1896 előtti partikuláris szólamoktól (1896 és 1902 a politikai viharok miatt a hagyományos „jász” kérdések nem tartottak számot érdeklődésre). Nagy szerepet szántak a népkönyvtáraknak, a legelőfelosztás keresztülvitelének, vagyis az alsóbb társadalmi rétegek megnyerésének, amelynek háttérben a szocialisztikus mozgalmaktól való félelem, illetve a megelőzés szándéka állt. Jászberény ugyan nem volt a szocialista szólamok legfőbb fogadóállomása, viszont 1902-ben a rendőrkapitány leleplezett egy kb. negyvenfős, vidéki ipari segéd munkásokból álló illegális egyesületet, akiknél szocialista lapokat (Népolvasótár, Népszava) talált, s őrizetbe vette a tagjait.

Az új társadalmi kihívások és a politikai béke igénye miatt a közbirtokosság is engedni kényszerült. 1903-ban eladták a Szeged környéki 4232 kat. hold területű Mérges pusztát, aminek eladási árából 510 K-át szétosztottak a közbirtokossági tagok között, leszerelve ezzel a szegény- és kisparasztság elégedetlenségét, és felelősségteljesebb gazdálkodásra sarkallva a paraszttársadalmat. A vagyoni feszültséget csökkentette az 1890-es években telepített szőlő jövedelme is, ami a szegény-parasztok egy részének is biztosította a létminimumot.

A konzervatív városi vezetés felhagyott a nyílt iparelles retorikával. Az újból a befolyásuk alá került *Jászberény és Vidékében* iparpártoló, az iparosmesterek hitelellátását, termékeik védelmét sürgető cikkek jelentek meg. A lap a mesteri szakvizsgát, a kontárok tevékenységének megakadályozását, olcsó hitelt követelt, a mezőgazdaság, az ipar és a kereskedelem együttműködésének fontosságát hangsúlyozta.

1902. május 25-én Apponyi feleségével Jászberénybe érkezett, s a város elöljárósága a szokásos pompával és csinnadrattával fogadta. A földbirtokos elit nőtagjaitól, családos asszonyoktól kapott a gróf felesége egy saját készítésű főkötőt, amit a leszármazottak a 20. század második felében szolgáltattak vissza a Jász Múzeumnak.

Apponyit ábrázoló kupa – a Tiszti Kaszinó fennállásának 100. évfordulója (1939) alkalmából készült, a mellkép Somló Sári alkotása

Török Aladár (ön)lejárata, a városházi párt széthullása után nem volt kérdéses az Ap-ponyi-párt győzelme, csak az, hogy kit jelöljenek a polgármesteri pozícióra. Konksek István és Muhoray Titusz neve merült fel. Utóbbit a párt mérsékeltbb része inkább támogatta, akikben szintén megütközést keltett Konksek hanyag pénztárkezelése és romboló ellenzé-
kisége, a keménymag viszont a volt polgármester mellett állt. Bathó János úgy vette elejét a jelöltállítás válogatásnak, hogy egy szűk körű, informális pártértekezleten elhatározta Konksek jelölését Muhorayval szemben, s ezt keresztülvitték a párt többi képviselőjénél is. A választást 1902. október 27-én tartották, ahol Konksek éppen csak nyert (99:93 arányban) Czigány János ellen. December 29-én tartotta a jászberényi képviselő-testület az alakuló ülést, majd másnap a tisztújító közgyűlést. A polgármesteri székre hárman pályáztak, akik a következő eredménnyel végeztek: Konksek István 144, Czigány János 14, Hudra Flóris 1 szavazat. Ez egy második fordulónak is tekinthető, ahol a győzteshez húzás és az alacsonyabb részvétel az első fordulóban jobb eredményt elért jelöltnek kedvez.

Az 1902. évi tisztújítás

Tisztségek	Tisztségviselők	Változás
Polgármester	Koncsek István	X
Első tanácsnok, községi bíró, helyettes polgármester	Muhoray Elek	X
Tiszti ügyész	Streitman Gyula	X
Közgyám	Streitman Rudolf	X
Mérnök	Dósa Kálmán	X
Pénztárnok	Pray Hugó	X
Ellenőr	Pénzes Demeter	X
Számvevő	Dobóczy Lajos	(X)
Gazdasági tanácsnok	Válenti János	----
Árvaszéki ülnök	Borhy Ferenc	(X)
Mezei rendőr	Kiss László	----
Tanácsnokok	2. Huba Lajos, 3. Uzelman Gerő, 4. id. Neuberger Ignác, 5. Szele János, 6. id. Sárközy János, 7. Hagyó József, 8. Baráth László, 9. Kis József, 10. Papp István, 11. Válenti János, 12. Doró Mátyás	11 új

A 22 megüresedett helyre két főt újraválasztottak, kettőt pedig más állásba helyeztek, a többi mind új volt. Az új egy része viszont ismerős a korábbi tiszti névsorokból, tehát mondható, hogy Koncsek István részben visszaállította a kabinetjét.

Az 1905–1906-os kormányválság idején Jászberény viszonylag higgadt maradt, passzív, kivárázó álláspontra helyezkedett. A sajátosan udvarhú, de mégis patrióta jász mentalitást nem kezdték ki az országos viharok. Apponyi ekkor már a Függetlenségi és 48-as Párt tagja volt, s Bathó János 50 fős delegációjával minden gond nélkül ment el Szolnokra a párt gyűlésére Apponyi előtt tisztelegni, aztán ment is haza hasonló nyugodtsággal. A vármegye szerte indulatokat felkorbácsoló főispánváltás sem érintette meg igazán Jászberényt. Lippich Gusztáv szimpatizált a kormánybuktató koalícióval és a vármegyei ellenállással, ezért a király felmentette, és a helyére Lenk Gyulát, a darabontkormány emberét nevezte ki, aki csak csendőri segítséggel tudta a hivatalát elfoglalni. Tiltakozásul lemondott a fél megyei tisztikar, Jászberényben semmi sem változott, sőt még elégtétellel is nyugtázta a városi vezetés, hogy Lenk nyitottnak mutatkozik a redemptionális mozgalom támogatására. Erre nem került sor, mert hamarosan őt is menesztették, s helyét gróf Almásy Imre foglalta el.

Baloldali (munkásmozgalmi) törekvések

Alig telt el néhány év Koncsek visszatérése óta, újabb ellenféllel kellett szembenéznie: a szocializmussal. 1906-ban indult a *Jász-Kürt* című újság, amely a baloldali társadalomkritikától a legdurvább – Hild Viktor-i időket idéző – személyeskedésig jutott el. A hetilap rendszeresen tudósított a helyi munkásmozgalom eseményeiről (sztrájkok, gyűlések), de rokonszenvezett a keresztény- és az agrárszocializmussal is. Spitzer Adolf, a lap szerkesztője szabályos sajtóhadjáratot indított a tisztikar, s különösen Koncsek István polgármester ellen. Az elvi különálláson túl a személyes konfliktus azzal kezdődött, hogy Koncsek elutasította Spitzer arra vonatkozó kérelmét, hogy a hivatalnokok a hivatali titkot nem képező eseményekről tájékoztathassák a szerkesztőséget. Itt egyszerűen arról lehetett szó, hogy Spitzer élni kívánt a sajtónyilvánosság lehetőségével, amit Koncsek, akinek mindig volt valami takargatni valója, a háta közepére sem kívánt, ezért egyszerűen megtagadta tőle. A szerkesztő azonban nem hagyta annyiban, és teljes egészében ismertette a polgármester képtelen elutasító végzését, majd pedig szembesítette azt az alispáni határozattal, ami a kötelező felvilágosításról szólt. Ezután folyamatosan revolverezte a városvezetést, leleplezte az adóügyi jegyző visszaéléseit és Koncsek ülésvezetési szabálytalanságait. Személyeskedő cikkeivel együtt szaporodtak a bírósági fellebbezések, becsületsértési ügyek. Spitzer elérte, hogy a polgármester és az érintett tisztviselők kisebb dorgálásokban, pénzbüntetésekből részesüljenek. De ez nem volt elég a számára, valóságos folytatásos drámát kreált az egyes bírósági ügyekből a lapja hasábjain. Remek dramaturgiai érzékkel szerkesztve közölte a fellebbezések, az ügyvédi beadványok, a tanúvallomások és a fellebbezések szövegét, majd a hosszúra nyúló eljárás alatt mindezeket szatirikus, irodalmiasított formában újraalkotta. A sajtóhadjárat velejárója volt számos tettelesség és párbaj is. Egy alkalommal a városi belrendőr inzultálta a szerkesztőt, máskor pedig Belezny László, Hild egykori munkatársa botozta meg a nyílt utcán. Spitzer odáig ment, hogy szerinte egyedül Koncsek öngyilkossága védelmezheti meg a maga és a város becsületét. A minden civilizációs egyezséget felrúgó szerkesztő ellen egyre növekedett a társadalmi

ellenszenv, aminek hatására 1909-ben otthagyta a lapot. A új szerkesztő, Takács Hermann haladt tovább a megkezdett úton, és ismertette a Spitzer által indított perek eredményeit, amiknek következtében kisebb fegyelmi büntetésben részesítették a polgármestert.

A századfordulót követően kisebb sztrájkok és a fővárosból érkező előadók alkalmaira szervezett gyűlések jellemezték a marxista történetírás által munkásmozgalmi elbeszélésbe helyezett társadalmi-politikai történéseket. 1906-ban a gimnázium tanulóinak egy részéből (Gyetzvai János, Háty Mihály, Lévai Oszkár) megalakult egy baloldali csoport, amelyhez az intézmény néhány tanára (Hajtai Ferenc, Varjas Sándor) is csatlakozott. A jászberényi szociáldemokraták a *Jászberény* című hetilap köré tömörültek, ami egyrészt nem is szociáldemokrata lapnak indult, másrészt a központi MSZDP nem is fogadta el a párt hivatalos orgánumának. A helyi baloldali mitológiában úgy emlékeztek, hogy azért nem, mert túl radikálisnak tartották. A jászberényi szociáldemokraták tudatosan keresték a kapcsolatot a parasztsággal. Ennek jegyében indítottak egy parasztembert, Gyalog Jánost az 1910. évi országgyűlési képviselő-választáson és földosztást követeltek. A mozgalom lelke Hajdú Árpád ügyvéd volt, aki a *Jászberény* szerkesztőjeként integrálta a város baloldali értelmiségét és tartott kapcsolatot más társadalomkritikus ellenzéki csoportokkal. A társadalmi agitációt az újságon kívül röplapok terjesztésével végezték. A háború kitörésével fő prioritásaik – a munkások érdekeinek preferálása mellett – a hadbavonultak családjai jogainak védelmével bővültek. A választójog demokratizálása kapcsán sokszor kerültek közös platformra Apponyival, illetve táborának függetlenségi vagy néppárti csoportjával. Karitatív tevékenységet is végzett a lap, például analfabétákat írásvizsgára előkészítő tanfolyamot szervezett, vagy a szerkesztőségben jogi tanácsadást nyújtott. Hajdú Árpád a képviselő-testület virilis tagja volt, ahol állandó hozzászólásaival, javaslataival, írásbeli beadványaival, a határozatok ellen benyújtott fellebbezéseivel és óvásaival igyekezett elérni célkitűzései megvalósulását. A lapban rendszeresen közölt részletes statisztikákat Jászberény közállapotairól, az iskolaügy elmaradottságáról, a magas gyermekhalandóságról, az aránytalan közteherviselésről. Ez utóbbi azt jelentette, hogy a város gyakorlatilag a pótdadókból gazdálkodott, mivel a zömében birtokos parasztokból álló testület nem szavazta meg a földadót. Hajdú számos esetben jelentette fel a rendőrséget törvénytelen oszlatás vagy erőszak alkalmazása miatt, ám az eljáró személyek megbüntetését nem tudta elérni. Nyomást gyakorolt a polgármesterre, hogy két éven át tartó betegsége alatti fizetését ajánlja fel a hadbavonultak családjai és cselédei részére. A polgármester nem vállalta a felhívást, ami újabb témát szolgáltatott a gazdagok zsugoriságáról való elmélkedésre. A baloldali szervezkedések eszkalálódásától tartva a miniszterelnökség 1915-ben megrendelte a *Jászberényt*, majd nem sokkal rá behívták katonának a lap akkori szerkesztőjét, Gyetzvai Jánost és Kalla János főmunkatársát. A lap ezután a Népszava irányvonalát követte és önálló arculatát elvesztette. A helyi munkásmozgalom passzivitásba süllyedése miatt az év végén megszűnt az újság.

A *Jászberény* jelentős szerepet töltött be a helyi szocialista irányultságú baloldaliság eszmei és szervezeti létrehozásában. A társadalmi újraelosztásból kimaradtak iránti érzékenység, a korrupt városvezetéssel szembeni, de a személyeskedésig el nem menő kritikus hangvétel a helyi értelmiség körében elfogadottá tette a lapot, és nem váltotta ki a társadalom ellenérzését sem szemben a korábbi, hasonló tematikájú, de a szerkesztők öncélúságának fogságába eső lapokkal (*Jászság*, *Jász-Kürt*). Két évre a megszűnése után 1917-

ben alapult a *Jászberényi Újság*, amit Lázár Henrik, a helyi munkásbiztosító igazgatója és az MSZDP titkára szerkesztett. A nevesített pártpolitikát kivéve mindenben a *Jászberény* irányvonalát követte. A lap túlélte a dualizmust, s 1918 végén már az MSZDP, majd pedig a Tanácsköztársaság hivatalos közlönye volt.

A dualizmus vége

Apponyi az 1905. és az 1906. évi választást egyedüli jelöltként közfelkiáltással nyerte meg, s a második Wekerle-kormányban vallás- és közoktatásügyi tárcát is kapott, így még az eddiginél is kevesebbet látogatott Jászberénybe (mindössze két alkalommal a négyéves ciklus alatt).

Az 1910-es választások előtt a Szabadelvű Párt két utódszervezetének, a Nemzeti Társaskörnek és a Disszidensekből álló Országos Alkotmánypártnak az egyesüléséből létrejött a Nemzeti Munkapárt, amely a soron következő választásokat fölényesen megnyerte. A függetlenségi-univerzum ezúttal három pártra szakadt Ugron, Justh és Kossuth vezetésével. Apponyi az utóbbival maradt, mégis sikerült neki paktumot kötni a jövőbeni kormánypárttal, hogy ne indítson ellene jelöltet, így csak az utolsó pillanatban ellene fellépő szociáldemokrata Gyalog Jánossal kellett megküzdenie. A választási részvétel rekord alacsony volt, Apponyi pedig természetesen fölényesen győzött. Mivel az első világháború miatt nem tartottak országgyűlési választásokat, az 1910. évi volt a dualizmus utolsó ilyen megmérettetése. Apponyi közpolitikai karrierje egyre magasabbra ívelt, 1914-ben Kossuth Ferenc halála után a 48-as párt elnöke lett.

A dualizmus 1918-ban az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásával véget ért. Zűrzavaros évek következtek ezután, hogy egy tekintélyelvű, korlátozott parlamentarista berendezkedés konszolidálja az országot, ami a köztársasági reményekhez képest csalódást, de a bolsevik diktatúrához (Tanácsköztársaság) képest fellélegzést jelentett. Jászberényben két dolog maradt folytonos: Apponyi és az apponyizmus, vagyis az Apponyi-párti helyi elit.

Pernyész Livia

A VÁROS GAZDASÁGTÖRTÉNETE

Mezőgazdaság és állattenyésztés

„Hármas kerületünk helyrajzi fekvésénél fogva, mi leginkább a földipar s a mi ezzel karöltve jár a barom tenyésztésre vagyunk utalva” (Jász-Kunság, 1869. augusztus 15.).

Jászberény mezőgazdaságát több tényező határozta és határozza meg ma is, és formálja jellegzetessé. Ezek közül egyik a Zagyva völgyének adottsága, amely alkalmas volt gabona-termesztésre, homokja szőlőtermesztésre, s a Zagyvából kicsapó víz jó kaszálókat öntözött. Mindezeket Bél Mátyás térképein és a XVIII. század végén készült térképeken is nyomon követhetjük.

Másik jelentős tényező, hogy Jászberény a redemptió során közvetlen határában váltott meg több pusztá birtokot. Ez lehetővé tette, hogy belterjes, sőt kertszerű szőlő- és gyümölcsgazdaságot honosítson meg saját határában, kertjeiben (ólaskert), majd később a boldogházi és a négy-szállási tanyákon istállózó állattartást honosítson meg, de nagyszámú, minőségi törzsállományt is tartson a pusztákon, s így kiterjedt állat- és gabonakereskedelmet folytasson.

A jászberényi gazdaságok területe művelési ágak szerint 1895-ben /katasztrális hold/

	Jász-Berény	Jász-Apáti	Jász- Árokszállás	Jász-Fényszaru
Gazdaságok száma	3 372	1 648	1 849	844
Szántó	31 764	14 822	15 654	7 295
Kert	305	193	205	134
Rét	5 948	1 511	1 650	2 512
Szőlő (beültetett)	997	74	237	264
Szőlő (parlag vagy kiirtott)	321	106	70	20
Legelő	5 364	1 446	1 163	938
Erdő	1 174	25	36	94
Nádas	290	1	Nincs adat	839
Nem termő terület	1 817	1 258	892	1 140
Összesen:	47 980	20 436	19 907	13 236

Jászberény mezőgazdaságában már a 19. század végén elérte maximumát a szántóföldi művelés – kis teret hagyva a legeltető állattartásnak, rétgazdálkodásnak. A szőlők adtak helyet a kertgazdálkodásnak is.

A Jászságban sok problémát okozott a futóhomok. Megoldást a szőlőtelepítés jelentett, amely a századfordulótól egyre fokozódott. A nem termő területek alacsony arányán látszik, hogy a jászok megpróbálták teljesen kihasználni a földterület adta lehetőségeiket.

A táblázat alapján kiderül, hogy a földterületek milyen birtokviszonyban álltak:

*A jászberényi gazdaságok területének birtok szerinti felosztása
más falvakkal összehasonlítva*

	Tulajdon birtok	Haszonélvezeti birtok	Haszonbéres birtok	Össz.	Gazdaságok száma
Jász-Berény	42 440	1966	3574	47 980	3772
Jász-Apáti	14 512	160	5764	20 436	1648
Jász-Fényszaru	11 402	549	1285	13 236	844
Jász-Árokszállás	18 098	292	1517	19 907	1849

A jászberényi gazdaságok összes területe 47 980 kataszteri hold. (A többi jász településsel összehasonlítva ez a legnagyobb területet jelenti. Az értékek arányaiban jól mutatják a települések nagyságát.) Ebből a 100 kataszteri hold feletti nagygazdák 45 gazdaságban 10 796 kh-al rendelkeztek. A nagygazdaságok az összes terület egynegyed részét adták, míg a gazdaságok számának csak a 0,011 %-át.

Mind a négy településen a tulajdon birtok túlsúlya a jellemző, a haszonélvezeti birtok aránya ehhez képest elhanyagolható.

A táblázat adatait arányaiban összevetve megállapítható, hogy a gazdasági terület birtok szerinti felosztása a Jászság négy legnagyobb településén nagyon hasonló.

Ha Jászberény mezőgazdaságának fejlettségi szintjét vizsgáljuk, érdemes összehasonlítani a városban lévő nagyobb mezőgazdasági gépek számát más jász és nagykun települések adataival.

Jászberényben csak egy 163 kh-as gazda, Juhász József rendelkezett lokomobillal és cséplőgéppel az 1890-es években. Járgánya egy 143 kh-as gazdának, Elefánty Sándornak (aki téglagyáros és polgármester is volt 1879–1893-ig Jászberényben) és a 284 kh tulajdonú Pray Hugónak volt.

A legnagyobb birtokokkal rendelkező tíz gazdának nem volt sem lokomobilja, sem járgánya, sem cséplőgépe. A táblázat értékeiből kitűnik, hogy Jászberény és Jászfényszaru a felsorolt jászsági települések közül a legtöbb lakossal rendelkezett, és ennek ellenére a mezőgazdaságának gépesítési foka messze elmaradt Jászapáti és Jászladány mutatóitól. Ennek oka lehet, hogy Jászberény és Jászfényszaru a nagybirtokos és a tőkés bérleti gazdaságoktól, továbbá a fogyasztópiacoktól is távol feküdt, ellenben a másik két településsel.

Mezőgazdasági gépek a 100 kh-nál nagyobb birokon

Helység	Lokomobil	Járgány	Cséplőszekrény	Vetőgép	Igás szekér	Lakosság száma
						1890-ben
Jászberény	1	2	1	15	164	22 911
Karcag	8	5	8	31	295	18 197
Kunhegyes	7	3	7	28	112	8 465
Jászfényszaru	na.	1	1	4	34	4 783
Jászapáti	4	3	5	14	125	9 561
Jászladány	6	na.	7	8	97	8 149

A jázsági gazdagparasztság jövedelmét nem a birtokok modernizálásával, hanem azok területének növelésével igyekezett fokozni.

Összehasonlítván az igás szekér és a gépek értékeit, látszik, hogy a korszak modern gépeivel szemben az ősi igás szekér messze elterjedtebb volt és az is maradt még néhány évtizedig.

A mezőgazdasági gépek számának vizsgálata után érdemes megtekinteni a termelés eredményességét.

A gabonatermesztés az 1880-as évekre uralkodóvá vált Jászberényben, igaz, elsősorban a búzatermesztés a jelentős. (Alföldi települések lévén, a másik két városban is így van. Az arányokat tekintve a terméshozam is megegyezik.) A kukoricatermesztés elenyésző volt a búzatermesztéshez képest, vetéséhez egyáltalán nem használtak gépet.

„A kukorica vetése bár kapálása és töltögetése temérdek munkaerőt igényel, a kisebb gazdaságokban mai napság még szórva is történik, holott a soros vetésnek lókapával és töltővel való megműveltetése sokkal előnyösebb, s ez eszközök beszerzése a kisebb gazdaságokban is kifizeti magát. Vetőgép hiányában a minden harmadik ekebarázdába esik csak mag, mit a következő eke betakar.”

A hatvani és a selypi cukorgyárak beindulása után a cukorrépa termesztése is meghonosodott Jászberényben. (Szolnok értékeit a learatott terület és a learatott termény nagysága jóval meghaladja városunkban, a karcagi termésről pedig nincsen adat.) Ez a növényfajta magas szakértelmet és jól előkészített talajt igényelt, ezért inkább a nagybirtokokon terjedt el. A két közeli cukorgyár azonban szakembereket küldött a Jászságba, akik répatermesztésre biztatták a lakosságot, gyakorlati tanácsokkal és műveléshez szükséges szerszámokkal látták el a kistermelőket.

A hatvani és a selypi cukorgyárak beindulása után a cukorrépa termesztése is meghonosodott Jászberényben. (Szolnok értékeit a learatott terület és a learatott termény nagysága jóval meghaladja városunkban, a karcagi termésről pedig nincsen adat.)

A fontosabb termények terméseredményei 1901-ben /métermázsa/

	Jászberény		Szolnok		Karczag	
	Learatott terület /kh/	Össz.	Learatott terület /kh/	Össz.	Leratott terület /kh/	Össz.
Őszi búza	9340	56 040	7900	39 579	39 918	272 425
Őszi rozs	4410	17 640	300	1 875	170	1 020
Tavaszi árpa	5460	32 760	2400	10 920	3 760	26 320
Szemes tengeri	4020	32 160	2100	12 600	7 532	60 256
Burgonya	600	21 000	75	3 375	19	741
Czukorrépa	195	21 450	35	3 325	nincs adat	nincs adat
Takarmányrépa	300	45 000	320	41 600	289	69 360

Ez a növényfajta magas szakértelmet és jól előkészített talajt igényelt, ezért inkább a nagybirtokokon terjedt el. A két közeli cukorgyár azonban szakembereket küldött a Jász-ságba, akik répatermesztésre biztatták a lakosságot, gyakorlati tanácsokkal és műveléshez szükséges szerszámokkal látták el a kistermelőket.

A kedvezőtlen feltételek, a lemaradások ellenére Jászberény mezőgazdasága a 19. század második felében jelentős fejlődésen ment keresztül. A földművelés előretört az állattenyésztéssel szemben, a szarvasmarha tenyésztés vezető szerepét fokozatosan átvette a gabonatermesztés. 1880-ra a marhakereskedelem önálló foglalkozásként meg is szűnt.

A város növekvő lakossága rákényszerült a mezőgazdaság belterjesebbé tételére. A külterjes állattartás egyre inkább háttérbe szorult a gabonatermesztéssel szemben. A földművelésben nagyarányú ugarcsökkenés a jellemző, a nyomásos gazdálkodási rendszerről előbb a szabadgazdálkodásra majd a norfolki négyesforduló-rendszerre való áttérés figyelhető meg.

Az elterjedt vaskével szemben egyre inkább teret hódít az ún. amerikai egyszerű mélyítő eke, mellyel sokkal könnyebb dolgozni mind az igavonó marha, mind az ember számára. Kisebb erőfeszítéssel, mélyebbre szántott.

1870-re „ritka gazdaság már, hol a trágyázás szüksége ne állna előtérben. Országsgerte annyira megviselvék termőföljeink, miszerint a javítás nemcsak hogy reájok fér, sőt nélkülözhetetlen kellék a termelés haszonnali folytatására”.

1868-ban ideiglenes dohánybeváltó lerakatot hoztak létre a városban a volt strázsaházban. 1876. január 27-én elhatározta a városi képviselő-testület, hogy a kerületek székházában február 6-án dohánykiállítást tartanak. Ennek alkalmából Simonyi Lajos földművelésügyi minisztert felkérték, vegyen részt a kiállítás megnyitó ünnepségén. A testület megragadta az alkalmat, és kérte a minisztert, hogy a Jászkiséren felállított dohánybeváltó hivatalt és raktárat Jászberénybe telepítse át. Kérésüket azzal indokolták, hogy a dohánybeváltásra Jászberény alkalmasabb, mivel a vasúttal gyors és biztos közlekedési eszköz jutott birtokába. A helyi kisbirtokosoknak jelentős hasznot hajtó dohánytermesztés szélesítését azonban az állam magas adók fizetésével gátolta. A város éveken át hasztalanul kérte továbbra is, hogy a kincstár állandó dohánybeváltót hozzon létre Jászberényben.

1879-ben a budapesti magyar királyi dohánybeváltó főfelügyelőség feltétele az volt, hogy a város a vasúti pályaudvar közelében bocsásson rendelkezésére egy meghatározott nagyságú területet. Erre a város az állomás környékén 2 kh ingyen földterületet és egy épületet engedett át a lerakat létesítéséhez, ami 1880-ban kezdte meg működését.

1876-ban Jászberényben boltgárkertészet kezdte meg működését. Ennek céljára évi haszonbérbe vettek 20 hold jó minőségű földet és 5 hold legelőt.

„A városi faiskolát 1870-ben 4 holdra egészítik ki, amely nagyon eredményesen működött. Ezt bizonyítja, hogy 1874. január 24-én a községi faiskolák kezelése és a gyümölcsfatenyésztés körüli érdemeiért Jászberényben Kovács Mihály, Koncsik István és társait a földművelésügyi miniszter dicsérő oklevéllel tüntette ki.”

A haladó szellemű gazdák így vélekedtek róla: „a faiskola anyagot szolgáltat, mi az anyagot hasznosítsuk úgy, hogy a közfigyelem el ne kerülhesse. A jó eredmény –meggyőződésünk szerint – okvetlenül bekövetkezik. Hiszen a gyümölcsstermelés hasznát csak bizonyos idő, a nemesített fák elszaporítása után lehet élvezni.”

Jászberény gyümölcsstermesztése más falvak összehasonlításában

	Jász-Berény	Jász-Apáti	Jász-Árokszállás	Jász-Fényszaru
Almafa	6 458	3264	3 063	2 767
Körtefa	3 678	1184	1 892	1 325
Cseresznyefa	1 161	360	1 801	248
Meggyfa	13 976	3421	6 170	1 113
Őszibarackfa	969	345	433	160
Kajsziarackfa	3 464	1100	1 139	2 855
Szilvafa	24 618	8930	10 513	5 454
Diófa	2 951	962	1 657	571
Mandulafa	93	55	60	6
Gesztenyefa	99	26	157	9
Eperfa	14 882	2379	4 228	1 248
Összesen	72 349	22 026	31 113	15 756

Az értékek is mutatják, hogy a Jászság legnagyobb településeinek összehasonlításában Jászberény telepítette messze a legtöbb gyümölcsfát. Ezek közül is a legtöbbet meggyfából, szilvafából és eperfából. Ez annak köszönhető, hogy ezen fafajtákat nemcsak a kiskertekben ültették szívesen, hanem a ház elé, az utcára is. (A szokás a mai napig megmaradt, csak az utóbbi néhány évben kezdtek teret hódítani a házak előtt a díszcserjék, tuják.) A szilvából igen ízletes pálinka készíthető. A Jászságban a pálinkafőzésnek hagyománya van (a szeszfőzdék száma országos viszonylatban is igen magas), a vendégváró asztalról a jó házi pálinka még ma sem maradhat el, zamatos íze a gazda büszkesége. (Szilvafából a táblázat alapján minden községben a legtöbb van.)

Az eperfát emelném még ki az összehasonlításból: Jászberényben a szilvafa után a leggyakoribb gyümölcsfa. Ennek oka a selyemhernyó-tenyésztés. A Jászságban nagyon népszerű volt ez a kereseti lehetőség, amihez a megfelelő éghajlat és az eperfának kedvező talaj is adott volt. A fák esztétikailag is tetszettek a jászoknak, szívesen ültették az utak mentén, a tereken. Egy időben az állam is ösztönözte ültetésüket, az eperfákat ültető gazdákat anyagilag is támogatta.

A mandulafa, gesztenyefa alacsony száma minden községben a termés népszerűtlenségének, nehézkes felhasználásának, fogyaszthatóságának köszönhető, hiszen a gyümölcsfákat elsősorban termésük miatt ültetik a jászok.

Az új növények meghonosítása közt kiemelkedik a szőlőtelepítés jelentősége. A Jászság egyik legnagyobb problémája a futóhomok megkötése volt. A századfordulón a homokos területeken ültetett szőlő a jászberényi kisbirtokosok nagy részét a teljes tönkretűntéstől mentette meg. 1907-ben már több mint 1700 kh szőlőbirtok feküdt a jászberényi határban, amely évente 750 ezer koronát jövedelmezett. A szőlőtermesztés a homoki borok gyengébb minősége, alacsony ára és a telepítésre alkalmas területek korlátozott nagyság miatt csupán kiegészítő jelentőségű lehetett a búzatermesztés mellett. (A tájnak e homokos magas peremei leglassabban haladnak még ma is a kultúrtáj képe felé. A városi tanács a termelés előmozdítása érdekében 1889. május 18-án elrendelte, hogy aki a „szerbtövist” birtokán és a mellette vezető útról ki nem irtja, 5 forint büntetést fizet.)

A jászok mindjobban használatba vették a saját maguk tenyésztette állataikat, amelyekkel előbb, egészen a múlt század elejéig, Berénytől Szegedig terjedő legelőiken mozogtak. Ezeket a mozgó nyájukat szűkebb térre szorították, istállóba zárták, s mozgásukat – eke és iga elé fogva őket – céltudatosan kezdték kihasználni. Így alakult át pásztorkodásuk, legelőgazdaságuk ekés gazdálkodássá, földműveléssé.

A mezőgazdaság fejlettségét az igavonó lovak és az ökrök aránya is kifejezi. A gyorsabb munkavégzésre alkalmas lovat a Jászságban és Jászberényben a 19. század végéig szántásra szinte alig használták.

Az istállózó állattenyésztés is gyorsan elterjedt a városban, de a nagyobb arányú tejtermelést gátolta a fogyasztópiacok hiánya. (Nem épült közvetlen vasútvonal Jászberény és Budapest között, a romlandó tejtermékeket pedig lehetetlen volt kerülő úton a fővárosba szállítani. A várostól távol alakultak ki az ipari fogyasztó piacok.) Az istállózó állattenyésztés akadályai hátrányosan hatottak a növénytermesztés belterjessé tételére. Az ugaroló gazdálkodás felhagyásával megnőtt a talajerő-utánpótlás jelentősége, a jászberényi határban pedig nagyon keveset trágyáztak.

Az állattartást rendkívül megnehezítette, hogy a hajdan vizekkel ellepett városnak a jó ivóvízért rendkívüli erőfeszítést kellett tennie már a 19. század közepén. A talajvíz akkor és azóta is igen magasan áll Jászberényben, tehát az ásott kutak egészségtelenek voltak, hiszen nagyon fertőzötté vált a hajdani ólas kertek, trágyakerítések talaja, ezért kénytelen volt a város artézi kutakról gondoskodni. Az első ilyen kutat még 1893-ban fűrták a zárda előtt Pintér Mihály volt polgármester hagyatékából. A legmélyebb közülük a Jankovics Béla bundás juhászszobrával díszített Pintér-kút 1908-ból. (Még ma is működőképes állapotban, eredeti formájában látható Jászberény főterén.)

A zsúfolt, ólas kertes település illetve a pusztai állattartás a század közepétől, a tagosítás megindulásától, valamint a redemptus kiskunsági puszták leválásától kezdve megmozdult, és az egész állattartást áttelepítette a tanyákra. 1853-ban Kisszállás, 1860-ban Kara és Kerekegyháza, 1863-ban Kocsér, 1878-ban Lajos puszták önállósultak. Megváltozott az emberek életmódja. A férfiak és a cselédek nyáron az állatokkal kinn laktak a tanyán, a nagyszülők pedig a városi házból irányították a családi gazdaságot.

Jászberény háziállatainak kimutatása más falvak tükrében

	Jászberény			Árokszállás			Apáti			Fényszaru		
	1850	1869	1895	1850	1869	1895	1850	1869	1895	1850	1869	1895
Ló	2 630	3157	2 786	1 823	1 988	1903	1884	1884	1638	648	428	681
Szarvasmarha	2 087	3384	5 246	4 184	3 751	3544	2908	3303	3158	1938	1841	1419
Juh	18 566	18 441	11 338	16 308	10 078	2351	10 216	9470	1280	2222	4598	1743
Kecske	nincs adat	41	14	nincs adat	11	9	nincs adat	25	33	nincs adat	4	6
Sertés	nincs adat	2669	9 596	nincs adat	4 562	5923	nincs adat	2445	4122	nincs adat	1236	1468
Méhkas	nincs adat	161	605	nincs adat	126	582	nincs adat	112	396	nincs adat	41	128

A táblázat adatai alapján látható, hogy a tagosítás ténylegesen hogyan változtatta meg az állattartást. A birtokosok lassan tértek át a drágább, a külterjes legeltetésről istállózó állattenyésztésre. Fajtaváltásra is szükség volt, mely ugyancsak csökkenést okozott az állományban. Az igénytelen, külterjes módon is tenyészhető magyarszürke helyett nagyobb hús- és tejhozamú fajtákat kellett meghonosítani, mert az istállózó szarvasmarha-tenyésztés csak így válhatott kifizetődővé.

A sertéstartás bevezetése a Jászságba legjobban mutatja a puszták és kaszálók zsugorodását. 1850-ben még nincs sertéstartás, a puszták aprózódásával viszont az emberek beszoznak a tanyákba, és egyre inkább olyan állatot kell tartaniuk, amely megfelel az új, szűkös

Megrendelési czim

A DREHER ANTAL-féle kiviteli palaczkör

Dietrich és Gottschlig

BUDAPEST, — vagy:

DREHER ANTAL

KÖBÁNYA.

Csakis teljesen leülepedett, tehát tökéltiszta kiviteli sör szétküldése, folyton friss üveg-
töltésben, a minőség hamisítlan volta mellett kezeség vállalatik.

➔ **Nagybani fogyasztóknak jelentékeny árengedmény.** ➔

Árjegyzék mindenféle ingyen és bérmentve.

Miután gyakran megtörténik, hogy idegen készítményű és gyöngébb minő-
ségű sörök „Dreher Antal kiviteli sör” czim alatt forgalomba hozatnak, a t. cz.
Dreher-féle kiviteli sör fogyasztóknak a hatóságilag oltalmazott üvegcimkét, me-
lyen a DIETRICH és GOTTSCHLIG és a DREHER ANTAL név okvetlen kell,
hogy rajta legyen, kiváló figvelmükbe ajánljuk.

3—6

Figvelmezetés!

körülményeknek a korábbi tágas legelőkkel, dús fűvű kaszálóval szemben. Egyre inkább tért hódít az istállózó állattenyésztés. A legelők szűkülésének másik szembetűnő eredményét a juhtartás drasztikus csökkenése mutatja. Az összes jó minőségű földet szétosztották, és legelő inkább már csak a szikeseken akad. Ezzel a jászoknak egy évezredes mestersége jutott a haldoklás állapotába. Az állattartás jövedelmezősége a közlegelők mértéktelen felosztásával csökkent.

Nagyon sok probléma adódott abból is, hogy a Zagyva és a Tarna folyók tavaszi és őszi áradáskor gyakran elöntötték a közeli szántókat, legelőket (1867-ben az árvízben a fél, 1873-ban az egész határrész víz alá került egy időre.) A 19. század végén, a folyószabályozás során, gátak közé szorították a két folyót. Ezzel megszüntették az árvízkarok lehetőségét.

Jászberény nevezetes lótarató hely volt, a megye ménteleposztálya is itt működött, amelyet a földművelési minisztérium 1870-ban engedélyezett. (A város 1896-ban építette újjá.) Ez meg is látszik a lovak számán.

„S mégis, csodálni lehet, hogy az oly lóra termett népnél, mint a jászkunok, oly helyrajzi s birtokviszonyok közt, mint a miénk, a lótenyésztés s nemesítés megkedveltetésére semmi intézkedés sem tétetett. Szerintünk a lótenyésztés emeléséhez nem elegendő a szaporaságot növelni, versenyek kellene.” A kezdeményezés, melyet a lótenyésztés érdekében létrehozott bizottság indított Jászberényben, sikeresen megvalósult.

A tagosítást a közlegelőkre is kiterjesztették, s kinek-kinek a tagosított magánbirtokához a közlegelőből is csatoltak megfelelő darabot. Ezt sokan jogtalanak tartották, mert a tagosítás-
kor már sok olyan gazda kezén is volt föld, aki nem vett részt a redemptióban, és a redemptiós

jog szerint a szántó megvásárlásával nem jutottak az addig fel nem osztott legelő birtokába is. Emiatt később számtalan arányosítási per is keletkezett.

Részletesen ki kell térnem egy számomra igen nagy meglepetést okozó tényre, nevezetesen, hogy a Jászságban az emberek egy része „selyemtermeléssel” is foglalkozott. „A Jászságban a selyemtermelés az országos felügyelőség segédkezése, felügyelete és ellenőrzése alatt az 1891. évvel elkezdődött. Öt év alatt az állam selyemgubókért Jász-Nagykun-Szolnok megye lakosainak összesen 3411 forint 45 krajcárt fizetett ki. Ebből:

Jász-Berényre jutott	371 frt 64 kr.
Jász-Fényszarura jutott	367 frt 85 kr.
Pusztá-Monostorra jutott	107 frt 17 kr.
Jász-Felső-Szent-Györgyre jutott	170 frt 54 kr.
Jász-Árokszállásra jutott	64 frt 35 kr.
Jász-Dósára jutott	48 frt 60 kr.
Jász-Apáthira jutott	174 frt 46 kr.
Jász-Kisérre jutott	73 frt 80 kr.
Jász-Ladányra jutott	103 frt 54 kr.
Jász-Alsó-Szent-Györgyre jutott	53 frt 58 kr.
Jász-Mihálytelekre jutott	26 frt 73 kr.
Jász-Jákóhalmára jutott	162 frt 39 kr.
Jánoshidára jutott	73 frt 01kr.
Alattyánra jutott	nem termelt
Jász-Szent-Andrásra jutott	nem termelt
Az összes Jászságra tehát:	1797 frt 66 kr.

A megye termelésének több mint felét tehát a Jászság 13 községe eredményezte. A Jászságban a hőmérsékleti feltételek optimálisak a selyemhernyók számára, valamint az eperfák és epersövények is megvannak, melyek levele a hernyó táplálékául szolgál. A selyemtermesztéshez maga az állam ad eperfamagot, sőt a faiskolák díjtalanul tartoznak életerős csemetékét a szegény nép rendelkezésére bocsátani. Az egészséges petéket szintén az állam szállítja a termelőknek. A termesztéshez szükséges technikai feltételek nem pénzigényesek és könnyen teljesíthetőek. „192 köbméteres szobában állványok segítségével könnyen termelhető 3120 kg eperfalevéllal 240 kg gubó és 240 forint jövedelem érhető el rövid hathét alatt.”

„A jászokat nagyon érzékenyen érintette, hogy az állam a főfelügyelőséget és a beváltó-állomást Szolnokon rendezte be és ott tart fenn eperfaiskolát. Holott mindezen kedvezés mellett a szolnoki részek 25 városa és községe csak 1370 forint 13 krajcárt termelt a Jáász-ság 13 községének 1797 forint 66 krajcárjával szemben.”

Hogy tisztán láthatóak legyenek a korabeli viszonyok, illetve adatok egy nemzetközi összehasonlítást kell végezni. „1894. évben a sokkal rosszabb klimatikus viszonyok között levő Ausztria: 167,947, Franciaország: 896,000, Olaszország: 3,449,000 kilogramm nyersselymet dobott a piacra, míg Magyarország csak: 98,053 kilogramm selyemmel tudott beszámolni.”

A Jáászágban továbbra is megmaradt a selyemhernyó tenyésztése, hiszen az eperfa számára kedvező talaj adott volt, és a fák esztétikailag is tetszettek a jászoknak. Olyannyira, hogy a községek az utak, terek mentét ezzel a fajtával ültették be. (Ez még a mai napig így van.) A helyzet nem változott a 20. században sem, sőt a század második felében az állam még inkább felkarolta ezt az ügyet.

A mezőgazdaság illetve a növénytermesztés fontosságát jelzi, hogy 1896-ban megnyílt Jáászberényben a mezőgazdasági szakiskola, amelyet Sipos Orbán országgyűlési képviselő kezdeményezett.

Ez nagy eredmény volt, hiszen a jáász földművesre az volt a jellemző, hogy „beelégszik azzal, mi önkénytelenül ragadt rá, s nem igen hiszi, hogy a földművelést napról-napra emelni, tökélyesbíteni kell. A Jáászunkság mintegy 86 négyszög mérföld földművelésre alkalmas területtel bír, s nincs egyetlen gazdasági tanintézménye”.

Az intézmény „leginkább a mezei ipar fejlesztésére lesz hivatva az épülő vasút és gazdasági ismeretek hiánya miatt, határozta el a közgyűlés. Ennek értelmében, Jáászberényben két osztályból álló földműves iskolát már a következő évben fel kell állítani, a vasút mellett építendő városi közjavak jövedelméből”.

Az intézmény igazgatói székébe elsőként Szabó István került, kinek személyében, rátermett, tanításhoz és gazdálkodáshoz egyaránt kiválóan értő szakemberre talált a város. A mezőgazdasági szakiskola 1908-ban gazdasági ismétlőiskolával bővült, és 1901-től mezőgazdasági tanfolyamokat is rendeztek a városban.

Ipar

Iparosok a török defterek szerint már a 16. században is éltek Jáászberényben. A 18. században pedig csizmadiák, tímárok, szűcsök, szabók, bognárok, takácsok, vargák stb., céhekbe tömörült mesterek működtek a városban. Az egész Jáászág egyetlen jelentősebb ipari telepe Berényben állott a múlt század közepén, ahol a rabdolgoztató intézetben 1855-ben szűrposztó- és pokrócgyár volt.

Annak, hogy a század előtt még virágzott Jáászberényben a belső szükségleteket ellátó kézműves ipar, egyik oka az lehetett, hogy télen az útviszonyok miatt szinte megközelíthetetlen volt kívülről a táj és a város. „Lényegében a kiegyezésig Jáászberény ipara egyenlő volt a vásározó, inkább Magyarország északi településeinek dolgozó iparral. Nagyobb üzem csupán a város néhány malma volt.” „A város kísérletet tett a korszerű technika bevezetésére. 1868-ban kétköví gőzmalom építését kérte egy vállalkozó, azonban a város, védvén a tulaj-

donában lévő vízimalmokat, elutasította a kérelmet. 1873-ban azonban mégis csak létesült gőzmalom (hármát építettek), de ez a vízimalmok (a városnak öt vízimalma volt) leszerelését vonta maga után.” Biztató tárgyalások folytak továbbá Jászberény, Karcag és Nagykőrös képviselő-testületei között gőzkazánépítő társaságok, vízszabályozó- és ármentesítési társulatok, jelzalog- és hagyatékbiztosító intézmények létesítéséről, valamint utcaszabályozásról, artézi kutak létesítéséről, ezeknek költségvetési kereteiről és lehetőségeiről. Mindezekre gyorsan és égetően szükség lett volna.

„1872-ben csupán egy sörház volt ipari és kereskedelmi üzemként, mint nagyobb teljesítményű ipari objektum.” Ezt még a Német Lovagrend építette a Zagyva parton. A 20. század elejétől kezdve a Strompf-féle kocsizüzem működött benne.

„1872. VIII. tc. eltörölte a céheket. Ennek szerepét némiképp betöltötte a Jászkun Kerületi Iparosok Egyesülete, s átvette – a Jászkun Kerület megszűnéséig – a volt céhes ipar irányítását.” Első elnöke Zámár Imre volt, aki összeállította az egyesületi tagnévsort, és 1874. április 11-én megalakították a szakosztályokat.

Jóval szűkebb rétegek, foglalkozási ágazatok érdekvédelmét igyekeztek megoldani a húsz évvel később alakult országos szakmai szövetségi fiókszervezetek. Ilyen volt például a Magyar Országos Cipésmunkások és munkásnők szervezete helyi csoportja, vagy a Magyarországi Famunkások szövetségének helyi csoportja.

Az ipart űző mesterek száma a 19. század közepéig igen alacsony volt. Ennek egyik oka lehet: „ha a vidéki iparos, értem az alföldi magyar városokban, így a Jászunkságban lakó iparosokat is, ügyessége, szorgalma által egy kis tőkére tesz szert, annyira, hogy egy kis szőlőt, pár hold földet, vagy két lovat vehet rajta, felhagy mesterségével, kapás, földműves vagy fuvaros lesz, midőn vígabbban, erősebben űzhetné mesterségét.”

Salgó-Tarjáni köszénbánya részvénytársulat.

 Salgó-Tarjáni

darabos- (tömör) és koczka-szén
háztartások számára, továbbá

 AKNA-SZÉN GYARI CZÉLOKRA

kítűnő minőségben és a legolcsóbb árak mellett szállítatik *Budaposton*, valamint *minden vasúti állomásra*. — Megrendelések *Budapostre* az igazgatósághoz (*V. kerület, József-tér 14. szám alatt*)
intézendők és pontosan fogamatossittatnak. 1—10

A Salgó-Tarjáni köszénbánya részv.-társ. igazgatósága

 Budapest, V. ker., József-tér 14. szám.

Arra a kérdésre, hogy miért nincs elég mester, így felelt egy jászberényi szabómester 1869-ben: „egymás hátán vagyunk, egymástól nem tudunk megélni, kiöregedtem, a fiatalok elkapták előlem a kuncsaftot, az a tömérdek kontár olcsóbban dolgozott, mint a czéhbeli mesterember, illetve a gépek tönkre tették a mesterembereket.”

Az iparosok száma az 1870-es években növekedett meg ugrásszerűen. A földbirtok aprózódása ellen, különösen a kiskunsági puszták elszakadása után az ipar fejlesztése kínált lehetőséget. A 19. század utolsó harmadában számos új iparág is megtelepedett a városban (pl.: fényképész, építőmester stb.). A máshonnan betelepült iparosok elsősorban ezekben a szakmákban dolgoztak. A hagyományos iparágakkal foglalkozók (pl.: szűrszabók, csizmadiák, fazekasok) száma némileg csökkent.

A céhek eltörlését szabályozó kormányrendelet az ipari képesítés igazolását nem írta elő, így az ipartestületeken kívül is jelentős számú kontár iparossal kell számolni ebben az időben Jászberényben. Az 1884. évi XVII. tc. már előírta az ipari képesítést, de ennek 8.§-a bárkinek megengedett képesítéshez kötött iparüzést, ha műhelyében nagykorú, szakképzett iparost alkalmazott. A törvény intézkedett az iparosok értelmi fejlesztéséről, s ez adott az iparosoknak, az ipartestületek szervezése által önkormányzati jogokat. A vármegyénkbeli iparosok éltek a törvény kedvezményeivel, s az ipartestületeket csakhamar megalakították. „Jászberényben 1883-ban ipariskola létesült, 222 ipari tanulóval.” Mindezen adatok azt mutatják, hogy iparosaink szükségesnek találták az ipari nemzedék értelmi képességeinek fejlesztését.

A következő táblázat alapján a Jászkun Kerület három kapitányi székhelyű városában élő önálló iparosok szakmák szerinti tagolódását vizsgálhatjuk 1874-ből. Ebből látható, hogy Jászberényben hogyan is alakult az önálló iparosok aránya más városok tükrében.

Foglalkozás	Jászberény	Kiskunfélegyháza	Karcag
Csizmadia	38	76	56
Szűcs	60	46	16
Kovács	18	29	21
Takács	15	23	1
Szabó	35	50	9
Asztalos	27	23	7
Faragó	40	4	1
Molnár	6	1	6
Cipész	8	20	9
Mészáros	38	9	15
Hentes	3	11	5
Kőműves	4	12	3

JÁSZBERÉNY ÉS VIDÉKE 1906. június 3.

EGGER melipasztilái,
az érvényét veszítettek és kitűnő értékesek.
Egyet!

„NÁDOR” gyógyszerár
Budapest, VI. Váci-körút 17.

CLAYTON & SHUTTLEWORTH
Műszaki és gépezetgyártó vállalat.
Locomobil és gőzcseplőgépek,
szervitűgépek, Páneri pr. gépek.

Stubnyafürdő,
!! Nyári és téli gyógykezelés. !!

Eladó borok.
Sikát termésű és legjobb minőségű
siller, fehér, vörös
boraimat jutányos árban
fordítottként vételnél is eladom.
Lippe Herman,
szőlőművelő.

ELŐS MŰHÁZSÁGI GÉPÉNYVÁLLALAT
BUDAPEST
Lapunk nyomdájába egy tanuló felvételik.

A táblázatból kitűnik, hogy a kereskedelmi és iparkamarai anyakönyv adatlapjain feltüntetett tíz iparcsoport több száz foglalkozása közül a Jászkun Kerület milyen kevés mesterség képviselőjének adott ott-hont. A kisiparosok túlnyomó többségének feladata kimerült az alapvető létszükségleti cikkek előállításában, és az ún. luxusárukra nem mutatkozott megfelelő vásárlóerő.

Összehasonlítva a különböző városok egyes foglalkozásokban feljegyzett adatait, jól látszik, hogy a szücs, asztalos, faragó, mészáros foglalkozások arányszáma Jászberényben a legnagyobb.

A ruházati ipar legszínesebb termékeit a sajátos, alföldi motívumokkal gazdagon díszített bundákat és subákat, amelyek a jászkunok öltözködését messze földön híressé tették, a szücsök állították elő. A csizmadiák és a cipészek számarányukat tekintve – a három települést összehasonlítva – Jászberényben voltak a legkevesebben. Termékeik

a kerületen kívülre csak ritkán jutottak el, inkább helyi, főleg kiskeresetű lakossági igényeket elégítettek ki. A takácsok száma jóval elmarad a szücsökétől, de még a kiskunfélegyházi számaránytól is. Ennek oka az lehetett, hogy az alacsony technikai színvonalon berendezett műhelyekben dolgozó mesterek főleg a helyi, és megrendelésre a falusi földművesek részére termeltek nem túl magas színvonalon.

Jászberényben az önálló kovács kisiparosok száma 18. A kovács üzte azt a mesterséget, amelynek szolgáltatásaira a módosabb városi polgár mellett a tehetősebb falusi gazda és a szegényebb szántóvető egyaránt igényt tartott.

Az asztalosok, faragó mesterek főleg háziipari szinten, lakossági megrendelésekre dolgoztak Jászberényben. Jól látszik, hogy még így is jóval többen voltak, mint kiskunfélegyházi és karcagi kollégáik.

A szücsök, faragók mellett a mészárosok száma a legnagyobb a többi várossal összehasonlítva is. Eszerint Jászberényben a hentesáruk fogyasztása magasabb szinten mozgott, mint a másik két településen, és az állattartás is jelentősebb volt.

A képzéshez kötött iparosokról szóló lajstrom alapján, ami 1884–1892 között vette számba név szerint az iparosokat, a következő adatokat olvashatjuk: 5 gépész lakatos, 23 kovács, 1 bognár, 23 férfiszabó, 4 fodrász, 27 cipész, 7 szobafestő, 2 szítás és rostás, 2 üveges, 5 faragó, 7 kádár, 94 csizmadia, 15 kerékgyártó, 3 kalapos, 6 szabó, 8 asztalos, 1 közsőrűs, 2 női szabó, 1 késes, 1 női kézimunkázó, 5 tímár, 1 kosárfonó, 3 könyvkötő, 2 aranymű és ékszerész, 2 kárpitos, 1 ács, 1 kőfaragó, 7 mészáros, 1 lakatos, 5 sütő, 1 cukrász, 4 takács, 3 szücs, 2 óras, 1 szűrszabó, 1 hentes, 1 szíjgyártó, 1 bádogos, 1 ruhafestő volt Jászberényben.

Az előző táblázathoz képest, ami 1874-ből veszi számba az önálló iparosokat, jelentős gyarapodást tapasztalhatunk a szakmák terén. Eszerint többféle iparosra volt szüksége az embereknek a megnövekedett igényeik kielégítéséhez. Viszonylagos nagy számban megjelentek a luxuscikkeket gyártó iparosok és szolgáltatók (pl.: aranymű és ékszerészből mindjárt kettőt találunk, ahhoz képest, hogy 1874-ben még egy sem volt, és négy fodrász vagy két órás mester is dolgozott 1884-től Jászberényben). Egy-egy szakmán belül is változott a mesterek száma az igényekhez igazodva. Például a csizmadiák száma majdnem háromszorosára emelkedett, de a mészárosok száma kevesebb, mint negyedére esett vissza. Ennek valószínűleg a pusztabirtokok felosztása, és így a nyájak zsugorodása volt az oka.

Nagyüzemként mindössze a már említett, 1873-ban létesült gőzmalom, az 1880-as dohánybeváltó központ, és 1902-ben egy 20-30 főt foglalkoztató üzem, az Elefánthy-féle téglagyár működött Jászberényben.

Ipari lajstrom tartja számon – amely az üzem tulajdonosát és alapítási idejét jegyzi fel –, hogy milyen ipar létezett Jászberényben 1887 és 1913 között. Eszerint hét szikvízgyárat alapítottak magánszemélyek, a Jászsági Hitelintézet, Takarékpénztár Részvénytársaság 1911-ben alapított gőzmű és mészhomokkőfejtő gyárat. 1911-ben alakult egy gőzfűrés és szőlőkaró gyár, és 1913-ban Gaál Ferenc alapította meg sajtó olajgyárát. Ennyivel a nehezen induló tőkés iparfejlődés el is akadt, s a hagyományos vásározó és a helyi szolgáltatásokat ellátó kisipar megtartotta vezető szerepét.

SCHLICK-féle VASÖNTÖDE és GÉPGYÁR-
RÉSZVÉNY-TÁRSASÁG BUDAPESTEN.

Központi iroda: VI. Váci-körút 57. — Gazdasági géosztály: Külső váci-út 1696—1699.

Ajánlja kitűnő szerkezetű **GŐZCSÉPLŐ KÉSZÜLETEIT**, szén, fa és szalmafűtésre: járgánycséplőt, gabona tisztító rostáit (Baker és Vidats rendszer) továbbá legjobbaknak bizonyult szabapalm. Schlick-féle 2-ös és 3-as ekéit — árak 58 frittól kezdve; — szab. Schlick-féle mélyítő-ekéit, kiemelő szerkezettel, mélyítő-ekéit önzetékkel (Sack után). Eredeti Schlick- és Vidats-féle egyvasú ekéit. 1—6

Legujabb szabadalmazott „Triumph” sorvetőgépek.

Ezenkívül készletben vannak: örlőmalmok, csöves tengeri daráló, tengeri morzsolók, takarmány-készítő gépek, olajsajtók, saját rendszerű ramie-, kender-, lentőre- és tisztító-gépek. Legolcsóbb árak, legelőnyösebb fizetési feltételek. Árjegyzékek kívánatra ingyen és bérmentve.

A gyáripar kialakulását a redemptus gazdaörökség: a viszonylag kis tőke és a városi vezetés, a gazdagparasztág iparellenessége gátolta. A cselédek és napszámosok száma alacsony volt Jászberényben, a gazdagparasztágnak pedig olcsó munkaerőre volt szüksége. A gyárak létesítését természetesen a kisiparosok sem nézték volna jó szemmel. A városi vezetés konkrét intézkedésekkel gátolta, hogy a napszámosoknak munkalehetőséget kínáló ipari üzemek létesüljenek a városban. Bár Jászberény krónikus építőanyag- és fahiánytól szenvedett, még Elefánthy Sándor kis téglagyárának működését is akadályozta a polgármester és a városi képviselő-testület. 1903-ban felbontották a vele kötött szerződést, amelynek értelmében gőzfűrészüzemet és szőlőkaró gyárat épített volna, továbbá kötelezték a téglagyári kisvasút felszámolására is.

1906-ban Donáth Zsigmondnak nem engedélyezte fatelep létesítését a testület. Korábbi kérelmét azzal az indoklással utasították el, hogy a város belterületén nem lehet ipartelep létesíteni. A külterületen pedig azért nem engedélyezték a fatelep létrehozását, mert az tűzveszélyes. Az előzetes vizsgálatok során a rendőrkapitány, a tisztí ügyész, a mérnök és a tisztí főorvos nem emelt kifogást a tervezett telep ellen. A nem jászberényi származású vállalkozó fellebbezésében jogosan írta, hogy a városban akadályozzák az ipartelep létesítését. Az előljáráóság ritkán tett kivételt, akkor is csak a tősgyökeres jászberényi lakosok kaphattak ipari üzem építésére engedélyt.

A kisbirtokosok nagy problémája volt, hogy terményeiket nem tudták megfelelően eltárolni, elraktározni. Megoldás lehetett volna az összefogás, közraktárak és tejszövetkezetek létesítése. Erről a képviselő-testület ülésein is többször tárgyaltak. Ennek eredményeként csak a szőlősgazdák társulása, a Jászberényi Bortermelő Első Pincészövetkezete alakult meg. Elnökévé Erdős András plébánost választották.

A kisbirtokosok nagy problémája volt, hogy terményeiket nem tudták megfelelően eltárolni, elraktározni. Megoldás lehetett volna az összefogás, közraktárak és tejszövetkezetek létesítése. Erről a képviselő-testület ülésein is többször tárgyaltak. Ennek eredményeként csak a szőlősgazdák társulása, a Jászberényi Bortermelő Első Pincészövetkezete alakult meg. Elnökévé Erdős András plébánost választották.

Kereskedelem

A hivatásos kereskedők – kis számban ugyan – a török időkben is éltek Jászberényben. A városban jelentős állatkereskedelem bonyolódott le. 1692-től vásártartási joggal rendelkezett Jászberény. 1779-ban már évente négy vásárt tartottak itt, melyek a várost a Jászág kereskedelmi központjává tették. 1827-ben tizenkét kereskedő, három posztókereskedő és két vásáros élt Jászberényben.

Palugyai Imre 1850-ben írja: „Kereskedést nem igen találni a jászkunoknál, kivéve néhány ló és marha kupeczet, és Pestre járó Tyukászt, a boltok nagyobb részt görögök és zsidók kezei között vannak.” 1852-ben 15 kereskedőt jegyeztek fel, 1879-ben pedig már 72 kereskedő létezéséről van tudomásunk.

Ebben az időben egyre több olyan kereskedő tűnik fel, aki nem a parasztság, hanem a városiasodó lakosság igényeit elégítette ki. A kereskedelmi ágazatok képviselője Jászberényben a legváltozatosabb. 19 fűszeres, 12 rőfös és 2 piperekereskedő, valamint szatócsok, vegyes és fűszerkereskedők működtek Jászberényben, míg a mezőgazdasági terményeket csak 4 bőr- és 7 gabonakereskedő közvetítette. Az összeírásban már 2 „divatárusné” is szerepel.

1879-ben már egyetlen marhakereskedő sem található a városban. Helyükbe a gabonakereskedők léptek, tükrözve a Jászság áttérését a rideg állattartásról a földművelésre. Az újszerű építkezés és a tözegtüzelés megszűnése telepítette le a fa- és szénkereskedőket Jászberényben.

A vásározó kisipar továbbélése és az alacsony fokú munkamegosztás nem tette lehetővé a kereskedők számának fokozottabb növekedését és a modern üzlethálózat kialakulását. Jászberény alig volt iparosodottabb a jász községeknél, ezért nem alakult ki nagyobb arányú árucseres forgalom a város és környéke között. Még a vásározó iparosok sem tudták eladni áruikat a Jászságban, kénytelenek voltak távolabbi vidékekre jární.

Ha a kereskedelemről beszélünk, röviden ki kell térnünk a görög és a zsidó kereskedők szerepére is. *Papp Izabella* kutatásai alapján korszakunk kereskedelmében jelentős szerepet játszottak.

„A görögök a Jászkunságban betelepülésüktől fogva (18. sz.) kivételezett helyzetben voltak. A kiváltságos területen olyan mértékben hiányzott a kereskedőelem, hogy egészen a zsidók megjelenéséig konkurencia nélkül működhettek. A vándorkereskedés időszakában nem csupán jellegzetes keleti árukkal látták el a lakosokat, hanem Magyarországon átutazva főként Bécsből nyugati árukat is közvetítettek, melyek más módon a helyi lakosok számára elérhetetlenek voltak. A jászkunok számára előnyös volt az is, hogy terményeiket megvásárolták, értékesítették vagy áruikért elcserélték, s jól hasznosultak azok a kölcsönök is, melyeket kedvező anyagi helyzetük következtében nyújtani tudtak a rászorulóknak.”

Jászberényt kedvezőtlen fekvése – és az a tény, hogy egyetlen fontos közlekedési útvonal sem érintette – gátolta a rangjának megfelelő üzleti kapcsolatok, árucseres, ipar és kereskedelem kiépítését. Helyi vállalkozók hiányában meghatározó szerepet kaptak a görögök a kereskedelemben.

Az első zsidó 1850-ben telepedhetett meg a városban, ami egy kivételes dolog volt ebben az időben. Ettől kezdve viszont folyamatosan és nagy számban telepedtek le a Jászságban és Jászberényben. Ekkorra a görögök már nagyrészt elmagyarosodtak, és jó részük felhagyott a kereskedelemmel. Helyüket a gazdasági életben a zsidók vették át.

1869-ben Jászberény összlakosságához viszonyítva a görögök aránya 0,07 %, a zsidóké 1,47 %. A kereskedelmi tevékenységen belüli munkamegosztás vizsgálatából megállapítható, „hogy míg a csekély számú görög elsősorban kiskereskedelemmel, vegyes áruk értékesítésével foglalkozik, a zsidók jelentős részt vállalnak a nagyobb jövedelmet biztosító kereskedelmi ágazatokban, pl.: bőr, bor kereskedelem. A zsidók között is vannak vegyeskereskedők, szatócsok, és igen magas a házalók száma is”.

Pénzügy és pénzintézetek

Jászberényben viszonylag korán, 1868. március 1-jén 100 ezer forint alaptőkével megalakult a Jászság első nagyobb hitelintézete, a Jászkerületi Népbank és Takarékpénztár. Az intézmény megalapításának tervét Sipos Orbán országgyűlési képviselő készítette el. „Az egyesület, mint önszegélyező, illetőleg mint pénzbetéti és kölcsönző intézet alakult meg.”

A népbank részvényesi közgyűlésének ideiglenes elnöki tisztét Sipos Orbán töltötte be. A bank 2500 törzsbetéttel indult. A befolyásos alapító tagok közül a teljesség igénye nélkül néhány nevet említenék: Halmay József, Harsányi György, Farkas János, Bathó Mór, Deutsch Miksa, Blau Jakab, Brünauer Salamon, Kiss László módos földbirtokosok, kereskedők, iparosok.

Az aránylag alacsony részvénytőkével, a magyarországi és a nemzetközi pénzpiacon rossz üzleti kapcsolatokkal rendelkező bank magas, olykor 13%-ot is elérő kamatra adott kölcsönt. Ugyancsak jelentős volt a betétek után fizetett kamat is.

A bank sikeres és jövedelmező működésének bizonyítéka, hogy 1874. december 31-én 8177 korona volt a nyereség, 1875-ben pedig 4192. Ami országos viszonylatban igen csekély (pl.: Fogarasi előlegezési egyesület: 420 korona, Jánosházi I. kisegítő egyesület 779-es nyereséget nyújtott).

1893-ban megalakult a második jászberényi bank, a Jászsági Hitelintézet és Takarékpénztár RT. Bár a cég a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Mezőgazdasági Bank és Takarékpénztár fiókjaként jött létre, a 200 ezer korona alaptőkéből 140 ezer koronát 96 jászberényi részvényes adott össze.

Az új pénzintézetnek jelentős újításai voltak a Jászkerületi Népbank és Takarékpénztárral szemben. Bevezette a kezességet, amely az analfabéta kisbirtokosok számára volt előnyös. Eddig az írástudatlanok csak akkor vehettek fel kölcsönt, ha betábláztatták a birtokukat. Mivel kis kölcsönöknél ez nem volt célszerű, inkább uzsorásokhoz fordultak.

8000 Hungária Drill sorvetőt
szállított eddig

KUHNE E.

gazdasági gépgyára

Mosonban.

Főraktár: Budapest, VI. váci-körút.

Leszállított áruk. Utánzataitól óvakodjunk!

UJ! 1—2—3barázds vaskék, Lasko-féle rétborona, Thallmayer-féle Aranka-választó, ACME* amerikai borona, stb.

szere A föld könyvtáras könyvtárcsomagjában.

Az új bank az analfabétáknak is adott hitelt, ha a kötvényt két írni-olvasni tudó személy aláírta. A másik újítást a termény- és árukölcsön bevezetése jelentette, amely lehetővé tette, hogy a raktárban lévő terményre is vehessenek fel kölcsönt. Korábban sokszor a lábon álló gabonát is kénytelen volt olcsón eladni a kisbirtokos, ha pénzre volt szüksége.

1896-ban megalakult a harmadik jászberényi pénzügyintézet, az Első Jászsági Földhitel és Jelzálog Kölcsön Bizományi Iroda, amely olcsó, törlesztéses kölcsönöket ígért a gazdaközösségeknek. Alapítója Fischer A. Rezső volt. Kölcsönt induláskor négy, négy és fél százalékos kamatra adtak (nagyon kedvező volt). A kölcsön felvétel alsó határa ötszáz forint volt.

1900-ban egy újabb hitelintézet tűnt fel, a Jászberényi Gazdasági Takarékpénztár Rt. Alapító tagjai között találjuk Török Aladár, Hay Géza, Eördögh Oszkár, Hudra Kiss László és Petsi László helyi vagyonos gazdákat. Elnöke: Elefánty Sándor volt.

A takarékpénztár – a szegényparasztság érdekeit is szem előtt tartva – 100-200 koronás kölcsönökhöz juttatta volna a rászoruló kisbirtokosokat. A 250 ezer korona előirányzott alaptőkéből csak 120 ezer korona gyűlt be a részvények befizetésével. Az érdekelt, elszegényedett kisbirtokosok képtelenek voltak több pénzt befektetni. Az intézet csak Elefánty Sándor téglagyáros tőkéjével és a városi közpénzek elhelyezésével tudott rövid ideig működni. 1902. november 1-jén a takarékpénztár tönkrement, mert a városi pénzeket – a bor- és hús fogyasztási adó bevételét – kivonták az intézet forgalmából. (Ez 13 777 korona 25 fillért jelentett.)

Bár több pénzügyintézet alakult a kiegyezés utáni évtizedekben Jászberényben, a kisbirtokosok, elsősorban a szegényparasztság hitelproblémája nem oldódott meg. A pénzügyintézeteknek nemcsak a város, hanem a környező jász községek lakosságának igényeit is ki kellett elégíteni.

A Jászság és Jászberény parasztsága ritkán folyamodott bankkölcsönök felvételéhez. A kisbirtokosok általában akkor vettek fel kölcsönt, ha a tönkremenés fenyegette őket. Birtokuk felszerelésére, tenyészállatok vagy vetőmagvak vásárlására ritkán igényeltek hitelt.

Biztosítóra annál inkább szükség mutatkozott. Így „1869. Március 15.-én a Viktória-biztosítóegyesület megkezdte működését. Néhány héttel később, 1869. Április 6.-án, a Fortuna-jelzálogbiztosító egyesület is megnyitja kapuit. 1871. Március 22.-én az Adria, 1875. Január 30.-án pedig az Apis-hagyatékbiztosító társulat áll munkába”.

HÚZÁS

☞ már e hó 24-én. ☜

KINCSEM-SORSJEGYEK a **1** frt | **11** sorsjegy **10** forint
6 sorjegy **5** frt **50** frt

Főnyeremény készpénzben

50.000 forint

Továbbá:
10.000 frt **5000** frt 20% levon. | **4374** Pénznyeremény.

Kincsem-Sorsjegyek kaphatók:
A magyar lovar-egylet sorsjegy-irodájában:
Budapest, Váci-utca 6 sz.

Jászberényben kapható:
Brünauer Adolf könyvtárusnál,
e lap kiadóhivatalában.

Közlekedés, úthálózat kialakulása

Jászberény a vidék legnépesebb és legvárosiasabb települése sohasem lett vasúti csomópont. Ezzel nagyon sokat veszített a város, hiszen ha az 1850-es évek vasúti tervei megvalósulnak, Jászberény a keleti országrész egyik legfontosabb közlekedési csomópontjává vált volna, és valószínűleg a megyerendszer területi átszervezése idején megyeszékhely maradt volna. Mindkét feladat húsz évvel később Szolnokra hárult.

1868. november 1-jétől vezették be a közutak petróleumlámpával való világítását, s ezt 1908-ban váltotta fel a villany. 1873-ban 55 utcai lámpa működött, 1874-ben pedig már 96. 1876-ban a lámpák száma elérte a százat.

Országos jelentőségű műúttá kiépült út lett a Pest–Berény–Jákóhalma–Tiszafüred–Debrecent összekötő út, valamint az Eger–Apáti–Alsószentgyörgy–Szolnok útvonal.

Az utak a városban igen alkalmazkodóan helyezkedtek el. Amikor a legelőgazdálkodás idején csak nyájakat hajtottak rajtuk, sugarasan futottak szét a határban, amikor a szántóra kellett rajtuk kijárni, rácsos alakzatban helyezkedtek el a dülők peremei között. Valószínűleg a rácsos alakzat akkor váltotta fel az ősi sugarasat, mikor a tagosítással megváltozott a határ tulajdonviszonya, és más-más dülő más-más tulajdonába került.

A vasút kiépítése előtt csak a Gyöngyösi út volt gyöngén kikövezve, 1873–74-ben pedig a mai Kossuth Lajos utcát kövezik ki, s ezen járnak a vasútállomáshoz.

Miután megnyitották a vasutat, az első kövesút 1881-ben készült el a Rákóczi úton, ám a főteret, a város közepén lévő Apponyi teret azonban csak 1912-ben kövezik ki.

A vasúti átjárótól a Cserő-halomig vezető útrész burkolását 1890-ben végezték 1500 forint költséggel. A dülőutakat is ekkor építették ki annyira, hogy kocsival járhatók legyenek.

A vasútállomáshoz vezető utak (ez Jászberényben a Rákóczi út) igazgatását a törvényhatóság első tisztviselője látta el. „Ezeknek az utaknak építési és fenntartási költségeit a meglévő utaknál 1/3 részben a megye, 1/3 részben a vasút és 1/3 részben az illető község viselte.” Ilyen feltételek mellett nem csoda a Rákóczi út gyors, még a főteret is megelőző fejlődése.

„A városnak 1735-ben 14 olyan, egy központból kiinduló és sugarasan elágazó, tölcselesen kifelé szélesedő nyomvonala volt, amelyiket utcának lehetett nevezni – 1910-ben már 480 rendezett tere és útja, utcája van.”

„A főút hálózatot a Jászságban úgy alakították ki – a környék módos tanyagazdáinak beleszólása mellett –, hogy az a települések közötti módosabb tanyákat érintse egy viszonylagos egyenes mentén. Ezért olyan kacskaringósak az országutak.

Népesség

A jászberényi gazdaságról szóló fejezetet statisztikai táblázatokkal zárom, amelyekből kitűnik, hogy Jászberény város népességi adata hogyan változott a tanulmányban tárgyalt korszakban, lakosságának foglalkoztatottsága hogyan oszlott meg a különböző gazdasági ágazatokban a 20. század elején.

Jászberény népessége

Év	1863	1873	1876	1877	1888	1895
Fő	20 835	20 233	20 233	20 541	21 507	24 331

A város népessége 1876-tól, ha lassan is, de növekvő tendenciát mutat. (Mára kb. 30 ezer fő él Jászberényben.) Az 1863-as és 1873-as adat közötti negatív ingadozásnak az oka, hogy a táblázat értékei a város pusztabirtokainak lakosságával együtt értendők. Az 1863-as adat még magába foglalja Lajos és Mizse puszta lakosságát is, amelyek 1873-ban önálló nagyközséggé alakultak, és így az 1873-as jászberényi népszámlálási adatban már nem szerepelnek.

Jászberényben a papok magas száma a város ferences kolostorának köszönhető, a közhivatalnokoké pedig az okból, mert a város volt a Jász Kerületek központja, ide összpontosult a Kerület összes közigazgatási feladata és hivatala. A város mezőgazdasági jellegét jól mutatja, hogy a 8119 összes keresőből 4416-an a mezőgazdaságban tevékenykedtek, ezzel szemben csak 1375-en éltek valamilyen ipari tevékenységből. A 4416 mezőgazdaságból élő emberből 2124 birtokos, 2292 pedig szolga. Ez az arány Árokszállás esetében 2337:1003, Karcagnál pedig 1969:7735(!). Véleményem szerint minél több a birtokos és kevés a szolga, annál gazdagabb volt egy település. Jászberényben a két érték majdnem egyenlő.

A három város közül 1900-ban már Jászberényben volt a legtöbb kereső. (Az előző táblázatban még Karcagon volt.) A város továbbra is mezőgazdasági jellegű. A mezőgazdaságban dolgozók aránya 76%. Az iparban foglalkoztatottak aránya messze elmarad a mezőgazdaságtól, és a szolnoki iparban dolgozóknak is szinte a fele. Jászberény összes keresőéhez viszonyítva annak 14%-a.

A napszámosok száma az 1869-es értékekhez képest szinte a felére csökkent. Ennek több oka lehet. Az egyik, az emberek esetleges életszínvonal emelkedése, a másik pedig, hogy az 1869-es táblázatba még beletartoznak a puszta birtokon élő cselédek, napszámosok is. Az 1900-as adatok regisztrálásakor viszont Jászberény puszta birtokainak nagy része már önállósdott, külön települést alkotott a rajta élőkkel együtt. A mezőgazdasági napszámosok fele a már önállósdott pusztákon élt.

A kereskedelembe foglalkoztatottak alacsony számán jól látszik a város közlekedési elzártsága, és az ipar arányait vizsgálva annak elmaradottsága, ami tulajdonképpen több tényező szerencsétlen egybeesésének volt köszönhető. Nevezetesen: domináns tényezőként a jáász öntudatnak, a rossz úthálózatnak és a kor politikai lobbijának, ami a gazdagparasztnak érdekeit szolgálta. A napszámosok létszáma mutatja, hogy mind Szolnokhoz, mind az összes keresőhöz viszonyítva elég kevesen voltak. A gazdagparasztnak kellett az olesó napszámos. Félő volt, ha egy nagyobb üzem települ Jászberénybe, számuk még kevesebb lesz. Ez okból tiltakoztak minden eszközzel a jáászberényi fokozottabb iparosítás ellen.

Népesség hivatás és foglalkozás szerint az 1869. december 31-én megkezdett népszámlálás szerint

	Jászberény	Árokszállás	Karczag
Pap	31	4	7
Közhivatalnok	66	21	38
Tanító	34	12	15
Egészségügy	26	8	6
Birtokos	2077	2330	1956
Haszonbérelő	47	7	13
Gazdatiszt	30	1	8
Éves szolga	972	541	6734
Napszámos	1290	461	993
Fém-kő-fa ipar	289	83	55
Dohánycikkek termelése	15	16	nincs adat
Szövő ipar	89	84	nincs adat
Bőr- és papírgyártás	818	251	71
Kereskedelem	155	77	19
Összes kereső	8119	5215	10 248

A népesség foglalkozás szerinti megoszlása 1900-ban

	Össz. kereső	Mezgaz. és kertészeti	Ipar	Kereskedelem	Közlekedés	Közfoglalkozás és szabad foglalkozás	Véd-erő	Napszámos
J.berény	11 229	6863	1637	314	99	334	359	597
Szolnok	10 189	1901	2854	534	1068	784	337	1152
Karczag	8 230	5987	876	267	88	237	10	113

A közlekedés adatait figyelve jól látszik Szolnok központi szerepe mind a közúti, mind a vasúti közlekedésben. Ehhez képest jól érzékelhető Jászberény elmaradottsága, melyet a város többször meg is szenvedett. Jászberény a jászok Magyarországra való betelepülésétől kezdve a Jászság központja. Ezt a szerepét azonban a megyésítéskor elvesztette, helyére Szolnok lépett kitűnő földrajzi adottságainak köszönhetően. Ha Jászberénynek megfelelő lett volna az úthálózata, nem lett volna viszonylagosan elzárva a külvilágtól, gazdaságilag gyorsabban, könnyebben fejlődhetett volna. Annak ellenére, hogy Szolnok rendelkezett jobb földrajzi feltételekkel, Jászberény megtarthatta volna vezető szerepét a megyésítéskor is, hiszen ebben nagy múltra tekintett vissza. (A jászkun-kerületek Jászberényben 1876. július 19-én tartották utolsó közgyűlésüket).

A közbirtokosság és a tanyásítás rendszere Jászberényben

„Korunkban senki sem tagadja meg a birtokviszonyok fontosságát, s mindenki kénytelen elismerni, hogy az állam jóléte az egyesek jólétével a legszorosabb összefüggésben áll. És ami kötelessége az egyeseknek különváltan, úgy azonosak még inkább kötelességei a testületeknek. Egy testület anyagi érdekeinek rendezésekor épen nem utasíthatja el magától azon kötelességet, hogy az ily kérdéseknél merőben a közjólét legyen legfőbb, vagy helyesebben mondva, egyetlen irányadója.” /Jászkunság, 1868. Július 26./

Cseh Géza szerint a közbirtokosságnak több típusa van. Ebből az egyik típus kifejezetten a hajdúk és a jászkunok között terjedt el. Ez a paraszti közbirtokosság. Alapját a kollektív birtokadományozások vagy települések által együttesen vállalt földmegváltás (a jászkunok redemptiója) jelentette. A polgári korszakban is a paraszti közbirtokosság a közös földbirtokának jelentős részét egy tagban hagyta, mivel művelése így egyszerűbb volt. A társulás nem csak legeltetéssel foglalkozott, hanem erdő, nádas és más közös ingatlanok is voltak a tulajdonában, amelyek fölött szabadon rendelkezhetett. Így gyakran alakultak át legeltetési társulatokká, takarékpénztárt fenntartó részvényes alapon működő társaságokká.

A távolabbi pusztabirtokokat a jászberényiek haszonbérbe adták, a közelebbieket saját kezelésben tartották. „Ezeken majorsági épületek emelkedtek, kutakat, karámokat és egyéb berendezéseket létesítettek, pusztabírókat, csordásokat, juhászokat, gulyásokat, lovászokat, kanászokat, vadászokat, erdőkerülőket, csószókat stb. szerződtek. E birtokok jelentős részét ekés művelés alá fogták, s ezeken a jövedelmezőbb gabona- és takarmánytermelést honosították meg.”

A közösség egy évszázad óta közösen művelte a földet díj nélkül, a takarást, a nyomtatást pedig részes munkások által. Minden ígás jószággal rendelkező lakos részt vett az őszi és a tavaszi szántásban, a kaszaforgató lakosság a kijelölt napokon együttesen végezte el a kaszálást, majd a begyűjtést. A földeken végzett munkálatok évente átlagosan 3-6 napot vettek igénybe főmunkaidőben. Ezért készpénzben nem fizettek sem kerületi házadót, sem városi pótdadót.

A Jászságban és főként Jászberényben az 1850-es években kezdődött el a földbirtokrendezés és tagosítás. Közel 20 évig húzódott ez a folyamat. Ez hívta életre a Jászberényi Redemptus Közbirtokosságot (megalakulásának pontos időpontjáról nincs adatunk, 1858-ban

hogya a néhány holdas gazdák rossz minőségű földet kaptak, és ezért panaszt tettek a városi tanácsnál. Kérelmüket a tanács elutasította azzal az indoklással, hogy a kiosztott föld nem olyan rossz minőségű.

1852-ben a városi tanács határozatban tiltotta el a földnélkülieket a közlegelők használatától azzal az indoklással, hogy a birtokosok a földjük után sok adót fizetnek, a zselléreket pedig nem terheli a földadó. Ne származzon tehát hasznuk a legeltetésből sem! Ez a határozat eltörölte volna a zsellérek egyik legfontosabb létalapját, a legeltetést. Ezért később annyiban módosítottak rajta, hogy a nincsteleneknek is megengedték a legeltetést, ha állataik után külön adót fizettek.

A birtokrendezés folyamata alatt problémát okozott a külterjes állattartáshoz ragaszkodó és az istállózó állattenyésztésre áttérő, gabonatermesztéssel foglalkozó gazdák vitája. A külterjes állattartással foglalkozó gazdáknak nem állt érdekében a közföldek felosztása, mert így csökkent volna a legelők száma. Ellenvetésüket azzal indokolták, hogy „először: a jövedelmező és a földműveléshez szükséges állattenyésztés e miatt csökken, másodsor: hogy minden egyes birtokosnak külön pásztort kell tartania, harmadszor: hogy a birtoktalanok semmi jószágot, még csak egy malacot sem tarthatnak. Negyedszer: hogy a közlegelő rosszabb részeinek egyesek semmi hasznát nem vehetik s azok, kik a sorshúzás szerint ily helyekre esnek, kivált, ha kisebb birtokosok, koldusbotra jutnak. Ötödször: hogy azon rendkívüli állapot következik be, hogy a gazdák állataikat istállóban lesznek kénytelenek tartani”.

E csoport tagjai elsősorban a gazdagparasztág köréből kerültek ki, akik jelentős tőkefölddel rendelkeztek, s így szántójuk is elegendő volt. Egy részük a város környéki tőkeföldekre épített tanyákon lakott.

Az istállózó állattenyésztésre áttérő, gabonatermesztéssel foglalkozó gazdák alkották a másik csoportot, a középparasztág csoportját. Tagjai a városban laktak, és valamivel intenzívebb gazdálkodást folytattak. A jászberényi ólas kertekben gyümölcs-, szőlő- és dohánytermesztéssel is foglalkoztak, kiegészítő tevékenységként a gabonatermesztés és a már részben istállózó állattenyésztés mellett. Nem túl nagy kiterjedésű szántójukat azonban szerették volna megnövelni a város környéki közföldek felosztásával.

A közös legelők felosztását ellenzők érveire így válaszoltak: „azon állítás kétségbe nem hozható, hogy az elosztás által a közlegelői terület mennyiségileg egy öllel sem fogy, hogy pedig minőségileg már csupán az által javúl, hogy a közös bitangolás alól felszabadúl, az ismét oly természetes, hogy ezt bizonyítani felesleges lenne, mivel lehet tehát okadatolni azon állítást: hogy a legelőfelosztás miatt az állattenyésztés csökkenni fog? Talán azzal, hogy a felosztandó közös legelő jobb részei művelés alá kerülendvén, ezek a legeltetési használat alól elvonatnak? És így tehát a legelőterület kevesbedvén ez által az állattenyésztésnek csökkennie kell? Ezen okoskodásban azonban tetemes tévedés van, mert ha a közös legelőnek művelés alá vehető jó részei is vannak, akkor azt lehet bátran állítani, hogy ezen területeken az állattenyésztést legalább is megkészserezni lehet.” A külön pásztortartás ellen pedig „a gazdák társulásában látták a megoldást”.

Azonban ez a csoport sem volt egységes. „A redemptionális földkönyvek alapján kétféle tulajdonjogot tartottak nyilván: a ténylegesen birtokban tartott tőkeföld tulajdonjogát és az osztatlan közbirtokossági, közös művelésű földek, az ún. járulékos földek közös tulajdonjogát. A tőkeföld-tulajdonosok nagy része a tőkeföldek kataszteri holdjainak arányában

kívánta felosztani a közföldeket, más részük csupán a szántóföld-tulajdon mennyiségét tekintette az osztási kulcs alapjának, tehát sem a belsőségek kataszteri holdjait, sem a rét- és legelőhasználatot nem vette figyelembe. Ezzel szemben a csak belsőségekkel (pl. kert, len- és kenderföld, szőlőparcella) rendelkező vagy csak a rét- és legelőhasználatban részesülő kis- és szegényparasztok, kisiparosok és kiskereskedők – amennyiben a földkönyvek szerint őseik egykor redemptusok voltak – a beltelki állományt is, sőt az őseik által befizetett redemptiók összeget is az osztási kulcs alapjának tekintették. A kis létszámú zsellérség és szegényparaszság a legelők kikapcsolásának kérdésében nemigen juthatott szóhoz.”

1858-ra megromlott a városi háztartás. (Ezt még inkább elősegítette az 1857-es gazdasági válság.) Így 1858 őszén a városi tanács és a volt redemptus gazdák által megalakított szervezet, a Jászberényi Redemptus Közbirtokosság elhatározta, hogy a tőkeföldes közbirtokossági tagok között felosztja a város határában lévő hajtai és négyszállási közföldek egy részét. Abban reménykedtek, hogy a földfelosztásokkal az adóalapot növelni lehet, és a földjüket gyarapítani akaró gazdákat is kielégíthetik.

Az osztási kulcsot a meglévő tőkeföldek alapján állapították meg, nem vették figyelembe a belsőségek (kert, szőlő, rét, legelő, nádas) használati jogát, amelyekben a tőkeföldjüket elvesztett vagy csak kevés szántóval rendelkező redemptus leszármazottak is részesültek. Maga az osztási kulcs is igazságtalan volt, mert úgy állapították meg, hogy minden 3 kataszteri hold tőkeföld után 2 kataszteri hold területet osztottak ki a közföldekből. Ez a szegényparaszságot rendkívül kedvezőtlenül érintette, mert aki csak 6 kataszteri hold tőkefölddel rendelkezett, az csak 10 kataszteri holdra növelhette birtokát, de akinek pl. 60 kataszteri holdja volt, ezúttal 100 kataszteri holdas gazdagparaszt lett.

A városkörnyéki tagosításokkal és a közföldek részleges felszámolásával egyidejűleg megtörtént a kiskunsági pusztabirtokok felosztása is. 1856-ban 400 kataszteri holdnyi házhelyet osztott ki a város Lajosmizse pusztán. 1858-ban pedig felosztották az oda kitelepült, eredetileg jászberényi családok közt a pusztabirtok nagyobbik részét, és csak 10 ezer kataszteri hold közlegelőt hagytak meg, amelyet árendába kiadtak.

A puszta felosztása egy hosszú és küzdelmes folyamat eredménye, ezért a mizsei és a lajosi illetékekkel rendelkező közép- és szegényparasztok – akik e pusztabirtokokon részben robotmunkában, részben részesművelésben vagy napszámban dolgoztak évtizedek óta – már a kiegyezés előtti években követelték a kb. 32 000 kataszteri holdas közbirtokossági föld végleges felosztását. „Követelték a korábbi, ideiglenes felosztások és tagosítások során oda költözött s ott tanyás gazdaságot létesítő felesbérló parasztok is a végleges felosztást, mert az időszakos osztás határidejének lejártával ott kellett hagyniuk a gazdaságot, le kellett bontaniuk tanyájukat, máshová kellett költözniük. Tetemes kárt szenvedett a tulajdonos, de a tanyásgazdaság birtokosa is, mert elvesztette gazdasági épületeinek értékét.”

A közlegelő felosztását akaró birtokosok összeírásához 1865-ben 1206-an csatlakoztak: pl. Juhász József 62 kh-as, Sági Máttyás 1 kh-as, Farkas Imre 1 kh-as, Csák Mihály 18 kh-as, Pintér Lászlóné 77 kh-as közép- és szegényparaszt gazdák. Az összeírásban szerepel néhány nagygazda neve is, például Bartal Márton 210 kh-as, vagy Muhoray János 173 kh-as gazdák. A közlegelő felosztását nem akaró birtokosok közé tartozott az 1865-ös összeírás szerint pl. Geröcs Imre 49 kh-as, Gáll Lajos 45 kh-as, vagy Völgyi Györgyné 41-kh-as gazda.

F. Missler Bremen

Bahnhofstrasse 30.

A „Kaiser“ (CSÁSZÁR) HAJÓK

Kaiser Wilhelm der grosse 198 méter hosszú.
 Kronprinz Wilhelm 202 méter hosszú.
 Kaiserin Maria Theresia 166½ méter hosszú.
 Kaiser Wilhelm II. 215 méter hosszú.
ezek a legnagyobb és leggyorsabb hajók.

F. Missler Bremen, Bahnhofstrasse 30.

Utasok továbbítása Bremenből Amerikába, Ausztrália, Afrikába. — Olcsó árak. Jó ellátás.

Bremenből indulnak kedden.

Ezen «KAISER» hajók csak BREMENBŐL indulnak ki és a ki «KAISER» hajókkal kíván utazni, annak kell előbb a helyet megrendelni és idő előtt czimre 20 korona előleget beküldeni.

Bővebb felvilágosítást ad: **F. Missler Bremen,**
 bank és váltó-üzlet.

5-20

A közbirtokossági tanács éveken át tudomást sem akart venni ennek a hatalmas és termékeny pusztabirtoknak a végleges felosztásáról. „Jövedelmét a városi közigazgatás és törvénykezés kiadásainak fedezésére használták fel, e jövedelem kisebb s évről évre csökkenő részét pedig beszámították a birtokosok adókontingensébe.” Végül a közbirtokossági közgyűlés nagy szavazótöbbséggel 1868 márciusában a pusztá örökös felosztása mellett döntött.

A döntés nem volt egyszerű, egy hosszan tartó, kemény vita előzte meg. „A közbirtokosság tagjai közt azon eltérés van, hogy az egyik fél a puszták örökös, a másik pedig továbbra is az eddig szokásban volt ideiglenes felosztása mellett nyilatkozik.

Az örökös felosztás ellen támasztott aggályok közt legerősebb érvel a következő két ellenvetés állítottott fel:

1. Hogy az örökös felosztás esetében a most a jászberényi birtokosság tulajdonához tartozó puszták az egye-

sek szabad adásvétele útján mind idegenek birtokába fognak jutni s ez által a jászberényi közbirtokosság fekvővagyonát veszít el.

2. Hogy az örökös felosztás esetében a földek mind elszántatván, azok futóhomokká válnak, s így a puszták értéke tetemesen csökkenni fog.”

Az örökös felosztás mellett kardoskodók erre azzal válaszoltak, hogy nagyon sok pusztabirtokot adott már el a közbirtokosság, de abból egy hold sem jutott idegenek birtokába, hanem részint vétel, részint cserélés által az egész puszták továbbra is a jászberényi közbirtokosság birtokában maradtak. Valamint „azon tudat, hogy a birtok, mit mível, nemcsak ideiglenes, hanem örök tulajdona, mindenkit arra fog serkenteni, hogy azon a lehető legokosabb gazdálkodást vezesse, s kerüljön minden oly műveletet, mi örökösire és utódjaira is átszálló birtokának értékét csökkentheti.

Másik előnye az örökös elosztásnak az, hogy akkor nem kell a gazdának minden 15-20-dik évben megfosztatni gazdasági épületeitől. Epen így hátránya az ideiglenes osztásnak a sok gyakori mérnöki díj, mi végtére az egész birtok értékét felemészti”.

„Lajos-Mizse és fél Bene pusztán 8867 kataszteri hold szántó, 12 001 kataszteri hold legelő, 1404 kataszteri hold rét, 3362 kataszteri hold erdő, 50 kataszteri hold nádas s 4079 kataszteri hold felszántatlan ugar állott rendelkezésre.

Hajdani részvény

A végleges felosztást tizedek szerint nyílhúzással végezték el ezúttal a redemptionális Liber Fundi-ban szereplő részösszegek arányában. Az ilyen módon igazolt redemptus szegényparasztok és iparos rétegek is földtulajdonhoz juthattak.” „Tekintettel voltunk arra is, hogy mely földek használhatók szántónak és rétnek egyaránt, s melyek csak rétnek. A tőfenekeket sem hagytuk becsületlen, azért hogy valaki birtokának közepén ne maradjon idegen közbirtok, mely aztán bérbe adatván, kellemetlen érintkezéseket idézhetne elő. A nagy legelőtömeg két részre osztott: a budai úttól északra és délre eső részekre.”

A telekkönyvi átírások 1869-ben történtek meg. Lajosmizse lakossága rohamosan növekedett.

1873-ban Lajosmizse önálló nagyközséggé alakult. Ekkor fejeződött be Lajosmizse és a fél Bene-pusztá teljes tagosítása is. Jászberény és a kiskunsági puszták elszakadását a Jász-kun Kerület megszűnése és az új megyebeosztás 1876-ban teljessé tette. Az 1870-es évekig tehát fokozatosan lezárult a kitelepedés lehetősége a jászberényi szegényparasztság előtt, megszűnt a társadalmi feszültség levezetésének utolsó lehetősége is. Ez a réteg vált a társadalmi feszültségek forrásává földéhségük és megélhetési gondjaik miatt, amit a puszták eladása okozott.

A jászberényi közbirtokosság 1876 után is jelentős pusztabirtokokkal rendelkezett. 1855-ben osztották fel a jász-kun községek közös tulajdonában lévő Mérges-pusztát. Jászberény a Szabadka és Szeged határában lévő kerületi birtokból 4231 kh földterülethez jutott. A város vezetői évi 4635 forintért haszonbérbe adták a pusztát. A bérleti díj nagyobb részét a városi

Cséplési és gazdasági célokra
legjobban bevált
BENZIN MOTOROK.

Ipari és malomhajtásra legolcsóbb üzemű
SZIVÓGÁZMOTOROK
legelőnyösebben kaphatók:

Beck és Gergely
motor- és gépgyárában
Budapest, V., Váci-ut 12. sz.

közigazgatási költségek fedezésére fordították, a maradékot pedig felosztották a közbirtokossági tagok közt.

„A jászberényi közbirtokosság tagjainak száma a múlt század végén 1710 fő volt, vagyis átlagosan 4,14 kataszteri hold földterület jutott egy közbirtokossági tagra. A szegényebb közbirtokossági tagok csupán 1-2 kataszteri hold legelő-illetménnyel rendelkeztek, míg a vagyonosak birtokrésze az 50-60 kataszteri holdat is elérte.”

A Jászságban lévő kisebb községek közbirtokossága 1893-ig fokozatosan feloszlata önmagát. Ennek oka, hogy a falvakban a szegényparasztok túlsúlya dominált, akiknek érdeke a pusztai külterjes állattartásról az intenzívebb gazdálkodásra való áttérést diktálta föld- és pénzhétségük miatt.

„A jászberényi közbirtokosság, amit a nagygazdák túlsúlya jellemez, nem oszlott fel, hanem jelentősen növelte birtokát. 1888-ban Dabas és Örkény határában megvásárolta a 2850 kh területű Mántelek- és Urbő-pusztákat” (ezeket a közbirtokosság

kölcsönből fizette ki). Mivel a puszták távol helyezkedtek el, nagy létszámú csordák (szarvasmarha, ló, juh) legeltetésére használták őket. A nagy létszámra a magas legeltetési díj és az állatok elhullása miatt volt szükség, ezért viszont a kis- és középparasztságnak nem volt jövedelmező. (Mérgepusztával is hasonló problémák voltak.)

1890-es évek elején a Jászberényi Közbirtokosságot is megérintette a felosztás szele. Több kérvény benyújtásával az igazgatótanácshoz fordultak. „1891-ban Gyurkóczy Antal és 133 társa, egy másik kérvényben pedig Besenyi János és 102 társa a közös legelők felosztását követelték.” A kérvényezők között nemcsak szegény parasztok vannak, tehát nem a pusztai kitelepedésről van szó, amely más faluban az intenzívebb gazdálkodás igényével merült fel. A kérvény inkább arra vonatkozik, hogy a Mánteleken vásárolt legelő nem eléggé jövedelmező. Az állattartó gazdák a legeltetéssel nagy jövedelemhez jutnak ugyan, a többieknek viszont csekély jövedelem jut. A közbirtokossági közgyűlés mind a két kérvényt elutasította.

A közbirtokosságban a szegényparasztok aránya jóval magasabb volt a gazdagparasztokénál, így tehát a földosztást követelők is számbelileg jóval többen voltak, mint a puszták fenntartásához ragaszkodó nagygazdák. De a problémát az jelentette, hogy birtokaik nagysága a gazdagparasztság földterületének csupán egyharmadát tette ki. Ez okozta tehát azt, hogy az ügy tárgyalására még a közgyűlést sem hívták össze, hanem azonnal elutasították a kérelmet.

A földosztásra irányuló mozgalom a polgármesteri szék megszerzéséért folytatott harcban is megnyilvánult.

Egy másik részvény minta

Ennek oka, hogy „a mezőgazdaságról és a mezőrendőrségről szóló 1894. évi XII. tc. 5. §-a kimondja, hogy a közbirtokossági közgyűlésen rendszerint a főszolgabíró, vagy a polgármester elnököl. A 10. § szerint pedig a közbirtokossági közgyűlés határozatait a községi előljáróság hajtja végre, a nyomásos gazdálkodás, a közös legeltetés és az apaállattartás ügyeit intézi”. Tehát aki a polgármesteri szék, azé a közbirtokossági közgyűlés, a közbirtokosság vezető szervének az irányítása.

„A törvénycikk 8. §-a egyoldalúan a külterjes állattartáshoz ragaszkodó birtokosoknak kedvezett, mely szerint a közbirtokossági közgyűlésen ezentúl a szavazatokat nem a megjelentek száma, hanem birtokaik nagysága szerint összegzik.” Tehát a nagybirtokosok akkor is keresztülvihették akarataikat a közgyűlésen, ha számbelileg kisebbségben voltak. Meg tudták akadályozni a közföldek felosztását, vagy eladását, ami érdekükbe ütközött volna. Már 1891-ben is azzal az indoklással akadályozták meg a földfelosztást, hogy az ezt kérvényező birtoka kisebb, mint a gazdágdáké.

Jászberény polgármestere ekkor Elefánthy Sándor, a téglagyáros volt. A legelők felszámolását követelő csoport mellé állt., 1889-ben a közbirtokosság Koncsek István ügyvédet választotta elnökévé, aki másfél évvel később, 1890 novemberében Elefánthy Sándor riválisaként, a gazdaparasztság jelöltjeként indult a polgármester választáson.”

A Koncsek István körül tömörült, közbirtokossági nagygazdákból álló csoportot parasztpártnak, az Elefánthy Sándor körül tömörülő középparasztokból, iparosmesterekből, kereskedőkből és értelmiségiekből álló csoportot úri pártnak nevezték. Az erőviszonyok állása szerint Elefánthyt többen támogatták, a parasztpárt viszont, földvagyonukból kifolyólag, erősebbnek bizonyult. Az első összecsapás 1890-ben volt, amikor még Elefánthy Sándornak sikerült megtartania polgármesteri székét. A parasztpárt azonban nem adta fel, küzdött a közbirtokossági földek megtartásáért és ezzel együtt a polgármesteri székért is.

1893 tavaszán Elefánthy polgármestert felelőssé tették a városháza falai között folyó sikkasztásért, az árvaszék nem megfelelő működéséért. Tisztségéről 1893. április 16-án lemondott, nyugdíjba ment. A korabeli sajtó és a közvélemény többsége úgy tartotta, hogy „tisztá lelkű, tiszta kezű, nemesen gondolkodó, képzett ember, a mint ilyen, méltó mindenkinek a tiszteletére”. Ám ez ebben az esetben nem volt elég. 1893. május 28-án Koncsek Istvánt választották meg Jászberény új polgármesterévé, akinek hatalomra kerülésével a város irányítása az állattartó nagygazdák érdekét védő személy kezébe került.

Az új polgármester erőszakos, önkényes embernek bizonyult, aki a város ügyeit teljesen alárendelte a közbirtokosság érdekeinek. 1895-ben a jászberényi közbirtokosság megszerkesztette és a vármegyei törvényhatósági bizottsággal jóváhagyatta új alapszabályzatát, és az 1894. évi XII. törvénycikk 11. §-ának értelmében felállították a közbirtokossági tanácsot. A város tervezett beleszólási joga a közbirtokossági ügyekbe, melyet a 10. § biztosított volna, nem valósult meg. Ennek oka, hogy a törvényhatósági bizottság jóváhagyásával a jászberényi képviselő-testület a közbirtokossági ügyeket kizárólagosan a birtokossági közgyűlésre és az igazgatótanácsra bízta.

A főispán, 1896. szeptember 17-én fegyelmi vizsgálatot indított Koncsek István polgármester ellen a városi árvaszéken elkövetett sikkasztások miatt. A vizsgálat befejezése után a polgármester lemondott állásáról. A városi vezetés ismét a vármegye támogatását élvező úri párt kezébe került, amelynek vezetői liberális szellemű vállalkozók, iparosok, voltak. A hatalomra segített liberális városi vezetés, élén az új polgármesterrel, Török Aladárral, minden erejét a közbirtokosság elleni harcra összpontosította. Ennek egy esetleges eszköze volt az 1895-ös közbirtokossági alapszabályzat kiegészítő pontja, amely kimondta, hogy szabálytalanság esetén a közbirtokosság működését fel lehet függeszteni, és ebben az esetben a birtokosság ügyeinek vitelét Jászberény város képviselő-testülete veszi át. A liberálisok minden lehetséges eszközt megragadtak céljaik megvalósításához, még a csalástól sem riadtak vissza. A nagygazdák viszont egységes ellenállást tanúsítottak, és minden ellenük irányuló támadást megghiúsítottak. Sőt, amikor nádlopás ürügyén határozatot hoztak a közbirtokosság működésének felfüggesztéséről, dacolva a törvénnyel, továbbra is megtartották a közbirtokossági közgyűléseket. Válaszlépésként nem vettek részt a városi képviselő-testület ülésein, mely a tagok nagy részének távolmaradása miatt sokszor határozatképtelenné vált, és ezért Jászberény közigazgatásában súlyos zavarok keletkeztek. A polgármester éppen a nagybirtokosok elleni harc miatt veszítette el székét, esett a saját csapdájába, miszerint fegyelmi úton történő leváltására a legfőbb indokot éppen a jászberényi közigazgatás zavarai szolgáltatták. Nevezetesen, a városi képviselő-testület üléseit bojkottáló nagygazdák, továbbá a liberálisok és a közbirtokossági vezetők olykor tettlegességig fajuló ellentétei. A liberális városi vezetés megbukott.

A közbirtokosságnak sikerült teljesen visszaszereznie a városi közigazgatás feletti hatalmát, „1902. október 27-én jelentős többséggel, három jelölt közül ismét Koncsek Istvánt választotta polgármesternek”. Koncsek István 1914-ig, egészsége megromlásáig tisztségében maradt.

A közbirtokosság Jászberényben nemcsak hogy fennmaradt, hanem a földfelosztásért folytatott küzdelemből győztesként kerülve ki, a városi közigazgatás feletti hatalmat is megszerezte. „Az 1894. évi XII. törvénycikk 10. §-a a közbirtokosságokat a községi, illetve városi előljáróság ellenőrzése alá rendelte.” Azáltal, hogy Koncsek István, a közbirtokossági nagygazdák vezetője volt a polgármester, a nagygazdák ismét a városi közigazgatás fölé tudtak kerekedni.

A közbirtokossági földek megtartása Jászberényben bizonyos kompromisszum eredményének is tekinthető. A kisbirtokú szegényparaszatok által sokat vitatott Szeged környéki Mérges-pusztát 1903-ban eladták, de csak akkor, mikor haszonbérbe adása már a nagygazdáknak sem fizetődött ki. A 4232 kataszteri hold területű pusztáért kapott pénzüsszegeből 510 ezer Koronát a közbirtokossági tagok között szétosztottak. A 2850 kataszteri holdas Mántelek és Ürbő pusztákat azonban továbbra is legeltetésre használták.

A jászberényi közbirtokosság további történetében az 1949. évi feloszlásáig nem következett be változás.

Lukácsi Katalin

A KORABELI VÁROS A HISTORIA DOMUS NÉZŐPONTJÁBÓL

1. Bevezetés

A Jászságban élő jászok történetéhez szorosan hozzátartozik a hozzánk érkező és itt megtelepedő ferencesek története. A földművelésre, a hitre, a korabeli társadalmi normákra oktatták őseinket, hogy a félnomád kunokkal érkező jász csoport megtalálja otthonát a Magyar Királyság területén, és a már itt élő magyarság is könnyedén befogadhassa az újonnan érkezőket. A kereszténység és a keresztény főurak sajnos nem voltak mindig arról híresek, hogy a körükben élő pogányokat türelemmel és hagyományaitak tisztelettel fogadták volna. A Jászság területén a térítés azonban minden bizonnyal erőteljesebb szimbiózisban valósulhatott meg. Erről tanúskodik az, hogy a jászok a mai napig megőrizték identitásukat, és hogy a török uralom idején terjedő reformáció ellenére is megőrizték katolikus hitüket (szemben a kunokkal).

Mi, jászok szerencsésnek mondhatjuk magunkat azért, hogy különleges kiváltságokat kaptunk a betelepedés idején. Nem parancsolt fölöttünk földesúr, közvetlenül a király vagy helyettese, a nádor alá tartoztunk. Természetes folyamat volt, hogy a jászokban a magyar király iránt az évszázadokon át is megmaradó királytisztelet alakuljon ki. Minden bizonnyal az itt élő ferencesek is ápták ezt a királyhűséget őseinkben. Ráadásul az itt élő ferencesek – legalábbis a tárgyalt forrásban – olykor maguk is nagyobb tisztelettel adóztak a mindenkori magyar király vagy éppen a mártír miniszterelnök, mint a mindenkori megyéspüspökük iránt.

A ferencesek jászok közötti letelepedését (kolostor- és templomépítést) IV. Sixtus pápa engedélyezte 1472-ben. Kezdeti térítő munkájukra csak száz év állt rendelkezésre, hiszen az 1570-es években a megszálló törökök elűzték közösségüket, és a kolostor épületét várkastéllyá alakították át. Csak a 17. század végén, 1694-ben térhettek vissza a Jászság területére a ferences barátok. 1698-ban építették fel templomukat, és 1730-ban készült el az új kolostor. Jelenlétük inentől folyamatos Jászberény és a jászok történetében egészen egy újabb megszállásig, amikor 1950-ben a szerzetesrendek feloszlásakor a berényi ferences rendház is kiürült.

Tanulmányomban a Jászberény területén élő ferencesek Historia Domusának, azaz háztörténetének az Osztrák–Magyar Monarchia idején keletkezett feljegyzéseit vizsgálom meg és mutatom be. Számos célra felhasználható ez az értékes forrás. Szó szerinti értelmében kincses kalendárium. Találhatunk benne értékes megjegyzéseket a város lakosságáról, magatartásáról, rendszeres feljegyzések olvashatók az időjárásról, hétköznapi pletykákról, kisebb botrányokról, olykor szinte magazinként is olvasható a könyv. De a mindenkori házfőnök reflektál a nagypolitika eseményeire is. Hosszú bejegyzés kíséri a 101 éve történt véres szarajevói merényletet. A közélet azért is kap elkerülhetetlenül helyet a könyvben, mert a korszakban még nem vált el egymástól az állam és az egyház. A katolikus király születésnapját, névnapját, uralkodásának jubileumát a templomok szerte az országban énekes misékkal ünnepelték meg. Érdekes, de ismert jelenség a kiegyezés után, hogy a gróf Batthyány Lajos mártír miniszterelnökről megemlékező, '48-as honvéd házfőnök sokszor és sokféleképpen

dicshimnusszal magasztalja az országunk önálló modernizálásának kísérletét és a szabadságharcot vérbe fojtó I. Ferenc Józsefet.

A *Historia Domus*, mint régen a krónikák, nem egy szerző műve. A mindenkori házfőnök vezette a könyvet. Megváltozik az írásmód, olykor megváltozik az írás nyelve is, ha egy új házfőnököt neveznek ki a szerzetházba. De megváltozhatnak témák is. A dualizmus idején a házfőnökök közül Ivanits Jusztin vagy Kubusz Leontin komoly figyelmet szenteltek a közéletnek is, míg Magócsy István atya inkább a vallási szertartásokra helyezte a hangsúlyt. Nem lehet tehát teljesen egységes alkotásként és forrásként tekinteni a könyvre. Különös hasonlat, hiszen egy konzervatív közösség száz évnél is idősebb alkotásáról van szó, mégis a könyv a csak napjainkban használatos blogokhoz (internetes napló) hasonlítható a legjobban. A szerző akkor jegyez fel valamit teljesen tetszőleges terjedelemben, ha éppen valami fontos dolog történik személye vagy közössége körében, vagy számukra. A témától – és az író beállítottságától – függően olykor csak szikár tényeket, máskor személyes véleményt is olvashatunk benne.

Kutatásomban a dualizmus idején tett magyar nyelvű bejegyzéseket foglalom össze. Vizsgálat alá tehát az 1885–1893 és az 1901–1914 közötti időszakot, vagyis Ivanits Jusztin, Kubusz Leontin, valamint Magócsy István házfőnök által tett bejegyzéseket vontam. (Kubusz Leontin két ízben töltötte be a házfőnöki tisztséget 1901 és 1911 között, majd 1913 és 1923 között, én azonban csak az első világháború kitöréséig vizsgáltam a *Historia Domust*.) A reformkornak köszönhetően ugyanis éppen korszakunkban válik általánossá a magyar nyelv használata nem pusztán a nép, hanem az intézmények és immáron az egyház körében is. Az első világháború után már nem olvasható latin írás.

2. A megye és a Jászság vallási megoszlása

Terület	katolikus	református	izraelita
<i>Jászberény</i>	90%	6%	3%
Karcag	14%	81%	4%
Kisújszállás	2%	95%	3%
Kunhegyes	4,5%	93%	2%
Kunszentmárton	92%	6%	1,8%
Mezőtúr	10%	85%	3,6%
Szolnok	90%	6%	4%
Túrkeve	4%	92,6%	2,7%
<i>Megye</i>	55,4%	40,65%	2,98%
<i>Magyarország</i>	47,2%	14,73%	4,55%

Magyarország vallási szempontból (amely többé-kevésbé igazodott a nemzetiségi eloszláshoz) a korabeli Európa egyik legsokszínűbb országa volt. Római és görög katolikus, ortodox keresztény, történelmi protestáns (evangélikus, református és unitárius), valamint

zsidó vallásúak alkották a lakosságot. A szűken vett magyar területeken, tehát Erdélyt, Horvátországot és a Határőrvidéket nem számolva még az egyébként legnagyobb arányban lévő római katolikus vallásúak sem érték el az abszolút többséget. A táblázatban látható, hogy az 1881-es népszámlálás szerint a lakosságnak „csak” 47,2%-a volt római katolikus vallású. A reformátusok 14,73%-ban, a görögkeletiek 14,1%-ban, a görög katolikusok 10,82%-ban, az evangélikusok 8%-ban, az izraeliták 4,55%-ban, az unitáriusok 0,4%-ban és más felekezetekhez tartozók vagy ateisták 0,08%-ban voltak jelen az országban.

Az 1876-ben létrejövő Jász-Nagykun-Szolnok megye társadalma vallási szempontból szintén heterogén volt. Bár a görög katolikus és görögkeleti egyházakhoz tartozók alig éltek ezen a területen, valamint evangélikusok is csak csekélyebb lélekszámban, a reformátusok aránya majd' háromszorosa volt az országos átlagnak. A római katolikusok a megye 55,4%-át, a reformátusok 40,65%-át, az izraeliták pedig 2,98%-át alkották. Elhanyagolható arányban a lakosság 0,7%-a volt evangélikus, 0,07% és 0,08% görög katolikus és görögkeleti, 0,02%-a pedig egyikhez sem tartozott.

A táblázatban a megyei és az országos összesített adatokon túl láthatóak a megye rendezett tanácsú városainak adatai is. (A táblázatban a három legnagyobb arányú felekezetet választottam ki.) A megye heterogenitásáról ez az adatsor már árnyalja a képet. A városi adatok majdnem tükörképei egymásnak. A második legnagyobb felekezet aránya csak Karcagon haladja meg a 10%-ot, Mezőtúron éppen eléri, a többi rendezett tanácsú városban viszont alatta marad ennek az értéknek. Tehát ahol a reformátusok éltek többségben, ott a katolikusok alig érték el a 10%-ot, ahol pedig a katolikusok alkották a többséget, ott a reformátusok voltak ezen érték alatt. Egy olyan város, ahol csak minden tizedik ember más vallású, nem nevezhető heterogénnek.

Jászberényben a lakosság döntő többsége, 90%-a római katolikus, csupán 6%-a református és 3%-a izraelita vallású volt 1881-ben (a népszámlálás adatai szerint). Ha a Jászberény és Jászkisér nélküli Jászság adatait vesszük számításunk alapjául, még homogénebb képet kapunk. A lakosságnak csak 1,26%-a református, a zsidó vallású lakosság is megelőzi részarányban őket 1,79%-os arányukkal. (Jászkisérrel együtt 7,69%-a református a vidéki Jászságnak – a zsidóság aránya nem változik.) A megye legnagyobb katolikus közössége Jászberényé volt, az 1881-es népszámlálás szerint 19 403 fő, (a második legnagyobb katolikus közösség Szolnoké volt 16 372 fős létszámmal). Beszédes bejegyzés a háztörténetben az 1889. november 2-i, amikor egy görögkeleti asszonyt temettek el, s hozzá Budapestről érkezett pópa: „*Ilyen temetést is kevés ember látott még itt helyben.*”

Az előbbi adatok alapján nem beszélhetünk egyértelműen heterogén lakosságról a megye rendezett tanácsú városait illetően, Jászberényben pedig végképp nem. A jászberényi ferences kolostor tehát egy döntő többségében homogén vallási közegben működött, ahol az eltérő szint, a különlegességet – számottevő arányú más vallásúak híján – maga a ferences rend mint a világi papoktól eltérő, zártabb és így rejtélyesebb életmódot folytató közösség jelentette.

3. A kor vallási kultúrájáról

Éppen a tárgyalt korszakunk az az időszak, amelyben a szekularizáció és a vallástalanodás folyamata elérte a nép szélesebb rétegeit is. Nem az ateizmus terjed, sokkal inkább az a cso-

port nő, amelyet manapság a „maga módján” vallásos rétegnek nevezünk. A maga módján vallásos ember az élet fontosabb állomásain (születés, házasság, halál) igényt tart ugyan az egyház szolgálataira, de mint intézményhez egyre lazábban kötődik.

Hívó értelmiségiek és egyházi vezetők – katolikusok és protestánsok egyaránt – érzékelik ezt a tendenciát, és megnyilatkozásaikban hangot adnak aggodalmuknak a vallási közömbösség növekedése miatt. Bár a katolikusok és a protestánsok eltérő történelmükből és helyzetükből fakadóan több szempontból másképp magyarázzák a helyzetet, az aggodalmuk valóban azonos. A következő bekezdésekben inkább a katolikuság helyzetével fogok foglalkozni, hiszen a ferencesekhez és Jászberényhez ez a nézőpont illeszkedik.

A katolikus egyház a 19. század második felében a vallástalanodás, mint folyamat létrejöttét egyértelműen a felvilágosodáshoz kötötte. Ebből a szemszögből nézve a francia forradalom volt az ősbűn, a templomok látogatásának gyérülése pedig a következmény. A szekularizáció folyamata azonban nem pusztán a templomlátogatások csökkenését jelenti. A katolikus értelmiségiek és politikusok eszmeiségének elszakadása az egyházi irányadástól, a család vallásos közegének megváltozása, a papi hivatás, az egyházfégyelem, az egyházi tekintély és az egyház anyagi támogatásának csökkenése mind beletartozik ebbe a folyamatba.

Megkérdőjeleződött a vallásos gyakorlat egyértelműsége. Az egyházak vezetése a 19. század második felében szembesült ezzel a jelenséggel. Nem szabad elfeledkeznünk azonban arról, hogy e korszak társadalmá alapvetően továbbra is vallásos maradt. A katolikus egyház – a protestáns felekezetektől eltérően – kevésbé volt érintett ebben a folyamatban. Védte a katolikusok hűségét a korszak konzervatív politikai beállítottsága, az egyház Róma-központú intézményrendszere, szigorú és részletekbe menő hitelvei és gazdag folklórja.

Kósa László ezen időszakot vizsgálva fölveti annak lehetőségét, hogy a vesztes szabadságharc, majd az abszolutizmus időszaka rásegített a szekularizáció terjedésére. Sajátos a helyzete ebben az esetben is a katolikus egyháznak. A protestáns egyházakkal szemben kevésbé állt ki a reformkor újításai és a szabadságharc küzdelme mellett (a megtorlás ettől függetlenül sújtott katolikus egyháziakat is), így a Bach-korszak alatt is nagyobb volt a mozgásteret, a katolikus híveket tehát vallásukban kevésbé rázhatta meg a szabadságharc leverése és a Habsburg-elnyomás.

A francia felvilágosodás eszmeisége, a terjedő racionalista világnézet és az egyházat maradi és a haladás útjába álló intézményként ábrázoló vélemények viszont talán erőteljesebben hatottak a katolikuságra, mint a reformáció idején létrejövő felekezetekre. Az egyház a 19. század végére találta meg a módját, miképp viszonyuljon a társadalmi hálózatok és a politikai gondolkodás megváltozására. A papság támogatásával világiak által szervezett közösségek alakultak, kialakult a keresztényszocializmus irányzata, valamint megjelentek azok a pártok, amelyek a modern állam játékszabályait elfogadva képviselték a katolikuság törekvéseit.

Ebbe az időszakba enged minket betekinteni a berényi ferencesek háztörténete Ivanits Jusztin, Kubusz Leontin és Magócsy Imre házfőnökök írásának köszönhetően. A következőkben bemutatom, hogy a könyv szerint mennyire érvényesülhettek a fentebbi hatások a berényi közösségre, miben lehetett egyedi a berényi ferences közösség helyzete, és milyen volt a viszonyuk a rendtagoknak híveikhez és a körülményekhez.

4. A jászberényi ferences templom vallási élete

Hiába esik vizsgálódásom tárgya éppen a fentebb említett időszakra, a berényi ferencesek háztörténetében nem érzékelhető a vallási közömbösség növekedése – legalábbis maguk a házfőnökök ezt egy szóval sem érzékeltetik. Nem tesznek olyan megjegyzéseket, hogy „bezzeg a régi időkben”, „manapság egyre kevesebben járnak templomba”, „hol marad a jászok katolikus ragaszkodása” stb., sőt, a gyónók számával nagyobb ünnepek alkalmával általában elégedettek voltak.

A hónapok eseményeit összefoglaló írást olvasva inkább az lehet az érzésünk, mintha megállt volna az idő. A panaszok, kritikus megjegyzések vagy a hívek buzgóságának számonkérése csak egyedi esetekre vonatkoznak. Nem voltak sokan az adott misén, nem viselkedett rendesen a templomban a honvédség vagy a fiatalság, egyes személyek ájzatossága hagy kivetni valót stb. Ilyen és ezekhez hasonló megjegyzések olvashatók, de általában vett, tendenciákat feltételező változásokat nem érzékeltetnek a rendház vezetői.

A Historia Domus szerint a szekularizáció szelleme még igen ritka vendég lehetett a Jászságban. Nyilván összefügghet ezzel a jelenséggel, hogy a polgárosodás és modernitás folyamata is lassabban hatotta át a térséget. Azzal, hogy a létrejövő Jász-Nagykun-Szolnok vármegyének nem Jászberény, hanem Szolnok lett a központja, eldőlt az is, hogy periférikusabb szerepet kapott a város, a társadalmi, politikai és gazdasági változások csak másodhullámban érhették el a lakosságot. A fősodortól való távolságra utalhat az az országban egyedülálló jelenség is, hogy a város parlamenti mandátumát 53 éven keresztül egyazon személy birtokolhatta. A vallási közömbösség növekedésére és a polgári állam valamelyest egyházat szabályozó törvényeire a század végére született meg a katolikus válasz. Az egyházi vezetés és a katolikus világiak mozgalmakba, politikai pártokba szerveződtek. A katolikus állampolgári öntudat illetően alakulása még nem érződött ekkoriban a Jászságban.

Ivanits Jusztin házfőnöksége idején volt pápa XIII. Leó (1878–1903), aki egyházfői mivoltában először nyitotta ki az ajtót a modern társadalmi folyamatok felé, és megírta korszakalkotó írását, a Rerum Novarum kezdetű, első szociális pápai enciklikát. A háztörténetben ugyan megjelenik a pápa neve, hosszabban kétszer említetik meg, de az új egyházpolitikai irányvonalat és az egyházkép változását nem találhatjuk meg a sorok között.

1887 decemberében ünnepelte a Szentatya pappá szentelésének 50. évfordulóját, ez alkalmából minden templomban énekes szentmise, majd két órán át szóló harangzúgás rendeltetett el az Egri Főegyházmegyében. Így kommentálta az ünnepséget Ivanits Jusztin: „Szálljon fel hő imánk az eget Urához, mely mai nap a buzgó hívők ajkairól fellebbent azon őszinte szívből fakadó óhajtással: hogy éljen soká, de igen sokáig az egyház látható feje, szentséges Atyánk! [sor közepére új sorba:] Tizenharmadik Leó pápa! [sor közepére új sorba:] Éljen!!!” A másik alkalommal a pápa egy körlevelét említi a háztörténet szerzője, ugyanis 1890-ben a nagybőjti időben az influenzajárvány miatt fölmentettek a hívek a böjt megtartása alól.

XIII. Leó pápa említése tehát mindkét esetben a liturgiához, szorosan véve a vallási élethez tartozik. XIII. Leó utódja, X. Pius pápa (1903–1914) – akit pedig azóta szentté is avatott az egyház – terjedelmesebb részben nem szerepel a háztörténetben. Úgy látszik tehát, hogy a jászberényi Historia Domus nem meggyőző tükrö a katolikus egyház 19.

századi változásának, de kijelenthető az is, hogy a házfőnökök is csak azt írták le kalendáriumukba, amelyek foglalkoztatták őket és a híveiket.

Fontos megjegyezni, hogy a Historia Domus szerzői rálátással rendelkeztek több város, plébánia vallási szokásaira, hiszen életpályájuk alatt több településen is volt alkalmuk megismerkedni a helyi hívőkkel, mire szolgálataik elismeréseként kinevezték őket házfőnöknek egy adott rendház élére. E tekintetben összehasonlító megjegyzéseket mégsem találni a háztörténet lapjain. Így feltételezhető, hogy a jászberényi vallásos élet nem volt sem kiugróan buzgó, sem aggasztóan közömbös.

Magócsy István, aki a három házfőnök közül a leginkább a vallási életre helyezte a hangsúlyt, a következő ünnepeket említette beszámolóiban az egyházi évet követve: Advent, Karácsony, év végi hálaadás, Jézus Neve (templombúcsú), Gyertyaszentelő Boldogasszony, Lourdes-i ájtatosság, Nagyböjt, Húsvét, Pünkösöd, Szentháromság vasárnapja, Úrnapija, Jézus Szíve, Pádúai Szent Antal ünnepe, Kármelhegyi Boldogasszony, Porciunkula búcsú, Nagyboldogasszony, Kisboldogasszony, Mindenszentek ájtatosság.

Konkrét adatok a ferencesek által vezetett vallási életre vonatkozóan a nagyobb ünnepek alkalmával érkező gyónók száma. A mai – legalábbis magyar és jászsági – tapasztalatainkhoz képest elképesztő létszámmal voltak jelen a ferences templomban a gyónni akaró hívek. Nagyobb ünnepek alkalmával (búcsúk, főünnepek) szinte mindig 800-nál több gyónó volt – amivel a házfőnökök elégedettek voltak –, egyáltalán nem ritka az 1000-es szám sem. A gyónásra érkezők legnagyobb számát Magócsy István jegyezte le az 1912. év Porciunkula búcsúján, 2400 főt írt. Igaz, főleg ezen utóbbi ünnep, a Porciunkula alkalmából általában hozzátették a számadathoz, hogy vidéki hívek érkeztek nagy számban. Ha az egy nagyobb ünnep alkalmával gyónó 1000 ember mind jászberényi volt, akkor is csak a város katolikus lakosságának 5%-áról beszélhetünk. (A ferences templom nem volt egyben plébánia is, hivatalosan nem tartoztak hozzá hívek.) A ferences házfőnökök mégsem panaszkodtak ezen adat miatt. (Számunkra pedig csak nagy kegyhelyeink nagyobb ünnepein volna elképzelhető ez a létszám.)

1890. március 28-ról, azaz Nagypéntekről ezt jegyezte föl Ivanits Jusztin házfőnök: *„Fájdalmas péntek. Roppant néptömeg. 8-900 gyónó. Tegnap 3 órától este fél 7-ig, és ma reggel 5 órától fél 11 óráig folyton el voltak foglalva a gyóntatással az atyák.”*

1892. január 17-re esett a templombúcsú (Jézus Neve ünnepe), s így írt a gyónók számáról Ivanits atya: *„Templombúcsú, Koncz Menyhért [a Nagytemplom plébánosa] végezte a misét. Ebéd. A hallgatóság száma roppant nagy, a gyónók száma kevesebb, mint a múlt évben, rossz idő miatt minthogy reggeltől majd hó, majd eső hullás tartott egész nap. De azért volt kb. 800 gyónó.”*

Napjainkban, amikor egy többé-kevésbé megtelt templom láttán is meglegegedéssel sóhajtok föl, függetlenül attól, hogy a közösség hány százaléka járul áldozáshoz, Kubusz Leontin házfőnök megjegyzése eléggé telhetetlenül hangzik. 1911-ben a templombúcsú gyónóiról ugyanis a következőt jegyezte föl: *„[Január 15-e] Jézus sz. neve ünnepe. A gyónók a sár miatt nagyon kevesen jelentkeztek, de azért mégis 800 penitensünk volt.”*

A hozott példákban látszik, hogy a szerzetesek koránt sem voltak elégedetlenek, sőt inkább az a probléma merült föl, hogy nem bírja a rend a gyóntatást. Az 1889. évi januári templombúcsún Ivanits Jusztin meg is jegyezte, hogy ez az év egyik legterheesebb napja. Bizonyára édes tehernek is minősült ez a kötelezettség, hisz a vallási közömbösség növekedéséről megjegyzések

egyáltalán nem árulkodnak. A vizsgált 30 év alatt nem is történt változás, pedig egy emberöltő alatt már érzékelhető lehetne egy ilyen tendencia. Az 1910-es években ennek ellenére inkább gyakoribbak az 1000 feletti számok. Igaz, nem ismerjük a módját a számolásnak, nem tudhatjuk, mi alapján történnek ezek a becslések. De a háztörténet őszinte hangvételéből fakadóan következtethetünk arra, hogy ha a házfőnökök elégedetlenek lettek volna a hívek buzgóságával, azt lejegyezték volna.

Egyedül egy – talán általánosabb érvényű – negatív megjegyzést találtam a tárgyalt időszakban, ami kapcsolódhat a vallási élet alakulásához. Magócsy István 1912. október 2-án a rossz szüret és az istállófal egy részének kidőlése miatt így írt: „*Nem elég, hogy házunk nagyon is szűk anyagi körülmények közt van ez idő szerint, nem elég, hogy borunk nem termett, amelyből egy kevéssé lehetett volna magunkon segíteni, hanem még ráadásul a fal is kidől. Bizony sanyarú időket élünk most Jászberényben, kiadás kiadást éri, bevétel pedig vajmi csekély. Mi lesz velünk? Isten tudja!*” Bár ez a bekezdés a rossz anyagi körülményekről szól, egy templom közössége, főképp egy koldulórend esetében az anyagi helyzet nem kis mértékben a hívek buzgóságától függ. Azt mégsem lehet egyértelműen kijelenteni, hogy ezt a panaszkiáltást végeredményben a szekularizáció terjedése váltotta volna ki.

Emellett a hívek vallásosságáról szólnak még azok a bejegyzések, amelyek egy-egy adományt írtak le. Egyes személyek haláláról pedig azért emlékeztek meg a házfőnökök, mert buzgó hívő volt. Például: „*Temetés. I. ker-ben egy roppant buzgó hívő és jótevő: özv. Barna Jánosné szül. Bugyi Verona. Roppant néptömeg.*” Egy igazán különleges eset pedig: „*A mai napon halt meg templomunknak egy vallásos buzgó és odaadó gondozója Hegyesi Veronika, Lengyel Józsefné özvegy asszony. Méltó, hogy neve e könyvben feljegyezve legyen, Ő gondoskodott az oltárok tisztántartásáról, ő szerezte meg az oltárterítőket, ő mosatta s látta el a mellékoltárokat gyertyákkal. Ő volt templomunknak mindene. Majdnem egy évi szenvedés után 72 éves korában elhunyt. Nyugodjék békében. Az elhunyt lelkiüdvéért a szerzetház végeztetett egy énekes Requiemet temetése napján, dec. 31-én.*” Ezeket a bejegyzéseket olvasgatva a jászberényi lakos vagy elszármazott értékes információra lelhet családjáról, hiszen itt a háztörténetben olyan adatokat és információkat is lejegyeztek, amelyeket a sajtóban vagy emléktáblákon nem örökítették meg.

Ahogy a pozitív példáról, úgy a negatív esetekről is beszámol a Historia Domus. Egy-egy neves városi polgár említésekor (ha gyermeke születik, ha gyermeke házasodik, ha elhalálozik, vagy épp egy közéleti esemény kötődik hozzá) a házfőnök a vallás szempontjából is bemutatja. Mikor Szele Gábor püspök sógora öngyilkos lett, így jellemezte Ivanits Jusztin: „*... hivatalos szobájában föbe lőtte magát. Rögtön meghalt. Egész életében nem nagy buzgólkodó volt, most ugyan néhány nap óta örülségi tünetek látszottak rajta, tehát így követte el a nagy és rettentő esetet. Amilyen az élet, olyan a halál! Egy jámbor és igazán buzgó özvegynőt és egyetlen fiút hagyott maga után...*” (1889. március)

1891 februárjában egy igazán sajátos és a kolostor számára kellemetlen esemény történt. A házfőnök, Ivanits Jusztin lejegyezte, hogy az ifjúság nagyon rosszul viselte magát. „*E hó 18-án reggelre egy gyalázatos tett követett el templomunkban a reggeli keresztbucsu alkalmakor. Ugyanis: a böjti első prédikáció alatt a fiatalság oly piszkosan s erkölcsstelenül viselte magát, hogy valóságos botrányt követtek el; levették a Sz. Antal oltáráról az oltárpárnát és azzal verekedtek lányok-legényekkel. E botrányos esetet a házfőnök másnap bejelentette írásban*

hivatalosan a városi rendőrkapitányságnál, ki azonnal intézkedett s a két nembeli fiatalságot egymástól elválasztotta mindjárt a következő vasárnap délután tartani szokott keresztbucsu alkalmakor; úgy, hogy a legények vagy a kórusra, vagy a kórus alá vonuljanak.”

Az említett gyalázatos tett azonban nem pusztán a duhaj viselkedés volt, hanem valaki – mint később kiderült, rosszulletében – a templomban végezte el nagydolgát, ahogy a házfőnök a sokadik körülírás után megfogalmazta: „*Beszart a jáász becsületnek!*” Először szándékos blaszfémianak tartották – ami valóban elég frivol tett lett volna –, március elején azonban kiderült, hogy mi történt valójában: „*Ma tudatott ki, ki csúfította be a templomunkat. Ez egy fiatal menyecske volt a szerencsétlen, ki nem készakarva tette a csúfságot [...] Neve megkíméltetik, minthogy eleget szenvedett a szerencsétlen, de egyszersmind gondtalan.*” Büntetést kapott a házfőnöktől, 50 forint gyertyavételre „ítéltetett” azért, mert nem vallotta be időben az esetet, „*a botrányt tovább engedte terjedni, úgy, hogy az egész városban botrányt idézett ez által elő*”.

Az emlegetett városi botrányon pl. a következő esetet érthette a házfőnök: „*Febr. 26-án pedig, két másnak nem nevezhető, mint betyárnak, két gaz a sekrestye mellett állva ily szavakkal támadta meg a frateret: »No barát! Beszartak a templomotokba, hanem majd azután jön még a többi, jön még más is! állíthattok föl akárhány rendőrt! aztán jöjjetek csak a városba kéregetni!« Ezen betyár szavakra a frater megrémülve, azt sem tudta mit tegyen, a két gonosz pedig elillant. És mi lett a fenyegetőzés vége? mi jött utána? másnap pénteken a prédikáció után a fájdalmas és szerecsen Mária oltáraitól elveszett az oltárterítő! Puhatoljuk mindenfelé, kutat a rendőrség, de eddig nyomtalanul. Ez aztán mégiscsak roppant elvetemültségre mutat! No ugyan örülhetnek a szülők az ilyen betyár gyermekeiknek!*”

A „botrány” természetesen március után elhalt. Ezek a kivételes negatív esetek világítanak rá arra, hogy valószínű általában minden rendben mehetett a kolostor vallási életében, ugyanis minden kisebb-nagyobb eseményt lejegyeztek. Elég őszintén, mint ezt olvashattuk. Amivel ez a „betyár” megfenyegette a frátert – az valóban ijesztőnek hathatott akkor –, azt a látszatot keltheti, mintha nem kedvelték volna a szerzeteseket Jászberényben. De egy hatalmas könyvben csak egyetlen ilyen megjegyzés inkább az ellenkezőjét sejteti.

5. A politizáló *Historia Domus*

Az egyik legérdekesebb aspektusa a háztörténetnek a Magyarország történelmét és az ország politikáját érintő bejegyzések. Általános fejtegetések nem találhatók a könyvben, a közélettel foglalkozó passzusok konkrét eseményekkel, ünnepekkel, személyekkel kapcsolatban jelentek meg. Apponyi Albert valahányszor Jászberénybe látogatott, a „*roppant ünnepség*” mindannyiszor szerepelt a beszámolóban – legalábbis Ivanits Jusztinnál és Kubusz Leontinnál. Magócsy István nem tartotta különösebben a háztörténetbe valónak.

Másik visszatérő pont a *Historia Domus*ban, ahol a magyar történelem felsejlik, az a királlyal kapcsolatos ünnepek: Ferenc József születésnapja, névnapja vagy 25 éves jubileuma, mely alkalmából országsszerte hatalmas ünnepeket rendeztek, mintegy előpróbájaként az 1896-os millenniumi programsorozatnak. Ezen alkalmakkor általában egy jókívánság-csokor szerepel az ünnep kommentálásaként, például „*Kit [Ferenc Józsefet] az Urak Ura, Királyok Királya igen sokáig éltessen!*” A legszebb összefoglalóját ezeknek

a kis dicshimnuszoknak (talán nem pejoratív most ezt a szót használnom) egy egyébként tragikus eseménnyel kapcsolatban olvashatjuk. Mikor 1914 júniusában Kubusz Leontin házfőnök hírt kapott Ferenc Ferdinánd trónörökös haláláról, a szarajevói merényletről, röviden még a magyar történelmet is összefoglalta: „*Isten óvja nagy csapástól mi magyar hazánkat, mondja egy régi egyházi énekiünk. Aki költötte bizonyára a nagy csapásra gondolt, amelyekkel a kifürkészhetetlen Gondviselés Árpád nemzetét sújtotta s talán arra is gondolt, hogy ha még egynéhány csapás éri ezt az országot, elpusztul a magyar nép.*” Hosszan elemezve a tragédiát, a bejegyzés végén így írt a királyról: „*A fekete események tömegében, mint a jóság és a tisztesség örökidőkre szóló emlékoszlopa áll I. Ferenc József tanítván a föld királyait, hogyan kell uralkodni és tanítván az emberiség millióit, hogyan kell szenvedni. Adja az ég, hogy jó és szerencse is érje még őt életében, hogy boldogságot is találjon még és derű is ragyogjon sokszor könnytől áztatott arcán ezen a szép, öreg arcon, amely minden magyar szívébe bele van vésve.*”

A király éltetésében Ivanits Jusztin és Kubusz Leontin semmiben sem különbözött. A fentebb idézett rövid jókívánságot is Ivanits Jusztin jegyezte le, és ő Ferenc József ünnepeivel kapcsolatban olyan megjegyzésekkel is élt, hogy azokon a szentmiséken vagy nem voltak elég szép számmal a hívek, vagy (pl. a honvédség) nem vonult be fegyelmezetten. Azért emlegetem hangsúlyosan Ivanits Jusztin személyét, ugyanis ő büszke '48-as honvéd is volt egyben. 1892 áprilisában lejegyzett egy „ritka találkozást”: „*E hó 17-én meglátogatta a házfőnököt Tekintetes Kúry Lajos földbirtokos úr Jász-Kis-Érről, ki 1849. év január havában a házfőnöknek, mint honvédnek századosa volt a 65-ik honvédszászlóaljnál. Azon idő óta most találkoztak először egymással. Ritka és emlékezetes egy találkozás! Volt is öröm mindkét részről!*” Valamint amikor időskorára hivatkozva a házfőnök felmentését kérte a tartományfőnöktől, ő többek között ezekkel a szavakkal méltatta életútját: „*Szolgált hazájának 1848/49-ben mint honvéddörmszter újra mint tanár nevelvén úgy az egyháznak, mint a hazának derék egyházi férfiakat s lelkes honfiakat.*” 1892 augusztusában pedig a sors úgy hozta, hogy 18-án Ferenc József születésnapját ünnepelték, 19-én viszont nagy tiszteletadással egy '48-as honvédot temettek el.

A jelek szerint Kubusz Leontinból sem hiányzott '48 tisztelete, Apponyi megválasztását egyszer így éltette (1906. április 29.): „*A mai napon Mélt. gr. Apponyi Albert vallás és közoktatásügyi m. kir. miniszter, Jászberény városának körülbelül 25 év óta országgyűlési képviselője egyhangúlag Jászberény város képviselőjének (ellenjelölt nem lévén) megválasztott 48-as programmal – Éljen!*”

Látható, hogy Ivanits Jusztinban és Kubusz Leontinban mennyire összefonódott a szabadságharcot vérbe fojtó király és maga a szabadságharc tisztelete. A dualizmus korának kutatói számára ismert ez a jelenség, az egész társadalomban jelen volt ez a kettősség. Talán az sem lehetett ritka, hogy a falakon egyszerre lógott „Kossuth apánk” és „Ferenc Jóska” képe. Mégis érdekes az, hogy erre a kettősségre a háztörténet soraiban nem/sem történik reflexió. Kubusz Leontin rövid történelmi összegzésében, amikor a szörnyű merénylet jelentőségét taglalta, jelét sem adja annak, hogy a szeretett királyunk, aki „*minden magyar szívébe bele van vésve*”, egykor vérrel tiporta el a szabadságunkat és legjobbainkat. Minden bizonnyal megviselte a magyar társadalmat ez a bizonyos fokig tudathasadásos állapot. A monarchia intézményrendszerének megmerevedése, a reformok elmaradása és közve-

tetten a trianoni nemzettragédia belső előzményei (a nemzetiségi kérdés megoldatlansága stb.) is részben a meghasonlásból fakadó lelki bizonytalansággal magyarázhatóak. Ez az egész országot átható jelenség a jászberényi politikai folyamatokra is rányomta, rányomhatta a bélyegét.

6. Ferencesek és a berényi közélet

Mint a bevezetésben írtam, voltak olyan korszakai a Jászság történetének, amikor a ferencesek annak alakítói voltak. A Monarchia évei azonban már nem tartoznak ebbe a korszakba. Bizonyára büszkeség, „státusz-szimbólum”, és a lakosság – a mainál sokkal nagyobb – valóságos igényeinek szolgálatában nélkülözhetetlen szereplő volt a város vezetése számára a ferences jelenlét. De szemben például a Nagytemplom lelkészével és egyes segédlelkészével, sem a ferences szerzetesek, sem a házfőnök nem jelentek meg politikai szereplőként a város történeteiben. A tisztelet kijárt a mindenkori házfőnöknek, a főgimnáziumban tanító szerzetesek is tekintéllyel rendelkeztek, de a városi közéletnek nem voltak aktív szereplői. A spirituális tekintélyben azonban a középkorban az egyházat megújító szerzetesközösség berényi csoportja megelőzte még a Nagytemplomot is. Búcsúira a vidékiek rendszeresen elzarándokoltak, és még a Nagytemplom búcsújakor is nemegyszer 500 gyónót fogadott.

Bár a ferencesek nem voltak politikacsinálók, de politikai véleményük volt – ahogy az ország eseményeiről, úgy a városéről is. Talán nem meglepő, hogy Ivanits Jusztin és Kubusz Leontin házfőnök atyák mindketten teljes mellszélességgel és bizalommal Apponyit támogatták a választásokon. Ízelítő ezekből a bejegyzésekből:

1889. október 6.: „*Ma érkezett a felső vonattal Méltóságos Apponyi Albert gróf úr városunk szeretve tisztelt és tisztelve szeretett követe, megtartandó beszámoló beszédjét, melyet igen szép számú közönség hallgatott meg.*”

1892. szeptember 5.: „*Ma érkezett Gróf Apponyi Albert ő méltósága városunk országgyűlési követe több képviselő társaságában. Fogadtatása oly nagyszerű még soha nem volt, mint most. Tiszteletére az ebéden 385 voltak jelen köztük a házfőnök is.*”

1902. május 25.: „*Apponyi Jászberényben. Verőfényes reggel virradt vasárnap Jászberényre, üde, májusi nap fényessége csillogott fűszálon, levélen, amikor a derék és hűséges jász nép szeretetének legszebb virágát rakta le országgyűlési képviselőjének gróf Apponyi Albertnek a képviselőház elnökének és nejének Dietrichstein Mensdorf Polly Klotild grófnő lábaihoz. Leírhatatlan készülődés volt is látható mindenütt.*”

A berényi közélettel foglalkozó bejegyzések közül az egyik legrészletesebb is Apponyi személyéhez kötődik, mégpedig az 1901. évi országgyűlési választási küzdelem leírása Apponyi Albert és Almásy Géza között. Kubusz Leontin tolmácsolásában a szavazás napjáról olvashatunk: „*[1901. október 2.] Apponyi Albert gróf 883 szavazatot kapott. Almásy Géza pedig, akinek érdekében Török Aladár [választási bizottsági elnök] minden megengedett és megtiltott eszközt megmozgatott 842-őt. Tehát annyi erőszak és visszaélés, a derék, becsületes jász népnek harminchat órán át való kiszámított meggyötrésével sem tudta a régi rendszernek e kimagasló választási elnöke elütni igazától Apponyit. Nem tudta és nem merte.*”

„*Derűs epizód a következő: Egy alsó-csikostanyai Apponyista, névszerint Házkötő István főlmege szavazni. Kire szavaz? kérdi tőle Török Aladár. – Apponyi Albert grófra, feleli a*

polgár. – Hogy hívják? – Alsó-csikosi Házkötő István. – Maga nem az igazi Házkötő István, mondja neki az elnök. Azt én ismerem. Szőke ember! – Azzal kiutasítja. Házkötő István ki-megy, leveszi a kalapjáról az Apponyi-tollat, azzal újra beállít a szavazóhelyiségbe. – Almásy-syra akarok szavazni, mondja. – Hogy is hívják magát? kérdi Török. Alsó-csikosi Házkötő István. – Hadd nézzem csak jobban az arcát! – szól az elnök. – Ejnye, csakugyan most ismerem meg. Írják be az urak – utasítja a jegyzőket. – De bizony ne írják! pattan ki a tanyás gazda. Ha nem kellettem Apponyi-pártinak, ne fogadjanak el engem Almásynak sem. Miért jött kend vissza? kérdi most haraggal Török Aladár. – Azért, feleli a polgár, mert meg akartam mutatni, hogyan fogják meg a macskát a – kolbásznál. Azzal nagy nevetve kiment.”

Kubusz Leontin házfőnök beszámolójában Apponyi melletti elköteleződéséhez kérdés nem fér. Naiv, mesébe illő, bájos. Nem kifejezetten a reflexív politikai gondolkodás jellemzi. Apponyi a hős lovag (bár inkább távoli király), Almásy Géza és Török Aladár pedig a gonosz sárkány. Talán nem túlzok, ha kijelentem, hogy gróf Apponyi Albert a hányattatott huszadik századi magyar történelem kevés államférfiúinak az egyike volt. Jászberény méltán lehet büszke a gróffal való kitüntetett kapcsolatára. Bizonyos kritika megfogalmazása éppen ezért nem ássa alá a gróf nagyságát. Például a választások alkalmával nem csak az Almásy-pártiak éltek etikátlan eszközökkel. Tudott volt ez akkoriban is.

A politika mezején a házfőnökökéhez hasonló őszinte lelkesedéssel találkozva két kérdés merülhet föl: valóban ennyire naiv ez az elköteleződés vagy csak tudatos mesés túlzás, mintegy költői eszköz. Az utóbbi lehetőség Ferenc József kritikátlan felmagasztalását is érthetőbbé tenné. Sem a naivítás, sem a tudatos túlzás nem jelent azonban (feltétlenül) politikai éretlenséget. A reflexív és a választási programokat mérlegelő állampolgári magatartás napjainkban is inkább csak idea. A politikai naivítás pedig talán csak a 20. század tragédiáit ismerve minősül egyértelműen negatívnak.

Az országgyűlési politikához kapcsolódó választási leírásokon túl a városi politikai élet is megjelent a háztörténet lapjain. A szerzetház folyamatos kapcsolatban állt a városi tanáccsal. Voltak jövedelmek – például a kántoré és a gimnáziumi tanároké –, melyeket részben vagy egészben a város finanszírozott. A városi tanács rendszeres vagy rendkívüli adományokat szavazott meg a kolostor számára: adott mennyiségű búza, árpa, nád, szőlőnek való földterület vagy pénz a kolostor és a templom javíttatására. Annak fényében, hogy az adakozás módja mennyire volt bőkezű, a városi határozatokat megjegyzésekkel kommentálta a mindenkori házfőnök.

1887 júliusában Selmecebányáról gimnáziumi tanulók érkeztek Jászberénybe, hogy az ot-tani segélyező-egyesület számára adományt gyűjtsenek. A gyűjtést a városi tanács elutasította, amit a házfőnök nem hagyott szó nélkül a könyvben: „*A városi tanács nem engedélyezte, így elutaztak Jákóhalmára könyörületesebb szíveket keresve. Ezen eljárás kapitány Muhoray János úrra nézve Selmecebányán nemigen leend valami dicséző ajánló levél.*”

1892 márciusában pedig a ferences templomtorony építésének a támogatásáról szavazott a városi közgyűlés, amit Ivanits Jusztin így jegyzett le a háztörténetbe: „*Ma a képviselőtestület megszavazott a házfőnök beadott kérvénye folytán az építendő toronyra 1000 azaz egyezer osztrák értékű forintot, de csak nagy ügyvel-bajjal. Ha Paray Imre tanító úr nem szorítja a dolgot, a nagylelkű testület csakis 500 azaz: ötszáz forintot volt hajlandó ily nagyszerű építkezésre megszavazni, holott két derék plébános 1000-1000 forinttal kezdeték meg a torony-*

alapot. Tehát csakis fönt nevezett derék úri embernek köszönhető az 1000 forint megadása a város részéről. Éljen soká a derék férfiú!”

Ezek a megjegyzések azonban kis csipkelődések, elégedetlenségek, de nem politikai véleménynyilvánítások. Nem így Kubusz Leontin, aki egy esettel kapcsolatban (leomlott egy híd 1906 áprilisában) elég negatív képet rajzol föl az egyébként Apponyi-pártiként ismert Koncsek István polgármesterről: *„Hála az isteni gondviselésnek, hogy épp akkor omlott össze a híd, midőn nem a rengeteg néptömeg ment azon keresztül, hanem estefelé midőn már közlekedés úgy szólván megszűnt. Ezen calamitásnak, mely végzetessé válhatott volna, egyenesen a városi hatóság az oka, mely nem a közügyet, a szép és jót, hasznosat, hanem csak a politikai párt ügyeit tartja szem előtt. A város feje ugyanis (polgármestere Koncsek István) dacára, hogy ügyvéd, jogot végzett ember, de minden haladásnak, szépnek, nemesnek ellensége, vagy ha nem is ellensége, de nem ért hozzá.”* Hiába Koncsek Apponyi-pártisága, az egyébként teljesen Apponyi-párti házfőnök kritikája már-már zavarba ejtő. A tárgyalt időszakban alig olvasni ilyen lesújtó véleményt.

A konfliktus gyökerét nehéz meglelni a háztörténetben. Komolyabb vita volt viszont a városi tanács (és elsősorban a polgármester), valamint a rendház között egy kántor kinevezésével kapcsolatban is. Hangya Nándor lemondása után a szerzetház Neugebauer (Fehér) Arthurt választotta a templom kántorának. Mivel a kántor javadalmazását a város fizette, ezt a kinevezést a városnak is jóvá kellett hagynia, amire azonban nem volt hajlandó. A határozatok és a válaszhatározatok „párbeszéde” hónapokon át húzódott. A házfőnök ragaszkodott ahhoz, hogy a kántorválasztás a szerzetház belügye, míg a város – utalva arra, hogy a fizetést ő adja – magának tartotta volna fenn a döntés jogát a ferencesek véleményének figyelembe vételével. Az egyik ilyen tanácsi határozatot Kubusz Leontin így kommentálta a háztörténetben: *„Ezen határozatból kitűnik egész világosságban, hogy a tanács tagjainak legnagyobb részét – tisztelet a kivételnek, mert az intelligentia mellettünk tartott – a polgármester mint vezetői orruknál fogva, s mennyire félnek a polgármesterrel szemben meggyőződésüknek kifejezést adni. Valóban ezen vincellérnek is kocsisokból lévő tanácsosok csak az ökörszarva mellé, csak a jászoly mellé való. Jaj neked Jászberény, míg Koncsek a polgármestered!”*

Mint később a háztörténetből kiderült, lehetséges, hogy Fehér Arthur kántorjelölt előéletében lehettek kétes történetek, amik alapjául szolgálhattak a tanács elégedetlenségének. Mikor végül a szerzetház egy másik kántort választ Kertész Károly személyében, a városi tanács azonnal enged. A házfőnök egyik nagybőjti prédikációjának idején ugyanis több száz forintot elloptak a házfőnök szobájából. Nem lett meg a tettes, de némelyek Fehér Artúrt vélték látni az idő tájt a házfőnök szobája körül sétálni. Ezzel kapcsolatban jegyezte meg a házfőnök: *„Kihallgatták ugyan a kántort, de persze az tagad mindent s valószínűleg el lesz simítva a dolog! Pedig az ő előélete s folytonos pénzzavar s más egyebek mind azt igazolják vagy legalább engedék következtetni, hogy ilyenre is képes. Jóbarátja a rendőrkapitánynak, hogy mit csináltak, ők tudják. Sokáig kántorunk nem lehet, mert az egész város tele van, hogy a kántor lopta meg a gvardiánt. Én hiszem, hogy valamikor napfényre derül ez!”* Nem derült. Amikor aztán a házfőnök elbocsátotta Fehér Arthurt, és Kertész Károly személyét terjesztette a városi tanács elé, az még szabódott ugyan egy kicsit, hogy bár neki illenék meghatározni, ki is legyen a kántor a kolostorban, de mivel Kertész Károllyal szemben semmilyen kétely nem merült fel, így csak elfogadták.

Feltehetően habituskülönbség lehetett inkább a házfőnök és a polgármester között, melynek eredményeként legalábbis mindkét fél bizalmatlanul fordult a másik felé annak ellenére, hogy hivatalosan politikailag egy táborban állhattak. Kubusz Leontin házfőnök viselkedése – a bejegyzései alapján talán nem túlzás azt állítani, hogy nyakassága is – okot adhatott a vitákra. Pintér Mihály hagyatéki perében a kolostort képviselő ügyvéddel, Czigány Jánossal is kritikus levélváltásba bonyolódott a házfőnök a Historia Domus tanúsága szerint. Az ügyvéd díjazást kért volna (241 korona 70 fillért), mire Kubusz Leontin leírta, hogy a szerzetház ügyvédi tisztsége karitatív jellegű. A közösség jogi képviselőtéért még senki pénzt nem kért (ráadásul állítólag komolyabb munkát ebben az ügyben az ügyvéd nem is végzett). Ha mégis pénzt kérne Czigány úr, akkor emlékezzék meg azokról az ebédekről, melyeken mint ügyvédet a kolostor vendégül látta őt, és térítse meg az étel árát. (A felsorolás – ha hiteles –, értékes adatot közöl a kolostor közösségi életéről: „Egyes ebédet vagy vacsorát csak 40 krba számítok. 1893-ban volt 80 vacsora, 1894-ben 75, 1895-ben 82, 1896-ban 64, 1897-ben 60, 1898-ban átlag számítva volt 60, 1899-ben 60, 1900-ban 60, 1901-ben 60, 1902-ben 50, 1903-ban 50, 1904-ben 50, 1905-ben 30, 1906-ban 20 – ez összesen 801 vacsora, mely 40 krjával számítva kitesz 320 ft. 40 krt. vagyis 640 kor. és 80 fillért. Ennyit költött, de csak enyhén számítva a per folyama alatt a szerzetház az ügyvéd úrra, de ezt soha a szemére nem vetette, de most miután ügyvéd úr követelőleg lép fel, szíveskedjék ezen összeget nekünk is visszatéríteni és ígérem, hogy akkor én is szíves készséggel teljesítem az ügyvéd úr kívánságát!”)

Ivanits Jusztin házfőnökségének idejéről koránt sincs ennyi vitás eset lejegyezve a Historia Domusban. Magócsy István ideje alatt pedig végképp nem. Igaz, utóbbi csak 2 évig volt házfőnöke a berényi rendháznak, és döntően a vallási élet eseményeit rögzítette. Feltehetően lényegében ő maga is inkább csak azzal foglalkozott. Igazságtalan volna ezzel együtt Kubusz Leontint összeférhetetlen vezetőnek bemutatni, hiszen a körülmények is lehetnek mások. Ráadásul, ha rossz kapcsolatban állt volna a várossal, nem töltötte volna be olyan sok ideig (összesen húsz évig) a házfőnöki tisztséget.

7. Rendkívüli berényi események ferences szemszögön keresztül

A dinamit-szerencsétlenség története mintha egy magazinba íródott volna, az áldozatok temetésével együtt pontról-pontra, részletesen szerepel a háztörténetben. Szomorúbb vagy különlegesebb halálesetek is megemlíttetnek. Valamint idetartozik azon botrányos vagy szomorú események leírása is, amelyek a rendházat érintették, de mint ilyenek részét képezték a város fontosabb történéseinek is. (Ezek közül párat fõntebb már megemlítettem.)

Rendszeres híradást olvashatunk tüzesetekről. Legalábbis Ivanits Jusztin házfőnök talán minden tüzesetről beszámolt, amiről értesült. Kubusz Leontin viszont csak akkor írt tűzről, amikor – egy ízben – az közvetlenül a kolostort érintette (1905. augusztus 23-án, komolyabb baj nem történt). 1885 és 1893 között, tehát házfőnöksége idejéről 40-szer említett tüzesetet Ivanits Jusztin. Gyakran csak egy kazal vagy ól égett le, de többször előfordult az is, hogy egy egész ház a tűz martalékává vált. Ezen tüzesetek közül pár: 1887. április 9. „*Borzasztó szél, tűz ütött ki a IV. kerületben, de a polgárok dicséretére csak egy kigyulladt kamra égett le.*” Ugyanazon év december 16-án: „*VII. kerületben tűz, megégett gondtalanságból Bori László háza.*” 1888. április 13.: „*Reggelre tűz az indóház mellett. Leégett Blaskovics vendéglő háza egészen, mint*

állítják gyűjtés következtében”. 1889. február 10.: „*Tűz a IV. kerületben. Brünauer (?) zsidó nyomdája teteje. Isten különös gondviselésének az ereje és a népnek a tűzoltásban már többször tanúsított ügyessége, hogy ily borzasztó szélvészben több baj nem történt.*”

A tanulmány elején szó esett a vallási megoszlást illetően a város zsidóságáról is. A megye városait tekintve jászberényi jelenlétük arányaiban átlagosnak mondható. A település 3%-a volt zsidó vallású. Bár ez a korszak a zsidó emancipáció és a zsidó vallás egyenjogúsításának az időszak, és a hazai zsidóság ekkor kulcsszerepet játszott Magyarország gazdasági és társadalmi modernizációjában, a háztörténetben egy eset kivételével csak tüzesetek alkalmával esik szó az itt élő zsidóságról. Ha azonban onnan nézzük, hogy egyben ezek azok az évtizedek, amikor a modern antiszemitizmus Magyarországon megjelent, és amikor – sajnálatos módon – osztrák–magyar sajátosságként a katolikus politizálás is antiszemita élt kapott, a zsidóság külön nem emlegetése talán inkább szerencsés is. (Például a zsidóellenes *Alkotmány* című katolikus közéleti folyóiratot Kubusz Leontin feltehetően járatta, mert a szarajevói merénylet után hivatkozik az újságra, ahol az esetről további információk is olvashatók, és a lapszám meg is található a Historia Domus végén.)

Az egyetlen eset, amit a zsidóság emlegetésével kapcsolatban kivételként felhoztam a következő. 1889. október 5-én Ivanits Jusztin ezt jegyezte föl: „*Ma Antal bácsi óráját egy kóborló zsidó kölyök kilopta szobájából, pedig az ambituson éppen söpörtek, s éppen ennek köszönhető, hogy még azon a napon kézre került a tolvaj, s az óra meglett. Ez eset csak addig történt, míg átment egy más szobába bizonyos tárgyért szobáját nem zárván be, de a söprő ember látta a zsidó kötnivalót az ambituson álldogálni, azonnal jelentés történt a rendőrségnél, s Izrael nagyreményű sarja elfogtatván nála volt a zsebóra, melyet a rendőr biztos még az nap délután kézhez szolgáltatott. Ebből elég nagy tanulság az, hogy a szoba ajtót távozáskor be kell zárni.*”

Számomra fejtevést okozt ezt a bejegyzést értelmezni, mivel azonban tényleg ez az egyetlen eset, amikor a tárgyalt időszakban a zsidóság – tüzesettől független – egyáltalán megemlíttetik, nem is volna szerencsés komolyabb összefüggéseket levonni. Előfordulhatott, hogy a Jászberényben élt 733 zsidó közül (1881-es adat) egy személy („kölyök”) éppen lopásra vetemedett, de hogy éppen ez a lopás miért szerepel a Historia Domusban, arra már nem egyszerű válaszolni. (Lopás esetekről ezen kívül csak olyanok olvashatók, amelyek a kolostort érintették.) Az „Izrael nagyreményű sarja” gúnyos megjegyzés is, szintúgy elgondolkodtató. Ugyanakkor fent olvashattuk a szintén Ivanits Jusztin által megörökített tüzesetet, ahol egy zsidó lakos házának teteje gyulladt ki, és a házfőnök hálát adott a gondviselésnek, hogy a tüzet megfékeztek. A zsidóság és a ferences közösség részéről – legalább is csak Ivanits Jusztinról van adatunk – ha melegszívű rokonszenvről nem is, de gyűlöletről semmiképpen sem beszélhetünk.

A vallási élethez nem szorosan kapcsolódó bejegyzések, továbbá a gimnázium mindennapjait érintő események leírása. Ezekben belül az egyik legértékesebb adat az érettségi teljesítmények följegyzése.

Ivanits Jusztin házfőnöknek köszönhetően hat évről pontos információink vannak az érettségizők eredményeiről. Ezzel kapcsolatban fontos tudni, hogy az 1876-ban létrejövő megye területén a jászberényi gimnázium volt az egyetlen, amely az 1883. évi XXX. *A középiskolákról és azok tanárainak képzéséről* című törvény feltételeinek meg tudott felelni. Az első érettségi vizsgát is itt tartották a megyében az 1868/69-es tanév végén.

A főgimnazisták érettségi eredményei (1887–1892)

	jelesen érett	jól érett	érett	elmarasztaltatott
1887		2	4	1
1888		5	4	1
1889	2	4	2	2
1890	1	2	1	1
1891		4	2	2
1892		3	5	1

Az 1764-ben Dósa Pál jászkerületi kapitány által Jászapátiban alapított gimnázium 1788-ban költözött Jászberénybe, a költségeket adományokból, majd később az országos tanulmányi alapból fedezték. 1822-ben megszűnt az állami támogatás, innentől kezdve 1896/97-ig komoly áldozatot vállalva a város tartotta fenn az intézményt. A ferencesek mindvégig részt vettek a gimnázium működtetésében, a tanári gárdában képviseltették magukat, a Jászkerülettel és Jászberénnyel e kapcsolatból kifolyólag szerződéses viszonyban is álltak. (Az első, 1831-ben megnyílt szolnoki gimnázium szintén a ferencesek vezetése alatt állt az 1887-es államosításig.)

A Historia Domust a korabeli érettségiről és gimnáziumi létről olvasva egyértelművé vált számomra, hogy azok sokban különbözhetnek a maitól. Először is jóval kevesebb gyermek tanult a gimnáziumban. Másrészt feltehetően jóval szigorúbb lehetett az érettségi vizsga, és nem csak azért, mert a jeles a legritkább érdemjegy. A táblázatból nem derül ki, mert Ivanits Jusztin azt az adatot nem jegyezte föl mindig, de többen voltak végzős korúak („*érlelendők*”), mint akik végül érettségiztek is. Az itteni jegyek a szóbeli vizsgán kapott (végleges) eredmények, amelyet megelőzött az írásbeli. 1887-ben például csak a társaság fele, 14 diákból 7 – mint látható a táblázatban – ment át az írásbeli vizsgán. 1888-ban 10 fő. Az elbukottak közül 4 tanulót végleg eltiltottak az érettségítől, mert már többszöri próbálkozásra futottak neki a vizsgának. Ivanits Jusztin az adatok lejegyzésén túl nem fűzött megjegyzést az eredményekhez. Nem tudhatjuk meg, mi volt a véleménye a diákok szorgalmáról és képességeiről, ahogy a többi házfőnök esetében sem.

A Historia Domus vegyes bejegyzéseit illetően végül a korabeli jászberényi időjárás említésre méltó adatairól szeretnék írni. A háztörténet leggyakoribb témája, mintegy rendező elve az időjárás. A hónapok leírásának elhagyhatatlan kellékei, mikor hány fok volt, fúj-e szél, esett-e eső, és ezek a természeti jelenségek milyen hatást gyakoroltak a természésre. Ezekből az adatokból megtudhatjuk, hogy például nemcsak napjainkban, hanem 1909-ben és 1910-ben is sáros volt a karácsony. Olvashatunk arról, hogy említésre méltó áradás vagy „*árvíz*” 1888-ban, 1891-ben és 1893-ban volt, mindhárom alkalommal február végén, március elején.

A legnagyobb ezek közül az 1888-as volt: „*március 14. Roppant vízáradás. Külső zúgódtól a Csincsán át feljött majd a polgármester házáig, a nagytemplom mellett egész az ország útig. Az I. kerületbeni lakosok el voltak zárva a templomtól. A közlekedés csupán a*

nagy kőhídon történhetett, mert a kállai hidat is elsöpörte az áradat. A fényképész műhelye összerogyott, a bádigos háza is dűlő félben áll, hamarjában mindent kihurcoltak belőle. A Zagyva mentén a város csupa egy víztenger. A közlekedési hidak mind megrongálva. március 15. Alig volt ma egy pár ember sz. misén a víz miatt.” Alig van olyan év, amikor valamilyen időjárási viszontagság ne kockáztatta vagy károsította volna meg a mezőgazdasági munkákat és a termést. Bár a 19. század második felére már a társadalmi, gazdasági és infrastrukturális modernizációnak köszönhetően megszűntek az éhínségek, a mezőgazdaságnak még hosszú ideig nagy szerepe volt a lakosság megélhetésében. Magyarország a dualizmus idején egy közepesen fejlett agrár-ipari országgá vált, amely még érzékeny volt az időjárás váltakozásaira. Érthető, hogy az a szerzetes közösség, amely eleinket a földművelésre oktatta, még a tárgyalt korszakban is komoly figyelmet szentelt a természet eseményeinek.

8. Összegzés

A jászberényi ferencesek életét bemutató *Historia Domus* a legkülönbözőbb bejegyzések – vagy ahogyan ma neveznénk őket: posztok – tárháza. Nem tekinthető sem jegyzőkönyv pontosságúnak, sem egyszerű tényközlésnek, a beírások szigorú rendszerességének köszönhetően azonban egy eleven képet fest a korabeli Jászberényről. A huszonegy év alatt, amit vizsgáltam, csak két hónapról jegyezte ezt föl a házfőnök: „*Egész hónapban semmi feljegyzni méltó nem történt*” (1910 szeptembere és 1911 februárja folyt le ilyen eseménytelenül). Hogy mi volt méltó a feljegyzésre, azt a mindenkori házfőnök döntötte el saját beállítódásától függően.

A háztörténet számos izgalmas és érdekes történetet és megjegyzést tartalmaz, ezt a sokszínűséget próbáltam bemutatni a tanulmányomban a lehető legszélesebb összefüggésekbe helyezve. Számomra a *Historia Domus* legizgalmasabb olvasata mégis az, hogy a Jászságban csak ideiglenes szolgálatra küldött házfőnökök (és ferencesek) a lehető legteljesebb mértékben azonosultak az itt élők gondoljaival, szükségleteivel és törekvéseivel. A háztörténetet olvasva felsejlik előttünk az a kapcsolat, amely a jászokat identitásukban és örökségükben megőrizte, valamint a kereszténység és a magyarság értékeivel gazdagította. Ma, amikor ismét van ferences iskola Jászberényben, talán erőteljesebben remélhetjük, hogy a ferencesek és a jászok kapcsolata nem csak a múlt része. Talán csak egy rövid időre szakadt meg 1950 után, és a jövőben a majd ezeréves együttélés folytatódni fog.

Papp Izabella: Jászberény az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején c. tanulmányához

Honvéd emlékmű Jászberényben

Hósi halottak emlékműve a Fehértói temetőben

Nádor huszár

Tóth Sándor nádor huszár egyenruhában 1896.

*Cseh Dániel: A várospolitikai szereplői és konfliktusai
(1867–1914) c. tanulmányához*

Id. Tarnay Károly, a jászberényi Apponyi-párt alapítója

*Sipos Orbán, Jászberény országgyűlési képviselője (1865–1875),
jászkun kerületi első alkapitány, később megyei alispán*

*Balogh Imre, a Jászkunság „első alkapitány”-a (1872–1875),
Jász-Nagykun-Szolnok vármegye főispánja (1884–1889)*

Pintér Mihály kriptája az Új temetőben

Apponyi feleségének készített bordó bársony, kerepélyes jász főkötő

Sebők Balázs: Az első világháború és a város c. tanulmányához

A 29. honvéd gyalogezred elévülhetetlen érdemeiket szerzett az Uzsoki-hágó megárlásában

Orosz imakönyv, amely szuveniként került haza a frontról

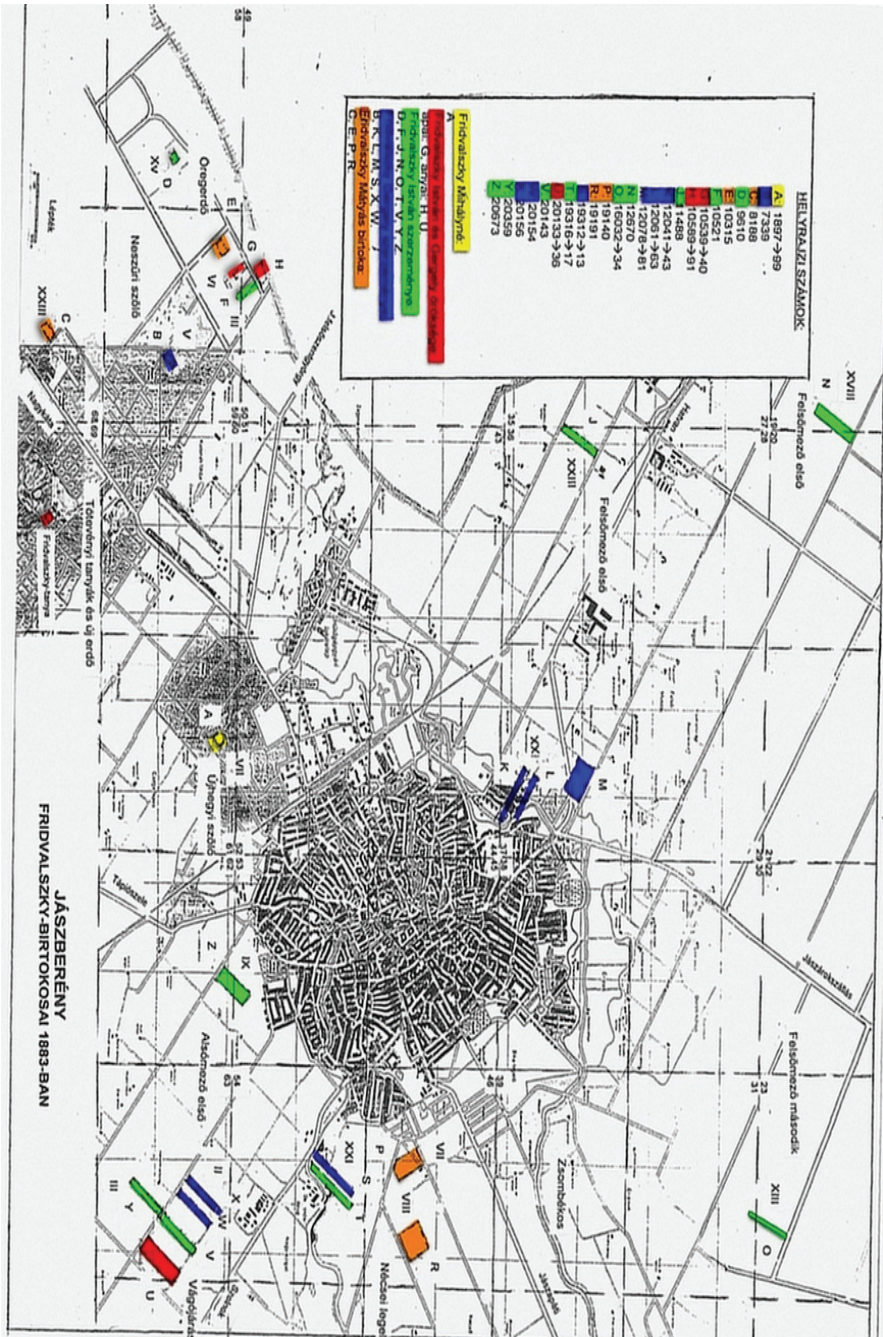
id. Frivaldszky János: Friedvalszky polgármester működésének első szakasza c. tanulmányához

Friedvalszky Gergely (1831–1901k.) egykori háza, Jászberény, Szabadság tér –Tóti u. sarok, 2000

A Frivaldszky villa mai képe

Jászberény Friedvalszky-birtokosai 1883-ban: Friedvalszky Mihály özvegye, Friedvalszky István (1826-1891) és Friedvalszky Gergely (1831-1901k), valamint Friedvalszky Mátvás (1814-1894)

Sziksza Mihály: A vasút és a Jászberény-Szolnok kérdés c. tanulmányához

Jászberény

Vasúti állomás

Jászberény vasútállomás felvételi épülete korabeli képeslapon, az épület előtt a MÁV III. osztályú gőzmozdonya

Jászberény vasútállomás felvételi épülete korabeli képeslapon

Sebők Balázs

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ ÉS A VÁROS

Az 1914-es háborús év

A háború híre felkavarta Jászberény városát is. Akárcsak az ország más részein, nem lehetett mást hallani, nem lehetett másról beszélni. Városszerte csoportok verődtek össze és tárgyalták a részleges mozgósításról szóló hirdetmény tartalmát. A hirdetmény alapján közvetlenül érintett férfiak közül többen futva siettek haza, hogy katonakönyvükkel jelentkezzenek az illetékes hatóság előtt. A városi hivatalokban is óriási volt a sürgés-forgás. A dobosok félóránként tették közzé a legfrissebb tudnivalókat. Már a részleges mozgósítást követően „sohase látott forgalom és élénkség” volt tapasztalható Jászberényben. „A vasúttól a kaszárnyáig odavissza emberek ezrei hullámzottak állandóan”. Akárcsak egy felbolydult méhkas.

Az első, már teljesen a háború szellemében megtartott rendkívüli képviselő-testületi ülésre 1914. augusztus 4-én került sor. Ekkor Mosó Dezső helyettes polgármester vezetésével döntöttek arról, hogy a bevonult katonák itthon maradt és segélyre szoruló családtagjainak részére segélyezési akciót indítanak. Ennek értelmében felállítottak egy szűkebb körű központi segélyezési bizottságot, valamint egy nagyobb létszámú, segélyeket véleményező bizottságot. A segélyezéssel kapcsolatos előre nem látható költségekre – Tarnay Sándor képviselő javaslata alapján – rögtön el is különítettek 5 ezer koronát. A központi segélyező bizottságnak a római katolikus fiúiskolában biztosítottak helyet. Ennek a polgármester elnökle mellett állandó tagjai voltak még Erdős András plébános, valamint Barla Kálmán, Neuberger Ignác, Baranyi Balázs és Simon Ferenc képviselők. Ezen a rendkívüli közgyűlésen került szóba az is, hogy mivel a rendőrségtől szinte mindenki bevonult, az állomány sürgős kiegészítésre szorult, hiszen összesen két altiszt és egy rendőrlegény maradt a lakosság személy- és vagyonbiztonságának ellátására. Felmerült, hogy amennyiben a rendőrkapitány jónak látja, polgárőrség szervezésének igényét is benyújthatja a tanács elé. A városi közgyűlés az 1914. szeptember 21-i ülésén határozott úgy, hogy a hadba vonult városi rendőrkapitány, Hulin Béla helyét ideiglenesen, annak visszatéréig Péntes Sándor városi főügyész veszi át. Még ugyanezen az ülésen döntöttek a rendőrség állományának 3 polgári biztossal (detektívvel) történő megerősítéséről.

A hivatalban lévő polgármester, Koncsek István ekkor jelentette be, hogy betegsége miatt az eddigiek után további két hónap szabadságra van szüksége, amely idő alatt lemondott fizetéséről is. Bejelentette továbbá, hogy amennyiben a két hónap alatt sem jön rendbe, lemond posztjáról. Ekkor Hajdú Árpád szociáldemokrata képviselő javaslatára szavazás is volt az azonnali lemondásáról, de ezt mindössze 3 képviselő támogatta. Az átmeneti két hónap erejéig helyettes polgármesterként Mosó Dezső látta el Koncsek feladatait. Ekkorra már tisztázódott, hogy Mosót felmentették a hadi szolgálat alól, így az addigi átmeneti helyettesének, Vavrik Endrének ünnepélyesen meg is köszönte a testület, hogy „a jelenlegi nehéz háborús állapotok között a polgármesteri állással járó teendők ellátására a köz érdekében vállalkozott s azokat – habár rövid ideig is – ellátni szíves volt”. Vavrik Endre 5 napig, 1914. július 31-e és 1914. augusztus 4-e között töltötte be ezt a posztot.

JÁSZBERÉNY. 1914. AUGUSZTUS 2.

V. ÉVFOLYAM 31. SZÁM

JÁSZ ÚJSÁG

Megjelenik hetenként egyszer; Vasárnap.

Előfizetési árak:		Szerkesztő és lejtalajdonos:	Felolási szerkesztő:	Hirdetések a „Jász Újság” könyvnyomdájához, előfizetések a lap kiadóhivatalához, a szellemi részi illető küldemények pedig a „Jász Újság” szerkesztőségének küldendők.
Egészre 10	Negyedévre 250	DARÁNYI FERENCZ.	FARKASS KÁROLY.	
Felíróre 5	Egyesszám ára 20			

Előfizetőinkhez!

Lapunk egyik előző számában jeleztük, hogy lapunk nyomdájára üzemelt villanymotor erőre rendezte be, hogy nagyrabocsült megrendelőinek a legmesszebb menő követelményét a mai kor igényeinek megfelelően elégíthesse ki. És most lapunk nagyrabocsült előfizetőinek mégis szíves elnézését kérjük, hogy lapunkat Szerbiával folytatott háborunk alatt 4 oldalon jelentjük meg, miután Vég Dezső, nyomdánk szakképzett vezetője a haza iránti kötelességének teljesítése végett bevonult.

ÉLJEN A HÁBORU!

Láttuk, szemléltük azt a lelkesedést, mely a szíveket átjárja. Nincs most helye a kétségkedésnek, aggodalmaskodásnak!

Anya, hitves, nővér fojtsa el könynyét, mikor búcsúzik tőle a haza oltalmára sielő férfi, mert most csak ez a nőltő a magyar nőbőz.

Tárcza.

Hülyszor lemondok.

Hülyszor lemondok egy nap terelőd:
Híz nem vagy onyém, mást a szíved . . .
Es este újra könyves szemekkel
Álmódom véled . . .

Hülyszor elbőpm a te virágod,
A fehér székfűt, s a sárba dobom . . .
Es úgy megbánom lelkeire borol
Egő fájdalom . . .

S másnap a legszebb fehér székfűket
— „Híz a te virágod hísz úgy szeretel”
Egő könyvemmel telebíva,
Elküldöm neked . . .

Es száll az idő tükos messzeségbe,
A lételem vérzik fűjön cselekedés . . .
Míg majd egy székfűt, egy fehér székfűt
A koporsómra le küldés nekem . . .

Farkas Gábor.

A búcsuzó férfi pedig né gondoljon mátra, csak a kötelességre, hogy megvédje a hazát.

Oly igaz az úgy, amelyért háboruba megyünk, mint Krisztus Urunk kinyilatkoztatása, oly tiszta, mint a felhőtlen nyári égről sugárzó napfény.

Európa tisztában lehet azzal, hogy ami most történik az nem más, mint igazságszolgáltatás.

Igen, mert hiszen futóbetyárok, gyáva rablók megleckézetéséről van szó és nem balkáni problémákról.

Nekünk ezt a leckét meg kell adnunk, s ha ebben akarnának megakadályozni, csak azokra járhat szegénnyel és verességgel, akik fel akarják tartóztatni az igazságot a maga útjában.

A magyar nemzetnek bizonyoságot kell tennie amellett, hogy a Monarchiának a mi vértáztatta földünkön van egyetlen szilárd pontja.

Mi vagyunk az erő a Monarchiában s miénk a jövőndő. A jelen izgalmas napjaiban ez a jövőndő bontogatja ki szárnyait.

Magyarország jövőndője a jelenből támadt életre, erőnek, elszántnak, önrér-

zetesnek királyhűnek hazaszeretőnek kell tehát lennünk, ha élni akarunk.

Es hogyan akarnánk élni? Hogyan akarnánk jogot formálni a világ tiszteltetére, s hogyan akarnánk fölemelt fövel megállani áldozatkész nagy őseink emlékezte előtt?

Nincs a nagy világon kereszturalója gyáva nemzetnek, mely belesnyuzik a lassu halálba, a megvetésre méltó, gyáva elmulásba.

Nincs a nagyvilágon kereszturalója kishitű nemzetnek, mely cselekedni nem tud, bizni nem mer!

Magyarországnak cselekedni kell, ha élni akar. És hogy éhessen, számolnia kell azokkal, kik haladtát hirdetik.

Régi dicsőségünk hagyományai életlenek föl ezekben a történelmi napokban! A magyar világség, hazaszeretel, királyhűség hatalmas érzései lángoljanak föl a magyar szívekben!

Főtre tehát minden kishitűséggel! Csak bizni lehet magunkban, erőnkben és abban az igazságban, ami ott villog a kivont kardok élen megtőró napsgár fényében, a csillogó szuroonyok helyén és a golyó záporának süvöltő hangjában!

olyan volt, mint a teste, a teste olyan volt, mint a bön, a búne olyan volt, mint a cukor.

Tehát édes.
Tehát szerettem a ruháját, a testét, a bűnét . . .

Ismertem egy fiut.
A búne olyan volt, mint a teste, a teste olyan volt, mint a nadrágia, a nadrágia olyan volt, mint a titok.

Tehát díszkrét.
Tehát én voltam, tehát szeretet a kicsi leány . . .

Igy, egymást szerette és megértve boldogok voltunk.

Külömben csak ő volt boldog, mert a szemé tüzelt, a lelke lángolt és én tudtam azt, amit más emberek is tudnak. Amit a tüzőlők is tudnak. Ottani és ottani! . . .

Külömben én boldogtalan voltam, én akinek a zsebbe írás volt, mint a légből és a kicsi leány nem tudta azt, amit más lányok is tudnak. Mit a menyasszonyok is tudnak. Megtörténi és megtörténi! . . .

Úres zseben helyett szívetem tömte meg. Kéjjel! Várgyal

Mondom, boldog-gé tett a szerelmével és az őrdög tudja, hogy miért vagyok még ma is olyan boldogtalan . . .

KÖLTEMÉNY PRÓZÁBAN.

Ita: Zakar László.

Ismerem egy szép asszonyt. Ötlete anyákdó, szíve jó, természete adakozó volt. Régen, mikor még újak voltak azok az ócska házak a Honvéd-utczába, egymás után tíz csókot olvasott le az arcomba. Ismerem, adakozó volt. Megecsét, hogy az elmúlt évben kértem tőle egy koronát és adott — egy pofont.

Hej, hol vannak azok a rég elmúlt idők? Amikor még sötét volt előttem az álmosan ragyogó téli napsgár, amikor még nem ismerem senkit.

Amikor még nem ismerem az Ételet, a Sorsot, a Dalt, a Költészetet, a bűnt: szóval a Léányt, még az édes anyámat sem ismerem.

Amikor a kis hónapos szobában összegyűltek a rossz emberek és tisztult érzelmek között várták az újvi ajándékot.

Meg is jött 1893 január 23-án, késő este, amikor ezer paj között lütyült odaküldni a Szél és hamisan kacagott az Éjszaka . . .

* *

Ismerem egy kicsike leányt. Ruhája

„Éljen a háboru!” főcímmel jelent meg a Jász Újság

A háború kezdetének hurráoptimista és sovinizmusba hajló, hazafias lelkesedéssel átított propagandája Jászberényt is elérte. Ez például a *Jász Újság* című hetilapban egyértelműen tetten érhető, hiszen 1914. augusztus 2-án „*Éljen a háború!*” főcímmel jelent meg, és a későbbi számaiban is rendre feltűnnek a háború szükségességét és elkerülhetetlenségét indokoló, illetve az ellenséget – elsősorban a szerbeket – lebecsülő, sőt becsmérő írások, versikék, rigmusok. De a francia is „istentelen, vallástalan” nép, az oroszoknak pedig „*a pogánysághoz hasonló babonás hite*” volt a sajtó szerint, miközben ezen az oldalon a „*szabadság és a pozitív kereszténység*” állott. A szerbeket disznópásztoroknak, kecskepásztoroknak, orgyilkosoknak, bombavető bandának, gyáva rablóknak stb., a szomszédos országot pedig kutya Szerbiának nevezték, akiket alaposan megleckéztet majd a Monarchia hadserege. Vegyünk egy idézetet a *Jász Újság* 1914. augusztus 9-i számából:

„*Úgy látszik, Szerbia sehogy sem akart elférni a bőribe. Helyes. Ha nem fér a bőribe, majd kihúzzuk mi belőle! Összes felbujtóival és felbujtott támogató szövetségeseivel meg fogjuk kóstitatni a becsületes magyar kardot! [...] A szerb minket még mindig fakatonáknak képzel, amellyel lehet játszani, melyet lehet törni, zúzni és felégetni. [...] Meg kell végre mutatnunk, hogy hazánk és ártatlan véréért kívánó és szívó bombavető banda minket nem ehetnek meg, de mi elpusztítjuk őket!*”

Pusztán a sajtó és a propaganda alapján azonban hiba lenne azt feltételeznünk, hogy az egész – és benne a teljes jász – társadalom lelkesedett volna a háborúért. A mai kutatások már egyértelműen bizonyítják, hogy az alsóbb néprétegek (a parasztság és a munkásság) döntő része, így az egész magyar népességnek mintegy ¾-e tartózkodó, illetve kritikus volt a háborús lelkesedés helyett. Nyíltan azonban szinte senki nem merte vállalni az ellenérzéseit, inkább abban reménykedett, hogy valóban gyorsan lezajlik az egész felfordulás, aztán vissza lehet térni a család és a föld világába. Ne feledjük, a mozgósítás július végére esett, amely hagyományosan a hordás és a cséplés, vagyis derekas munkák időszaka, voltaképpen a következő év megélhetésének megalapozása jegyében telt a mezőgazdasági vidékeken. A földművelő emberek – például a Jászberény környéki tanyavilág lakói – körében a földhöz való ragaszkodás erősebb lehetett mindenféle háborús indoklásánál, a föld elhagyása pedig irreális cselekedetnek tűnt. A politikát – és benne a háborút – a hagyományos bizalmatlanság jeleként sokan tartották úri huncutságnak, hiszen köztudomású volt, hogy a háború sohasem a parasztok, hanem az urak érdekeit szolgálja. Ezt diktálta a józan paraszti ész, amelyet nem hatott át a háborús propaganda lelkesítése sem.

Az ország egyes paraszti közösségeiből fennmaradt visszaemlékezések szerint a háborúért rajongókat néhol egyszerűen csirkefogó, csöselék, csavargó forma embereknek tartották, hiszen józan ember nem örülhetett a háborúnak. A háború kezdeti megítélésében tehát különbség volt a földművelésből élő – részben külterületi – és a városban élő polgári lakosság között. Bár a polgári réteg sem lelkesedett egyöntetűen a háborúért, de a politika és a háborús propaganda rájuk nagyobb hatást gyakorolt.

Miután 1914. augusztus 7-én a Jászberényben állomásozó 29. honvéd gyalogezred III. zászlóalja elhagyta a várost, Jászberény itthon maradt lakosságának új életformára kellett áttérnie: megkezdődött a 4 évig és 3 hónapig tartó háborús hátországi periódus. Ezen időszak alatt Jászberényben egyetlen ellenséges lövedék vagy bomba nem süvített, az épületek és az infrastruktúra nem szenvedett háborús károkat, azonban a város határaitól távoli háború

mégis megnyomorította az emberek hétköznapi éltét és lelki világát. Az idő előrehaladtával a hadigazdaság egyre nagyobb erővel szivattyúzta ki a városból a férfi lakosságot, a nyersanyagokat, az élelmiszert, és összességében mindent, ami a normális életvitelhez szükséges lett volna. A háborús hadigazdaság szélesítette és mélyítette az egyes társadalmi rétegek közötti távolságot, sőt a tehetős és a szegény lakosság között igazi társadalmi szakadék alakult ki. Voltak, akik szépen megtollasodtak a háborús konjunktúrán, a társadalom széles rétegei – kiváltképp azok, ahonnan elvitték a frontra a családfenntartó férfit, férfiakat – viszont elkezdtek lefelé csúszni, sokan pedig végérvényesen elszegényedtek. A hadbavonultak családtagjainak nyújtott állami segélyek és a helyi kezdeményezésű gyűjtések inkább csak tüneti kezelést nyújtottak. A hátszág azon részének, amelyik gyors győzelmet és diadalmas háborút várt, csalódnia kellett. A sajtó és a politika propagandája által lenézett és alábecsült szerb és orosz ellenséggel kapcsolatban hamarosan be kellett látni, hogy komoly harcértéket képviselnek, és óriási veszteségeket okoznak az osztrák–magyar hadseregnek. Előbb az oroszokkal, idővel pedig kénytelen-kelletlen a szerbekkel kapcsolatban is be kellett ismerni, hogy semmivel nem alacsonyabb rendű katonaságuk van az osztrák–magyar hadseregnél, amint azt a *Jász Újság* is felismerte: „*Bár nem igaz, hogy az oroszok gyávák, nem igaz, hogy rossz katonák, sőt az sem igaz, hogy a tehetetlen vasutak csigamozgásában elkallódik az orosz tömegek megsemmisítő lendülete. Az oroszokban egy irtózatosan fegyelmezett ellenséggel kell számolnunk, mély, kifogyhatatlan támadó tömegre, amely mint egy messzi szörnyeteg ágyútelep bombái csapódnak seregeinkre, s ha szétporladnak is, új tömegekkel bombázzák seregeink ércfalait.*”

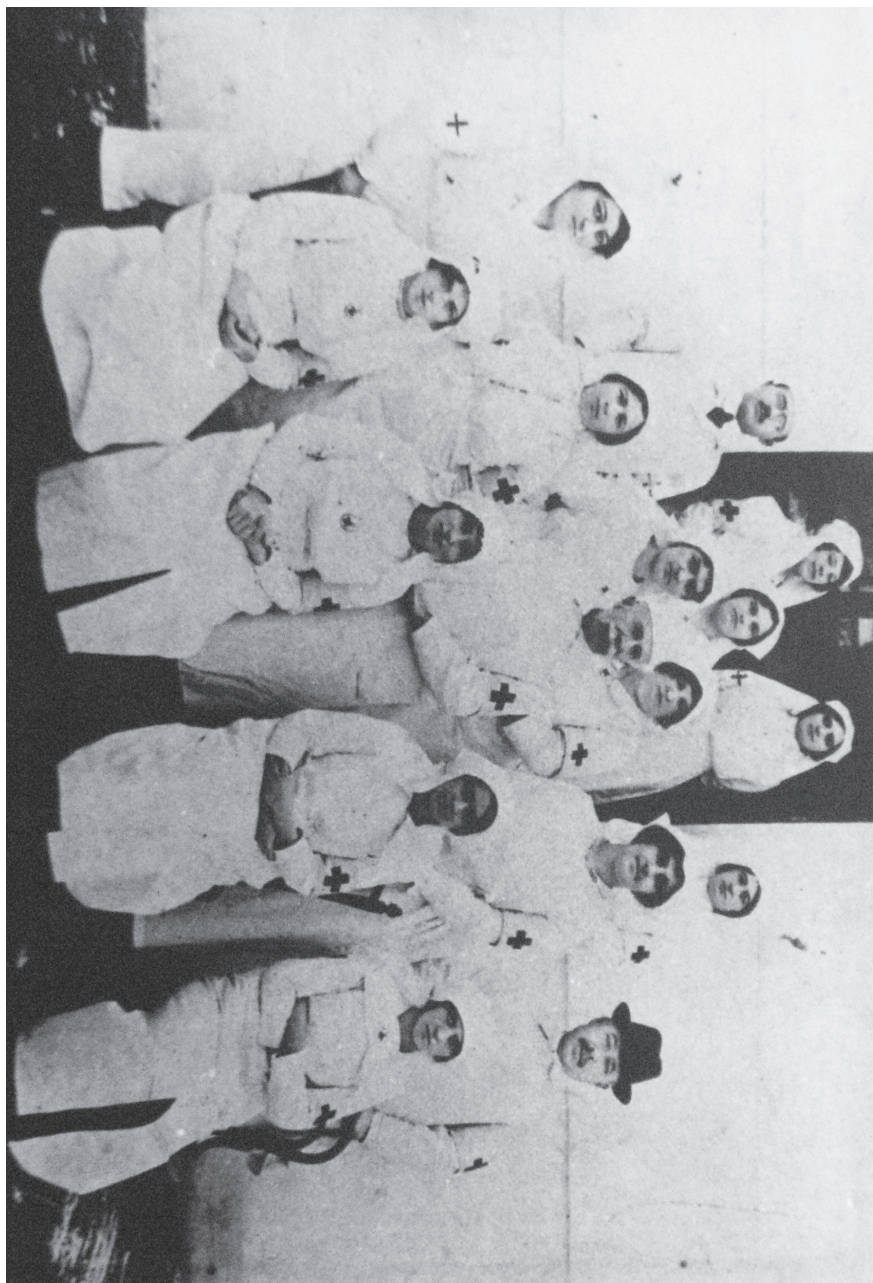
A háborús hátszágban megváltozott viszonyokkal együtt járó pozitív és negatív kísérőjelenségek is megjelentek. A háború jellegzetes hátszági tüneteként már az első napokban felütötte a fejét az élelmiszerek megdrágításának jelensége, vagyis az élelmiszeruzsora. Egyes pékek 1 kg kenyeret az addigi 30-32 fillér helyett már ekkor 40-42 fillérért adtak, míg néhány kocsmáros a sör árát emelte fel 28-32 fillérről 40-42 fillérré. A Garai piacon is előfordult, hogy egy árus 18 fillért kért a tojás darabjáért. Az árak a háború előrehaladtával egyre csak emelkedtek, amelyre válaszként a városi hatóság decemberben már maximált árakat vezetett be elsőként a gabona és a liszt tekintetében. Már 1914 augusztusának közepén megjelentek a háború eseményeivel kapcsolatos alaptalan híresztelések, illetve rémhírek. A déli (szerb) frontról például egyformán alaptalanul érkeztek győzelemről, illetve vereségről szóló mendemondák. „*Az a türelmetlenség és várakozás, amely a közönség körében kivált a déli harctér eseményei iránt megnyilvánult, azt eredményezte, hogy különösen vidéken valószínűség látszatával kérkedő hírek terjednek és találnak sok helyi hitelt.*” Jászberényben a legképtelenebb rémhírek kaptak szárnyra „utcai és piaci hadvezérektől”, akik híreik továbbítása előtt bizalmasan így kezdték mondandójukat: „Ne add tovább, mert titok!”

„*Az utcákon az égő kíváncsiság toporzékol. Órák hosszat ácsorogva várják a hivatalos híreket, de azért mégis jobban hisz a mellette meglapuló ismeretlenek, kinek a sógora, szomszédja vagy kije tegnap este érkezett meg sebesülten Lemberg alól és aki többet tud, mint maga a vezérkari főnök, mert ő három éjjel, három nap feküdt egy kukoricásban és nem evett egyebet, mint fekete retket és nyers kukoricát.*” – jellemezte ironikusan a korabeli viszonyokat egy berényi újságíró. Mivel az állhírek terjedése országos jelenség is volt, Sándor János belügyminiszter a 9271/1914. számú rendeletében az állhírek kihilását és terjesztését kihágásnak minősítette, amely cselekedet 15 napi elzárással, illetve 200 koronáig terjedő pénzbírsággal volt sújtható.

A háború első heteiben Jászberény város lakói közül néhányan úgy gondolták, hogy minden mehet ugyanabban a kerékvágásban, mint ahogyan a háború előtt volt. 1914 szeptemberének végén a rendőrkapitánynak kellett felszólítania az éjjeli hangoskodókat, hogy a háborús időkre való tekintettel legyenek szivesek tartózkodni a lármás, zenés mulatozástól, ellenkező esetben betiltja az éjjeli zenélést, és a kávéházak, vendéglők éjjeli nyitva tartását. Jászberényben szintén jellemző volt ezekben az időkben, hogy a katonai szolgálat alól különböző indokokkal felmentett férfi lakosság egy része a város kávéházaiban harcolt – szavakkal – az ellenség ellen: „A téma az ellenség ócsárlása, szájbeli legyőzése körül jár. Se vége, se hossza a 'harcoknak', hogy ilyen a muszka, hogy olyan a 'divat' francia, a lomha angol és disznópásztor szerb, meg montenegrói.” Úgy tűnik, voltak olyan berényi hölgyek, akik kihasználták férjük háborús távollétét, és elítélhető módon új párkapcsolatot kezdtek. „Mert, hogy nagyon sok ily 'eset' él köztünk ma, az beigazolt, látott tény.” Ez a jelenség inspirálhatta Szabolcs István újságírót „A háború erkölcsé” című cikkének megírására a *Jász Újság* 1914. november 8-i számában. Ebben lényegében emlékeztette ezeket a „bizonyos” hölgyeket és urakat az alapvető erkölcsi tételek betartására: „Tárjuk elének a képet. A férj harcol, küzd, meghal! Az 'untauglich' állampolgár – dandy itthon 'küzd', 'harcol' és 'győz'. Az 'az' asszony, annak a hősnek a neje, itthon van, gyermeket nevel, főz, süt és legyőzetik!”

Talán az égieknek sem tetszett a háború kitörése, mert a Jászságra kevésbé jellemző ítéletidőt küldött Jászberényre 1914. augusztus 17-én: „Folyó hó 17-én este 8-9 óra között felhőszakadásszerű esővel rettenetes ítéletidő vonult el Jászberény és Alattyán fölött. Az iszonyú viharban ökölnyi nagyságú jég esett, amely a cserép- és palafedelű házakat betörte, az ablaküvegeket bezúzta, a fák gallyait és leveleit leverte. A határban a szőlőket, a gyümölcsösöket s a lábon álló termést teljesen összetörte. A kukoricát úgy tönkre tette, hogy a szó szoros értelmében csak a szára maradt meg s itt-ott egy-egy cső. A határból a jég által agyonvert nyulakat, foglyokat, varjúkat zsákszámra szedték össze. A kár óriási.”

A város lakosságából egyre szélesebb rétegeknek hozzá kellett szoknia az állandó takarékosághoz. A takarékoságra már a *Jász Hírlap* 1914. szeptember 13-i száma felhívta az embereket. A lap figyelmeztetett, hogy a háború át fogja állítani az egész gazdasági életet, ezért semmit sem szabad pazarolni, még ha telne is egyesek pénzéből. Halottak napja előtt maga Küry Albert, a vármegye alispánja ajánlotta a jászberényiek – és az egész vármegye – figyelmébe, hogy lehetőleg ne költsenek pénzt a szokásos módon temetői koszorúkra, virágokra, gyertyákra és mécsesekre, hanem ezt az összeget fordítsák inkább háborús segélyezésre (Horthy Szabolcs főispán ekkor már az orosz fronton volt, ahol hamarosan el is esett). Ugyanez volt az ajánlás újév előestéjén: az alispán a saját példáját említette mintául, mely szerint abban az évben még viszonzásul sem küld senkinek újévi gratulációt, hanem az erre fordítandó összeget a hadseregnek juttatja. 1914 karácsonyára már megjelent a földművelésügyi miniszter rendelete is, amely arra szólított fel minden magyar gazdát, hogy lehetőleg mindenki legalább 1/3 részben kevert lisztből süsse otthon a kenyerét még akkor is, ha saját terméséből megtehetné, hogy tiszta liszt legyen az alapanyag. Az ajánlott keverék anyag árpa-, burgonya- vagy kukoricaliszt volt. Döntését a miniszter azzal indokolta, hogy tudni lehetett: az antant azzal számol, hogy a tengeri blokád alá vont központi hatalmaknak elfogy a kenyere, így lényegében kiéheztetéssel meg lehet nyerni a háborút.

Eörsdögh Oszkár kórházigazgató vezetésével önkéntes nővérképzés indult a fronttól érkezők ellátására

A mozgósítást követő napokban a vasúthálózatot teljes egészében csak a hadsereg használta. 1914. augusztus 6-ától már napi egy-egy postavonat is közlekedett Hatvan és Szolnok irányába, bár ezekkel polgári személyek csak olyan hatósági igazolvány birtokában utazhattak, amelyek bizonyították, hogy közigazgatási vagy katonai ügyek lebonyolítására keltek útra. Aztán augusztus 9-től már hatósági igazolványok nélkül is lehetett utazni, bár még mindig csak egy vonatpár járt a Szolnok–Hatvan vonalon, az is kora reggel. Éppen ekkor, 1914. augusztus 9-én haladt keresztül Jászberényen a cs. és kir. 68. gyalogezred 7. munkás százada, akiket megálltukban szeretetteljesen fogadott és meg is vendégtelt a város zömében nőkből álló közönsége. Amikor Jászberény – vagy más magyar település – vasútállomásán egy-egy katonavonat megállt, a háború elejétől szokássá vált, hogy a lakosság a szeretet jeleként etette-itatta a katonákat. Az innivaló részben szeszes italokból állt, amely egyes esetekben kábultsághoz, rosszulléthez, illetve végzetes balesetekhez is vezetett. A jelenség ellen már Apponyi Albert is szót emelt korábban, példaként említve Németországot, ahol rögtön a háború kitörésekor megtiltották a katonák alkohollal való kínálását. Végül 1914. augusztus végén Sándor János belügyminiszter is rendeletben tiltotta meg a katonáknak a szeszes italok fogyasztását. Augusztus 16-ra tovább normalizálódott a vasúti helyzet, immár napi 3 vonatpár járt a Hatvan–Szolnok vonalon.

A háború sebesültekkel és halálos áldozatokkal is járt. A frontokról hamarosan Jászberénybe is érkezni kezdtek a különböző nemzetiségű sebesült katonák, akiknek az ellátásáról, ápolásáról gondoskodni kellett. Előrelátóan ezért hívta fel Eördögh Oszkár igazgató főorvos a 20 és 40 év közötti jászberényi nőket, hogy látogassák az általa szervezett betegápolónői tanfolyamot, amelyre 1914. szeptember 3-án 9 órakor lehetett jelentkezni az Erzsébet kórházban. Még egy hónap sem telt el, és a sok jelentkező közül többen lemorzsolódtak a képzés során, hiszen kiderült, hogy a helyi, balesetet szenvedett emberek sebei is elborzasztották őket. Végül az első turnusban 19 fő kapta meg a Magyar Vöröskereszt Egylet önkéntes ápolói oklevelét, de szeptember 10-én már indult a második képzési turnus, sőt, november végén már a harmadik csoport is vizsgát tett a bizottság előtt, amelyben helybeli orvosok mellett Szombathy István főgimnáziumi igazgató is helyet kapott. A városi hadikórházakban ápolott sebesült katonák életkörülményeinek megjavítására szerveződött az Ozsonna Társaság, amely jászberényi nőkből állt, és az 1914 novemberétől rendszeressé váló uzsonnai során hetente két alkalommal, kedd és péntek este többek között teával, kávéval, süteménnyel és cigarettával is megvendégtelte az itt elhelyezett katonákat. A rendszeressé váló „*ozsonnás nap*” egyfajta ünnepnappá vált a sebesült katonák számára. Mivel a kórházakba a Monarchia bosnyák muzulmán katonái közül is kerültek, arra is oda kellett figyelni, hogy az uzsonnák étlapján a sertéshús mellett egyéb húsféleség is szerepeljen.

1914. október 16-án járványbizottság alakult a városban Mosó Dezső helyettes polgármester vezetésével. Ekkor Lenk Gusztáv vármegyei főorvos is a városba érkezett, hiszen megjelent a városban az első két koleragyanús eset, amit internált menekültek hurcoltak be Jászberénybe. A járvány terjedésének megelőzéséhez ajánlott óvintézkedések közé tartozott a szemétdombok, árnyékszékek, emésztőgödrök és „folyókák” frissen oltott mésszel történő sűrű fertőtlenítése. Az elhúzódó háború kapcsán szinte minden családból voltak kint katonák a fronton. A háború kezdetétől az volt a szokás, hogy a hivatalos veszteséglistákat a Városházán függesztették ki, ahol mindenki reménykedve olvasta a neveket abban a hitben, hogy az ő

szerette nem lesz rajta, vagy ha igen, nem a hősi halottak között. 1914. szeptember 20-tól már a *Jászberény* című szociáldemokrata lap is időről-időre leköszölte a 29. honvéd gyalogezred és a 68. közös gyalogezred veszteségeit. A lap által közölt első veszteséglistán a jászberényi hősi halottak között Almási Vendel, míg a sebesülteknél Berec József, Banya László, Baranyi Pál, Pál S. János, Pihorik Lajos, Erős István, Farkas István, Gedei Sándor és Nyitó István neve volt olvasható.

Időközben felállt a város központi segélyező bizottsága. Ide reggel 8 órától lehetett behozni a segélyeket, de a kiküldöttek akár a lakásokhoz is kimentek átvenni a felajánlott adományokat. Augusztus közepére a sajtó már arról írt, hogy „*indokolatlan pazarlás volt Jászberényben 800 esetben segélyt osztani.*” Egyre többen kérdezték, hogy mi marad későbbre, ha tovább tart a háború, és továbbra is ilyen ütemben osztják a segélyeket? A városban egyébként több gyűjtőcsoport is alakult, akiknek a tevékenységéről a sajtó rendszeresen beszámolt, leköszölte az adakozók nevét és adományaikat. Az egyik legtevékenyebb gyűjtőcsoportot Kócián Kálmánné vezette. Ők előrelátóan már szeptember első harmadában elkezdtek pénzt gyűjteni a katonák számára hósapkák és haskötők anyagára. A teljesség igénye nélkül említsük meg még néhány gyűjtőcsoport tagjait: Koncsek Demeter és Farkas Károly, Singer Dávid és Halmos Lipót, Koháry József és Csikó Sándor, Barsy József és Csoma Kálmán. Lényegében hetenként újabb és újabb gyűjtőcsoportok tűntek fel, akik a hadsereg részére a pénztől a ruházati cikkeken át az élelmiszerig szinte mindent gyűjtöttek. Szeptember 27-én már a *Jász Újság* is „Prémet a katonáknak!” vezércikkkel jelent meg, amelyben tudatják, hogy „vitéz katonáinknak, főként az északon harcolóknak az eddigin kívül csakhamar egy új ellenséggel, az északi hideggel kell szembeszállniuk”. Ezért a lakosságtól bundát, bakancsot, sapkát, kesztyűt, prémgallért és egyéb téli felszereléseket kértek. „*Fillérből lesz a korona*” – szölt a hangzatos szlogen az adakozó lakossághoz. „*Adakozni, varrni, kötni a katonák részére*” – szólították meg a jászberényi nőket. A hadsereg felkészületlenségét mutatta, hogy a lakosságtól folyamatosan látcsöveket próbáltak kérni. Feltűnő volt, hogy az adakozásból sok esetben éppen azok a berényi gazdák és polgárok vonták ki magukat, akik egyébként megtehették volna a bőkezűbb felajánlásokat, míg a szűkösebb körülmények között élő emberek közül többen erőn felül adakoztak. Előfordult, hogy köztudottan tehetős emberek tagadták meg a segítségnyújtást. A gazdák körében egymás megsegítésére szólított fel Küry Albert alispán, amikor azt kérte a vármegye gazdáitól, hogy akinek lehetősége van rá, „*testvéri segítséggel*” segítsen a kisebb gazdáknak, akiknél nem maradt igaerő a hadi célokra elvitt lovai miatt. Erre az országos érdekű őszi munkálatok elvégzéséhez volt szükség. A városi villanyvilágítás megvalósítása Koncsek István polgármester időszakához köthető. Jászberény városa, illetve a vármegye 1905. március 24-én kötötte meg azt a szerződést Fecske János jászberényi vállalkozóval, amely a vállalkozót a városi villanyvilágítás szolgáltatásának biztosítására kötelezte. A szerződés értelmében a kontaktust 10 évenként mondhatta fel a város úgy, hogy azt előzőleg két évvel jeleznie kellett Fecskeének, és a városnak a könyvelő által megállapított összeget ki kellett fizetnie számára. Az esetleges megváltáskor a villanytelepet a vállalkozónak a saját költségén kellett áthelyeznie a város által kijelölt helyre. 50 év elteltével a város villanyvilágítása mindenképpen Jászberény városára szállt. Jászberénynek a szerződés felmondásának előre történő bejelentésére először 1913. március 24-ig lett volna lehetősége, ám ekkor nem került sor a vállalkozóval való szerződésbontásra. A következő, immár háborús év októberének közepén azonban addig nem

tapasztalt zavarok álltak be a városi villanyvilágításban. A Fecske János által működtetett villanytelepen az elektromos áram biztosítását túl későn kezdték és korán hagyták abba. Ezért ezen az őszen többször előfordult, hogy a lakosságnak sötétedés után fél óráig a sötétben kellett botorkálnia, mire kigyúltak a fények. Volt, hogy a Kossuth utcán a Kőhidtól egészen Eördögh Oszkár házáig egyetlen lámpa sem égett. Amikor pedig valaki bejelentette a hibát, azt a választ kapta, hogy semmi köze hozzá, az ügy a rendőrségre tartozik. Ezekben a napokban a berényi szocdemek részéről szorgalmazták Fecske szerződésének felmondását, de az csak 300 ezer koronáért lett volna hajlandó erre, holott a szerződés szerinti megváltási ár ekkor 142 365 koronát tett ki (ám ehhez 1913-ban jelezni kellett volna a szerződés felbontásának szándékát). A villanyvilágítás kapcsán tehát egy csapdahelyzet állt elő a városban, amely a háború végéig nem oldódott meg.

1914. november 8-án, 12 év után végleg lemondott a polgármesteri posztról Koncsek István, aki Török Aladárt követve 1902. október 27-től töltötte be a város első számú vezetői pozícióját. Lemondását kurtán-furcsán, köszönetnyilvánítás nélkül vette tudomásul a városi közgyűlés, sőt, már lemondásának bejelentése előtt az állására szervezkedtek a különféle politikai csoportosulások. Jellemző, hogy 1914 augusztusának végén már 4 lehetséges polgármester neve volt forgalomban a városban, ők a következők: Mosó Dezső, Bathó Kálmán, Pénzes Sándor és Vavrik Endre. Tudni lehetett viszont, hogy a város befolyásos értelmisége Vavrik Endre földbirtokos jelölését támogatta Moller Bernát vezetésével. Szeptember elejére már lényegében csak ketten voltak versenyben: Vavrik Endre és Bathó Kálmán közjegyző-helyettes, Bathó János királyi közjegyző fia.

A polgármesteri állás betöltésére vonatkozó pályázati hirdetményt Küry Albert alispán 1914. november 4-i dátummal hirdette meg, a pályázatok beadásának határideje pedig november 25-e volt. Mivel a polgármesteri állásra végül csak Vavrik Endre nyújtott be pályázatot, nem volt kérdéses, hogy az alispán elnökle mellett végül egyhangú szavazással ő fut be a város első pozíciójáért zajló küzdelem győzteseként. A város új polgármestere egy egri származású jászberényi ezredorvos és egy jászapáti születésű édesanya gyermekeként látta meg a napvilágot Jászberényben, 1880-ban. 1907-ben helyettes polgármesternek választották, virilista jogán pedig közgyűlési képviselő volt. A polgármesteri székbe 1914. november 28-án választották meg tisztújítószéki ülésen, hogy az egész világháború alatt ő töltsen be ezt a pozíciót egészen önkéntes lemondásáig. *„Az eskü letétele után az elnökölő vármegyei alispán tartalmaz s a mai súlyos viszonyokra is kiterjeszkedő s a polgármestert nehéz feladatának teljesítésére buzdító, magas szárnyalású beszédet intézett az állásába beiktatott polgármesterhez, ennek az elnökhöz és a képviselő-testülethez intézett beszéde után, melyben a képviselő-testületnek egyhangú megválasztásáért köszönetét fejezte ki s a jövőre nézve rövid programot is nyújtott.”*

Az év végén, 1914. december 30-án megtartott városi közgyűlésen vált jogerőssé Koncsek István nyugdíjazása. Ekkor szólalt fel Barla Kálmán képviselő, és méltatta az expolgármester érdemeit, és kérte a testületet, hogy hivatalosan is nyilvánítsák ki köszönetüket a város érdekében végzett tevékenységéért. A képviselő így beszélt: „Koncsek István vitathatatlanul erős egyéniség volt a polgármesteri székben, aki éppen ezért nem csak párhíveinek rokonszenét, de egyesektől ellenszenvet is váltott ki. Kormányzatának konzervatív irányát a hivatalba lépésekor teljesen kiűrtett pénztári alapok indokolják. Ennek ellenére az ő idejében létesültek az állami népiskolák, a villamos világítás, a járdák és a főtér kikövezése. Hogy a város közön-

ségének új vasutak építése iránt támasztott igényét nem válthatta valóra, ez nem rajta, hanem az időviszonyokon múlt.” Ezt követően Tarnay Sándor javaslatára a képviselők elfogadták, hogy a régi szokás szerint Koncsek halála után arcképét festessék meg, és az kerüljön ki a városháza kis tanácstermének falára.

Az 1915-ös háborús év

1914. december 9-én helyhatósági választásokat tartottak Jászberény 10 választókerületében. Korábban hiába jelezték többen, több fórumon, hogy a háborús időkben a választásokkal járó politikai verseny még inkább megosztja a város lakosságát, a választás lezajlott, így új képviselő-testület állt fel 1915 januárjában. A választás háború utánra halasztásának egyik legerősebb szószólói a szociáldemokraták voltak, ám éppen ők erősödtek meg a leginkább: immár 8 rendes és 4 póttagot delegálhattak a testületbe. Hajdú Árpád és képviselőtársai emiatt meg is alapították a Szocialista Városi Pártot. A választott képviselők között többségben voltak az újonnan megválasztottak (73 fő), míg jelentős számban maradtak az előző ciklusból is (46 fő). Az 1914. február 6-i tisztújítószéken a város legfontosabb tisztségeire általában egy-egy jelölt pályázott, akit meg is választottak. Egyedül az árvaszéki ülnöki állásra futott be két pályázat, amelyek közül az egyik Slapánszky János ügyvédé volt, aki viszont a fronton harcolt, és így nem is tudta saját kezűleg aláírni a pályázatát. A testület végül úgy döntött, hogy méltányossági okból a háború utánra halasztják ezen állás betöltését, így a másik jelöltet, az addigi árvaszéki ülnököt, Pethes Lajost sem nevezték ki. Sok esetben egyébként az előző ciklushoz képest nem történt személyi változás.

Az 1915-ös esztendő első napjaiban tervezték gróf Apponyi Albert országgyűlési képviselő, egyben a Vöröskereszt Egyesület főmegbízottjának jászberényi látogatását. A látogatás végül halasztást szenvedett, és 1915. január 6 helyett egy hónappal később, február 7-én, vasárnap került rá sor. Beszédében Apponyi – a háború kitörése után fél évvel, jócskán megkésve – a háború okairól beszélt választóinak.

„Végre elérkezett a várva várt nap, amikor ezekről Önökhöz beszélhetek.” A háború legfőbb okaként Oroszország külpolitikáját említette, amely *„az összes szlávot a maga uralma vagy legalább önálló akarat nélküli eszközökké, a maga befolyása alá akarja hajtani”*.

Úgy látta, hogy amióta az oroszok vereséget szenvedtek Japántól (1905), és ezzel kelet-ázsiai politikájuk kudarcot vallott, terjeszkedési ambíciójuk megjelent Magyarország északi és délkeleti határainál. Az oroszok államellenes aknamunkája azonban sikertelennek bizonyult a magyarországi ruszinok körében. Szerinte Szerbia részéről a Karagyorgyevicsek hatalomra jutása óta (1903) szintén aknamunka folyt a délszláv nemzetiségek körében Dél-Magyarországon, Szlavóniában és Bosznia-Hercegovinában. Természetesen utalt a trónörökös Ferenc Ferdinánd meggyilkolására, akinek a személyében éppen azt a politikust ölték meg, aki „annyi jót tett a szlávokért”. Apponyi itt arra utalt, hogy a néhai trónörökös a dualista monarchia helyett trializmusban gondolkodott.

Látta ugyanis, hogy a délszlávok vagy a csehek nélkül nem lehet erős államot fenntartani, amely pusztán az osztrák-németekre és a magyarokra épül (ezek együttes etnikai súlya nem érte el az 50%-ot a birodalomban).

Az 1915. február 6-i tisztújítószék által megválasztott városi tisztviselők

Tisztség	A tisztséget elnyerő személy
Polgármester	Vavrik Endre
Helyettes polgármester, közigazgatási tanácsnok	Mosó Dezső
Második (adóügyi) tanácsnok	Pénzes István
Főügyész	Pénzes Sándor
Főmérnök	Siklósi István
Árvaszéki ülnök	A háború utánra halasztották a kinevezést
Pénztárnok	Baráth János
Számvevő	Tillman Zoltán
Rendőr alkapitány	Gazdag Lajos
Közgyám	Koncsek László
Községi bíró	Fridvalszky Ferenc
Pénztári ellenőr	Pénzes Deme
Városgazda	Válinti János

A trónörökös szerbek általi meggyilkolásának egyik oka éppen az volt, hogy a délszláv egységet ő szerette volna létrehozni Habsburg uralom alatt úgy, hogy a délszlávokat beemeli a Monarchia uralkodó nemzetei közé. Ebben éles ellentét alakult ki közte és Ferenc József között, aki ragaszkodott a dualista berendezkedéshez. Ha terve sikerült volna, a délszlávok feltörekvő, harcias Piemontja, Szerbia lemaradt volna a délszlávok egyesítésének lehetőségéről. Nos, ezért támogatta a szerb állam a boszniai születésű szerb merénylőket.

Jászberényi beszédében a gróf úgy látta, hogy néhány évvel ugyan el lehetett volna tolni a küzdelem kitérését, de az összességében elkerülhetetlen volt. Oroszország terveinek sikere esetén a később Trianonban bekövetkezett területcsonkolás lehetőségét vázolta fel az elvesztett Erdéllyel, Észak-Magyarországgal, Dél-Magyarországgal és Horvátországgal. Ebben az esetben – ha nem tör ki a háború – „talán maradt volna egy kis közép terület, egy kis Magyarország ott, ahol a magyar faj legtömörebben lakik”. Ez a kis terület ráadásul minden oldalról be lett volna kerítve. Úgy vélte, hogy „ezt a küzdelmet végig kell harcolni – és győzni: ez élet-halál kérdés”. A háború további véres elhúzódását is előre vetítette: „*A jászokhoz szólok, akiknek fiait ezerszámra estek el, ezerszámra véreznék és meg kell mondanom, fognak még vérezni eben a háborúban.*”

*Vavrik Endre volt a város polgármestere
a háború idején*

lyokat – szabott hatósági árat állapított meg a tejre és a tojásra. Ezt a képviselő-testület – éles vita, „ribillió” után – elfogadta. Ezen árak mellett a rászoruló, gyermekes családok is be tudták volna szerezni a tejet, viszont a termelők ilyen feltételek mellett nem hozták be többé árujukat a városi piacra, hanem inkább – továbbra is magas áron – saját tanyájukról árusították azt viszonteladóknak, akik nagyvárosokba (pl. Budapestre) vitték a Berény-környéki tanyasi tejet. Emiatt 1915 tavaszától a jászberényi piacról lényegében eltűnt a tej. Ez hamarosan súlyos következményekkel járt főként a szegényebb gyermekes családokra nézve. A rendőr alkapitány által kiharcolt intézkedést a közgyűlésben Koncsek István volt polgármester meg is támadta, mint hatósági visszaélést. Azok ellen, akik a megengedettnél drágábban árusították a tejet, a hatóságnak intézkednie kellett, amelynek következményeként komoly büntetéseket róttak ki az árdrágítókka szemben, akik „*uzsoraárakon*” kínálták terméküket. A nyár folyamán első körben 12 személyt, zömében női árusokat büntettek meg 10 és 100 korona közötti pénzbírságra vagy néhány nap elzárásra. Egy ilyen intézkedés esetében tetteles atrocitás is előfordult a jászberényi tejpiacon, amikor egy tejes kofa dühében állítólag nekivágta a tejeskannáját az intézkedő rendőr őrmesternek.

Tény, hogy 1915 nyarán tejet látni is alig lehetett a piacon: „*a piac kong az ürességtől, csak krumpli van, az is kevés és drága.*” *Ősszel sem lett jobb a helyzet: „a piacon rothadt szőlő és éretlen almán kívül alig van valami.*” Megjegyzendő, hogy utóbbi jelentések a szocdemek

A háború kitörése óta folyamatosan romlott a lakosság élelmiszerekkel való ellátása. Főként azok a szegényebb rétegek voltak bajban, akik gyermekeket neveltek, ahol a családfőt elvitték katonának, és akik önállóan nem voltak képesek biztosítani családjuk alapvető élelmiszerekkel való ellátását. Az élelmiszer árak folyamatosan emelkedtek egészen addig, amikor a szegényebbek a magas árak miatt már képtelenek voltak azokat megvásárolni a piacon. A legélesebb feszültség a tejellátás körül alakult ki. Jászberény város lakosságának tejjel való ellátását azok a tanyai termelők fedezték, akik behordták a tejet a városi piacra. Ezek a többnyire idős nők („*nénikék*”) egy idő után olyan magas áron kínálták terméküket, hogy a jászberényi szocdemek egyenesen „*tejuzsoráról*” beszéltek. A kialakult viszonyok ellen lényegében egy személyben a frontról hazaérkezett rendőr alkapitány, Gazdag Lajos próbált konkrét lépéseket tenni. Ő – mintának tekintve az ország más településein hozott rendszabá-

Jászberény című lapjában olvashatóak. Ez a lap a harcok baloldali ellenzék szócsöve volt, így nem zárható ki a túlzott kritika, a jelzőkkel elkövetett túlzás lehetősége sem. Tény viszont, hogy a tejkérdés késő őszi teljesen megoldatlan volt a városban.

Szeptember végére a Jászságban s az egész Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében teljesen eltűnt a kolera. Október 12-én viszont a helyi szocdemek szervezésében „nyomorjárásra” került sor a városháza előtt. Ekkor a hadbavonultak családjait szólították megmozdulásra, akik végül elérték, hogy minimális mértékben emelték a járandóságukat. Nem sokkal ezután, november elején a helyi szociáldemokrata sajtó arról számolt be, miszerint négy főből álló hivatalos minisztériumi küldöttség érkezett Jászberénybe, hogy kivizsgálja: országos viszonylatban miért kiemelkedően magas a gyermekhalandóság. A hír komoly erővel hatott, hiszen nem a háború sújtotta északkeleti országrészről vagy egyéb elmaradott, perifériális területről volt szó, hanem az ország szívében lévő, harci cselekmények által közvetlenül nem érintett, színmagyar és viszonylag gazdag városról, Jászberényről. A belügyminiszter által küldött bizottság a következő okokat állapította meg:

- A magas gyermekhalandóság oka a veleszületett gyengeség, amely eredendően az anya gyengeségéből származik. Ezt a szülő nő rossz és elégtelen táplálkozása, az elvégzett nehéz fizikai munka és a fokozott idegi megterhelés idézte elő.
- Jellemző volt a szoptató nőknél az anyatej elapadása a fenti nehéz körülmények miatt, tehát tejet pedig nem lehetett kapni a városban.
- Sok szülő anya alacsony iskolázottsággal rendelkezett, vagyis nem tanulhatta meg a problémák kiküszöböléséhez kellő életvezetési technikákat.

Ennek hatására az 1915. november 12-i közgyűlésen Hajdú Árpád szociáldemokrata képviselő indítványozta, hogy alakuljon bizottság a tejkérdés megvizsgálására. Ő azt állította, hogy „a jászberényi népélelmezés az egész országban köztudomásúlag a legsilányabbak közé tartozik”. A bizottság még ebben a hónapban megalakult 9 fővel, benne az indítványozó Hajdú Árpáddal. A kijelölt bizottság a hatósági árszabás megszüntetését határozta el, így bírván rá a termelőket, hogy szabad piaci árak mellett hozzák be terméküket a városba. A határozatot a városban dobszó útján hirdették ki, míg a tanyavilágba – ahol a hírek lassabban jártak – a mezőőrök révén juttatták el a hírt. Innentől kezdve ismét lehetett tejet kapni a piacon, noha a magas ár miatt nem mindenki tudta azt megvásárolni. De legalább a lehetőség ismét megvolt rá. Jászberényben továbbra is fennállt a dilemma, hogy mi a jobb: ha olcsóbb a tej, de nem lehet kapni, vagy ha kapható, viszont méregdrágán? Valószínűleg szintén a jászberényi szocdemek szervezésében utazott Budapestre öt szegény asszony, hogy az állami szerveknek előadhassák nyomorúságukat. Nem meglepő módon azonban sehol sem fogadták őket.

A háborús viszonyok miatt más alapvető élelmiszerek beszerzését tekintve is komoly problémák adódtak, amelyet hatósági szabályozókkal próbáltak normalizálni. Már 1915 februárjában életbe lépett az a szabály, amely szerint a lisztkeverés esetében az addigi 30%-nyi „*póttanyag*” helyett már 50%-nyi ilyen összetevőnek a lisztbe keverését írták elő kötelezően. Bukovina és Galícia termésének kiesésével, az egyre kevesebb igaerővel és férfi munkaerővel számolva nyilvánvalóvá vált, hogy amennyiben az 1915-ös esztendőben is biztosítani akarja az ország magának a megfelelő gabonamennyiséget, akkor minden

talpalatnyi művelhető földet meg kell művelni. Ezért is kellett február 14-e és 21-e között minden berényi birtokosnak nyilatkoznia arról a polgármesteri hivatalban, hogy mennyi őszi és tavaszi vetése van, illetve mennyi igaerővel rendelkezik. A kiesett férfi mezőgazdasági munkaerő pótlására már ekkor előre számoltak a hadképtelenek, az idősebbek, a nők, a gyermekek és a hadifoglyok esetleges munkára fogásával. Miként országos viszonylatban, úgy Jászberényben is be kellett vezetni a liszt adagolt ellátását. Vavrik Endre polgármester hirdetménye szerint 1915 tavaszától legfeljebb heti 2 kg liszt vagy heti 2 kg 40 dkg kenyér járt fejenként. Pékek vagy kereskedők lisztet és kenyeret már csak utalvány ellenében adhattak el, tehát beköszöntött az igazi hadigazdálkodás, a jegyrendszer időszaka. A kenyér- és lisztutalványokat a városháza hadsegélyező hivatalában lehetett beszerezni. A rekvirálás során eltitkolt gabonakészletek esetén a rendőrség eljárást indíthatott a rejtegetők ellen. Az ilyen személyeket a rejtegetett készlet elkobzásával, 600 koronáig terjedő pénzbüntetéssel és 2 hónapig terjedő elzárással fenyegették. Aki készleteit rejtegető személyt jelentett be, az a készlet értékének 20%-át kapta a hatóságtól, így téve érdekeltté az embereket egymás feljelentésében.

1915 szeptemberének végére a „gazdagok adójának” kivetése is véget ért vármegyeszerte. Az intézkedés célja nyilvánvalóan az volt, hogy a letehetősebb polgárokat lehetőségeiknek megfelelően plusz terhekkel szorítsák rá a közteherviselésből való nagyobb részesedésre. Ez az adónem az évi 20 ezer koronát meghaladó jövedelemmel rendelkezőkre volt érvényes. Ennek alapján Jászberény városában 5 személynek kellett ezt a fajta adónevet fizetnie.

	Az adófizető neve	A befizetendő adó mértéke (korona)
1.	Vallus István	1130
2.	Fecske János	970
3.	Leitner Ármin	890
4.	Leitersdorfer Dávid	730
5.	Baranyi Balázs	451,4

Szintén az igen tehetős berényi polgárok közé tartoztak, de a 20 ezer koronás határtól éppen elmaradtak, például Koncsek István expolgármester, Sárközy János vagy Weisz István. 1915. május 16-án országos vásárt tartottak Jászberényben. Az itt eladásra felkínált és végül eladott lábas jószágok mennyisége a háborús hátországban a következő képet mutatta.

1915-ben a háború lezárulta utánra halasztották a tervezett jászberényi vágóhíd felépítését, hivatkozva az alacsony számú vágómarha állományra, amely a várakozások szerint még a háború után is csak hosszú idő múlva érhetne volna el a békebeli szintet. Ekkor olyannyira megcsappant a berényi vágómarhák száma, hogy az előzetes kalkulációk szerint a vágatási díjakból nem lehetett volna fedezni a vágóhíd építésének 200 ezer koronás kölcsönére fizetendő kamatot és a törlesztői részleteket sem.

Lábas jószág	Eladásra felkínált mennyiség (darab)	Eladott mennyiség (darab)
Szarvasmarha	900	320
Ló	860	380
Juh	570	260
Sertés	980	34
Összesen	3310	1390

A háborús viszonyok közepette még a vágóhíd terveinek elkészítését sem látták kivitelezhetőnek a városi közgyűlés részéről, ezért feliratot intéztek a földművelésügyi miniszterhez, hogy ebben az ügyben a háború lezárultáig ne számítson intézkedésre.

A háborús viszonyok közepette idegen elemek is érkeztek a városba: háborús menekültek, internáltak és hadifoglyok. Ezen személyek elhelyezése, ellátása és egyáltalán a város mindennapi életébe való beilleszkedése természetesen nem ment feszültségek nélkül. „A kárpáti gyerekeket rajongó szeretettel fogadta az Alföld népe” – írta Szana Sándor királyi tanácsos, igazgató-főorvos. 20 településen mintegy 1400 gyermeket helyeztek el. A városban köztudomású volt, hogy az északkeleti országrészbe való orosz betörés következtében érkezett szegény szlovák és rutén menekültek hurcolták be a városba a vörhenyt. Az 1915-ös év első felében ennek a betegségnek köszönhetően minden nap egy-két kisgyermek koporsója került a temetőbe. Ezután többen zúgolódtak, hogy az olasz front megnyílása után érkező olasz internáltakat is „ugyanilyen könnyedén engedték be a városba, még meg sem fűrésztették őket”. Az orosz hadsereg elől menekülő nők és gyerekek közül sokakat fogadtak be a jáászberényi családokba. Mivel közöttük szép számmal akadtak nem magyarok (ruszinok és szlovákok) is, egyes bigott berényi polgárok hazaárulóknak, ellenségnek tartották őket a korábbi pánszláv-ellenes propaganda miatt. 1915 nyarának közepén az a hír járta a városban, hogy egy szerb internált a rendőri bántalmazás következtében belehalt sérüléseibe, az orvosi szakvélemény szerint azonban ütéseknek nem volt nyoma az elhunyt testén. A szerb internáltak ellátását özv. Kozó Józsefné látta el, akinek ezt fejenként napi 40 fillérből kellett megoldania az előzetesen ígért 70 fillér helyett. A következő háborús évben tovább nehezítette a helyzetet, hogy az 1916. augusztusi román betörés következtében erdélyi menekültek is érkeztek Jáászberénybe.

1915 tavaszára megjelent a földművelésügyi minisztérium rendelete a hadifoglyok alkalmazásának feltételeiről. A szabályozás értelmében hadifoglyokat lehetett alkalmazni a szokásos gazdasági munkákra, ahol a háborúba elvitt férfiak hiánya miatt munkaerőhiány lépett fel. Hadifoglyok munkájára csak abban az esetben tarthattak igényt a gazdák, ha legalább 30 főnek munkát tudtak biztosítani. A munkaadónak kellett fizetnie a munkaerő szállítását, zárható, fedett helyiségben történő elszállásolását, ellátását, valamint a felügyelő személy-

zet (őrség) ellátását (bár utóbbiak részére a hadvezetőség napi 1 koronát biztosított). Ezen feltételek teljesítéséhez általában több birtokosnak kellett összefognia lehetőleg egymáshoz közeli birtokokkal. A foglyok részére napszám vagy bér nem járt. A berényi szocdemek viszont követelték, hogy a gazdák fizessenek az államnak az ingyen munkaerőért. Jászberényben Muhoray Zoltán jegyzőnél lehetett hadifogoly munkásokat igényelni. Orosz hadifoglyok berényi gazdákhöz is kerültek, akik egyes híradások szerint vasárnaponként jókat ittak a magyar szeszes italokból.

A háború elején a 29. honvéd gyalogezred III. zászlóaljának elszállítása után a honvéd laktanya lényegében kiürült. Egy időben az a hír járta, hogy egy 1200 fő befogadására alkalmas hadikórház települ a falai közé. A képviselő-testület többször is indítványozta, hogy – a laktanya eredeti funkcióját megtartva – katonai alakulat érkezzon a városba. Ezzel még a március 9-én tárgyalt honvédelmi miniszteri leirat alapján sem biztatták a várost, ám végül 1915. április 20-án a laktanya mégis a 11. honvéd gyalogezred pótzászlóaljának otthona lett egészen a háború végéig. Az itt kiképzendő katonák verbuválási helye Ung, Bereg és Zemplén vármegyékre esett. Az ide érkező katonák közül 500 főt mezei munkákra osztott be a parancsnokság. Nem sokkal később ezen katonák közül fulladt a Zagyvába fürdés közben egy honvéd Alattyán határában. A városból folyamatosan indultak a menetszázadok a frontra, hogy velük pótolják az irtózatossá váló emberveszteségeket. Az orosz frontra július végén hat menetszázad indult, majd egy hónap múlva újabb öt menetszázad hagyta el a várost. Jászberény lakossága minden esetben nagy tömegben gyűlt össze a búcsúztatásukra. Ettől az évtől már a 18 éveseket is elvitték katonának. Ennek az évjáratnak a jászberényi sorozásán júniusban 224 főből 125 ifjú volt alkalmas a katonai szolgálatra. Amikor rövid kiképzésüket követően ezek a gyerekek dalolva indultak a frontra, sokaknak könnyek gyűltek a szemébe. Az ennél fiatalabb generáció körében is komoly feszültségekkel járt a háború. Jól mutatja ezt Udvaros István 14 éves jászberényi fiú esete, aki azért akasztotta fel magát, mert nem mehetett apja után a harctérre. A jászberényi nők időközben fehér maoré és ottomán selyem anyagokból díszes zászlót készítettek a fronton lévő 29. honvéd gyalogezred részére, amelynek megszentelésére és átadására 1915. július 18-án került sor a Nagytemplomban. Éppen az ilyen, hátszországból küldött zászlók frontra küldését tiltotta meg nem sokkal később a hadügyminiszter – hivatkozva a feltűnő zászlók miatt bekövetkezett nagy vérveszteségre.

A városban a háború eleje óta folyamatos volt a gyűjtés a katonák illetve azok hátramaradt családtagjai részére. Az egyes gyűjtőcsoportok által összeszedett segélyeket az adományozók neveivel együtt a sajtó részletesen leközölte. A háborús erőfeszítésekből, a szolidaritásból többféleképpen is kivehették a részüket a hátszországi polgárai. Ilyen lehetőség volt akár önkéntes sebesültápolónak állni, de egy országos mozgalom keretein belül le lehetett adni az ékszereket, hogy azok árából hadbavonultak hozzátartozóit segíthessék.

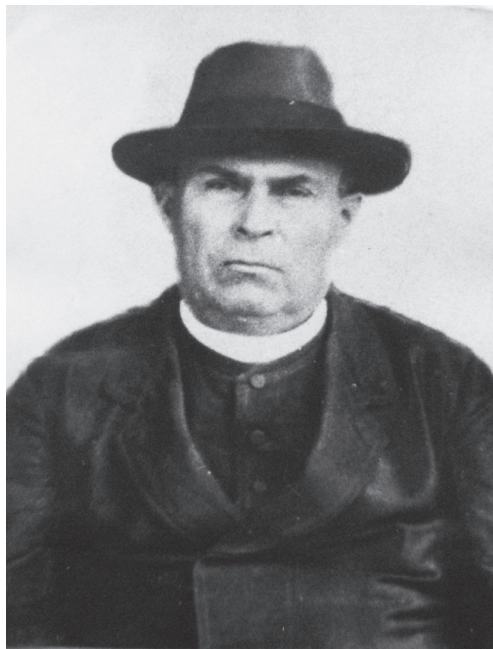
Az ilyen önkéntes ékszeradakozók cserébe egy vasgyűrűt kaptak, amely vasgyűrű mindenki számára látható módon jelezte a hazafias elkötelezettséget és önzetlenséget. Jászberényben az „Aranyat vasért” akció helybeli megbízottja Prusovszky Mária tanítónő volt, aki a Thököly utcai lakásán (volt Wittmann-ház) szervezte ezt a fajta adakozást. 1914. november 5-étől 1915. április végéig Jászberényben 121 fő nemes adakozónak kerülhetett vasgyűrű az ujjára. Szintén az említett tanítónőnél lehetett beszerezni azokat a háborús emlékérmeket, amelyek egy zsákmányolt orosz löveg anyagából készültek. A Jászberényben

ellátott sebesült katonák megsegítésére 1914 novemberében szerveződött Ozsonna Társaság fennállásának első évfordulóján összesítést készített tevékenységéről. Ezek szerint egy év alatt összesen 6758 beteg vagy sebesült katonának szereztek örömet, amelynek keretében a jótékonykodó hölgyek minden héten megvendégelték a katonákat. Ezenkívül voltak a jótékonykodásra különleges egyszeri alkalmak is, mint például a szilveszteri disznótoros vacsora, a március 15-i hazafias ünnep megszervezése, a galíciai Przemysl és Lemberg visszavételének megünneplése, a vitézségi érdemrenddel kitüntetett katona megajándékozása és a zászlószentelés is.

A háborús években is komoly problémaként merült fel a Zagyva vizének állandó szennyezése a selypi és a hatvani cukorgyárak részéről. A vízszennyezés tömeges halpusztulással, valamint a folyóvíz és környezetének bűzössé válásával járt. Ebben az ügyben a szociáldemokraták már 1914. január 4-én népgyűlést tartottak a városban. Mivel a Zagyva szennyezése

nem szűnt meg, 1915. február 1-jén Hajdú Árpád a Szocialista Városi Párt részéről indítványozta, hogy a városi képviselő-testület állapítsa meg, mekkora kárt okoznak a cukorgyárak, és kártérítési pert is javasolt ezen üzemek ellen. Ekkor megnyugtatónak tűnt, hogy Nógrád vármegye alispánja kötelezte a selypi cukorgyárat, hogy a vízszennyezés ellen megfelelő szűrőberendezéseket kell felszerelniük, különben megtiltja a szennyvíz Zagyvába engedését, illetve bezáratja a gyárat. A határidő 1915. augusztus 1 volt. Hogy a jászberényiek mennyire bíztak a kedvező fordulatban, azt jól mutatja, hogy a Zagyva halászati jogának bérbe adását – a halállomány várható növekedése miatt kedvezőbb ajánlatokat remélve – újra ki akarták írni. Ősszel azonban újakezdődtek a problémák. Az október 12-i közgyűlésen ismét Hajdú Árpád szólalt fel az ügyben, és javaslatára a közgyűlés úgy határozott, hogy a vármegye főispánján keresztül a belügyminiszterhez fordulnak, hogy fekezze meg a cukorgyárak vízszennyezését: „a vármegye főispánja a magyar királyi belügyminiszter úrnál hasson oda, hogy a közegészségügyünk ellen intézett azon merénylet, hogy a Zagyva vize a cukorgyárak által évről évre fertőztetik, a jövőben elő ne fordulhasson.” A városi főmérnök jelentése szerint az akkori utolsó szennyezést immár a hatvani cukorgyár követte el. Ebben az ügyben megkeresték a Halélettani és Szennyvíztisztító Kísérleti Állomást, illetve panasszal éltek Heves vármegye alispánjánál, hogy hasonlóan járjon el, amint az Nógrád vármegye és a selypi cukorgyár esetében történt. A december 9-i közgyűlésen

*Erdős András apátplébános sokat tett
a harangok megmentéséért*

azonban már arról hallhattak a képviselők, hogy a selypi cukorgyár fellebbezett, és egy év haladékot kért a szűrőberendezések felszerelése ügyében. Jászberény emiatt kérte Nógrád vármegye közigazgatási bizottságát, hogy a korábbi határozat azonnali végrehajtását rendelje el. A közigazgatási huzavona ellenére a Zagyva szennyezése tovább folytatódott. A városban többen úgy vélték, hogy a cukorgyárak iparbárá tulajdonosai érinthetetlenek, ezért nem történik semmi érdemi előrelépés.

Az 1914/15-ös tél csapadékos időjárása következtében a Jászberény környéki tanyavilág úthálózata szinte járhatatlanná vált a sár és a kátyúk következtében, több tanya megközelíthetetlen volt. Ekkoriban Jászberény külterületén mintegy 8-9 ezer ember élt, zömében földművesek, akik ilyen körülmények között nehezen tudták behozni a városba az általuk megtermelt élelmiszereket. A gondot tetézte, hogy a tanyasi férfiak nagy része a fronton harcolt. A sártengerré váló utakon a tanyasi gyerekek sokszor nem vágtak neki az iskolákhoz vezető útnak, így némelyik iskola egészen üres lett (ekkor 16 elemi iskola működött a tanyavilágban). Egyes korabeli kritikák szerint a környező települések mind nagyobb gondot fordítottak dűlőútjaik karbantartására, mint Jászberény. Egy 1894-es törvény értelmében egyébként a mezei dűlőutakat és a rajtuk lévő műtárgyakat (hidakat) az érdekeltek voltak kötelesek karban tartani. Jászberény városa az Öregerdő használata fejében a hidak karbantartását vállalta.

Az 1916-os háborús év

Gróf Apponyi Albert 1916. május 29-én ünnepelte 70. születésnapját. Ebből az alkalomból az Országos Függetlenségi és 48-as Párt Sággy Gyula ügyvezető alelnök vezetésével a fővárosban szélesebb körű rendezvényt szervezett, amelyre Jászberény város küldöttségét is meghívták. Erre az eseményre a város Vavrik Endre polgármestert és Pénzes Sándor volt főügyészt delegálta. Felkérte még a részvételre Koncsek István nyugalmazott polgármestert, Erdős András plébánost, Eördögh Oszkár kórházigazgatót, valamint Weisz Istvánt, Gaál Gergelyt és Bartal Árpádot. Szintén a gróf jubileumához kötődik, hogy – megköszönve azt, hogy Jászberény immár 35 éve folyamatosan országgyűlési képviselőjének választotta meg – ebben az évben, 1916. november 4-én kelt életre a „Gróf Apponyi Albert Alapítvány”, amelyet 32 ezer koronás kezdőtőkjével Jászberény város javára terveztek működtetni. Az alapítvány kezelését a gróf a városi tanácsra bízta, így az 1917. esztendőől kezdődően, Apponyi születésnapján évente egy főgimnáziumi tanuló, egy kereskedelmi iskolai tanuló és egy kisbirtokos gazdálkodó kaphatott ösztöndíjat, illetve támogatást.

Korábban említettük az 1915-ös magas gyermekhalandóság ügyét. Ebben a kérdésben 1916. július 10-én született intézkedés, amelynek értelmében a Budapesti Állami Gyermekmenhely jászberényi telephelyén 2 fő telepfelügyelő gondozónót bíztak meg a szegényebb sorsú szülők csecsemőinek látogatásával, ellenőrzésével, és az anyák helyes táplálkozásra való megtanításával. Mivel a fő probléma a tejhiány volt, ezért a képviselő-testület a szóban forgó gyermekek táplálására évi 3 ezer liter tej biztosítását szavazta meg. A tejhez utalvány ellenében juthattak hozzá a rászoruló szülők. A városi ügyvezető orvost mind a védőnők, mind a szülésznők további oktatásával bízták meg, hogy ezáltal is javulhasson az ellátás szakmai színvonala. A városi közgyűlés Merkl Jánost és Horváth Istvánt bízta meg a telepfelügyelő nővérek ellenőrzésével- és az egész intézkedéssorozat koordinálásával. A beveze-

tett intézkedések eredményéről, a gyermekhalandóság helyzetéről egy év elteltével jelentést kellett készíteniük.

A városi infrastruktúra terén komoly problémát jelentett a postahivatal elhelyezése. A város már régen kinőtte a postának helyet adó épületet, sőt időnként áldatlan állapotok alakultak ki a posta környékén. 1915 októberében például így festett a helyzet: *„A postahivatalban szörnyű állapotok uralkodnak. A mértéktelenül felszaporodott forgalmat a kevés számú tisztviselő nem képes lebonyolítani, és egész nap veszedelmes torlódás van a közönség részére fenntartott helyiségben. Megtörténik, hogy egy ajánlott levél feladása végett órák hosszat kell várakozni, de az is előfordul, hogy nem győzi kivárni a közönség a felvételt, és másnap kezdi újra a tülekedést. A levegő fullasztó és már többen rosszul is lettek. A levélhordók is rettenetesen túl vannak terhelve munkával. A vonatkések és az óriási anyag hosszan tartó szétosztása miatt a legverejtékesebb hajszával képesek 12 óra előtt az első postát elvégezni s jóformán pihenés nélkül foghatnak bele a másikba.”* De novemberre sem sokat változott a kép: *„Most már a hivatalos órák alatt valóságos ostromot intéz a heringekké összepréselt közönség a hivatal ellen. Az ostromnak több ablaktábla is áldozatul esett s most már szuronyos örök örködnek a hivatal épsége fölött s ennél fogva legfeljebb kétszer annyian szoronganak benn, mint amennyien beférnek.”*

A városi állapotok hírei bizonyára eljuthattak a Budapesti Magyar Királyi Posta és Távirada Igazgatósághoz, amely 1916 elején a városhoz intézett átiratában *„a kor igényeinek megfelelő postaépület”* építését ajánlotta, amennyiben a város erre a célra ingyen telket adományoz a főtéren vagy a főtérhez közel eső helyen. Jászberény vezetése is megállapította, hogy *„a posta mai elhelyezése a kívánalmaknak egyáltalán nem felel meg”*. A posta nyilvánvalóan egy önálló postaépület felépítésében gondolkodott a város által adományozandó ingyenes telken, a város azonban határozatában a telekadományozást elvetette, helyette viszont a városházi szárnyépület folytatólagos kiépítését tervezték, ahol egy épületben kaphatott volna helyet a posta mellett a rendőrség, a királyi és a városi adóhivatal, valamint a pénzügyőrség is. A rendőrség és a városi adóhivatal ekkoriban *„egészségre káros épületekben”* volt elhelyezve. A postahivatal áthelyezésének végleges megoldását a háború utáni évekre halasztották, amikor a postával egy hosszabb lejáratú bérszerződést szerettek volna kötni.

A városi infrastruktúra további fejlesztését szerette volna elérni Szombathy István képviselő, a közegészségügyi bizottság elnöke, aki felvetette egy városi műjéggyár létrehozását. A képviselő azzal indokolta felvetését, hogy az 1915/16-os téli szezon enyhése miatt a város nem tudta biztosítani a közegészségügyi szempontból is nélkülözhetetlen jégmennyiséget, ezért kénytelenek voltak 200 métermázsa műjeget vásárolni a városnak. Az indítvány végül elbukott a képviselő-testület ellenállásán. Az elutasító határozat indoklását az építkezés várhatóan magas költségeivel, a szakmunkáshiánnyal, de elsősorban a szükséges jégmennyiség beszerezhetőségének biztosíthatóságával támasztották alá. Szolnokon is működött ugyanis ilyen üzem, ahonnan az egész környék szükséglete fedezhető volt.

Az 1917-es háborús év

A város közvilágításában 1916 decemberében komoly zavarok adódtak. Mivel a város közvilágításáért egy személyben Fecske János vállalkozó volt a felelős, a város vezetése Engelman

Jenő személyében okleveles gépészmérnök szakértőt hívott a zavar okának kivizsgálására. A nyár közepére elkészült szakértői vélemény szerint a vállalkozó a telepet már 1911/1912-ben köteles lett volna bővíteni, és újabb gépi berendezésekkel ellátni. Emiatt a város 60 napon belül a telepbővítési tervei nyilvános bemutatására kötelezte Fecskét. Kiderült továbbá, hogy szerződése értelmében már 1915-ben köteles lett volna 4 darab fél éjjel égő utcai lámpatestet díjtalanul felállítani és üzemben tartani, hiszen „a 16 gyertyafényű magánlángok száma a 3 ezret az 1915. évben elérte”. Szintén az 1917. július 20-i rendkívüli képviselő-testületi ülésen tárgyalták a villanyvilágítással kapcsolatos takarékosági rendszabályokat, hiszen minisztériumi szintről a fűtőanyaggal való fokozottabb takarékoságot írtak elő. A városnak a közlő téli időszakra megfelelő mennyiségű szénrel kellett biztosítania az iskolák, a városháza és az adóhivatal fűtését, valamint a villanyvilágítás életben tartásához szükséges szénmennyiséget is be kellett szereznie. Elektromos áram termelésére a szénközpontot, illetve az Észak-Magyarországi Szénbánya Rt.-t kellett megkeresni a szűkös szénkészletekhez való hozzájutás reményében. Erre éppen ezekben a napokban érkezett 150 mázsa szén Fecske János vállalkozóhoz. Az iskolák, a városháza és az adóhivatal fűtéséhez szükséges mennyiségű szenet Halász László szénkereskedő már előjegyezte a város részére az Észak-Magyarországi Egyesített Kőszénbánya és Iparvállalat Rt.-nél. Ez nagyságrendileg 30 kocsi baglyasi és 10 kocsi József-aknai darabszenet jelentett.

A központilag előírt széntakarékosság következtében a villanyvilágítás korlátozását vezették be mind a magánfogyasztóknál, mind pedig a közvilágítás tekintetében. A takarékosági intézkedések alól kivételt csak az éjjeli műszakban is dolgozó ipari üzemek jelentettek, illetve részben a közhivatalok. Utóbbiaknál csak kérték a minél nagyobb takarékoságot, de a munka zökkenőmentessége érdekében semmi konkrétumot nem írtak elő. A közvilágítás esetében abban teljes volt az egyetértés, hogy közbiztonsági szempontból az egész éjjel égő utcai lámpáknál semmiféle korlátozás nem vezethető be. Ezzel szemben elrendelték, hogy a jövőben az ívlámpák csak a főtéren éghetnek, és ott is csak 20 óráig. A fél éjjel égő lámpákat viszont csak 21 órától lehetett felkapcsolni. Magánfogyasztóknál az áramfogyasztás idejét 18 és 22 óra közötti időszakra állapították meg. A megelőző 3 év fogyasztása alapján a kisebb magánfogyasztóknak 25%-kal, a közepes fogyasztóknak 35%-kal, a nagy fogyasztóknak pedig 45%-kal kellett csökkenteniük az áramfogyasztását. A szigorú rendszabályokat a hatóság ellenőrizte, és aki azokat nem tar-

Prusovszky Mária tanítónő volt a jótékonykodás egyik fő szervezője

totta be, az akár 2 havi elzárással, 600 korona pénzbüntetéssel, és az áramfogyasztás lehetőségéből való kizárással is büntethették.

A villanyvilágításért felelő vállalkozó már az előző évben szeretett volna emelni az áram árán. Ezzel kapcsolatban a város szakértői bizottságot állított fel, amely megállapította, hogy a Fecske János által kért áremelés indokolt, hiszen a vállalkozó költségei a háborús viszonyok közepette jelentősen megemelkedtek. A bizottság megállapította, hogy az elektromos áram előállításának költsége mintegy 95%-kal lett drágább 1913/14-hez képest, ezért az áremelést javasolták, amely a békekötést követő egy évig, de legkésőbb az 1920. december 24-ig tartó időszakra terjedt ki. A világítás céljából fogyasztott áram hektówattontként 6-ról 9 fillérré, az ipari áram ára pedig hektówattontként 4-ről 7 fillérré nőtt. Az áremelésért cserébe a város feltételeket szabott, amelyek nem teljesülése esetén az áremelést nem engedélyezték:

- az esetben, ha már csak 48 órára elegendő szénmennyiséggel rendelkezik, azt köteles villanyvilágításra fordítani
- ünnepélyes istentiszteletek esetén a templomi orgonához nappal is köteles áramot szolgáltatni
- a világítás zavartalan biztosításáról „jó gazda” módjára fog gondoskodni
- ha a malom üzemben van, nappal is köteles ipari áramot szolgáltatni az üzemek részére
- újra kell számoztatnia az utcai lámpákat, mert azok feliratai igencsak lekoptak, nehezen olvashatóak, így nem lehet egyértelműen megállapítani, melyik lenne a fél éjjel égő és az egész éjjel égő lámpa.

A háborús hadiszükségletek kielégítése és az egyre fokozódó nyersanyaghiány miatt előre látható volt, hogy a jászberényi templomok harangjainak kérdése sem fog sokáig függőben maradni. Az egri érsek, Szmrecsányi Lajos már 1915 őszén felajánlotta egyházmegyéjének – néhány kivétellel – az összes harangját. 1917 novemberében aztán megérkezett a szolnoki Császári és Királyi Építési Felügyelőség átirata, mely szerint – noha a városnak a nagyharang visszatartása érdekében tett felirata egyelőre nem járt eredménnyel – kérik a Nagytemplom tornya rézfedelének átadását. A város erre határozatában a következőket válaszolta: „A város a rézfedést leszedetni s a vasúthoz szállítva átadni kész, azonban Bíró Lajos vállalkozó építőmester, aki ezen munkálatok végzésére ajánlatot adott be, időközben a 29. honvéd gyalogezredhez Kelenföldre bevonult s a városban ez idő szerint egyetlen egy kisiparos sincs, aki ezen munkálatokat teljesíteni képes volna.” Emiatt kérték a felügyelőséget, hogy a szóban forgó mestert szabadságolják arra az időre, amíg a rézfödémet leszereli, és az új, ideiglenes födémet felrakja. A munkálatok elvégzéséhez a hadseregtől Bíró mester keze alá dolgozó katonai munkaerő biztosítását is kérték. Az év végén, 1917. december 20-án a cs. és kir. katonai építési felügyelőség vezetője járt a városban azzal a határozott szándékkal, hogy a Nagytemplom harangját levétesse és elvitesse. Indoklása szerint erre azért kerülhetett volna sor, mert a templomban egy lélekharang is volt. A helyzetet – és a Nagytemplom harangját – Erdős András plébános mentette meg, akinek a közbenjárására a katonai hatóság megelégedett azzal, hogy csak a szentkúti plébánia 190 kg-os harangját vitték el. Hogy ez a templom se maradjon harang nélkül, a plébános átvitette a Nagytemplom lélekharangját a leszerelt

harang helyettesítésére. Mindez azért is szükséges volt, mert a jászberényiek harangmentő feliratára a vallás- és közoktatási miniszter válasza az volt, hogy a Nagytemplom harangja csak akkor maradhat a helyén, amennyiben az a templom egyetlen harangja. Így pedig valóban csak egy harang maradt a Nagytemplomban. A hadsereg továbbra is kérte a nagytemplom rézfödémét, amelynek leszerelésére a város Piffkó Dezső építőmesterrel lépett kapcsolatba, aki hadba vonulása előtt Bíró Lajos társa volt. Tehát mégiscsak akadt a városban valaki, akivel meg lehetett oldani a munkálatokat anélkül, hogy Bírót hazahívták volna a frontról. A fentiek alapján világosan lehet látni, hogy a város és az egyház mindent megtett az egyház városi javainak megmentéséért, és ebben a kérdésben a legvégsőkig is hajlandóak voltak elmenni a hatóságokkal való „*packázásban*”. Szintén példaértékű, hogy akár időnyerési céllal, akár polgártársuk iránt érzett szolidaritásból – ha csak a munkálatok elvégzésének idejére is – haza szerették volna hívni a frontról Bíró mestert.

1917-ben jelentős kulturális adománnyal gazdagodott a város. Kele József, a jászsági származású és a világháborút is megjárt szolnoki ügyvéd ugyanis úgy rendelkezett, hogy halálát követően Jászberény városára száll az akkor 4 ezer kötetet számláló könyvtára, illetve egyéb tárgyi- és iratgyűjteménye. Az adományozó haláláig az általa addig beszerzett további kötetek is Jászberény városát illették. Mindezt pedig kiegészítette egy 10 ezer koronás összeggel, amelynek éves kamataiból a könyvtár további állománygyarapítását lehetett elérni, illetve a könyvek kezelőjének javadalmazására fordítani. Az adományozó okirat külön kiemeli, hogy a könyvtár mindenki számára akadálytalanul hozzáférhető legyen, „*tekintet nélkül társadalmi állására és műveltségi fokára*”. Kölcsönözni viszont csak azoknak lehetett, akik elegendő vagyonnal rendelkeztek a könyvekben keletkező esetleges károk megtérítésére. A kölcsönzés maximális időtartama 1 hónap, tudományos kutatás esetén 3 hónap volt. A könyvadomány mellé jártak a könyvek tárolására használt szekrények, illetve az olvasáshoz szükséges egyéb bútorzat is. A könyveken kívüli egyéb gyűjtött tárgyi adomány részét képezte például az adományozó világháborús fegyver-, okirat- és éremgyűjteménye, szintén a világháborúból származó 6500 db képes levelezőlap, de ide tartozott egy csikóbőrös kulacs Rózsa Sándor betyárbandájából, a szolnoki várból előkerült XVII. századi török gyűrű és két lakat, valamint egy ugyanott kiállított 20 fontos vas ágyúgolyó is. Csak az adományozó halála után 25 évvel lehetett tudományos kutatás alá vonni a Csitvári Krónikát, amely naplószerű feljegyzéseket tartalmazott. Ugyanebben az esztendőben, 1917 decemberében jelentette be 10 ezer koronás alapítványának indulását Erdős András plébános is, aki az alapítvány életre keltésének indoklásaként pappá szentelésének 25. évfordulóját, és szülővárosa iránt érzett, soha el nem múló hálája kifejezését jelölte meg. Az alapítványnak kettős célja volt: egyrészt a háború alatt és a leendő békekötés után még egy évig a városban élő hadiárvaik istápolása, másrészt pedig a mezőgazdaság fejlesztésének elősegítése. Utóbbival kapcsolatban a plébános azt szerette volna elérni, hogy évente 2-3 önálló kiskgazda utazzon az ország fejlett mezőgazdasági vidékeire, hogy ott tanulmányozhassák a modern mezőgazdasági eljárásokat, majd a megszerzett tudást és tapasztalatokat itthon gazdatársaiknak előadhassák. Amennyiben pedig valamilyen oknál fogva a gazdák utazása nem valósulhat meg, úgy évi 100-100 koronát a legszebb, saját nevelésű jászberényi ló, illetve szarvasmarha tulajdonosának ajánlott fel.

Már említettük, hogy Hulin Béla rendőrkapitány hadba vonulása miatt a háború elejétől Péntes Sándor látta el a városban a rendőrkapitányi teendőket. Azóta viszont már több mint

3 év eltelt, és Péntes bejelentette, hogy le kíván mondani a rendőrkapitányi pozícióról. A lemondásával kapcsolatos napirendet az 1917. december 17-i képviselő-testületi ülés tárgyalta, amelyen nem fogadták el a lemondást, amit azzal indokoltak, hogy Péntes Sándor a rendőrkapitányi teendőket a főügyészi munka mellett is képes elvégezni, és a rendőrkapitányi állás a meglévő tisztviselők közül mással nem helyettesíthető. A város anyagilag nem engedhette meg ugyanis magának, hogy más külső személlyel helyettesítsék az orosz fogságban lévő egykori rendőrkapitányt. Volt még egy érv az elutasítás mellett, mégpedig az, hogy „*a jelenlegi rendkívüli körülmények között személyi változás a közérdek szempontjából nem volna kívánatos*”. Az üggyel kapcsolatos vita során egyébként egyedül Halász Sámuel képviselő fogadta el a lemondás tényét, aki a helyettesítést egy ügyvédre bízta volna.

A háterszágban maradt nők megélhetése nem volt könnyű. Ezért és a hadra fogható katonák számának csökkenése miatt 1917-től a Jászberényben állomásozó 11. honvéd pótzászlóalj parancsnoksága az addig irodai munkán dolgozó férfiakat „nehezebb beosztásba” helyzete, helyükre pedig helybeli nőket vettek fel. 1917 augusztusában már 9 nő dolgozott az irodán, és még további női munkaerő felvételét is tervezték. Azonban ez az intézkedés is feszültségeket okozott a társadalomban, hiszen ezekre a helyekre megérdemelten pályázhattak volna a frontról tömegesen hazaérkező rokkant vagy amputált katonák, akiknek immár a háborús háterszágban kellett volna megtalálniuk megélhetési forrásukat. A háterszág azonban elítélhető módon nem viselkedett szolidárisan a rokkant frontharcosokkal, akik valójában a háterszágiakat védték attól, hogy az ellenség betörhessen akár erre a területre is. „*A rokkant szellemi munkásoktól irtóznak a hivatalokban, nem nézik jó szemmel őket*” – írta a berényi sajtó. Sokan tévesen úgy gondolták, hogy aki testileg sérült, az már szellemi munkára sem megfelelő munkaerő. Érdekes, hogy míg az irodákban elhelyezett nők havi 160-200 korona közötti keresetért dolgoztak, addig egy gimnáziumot végzett rokkant katona csak 100 koronáért tudott elhelyezkedni egy vidéki jegyzői irodánál, és még örülhetett, hogy egyáltalán alkalmazták. Az állam sem bánt nagylelkűen a katona férjüket elveszített hadiözvegyekkel. A részükre kiutalt támogatások nagyon szűkmarkúak voltak, inkább lehetett azt alamizsnának nevezni, mint nyugdíjnak. Egy hadiözvegy, akinek a férje legénységi állományban halt hősi halált, mindössze havi 9 koronára számíthatott, egy őrmester özvegye pedig 22 korona 50 fillérre. Ehhez jött még árvánként a 4 korona nevelési járadék. Összehasonlításképpen: ugyanezek a segélyösszegek a szövetséges Németországban 3-5-ször magasabbak voltak, mint Magyarországon.

A *Jászberényi Újság* című hetilap 1917. szeptember 16-i számában néhány sorban arról számolt be, hogy Jászberényben tanítóképző intézetet tervez alapítani a kormányzat. Ezt a hírt egy héttel később meg is erősítették, amikor immár címlapon jelenhetett meg a hír, hogy tanítóképző létesül a városban, amely néhány hét múlva meg is fog nyílni a Kossuth Lajos utcai állami elemi népiskolában. Kisebb nehézséget jelentett, hogy ezt az épületet ki kellett üríteni, hiszen itt addig a vöröskereszt kórháza működött. „*Mint halljuk, a jövő esztendőben már a Rákóczy úton lévő Elefánthy telep mellett palotát is építenek a tanítóképző számára és az intézet fogja a vasút felé vezető út fejlődését is biztosítani.*” Az 1917. december 17-i képviselő-testületi ülésen határoztak arról, hogy a jövőben milyen új iskolákat indítanak Jászberényben. Kezdetben egy fiú polgári iskoláról, egy leány polgári iskoláról és egy tanítóképző intézetről volt szó, amely három eshetőség közül a leány polgári iskola létesítésének gondo-

latát elvetették, hiszen Jászberényben az Egri Érseki Leánynevelő Intézetben ekkoriban már működött felső leányiskola, ami egyenrangú volt a polgári iskolával. Ennek fejlesztése során már párhuzamos osztályokat terveztek indítani, tehát ezen a szinten már felesleges lett volna egy újabb iskolát nyitni. Nem úgy a polgári fiúiskola és a „tanítónői képezde” esetében, amelyek megnyitását a város támogatta. Az intézet ideiglenes otthona – a kórház kiköltöztetése után – a Kossuth út 55. szám alatti Morgó népiskola lett, ahol az első tanévben 25 tanuló meg is kezdte tanulmányait. A tanítóképző elhelyezése ideiglenes volt, amelynek végleges működési helyéről csak „a háborút követő normális viszonyok helyreállítása után” lehetett szó. Viszont már ekkor tudni lehetett, hogy a Rákóczi út mentén 5 kataszteri hold 371 négyszögöl nagyságú hasznosítatlan terület várja a leendő építkezést. A háború utolsó periódusában induló tanítóképző első tanévei a rendkívüli viszonyok miatt nem voltak egyszerűek: sok átmeneti és ideiglenes megoldás akadt, hiszen a hadigazdaságra átállt ország szinte minden erőforrást elszívott az oktatás elől is. Az intézet első igazgatójának a minisztérium részéről Pinkert Zsigmondot nevezték ki, aki addig a kiskunfélegyházi állami tanítóképzőben tanított. A tanítóképző gyakorló iskoláját csak a háború után, 1919. október 10-én nyitották meg Halmos Péter igazgatása alatt, addig azonban a tanítójelöltek a város állami elemi népiskolájában, a római katolikus népiskolában, a református népiskolában és az izraelita népiskolában figyelhették a tanórákat és gyakorolhattak.

Az 1917-es háborús évben a lakosság ellátása – ha lehet – az előzőekhez képest is tovább romlott. Sokan nélkülöztek, nyomorogtak, éheztek. Továbbra is nagyon magas volt a gyermekhalandóság, és megoldatlan maradt a szegényebb lakosság tejjel való ellátása. 1917 második negyedében a 6 éven aluli korosztályból 108 gyermek vesztette életét. Nem mindenki élt azonban ilyen nyomorúságos körülmények között. Az egyes társadalmi rétegek közötti vagyoni és jövedelmi differencia egyre csak növekedett. Szép számmal éltek a városban olyan tehetősek, akik dúskáltak a javakban, sőt, a háborús viszonyok igazi vámszedői még tovább is gazdagodtak. A közgyűlés az ellátatlan városi lakosság részére a háború alatt mindvégig próbált beszerezni megfelelő mennyiségű élelmiszert. Ez 1917 júliusában például 120-130 vagon gabona (búza és rozs) beszerzésében realizálódott, melynek értéke elérte a 600 ezer koronát. Emellé még beszerettek 150 mázsa árpát, és 200-200 mázsa babot és kölest is. A beszerzett nagy mennyiségű élelmiszerkészlet raktározására az erre egyedül alkalmas központi iskola épületét jelölték ki, ahová egy raktárost, egy pénztárnokot és egy ellenőrt is alkalmazásba kellett venni. Raktárnoknak és pénztárnoknak egy személyben Friedvalszky Ferenc községbíró, helyettes közgyámot jelölték ki, míg ellenőrnek Bartha Bélát tartották alkalmasnak. A gabona átvételéhez szakértőt is kirendelt a város Leitersdorfer Dávid személyében, aki minden átvett mázsa gabonáért 20 fillér jutalékban részesült, kiváltva ezzel a szociáldemokraták éles nemtetszését.

Ekkoriban már minden fontosabb közszükségleti cikket hivatalosan csak jegyre lehetett kapni. Ezek a jegyek általában csupán „*címzetes*” jegyek voltak, hiszen árut az idő előrehaladtával egyre ritkábban tudtak kiadni értük. Vágyakozva nézték a berényi átlagemberek, amint vasúton társzekér-számra érkezett a dohány a helyi dohány nagyítózsédre, ami az elosztás furcsaságai következtében sehogy sem akart megjelenni az árusoknál. Sokan tudták, hogy a kiváltságosok előre elkészített csomagokban kapták a dohányt, de uzsorakamatok mellett illegális dohány lánckereskedelem is kiépült a városban. Az a hír is közszájon forgott, hogy a

dohány nagy részét egyéb jutalék ellenében adták ki, olyan kincset érő áruk fejében, mint például a tojás, a tej, a túró vagy a vaj. A dohányosztásnál az átlagembernek órákig tartó sorban állás, tülekedés, „öklöződés” után lehetett némi dohánytermékhez hozzájutnia.

1917. szeptember elejét írtak a kalendáriumok, amikor már több mint két hónapja nem érkezett egyetlen cukorszállítmány sem a városba (miközben a közeli cukorgyárak szennyvize rendszeresen elárasztotta és megmérgezte a Zagyvát). Kincset érő termék lett a szappanból is: ebből a jegyrendszer szabályai alapján havonta legfeljebb 1 kg járt a család nagyságától függetlenül. Pedig háztartásonként – a legnagyobb takarékoság mellett is – legalább 4-5 kg-ra lett volna szükség. Az így kiadott szappan is csak silány minőségű, ún. hadiszappan volt, amelynek minimális zsírtartalma miatt a ruhák tisztítása vagy mosása szinte teljesen lehetetlen vállalkozásnak bizonyult. Természetesen akadtak a városban olyanok, akik bőségesen rendelkeztek háziszappannal, ám mivel ennek a terméknek az esetében nem vezették be a rekvirálást, az elosztás korántsem volt egyenlő mértékű. A piacon szinte minden méregdrága volt, ám „ha a jámbor vevő a magas árat kifogásolni meri, özönlik a szó: ne egyen”!

Húshoz jutni sem volt egyszerű feladat. A város állatállománya már a háború első felében jelentősen megcsappant, és a helyzet egyre csak tovább romlott. „A mészárszékek előtt az aszszonyok egymást kínozzák és számtalan esetben láttunk egyik-másik szegényebb nőt elaléltan vándorogni el a negyed- vagy fél kilogramm hússal a mészáros üzlete előtti csataterről.” Az induló tanítóképző növendékei például úgy próbáltak segíteni magukon, hogy egyik tanáruk, Berzátzky László vezetésével kijártak a Fehértői temető mögötti területre békát fogni, hogy végre húshoz jussanak. Húshoz jutáshoz még a város környéki 52 ezer ha-nyi vadászterületen élő bőséges vadállomány nyújtott volna lehetőséget, de az úri vadászatok zsákmányából való részesedés a köznép számára inkább csak álom maradt. Pedig az 1917-es vadászidényben különös bőséggel fordult elő nyúl, fácán és fogoly az érintett területen.

A bevezetett háborús rendszabályokat sokan próbálták figyelmen kívül hagyni, kijátszani. A kihágásokat elkövető polgárok nevei mellé általában 10 és 50 korona közötti nagyságrendű büntetés került. A leggyakrabban előforduló kihágások ekkoriban a következők voltak: lisztpazarlás, szalonna árdragítás, sertés árdragítás, szappancsempészsés, zsírkészlet visszatartása, cipő árdragítása, piaci rend be nem tartása, mezőgazdasági kihágás. A nélkülvő lakosság – többször kiegészülve szabadságukat töltő vagy szökött katonákkal – úgy próbált magán segíteni, ahogy tudott: az egész jászberényi határban, de kiemelten a belső szőlőkben jellemzővé vált az orvvadászat, de rendszeresen megdézsmálták a veteményeket, főként a kukoricát és a burgonyát is.

Az 1917-es esztendő egyik legnagyobb jászberényi botránya volt Einhorn Emilné szállító óriási gabona- és lisztcsempészesi akciójának napvilágra kerülése. Ő – tőkeerős vállalkozóként – mintegy 120 mázsa gabonát vásárolt fel illegálisan jóval a hatóságilag maximált ár felett, sőt ennek egy részét a berényi és a jásztelki malomban meg is öröltette, az illegális cselekedethez szegény emberektől vásárolt őrlési igazolványokat. A felhalmozott gabonát és lisztet (amely 20-30 család egész évi szükségletét fedezte volna) a fővárosba akarta szállítani, ahol a „*hadi milliomosok*” egy mázsa lisztért akár 800-1000 koronát is megadtak. A feltűnés elkerülése végett a szállítmányokat bútorszállító kocsikra rakták egészen addig, amíg az egyik ilyen szállítmánnyal le nem buktak. Einhornné azt állította, hogy amit elkövetett, az nem bűn, hiszen ő csak kiterjedt pesti rokonságát akarta ellátni

élelmiszerral. A szállítmányokat egyébként testvére, Krémer Jánosné, született Neuwirt Cecília várta Budapesten.

Ekkoriban szedte gyanútlan és jóhiszemű áldozatait a soproni Corvina nevű cég, amely azzal hitegette az embereket, hogy kiterjedt nemzetközi kapcsolatai révén híreket tud szerezni eltűnt vagy hadifogoly katonákról. Jászberényben is sokan voltak, akik mindent megadtak volna, hogy halljanak valami biztosat hozzátartozójukról, akiről már régóta semmiféle információval ne rendelkeztek. A soproni cég azzal hirdette magát, hogy csak ki kell tölteni egy (német nyelvű) űrlapot a keresett katona adataival, majd azt megküldeni a címükre. Válaszként azonban már egy újság fél évre szóló előfizetésére hívták fel az érintetteket, azzal indokolva az előfizetést, hogy majd abban benne lesznek a keresett hozzátartozóról szóló információk. Az újságban azonban csak a hivatalos veszteségi lajstrom adatait adták meg, amelyek egyébként is bárki számára ingyenesen hozzáférhetőek voltak a közigazgatási hivatalokban. Így csaltak ki a jóhiszemű és kétségbeesett emberektől 7 korona 88 fillért.

Talán ezek az ügyek sarkallhatták arra az egyik jászberényi újságírót, hogy 1917 szeptemberében papírra vesse „Közállapotaink” című cikkét. „Úgy érezzük, a mai háborús viszonyok között az embereket valami különös szellem, a mindenáron való, gyors meggazdagodás utáni vágy hajtja és űzi. Minden ember azt képzei, hogy ha most, a háborús körülményeket ki nem használja, meg nem gazdagodik, akkor örökre szegény ember marad.” Példák sorát említette, amikor a gazdák kicsalták a pénzt az emberek zsebéből, de az áru szállítása már elmaradt, vagy a kifizetettnél kisebb mennyiséget szállítottak le. De említette a cikk azt a fűszerkereskedőt is, aki felvásárolta a Jászberényben kapható összes paradicsomot, majd azt máshol értékesítette, amely akció után nem maradt a városban paradicsom. A háború okozta elszegényedésről a következőket írta: *„Látunk koldusokat, látunk lerongyolódott hadi özvegyeket, félig felöltözetlen mezítlábas hadiárvékat az iskolába menni. Látunk rongyos asszonyokat üres kezekkel és kosarakkal a piacon ácsorogni órák hosszát, sőt éjjel is a mézsárszék előtt egy falat zsírért és nincsen segítő kéz. [...] Látunk rongyos embereket, akik a vagyonban, a boldogságban dúskálnak és még mindig többet és többet akarnak összeharócsolni. [...] Segítsünk nyomorgó embertársainkon, mert ha nem, az megbosszulja magát!”* Már csak alig több mint egy év volt hátra a forradalomig. Ehhez, és az ezt követő 133 naphoz – már a katonák hazaérkezése előtt – bőven megvolt a gyúanyag Jászberényben, így nem kell csodálkozni azon, hogy elkeseredésükben sokan csatlakoztak a *„mindent megváltoztatni”* forradalmi eszméihez.

Az 1918-as háborús év

A város közgyűlésének 1918. június 10-én lezajlott ülésén úgy nézett ki, hogy végre tartós megoldás születhet a város villanyvilágításának kérdése körül. Fecske János vállalkozó ugyanis bejelentette, hogy a szolgáltatással kapcsolatos szerződésének valamennyi jogait és kötelezettségeit hajlandó átruházni egy három helybeli pénzintézet által alapítandó *„Jászberényi Gőzmalom és Villanytelep Rt.”* nevű részvénytársaságra, amelynek tagjai a Jászvági Hitelintézet és Takarékpénztár Rt., a Jászberényi Gazdasági Takarékpénztár Rt., és a Gazdák és Kereskedők Bankja Rt. lettek volna. Azért használunk feltételes módot,

mert az Rt. ekkor még nem létezett, csak mint ötlet merült fel annak létrehozása 1,5 millió korona alaptőkével. A villanyvilágítás terén azonban érdemi előrelépés nem történt, mivel 1918. október közepén továbbra is komoly szolgáltatási zavarokról érkeztek hírek a városból, és a szolgáltató sem változott. Általános jelenség volt, hogy az áramszolgáltatás legkésőbb 23 órakor, de időnként még korábban megszűnt, ami elsősorban a kórházi ellátásban okozott komoly fennakadásokat. A szolgáltatást továbbra is a kezében tartó Fecske János vállalkozó azzal magyarázta a gondokat, hogy nincs elegendő szén, illetve a villamos telep meghibásodó gépeit a háborús körülmények miatt komoly utánajárással sem lehet gyorsan kijavítani. A jászberényi sajtó ellenpéldának Vallus István malomipari vállalkozót említette meg, akinek a malma a háború során szénhiány miatt addig még egyetlen percre sem állt le. De még mindig sokan akadtak a városban, akik szénrel fűtötték otthonukat, tehát a szén beszerzése nem volt lehetetlen vállalkozás. *„Ezzel szemben Jászberény városa dédelgeti a villanytelep vállalkozót, ad neki kölcsön 250 métermázsa szenet, nemhogy befolyásával oda hatna, hogy a világítás akadálytalan legyen. [...] Közben pedig az éj sötétjében és a füstös gyertya mellett – ha ugyan van – szedi a halál áldozatait” – utaltak a kórházi körülményekre és az otthonukban ápoltak nehézségeire. 1918. október 25-én például több mint egy óra késéssel kapcsolták fel a közvilágítást Jászberényben, mert a meghibásodott generátor helyett nem állt rendelkezésre működőképes tartalék gép. Ekkor „az utcán kétségbeesett szaladgálás volt gyertya és petróleum után, mert nem volt bizonyos, hogy lesz világítás”.*

Noha a jászberényi lakosság élelmiszerral való ellátása már évek óta komoly problémát jelentett a városnak, 1918 késő nyarán – kora őszén Jászberény mégis felvállalta osztrák gyerekek 6 hetes jászberényi nyaraltatását. Ausztriában – nem mezőgazdasági jellegű terület lévén – a magyarországinál is komolyabb ellátási nehézségek jelentkeztek, a hátszág nélkülözése pedig az ittenit is felülmúlta. Ezért határoztak úgy a városban, hogy – csatlakozva IV. Károly kezdeményezéséhez – a gyermekek iránti szolidaritás jeléül egy csoport nélkülöző osztrák gyermeket fogad be a város. A gyermekek fogadásának fő szervezője Bartha Béláné, a Bercsényi úti állami iskola igazgató tanítónője és Prusovszky Mária tanítónő voltak. A polgármester rájuk bízta a gyermekek elhelyezésének és ellátásának kérdését. A szervezés nagy munkájában segített a Jászberényi Nőegylet is özvegy Hrabéczy Imréné vezetésével, de a jótékonykodásból kivette a részét Fecske János vállalkozó is, aki a vendégek részére lehetővé tette a fürdő használatát, majd az utolsó 27 főnyi csoport gyereket egy éjjelre vendégül is látta. Sajnos egy gyerekkel kevesebb utazhatott haza Ausztriába, mint amennyi Jászberénybe érkezett, hiszen egy 8 éves kislány, Gribler Hilda időközben elhunyt az Erzsébet Kórházban a magával hozott betegség következtében. Édesanyját, egy gyári munkás hadiözvegycéget táviratban értesítették gyermeke haláláról. Az özvegy részére a helyi nők kisebb gyűjtést is rendeztek. 1918. szeptember 13-án búcsúzóul az osztrák gyerekek szép búcsúdalok mellett a magyar himnuszt is elénekelték. Ezután sokan kísérték ki őket a vasútállomásra, ahová a gyermekek boldogan vihették magukkal a vendéglátó város által biztosított kincseket: fehér kenyeret, foszlós kalácsot és tarhonyát. *„Nagy és határtalan a gyermekek iránti szeretet a mi városunk lakóinak szívében, mert ha éhező gyereket lát, utolsó falatját is megosztja vele!*

A gyerekek meghívva, a hála könnyeitől ragyogó szemmel és a visszatérés reményével mentek el tőlünk.” Az ezt követő időszakban garmadával érkeztek Ausztriából a szülők hálaalközlő levelei, hogy gyermekeik testben és lélekben megerősödve tértek haza.

Ekkor, a háború utolsó évében, az 1918. március 11-i képviselő-testületi ülésen tárgyalták először, hogy „*a m. kir. igazságügy miniszter megfontolás tárgyává kívánja tenni a jászberényi királyi törvényszék visszaállításának kérdését*”. A költségekhez a városnak is hozzá kellett volna járulnia. 1918. június 10-én kelt határozatában a város úgy nyilatkozott ezzel kapcsolatban, hogy a költségekhez hozzájárulni a továbbiakban már nem tud, ennek indoklására pedig felsorolták, hogy a megelőző években Jászberény erőn felül teljesített a kulturális és egyéb állami célokra irányuló hozzájárulások terén:

- 1909-ben az újra felállítandó törvényszék költségeire (a kir. járásbírószáki épület kibővítésére és átalakítására) a város már felajánlott 50 ezer koronát, amit a miniszter el is fogadott. 1918-ban ezt az összeget már csak kölcsönből tudták előteremteni erőn felül.
- A laktanya építésére annak idején 360 ezer koronát fordítottak, amelynek értéke 1918-ban 1,5 millió korona volt.
- A m. kir földműves iskola felállítására 210 kh földet adtak, amelynek értéke 700 ezer korona volt, sőt az iskola tanulóinak részére 60 ezer korona alaptókével alapítványt is létrehoztak.
- A méntelepi telek 15 kh területét (értéke 90 ezer korona) díjtalanul adták át.
- Iskolákra évi 70 ezer koronát költött a város.
- A tanítóképző részére 500 ezer korona értékű telekkel járultak hozzá.
- Több belterületi és tanyasi iskola részére adtak telkeket.
- A járásbírószáki épületét 120 ezer koronáért adták át a kincstárnak, melynek akkori értéke 1 millió korona volt.
- A fenti kiadások miatt a város 1918-ban 131% pótdóval volt terhelt.

Az 1918. július 1-jei városi képviselő-testületi ülésen választották meg a város új rendőr alkapitányát a kolozsvári Hübschl Károly rendőrfogalmazó gyakornok személyében. Összesen hat fő pályázott a posztra, amelyek közül a törvény által előírt képesítéssel három pályázó rendelkezett. Közülük Csikó Sándor ügyvédjelölt 10, a gyöngyösi Vastagh Zoltán ügyészségi megbízott 13, Hübschl Károly pedig 73 szavazatot kapott a lehetséges 96-ból. A jászberényi Belezna Zoltán végül visszalépett, a szintén jászberényi Pihorik Antal és Juhász Ny. János pályázata érvénytelen volt megfelelő végzettség híján. Rendőr alkapitánya tehát már volt Jászberénynek, viszont a hivatalban lévő rendőrkapitány továbbra is orosz hadifogságban sýnylódott. Időközben, 1915 augusztusában született meg ifj. Hulin Béla, aki részére méltányosságból – visszamenőlegesen – évi 200 korona családi pótlékot állapított meg a közgyűlés.

1918-ban több esetben is felmerült a vasút modernizálásának kérdése. Annak, hogy a Pesti Hírlap közgazdasági rovatában apró betűvel írtak arról, miszerint a Magyar Bank és Agrárbank villamosított vasutat tervez a Jászországba is a Jászberény és a főváros közötti közlekedés meggyorsítására, a városi közgyűlés anyagába nem maradt nyoma. Ez inkább csak afféle ötlet szintjén kerülhetett szóba. Az 1918. május 2-i városi közgyűlésen viszont már egy 120,1 km hosszú helyi érdekeltségű vasút háború utáni kiépítéséről tárgyaltak Jászberényben. Úgy kalkuláltak ugyanis, hogy a hadvezetőség tulajdonában lévő, a háború után felszabadu-

ló ún. mezei vasutakból Jászberény is kérvényezhetne sínanyagot és 200 vasúti kocsit. Az ülésen Siklósi István főmérnök révén be is mutatták a város és határának térképét a tervezett mezei vasúthálózzattal. A térképet száz példányban sokszorosították is. A szóban forgó vasút első, 29 km hosszú szakaszának nyomvonala a következő lett volna: a Hajtáig a Kátai úton át; Tőtevény szélén a Szelei útig, a Szelei úton a városba a Mária utcán a vasútállomásig. A második, 4,8 km-es szakasz a Kátai út neszúri sarkától a város erdeje melletti dűlőúton vezetett volna a Szelei útig. A harmadik szakasz részei lettek volna többek között a vasútállomást az Apponyi térrel összekötő szakasz, de el lehetett volna jutni vasúton a Vásártértől Jásztelek, illetve Jákóhalma határáig, vagy az Apponyi tértől a Gyöngyösi úton át Árokszállás határáig. Az árokszállási határtól lett volna leágazás Jászágó, illetve Jászdózsa felé is. Az egyik leg-hosszabb, 22 km-es szakasz a Szelei úttól a Szolnoki úton át az újszászi határig terjedt volna. A nagyszabású tervek a háborús vereség miatt végül tervek maradtak, hiszen a hadsereg által kiépített mezei vasutak szinte mind idegen országokban maradtak vagy oda kerültek.

A városi közgyűlés 1918. március 26-i ülésén tüntették ki Bugyi László jászberényi lakost, „*aki részére IV. Habsburg Károly király küldött 500 korona készpénzt és egy királyi monogrammal ellátott ezüst órát azért, mert a harctereken nyolc fia és egy veje harcolt s így ritka az olyan apa, mint ő, aki azzal dicsekedhetik, és pedig joggal, hogy a magyar haza védelmében az ő családja nem a közönséges mérvben vette ki a részét, hanem úgy, hogy azt még a koronás magyar király is figyelembe véve, legfelsőbb megemlékezésével is honorálta*”. A m. kir. 11. honvéd pótzászlóalj közben továbbra is a „huszár laktanya” területén állomásozott, és folytatta a hadköteles férfiak kiképzését. Az 1918. június 10-i közgyűlésen a város átiratban kérte a katonaságot, hogy „*a dinamitrobbanás áldozatainak oszlopa körül létesített állásokat betemetni szíveskedjenek*”. Ugyanezen a közgyűlésen intézkedtek arról, hogy egy, a város tulajdonában lévő 80 négyszögöl nagyságú területet biztosítanak a katonaság részére „*a közelharc kiképzéshez szükséges ún. Hindenburg-állás kibővítéséhez*”. A megállapodásban szerepelt, hogy a terület nem árkolható, csak drótakadályokat lehet emelni rajta, és csak a helyben állomásozó honvédség részre használható. Már nem sok volt hátra a háborúból, amikor 1918. szeptember 22-én a Margit-szigeten sor került a rokkant katonák népünnepélyére. Aki élt és mozgott a városban, és valamilyen mérvű szolidaritást érzett ezekkel az emberekkel, illetve pénzével vagy akár csak jelenlétével támogatni kívánta őket, az jelen volt az eseményen. Vasárnap délután 14–20 óra között mintegy 4 ezer berényi lakos jelent meg a helyszínen, „*csak úgy özönlött Jászberény népe a szépen feldíszített Margit szigetre*”. Itt lehetett igazán szembesülni a háború következményeivel, amikor együtt láthatták az emberek a sok félszemű, féllábú vagy félkarú hadirokkantat. Az eseményen a helyben állomásozó 11. honvéd pótzászlóalj zenekara is játszott, utána jótékony vásárra került sor. Később, késő este az egyetemi ifjúság rendezvénye kezdődhetett el a Lehel szálloda emeleti helyiségében. A rokkant katonák népünnepélyének védnökei Bathó Jánosné és Weisz Istvánné voltak. A város tehetősebb polgárainak illő lett volna az itteni megjelenés, és sokan tiszteletüket is tették, sőt a felülfizetők létszámát gyarapították. Sajnos nem mindenki érezte úgy, hogy jelen kellene lennie és támogatnia kellene a rendezvényt: főként az ún. hadimilliomosok és a katonaság alól felmentettek közül hiányoztak többen. Velük kapcsolatban már a hamarosan bekövetkező forradalom vérmérsékletének hevességével írta a *Jászberényi Újság*: „Megérdemelnék, hogy azok névsorát közöljük,

akik nem küldték el koronáikat és akik távollétükkel tüntettek, de mi ezt nem tesszük, eljön még az idő, mikor a számonkérő szék elé állítják őket.”

Az antant szorításában egyre fokozódó nyersanyaghiány miatt a már korábban elvitt harangok után az egyház újabb nyersanyagként felhasználható értékei kerültek veszélybe.

1918 kora nyarán a Magyar Szent Korona Országainak Fémközponti Rt. kiküldötte megjelent Jászberényben, és leszereltette majd lemérette a templomok orgonasípjait: ezek közül a Nagytemplomé 212,35 kg-ot, a Szentkúti plébániáé 17,1 kg-ot nyomott. A mérés után az orgonasípokot visszaszerelték. Időközben Erdős András plébánosnak sikerült elérnie, hogy addig nem vihették el ezeket, amíg az egyház pótsípokat nem kap. A város vezetése 4 havi haladékot kért és kapott a Fémközponttól, amely haladék 1918. november végéig szólt. A határidő lejárta után az orgonasípoknak a vasúthoz való szállítását a város saját költségén ígérte megtenni – mintha előre sejtették volna, hogy már csak ez a kis idő kell, és vége a háborúnak, az orgonasípok elszállítása pedig okafogyottá válik. A biztonság kedvéért közben megindították az orgonasípok egyházi védnökségi eljárását a vallás- és közoktatási miniszternél, amit azzal indokoltak, hogy „*a nagytemplomi orgona zenei beccsel bír s az egész egyházmegyében csak az egri kiválóbb nála*”. Ezután 1918. július 1-jén megérkezett a cs. és kir. Katonai Építési Felügyelőség átírata arról, hogy a plébániatemplomot műemléknek nyilvánították, így annak toronytetejére immár nem vonatkozott a hadiszolgáltatási törvény. A háborút tehát a Nagytemplom tornya, orgonái és harangjai is túléltek. De ehhez – amint láttuk – nem kevés utánajárára volt szükség.

Időközben a jászberényi Erzsébet kórház épületei felett is eljárt az idő, és azok sürgős felújításra szorultak. „*Az Erzsébet kórház a mai épületeivel a közegészségügyi követelményeknek és viszonyoknak nem megfelelő. Am ilyen kórházat a város a saját költségén nem képes felépíteni.*” Ezért a város közgyűlése 1918. május 2-án úgy határozott, hogy a kórház összes ingatlanvagyonát a belügyi kormányknak ajánlja fel azzal a kéréssel, hogy állami pénzből egy 200 ágyas új kórház létesülhessen Jászberényben, amelyben helyt kapna belgyógyászat, sebészet, bőrgyógyászat, bujakóros-, tüdőbeteg-, elmebeteg- és több fertőző beteg pavilon is. Az új kórházhoz fertőtlenítő épület, a szükséges igazgatási és melléképületek is épültek volna. A kórháznak az államra való átruházását a város a háborús viszonyok kiszámíthatatlanságával indokolta, amely viszonyok közepette az építőanyagok ára állandóan változott, ennek következtében előzetes költségvetést készíteni nem lehetett, és az esetleges államsegély elnyerése is igen nagy idővesztéssel járt volna. A város kikötötte, hogy amennyiben az állam a kórházat bármikor megszüntetni tervezte, abban az esetben az ingatlanvagyon vissza kellett adni Jászberény részére, hogy a város a kórházat továbbra is fenntarthassa. A város infrastrukturális fejlesztésének körébe tartozik még, hogy a háború utáni időszak „*legelső feladataként*” fogalmazták meg a csatorna- és vízvezeték kiépítését „*a közegészségügy előbbvitelére*” érdekében. Ez fontos és immár elodázhatatlan feladatként jelentkezett. A háborús viszonyok miatt ekkor azonban csak a műszaki tanulmányozás és a helyszíni felvételek voltak lehetségesek.

1918. október elején az addig csak szórványosan előforduló „*spanyol betegség*”, a spanyolnátha immár teljes erővel támadta a város lakosságát. Ennek következtében október 11-én be kellett zárni a város összes iskoláját. Eleinte haláleset nemigen fordult elő, de a járványt komolyan kellett venni, mert „*ha a nép között üti fel a betegség a fejét, a mi népünk között,*

aki csak a legritkább esetben szokott orvost hívatni, fájdalmas következménye lehet a járványnak” – írta a *Jászberényi Újság*. Ugyanez a sajtótermék aktuális számaiban leköszölte a betegség legfontosabb tüneteit és a megelőzés lehetséges módozatait. Megbetegedés esetén az átlagember a jászberényi kerületi munkásbiztosító pénztár orvosaihoz (Gere, Firiczky János és Neumann Lipót) fordulhatott segítségért. Október végére már jelentősen megnőtt a spanyolnátha jászberényi halálos áldozatainak száma.

Ugyanebben az időben feljelentés érkezett a rendőrséghez, amely szerint a megnövekedett esetszámot ellátó helyi temetkezési vállalkozások jelentős áremelésekkel sarcolták meg az embereket. Emiatt Hübschl Károly rendőr alkapitány elrendelte, hogy 20%-nál nagyobb hasznot egy temetkezési vállalkozó sem számolhat el temetésenként. Jellemző, hogy a kirobbant botrány kapcsán a temetkezési vállalkozók azzal védekeztek, hogy nem is miattuk, hanem az egyházi szolgáltatások magas ára miatt emelkedett meg jelentős mértékben a temetések ára Jászberényben.

Noha Tisza Istvánnak a háború elvesztéséről elmondott beszéde 1918. október 17-én hangzott el, a piavei olasz frontáttörés pedig csak október 29–30-án történt meg, a *Jászberényi Újság* már az október 6-i cikkében a háború közeljövőben várható befejezéséről cikkezett. Úgy vélték, hogy a központi hatalmak hajlanak Wilson amerikai elnök 14 pontjának elfogadására, és ezzel mielőbb megkezdődhetnek a béketárgyalások is. A fegyverszünet napján, 1918. november 3-án megjelenő *Jászberényi Újság* így írt: „*A békéről beszél ma minden ember. A kis gyermekek az utcán, az asszonyok a piacon, ahol összetalálkozik három ember, nem vetődik fel más tárgy, mint a régóta várt és közeledni látszó béke megbeszélése [...] A Jászberényi Újság is elhagyta a háborúról ezidáig közölt rovatot, mert hiszen már nagyon régen nem érdekel senkit a háború, csak a béke kötötte le mindenki figyelmét. [...] Béke! Amilyen harciasan hangzott el az 1914. évben a háború kiáltás, olyan erővel tör elő ezek és százezrek torkából a béke kiáltás.*”

A város lakói a fronton

Az I. világháborúról szóló fejezet nem lenne teljes, ha nemoznánk azokról a katonákról, akik innen kerültek ki a harcerekre, illetve nem lenne szó azoknak a katonai alakulatoknak a háborús eseménytörténetéről, amelyekbe a berényi férfiakat besorozták. Ebből a szempontból az I. világháború jászberényi krónikájának tartalma kettős, hiszen maga a város is élte mindennapjait a hátszágban – igaz, a fronton lévő férfi lakosság nélkül –, miközben polgárainak színe-java messze földön harcolt és vérzett el kegyetlenebbnél kegyetlenebb harcerekben.

A jászberényi katonákat a legnagyobb számban a m. kir. Budapesti 29. honvéd gyalogezredhez, illetve a cs. kir. 68. közös gyalogezredhez hívták be katonai szolgálatra, de lényegében ugyanaz a behívási arány volt érvényes az egész korabeli Jász-Nagykun-Szolnok vármegyére is. Előbbi ezrednek a III. zászlóalja Jászberényben állomásozott a háború kitöréséig, míg utóbbinak az I. zászlóalja működött Szolnokon. Az egykor Jászberényben felállított cs. és kir. Jászkun 13. huszárezred ekkor már inkább csak nevében, illetve hagyományait, múltját tekintve volt jászkun, hiszen ez az alakulat ekkor már a Dunántúlon, közelebbről Székesfehérváron és Tolnán állomásozott, noha a Jászság lovas katonai szolgálatra alkalmas férfi lakosságának egy részét még mindig ehhez az alakulathoz sorozták be. Jászberényieket azonban már viszonylag

csekély számban találunk közöttük. Ennek az ezrednek a „tulajdonosa” Vilmos, a német birodalom és Poroszország koronahercege volt, akinek a nevét is viselte az alakulat. A kötet elkészítésekor úgy gondoltuk, hogy a jászberényi katonák háborús megpróbáltatásait a 29. honvéd gyalogezred (és ennek népfőlkelő testvérezrede) harci eseményeinek követése kapcsán mutatjuk be, hiszen ez az alakulat egyrészt nem a közös hadsereghez tartozott, hanem nevében is honvéd gyalogsági ezred volt, másrészt pedig egyik zászlóalja Jászberényben állomásozott a volt „huszár laktanyában”. Míg a közös hadseregben a német volt a vezényleti nyelv, addig a honvédségnél (így a 29-eseknél is) magyarul hangzottak a vezényszavak. Hogy ki hová, milyen katonai alakulathoz került, azt a sorozásnál 1912 óta sorshúzással döntötték el, ahol egy számot kellett húznia mindenkinek. A hadköteles férfiakat 13-as csoportokba osztották: a 4-es, 8-as és 13-as sorszám jelentette a honvédségi besorolást, a többi sorszám pedig a német vezényleti nyelvű közös hadseregbe kerülést.

A 29. honvéd gyalogezred előtörténetéhez tudni kell, hogy a háború 1914-es kitörése idején ez az ezred a frissen felállított alakulatokhoz tartozott, amely az 1912. évi XXXI. tc. értelmében jöhetett létre. A hadsereg átalakítása kapcsán ekkor engedélyezték – a nagyobb bizalom jegyében – a honvéd tüzérség felállítását, illetve azt, hogy az addigi 28 mellé újabb 4 honvéd gyalogsági ezredet állíthassanak fel. Vagyis a magyarországi honvéd gyalogezredek száma ezzel elérhette a 32-t, összesen 97 zászlóaljjal: ezek közül kapott egy zászlóalj elhelyezést a berényi laktanyában. Az ezredtörzs 1912. október 1-jén állt fel Magyar Lajos ezredes vezetésével. Az ezred jászberényi III. zászlóalja valójában a gyulai 2. honvéd gyalogezred III. (jászberényi) zászlóaljából létesült 4 századdal, míg az I. és II. zászlóalj Budapesten állomásozott 3-3 századdal. Az alakulat hadkiegészítő területe az 1. és 2. honvéd gyalogezred területéből alakult ki: az új ezred zászlója alatt gyülekezett a Jászság, valamint a Kis- és Nagykunság legénysége, vagy ahogyan akkoriban mondták, „*a magyarság színe-java*”. Az egész ezred gyakorlatilag „színmagyar” alakulatnak számított, ami azért nem volt általános az akkori Magyarország területén, ahol a magyar etnikum részaránya (a zsidóságot is beleértve) mindössze 54,5% volt. Az ezred magyar etnikai jellege nagyrészt a háború folyamán is megmaradt, bár a nagy élőerő veszteségek miatt annak elhúzóásával már megjelentek a más etnikai területről származó nemzetiségi katonák is a soraikban. Tény, hogy az ezred teljes szervezete még véglegesen ki sem alakult, amikor kitört a háború, amely hamarosan világháborúvá szélesedett. A 29-es jászberényi katonáknak az 1914-es háborús évben előbb a szerb fronton kellett megállniuk a helyüket, majd 1915 elejétől 1918 márciusáig az orosz fronton teljesítettek szolgálatot, hogy a háború végére – egy horvátországi kitérő után – az olasz fronton fejezzék be a harcokat. Tudni kell, hogy a háború kitörésével – az érvényben lévő honvédelmi törvény alapján – felállították a békeidőben inaktív 29. népfőlkelő ezredet is, amely ugyan „testvérezrede” volt a 29-es „*tábor*” ezrednek, mégis gyakran más és más frontszakaszon vetették be őket. Az 1914-es mozgósításkor összesen 30 népfőlkelő ezredet állítottak fel a Magyar Királyság területén. A népfőlkélok általában idősebb legénységgel rendelkeztek, de az az elgondolás hamar, már a háború kezdetén szertefoszlott, hogy őket majd csak a könnyebb helyeken, például objektumórzés keretében alkalmazza a hadsereg. Jó példa erre, hogy a 29-es népfőlkelőket 1915–1916 folyamán bevetették a hírhedt Doberdó frontszakaszon is, amely egy katona számára egyenlő volt a halálos ítélettel.

Az Osztrák–Magyar Monarchia részét képező Magyar Királyság – benne a jászberényi katonákkal és hátszói polgárokkal – belekeveredett egy helyi háborúnak induló konfliktusba,

amely a szövetségi rendszerek korábbi kialakulása miatt hamarosan európai méretű háborúvá, sőt a gyarmatok kapcsán az emberiség történetének első világháborújává szélesedett.

A háborút végül kirobbantó gyilkos szarajevói merénylet és a háború valódi kitörése között éppen egy hónap telt el. Az 1914. július 23-i osztrák–magyar ultimátumra Szerbia elégtelen választ adott, és először a kis balkáni állam mozgósította hadseregét (július 24.). A 29. honvéd gyalogezred parancsnokságára 25-én este érkezett meg a részleges mozgósításról szóló parancs: ekkor a Monarchia még csak egy korlátozott méretű, Szerbia elleni, úgynevezett B-háborúra (Balkan-Krieg) készült. Az uralkodói parancs ételmében az első mozgósítási nap július 28-a volt. Megkezdődött a behívót kapott legénység „bemutatása” (orvosi megvizsgálása), majd az egész ezred – Ehmann József ezredes parancsnoksága alatt – augusztus 7-én indult a déli hadműveleti területre. A két budapesti zászlóalj a fővárosból, a III. zászlóalj pedig Bihar Elemér őrnagy vezetésével Jászberényből indult vasúton a szerb frontra. Időközben – mivel Szerbia védelmében Oroszország teljes mozgósítást rendelt el július 30-án – a teljes osztrák–magyar hadsereget is mozgósították, így a Monarchia már kétfrontos „R-háborúra” (Russischer Krieg) kényszerült. Augusztus első napjaiban kölcsönösen megtörténtek a hadüzenetek a két katonai tábor országai között, és az előzetes terveknek megfelelően (Schliessen-terv) a szövetséges német hadsereget a nyugati frontra vezényelték támadó hadműveletek folytatására. Így az orosz haderő feltartóztatása zömében a Monarchia hadseregére hárult. Ez a haderő nagyobbik részét lekötötte, így sejteni lehetett (volna), hogy a Szerbiával való könnyed leszámolás nem biztos, hogy sikerülni fog. Oroszország lépése ugyanis arra kényszerítette a Monarchia hadvezetőségét, hogy jelentős csapaterőket vezényeljen át az orosz (akkoriban úgy mondták, az északi) frontra, amelyeket B-háború esetén Szerbia ellen szántak volna. A 29. honvéd gyalogezred jászberényi katonáit ez az átcsoportosítás nem érintette, ők ebben az esztendőben maradtak a Balkánon, méghozzá a 79. honvéd gyalogsági dandárnak (parancsnoka Tabajdy Kálmán vezérőrnagy), felsőbb szinten a 40. honvéd gyaloghadosztálynak (parancsnoka Braun József altábornagy), legfelsőbb szinten pedig a 6. hadseregnek (parancsnoka Oskar Potiorek tábornagy, egyben az egész balkáni hadszíntér főparancsnoka) alárendelve.

Katonáink útja vasúton 3 napig tartott. Útközben sokan énekelték közülük az akkor divatos, az ellenséget lebecsülő menetnótákat. Az egyik átköltött dal például így szólt:

*„Ferenc Jóska azt üzente,
Elfogyott már a türelme.
Masírozunk Szerbiába,
Orgyilkosok országába,
Halál a szerb gyilkosokra!
Éljen a magyar!”*

A Száván való átkelés során minél több katona szerette volna beledobni a folyó vizébe a szerencsekrajcárját – ami a vonatból kidobva a vasúti hídon át nem volt egyszerű feladat –, mert a katonai hiedelem azt tartotta, hogy csak az tér majd vissza a háborúból, akinek a pénze a vízbe pottyan. Végül – immár keskenyvágányú vasúton – 1914. augusztus 10-én érték el Sarajevót, ahonnan Dvorba meneteltek. A felvonulás augusztus 11-én ért véget. Boszniában (tehát még a Monarchia területén), megtörtént az ezred átszervezése a hegyi háború támasztotta kiválmak

szerint, amelynek során a csapatok megkapták azokat a kis növésű mokány hegyi lovakat, amelyek nélkül a hegyi háború utánpótlási feladatai szinte megoldhatatlanok lettek volna. Ezek a kis lovacskák – vagy ahogyan ők nevezték, a „csues-lovak” – később igencsak hozzájárultak a jász katonák szívéhez. A tényleges harcok színhelyére – a boszniai–szerb határt képező Drina folyóhoz – augusztus 13-án indult el az ezred, de előtte még 15 órákor díszmenetben kellett elvonulniuk a trónörökös meggyilkolásának helyszínén, Potiorek táborszernagy előtt. Ezt követően kimerítő hegyi gyalogmenet kezdődött keleti irányba, ahol a végső cél Visegrad városa lett volna. Végül az eredeti cél helyett Staribrod térségében kellett kiségeteni a cs. és kir. 10. hegyi dandárt, akiknek igencsak meggyűlt a baja a Bosznia területére betörő szerb szabadcsapatokkal. Igen, a támadó háború és a szerbek megleckéztetése helyett a Bosznia területére betört komitácik kiszorításával kellett kezdeni, akiket hathatósan segített a helyi szerb lakosság és az ortodox egyház is. Ezeket a szabadcsapatokat – amelyek a szerb hadsereg 3. vonalát alkották – civil ruházatuk miatt alig lehetett megkülönböztetni a helyi lakosságtól. Itt esett át a tűzkeresztségen a 29-es ezred, amikor az augusztus 18-áról 19-ére virradó éjszakai harcokban csaptak össze a szerbekkel, melynek során rögtön 2 sebesült honvéd veszteséggel zártak. A következő napok harcai során kiderült, hogy nem akármilyen ellenséggel állnak szemben katonáink, a túloldalon nem „disznópásztorok” vannak, hanem egy nagyon szívós és harci tapasztalatokban gazdag, kitartó ellenség. „E harc során bámulhatták meg embereink első ízben a szerb gyalogság roppant ügyességét és harcban való jártasságát, amit a balkáni háborúkban sajátítottak el a szerbek.” – írja az egyik visszaemlékezés. A szerb katonák messziről tüzeltek, alig lehetett őket észrevenni, állásaikat meglepő ügyességgel választották meg, s rendkívül ötletesen leplezték. Az ellenség ráadásul – éles ellentétben az alföldi legényekkel – a hegyi harcban járatos, tapasztalt volt, olyan emberekből állt, akik egész életüket a hegyekben töltötték, így jobban bírták a fáradalmakat is. Az ezred első halottját, augusztus 20-án veszttette Foveaux zászlós személyében, és csak ezen a napon 54 újabb sebesültet könyvelhettek el. A veszteségek napról-napra nőttek, de azért augusztus 22-ére sikerült megtisztítani Bosznia területét a betört ellenségtől, a szerbek pedig visszavonultak saját országukba.

A legénység számára érthetetlen módon azonban az ellenség üldözése helyett az egész ezredet kivonták a frontról, és 70 km-re ÉNy-ra, Vlasenica térségébe kellett vonulniuk. Amint később megtudták, ez az egész balkáni haderőt érintő átcsoportosításnak a keretében történt, hiszen a szerbek ellen addig harcoló 3 hadseregből egyet – a 2. hadsereget – átirányították a Száva térségéből az orosz frontra, így a maradék két hadsereg – a 3. és a 6. hadsereg – alakulatait másképpen kellett elhelyezni az arcvonalon. Ezzel a 29-esek számára véget is ért az első Drina-menti csata, és az egész alakulat tartalékba került folyambiztosításra a Száva–Drina torkolatvidék közelébe. A 2. hadsereg kivonása következtében a szerb csapatoknak átmenetileg sikerült betörniük a Szerémség területére, tehát Magyarország területére is. Aztán szeptember 8-án Potiorek újabb nagy támadást indított a Drina irányából, amely a 2. Drina-menti csata néven vonult be a történelembe. Ennek keretében a jászberényi 29-esek is átkeltek a Drinán és – több mint egy hónappal a háború kitörését követően – betörhettek az ellenséges országba. Másnapra elfoglalták a hírhedté vált Kuliste magaslatát (708 m), amelynek megszerzéséért 35 halottal, 176 sebesülttel és 22 eltűnttel fizetett a 29. honvéd gyalogezred. Ennek a határ menti szerb magaslatnak a visszafoglalásáért meg-megújuló szerb támadások indultak a következő napokban egészen október közepéig, amikor az ezred tartalékba került. Addig a Kuliste magas-

lata gránátlyukaktól szaggatott, kopárra tarolt hegyorommá vált. Nem bírtak a szerbekkel, de ők sem a magyarokkal. Volt olyan hét, amikor 13 szerb támadást kellett visszaverni, de például az október 1-jei ellentámadás során az ezred közel 30%-os veszteséget könyvelhetett el. Közben szeptember közepén-végén beálltak az őszi esők a hegyekben, és sokszor ködös volt az idő, a katonák ruházata pedig gyors lerongyolódásnak indult. És a veszteségek? Az 1. és 2. Drina-menti csatában az alábbi jászberényi születésű elesett katonák neve maradt fenn (a teljesség igénye nélkül): Amler Ferenc, Dudás József, Horti Gábor, V. Kovács Lajos, Lénárd Ferenc, Torma László honvédek, Gedei Árpád tizedes, F. Kovács Mihály, Kiss II. László szakaszvezetők. Nagy Albert és Nagy Sándor honvédek szerb hadifogságba kerültek, míg 21-en eltűntek.

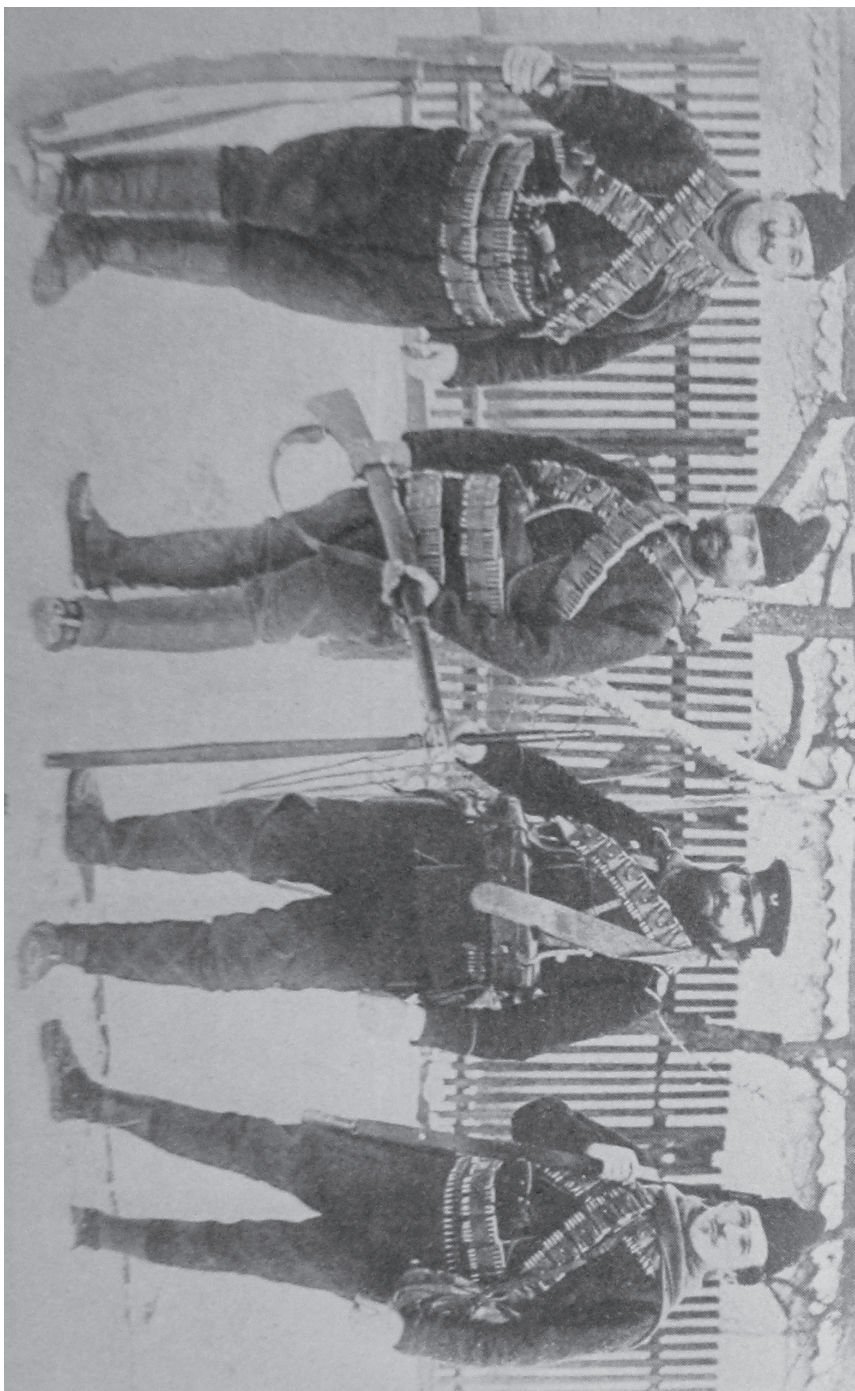
Már ekkor 37 jászberényi sebesült neve is feljegyzésre került csak a 29. honvéd gyalogezredből, akik közül ketten (Sárközi János és Velkei István honvédek) behaltak sérülésükbe.

Ugyanezekben az őszi napokban – kissé más frontszakaszon – a 29. népfőlkelő gyalogezred is megismerhette a szerb ellenséget. Ennél az alakulatnál mindösszesen csak 5 fő volt hivatásos tiszt, legénységi állománya viszont ennek is színmagyar, jászokból és kunokból állt. „Alapjában emberanyagunk, ha idősebb évfolyamokból állt is, kitűnő volt.” Az ezred egykori századosa, Zádor István visszaemlékezéseiből az is megtudható, hogy a napiparancsok során felolvasták a katonáknak, hogy a szerb hadseregnél a belső forrongás is sietteti a teljes megsemmisülést, miközben a katonák mást tapasztaltak: „Én itt csak azt látom, hogy nagyszerűen tartják magukat s nekünk hihetetlenül nagy veszteségeket okoznak. [...] Jobb katonákat pedig el sem lehet képzelni, a tisztí anyaguk egyszerűen bámulatos.”

Egy magaslat, a Proslóp hegy elfoglalása után pedig szintén elismerően ezt írja: „Itt láttam először mintaszerű lövészárkaikat lőrésekkel, alul szalmával kibélelve nyugvóhelyül.” Katonáink hamarosan megismerkedhettek a félelmetes „krgujeváci bombákkal”, vagyis a kézigránátokkal, ami az osztrák–magyar hadseregben nem is volt rendszeresítve. A népfőlkelőknak is többször össze kellett csapni a komitácikkal, akikről szintén csak elismerőleg írtak: „A komitácik majdnem kivétel nélkül ősharcos alakok voltak, durva ruhában. Fegyverükön kívül alig volt egyébük, mint egy pléhedény, benne egy darab kenyér, amely most esővízben és vérben ázott. Külsejük ellenére vitézségük váltig igazolta az igaz mondást, amely arról szól, hogy ne vessük meg az ellenségünket.”

A várva-várt előrenyomulást és betörést Szerbia területére végül a 3. Drina-menti csata hozta meg. Igaz, a győzelem csak kérészéletűnek bizonyult, és iszonyatos árat kellett érte fizetni. Noha a balkáni osztrák–magyar hadsereg továbbra sem rendelkezett elegendő erővel – és főként nem túlerővel – egy támadó hadművelet sikeres kivitelezése érdekében, Potiorek tábornagy ismét támadásra indította katonáit, noha minden körülmény ez ellen szólt: a novemberi időjárás már többször télbe fordult a hegyekben, a csapatok erőállapota, valamint felszerelése és utánpótlása sem ütötte meg a kívánt mértéket. A kritikus helyzetben lévő orosz frontra viszont csak egy balkáni döntést követően lehetett volna haderőt átcsoportosítani, és a hadvezetőséget továbbra is fűtötte a Szerbiával való leszámolás indulata. Tehát minden észérv ellenére mégis engedélyezték Potiorek számára a támadás megindítását.

Az offenzíva 1914. november 6-án indult, és a hónap második hetében már az egész arcvonalon visszavonult az ellenség. A jászberényi katonák is betörték Szerbia ÉNy-i részébe, és 10 nappal a támadás kezdetét követően, november 16-án bevonulhattak az első nagyobb szerb városba, Valjevóba.

A szerb komitácsok elszánt ellenfeleinek bizonyultak

Ezt követően Potiorek tovább erőltette a keleti irányú támadást annak ellenére, hogy a hadsereg elérkezett teljesítőképessége határához. A lőszerhiánytól, az esős-havas időjárástól, a betegségekől szenvedő, lerongyolódott csapatokat még december 2-án is tovább hajtották Arangyelovác irányába. Minél beljebb jutottak azonban az ellenség hátszágában, annál megbízhatatlanabbakká váltak a térképek. Szerbia legkeletebbi pontja, ahová a 29-es honvédek eljutottak, Sutci települése volt. Itt 1914. november 30-a és december 6-a között tartózkodtak katonáink. Ekkorra azonban már megérkeztek a pihent, friss szerb tartalék erők, és december 3-án ellentámadást indítottak. Támadásuk nyomása alatt a főként csehek alkotta XVI. hadtest arcvonala összeomlott, a katonák vagy felszerelésüket eldobálva futottak, vagy átszöktek és megadták magukat. Noha a mi katonáink jól tartották magukat és megannyi szerb támadást vertek vissza, a bekerítés rémétől vezérelve a hadvezetőség december 6-án az egész arcvonalon visszavonulást, sőt egész Szerbia kiürítését rendelte el. Úgy mondták akkoriban a magyar katonák, hogy amit a háború kezdete óta eltelt négy hónap során nagy nehezen elfoglaltunk, azt négy és fél nap alatt kellett kiüríteni. A szerbek lelkesen, mámorosan üldözték a menekülőket, és csak az utóvédek, köztük a 29-esek heves ellenállásának volt köszönhető, hogy nem következett be még nagyobb katasztrófa. A felázott utakon, néhol térdig erő sárban e négy és fél nap alatt kellett megtenni 100 km-t ÉNy-i irányba, egészen a szabácsi átkelőig. A visszavonulás során, december 8-án csak a Kolubara folyó hídjának felrobbantásával sikerült megakadályozni, hogy az üldöző szerbek teljesen beérjék csapatainkat. Sajnos azonban a fáradtságtól és kimerültségtől vánszorgó lemaradók közül sokan a túlparton rekedtek. Számukra nem volt kegyelem.

„A kora reggeli órákban a túlparton rekedt katonáink a part felé tapogatózó szerb járőrök által szorongatva, egymás után kísérelték meg a megáradt, rohanó vízü folyón való átkelést. Úszva és gázolva küszködtek a hideg árral. A part mentén álló osztagok tőlük telhetően támogatták e szerencsétlen bajtársakat. Egy részüknek sikerült is erejük végső megfeszítésével átjutnia, később azonban, mikor a szerbek is elérték a folyó túlsó partját, irgalom nélkül tűz alá vették a jéghideg vízben vergődő szegény embereket, akik közül immár alig egy-kettőnek sikerült a partot elérnie. Bár tűzvonalba lévő századaink tüzükkel igyekeztek megakadályozni e kegyetlen embervadászatot, a menekülők nagy része odaveszett. Azok, akiknek sikerült megmenekülniük, hajmeresztő részleteket mondtak el az erejük fogytán elmaradt katonáink sorsáról, akiket a falvak lakossága és a komitácsik nagy kegyetlenséggel öldöstek le.”

A visszavonulást azonban folytatni kellett, mert a menekülés csak a Száva folyón való átkeléssel lehetett biztos. 1914. december 9–10-e éjszakája az ezred egész világháborús történetének egyik legszomorúbb emléke maradt. A visszavonuló járműoszlopok minden képzeletet felülmúló erőfeszítéssel igyekeztek megbirkózni a sárral. *„A végső erőfeszítésre ösztökélt, lesóványodott lovak és emberek, s a rajtuk lassan úrrá váló kapkodás és kétségbeesés kísérteties látványt nyújtott a még megmaradt szakaszlámpák imbolygó fényében. Az összeroskadt lovaknak s a továbbmozdíthatatlan járműveknek az útszélre való kivonszolása csak rövid ideig segített a helyzeten, mert minduntalan másutt akadt meg a 2-3 soros kocsioszlop. Akárhány sebesült vagy beteg katonánk inkább leszállott a csigalassúsággal haladó s csupán izgalmakkal járó oszlop sebesültszállító kocsijairól s gyalogszerrel vonszolta magát előre. S ezek közül bizony nagyon sokan örökre ottmaradtak az országút sarában.”*

Végül 1914. december 12-én a 29. honvéd gyalogezred – illetve annak megmaradt roncsa – Szabácsnál átkelt a Száván és ezzel elhagyta Szerbiát. Az átkelés előtt óriási készleteket kellett

felgyújtani, hogy ne kerülhessenek az ellenség kezére. Ezek között éppen azok a felszerelések és cikkek szerepeltek, amiket addig folyamatosan nélkülözött a legénység: bakancsok, dohány, téli ruházat, magáncsomagok. Ezt követően az ezred, illetve az egész 40. hadosztály a Fruska Gora lábánál fekvő községekbe vonult, hogy azokban beszállásolva „*retabilizozzák*” az alakulatokat. Erre igen nagy szükség volt, hiszen igazi vert sereg érkezett vissza magyar területre. „*A legénység és a tisztikar egyaránt szánandó állapotban volt. A kiállott nélkülözésektől lesoványodva, torzonborz hajukkal, szakállukkal, bajuszukkal, szinte rongyokban lógó ruhájukkal, köpenyükkkel, lábbelinek már igazán nem nevezhető bakancsukkal, sőt egyesek szerb bocskorral a lábukon, csaknem felismerhetetlenek voltak.*” Ez lett hát az előre elkiabált szerbiai diadalmenetből, „*kutya Szerbia*” gyors megbüntetéséből. Az itt eltöltött karácsony és szilveszter igen rossz hangulatban telt, hiszen az ezred negyedrésze maradt csak meg, kb. ezer fő. Csak az 1914. év végén lezajlott 3. Drina-menti csata jászberényi illetékességű 29. honvéd gyalogezredbeli legénységéből maradt fenn 6 elesett, 12 sebesült (ebből 2 fő hamarosan meghalt), 7 eltűnt és 10 hadifogoly neve. Az elesettek közé tartozott Békéssy Gyula tartalékos hadnagy, Jászberény főgimnáziumának tanára is. Egyébként pontosan senki sem tudja, mennyi berényi katona kerülhetett élve a szerbek kezére, akiket a következő év végén – Szerbia összeomlását követően – a szerb csapatok magukkal hajtottak a Balkánt átszelő „*prizreni halálmarson*”. A hadifoglyok halálmenete Dél-Szerbián és Macedónián keresztül egészen az albán partokig, Valona kikötőjéig vezetett, ahol a 7-800 km megtétele után az előző év végi 75 ezer fogolyból már csak 23 ezren voltak életben, hogy őket olasz hajók szállítsák Asinara olasz vesztegzárszigetére. A 29. honvéd gyalogezred 1914. december 19-e és 1915. január 9-e között állomásozott újra feltöltés céljából Sistanovac és Lezimir térségében, hogy aztán Kukujevciiben bevagonirozzák őket, és indulhassanak az északi frontra az oroszok ellen harcolni a Kárpátokban. A súlyos kudarccal, s emberveszteséggel járó szerbiai hadjárat komoly nyomot hagyott katonáink lelkében, amelyet az alábbi, keserű hangvételű versike is igazol:

*„Messze jártunk Rácországban
Ugye, pajtás?
Térdig érő hóban, sárban
Ugye, pajtás?”*

Az orosz front (1915–1918)

A nagy szerbiai veszteségeket követő feltöltés után a 29. honvéd gyalogezred – benne a jászberényiekkel – az Északkelet-Kárpátokba került. Itt az Uzsoki-hágó (889 m) védelméül szolgáló Magura-magaslat (1013 m) védelmét szervezték meg, amely magaslat megtartásával az ezred elévülhetetlen érdemeket szerzett abban, hogy az oroszok nem tudták elfoglalni ezt az utolsóként megmaradt hegyi átkelőnket, és nem tudtak könnyedén leereszkedni a hegyekből az Alföld irányába. Pedig a hágó megszerzésére számtalan kísérletet tettek: 1915. február 3-a és május 9-e között meg-megújuló hullámokban rohamozták a hágót védő magaslatot, de honvédeink mindannyi próbálkozásukat visszaverték. Még a legkritikusabb

időszakban, a Przemysl-erőd elestét követő vészterhes időkben is mindvégig kitartottak, pedig akkor lényegében az egész osztrák–magyar frontszakaszon megingott a védelem. A Magura-védőszakasz parancsnoka Szilágyi Béla százados volt, aki külön kérelmezte a parancsnokságtól, hogy kiépíthesse a magaslat védelmét. Különösen vitéz módon harcolt az ezred III., jászberényi zászlóalja, mivel egyedül ők tartották meg mindvégig rendületlenül az eredeti állásaikat. A megvédett Uzsoki-hágó aztán jó kiindulópontja lett annak a májusi általános támadásnak, amely végül a gorlicei frontáttörés néven vonult be a történelembe, és amellyel jó 150 km-rel sikerült visszaszorítani az orosz hadsereget.

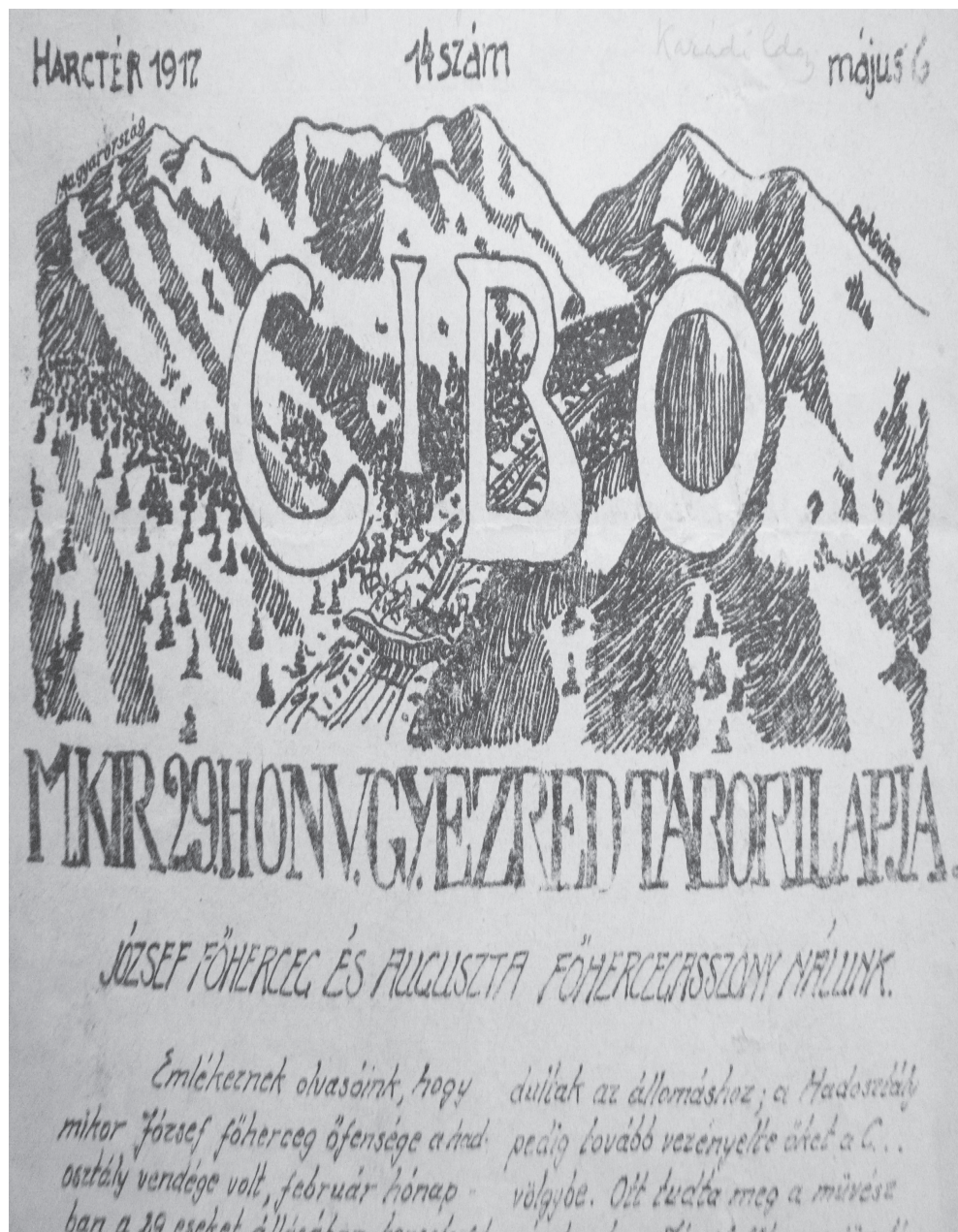
1915 karácsonyán kezdődött a közel egy hónapig tartó besszarábiai téli csata, amelynek folyamán két furcsán hangzó galíciai helységnév égett bele a 29. honvéd gyalogezred legénységének agyába: Rarance és Toporoutz. Honvédeink ezen a frontszakaszon dél-magyarországi és horvát ezredeket váltottak fel, és 1916. január 8-ától átvették ezt a védelmi szakaszt.

Ekkor a 29-esek felsőbb egységét, a 40. honvéd hadosztályt már „fokoshadosztálynak” hívták, hiszen az egyes napokon 5-6 orosz tömegroham visszaverése nem egy alkalommal közelharcba torkollott, amelynek során katonáink a puskatus mellett gyakran használták ezt a régi magyar hadieszközt is. „Aki betört az állásokba, azt szurony és fokos veti ki onnan. Orosz koponyákon kopogott a fokos, törött a puskaagy.” Ennek az esztendőnek a kora nyarán, 1916. június 4-én következett be az egész ezred történetének fekete napja. Ekkor indult meg ugyanis az a hatalmas orosz támadás, amelyet a vezénylő tábornok után Bruszilov-offenzívának neveztek el. Az orosz támadás erejére jellemző, hogy egyetlen nap leforgása alatt szétromcsolta a mi gyalogezredünket is. Ezen a napon a 29-esek 90%-os (!) veszteséget szenvedtek.

A sötétség beálltával, amikor összeverődött az alakulat megmaradt része, lehetett csak felmérni a vérveszteség nagyságát: az ezred összesen 8 tisztből és hadapródból, 200 főnyi legénységből állt, és mindössze egyetlen géppuskája maradt. *„A századparancsnokok, a ki-próbált, kitűnő altisztek, kiket hamarjában pótolni sehogyan sem lehetett, majdnem mind elvesztek. Az ezred a világháború alatt létszám és felszerelés tekintetében elért legmagasabb pontjáról egy rövid nap alatt legmélyebb pontjára zuhant. Az életben maradtok könnyes szemmel néztek egymásra. [...] Hogyan lehetett a honvédség legvitézesebb és legmegbízhatóbb ezredét ilyen ok és cél nélkül feláldozni? Ha magyar szívvel és magyar tollal akarnánk erre válaszolni, valószínűleg elragadtatnánk magunkat. Ezt pedig nem akarjuk. Mi csak annyit teszünk hozzá, hogy a magyar vér 1914–1918-ban nagyon olcsó volt.”* – szól az őszinte hangvételű visszaemlékezés. Éppen az orosz támadás után tért vissza a frontra 20 napi szabadságából Martos Gyula tartalékos százados. Őt már a pályaudvaron ezzel fogadták: „Hová mégy? Nincs ezred!”

Noha az orosz áttörés elsöprő erejű volt, hadászati mélységben mégsem érte el a várt döntő sikert és idővel elakadt. Ekkor láthatták katonáink testközlelől, milyen az orosz hadsereg: *„Az orosz tartalékok fegyver és felszerelés nélkül nyomultak előre, s közben sebesült és elesett bajtársaiktól szedték össze ezeket a fontos hadicikkeket. A kancsuka pótolta az agyongyötört, békeszerető muzsik hiányzó lelkesedését, s a muzsik előrement. Jól számított: így is, úgy is el kellett pusztulnia.”* A visszavonulókat ugyanis saját egységeik részéről géppuskatűz fogadta.

1916. augusztus 27-én – miután területi ígéretek miatt elkötelezte magát az antant mellett – Románia hadat üzent az Osztrák–Magyar Monarchiának, majd megtámadta Erdélyt.

A Cibo című tábori lap a 29. honvéd gyalogezred életéről tudósított

A hadüzenet lényegében Magyarországnak szólt, hiszen az antant területi ígéretei a Tisza vonaláig szóltak, ráadásul Románia Németországnak nem is üzent hadat (ez fordítva viszont hamarosan megtörtént). Átmeneti sikerek után a román csapatok hamar kiszorultak Magyarország területéről, ezt követően az év végéig pedig eredeti országuk területeinek döntő részét is elveszítették. Megszállás alá került a főváros, Bukarest is.

Az év végére megmerevedtek az arcvonalak, és a front – kapcsolódva az addigi kárpáti orosz frontvonalhoz – részben a Keleti-Kárpátok gerincénél húzódott, hogy aztán a Szeret–Al-Duna vonal felé kanyarodjon.

A 29. honvéd gyalogezrednek éppen itt, a festői szépségű Kárpátokban kellett állást foglalnia. Élvezni lehetett a táj szépségét, mint egy kiránduláson: csakhogy éppen háború volt. A hegyekben a tél során állandó volt a hótakaró, így az álcázást elősegítendő a katonák hóköpenyben látták el a szolgálatot. Az ezred állománya lépcsőzetesen, „etázs-szerűen” volt elhelyezve a hegyoldalban. Itt esett meg, hogy Petrovay (Pozder) Károly őrnagy egy bóbiskoló katonát lepezett le az őrségben. Nagyobb botrányt nem akart csinálni a dologból, de a lelki hatás kedvéért megpróbált hosszasan a szívére beszélni, hogy ő itt tulajdonképpen az ezeréves magyar határokat védi az ellenségtől, és ennek a haza szempontjából milyen nagy a történelmi jelentősége is. A katona nem szólt semmit, csendben hallgatta felettese előadását. Amikor viszont némaságának okára kérdezte rá a főtiszt úr, csak ennyit válaszolt: „*rumuny*”. Ekkorra ugyanis a különféle menetzredekkel már nemzetiségi katonák is kerülhettek a 29-esekhez, miként jász és kun legényeket is irányíthattak Jászberényből teljesen idegen alakulatokhoz, oda, ahol a legnagyobb szükség volt a friss élőrőre. 1917-ben tehát a 29. honvéd gyalogezred sem volt már „*színmagyar*”, bár ez a katona csupán ötödmagával érkezett a Cibó-völgyébe egy román nemzetiségű ezredtől.

Egyébként „*mind az öt jól bevált, csak elég primitív emberek voltak*” – írja visszaemlékezéseiben Petrovay őrnagy.

Sokáig a Cibó-patak völgyében állomásozott a 29. honvéd gyalogezred, és itt született meg az alakulat első tábori újsága, a *Cibó* című lap, amelyet Woldutschka Károly százados teremtett meg a semmiből. Miután a tisztok is a zsebükbe nyúltak, hamarosan kősajtót is beszerettek. Katonáinkkal a Cibó-patak oly sok jót tett pompás vizével, hogy hálából róla nevezték el az 1917. január 7-én induló újságot. Ebben az évben 15 száma jelent meg a tábori lapnak, és példája ragadós lett: mintájára ugyanis a 40. gyaloghadosztály többi ezredénél is útjára indították a tábori sajtót.

1917 tavaszát írunk, amikor a 29-eseket kivonták a 40. honvéd gyaloghadosztály alárendeltségéből, és a szövetséges német Carpathen Corps kötelékébe kerültek egy kissé távolabbi orosz frontszakaszra, immár idegen földre. Megnyugtatólag hatott azonban, hogy noha idegenben állottak, a távolban látni lehetett a magyar havasokat. A német kötelékben nagyon rossz volt az ellátás: csalánfőzelék kukoricalisztes-korpás kenyérvegyülettel, ami néha penészes volt, viszont mindig szétmorzsálódott. Honvédeink azonban feltalálták magukat. Miközben a szomszédos ezredek folyamatosan az ellátásra panaszkodtak, ők kihasználták az erdők és patakok vad- és halbőségét. Orvvadászattal szarvast és őzet, a patakokból pedig pisztrángot zsákmányoltak, az apró rajkályhákban vagy a szabad tűzön, nyárson szalonnával megszurdalt szarvas- és őzcombok pirultak. Úgy szervezték, hogy a nappali állásépítésben századonként 4-5 fő nem vett részt, hiszen ők ekkor pihenték ki az

éjjeli orvadászatok fáradalmait. Hasonlóan a Cibó-völgyéhez, az egész ezred egészen jól berendezkedett az erdős hegyvidéken, ahol az állások mögött 80 lépésnyire focimeccsek zajlottak, de rendszeresek voltak a teadélutánok, a dominó-partik, illetve a gramofon- vagy cigányzenés zenedélutánok is. Még ifjúsági játékokat is szerveztek az unatkozó honvédek, amely során versenyfutás, céllövés és gránátdobó verseny is szerepelt. Az orosz tüzérség ekkor már csak ritkán lőtt, de kárt nem tett. Teljes hadműveleti szünet honolt a fronton. Az egyetlen haláleset egy vihar során érte az alakulatot, amikor villám csapott abba a telefonhuzalba, amelynek végén a „telefonista” a fején felejtett fejhallgatóval aludt.

A komolyabb harcok szünetében sem maradhattak el viszont az ellenség állásainak felderítését célzó járőrök. Induláskor a 15 fős alakulatnál már semmiféle csörgős felszerelés nem lehetett. Mivel a német parancsnokság nem mindig hitt abban, hogy az ellenség vonalai kifürkészésére küldött járőr valóban járt a kiszemelt helyszínen, a 29-es katonák egyik felderítő vállalkozásuk során otthagytak egy kifeszített hóköpenyt az oroszok szögdrótján, ezzel bizonyították a gyanakvó németeknek, hogy valóban jártak a helyszínen. A németek elképedésénél csak az oroszoké volt nagyobb, amikor reggel megtalálták a ruhát néhány méterre onnan, ahol az éjszaka aludtak. Ezután az egész frontszakaszon bevezették ezt a bizonyítási formát.

Az orosz cári család megbuktatását követően már csak egy nagy orosz támadást kellett túlélni, amikor 1917. június 29-én ismét megindult a gőzhenger. Azonban az egy évvel azelőtti támadáshoz képest az ún. Kerenszkij-offenzíva még annyi eredményt sem tudott elérni, mint Bruszilov támadása: nem sikerült a stratégiai mértékű frontáttörés, és nem ingott meg tartósan a keleti német és osztrák–magyar front. Sőt, július közepén az ellentámadással sikerült visszafoglalni az oroszok által megszállt Kelet-Galíciát és Bukovinát. Ezt követően az orosz front elcsendesült, és a 29. honvéd gyalogezredet kivonták a keleti frontról, és feltöltésre, kiképzésre valamint hátországi feladatokra Fiumébe (I. és II. zászlóalj), illetve a horvátországi Károlyvárosba (III. zászlóalj) szállították 1918. március végén. Még a bevagonírozás előtt felröppent a hír, hogy esetleg Ukrajnába kerülnek, de az olasz front lehetőségére is felmerült, amit senki sem akart közelebbről megtapasztalni. Aztán eldőlt, hogy az ezred a tengerparton, illetve Horvátországban fog állomásozni. A katonáknak a frontszolgálat után lelki felüdülést jelentett, hogy háború idején a hátszágban – igaz, az otthontól távol – láthatnak el helyőrségi szolgálatot. A Fiumébe kerülő két zászlóaljnak valóságos nyaralást hoztak a „fiumei szép napok”, bár megtapasztalhatták az immár ellenséges horvát lakosság gyűlölködését, miközben Fiume olasz lakossága barátságosan viselkedett velük. Testközelből láthatták a katonák, hogy a hátszágban és a hadseregen belül is recsegropog a monarchia nemzetiségek közötti egysége, hiszen a nem köszönéstől a kocsmai bicskázásokig terjedt a helyi horvát alakulattal és a kikötői matrózokkal való konfliktusok sora. Fiume térségében munkát adott az ezrednek más katonaszökevények összefogdosása, de sor került egy engedetlen cseh ezred erőszakkal való behajózására is, amely felállított géppuskák előtt volt már csak lehetséges. A III. zászlóalj Károlyvárosban teljesített karhatalmi feladatokat, valamint felügyelte – a szintén nem túl népszerű – gabonarekvirálást is. A 29-es népfelkelők viszont egészen 1918 májusáig Csángóföldön állomásoztak a Tatros völgyében. Ez az időszak mint „csángó multság” vonult be az ezred történetébe, utalva arra, hogy korábban voltak ők ennél már jóval kritikusabb frontszakaszon is. Ezt követően

3 hónapra a román–bolgár határvidékre vezényelték őket, ahol Corabia térségében kellett felügyelniük az aratási munkálatokat, ugyanis – érthetően – a román parasztok húzódoztak a megszállás alatt az aratástól. 1918 szeptemberében – a bolgár összeomlás idején – az Ojtozi-szoros elzárására kaptak parancsot a népfölkelők, és ebben a térségben érte őket a háború vége, amikor Gidófalván fel kellett esküdniük a Magyar Nemzeti Tanácsra.

Az olasz front

Az olasz front borzalmait annak legrettegettebb időszakában a 29-es népfölkelők tapasztalhatták meg először. Az 1914-es szerbiai kivonulás után ez az alakulat nem az orosz frontra került, hanem az 1915-ös év első felében hegyi jellegű hadviselésre alkalmas kiképzést és felszerelést kaptak, illetve a szerb határszakasz ellenőrzésében kellett részt venniük Orsova térségében. 1916 júniusában már Szlavóniában voltak kiképzésen, és innen szállították el őket az olasz frontra, ahol bekapcsolódtak a 2., a 3. és a 4. isonzói csatába. Rögtön a Doberdó-fennsík poklába kerültek, amely egy 60 km² területű kopár, dimbes-dombos karsztfennsík volt jellegzetes víznyelő dolinákkal, 400-600 m-es átlagos tengerszint feletti magassággal. Nevét a háború előtt 582 lelkes Doberdo nevű olasz faluról kapta. Rögtön a 2. isonzói csatában 8-10-szeres olasz túlerőt kellett feltartóztatniuk népfölkelőinknek, és itt alig több mint 10 nap leforgása alatt 660 fős veszteség érte alakulatunkat halottakban, sebesültekben és hadifoglyokban.

Nagy veszteségeik miatt már a csata közben ki kellett vonni őket az arcvonalból. A 2. isonzói csata (1915. július 18-tól augusztus 10-ig) óriási, összességében 47 ezer főt kitevő osztrák–magyar veszteségei miatt rendelte el a hadvezetőség, hogy a karsztfennsíkon robbantásokkal kavernákat (bunkereket, barlangokat) kell kialakítani a hadművelleti szünetben. A 2. isonzói csata során a magyar honvédeket meglátogató Habsburg József főherceg a következőket jegyzete fel naplójába: *„Szegény halott honvédek és olaszok hevernek mindenütt a gránátok által cafatokra tépve, a nap perzselő hevében gyorsan rothadva. Az emberek meg sem mozdulhatnak, mert amint csak egy kicsit fölemelkedik valamelyik, máris jönnek az ellenséges lövedékek. Bekötött orral és szájjal fekszenek és kaparják, vésik a sziklát, s építenek, hogy a következő pillanatban egész munkájukkal együtt a lezuhanó nehéz lövedékektől megsemmisíttessenek [...] Mindig itt feküdni, csak egyszer éjjel kihűlt romlott eledelt kapni, ez irtóztató hullaszag közepette, mely nyelvre, s a torokra tapad, azt az étellel lenyelni; naponta csak egyszer meleggé lett korty vizet kapni, s azt is csak éjjel. S a perzselő nap öldöklő, izzó hevében, melyet a sziklák megtízszerezve sugároznak, a rothadó bajtársak között mozdulatlanul feksüdni a nehéz kábító hullaszaggal tüdejükben; ettől meg kell, hogy örüljenek.”*

Az olasz tömegrohamok tovább folytatódtak a 3. isonzói csata idején is (1915. október 15-től november 5-ig), amelynek során az ezredet ismét a hírhedt Mt. San Michele magaslat és San Martino térségében vetették be. Az olaszok az „Avanti Savoya!” csatakiáltással rohamoztak, míg a szórványos ellenlökések idején a magyarok az „Éljen a király!”, a „Hurrá!”, vagy az „Előre!” csatakiáltással buzdították magukat. Miután népfölkelőinket ebben a csatában 60%-os (!) élőerő veszteség érte, november elején tartalékba helyezték őket a Valona völgyébe. Illetve csak helyzetük volna, mert már indulhattak is vissza a frontra, ugyanis a Monarchia cseh nemzetiségű csapatai elhagyták állásaikat, és nekik

kellett a borzalmak elől megfutott cseheket összefogdosni és visszaterelni az arcvonalba. Ekkor „a méltán elkeseredett magyar fiúk súlyos eszközöket használtak, hogy a cseheket visszakényszerítsék az első vonalba”. Ezután a pihenő helyett még négy napig a csehekkel kellett maradniuk az első vonalban, hogy azok megszokják, milyen az élet egy kézigránátnyi távolságra az olasz állásoktól. Ekkoriban született meg a csehek „hősiességéről” szóló kis katona versike.

*„Futott a sok adta cselák hátra,
Lobogott a mellükön a sok arany medálja.
Hunnan szedte a fene bagázsa?!
Úgy lopkodta a ládából a beste cselákja.”*

Már itt, a háború elején kitűnt, hogy a Monarchia egyes nemzetiségei – elsősorban a szlávok, de kiemelten a csehek – nem hajlandók harcolni a Monarchiáért, illetve a császárért. Ez a tendencia a háború előrehaladtával egyre csak fokozódott. Akkoriban – főként a magyar tisztikar körében – hagyományosan leírták a cseheket, mint katonáskodásra teljesen alkalmatlan népet. A 13. huszárezrednél Horthy István ezredparancsnok például úgy fogalmazott, hogy „vinné őket a fene, mert az egész ezred nem ér többet, mint tíz huszár, lusta, gyáva dögök, kár beléjük az élelem”. Pusztán etnikai alapon azonban teljes képtelenség valakinek a harcértékét, hadrafoghatóságát meghatározni, hiszen ezek ugyanazok a csehek voltak, akiket a huszita időkben Európa legjobb katonáiként tartottak számon. Jobb, ha úgy fogalmazunk, hogy egyes nemzetiségek, például a csehek korlátozott lelkesedéssel vetették harcba magukat a Monarchia és a Habsburg család érdekeiért, vagy egyszerűbben fogalmazva semmilyen szinten nem érezték magukénak ezt a háborút, és amennyiben lehetett, megadták magukat vagy feladták a frontot.

A 29-es népfelkelők a 4. isonzói csatában (1915. november 10-től december 4-ig) is részt vettek, de az elképesztő veszteségek miatt ismét vissza kellett vonni őket a frontról. A 3. és a 4. isonzói csata idején alakult ki az a klasszikus húsdaráló, ahová sajnos a jászberényi férfiakat is újabb és újabb utánpótlás-menetszázadokkal szállították – nem túlzás – ágyútölteléknek. Az első vonal nyomasztó erejét „Egy ütközet a Doberdón” címmel Pálinkás Béla, 29. honvéd gyalogezredbeli zászlós harctéri naplójából közelebből megismerhetjük: „Délután orvosvizsga. Hihetetlenül sok a jelentkező. Nyilvánvalóan látszik, hogy félnek a rajvonaltól. Mindenki szívesen elengedne az életéből tíz esztendőt egy kis lázért. [...] Megvacsorázunk. Vacsora után mindenki búcsúzkodik. Valami szokatlanul megrázó van ebben a búcsúzkodásban. A tisztak a hozzátartozók címét cserélik ki ezzel az utasítással: »Ha bármi történne is ... Csak kíméletesen.« Régi barátok megölelik egymást. Tán a könny is kicsordul a szemükből. Olyan emberek is kezet fognak velem, akikkel sohasem beszéltem. Nem értem ezt a nagy meghatottságot. Mindenki úgy viselkedik, mintha valami nagyon rosszat sejtene. Mintha valami nagy veszedelem lógna a levegőben. [...] Rémségesen ridegek ezek a doberdói állások. Mindenütt kő. A kövek között sár. A sárba taposva fegyver, töltények, sátorlap, véres köpönyeg, deszkadarabok, hátizsákok stb. Ezek a harcok hulladékai. A sebesültek, halottak hagyták itt ezeket. Nincs, aki összeszedje a sok értékes dolgot, mert nappal nem szabad mozogni, éjjel pedig nem lehet látni.”

A nyugati hadszíntérhez hasonlóan igazi anyageseták alakultak ki az olasz fronton is álló-háborúval, ahol egy parányi földdarabon tízezer számra estek el a Monarchia és Olaszország katonái: csak a 3. és a 4. isonzói csata során ez 67 ezer főt tett ki a védőknél és 116 ezer főt a támadó olaszoknál. Ezen a fronton ugyan még kitartásra bírta a magyarokat a katonai eskü, a királyhoz való hűség és a becsület, de itt már egyre nehezebben lehetett megmagyarázni az egyszerű katonáknak, miért kell egymást agyonverni az olaszokkal a véres közelharcok során. Hiszen a két népnek semmi baja nem volt egymással, és soha semmiféle területi követelés nem merült fel az egyik vagy a másik fél részéről (legfeljebb Fiume hovatarozása lehetett kérdéses). Itt már egyértelműen Ausztriát, illetve a Habsburg családot kellett védeni. Az olasz tömegrohamok sokszor közvetlenül a magyarok állásainál törtek meg, ahol a véres kézitusák során előkerültek a „húszas” buzogányok, amelyeket katonáink itt, a fronton „fejlesztettek ki”. Ez egy fahusáng volt, amelynek a végébe 20 db patkószeget ütöttek be. Ez azért kellett, mert a felszerelés részét képező törzuronyt, gyalogsági ásót és csákánybaltát nem mindig tartották elegendőnek és hatékonynak közelharc esetén. Az egyik olasz támadás a Doberdón így maradt meg egy magyar katona emlékeiben: „*Nem órákkal, már napokkal mérik a pergőtűzet, őrület kínja futkároz az idegeken, itt előttünk a falu nem is romok, hanem kőrongy már; csupán egy többszörösen páncélozott szürke betonház dacol a fürgeteggel, de a mikor a rohamdandárok megindulnak, megint csak halálordítás lesz a mámoros Avantiból, tombol a pokol, a pergőtűz soknapos, megbénító kőjártól fölszabadult honvédek fölállnak kővackukból, fásult testükben lázas lüktetéssel hajtja a vért az elkeseredés, elernyedte idegeknek új rugókat ad a düh és végig a kétszáz órás tűzzel agyonveretett vonal egyetlen sistergő tűkigyóvá válik, nem is csattognak, de kelepelnek a Mannlicherek s egy-egy géppuska mögött halom lesz a megemészített töltényhevederekből... Megriadt, kusza, nyomorult nyáj gomolyog már szétépett drótjaink előtt, igazi örvénye a halálnak... Hátulról új hullámok nyomják az elől tántorgókat, aki még él az elsők közül, halálra vált arccal, idegsokkos reszketéssel igyekszik vissza, minél hátrább, minél előbb a fedezékbe. Milyen semmivé zsugorodik az élet a golyók rémes aratásában, már alig látni a sötét tömegből, ki mozog még, ki halott már, tüzes lesz a puszkák csöve és véres a honvédek válla, de löni kell, pusztítani őket az utolsó patronig.*”

A Doberdó-fennsík megtartása emberfeletti teljesítmény volt, ezért is kapta a 29-es gyalogezred magasabb egysége, a 16. honvéd hegyi dandár parancsnoka, Breit József vezérőrnagy a „doberdói” melléknevet az uralkodótól. A 29-es népfölkelők 1916 májusában már Dél-Tirolban voltak, hogy részt vegyenek a közelgő osztrák–magyar támadásban, azonban ekkor az orosz fronton válságosra fordult a helyzet, így indulhattak a Luck-i áttörés okozta rés betömésére. 1916. június 6-án elsőnek érkeznek ide, ahol két nappal korábban csaknem teljesen megsemmisült testvérezredük, a 29. honvéd gyalogezred.

1918

A háború legvégén a 29. honvéd gyalogezred is az olasz frontra került. Igaz, akkor már – az 1917. októberi caporettoi áttörés következtében – jóval délebbre húzódott az arcvonal, mint a „doberdói korszakban”. Miután 1918. július 29-ig bezárólag az ezred állományát teljesen feltöltötték, augusztus elején az olasz frontra szállították őket, annak is az Asiago és Asolone közötti szakaszára, ahol augusztus 15-én már az első vonalba kerültek. Az alföldi legénység magas

hegyek közé került, amelyek közül a környék legmagasabbja a Mt. Grappa (1775 m) volt, olasz tűzérsséggel. Ettől keletre a Piave folyó jelentette a frontvonalat az Adriáig, nyugat-északnyugat felé pedig a „gleccser front” következett Dél-Tirolon át a svájci határig, sokszor 3000 m feletti frontszakaszokkal. Amikor katonáink bekapcsolódtak az itt folyó küzdelmekbe, már túl voltak az utolsó osztrák–magyar támadáson, amely a Piavén való áttörést célozta volna, de kudarccal zárult. Ezt követően már mindvégig defenzívában voltak csapataink. Ahogyan a visszaemlékezők leírták, ez volt a „sasok hazája”, ahová az élelmiszer utánpótlás drótkötélpályán jött fel, ha jött. A sziklába mart állások mindössze 40-50 cm „mélyek” voltak, fedezéket nyújtó fa vagy ivóvíz nem akadt a hegyen. Az olasz tűzereknek kitűnő rálátása nyílt az állásokra, amelyeket éjszaka fényszórókkal tudtak megvilágítani, sőt az ő állásaik mögött rajvonban léggömbök helyezkedtek el, légi fölényük pedig nyomasztólag hatott: legénységünk sokat szenvedett a Caproni repülőgépek zaklatásától. A túlerőre jellemző, hogy az olaszoknak sohasem kellett takarékoskodni a lőszerrel, soraikat pedig angol és francia csapatok is erősítették (az angolokkal össze is kellett csapni a berényieknek). A frontvonal körüli sziklák sárgállottak a robbanások következtében visszamaradó ekrazittól. Minden hegy és völgy precízen be volt löve az ellenséges tűzérsség által, ezért az egységek közötti váltások általában nagy veszteséggel jártak. A járőrök mindig végrendeletük leadásával indultak útjukra a „halálhegyek” és „halálvölgyek” birodalmában.

A 29-es Petrovay őrnagy visszaemlékezései szerint mindennapos volt, hogy a felszereléssel és utánpótlással megrakott málhás lovak a mélybe zuhantak mindenestül, magukkal rántva sokszor a másik, hozzájuk szíjazott lovat is. Ezt követően negyed órán belül már a helyszínen teremték a sasok és a keselyűk. Akárcsak Horvátországban és a tengerparton már megszokhatták katonáink, a helybeli – jelen esetben olasz – lakosság a lehető legnagyobb ellenszennvel viseltetett a hódítókkal szemben. Az összeomlás előtt, 1918 augusztusának végén előfordult, hogy egységeink részére robbanóanyag helyett homokkal töltött kézigránátok érkeztek a hátszárzából, ahol már forrponon volt a helyzet, de ez csak egy eset volt a rendszeres szabotázs-akciók között. A háború utolsó napjaiban, 1918. október végén, illetve november elején feszültséget okozott a fronton, hogy állandóan egymásnak ellentmondó, zavaros hírek érkeztek a hátszárzából, amelyek közül némelyik teljesen hihetetlennek tűnt. Időközben (október 29-30-án) az olaszok és a francia–brit csapatok áttörték a frontot a Piavénél, ezt követően pedig meg is kezdődtek a fegyverszüneti tárgyalások, noha még mindig messze olasz területen húzódtott a frontvonal. A további ellenállás nemcsak az elégtelen utánpótlás, esetenként éhezés miatt volt értelmetlen, hanem azért is, mert időközben megszűnt az állam, amelyért harcoltak, illetve várható volt, hogy lemond a császár és király a trónjáról, akiért küzdöttek a katonák. Sőt, a hátszárzban egymás után vették át a hatalmat a nemzeti tanácsok, Magyarország esetében október 31-én a Károlyi Mihály vezette Magyar Nemzeti Tanács. Az Osztrák–Magyar Monarchia végleg darabjaira hullott, miközben hadserege még harcolt a fronton. A háború befejezése tehát a hátszárzban bekövetkezett eseményeknek köszönhető, semmint a hadsereg összeomlásának. Az osztrák–magyar haderő ugyanis a fegyverszünet pillanatában is minden fronton idegen földön állt Olaszországban, a Balkánon Albániában, Szerbiában, Montenegróban és Romániában, valamint Ukrajnában. Amikor a 29. honvéd gyalogezrednek kihirdették, hogy Magyarország immár független ország, nem akartak többé a frontra menni. Nem akartak harcolni azzal az olasz „ellenséggel”, akikkel Magyarországnak a történelem folyamán lényegében nem akadt

problémája. Idegen országban, idegen célokért, egy nem létező királyért harcolni teljesen értelmetlen volt, miközben már terjedt a hír, hogy a szerbek és a románok készülnek betörni Magyarországra. Immár a legfontosabb az maradt: hazajutni minél hamarabb, viszontlátni a családot, megvédeni az otthont, a hazát. Sajnos a 29. honvéd gyalogezred legénysége számára ez nem adatott meg, hiszen mintegy száz fő híján valamennyien olasz fogságba estek az összeomláskor. November első napjaiban katonáink még rendezetten, zárt egységben vonultak vissza, eldobált fegyvert vagy felszerelési tárgyat nem hagytak maguk után.

A fegyverszünetet 1918. november 3-án 18 órakor írták alá a Padova melletti Villa Giustiban. Ennek (félreértett) értelmében november 4-én 01 óra 20 perctől az ellenállást beszüntette az egykori császári és királyi hadsereg. Nem közölték ugyanis a csapatokkal, hogy a fegyverszünet valójában csak 4-én 15 órától lép életbe. Az olaszok e kérdéses fél nap során folytatták az előrenyomulást, és az egész frontra vetítve mintegy 400 ezer ellenállást nem tanúsító osztrák–magyar katonát ejtettek fogságba. Ezek közé tartoztak a 29. honvéd gyalogezred katonái is, akiket a fél napos zűrzavarban, az olasz ígéreték ellenére bekerítettek, és végül felállított olasz géppuskák előtt kellett letenniük a fegyvert, hogy aztán elindulhassanak a hadifogolytáborok irányába. Így vesztettük el a háborút anélkül, hogy hadseregünket bárki térdre kényszerítette volna, és így estek fogságba katonáink ahelyett, hogy családjaikhoz hazatérhettek volna. Pedig a történelmi Magyarországot még ezután kellett volna megvédeni, de akkorra a magyar hadsereg már nem létezett, mivel Károlyiék első dolga volt a hadsereg leszerelése. Innentől már csak alig egy év telt el, és román katonák szállták meg Jászberényt is...

Sebők Balázs

AZ 1918–19. ÉVI FORRADALMAK

Még folytak a harcok a frontokon, a magyar katonák még tartották állásaikat az Alpokban és a balkáni fronton, amikor 1918. október 31-én Budapesten többnapos zavargás után győzött az „öszirózsás forradalom”, és Károlyi Mihály vezetésével új kormány alakult. A budapesti események híre gyorsan, már aznap 20 óra körül megérkezett Jászberénybe is. A fővárosi történészek hatására november 1-jén 14 órakor a jászberényi szervezett munkások és egyetemisták nagygyűlést tartottak, ahol a város lakosságának jelentős része megjelent. A több ezres tömeg előtt beszédet mondott Lázár Henrik, a helyi szociáldemokraták vezetője, és egyben a *Jászberényi Újság* című lap felelős szerkesztője. A nagygyűlésen elhangzottak a forradalmi idők követelései voltak, úgymint a háború lezárása és az azonnali béke, Magyarország teljes függetlensége, valamint az általános és egyenlő választások kiírása, amelyen a nők is részt vehetnek. Még szintén november első napján tette közzé felhívását Vavrik Endre polgármester, amelyben tájékoztatta a lakosságot, hogy a király Károlyi Mihályt nevezte ki miniszterelnökké, a hatalmat pedig a Magyar Nemzeti Tanács vette át. „Amidőn ezt az örömhírt közlöm a város közönségével, egyben mindenkit arra hívok fel, hogy őrizze meg nyugalmát, örködjék a közrend és vagyonbiztonság fenntartásán, hogy ezáltal is méltón ünnepeljük azt a napot, amelyen a demokrata Magyarország önállósága, függetlensége megalapoztatott, és méltóságteljes viselkedésünkkel megkönnyítsük az új kormánynak az azonnali béke megkötésére irányuló fáradozását. Éljen az önálló, független, demokratikus Magyarország!” Jászberény polgármesterének felhívásából kitűnik, hogy ő maga – és nyilván a város vezetése – legalább szinten beállt a változások mögé, hiszen érezhette, hogy a béke követelése és a radikális politikai fordulat elkerülhetetlen. Áruklódó viszont, hogy az önálló, független és demokratikus Magyarország éljenzésével mintegy elismerte, hogy az addigi, a kiegyezésen alapuló, az Osztrák–Magyar Monarchián belüli Magyarország nem volt sem önálló, sem független, sem demokratikus. A Jászberényben addig hatalmon lévők pedig ennek az államalakulatnak köszönhették legitimitásukat, noha a Monarchia ekkor valójában már nem is létezett: a megelőző napokban ugyanis a cseh, a horvát, a szlovák, valamint a galíciai ukrán nemzetiség is kinyilvánította elszakadási szándékát, de már a leendő új osztrák államnak is volt ideiglenes alkotmánya. Paradoxon viszont, hogy a már nem létező Monarchia hadserege idegen földön tovább vívta kilátástalan és teljesen értelmetlen küzdelmét az antant túlerejével szemben. De már nem sokáig, hiszen az 1918. november 3-i, Padovában megkötött fegyverszünet értelmében az egykor Osztrák–Magyar Monarchia hadserege beszüntette az ellenállást. Azok a katonák pedig, akik az utolsó pillanatokban nem estek hadifogságba, végre elindulhattak hazafelé.

Az országos események hatására Vavrik Endre polgármesternek is meg kellett hirdetnie a helyi Nemzeti Tanács megalakulását. A forradalmi szervezet létrejöttére november 2-án délután került sor a városháza előtti népgyűlés keretében. A Nemzeti Tanács elnöke Karády Győző főgimnáziumi tanár lett. Karády (1898-ig Kraut) Győző a kiegyezés évében született Nagyszébenben, majd az 1892/93-as tanévtől kezdve 26 esztendőn át tanított a jászberényi

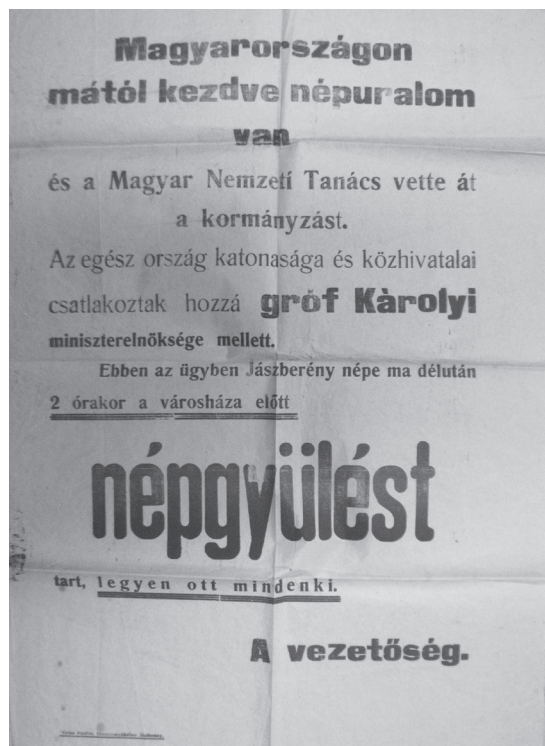

főgimnáziumban. Tanári hivatása mellett íróként is tevékenykedett: munkái között történelmi témák és kiemelten a magyarságtudatot megjelenítő művek szerepeltek. Jelentős szerepet játszott a város társadalmi és kulturális életében. Tagja volt Jászberény város képviselő-testületének, illetve a vármegye törvényhatósági bizottságának, de a Kaszinó Egyesület jegyzőjeként is találkozhatunk a nevével. Az I. világháború idején a Magyar Vöröskereszt Egyesület jászberényi szervezetének ügyvezető alelnöke volt. Tanárként ő vállalta fel, hogy nyíltan kiáll és szembemegy az addigi Apponyi-érával. Más kérdés, hogy még Károlyiék bukása előtt, 1919 februárjában Budapestre távozott, hogy átvegye a IX. kerületi főgimnázium igazgatói pozícióját, ezzel pedig ki is írta magát Jászberény közéletéből. Jászberényt 1952-ben bekövetkeztetett haláláig második szülőföldjének tartotta.

A Jászberényi Nemzeti Tanács névsora (1918. november 2.)

1.	Karády Győző	főgimnáziumi tanár, elnök
2.	Bozsik Pál	kádármester, alelnök
3.	Bathó István	földmunkás
4.	Deutsch Lajos	cipész
5.	Erdős István	korcsmáros
6.	Koncsek Antal	postatiszt
7.	László László	földmunkás
8.	Lázár Henrik	munkásbiztosító igazgató, lapszerkesztő
9.	Merkli János	királyi járásbíró
10.	Mizsey András	kisbirtokos
11.	Neumann Lipót	orvos
12.	Ötvös Sándor	esztergályos mester
13.	Pesenyánszky András	hivatalszolga, rokkant katona
14.	Répás Mihály	földbirtokos
15.	Ring Károly	elemi iskolai igazgató
16.	Suba János	asztalossegéd
17.	Szabó József	középbirtokos
18.	Varga János	vendéglős

A Jászberényi Nemzeti Tanács megalakításánál az a cél lebegett a forradalmi erők szeme előtt, hogy annak összetétele minél inkább leképezze a város lakosságának összetételét. Elsősorban a szociáldemokraták –Jászberényben már régóta – adtak hangot nemtetszésüknek, hogy a városban a kétkezi munkásságnak számarányához viszonyítva elenyésző a képviselete (ők korábban leginkább a birtokosok túlsúlyát támadták, és a földmunkások jelenlétét kevesellték). A Nemzeti Tanács elnöke végül egy elismert értelmiségi, a főgimnázium tanára lett, alelnöke viszont iparos, kétkezi munkás. Ha az egyes társadalmi rétegek (foglalkozási kategóriák) szerinti megoszlást tekintjük, akkor látható, hogy a munkásság és képviselete

Népgyűlésre hívó plakát az „őszirózsás forradalom” győzelme után

gármester hamarosan beadta írásos lemondását a képviselő-testülethez, amelyet a november 13-i ülésen a képviselők sajnálattal tudomásul vettek és elfogadták. „Vavrik Endre polgármester bejelenti, hogy a polgármesteri állásról lemond, mivel a csatolt orvosi bizonyítvány szerint állását betegsége miatt továbbvinni nem képes, sőt azt az állás betöltéséig sem képes vinni.” Ezt követően a képviselő-testület kinyilvánította elismerését „a nehéz időkben teljesített odaadó és buzgó polgármesteri működéséért”. Három nappal később, november 16-án a tisztújítószer már egyöntetűen Lázár Henriket nevezte ki a város első emberévé. Amikor a Gosztony Sándor vezette kijelölő választmány jegyzőkönyvét felolvasták, miszerint az egyedüli jelölt, Lázár Henrik lett a megválasztott polgármester, kitörő „Éljen!” felkiáltás hallatszott az ülésteremből. Érdekes fordulatot jelentett viszont, amikor a következő ülésen, november 22-én Lázár indoklás nélkül már le is mondott pozíciójáról. Tehát 1918. november 16-a és 22-e között a Nemzeti Tanács egy tagja, a radikális szociáldemokrata lapszerkesztő, Lázár Henrik állhatott a város élén, aki valószínűleg kevesellte az országos szinten és a városban bekövetkezett változásokat. Jellemző, hogy a tanácsköztársaság idején ő lesz a város teljes hatalmú vezetője, a direktórium és a követtanács elnöke. A következő, 1918. december 12-én megtartott tisztújítószerken ismét az egyetlen jelölt indult a polgármesteri állás helyettesítés

5 főt tett ki, így 28%-kal ők lettek a Nemzeti Tanácson belül a legnagyobb erő. Ezt követte az értelmiségiek 22%-os és a birtokosok 17%-os súlya. A földmukásoknak, a vendéglátósoknak és az egyéb állami alkalmazottaknak 11-11%-os súly jutott. Amennyiben az 1918. január 5-én megalakult városi közgyűlés névsorával vetjük össze a Nemzeti Tanács tagságát, akkor megállapítható, hogy Lázár Henrik mindkét testületnek tagja volt (a közgyűlésben újraválasztott képviselőként). Neumann Lipót pedig nem választott képviselőként, hanem mint városi tisztviselő vehetett részt szavazati joggal a közgyűlésben is. Karády Győző már a Nemzeti Tanács elnökeként szintén közgyűlési helyet kapott. A megalakult Nemzeti Tanács a városháza nagytermében tette le az esküt a népkormányra, és egyben „rendcsináló, átalakító és áldásos munkát” ígértek.

Érdekes, hogy a Nemzeti Tanáccsal az addigi városi közgyűlés párhuzamosan tovább működött. Fontos változás volt viszont, hogy Vavrik Endre polgármester hamarosan beadta írásos lemondását a képviselő-testülethez, amelyet a november 13-i ülésen a képviselők sajnálattal tudomásul vettek és elfogadták. „Vavrik Endre polgármester bejelenti, hogy a polgármesteri állásról lemond, mivel a csatolt orvosi bizonyítvány szerint állását betegsége miatt továbbvinni nem képes, sőt azt az állás betöltéséig sem képes vinni.” Ezt követően a képviselő-testület kinyilvánította elismerését „a nehéz időkben teljesített odaadó és buzgó polgármesteri működéséért”. Három nappal később, november 16-án a tisztújítószer már egyöntetűen Lázár Henriket nevezte ki a város első emberévé. Amikor a Gosztony Sándor vezette kijelölő választmány jegyzőkönyvét felolvasták, miszerint az egyedüli jelölt, Lázár Henrik lett a megválasztott polgármester, kitörő „Éljen!” felkiáltás hallatszott az ülésteremből. Érdekes fordulatot jelentett viszont, amikor a következő ülésen, november 22-én Lázár indoklás nélkül már le is mondott pozíciójáról. Tehát 1918. november 16-a és 22-e között a Nemzeti Tanács egy tagja, a radikális szociáldemokrata lapszerkesztő, Lázár Henrik állhatott a város élén, aki valószínűleg kevesellte az országos szinten és a városban bekövetkezett változásokat. Jellemző, hogy a tanácsköztársaság idején ő lesz a város teljes hatalmú vezetője, a direktórium és a követtanács elnöke. A következő, 1918. december 12-én megtartott tisztújítószerken ismét az egyetlen jelölt indult a polgármesteri állás helyettesítés

útján történő betöltéséért. A Varga István főszolgabíró elnökletével megtartott választáson Friedvalszky Ferenc községbírót nevezték ki a város első emberévé. Friedvalszky Trencsén megyei ősei a XVIII. században kerültek a Jászságba. Édesapja jászberényi földbirtokos, szücsmester, városi tanácsnok volt. Friedvalszky Ferenc a Budapesten elkezdett egyetemet Kolozsváron fejezte be, majd községi bíróként dolgozott szülővárosában. A város élére a lehető legzavarosabb és legkiszámíthatatlanabb időben került, ennek ellenére több mint két évtizedig, egészen 1940-ig ő irányította Jászberényt. A városban a neve így egybeforrnt az 1920-ban kezdődő Horthy-rendszerrel. A polgármester helyettes a forradalmi időkben Mosó Dezső maradt.

A fent említett fegyverszünet következményeként már nem sokat kellett várni arra, hogy megindulhassanak a katonák hazafelé. Ahogyan az országot, és benne a vármegyét, úgy Jászberényt is súlyosan érintette a csalódott katonák frontokról való hazaözönlése. Országszerte anarchikus állapotok alakultak ki, hiszen „*csorda módjára jöttek a katonák, [...] éjjel-nappal szólt a puska*” – írta Kele József a korabeli szolnoki állapotokról. A Károlyi-kormány és benne Linder Béla hadügyminiszter kimondott célja volt a hadsereg leszerelése, szélnek eresztése, hiszen ők hangzatos kijelentéssel „nem akartak többé katonát látni”. Problémát okoztak a vasútállomáson átutazó, lövöldöző és sokszor ittas katonák, akik elégedetlenségüket kifejezve itt is letépték katonasapkájukról a Monarchia hadseregének sapkarózsáját. A Jászberénybe hazatérő katonák többsége igen elégedetlen volt a kialakuló helyzettel: hosszú küzdelem egy idegen érdekekért folyó világháborúban, ahol ők úgy kerültek a vesztes oldalra, hogy a fronton döntő vereség nem érte őket. Itthon a szegénység, a nélkülözés és a munkanélküliség várt rájuk, a legtöbbjük helyzete egyértelműen kilátástalan volt. Sokan közülük valamit tenni szerettek volna, változtatni a világ menetén, miközben fegyver is volt a kezükben. Ráadásul úgy érezték, hogy a magyar állam kihasználta őket, hiszen áldozatot hoztak a frontokon, majd cserbenhagyták őket. A forradalmi események első napjaiban még létezett és Jászberényben állomásozott a 11. honvéd pótzászlóalj alakulata, amely ezekben a nehéz napokban „*pusztán hazafias lelkesedésből*” a lehetőségekhez képest biztosította a városban a személy- és vagyonbiztonságot. Ezért – Dr. Banner János képviselő javaslatára – a város köszönetet nyilvánított a katonai alakulat tisztí karának és legénységének.

Hogy a hazatérő katonák kiszámíthatatlan reakcióitól tartott a forradalmi rend, azt jól mutatja, hogy sürgősen elrendelték a fegyverek beszolgáltatását, ennek ellenére az elkövetkező időszakban bőven maradt még fegyver a leszerelt katonáknál. Az átutazó katonák vétlen áldozatává vált Csáki Bába Ferenc 55 éves lakos, aki vonattal utazott volna Sárközy János megyesi tanyájára, majd leszállás után a lövöldöző katonák egy lövedéke eltalálta, melynek következtében halálos sérülést szenvedett. Némi lehetőséget jelentett a hazatérő harcosoknak a Nemzetőrségbe történő belépés, hiszen ez garantált fizetéssel járt. Az alakuló Nemzetőrségbe november 5-étől lehetett jelentkezni a városházán. A nemeztöröknek eleinte 20 korona, majd 10 korona volt a napidíja az ellátáson túl (a *Jászberényi Újság* napi 30-40 koronáról írt). A forradalom első napjaiban a városi rendőrkapitányság önként jelentkező gimnazistákból gimnáziumi polgárőrséget szervezett. Feladatuk a város területén való állandó cirkálás, az „eldugott kincstári és egyéb rablott holmik felkutatása” volt. Az önkéntes gimnazisták már az első napokban sok fegyvert és muníciót kutattak fel és koboztak el illetéktelen személyektől. Noha a nemzetőrség költségei az államot terhelték, a zavaros időkben a hadügyminiszter

elrendelte, hogy az ezzel járó terheket az egyes településeknek kötelessége megelőlegezni. Így került sor november 9-én arra a döntésre, amely alapján Jászberény városa 600 ezer koronát vett fel három banktól a „*karhatalmi kirendeltség*” költségeinek fedezésére. Az 1918-as esztendő végén a budapesti nemzetőri kerületi parancsnokság alá tartozó jászberényi nemzetőrség létszáma 150 főt tett ki. Az ország szűkös anyagi lehetőségei miatt azonban éppen az új évre kellett volna ezt a létszámot 83 főre apasztani (3 tiszt és 80 fő legénységi állomány), hiszen az itteni alakulat esetében már csak 83 fő részére biztosította volna az állam az ellátmányt. 1918. december 31-i ülésén a város képviselő-testülete azonban úgy döntött, hogy a következő negyedévben inkább magára vállalja a leszerelendő nemzetőrök költségeit, mert a kormány intézkedésének végrehajtása elkeseredettséget és a fegyelem megbomlását eredményezte volna. A szóban forgó 65 ezer koronát a borfogyasztási adóalap terhére előlegezte meg a város. A közel 70 fő nemzetőr leszerelésének kiszámíthatatlan következményeitől mindenki tartott, ráadásul a város vezetői úgy vélték, hogy továbbra is kell az eredeti létszám a város személy- és vagyonbiztonságának megőrzéséhez. Arról már nem is szólva, hogy a nemzetőrök közül senki sem óhajtott leszerelni.

A forradalmi fordulatot bizonyítandó valamit muszáj volt változtatni a lakosság ellátásán és az élelmiszerek elosztásán. Komoly szociális intézkedésekre volt szükség, amíg nem késő. Ennek egyik első jele volt a Nemzeti Tanács november 7-i felhívása a berényi gazdákhöz, kereskedőkhöz és iparosokhoz, amelyben kérték a búzából, árpából, rozsبúzából, tejből, ruhaneműből, szövetből és fehérneműből felesleggel rendelkező személyeket, hogy fölös készletüket ajánlják fel a Nemzeti Tanácsnak. Ugyanettől a körtől pénzadományokat is vártak a nélkülözők számára. Egyben kinyilatkoztatták, hogy a háború végével mindenkinek be kell szüntetnie a lelketlen uzsorát, és mindenkinek dolgoznia kell. „*Csak egy hatalom van: a szabad és független magyar nép! Évszázadok mulasztásait kell helyrehozni, meg kell valósítani azt, amire az ország eddigi vezetőinek nem sok gondja volt: hogy minden polgár egyaránt jól érezze magát ebben az országban*” – hangoztatták a radikális szociáldemokraták. Mivel az ilyen és hasonló hangnemű felhívásoknak nem sok foganatja volt, a későbbiekben keményebb eszközökhöz kellett folyamodni, de ezek javarészt már csak a tanácsköztársaság időszakában valósultak meg. Szintén a szociális intézkedések részét képezte a nélkülöző lakosság és kiemelten a katonák tüzelővel való ellátása. Ennek értelmében a képviselő-testület 1918. november 22-én úgy döntött, hogy a város kül- és belterületén jelentős mennyiségű fa kivágását engedélyezi. A város főmérnökét bízták meg a már jelölt és a kijelölendő fák kivágásával, amely munkálatokat elsősorban hadból hazatért katonákkal végeztették „*fele tuskó, fele gallyért*”. Jól tudta a város vezetése, hogy így a lakosság e veszélyes és kiszámíthatatlan része megfelelő munkaalkalomhoz és egyben tüzelőanyaghoz juthat. Az intézkedés kimondottan „*a lakosság izgalmanak csillapítását*” is szolgálta. Lényegében a vendéglátnál vastagabb fákat lehetett kivágni, belterületen Válinti János városgazda és Kazy János műszaki tiszt, külterületen pedig Kis László úrbiztos vezetésével. A faderekeket a városba kellett szállítani, ahol tüzelőnek aprították fel azokat, majd a felaprított fát ki lehetett osztani a nélkülöző lakosság részére.

A romló gazdasági helyzet közben népszerűtlen intézkedéseket is kellett hozni. Ilyen volt december 3-án a közgyűlés azon döntése, amelynek alapján engedélyezték Fecske János vállalkozó részére a drasztikus áremelést a villanyszolgáltatás terén. A magánszemélyeknél és

az ipari fogyasztók esetében is kétszeresére emelkedett a villanyáram díja HW óránként (9-ről 18 fillérre, illetve 7-ről 14 fillérre). Ellenben kötelezték a villanytelep tulajdonosát, hogy esetleges szénhiány idején fával is köteles fenntartani a város közvilágítását, ami ellen a vállalkozó már a következő év januárjának végén tiltakozott. Ekkor rendszeresen előfordult, hogy az utcai lámpák fele sem égett a városban.

Komoly, régóta megoldatlan problémát jelentett az országban a földterület egyenlőtlen és igazságtalan eloszlása. Ez volt és ez is maradt a dualista állam, majd a lényegében erre a berendezkedésre épülő két világháború közötti időszak egyik legkomolyabb feszültségét jelentő válsággóca. Morális okokból sürgősen meg kellett volna oldani ezt a problémát, hiszen köztudott volt: az országért a frontokon harcoló katonák nagy része földműves, akiknek a leszerelés után kellő földtulajdon hiányában alig vagy egyáltalán nem volt biztosítva a megélhetése. Ezt a társadalmi igazságtalanságot valahogyan orvosolni kellett volna. A kormány rendelkezésének értelmében Jászberényben létrehozta egy 20 tagú bizottságot, amelynek feladata a hadban állott földművesek földhöz jutásának előkészítése volt. A berényi bizottság fele olyan földmunkásokból állt, akiknek földbirtoknagysága nem érte el az 5 kataszteri holdat, míg a másik 10 főt a városi képviselő-testület delegálta.

Gróf Apponyi Albert már 1918. november 9-én megírta Budapesten Jászberény város választóközönségéhez intézett búcsúszózatát, a városi képviselő-testület mégis csak december 3-án tárgyalta és fogadta el a fontos személyi változást. 36 év képviselőség után írt búcsúszózatában Apponyi úgy fogalmazott, hogy részletesebben nem indokolhatja lemondását, de úgy érezte, hogy ekkor csak így, csak ezzel a lépéssel szolgálhatja hazája ügyét. Úgy vélte, hogy lemondása „*a mellőzhetetlen szükségszerűséggel bekövetkezett új irányok békés, lehetőleg zökkenés nélkül való érvényesülését*” is szolgálja. „*Amiért küzdöttem, abból igen sok megvalósult, ha más alakban is, mint ahogyan gondoltam. A haza függetlensége nem kérdés tárgya többé. [...] Szükséges, hogy a politikai látóhatárról letűnjön ez a név, mely elválaszthatatlanul összeforrt ezzel a rendszerrel. Hogy miért és miként fejlődtek a dolgok ide, arról a búcsúzás pillanatában nem illik szólnom. Bizonyára az én emberi gyarlóságomnak is volt benne része. [...] Mégis lelki megnyugvással távozom a közélettől, mert mindig legjobb hitem szerint, önzetlenül és becsületesen iparkodtam szolgálni a hazát. [...] Isten áldja meg szeretett városunkat és annak minden lakóját minden jóval, Isten vezérelje Önök elhatározását a közelgő képviselőválasztásoknál, melyek közelsége egyedüli oka annak, hogy nem mondok le már most megbízatásomról. Hazafiságuk és a magyar nép lelkében élő egészséges ösztön meg fogja Önöknek mutatni a követendő utat. Örökké hálás képviselőjük: gróf Apponyi Albert.*” A képviselő-testület a búcsúszózatot mély sajnálattal vette tudomásul, és egyben rendelkezett a kordokumentum eredeti példányának a városi múzeumban történő elhelyezéséről és megőrzéséről. A képviselők rendelkeztek továbbá a gróf arcképének megfestéséről, és a városháza közgyűlési termében történő elhelyezéséről.

Az 1918. esztendő utolsó két hónapja az előző rendszer összeomlásával és egy új berendezkedés kialakulásnak forradalmi hevületében telt az országban. Az év végére viszont egyértelművé vált, hogy Károlyiék részéről végzetes hiba volt a hadsereg leszerelése és a katonák szélnek eresztése, hiszen a környező, korábban legyőzött országok (Románia és Szerbia), valamint az egykori „harcostársak”, a csehek területszerző offenzívát indítottak Magyarország ellen. A szerbeket francia csapatok is segítették. Az előrenyomuló idegen katonáknak

lényegében érdemi ellenállás nélkül sikerült megszállni az ország jelentős területeit. Karácsonyra a románok már Kolozsváron voltak, a csehek Kassát foglalták el, míg december 30-án a balkáni francia csapatok bevonultak Szegedre. Az ország pedig tétlenül, szervezetlenül, fegyvertelenül és megdöbbenve állt a tények előtt, hogy amíg Magyarország megittasodott a forradalomtól, és elhitte az USA elnökének, Woodrow Wilsonnak az igazságos békéről szóló szavait, addig a környező népek éltek a lehetőséggel, és kegyetlenül kihasználták Magyarország tehetetlenségét, kiszolgáltatottságát. Józan fejjel tudni kellett volna, hogy a fegyverszünettel még nem zárult le a harci megpróbáltatások időszaka, hiszen csak ezután jön az osztozkodás és a békekötés, amely hosszú időre meg fogja határozni az új Európa képét. Az idegen csatatereken, idegen érdekekért folyó háború után most kellett volna megvédeni az ország területét, hogy minél kedvezőbb békefeltételeket tudjon az ország kicsikarni – bármit is ígért Wilson elnök. Ehhez pedig fegyveres erőre lett volna szükség. A fenti eseményekkel, az idegen hadseregek területfoglalásával kapcsolatos a jászberényi közgyűlés 1918. december 31-i állásfoglalása, amely szerint a képviselő-testület csatlakozott a Magyarország területi egységét fenntartani célzó ligához (valószínűleg a november 15-én alakult Magyar Országos Véderő Egyletre gondoltak), és egyben kérte a város polgármesterét, hogy „ezen történelmi jelentőségű akció érdekében indítsa a város egész lakosságára kiterjedő akciót, hogy a város egész lakosság név szerint csatlakozzék ezen hazafias célhoz”. A hazafias felbuzduláson túl sajnos sem Jászberényben, sem országos szinten nem történtek jelentős lépések az ország védelmi képességének fokozására. Pedig alig több mint egy fél múlva már román csapatok állomásoznak a városban...

Akik radikális társadalmi-gazdasági változást, a szegénységtől sújtott tömegek életkörülményeinek javulását és a társadalmi igazságosság előrehaladását várták az „*őszirózsás forradalomtól*”, azoknak súlyosan csalódnuk kellett. A szociális téren való előrehaladás helyett inkább a fennálló rend tehetetlenségét lehetett tapasztalni, amely a baloldali forradalmárokat, a jászberényi szociáldemokratákat olyannyira elkésérítette, hogy már január első felében kiléptek a Nemzeti Tanácsból. Ezt lapjuk hasábjain azzal indokolták, hogy „*a párt végrehajtó bizottsága nem tartja alkalmasnak a Nemzeti Tanácsot a nép érdekében való munkában*”. Jól nyomon követhető, hogy a párt egyre radikálisabb hangot ütött meg már az ősz folyamán, és ennek a radikalizálódásnak lett egyenes következménye a későbbi proletárdiktatúrában betöltött vezető szerep. A szociáldemokraták már 1918 decemberében a következőket hangoztatták „*Mit akarunk?*” című összefoglalójukban, amely a *Jászberényi Újság* hasábjain jelent meg: „*Az urak országa, vármegyéje, városa, faluja szűnjék meg. [...] Mi dolgoz emberek vagyunk, a mi szavunk legyen a döntő. [...] Egy munkás se töltsé élete minden napját és napja minden óráját folytonos robotban, és a túlfeszített munka miatt idő előtt ne pusztuljon el.*”

A polgári demokratikus forradalmat követően kialakult társadalmi-politikai berendezkedés nemcsak a nélkülözést nem tudta megszüntetni, a közellátást megoldani, vagy az ország határait megvédeni, hanem a közbiztonság megteremtésével is adós maradt. Különösen igaz volt ez külterületen, ahol kóborló katonák és egyéb bűnöző elemek hada járta a területet és fosztogatta a lakosságot. A háború alatt Jászberényben állomásozó katonai alakulat tagjaira is a gyanú árnyéka vetült az elkövetett bűncselekményekkel kapcsolatban: „*sokan maradtak itt a 11. honvéd pótzászlóalj legénységéből is, akik nem tudni, miből élnek.*” A jászberényi tanyavilágban elkövetett bűncselekményeknek halálos áldozata is volt egy Rulkos Vazul

nevű orosz hadifogoly személyében. Osgyáni Imréné újerdei tanyáján 1919. február 25-én 6 lövéssel végzett vele a 23 éves Osgyáni Imre géplakatos segéd. Szintén nem tett jót a közbiztonságnak, hogy az érvényben lévő szesztilalom ellenére sok részeg embert lehetett látni az utcákon, amelynek egyik következménye az ablakbetörések megnövekedett száma volt.

„Azt mondja ma már a földmunkás, hogy legyen azé a föld, aki megműveli” – ennek szellemében tartottak népgyűlést 1919. február 2-án 10 órakor a Lehel szálloda nagytermében. A szociáldemokraták által szervezett eseményre főként a földhasználókat és a kisbirtokosokat várták nagy számban, ahol Nyisztor György budapesti földmunkás tartott előadást. Mivel 1919-re a helyi szociáldemokraták egyértelműen átvették a vezető szerepet a város elégedetlen tömegeinek vezetésében, kemény hangú írásban támadták a polgári demokratikus rendszer számukra mérsékelt földosztási programját, (amely végül 1919. február 16-án lépett életbe): *„Azok izgatnak földosztással és riasztgatnak benneteket, akiknek rátok és 6 éves gyermekeitekre is nagy szükségük van. Akik gyermekeitekből sertéspásztort és kanászt akarnak nevelni, akik azt akarják, hogy az országutak mentén lévő legelőkön rongyokba burkolózva járjanak gyerekeitek a birgegulya után, ezek akarnak újra, különféle ígéretekkel és jelszavakkal magukhoz láncolni benneteket és gyermekeiteket.”*

Mivel a korábbi felszólítások a magánszemélyeknél lévő gabonafelesleg bevallása tárgyában nem jártak eredménnyel, az egyre mélyülő szociális válság drasztikusabb lépésre készítette a hatalmat: 1919. február 6-tól kezdődően elkezdték a városban a gabona rekvirálását. A rekviráló bizottságokban csendőrök, rendőrök, szervezett munkások, egyetemi hallgatók és gazdák kaptak helyet (bár utóbbiak nem kapkodtak a lehetőségért). Február 13-ától a gabonakészletekkel rendelkezőket már azzal fenyegették, hogy amennyiben nem adják elő feleslegüket, a náluk talált mennyiséget a rekviráló bizottságok elkobozzák, ezen felül pedig büntető feljelentést tesznek a tulajdonos ellen. Közvetlenül a rekvirálások megkezdését követően a jászberényi gazdák tüntető felvonulást szerveztek, melynek során a közbirtokosságtól a városházig vonultak. Erre reagálva a szocdemek rögtönzött népgyűlést tartottak, melynek következtében a két csoportot alkotó, eltérő érdekű és társadalmi helyzetű emberek vitába szálltak egymással, ami rendezavarásba torkollott. Az eseményeket követően a szociáldemokraták helyi lapjában politikai türelmetlenségről, elkeseredettségről és indulatokról árulkodó írás jelent meg: *„Lehetetlenség még ma is azt gondolni, hogy a hadból visszatért 4-5 ezer nincstelen család fő behunyat szemmel fogja nézni azt, hogy még ők korpás kenyeret esznek és szemernyi gabonaliszt nincsen a birtokukban, hogy ugyanakkor azok a felmentett termelők, akik ellenőrizhetetlen módon 200-300 koronáért vették a gabona métermázsáját, fehér, kalácsszerű kenyeret egyenek. [...] Azt üzenjük, hogy ha el akarják kerülni a legelszántabb harcot, a gyomorharcot, a fosztogatást, a gyilkolást, anarchiát, akkor sürgősen, nagyon sürgősen adjanak. De azonnal, mert most a helybeli szegény nép részére rekvirálnak.”* Az országban máshol is hasonló volt a helyzet. Már csak másfél hónap volt hátra a proletárdiktatúráig, amely szinte elkerülhetetlen sorsszerűséggel következett be 1919. március 21-én.

Súlyos politikai/társadalmi/gazdasági válság volt az országban, így menthetetlenül előkerült a zsidókérdés. A *Jászberényi Újság* 1919. január 19-i számában hangot adott annak, miszerint a városban egyesek azzal is támadták a szervezett munkásságot, hogy vezetőik sorában zsidók is vannak. A támadások megfogalmazóiról viszont köztudott volt, hogy szívesen barátkoztak gazdag zsidókkal, sőt kitűnően megfértek egymás mellett az úri kaszinóban.

A szociáldemokraták ebből azt a következtetést vonták le, hogy támadóik felekezeti kérdést csak a szegények között csinálnak, a gazdagok között nem. A kritikusokat tehát nem általában a zsidóság zavarta, hanem a zsidók jelenléte a fennálló társadalmi berendezkedést megkérdőjelező szociáldemokraták között (viszont a nem zsidó szociáldemokratákat külön nem támadták). „*A nép jól tudja, hogy van mindenfajta proletár, még zsidó proletár is. Van mindenfajta kizsákmányoló, mert a tőke nem felekezeti. [...] Egyet azonban ajánlunk a Kossuth utcai lúdtalpú úrnak és társainak: hallgassanak el, ha jót akarnak, ne gáncsoskodjanak.*” A magukat egyre erősebbnek érző jászberényi szociáldemokraták ekkor már egyértelmű utalásokkal fenyegették meg a nekik nem tetsző véleményeket megfogalmazókat, majd február 2-i lapszámukban ennél is messzebb mentek, amikor név szerint is lehozták ellenfeleik nevét: „*Figyelmeztetés Halász Sámuel gőzmalom tulajdonosnak és Boros Béla fakereskedőnek, hogy ne támadják a szociáldemokratákat. [...] A párt és vezetői ellen tett támadó kijelentésektől tartózkodjanak, mert a párt az esetleges további kihívó viselkedés után megfelelő módon fog elégtételt szerezni.*”

Amint fentebb említettük, a háború lezárását követően a katonákat szélnek eresztették, akiknél igen sok fegyver maradt. Noha a csendőrség és a rendőrség például a január végén megtartott razziaán sok pisztolyt és igen nagy mennyiségű lőszeret foglalt le Jászberényben, a fegyverek begyűjtése csak felszólítás útján folyt. Volt, aki ennek hatására előadta a birtokában lévő fegyvert, ám mivel házkutatást szinte egyetlen alkalommal sem tartottak, továbbra is bőven maradtak lőfegyverek a lakosságnál. 1919. március 11-én ezzel kapcsolatos aggodalmának adott hangot a szociáldemokrata Paczauer Gábor, aki napirend előtt szólt a polgármesterhez, s kiemelte a tanyákon lévő Mannlicher hadipuskák nagy számát. Ekkor a jászberényi közgyűlésnek már új neve volt: „*Néptanácsnak*” hívták, de az üléseket továbbra is Friedvalszky Ferenc polgármester vezette.

Érdekességként megemlíthető, hogy 1919. február 27-én este – Szolnokról Rimaszombat felé utazva – Jászberénybe érkezett és egy éjszakát a városban töltött a nagyhatalmú Fernand Vix francia vezérkari alezredes szárnysegédje, Genevrier főhadnagy, aki igen jó és a magyarokkal szemben barátságos ember benyomását keltette Jászberényben.

A város politikai életében érdekes színfoltot jelentett a Károlyi párt helyi csoportjának szervezése 1918 novemberének végén, amelynek egyik fő szervezője eleinte Zöldi Márton volt, később viszont, 1919 januárjában már Karády Győző elnökletével működött. A párt rövidéletű helyi szervezetét jogos kritikával illették azok, akik feltették a kérdést, hogy vajon miért csak Károlyi Mihály hatalomra kerülése után indult meg ez a pártszervezés, a háború alatt pedig miért nem álltak ki Károlyi gróf mellett? 1919 márciusának elejére budapesti szervezők még keresztényszocialista gyűlést is meghirdettek a városban. Szintén érdekesség, hogy a polgári demokratikus időszakban került elő a Jász vármegye megvalósításának ötlete. Ennek tárgyában 1919 januárjának folyamán népgyűléseket is tartottak a Jászság településein, így Jászberényben is. A szervezők Jász-Nagykun-Szolnok vármegyét egy erőszakosan egybetákoló „*Muszáj vármegyének*” tartották, amely tönkretette a Jászságot, és természetes fejlődésében megakadályozta. Emiatt az úthálózat sem fejlődhetett rendesen, de még Szolnokra is csak nehézkesen lehetett eljutni – hangoztatták. A későbbiekben erre alapozva születtek olyan fantazmagóriák, hogy a tanácsköztársaságot majd a jászok döntenek meg, vagy egy függetlenségét kikiáltó Jász-Kun vármegye nyomán a vidéki

Magyarország is követi a függetlenedők példáját, lényegében magára hagyják és kitérítik a vörös Budapestet.

A szociáldemokraták radikalizálódása mellett a város legfontosabb politikai eseménye a kommunisták megjelenése volt. Magát a Kommunisták Magyarországi Pártját (KMP) 1918. november 24-én alapították országos szinten. Első jászberényi tagja Tóth Mihály szabóipari munkás volt, aki 1918 novemberében tért haza Oroszországból, majd Budapesten ő lett a KMP 837-es számú tagja. Itt megbízatást kapott, hogy szervezze meg lakóhelyén, Jászberényben is a kommunista pártot. Ugyanezzel a pártmegbízatással tért vissza Jászberénybe például Lónyai Béla és Strabák István is. Ők is valamennyien orosz földön ismerték meg testközelből a kommunista eszméket. Még decemberben csatlakozott hozzájuk Farkas János, Gerendási Károly, Göboly Sándor és Tóth György István. Ők alkották a KMP jászberényi magját. Alakuló gyűlésüket a Casino utcában, az Ősze-féle vendéglőben tartották meg, ahol innentől kezdve szinte napi rendszerességgel összegyűltek. Szintén ugyanebben az épületben voltak a szakszervezeti tagok és a munkástanács gyűlései is. Alig két héttel a proletárdiktatúra előtt azonban még korántsem volt problémamentes a helyi szociáldemokraták és a kommunisták viszonya. A szociáldemokraták, akik mindvégig Magyarországon, a helyi viszonyokhoz kénytelen-kelletlen alkalmazkodva szervezkedtek, időnként támadták a rivális kommunistákat, akik szerintük csak Oroszországban szívták magukba a forradalmi tanokat, és valójában nem ismerik vagy félreismerik a magyarországi munkásmozgalom törekvéseit, céljait, lehetőségeit. A helyi viszonyok tekintetében tájékoztatlanok tartották őket. „*Mint ahogyan Makó sem a világ közepe, éppúgy nem fog diadalra indulni Jászberényből sem a kommunizmus*” – írták 1919. március 9-én. A helyi szociáldemokraták magukat is kommunistáknak tekintették, de – amint írták – nem „alkommunistáknak”, amely kifejezéssel a KMP tagjait illették (akiket egyben baloldali ellenforradalmároknak is tartottak). Kommunista visszaemlékezések szerint a szociáldemokraták bérelhették fel azokat az ismeretlen személyeket, akik közvetlenül a tanácsköztársaság hatalomátvétele előtt, 1918. március 18-án a vasútállomáson megverték a Budapestre induló berényi kommunistákat.

Jászberény a tanácsköztársaság idején

A budapesti események közvetlen hatására – szinte automatikusan – Jászberényben is egyik napról a másikra megtörtént a tanácsköztársaság erőinek hatalomátvétele. „*Budapesten meggyeztek a szociáldemokrata kommunisták a kommunistákkal, átvették teljesen a kormányhatalmat. A polgári minisztereket eltávolították, a mai események ismertetésére ma délelőtt 11 órakor népgyűlést tartunk, legyen ott mindenki. Éljen a proletárdiktatúra!*” – hirdette a Jászberényi Szociáldemokrata Párt 1919. március 22-i falragasza. Az emberek döbbszerűen szemlélték, hogy rövid időn belül újabb radikális irányváltás történik a magyar közéletben, és egyben szűkebb környezetükben, Jászberényben. Mások viszont örültek, hogy a proletariátus végre a kezébe veszi a dogok irányítását. Az elveszített háború, a fegyverletétel, a királyság megszűnése, a népköztársaság kikiáltása, az intervenció csapatok folyamatos területfoglalása után a földrengésszerű változások következő állomása a proletárdiktatúra Jászberénybe érkezése volt. Sokan gondolták és érezték, hogy a Károlyi-féle hatalom tehetlensége, ügyetlenkedése után valami radikális fordulat kell. Kiderült ugyanis, hogy óriási

hiba volt a hadsereg szélnek eresztése, mert mindenféle wilsoni elv ellenére a román, a cseh és a szerb-francia csapatok már tisztán magyarok lakta területeket vontak ellenőrzésük alá az országban, és a megmaradt 40 ezer katonával az intervenció megállítására lehetetlen feladatnak tűnt. Sokan valamilyen csodát vártak a szociális igazságosság terén is, hiszen a zászló továbbra is a vagyonos embereknek állt, míg az ország népességének döntő részét kitevő parasztság és munkásság – az új hatalom szavajárásával élve a proletariátus – nagy része évek óta nélkülözött. Sok elkeseredett ember várt döntő társadalmpolitikai, szociális és külpolitikai változásokat, míg szintén sokak kiábrándulva az ország kudarc sorozatából, passzívan szemlélték az eseményeket, és nem kívántak beavatkozni a történésekbe.

„Nagyon szépen ment végbe minálunk a proletárdiktatúra berendezkedése. Fosztogatás, de még a legkisebb rendezavarás sem fordult elő, a nép készséggel aláveti magát a tanácsok rendelkezéseinek. [...] Az uraskodásnak, a mások bőrére való spekulációnak bizony örökre befellegett” – hirdették a jászberényi kommunisták. Azok a kommunisták, akik nagy része korábban szociáldemokrata volt. Tudni kell, hogy ekkoriban egyesült országos szinten is a két párt (MSZDP és KMP), létrehozva a Magyarországi Szocialista Pártot. „Pár nappal ezelőtt még élethalál harcban állt egymással a Magyarországi Szociáldemokrata Párt és a Kommunisták Magyarországi Pártja. Pedig e két vetélkedő ikertestvér egy szent célt szolgált: a kommunista társadalmi rend minél előbb való megteremtését a kapitalizmuson alapuló világregnd helyébe.” Jászberényben a korábbi közgyűlés nem ült össze többé, viszont megalakult a követtanács, amely 40-40 paraszt- és munkás tagból, valamint a katonatanácsból állt. Elnöke a korábbi szociáldemokrata újságíró és rövid életű polgármester, Lázár Henrik, alelnökei pedig Lónyai Béla és Paczauer Gábor lettek. Április 2-től ők hárman alkották a jászberényi direktóriumot, amelynek feladata a tanácskormány rendeleteinek végrehajtása volt. Az irányító testület ezen elnevezését még a forradalmi Franciaország 1795 és 1799 közötti időszakából kölcsönözték. A város irányítására 11 népbiztost neveztek ki, akik munkáját ideiglenesen a régi városi közigazgatásnál alkalmazott tisztviselőknek kellett segíteni.

1919. április 3-tól kezdte meg működését a jászberényi forradalmi törvényszék. Ezzel egy több évtizedes ügy végére került pont, hiszen Jászberény régóta vissza szeretne volna kapni elvesztett törvényszékét – igaz, nem biztos, hogy ebben a formában. „Már azt hitték, soha nem lesz belőle semmi. És íme, csoda történt. Megkapták a törvényszéket, de nem királyi, hanem forradalmi jelzővel.” A forradalmi törvényszék elnöke az a Tóth György István lett, akit 1945-ben mint jászberényi polgármestert látunk majd viszont, és aki – a későbbi Horthy-féle igazságszolgáltatás szerint is – humánusan bánt az eljárás alatt álló polgársággal, amit későbbi perében enyhítő körülményként vettek figyelembe, amikor „személyes szabadság megsértése” vádjával 1920-ban bíróság elé állították. „Tóth György István ahol lehetett, enyhíteni igyekezett a kommunizmus kegyetlenségeit, és a polgári lakossággal szemben sok esetben humánusan viselkedett. Elnöki tisztének megtartása éppen a polgárság érdeke volt, emiatt kérték is erre.”

A 8 fős forradalmi törvényszék vádbiztosa Kondor Jenő, tagjai pedig Bathó István, Cseh András, Lónyai Béla, Merkl János, Sz. Erős Béla és Vasas Márton voltak, de utóbbit április 13-tól Singer Dávid váltotta fel, mint jegyzőkönyvvezető. Az új rend forradalmi törvényszéke leginkább a szesztilalom be nem tartása, izgatás, a toborzás akadályozása, a fegyverviselési tilalom megszegése, később ellenforradalmi tevékenységben való részvétel, illetve a proletárhatalom becsmérlése miatt hozott ítéleteket.

A tanácsköztársaság jászberényi berendezkedése 1919 márciusában

Népbiztosság	Népbiztos	Helyettes(ek)	Hivatali helyiség	Ügykör
Belügyi	Lázár Henrik	Paczauer Gábor és Lónyai Béla	volt polgármesteri hivatal	közigazgatás, egészségügy, árvaszék
Földművelésügyi	Téglás Nagy János és Geng Márton	Vékás K. Pál és Csikó János	közbirtokossági iroda	a földművelés összes ügye
Pénzügyi	Singer Sándor	Gyurkó Sándor	városi adóhivatal	minden pénzügyi kérdés, gyorssegély
Közoktatás- és sajtóügyi	Taska János és Balla Béla	Szikra István és Vasas Márton	központi kör ideiglenes helyiség	közoktatás, vallás, sajtó
Munkaügyi	Juhász Nyitó János	Ötvös Gábor	közbirtokosság	munkaügy
Külügyi	Burslág Jenő	Balla Kálmán	járási székház	a járás községeinek átszervezése, agitáció
Kereskedelmi	Adler Izidor	Balla József	városháza, árvaszék	ipar, kereskedelem, vasút, posta, telefon, piac
Hadügyi	Sándor Oszkár	Strabák István	kaszinó	összes hadügy
Igazságügyi	Tóth Győző	Bató István	járásbíróság	igazságszolgáltatási ügyek
Szocializálási	Göboly Sándor	Sas Mihály	árvaszék	szocializálási ügyek, lakásügyek stb.
Közélelmezési	Makkai József	Cseh András	mérnöki hivatal	közélelmezés, alárendelve a közélelmezési tanács

A Vörös Hadsereg parancsnoksága 1919. május 7-én rendelte el katonai forradalmi törvényszékek felállítását, amely következtében Jászberényben immár vöröskatonák felett is ítélezhetek.

Központi rendeletre hamarosan kiírták az első választásokat is, amelyet Jászberényben 1919. április 6-án, vasárnap 14 és 20 óra között tartottak meg. „8 körzetbe szavaztak az igazolt proletárok s rövid idő alatt ötször annyian szavaztak, mint 1910-ben” – hirdette a Jászbe-

rényi Újság, amely lap március 30-tól immár új szalagcímmel jelent meg, mint a jászberényi követtanács hivatalos közlönye, amely a munkások, parasztok és katonák hivatalos lapja lett. Ugyanitt kikarikírozták a régi rendszer választásait: „*Nem volt rezesbanda, hordószámra folyó bor, sem birgepaprikás [...] Nem volt szavazó tömegek felvonulása, sem katonai kordon.*” A választójog kiterjesztésével immár „*minden*” 18 év feletti nő és férfi szavazhatott, kivéve az egyházi személyeket és a korábbi „kizsákmányolókat”. Megfordult a világ: most éppen azok nem szavazhattak, akik addig igen, illetve azok szavazhattak, akik addig nem.

Az új városi tanács – amelyet munkástanácsnak neveztek – első ülésére 1919. április 10-én került sor, Anocskay András belügyi megbízott elnökletével. Az elnök és az alelnökök személye nem változott, továbbra is a korábbi hármast fogat, vagyis Lázár, Lónyai és Paczauer irányította a várost. A tanács jegyzőjének Tóth György Istvánt és Szikra Istvánt, titkárnak pedig Lukács Gyulát választották meg. A tanács Intéző Bizottsága 15 főből állott.

Adler Izidor	Lázár Henrik	Paczauer Gábor
Bató István	Lónyai Béla	Palotai Mihály
Cseh András	Lukács Gyula	Sándor Oszkár
Göbölly Sándor	Makkai József	Suba János
Juhász Nyitó János	Ötvös János	Tóth György István

A jászberényieknek hozzá kellett szokni, hogy immár a kommunista tanácsköztársaság központi szerveinek rendeleteit hajtják végre ebben a városban is. Ezek közé tartozott a március 22-én bevezetett szesztilalom, az addig használt címek és rangok eltörlése, vagy a fegyverek beszolgáltatásáról szóló rendelet. Ez utóbbiról szintén rögtön, március 22-én döntöttek Budapesten, de Jászberényben csak március 26-án hirdette ki Sándor Oszkár hadügyi népbiztos. A rendelet értelmében mindenféle fegyvert, így a vadászfegyvereket is be kellett szolgáltatni a rendőrségre, tekintet nélkül azok használhatóságára. Nem vonatkozott a rendelet „*a jelenleg még meglévő katonaságra*”, a karhatalmi alakulatokra, a gyári őrségekre és a munkásgardákra. Fegyvertartási engedélyt az új hatóságtól ismét lehetett igényelni, a régi engedélyek azonban érvényüket veszítették. Ezzel kivették a fegyvert az új rend számára megbízhatatlannak tartott társadalmi csoportok kezéből. A rendelet be nem tartása 5 évig terjedő fegyházzal és akár 60 ezer koronás pénzbüntetéssel járhatott. Egy hónappal később már halálos ítélet kiszabásával fenyegették azokat, akik nem szolgáltatták be a náluk lévő fegyvereket és fegyveralkatrészeket a Papp István politikai megbízott vezette kommunista hatóságnak. A Vörös Hadsereg 1919. március 24-i életre hívása után hamarosan megkezdődött a katonai cikkek lefoglalása is, amely mindenféle felszerelésre, ruházatra, még az alsóneműkre is kiterjedt. Csak leszerelt katonák tarthattak maguknál katonai ruhát abban az esetben, ha azon kívül csak egy civil ruhájuk volt. A proletariátus kártérítést is kapott a „*teljesen használható*” cikkekért, míg a felsőbb társadalmi rétegekbe tartozóknak csak átvételi elismervény járt. A

legtöbbet a jó állapotú katonai köpenyekért adtak, amely 90 koronát ért. A szociális intézkedések terén rögtön az első napokban bezárták az üzleteket, és zárolták, illetve leltárba vették a fellelhető árukészletet. Már 1919. március 26-27-én nagyobb pénzüsszegeket (általában 500 és 10 ezer korona közötti összeget) szedtek be a város módosabb polgáraitól. Az akció Singer Sándor pénzügyi népbiztos vezetésével zajlott, a befolyt összegből pedig gyorssegély alapot létesítettek a szegényebb lakosság részére. Farekvirálásról is tudunk. A tanácsköztársaság bukása után még az ellenforradalmi időszak bírósága is elismerte, hogy humánus cél vezérelte a rekvirálókat, így ezt enyhítő körülményként vették számításba a 96 rendbeli zsarolás vádjá mellett. A központi rendelkezések alapján hamarosan újabb lépések történtek a köztulajdonba vétel, a szocializálás terén (pl. a pénzintézetek esetében).

A berendezkedő kommunista hatalomról gyorsan elterjedt Jászberényben is, hogy nem nagy barátai a vallásnak. A forradalmi kormányzótanács rendeletben szüntette meg az iskolákban a hitoktatást, és azt csak az iskolák falain kívül, alternatív módon engedélyezte az egyes egyházaknak. Az iskolai hitoktatás megszüntetése visszatetszést szült a város lakosságának körében is, ezért 1919. április 2-án a város új vezetői népgyűlést hívtak össze, ahol a 3 fő felekezet részéről a református Dombi Béla, a katolikus Erdős András és az izraelita Kálmán Ödön világosította fel az összegyűlt lakosságot az új rendről, mire a tömeg feloszlott. A kommunista sajtó főleg a református és az izraelita szónokot méltatta, hogy „*a kor szellemét megértő és a dolgozó tömegek tiszta vágyát kifejező szavakban világosították fel a népet azon téves felfogásról, mintha a kommunista állam tényleg ki akarná tépni az emberi szívekből az igaz vallást*”. Végül nem került sor rá, de szintén tanulságos beszédet hallhatott volna Jászberény népe Kun Bélától, akinek szónoklatát 1919. április 20-ra, vasárnapra harangozták be a város főterére. A napirend az aktuális politikai helyzet ismertetése lett volna, „*de a közbejött országos események a lejtövetelében megakadályozták*”. Helyette végül nagykatái és helyi szónokok, köztük Paczauer és Burslág beszéltek a népgyűlésen.

A társadalmi feszültségek továbbra is megmaradtak, az egyes társadalmi rétegek közötti kölcsönös bizalmatlanság még fokozódott is a proletárdiktatúra idején. Jól mutatja ezt, hogy a Forradalmi Kormányzótanács 1919. április 19-i rendelete alapján a városi tanács Intéző Bizottsága közzétette, hogy „*a proletariátus a diktatúra biztonságának érdekében*” szükségesnek tartja túsok szedését. A 25 tús kiválasztása a társadalmi és vagyoni helyzet, valamint a politikai beállítottság szerint történt (vagyis a túszedést a „burzsoázia” szenvedte el). Kinyilvánították, hogy „*a lakosság legkisebb ellenforradalmi megmozgását*” elsősorban rajtuk fogja megtorolni az új rend. A névsort elemezve megállapítható, hogy a 25 személyből 16-an az 1918. január 5-én megalakult jászberényi közgyűlés virilisei voltak. Ám a 16-os létszám is csak kis részét képezi a város legtöbb adót fizető polgárságának, akik vagyoni helyzetük miatt tagjai lehettek a korábbi városi közgyűlésnek. Az listán szereplő túsok kiválasztásának további részleteiről nincsenek pontos ismereteink.

Közben április 21-22-én, húsvét másodnapján hosszú évek óta nem látott árvíz sújtotta Jászberényt és térségét. A „*rettenetesen sok esőzés*” következtében megáradt Zagyva folyó a külső zúgónál átszakította a töltésen lévő úttestet, és akadálytalanul zúdulhatott a víz a vetésekre. 22-én reggel 6 órakor a harangokat is félreverték, a budapesti karhatalmi kirendeltség és a munkástanács pedig helyi férfi munkaerőt toborzott a gátak megerősítéséhez.

A jászberényi proletárdiktatúra túszaainak névsora 1919 áprilisában

Bartal Árpád	Gosztonyi Aladár	Leitner Ármin	Schatz Henrik
Bathó János	Gosztonyi Géza	Moller Bernát	Tandlich Kálmán
Bathó Károly	Herceg Jenő	Nagy Kálmán	Zöldi Márton
Eördögh János	Huba Lajos	Neumann Vilmos	Werkner Arnold
Erdős István	Koncsik Béla	Oláh István	
Fecske János	Koncsik István	ifj. Pénzes István	
Gere Jenő	Leitersdorfer Dávid	Sárközy János	

Teljesen víz alá került a vasúti hídon túl eső rész, a Szamárszék, a városban pedig a Kolos hídja mellett, a külső Bathó kerttel szemben volt a legnagyobb a vész, ahol cölöpve-réssel, sövényfonással és földhordással próbálták útját állni a víznek. Az Akasztófa hídjánál is kiöntött a Zagyva, a Fehértói temető mellett is erősíteni kellett a gátat. Víz alá került a borsóhalmi-, a négyszállási-, a necsői-, a mizsei-, a jakabi- és a pelei földek jó része. De a legnagyobb elárasztás a jákóhalmi út két oldalán alakult ki, ahol lényegében minden víz alatt állt, a tanyasiak pedig csak csónakkal tudtak közlekedni.

Országos viszonylatban, így Jászberényben is érdekes színfoltja volt a 133 napos tanácsköztársaságnak a május 1-i ünnepségek megtartása. Tudjuk, hogy a fővárost erre a napra szinte teljesen a saját ízlésük szerint formálták át a kommunisták: vörös drapériával fedték le és takarták el a köztéri szobrok nagy részét, helyükre pedig a saját szimbólumaikat helyezték: vörös zászlókat, vörös csillagokat és munkásmozgalmi szobrokat. A 29. május elseje tiszteletére a jászberényi direktórium a járásbíróház épülete előtt, a főút felett diadalkaput állított, hogy a felvonulók ez alatt tudjanak elhaladni. A főteret vörös lobogókkal díszítették. Kele József visszaemlékezése szerint a 48-as emlékművet vörös színűre festették. A munkásdálardákat Király Győző karnagy készítette fel forradalmi dalokból, a zenei aláfestésben pedig cigányprímások és cigányzenekarok segítettek Homoki Aladár szervezésében. A főtéren beszédet mondott Vitéz Sándor politikai megbízott és Paczauer Gábor. A felvonulás után a Margit-szigeten folytatódtak a rendezvények, este pedig a Lehel szálló és a Pannónia éttermében késő éjszakába nyúló táncmultság vette kezdetét.

Alig több mint öt hete volt hatalmon Jászberényben a tanácsköztársaság, amikor máris meginni látszott az új rendszer. „Az első szabad Május 1.” utáni napon, május 2-án ugyanis a városháza előtti téren gyűlt össze a város lakosságának egy része, hiszen már Jászberényben is hallani lehetett a román ágyúk dörgését a tiszai front irányából. Azokban a napokban úgy tűnt, hogy a meginduló román támadást a gyenge Vörös Hadsereg nem tudja megállítani, és a román intervenciók csapatok hamarosan a városban lesznek. Végül a románok az antant retorziójától tartva nem lépték át a Tisza vonalát, hiszen erre nem volt felhatalmazásuk (mint ahogyan már a Tiszántúl megszállására sem volt). A tanácsköztársaság híveinek nem tetszett a gyülekezés, mire egy 4 fős csoporthoz odalépett Tamási Endre, és ekképpen szólott: „Elv-

társak, ha nincs dolguk, menjenek haza!” Erre a csoportban lévő Fecske Sándor így reagált: *„Nem vagyok elvtárs, én magának csak Fecske úr vagyok!”* Fenti bátor megnyilvánulása miatt Fecske Sándort a vörös örök a Városháza egyik helyiségébe kísérték, ahol gúnyos szidalmak közepette falhoz lökték, majd Paczauer Gábor kétszer arcul is ütötte. Ezután a Járásbíróság épületébe vitték, miközben Budai Antal puskatussal ütötte, Gárdos Henrik pedig később töltött Frommer pisztolyát a fejéhez szegezve fenyegette. Szintén a fogház udvarában volt már ekkor Egressy Kálmán tartalékos hadnagy is, akit a vallása miatti kiállása miatt fogtak el (a vád izgatás volt, amiért egy hónap fogházat kapott). Amikor Egressy meglátta, hogy Fecskét durván bántalmazzák, feltartott kezekkel futva indult Fecske védelmére, miközben azt kiáltotta: *„Ne bántsátok!”* A vörösök közül valaki így felelt: *„Te is ennek a pártjára kelsz?”* – mire Egressy irányt változtatott és az őrszoba irányába fordult, hogy megmeneküljön. Budai Mannlicher puskájából két lövést adott le a menekülőre, amely lövések nem találtak, ám rövid kergetőzés után Gárdos Henrik 2-3 lépésről szíven lötte Egressyt, aki a helyszínen meghalt. Ezután Gárdos az őrszobában talált rá Fecskére, akinek a fejéhez tartotta pisztolyát, de már nem lőtt, hiszen a lövések zajára mások is a helyszínre érkeztek. Gárdos és társai még aznap a vasúthoz mentek, hogy megmenekülhessenek, hiszen akkorra már végérvényesen elterjedt az a téves hír, hogy közelednek a románok. Az állomáson a gyilkos állítólag azt mondta, miszerint sajnálja, hogy végül Fecskét nem küldte a másvilágra. Az ügy előzményei közé tartozik, hogy Gárdos már a tanácsköztársaság előtti hetekben is megfenyegette Egressyt, hogy *„jó lesz, ha vigyáz magára”*. Jellemző, hogy még a tanácsköztársaság időszaka alatt kriminálpszichológiai intézetbe utalták be Gárdost a Budapesti Forradalmi Törvényszék részéről.

Gárdos Henrik végül a proletárdiktatúra bukása után, 1919. augusztus 11-én került előzetes letartóztatásba, majd hat társával együtt került bíróság elé ebben az ügyben. Személyes szabadság megsértésével, szándékos emberöléssel és közcsend elleni kihágással vádolták, amelyekért 15 év fegyházra, 400 korona pénzbüntetésre és 10 évi hivatalvesztésre, valamint politikai jogainak felfüggesztésére ítélték. A többi vádlott 4-8 hónap fogházat kapott, egyedül Budai Antal vörös ör került még 7 évre fegyházba. Gárdos (szül. Gottzelig) Henrik, aki kárpitós segédből lett a járszági felsőjárású direktórium alelnöke, a tárgyalás során mindvégig tagadta az ölési szándékot, és azt állította, hogy ő csak félelemből lőtt, megakadályozandó egy támadást, nehogy a két sértett az őrszobán fegyverhez jusson. A tárgyalás során kiderült, hogy mindig töltött Frommer pisztollyal járt, *„hogyan egy támadás ellen megvédhesse magát”*. A vádlott azt vallotta, hogy Fecskére még a világháború idején haragudott meg, amikor az kórházi gondnokként a sebesült Gárdost annak teljes felépülése előtt visszaküldte a frontra. A szemtanúk vallomása alapján Fecske Sándor térden állva könyörgött az életéért, és a fogházparancsnok is kérte Gárdost, hogy ne süsse el a fegyverét. A bíróság szerint Egressy meggyilkolását *„minden emberi érzéséből kivetközve, vad kegyetlenséggel hajtottá végre”*. Elvtársai mindvégig próbálták felmenteni a súlyos ítélet alól, és azt vallották, hogy politikai gyilkosság történt, az elkövető pedig *„a proletárdiktatúráért egy életét is kockáztató elvtárs volt”*. *A Gárdos melletti kiállás felett a Horthy-rendszer bírósága sem tudott könnyen napirendre térni: „Egy ilyen alacsony fajsúlyú egyén mégis ily mérvű elismerésre tudott szert tenni elvtársai előtt, mint Gárdos. [...] A tanácsköztársaságnak nevezett bűnbandában egyedül csak a Gárdos-féle erények biztosították az érvényesülést.”* Gárdos Henriket később más

ügyek miatt is bíróság elé állították. Így bűnösnek találták zsarolás büntetében is, hiszen elrendelte, hogy a városban található összes autót el kell kobozni tulajdonosuktól, és a tanácsköztársaság érdekében Budapestre kell vinni azokat.

A téves hírre, hogy közelednek a román csapatok, 1919. május 2-án estére a jászberényi proletárdiktatúra teljes vezetősége elmenekült a városból. Ehhez kellett az is, hogy időközben teljesen megszakadt a telefonkapcsolat Szolnokkal, ahol polgárháborús állapotok uralkodtak. Nem volt viszont téves a hír, hogy a románok nem bánnak kesztyűs kézzel az elfogott vörösökkel. Az új hatalom megszűnésével párhuzamosan Jászberényben is előmerészkedtek a régi rend hívei, és egyfajta ellenforradalmi restaurációs kísérletnek lehettek tanúi a városiak. Ezek vezetői közé tartozott Schulhof Dezső ügyvéd, volt tartalékos főhadnagy, Zöldi Márton volt huszárfőhadnagy és Kreibig Rudolf vezérkari alezredes. Az ellenforradalmi erők fegyvereket szereztek, karjukra fehér szalagot tűztek, és megalakították a polgárőrséget. Ám a vörösök hamarosan még közel két hónapra visszatértek, és összefogdosták az ellenforradalmi kísérletben részt vett, el nem menekült személyeket. Ezek közül igen súlyos ítéletet, 12 év fegyházat kapott Varsányi Jenő, aki vöröskatonákat fegyverzett le és kísért be a rendőrségre, miközben maga is fegyvert viselt. Fabó Lajost viszont 15 évnyi fegyházra és kényszermunkára ítélte a forradalmi törvényszék, mivel „*tevékeny részt vállalt a lefolyt ellenforradalom alatt*”. A fentiekén túl még több esetben születtek kevésbé súlyos ítéletek. Ambrus Károly például azért kapott 2 hónap fegyházat, mert „*a tanácsköztársaság közegei iránti lekicsinylésnek adott hangot*” május 2-án, amikor az intézőbizottság átmenetileg elhagyta a várost. Az ellenforradalmi eseményekben való aktív tevékenység miatt valóban sokakat letartóztattak, viszont a városban olyan rémhírek terjedtek, hogy föbe lövik és kínozzák az elfogottakat. Érdekes, hogy a fehérek közül senkit nem ítélték halálra a jászberényi forradalmi törvényszéken, Hajek Ferenc vöröskatonát viszont igen. A volt törvényszéki díjnok nem volt hajlandó visszavonni azt a más vöröskatonák előtt tett kijelentését, mely szerint az előző kormányforma különb volt az akkorinál. Súlyos ítéletet, 6 év fegyházat kapott Pataki Béla vöröskatonája is, aki lóháton, ittasan, őrmesteri rendfokozatot felvarrva, a királyt éltetve hirdette a vészterhes napokban, hogy jönnek a románok. Az alig egy napig tartó ellenforradalmi kísérletet követően újult erővel kezdődtek ismét a rekvirálások: talán nem véletlen, hogy az egyik ilyen csoport útja éppen Schulhof Dezső lakására vezetett. Három vörösőr, Büchler Ernő, Gárdos Adolf és Márkus Ferenc felhalmozott katonai felszereléseket, valamint ékszereket, készpénzt, evőeszközöket, élelmiszert és ruhaneműket vitt el innen a városháza udvarára, ahol Adler Izidor leltárba vette és elraktározta azokat. Gerőcs Dezső munkástanács tag, farekviráló biztos viszont a lakását vette el ezekben a napokban Harmat Antal sértettől, majd ő maga költözött oda. Jó példa még a furcsa esetek sorában Oberländer Mihály története, aki ezekben a májusi napokban mint vörös őr és nyomozó hatolt be fegyveresen Mizsei József lakásába, ahonnan két nadrágot, egy zubbonyt és egy bekecset (!) kobzott el. Ezért az ellenforradalmi bíróságtól 8 hónap börtönt kapott úgy, hogy enyhítő körülményként vették figyelembe, miszerint a proletárdiktatúra idején segítette Friedvalszky Ferencet, valamint megmentette a jászárokszállási kommunistáktól Bozsó Gábor főjegyzőt azzal, hogy menekülésre átadta részére a gépkocsiját. Nyilván a május első napjaiban lefolyt ellenforradalmi kísérlet indokolhatta a visszatérő proletárdiktatúra hatóságainak azon 1919. május 5-i rendeletét, amelyben immár valóban diktatórikus megtorlással fenyegették a város lakosságát arra az esetre, ha nem megfelelően viselkednek: „*Értesítjük a város lakossá-*

gát, hogy a mai naptól kezdve a Tanácsköztársaság vagy a proletárdiktatúra ellen elkövetett legkisebb vétséget statáriális úton toroljuk meg. Evégből betiltunk minden csoportosulást, az utcákon 3 személynél többnek együtt menni, tartózkodni nem szabad. Rablás, fosztogatás elkövetőit, úgyszintén a szesztilalom áthágását is halállal büntetjük.”

Mivel ekkorra már alig maradt valami az országból, ami ne állt volna az intervenciós csapatok megszállása alatt, a forradalmi kormányzótanács 1919. május 2-án elrendelte az általános mozgósítást. Már a kommunista hatalomátvétel idején, az első intézkedések között, március 24-én életre hívták a Vörös Hadsereget, de az addigi erőfeszítések kevésnek bizonyultak: immár valamennyi fegyverforgatásra alkalmas férfinak be kellett (volna) vonulnia. A kommunista hatóságok szabályosan megfenyegették azokat a szakszervezeti tagokat, akik nem akartak belépni a Vörös Hadseregbe: őket nem tartották igazi proletárnak, hiszen nem teljesítették „*erkölcsi kötelességüket*”, sőt, egyenesen az ellenséghez hasonló elbánást ígértek nekik. Kele József visszaemlékezéseiből tudjuk – aki maga is jászberényi szőlőjében, egy kishegyi kunyhóban húzta meg magát – hogy az Öregerdő, a Hajta nádasai és a szőlők kunyhói tele voltak hozzá hasonló számkivetett bujdosókkal, akik között az előző rendszer előkelőbb tagjai is megtalálhatóak voltak (ezredes is volt közöttük). A vörösök elől bujkálók száma csak tovább nőtt az általános mozgósítás bevezetésekor. A legtöbben fegyvertelenül kerestek menedéket a nehezebben megközelíthető külterületen, de némelyiknél Mannlicher karabély vagy Frommer pisztoly is volt, amelyeket még a világháborús frontokról hoztak haza magukkal és „*felejtettek el*” leadni. Az volt a szerencsésük, hogy a proletárdiktatúra hatóságai nem kerestették őket különösebben: noha a vörös fegyverek cirkáltak a külterületi utakon és a dűlőkben, de az utakról gyakorlatilag soha nem tértek le, így egyetlen szökött katonát sem fogtak el. Érdekes, hogy Dr. Kele József volt századost egyszer egy kisebb csoport parasztember kereste fel, akik azt panaszolták neki, hogy túrheterlen a vörös uralom Jászberényben, és csinálni kellene már valamit. Azt javasolták, hogy éppen az ő vezetésével kellene kiverni a kommunistákat a városból. „*Szabad jászok volnánk, hogy jönnek ahhoz ezek, hogy a nyakunkon üljenek?*” Az ügyvédnek azonban helyén volt az esze, amikor kitérő választ adott erre a felkérésre, ami könnyen lehet, hogy a direktórium embebreinek a csapdája volt. Ekkorra a feloszlott rendőrség helyett már a Vörös Őrség biztosította a proletárdiktatúra belső rendjét, amelynek jászberényi parancsnoka Koller Pál lett.

A május eleji ellenforradalmi kísérlet hatására a kommunista sajtó még inkább megvadt, és egyre dühödtebb hangnemre váltott a jobboldali/nemzeti elkötelezettségű polgársággal szemben. Úgy látták, hogy a proletárhatalom megdöntése érdekében azok inkább a románokkal és a csehekkel szöveteznek. Gúnyosan „*magyar hazaffyaknak*” nevezték el politikai ellenfeleiket, akiket úgy illettek, mint „*az ország volt here mágnásai és csirkefogó szemete*”, akik ősei muszkavezetők voltak, ők maguk pedig beálltak „*oláh és cseh vezetőknél*”. A kommunisták szerint ők voltak azok, akik „*a magyar munkást vágóhídra tudták küldeni idegen célokért, míg a magyar munkás által teremtett javakból kártyázni és pezsgőzni lehetett külföldön*”. Immár nem volt pardon Apponyi Albert megítélésben sem, akit csak az „*ősz gazembernek*”, illetve gúnyos felhanggal „*a híres gróf, a nagy magyar*” elnevezéssel illettek. A fentiekből világosan látszik, milyen feszültség vibrált a jászberényi politikai életben és a társadalomban. Jellemző, hogy már a kommunista sajtó útján kellett felszólítani az embereket, hogy névtelen feljelentéseiket nem veszik figyelembe, csak ha teljes nevüket és lakcímüket is feltüntetik. Ehhez jött még, hogy májustól a leveleket csak felnyitott állapotban lehetett feladni a postán, azok „*gyors*

és akadálytalan továbbításának megkönnyítése végett". A feszültséget tovább növelte, hogy időközben a piacon továbbra is hallatlanul magas áron lehetett az élelmiszert beszerezni, történt mindez annak ellenére, hogy a jászberényi vörös zászlóalj, mint elsőfokú büntetőbíróság sorozatban hozta az ítéleteket árdrágítás és engedély nélküli vásárlás miatt. A büntetési tétel általában 2-3 nap elzárás, illetve 20-200 korona közötti pénzbírság volt. Jellemző a korabeli viszonyokra, hogy 1919 áprilisának közepén a tanítóképző internátusában már egy hónapja nem volt mosatás szappanhiány miatt. Az intézet háztartásvezetője már vacsorát sem tudott adni a növendékeknek, hiszen nem volt liszt, krumpli és bab sem. Emiatt hamarabb küldték tavaszi szünetre a diákokat, felszólítva őket, hogy otthonról lehetőleg hozzanak magukkal élelmiszert. Igaz, hazautazni sem volt már egyszerű, mert ekkoriban a vonatok általában minden másod-, sőt egyes vonalakon csak harmadnapon közlekedtek. Az élelmiszerekkel ellentétben nem volt viszont hiány kommunista propagandaanyagokból, újságokból és egyéb szellemi termékekből. A Lehel Szálló épületében alakították ki a Szellemi Termékek Országos Tanácsának elosztó helyét, ahol könnyen hozzá lehetett jutni a munkásmozgalmi írásokhoz. Be lehetett itt szerezni többek között Marx és Engels Kommunista Kiáltványát, Buharintól az *„Osztályharc és forradalom Oroszországban”* című munkát, vagy Kun Béla: *„Mit akarnak a kommunisták?”* című művét. Azonban a nélkülözhető széles néprétegeknek elsősorban élelmiszer kellett volna, ezt pedig minden erőfeszítés ellenére a tanácsköztársaság sem tudta előteremteni. Valamit javított az összképen, hogy a forradalmi kormányzótanács a vöröskatonák hozzátartozóit több kedvezményben is részesítette: soron kívüli vásárlási utalványokat kaptak, illetve a hatóságok ezektől a családoktól nem rekvirálhattak.

Jászberény, 1919. július 13.

A Tanácsköztársaság jászberényi történetjének legemlékezetesebb és egyben leghírhedtebb eseménye az 1919. július 13-i vérengzés volt. Az események feltárásához a legfontosabb fennmaradt forrásanyagként a Szolnoki Törvényszék 1920-as periratai szolgálnak. A szolnoki törvényszék Jászberénybe kihelyezett ítélőszéke ítélkezett ugyanis a vád alá vont kommunisták felett, ahol az egykori bűnösök vagy szemtanúk kimerítő részletességgel mesélik el, hogy mi történt azokban a napokban. A téma historiográfiai áttekintése során, a kép teljessé tételéhez nem tekinthetünk el az eseményeket egyik-, illetve másik oldalról elfogultan szemlélő és leíró visszaemlékezésektől, illetve helytörténeti munkáktól sem. Ezek egyike a Kele József ügyvéd által a Horthy-rendszer alatt íródott – és nyilván erősen kommunista-ellenes – *„Vörösök Szolnokon és Jászberényben”* című visszaemlékezés-kötete, míg a másik oldalon a Kádár-korszak idején írott – a tanácsköztársaság szereplőit kivétel nélkül hős, lánglelkű forradalmároknak tekintő – helytörténeti munkák állnak.

A jászberényi vérengzés előzményeként két nappal korábban, július 11-én a helybéli aszszonyok a liszthiány miatt tüntetést szerveztek, és a főtéren *„követelődtek”*. A tüntetés helyszínén többször megütötték Varga Kálmán kommunista politikai megbízottat. A rendbontást látva fegyveres vörös őrök érkeztek a helyszínre, akik a levegőbe is lőttek, hogy a tömeget feloszlassák. A szétszédülő tömegből ekkor olyan fenyegetések hangzottak el, hogy a tüntetők kapával, kaszával felszerelt férfi hozzátartozóikkal fognak visszajönni, hogy az igényelt lisztet a város vezetőitől megszerezzék. Az események hatására – a helyi kommunista vezetés többszöri

kérése után – különvonattal már aznap este karhatalmi erő érkezett Szolnokról Jászberénybe, a direktórium vezetői ugyanis már nem tartották elegendő és megbízható erőnek a helyi vörös őrséget. A zömében a MÁV járműjavító dolgozóiból álló 150 fős munkáscsapatot a méntelepi laktanyában helyzeték el, vezetőjük a mindössze 25 éves volt frontkatona, Ecseki István volt. Ők azt az eligazítást kapták Szolnokon, hogy Jászberényben több vagonnyi liszt szállítmányt kell megvédelmezniük a helyi fosztogatóktól, és biztosítaniuk kell a liszt Szolnokra szállítását. Jászberénybe érkezve azonban kiderült, hogy ilyen szállítmány nem létezik, és őket helyi karhatalmi feladatokra akarják alkalmazni. Erre többen felháborodásuknak adtak hangot, és vissza akartak menni Szolnokra. Még szintén 11-én történt, hogy „*a város direktóriumai vezetősége a felindult kedélyek lecsillapítása érdekében július 13-ra nagygyűlést hirdetett, és arra Budapestről egy megfelelő szónok kiküldését kérte*”. A budapesti központból végül Bokányi Dezső érkezett Jászberénybe „*fényes magajárón*”, vagyis automobilon. A korábbi szociáldemokrata kőfaragó kiváló szónok hírében állott, aki a tanácsköztársaság idején előbb munkaügyi és népjóléti biztos volt, majd a jászberényi szónoklata idején már a Vörös Hadsereg III. hadtestének parancsnokaként szólt az emberekhez. A visszaemlékezések szerint Bokányi autója fél 11 körül érkezett meg a Lehel szálló elé, majd 11 órakor kezdte meg beszédét Jászberény népéhez. A csepeli illetőségű löveglakatos, Vitéz Sándor politikai megbízott tanúvallomása alapján a beszéd megkezdése előtt a szónokot informálták a 11-i eseményekről, illetve a kedvezőtlen berényi közhangulatról, ám ő ennek ellenére is kitartott a szónoklat megtartása mellett (Bokányi erre másként emlékezett). Szintén az ő vallomásából tudjuk, hogy ekkor már éles ellentét volt a helyi kommunista vezetők között: Lázár és Paczauer tusakodtak a hatalomért, de az elmozdításukra már nem maradt idő. Sokak szemében már az is furcsának hatott, hogy a szónok szószéke (amelyet korábban Apponyi használt rendszeresen) nem a megszokott helyen, vagyis a főtéren, közvetlenül a 48-as emlékmű mellett kapott helyet, hanem azt a városháza bejáratánál állították fel. Noha nagy tömeg gyűlt össze a beszéd hírére, többen érezték, hogy valami van a levegőben, azért főként a gazdák soraiból sokan távol maradtak a nagygyűléstől.

Az események előzményeihez tartozik, hogy július 13-án Ecseki a szolnoki alakulat mintegy 90 tagját a rendőrség épületébe vezényelte, hogy a városi rendezvényen karhatalmi szolgálatot adjanak. A szolnokiak a jászberényi vörös örökkel együtt 30-50 fős csoportokban a következő helyeken voltak elosztva:

- Rendőrség épülete, Vincze József parancsnoksága alatt
- Városháza: az udvaron Baranyi István, a Piac térre néző kapunál pedig Kuti János volt a parancsnok
- Lehel szálló udvara
- Glück-féle ház
- Tornyos-féle gyógyszertár. Ennek emeleti ablakában kapott helyet a géppuska. Parancsnokuk Kolcsánszky Andor volt
- Őrhelyek a városba vezető utak mentén, megakadályozandó nagyobb tömegnek a városba érkezését.

Attól tartva, hogy a 13-i szónoklat közben zavargás törhet ki, a főtér körül így több ponton is vörös örököt vontak össze abban a hiszemben, hogy az esetleges hangadókat, szervezőket könnyedén el tudják fogni. Tény tehát, hogy a gyűlés előtt jelentős számú fegyveres vörös

karhatalmista elhelyezésére került sor a főtéren és annak közvetlen környékén, az is tény viszont, hogy ezek azt az utasítást kapták, hogy fegyverhasználatra kizárólag parancs alapján kerülhet sor. Ugyanez vonatkozott a géppuska mögött helyet foglaló Kolcsánszky Andorra is, azzal a kiegészítéssel, hogy ő még írásos tűzparancs esetén is csak a tömeg feje fölé lőhet, hogy ezen riasztólövésekkel megijesszék és feloszlásra bírják a tömeget. Mindezek ellenére Bokányi Dezső beszédének előzményei, előkészületei igencsak baljóslatúak voltak.

1919. július 13-án délelőtt 11 órára több ezer ember gyűlt össze a város főterén. Jelen volt a gyűlésen a Vörös Őrség vármegyei parancsnoka, Kovács Rezső, valamint helyettesei, Koller Pál és Gráf Gyula is. A Vörös Őrség akkori parancsnoka Jászberényben a június végén ide vezényelt, csongrádi illetékességű Sziklai Géza volt. A helyi vörösőrök erősítése gyanánt volt jelen a helyszínen az Ecseki István vezette szolnoki munkáskülönítmény is. Sziklai a szolnoki vörösök kürtösét, Kővágó Károlyt már a gyűlés előtt maga mellé vette és „a gyűlésre lóháton megjelent magasabb katonai személyek közelében elhelyezkedett”. A rendezvény elnöke, Bathó István próbált elsőként szólni a tömeghez, de már őt is lehurrogták. Igen ellenséges, feszült volt a légkör. Bathó átadta a szót a rendezvény szónokának, Bokányi Dezsőnek, aki rögtön az elégedetlenkedők felé fordult és „*korholó hangon*” szólott hozzájuk. Bokányinak rögtönöznie kellett, beszédét így dramaturgiaiilag nem tudta helyesen felépíteni: „*szónoklatban ostromozta a jászberényi népeket és Apponyi Albertet is.*” Beszéde alatt a tömeg mindvégig nyugtalanzkodott, mozgásban volt, az emberek alig akarták meghallgatni a szónokot. Bokányi felszólította Jászberény lakosságát, hogy – gondolva a lizztel kapcsolatos elégedetlenségre – ne követelőzzenek, hanem inkább lépjenek be a Vörös Hadseregbe, és verjék ki a románokat a Tiszántúlról, hiszen akkor a nagyobb területről több lizztethez, kenyérhez fog jutni a nép. Megadta a kenyérhiány okát is: szerinte a szűk határok közé szorított országnak aránytalanul sok lakója volt ekkor, és ezt a tömeget lehetetlenség volt ellátni. Amikor a Vörös Hadseregbe való belépésre szólított fel, egyre többen kiabáltak be: „*Nem megyünk! Mi voltunk katonák! Menjenek a felmentettek! Menjenek a zsidók!*” – hangzott el több irányból. Számos visszaemlékezés szerint ekkor egy lövés dördült el, azonban hogy ki lőtt először és pontosan kire, azt nem sikerült kideríteni. Ezen állítólagos lövés lövedékének becsapódási helyét soha nem találták meg, de az is lehet, hogy valaki csak a levegőbe lőtt (ha egyáltalán volt ilyen lövés). Kele József ügyvéd visszaemlékezése szerint akkoriban azt beszélték, hogy a lövést a Muhoray-házból adhatták le. Sziklai Géza 1934-es perében viszont ez olvasható: „*valaki a szónokló felé tüzelt, közelebből meg nem határozható helyről és irányból.*” Ekkor Kővágó Károly kürtössel „*vigyázz*” és „*sorakozó*” kürtjelet fúvattak, időközben azonban – noha erre nem kapott parancsot – már megszólalt Kolcsánszky géppuskája, aki 6 rövid sorozattal mintegy 61 db lövedéket lőtt ki magasan a tömeg felett, a Nagytemplom irányába. A tömegben általános zűrzavar és pánik tört ki, mindenki futott, amerre látott. Az emberek minden irányba menekültek a lövések okozta félelmükben, menedéket keresve. Ekkor azonban a különböző helyeken felállított vörös őrk saját elhatározásból, parancs nélkül lövöldözni kezdtek a feléjük közeledő emberekre. Néhányan közülük azt állították a bíróságon, hogy az emberek rájuk akartak támadni – bár a menekülők egyikénél sem volt fegyver. Különösen igaz ez a városháza udvarában elhelyezkedő vörös őrkre, akik úgy vélték, hogy a Casino utcából (ma Táncsics Mihály utca) erre özönlő és itt oltalmat remélő emberekkel szemben magukat és a rájuk bízott objektumot is meg kell védeniük. A vörös őrk a kapun belülről, a

kapu körül félkörívben felállva 10-15 lépés távolságról tüzeltek, mintegy 60 lövedéket kilőve. A jászberényi vérengzés következménye összesen 11 halálos áldozat és 27 sebesült volt. A 11-ből kilencen a helyszínen életüket veszítették, míg ketten a kórházba szállítást követően haltak bele lőtt sebeikbe. A lőtt sérüléseket egyértelműen a vörös örök Mannlicher hadi puskáinak lövedékei, és nem géppuska lövedékek okozták. Mind a 11 halálos áldozatot és a sebesültek közül 21 főt a Casino utcában ért találat. Emellett ketten sebesültek meg a Margit utcában, és négyen a Szövetkezet utcában. A karhatalom lőtt a rendőrség udvarából és a Tornyos-féle gyógyszerertárból is, nem használták viszont fegyverüket a Lehel szálló udvarán és a szónoki emelvény közelében elhelyezett fegyveresek. A halálos áldozatok névsora: Cseh József, Gugli István, Herczeg András, Kiss Frigyes, Kolcza Béla, Kondor József, Kovács Mihály, Mészáros József, Rácz János, Szabó Mihály, Urbán István. Közülük a legfiatalabb áldozat a 15 éves Kondor József gimnáziumi tanuló volt, a forradalmi törvényszék vádbiztosának, Kondor Jenőnek a fia. A legidősebb áldozat, Szabó Mihály cipész 61 évet élt. Lőtt sérülést szerzett, de túlélte a lövöldözést Balla József, Boda István, Boros István, Czigány Frigyes, Csordás János, Dezsmond István, Fábián János, Gombkötő István, Hajek Margit, Járomi János, Kispál Erzsébet, Koncz Ferenc, Kovács József, Muhari István, Nyári László, Pernyés Júlia, Pesti János, Rédei Sándor, Szabó Fekete Dezső, Szapannos László, özv. Szőrös Istvánné, Szőrös Kálmán, Szűcs Pál, Terényi István, Terényi József, Vámos István és Valenti Demeter.

A lövöldözés kezdetével Bokányi a városháza épületében keresett menedéket, majd rövid ott tartózkodás után elhagyta a várost. A jászberényi proletárdiktatúra vezetősége rögvést úgy határozott, hogy 400 db plakáton hirdetik szerte a városban, hogy az ellenforradalmárok felelősek a történektért. A plakát szövege a kor zaklatott állapotait tükrözve így kezdődik:

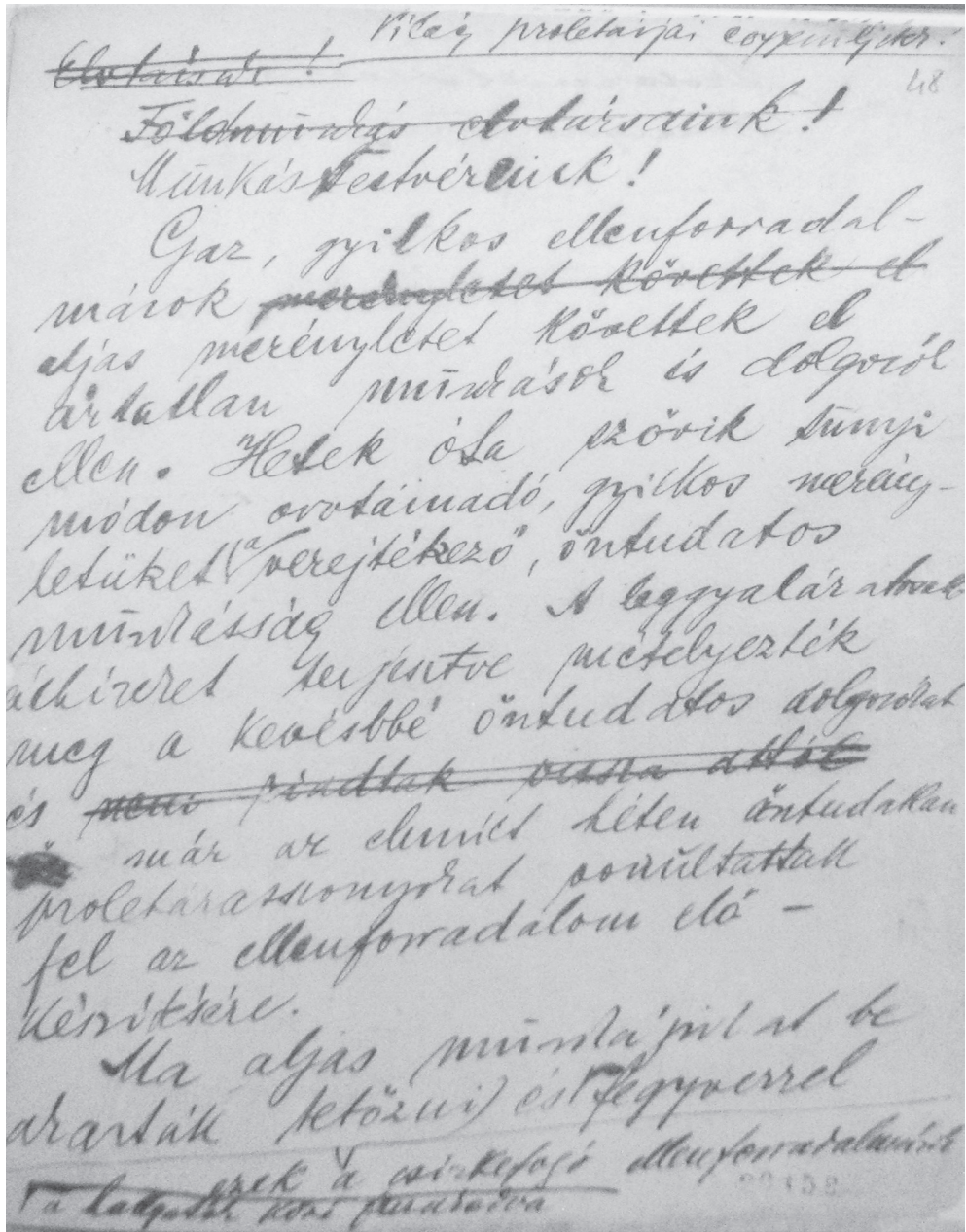
„Munkás testvérek! Gaz, gyilkos ellenforradalmárok aljas merényletet követtek el ártatlan munkások és dolgozók ellen. Hetek óta szövik sunyi módon orvítamadó, gyilkos merényletüket a verejtékező, öntudatos munkásság ellen. A leggyalázatosabb álhíreket terjesztve mértelyezték meg a kevésbé öntudatos dolgozókat és már az elmúlt héten öntudatlan proletár asszonyokat vonultattak fel az ellenforradalom előkészítésére...”

Bokányi Dezső mondatai nagyban hozzájárultak a tragikus eseményekhez

A tanácsköztársaság szervei tehát az eseményekért egyértelműen az ellenforradalmi erőket okolták, azon a napon álláspontjuk szerint „*a burzsujok rendezte ellenforradalmi kísérlet*” zajlott le Jászberényben, amelyet Bokányi beszéde alatt tudatos provokáció vezetett be. A vérengzést követően – a proletárdiktatúra maradék napjaira – a legszigorúbb statáriumot rendelték el Jászberényben. 21 óra után senki sem tartózkodhatott az utcán. Közzé tették, hogy ezután azokat, akinél fegyvertartási engedély nélkül bármiféle fegyvert találnak, a helyszínen agyonlövik. Szinte érezhető volt, hogy ezek már egy bukásra ítélt rendszer utolsó, kétségbeesett kísérletei voltak a hatalom tekintélyének helyreállítására, illetve a helyzet stabilizálására.

A jászberényi események országos hírré váltak: a tanácsköztársaság vezetősége fennállításának maradék két és fél hetében vizsgálóbizottságot állított fel, amely meg is kezdte tevékenységét Gyetvai János és Lévai Oszkár vezetésével, azonban idő hiányában a vizsgálat már nem fejeződhetett be. A történéseket a kiépülő Horthy-féle államberendezkedés bírósága vizsgálta ki a következő év során (bár például a később elfogott Sziklai Géza pere csak 1934-ben zajlott le). Mivel a proletárdiktatúra 1919. július 13-át ellenforradalmi kísérletnek tartotta, ezért a jászberényi vagyonos polgárságtól 3 millió korona összegben hadisarc kivetését és beszédését rendelték el. Ez összesen 264 jászberényi polgárt érintett, akiknek személyenként 800 és 50 ezer korona közötti összeget kellett átadniuk a tanácsköztársaság szerveinek. A legnagyobb, 50 ezer koronát kitevő hadisarcot Fecske János, Sárközi János, valamint özvegy Bartal Józsefné és Bartal István fizették. A hadisarc pénzösszege mellett a jászberényi polgárságot ruhanemük beszolgáltatására is kötelezték. A jászberényi „*burzsuj, ellenforradalmi*” polgárság megbüntetésére kivetett hadisarc behajtására 1919. július 17. és 23. között került sor, amelynek során a városban megjelent Vágó Béla, a Vörös Hadsereg keleti csapatainak (I. hadtest) parancsnoka is. Az események rekonstruálásában segítséget nyújtanak a szolnoki Ügyészség 1920. augusztus 11-én keletkezett iratai, melyek tanúsága szerint az 1919. július 17. és 23. közötti időszak rekvirálásait zsarolás büntették minősítették, amelyet felfegyverkezve, a sértettek lakásába behatolva hajtottak végre. A rekvirálás során az ellenszegülőket a helyszínen való lelövésével, illetve a vésztörvényszék útján kiszabott főbelövésével fenyegették. Az eljárás során a 19 vádlott közül 11 fő még ekkor is szökésben volt (köztük Vágó Béla, aki ötödrendű vádlottként szerepelt), 8 fő viszont a jászberényi fogházban várta a kiépülő Horthy-rendszer bíróságának döntését. Szembetűnő, hogy a vádlottak közül a többség nem jászberényi illetékességű személy volt, akiket az ország különböző pontjairól sodort a történelem vihára a városba. A zsarolási ügyben elfogott másodrendű vádlottat, a tokaji születésű, de jászberényi lakos, eredetileg óras Paczauer Gábort a szolnoki törvényszék által 1920. november 27-én ebben az ügyben 7 hónap börtönre és 3 év hivatalvesztésre, valamint politikai jogainak ugyanilyen idejű felfüggesztésére ítélték. Muhoray Zoltán városi főjegyzőt viszont felmentették a zsarolás büntetésének vádjától, mert az ellenforradalmi hatóságok szerint ő Lázár Henriktől úgy kapott utasítást az adatszolgáltatás végrehajtására, hogy „*a legkisebb buzgalomhiány vagy szabotálás következménye haditörvényszék elé állítás és halálbüntetés lesz*”. Szintén a július 13-i események utóéletéhez tartozik, hogy 1919. december 31-én az ellenforradalmi rendszer képviselő-testülete határozatot hozott arról, hogy a vérengzés következtében elesettek vagy munkaképtelenné váltak hozzátartozói a városi tanács szabályai értelmében részesüljenek segítségben.

A vérengzés után vádaskodó kommunista plakát piszkozata bűnjellé vált a törvényszéken

Arról is határoztak, hogy a letartóztatott kommunisták kisebb gyermekeit állami gondozásba veszik, amit azzal magyaráztak, hogy így a kereső nélkül maradt családokban az anya munkába állhat és keresethez juthat.

Az 1919. július 13-i események bírósági tárgyalására 1920 májusában került sor Jászberényben. Összesen 102 vádlott került a bíróság elé, akiket lázadással, gyilkossággal és gyilkossági kísérlettel vádoltak. A legnagyobb büntetési tételt (11-15 évet) az események „szellemi irányítóiként” elítélt Lázár Henrik, Vitéz Sándor és Paczauer Gábor kapták, mint első-, másod- és harmadrendű vádlottak. A 90. rendű vádlottként szereplő Bokányi Dezsőt felmentették, de nem ítélték el a rendezvény elnökét, Bathó Istvánt, és szervezőjét, Farkas Jánost sem. A bíróság szerint ők nem működtek együtt az oszlató karhatalommal. A vörös örök közül 5 főre tudták rábizonyítani, hogy a városháza udvarán tartózkodtak és lőttek. Azt, hogy a halálos lövéseket pontosan melyik fegyverből adták le, nem lehetett kideríteni. Mind az 5 szóban forgó vörös ör szolnoki illetékességű volt, őket 5-8 év elzárásra ítélték, név szerint Bede Ferencet, Bede Istvánt, Sipos Ferencet, Baranyi Istvánt és Molnár Istvánt. Enyhítő körülményként vették figyelembe az esetükben, hogy tettüket nem előre megfontoltan követték el. A bíróság jól tudta, hogy számos elkövető kilétére nem derült fény, akik még a városháza udvarán tartózkodtak a végzetes percekben. A 9-29. rendű vádlottakat már csak két év szabadságvesztésre ítélték, közülük mindössze 4 jászberényi illetékességű személy volt: Üveges Vendel, Horváth János, Velkei Ferenc és Ménkü Mihály. Utóbbi mint Koller Pál küldönce vett részt a népgyűlésen, és a tumultus kialakulásakor karabélyát a szíjról leoldva lőtt a tömegre. Érdekesség, hogy a többi vádlott nagy többsége sem jászberényi illetékességű személy volt. A géppuska kezelője, Kolcsánszky Andor végül 4 év fegyházat, a kürtös Kővágó Károly pedig 2 és fél év fegyházat kapott. A bíróság szerint Kővágó kürtjele indította el a tömegnek azt a mozgását, amely végül a végzetes eseményekhez vezetett. Az elítélt személyek esetében több enyhítő körülményt is figyelembe vett a bíróság: 7 fő közülük még nem volt 18 éves 1919. július 13-án, 17-en nehéz anyagi körülmények között élő többgyermekes családapák voltak, többeknél pedig a kisebb fokú ideggyengeséget is figyelembe vették. Utóbbival Lázár Henrik esetében nyomatékosan kellett számolni.

Az 1919. július 13-án Jászberényben történeteknek az utókor általi megítélése ellentmondásos. A Horthy-korszakban, és részben a rendszerváltástól napjainkig terjedő időszakban többen tudatos, előre előkészített mérsárlásnak állították be az eseményeket. A szocialista időszak négy évtizede alatt pedig természetesen minden követ megmozgattak annak érdekében, hogy valamiféle magyarázattal felmentsék a tanácsköztársaságot az elkövetett tömeggyilkosság vádjá alól. Ekkoriban tabu témaként leginkább nem is beszéltek ezen eseményről, ám ha mégis megemlítette valamelyik helytörténeti munka, akkor azt az ellenforradalmi erők tudatos provokációjára adott válaszként írták le. Mi úgy gondoljuk – részben csatlakozva az ellenforradalmi rendszer igazságszolgáltatási szervei által gyártott nyomozati és bírósági iratokban foglaltakhoz –, hogy a tanácsköztársaság jászberényi vezetésének nem állhatott érdekében, hogy a tömegbe lőjenek. Igaz, komoly hibát követtek el, amikor előre fegyveres segítséget hívtak Szolnokról, hogy erőt demonstráljanak a városban, amellyel megtépázott tekintélyüket akarhatták visszaállítani. Nem vitatható az sem, hogy semmilyen tömegrendezvényen nem szokás a szervezők részéről éles lőszerrel ellátott géppuskást és egyéb fegyvereket felállítani a város stratégiai pontjain. Tudni kell

azonban, hogy a vörös örök egy része több éves frontszolgálat után csalódottan tért haza Magyarországra, ráadásul olyan körülmények között kellett hosszú ideig helyt állniuk az I. világháború különböző frontjain, ahol napi rutin volt az emberölés, legyen az tűzharc vagy közelharc (utóbbinál nem egy esetben agyon kellett verni az ellenséget a lövészárkokban). A front embertelen körülményei közepette ezeknek az embereknek oly mértékben épült le a szocializációs szintje, hogy nem kellett sokat gondolkodniuk azon, elsüssék-e fegyverüket egy vélt vagy valós ellenség irányába. Mindehhez hozzájárulhatott még a tanácsköztársaság vezetőinek folyamatos bujtogatása, propagandája a „burzsujok”, a régi rend hívei részéről fenyegető veszélyre, akik mindenáron el akarják törölni a „népuralmat”. Úgy gondoljuk tehát, hogy egy rendkívül feszült helyzetben, vibráló légkörben megtartott tömegrendezvényen a szónok, Bokányi Dezső helytelen szónoki fordulatokat alkalmazva ingerelte az eleve elégedetlen tömeget, mire az „illetlen” reakciókkal válaszolt (mozgolódás, bekiabálások). Ekkor következett az állítólagos lövés, a kürtjel, illetve Bokányi állítólagos zsebkendő jelzése – utóbbi megtörténetére egyébként a periratok között nem találtunk bizonyítékot, ez a későbbi időszak emlékezetében került elő valahonnan. Az általános pánik és zűrzavar közepette pedig egyre több fegyver szólalt meg a vörös örök kezében, noha fegyverhasználatra egyértelműen nem érkezett parancs. Szerencsétlen véletlenek halmaza? Vagy az első lövéssel eszközölt tudatos provokáció akár a vörös, akár az ellenforradalmi oldalról? A válaszokat az idő múlásával is nehéz megadni. A halottak viszont ott heverték a Casino utcában. Mindez abban a városban, ahol a 4 évig és 3 hónapig elhúzódó világháború során egyetlen lövés sem dördült el, ellenséges katonát pedig soha nem láttak a helybeliek. Most pedig magyar lőtt a magyarra...

A Jászberényi véres eseményeket követően már csak alig több mint két hét volt hátra a tanácsköztársaság életéből. A Vörös Hadsereg ugyanis megpróbálkozott a Tiszántúl visszaszerzése érdekében egy románok elleni támadással, amely hamarosan a hadsereg összeomlásához, és a román ellentámadás hatására egyben a proletárdiktatúra bukásához vezetett. Ami nem következett be május elején, arra sor került augusztus első napjaiban: az immár akadály nélkül előrenyomuló román királyi hadsereg megszállta Jászberény városát is. A városban mintegy három hónapra a román katonai közigazgatás vette át a hatalmat, a vörösök pedig

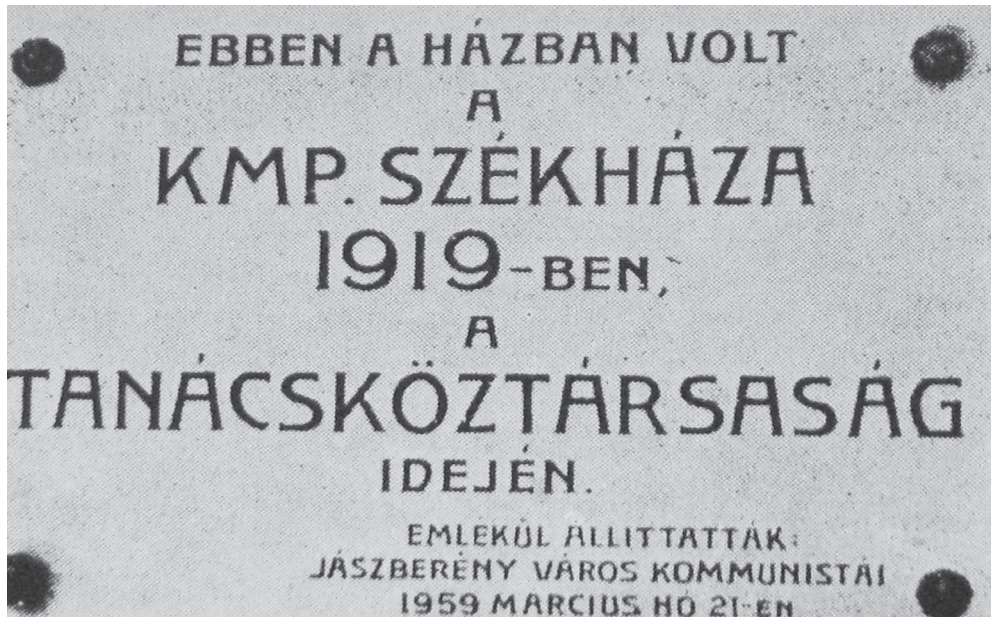

*Lázár Henrik 38 évesen lett a jászberényi
direktórium vezetője.
1922-ben a váci fegyházból fogolycserével
a Szovjetunióba kerülhetett.*

elmenekültek. Többségüket később Budapesten fogdosták össze. Jászberényt a 2. román hadosztály szállta meg Jon Jitianu tábornok parancsnoksága alatt, aki hadosztályparancsnokságát a gimnázium épületében rendezte be. A román katonai hatóság minden vöröskatonát próbált begyűjteni, sőt, még az osztrák–magyar hadsereg valamennyi tisztjének és tartalékos tisztjének is korlátozták a mozgását. Ezek egyenruháikat nem viselhették, tartózkodási helyüket pedig nem hagyhatták el még polgári ruhában sem, sőt heti egy alkalommal jelentkezniük kellett a román hadosztályparancsnokságon. A román katonaságot ért bármilyen támadás halálbüntetést vont maga után, amennyiben pedig az elkövető kiléte nem lett volna azonosítható, az adott település kollektív büntetésre számíthatott. A román hadsereg, a király vagy a királyság elleni sértést, vagy rémhírterjesztést 10-20 év fogsággal, esetleg halállal büntethették. Főként a Jászberény környéki tanyavilág szenvedett sokat a román katonák rablásaitól, fosztogatásaitól. A nép tele volt panasszal, hiszen a megszállók minden értéket elvettek: jószágot, órát, pénzt. Nem egy esetben a lovakat még a kocsiból is kifogták. A Jász Múzeum értékes gyűjteménye is csak úgy úszta meg az elszállítást, hogy a múzeum igazgatója levette a táblát az épületről, így az elkerülte a fosztogató katonák figyelmét. Később, amikor 1919 novemberének közepén a románok elhagyták a várost, az átvonuló és itt megálló román katonaság élelmezése újabb nagy terhet jelentett a város lakosságának. Ennek költségét Jászberény városa később a belügyminisztériumtól próbálta kérvényezni.

Jászberény város közgyűlési iratai 1919. február 4-ével megszakadnak, csak 1919. augusztus 30-án tudunk ismét a közgyűlés üléséről. Az ellenforradalmi korszak első tanácsülésének szomorú érdekessége volt, hogy azon részt vett a román parancsnokság megbízottja is. Szintén ezen az első ülésen jelentette be Friedvalszky Ferenc polgármester, hogy a forradalom kitörése óta eltelt időszakról el kell majd számolni, amire egy bizottság felállítását indítványozta. A bizottság felállításáról aztán csak 1919. november 29-én döntöttek: elnöke a polgármester, tagjai pedig a városi főügyész, illetve a számvevő adóügyi tanácsnok és egy előadó lett. Ezzel kapcsolatban a közgyűlés 1920. május 21-i ülésén elhangzott, hogy csak a vöröskatonák zsoldjára 300 ezer koronát költött el Singer Sándor pénzügyi népbiztos. Mivel a hadsereg fenntartása állami feladat volt, ezt az összeget a város a hadügyminisztériumtól kérvényezte vissza. A Singer elleni egyik 1920-as büntetőeljárás sikkasztás miatt folyt, mert letartóztatásakor 250 ezer koronát találtak nála, amivel nem tudott elszámolni.

A jászberényi kommunisták zömét Budapesten, másokat az ország egyéb területein fogták el, míg többen még éveken át szökésben voltak. 1920 tavaszáig mintegy 150 fő elfogásra került sor, akiket a berényi járásbíróház szállítottak. Elfogásukban főszerepet játszott Fabó Lajos polgárbiztos, aki hónapokon keresztül járta az országot, hogy felkutassa a tanácsköztársaság jászberényi szereplőit. A nyomozás és az ezzel járó utazások költsége 25 240 koronát tett ki, amit a jászberényi közgyűlés megszavazott Fabó részére. Ekkor már tudni lehetett, hogy a szolnoki királyi törvényszékről bírói kirendeltség érkezik Jászberénybe, hogy itt tárgyalják a helyi kommunisták büntetőügyeit. A szolnoki kiküldöttek lakásáról és teljes ellátásáról a város gondoskodott, a költségek egy részét viszont azok kiszállási díja és napidíja terhére állapították meg egy 1920. február 9-i döntés értelmében. Mivel a kiépülő Horthy-rendszer csak 1921. április 6-án hirdette ki az állami és társadalmi rend hatékonyabb védelmével foglalkozó „rendtörvényt”, a tanácsköztársaság szereplőinek elítélésére hagyományos jogalapot kellett keresni. Mivel az ellenforradalmi rendszer a

Az egykori Casino (Táncsics) utcában sokáig ez az emléktábla volt látható

tanácsköztársaságot eleve törvénytelennek tekintette, aki bármely rendelkezését önként végrehajtotta, bűncselekménnyel volt vádolható. Politikai jellegű ítélet születhetett, akit izgatás vagy lázadás büntettségével ítélték el, de az ítéletek zöme rablás, zsarolás, személyes szabadság megsértése, magánlaksértés vagy lopás miatt született. Ezek közül is a leggyakoribb vádpont a zsarolás volt, amelyet a rekvirálásokért, illetve a hadisarc behajtásáért emeltek a vádlottak ellen. A legsúlyosabb ítéleteket gyilkossági kísérlet vagy emberölés esetében szabták ki. A legnagyobb kiszabott büntetést, 15 év fegyházat kapott Gárdos Henrik, Lázár Henrik, Paczauer Gábor és Vitéz Sándor. Érdekesség, hogy egyikük sem jászberényi születésű volt, hiszen Budapesten, Komáromban, Tokajban, illetve Hajdúnánáson születtek, Vitéz lakhelye pedig Csepelen volt. A kívülállóságot pedig a jászberényiek tradicionálisan számon tartották. További, több éves szabadságvesztésre ítélték Gárdos Adolfot (8 év), Budai Antalt (7 év), Adler Izidort (6 év), Tóth György Istvánt (5 év 1 hónap), Szabó Istvánt (4 év 6 hónap), Bathó Istvánt, Singer Sándort és Taska Jánost (3 év 6 hónap). Fentiek közül – Budai Antalt és Gárdos Adolfot kivéve – valamennyien a város szülöttei voltak. Az 5 gyermekes Budai lakhelye Kőbányán volt, míg a többieké Jászberényben. A többi vádlott ennél enyhébb letöltendő büntetési tételt kapott, a legtöbben néhány hónap szabadságvesztést szenvedtek el. Mivel a vádlottak döntő többsége I. világháborús frontkatoná volt, ezt minden esetben enyhítő körülményként vette figyelembe a bíróság, kiemelve, ha valamelyikük katonai kitüntetést is szerzett a fronton. Az 1919. július 13-i vérengzéssel kapcsolatban Bokányi Dezsőt felmentették, viszont az ún. „népbiztosperben” Budapesten negyedmagával halálra ítélték. Igaz, később

fogolycserével végül a Szovjetunióba távozatott, ahol a sztálini tisztogatás áldozatává vált. A jászberényi perben a vezető kommunistákat Kiss Jenő ügyvéd védte, akinek agresszív védőbeszéde felzúdulást váltott ki. 18 szegény munkás vádlott védelmét viszont Kele József vállalta el ingyen, aki ezeket a volt katonákat megvédte, megvezetett embereknek tartotta.

Feltűnő, hogy a vádlottak között kevesen tartoztak az agrárnépességhez, ezek közül is inkább csak a nincstelének és a napszámosok keveredtek bele a proletárdiktatúra eseményeibe. Úgy tűnik, megállja a helyét az a korabeli közvélekedés, hogy a Jászság agrárnépessége általában nem volt vevő a kommunista eszmékre. Igaz, hogy pl. Jászárokszállás, Jászfényszaru és Jászkisér népessége jobban idején. Magas volt viszont a vád alá vont személyek között az iparosok és kereskedők aránya. A bíróság a vádlottak személyi anyagában azok szinte valamennyi szociológiai adatát felsorolta: születési hely, lakóhely, életkor, foglalkozás, iskolai végzettség, családi állapot stb. Minden esetben megemlézték a vallást is. Erre néhány mondatban érdemes külön kitérni, mert a tanácsköztársaságot a későbbi jobboldali/szélsőjobboldali közvélekedés egy jelentős része a zsidóság művének tekintette (ennek alátámasztására elég csak Kele József munkájába beleolvasni). Jászberény esetében a vádlottak között 9 fő izraelita vallású személyt lehet találni, tehát a szerepük nem volt nagyobb társadalmi súlyuknál. Az is igaz viszont, hogy a városi és a felsőjárású direktóriumok legfőbb vezetői között voltak ilyen személyek. Ellenben meg kell említeni, hogy a balos Jászberényi Újságban többször hangsúlyozták, miszerint a kommunisták és a szociáldemokraták a nemzeti és vallási hovatartozást nem tartják fontosnak, kizárólag az osztály-hovatartozást. Jászberényben szerencsére sem ezzel kapcsolatban, sem egyéb összefüggésben nem került sor különítményesek részéről elkövetett atrocitásokra.

Fentebb említettük, hogy néhányakat izgatás miatt, tehát politikai okból ítélték el. Közéjük tartozott a 18 éves Lóránd (Weisz) Miklós, aki az ifjúmunkások szakszervezetének volt az elnöke. Osztályelleni izgatás miatt ítélték 4 és fél hónap fogházra, mert a városháza falára a következő feliratú plakátot ragasztotta: „*Ne tőrjétek magatokon a szocialista kis burzsujo-*

Comandamentul Diviziei 2^a.

ORDONANTA No. 3.
Noi General Jitianu Ioan, Comandantul Diviziei 2^a.

ORDONAM:

1) Toti cetatenii sunt obligati sa declare si sa prezinta autoritatilor militare romane pe toti militarii si functionarii fostei armate comuniste—care eventual s-ar gasi in comuna si nu sunt inca arestatii.

Acet care li vor dozi, vor fi considerati complici si pedepsiti cu 10 ani inchisoare si 20.000 coroane amendă, iar daca se va dovedi ca o faceau cu scop de a unifica in contra Armatei Romane, vor fi pedepsiti cu moartea.

2) Toti ofiterii aceli si de rezervă si fostii armate negare nu vor putea sa poarte pe strada uniforma lor militara si-nici nu vor putea sa paraseasca comuna unde se afla, sub nici o forma.

El se vor prezenta comandamentelor militare romane, odata pe saptamana.

Pentru Jász-Berény prezentarea se va face la comandamentul Diviziei-Biroul Informațiilor-in fața M.ercant in orele de serviciu 9—12 și 4—6.

3) Ori cine va ascunde la vaita unui militar roman va fi pedepsit cu moartea, iar in caz ca nu se va afla autoritatilor locale comuna va fi pedepsita cu 100.000—200.000 coroane amendă, delințarea fruntasilor comunei ca ostaraci si se vor lua chiar masuri mai sgre de repressii din partea armatei romane, dupa caz.

4) Ori cine va raspandi siri false asupra armatei romane, va fi pedepsit cu moartea sau vor un militar roman, sau va judece injurii la adresa Regelii si Regalitatii Romane, va fi dat in judecata curții Martiale si pedepsit cu 10—20 ani inchisoare si complicit in contra armatei romane va fi pedepsit cu moartea.

Data la Comandamentul Diviziei 2^a data: 20 August 1949

General Jitianu.

Lt. Colonel Berghinca

R. II. Hadosztály Parancsnoksága.

3. SZ. PARANCS.
Ml. Jon Jitianu tábornok, a II. Hadosztály parancsnoka

ELRENDELJÜK

1. Minden polgár köteles bejelenteni és átadni a román katonai hatóságoknak a volt Kommunista (fő)hadvezéren szolgálat összes katonáinak és tisztviselőinek, a kik esetleg a községben találhatók s még nincsenek fogva tartva.

A kik az ilyen jeleket elrejtik, börtönbüntetésnek tekintetnek és 10 évig terjedő éntárással és 20000 Kor. pénzbüntetéssel büntetnek, és esetben pedig, ha bizonyítottatik rólok, hogy ezt a Román Hadvezér ellen való kitáráss és hangulatkeítés céljából tették, halálbüntetésnek fognak sújtani.

2. A volt magyar és osztrák-magyar hadvezér összes éntérek és tartátekos tisztjei tisztai umi kormisalkat után nem viselhetik és tartátekodási helyeket sem hagyhatják el, még polgári ruhában sem.

Hetenteket egyszer játzonak a román katonai parancsnokságok előtt jelenkezni.

Jászberényben a jelentkezés a Hadosztályparancsnokságnál (Tudátekodási iroda, gimnázium épület I. em. 26.) történik minden szerdán a hivatalos órák alatt, az e. 9—12 és d. u. 4—6 órák.

3. Mindazok, akik román katonák éltele ellen történék vagy megrettyeltek követnek el halálal büntetlesek, s ha o tetti elkövetéje nem deríthető ki, az egész község megbüntetésnek 100.000—200.000 korona pénzbüntetéssel o község temberének tulajketi való letartóztatásával, sőt a román hadvezér szükség esetén szigorúbb rendszabályokkal fog alkalmazni.

4. Akik hamis híreket terjeszt a román hadvezérről, osztrákokról vagy akár szegedi kével el a román király és királyság ellen Hadbíródság él állanak és 10—20 év fogással esetleg halálal büntetlesek.

5. Minden lázadásra való kísérlet és minden a román hadvezér ellen való összehúvés halálal büntetlesek.

Kelt a Hadosztályparancsnokságnál mai napon, 1949. évi augusztus 20-án.

Jitianu
Berghinca.

A román megszállás egy emléke

kat.” A vagyonos osztály elleni izgatásért kapott ennél jóval súlyosabb ítéletet Farkas János, Göbölly Sándor és Vitéz Sándor. Ők a „*hitvány, gaz burzsujok*” ellen beszéltek a tömeg előtt. Szintén izgatás miatt ítéltek el 6 hónapra Rényi (Rubinstein) Albertet, a kunszentmártoni direktórium elnökét, aki akkoriban a vármegye művelődésügyi megbízottja mellett dolgozott. Rényi a vármegye iskoláit járta, és arra biztatta a tanárokat, hogy a gyerekeket forradalmároknak neveljék. Eljutott a jászberényi érseki leánynevelő iskolába is, ahol felhívta a tanító-nőket, hogy csak kommunista szellemben taníthatnak, illetve a házasság intézményét a legnagyobb erkölcstelenségnek titulálta. Ő azzal védekezett, hogy előadásai tudományos alapokon nyugodtak, a házasságról pedig csak abban az összefüggésben beszélt elítélően, amikor az egyház megakadályozta a válást, ha a házasság felek már nem szerették egymást. A tanácsköztársaság bukása után valamennyi oktatási intézményben vizsgálatot indítottak, hogy a tanári karból érintett volt-e valaki az eseményekben. A város tanítói közül emiatt elbocsátották Herboly Gézát, Legeza Mihályt és Taska Jánost. A tanítóképzőben egyedül Kovács Ferenc tanár fejtett ki ebben az időben politikai aktivitást, amiért Jászárokszálláson másfél hónapra őrizetbe is vette a rendőrhatalóság. A magyar-történelem szakos tanár szabadulása után sem térhetett vissza a katedrára, hanem „betegsége miatt” kényszerszabadságra küldték. Mivel a berendezkedő ellenforradalmi rendszer meg volt győződve, hogy a forradalmak alatt a nemi erkölcsök meglazultak, a tanítóképző a központi hatóság részéről felszólítást kapott, hogy amennyiben az intézményben történt „*nemi felvilágosítás*”, arról készítsenek jelentést, mert meg kellett állapítani „*az ifjúság nevelésében tapasztalható züllés okait*”. Ilyen felvilágosító órát azonban senki sem tartott. A proletárdiktatúra alatti magatartása miatt egyedül Kubinyi István tanuló tanácsolták el a tanítóképzőből, mint aki a tanítói pályára alkalmatlan, mivel a tanügyi politikai megbízottnál feljelentette egyik tanárát, mint ellenforradalmárt, miután a vonaton az csitítani próbálta a fiatal egyházellenes kirohanásait.

A tanácsköztársaság alatt tanúsított tetteikért sokakat elítéltek az ellenforradalmi rendszer igazságszolgáltatása részéről, de ezek az ítéletek nem voltak kirívóan súlyosak, sőt több esetben kifejezetten enyhének számító ítéletek születtek. Később, amikor immár négy évtizedre megszerzik a hatalmat a kommunisták, az 1919-es események főszereplői kiemelt figyelmet kaptak, egyfajta példaképként állították őket a társadalom elé. Számon tartották, ki állt ki már akkor is a munkásmozgalmi eszmékért és célokért. De erről majd a következő kötetben.

id. Frivaldszky János

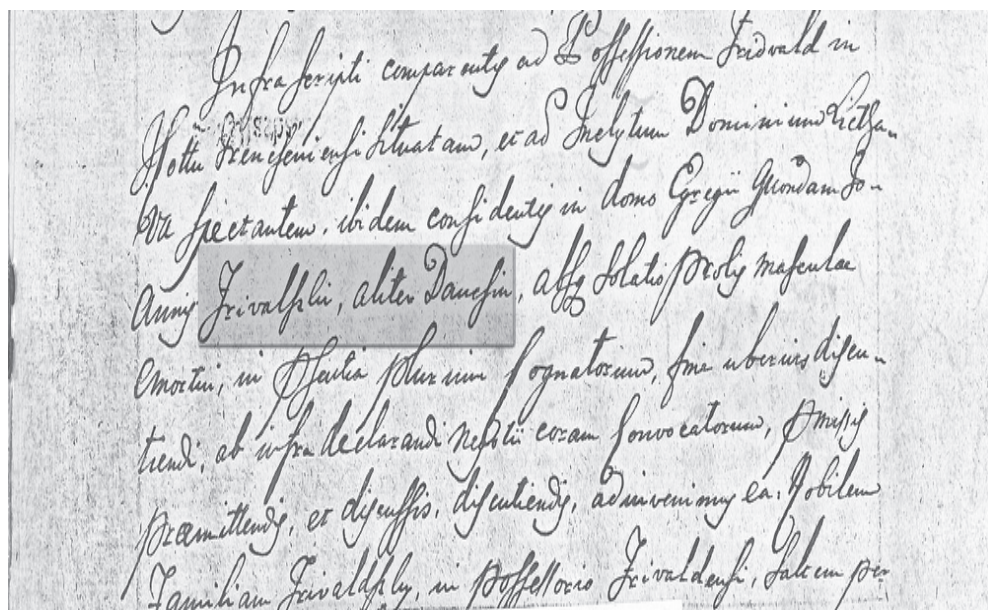
FRIEDVALSZKY POLGÁRMESTER MŰKÖDÉSÉNEK

ELSŐ SZAKASZA

Friedvalszky Ferenc (1878–1945) polgármester személye egyedülálló jelenség a maga nemében. Ő töltötte be napjainkig a leghosszabb ideig Jászberényben ezt a tisztséget. Polgármestersége évtizedeiben jelentős fejlesztések történtek; a város arculatát ma is meghatározó épületek, intézmények ekkor létesültek, miközben ezek a pénztelenség, szegénység éveit is voltak.

1. Származása

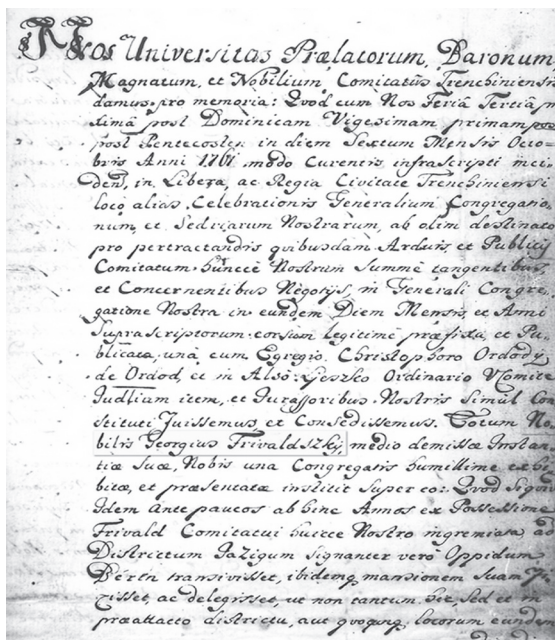
A jászberényi Friedvalszky-család a Trencsén-megyei ónémet nevű (Frywald = szabad erdő), de szlovák ajkú Frivald községből származik, s 1413 óta ennek örökletes bírói (soltészei) voltak. A család 1583-ban „Frivaldszky” néven nemességet kapott II. Rudolf királytól, és a 18. századra igen népessé vált, emiatt az egyes ágak melléknevekkel különböztették meg magukat, és sok tagja elvándorlásra is kényszerült a kis faluból.

Frivaldszky Danstin János (1711–1766) végrendelete Frivaldon, Jászberényben elhunyt testvére, Ferenc (1714–1765) árvája javára.
(MNL JNSZML V.1.a.: Jászberény város tanácsülési jkv. (-1848), p.101-104.)

A jászberényi első Frivaldszky-betelepülő, Frivaldszky Ferenc (1714–1765) a Dancsin ágból származott. Blénessytől származik az a félreolvasás-félreértés, hogy a család eredeti neve „Dauchin” lett volna. Szücsmester volt, ami az akkor kevésbé iparosodott Jászságban igen keresett mesterségnek számított. Frivaldi birtokrészét ott maradt testvére váltotta meg, ennek árából vett Berényben 1745-ben 1 kötel földet és fél kötel rétet. Az összeg felét kellett csak azonnal kifizetnie, a többire még 1751-ig volt haladéka. Arra számított, hogy a hátralékot szücsködésből fogja törleszteni. Bár népszerű ember volt, sőt a 4. tized élére tizedesnek választották, számítása nem vált be. A földjét lassan elvesztette, halála után gyerekei végül elvándoroltak Jászberényből. Viszont nála kezdte inaskodását az ún. Tuzsincsin ágból való rokona, Frivaldszky György (1735–1775), akinek leszármazottja a polgármester. Trencsén megyéből igazolták a nemességét, s mint szücsmester kapott Jászberényben polgárjogot. Egyházfinak választották. Egyébként ő sem bizonyult különösebben sikeresnek mesterségében. Négy fia közül csak a legkisebb, Ferenc (1772–1847) ága emelkedett fel: István (1799–1839) korán meghalt, özvegyének vagyonát a kisebbik fiú, Mátyás (1814–1894) kezelte, amíg az árvák nagykorúak nem lettek. Közülük István (1826–1891) és Gergely emelkedtek jómódba, ami egyebek közt jó házasságaik következménye is volt. A család vezetéknévét Frivaldon kívül a németül tudó közbeszéd többnyire Friedvalszky-ra „javította”. Így történt ez a Jászságban is. A jászberényi Friedvalszkyk eleinte súlyt helyeztek nemességükre, később, miután beházasodással redemptus földekhez jutottak, erre már nem volt szükségük. Az előbb említett István dédunokája – szintén István – viszont azért hagyta el apai nevét, s lett anyja után Sárközy, mert csak így nyerhette el a vitézi rangot. Ennek ugyanis vagy a magyar hangzású név, vagy a név nemesi voltának igazolása volt a feltétele. Ez utóbbit azonban nem tudta teljesíteni, így nem maradt más hátra, mint a névmagyarosítás. Két öccse viszont keménykezű, holtáig irányítani akaró apjuk iránti dacból változtatott *Jászsági*-ra.

A polgármester apja Friedvalszky Gergely (Jászberény, 1831 – Jászberény, 1901 körül) volt. Első feleségétől nem született gyermeke. Ennek halála után elvette Vallus Apollóniát. Örökségét feleségei vagyonával s a közlegelők felosztásakor kapott földekkel gyarapította.

Frivaldszky György (1735–1775) szücsmester,
sekrestyés nemességigazolása
(*Štátny Archív, Býčča, Trenčianska Župa,*
Acta Sedria, 1761. okt. 6.)

*Csoportkép Friedvalszky Gergely (1831–1901k.) 70. születésnapján, (középen ül).
Fiai: Az első sorban balról második Friedvalszky Ferenc (1878–1945), hátul jobbról
harmadik Friedvalszky Dezső (1870–1904), előtte felesége; bal szélén áll Friedvalszky
Sándor Mihály (1864–1901k.), két szélén a fiai. Középen hátul Tarnai közjegyző.*

A mai Lajosmizsén, amely akkor még csak Jászberény legelője volt, szintén jutott földhöz, mert ott ma is létezik egy Friedvalszky dűlő. Ezt később nyilván eladták. 1868-ban feladta iparát, a szücskődést, innentől kezdve csak gazdálkodott. Második felesége halála után egyházi felmentéssel 1872-ben öccsének, Friedvalszky Ferenc Józsefnek özvegyét, Erdős Terézt (1841 körül – 1917 után) vette el. Ő is földet hozott a házasságba. Az 1883. évi kataszterben így már 34 kat. hold földje és több mint 1 kat. hold szőlője szerepel. Ebben már benne van feleségeinek hozománya, valamint a felosztott közlegelőkből származó, így a Nécsei legelő földje is.

Jelentékeny polgár, városi hivatalhoz is jutott. 1890-ben kinevezték városi gazdasági kezelőnek, 1896-ban is Jászberény tanácsnoka volt. Haláláig kemény kézzel vitte a gazdaságát hasonlóan a többi nagyzadához.

2. Fiatalkora. Világháború, forradalmak

Friedvalszky Ferenc Friedvalszky Gergely fia volt annak harmadik feleségétől, Erdős Teréztől. Elhatározták, hogy fiukat taníttatják, mint a másod-unokatestvér Friedvalszky Jánost

Friedvalszky Ferenc (bal szélen) mezőn gyerekeivel, Erzsébettel és ifj. Ferencsel férfitársaságban, 1916?

Megbukott a királyság. Miután az egyház tudomásul vette a köztársasági államformát, 1919. február végén a ferences tartományfőnök körlevelében a kormánybiztos vagy meghatalmazottja előtti eskü letételre szólítja fel a rend tagjait. Márciusban a ferencesek és világi papság ennek megfelelően leteszi az esküt Friedvalszky Ferenc polgármester, a kormánybiztos meghatalmazottja előtt. „Én ... esküszöm, hogy a magyar népköztársasághoz s annak alkotmányához hű leszek. Magyarország teljes függetlenségét megvédem, minden erőmmel Magyarország népének javát, szabadságát és haladását fogom szolgálni. Isten engem úgy segítjen.”

Március 21-e után, a Tanácsköztársaság időszaka alatt azonban megszűnt a régi városi vezetőtestület, tagjai – így a polgármester is – magánemberekként élték át az elkövetkezendő diktatúrát. Elkezdődik a vallásüldözés. Igazi bonyodalmat nem az iskolák államosítása, a vallásoktatás kitiltása, hanem a szentképek, a feszületek kidobása okozott. Ez az intézkedés az eddig csendes, nyugodt, vallásos jászberényi lakosságot mélységesen felháborította. A tömeg hangulatát látva a Követ Tanács április 1-jén magyarázkodó felhívást tett közzé, és másnap népgyűlést tartott. A népgyűlésen a Budapestről kiküldött szónok azonban nem tudta beszédét elmondani, mert a tömeg lehurrogtá. Erdős András római katolikus plébános, Dombó Béla református lelkész és Kálmán Ödön izraelita rabbi ekkor azzal nyugtatták a tömeget, hogy ha az iskolákban nem taníthatnak, akkor a templomokban végzik majd a vallásoktatást. Ettől kezdve a vallásoktatás a templomokban történt. A Követ Tanács ennek ellenére a lakos-

ság felháborodását a papok lázításának tulajdonította és ellenforradalmi megmozdulásnak nyilvánította. Erdős András plébánost ezért április 11-én éjjel 1 órakor elvitték Budapestre kihallgatásra, s csak augusztus 5-én térhetett vissza Jászberénybe. A lakosság megfélemlítésére pedig több száz főnyi terror-különítmény érkezett a városba.

A városban folyt a rekvirálás. A „burzsujoktól” kisajátítanak, így Friedvalszky Ferencről is elvitték a tenyészbikáját és két tehenét. A szegények viszont nem kaptak semmit azon kívül, hogy a városi fákat kivágták és kiosztották köztük tüzelőnek. Az asszonyok július 4-én délelőtt csoportokba tömörülve keresték fel a Városházán székelő direktóriumot. Előbb csak kérték, később követelték a kenyeret. Az asszonyok lázadására, majd a népbiztos megtámadására válaszul július 13-ra népgyűlést hirdettek, melynek szónoka a Budapestről érkező népbiztos, Bokányi Dezső volt. A tömeg azonban lehurrogta, erre a már előre felállított gépfegyverrel, valamint a környező épületekben elhelyezett, Szolnokról és Ceglédről ide vezényelt Vörös Őrség kézi fegyvereivel löni kezdtek. A helyszínen 9-en haltak meg. A sortűznek sebesült áldozatai is voltak. A ferences háztörténet 50-60 sebesültet említ, más forrás 21 bevallott súlyosabb sebesülést és 104 le- vagy eltagadott könnyebb sérültet említ. Augusztus 1-jén hajnalban a város még teli volt vörös katonával, de délelőtt 10-kor már nem volt belőlük egyetlen egy sem. Jászberény a román katonaság útvonalába esett.

*Apponyi Albert 25 éves jubileuma Jászberényben, 1906.
Friedvalszky János (1861–1913) ügyvéd (jobb szélén, alulról a második).*

A főtéren este 7-kor végigszáguldozott néhány román lovas járőr, majd a nyomukban bevonuló, megszálló román katonaságot az előmerészkedő lakosság éljenezve fogadta. Az öröm nem tartott sokáig: A napokon keresztül vonuló lovas és gyalogos román katonák fosztogattak. Jászberényben 120 ezer főnyi megszálló katonaságot kellett élelmezni.

Tudomásul kellett venni azt is, hogy a román városparancsnok részt vesz a képviselő-testület ülésein, mint 1919. augusztus 30-án is, amikor Friedvalszky 8 hónapos polgármesteri működéséről számolt be azzal a bevezetéssel, hogy a Kommün idején történekről nem öneki kell felelnie. A Tanácsköztársaság bukása után a munkáját újrakezdő régi vezetőttestület a város anyagi gazdasági helyzetét vette számba, s legfőbb gondja a problémák megoldása, a lakosság helyzetének javítása volt. A letűnt rendszer vezetőinek, a vörös katonáknak az öszszefogásával, bebörtönzésével a román katonák foglalkoztak. A képviselő-testület a proletárdiktatúra alatt tanúsított magatartásáért elbocsátott három tanítót, két tisztviselőt, és ugyanazért további néhánynak „rosszallását fejezte ki”. A megszálló román csapatok csak 1919. november 13-a és 17-e között vonultak ki a városból. A képviselő-testület decemberi ülésén tárgyalta a július 13-i népgyűlés sortűzében „elesettek” hozzátartozóinak, a munkaképtelenné vált sebesültjeinek segélyezését. A polgármesterre jellemző, hogy javaslatára ugyanakkor a tömegbe lövető s most letartóztatott kommunisták kiskorú gyermekeikről is gondoskodtak. Bizonyítási nehézségek miatt a tettesek végül rendkívül enyhe büntetést kaptak.

3. Az inflációs évek

Friedvalszky Ferenc polgármester arcképe

A zűrzavaros idők után nem csoda, hogy a város főterén 1920. január 19-én lelkes tömeg várta s éljenezte a Szolnokról Jászberénybe bevonuló Nemzeti Hadsereget és fővezérét, Horthy Miklóst, aki a Városháza nagytermében fogadta a küldöttségek képviselőit. A lakosság nevében Friedvalszky Ferenc polgármester köszöntötte. 1920-ra – most már pályázata alapján is – tíz évre polgármesternek választották. Ezzel valóban Friedvalszky lett a város első embere, és nem kis felfordulás után, egyáltalán nem könnyű helyzetben (háborús károk és megpróbáltatások, nagyszámú halott, nélkülözések, politikai megosztottság) vette át a város irányítását.

Jászberényben volt dologház is. Amellette működő felügyelőbizottságba az Igazságügyi Minisztérium nevezte ki a tagokat 3 évre. A polgármester is ott volt köztük.

A háborút követően meglódult az infláció. Ezt mutatja, hogy 1922-ben a polgármester

Friedvalszky Ferenc bevonul a városházára

ügyéssel kiegészülve beszerezték a szükséges felszerelést, s a Lehel Szálló nagytermét alakították át erre a célra. A mozi az 1921. év végén nyílt meg. Ám 1922 elején az egyik közgyűlésen parázs vita keletkezett abból, hogy a bálók tartására a nagyterem így már nem alkalmas, pedig Jászberény a Jászság fővárosa, és közösségi rendezvényeket kell tartani. Végül úgy döntöttek, hogy ennek ellenére sem engedik meg a székek felszedését. A pénztelenség miatt a város 5 millió kölcsönt vett fel, 1923-ban pedig bevezették a vigalmi adót a színi előadások, a most létesített mozi, a kártyázók, sakkozók, dominózók megadóztatására. A mozi révén ez az adófajta szép bevételt hozott. Szombathy – a mozi ügyében a polgármester szövetségese – távozott a városból, mert nem érezte jól magát Jászberényben. Ismét felvetődött, hogy a nagyterem mozivá való átalakítása a Lehel Szálló értékét lerontotta, ezért új mozira gondoltak. A polgármester emlékeztetett arra, hogy a szálló eredetileg sem volt megfelelő helyszín a mozi számára.

A szegénység akkora volt, hogy a téli közellátás biztosítására a gazdákat földjük méretétől függő mennyiségű búza szolgáltatására kötelezték, amit a rászorultaknak a legalacsonyabb hatósági áron adtak el, nem ingyen, hogy nehogyanis elszokjon bárki is a munkától. Az ellátásra szorulóknak névjegyzékét egy 60 tagú bizottság állította össze, s nyilvánosan kifüggesztették. A következő évben megismételték a szegényeknek való búzagyűjtést.

Már ekkor felvetődött a városközpontot a vasútállomással összekötő *Rákóczi út* megnyitásának a terve. A pénztelenség miatt a polgármester kétségbeesett javaslatot tett, amit a képviselő-testület el is fogadott. A Szolnoki út 1 km-es szakaszáról szedjék fel a kőburkolatot, és burkolják le vele a Rákóczi utat. Az ellenérdekeltek azonban deputációt küldtek a polgármesterhez. A nagy nyomásra a képviselő-testület végül a határozatot felülvizsgálta, és a polgármestertől új javaslatot kért. A pénzügyi nehézségek miatt 1925 januárjában a képviselő-testület megbízta a polgármestert, hogy tárgyaljon a bankokkal, hogy jobb kamatot adjanak az ott elhelyezett pénzügyi alapjaikra. Kijárta azt is, hogy a kommunisták által 1919-ben felvett összeget engedjék el.

fizetése 4800 K volt 14 000 K drágasági pótlékkal és 40 000 K reprezentációs költséggel.

Jászberény túlnyomórészt legitimista érzelmű volt. 1922-ben Károly király haláláról értesülve a polgármester a képviselő-testület előtt „tartalmilag és formailag szép” megemlékező beszédet tartott, amit állva hallgattak meg. Ezt követően határozatban kérték a holttest hazahozatalát.

A kor szavát meghallva Friedvalszky elhatározta a mozi létesítését. Ebben szövetségese talált Szombathy István gimnáziumi igazgató személyében. A képviselő-testület megbízásából a főmérnökkel és a fő-

4. Kiállítás, hősi emlékmű. Jászkun kegyúri jog

A város a nagy nincstelenség letargiájából értékeinek megmutatásával próbál kiemelkedni. A polgármester ebben egyedül a város polgárságának hajtóerejére, valamint a városkörnyéki földbirtokos osztály segítőkészségére támaszkodhatott. Ilyen körülmények között vágott bele a város 1925-ben *Faluszövetség* címen háromnapos kiállításba a kultúra, a mezőgazdaság, az ipar és a kereskedelem eredményeinek felvonultatásával. Mint egy visszaemlékező, az akkor polgárista lány elmondja, valósággal megpezsdült az élet. „Az iskolák tantermeiben a tanulók munkái voltak kiállítva, az iskola udvarokban pedig gazdasági termékeket, iparosok, kereskedők portékáit mutatták be. Az iskola kiállításán a sláger egy szépen megmunkált lakat volt, elejét betűkoszorú díszítette. A neves vendégeket kalauzoló polgármesterünk szeme rögtön megakadt a lakaton. Mi, gyerekek körülállva lestük a furfangos lakat kinyitásával bibelődő városvezetőt. Tapogatta a betűket, mint tót a hajnalt, de bizony a lakat nem nyílt. Egy kisinas meg csak leste, majd udvariasan elkérve saját alkotását, s pillanatok alatt kattant a zár. A polgármester úr nevetve barackot nyomott a feje búbjára, markába csúsztatott valamit, és megdicsérte ügyességét.”

Elhatározták a nagytemplom háborúba elvitt *nagyharangjának* öntését is közadakozásból. 1925-ben 8 birtokos, valamint a plébános mellett a polgármester is adakozott, nem pénzt, hanem 10 mázsa búzát, tekintve az inflációt, az egyre jobban értéktelenedő koronát. A harangot 1944-ben ismét beolvasztották.

1925. októberben gróf Apponyi Albert, a város országgyűlési képviselője megtartotta éves beszédét, amelynek tárgya a legitimizmus, a nemzeti királyság volt.

Friedvalszky Ferenc (jobbra) koszorúz

A polgármester ugyanebben az értelemben szólalt fel. Az ünnepség után vonattal egészen Budapestig kíserte a képviselőt. A háborús vereségre jelképes gyógyírt a világháborús *hősi emlékmű* jelentett. 1923 óta húzódott a megvalósítása, legfőként a pénztelenség miatt, de azért is, mert lassan alakult ki a végleges koncepció. Több szobrász különféle javaslatot terjesztett be (haldokló katonát stb.). Végül a Jászkürtre asszociáló, a büszke jászkun identitásra apelláló, trombitát fúvó lovas terve győzött. A bronzöntést Friedvalszky többször is ellenőrizte az Állami Vasgyárban. A szobor avatásán 1926 októberében a polgármester nem mondott beszédet, csak átadta az emlékművet. Ő koszorúzott elsőként, majd a Szolnoki úti temetőben a hősök sírját is megkoszorúzta. A szónok az ünnepség főszereplője, Apponyi Albert volt. A nagykáta vasútállomásra érkezett, a polgármester autóval ment érte. Régi ismerősénél, Bathó Kálmán közjegyzőnél szállt meg.

1926 decemberében Apponyi Albertet ismét egyhangúan választották országgyűlési képviselőnek. Érdeemes idézni egy visszaemlékezést erre a látogatásra és magára a polgármesterre vonatkozóan. „*Olyan fogadásra, mint a 20-as évek vége felé volt, nem sokra emlékezem. A főtéri Pálinkás keresztől 25-30 fényes hintó indult egyszerre a vasútállomásra magas rangú vendégünk, képviselőnk, gróf Apponyi Albert elé. Mi, polgárista lányok is mindig sorfalat álltunk, az üdvözlő beszédet Friedvalszky polgármester úr mondta. Eleget tett ő ennek a feladatának városi hazafias ünnepeken, iskolavizsgákon, olvasókörokkben, jótékonyági bálokon, teadélutánokon is. A polgármester úr ebben az időben fiatal, jó külsejű, magas termetű férfi volt, elegáns, mindég alkalomhoz illően öltözött.*” Majd csak a polgármesterről: „*1926-ban a tanévzáró vizsgáinkon a szülők mellett a hivatalos előjáróink is megjelentek, ezzel még ünnepélyesebbé téve számunkra az eseményt. Nyílt a tanterem ajtónk, és megjelent Friedvalszky polgármester úr Erdős plébános úr kíséretében. Kölcsönös köszöntéskor a polgármester üdvözlő mondatai kedvességet, biztatást árasztottak felénk*” – mondta a visszaemlékező, hozzátéve, hogy „*Friedvalszky polgármesternek is voltak ellenlábasai. Újságcikkben fessegették, hogy a város fogatát nemcsak hivatalos útra, hanem vizitelgetésre is használja, csak a szőlőjébe jár magánfogatán. Becsülve középút tartásáért lényegesen nagyobb többségben voltak hívei.*”

1926-ban meghalt Erdős plébános. Az egykori jászkun jogok maradékeként a város válszthatta meg mint kegyúr a *plébánosát*. Szmrecsányi Lajos egri érsek november elején küldött leirata tudatta, hogy a pályázó egyházmegyei papok közül a három legkiválóbb pályázót kijelölte. Nemcsak nevüket, életútjukat is ismertette azzal, hogy az egyházzvédnökség e három kijelölt pályázó közül egyet *kegyurilag bemutatni szíveskedjék*?. Az egyházzvédnökséget a képviselő-testület római katolikus vallású tagjai alkották. Az új plébános megválasztása nem volt egyhangú, s ez a helyi vezető személyiségek között kisebb harcnak is beillő nézeteltérést okozott. A többség Kele István mezőtárkányi plébánost támogatta, akit tehetsége, tudása, életútja erre a leginkább alkalmassá tett. Amellett helyi származású is volt. Viszont voltak a korábban jászberényi káplán Kocsis Istvánnak is támogatói. Emiatt zűrzavar keletkezett. Már az érseki jelölőirat ismertetésekor elhangzó kiabálások is zavarólag hatottak. Az elnök ezért elrendelte a titkos szavazást. Szavazattöbbséggel végül Kele István lett a megválasztott plébános. Az egyházzvédnökség december 7-én tartott díszközgyűlésén ismertették az érsek leiratát, amelyben tudatta, hogy „*Kele István megválasztott plébánost megerősíti, illetve kinnevezí*”. Az érseki leirat arra is felhívta a figyelmet, hogy a Mária Terézia-féle kiváltságlevél alapján annyi jog illeti az egyházzvédnökséget, amennyit a jelen alkalommal gyakorolt, azaz

semmivel sem többet. Majd ezek után a küldöttség az új plébánost az egyházközségi ülésre meghívta, amelyen már teljes volt az egység. A terembe érkező Kele Istvánt Friedvalszky Ferenc polgármester mint az egyházközség elnöke üdvözölte, s beszédében ünnepnek mondotta azt a pillanatot.

5. Városi útépitések

A városban alapvető dolgok hiányoztak, mindenekelőtt a *közegészségügy* területén. A polgármester Firiczky János ügyvezető tiszti főorvossal karöltve két évtizeden keresztül küzdött a fejlesztésekért, amelyek többnyire *városrendezési* feladatot is jelentettek. 1925 óta folyt a járdaépítés. A kömmün fapusztítása után 30 000 facsémétét ültettek el a két városi faiskola terméséből. A Zagyva városi szakaszát rendezték, partfalat építettek. A mocsaras területek jó részét feltöltötték. Hosszú pereskedések után azt is sikerült elérni, hogy a hatvani és a selypi cukorgyárak végre felhagyjanak a Zagyva szennyezésével.

A háború óta megoldatlan volt a városi utak poros volta. Nemcsak kellemetlensége miatt, hanem azért is, mert a tüdőbaj okozója is volt. Mindenekelőtt öntözőkocsira lett volna szükség. Az öntözőkocsit a városi orvos meggyőző érvelése ellenére először nem szavazta meg a képviselő-testület az egyik tag kijelentése miatt, hogy a por nem is egészségtelen, hiszen a por ellenére lám ő még él. A képviselő-testület azonban mégis megszavazza a *Rákóczi út* makadám burkolattal állami kölcsönből való ellátását. Koncsek István volt polgármester ezt megfellebbezte azzal az indokkal, hogy sokallja a vállalási díjat. Ezt a megye elutasította, így 1926 októberében a város intézkedett a munkák indítása felől. Nem sokkal ezután azonban elhatározták, hogy igénybe veszik azt a külföldi kölcsönt, amit az előző évben nem mertek megkockáztatni. Meghozták a határozatot, hogy elfogadják a New York-i Speyer és Társa bank magyar városoknak szóló ajánlatát, és 300 ezer aranykorona kölcsönt igényelnek belőle 20 év lejáratra. Már csak azért is, mert ebből még két tanyai iskola létesítésére is futotta volna. Bár a kölcsönt 33:4 arányban megszavazták, Koncsek István korábbi polgármester és virilista, valamint 22 társa megfellebbezte arra hivatkozva, ha már folyamatban van a Rákóczi út makadámozása, értelmetlen ezt kockakövel is leburkolni. Még a fellebbezés elbírálása előtt a közgyűlés új határozatot kívánt hozni, hogy a Rákóczi út makadám-burkolatát szélesítsék ki, a megmaradó pénzt a város többi útjához használják fel, de 1:38 arányban elvetették, mert – tévesen – úgy értelmezték, hogy a pénzügyminisztérium időközben rontott a kölcsönfeltételeken. A pénzügyminisztérium azonban ezt cáfolta, sőt kijelentette, hogy a város a kölcsönt már nem is mondhatja fel, összegét viszont csökkentheti, mert más városok szívesen elfogadnák. December legvégén végül a város úgy döntött, hogy 150 ezer aranykorona, azaz 174 ezer pengő kölcsönt vesz fel, kizárólag makadám utak céljára. Ezt Koncsek is elfogadta, a pénzügyminisztérium is visszaigazolta, így 1927 márciusában a városnak már csak a pénzügyi részletekről kellett döntenie. 1927-ben a városba vezető nagy utakat mind makadám burkolattal látták el. A vasúthoz vivő Rákóczi út, a tanyai teherszállítási forgalmat bonyolító Kossuth utca és a vásártérhez vezető út több kocsi szélességben portalan burkolatot kapott, amely csaknem járdától járdáig ért. Az útépitésekhez a polgármester a szükséges gőzhengert személyesen szerezte be.

6. Konszolidáció majd világválság

1927. január 1-jén vezették be az új pénzt, a pengőt, a gazdasági élet pedig kezdett rendbe jönni. A pénzügyminisztériumban éppen ezért kifogásolták, hogy a város olyan keveset költ fejlesztésre és kulturális célokra. Emiatt nehezen hagyták jóvá a jászberényi városi éves *költségvetéseket*. Friedvalszky Ferencet, helyettesét, Mosó Dezsőt és Suba Lajos számvevőt a minisztériumba is beidéztek. Ők hárman, valamint Muhoray Zoltán főjegyző, Péntes Sándor tiszti főügyész voltak a kor meghatározó személyiségei. Ezzel – a pénzügyminisztériummal folytatott küzdelemmel függ össze –, hogy a *városi 1928-i és 1929-i költségvetést* a polgármester neve alatt nyomtatásban is kiadták. Feltehető, hogy ezért lépett be a polgármester 1929-ben a könyvkiadással foglalkozó Magyar Szemle Társaságot anyagilag is támogatók baráti szövetségébe is. 1929 decemberében újra megválasztották. 1930-ban a *Városok lapja* körkérdésére válaszolt a mezőgazdasági jellegű város pénzügyi helyzetét, amilyen Jászberény is volt. Ebben magyarázatot találunk a pénzügyminisztérium által kifogásoltakra is. „*A mezőgazdasági lakosságú városok fejlesztése a mai körülmények közt úgyszólván lehetetlen*” – írta a lap. Jászberény is mezőgazdasági település volt, kevés kereseti, fogyasztási és forgalmi adóbevétellel. Mint tanyás településnek viszont magas volt az igazgatási és kulturális kiadása. Sürgette ezért egy városi törvény kiadását, benne újszerű megközelítéseket. Kereseti adó helyett házadót javasolt, ehhez kisebb adminisztráció kellett volna. Azt is szerette volna, ha az ebadót a jövőben nem veszik el a városoktól. Állami támogatást kért az állami iskolák és a rendőrség finanszírozására, valamint a közmunkák támogatására is. Megítélése szerint olcsóbb is lett volna a közigazgatás ésszerűbb feladatmeghatározással. Egy megyei jogú város polgármestere például bonyolult és nagy jelentőségű ipari beruházásokban egyedül döntött, miközben a könyöradamány gyűjtéshez alispáni hozzájárulást kellett szereznie. A telefonköltségek emellett olyan nagyok voltak, hogy a városokat helyesebb lett volna telefon-átalánydíjasokká tenni.

1930-ban egy megyei életrajz-gyűjteményhez kérik a polgármester adatait is, ám a „*működéséről, munkásságáról nem volt hajlandó nyilatkozni*”. Megjegyezte azonban a szerkesztő, hogy Jászberény fejlődése „*elsősorban Friedvalszky Ferenc polgármester nevéhez van kötve*”. 1932-ben viszont adott egy előszót egy megyei címjegyzék Jászberényről szóló fejezetéhez *Jászberény jövője* címmel. Mint írta, „*egyhangú, sűrű kép tárul a sorok közül az olvasó elé az ősi város sivár jelenéről*”. A gazdasági világválság hatása a mezőgazdaságon látszik meg leginkább, s Jászberény mezőgazdasági város. Válságban van, holott túlméretezett intézményei nincsenek. A jövőt sötétnek látja, ugyanakkor a vezetőknek hinniük kell mégis a jövőben, és keresniük kell a bajokból kivezető utat. Jászberény városnak megvan a létjogosultsága gazdasági és kulturális téren, népe szorgalmas és egészséges szellemű. A város előbbre jutása érdekében ezért üdvözli a címtár megjelenését, hiszen ez is a fejlődést hivatott szolgálni.

1927-ben, az infláció végén jelentkező fellendülésben a polgármester egy *kultúrpalota* felépítését is tervezte. Anyagi forrását a városi mozi bevétele adta volna, de nem jött össze elég pénz. 1930-ra a válság miatt ezt a nagyon dédelgetett tervét végleg levették a napirendről.

A polgármester sokat járt a fővárosba, hogy munkát szerezzen a helyi iparosoknak, egyúttal jelentőségének megfelelő épületeket is a városnak. Az így szerzett állami költségvetésből

készült el 1927-ben a *csendőrlaktanya*, 1928-ban pedig az *adóhivatal* egyemeletes épülete. A polgármester el tudta érni, hogy ez utóbbi belmagassága a tervezettnél 1 méterrel nagyobb legyen, sőt szennyvíz derítőre is szerzett pénzt, hogy a Zagyvába már tisztított szennyvíz jusson.

1927-ben a Salgótarjáni Villamoscentrálé RT. koncesszióban felajánlja a város *villamosítását* azzal, hogy 20 év múlva a rendszert a város megveheti. A polgármester azonban ezt az ajánlatot nem fogadta el, mert úgy gondolta, hogyha a vállalkozás nem lesz rentábilis, ingyen is megkaphatják. A városi tanács így is döntött. A városi világítótestek száma 1929-re a kezdeti 350-ről 670-re emelkedett.

A pénzihiány miatt 1930-ban még nincs vízvezeték a városban, csak ártézi kutak, emiatt kevés emeletes ház van a városban. A közegészségügyi feladatokban a módosabb polgárok ezért külön részt is vállaltak. A harmincas években magánköltésen lakásokba is kezdtek bevezetni artézi vizet. Szorgalmazták ugyan az ezzel párhuzamos csatornaépítést is, de ennek nem lett foganatja. (Friedvalszky és Firiczky két évtizedes közös munka után csaknem egy időben vonultak nyugdíjba.)

7. A Tanítóképző és az új épület felépülése

A még 1917-ben, Apponyi Albert jászberényi országgyűlési képviselő második kultuszminisztersége idején alapított *tanítóképzőnek* tíz évvel később sem volt végleges helye. A létesítendő épületnek ugyan már akkor kijelölték a helyét, ám maga az intézmény és internátusa maradt a háborús szükségviszonyok közt: helyi népiskolák termeiben, magánlakás bérleményekben. Az oktatók hősi körülmények közt éltek, több család egy lakásban és közös konyhában zsúfolódott össze. 1920-ra a Képzőnek már négy évfolyama volt. A szakfelügyelő 1921-ben jelezte a tárca számára a szűkös helyzetet, ám azt is, hogy a város ennek ellenére nagyon ragaszkodik az intézményhez, azt onnan máshová elhelyezni nem lehet, mi több, a polgármester „*nem közönséges képességekkel munkálja Jászberény kulturális kérdéseit s így nagy szeretettel istápolja az állami tanítóképző ügyét is*”. Az általa felvetett lehetőségek közül a minisztérium 1922-ben a mentelepi kaszárnyában meglévő üres helyiségek felé való terjeszkedést javasolta. 1924-re a Képző már ötévfolyamos volt, ám az új pedagógiai igények miatt ismét csak négy évfolyamot tudtak a meglévő helyiségekben elhelyezni, ami rossz híreket keltett a városban az egyébként megbecsült és életképes intézmény jövője felől. A képviselő-testület erre válaszul szándékainak nyomatékosítására a már régóta kijelölt 5 kat. hold méretű építési telket 1924. augusztusban átírta a kincstár nevére. Másfelől viszont a polgármester javaslatára 1926. januárban a város írásos nyilatkozattételt kért a kultusztárcától, hogy valóban szándékukban áll megkezdeni az építkezést. 1927 elején kiderült, hogy a kultuszminisztérium az építkezést nem állította be éves költségvetésébe. Közben már olyan rémhírek is keringtek, hogy miután az építkezés feltételeit Jászberényben annyira nehezen tudják megteremteni, s az internátusi elhelyezés is nehézségekbe ütközik, ezért a tanítóképzést a minisztérium inkább áthelyezi Szolnokra, a Hármas Kerület megszűnése óta az örök konkurens megyeszékhelyre. Állítólag a szolnoki polgármester a jászberényiek háta mögött már tárgyalt is ebben az ügyben. A polgármester Koncsek Béla és Bathó Károly kíséretében Budapestre utazott Apponyihoz azzal a szándékkal, hogy küldöttséggel keresik meg a miniszterelnököt és a pénzügyminisztert, hogy legalább utólag adjanak pénzt az építkezéshez.

Apponyi azonban saját intézkedést ígér. A város felajánlást is tett, hogy a maga részéről biztosítja az építési homokot, megépíti a víz- és csatornavezetékét, valamint elvégez bizonyos előkészítő munkákat. A Vallás- és Közoktatási Minisztérium 1927. júliusi leiratában azonban ezt kevesellte, s még 800 ezer téglát kért hozzá. A város erre az igényre halogatta a választ, mire a minisztérium lecsökkentette az igényét 400 ezer téglára, továbbá a vasúttól a helyszínrig az összes fuvar elvállalására. Még az azévi munkakezdést és 1928. szeptemberi átadást is megígérte. A képviselő-testület 1927. augusztus 17-én tárgyalta az ügyet, ekkor válaszolták meg mindkét leiratot. Téglát egyáltalán nem tudtak adni, téglagyáruk nem volt, pénzüik még kevésbé, hogy azon téglát vásárolni tudtak volna. A fuvart viszont megígérték. Amíg a bizonytalan kimenetelű alku folyt a minisztérium és a város közt, a polgármester javaslatára a biztonság kedvéért a Szelei út végén, a vasútnál létesítettek egy téglagyárat, hátha szükség lesz rá. Az 1928. év eleji kultuszminisztériumi költségvetésben a tanítóképzőnek a tárca 384 000 pengőt juttatott az 1928/29. évre. A város a vállalt saját részét csak kölcsön felvételével tudta teljesíteni. A polgármester intézkedésére az épület alapincézve készült, s lett benne központi fűtés is. 1928 szeptemberében a Minisztérium helyszíni szemlét tartott, s egy hónapon belül már meg is indult az építkezés. Emberek százai fogtak hozzá a földmunkálatokhoz. Egyes munkákat helyiekkel végeztek, de inkább csak a segédmunkát, mert a helyi vállalkozóknak nem tellett illetékre, kaucióra s a budapesti versenytárgyalás útiköltségére. Karácsony előtt a falak már az első emelet magasságáig készen állottak. 1929. május 12-én átutazott Jászberényben Klebelsberg Kunó miniszter, s nagyon elégedett volt a kibontakozó épület impozáns méreteivel és az egyes helyiségek elosztásának célszerűségével. 1929-ben azonban kitört a gazdasági válság. A Képző építése erre 1929. július 30-án pénz hiányában leállt. A polgármester egész nyáron kilincselte dotálásért a Pénzügyminisztériumban. A szerzett 250 ezer pengő eredményeként az építkezés végül újra megindult, s 1929 decemberére az új épületben már csak a központi fűtési próbák és a festési, mázolás munkák voltak hátra. A Tanítóképző épületének ideiglenes átvétele, illetőleg hivatalos átadása 1930. június 12-én történt. Az építkezés összesen 1 300 000 pengőbe került.

8. Családja

Az inflációs éveket a polgármester ugyanúgy megérezhette, mint a város többi lakosa. Emiatt csupán valamikor ebben az időszakban készülhetett el családi háza. Ez lehetett az egyik oka annak is, hogy Apponyi nem nála, a város első emberénél szállt meg. Amikor a nevezetes „polgármesteri rezidencia” végre elkészül, egyszerre sugallta tömegkialakításával a klasszicista nemesi kúriákat, homlokzati kialakításával pedig korának szecessziós ízlésvilágát. A mészhomok téglá, amelyből a falazat készült, az Alföld leggazdaságosabban előállítható, akkoriban felfedezett építőanyaga volt. A szabadon álló, magasföldszintes, U-alaprajzú épület vakolatlan homlokzatának díszítőelemeit is a falazótéglából alakították ki. Főhomlokzatának középrészén rizalit lép ki a fal síkjából, amely mögött falsíkba simuló tornác húzódik. A rizaliton három félköríves záródású, pilléreként nyugvó árkád látható, a középső nyíláshoz a kert szintjéről lépcső vezet fel, amelynek eredeti díszes vaskorlátja ma is megvan. A tornác mögött egy nagyméretű összetett, szegmensíves záródású ablak nyílik, a középrizalit két oldalán lévő homlokzati szakaszokon hasonló kiképzésű ablakok láthatók. Az alagsori részeken kisméretű téglalap alakú, egyenes záródású ablakok nyílnak. Az épületet kisebb kert övezi.

*Friedvalszky Erzsébet Pásztóhy Arthurné
(1907–1983) esküvői képe, 1927*

1926/27 telén influenzajárvány lépett fel. Az újság határozottan cáfolta, hogy arról a „spanyol” járványról lenne szó, amely a háború után hatalmas pusztítást okozott. A polgármester egyetlen fia, ifj. Friedvalszky Ferenc (1909–1927) azonban, aki Budapesten járt egyetemre, elkapta a betegséget, szövődményként tüdőgyulladás lépett fel nála, s bár megműtötték a budapesti Pajor Szanatóriumban, 1927. február 23-án meghalt. A polgármester, fia emlékére, tanulmányi jutalomalapítványt tett. Amikor eltemették, villáját emberáradat vette körül. Ezt a csapást – különösen felesége – sohasem heverte ki. Még abban az évben húszéves lányuk, Friedvalszky Erzsébet (Jászberény, 1907 – Jászberény, 1983) férjhez ment egy éppen Jászberényben állomásozó, erdélyi származású főhadnagyhoz, Pásztóhy Arthurhoz (1898–1950). Azt lehet hinni, hogy az a jellemzés, amit Pásztóhy Arthurné szülei egymás közti feszült kapcsolatáról adott, fiuk halála miatti megkeseredettséget tükrözi.

A polgármesterlány előbb a budapesti Angolkisasszonyokhoz járt, majd 1921-ben a jászberényi érseki polgári leányiskolában végzett ’jó’ eredménnyel. Férje Erdélyben, Körtekapun született. Katonai iskoláit Bécsújhelyen és Budapesten végezte. Anyanyelvén kívül román, angol, francia és német nyelven beszélt. 1930-ban már századossá lép elő. Pásztóhyné mint katonafeleség és polgármesterlány vesz részt a jászberényi társasági életben, így az évente megrendezett „vadászlovaglásokban” is Szent Hubertus, a vadászok védőszentje napján. Jászberényben nagybirtok nem volt, sem olyan vadásztársaság, mely falkát tartana. A „vadászlovaglást” ezért vad és vadászebek nélkül rendezték meg a helyi honvédségi méntelep lovain. Az urak – 50 lovas – a cseróhalmi gyakorlótérről kiindulva a neszúri szőlők labirintusán át az Öregerdőtől északnyugatra haladtak, a Koller szőlőnél a kátai út túloldalán visszakanyarodtak Berény felé, majd az útkaparó házánál megérkeztek a gyakorlótérre, ahol közben a vendégek, a hölgyek uzsonnáztak.

A polgármester birtoka 1931-ben 12 kat. hold szőlő volt, továbbá valamennyi föld. 1935-ben 15 kat. hold szőlőt és 96 kat. hold földet tartottak nyilván a nevében. Két háza is volt Jászberényben, az apai és az újonnan épített. 1937-ben 110 kat. holdjának megoszlását a következőképp részletezték: 86 kat. hold szántó, 17 kat. hold rét, 2 kat. hold szőlő, 2 kat.

hold legelő, 1 kat. hold erdő, 2 kat. hold termékten, összesen 1524 aranykorona értékben. Itt figyelemre méltó az, hogy polgármestersége alatt birtoka nem növekedett, sőt, a szőlőbirtok csökkenéséből arra lehet következtetni, hogy annak ára a hozományba mehetett.

9. A kórház fejlesztése érdekében tett lépések

A városi *Erzsébet Kórház* a világháborúban a háborús sebesültekkel volt túlszűfölvá, ettől olyan mértékig leromlott, hogy a háború végére a város azt állapította meg, hogy a kórház a korszerű egészségügyi követelményeknek már nem felel meg. A városnak viszont nem volt lehetősége a szükséges korszerűsítéseket elvégezni. Más lehetőség híján felajánlotta a létesítményt a kormánzatnak. A városnak mindamellett legalább 200 ágyas kórházra lett volna szüksége. Tételesen megnevezték a célra felajánlani szándékozott ingatlanvagyonot, a polgármesterre bízták az ügyintézkést, de egyelőre nem történt intézkedés.

A polgármester az 1920-as években igyekezett rendezni a kórház ügyét a Népjóléti Minisztériumban, de anyagiak miatt az mindig megghiúsult. A betegeket szükségkörülmények közt látták el különböző épületekben. 1925-ben és 1927-ben egy-egy nagyobb, kórházra hagyományozott örökségből csupán kisebb fejlesztéseket lehetett megvalósítani. 1929-ben a polgármester igen részletes fejlesztési tervet készített az addig 120 ágyas kórház 250 ágyasra bővítéséhez. Az építkezéshez a vármegyétől is anyagi támogatást kértek, ám az sokallta a 250 ágyat. Új terv készült, most már 180 ágyra, ám ekkor a Redemptus Közbirtokosság nem járult hozzá a szükséges ingatlan eladásokhoz.

A polgármester élete a város élete volt. A csaknem kilátástalan pénztelenségben sikerült elérnie városa számára a szükséges költségvetési támogatásokat. Számtalan alkalommal tárgyalta, egyeztetett, kilincselte a különböző hivatalokban, minisztériumokban vagy a vármegye illetékeseinél. Mindent, amit tudott, megtett a szegénység ellen. Végig tisztában volt azzal, hogy sziszifuszi küzdelmet folytat, de azzal is, hogy nem szabad feladnia. Nem anyagiakért, még csak nem is elismerésért tette, amit tett, hanem szolgálatból a városáért. Működésének további részével a következő kötet foglalkozik majd.

*ifj. Friedvalszky Ferenc
(1909–1927) érettségi képe*

Az 1930-ban épült Tanítóképző épülete

Friedvalszky Ferenc a napköziben

Friedvalszky Ferenc a napköziben

Gál Klaudia: A város infrastruktúrájának fejlődése a sajtó tükrében c. tanulmányához

A századfordulón készült artézi kút

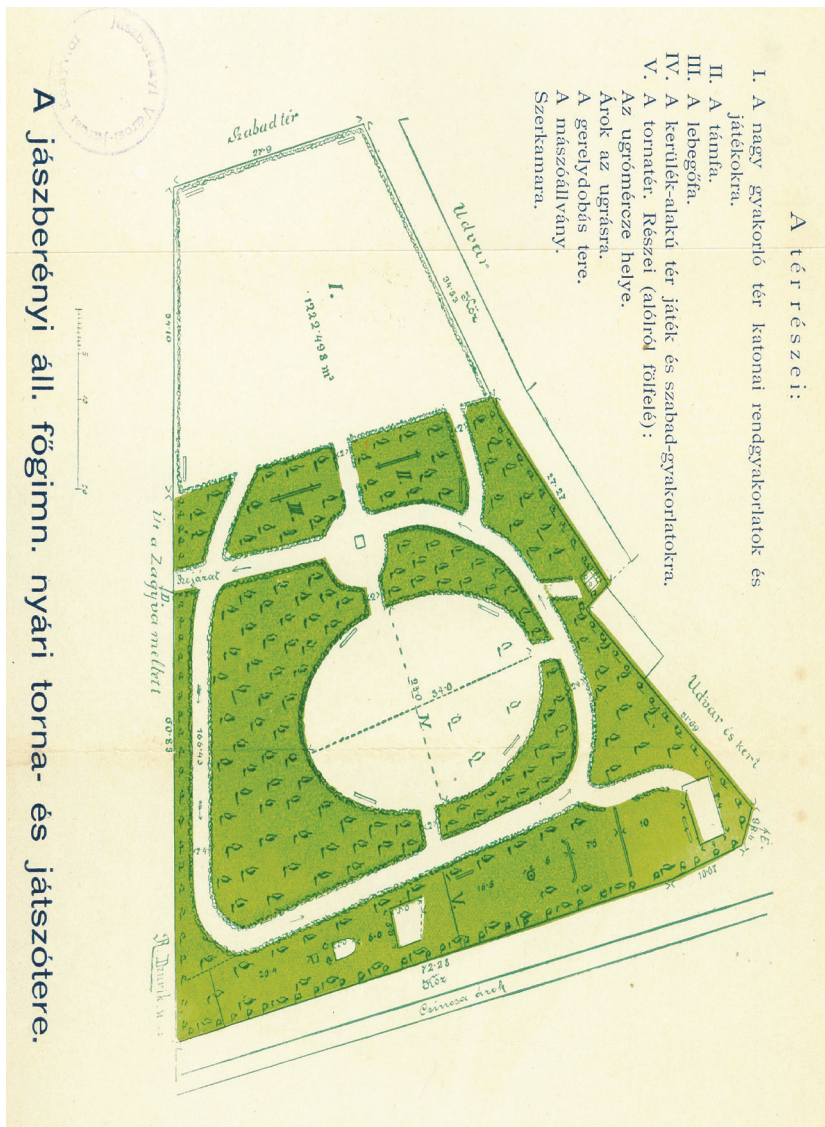

Automobil parkol a Pannónia Szálló előtt – képeslap részlete a húszas évekből

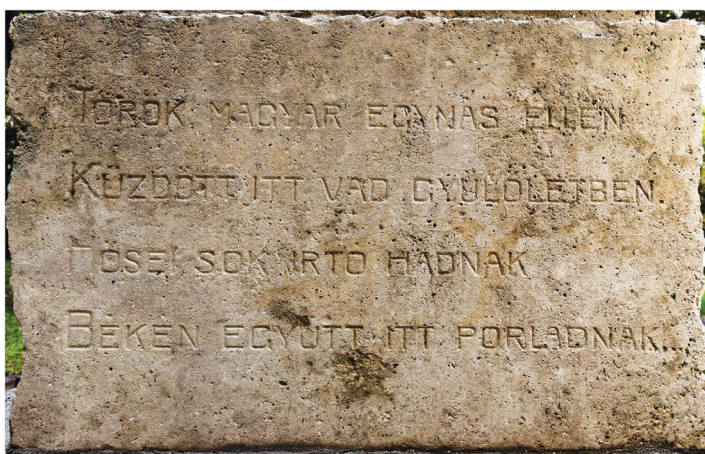
Csörgő Terézia: Reáliák a Főgimnáziumban c. tanulmányához

Az 1889-ben felszentelt új gimnáziumi épület

*Pernyész Anita: „Vannak nálam gazdagabbak”
– Karády Győző irodalmi hagyatékából c. tanulmányához*

Török–magyar emlékmű, rajta Karády Győző versével

Bathó Edit: Adatok a jászberényi vendégfogadás történetéhez c. tanulmányához

A Jászkiirt Fogadó épülete a 2004-es felújítás után

A Jászkiirt Fogadó árkádós tornáca a felújítás után

A jászberényi nagy szálloda alaprajza (1892)

A Jászberényi Lehel Szálló oldalszárnyának terve (1892)

Jászberény
Lehel szálloda

A Lehel Szálloda épülete

A Lehel Szálló egykori bálterme mint Déryné Művelődési Központ a 21. század elején

1916 október 4. K/1-18
JM. GS. 18. 1.

Törley Reserve-Casinó.

DÉLI ÉTLAP.

LEHEL-SZÁLLODA JÁSZBERÉNY.

LEVESEK:		Kor.	fill.					SÜLTEK:
								Kor. fill.
<i>Darapalushka</i>			40					
<i>Paradicsom</i>			50					
MARHAHÚS:								
„ mártással								
„ ecetes tormával	2		40					<i>Sertes Karaj</i> 3 00
<i>Mis</i> „ főzelékkel	2		40					<i>Sertes csomb</i> 3 00
FŐZELÉK:								
<i>Burgonya</i>			60					<i>Fehér sült</i> 3 00
<i>Sertes</i> feltéttel.	2		40					
TÉSZTÁK:								
<i>Burgonyametél</i>								
SAJT és GYÜMÖLCS:								
<i>Szóló</i>			80					<i>Poposzló saláta</i> 3 00

ELŐFIZETŐK ELFOGADTÁNAK.

JÁSZBERÉNYI TERMESÜ TISZTÁN KEZELT BOROK.

Novotha Andor könyvnyomdája Jászberény 1915.

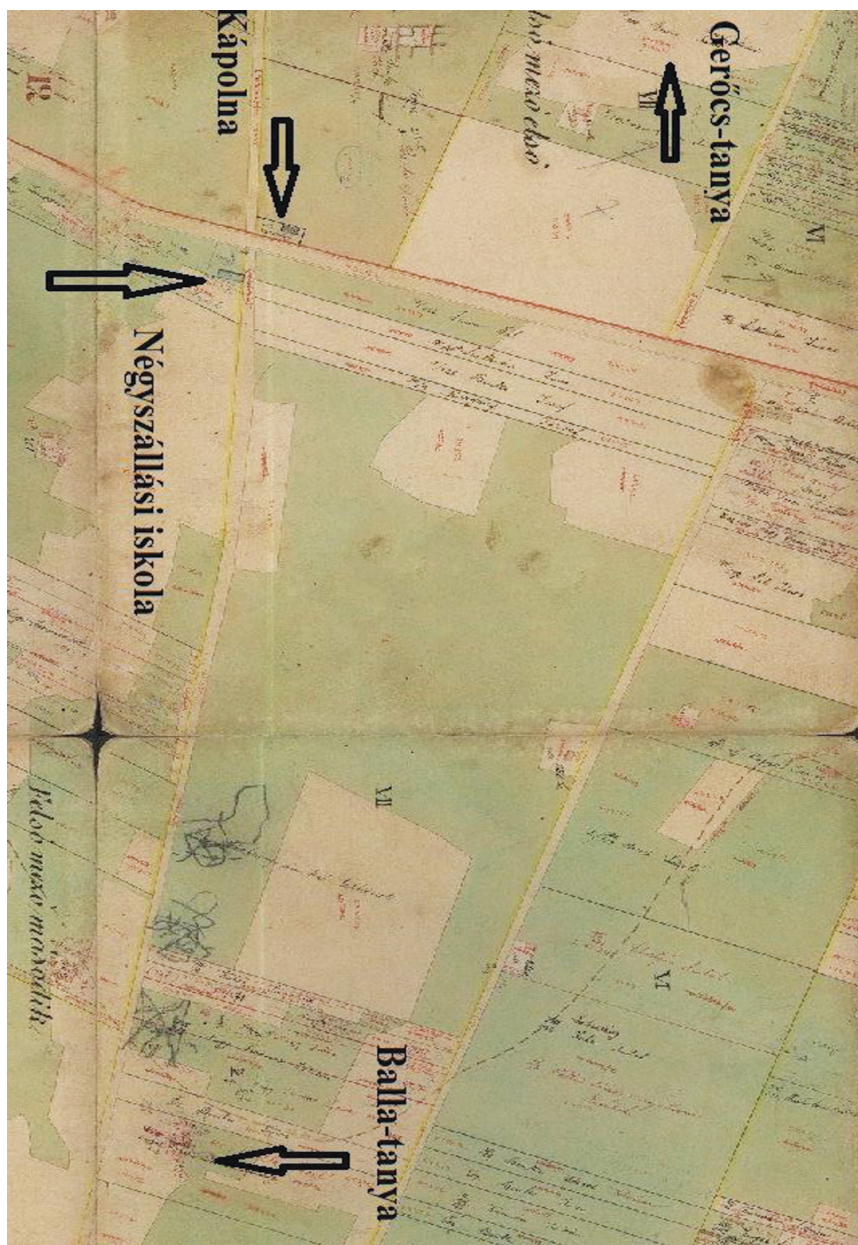
Kőbányai Polgári Sörfőzde r. t. állandóan frissen csapolt Szt. István söre.

Lehel Szálló étlapja 1916-ból

Lehel-szálloda Jászberény.	
ESTI ÉTLAP.	
Kor.	fill.
Angol belsín	3 00
~~Bogrács gulyás~~	~~2 80~~
Rostélyos hagym.	3 00
Páratott libamáj	3 00
Sertés borda	3 00
Sertés kacsonyát	6 00
Szósz	8 00
▲▲ ITALOK: ▲▲	
1 Ltr. Asztali Bor	1 60
1 Butelia Leányka	4
1 „ Rizling	4
1 „ Muskatály	4
1 „ Veltolini	4
1 „ Zöld szilvány	4
1 „ Rajnai Rizling	5
1 „ Uradalmi Cabinet	5
1 „ Tokaji-Szomorodni	5
1 „ Görög aszu	5
1 „ Tokaji aszu	8
1 „ Malaga	10
1 „ Schery	10
1 „ Madaira	10
1 „ Kis Palugyay vörös	2
1 „ Nagy „ „	4
Törley Reserve	10
„ Casinó	10
Litke	10
Louis Francois	10
Röderer Heidschik monopol	20

Allandóan jégben hűtött Törley. Frissen csapolt
Szt. István sör.

Bojtos Gábor: Adalékok az elemi iskolák történetéhez c. tanulmányához

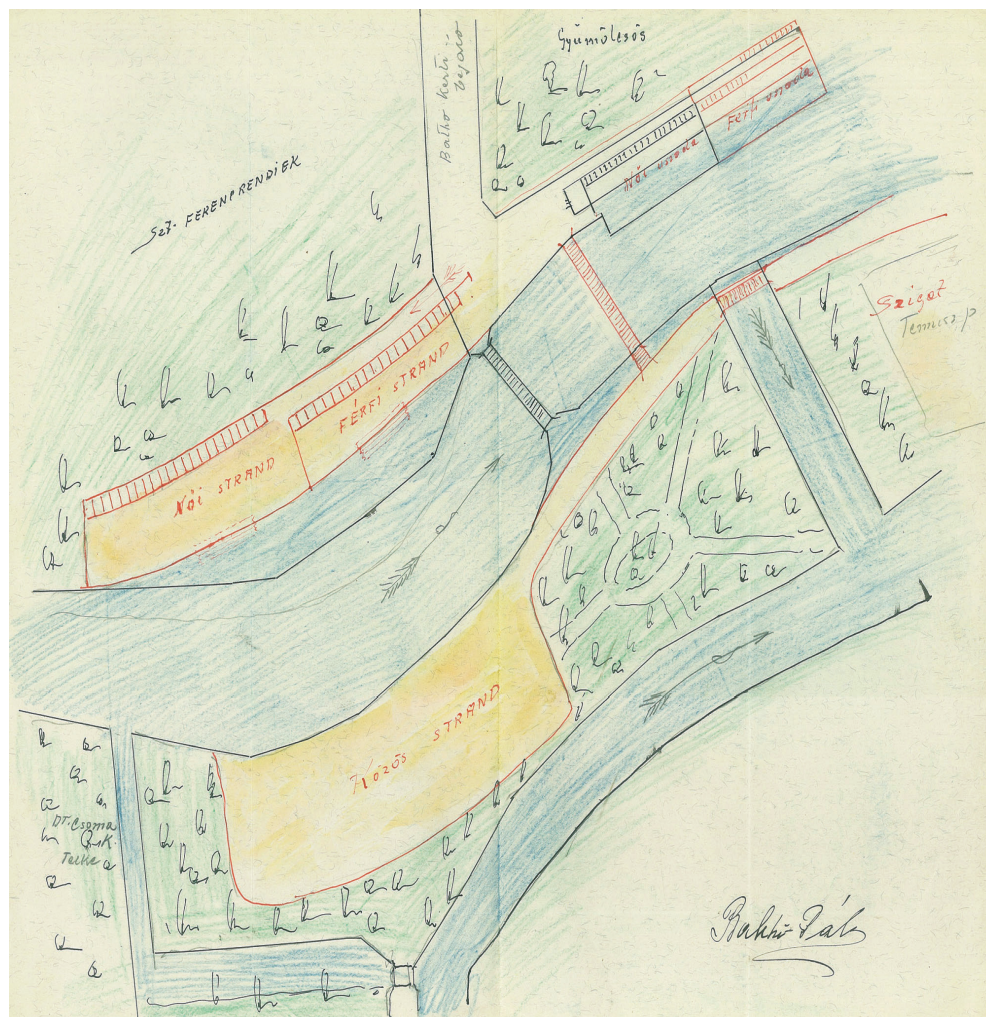

A négyszállási iskola helyszínrajza és a kápolna

Bojtos Gábor: A Bathó-kerti út szövevényes története c. tanulmányához

A városligeti híd korabeli képeslapon

A Bathó-kerti fürdők helyszínrajza

Szikszai Mihály

A VASÚT ÉS A JÁSZBERÉNY-SZOLNOK KÉRDÉS

1. Kezdeti lépések Jászberény vasútajáért

A vasút igazi hódító útjára Angliából indult az 1800-as évek elején. Ekkor született meg két alapvető feltétele, a vaspálya (*tram-way*) és a megfelelő vontatójármű, a gőzmozdony. A kötött pálya már a 16. században megjelent a bányákban, de nehéz járművek közlekedésére szolgáló széles talpú, gombafejű sínforma csak az 1800-as években alakult ki. Ezzel lehetővé vált a nagy tömegű anyagok gyors, olcsó, biztonságos szállítása, ráadásul az időjárástól függetlenül biztosította a személy- és teherszállítást.

A kiváló adottságok következtében Magyarország jó minőségű mezőgazdasági termékekkel rendelkezett, de ezeket a rossz közlekedési viszonyok következtében nehezen tudták elszállítani a szomszédos országok piacaira. Az ország 61 vármegyéjéből 26 területén nem volt kiépített út. A híres magyar szürke gulyákat elhajtották Bécsig, de a búzát, bort már szállítani kellett. Az utak viszont rémes állapotban voltak. Nem is utak voltak, hanem földhányások, melyeket a mellettük kiasott árkokból töltöttek fel. „*Sárt hánytak sárra*” a korabeli jellemzés szerint.

Magyarországon a reformkorban a politikai elit is felismerte a közlekedés fejlesztésének szükségességét. Az 1825–27-es pozsonyi országgyűlésen foglalkoztak az ország útügyeivel, és egy bizottságot állítottak fel, mely 12 útvonal kiépítését javasolta.

Széchenyi és barátai köre ismerte fel a vasút jelentőségét, ezért meggyőztekörának legbefolyásosabb képviselőit, és az 1836-os pozsonyi országgyűlésen megszületett az első magyar vasúti törvény. Az 1836. évi XXV. törvényből számunkra a Pest–Hatvan–Miskolc (Galícia) irány a fontos. A vasút vonalvezetése körül azonban hosszú viták alakultak ki. Az ellentétek főleg abban álltak, hogy

A HATVAN-JÁSZBERÉNY-SZOLNOKI VASÚT
megnyitása küszöbön áll!

bizományi és szállítási irodát

Ezen örvendetes eseménnyel kapcsolatban van szerencsém előlegesen jelenteni a nagy-
érdemi közönségnek, miszerint különösen a helyi és környékbeli kereskedő-világ úgy, mint ma-
gánosok kenyelmére, minden kellekkel teljesen felszerelt

a lehető legmersekeltebb díjfokozatot

Állítottam össze, melyet kellő meggyőződés végett szerencsém leendő legközelebb a mélyen
tisztelt közönséggel külön lenyomásban részletesen megismertetni.
Bátorodom egyszersmind köztudomásra hozni, miszerint tölem

zsákok is kikölcsönözhetők

és pedig bármily, tetszés szerinti mennyiségben és időre, a halatlan jutányos díjak tarifásszerű
megállapítása mellett.

A mélyen tisztelt közönség tömeges pártfogása a bizalmáért esd

MANDL MÓR.

Üzlethelyiség: Jászberényben a városház és nagykőház közti utcában, az utóbbtól 2 ház.

*Újságban megjelent hirdetés a Hatvan-szolnoki vasút
megnyitása előtt
(Jászkunság. 1873. febr. 16. 7. szám)*

*Újságban megjelent hirdetés
a vasút megnyitása után
(Jászkunság. 1873. márc. 16. 7. szám)*

Bécsből Pest felé a Duna jobb vagy bal partján vezessék a vasutat. Magyarország ugyanis az Habsburg Birodalom része is volt, Bécsben pedig más szempontok szerint képzeltek el a vasút vonalát. A birodalmi érdekeknek jobban megfelelt Bécsből a Duna jobb partján vezetett vasút. A magyar érdekeknek pedig éppen Bécsből a Duna bal partján vezetett vonal felelt meg, hiszen az Alföld termékeny részeit kapcsolhatta be a közlekedésbe. Hamarosan körvonalazódott a két nagy érdekcsoport. A Duna jobb parti vonalra a báró Sina György által képviselt érdekcsoport a Győr–Buda iránnyal akart vasutat építeni, 1837-ben meg is szerezték az építési engedélyt. Vele szemben a Sztányai Ullmann Móric nagykereskedő és bankár, az 1846-ban a Rotschild bankház támogatásával létrejövő Középponti Magyar Vasúttársaság megalapítója, a Duna bal partján képzelte el a vasút nyomvonalának kialakítását. Vállalkozása már nem elégedett meg a Bécs–Pest összeköttetéssel, már távolabbi terveket is dédelgetett, a Pest–Debrecen

közi vasúti összeköttetést is, amely beleillett József nádor elképzelésébe.

Szinyei Merse Félix (1816–1875), a festő Szinyei Merse Pál édesapja, aki az 1839–40-es országgyűlésen Kiszzeben követe volt, országgyűlési naplójában híven tárja elénk az 1840. január 15-én lezajlott vitát a bal parti vagy jobb parti vasút kérdésének ügyében. Fáy András például kétkedésének adott hangot mindkét vállalkozással szemben. Ullmannál sem bízott abban, hogy a Pozsony–Debrecen vonalat elkészíti. Talán Pozsonytól Pestig kiépítette volna, mert az hasznot hozott volna számára, de a debreceni vonal kiépítése már nem állt az érdekekben. Felvetette azt a javaslatot, hogy kezdje e Debrecenből Pest felé vezető vonal építését. Az ülésen jelen volt Simon Ferenc, Ullmann ügyvédje, aki hozzászólt és elmondta, hogy a bal parti társaság már beadta a terveket a Kancelláriának. Különben is a társaság mint fogalmazott: „*kész Pestnél egyszerre két vonalba kezdeni az építést.*” (Bizonyára a Pest–Vác és a Pest–Szolnok vonal építésére gondolt.)

A vasút vonalvezetésének problémáját végül az 1840-es pénzügyi válság oldotta meg, Sina visszalépett, és az Ullmann Móric által képviselt Magyar Középponti Vasúttársaság kezdte meg a vaspályák építését.

A vasút finanszírozásának kérdése is éles vitákat váltott ki. A magyar politikusok az általában támogatott vasútépítésben látták a megoldást, az osztrák érdekeknek akkor jobban megfelelt a magántársaságok ténykedése.

A Jászkun Kerületeket ekkor már rendszeresen képviselték az országgyűléseken. A témát részletesen tárgyalta Bagi Gábor *A Jászkun Kerület és a reformországgyűlések* című munkájában. Így csak a vasútépítéssel kapcsolatos tényekre térünk ki. A Jászkun Kerületet az 1839-40. évi országgyűlésen az 1837-ben beiktatott nádori főkapitány, Verbói Szluha Imre képviselte. Szluha a nádor feltétlen hívének számított, a felsőbb elvárásoknak eleget tett, sőt túl is teljesítette azokat. Népszerűtlen volt a jászkunok között. Vachot Imre egyszerűen így jellemezte: „*jászok és kunok volt satrapája, basáskodó úr, és legalázatosabb szolga egy személyben, műveletlen, nyers ember.*” Mentségére szóljon azonban, hogy 1840. február 28-án az országgyűlésen a bal parti vasút megvalósítása mellett emelt szót, ami Jászberény érdekeinek is megfelelt. Az 1844. július 16-i kerületi ülésen ismét a bal parti vasút tervét támogatta.

Nem szabad azonban elfeledkeznünk arról, hogy ebben az időszakban a magyar vasúthálózat kialakítása nem választható el Ausztriától. Az első magyar közforgalmú vasutak vonalvezetését úgy tervezték, hogy csatlakozzanak a birodalom osztrák részén üzemelő Ferdinánd Császár Északi Vasúthoz. Az első vasutak vonalvezetése érintette a magyar mezőgazdasági területeket.

A Magyar Középponti Vasúttársaság a Pest–Szolnok–Debrecen vonal építésére az engedélyt 1838-ban megszerezte. Ullmannék elkezdték készíteni a vasút vonalvezetésének tervét. Az 1840. január 7-én benyújtott tervezeten még három vonalcsoporthoz szerepelt. Jászberény számára a Marchegg–Pozsony–Érsekújvár–Pest–(Cegléd–)Bercel–Heves–Debrecen terv kínált óriási lehetőséget.

1840. február 18-án a helytartótanáctól levél érkezett a kerületekhez, hogy a Sztányi Ullmann Móricz által építeni kívánt Pest–Debrecen vonal a kerületek területét is érinti, ezért segítsék a kiküldött bizottság és mérnökök munkáját, jelöljenek ki olyan embereket, akik a helyi viszonyokat ismerik. Ez lényegében a vasútvonal építését megelőző bejárás volt.

Az 1840. április 9-én Berényben tartott gyűlésen a következőt írták:

„Jász Kerületi kapitány Vágó Ignátz, nádori főbíró Bathó Ignátz, tisztii alügyész Ozoróczy Gábor, és esküött Böjty Miklós urak olly utasítással kiküldettnek, hogy magok mellé vevén Jász Kerületi Földmérő Bedekovich Lórintz urat ennek befolyásolásával nem külömben ezen K.Intzévnyben nevezett Ns Ullmann Móritz majdan megérkezendő képviselőivel egyet értőleg a Megyén keresztül vivő vas úti vonalok minden pontyait szemessen megvizsgálván az e végett ne talán származható káros következesek elhárítására szoros figyelmet fordítsanak, és tapasztalásaikról rendes jegyző Könyvet vive aztat a munka bevégeztével véleményekkel együtt a Kerületeknek megvisgálás és felterjesztés végett mutassák be.”

1840. július 2-án azután Simon Florent (Ferenc) ügyvéd, Sztányi megbízottja írt levelet Szluha Imrének. Ebben értesíti a főkapitányt, hogy a bizottság írásos véleménye megérkezett a vasúttársasághoz. A végén pedig ezt írja: *„Különösen örvendek, hogy ezúttal alkalmam nyílt azon személyes ismeretség folytában, mellyet Posonyban ipamnál Hegedüs Zsigmondnál szerencsés valék tenni, azon megkülönböztetett tiszteletemet kifejezhetem, mellyel vagyok s maradok Nagyságod alázatos szolgálója Simon Florent Curiális Ügyvéd, s Ullmann Úr rendes ügyésze Pesten Julius 2-án 1840.”*

1840. július 23-án Kiskarandi Nánási Mihály táblabíró, mint Sztányi megbízottja azt írta a Kerületeknek, hogy a vasútvonalat felmérő mérnökök jelenleg Borsod vármegyében

dolgoznak. Augusztus 6-án reggel a Szentandrás pusztai kocsmánál találkoznak a kerület megbízottaival, hogy a vasútvonalát Szentandrás pusztá, Apáti, Dósa, Jákóhalma, Mihálytelke, Jászberény városon keresztül Pest vármegye határáig felmérjék.

1840. augusztus 5-én a Szentandrás pusztán találkoztak a kerület képviselői (Bathó Ignác, Vágó Ignác, Ozorószky Gábor, Bőjthy Miklós) Ullmann megbízottaival, Nánási Mihály ügyvéddel és Veisz Antal mérnökkel. A vasútvonalat bejárták, és a térkép készítéséhez segítséget adtak. Ezek szerint a vasút Jászberénybe a Famosi erdő sarkánál kezdődött volna. Legalább 11 hidat említenek, amiket a vasút vezetése miatt létesíteni kell. A legnagyobb a Zagyván átvezető 24 öl és 3 láb szélességű híd.

A vasútról a következő leírás készült: „...a vonó kotsikk kerekei alatt lévő vonal 3 láb mélységű és 2 láb szélességű jól kiégetett téglával fog kirakódni mellyen végig czélerányosan elkészített gerendák fekszenek, mellyekhez a vasból készült domború kerek vágások, mellyeken a félkarika formára ki völgyelt kerék talpak futnak, keménnyen hozzá fognak foglalódni ennél fogva tsupán a hozzá készült kotsi által használható. Továbbá amint már az előre tett, s készen lévő libellatió munkájából megtettczik, hogy a föld a lapos és völgyes helyeken feltöltettni a partos és hegyes helyeken pedig lemetszettni és az 10 öl szélességű út jó széles árkokkal meg erősítettni fog, hogy azon mind a marhák, mind a kocsik tsupán azon helyeken mehessenek által, mellyek számokra e végre kifognak hagyattatni, és elkészítettni...”

Már ekkor felvetődött, hogy azok a birtokosok, akiknek birtokán a vasút keresztül megy, milyen kárpótlást kapnak. A vasút képviselői minden kárpótlást megígértek.

Tehát Ullmannék tervezetében szerepelt Jászberény, Jásztelek, Jászfákóhalma, Jászdóza, Jászapáti és a Jászárokszálláshoz tartozó (Jász)Szentandrás pusztá. Jászberényben a várostól délre indóházat is terveztek. A vasút további vonalvezetése azonban még nem kristályosodott ki. Számoltak egy Miskolc irányába vezető vonallal. Ezt bizonyítja, hogy júliusban a vasút mappáját készítő mérnökök Borsod megyében ténykedtek. De tovább vezethették Debrecen felé is, ezt ábrázolták az 1838-ban készült térképen. Az utóbbinak egy érdekes elképzelése található meg a Jászkun kerület iratainál. 1841. május 12-én ugyanis a Nagykun kerület képviselői puhatolózó tárgyalást kezdtek, mivel elterjedt a híre, hogy Pankotai Józsa György füredi földbirtokos vasutat kíván építeni Füredtől Debrecen felé. A kerület küldöttsége azonban úgy nyilatkozott, hogy a Józsa Gyuri által tervbe vett vasútvonal nem érinti a Nagykun Kerületet.

Közben Ullmannék sem tétlenkedtek. 1843. október 29-én Pozsonyban levelet szerkesztettek, amelyet nyomtatott formában több törvényhatósághoz is eljuttattak. Egy példány megmaradt a Kerületek irattárában is. Ebben Ullmannék a vasút előnyeit ecsetelik, a Pest–Pozsony, illetve a Pest–Debrecen közti vasútnak pedig számszerűleg kimutatják az előre becsült bevételeit. Úgy is mondhatjuk, hogy előzetes kalkulációt készítettek a vasút várható hasznáról. A szándékuk nyilván az volt, hogy a vasútépítés ügyének több embert is megnyerjenek, ezzel is növelve a támogatók számát. A Pest–Debrecen vonalnál évente 180 ezer Ft bevétellel számoltak. Ennél jelentősebb azonban a teherszállítás. Itt főként dohány, gyármű (gépi alkatrészek), gyarmati áru, valamint só és gabona feladására gondoltak. A bevételt 390 ezer Ft-ban írták le. A levél végén található Palóczy Lászlónak, a Kereskedési Választmány elnökének a véleménye. Örömet fejezi ki, hogy a társaság engedélyt kapott a

vasút építésére, de érdeklődik, mikor kezdik meg a Pest–Debrecen vonal kiépítését. Mint írja: „...a nemzet forró ohajtása a teendők közé a Pest–Debreczeni vaspályának létrehozását legelső helyre tűzé ki...”

A vasút építkezéshez azonban a Helytartótanács vonakodott kiadni az engedélyt. A magyar országgyűlés a bal parti vasút építését támogatta, ennek ellenére az engedélyezés sokáig elhúzódott. Csak 1844-ben kötöttek szerződést a társasággal a vasút építésére. Ullmannék engedélyt kaptak az osztrák határtól Pozsonyon és Pesten keresztül Debrecenig, illetve Aradig, Nagyváradig vonalak kiépítésére. A társaság azonban csak három vonalat tudott kiépíteni (Pest–Vác, Pest–Szolnok, Pozsony–Marhegg), mert közben a tőkéje elfogyott.

Jászberény még egy ideig reménykedett, hogy a Pest–Szolnok vonal építésekor a vasutat építők majdcsak elkanyarodnak Ceglédnél, és a Jászságon keresztül építik ki a vonalat Miskolc vagy Debrecen felé. 1847-ben még a korabeli újságban is cikkeztek erről a hiú ábrándról.

Nincs tehát bizonyítva, hogy a jászberényiek féltek volna, mert a földjüket elveszi a vasút. Tartottak a modern világtól, mivel a vasút új technikai elemként jelent meg a közlekedésben, persze idegenkedtek is tőle, de a vezető elit egy része már előre látta az előnyeit, noha csak papíron, tervek formájában tekinthették meg a haszonnal kecsegtető beruházást.

Széchenyi István „*Javaslat a magyar közlekedési ügy rendezéséről*” címmel 1848. január 25-én terjesztett elő javaslatot, amelyben szerepelt a vasútvonalak építése is. A gróf vasúti fővonalat képzelte el Pest–Miskolc–Kassa (Galícia) között. A koncepcióhoz mellékelte térkép alapján úgy tűnik, figyelembe vették Ullmannék mappáját is, mert a Pest–Miskolc irány a Tápióság és a Jászság érintésével haladt. Széchenyi koncepciója nem valósult meg a közbejött szabadságharc miatt, de később elképzeléseiből sokat beépítettek a tervekbe. Így került sor a Pest–Szolnok vasút kiépítésére és átadására.

2. Elképzelések Jászberény vasúti összeköttetéséről

1847. szeptember 1-én, a pest–szolnoki vasútvonal megnyitásának napján, Szolnokon színpompás ünnepséget rendeztek. A rendezvény legrangosabb résztvevője József nádor fia, István főherceg királyi helytartó volt. Rajta kívül még több rangos személy vett részt a nagy ünnepségen (Széchenyi István, Kossuth Lajos, Jókai Mór). A nevezetes eseményre a szolnoki indóház facsarnokát díszes ebédlővé alakították, ahol három asztalt terítettek meg a népes vendégseregnek. Az ebéd egy óráig tartott, majd István főherceg elhagyta az asztalt, mivel már várta a jászkunok által küldött hintó, ezzel folytatta útját a kerületek székhelyére, Jászberénybe.

Biztos adataink vannak arra vonatkozóan, hogy 1856-ban ismét felmerült a vasút kiépítésének lehetősége. A Cegléd–Miskolc vasútvonal ügyében gróf Andrassy György és társai által képviselt érdekcsoport közvetett úton a város vezetéséhez fordult, hogy hajlandó-e Jászberény támogatni a vasútépítést. A város tanácsa 10 ezer pengőforint pénzügyi támogatást és az építéshez szükséges ingyen földterületet ajánlott fel a vasúttársaságnak, ha a vonal érinti a település határát. Néhány hónap múlva azonban a vonal irányát megváltoztatták, így Jászberény, mivel nem érintette a tervezet, elállt a korábbi szándékától.

1861-ben Bredlich János bányaigazgató fordult felhívással a városhoz az aszód–losonci vasút ügyében. Kérte a várost, nyilatkozzon arról, hogy évenként mennyi személyt és terhet szeretnének szállítani a vasúton. Az ügynek azonban nem lett semmilyen hatása Jászberény vasútjára.

1863-ban ismét felvetődött a Hatvan–Szolnok közti vasút gondolata. A Heves-Külső-Szolnok megyei Gazdasági Egylet támogatta az elképzelést. A július 19-én Törökszentmiklóson tartott közgyűlésen elhatározták, hogy érintkezésbe lépnek a pest–losonci vasúttársaság igazgatóságával. Felmerült az építés gondolata az Inségi Bizottmányban is a munkanélküliek foglalkoztatása miatt. Az ötlet azonban hamarosan lekerült a napirendről.

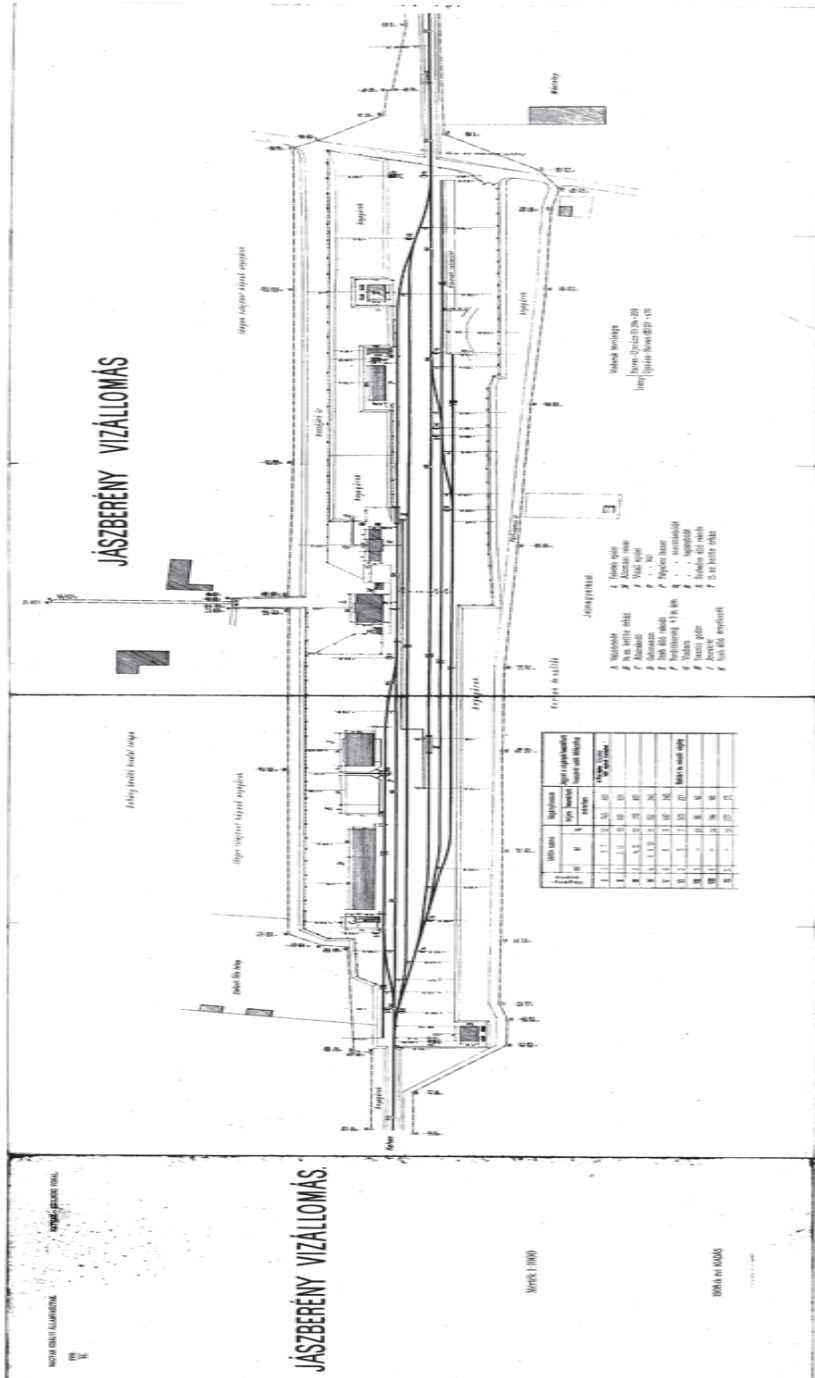
1864-ben a Kereskedelmi és Közlekedési Minisztérium a vasútvonal építésének előmunkálataira engedélyt adott, és igaz ugyan, hogy 1866-ban a Kereskedelmi Minisztérium képviseletében Reiner Márton és Nagy László mérnökök a hatvan–szolnoki vonalat bejárták, de a tervek és a megvalósulás elmaradt.

1868-ban megint napirendre került a vasútépítés ügye. De történt más is ebben az esztendőben. Létrejött az egységes vasúti szervezet, a Magyar Királyi Államvasutak. A Pest–Hatvan–Salgótarján vasutat még magánvállalkozás, a Magyar Északi Vasút üzemeltette, amely azonban folyamatos anyagi gondokkal küszködött. Az állam felvásárolta a társaságot (1868. július 1.), így ez lett az első állami vasútvonal, amely 1869. október 31-én vette fel a Magyar Királyi Államvasutak (MÁV) nevet. Ugyancsak eldőlt a Hatvan–Miskolc vasútvonal végleges iránya is. A megveszék hely Eger és Gyöngyös város hiába lobbizott a vasútért, nem sikerült eredményt elérniük, a Közmunka és Közlekedési Minisztérium elutasította kérésüket, Eger és Gyöngyös csak szárnyvonalat kaptak. (A meg nem erősített legenda szerint a háttérben a vámosgyörki földbirtokos állhatott, aki Tisza Istvánnak is kártyapartner volt.) Viszont mégiscsak kiépültek a vasútvonalak, amelyek az északi hegyvidék és az alföldi kikötő közvetlen összeköttetésének lehetőségét villantották fel. Gróf Ráday Gedeon jászkun főkapitány felhívása után Jászberényben kezdtek tárgyalásokat a Hatvan–Szolnok vasút létesítéséről. A május 25-én tartott tanácsulésen a következő határozatot hozták: *„Ha a vasút Jászberényen vezetetik keresztül, a tanács a szükséges területet kisajátítja, és a konzorciumnak minden díj nélkül átadja.”* Rádai Gedeon főkapitány a közmunka- és közlekedésügyi minisztertől az előmunkálatok megkezdéséhez engedélyt kapott. Az építkezésre a képviselőház 2 276 000 forintot szavazott meg. A pénz előteremtésére az érdekelt Angol–Magyar Bank vasúti és földtehermentesítési kötvényeket bocsátott ki, és a kisajátított földek árának megtérítését is magára vállalta a bank.

A *Jászkunság* című folyóiratban hosszú cikk jelent meg, amely hosszasan tárgyalta a vasútvonal jelentőségét. A cikk írója hadászati, közgazdasági, technikai és vidékfejlesztés szempontokból sorolta fel a vaspálya előnyeit. Mindenekelőtt a hadászati szempontokat emelte ki.

A vasút ebben az időben a hadsereg leggyorsabb szállítási igényeit elégítette ki. Mivel Hatvan már a beszercebányai és a pesti vonalak csomópontja volt, az észak-déli irányú szállítást itt lehet leggyorsabban lebonyolítani. Egyúttal, ha a fővárost elfoglalná az ellenség, a hatvan–szolnoki vonal megoldaná az elkerülő szállítmányok továbbítását.

A közgazdasági szempontok közül első helyre került, hogy a hatvan–szolnoki vonal az Oderberget és Orsovát összekötő vasútvonal egyik fontos szakasza lehet. A Salgótarján

Jászberény állomás helyszínrajza 1908-ban
 (MÁV Szolgáltató Központ Zrt. Menedzsment Támogatás és Ügyvitel Archivum.
 1067. Bp. Nyugati Pu.)

környékén kitermelt szenet vasúton lehetne szállítani az Alföldre. Ez egyúttal a tiszai gőzhajózást is előmozdítaná, hiszen a szolnoki kikötőben a gőzhajókat közvetlenül meg lehet pakolni a tarjáni szénrel. A sószállítás bekapcsolása az erdélyi részek és a felvidék közt újabb jelentőségét adta a vasútnak.

Technikai szempontok közül megemlíti a cikk, hogy a Felvidék és az alföldi részek között a legrövidebb utat biztosítja. A vidékfejlesztés szempontjából is kedvező a vasút, mert síkvidéken halad keresztül, nagy folyók nem keresztezik, de népes településeket szel át. Fát, sót, szenet lehet a vasúttal szállítani.

Ebben az időben Jászberény országgyűlési képviselője Sipos Orbán volt, aki sokat tett a vasút kiépítéséért. 1868. december 5-én elfogadták a XLIX. törvényt, amely kimondta a Hatvan–Szolnok vasútvonal kiépítését.

1869-ben azonban az eredetitől eltérő elképzelés ötlete vetődött fel. Szolnok helyett ugyanis Ceglédig tervezték a vasútvonalat. A Cegléd–Szeged–Temesvár közti vonal még az 1850-es években elkészült, a Szolnoktól délre, Hódmezővásárhely irányába vezető vas-pálya még csak a tervezés szintjén mozgott. Szolnok kikapcsolása komoly sérelmet jelentett Jászberénynek, gazdasági életét veszélyeztették. A Jászkun Kerületek székhelye legolcsóbban a szolnoki kincstári szálházból szerezhette be a tüzelő és az építkezési faanyagot. Jászberényben a hírre óriási felháborodás tört ki. Népgyűlést szerveztek, amelyre meghívták, Sipos Orbánt is, aki a következő szavakat intézte a helyiekhez: *„Attól függ vasutunk létesítése [...], hogy Jászberény polgárai mily erényt fejtenek ki. Hogy a vasútra vonatkozó törvény végrehajtassék, nem egyesek vagy pártok érdeke, ez mindnyájunk ügye, azért szívvel-lélekkel kövessenek el minden kitelhetőt a polgárok, hogy a vasúttól el ne üttessünk.”*

A lakosság folyamodványt intézett a képviselőházhoz, valamint a közmunka- és közlekedésügyi miniszterhez, hogy a vasutat Szolnok felé vezessék. Sőt a jászberényiek 120 tagú küldöttséget választottak, tagjai feladatuk kapták a képviselőház meggyőzését. 1870 januárjában a küldöttség Pestre utazott, ahol ötfős csoportokban keresték meg a képviselőket, és megkísérelték megnyerni őket az ügyüknek. Tervezték, hogy a királyhoz is küldöttséget menesztenek. Sipos Orbán több alkalommal felszólalt az országgyűlésen a vasút mellett. Végül a képviselőház 1870. február 3-án megszavazta az 1868/XLIX. tc. végrehajtását, amely szerint a Hatvan–Jászberény vasútvonal az eredeti irányban Szolnok felé épült ki. A jászberényiek – miután értesültek képviselőjük sikeres tevékenységéről – a város határában fáklyásmenettel várták.

3. Hatvan–Szolnok vasútvonal kiépítése

A hatvan–szolnoki vasútvonalat a MÁV építette az 1868. évi XLIX. tc. alapján. A vonal az Északi Államvasútvonal Salgótarján–Losonc–Ruttka vonalának szárnyvonalaként épült. További cél volt, hogy a magyar Alföld közvetlen összeköttetésbe kerüljön a német területekkel a kassa–oderbergi vonalhoz csatlakozás révén. A szolnoki leágazás egyúttal tehermentesítette a pesti pályaudvarokat. Volt elképzelés arra vonatkozóan, hogy Szolnoktól tovább építenek fővonalat Szentes és a déli határvidék felé. Így létre jött volna egy észak-déli irányú vasúti fővonal, amely Magyarország számára – török és román vasutak kiépítése után – rendkívül fontos közvetítő szerepet szánt az északnémet területek és a balkáni kikötők közötti áru-

forgalomban. A terv beleillett a Lónyai Menyhért-féle decentralizált vasúthálózat-fejlesztési koncepcióba. Végül azonban a másik – a Mikó Imre közlekedés- és közmunkaügyi miniszter által képviselt – javaslat győzedelmeskedett, amely visszatért Széchenyi elképzeléséhez, és Budapestet kívánta a vasúthálózat központjává tenni.

Ugyanakkor érdeke volt a Tiszavidéki Vasútnak is, hogy kiépüljön a főváros felé egy Ceglédet elkerülő vonal. A vasúttársaság 1856-os megalakulása után tervbe vették a Pest–Nagykátá–Jászberény–Füzesabony–Mezőkövesd–Miskolc vasútvonal kiépítését. A vonal azonban nem épült meg, mint ahogy a tervezett Törökszentmiklós–Jászberény vonal is csak terv maradt. Az utóbbi nyomvonal segítségével a Tiszavidéki Vasút keleti vonalainak közvetlen összeköttetése lett volna Pesttel. Ez az elképzelés az Osztrák Államvasút Társaságnál nem aratott nagy elismerést, ugyanis megvalósulása esetén a cegléd–szolnoki vonal jelentéktelen szárnyvonallá süllyedhetett volna. Minden erővel igyekeztek meggátolni e vasút megépítését. Végül azt javasolták a Tiszavidéki Vasútnak, hogy átadják Cegléd állomást és a Cegléd–Szolnok vonalat, ha cserébe a Tiszavidéki Vasút lemond a Törökszentmiklós–Jászberény vonal kiépítéséről. A megkötött szerződést a Pénzügyminisztérium 1859-ben jóváhagyta, így a cegléd–szolnoki vonal a Tiszavidéki Vasút tulajdonába került 1 345 133 Ft-ért. A Tiszavidéki Vasút és az Osztrák Államvasutak közötti rivalizálás azonban tovább folytatódott. Igaz, Ceglédig megszerezte a vonalat a Tiszavidéki Vasút, de a Cegléd-től Pest felé vezető vonalat továbbra is az Osztrák Államvasút Társaság kezelte, amely aztán minden módszerrel igyekezett megakadályozni a másik munkáját. Így történt, hogy a Tiszavidéki Vasút szállítmányai néha öt hetet is késtek. A Hatvan felé vezető vasút azzal az előnnyel kecsegtetett, hogy el lehet kerülni az osztrák társaság vonalait.

A Hatvan–Szolnok vasútvonal építésére a szerződést az Angol–Magyar Bankkal és Sepper Jánossal 1871. január 1-jén kötötték meg. A vonal elkészítésének határidejét 1872. december 19. napjára rögzítették. A Hatvan–Jászberény vasútvonal közigazgatási bejárására az első időpontot 1871. május 25-re tűzték ki. Mivel azonban a meghívottak egy része nem jelent meg, elnapolták, és új időpontként június 7-ét jelölték ki. Ezen a napon a bizottság három települést tekintett meg: Hatvant, (Pusztá)Monostort és Jászfényszarut. Jászberénynek a határáig jutottak el ezen a napon, ahol a város képviselői csupán annyit kértek, hogy mivel a vasúti indóház távol esik a várostól, a vasúti híd a Zagyvát ne a zúgón felül, hanem alatta, a városhoz közelebb keresztesse. A bejárás június 7-én délután ért véget. Ezután bankettra gyűltek össze a bejáráson részt vevők, mintegy húszan. A szokásos pohárköszöntők sem maradhettek el. Sipos Orbán tószítja Gorove miniszterre, Mucsy Ferenc alkapitányra és Lovetzky mérnökre szólt. A mérnök úr pedig Jászberény közönségét éllette.

A Jászberénytől Szolnokig terjedő vonalszakaszt július 19-én tekintette meg a bizottság. Ennek munkájában a Közlekedési Minisztérium részéről részt vett az előbb említett Lovetzky Adolf minisztériumi titkár, aki egyben a bizottság elnöki tisztjét is betöltötte. Rajta kívül tagja volt a bizottságnak Landau Gusztáv főmérnök, a hadügyminisztérium részéről Gold Károly kapitány, a vasút-igazgatóság részéről Olgyai Oszkár mérnök, a fővállalkozó részéről Sepper János. Jászberényben a sínpálya építése során 2 állomásépület létesítését tervezték. Az egyiket, a mai felvételi épületet természetesen „*Jászberény*” elnevezéssel, a másikat „*Tápió-Györgye*” felirattal. Ez utóbbit a berényiek kérésére megváltoztatták „*Boldogháza*” névre. (Ennek a megállónak a neve többször változott. A *Jászkunság* nevű újságban már

„Tápió-György” elnevezéssel jelent meg a vasúti menetrend. 1875-től a neve Tápió-Györgye-Boldogháza, 1882-ben pedig Szent-Imre (!), később ismét a Tápiógyörgye-Boldogháza elnevezést használják.) A bizottság még ezen a napon továbbhaladt Újszászon, Rékason át Szolnokra.

A vasútvonal szolnoki végállomásának kialakítása sokáig hátráltatta az építkezés megindulását. A város megbízottai már a bejárás előtt előadták a kifogásaikat. Legfőbb érvük az volt, hogy a vasút ne az eredetileg elképzelt irányból közelítse meg a Tiszavidéki Vasúttársaság pályaudvarát, ugyanis ez tönkretenné a szolnoki gazdák legjobb földjeit. Ezért javasolták, hogy a vasút keleti irányból közelítse meg a pályaudvart. Forgalmi szempontból ez nem volt megengedhető, mivel így a pályaudvar fejállomás lett volna, ami a vonatok kezelését megnehezítette. A hatvani vonal szolnoki állomását a tiszai vasút felvételi épülete közt, annak északi oldalán tervezték elhelyezni. A Tisza partján a vízen érkező szállítmányok felvételére egy teherpályaudvar létesítését vették tervbe. Az államvasutak képviselője nem támogatta a város elképzelését. Az eredeti tervek szerint ugyanis a MÁV és a Tiszavidéki Vasút pályaudvarán az elképzelések szerint az alkalmazottak külön-külön teljesítettek szolgálatot. Indoklásában kifejtette, hogy az eddigi tapasztalatok szerint a közös szolgálat sok vizsályt hozott magával. Az árufeladás raktárait, a marharakodót, a gabona fészert a Tisza partján építendő teherpályaudvaron kívánták elhelyezni.

Szolnok városa továbbra is ragaszkodott a vonal keleti irányból történő bevezetésére a Tiszavidéki Vasút pályaudvarára. 1871. augusztus 19-én azonban a Közlekedési Minisztérium tanácsosa, Hieronymy Károly levelében végleg eldöntötte a kérdést. Nem engedélyezte Szolnok város azon kérését, hogy a hatvani vonal keletről csatlakozzon az új szolnoki állomáshoz. Indoklásában leírta: *„Ami ellenben a nevezett város közönségének mellékelten visszazárt az iránti folyamodványát illeti, hogy a hatvan-szolnoki vasútvonal beágazása a szolnoki állomásnál ne nyugatról, hanem keletről, vagyis az állomásnak Debreczen felőli részén történjék: sajnálattal kell kijelentenem, hogy a város eme kívánságát szemben azon nehézségekkel, melyek e részben fennforognak, s a mellékelt jegyzőkönyv szerint a bejárásnál is tüzetesen kifejtettek, nem teljesíthetem.”* Így tehát Szolnokon a hatvani vonal személypályaudvarát úgy oldották meg, hogy a Tiszavidéki Vasút személypályaudvarát kibővítették 6 vágánnyal, északon pedig 3 vágányos mozdonyszínt és egy vízállomást építettek.

A Hatvan–Szolnok vasút teherpályaudvarát a Tisza partján alakították ki. Az 1847-ben átadott „Indóház”-tól vágányt vezettek tovább a folyóparton. A hatvani vonal szolnoki végállomásának teherpályaudvarán építettek áru- és ágyúrakodót, 6 ajtós áruraktárt, gabonataroló csarnokot, farakodót a folyóparton lejtővel.

A tervek jóváhagyása után elkezdődött az építkezés. Augusztusban a vasút földmunkáit Pusztamonostor és Jászberény között megkezdték. A Zagyván a vasutat Jászberénynél vették át. A jászberényi képviselő-testület ingyen földterületet adott a vasút építéséhez, és 4 folyó ölnyi földmunka elvégzését, valamint ingyen fuvarozást és a vasúti mérnökök elszállásolását biztosította.

A hatvan–szolnoki vonal építésének elkezdéséről a *Pesti Napló* 1869. július 18-i számában a következőket írta: *„A hatvan-miskolczi vonal földmunkája vidékünkön már bevégeztetett: most nagy erővel fogtak az építkezés és sínek lerakásához, leginkább olasz kőművesek és napszámosok által. A napszámosok illően díjaztatnak. Már a hatvan-szolnoki vonalra is*

megérkeztek a mérnökök; mint halljuk, a földmunkálatok e vonalon tavasszal szinte megkezdődnek. Ha e vonal is elkészül, városunk Hatvan alatt négy vonal pontosul: hatvan-pest-losonc-miskolcz és szolnoki; hogy fog-e városunk ez által ősi nagysága és fénye felé emelkedni, az még a jövő titka.”

A vonalon öt mérnök is végezte a vasút által elfoglalt területhez szükséges földek kisajátítását, köztük Ludvig Gyula vasútépítő mérnök is, aki 1887-től 1909-ig a MÁV elnökgazgatója volt.

1872 márciusában az építkezésről tudósított a *Jászkunság*. Ez alapján tudjuk, hogy Hatvantól Jászfényszaru határig lerakták a síneket, azon már szolgálati kocsik is közlekednek. Jászberényben már készültek a Zagyva áthidalására, és lerakták az indóház alapjait. A vasúti pályát 6,5 méteres ún. „b” jelű 32,5 kg-os vassínekből készítették, sínmezőként 7 db talpfával, szilárd illesztéssel, 93 cm-es legnagyobb aljközzel. A sínek a Rhimney és Tredagar nevű angol gyárban készültek. A váltók a grazi Körösy gyárából származtak, míg a fordítókorongok már Magyarországon a Ganz gyárban készültek. A távírdai készülékeket Weirich Ágoston szállította. Jászberény alatt a Zagyván egy párhuzamos övű, kétszeres oszlopos rácozású alsópályás vasúti híd készült 2 x 20 méteres nyílással.

1873. január 18-án a *Jászkun-Figyelő* tudósítója a következőképpen számol be az építkezésekről: *„Holnap 19-én kezdik meg a Zagyván a vasszerkezetű 40 öl hosszú híd helyretolását. A pályaudvar épületei és az őrházak már teljesen készen állnak. A távírda is működik.”* De felteszi a kérdést, hogy jutunk ki a pályaudvarra? Jászberény belvárosát ekkor még nem kötötte össze kiépített út a majdani állomással. Találón fogalmaz, amikor a következőket írja: *„Mert alig lehet megindulni a pályaudvarhoz végrendelet elkészítése nélkül, s látván azt hogy a pesti út szélétől a pályaudvar mellett a vállalkozó mily pompás utat készítettett, ellenállhatatlanul felébred a legélénkebb vágy mindenkiben a szép útvonalnak a város közepéig bevezettetése után.”*

4. Jászberény vasútállomása

A vonal megnyitásáról a *Jászkun Figyelő* tudósítója. 1873. márc. 16-án az alábbiakat írta: *„Jászberény városa sincs többé sártenger által izolálva a világtól. Városunk közelében naponta fütyül már a gőzmozdony, mintegy arra buzdítva, hogy: ébredjünk, s lépjünk a tevékenység terére, mert ma már nem egyszerű alföldi sárfészek, de világ-várossá lettünk egyenes összeköttetésben lévén Európa első városai-, s országaival. Most már itt az alkalom az előhaladásra. [...] Adja a magyarok istene, hogy a kor intő szavát megértve, s a kínáló alkalmat felhasználva városunk úgy anyagilag, mint szellemileg naponta gyarapodjék. [...] A Hatvan-Szolnok vonalrész: Monostor, Jászberény, Tápió-György, Új-Szász és Solnok állomásokkal a már közzétett menetrend szerint f. é. márczius hó 10. napján a közforgalomnak átadatik.”*

A személyszállítás a vonal megnyitásakor alig két vonatpárból állt. Szolnokról reggel 5 óra 20 perckor indult a vonat. Jászberénybe 7 óra 45 perckor érkezett, majd Hatvanba 8 óra 56 perckor ért be. Csatlakozása volt Pest felé 10.53-kor. A másik vonat a megyeszékhelyről 11 óra 32 perckor indult, Jászberénybe 13.20-ra, a Hatvani állomásra pedig 14 óra 19 perckor érkezett meg.

Hatvanból 4 óra 20 perckor indult az első vonat, ami 5.50-re robogott be Jászberénybe, Szolnok pályaudvarát pedig 7 óra 54 perckor érte el. A következő vonat Hatvanból 17 óra 42 perckor indult és 19.10-re volt Jászberényben, majd 21 óra 17 perckor érte el a szolnoki végállomást.

Az évek múlásával növekedett a vonatok száma is. 1906-ban Hatvanból Szolnokra négy vonat indult, ezek 5.32-, 9.16-, 13.15- és 21.48-kor voltak Jászberényben. Szolnokról viszont Hatvanba már csak három vonat indult, amelyek 5.56-, 14.27- és 18.51-kor futottak be a berényi állomásra. A megállóhelyek elnevezése a következő volt: Hatvan, Jászfényszaru, Pusztamostor, Jászberény, Szentimre, Jánoshida Boldogháza, Tápiómajor 27. sz. őrház.

A jászberényi vasútállomás az 1873. március 10-én átadott Hatvan–Újszász–Szolnok vasútvonal középállomása. Az eredetileg négyvágányos, úgynevezett vágánytengely ugrásos állomás vízállomásnak épült, vízházzal, vízdarukkal, tisztító gödörrel. De az 1908-as helyszínrajz már ötvágányos állomásként ábrázolja, a felvételi épületen kívül számos egyéb építménnyel. Hatvantól Újszász felé haladva a következő építményeket találjuk a berényi vasútállomáson: váltóór-bódé, a 14. sz. kettős őrház, állatrakodó, gabonaszín, szabadon álló rakodó, vízdaru, áruraktár. Épült itt különálló árnyékszék, lámpakamra és málharaktár a felvételi épület két oldalán, melyeket a ma is meglévő előtető foglalt szerves egységbe. A vízállomás épülete a felvételi épülettől délkeletre található, majd a pályafenntartás három épülete következik: az első a fészter, majd a szerszámbódé és végül a hajtánybódé. Ezután következik egy szabadon álló rakodó, s végül a 15. sz. kettős őrház. 1876-ban erdélyi vörösfenyőből építették a 30x12 m-es áruraktárt, mely jól vészelte át az idők viharait, s ma is szinte változatlan formában megtalálható az állomáson. A tető mindkét oldalon 2-2 méterrel túlnyúlik a rakodórampára. Az áruraktár eredetileg tölgyfapadlóval készült, amely téglapillérekre helyezett fagerenda rendszeren nyugodott. Ez a levegővel átjárt talapzat az árut védte a felszívódó nedvességgel szemben.

A „vízállomási épület” a víztorony szerepét töltötte be. Földbe süllyesztett csővezetéken szállította a gőzmozdonyok számára szükséges vizet a vágányok között elhelyezett vízdarukhoz. Az állomásépületet a MÁV Magasépítési Osztálya tervezte. A tervszerű alapján épült nyeregtetős, hosszú, vakolt épület az emeleten 9 zsalus ablakkal volt ellátva. Régi képeslapok tanúsága szerint kis kertet is kialakítottak itt, a nyírt sövény tövébe pedig padokat állítottak. Az állomást deszkapalánk kerítés szegélyezte.

A felvételi épület a MÁV első típusversorozatai közé tartozott. A vasút a felvételi épületeket öt nagyságrendbe sorolta. A Jászberényi állomás a tervecsoport II. rendű indóháza. Mérete 26x11 m. Ezek az épületek kétszintesek voltak. Az emeleten lakások helyezkedtek el. A földszinten az I. rendű épülettől eltérően a középső főfalat kiváltották, így az épület egész mélységében – a közúti oldalon épített szélfogótól a vágányokhoz vezető ajtóig – egyetlen tér alakult ki. A III. osztály utasainak ez volt a váróterme. Mellette az I. és II. osztályú utasváró helyezkedett el. Ezeknél a típusterveknél a MÁV a Magyar Középponti Vasút és a Tiszavidéki Vasút tapasztalatait érvényesítette. A szolgálati épületrészben táviráda, főnöki lakás és garzon is helyet kapott.

Az Államvasutaknak ehhez a tervecsaládjához minden épületszerkezeti részletét egységesítették. Típusterv szerint készültek az ajtók, ablakok, kémények, kályhák, lépcsők. Jászberényben az utas várótermekben ugyanolyan padokat, székeket, asztalokat helyeztek el, mint a típusterv szerint létesített más állomáson. Itt ügyeltek arra is, hogy a magasabb kocsiosztály utasainak nagyobb kényelmet biztosítsanak. A váróterem falain függesztették ki a menetrendeket

és az egyéb hirdetéseket. Az időt fali ingaóra jelezte. A helyiségek fűtéséről öntöttvas kályhák gondoskodtak. A szolgálati helyiségek bútorai között helyet kapott a nyugágy, a jegytábla, a kulcstábla, a jegyszekrény, az íróasztal, a ruhafogas, az „*ólomzat- és szerszékény*” (itt tárolták a teheráru-szállítmányok ólomzáraihoz szükséges anyagot és szerszámokat), de megtalálható volt itt az irományszekrény és a mosdóasztal is.

Alig telt el másfél év a vasútvonal megnyitását követően, a földkisajátítások miatt kisebb-fajta botrány tört ki. Azok a jászberényi földtulajdonosok, akiknek földjeit kisajátították a vasútépítés miatt, elpanaszolták a *Jászkun Polgár* újságírójának, hogy a kat. holdanként beígért 420 Ft kártérítés helyett csak 140 Ft-ot kaptak. Végül az állítás nem nyert bizonyítást, de arra jó volt, hogy Sipos Orbán ellen politikai támadás induljon. Sepper vasúti vállalkozó ugyanis egy kisajátítási biztost fogadott fel – ez Sipos Orbán volt –, akinek a közvélemény szerint a berényiek érdeke ellen kellett döntenie. Noha bizonyíték nem volt ezekre az állításokra, az újságban újabb vádak jelentek meg Sipos ellen. Felmerült ugyanis, hogy az országgyűlésben az utóbbi években nem megfelelően képviselte Jászberény érdekeit. Mindössze négy év telt el, hogy a berényiek fáklós felvonulással fogadták szeretett képviselőjüket, most pedig meggyanúsították, hogy nem megfelelően járt el a város érdekében, sőt a kisajátítások ügyében is zavaros viszonyokat teremtett.

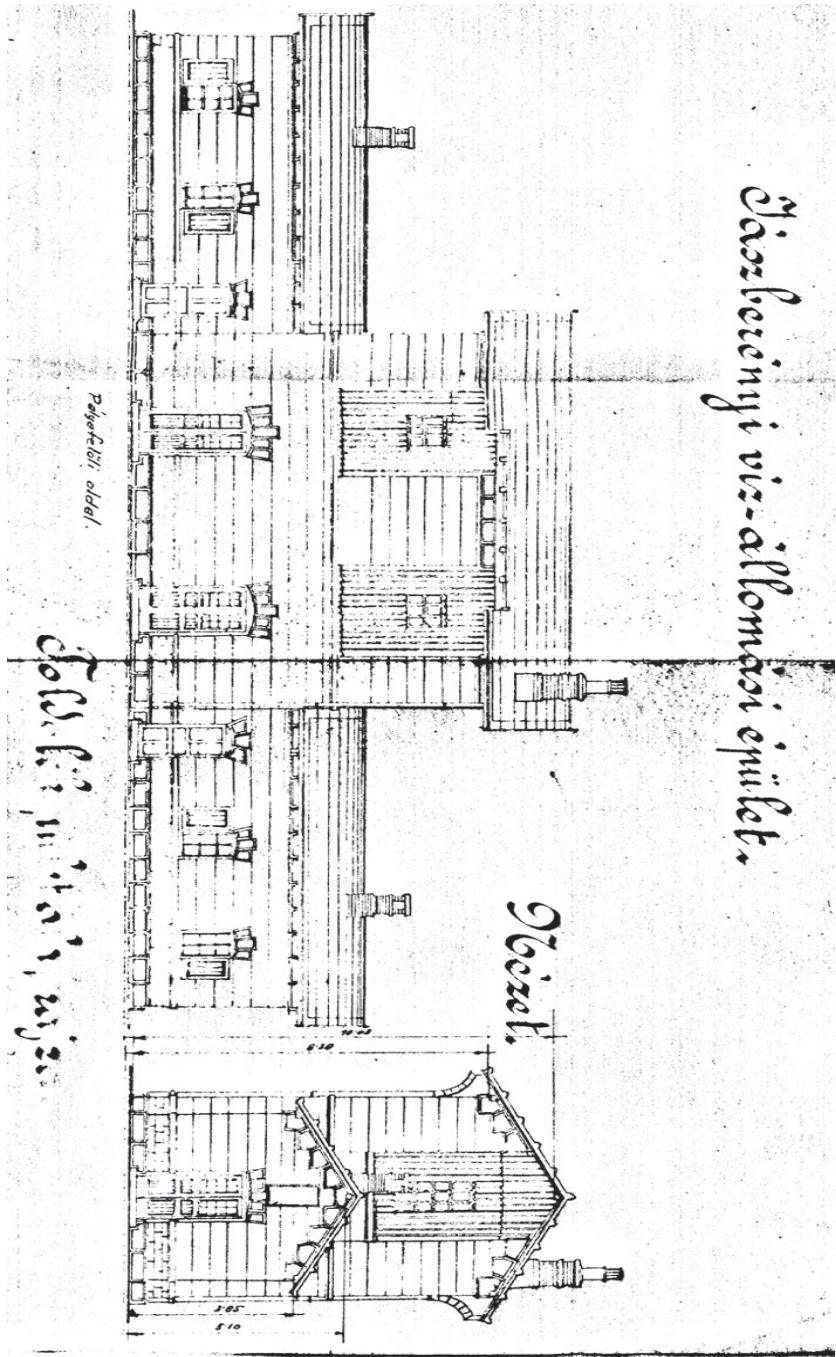
A vasútállomáson zajló életről és az utazókat ért élményekről találóan ír 1897-ben a *Jászság* című újság *Cadmus* álnevet viselő tudósítója, akinek tollából a következő karcolat jelent meg a berényi vasútállomásról: „*A vonat mint rendszeren berobog a pályaházba, hol már szép számú közönség van egybegyűlve, kik rendszeren nem várnak senkit, se el nem utaznak, a folyandárok még mindig felfelé küsznek, a jegyeket pedig az öreg Glázer szedegeti. Kiérve onnan egy rakás iskola kerülő gyerek kap hajba koffferemért, míg a fiakkeresek telve előzékenységgel a fejemre hajják százalmas kinézésű arab vérű lovaikat; és azok a lélekvesztő bárkák, a melyeket bérkosiknak hívnak, melyik múzeumból kerültek elő?*”

5. Tervek Jászberény vasúti csomóponttá fejlesztésére

Több ötlet is felmerült, amelyek megvalósulása esetén Jászberény vasúti csomóponttá fejlődhetett volna. Már 1868-ban elképzelés született Cegléd–Jászberény közt lóvasút építésére. 1872-ben Jászberény és Karcag között akartak vasutat létesíteni. Az előmunkálati engedély megszerzésére szintén Sipos Orbán és Oláh Gyula képviselőket kérték fel, sőt 1000 Ft-ot meg is szavaztak a tevékenység érdekében.

Még érdekesebb az 1879-ben napvilágot látott terv. Ekkor Jászberénytől Tiszasülyig akartak lóvasutat építeni. Az eredeti elképzelés szerint Jászberény Boldogháza pusztájánál ágazott volna ki a hatvan–szolnoki vasútból. A lóvasútra az előmunkálati engedélyt a közmunka- és közlekedésügyi miniszter 1879. augusztus 31-én megadta. Jászladány és Jászkisér több ezer téglá felajánlásával, községenként háromezer Ft hozzájárulással, több éves közmunkajáradékkal és ingyen terület biztosításával támogatta a terv megvalósulását. A kiépítésre Lazarini olasz mérnököt kérték fel, de ő már gőzvontatást javasolt.

Az 1882-ben átadott Rákos–Újszász fővonal szertefoszlatta Jászberény reményeit, hogy vasúti csomópont legyen. A város teljes mértékben támogatta a jászberény–tiszasülyi vonalat, bízva abban, hogy ezt később tovább építik Kunhegyes–Karcag irányában. Mivel az

Jászberény állomás eredeti vízvezeték tervrajza
 (MÁV Szolgálati Központ Zrt. Menedzsment Támogatás és Ügyvitel Archivum.
 1067. Bp. Nyugati Pu.)

új fővonal csak egy kis területen haladt el a város határa mellett, Jászberénynek nem volt érdeke a tiszasülyi vonal támogatása. De még abba is beleegyezett a képviselő-testület, hogy a jázsági vasutat Jászberény érintése nélkül építsék ki. Ez később elhibázott döntésnek bizonyult, hiszen ha a jázsági vonal Jászberénynél csatlakozik a hatvani vonalhoz, a város szerepe megnövekedett volna. A jázsági vasút végül Újszász MÁV állomásból ágazott ki, és Jászladány–Jászkisér érintésével haladt Jászapáti állomásig. A 32 km hosszú vasútvonalat 1885. június 6-án adták át.

1897-ben Fáy Béla pusztamonostori nagybirtokos kapott engedélyt egy Súlysáp–Jászberény közti vasút kiépítésére. A vonalat később tovább szándékozták vezetni Jászkákóhalmán, Jászdózsán, Tarnaörsön keresztül Hevesig. A Budapest–Szolnok közti fővonalhoz csatlakozó „jász vasút” ötlete ezután többször is felmerült, legtöbbször Nagykáta–Heves közti iránnyal.

1906-ban a kereskedelmi miniszter a vasúthálózat tervszerű fejlesztése érdekében a kereskedelmi és iparkamarákhoz fordult tanácsért. A Debreceni Kereskedelmi és Iparkamara összegyűjtötte a működési területén lévő törvényhatóságok elképzelését, és az anyagot 1907-ben továbbította a minisztérium felé. Jász-Nagykun-Szolnok megyében az első elképzelések között említik a Nagykáta–Jászberény–Jászkákóhalma–Jászapáti–Heves–Poroszló közti vasútvonalat. Az indokok között említik: „...vasúti vonal a felső jázság gazdasági fellendülését volna hivatva elősegíteni s erre annyiban mutatkozik alkalmasnak, amennyiben e vonal a forgalom természetes kelet-nyugati irányába esik. Ezen vonal kiépítésével az általa közvetlenül érintendő Jászberény város, Jákóhalma és Jászapáti községeken kívül még Felsőszentgyörgy, Jászdózsa és Jásztelek községek is kedvezőbb vasúti összeköttetést nyernének nyugat felé, de a Jázság legnagyobb és a fejlődésre legképeesebb helye: Jászberény város a nyugati irányú közvetlen vasúti vonalat ezzel nem kapná meg. Ennélfogva a várható gazdasági fellendülést nem lehet nagyobbra becsülni annál, mint amilyen mérvű fellendülés egy-egy viczinális vasútvonal kiépítése nyomán az általa érintett helyeken általában fellép. Mivel éppen Jászapáti sem tartja magára nézve a vonalat áldozatokra érdemesnek, felmerült a vonalnak Jászszentandráson keresztül vezetése terve is.”

1909-ben a Mátra-Körösvidéki Egyesült HÉV szándékozott kiépíteni a Nagykáta–Heves közti vasútvonalat. Az elképzelést főként Jászdózsa elöljárósága támogatta, hiszen kiépített utak hiányában a Jázság peremén fekvő település teljesen el volt zárva a szomszédos településektől és főként Jászberénytől. A vasútépítés támogatására 1908-ban a képviselő-testület még 100 000 korona hozzájárulást is megszavazott. Jászberény szintén megszavazott 200 000 korona hozzájárulást. A vasúttársaság biztosította a várost, hogy 3 éven belül visszajön a befektetett összeg, de a vasúti tarifa kérdésében nem tudtak megegyezni, így a vasútvonal kiépítése hosszú vajúdas után 1911-ben meghiúsult.

Az első világháború befejezését követő években még egyszer felcsillant a remény, hogy Jászberény vasúti csomópont lesz. Igaz ekkor már nem normál nyomtávú vasútban gondoltak, hanem az olcsóbb keskeny nyomközű vasút építésében. A „*Jász Vasút*” elképzelése is megváltozott „*Jászsági Gazdasági Vasútra*”. A kisvasút nyomvonalának kiépítésére több elképzelés is született.

A Jászberény–Jásztelek–Alattyán–Jánoshida–Jászsalsószentgyörgy–Jászladány közt húzódó kisvasútra az engedélyt a Kereskedelmi Minisztérium még 1918-ban a 64443. sz. határozatával megadta. (Ez Jászberény régi álmát valósította volna meg, hogy a vonzáskörzetébe

tartozó jázsági településeknek közvetlen vasúti kapcsolata legyen.) A háború utáni viszonyok miatt azonban nem indult meg az építkezés.

A kisvasút ötletének felelevenítője Czettler Jenő képviselő és Sármezey Endre, az Agrár-és Kereskedelmi Bank igazgatója volt. 1921-ben Jászberényben előadást tartottak a kisvasút előnyeiről. 1923 februárjában Jászberényben Sármezey tárgyalta a város által kinevezett küldöttséggel. Ezúttal részletesen ismertette a kisvasút megvalósításának lépéseit. Az érdekelt települések fogjanak össze és alakítsanak egy részvénytársaságot. A városra eső összeget gabonában adják be, Jászberénynek például 22 vagon gabonát kell szállítani 10 évig. Ezt a város területi nagysága után állapították meg. Az értekezleten részt vevő berényi küldöttek ezt túlzottnak tartották, így elérték, hogy a vasút hossza után fizessenek. Ez alapján már csak 11 vagon gabona terhelte a várost. A tervzetben eleve mint központtal számoltak Jászberényre. Nyíltan ki is mondták, nem érdeke a városnak olyan áldozatot hozni, amely Szolnok szerepét erősíti. A vasúthálózat vonalvezetése a következő:

Nagykátá–Jászberény,
Jászberény–Jászfákóhalma–Jászdózsa–Tarnaórs–Zaránk–Boconád–Tarnabrod–Kál,
Jászberény–Jászfákóhalma–Jászapáti–Heves,
Jászberény–Mihálytelek–Alattyan–Jánoshida–Jászsalsószentgyörgy
(innen Jászladány–Besenyszög–Szolnok felé haladna, de ez ellenkezett Jászberény érdekeivel).
A Jászberény–Jászárokszállás vonalat egyelőre kihagyták.

1923. április 25-én Jászberényben a kisvasút ügyében a városházán az összes vasútépítésben érdekelt község részvételével értekezletet tartottak. Fél tízkor Friedvalszky Ferenc, Jászberény polgármestere nyitotta meg az értekezletet. Sármezey Endre igazgató ismertette a küldöttekkel a gazdasági vasutak jelentőségét. Majd előadta, hogy a vasút lerakása milyen terheket róna a községekre. Jászberény 23 km után 1472 q, Nagykátá 4 km után 256 q, Egreskátá 7 km 448 q, Jászfákóhalma 11,5 km 736 q, Jászapáti 9,5 km 608 q, Jászszentandrás 6,5 km 416 q, Heves 9,5 km 608 q, Jásztelek 1,5 km 96 q, Alattyan 11 km 704 q, Jánoshida 1,5 km 96 q, Jászsalsószentgyörgy 6 km 386 q, Jászladány 12 km 768 q, Jászdózsa 3,5 km 224 q, Tarnaórs 7,5 km 480 q, Erk 3,5 km 224 q, Zaránk 4 km 256 q, Tarnaméra 5,5 km 352 q, Boczonád 9,5 km 608 q, Tarnabod 7 km 448 q, Kál 6,5 km 416 q gabonát, tehát 150 km vasútvonal után az érintett települések együttesen 9600 q gabonát kötelesek beadni.

Macky György hevesi főszolgabíró kérte Sármezeyt, hogy jöjjön el Hevesre, és az érdekelt községekkel folytasson ott is tárgyalást. Egyben felmerült a gondolat, hogy Boconádtól Kálig, illetve Boconádtól Hevesig is építsenek kisvasutat. A polgármester megkérte a jász települések küldöttségét, mondják el véleményüket. Jákóhalma kat. holdanként (a község területe után) kérte a hozzájárulást, Jászapáti és Jászszentandrás hozzájárulását adta a tervezethez. Jásztelek és Jászladány nem támogatta az elképzelést. Jászdózsa még nem tudott véleményt mondani, Alattyan küldötte pedig inkább térképeibe merült és hallgatott.

1924-ben a *Jász Hírlap* március 30-i számában közölte, hogy Cegléd már a második kisvasutat építi, Heves is elkezdte a keskeny nyomtávú vasút építését, de nem a Jászság felé. Úgy látszik, csak Jászberény nem tudja megérteni az idők szavát. Szomorúan állapítja meg:

*Jászberény felvételi épület átalakítási tervei Város felőli nézet
(MÁV Szolgáltató Központ Zrt. Menedzsment Támogatás és Ügyvitel Archivum.
1067. Bp. Nyugati Pu.)*

„...városunk polgárai egyszer már azokra hallgassanak, kik a város érdekeit szívükön viselik és felvirágoztatásán fáradoznak, ne pedig azokra, kik a régi tunyaságban megmaradva semmit sem akarnak, ami városunkat régi elmaradottságából kiemelné s azt tényleg a Jászság központjává tenné.”

A júniusban Jászberényben tartott katolikus nagygyűlésen részt vevő heves megyei vendégek egy újsággal keresték meg a *Jász Hírlap* szerkesztőjét. A *Heves megyei Gazdában* a heves megyei gazdasági vasutakról írtak. A vendégek kérték a sajtó munkatársait, segítsenek, hogy újra indítsák meg az akciót a kihunyó kisvasút építése ügyében. A jász települések ugyanis egymásra mutogatnak, és mindegyik a másiktól várja, hogy lépéseket tegyen a vasútépítés ügyében.

Az akciónak még volt egy folytatása, amely azonban végérvényesen lezárta a jászsági kisvasút megvalósításának kérdését. Jászapáti képviselő-testülete az 1925. március 3-i közgyűlésen ugyanis egy Jászberény–Jászájkóhalma–Jászapáti–Pély közötti közforgalmú keskenynyomtávú, motoros üzemű vasút létesítését megszavazta, és a munkálatokhoz segítségül 10 éven át fizetendő 35 500 korona pénzbeli hozzájárulást állapítottak meg. Egyúttal még vállalták, hogy a község területéből a vasútépítéshez szükséges földeket ingyen átengedik. Nem járultak viszont hozzá, hogy a kisvasút továbbhaladjon a Jászapáti–Jászszentandrás–Jászivány–Pély vonalon. A község érdekének a Jászberény–Jászapáti kisvasút felett meg. Indokként hozták fel, hogy Jászszentandrás és Jászivány – amelyek nem rendelkeznek

vasúttal – a szomszéd települések anyagi hozzájárulásával akarnak vasútvonalhoz jutni. A jászapátiak döntése heves vitákat váltott ki, több helyi képviselő ellenezte az építkezést, és szükségességét is megkérdőjelezték. Érveik szerint Jászapáti már rendelkezett vasútvonallal, a szomszéd települések pedig – melyekre nem vezet vasút – szekerekkel és kocsikkal tartják a kapcsolatot a községgel és egymással.

Annai eredményt sikerült elérni, hogy a kereskedelmi miniszter 106401/1927. VI. sz. határozatával engedélyezte is az építkezést a Nagykáta–Egreskáta–Jászberény–Jászkóhalma–Jászapáti–Jászszentandrás–Heves és a Jászkóhalma–Jászdózsa–Tarnaörs–Erk–Záránk–Tarnaméra–Boconád–Tarnabod–Kál–Kápolna vonalon, ahol gőz-, illetve motorkocsik továbbították a szerelvényeket. A munkákat azonban nem végezték el. A kereskedelmi miniszter 1932-ben még engedélyt adott a Magyar–Olasz Banknak a Szolnok–Jászkóhalma, a Nagykáta–Heves és a Jászkóhalma–Kál vonalakon kisvasút építésére. Ezután a korabeli források már nem tesznek említést a keskeny nyomközű vasútról. A „*Jászsági Gazdasági Vasút*” ügye, amely végül csak a tárgyalások szintjéig jutott el – az érdektelenség és a környező települések ellenállása miatt – lekerült a napirendről.

1927-ben a Kohner birtok pusztamizsei uradalmi keskeny nyomtávú vasútjának építéskor ismét feltámadt a kisvasút megépítésének ötlete. Az uradalom a cukorrépa szállításhoz a meggyespelei vasútállomáshoz elkezdte lerakni a síneket. Kohnerék gőzvontatást terveztek, és 760 mm-es nyomtávval építették a vasutat. Abban az időben a közforgalmú kisvasutak is ezt a nyomtávot alkalmazták. Így felmerült a lehetőség, hogy a vasutat kiépítsék Jászberényig. A 100 863 pengő hozzájárulást azonban a város nem vállalta.

A kisvasút ügye mellett felvetődött egy villamos vasút terve is. Valójában nem számított új ötletnek a megyében, hiszen a megyeszékhelyen a helyi közlekedés lebonyolítására már előzőleg felmerült egy villamos vasút elképzelése, illetve a későbbiekben Bata is tervezte, hogy a Martfűn felépült cipőgyárat villamoson lehet megközelíteni Tiszaföldvárról. A jászberényi villamos vasút a Budapest–Mátravidéki Villamos Vasút elképzeléséhez kapcsolódott, melyet gróf Keglevich Gyula és Barta Sándor támogatott. Abból az elgondolásból indultak ki, hogy a villamos áram hajtotta vontatójárművekkel olcsóbb a szállítás. Az elképzelés az volt, Budapest–Józsefvároستól indulna a vaspálya Pécel–Jászfényszaru–Hatvan–Gyöngyös–Ózd irányába. Kókánál elágazna Tóalmás–Szentlőrinc-káta–Jászfelsőszentgyörgy–Jászberény felé. A tervszettel az ismertetésen kívül egyéb nem történt, így osztozott elődei sorsában.

6. A vasút szerepe a „Jász metropolis” életében

Milyen változást hozott Jászberény életében a vasút megjelenése? 1873-ban, a megnyitás évében a MÁV 3 db II. osztályú és 4 db III. osztályú mozdollyal bonyolította le a közlekedést. Év végén a vasútvonal tiszta jövedelme 1136 Ft 64 kr volt. Márciusban, az átadás hónapjában a vonalon 5856 személy utazott és 61 298 q árut szállítottak. Majd két hónap múlva júliusban megjelennek a hirdetések, hogy a vonalon vállalják a kő- és a porszénzállítását. Ezzel érthetővé válik, miért volt jelentős a vaspálya Jászberény életében is. A hegyvidék termékei főként a kő és a szén könnyebben eljuthattak az Alföldre és Berénybe is. A vonalon az átadás évében 13 külön személyvonat, 1188 vegyes vonat, 68 tehervonat és 161 anyagszállító vonat haladt át. A jászberényi állomáson az év során 125 465 Ft értékű árut adtak fel, és 296 151 Ft értékű

küldemény érkezett. Az üzleti jelentés szerint az állomáson a forgalmi cikkek legnagyobb számban üres hordók, rozs, búza, dohány, gyapjú voltak. Nincs pontosabb részletezés, de ezek a termékek nagy valószínűséggel Berény állomásán kerültek feladásra. A következő évben főként gabonát, tengerit valamint különböző állatokat szállítottak Berényből a tehervonatok. 1875-ben már arról is készült kimutatás, hány személy váltott jegyet a berényi állomás pénztáránál. Eszerint az I. osztályon 112, a II. osztályon 1845, a III. osztályon 4638 és a IV. osztályon 9134 utas vette igénybe a vasút szolgáltatását. 1602 katona is vonaton utazott. Csupán egy példa arra, hogy a vasút milyen tág lehetőségeket nyitott Jászberény lakosainak. Május 1-jétől igénybe lehetett venni azt a vonatot, amely 7.45-kor indult az állomásról, és az 1873-as Bécsi Világkiállításra szállította az érdeklődőket.

Noha Jászberény rendelkezett vasútvonallal, mégsem lett megyeszékhely. Az újonnan megszervezett Jász-Nagykun-Szolnok megye központjának Szolnokot jelölték 1876-ban. Az új megye megszervezésekor Szolnok lakossága alig több mint 15 847 fő volt, ellenben Jászberény 20 233 lakossal rendelkezett. Az előbbi területe 32 198 kat. hold, Jászberényé jóval több, 51 906 kat. hold. Több, 626 volt az iparosok száma Jászberényben, míg Szolnokon csak 443. Igaz, az utóbbiban már őrlő- és fűrészmalmokat említenek. Jászberénynek volt járásbíróháza és törvényszéke, míg Szolnokon csak a járásbíróház volt helyben, a törvényszék Karcagon volt. Jászberényben állt a „megyeháza” és egy patinás városháza, ezzel szemben Szolnokon nem volt épülete a megyegyűléseknek. Csakhogy Szolnok képviselő-testülete már 1874-ben megfogalmazta legfőbb érvét, amiért végül az új megye központjává jelölték: *„Szolnok város fekvése, szárazföldi, vasúti és vízi útjai, s összeköttetéseinél, kereskedelmi, s ipari fejlettségénél és szellemi előrehaladottságánál fogva, teljesen jogosult, s hivatva van arra, hogy egy megyének székhelye legyen.”*

A Tisza partján fekvő város a kiépült vasútvonalak segítségével jól megközelíthető volt mind a főváros mind a környező megyeszékhelyek irányából. Az első indóház a folyó partján épült fel, ennek következtében a vízi úton érkezett árucikkeket könnyen és gyorsan átpakolhatták a vasúti kocsikba. Később a személypályaudvar a mai helyén épült fel, a régi pályaudvar pedig teherforgalmat bonyolított le. Már az új pályaudvartól a Nerfeld házig szilárd burkolattal látták el az utat, hogy ezáltal is jobban megközelíthessék a megyei közigazgatás új középületeit (megyeház, törvényszék). A vasúti létesítmények sorában elsőként a pályaudvarok és azok épületei tűntek fel. Az igazán sok vasúti szakmunkást foglalkoztató üzem, a Járműjavító 1858-ban kezdte meg jelentősebb működését. A kezdeti időkben az országban működő vasúti üzemek nem rendelkeztek hazai szakmunkásokkal, ezért az itt dolgozók nagy része külföldről, főleg Ausztriából és Morvaországból idekerült vasutasokból állt. Ők önállóságukat a századfordulóig őrizték. Ezután azonban teljes mértékben asszimilálódtak, beilleszkedtek a város lakói közé. Ennek a folyamatnak egyik állomását őrzi az iratok között található számtalan névmagyarosítás.

A vasúti létesítmények sora egyre gyarapodott. A Járműjavító után 1894-ben felépült a Fűtőház, 1908-ban pedig az emeletes laktanya épülete a vonatkísérő személyzetnek. A vasútnak más létesítményei is létrejöttek a városban. Az 1910-ben megalakult Szolnoki MÁV Sportegyesület például a folytonos fejlődés következtében sportpályát is szerzett magának. Az 1917-ben létrehozott Szolnoki Vasutas Áruház Szövetkezet a vasutasok részére árusított kedvezményesen élelmiszereket és közszükségleti cikkeket. 1935-ben a MÁV dolgozóinak hozták létre a Szolno-

ki MÁV Jóléti Fürdőt majd a MÁV Kórház és Rendelőintézetet. A segédtiszteknek és altiszteknek külön lakóházakat épített a MÁV a városban. Szolnok igazi „vasutas város” lett.

Az 1847. szeptember 1-jén elkezdett vasútépítési folyamatot lezárta az 1909. július 31-én átadott Jászapáti–Vámosgyörk vonal. A századfordulón Szolnokra már négy irányból futottak be a vasúti pályák. Ez 8 vonal vonatait hozta be a városba. Szolnok állomás Budapest felőli végén a következő irányokból érkeztek vonatok: Kiskunfélegyháza, Budapest(Nyugati pályaudvar)–Cegléd, Budapest(Keleti pályaudvar)–Újszász, Hatvan–Újszász és Vámosgyörk–Újszász. A pályaudvarra Debrecen felől a következő irányokból jöttek a vonatok: Debrecen–Szajol, Békéscsaba–Mezőtúr–Szajol és Szentés–Kunszentmárton–Szajol.

Ezzel szemben Jászberényen továbbra is csak egy vasútvonal haladt keresztül. Igaz, több kísérlet is történt, hogy közvetlen vasúti összeköttetést kapjon a fővárossal. Arra is születtek elképzelések, hogy a többi járszági település is vasúton kapcsolódjon Berényhez. Mindez azonban csak a tervdokumentációk szintjéig jutott el, a gyakorlatban egyik sem valósult meg. Jászberényben nem is beszélhetünk számottevő iparról. Az itt működő malmoknak, téglagyárnak nem volt olyan jelentősége, mint a Szolnokon működő számtalan ipari létesítménynek. Szolnok népessége 1869–1910 között 82,6%-kal, míg Jászberényé a jelzett időszakban csupán 46,4%-kal emelkedett.

1895-ben Edvi Illés Sándor vasúti tisztviselő statisztikai adatgyűjtést végzett a MÁV áruforgalmi viszonyairól. *A magyar királyi államvasutak és kezelésében levő helyi érdekű vasutak áruforgalmi viszonyai* című kétkötetes monográfia egyetlen év, 1895 adatait tartalmazza, de azt részletesen. A monográfia alapján megpróbáljuk rekonstruálni, milyen szerepet töltött be Jászberény vasútállomás a MÁV rendszerében. A MÁV díjszabása az 1880-as évek végére teljes káoszba torkollott. A MÁV Hivatalos Lapjában minden héten megjelent a lista, hogy a szállítónak az adott célállomásig milyen díjtételt kell számíttania. „*Meg akarom mozgatni ezt a lusta magyart! Azt akarom, hogy a brassói ténsasszony is Budapestre jöjjön kalapot venni!*” Ezzel a jelmonddal vezette be Baross Gábor, a „vasminiszter” azt a zónatarifa-díjszabást, amely forradalmasította Magyarországon a vasúti közlekedést. A 14 zónára osztott tarifa lényege az volt, hogy egyfelől az alsó zónák díjszabása igen alacsony volt, másfelől 225 km fölött már minden jegy ugyanannyiba került. Ezáltal mind a szomszédos helységekre, mind nagy távolságokra igen olcsó volt az út. Baross Gábor miniszter érdeme, hogy tarifareformot hajtott végre a személyszállításban (1889: a zónadíjszabás bevezetése), és ezt követően 1891-ben az áruszállításban. Az alkalmazott módszer lényege az volt, hogy csökkenjen a termelőket és az utasokat ért hátrány a távolsági különbségek miatt. A fuvaroztatónak érdeemes legyen a feladási állomástól az árut minél messzebbre szállítani vasúton. Az államnak ösztönöznie kellett polgárait a vasút használatára, a szállítási költségeket tehát leszorították. Az utasok egy része nem engedhette meg magának az I. osztályon utazást, de lehet, hogy a III. osztályon már elfogadható volt a jegy ára. A vasút pedig abban az időben biztosabban a céljához ért, mint bármely más jármű. Nem meglepő tehát, ha Jászberényben 1875-ben a 15 729 utas (katonai személyek nélküli adat) közül csak 112 utazott az első osztályon.

Az új rendszer díjmérsékléssel próbálta kompenzálni a távolságból eredő hátrányokat. Gyűjtő-díjszabási rendszert alakított ki a termelők és a fuvaroztatók érdekében, kedvezményt adott a nagyvárosi piacok felé, és bevezette az ún. kivételes díjszabást is. Az 1891-es évektől a MÁV új tarifarendszere a főváros felé terelte például a gabonaforgalmat.

Jászberény állomáson 1895-ben Jászfákóhalma, Jásztelek, Jászdózsa és Mizsepuszta adta fel az árúját. Szolnok állomásra Tószeg, Tiszavárkony, Rákóczi falva, Besenyszög, Szandapuszta (Szandaszőlős) és Paládics pusztá szállított árut.

Melyek voltak azok a termékek, amelyek mindkét településen szerepeltek?

Első helyen a búzát lehet említeni. Jászberényben évente 39 900 q búza került feladásra, ennek nagy része, 26 200 q a hazai piacokra került, 5000 q Ausztriába, míg 8700 q egyéb külföldi piacokon talált vevőre. A megyeszékhelyen évente 26 300 q búzát adtak fel, 2200 q Ausztriában kötött ki, és 500 q más külföldi piacon. Szolnok búzafeladása valamikor jelentősebb volt, de a vizsgált időszakban megcsappant, mivel a búza tetemes részét a Hungária malom vette meg. A búza $\frac{1}{4}$ része a főváros felé tartott, $\frac{3}{4}$ része viszont bajor, svájci, délnémet állomásokra került. A szolnoki Hungária gőzmalom évente kb. 350 000 q búzát dolgozott fel, felét a Tiszán szállították, felét vasúton. Az évente előállított 300 000 q lisztet és korpát Cseh- és Morvaország, illetve Fiume irányába továbbították. A kisebb szolnoki malom, Scheftsik István gőzmalma naponta 100 q gabonát őrölt. Évi termelése 25 000 q liszt volt. A szolnoki malmok óriási előnyre tettek szert, a kivitelre termelő nagy malmok között említik őket, akik ugyanazokat a piacokat látták el, mint a fővárosi malmok.

A Jászberényben és Szolnokon feladott rozst Budapest, Cegléd, Vác, Boroszló, Bécs állomásai fogadták. A tengeri (kukorica) Zólyom, Cegléd, Kecskemét, az árpa Kőbánya, Budapest, Pfalz, Szászország, Bajorország és Csehország állomásai felé tartott. Az árpa végső felhasználási helyei a nagy sörgyárak voltak. A zabot Budapest és Bécs irányába adták fel. Jászberényben évente 5100 q rozst, 1400 q tengerit, 4500 q árpát, Szolnokon 2700 q rozst, 3100 q tengerit, 1200 q árpát és 1000 q zabot adtak fel. Jászberényből 1200 q búkkönyt szállítottak a főváros irányába. Ugyancsak a berényi állomáson adtak fel 400 q babot, ugyanennyi burgonyát és 300 q dinnyét, illetve 200 q lenmagot. Szolnokról viszont 2700 q repcét szállítottak vasúton.

A cukorrépát ebben az időszakban a selypi és a hatvani cukorgyárak dolgozták fel. Berényben ebből 9000 q-t, a megyeszékhelyen viszont ennél sokszorta többet, 100 000 q-t adtak fel. A dohányt a főváros felé szállították. Berényben 8000 q-t, Szolnokon 26 790 q-t adtak fel ebből a termékből.

Jászberényben és Szolnokon is a haszonállatok közül lovat, szarvasmarhát, sertést és juhot szállítottak el. Az előbbi állomáson 20 ló, 2010 szarvasmarha, 1070 sertés és 1460 juh, a másik állomáson 100 ló, 490 szarvasmarha, 1000 sertés, 2000 juh haladt át. Jászberényben elsősorban a tanyákon kimustrált igás marhákat adták fel főként a főváros vágóhidjaira.

Kiemelkedő azonban a Jászberényben feladott baromfik mennyisége. A Jászságban ugyanis jelentős volt a baromfitenyésztés. A baromfigyűjtő állomás Berényben volt. A környékről ide hozták a rengeteg ludat, csirkét, kacsát, pulykát. A kofák közvetítésével évente legalább 200 kocsirakomány csirkét, 150 koci ludat, 30 koci pulykát, 20 koci kacsát adtak fel a berényi állomáson, s ezek a főváros piacaira kerültek. De feladtak még legalább 342 q tojást is. Szolnokon viszont friss halat adtak fel Budapest felé, amit a tiszai halászok hoztak be.

Jászberényben és Szolnokon, mint gyűjtőhelyen jelentős mennyiségű csontot és szarut adtak fel a főváros, Kolozsvár és Nagyszében felé. Ugyancsak Szolnokon történt a feladása annak a 1300 q tejnek, amely a budapesti tejszarnokokban kötött ki. A megyeszékhelyen dolgozott 6 gőzfűrészs is (Gründel cég, Adler Ignác, Barta János, Lusztig Adolf, Hay Jakab, id.

Scheftsik István), amelyek a nyersanyagjukat a Tiszán leúszatott tutajok faanyagából kapták. A fűrészeket üzemeltető gőzkazánokban tüzeltek el a hulladékfát és a fűrészport. Gyártmányaikat nemcsak helyben és a környező településeken, hanem távolabbi helyeken is értékesítették. Szolnok állomásán ekkor 232 200 q épületfát és zsendelyt adtak fel. A célállomások között Jászberény is szerepelt. De jutott ezekből a termékekből a fővárosba is.

A Zagyva és a Tarna mocsaraiban termett még a gyékénykása, melyet Szolnokon adtak fel Püspökladány felé. Hasonló termék volt a nád, amelyet azonban a fővárosi pályaudvarokra szállítottak. Tápiógyörgye, Sülysáp, Jászfényszaru környékén székfűvirágot, beléndeket, bodza és hársvirágot gyűjtöttek, s ezek kereskedők közvetítésével kerültek Budapestre. A Jászberényben gyűjtött méz és a selyemgubó viszont nem szerepel a feladott áruk között. Valószínűleg ezeket nem vasúton szállították a piacokra.

A só kitermelését az erdélyi bányákban még ekkor is a kincstár végezte, szállítása azonban már vasúton történt. A szolnoki állomáson évente 1000 q sót adtak fel különböző rendeltetési helyekre. A megyeszékhelyen a kialakuló gyáripár jelenlétét mutatja, hogy a feladott áruk között gépek és járművek is szerepeltek. Jászberényben ennek nyomát se találjuk.

Milyen áruféleségek érkeztek Jászberénybe?

Legnagyobb mennyiségben szenet fogadott az állomás. Évente 122 300 q szenet rakodtak ki a berényi állomáson a vagonokból. A rakományokat Salgótarján és az északi hegyvidék szénbányáival rendelkező állomásairól indították. Szolnok állomása még több szenet fogadott, évente 477 000 q-t. Jászberényben jelentős mennyiségű terméskövet, évente mintegy 50 900 q-t fogadott az állomás. Ezeket Gyöngyösön, Apc-Szántón, Pásztón, Somos-Újfaluban adták fel. A tűzifa – évente mintegy 44 900 q – szintén az északi hegyvidék állomásairól, az épületfa (21 000 q) a Kassa–Oderberg vasútállomásairól és Szolnokról érkezett. A sót (2100 q) Désről és Szolnokról szerezték be. A jelentős mennyiségű cserépedény (4400 q) a nagy fazekas központokból, Losoncra, Mezőtúrról és Hódmezővásárhelyről származott. Nagyszében posztógyárából évente jelentős mennyiségű posztó érkezett Jászberénybe. A legkülönösebb azonban a Rozsnyón feladott 300 q gyümölcs.

Szolnokra a Tiszán is érkezett áru, amit a vasúton szállítottak tovább. Ilyen volt a búza, a tölgyfa és a bükkfa. A búza a Tisza menti településekről (Nagykörüből, Tiszabőről, Tiszasúlyról, Abádszalókról), míg a fa távolabbi megyékből, Máramarosból, Ugocsából és Beregből jött. Ezeknek az áruknak egy részét a városban dolgozták fel, de nagyobb részét továbbszállították vasúton Budapest, Cegléd, Kecskemét és Mezőtúr irányába. Szolnokra kő is érkezett Battonya és Csucsra felől, igaz, kisebb tételben, mindössze 2757 q. Jelentősebb mennyiségű építőanyagot is szállítottak Szolnokra. A közeli Törökszentmiklós téglagyára évente 50 000 q fali téglát adott fel a szolnoki célállomásra. A megyeszékhely állomása nagy mennyiségű fűszert, déligyümölcsöt és kávévett át Fiume és Trieszt felől: évente 1490 q fűszert, 34 q déligyümölcsöt és 1420 q kávévett. Mindezek tengerentúli áruk voltak, amelyek az adriai kikötőkre érkeztek. Jászberény állomására nem érkeztek ilyen áruk. Ezeknek a termékeknek a legnagyobb felhasználói a magánszemélyek mellett a vendéglősök, a gyarmatáru-kereskedők és a szállodák voltak.

Alig telt el két évtized, hogy Szolnok megszerezte a megyeszékhelyi rangot, és – kihasználva a vasúti szállításban rejlő lehetőségeket – jócskán megelőzte Jászberényt. Az utóbbinak egyetlen kitérési lehetősége az lett volna, ha a járszági települések vasúti gyűjtőpontjává válik, és közvetlen vasúti kapcsolatot nyer a főváros felé. Ezek a próbálkozások

sok azonban rendre meghiúsultak. Szolnok fontos vasúti csomópont lett, amely a fejlődésében meghatározó szerepet játszott.

A századfordulóra a közforgalmú vasúthálózat több mint nyolcvan százaléka a magyar állam tulajdonába, technikailag a MÁV kezelésébe került. Az Államvasút szervezete is ebben az időszakban vált tartóssá. A vasút főhatósága a Közmunka- és Közlekedési Minisztérium majd a Kereskedelmi Minisztérium lett. Az igazgatási feladatokat a MÁV Igazgatóság és az alá rendelt üzletvezetőségek látták el. Az utóbbiak közvetlenül vezették az államvasút külső végrehajtó szolgálatát. A területi munkát a különböző székhelyű forgalmi főnökségek (vonalfőnökségek) segítették. A századfordulóra kilenc üzletvezetőség jött létre. Jászberény vasútállomása az 1884–1921-ig fennálló Aradi Üzletvezetőséghez került. A forgalmi vonalfőnökség székhelye Szolnokon volt.

A Magyar Királyi Dohánybeváltó épülete 1904-ben készült el Jászberényben közvetlenül a vasútállomás mellett. A megtermelt dohányt törés, osztályozás, fűzés, simítás, pajtákban szárítás után az állomás mellett épült beváltó raktáraiba szállították. Innen vitték ki az állomásra a MÁV által biztosított tehervagonokba. 1936-ból pontos kimutatással rendelkezünk azokról a Jászberény környéki településekről, ahol dohányt termesztettek. Alattyan 17 kat. hold, Jászberény 4 kat. hold, Jászfelsőszentgyörgy 45 kat. hold, Jászkákóhalma pedig 5 kat. hold termőterülettel szerepel a listán.

1914-ben az első világháború kitérésekor teljesen leállították a polgári forgalmat a vasútvonalakon. Hadimenetrend lépett életbe. A személy- és a tehervonatok helyett katonákkal teli szerelvények közlekedtek. A szerelvények nagyon lassan, 10 km/óra sebességgel haladtak. Augusztus 6-ától a katonaszerelvények mellett már postavonat és személyszállító vonat is elindult. Voltak vonalak (pl. a Hatvan–Szolnok vonal is), ahol megtiltották a tehervonatok közlekedését. A Jászberényben állomásozó 29. honvéd gyalogezred III. zászlóalját a Főtéren búcsúztatták ünnepélyesen. Ezután az állomásra vonultak, ahol bevagonirozták őket.

1918. október 27-e előtti napon IV. Károly is átutazott Jászberényen. *„Szerdán udvari kíséretével este ½ 9 órakor Debrecenből visszajövet Jászberényen keresztül utazott, azonban a vonat nem állt meg. Nagyon sokan voltak a vasútállomáson. Katonai részről Tattay ezredes, polgári részről Péntes Sándor helyettes rendőrkapitány”* – írta a korabeli sajtó.

Az „őszirózsás forradalmat” – mint Sugárné Koncsek Aranka írja – Jászberény lakossága *„rémületben élte meg”*. 1918. november 1-jén ugyanis *„Ukrajnából hazatért katonák az állomáson egész nap gépfegyverekkel, kézigránatokkal lövöldöztek, kiraboltak egy vasúti kocsit, sapkájukról letépték a rózsát”*.

1919. május 3-án befutott egy szerelvény az állomásra egy átutazó vörös zászlóaljjal. Parancsnokuk, Szabó László miután megtudta, hogy a városban szervezkedés folyik a tanácskormány ellen, egy csapatot indított útnak az állomásról a lázadás leverése céljából. A vöröskatonák jelenléte megakadályozta az ellenállás további kibontakozását, így a vonat rövidesen elhagyta Jászberényt, és Szolnokra ment tovább.

A tanácsköztársaság bukása után a páncélvonatok a Nemzeti Hadsereg kötelékébe kerültek. 1920-ban a hadsereg állományában 10 különféle páncélvonat volt, a hadrendben azonban nem páncélvonatként, hanem „katonai őrvonatként” szerepeltették ezeket az egységeket. A megnevezést a Hadügyminisztérium 1920. június 12-én kiadott rendelete vezette be. Egyúttal elrendelte, hogy a vonatokat különböző állomásokon szétosztva kell tárolni. *„A katonai kör-*

letparancsnokságoknak meghagyom, hogy a körvonatokat az illetékes vasútvonal-parancsnoksággal való egyetértésben úgy helyezték el, hogy azok feltűnést lehetőleg ne keltsenek. A körvonatok nagyobb tároló állomásokon akként tárolandók, hogy a kocsik szétosztva álljanak, miáltal a körvonatok a zárt egység jellegét külsőleg elvesztik. A mozdonyok, ahol fűtőházak vannak, ott rejtendők el, a vasutasokkal szemben azon hozzáadással, hogy a mozdonyok az annak idei leszerelés céljából a fűtőházakban kell, hogy tároljanak. Azon esetben, ha a zárt körvonatok olyan állomásokon tárolnak, amelyeken entente-bizottságok, vagy tiszték átutaznak, a körvonatok onnan idejekorán elirányítandók.”

Az elosztás során a X. számú őrvonat tárolási helyének a jászberényi vasútállomást jelölték ki. Valószínűleg nem sokáig maradt itt a katonai vonat, mert már szeptemberben utasította a minisztérium a vonalparancsnokságokat, hogy a katonai őrvonatokat adják át a MÁV-nak.

1928 januárjától a MÁV három hónapra megszüntette a délelőtti vonatpárt, majd ugyanígy határozott a következő évben is. A *Jász Hírlap* azonnali összefogást sürgetett, hiszen ezzel a vonattal érhető el gyorsan a megyeszékhely és 2 óra alatt a főváros. A MÁV a következő évben is elkövette ezt a „rossz viccet” – amint az újság írta. Akkor azonban valószínű mozgalmak indultak a vasúti közlekedés javítása érdekében. Jászberény kérését még Szolnok is támogatta, és ő is kérelemmel fordult a MÁV vezetőségéhez. Jászberény képviselő-testülete memorandumot szerkesztett, Friedvalszky Ferenc pedig felvette a kapcsolatot Apponyival. A gróf eleget tett a város kérésének, aki befolyását latba vetette és intézkedett az illetékeseknél. Ennek köszönhető, hogy a polgármester tárgyalása sikerrel járt a MÁV vezetésével. Jászberény kérését teljes mértékben támogatták. A reggeli 6 órai vonat fél órával később indult Szolnokra, 6 óra 32 perckor és 7 óra 37 perckor érkezett meg. A főváros felé (Hatvanba) 6 óra 29 perckor indult, és Budapestre érkezett 9 óra 30 perckor. A délelőtti vonatpárt – amit időközönként megszüntettek, s ez évek óta károsan hatott Jászberény életére – visszaállították és meghagyták. Új vonatpárt is beállítottak, amely csak egy-két kocsit továbbított, de ezt is eredményként könyvelhették el.

A várost övező tanyavilágban az asszonyok vaját köpültek, sajtot készítettek, azután felszálltak vele a vonatra és vitték a berényi piacra. Jászberény hatalmas tanyavilágából nehéz volt kocsival bejárni még a két háború között is, így inkább a vonatot választották. Viszont Tápiómajortól Jászberényig jegyet váltani annyiba került, mintha Pusztamonostorig mentek volna. Ezért csak Meggyespeléig váltottak jegyet a csíkos tanyasiak, onnan gyalog jöttek Berényig. A vasút akkor rendszerbe hozta a retúrjegyet, ami annyit jelentett, az oda- és visszautazásra váltott jegy olcsóbb volt. Meggyespelétől még jókora utat meg kellett tenni a portékával, hiszen a tejpiac a mai Nemzeti Dohánybolt és a Lehel tömb közti utcában volt az ABC épülete mellett. Ide jöttek a tanyákról a gazdaasszonyok a tejet árulni. A tejeskannákon lévő rézlapon volt a nevük és a címük, ugyanis a tisztai orvosi szolgálat gyakran tartott ellenőrzést, és a vizes tejet árulókat keményen megbüntették.

7. A vasút hétköznapijai

A vasút önálló új társadalmi életvilágot hozott létre: a vasutasok világát. A vasutas státusz biztos fizetést, élethossziglani munkát, egészségbiztosítást, nyugdíjat és számos egyéb

juttatást jelentett, ami nagy szó volt akkoriban. Vasutasnak lenni felemelkedés és rang volt: a vasutas úriember volt. A kereskedőnél hitele, a kocsmában saját pohara volt. A vasutasság ugyanakkor szigorú hierarchia alapján felépített, fegyelmezett, pontos, felelősségteljes szervezet és életforma volt, amit kifelé az egyenruha jelképezett. Az előírászerűen szabályozott vasutas egyenruhának hasonló tekintélye volt, mint a katonatisztinek.

Az állomásfőnök a kezdeti időszakban sötétkék posztóból készített aranyzsinóros sapkát viselt. A sapkarózsa ugyancsak aranyból volt hímézve, szárnyas kereket alkotott, közepén a magyar koronával. A sapkának fekete ellenzője volt. A többi vasutas alkalmazottnak is ki kellett tűzni a mellére egy érem alakú jelet. Az érem ezüst, közepén a magyar címer, alján a szárnyas kerék. A szolgálak öltözete: atilla, nadrág, zubbony, sapka, felső öltöny. Az atilla és a sapka búzavirág színű, hajtókája narancssárga posztóból készült, és zsinórokkal s fehér gombbal volt összefogva. A nadrág világosszürke volt. A sapka hasonló formájú volt, mint a tiszteknek, de a zsinórja és a sapkarózsa ezüstsínű. A téli sapka báránybőr, karimája lehajtható. Volt téli és nyári felöltőjük. A kapusok, poggyászkezelők zubbonya barna és kék csikos volt.

A Magyar Királyi Államvasutaknál az alkalmazás feltételekhez volt kötve, melyet az 1914. évi XVII. tc. tartalmazott. Elengedhetetlen volt az iskolai végzettség, amit iratokkal kellett igazolni. Az alkalmazottakat három kategóriába sorolták: tiszték, altiszték, szolgálak.

A vasútnál a fizetést 1884–1907 között forintban kapták, utána koronában. A vasút alkalmazottai lakáspénzt, szolgálati lakást is kaptak illetményükön felül. 1907-ig járt a fizetett szabadság. A nyugdíj- és balesetpénztári tagság feltételekhez volt kötve, de mindenkit megilletett az ingyenes orvosi ellátás és a szabadjegy.

A város és a vasút viszonyában az állomásfőnök képviselte a vasút érdekeit. A pályaudvaron ő volt a vasút első számú képviselője. A rábizott szakaszon felelt az állomás és a pálya biztonságáért. Munkájában az alkalmazottak egész sora segítette. A raktárnok (1911-től már két főt alkalmaztak) a vasúti küldemények fel- és leadásával, továbbításával kapcsolatos teendőket intézte. A pénztárkezelő a vasúti szállításért felszámított díjakat szedte be (1911-től egy hölgy, Maráz Constantia látta el ezt a beosztást). Az árupénztárnok a fuvarozott küldemények és az áru fuvarozással kapcsolatos szolgáltatások díjainak megállapítását és beszedését intézte. A váltókezelők a 14. és a 15. sz. örbödében teljesítettek szolgálatot. A váltók abban az időben kézzel állíthatóak, ellensúlyosak voltak. Állandó karbantartást igényeltek. Legfontosabb kezelésük volt a tisztítás, olajozás a raktárból vételezett olajjal és kócdarabbal. Állandóan ügyelni kellett, hogy egymáson jól csússzanak a talplemezek. Télen el kellett távolítani róluk a havat és a jeget.

8. Kiemelkedő és „szomorú” események

1908 áprilisában Boldogháza–Szentimre között ismeretlenek megrongálták a vasúti síneket. A személyvonat rendes időben indult Szolnokról, de a menetidőt csak Boldogházáig tudta tartani. Szerencsére a mozdony vezetője észrevette a megrongált síneket, és megállította a vonatot. Az utasok között pánik tört ki, mert valaki elkiáltotta magát: „Vigyázzunk, mert kisiklik a vonat!” Egymást tiporva szálltak le a szerelvényről és gyalog mentek utána. A nyílt pályán még vagy tízszer megállt a mozdony, míg túlértek a megrongált részen, utána felszálltak, a vonat folytatta további útját. A cikk írója erélyes vizsgálatot követelt.

A vasút veszélyes üzem volt, és ez alól nem képzett kivételt a hatvan–szolnoki vasútvonal sem. 1921. november 22-én este 19.30-kor szerencsétlenség történt a berényi állomáson. Haláleset nem volt, de 13-an megsebesültek. Az történt ugyanis, hogy a Hatvan felől 35 km/óra sebességgel érkező személyvonat belefutott az állomástól 150 méterre kitolatott tehervonatba. A személyvonat gépésze és fűtője sértetlen maradt, de a tehervonat vezetője fején és az arcán zúzódásokat szenvedett. Az anyagi kár jelentős volt. A személyvonat mozdonya hasznavehetetlen lett, a személykocsik ablakai kitörtek, a padok összenyomódtak. A tehervonat három kocsija kisiklott. A személyvonat vezetője szerint a szemafor szabad utat jelzett, ezért haladt az állomás felé, viszont Pusztamonostor értesítette a berényi állomást, hogy a szemafor elromlott, tehát a vonatot lámpajelekkel továbbítsák.

Az egyik utas a következőképpen emlékezett vissza a balesetre: „*Vonatunk Hatvanból 6 óra 30 perckor [18.30] pontosan indult és meglehetősen sok utassal. A rendes menetsebességgel haladó vonat rendes időben ért a jászberényi állomás közelében levő vashídhöz, ezen áthaladt, de alig ment 100 méternyire, iszonyú recsegés, ropogás közepette megállt. A lámpák hirtelen elaludtak, az ablakok és ajtóüvegek összetörték s a sötétségben iszonyú pánik tört ki. Azt hitték az utasok, hogy a vashíd szakadt le, sőt híre terjedt annak is, hogy a vonat kigyulladt. Mindenki fejvesztetten menekült. Az ajtókat úgy kellett feltörni, mert nem nyíltak ki. Amikor a vaksötétségben kiugrottam, látni nem láttam semmit, de iszonyú zűrzavar, jajgatások, kiabálás tették hangossá az estét. Az emberek hozzátartozóik nevét kiabálták, orvosért kiáltoztak, akik csakhamar meg is jelentek a katasztrófa színhelyén s bekötötték a sebesülteket. Futottam a sötétben, egy párszor fel is buktam, de szerencsére ép bőrrel kerültem ki a kellemetlen mulatságból.*”

Az 1921-es baleset bebizonyította, hogy tarthatatlan az állomás gyenge kivilágítása. A város december 23-án tartott képviselő-testületi ülésen ezért elhatározták, a kereskedelmi miniszter és az államvasutak igazgatóságának segítségét kérik, hogy Jászberény vasútállomását villanyvilágítással lássák el. De csak jóval később, 1926 júniusában említik, hogy a vasútállomást villamos árammal látják el.

Jászberény országgyűlési képviselője, gróf Apponyi Albert látogatásai során szinte minden alkalommal vonattal jött. Az 1922. május 21-i látogatása előtt a város hetekig lázas előkészülettel várta a grófit, a Kőhídon diadalkaput építettek, a Városháza előtt díszes emelvényt készítettek. A magas rangú vendég elé Hatvanba tíztagú küldöttség utazott Bathó Kálmán közjegyző vezetésével. Az állomáson üdvözölték a grófit, majd Jászberénybe indultak az esti vonat egyik hátsó kocsijában foglalva helyet. A berényi állomáson nagyszámú közönség fogadta őket hangos éljenzés közepette. Ezután Friedvalszky Ferenc polgármester köszöntötte a vasúti kocsiból kiszálló politikust. A fogadást követően a város legszebb lovasfogatai vitték a központba az előkelő vendégeket. A gyűlést követően Apponyi vissza is vonattal utazott.

Az 1924 júniusában tartott Jászsági katolikus nagygyűlés Jászberényben került megrendezésre. A kiemelkedő eseményre a hívők sokasága utazott vonaton, kocsin szerte a Jászságból. Apponyi ez alkalommal Nagykátáig jött vonaton, ahonnan hintón hozták be hívei. Vissza azonban már vonaton utazott Jászberényből.

Szomorú nevezetességek okán is belekerült a berényi állomás a sajtóba. 1931. március 11-én – állítólag – a hatvani állomáson egy férfi rendkívül súlyos bőröndöt tett fel a Szol-

nok felé induló vonatra, majd eltűnt. A megyeszékhely állomásán a gazdátlan és gyanús koffert felnyitották, és abban egy fiatal nő ruhátlan holttestét találták. A nyomozás azonnal megindult, és a tanúvallomások között az is szerepelt, hogy a férfi Jászberényig eljött vonattal, és ott leszállt az állomáson, de később kiderült, hogy mindez nem volt igaz. Az áldozat személyazonosságát hamar kiderítették (Nagy Mária 22 éves budapesti lakos). A rendőrség hamar elfogta a gyilkost, Schreiber Tamás József 31 éves magántisztviselőt, aki féltékenységből fojtotta meg áldozatát. Azután az is kiderült, hogy a koffert a Budapestről jövő gyorsvonaton találták. A tárgyalás során a bíróság a gyilkost 15 év fegyházra ítélte.

Gál Klaudia

A VÁROS INFRASTRUKTÚRÁJÁNAK FEJLŐDÉSE

A SAJTÓ TÜKRÉBEN

Kerékpárosok figyelmébe!

Értesítés! Tisztelettel értesitem a n
é. kerékpározókat, hogy
kerékpár kölcsönző üzletemet Jászberényben: a kölhíd mellett a Gyurkócy-féle házban megnyitottam. Mely szerint a kerékpár kölcsönt igen olcsó árban számítom ugyszintén külső, belső gummik és bármilyen alkatrészek és varrógép felszerelést tartok rektáron. — Kerékpár, varrógép és grammofon és több e féle szakmába vágó javítást elvállalok.

A nagyérdemű közönség pártfogását kérve maradtam tisztelettel:

Biró Zsigmond géplakatos.

Jász Hírlap 1922.

folyamokon belül, elmondhatjuk, hogy viszonylag letisztult képet kapunk a vizsgált területet illetően. Természetesen kellő forráskritikával kell élni ezen írások olvasásánál, ugyanis a lapok többségére jellemző az enyhén bulváros jelleg és az ironikus felhang megütése, valamint egyes időszakokban a különböző politikai nézetek is befolyásolták az egyes írások és lapok szellemiségét. Általánosan elmondható, hogy a helyi sajtó a fejlődés és fejlesztés mellett foglalt állást, és nem csupán a szerkesztőségi írásokban érezhető ez a szellem, hanem a beérkező levelekben is.

Jászberény infrastrukturális fejlődését a sajtóban megjelent írások alapján rekonstruálom. Választásom azért esett erre a forrásbázisra, mert úgy vélem, ez mutatja meg legjobban a mindennapi élet apró aspektusait. Rengeteg az apró hír, de cikksorozatok és viták is szólnak az utak, járdák, hidak, kutak és csatornák állapotáról, használhatóságáról, a lakosság világításra való igényről és a közlekedés fejlődéséről, a kerékpár, a motorkerékpár, az automobil, illetve az autóbusz megjelenéséről. Dolgozatomat kronologikus sorrendben építettem fel, így a Tisztelt Olvasó ugyanolyan sorrendben értesülhet a korabeli eseményekről, mint évtizedekkel ezelőtt a jászberényi lakosok. Fontos megjegyezmem azonban, hogy a témának még ezen a „kicsiny” szelvényen belül is igen szigorú szelekciót kellett elvégeznem, így több, kisebb téma ismertetése nem került bele munkámba, így a jelen dolgozatban egy ki-vonatolt anyag kerül ismertetésre.

Annak ellenére, hogy vannak olyan néhány éves időszakok, amelyben helyi sajtóanyag nem született vagy forráshiány adódott az egyes év-

Vizsgálatunk első szakaszában az utak, járdák és hidak állapotát fogjuk bemutatni, majd ezt követi a kutakkal és csatornákkal kapcsolatos problematika, ezután a világítás ügye, végül pedig az új közlekedési eszközök kerülnek bemutatásra.

Utak, járdák, hidak

Az 1868. évi *Jász-Kunság* évfolyam egy májusi cikkében írnak először arról, hogy a jászberényi városi tanács a belvárosi utak és terek végleges szabályozását akarja megvalósítani, s az információk szerint a tervezési munkálatok már meg is kezdődtek. Azonban a hírforrás nem tájékoztatta arról a cikkíró, hogy e tervezést az utcai csatornázásra és az utak kikövezésére is kiterjesztik-e. Ezzel egy időben keserűen jegyzi meg a környékbeli juhászok egy visszatérő és igen kellemetlen szokását: ugyanis birkanyájaikat egész egyszerűen az egész város hosszán végighajtják, melynek következtében az utcákon való közlekedést ellehetetlenítik nem csupán pillanatnyilag, hanem hosszabb távon is a nyomokban felszálló por miatt. Kiemelik, hogy a Zagyva menti utak gyakran rongálódtak a víz közelsége miatt, így igen balesetveszélyes azokon közlekedni. Mellesleg egy júliusi számban felhívták a hatóságok figyelmét egy „*turkáló disznósorda*” eltávolításának szükségességére, mely a nádor-kert és a nagy malom közötti útszakaszon „garázdálkodik”. Továbbá kívánatosnak tartják a piactér átalakítását, rendbehozatalát, a belváros fontosabb épületei előtti részek javítását, feltöltését, valamint kiemelik és sürgetik a hidak aggasztó állapotának orvoslását is. Egy októberi cikkben értesítik arról a város lakóit, hogy a nagy köhídon apróbb javításokat végeztek, pontosabban a kátyúk betömését és a híd köveinek lefedését. Azonban kifogásolják a módszert. Mivel a munkaanyagot a köszén adta, így csak még tovább súlyosbodik majd a por elleni küzdelem, melyet a város lakói minden szárazság idején kénytelenek elviselni.

A szabályozásról szóló hírek nyomán hamarosan „*Egy Mérmök*” adott hangot véleményének ötrészes cikksorozatba fűzve mondandóját, mely „*A városok belrendezése*” címet viseli. Aprólékosan ismerteti a négy fő terület (az utcai vonalak szabályozása, a felszíni magasság megállapítása, a csatornázás folyamata és a telekszabályozás) szakmailag elfogadott rendszerét, ám hozzáteszi, hogy az alföldi városok általánosan rendezetlen állapotban vannak, a helyi ún. szépitőbizottmányok nagyrészt nincsenek tisztában feladatukkal, és a szakértelem hiánya súlyosan megmutatkozik. Az utcákkal kapcsolatosan a következőket emeli ki: azok ne legyenek se túl keskenyek, se túl szélesek, vonalaik lehetőleg legyenek egyenesek, és tekintettel kell lenni az utcák közötti összeköttetésekre, valamint arra, hogy senki kapubejáratát ne zárják el. Szélesség szempontjából elkülöníti a kocsutat, a járdát és az esővíz elvezetésére szolgáló árkot, és röviden ismerteti, hogy ezeknek milyen viszonyban kell állniuk egymással, hogy funkciójukat maradéktalanul be tudják tölteni. A csatornákkal kapcsolatosan mindenekelőtt megjegyzi, hogy nem szabad összekeverni a vízvezetékkel, mert az utóbbi az ivóvízzel való ellátásról hivatott gondoskodni, míg a csatorna az esővíz és a szennyvíz elvezetésére szolgál. Ezen belül bemutatja a nagyobb városokban használatos fedett csatornák felépítését, majd ismerteti a nyílt árkok és esővíz medreस्कék funkcióit. Befejező cikkében kitér a burkolat kérdésére, és részletezi fontosságát, valamint kifejti, hogy nem szépitészeti bizottmányra, hanem építészeti biztosra vagy belrendező küldöttségre van szükség, amely építészeti szabályok értelmében rendelné el az építkezéseket, s felügyelne az építkezés rendőri, jogi és építészeti oldalára.

Kerékpárok felszerelve,

Kerék-
pár.
gumik,

**Kerékpár alkatrészek,
Kerékpár felszerelés,
Kerékpár kölcsönzés
legolcsóbban beszerezhető:**

Jampel Ferencnél
Kaszinó-utca 6 (Pannónia-szálló mellett.)

Jász Hírlap 1922

A következő év első felében sem volt pozitív a lakosság tapasztalata az utak helyzetéről és a város fejlettségéről. Az utak rossz állapota azonban nem csupán a város határain belül általános jelenség, hanem a Jászság egész területén is állandó problémát jelentett. Ahogy a cikkírók fogalmaztak, a „lélekrázó utak” helyzete katasztrofális: a minőség rossz, ellenőrzések nem történtek, emellett a közlekedés is balesetveszélyessé vált. Azonban nem csupán a minőség és az elhasznátság okozott gondot Jászberényben, hanem a közösség egyes tagjainak hanyagsága is: az utakon (különösen a zegzugos utcákon) a szemét halmokban állt, mellyel sokáig és állandó jelleggel kellett küzdenie a hatóságoknak.

Nyáron a belső-malom melletti híddal kapcsolatosan végre némi haladást lehetett sejteni: felröppent a hír, hogy a haszonbér-lő, bizonyos Skopián úr javíttatni óhajtja a hidat, melyen már régóta lezártak a közlekedés elől. Egy októberi lapszámban pedig már a híd javításának végéről és a forgalom

megindulásáról értesülünk. A hideg beálltával további kisebb fejlesztésre – vagy inkább óvintézkedésre – került sor: a Zagyva melletti gyalogutat korlátokkal látták el, hogy az esetleges baleseteket ily módon megelőzzék.

Úgy tűnik, a következő esztendő sem hozta meg a kívánt építkezések fellendülését. Egyrészt szinte alig olvasható az évfolyam lapszámaiban információ az infrastrukturális helyzetről, ám ha mégis találkozunk egy-egy hírrel, azok inkább negatívumokról tájékoztatják az olvasókat. Egy szeptemberi cikk így fogalmaz: „A főtemplom melletti fahidat csak az imádság tartja ... hetek óta nincs a bal oldalán karfa.”

1871 elejétől azonban ismét fellendült az ezzel kapcsolatos hírfolyam. Januárban jelezték, hogy nem csupán a közlekedés nehézségei, hanem a fennálló állapotok révén a megemelkedett fuvardíjak is nagyban bosszúságot okoztak a lakosoknak. Februárban az árvíz nagy károkat okozott az utakon, melyek teljesen járhatatlanná váltak, emiatt égető problémát jelent a tűzifa beszerzése, melynek ára igen magasra szökött. A tavasz beköszöntével azonban végre megindulnak a javítások. Áprilisban érkezik a hír, hogy a Zagyva-parton, a fent említett szakaszon felhúzták a korlátot, s a munka folytatására májusban került sor. Még szintén ebben a hónapban adtak tájékoztatást arról a hatósági rendeletről, miszerint a főutcai háztulajdonosokat kötelezik arra, hogy házuk előtt kövezett járdát készítsenek.

Az első eredmény nem sokat várat magára: augusztusban már el is készült egy ilyen kőjárda, a főtéren álló ún. Sipos-féle ház előtt. Ám továbbra is komoly aggodalomra ad okot az

utak/hidak rossz állapota. Egy decemberi cikkben olvashatunk arról, hogy a főtemplom melletti híd egy földműves lova alatt beszakadt, aminek következtében az állat lába eltörött. A cikkíró csípősen felveti a kérdést, hogy ugyan ki fogja megtéríteni a kárt?

1872 márciusában két további baleset borzolta a kedélyeket. Mindkét esetben földbeszakadás történt súlyosabb terhű kocsik alatt: az egyik a főtérnél, a másik az ún. Nagy Győri-féle kocsmá előtt. 1873 elejétől kezdve folyamatosan jelennek meg rövidebb hírek az utak és hidak rossz állapotával kapcsolatosan. Egy februári cikkben megfogalmazzák, hogy a „*tengelyen vagy lóháton közlekedés már teljes lehetetlenség*”. Szeptemberben ismertetésre kerülnek a jászberényi kőút tárgyalásának részletei. A tervezetben a nagy kőhídtól a vasúti indóházig helyezik el az út nyomvonalát, azonban a dokumentum létrehozásakor sem a városi költségvetést, sem a forgalmi méreteket, sem a tudományos kérdéseket nem vették figyelembe. A tervet, melyet Würth Pál vasút igazgatósági mérnök készített el, a közgyűlés egyhangúan elvetette, és helyszíni szemle után a tervezett útvonalat megváltoztatta. Megegyezést nem sikerült tető alá hozni, ám az indítványt mind a vasút igazgatósága, mind a közlekedési miniszter felé tervezték előterjeszteni.

1874-ben bizonyos Nagy Antal kétrészes cikksorozata jelent meg „*Közutainkról*” címmel, melyben részletezi a Jászberényt más, szomszédos falvakkal összekötő utak kritikus állapotát. Jellemzése szerint a „*elket rázó göröngyökkel küzdve kell megtenni csigaként*” a települések közti távolságokat. Helyesen látja, hogy a fejlődésben való lemaradás egyik fő okát az utak ilyen elhanyagolt állapotára lehet visszavezetni. Augusztusban az újság szerzői felhívták a figyelmet arra, hogy a fahidak többségénél a deszkák korhadtak, a lyukak egyre szaporodnak, az átkelés pedig lassan életveszélyessé válik. Az utcák helyzetével kapcsolatosan sincs sok előrelépés. Szeptemberben született egy tájékoztató, mely szerint a hatóságok elviekben megkezdték az utcai gödrök és mélyedések betömését, azonban ebből a lakosság szinte semmit nem érzékelt. Novemberben az utcák struktúrájának hiányosságai tűnnek fel, ugyanis az esőzések miatt felgyülemlett víz nem folyik le azokról az árkokba, hanem „*mint-hogy az utca nem domború, középen gyűl össze a víz és a sár*”.

Az 1875. év újdonságot is hozott. Januárban az egyik meg nem nevezett utcában a lakosság – megelégedve a hatóságok tétlenségét és a sártengert – összefogott, és közösen építettek egy új utat. A hatóságok a kórház melletti roskatag hidat megjavíttatták – azonban csak egy baleset után, ugyanis a hídról egy kocsis egyszerűen lezuhant.

Az 1890 és 1906 között megjelenő *Jászberény és Vidéke* hetilap bőségesen informálta olvasóit a város útjainak, járdáinak és hídjainak helyzetéről.

1890 februárjában került tervbe az alvégi híd átalakítása, amelyre Ungvári Antal helyi építész vállalkozott. Márciusban már bővebb tervet született a városi tanács ülésén Jászberény utcáinak javításával kapcsolatosan. Ezek a következők voltak: 1. a sugárút menti közjárda mindkét felének behomokolása; 2. a sugárút folytatása; 3. a hatvani úti hibák kijavítása (a Kolozs-hídtól a nagy kőhídig); 4. a szolnoki temetőig vezető út javítása; 5. a református templom előtti ún. szép utcában „*a közlekedési út két árok közé helyezendő*”; 6. az úri utcában megrongált helyek kijavítása; 7. a reformátustemető felé vezető út hibáinak kijavítása. Április folyamán további panaszokra adtak okot a városban megjelenő farakások, melyek akadályozták és veszélyeztették a közlekedést. A lap szerzői megjegyezték, hogy Jászberénynek inkább pozitív példát kellene állítania a környék települései előtt, habár az aktuális

állapot „*falun is visszatetszést szül a rendhez szokott idegen előtt*”. Kiemelik azonban Kazy János útbiztos munkásságát, aki lelkiismeretesen tartja karban a felügyelete alatt álló utakat. Júniusban a lap szerint a városházával és a főtemplommal szemben „*csinos terméskő-járda építetett a múlt héten*”. Július folyamán felhívják a figyelmet a Bartók főúr házatól észak felé fekvő fahíd megvizsgálására, ugyanis annak kőalapja teljesen beomlott, ezen kívül a Mihajlovits úr melletti gyalogátjáró is „*úgy áll, mint a nyakon ütött ember*”, holott ez is a legforgalmasabb gyalogátjárók egyike. Augusztusban rekkenő hőség köszöntött a környékre, mely nem kímélte a város lakóit sem: súlyos porréteg lepte el az utcákat, amely különösen „*a legelőkről alkonyatkor hazatérő tehén csordáknak és juh nyájaknak*” köszönhetően kelőn felkavarodott. A hír szerzője az állatok városon keresztüli áthajtásának tiltását sürgeti. Ugyancsak ebben a hónapban értesülnek arról, hogy a város vezetése 400 m³ követ rendelt az utcai átjárók építésére, illetve felújítására, azonban szeptemberben jelzik, hogy a fejlesztés felé mutató lendület alábbhagyott. Egy októberi cikkből értesülünk, hogy a városban összesen 9-10 utcai átjáró üzemel, mely örvendetes a forgalom intenzitását nézve. A kőjárdákkal kapcsolatosan már nem ilyen derűs a helyzet, ugyanis azok szélei folyamatos rongálásnak vannak kitéve. November folyamán az évszaknak megfelelően csapadékos időjárás rámutatott a padlójárda gyengeségeire is: a csúszós felület, valamint az elkorhadt vagy egyenesen hiányos részek veszélyeztették a közlekedők testi épségét.

1891 januárjában a jeges utak okoztak problémát a közlekedésben, melynek megoldására intézkedés bevezetését tartották kívánatosnak. Az utak helyzetéről következő alkalommal a júniusi számokban olvashatunk ismét. A kőből épült gyalogjárdára egyértelmű igény mutatkozott a lakosság körében, éppen emiatt a szerkesztők örömmel fogadták a hírt, miszerint a városi mérnök már be is mutatott egy tervezetet a városi tanácsnak, mely szerint az építendő járda négyzetméterenként 3 forintba kerülne. Júliusban ismét kifejtik a cikk szerzői, hogy mennyire üdvözlendő lenne a járdák mielőbbi kövezése a város központi részein, azonban felhívják a figyelmet a további karbantartási munkálatokra a gyalogátjárókat illetően (ebben az esetben a sörház melletti átjáró állapotát emelik ki).

1892 márciusában szintén a hiányosságokkal találkozunk. A Szentkút közeli állapotokról kapjuk az információkat, miszerint a közlekedésben súlyos problémákat okoz a helytelenül kialakított árok (ráadásul sokan ebbe az árokba dobták a kutya- és macskakölyköket, hogy elpusztuljanak!), valamint a világítás hiánya is hátrányokat és veszélyeket rejt magában a környékbeli lakosokra tekintve. Júliusban Braun József budapesti vállalkozóval kötött szerződést a városi tanács, melynek értelmében 1892. november 15-ig összesen 3595 m² járdát kell építenie. Az építési sorrend a Sugár úttal kezdődik, és haladva a kaszinó utcáján keresztül a megyeháztól az Eigen-féle házig, a Csincsa-hídtól a nagytemplomig, a gimnáziumtól a Telek-féle házig, a Kovács utcában pedig a Vacsik doktor házáig tartana. Ugyancsak ebben a hónapban értesültek a Bedekovits-féle híd (mely összeköti Jászberényt és Mihálytelkét) rossz állapotáról, amit közlekedésre alkalmatlannak ítélték. Ennek ellenére más átjárást nem biztosítottak a hatóságok, így az utazók kénytelenek voltak Jákóhalma felé kerülni. A híd mellé öröket is állítottak, és elrendelték ugyan a híd megjavítását, de kiderült, hogy a költségvetésben nem áll rendelkezésre elegendő pénz, így egy ideiglenes átjáró felépítéséről határoztak. Szeptemberben a Mizsei-féle gyaloghíd leszakadt. Már régóta voltak panaszok rá, a kérelmekkel korábban mégsem foglalkoztak a városházán. A baleset egy vasárnapi napon történt, éppen akkor, amikor a tömeg

az istentiszteletről igyekezett hazafelé. A híd középső szerkezete felmondta a szolgálatot, melynek következtében 40 fő a vízbe esett – szerencsére csupán két személy sérült könnyebben. A hatóságok ezt követően cselekedtek, és a szintén veszélyes Kolozs-hidat is lezárták.

1893 februárjában ismét a járdák minősége kerül a figyelem középpontjába: a hó elolvadása után ugyanis a kövek mozogtak, közöttük nagyok voltak a rések, valamint az illetékesek arra sem ügyeltek, hogy a mellékutcaiból rendszeren lefolyhasson a víz. Márciusban hír jelent meg arról, hogy a Bedekovits-féle híd még mindig nem került megjavításra, az ideiglenes átjárón pedig a magas vízállás miatt lehetetlen volt közlekedni. Azonban a hatóság döntött: a hídon megnyitják a forgalmat, de szigorúan tiltják a gyorsajtást, a javításra csak a víz leapadása után kerülhet sor. Augusztus

folyamán jelenik meg a cikk, hogy Braun József vállalkozóval a kőutak építéséről is szerződést kötöttek. Ez alapján a város 2022 folyóméter hosszú útszakasz (a nagy hídtól a Kolozs-hídig és az új kőhídtól a szolnoki temetőig) építését bízta a szakemberre. Szeptemberben azonban a szerződés aláírása még mindig nem történt meg, mivel a járdákkal kapcsolatosan problémák merültek fel. Ezek október folyamán kerültek tisztázásra, amelynek eredményeképpen létrejött az újabb megállapodás a város és Braun között, mely szerint az építést a következő tavasszal fogják megkezdeni.

1894 és 1895 folyamán érdekes módon nem születtek cikkek az utakkal, hidakkal kapcsolatosan, újabb információkat az 1896. évi számokból meríthetünk ismét. Március hónapban már az új, de roskadozó járda miatt panaszkodnak, és felhívják a figyelmet arra, hogy a vállalkozót még kötelezi a szerződés a hiányok pótlására. Július folyamán egy igen mozgalmas (és komikus) esetre is fény derült. Mivel a lebontásra ítélt hidakat eltávolították, a közlekedők megpróbáltak gyalogszerrel átkelni a Zagyván. „A gyönyörűen ragyogó holdvilág elősegítette vállalkozásukat. A csoport élén halad egy bátorságáról ismeretes városi képviselő, körülötte és utána lassú és óvatos léptekkel a társaság többi tagja; alig értek a folyó közepéhez, midőn az elindulási oldalról: *czápa! czápa!* Kiáltások hangzottak fel [...]; ezeket követve meg óriási loccsanás zaja és kétségbeesett sikoltozás ejtette rémületbe a csoportosan átkelőket. A bátrabak egy [...] nő segélyére siettek, a gyengébb idegzetűek meg elvette maguktól felszerelvényeiket, vad futásnak eredtek.” Szerencsére senki nem sérült meg, az átkelőeknek az ijedségen kívül nem esett baja.

Mechanikai gépjavitó műhely

Varrógép, Irógép, Kerékpár, Gramofon és mindennemű műszerek szakszerű javítása. Mindennemű varrógép kerékpár alkatrészek és varrógéptűk a legolcsóban beszerezhetők minden javításért felelősséget vállalok, minden vevőmnek, ki kerékpár alkatrészeket nálam szerzi be gépjét ingyen javítom meg.

6

Kerékpárok kölcsön kaphatók!

Jellinek Károly

műszerész
Jászberény Vásár-ut 26.

Figyelem! Figyelem!

A budapesti ROYAL-sofőriskola

itt Jászberényben e hó 20-tól kezdődőleg
soffőrtanfolyamot

kezd, ezuton is fölkeri az iskola vezetősége az érdeklődőket, hogy aki a tanfolyamon résztvenni óhajt jelentkezék

Strasser József kerékpárüzletében

Vásár-ucca 10. ahol a beiratkozások történnek, ugyanott bővebo felvilágosítással is szolgálunk.

A ROEAL-soffőriskoja vezetősége.

Az év végén érkezik a hír, hogy a nagy Kőhidat hamarosan átadják a kocsival történő közlekedésnek. Ezenkívül kiemelik, hogy a gyalogosok számára mindkét oldalon díszes mellékjárdák lesznek, padlóval ellátva. 1897 júliusában azonban már a nagy Kőhid megromlásáról olvashattak a lap hasábjain: a nagy forgalom miatt a 3. hídláb kövei oldalról omladozni kezdtek, a középső bolthajtás kövei közül pedig

kiesett a habarcs, ám ezenkívül is akad felújítani való a hídon, ami októberben már egyáltalán nem felel meg rendeltetésének, a felújítására vonatkozó tervekben pedig nem valósítottak meg semmit.

1898 februárjában még mindig nem sikerült előrehaladást elérni az ügyben, azonban áprilisban a Schlick gyár egyik mérnöke időzött a városban, aki a polgármesterrel és a városi mérnökkel együtt megtekintette a hidat. A mérnök állítása szerint az átalakítási költségek várhatóan nem rúgnak majd nagy összegre, és az új híd mind forgalmi, mind szépészeti tekintetben a célnak teljesen megfelelő lesz. Májusban az ún. akasztófahíd kerül a figyelem középpontjába: „a bizottság [...] a híd szélesítését és nagyobbítását egyhangúlag véleményezte. A lakosság örömmel veszi tudomásul a bizottság véleményezését mert határozottan a város és különösen az ártérben lakó szegényebb polgárok érdeke van amellet hogy az árvíz lefolyása a város külterületén menjen végbe hol számottevő kárt nem okoz”.

1899 márciusában az épülő, immár egy kilométer hosszú Kátai útról adott információkat a lap. Az értesülések szerint a munkálatok részben közmunkások, részben pedig a hajtái és a tötevényi lakosok hozzájárulásával történtek, melynek következtében az út előállítására nem terhelte meg a várost. Augusztusban felmerült az utcák elnevezésének problémája, melynek megoldása még várat magára. Elhatározták egy bizottság megalakítását, melynek feladata lesz az elnevezések megállapítása, valamint a jelzőtáblák alkalmazásának kidolgozása is.

Sajnálatos módon novemberben még mindig arról értesülhettek az olvasók, hogy a nagy Kőhid javítása, átalakítása a költségek miatt nem valósulhatott meg, így az „sem közbiztonsági, sem forgalmi tekintetben nem felel meg a követelményeknek”.

1900-ban az utak tűrhető, de mégsem kielégítő állapotáról írnak a cikkszerzők. 1901 júliusában érkezik a hír, hogy a Szelei út kövezése a végső stádiumba jutott, az út minősége kitűnő – azonban már most megmutatkozik a szembeszökő és kényelmetlen negatívum, miszerint az út rendkívül keskeny: „két teherrel megrakott kocsi képtelen egymás elöl kitérni ...”. Augusztusban kiderül, hogy a munkálatokat még mindig nem fejezték be, a pallérok pedig nem megfelelőek. Az élmények igen vegyesek: „Nap nap után lehet látni árokba fordult kocsikat és ha valaki elég vakmerő a félig készen levő kövezetre kocsijával ráhajtani, a munkavezető uraság ráuszítja idegen származású alkalmazottait. A múlt héten egy kocsist ásókkal, kapákkal vertek

félholtra, a hét folyamán pedig egy szegény parasztembernek úgy koppintották föbe lovát, hogy az menten kiadta páráját. Egy arra haladó földbirtokossal is kikezdték, ki revolvert rántva oly hatalmas három pofont vert a munkavezető úr pofájára, hogy abban a percben azt sem tudta, merről kel fel a Nap.” Szeptemberben végre a kövezési munkálatok utolsó mozzanatairól érkezett hír.

1902 januárjában 40-50 háztulajdonost megidéztek a rendőrségre, mivel házuk előtt nem tartották tisztán a gyalogjárókat. Ez a probléma már régóta fennállt a városban, és a jövőben is gyakran panaszkodnak erről a lapok. Júniusban ismételtén utépítésekről olvashatunk, mely szerint az V., illetve az I. kerületben várhatóan megkezdik az új szakaszok földmunkálatait, és előreláthatóan a következő hónaptól lehet számítani a kövezési munkálatok elkezdésére. Ezzel egyidejűleg felröppen a hír, hogy a város kormányzata további 200-250 m² kövezett járdával szándékozik szaporítani a hálózatot a városban, s hogy a bizottság már ki is jelölte azokat az utakat az I–V. kerületekben, ahol a munkát meg óhajtják kezdeni.

Az 1903. évben csupán néhány cikk foglalkozott az utak állapotával. Novemberben tettek panaszt a VI. kerületi árvaház melletti lakosok, mivel az országútra vezető utca egyik oldalán bűzös mocsaras vízállások vannak, melyek a tilalom ellenére kiöntött szennyes vizet gyűlték össze. Ez nem csupán a közlekedést akadályozta, hanem rendkívüli figyelmet igényelt a járványok megelőzése céljából is. Ugyancsak novemberben fordult elő szinte naponta, hogy az ökröket és a szarvasmarha gulyákat a főtéren és a főutcán hajtották keresztül, mely nyilvánvalóan zavarta a város lakóit. Decemberben „*eltűnt kövesutakról*” számolnak be, a rejtély megoldása a sár, mely belepte az utakat, mivel a takarítást elmulasztották az illetékes hatóságok.

1904 márciusában érkezik hír az I. kerületbeli újonnan épülő járdákról. Szeptember során ismét előkerül az utcák elnevezésének kérdésköre; az értesülések szerint az erre kijelölt bizottság véglegesítette az utcaneveket. 1905 júliusában igazán jó hír örvendeztette meg a

Villanyfelszerelési üzlet !

Tisztelettel értesítem a n. é. közönséget, hogy Szilvász-féle házban (Spekonya üzlet mellett) a főtéren

villanyfelszerelési üzletet

nyitottam, ahol bármilyen villanyvilágítási és szerelési anyagokat, csillárokat, éjjeli lámpákat, különböző selyemernyőket, bármilyen égőket, vallamos csengő felszereléseket, alkatrészeket raktáron tartok

és legolcsóbb áron árúsítok javításokat és bevezetéseket legjutányosabb áron gyorsan eszközlök.

Használt égőket veszek!

Szives pártfogást kér:

PESTI ANTAL
villanszerelő.

jászberényieket, ugyanis a Nagytemplomhoz ágazó Zagya árterén, a Csincsa-patak torkolatánál levő rozoga fahíd helyett a város új köhidat készített.

1906 júniusában ismét hidépítésről érkezett hír: a malomhíd munkálatai javában folynak, a támfal beton alapja lett eddig kiépítve. További jó hír érkezett júliusban, miszerint a képviselő-testület határozata alapján hamarosan belefognak a központi elemi iskola melletti és ezzel párhuzamos két útszakasz kövezési munkálataiba, kockakövel lesznek burkolva. Ugyancsak júliusban ismertetik, hogy a nagy

Bérautó fuvarozás!

Tisztelettel értesítem a t. utazó közönséget, hogy a mai naptól kezdve kényelmes és teljesen új, üzembiztos

5 üléses személy autómossal bérfuvarozást vállalok a legjutányosabb áron, ugy helyben, mint vidékre.

Megrendelés eszközölhető személyesen valamint telefonon a

„LEHEL“ kávéházban.

Nagybecsű utazó közönség pártfogását kérve maradok kiváló tisztelettel:

BÁFFIA SÁNDOR bérautó fuvarozó.

Telefon 32. szám.   6—3   Éjjeli és nappali üzem.

malom hídja immár az alapozási és első faburkolati munkálataiban elkészült, ám a híd maga igen merov és ferde. Októberben készült el a fentebb említett két utca, novemberben érkezett a hír, hogy további kövezési munkálatok várhatók: hozzávetőlegesen 5000 darab cement járdalap várja, hogy a város főbb utcáin helyezték el őket. Decemberben a járdaépítési munkálatok előrehaladásáról olvashattak a városiak – a cikk írója kiemelte a kockakövezésű burkolat messzemenő előnyeit a

megelőző állapotokhoz képest. Még ugyanebben a hónapban történt meg a nagytemplom és a központi iskola környékén elkészült járdák átvétele is a kivitelező budapesti cégtől.

Az 1906. év májusában – immár a *Jászkürt* hasábjain – az utcák és terek elnevezésének kérdését és problémáját boncolták. Kiemelték, hogy vannak olyan utcák, amelyeket több néven is emlegettek. A megoldást Dósa Kálmántól, a városi mérnöktől várták, aki elnevezte a város összes utcáit, útjait és tereit. Csak remélni lehet, hogy a tervezetet mielőbb elfogadja majd a közgyűlés, írta a cikk szerzője. Ugyancsak májusban került sor a nagykátai út felülvizsgálatára, ám az hamar véget ért, mivel „*nagykátai utnál jobb kövezett utunk még nem épült*”. Júniusban születik meg végül az első hivatalos utcaelnevezés: a Markovits-utca. Júliusban a vízimalom melletti régi híd helyén épült új híd megnyitásáról adnak hírt, azonban ezzel kapcsolatosan egy laikus hozzászóló kifejtette abbeli aggodalmát, miszerint a keresztgerendázat egyszerű, régi fából készült tákolmány, melyet a jégzajlás idején sérülés érhet. Augusztusban az állandó problémát jelentő por „*a főtérre, mint óriási sötétszürke felhő nehezedik le esténként...*”. Bizonyos „C.J.” a hónap folyamán azért emeli fel hangját, mert igazságtalannak éli meg a rendszert, miszerint a lakókat kötelezik a járdák tisztán tartására, holott azt inkább a közlekedők piszkolják össze. Felveti a kérdést, hogy miért nem fizethetne inkább mindenki, melynek fejében mindenhol karbantartanak a járdákat? Természetesen a befolyt összeget szigorúan a jó kihasználás céljára szabadna felhasználni.

Ennél súlyosabb volt a probléma, hogy az utcák rendezésének kísérlete sokadjára is megtört, különösen a II. és a VIII. kerületben maradtak teljesen járhatatlanok az utak. Szeptemberben egy új híd létesítéséről adtak hírt, mely „*az iskola mögött vezető út torkolatánál*” helyezkedett el. Szerencsésen hozzáfogtak az utcák kövezéséhez: már elkészült az Iskola utca, jelenleg a Nagytemplom utcán dolgoznak, de tervbe van véve az Úri utca, a Fürdő utca, a Palotási utca, az Arany János utca. Megjegyzik, hogy az iskola utcai kövezés túl keskenyre sikerült, melynek következtében két kocsi nem fér el rajta egymás mellett. A hónap végén egy kevésbé jó hírrel is találkozhattak az olvasók: „*a kórházhoz vezető újtöltésű úton a huzamos esőzések következtében leszakadt a föld és így veszélyezteti a közlekedést*” – ennek ellenére nem zárták le azt. Októberben érkezett a hír, hogy elkezdték kövezni a Szelei utat is, melytől a köz-

lekedés javulásának előmozdítását várják. További öröme adott okot, hogy már a gyalogátke-
lőket is kövezni kezdték, eddig körülbelül 3000 darab cementlap készült el. Novemberben sorra
került a Posta utca is, azonban ezt már csak kötörmelékkal töltötték fel, mely miatt a szállított
törékeny cikkek összetörték. Nagy problémát okoztak az elkorhadt deszkajárók: „*Szemtanui
voltunk, midőn a szentkúti iskolánál egy gyermek lába az ily részbe beleszorult, s csak nagyne-
hezen lehetett kiszabadítani.*” A cikk írója javasolja, hogy az átjárókat célszerűbb lenne kőből
felépíteni, nem pedig új fából készült átjárót csináltatni 4-5 évente. Decemberben adnak hírt
arról, hogy a Rákóczi-, Thököly-, és Bercsényi utak nevei már a helyükre kerültek.

1907 januárjában tovább fűzik az utcaelnevezésekkel kapcsolatos gondolatot, miszerint
„*illő volna a szegény névtelen utcákat is névvel ellátni*”. A járdákkal kapcsolatosan megjegyzik,
hogy most ugyan eltakarja a hibákat a nagy hó, azonban biztosra veszik, hogy a sár tavasszal
sok problémát fog okozni. A Bercsényi utcában más probléma jelentkezett: a betonjáró helyte-
lenül lett lerakva, melynek következtében a járda szintje magasabb lett, mint a ház talajjáé, így a
kettő között víztócsa keletkezik, akadályozván a kapukon való közlekedést. A járdák keskeny-
ségére hívta fel a figyelmet egy másik hír, mely szerint a vásár- és ünnepnapokon igen nagy a
tolongás: „*az ott kaszinózó legények, gyakran urinókkal szemben is oly illetlenül viselkednek,
hogy kénytelenek vagyunk erre a körülményre ezúton is felhívni a főkapitányság figyelmét.*”

Márciusban az utcák elnevezéséről és számozásáról folyt a szó a hasábocon: jelezték, hogy
elnevezték az Úri utcát, és a Szép utcát, valamint a Sugár utat.

STROMPF PÁL MÉRNÖK
JÁSZBERÉNY—NAGYKÁTA—TÁPIÓBICSKÉ AUTÓBUSZJÁRATÁNAK
MENETRENDJE.
Érvényes visszavonásig.

Jászberény—Nagykátá között.			
Jászberényből indul 4:20	Kátára érkezik 5:10	Csatlakozik Kátán 5:25	Pestre érkezik 7:20
Jászberényből indul 8:30	Kátára érkezik 9:15	Csatlakozik Kátán 9:20	Pestre érkezik 11:10
Jászberényből indul 12:20	Kátár ér. d. u. 1:10	Csatlakozik Kátán 1:25	Pestre ér. d. u. 3:10
Nagykátá—Jászberény között.			
Kátáról indul 7:05	Jászberénybe érkezik 7:50	Csatlakozik Pestről 8:50	Kátára érkezik 6:50
Kátáról indul 11:05	Jászberénybe érkezik 11:50	Csatlakozik Pestről 9:15	Kátára érkezik 10:55
Kátáról ind. e. 6:45	Jászberénybe érkezik 7:35	Csatl. Pestről 4:20 5:20	Kátára ér. 6:36 6:18
Nagykátá—Bicske között			
Kátáról indul 5:15	Bicskére érkezik 5:30		
Kátáról indul 9:35	Bicskére érkezik 9:50	Csatlakozik Pestről 7:40	Kátára érkezik 9:29
Kátáról ind. d. u. 1:30	Bicskére érkezik 1:45	Csatlakozik Pestről d.e. 11:30	Kátára érkezik d.u. 1:23
Kátáról indul 4:45	Bicskére érkezik 5:—	Csatlakozik Pestről d.u. 2:35	Kátára érkezik 4:42
Bicske—Nagykátá között.			
Bicskéről indul reg. 6:15	Kátára érkezik 6:30	Csatlakozik Kátá 6:42	Pestre érkezik 8:30
Bicskéről indul d.e. 10:—	Kátára érkezik 10:15	Csatlakozik Kátá 10:53	Pestre érkezik 11:50
Bicskéről indul d. u. 1:50	Kátára érkezik 2:05		
Bicskéről indul d. u. 5:50	Kátára érkezik 6:05	Csatlakozik Kátá 6:18	Pestre érkezik 8:20

Ennek ellenére az Apponyi térre – mely már egy évtizede viseli nevét – még mindig nem helyezték ki a táblát („*hallatlan a nemtörődömség*”). Rámutattak, hogy „*az afrikai őserdőkben könnyebb az eligazodás, mind Jászberény nyolc kerületében*”.

1909 májusában ismét az átjárók rossz állapotára hívták fel a figyelmet: a napokban négy ittas állapotban levő legény át akart menni az egyik hídon, közben nekidőltek a korlátjának, ami letört, így mindannyian a vízbe estek. Kisebb sérülésekkel megúszták a balesetet, de nagyobb is lehetett volna a baj. Sajnálatos módon az utcák és terek elnevezésének ügye sem haladt előre vagy inkább helyes irányba: „*a történelmi jelentőségű nevek alkalmazása helyett annyi a házi-állatokra emlékeztető elkeresztelés, miszerint leglábbis azt kell hinnünk, hogy nem Jászberényben a kultúra iránt fogékony városban, hanem Montenegróban a kecskék hazájában lakunk.*” Következő alkalommal októberben olvashatunk ennek problematikájáról, amikor közlik, hogy az utcatáblák és házszámok hamarosan kikerülnek rendeltetési helyeikre, melyek alkalmazásával „*...egy lépéssel fejlesztettük városi jellegünket*”. Decemberben fejtik ki véleményüket a kikerült táblákkal kapcsolatosan: „*Úgy halljuk a Tigris utcában nagy számmal lakó anyósok tiltakozó beadványt szándékoznak illetékes helyen az elnevezésnek előterjeszteni, mert ezt a célzatos elnevezést egy pillanatig sem hajlandók megtűrni. A tiltakozó beadványhoz egyébként a következők csatlakoznak: a Csók-utca erkölcsös szép hajadonjai, a Messzilátó-utca rövidlátói, a Nádverő-utca jégaszalói, a Bika-utca svájci tehenei, a Tyúk-utca kakasai, a Róka-utca orosz-lányai, a Csatorna-utca patkányai, a Szarka-utca esztetikusai, a Harcos-utca békés polgárai és a Trombita-utca elnevezése ellen tiltakozik a Jász Kürt*”. Még ugyanebben a hónapban rámutatnak arra, hogy a főtér kikövezése nem halad előre: „*A főtéri sártenger és a csinos utcatáblák között olyan az összhang mint midőn gatyás magyar fejét cilinderral fődí be.*”

1910-ből csak egy hír említendő, mely szerint augusztusban Balogh Sándor nyugalmazott főszolgabírónak áldozatkészsége folytán sikerült olyan megállapodást tető alá hozni, mely a Lehel utca rendezését lehetővé teszi, és ami rövid időn belül a köz érdekében létre is fog jönni.

1911 januárjában tárgyalást tartottak a főtér kikövezéséről, melynek elkészítésére összesen 8 vállalkozó nyújtotta be pályázatát. Márciusban szemet szúr a lapnak az, hogy a városi főügyész, aki eddig az aszfaltozásnak volt híve, hirtelen a cementlapok mellett foglalt állást. A háttérben minden bizonnyal politikai feszültségek lehetnek. Áprilisban egy határozat ezt meg is erősíti, mely csalódottságot okozott a tiltakozók körében, mivel az általános vélekedés szerint ezzel a város megmarad falusi jellegében. Ám azt pozitívként élik meg, hogy a járdaépítés ismét megkezdődött a város bizonyos részein.

1912 szeptemberében már a *Jászberény* számából értesültek az olvasók arról, hogy a kövezési munkálatok a befejezéshez közelítettek, azonban már most megmutatkoztak a hiányosságok. Ugyanis előfordul, hogy a lerakott kövek, különösen nagyobb terhelés esetén, kiperdülnek a helyükről vagy lesüppednek.

1913 májusában a főtér rendezési munkálatai a végéhez közeledtek, ám az öntözésével kapcsolatosan – mely már évtizedek óta súlyos problémát jelentett – nincs megelégedve a lakosság. Ezt szóvá is teszik a lapban: „*Mi is, mások is már sokan felszólaltunk de bizony csak falra hányt borsó az egész felszólalás. Azaz pardon! Öntözik mégis a főtérre, óránként egy evőkanállal.*” Augusztusban az I. kerületi igen forgalmas Tigris utcáról adnak hírt, miszerint esős időben az teljesen járhatatlan. Járda egyáltalán nincs, s az újság szerint ez annak tulajdonítható, hogy az utcában nem lakik előkelő városi hivatalnok. Szeptemberben egy VII. kerületi, Attila utcabeli

lakos felháborodott levelét olvashatjuk, melyben kifejti, hogy a környéken már minden utca – még a zugutcák is – rendelkezik járdával, míg náluk egyik oldalon sincs kiépítve.

1914 márciusában a lap szerzői értetlenül állnak az előtt, hogy a Főtéren, a Gyöngyösi úton, a Kossuth utcán és a Rákóczi úton minden válogatás nélkül vágják ki a fákat, hiszen a por így is fojtogató. A Bérkocsis utcában már régóta fennálló probléma az állandó sár, ám a kérelmek a rendezésre vonatkozóan eddig süket fülekre találtak. Júliusban a Kossuth utcai sárról számolnak be, mely egész egyszerűen ellepi a már kiépített járdákat.

1915 augusztusban a mocsaras részek, illetve a szennyvizeket elvezető nyitott csatornák apropóján fejtették ki álláspontjukat a munkatársak: *„Lehet, hogy azoknak akik a város ügyeit intézik kellemetes ez a békazene és nem tudnak nélküle élni [...] az is lehetséges, hogy a csatornákból kiáradó parfümillat csiklandozza egyik-másik hivatalos úr orrlyukát, de ne tessék figyelmen kívül hagyni, hogy vannak akik inkább barátai a természet özondús levegőjének, mint a kanális furcsa illatú gőzének.”* Szeptemberben a főtér locsolásával kapcsolatosan írják: *„Jászberényi hatósági szabadalom, máshol tilos alkalmazni! A főtér különlegessége: söprűvel öntözik a főteret. Persze nem vizet használnak hozzá, hanem az utca porát, ami nagyon okos dolog, nem lehet benne olyan hamar megfulladni, mint a vízben. Csak fuldoklik a járókelő – ez aztán sokáig tart – de meg nem fullad, csak bizonyos idő múlva mikor már a tudóvész a söprűöntözés segítségével annyira kifejlődött. Gazdaságos is a söprűöntözés mert nem kopik az öntözőkocsi [...] mivel eképpen az öntözőkocsi feleslegessé vált, azt indítványozzuk, hogy adja el a város és az árából emeljen szobrot a söprűöntözés lángeszű feltalálójának.”*

1922 áprilisában a *Jász Hírlap* cikkeiben a homoktéglá járdák rossz állapotára panaszkodnak – maguk is belátják, hogy *„Régi nóta, de sajnos időszerűtlenné nem akar válni soha”*. 1923 áprilisában a vásártér rendezéséről értesítették az olvasókat, mely a Horthy-akció sikeres irányításának köszönhető. Hatalmas árkokkal vonták körül a teret, és megkezdődött a befásítás is. Továbbá ez az akció tette lehetővé a Necsői út rendbe hozását, valamint a Zúgó melletti Herkules töltés elkészítését is. Júliusban panasz érkezik; írja gyakorta közlekedik a Csincsa-parti gyalogjárón. *„Bizony, ha nagyon elgondolkodom vagy a világítás hiánya miatt a vaksötétben lehetetlen látni nem egyszer nekimegyek annak a villanykarónak amit pont a járda közepére állítottak. Véges eszemmel nem tudom felfogni micsoda magas érdek fűződik ehhez a ravasz eljáráshoz s miért nem állhat az a karó fél méterrel kijebb.”*

Szeptemberben világitanak rá arra, hogy mióta a háború kitört, a közutak semmilyen javításban nem részesültek, s ma már kezdenek hasznavehetetlenné válni. Rendbe hozásuk óriási költségbe kerül, az új anyagok beszerzését meg sem meri kísérelni a város. Ezért vetődött fel az ötlet, hogy a Szolnoki úton levő egy kilométer hosszú kockakövezetet szedik fel, hogy a vasúthoz vezető Rákóczi utat kikövezzék. Azonban hamarosan beadvány érkezett az ügy újratárgyalására, amely miatt meghíúsult a kő felszedése. November folyamán utánajártak a dolgoknak: mivel a Szolnoki útról nem engedték felszedni a köveket, az újonnan hozott kő több százmillióba került volna. A probléma egyelőre megoldatlan maradt.

1924 áprilisában a civil lakosság kezdeményezte a Szentkúti tér rendbehozatalát. A lap szerzői felszólították a város vezetőségét, hogy támogassa akciójukat. A Rákóczi út ügye májusban került elő ismét, mivel már valóban tarthatatlanná vált rossz helyzete. Ekkorra korábbi ellenzői is belátták, hogy egyedül az lehet a megoldás, ha a Szolnoki úton levő kockakövezetet felszedik. Júniusban a Rákóczi út problémájának kérdése mellett (melynek rendbehozatalához már a

Szelei útról is terveznek köveket felszedni) hírbe hozzák a vízimalom hídját, melyet az évek óta tartó apróbb, de nem túl hatékony javítások után erős kő és cementanyagból fognak felépíteni, ami nem lesz olcsó, azonban – reményeik szerint – jóval tartósabb lesz.

1925 januárjában azzal fogadták a Rákóczi út iránt érdeklődőket, hogy a megoldás bizonyosan csak a következő évben fog érkezni, ugyanis a város lemondott a Szolnoki út kövezetének felszedési tervéről. Ehelyett lassú tempóban a kövezetvám jövedelméből óhajtja a nagy forgalmú Vasút utca kikövezését elvégezni. Áprilisban érkezett egy igen kedvező ajánlat az Olasz–Magyar Bank részéről, amely finanszírozná az egész munkálatot, melyet azonnal megkezdenének, a fizetést pedig több éven át törleszthetné a város. Ezzel egy időben panasz érkezett a túl nagy árkokra, melyek az utak mentén fekszenek. A lap magyarázata szerint egyrészt ezek szükségesegek a munkálatok végzéséhez, másrészt a *„karókat és korlátokat pedig azért nem lehet az árkok szélére helyezni mert azokat ellopják”*. A Vasút utcával kapcsolatosan nem csupán a helyi lakosoknak vannak rossz tapasztalatai: májusban egy budapesti textilárus elkeseredett levelet küldött, melyben megbotránkozását fejt ki, sőt azon gondolkodik, hogy kártérítésért bepereli a várost, mert a rettenetes szenes portól megbetegedett és orvoshoz kellett fordulnia.

1926 elején továbbra sem látják derűsnek a Rákóczi út ügyének állását. Egy januári cikk szerzője ellenpéldának hozza Ceglédet, Nagykőröst, Kecskemétet és Kiskunfélegyházát, melyek rohamosan fejlődnek. Kesereg azon, ahogy kinéz a vasúthoz vezető út, mely minden városnak szeme fénye szokott lenni. *„Az út mentén egy-két rozoga ház éktelenkedik. Az emberek és a kocsiknak sárba fülása közönséges dolog ott. S merjük állítani, hogy amennyi pénzt a Rákóczi úton kárt szenvedett kocsik javítására évenként kiadnak abból két-három év alatt az egész Rákóczi utat jó karba lehetne hozni.”* A hosszú tárgyalások után eredményt végre júniusban értek el, ugyanis ekkor a képviselő-testület elhatározta, hogy az utat hét méter szélességben szegélykövezéssel, bazaltkövel kikövezeteti, a kövezés melletti részt pedig megfelelő módon rendezik. A munkálatokat előreláthatóan ősszel megkezdik. Azonban a város lakosságának csalódnia kell: szeptemberben érkezik a hír, hogy ebben az évben már szó sem lehet az út kikövezéséről, addig is kavicsolással és hengereléssel igyekeznek áthidalni a problémát. Decemberben felhívják a figyelmet a Korcsolya utcán „divatos” viselkedésre, miszerint a kocsin járó polgárok – mivel a kocsit rossz – egyszerűen a gyalogjártót használják, *„s ezzel a járókelőket molesztálják”*.

1927 első felében folyamatosak a járdaépítési munkálatok, a Rákóczi úttal kapcsolatosan azonban csak májusban olvashatunk először. A cikk szerint Koncsek István, a korábbi polgármester, körömszakadtáig ellenezte a tervet, ám Bathó Kálmán és Tarnay Tibor a bizottság indítványát támogatta, végül megszületett a határozat, amely a Rákóczi út kinyitása mellett foglalt állást. Az ügy előrehaladását sajnálatosan megfékezte Koncsek fellebbezése, melyet június elején nyújtott be. Egészen szeptemberig húzódott a tervek szakértői véleményeztetése. Ekkor hatalmazta fel a közgyűlés a polgármestert a még szükséges kömennyiség megrendelésére, mellyel az utak szélessége és masszívsága biztosítottak ígérkezett. Időközben megérkezett az utak építéséhez segítséget nyújtó gőzhenger is a városba, mely ekkorra már befejezte munkáját a Kossuth utcán, hamarosan a Gyöngyösi és Hatvani utak következtek, utánuk pedig a Borsóhalmi út. Az értesülések szerint a Megyeház, a Margit és a Malom utcák kövezését is tervbe iktatták.

1928 áprilisában érkezik a hír, hogy a Kőhidat a kor kívánalmainak megfelelően átépítik, mivel két súlyosabb teherautó surlódás nélkül nem képes elhaladni rajta. Májusban ismét előke-

rül az utcák elnevezésének ügye a Jászberényi Keresztény Nőegylet 50 éves jubileumának apropóján. A javaslatok szerint Jászberény három legnevezetesebb asszonyának, Déryné Széppataki Rózának, Zirzen Jankának és Riszterné Draudt Teklának lakóházaira márvány emléktáblákat óhajtottak elhelyezni, ezenkívül több utcának és térnek átkeresztelését vették számításba, például a Séta út (Pethes Imre), Kaszinó utca (Palotásy János), Megyeház utca (Beleznay Antal), Tejpiac tér (Déryné), Margit utca (Zirzen Janka), Vereskúti tér (Riszterné).

1929 februárjában érkezik a *Cím Nélküli Cikk* a lap szerkesztőségébe, melyben a cikk írója nem elégedett a város utcáinak rendszerével, az utcák alakításának módszerével sem. Kiemeli, hogy a város minden részére nagy figyelmet kellene fordítani, valamint hogy „*az Apponyi tér... nem az egész város*”. Szintén februárban hozzák nyilvánosságra a Nagy Kőhíd átalakításának tervét, mely szerint mindössze másfél méterrel lesz szélesebb, de a közbeeső vastag kőfalak eltűnnek, s ezzel is nyernek másfél métert.

Júniusban sajnálatos módon negatív visszajelzések érkeztek a lakosság részéről az utcakövezeteket illetően: a Kaszinó és a Megyeház utcában gyakoriak a süppedések, mélyedések, a Margit utcában pedig egyenesen a kövezés végzetes elrontásáról panaszkodtak, ugyanis itt a kocsióttest magasabban áll a gyalogjárónál 4-5 centiméterrel, így az esővíz nem tudott kifolyni az udvarokról, ellenben a pincékbe került, és alámosta a házak falát. A válasz a városi főmérnök, Köröskényi Jenő részéről igen hamar, még ugyanabban a hónapban megérkezett, melyben felvázolta az építkezések nehézségeit, az azt befolyásoló tényezőket, de külön kiemelte, hogy az eredeti tervezettől egy háztulajdonos macacssága folytán kellett eltérni. Kénytelenek voltak az utca közepe táján a járdát a tervezetben előírt 24 cm helyett csupán 16 cm-rel emelni, mert a háztulajdonos mindent elkövetett, hogy az emelés ne történhessék meg a kapujának küszöbmagasságáig. „*Ha minden háztulajdonos saját egyéni érdekét nézi és a köz érdekében a saját javát szolgáló csekélyebb áldozatokból kivonja magát úgy nem beszélhetünk a városrendezésről.*” A főmérnök szerint addig nem lehet semmiféle rendezést végrehajtani, amíg az érintettek a szűkességé váló átalakításokat nem viszik véghez.

1930 novemberében ismertették a munkanélküliség leküzdésére előirányzott szükségmunkák tervezetét, mely szerint ezen belül sor kerül a Szentkúti tér szabályozására, a Bodzafa- és a Pesti utcák vízlevezetésére és egyéb rendezésre, a Határ utca és a Bimbó utca rendbe hozására, a Szelei út víztelenítésére árkokkal és csatornákkal, a Kardos utca és a Békás-tó környékének szabályozására, valamint a Kossuth Lajos utca és mellékutcainak vízlevezetésére és rendezésére. 1931 februárjában meg is kezdődtek a munkálatok, melyek hatékonyan haladtak előre. Májusban a Kórház- és a Rét utcát is rendbe hozták, augusztus során pedig felmerült a Beleznay Antal utca szabályozásának kérdése is.

A kutak, csatornák helyzete

A kutak, és így az ivóvíz állapota rendkívül fontos szerepet töltött be a város életében, így az ezekkel kapcsolatos problémák még az utak helyzeténél is komolyabb súllyal nehezedtek a mindennapokra.

Az *Jász-Kunság* 1868. évfolyam márciusi számában a városház terén levő kútgödörre hívták fel a városi hatóság figyelmét, „*mely nemcsak a közlekedést gátolja, a heti vásárt szorítja ki a helyéről, hanem sok tekintetben veszélyes is*”. Ugyanezen hónap végén és április elején ismét

felhívást intéztek a szerkesztőség tagjai a jelzett problémával kapcsolatosan, mígnem április végén megkezdődtek a kútgödör körüli munkálatok azzal a céllal, hogy fúrással még mélyebb rétegekhez jussanak el. Nyáron jelentkezett a már régen ismert és mindig visszatérő probléma: az ivóvíz hiánya. „*Alig egy pár nyilvános, néhány magán kút ad jó iható vizet*”, emiatt a hatóságok a kutak szaporítása mellett döntöttek. Szódy József építőmester írása szerint a piactérnél levő kútgödörnél immár 12 ölre sikerült lefúrni, ahol azt a réteget is elérték, ahol iható vizet találtak. Az azonban egyelőre még zavaros állapotban tört a felszínre, így meg kellett várni, amíg kitisztul és bőségét igazolja. Júniusban a fúrás folyamán azonban homok került a csöbe, mely elzárta a víz útját. A probléma vélhetően szeptember környékén oldódott meg, mivel ekkor adnak hírt a kitűnő ivóvízről, amely a főtéri kútból tör fel. Ám a lakosság bosszúságára október folyamán a gödör továbbra is ugyanúgy ott maradt, és a kút használhatóvá tétele sem valósult meg.

Maga Szódy József kútfúró szakember adott magyarázatot az állapotokra az egyik novemberi lapszámban. Ismerteti a fúrás előzményeit, miszerint két esztendővel ezelőtt több kérdés letisztázása után vállalta el a feladatot. A munkálatokat 1866 őszén tervezték elkezdeni, azonban az eszközök beszerzése és az előkészületek elhúzódtak, így a munka áttolódott a következő évre. 1867 tavasza esős volt, ami miatt a terep alkalmatlanná vált a munkára, nyáron azonban az egyébként igénybe vehető napszámos munkaerőhöz a mezőgazdasági munkák miatt nem lehetett hozzájutni. Ekkor történt meg a fúrók elhozatala Budáról, melyekkel 13 öl mélyre sikerült lefúrniuk, de a feltörő homok miatt az eddigi munka kárba ment; ám a problémát áthidalták az ún. homokmerítővel (Szódy állítása szerint a szerkezet saját találmánya), és sikerült keresztültörni a homokrétegen. Végül 15 öl mélyen végre rátaláltak a jó minőségű ivóvízre. Az 1868. évben az utolsó hír a kúttal kapcsolatosan, hogy elkészült, már csak a szivattyút kell beleilleszteni.

A régi, meglévő kutak állapota sem volt kielégítő, sőt némelyik kifejezetten veszélyt jelentett a lakosság számára. Erről egy júniusi baleset is igazolást adott: „*egy helybeli iparos 3-4 éves gyermeke játéktárgyát az udvar közepén minden körfa vagy rovás nélküli roskadozó kútba ejtő, melyet menteni akarván, ő maga is áldozatul esett.*” Sajnálatos módon nem ez lett az utolsó végzetes baleset, melyről hírt adtak az évek során.

1869 májusában egy cikksorozat összefoglalást adott a jászberényi tereken álló közutak állapotáról, melyből kiderül, hogy tűz oltására aligha alkalmasak, mivel csupán 2-3 láb mélyről jön fel a víz, mely hamar kiapad. A minőségről érzékletes kép: „*az ivóvíz körülbelől hasonló a moslékhoz tisztaságát illetőleg, íze pedig olyan, hogy alig elviselhető!*” Az új kút a régiekkel szemben 13-15 méter mélyről hozta fel a vizet, ám a munkálatokat félbehagyták, és a kút befejezetlen maradt. Ennek nem csupán esztétikai értelemben lettek negatív következményei, hanem egészségügyi szempontból is, ugyanis külső elemek – a szemét és a talajvíz – beszivárogtak a kút vizébe. Azonban a cikkben megjelölt problémák ellenére sem történt haladás az ügyben. Szeptemberben még mindig arról adnak hírt, hogy a kút továbbra is változatlan állapotban van a főtéren. Az októberi lapszámban értesülést kapunk arról, hogy a város alsó részén is kutat építenek, melynek várhatóan szintén jó minőségű vize lesz.

1870 októberében érkezik a hír arról, hogy a nagy munka árán készített artézi kutat végül is betemették. A hírforrás szerint a jászkapitánynak kellett közbelépnie az ügyben,

mivel a megbízott nem teljesítette a feladatot. 1871 márciusában ismét információt kapunk egy igen rossz állapotú kútról, mely az alsó gyógyszerár mögötti utcában található: nincs ellátva kerítéssel, és félig be van dűledezve. Májusban egy igen rövid cikk keretein belül bemutatják a városban található Soós János lakatosmestert, aki szakértője a szivattyús kutaknak, remekül végzi a dolgát, „*ám igen méltányosabb követeléseai vannak*”. Júniusban a cukrászda előtti kút javításáról értesülünk, a következő hónapban pedig hozzáfogtak a főtéren egy új artézi kút fúrásához is. A munkát Ferenczy János vezette, s a cikk megjelenésekor már 8 öl mélyen járt a fúrás, ám iható víz még nem mutatkozott.

Az 1872 és 1873-as években nem esett szó a kutak ügyéről, ám 1874 januárjában panasz érkezik a főtéren álló ún. „sugárkút”-ra, miszerint abból a víz csak szegényesen csordogál, s várhatóan hamarosan elapad. Ugyanezen év augusztusában már égető a vízhiány, melynek ellenszerét az esőzésben látják, s így talán „*nem fogjuk látni az ököl jog korszakát némely kutak mellett*”. 1875 februárjából csupán egyetlen hírt olvashatunk, mely szerint a Beleznay-kúttól néhány lépésnyi távolságra egy árnyékszék „díszeleg”.

1890 februárjában – immár a *Jászberény és Vidéke* hasábjain – egy rémhír terjedésére hívták fel a figyelmet, mely szerint az egyik legnagyobb forgalmú, Kovács utcai nagykereszt melletti kút meg van mérgezve. Mint kiderült, valaki babonáságból két kenyeret dobott a kútba, ám a helyszínre kikerkező Bónis Mihály városi orvos megállapította, hogy nem történt mérgezés. Júliusban a korábbi évhez hasonlóan a vízhiányra hívták fel a figyelmet. Jelen esetben a főtéren található szivárványos kút vízhozama jelentett gondot, mely nem elégítette ki a közönség vízszükségletét. A tanács igyekezett megoldani a problémát: augusztus folyamán érkezett a hír, hogy a juhászok keresztje melletti téren közkutat állítottak fel, a pálinkás kereszt melletti kutat pedig kitisztították. Az előbbi a „*legremekebb kövel van kirakva, azonban föld és kötörmelékkel tele*” van tömve, így a kút kitisztítása még sürgősebbé vált. Szeptemberben a két kút köré már rendőri felügyelet kívánkozik az esti órákban, mivel a sor és a rend fenntartása problémát jelentett. Novemberben az alvégi közkút majdnem felmondta a szolgálatot, így a város nagy része a Beleznay-kúthoz járt, mely a nagy igénybevételtől már szürke vizet adott.

1891 januárjára a két legnagyobb kút szerkezete erősen leromlott, így a lakosság kénytelen volt a ferencesek kútjához eljárni. 1892 júliusában más városokról készítettek felmérést (Mezőtúr, Törökszentmiklós, Nagyszalonta) abban a kérdésben, hogy milyen mélységű kutat fúrattak és milyen költségen. Panasz érkezett a lakosság részéről, hogy a kerületi fogházból nyílt csatorna vezet ki, mely iszonyatos büzt áraszt. A csendőrlaktanyát felvásárló személy betömi ezt, azonban annak tartalma így az utcán folyik végig. A hatóságok mégsem tesznek semmit. Szintén e hó folyamán tartotta ülését az artézi kutak ügyében a közgyűlés, ahol ismertették más városok adatait, azonban megállapították, hogy a költségvetés még nem áll rendelkezésre az ügy rendezéséhez. Augusztusban azonban már nagyon égető a víz hiánya: a Beleznay-féle és a keresztnél levő kút felmondta a szolgálatot, és egészen addig, amíg a Pintér-hagyaték nem kerül a városi vezetőség kezébe, addig gondolni sem lehet új kút fúrására. A még működő kutak vizét bevizsgálták, ám a helyzet siralmas: „*mindegyiknek vize fertőzött a bomló szeri anyagoktól, s így az egészségre nézve mindegyik vize ártalmas*”; még nagyobb baj, hogy ezeket a vizeket sem lehet teljesen elérni, mivel déltől kezdve ezek a kutak kiapadnak, és másnap reggelig nem lehet vizet nyerni belőlük. A város bizottságot

állított fel az ügy megoldása érdekében, melynek tagjai megkezdték a tárgyalásokat a Kahn és Heller budapesti gépszállító céggel, mely hajlandó volt az együttműködésre. A bizottság javaslatát a közgyűlés hamarosan elfogadta, így a munkálatok szeptemberben megkezdődhettek a juhászok keresztjének régi helyén, ahol megkezdték kiásni az árkot. A „*sok jámbor lélek meg is kóstolja ennek vizét s nagy megvetéssel konstatálja, hogy ez is csak olyan, mint a többi*”. Az előmunkálatokat hamarosan befejezték: a bódét felállították, a kutat kiásták, a gépek és a fúrók pedig megérkeztek. Októberben azonban – egy hét fúrás után – máris szüneteltetni kell a kút fúrását, mivel homokrétegbe ütköztek, így minden méternél öt-hat óráig kellett dolgozni. Ha további akadályba nem ütköznek, akkor december elején elérik a 280 méteres mélységet. Ám novemberben a homokrétegen még mindig nem sikerült áthatolni, így már a harmadik hete jártak csupán 45 méteren. A homok 10-15 cm magasan felfutott a csöbe, melyet kézzel nem tudtak eltávolítani; így egy gőzmozort hozat a város, azonban még ezzel is nehézkes a munka. Nem sokkal később végre túljutottak a homokrétegen, és elérték a 67 méteres, kavicsréteges mélységet. Hamarosan 100 méter mélységben dolgoztak, ekkor már az agygrétegben, ám decemberben hamarosan ismét szüneteltetni kellett a munkát, mivel a nagy kaliberű cső elfogyott és az utánpótlás sem érkezett meg. Ezt hamarosan pótolták, ám ismét beállt a kényszerpihenő, ugyanis a cső elakadt, és nem sülyedt a fúró után. Ám az egyik héten, hétfőn reggel 5 órakor feltört a víz, mely a cikk írása idejében már letisztult és iható volt, ami nagy örömet jelentett a lakosság részére is: reggel 4 órától este 11-ig ellepték a vízfordók az egész kút környékét.

1893 januárjában Gere Gyula ezredes és kórházigazgató elvégezte a víz vizsgálatát, aki megállapította, hogy a víz színe, fénye, szaga, üledéke minden egészségügyi követelménynek megfelel, s előnyt élvez a város többi kútjának vizével szemben. A vizsgálatokba egy geológus szakértőt is bevonnak, aki felhívja a figyelmet arra, hogy a kúthoz használt, szűk kaliberű vascsövek 4-5 év alatt várhatóan el fognak pusztulni, így javasolja, hogy nagy kaliberű, vörös fenyővel bélelt kutat fúrasson a városi tanács a piacon, melyből majd több vezeték által osztják szét a vizet. Februárban a lap összesítette, hogy 6631 forintba került az artézi kút fúrása a városnak. Márciusban igény nyílik arra, hogy a rozoga pagoda helyett a vezetőség rendelje meg a kút kikövezéséhez szükséges anyagokat. Júniusban általános volt a panasz, hogy a kutak vize meleg, rossz minőségű és a szomjat sem oltja, ezért a polgármester intézkedett arról, hogy a közkutakat kitisztítsák. Júliusban a bizottsági gyűlés határozatot hozott, mely szerint a faalkotmányt lebontja, és a felső medencét megcsináltatja kőből. A két beadott tervrajz közül Szánthó Gergelyé nyerte meg a bizottság tetszését, mely tömör oszlop, négy oldalán csővel s medencével van ellátva. Augusztusban az artézi kút felső építményére nézve is megállapodás született, a tervrajzot Trozonyi Géza műépítész készítette. Mindennek ellenére szeptemberben az artézi kút fölött még mindig a rozoga fabódé volt, és a visszas állapotok sem javítottak a helyzeten – az utat előntötte a víz, a csatorna elromlott. Ugyanezen hónap folyamán határoznak arról, hogy új artézi kutat fognak fúrtni a „zöldfa” kocsma előtti téren. Novemberben az első artézi kút felső építményéből kész van a felső medence, és már a csöveket is belevezették. Decemberben rámutatnak arra a problémára, hogy az artézi kútnál elpazarolt vízből valóságos sártenger képződik. A cikkíró kifogásolja a kömedencék szerkezetét, melyekből véleménye szerint nagyobb kellett volna kihelyezni, amelyekbe a vízfordók edényeiket is betehették volna. Javítás nincs annak

ellenére sem, hogy a kútépítő bizottság egyik-másik tagja mindennap ellátogat a kúthoz. Eközben a fúrandó kút munkálata gyors tempóban haladt, már 52 m mélységig fúrtak. Naponként 6-7 métert hagynak maguk mögött, s ha a vizet olyan mélységben találják, mint a másikonál, a második artézi kút még ez év végére készen lehet. Azonban korai volt az öröm, mivel az év utolsó heteiben a fúrás fennakadt.

1894 januárjában már el is érték a vizet 123 méteren, azonban a munkát folytatják, hogy teljesen tiszta vizet nyerjenek. A bizottság megbízta Bali György helybeli kőfaragót, hogy készítsen tervet a kút medencéjére. A cikk írói remélik, hogy a második medence célszerűbb lesz. Később már 213 méteres mélységről számolnak be, azonban a megfelelő bőségu forrást még nem sikerült elérni, ráadásul itt is homokrétegbe futottak. Februárban azonban siker koronázza a munkát, 227 méter mélységből a kút ontja magából a vizet, „*a két cső alig bírja kiadni a feltóduló pompás italt*”. Az eddig elhanyagolt VI. kerület lakói örvendeznek. Már nincs más kívánságuk, mint hogy célszerűbb medencét kapjanak – ezen kívánság teljesítése azonban még várat magára, mert októberben csupán egy deszkafülkét emeltek ideiglenesen a kút fölé. Az év végén megkezdtek egy újabb kút fúrását is az új fogadó udvarán, mely már 140 méter mélyen járt. 1895 januárjában értesítik az olvasókat, hogy az említett kútnál 241 méter mélységben igen gazdag forrásra akadtak, így befejezésére hamarosan számítani lehet.

1896 márciusában felvetődik a vásártéri kút elhelyezésének kérdése. A közgyűlés a kutat a Vásár utca külső sarkán óhajtja elhelyezni, így előnyeit leginkább az úti és alvégi utcákban lakók, valamint a vásártéren lakók élvezhetik leginkább. Decemberben került sor a felvégi kút kijelölésére is. Kiemelik, hogy a kutat egy emelkedett területen fogják fúrni, melyből a felesleges vizet a Csincsaig szándékoznak levezetni.

1897 májusában hívták fel a figyelmet a IV. kerületben levő gémeskútra, ám ezután sokáig nem szólnak hírek a kutak állapotáról. 1899 első hónapjában egy sajnálatos esetről adtak tudósítást, mely szerint a barátok kútjában hullát találtak. Egy teljesen ismeretlen 26-30 éves fiatal férfiről volt szó, aki legalább 5-6 napja vesztetett a kútba. Nem sokkal később egy tanyai lakos felismerte a rendőrségnél levő fényképről a saját cselédjét. 1900 áprilisában egy igen sajátos esetről írtak cikket, melynek címe: „*Aki jól érzi magát a kútban.*” A történet lényege a következő: Villner Herman helybeli kereskedő kutat tisztított a házában, melyen hárman dolgoztak. A három embert végül megkínálták pálinkával, akik emelkedett hangulatban folytatták a tisztítást. Az egyikük, Vas János azonban fejjel lefelé bukott a kútba „*és megfetrengvén a sáros fürdőben ott kezdte magát otthon érezni, kellő közepén felült, de felállni, a segítségére dobott kötelet megfogni vagy éppen dereka köré hurkolni, hogy cimborái felhúzhassák, egyáltalán nem volt hajlandó. Hiába kérték, könyörögtek neki mindenre azt válaszolta, hogy »itt is jó«*”. Három álló óráig alkudoztak vele, míg végül létrákat tákoltak össze és lemásztak érte. Tanulásként a cikk írója megállapította: kúttisztítónak ne adj pálinkát!

Érdeemes pillantást vetnünk egy levéltári forrásra, melyből pontosan követhető, hogy milyen beruházások valósultak meg ezen a területen.

A sajtóban bővebb hírfolyamot a kutakkal kapcsolatosan a *Jászkürt* szolgált. 1908-ban „*ázsiai állapotként*” jellemzi a zárdával szembeni artézi kút környékét, amely csak falábakon közelíthető meg, olyan sártenger van körötte. Némely cselédeány már téglákat

hozott a háztól, hogy azokon közelíthesse meg a kutat. 1909 májusában kifogásolták a zöldfa korcsma melletti kút állapotát is, rámutattak, hogy megérdemelne egy tisztességes, egyszerű felépítményt. Még ugyanebben a hónapban az a hír jutott a sajtó fülébe, hogy a Pintér Mihály-féle örökségből készült kút felépítményére pályázatot hirdetett a város.

Kimutatás a város területén 1901-ig létesített artézi kutakról

A kút helye	Kútmélység	Csőátmérő	Vizszolgáltató mérték 24 óránként	Építési költség	Vállalkozó neve	Melyik évben fúratott?
Az apácák zárdája előtt	250	63	2000	18 130	Ferencz P. János gőzmalomkezelő	1892–94
Atila tér	231	63	5000	10 140	- -	1894
Lehelszálló udvara	244	83	2600	4 210	- -	1855
Fecske János gőzmalom tulajdonos gőzfürdője	234	83	2400	4 000	Házi kezelésben	1896
A városközi Toronyi-féle háznál	252	70	3500	5 235	A város Hoffer Antal gépésszel fúratta	1896
Honvédlaktanya	250	83	3700	12 000	Vállalat	1897
Özv. Vallus Antalné gőzmalma	230	70	5700	5 200	Házi kezelés (Hoffer Antal)	1900
Juhász-féle ház	257	70	5300	3 370	-	1901
Ménteleg kaszárnya udvara	243	70	4600	7 000	Milkó-cég	1901

Forrás: Jász-Nagykun-Szolnok vármegye területén létesített artézi kutak mélységéről, csőátmérőjéről, vizszolgáltató képességéről és építési költségéről – Szolnok (1902)

Több munka is érkezett – ám állítólagosan nem Pintér, hanem Lehel vezért ábrázolná az életnagyságú szobor. Ez ellen a lap felemeli a hangját, és felszólítja az illetékeseket, hogy igenis létesítsenek megfelelő emléket Pintérnek. Egy későbbi cikkben kiemelik, hogy nem csupán a szobor állításával van probléma a kutat illetően. Egy napon zavaros víz jött fel a

kútból, melynek kiküszöbölése érdekében olyan módszerhez folyamodtak (a vörös fenyőnek egészen a fenékre való elhelyezése és kavics beleöntése), amely ellen a vállalkozó kút-szakértő a leghatározottabban tiltakozott, ám a felsőbb körből

érkező utasítást kénytelen-kelletlen végrehajtotta. A végeredmény az lett, hogy a vízmenyiség az első napon 70-80%-kal apadt. A problémával azóta is küzdöttek, a helyrehozatalba is egyre több pénzt ölték, ám csak nagyon lassan haladt előre a javítás. Júliusban bejelentik a következő problémát: a kavicsok eltávolítása következtében a fenyőcsövek olyan súlyosan megrongálódtak, hogy a helyrehozási munkálatokat be kellett szüntetni, ráadásul felmerült a bedugulás veszélye is. Ez utóbbit szerencsére sikerült elkerülni a hónapok alatt, ám nem sikerült eltávolítani az összes kavicsot a kútból, valamint a javító munkálatok szinte teljes egészében felemésztették a Pintér-féle alapot, így a készítenő szoborhoz a városi vezetés nagy valószínűséggel újabb pótdót lesz kénytelen kivetni.

1910 februárjában szomorú képről adnak hírt a lapban: a Pintér-kútnál fiákeres mosatása, lovak itatása és különféle mosások folynak. 1911 áprilisának folyamán zavaros és iszapos víz tört a felszínre, amely gyors intézkedést sürget. Az artézi kútbizottság megvizsgálta a kutat, s megállapította, hogy annak vize valóban zavaros. A víz fogyasztását egészségügyi szempontból nem tiltották meg, sőt, a feljövő víz a megtisztulás jeleit mutatta. Júniusban a közgyűlésen a városi ügyész bemutatta a Buza-piactéri Pintér-féle artézi kút felépítményére a Jankovics Gyula szobrásszal kötött vállalati szerződést, melynek értelmében a kút medencéjét 1911. október 1-jén, a szobrot 1912. május 15-én köteles átadni a művész annak rendeltetési helyén. A döntés értelmében „*Benedek Laci életnagyságú szobra [...] juhászbundában és egy eltévedt báránycájával ott fityeg majd végtelen időnkig a Pintér Mihály nemes nagy áldozatkészségéből létesített kúton főalakként*”. Pintér Mihály plakettszerű mellképe csupán a szobor talapzatának egyik oldalára került fel. (Benedek László volt Pintér nyájának őrzője).

1912 nyarán – immár a *Jászberény* című hetilap szerint – egy alkalommal előntötte a víz a főteret, mivel a főcsatorna képtelen volt elnyelni a zápor miatt hirtelen lezúduló vizet, de ezen kívül jutott belőle bőven a Szövetkezet- és Vásár utcákra, valamint a Szabadság- és a Szentháromság térre is. Később érkezett a hír, hogy megkezdődött a vízelvezető csövek lerakása az I. kerületi artézi kúttól a Ferenciek terére. December folyamán a zárda előtti artézi kútból vezették a vizet a második kerületbe, hogy ezáltal a külső utcákban lakók is élvezhessék.

1913 januárjában több panasz is érkezett a Gyöngyösi út melletti artézi út kivezető árkára, ugyanis sokszor megtörtént, hogy a járókelők a síkos járdán megcsúszva önkéntelen furdót vettek, és nehezen szabadultak ki a csaknem két méter mélységű árokból. Azonban még nagyobb problémát okozott ugyanitt a gőzmalomból kivezető nyitott csatorna (mely a szennyvizet vezette el), valamint az, hogy az utca két oldalán csináltak ugyan járdát, de elfelejtették a két oldalt átjáróval összekötni. Ennek az lett a következménye, hogy ha valaki esős

időben akart átmenni a másik oldalra, fel kellett kerülnie a zárdáig, ahol volt átjáró. Júliusban egy összefoglaló cikkben ismertetik, hogy miért érdemes és szükséges a városi csatornahálózat kiépítése Jászberényben. A városban működő közutak száma összesen 9 volt, és hosszas számítások alapján megállapították, hogy az összes fölösleg, tehát a csupán elfolyó, de fel nem használt víz mennyisége meghaladta a 220 000 litert. A víznek a fogyasztókhoz való juttatása azonban nem túl szerencsés: különösen nyáron torlódások vannak a kutak körül, a kutak elhelyezése pedig inkább előnytelen. Ezért helyeselhető volt a város azon intézkedése, hogy a kutak vízének egy részét szétvezeti különböző irányba, mellyel a vízpazarlás ugyan nem szűnt meg, de az intézkedés a lakosság kényelmét szolgálta. Augusztus folyamán egy cikksorozat jelent meg *A csatornázás* címen, mely körbejárja az ezzel kapcsolatos állapotokat és a szükséges munkálatokat. Elsőként kiemeli az utak és a mellettük futó árkok rendezetlenségét; állítja, hogy az utak 98%-a úgy van kialakítva, ahogy azt a természet megadta, a mellékárokot pedig hozzá nem értő emberek csinálták érzés szerint, a lejtési viszonyokkal senki sem törődött. Ezenkívül a kövezések sem megfelelőek, hiába voltak drágák, mivel ezeken a helyeken is csillogtak a kis tócsák. A cikk írója igen nagy hibákat lát a lakások szennyvízelvezetésénél is – jogosan. A lakosok a legtöbb helyen kiöntik a ház elé a szemetet, és valami érthetetlen szimpátiából mindig egymás mellé teszik a kutat és a trágyadombot. Minthogy a kút legfeljebb 4,5 m mély, oldala deszkázott vagy téglával burkolt, a trágyalé szépen beleszivárog. Ezzel a vízzel mosogatnak, ebben fürdenek, tanyákon ezzel főznek, ezt isszák, sőt ezzel hamisítják a tejet is. Ezután ismerteti a csatornarendszer felépítésének és működésének lényegét, majd kijelenti, hogy kötelezővé kell tenni az árnyékszék készítését, pontosabban megjelölni annak készítési módját, formáját és helyét.

Visszatérve a cikkek sorára (1913-ban) a hónap végén éppen az artézi kutak vízelvezetésének egy árnyoldalával szembesülhetett az olvasó, mivel hírt adtak a Fekete utca állapotáról, mely szerint két végén két artézi kút elvezető csövei vannak, melyekből ömlik a víz. A víz terjed a téren, lefolyása nincs, csak áll, míg zöld réteg nem képződik a tetején. Az egész utca levegője meg van fertőzve, a büztől szinte szédelegni lehet.

1914 márciusában panaszlevél érkezett, mely szerint a zárda előtti artézi kútban nincs víz. A probléma az I., II. és III. kerület lakóit érinti. A vízért menők kénytelenek fél délutánt is eltölteni a kútnál míg rájuk kerül a sor.

Ide illeszthető adalék, hogy egy később rögzített, de annál értékesebb levéltári forrás ad pontosabb képet a jászberényi kutakról. Csalány Sándor geológus egy 1954-ben elkészült jelentésben ismertette a város földrajzi jellegzetességeit, melyben megjegyezte, hogy a kutak száma más városokhoz képest feltűnően magas volt; ennek okát az aránylag kis mélységben található ivóvízben és az ennél fogva alacsony építési költségekben látta.

A későbbiekben komolyabb cikk sokáig nem jelent meg sem a *Jászberény*, sem az azt követő *Jász Hírlap* hetilapban sem. Egyetlen említésre méltó év akad, melyben fontos szerepet tölt be a vízügy kérdése, és ez az 1925. évfolyam. Szeptemberben ugyanis Cziriák Gyula, a város főjegyzője azzal a tervvel állt elő, hogy vízvezetékét létesít mindazoknak a bevonásával, akik magukévá teszik az eszmét, és megadják a rájuk eső áldozatot.

Ez nem olyan sok, számítások szerint mindössze öt mázsa búzába fog kerülni egy-egy házba a bevezetés. Az illetékes hatóságoktól az érdekeltek csak annyit kérnek, hogy az artézi kutak felesleges vizét engedjék át, valamint az utcákon leendő ásási munkákat engedélyez-

zék. Októberben hírt adnak arról, hogy a vízvezeték megvalósulása esetén a vízpocsékolás megszűnne, ugyanis „villanyos erővel a fölösleges vizet víztoronyba, egy óriási medencébe gyűjtenék honnan azután alkalmas hálózattal minden egyes házba jutva teljes egészében rendelkezésükre állna”.

Adatok a város kútjairól

A kút helye	Építés éve	Mélysége
Báthory és Ferenczi utca sarka	1896	260
Apponyi tér	1896	263
Szabadság tér	1909	275
Kossuth és Thököly utca	1890	222
Dózsa György és Ibolya utca	1896	251
Páncélos laktanya	1894	240
Méntelep	1904	245
Mészáros malom	1900	250
Fecske gőzmalom	1896	236
Vallus-malom	1899	224
Kaszinó utca	1908	50
Zirzen utca	1908	64
Méntelepi laktanya	1904	233
Német téglagyár	1908	270
Földmíves iskola Nagykáta út	1909	375
Tanítóképző	1928	42
Hoffer kertész Bodzafa utca	1930	38

Az 1931-ig készült kutak Csalány Sándor adatai alapján

Az elképzelés praktikussága ellenére egy decemberi cikkben ismertetik, hogy eddig csak igen kevesen jelentkeztek azok, akik a vizet be óhajtják vezetetni lakásaikba. A cikk írója kiemeli a vízvezeték nyújtotta előnyöket – különös tekintettel a tűzoltásra. Az egyik ajánlatot tevő cég messzemenő kedvezményeket ad meg és „a vállalati összegből természetesen kevesebb esik egyre-egyre ha 9000 m utcai fővezeték mentén 300 háztulajdonos vezetné be.

Amennyiben a város vízvezeték legnagyobb áldását a tűzcsapokat is beállítja ahelyett, hogy a város különböző helyein tűzbiztonsági okokból ciszternákat vagy kutakat készítsen, ez is enyhíteni fogja az egyes háztulajdonosokra eső összeget”. Arról, hogy miként alakult az ügy további sorsa a lap már nem ad információkat.

A közvilágítás alakulása

Szinte a kezdetektől megfigyelhetjük, hogyan alakult a világítás fejlődése. A *Jász-Kunság* egy 1868. évi, augusztusi számában olvashattak a lakosok arról, hogy „*Jászberény utcáinak kivilágítását tervezik ... Művelt közönségünk e tervben is felismerte a haladást, s az eszmét, mely a közbiztonságnak is erős támasza leend...*”. Szeptember folyamán arról írnak, hogy „*Jászberény város főbb utcáin már a legközelebbi télen – november 1-től március végéig ki lesznek világítva*”. Október folyamán sor került a világítási társulat (elnöke: Sipos Orbán, igazgatója: Beleznay Ignác) megalakuló közgyűlésére is, ahol egyelőre 30 lámpa felállítási-sáról határoztak.

1869 októberében bukkan fel a következő cikk a világítással kapcsolatosan, mely szerint a világítási társulat fő céljai közé tartozik a lámpák számának növelése, a múlt évi hátralékok behajtása és a társulat tagjainak növelése. 1870 novemberében fogalmazódik meg először írásos formában az állandó világításra való igény a lakosság részéről. 1871-ben a világítás ingadozásáról beszélnek, a lámpák eltérő hatékonysággal működnek, valamint továbbra is fő célként szorgalmazzák, hogy minél több frekvenciát pontra jusson egy-egy lámpa a városban. 1873 januárjában vetődik fel a gondolat, hogy talán hatékonyabb lehetne a világítás, ha az magánkézbe kerülne, valamint hogy a világítási rendet állítsák a téli sötétedéshez.

A *Jászberény és Vidéke* hasábjain sem jellemző a világítással kapcsolatos hírek sokasága – legalábbis az 1890-es évek első felében. 1890 márciusában csak annyit jegyeznek meg, hogy „*a világítás igen fogyatékos nálunk*”. 1892 októberében írják, hogy az előljáráóság haszonbérbe adta a világítást Buck Dávidnak. Kiemelik a korábbi helyzetet, mely szerint este 10 óráig égtek a petróleumlámpások, mely után teljes sötétség honolt a városban. 1893-ban még mindig fennáll ez a probléma (mely lényegében még sok évtizeden keresztül keseríti meg a lakosság életét): egy májusi cikk szerint a világítás olyan hiányos, hogy a lakosság kénytelen azt a „*hold járásához*” szabni.

1896-tól kezdve már sűrűbben követik egymást a világítással kapcsolatos hírek. Ez év januárjában a *Lehel* szálloda új, tetszetős külsejű csillárjáról jelent meg egy hír, mely nem tölti be maradéktalanul feladatát, ugyanis „*éjjelkor már a táncoló közönség bosszantására újra töltögetni kell*”. Az utcai világítással kapcsolatos panaszok száma óriási, a lap hasábjain gyakorlatilag folyamatosak a figyelemfelhívások, ám ezeket tényleges és hatékony intézkedések ritkán követik.

1897 áprilisában *Acetylen* világítást tesztelnek a városban: a Boros testvérek (fővárosi cég) által ideiglenesen felállított lámpák a főtér északi oldalán szemlélődés tárgyát képezik, a világítási módszer igen megnyerte tetszését városunk közösségének. A próbavilágításra összesen hat lámpást állítottak fel, melyek kitűnően beváltak, tökéletes világosságot terjesztettek, sőt ez a világítási módszer olcsóbb is volt.

1898 szeptemberében a vasútállomás környékén honoló sötétségre hívják fel a figyelmet,

mely erősen magában hordozza a balesetveszélyt. Novemberben „*Pompás gázvilágítása lesz a Lehel-szállónak*” címmel jelent meg egy rövid hír, melyben ismertetik, hogy egy új találmány, az előállított légszusz fogja pazarul megvilágítani a város e hatalmas fogadójának nagytermét és két körhelyiségeit. A világító szerkezet – az úgynevezett Perfector gázkészülék – teljesen automatikusan működik, nem igényel semmiféle szakszerű kezelést, és más világítási eszközökhöz képest aránylag olcsó. Decemberben gyűjtötták fel először a kékes színű lángokat, s a szokatlan fény az épület elé csalta a járókelőket.

1900-ban kerül először terítékre a Bathó-kerti világítás szükségességének kérdése. 1901 novemberében már felhívták a figyelmet arra, hogy a rendes világítás hiánya már nem csak közlekedési balesetek veszélyét hordozza magában: suhanc legények ugyanis „*a kora esti órákban úgy a főtéren mint a mellékutcákban a kapuk előtt ácsorogva, vigyorogva, furkósbotokkal felfegyverkezve a legrágárabb társalgást folytatva állják útját a szabad közlekedésnek és veszélyeztetik a közbiztonságot*”.

1902-ben az ügy előrehaladását tapasztalhatjuk, ugyanis tervbe vették a város villanyvilágítással való ellátását, azonban az erre vonatkozó tárgyalások átnyúltak az 1903. évre is. 1904 márciusában a városi közgyűlésben hirdetményt bocsátottak ki, mely szerint még abban a hónapban a villanyvilágítás ügye be lesz fejezve. Májusban a képviselő-testület által kiküldött bizottság a város villanyvilágítással való ellátásának kérdését házilag való berendezés útján javasolja. Az elképzelés alapján ez pozitívabb eredményt fog mutatni a lakosság részére is. A szakértői számvevés szerint a közönség részéről nem több mint 2000 láng megrendelése szükségeltetik. Ezenkívül több ajánlat is érkezett, melyek megvizsgálása és megtárgyalása igen hosszú időt vett igénybe, így a végleges döntés meghozása elhúzódott, és csupán 1904 decemberében sikerült véglegesíteni és hatóságilag elfogadtatni a Fecske Jánossal kötött szerződést. Ám a tárgyalások ideje alatt néhány frekvenciát jobban érzékenyebb helyen érezhetően jobb lett a világítás minősége.

1905 áprilisában értesítik a lakosságot, hogy az előmunkálatokat már kétszeres erővel teljesíti Fecske János: az oszlopok anyaga készen van, az áramfejlesztő- és gyűjtő termek falazatának építését pedig a jövő hó folyamán megkezdik. A terv szerint ősszel már teljesen be lesz rendezve városunkban a várva várt villanyvilágítás. Júniusban ígérik: szeptember végére befejezik a munkálatokat, így októberben már villannyal világíthatnak. Júliusban kezdték el kijelölni a lámpaoszlopok helyeit, valamint a vezeték vonalának és irányának végleges megállapítását. Még ugyanebben a hónapban a cikkírók lelkendeznek, hogy a kijelölés szerint elég sűrűn lesznek lámpák elhelyezve, s ezek szerint Jászberény városa egyike lesz a legrendesebben és legjobban megvilágított városoknak. Szeptemberben végre biztosan kimondhatják: „*ez év november 1-én már villamos fény világítja be a város utcáit.*”

1907-től a *Jáskürt* hetilap is szorgalmasan tárta a villanyvilágítással kapcsolatos híreket olvasói elé. Márciusban egy majdnem rosszul végződő balesetről számolt be: „*Csütörtökön du. 3 óra után a gimnázium mellett levő ivlámpa nagy zuhanással a földre esett és majd maga alá temetett két garabonciás diákot. B. G. és H. J. Gimnáziumi tanulók odamentek az ivlámpához és annak felvonó szerkezeténél lévő emeltyűjét babrálták. Az emeltyű kívülről hozzáférhető. Ezt megemelték, aminek következtében a nagy súllyal terhelt ivlámpa lezuhant és darabokra tört.*” Ezen kívül felhívta a hatóságok figyelmét arra, hogy a sárkányozást a leghatározottabb módon tiltsa be a villanyvezetékek közelében, mivel a drótok közt az rövidzárlatot okozhat.

1908-ban nemegyszer panasz érkezik a nem megfelelő működésről, rövidzárlatok sora lehetetleníti el a világítás folyamatosságát. 1909 májusában „*Innen-onnan – Séta a városban*” címmel jelent meg egy jászberényi lakos véleménye: „*Villanyvilágításunkról is sokat, igen sokat lehetne beszélni. [...] A főgimnázium környékén lakom és három hét óta gyötör a gimnázium előtti ívlámpa szüntelen kialvása és újból való meggyulladás. Hiszen ha végképp kialudna, hagyján, egy szót sem szólnék, de három hét óta, ahogy szabadjára eresztik az áramot, két másodpercenként kialszik és ismét felvillan. Ilyen világításhoz idegzetet is kérünk, mert rendes, emberi idegrendszerrel sokáig nem lehet kiírni.*” Később ismét hallgatásba burkolóztak a cikkszerzők a világítás ügyében.

1912-től a *Jászberény* című hetilap hasábjain ismét meg-megjelentek az ezzel kapcsolatos hírek. Az év elején érkezik a panasz, hogy a lámpákat nem a világítási naptárban megállapított időben kapcsolják fel, azonban az eloltásnál sokkal pontosabbak, sőt fürgébbek is, mert nem restek hamarabb kioltani a fényeket. December környékén a közvilágítás hiányait egyre szembeötlőbbé teszik a korán beálló hosszú őszi esték. A lámpák inkább pislognak, mint világítanak, valamint elhelyezésük is nagyon szerencsétlen, melynek következtében nagy területek maradnak sötétségben. Ugyancsak december folyamán leközelnek néhány statisztikai adatot az 1908. évre vonatkozóan:

*„A vezetékhálózat hossza:
 légvezeték: 32 000 m
 világított utcák száma: 250
 hossza: 32 000 m
 lámpák száma közterületen:
 ívlámpa: 4
 izzólámpa: 450
 lámpák száma magánlakásokban:
 izzólámpa: 3000.”*

A *Jász Hírlap* 1922-es évi első számaiban szembesültek az olvasók a villanyvilágítás működése és ára körüli bonyodalommal. 1923 áprilisában elrendelték a közvilágítás korlátozását, ám ez érthetően rögtön ellenállást váltott ki a lakosságból. Különösen a vasútállomás és környéke veszélyes a sötétben, így nem sokkal később a közgyűlés a hely jobb megvilágítása mellett döntött, novemberben pedig amellet tette le a voksát, hogy a tél folyamán minden éjjel legyen világítás.

1924-ben válságos időszak következett a villanyvilágítás történetében. Februárban arról adtak tájékoztatást, hogy az úgynevezett villanyvilágítási bizottság az ismeretes szénklauzula alapján január hóra 245 koronára állapította meg a villany árát. A vállalkozó azonban kijelentette, hogy ilyen áron nem bírja az üzemet fenntartani. Egy márciusban megjelenő hír szerint a vállalkozó január hóra 420 koronában alapította meg a villany árát, és egyben felmondta az annak idején kötött szerződést. A képviselő-testület ideiglenesen elfogadta ezt az árat, a szerződés egyoldalú felmondását azonban nem vette tudomásul. Szintén ebben a hónapban hozták nyilvánosságra – a drágulást figyelembe véve – indítványukat, hogy február hóra 660 koronát szedhessen a vállalkozó. Április közepén a márciusi villanyár mértéke jelent meg a hírekben, mely már 874

koronára rúgott, májusban pedig 930 koronára emelkedett. Egy májusi számban ismertették az aktuális helyzetet az olvasókkal: a tulajdonos meg akar válni telepétől, és azzal együtt a malmot és a fürdőt is át akarja adni, ugyanis üzemei deficittel járnak. A szándék az, hogy átveszik a Fecske-telepet, hogy ott

nagy és modern átalakításokat végezzenek úgy, hogy ez a telep képes legyen a szomszédos községeket is ellátni villamos árammal. 1925 januárjában áramkimaradásról kapunk hírt: szilveszter estéjén fél hét körül a zsúfolásig megtelt főtemplomban hirtelen kialudtak a fények. Szerencsére pánik nem támadt. Novemberben a polgármester előterjesztést tett a világítási naptár módosítására, és hat darab nagyobb égőnek a rendes világítási hálózatra való bekapcsolására. A képviselő-testület elhatározta a világítási naptár módosítását, a hat ívlámpa felállítását, és felhívta a vállalkozót a békebeli világítás visszaállítására. Problémát jelent a háború idején elrekvirált második vezeték visszaállítása, mivel az sokba kerül, és vitás, hogy a vállalkozó tartozik-e ezt viselni. Decemberben azonban bizonyossá válik, hogy a lakosság csalódott a békebeli világításhoz való visszatérésben, ugyanis ha holdvilág van, nem gyűjtják fel a lámpákat. Felmerül a kérdés, hogy miért nem veszik igénybe a villanytelepet, holott az el tudná látni a várost közvilágítással.

1927 februárjában igen jó hír érkezik a városba: „A salgótarjáni kőszénbányatársulat villamos Centrale-t óhajt létesíteni, hogy a meglévő gyenge minőségű szénből villamos áramot állítson elő és ezzel a villamos árammal a felső vármegyéket és a Jászságot is behálózza.” Jászberény több várossal együtt közösen tárgyal a vállalattal. Augusztusban a város térképét átdolgozták aszerint, hogy hova állítsák be az új hálózatokat. A Rákóczi út megvilágítása vasoszlopokon nyugvó és az út közepén elhelyezett lámpákkal lesz megoldva, és ugyanilyen közvilágítással lesz az Apponyi tér a Zárdától a Szabadság tér végéig ellátva, így tehát a jelenlegi villanykarók a főtérről eltűnnek. A Salgótarján Bánya R. T. és a város közötti szerződést végül októberben szavazta meg egyhangúan a közgyűlés.

1928 nyarán került sor az átszerelési munkálatokra, melyek összesen 3-4 hetet vettek igénybe. Novemberben már az egyes terek, utak közvilágításának helyreállításán fáradoztak. A lap szerzői óva intenek mindenkit attól, hogy a vasoszlopokra felmászva megközelítsék a drótokat, mivel azok életveszélyesek. Hozzáteszik, hogy a vezetékek megrongálásai és a leszakadó drótok szintén azonnali halált okozhatnak. Ebben a hónapban már elő is fordultak az első üzemzavarok, azonban az illetékesek minden esetben lelkiismeretesen gondoskodtak a hibák kijavításáról: „Szombat délután fél öt felé a városnak legnagyobb részében a villanylámpák egyszerre halványodni kezdtek majd rövid vibrálás után kialudtak. A szakadó őszi esőben és a sötét novemberi estén megkezdődött a szaladgálás a villanszerelő cégekhez... ahonnan a szerelők azonnal hozzáláttak a baj megszüntetéséhez. Csakhamar kitűnt, hogy az

Tisztelettel értesitem Jászberény város közönségét, hogy

személy- és gyorsteherautó fuvarozást vállalok.

Vásárolásra
12 személyes
társas autó
gyors és olcsó!

Megrendelésre
hényelmes
luxusautó.

3-1 Szíves pártfogást kér teljes tisztelettel:

S Z A L Ó K Y J Ó Z S E F Apponyi-tér 10. szám.
(Nagytemplommal szemben.)

egyik Apponyi téri ún. vonalbiztosíték kiégett és hosszantartó sötétséget okozott Jászberény egyharmad részében. Este hét órára a szerelők munkája részben sikerrel befejeződött.”

1929 decemberében a villanylámpák szaporodó számáról adnak hírt, azonban még mindig van több utca, ahol a világítás nem kielégítő. Ugyancsak ekkor történt egy komolyabb baleset is: a Honvéd utcában egy lakóház teteje kigyulladt. A vizsgálat megállapította, hogy a szabadon vezetett villanyvezeték okozta a tüzet. A tető félig leégett. Az 1930-as években folyamatosan azon volt a város vezetése, hogy a villanyvilágítást fejlesszék, így szeptember folyamán felülvizsgálták a közvilágítást: a polgármester, a főmérnök és egy képvisleti tag esténként bejárták a város utcáit, hogy megállapíthassák hol van fölösleges és hova kell új lámpa, hova kell gyengébb villanykörtét használni, és így tovább. A bizottság a munkáját befejezte, a Centrálé vezetőségével megkezdték a tárgyalásokat.

A közlekedés eszközeinek változása

A kerékpározás megjelenésétől kezdve nagyon rövid idő alatt rendkívüli népszerűsége tett szert a lakosság körében – kinek öröme, kinek bánatára, mivel az újságok hasábjain inkább a bosszúságokról olvashatott a kedves érdeklődő. 1899 áprilisában a következő cikk jelent meg egy „szerencsétlenül járt byciklistá”-ról a *Jászberény és Vidékében*: „A kerékpározás sportja most szörnyen lábra kapott városunkban is. Egy évvel ezelőtt még alig lehetett látni byciklistát az utcán, ma már egymást érik a nap minden óráiban e kellemes és hasznos sport kedvelői.” Amely azonban szedte a maga áldozatait: szerdán hat óra tájban egy fiatalember a főtéren nagy élvezettel „byciklizett, amint azonban a pálkás csengettyűhöz ért, egy fiáker jött vele szemben. Egyensúlyát elvesztette és szerencsétlenül elvágódott a földön. Jobb lábán és arcán nagyobb sérüléseket szenvedett”. Ezen írás mellett egy másik is helyet kapott a lapban: „Városunkban is rohamosan terjed a kétkerekű sport élvezete; annyira hogy a legutóbbi időkben már csoportosan tesznek kirándulásokat. Faragó Sándor a miskolci jönevű Schweitzer testvérek cég megbízottja árusítja városunkban a szebbnél szebb kerékpárokat és minden díj nélkül olyan ügyesen oktatja tanítványait, hogy a szemlélő nem győz eleget bámulni rajta.” 1900 májusában már közös biciklikirándulást is szerveztek Parádra, melyre Jákóhalmáról és Nagykátáról is akadt jelentkező. 1904 augusztusában sajnálatos módon kerékpártolvajlásról is hír érkezett. Fényes nappal a templom terén a Gazdasági Takarékpénztár Rt. eljárójának kerékpárját lopta el feltételezhetően egy vidéki személy.

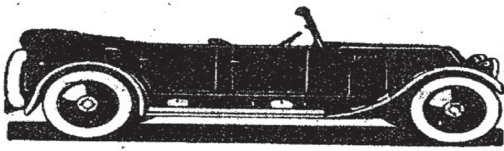
1905 áprilisában jelent meg az első automobil a városban: „Nagy feltűnést és bámulatot kelt mostanában Jászberény utcáin nap-nap után végigprüsszögő gépkocsi melyet a Hazai biztosítótársaság vezetett be itteni megbízottja részére. Az első automobil a város belső utcáin és terein csak mérsékelt gyorsasággal halad, s így nincs mitől tartani. Legfeljebb az igavonó állatok rémülnek meg az ördögös masinériától addig, amíg meg nem szokják mint ahogyan a kerékpárt megszokták. Célszerű tehát most kezdetben ha a lóhajtók az izgatottabb vérű állatokat a gépkocsi megjelenése esetén előre megfélemezik.”

1906 júliusában volt az első olyan hír, mely negatív fényben tüntetett fel egy kerékpárost: „Nem cirkuszi művész, hanem valami passzív náthus amatőr az a bizonyos éjszakai kerékpáros aki mostanában esténként a szelei útról befelé a Kossuth utcán át örült sebességgel nyargalászik nem tévén eleget a rend ama kívánalmának, hogy figyelmeztetőül lámpát gyújtson a gépére.

A MAGYAR ORSZÁGUTAKON

RENAULT

VEZET

Mert:

üzeme legolcsóbb, alváza erős,
motorja alacsony fordulatszámú**személy- és teherautók,
mezőgazdasági traktorok****REIMAN, Budapest, V. Vörösmarty-tér 3**

a sportférjak a kerékpározásra. Egy ilyen verseny alkalmával történt meg a minap hogy egy örült köszörűs egy öregasszonyt gázolt el ezen a sétányon és még ennek tetejébe ő rivallt rá az asszonyra, hogy »vigyázzon marha«.

1909-ben a *Jászkürt* júniusi számában is megjelenik az első hír az automobilról: „Napok óta szemléljük, hogy miként száguld végig kövezetlen főterükön egy díszes automobil. Kérdősködve megtudtuk, hogy a jármű Almásy László ügyvéd tulajdona, aki ezt a modern közlekedési eszközt városunkban legelőször honosította meg.”

1912 elején már meg is történt az első baleset, melyet automobil okozott: megvadultak tőle a Hungária gőzmalom lovai, és a kocsit az árokba döntötték. A sofőr idejében kiugrott, de a mellette levő asszony könnyebb sérüléseket szenvedett. A szemtanúk állítása szerint a balesetet az automobil vezetőjének hibája okozta, aki oly közel vezette a gépet a kocsihoz, hogy a lovakat súrolta. Az automobil a baleset után gyors iramban keresztülhajtott a városon, így tulajdonosának kilétét nem sikerült megállapítani. Sajnálatos módon a későbbi lapszámokban egyre több ehhez hasonló balesetről lehetett olvasni. Nem sokkal később az a hír került a hasábkra, hogy a főszolgabírói hivatalhoz érkezett panasz szerint gróf Dessewffy Emilné automobilja felé – amint Jásztelek határában robogott el – egy 10-12 évesnek látszó lelengyerek egy ócska félpatkót dobott, mely a sofőrt érte, s bal karján megsértette. Ugyanez év szeptemberében már teherautókról is értesülünk: a főtéren történt az eset 10-én este 7-8 óra között. Az autó gabonarakománnyal terhelve akart a már kikövezett főterünkön végighaladni, azonban elakadt, hátsó kerekei agyagig süllyedtek le. A jelzett helyen a kövezet fel volt szedve, de semmi jelzést nem helyeztek oda, valamint a gyér világítás sem volt segítségére.

1913 szeptemberében panaszlevél érkezik a szerkesztőségbe, miszerint a kerékpárosok kettesével-hármasával száguldoznak egymás mellett a gyalogjárón, és a jövő-menők kénytelenek az útestre lemenni, ha nem akarják magukat elgázoltatni. 1922 júliusában a *Jász Hírlapban* már egyenesen garázdálkodásnak titulálták a kerékpárosok viselkedését, amiért gyakran

Pár nappal ezelőtt ez a sportmann – nem tudjuk ki ő és merre van hazája – egy hölgyekből és gyermekekből álló társaságnak rontott neki, tegnapelőtt pedig egy hatvanéves öregembert gázolt el a Kossuth utca torkolatánál. Jó lenne, ha valaki elütné ezen udvarias bicikliző alul a masinériát figyelmeztetésül annak, hogy vigyázni is kell.” Ezentúl már szinte mindegyik, kerékpárosokkal kapcsolatos rövid híradás a gyalogosok sérelmeit közvetíti. Ugyancsak július hónapban megjelenik még egy cikk, „*Megint a biciklisek!*” címmel: „a városligethez vezető sétányon valószínű versenyteret rendeztek be

előfordult, hogy nem a kocsiuton, hanem a gyalogjárdákon száguldoztak, sőt el is gázoltak egy-egy embert. Véleményük szerint szükséges volna a biciklik kötelező bejelentése, és azoknak számmal való ellátása, ami nagyon megkönnyítené ellenőrzésüket (mely később meg is valósult).

1924 januárjában és márciusában is el akartak tulajdonítani egy-egy kerékpárt – az első kísérlet meghiúsult, a második nem: januárban Kastyakov Jánost, volt orosz foglyot akkor csípte fölön egy rendőr, amikor az a Forgács-féle cipészüzlet előtt egy idegen biciklire akart felülni és elnyargalni. Megindult ellene az eljárás. Azonban márciusban másként történt az eset: *„Ismeretlen tettes ravasz fondorlattal egy biciklit csalt ki Jampel kerékpárkereskedőtől és a biciklin ismeretlen helyre távozott. A rendőri nyomozás megállapította, hogy a tettes Tanasi István kít most keresnek mindenfelé.”*

1925 februárjában helyet kap az újságban a következő értesítés: *„Gépjárművek és általuk vontatott kocsik a legújabb rendelet szerint csak gummiabroncsokkal ellátott kerekekkel közlekedhetnek.”* Májusban – érezhető ironiával és erős célzással – a következő néhány sor került a hasábkra: *„Nekimegy a kezdő biciklista egy nagyhasú úrnak, ki mérgesen kiált rá: Szamár, nem tud csengetni? Csengetni tudok, mondja az, csak biciklizni nem!”*

1926 júliusától kezdve autóbuszjáratok is jelen voltak a város közlekedésében – így nem maradhattak ki a hírfolyamból azok az események, amelyek ezekkel a járatokkal történtek. 1927 februárjában izgalmas eseményről kaptak tudósítást az olvasók: nem egy utas panaszkolta, hogy Nagykátáról jövet az autóbusznak többször meg kellett állnia, mivel a környék lakossága a busz iránti gyűlölettel vezérelve kövekből és földből épült torlaszokat emelt az autóbusz elé, de előfordult olyan is, hogy drótot feszítettek ki. Azonban a buszvezető sem rest: pofozza azokat, akik nem térnek ki kellő időben és kellő mértékben. A cikk írója nyugalomra inti mindkét felet, s kiemeli, hogy ez a városi lakosság javát szolgálja. Jóval extrémebb esetről szolt egy decemberi cikk: a Gaál-féle autóbusz a Jákóhalmi útról befordult a városba s ekkor az utasokkal megtelt kocsit az út széléről egy lövés érte, melynek következtében az ablakok bezúzódtak. A lövés szerencsére senkit sem talált el. Az autóbusz-vállalkozó és a sofőr szerelővasat kaptak a kezükbe, kiszálltak a sötét útra, ahol pár lépésnyire egy részeg katonára bukkantak. Gaálék már visszafelé indultak, hogy folytassák útjukat és a feljelentést megtegyék, azonban a katona kirántotta bajonettjét, és Gaálnak a hátába szúrt. Gaál azonban szerelővasával több csapást mért a katona fejére, de az még mindig hadonászott bajonettjével, és Gaálnak a bal karját csontig felhasította. Végül a katonai őrjárat tette ártalmatlanná a támadót. Azonban hamarosan megjelent a helyreigazítás is, mely szerint a lövöldözés csak a fantázia szüleménye, csupán kövel dobálták a városba jövő autóbuzst, és ez a dobálás fajult később verekedéssé.

Láthattuk, hogy a korunkat megelőző időszakokban sem volt problémáktól mentes az infrastrukturális kérdések megoldása – sőt. Dolgozatomban igyekeztem visszaadni azt az érzést, melyet magam is átéltem a kutatás során: az újságok hasábjait olvasva még így, évtizedekkel később is izgalommal lehetett várni, hogy hogyan alakul egy-egy ügy kimenetele, együtt lehetett érezni az egyes nehéz helyzetben levő lakókkal a nehéz időkben, meg lehetett mosolyogni a tragikomikus eseteket és az ironikus cikkeket.

Csörgő Terézia

REÁLIÁK A FŐGIMNÁZIUMBAN

*„Az Embernek különös Tulajdona az,
hogy a mely dolgokat tudni lehet, és kell,
azokat keresgélni és vizsgálgatni szokta.”
(Kováts Sámuel)*

A XVIII. század második felétől a Jászberényben működő gimnáziumban, mint az ország többi hasonló intézményében, a vallásos nevelés és a tudományos műveltség kialakítása volt a feladat. A tudományos műveltség kialakításának pedig egyik szükséges feltétele a természettudományos tárgyak oktatása.

Írásomban a természettudományos oktatás, nevelés szempontjából szeretném bemutatni a gimnázium és a város kapcsolatát az 1930-as évekig. Néhány gondolat erejéig a kezdetektől indulok, hiszen így lesz látható, hogy a gimnázium különböző típusaiban mennyire tartották fontosnak az élővel és az élettellel való ismerkedést, a közben adódó problémák megoldását. Úgy gondolom, a teljesség igénye nélkül, nagy léptekben az iskola története is elengedhetetlen.

A iskola története és a természettudományi tárgyak

A természet változatosságának, sokféleségének megfelelően a természettudomány különböző ágazatokra tagolható. Az egyes ágazatok – a szervetlen és a szerves anyagokkal foglalkozó fizika, biológia és a kémia között nehéz határt vonni, ezért oktattak először a gimnáziumokban, így a jászberényi gimnáziumban is, természetrajz illetve természettan tantárgyat.

Háromosztályú gimnázium

Az 1779 és 1789 között működő háromosztályú gimnáziumban a latin a kiemelt tantárgy, „... abban az időben a gimnáziumi oktatásban a legnagyobb súlyt a latin oktatásra helyezték. Ez volt ugyanis alapja az akkori tudományosságnak és az általános műveltségnek.” – írta Szántó Konrád. Hetente 10 latinóra volt minden osztályban, s ez az akkori kötelező óraszámnak a fele. A természetrajzot a többi tárgyhoz hasonlóan heti két órában tanították, vagyis a többi tantárgygal egyenrangú volt.

Ötosztályú nagygimnázium

A következő szinten, az ötosztályú nagygimnáziumban az első négy évben a tantárgyak között szerepelt valamilyen természettel kapcsolatos tantárgy. Az 1789/90-es, a Ratio Educationis alapján készült tantervből kiderül, hogy a költészeti (II.-ae hum.) osztályban a terményrajz (*His. Natura*), a szónoklati (I.-ae hum.) osztályban a természettan (*Physica*), a nyelvészeti (III.-i gram.) osztályban a növénytan (*Historia natur; Vegetabilium*), a nyelvészeti (II.-i gram.) osz-

tályban az állattan (*His nat. Animalium et univ*) szerepelt a tantárgyak között. Ez bizonyítja, hogy a természettel kapcsolatos ismeretek tanításának értelmét látták.

Először ugyan németül folyt a munka ezeken az órákon is, de II. József császár halálát követően, 1791-től a természetrajzot, a földrajzot, a honi történelmet, a számtant magyar nyelven tanították. Ez könnyebbé jelentett a diákoknak, a tanároknak egyaránt, és jobb eredményt is hozott.

Hatosztályú nagygymnázium

1806-ban magasabb szintre lépett az iskola. 1803-ban ugyanis az országos választmány új tanterve alapján az elemi III. osztályt az ötosztályú gimnáziumokhoz csatlakoztatták, s így azok hatosztályú nagygymnáziummá váltak. A hatosztályos nagygymnázium fő tantárgyai a hittan és a latin voltak, s hat éven át igen sok földrajzot tanultak a diákok. Végre a IV. osztályban tanítottak égteke-, föld- és légköri magyarázatokat, majd a humanitási I. osztályban (V. osztály) állattant, a humanitási II. osztályban (VI. osztály) növénytant és ásványtant is.

Szt. Ferencendi algimnázium

Az 1849/50 tanévben kiadott és a birodalmi kultuszminiszter által kötelezővé tett *Entwurf der Organisation Gymnasien und Realschulen* teljes változást, változtatást követelt. A *szigorú nemzetietlen rendeletek* (csak németül tudó diákokat lehetett felvenni, és német nyelven oktathattak), a drága könyvek, az emelt tandíj miatt kevés tanulója lett az intézetnek.

Az iskola a követelményeket nem tudta teljesíteni, így 1851 és 1865 között négyosztályú, *magánjellegű gymnasium*ként, Szt. Ferencendi Algimnáziumként működhetett tovább, s csak szerzetes tanárok tanítottak.

A négyosztályosra zsugorodott gimnáziumban történő természettudományi tárgyak oktatásáról már többet tudunk, hiszen fellelhető néhány tanév iskolai tanúsítványa. Az 1857/58-as tanévben a tanárok jelentéséből megtudhatjuk, hogy az I. osztályban a hetente két természetrajz órán az állattan egy részét tanították. A II. osztályban szintén heti két természetrajz órában a madarak, a hüllők, a halak és az *egész növényország* volt a tananyag. Míg a III. osztály első félévében ásványtant, a második félévében pedig már természettant tanultak a diákok heti 2 órában.

A IV. osztályban heti 3 órában került sor a természettani tudásanyag tanítására. Érdekeséggé álljon itt, hogy ebben a tanévben a diákok a természettan órákon a következőkkel foglalkoztak: „*az egyensúlyja és mozgása a folyó és terjedékeny testeknek, ismeretek a hang-, delej(mágnesesség)- és villanytanról, főbb cikkei a csillagászati földrajz és tüneménytannak (természettan).*”

Nyolcosztályú főgymnázium

Az iskola sorsát szíven viselő tanbizottság azonban a nyolcosztályos gimnázium létrehozása mellett foglalt állást. Alapítványok segítségével megfelelő alaptőke birtokába jutott az iskola. Ezt követően a tanbizottság elnöke, „*a tapintatos, bölcs és fennkölt gondolkodású*” *Belezny*

Ignác Jászberény „gymnasiumának nyolcz osztályra leendő kiegészítését mondta ki elvileg határozatában”. Így aztán 1865-től nyolcosztályú főgimnáziumban tanulhattak Jászberény és a Jászság fiai, és sok, más vidékről érkezett diák. Ehhez nem csekély *kegyes áldozatra*, azaz az iskola fenntartásához további pénzzadományokra volt szükség. 1868-ban tanbizottsági ülésen *Sipos Orbán* tanbizottsági tag kezdeményezésére már összegyűlt 3550 forint, a *Jász-Kunság* című lap felhívására pedig összesen 21 350 forint. Az 1868/69-es tanévben már a nyolcadik osztály is indulhatott. Az iskolának érettségiztetési joga lett, így „*a felsőbb tudományos képzésre való előkészítés iskolájává vált*” az iskola, ahol 1869-ben meg is tartották az első érettségit.

A nyolcosztályú gimnáziumban egyre nagyobb hangsúlyt fektettek a természettudományi tantárgyak oktatására. Az intézet természettudós tanárai hivatásuk iránt lelkesedő, nagy tudású, fiatal tanárok voltak, akik igyekeztek az elméletet és a gyakorlatot összehangolni.

Bizonyos időszakokban természetesen volt változás az évenkénti óraszámban, a tanított anyagban. Mit tanítottak? Példaként az 1876/77-es tanévi értesítőt vettem segítségül, amiből kiderül, hogy a Jászberényben 100 éve működő iskolában mi volt tanított anyag, és mennyire mélyedtek el az adott tantárgyban.

Minden osztályban volt valamilyen természettudományos tárgy, a természetrajz heti 2 vagy 3 órában, a természettan 3 vagy 4 órában. Az I. osztályban a természetrajzi órákon az állatország megismerése volt a feladat. A II. osztályban, a téli időszakban ásványtant, a nyári időszakban a diákok a növények külső és belső szerveiről, a környezetükről, a virágos és a virágtalan növényekről tanultak. A III. osztályban természettan órákon a testek közös és eltérő tulajdonságai, halmazállapot, hőtan, lég- és hignyugtan (gázok és folyadékok tana), delejesség, villamoság témákról volt szó. A IV. osztály első félévében természettan órákon a testek egyensúly és mozgástanával, hangtannal, fénytannal foglalkoztak. A második félévben vegytant tanítottak, egyszerű és összetett testek a vegytörvények, vegyszámtan, a természetben vagy közéletben előforduló érdekesebb anyagoknak tüzetesebb tárgyalására került sor. Az V. osztályban, a téli időszakban, ásványtani ismereteket sajátítottak el a tanulók. A nyári időszakban növényészovettan és élettan, részletes idom- és rendszertan, növények meghatározása volt a feladat. A VI. osztályban állattant, illetve bonctant és élettant tanítottak, fő tekintettel az emberre. A szövetek, szervek (csont, ideg, izom), emésztésnedv, véredény, légzési szervrendszer című témákat dolgozták fel. Párhuzamosan a vegytani ismereteiket bővítették a diákok, főleg kísérletek elvégzésével. A VII. osztályban a szilárd, cseppfolyós és légnemű testekkel, erőtannal, hangtannal ismerkedtek a tanulók a természettan órákon. A VIII. osztályban szintén természettan volt, ahol magasabb szinten tanulták a diákok a hőtant, a láttant (optika), a delejességet, a villamosságot.

A nyolcosztályos gimnázium elvárásai egyre szigorodtak, s az 1870-es évekre a gimnázium épülete már nem felelt meg az elvárásoknak, így a természettudományok tanításának sem. *Varga József*, az iskola mennyiségtan- természettan tanára 1872-ben írta, hogy „*szertárhelyiségek közül csak a fizika van, s az is tanteremből nyílik*”.

1874-ben már a *Jász-Kunság* című lap is többrészes cikkben foglalkozik a témával *Az új gymnasium terve* címmel. „*A jelenlegi gymnasium épületének czélszerűtlensége szembeszökő. Míg más városokban a kor igényeinek alakították át a régi avult iskolai épületek, addig nálunk a tanbizottság a viszonyokból kifolyólag csakis nélkülözhetetlen intézkedéseket tehetett.*” A cikkben részletesen leírják a hibákat, az utolsó írásban már örömmel közlik, a jászkerületi tanbizottság mégis belátta, hogy tarthatatlan a helyzetet, s már új, emeletes épület terveit foglal-

ta jegyzőkönyvbe. Egyértelművé tették azonban, hogy a megvalósítása nehézségekbe ütközik, főleg az anyagiak miatt, de mindenképpen szolgálná a város javát is. *„Az új gymnasium építésének szüksége, terve ennél fogva kell, hogy a város minden polgárának érdeke legyen. Kell, hogy pártolja, tehetsége szerint elősegítse mindenki a keresztülvitelt”* – írta az újság.

A fenntartó tekintetében 1887-ben változás történt. A tanegylettől Jászberény városa átvette a főgimnáziumot minden vagyonával együtt, s kötelezte magát, hogy a katolikus jellegű tanintézetet fenntartja és ellátja, mindennemű szükségleteiről gondoskodik, a főfelügyeletet és a vezetést pedig a vallás- és közoktatásügyi miniszter gyakorolja. A vallás- és közoktatási minisztériummal kötött szerződésben az is megtalálható, hogy Jászberény a gimnázium számára új épületet emel.

1888-ban *Benkó Károly* építész terveit a minisztérium is jóváhagyta, s kicsivel több, mint egy év alatt lett is új épülete a gimnáziumnak. Az új épület elkészültéig az 1888. január 6-i főgimnáziumi tanbizottság ülésen a jegyzőkönyv tanúsága szerint *„ideiglenes helyiségül a »Kún ház és Schönfeld Ferencz féle ház« jelöltetett ki”*.

Amikor elkezdődtek az építési munkálatok a *Historia Domusban* a következőket jegyezték le: *„1888. április 9. Ma kezdték lebontani a volt főgymn.-ot, melyben 100 éven túl nyert oktatást a serdüülő ifjúság, mely épületben a szerzetház főnöke 18, Németh Kelemen szintén sz. ferencrendi tag 24 évig foglalkoztak az ifjúság tanításával és erkölcsi nevelésével. A volt gymn. épület, mielőtt szétbontatott volna, lefényképeztetett a jelenlegi tanári kar indítványa következtében, melyből egy-egy példányt minden egyes tanár megtartott magának emlékül, valamint a szerzetház is, melynek főnt nevezett két tagja voltak a szerzet részéről e tanépületben annyi számtalan sz. ferencrendi szerzetesek legutolsó működő tagjai.”*

Az 1888/89-es főgimnáziumi évkönyv *Az intézet multjának és új épületének rövid ismertetése* című bevezetőjében pedig már az alábbiak szerepelnek: *„Az építés befejezését valamint a teljesen új felszerelés elkészülését a szünidőre várjuk, úgy hogy – hála Jászberény város áldozatkészségének – a jövő évi előadásokat oly tanintézetben kezdetjük meg, amely a követelményeknek megfelelően, bármely állami intézettel versenyezhet.”*

Az új épületet 1889. augusztus 20-án szentelték fel. A *Historia Domusban* már a következőt írták: *„1889. augusztus 28. Ma tartatott meg az új gymn. épületében az első tanári alakuló gyűlés. Pompás egy épület.”*

Az 1889/90-es tanévet már ebben a pompás épületben kezdték el. A tanévi értesítőben *Himpfner Béla* igazgató köszönetet mond a gimnázium viszonyainak kedvező alakulásáért Trefort Ágoston vallás- és közoktatási miniszternek, Klamarik János miniszteri tanácsosnak, Hóman Ottó királyi főigazgatónak, Koncz Menyhért prépost-plébánosnak, *„mindenek fölött pedig Jászberény város áldozatkész képviselő testületének, élén Elefánthy Sándor polgármester úrral. ...Adja Isten, hogy az intézet ezen város és vidék ifjainak erkölcsös és tudományos nevelésében a beléje helyezett reményeknek mindenkor hűségesen megfeleljen”!*

1890/91-es tanévben elkészült a jászberényi községi katolikus főgimnázium nyári torna- és játszótere is az úgynevezett Nádor- vagy Sasos-kert területén. A tanévi értesítőben térképpel együtt bemutatásra került az új létesítmény, melyről *Himpfner Béla*, az iskola igazgatója a következőket írta: *„Jászberény városnak áldozatkészsége, mellyel ezt a szép területet főgymnasiumának átengedte és berendezte, nem szorul magasztalásra. A város úttörő példát adott, kövessék mások is; a jászberényi főgymnasiumban pedig legyenek laeti tirones, laeti*

magistri, laetissimus Rector” (jókedvű növendékek, jókedvű mesterek, legjobb kedvű pedig a vezető).

A természettudományi nevelés a tanulók egészséges életmódra nevelésében is fontos. Az egészséges életmódra nevelés része a testi nevelés, amely a tornacsarnokkal, a tornatérrel, a szabadban való fürdéssel, a korcsolyázással, tánctanulással megoldódott. Azonban az egészséges életmódra nevelés más részeit is fontosnak tartották, ezért a hagyományos természettudományi tantárgyak tanítása mellett az 1892/93-as tanévtől rendkívüli tárgyként egészségтант is oktattak. Kezdetben heti 1, majd heti 2 órában a VII., illetve a VIII. osztályokban az egészségтант főbb elveit tanították az élet egyik legnagyobb kincsének, az egészségnek tudatos megbecsülése és szükséges ápolása érdekében. Kiemelten foglalkoztak az életmentési eljárásokkal, melyeket szükséges szerek s eszközök segítségével be is mutattak.

Az 1909/10-es tanévi értesítőben még egy 16 pontos összeállítás is megjelent *Egészségi szabályok a tanuló ifjúság számára* címmel. Az összeállítás a következőkkel zárul:

„Napfény, levegő, víz; mozgás és mérsékletesség; tested-lelked tisztasága; nyújt hosszú boldog életet.”

Az 1921/22-es tanévtől az alkohol és a nikotin „szervezetmegőrlő és lelket mérgező” hatásának bemutatása már kötelező feladat lett. Részletesen a természetrajzi órák mellett az egészségтант órákon került erre sor, bár minden tanár saját tantárgyán belül foglalkozott a témával. Az egészségтант egymást követően három orvos tanította, így a gyógyító munkájuk mellett az ifjúság egészséges életre nevelésével is foglalkoztak, s iskolaorvosként vigyáztak az egészségükre a gimnáziumban, sőt a tanítóképző intézetben is. Az iskolaorvosok a város életében is aktívan vettek részt.

Az eredményes munka ellenére az iskola fenntartása egyre nagyobb teher volt a város számára. A város vezetése már a 1880-as évek közepén megkezdte az intézet államosítására irányuló tárgyalásokat. Az állammal való tárgyalások végül is azt eredményezték, hogy 1896. szeptember 1-jei hatállyal a kultusz-kormány kezébe vette az intézetet, noha a tényleges átadás csak az 1897. év folyamán történt meg. Bár „*A mai fejlettségi fokot legelőször a jászberényi gimnázium érte el; ez volt az egyetlen intézet a vármegyében, amely az 1883 : XXX. t.-cikk követelményeinek már a törvény életbeléptetésekor meg tudott felelni. De úgy ez, mint a szolnoki ferences intézet, elért fejlettségi fokát csak úgy tudta biztosítani, hogy autonómiáját feladva, állami főgimnáziummá alakult*” – írta Soós Adorján.

A XX. század elején újabb természettudományos feladata lett az iskoláknak, az állatok és növények védelmének szociális és nemzeti fontosságával és szükségességével való kiemelt foglalkozás. 1922 márciusában a vallás- és közoktatási minisztérium a középiskolákban kötelezővé tette a környezeti nevelést azzal, hogy előírta a madarak és fák napjának megtartását.

A természet szeretetére nevelés is elsősorban a természetrajzi órákon történt, de ennek jegyében szerveztek minden tanévben különféle tanórán kívüli foglalkozásokat is. A madarak és fák napi osztályünnepély volt a kezdet, majd a tanulók saját maguk által készített fészekodukat, madáretetőket helyeztek ki, megkönnyítve ezzel a madarak kitelelését, tavaszi fészekrakását. Gyümölcsfákat és akácát ültettek, s gondozták azokat, de a folyosói virágokkal való törődés is ebbe a körbe tartozott. A tavaszi nagy kirándulásokat úgy szervezték, hogy a diákok természetes környezetükben ismerjék meg az élővilágot, s ez által erősödjön bennük a természet iránti tisztelet, szeretet.

A kirándulásokat is összekötötték a környezetvédő tevékenységgel. Az 1928/29-es tanévben például egy kiránduló csoport tagjai Máriabesnyőn helyeztek ki fészekodúkat, ezután a csoport átsétált Gödöllőre. Később a máriabesnyői plébánostól azt az értesítést kapták, hogy a fészekodúk kihelyezése eredményes volt, sok madár beköltözött a kész házakba.

A környezeti nevelés szerteágazó feladatának teljesítéséhez segítséget is kapott az iskola. A folyosók díszítéséhez a szászberekai uradalom, a hatvani cukorgyár, *Sárközy István* jászberényi lakos dísznövényekkel járult hozzá. 1925-ben *Kele József* nyugalmazott vármegyei főügyész, az iskola volt tanulója, a vasúti híd melletti másfél holdas kertjét a gimnáziumnak adományozta. Ezt a kertet az „*alapító kikötése szerint Kele Jóska kertjének*” kellett hívni, ahol a tanulók szabadidejükben ápolták a gyümölcsfákat, kikapcsolódtak, élvezték a természet szépségeit.

Az 1924. évi XI. törvénycikk a középiskoláról elrendelte, hogy a gimnázium és a reáliskola mellett reálgimnáziumot is kell szervezni. 1924/25-ös tanévtől az ország sok más iskolájához hasonlóan reálgimnáziumként működött a jászberényi gimnázium. Jellegét a természettudományi tárgyak kiemelt mértékű tanítása határozta meg a latin, a német és egy modern élő idegen nyelvv tanítása mellett.

Az iskolában az 1930-as években a természetrajz és a fizika oktatásában bevezették az öntevékeny munkáltató órákat. Ezekben az órákon a tanárok – *Gergely Adolf*, *Horti József*, *Korber Ernő*, *Józsy Ferenc* – arra készítették a tanulókat, hogy merjenek bátran tervezni, önállóan dolgozni, a kitűzött feladatok megoldásakor találják meg a kutatás, a problémamegoldás lehetséges útját, módját, a munka eredményét tudják rögzíteni a munkanaplóban, következtetéseiket merjék vállalni. A munka során a tanulók olyan élményekhez jutottak, amelyek további munkára ösztönözték őket.

A természettudományok tanításának tárgyi feltételei

Tankönyvek, segédkönyvek

A fellelhető év végi értesítőkből kiderül, már a tanév befejezésével meghatározták, hogy a következő tanévben milyen tankönyvek és segédkönyvek használhatók. A szaktanárok az év végi értesítőben osztályonként a használt tankönyvre építve részletezték a teljesített tananyagot. A gimnázium jászberényi 150 éve alatt sokféle természetrajz, természettan, vegytan tankönyvből tanultak a diákok. (Ezek felsorolásától eltekintek.)

Szertárak

Az oktatást segítő eszközökről, a szertárak anyagáról csak az 1800-as évek közepétől kaphatunk információt a rendelkezésre álló tanévi összesítőkből. *Varga József*, a mennyiségtan-tervezettan tanára 1872-ben már összeállította a fizika-vegytani szertár leltárát, amely szerint összesen 60 eszköz állt a tanárok rendelkezésre. A természettani szertár anyagának leltározásakor a következőket írja: „*A természettani szertár kezdetleges, vegytani eszközeink teljesen hiányzanak...Természetrajzi gyűjteményünk az iskola szobában egy szekrényben van... Növény-, állattani...-gyűjteményünk semmi sincs.*” A különböző szertárak anyagáról első rendszeresebb leltár csak 1878-ban készült.

1872 előtt is voltak azonban a tanítást segítő anyag- és eszközfelajánlások. 1855-ben a Tudósítvány a jászberényi Katholikus Algimnáziumról című értesítőben azt olvashatjuk, hogy a Patronatus „meghozatta Schubert növénytanát és Winkelmann állattanát képekben”. Az 1857/58-as tanévi Tudósítvány Jótékonyági rovatából pedig arról értesülünk, hogy *Stipula József* egri érsekmegyei kanonok segítette az iskolát. „A jelen tanévben is kellemesen lepett meg bennünket becses levele, melyben taneszközökre 50 forintot szíveskedett küldeni. Ezen összegből szereztük meg *Sydow* legújabb kiadású remek nagy térképeit, valamint egy *telluriumot*, vagyis a hold, föld és nap egymáshoz viszonyait szemléltető gépezetet.” – írja *Visontay János* igazgató. *Stipula József* az iskola igazgatója volt 1832 és 1852 között, a vezetése alatt az iskola virágzásnak indult, mindvégig magyar szellem uralkodott az intézet életében. 20 évig volt igazgató, ez idő alatt az iskola alaptőkéje 6000 forinttal nőtt. Ugyanis az önzetlen igazgató egyetlen alkalommal sem vette fel a fizetését, évi 300 forintot, hanem a gimnázium alaptőkéjéhez csatolta.

Az 1868-ban kiadott gimnáziumi értesítő arról számol be, hogy „*iff. Tarnay Károly földbir-tokos köz- és váltó ügyvéd úr, Házy József, Lippe Simon és Brünauer Fülöp urakkal együtt*” a gimnázium részére természetrajzi gyűjteményt vásároltak, egy értékes és díszes régészeti, kövületi tárgyakkal teli állványt, illetve egy üvegszekrényt érempénzzel. Ez volt az iskolai éremgyűjtemény alapja.

A későbbi években összegyűlt, felhasználható eszközök, tárgyak vásárlásból és adományozásból származtak. Az adományozók a város tisztos polgárai, a tanári testület tagjai, valamint az iskola régi és az adott tanév diákjai voltak. A tanulók főleg növénygyűjteményeket, kitömött vagy preparált állatokat, rovargyűjteményeket, ásványokat adtak a szertáraknak.

Az adományozók, támogatók teljes névsora, adományaik, a szertárak eszköz- és anyagállománya igen hosszú lajstrom, így aztán csak néhány olyan évet emelek ki felsorolás jelleggel, ahol különleges, érdekes, értékes anyaggal történt a bővülés.

Az 1874/75-ös tanévben a szertárak anyaga különleges adományokkal bővült. A következők olvashatók a gimnáziumi értesítőben a Tanszerek címszó alatt

„A) A TERMÉSZETTANI SZERTÁR részére szerzetett *Leslie* különzékű hőmérője; fűthető gőzgép; *Wollaston*-féle szélmérő; *Torricelli*-féle készülék; *Atwood* esgépe; *Morse*-féle táviró relais-vel; naphatod és egy kilo vezető sodrony. Továbbá a museum rézsfaltáblájába (*spalette*) napállító helyzetetett be s 2 állvánnyal s *cortinával* szereltetett föl, (Ért. 196 ft.)

Váratlan, s rendkívül örvendetes gyarapodás érte szertárunkat azon becses gyűjtemény megszerzésével, melyet *tek. Scopián Sándor* ur 50 % árleengedés mellett a jászkerületi Tanbizottságnak a főgymnasium részere vétel végett följajánlott. Ez ajánlat, mely csak a fölvilágosodás, tan- és nevelésügy oly nemes lelkű barátjától, melyet *tek. Scopián Sándor* urban tisztelt városunk közönsége, eredhetett, a tanbizottság s ennek minden nemes- és jóért s kiválta nevelés – és tanügy szent érdekeiért fáradhatatlanul buzgólkodó Elnöke, *tek Sipos Orbán* úr részéről elfogadtatott, s a becses, teljesen új természettani s csillagászati szerekből álló gyűjtemény, melynek följajánlása s megszerzése egyképpen disziti és örökítia tanintézet évlapjain a följajánló és vevő nevét, most már a gymnasium tulajdona a következő darabokból áll: fém-légsúlymérő; színekép elemző; bánya szögmérő; *Tellurium lunariummal* kapcsolatban; éggömb; csillagászati és földi távcső; csillagászati óra és *theodolit*. (Ért. 500 ft.) Végül *tek. Scopián Sándor* úr több üveget ajándékozott a *laterna magicához*; *Laky Mátyás* igazgató egy *delejpátkót* s *Henneberg Ármin III. osztályú magántanuló* egy *szintezőt* (libellát).

...D) *TERMÉNYRAJZI* gyűjteményünk fr. Titius minoritarendi áldozár, e fáradhatatlan természetbúvár s áldozatkész nemeskeblű tanügy barát részéről a nm. vallás- és közoktatásügyi m. kir. Ministerium utján következő becses ajándékokat kapott: 4 külön táblázaton művészi csín-és gonddal kiállítva mohokat, moszatokat, harasztokat, zuzmókat; minden tábla 36-36 növényt tartalmaz a nevezett osztályokból; továbbá 39 üvegre ragasztott tengeri cryptogramm-növény; 127 db haslábú puhányt, nevezetesen 81-et a kopoltyús és 46 db-ot a tüdőfajból; és 26 db lemez kopoltyús puhányt. ” Erről a Jász-Kunság című lap is beszámolt, s a következőkkel zárja a hírt: „Nemcsak gymnasiumunk nevében – mely a küldött gyűjtemény által jelentékenyen gazdagodott – de a közelhaladás tekintetéből is melegen emeljük ki ezt a szép tettet. Adjon Isten tanügyünknek számos ilyen lelkes hazafit. ”

Ugyanebben a tanévben a jászkerületi tanbizottság elnökének segítségével a természet-tani szertár a következőkkel gyarapodott: „egy húsz elemből álló villanytelep, egy telepes hő villamelem, egy szénhegy tartó, három szénhegy, egy villanyképelő készülék, egy sodrony tekercs, hangvilla, három üvegcsépp, három bolognai palaczk, egy üvegbokréta” – közölte a Jász-Kunság.

Az 1880/81-es tanévben Hanák Dezső VIII. osztályos tanuló igen szép ásványgyűjteményt és több fizikai eszközt ajándékozott az iskolának.

Az év végi értesítő alapján az 1884/85-ös tanévben a természetrajzi szertár a következő ajándékokat kapta: „Egy palaczk borszeszbe rakott skorpió és vipera. Mehádia vidékéről gyűjt. és ajánd. főtiszt. Hudra János temesvári tanár úr.

Egy ásatag koponya, egy házi macska, egy tyúk s egy béka csontváza. Praep. és ajánd. Hirn Miksa VIII. oszt. végz. tanuló

Egy kérődzőnek varratok szerint részeire különített fejeváza, sodronyokon összeállítva a fejlődéstani tanulmányokhoz. Praep. és ajánd. Vidra István VI. oszt. tanuló

Egy kitömött bagoly; ajánd. Halmay Márius V. oszt. tanuló.”

Az 1889-ben átadott reneszánsz stílusú új épületben a tantermek mellett már a természettudományok oktatására alkalmas kísérleti termet és a vele kapcsolatos „vegyi dolgozót”, illetve természetrajzi és természettani szertárat alakítottak ki. Ezek mérete egy táblázatban az 1888/89-es évkönyvben megjelent.

1888. március 10-én a főgimnáziumi tanbizottsági ülés jegyzőkönyvéből kiderül, hogy a tanbizottság intézkedett a „Természettajzi oktatáshoz szükséges tanszerek beszerzése iránt”, amelyek az új gimnáziumi épület berendezéséhez kellenek.

Az új épületben a kor igényeinek megfelelőek voltak a felszerelések, a termek felépítése. „A kísérleti terem padjai hat sorban lépcsőzetesen emelkednek.” – írja Sápy József, az iskola tanára, azaz minden diák jól láthatta a kísérleteket.

A szertárakban gazdag eszközállomány és szakanyag segítette a munkát. A természetrajzi órákon jól használhatók voltak például a Kálózdý-féle virágutánzatok, a Zippel-Bollmann-féle „Virágos növény” faliképek, az emberi agy, a bőr, a szív, a szem, a fül, a gége és a fogak természetű utánzatai.

Az 1893/94-es tanévi leltározási jegyzőkönyvek szerint a természetrajzi szertárban a növénytani összes tárgyak száma: 1476 „(…Ezek között van 1029 szárított virágos növény; 69 edényes virágtalan; 36 moha; 60 zuzmó; 17 gomba; 178 moszat; 9 növény-utánzat…), az állattani összes tárgyak száma: 894 (… Ezek között van 418 rovar; 44 kitömött állat; 17 állatutánzat

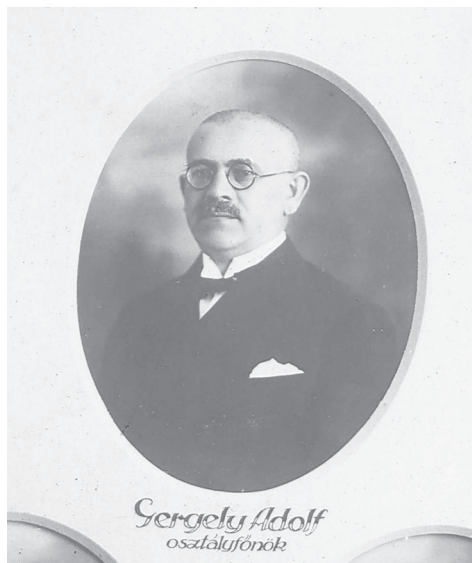
gipszből, papíryanagból és üvegből; ...A méhek ellenségei gyűjteményt ajándékozta tek. Imrey Ferencz úr):” Az ásványtani összes tárgyak száma: 749 „(... Ezek között van 667 ásvány és kőzet; 60 jegeczminta” (kristály)...), „Physikai és vegytani szertár...tartalmaz: 346 physikai eszközt 696 darabban; 313 darab mellék készüléket; 290 darab vegyes eszközt; 175 darab vegyi eszközt; 149 darab vegyszert; 7 darab fali képet, 4224.29 frt értékben.” Az akkori tananyaghoz érdemben használhatók voltak a szertári anyagok.

1899-ben újból gazdagodott a természetrajzi szertár. „A városi múzeum átadó bizottságának jelentésével beterjesztett leltárban 1-548. tételszámok alatt összeírt, s a városi múzeum tulajdonát képező természetrajzi gyűjteményt tekintettel arra, hogy a városi képviselő-testületek korábbi határozatával már kimondta, hogy a természetrajzi tárgyakkal tovább a múzeum nem foglalkozik, a közgyűlés a helybeli királyi főgimnáziumnak ajándékozni elhatározta.” – olvasható Csomor Józsefné tanárnő írásában.

Az 1904/05-ös tanévben egy meg nem nevezett ajándékozó 3 korona értékben Verespatakról származó aranyércel gyarapította az ásványtárat. Némegy Varga József pedig 31 darab kövülettel, elmeszesedett állatmaradvánnyal, ásvánnyal gyarapította a természetrajzi szertárat.

1906-ban a Jász Kürt újság a gimnáziumi értesítőt elemezve a következőket írja: „Az intézet már most is szépen fel van szerelve minden szükséges tanszerekkel ... a természetrajzi tárgyak száma 3416 drb 3032 kor. értékben; a fizika szertár 576 drb eszközt tartalmaz 13359 kor. értékben.” 10 év alatt többszörösére nőtt a segédeszközök száma.

Gergely Adolf vezetésével 1925-ben létrehozták az iskolai rádióállomást. Gergely Adolf az 1924/25-ös tanévi beszámolójában így ír erről: „Az 1924. év július havában megtartott tanulmányi kirándulás utolsó programpontja volt a csepeli rádió leadóállomás megtekintése. Ez a látogatás ébresztett bennünk vágyat arra, hogy intézetünkben fölvevő állomást létesítsünk a rádiotelefon részére. Még nem is sejtettük, hogy mennyi munkával jár majd, csak azt éreztük, hogy a jászberényi gimnázium ezzel nemcsak tudományos célt kíván elérni, nemcsak a tanítás területét óhajtja szélesbíteni, hanem a város kulturájának is szolgálatot tesz vele.” Jászberény érdeklődő lakosai például különleges hangversenyek részesei lehettek az éteren keresztül a csepeli rádió jóvoltából. Sajnos 1925 júniusától a csepeli rádió szüneteltette ezeket a hangversenyeket, amiről 1925. június 14-én a Jász Hírlap értesítette olvasóit, s hozzátette: „A csepeli előadásokat városunk közönsége is élvezhette a gimnázium fizika szertárában, ahol oly erősen lehetett hallani ezeket az előadásokat, mintha ezek közvetlen közelünkben lettek volna.”

Gergely Adolf
az 1926-27-es tanévi érettségi tablóról

A gimnázium vegytanszertára éveken keresztül a kísérletekhez szükséges anyagokat ingyen kapta Merkl János gyógyszerésztől.

Negyven év egy iskola életében is sok változást hozhat. A negyven éve még pompás épületről az 1927/28-as tanévi értesítőben *Józsy Ferenc* igazgató már azt írta, hogy a tanulói létszám növekedésével – ebben a tanévben már 306 tanuló volt az intézetben – az épület kicsi lett, kevés a helyiség, nincs tanári szoba, a vegytani szertár, a természetrajzi és a fizikai szertár kicsi, zsúfolt. Nehéz megoldani a kísérletezést, gyakorlatok tartását. *Józsy Ferenc* igazgató kérte a várost a helyzet megoldására, bár tudta, hogy anyagiak hiányában a megoldás nehéz.

Könyvtárak

A természettudományi tárgyak oktatását is segítette a tanári és az ifjúsági könyvtár, a szertárak magyar, latin, német, görög, francia nyelvű természettudományos könyv- és folyóirat állománya.

1872-ben *Varga József* még azt írta: „*A tanári könyvtár elavult, a becsesebb munkák száma vajmi kevés.*” Az 1930-as évek elejére pedig már tekintélyes kötetszám volt a jellemző. A tanári könyvtárban 8000, az ifjúsági könyvtárban 4000 kötet található, s a szertárakban is nagyszámú könyv segítette az iskolai munkát. A fizikaszertárban 700, a természetrajz szertárban 3150 kötet került leltárba.

A könyv- és folyóirat állomány szintén vásárlás (vétél) útján és adományozásból gyarapodott. Az évenkénti összesítésben részletesen, árral együtt tüntették fel az új szerzeményeket. A régi, értékes művek mellett gyakran a legfrissebb kiadású könyveket kapta az iskolai könyvtár.

Az adományozók teljes felsorolásától itt is eltekintek, hiszen nagyon sokan vannak. Három jelentős könyvadományt azonban megemlítek.

„*Adományozás útján könyvtárunk mintegy 1000 kötettel gyarapodott, amennyiben a helybeli »Olvasó Egylet« egész könyvtárát...három könyvszekrényvel együtt a Casinó érdemdús igazgatója, tek. Sipos Orbán úr indítványára, melyet az egyleti gyűlésen tagjai is egyhangulag elfogadtak, a helybeli főgymnasiumnak ajándékozta – oly föltétellel, hogy azt a város olvasó közönsége ezen túl is használhassa.*” – írta *Laky Mátvás* igazgató az 1874/75-ös tanévi értesítőben. *Áray Károly* törvényszéki bíró a tanári könyvtárnak adományozta értékes könyvtárának nagy részét.

Baranyi Balázs, az iskola nagyhírű tanára pedig végrendeletében 380 kötetet tartalmazó értékes könyvtárát hagyományozta az iskolára. A természet és a könyvek szeretete visszatükröződött magánkönyvtárán. Könyvei angol, német, francia és magyar nyelvűek voltak, tárgyak szerint matematika, fizika, kémia, lélektan, neveléstudomány, torna és mezőgazdasági könyvek.

Jótejkonykodás

A gimnázium történetében az előbbieken kívül kezdettől fogva jellemző volt egy másfajta jótejkonykodás is. A tanulók segítése, lelkesítése volt a célja nagyon sok, a nevelésügy iránt elkötelezett iskolabarátnak. A pénzbeli adományok lehetővé tették évente több tanuló tandíjmentességét, a jó eredményeket elért tanulók jutalmazását, s ez ösztönzőleg hatott azokra is, akik nem részesültek díjban.

Az 1878/79-es tanévben pedig *Lippay Lajos* igazgató javaslatára létrejött a gimnáziumi segélyező egyesület, mely az évek során a szegény sorsú, jó magaviseletű és jó előmenetelű tanulókat tankönyvekkel, téli és nyári ruhaneművel látta el. Ettől kezdve rendszeresen folytatták ezt a munkát. A segélyező egyesületnek megbízott tanárvezetője volt.

Ivanits Jusztin szent ferencrendi áldozó pap, hitszónok, a szerzetesház házfőnöke, aki hit-tant, latint, természetrajzot tanított, „*elnöksége alatt Polgár György ki igazgató a társadalmat is mindjobban bevonja; sőt együletet alapít, alapszabályait kidolgozza, melyet a belügyminiszter 1886. július 20-án 3975. sz. elhatározásával jóváhagy*”. Az évek múlásával egyre többen léptek a segítők közé, jó példáját mutatva ezzel az emberi áldozatkészségnek.

Néhány évig nem működött az Egylet, 1922-ben kezdte újra segítő tevékenységét. Az ezt követő években a *Jász Hírlap* több Segélyegyletet segítő akcióról számolt be. Többek között arról, hogy az elhunyt *Horváth István* természettudós tanár iránti szeretetük és hálájuk jeléül volt tanítványai koszorúmegváltás címén 4160 koronát gyűjtöttek össze a főgimnáziumi Segélyegylet javára – olvasható az újság 1922. május 21-i számában.

A Segélyegylet mellett az iskolai munkát adományok, ösztöndíjak, alapítványok támogatták, a kiemelkedő teljesítményeket díjazták. Sok, éveken keresztül működő alapítvány mellett időről időre voltak új adományozók.

A Laky Mátyás igazgató által szerkesztett 1874/75-ös tanévi értesítőben a jászkerületi Tanbizottság tandíjmentesítése mellett 11 alapítványi, kegyadományi jutalmazásról lehet olvasni. Húsz évvel később, az 1894/95-ös tanévi értesítőben 11 ösztöndíj- és jutalomdíj alapítvány alapítólevelének másolata található. Újabb 20 év múlva már 28 volt ezek száma.

A természettudományi tárgyak kitűnőit az alábbi alapítványok jutalmazták, díjazták:

Kövér Kálmán gyermekgyógyász, Jászberény város szülötte, a jászberényi katolikus főgimnázium egykori tanulója már az 1860-as évek közepétől jutalmazta évente a növénytanban legnagyobb szorgalmat és legszebb előmenetelt tanúsító tanulóját 1 darab magyar arannyal.

1869/70-es tanévben *Kövér Kálmán* 1 magyar aranyat adományozott a vegytanban legjelesebb előmenetelű tanulónak.

A volt jászkerületi orvos-gyógyszerész egylet jutalomdíj alapítványát, mint természettudományi ösztöndíj alapítványt, 1883-ban alapították, melyet a természettudományokban legjobb előmenetelű tanuló kapta. Az alapítvány tőkéje 100 forint, azaz 200 korona. Az egylet megmaradt pénze 83 forint 61 krajcár volt, melyet *Orbay Antal* főorvos adománya kiegészített 100 forintra. *Kövér Kálmán* 1884-január 5-től létrehozta a *Kövér Kálmán* jutalom-alapítványt azon tanuló számára, aki a növénytanban illetve a természetrajzi tanulmányokban legjobb előmenetelű lett. Az alapítvány tőkéje 100 forint, azaz 200 korona volt.

1910. június 29-én, az 1885-ben érettségizettek 25 éves találkozójukon, egykori tanáraik iránti hálájuk jeléül osztályfőnökük nevére *Baranyi Balázs Alapítványt* hoztak létre, amit a mennyiségtanban és a természettanban legjobb előmenetelt tanúsított VIII. osztályos tanulónak ítélték oda. Az alapítvány tőkéje 500 korona volt.

Békési Gyula hősi halált halt tanáruk emlékére a diákok létrehozta egy 200 koronás jutalom-alapítványt.

A királyi magyar természettudományi társulat évente jutalomkönyveket küldött a természetrajzban és a természettanban legsikeresebb előmenetelt tanúsított tanulónak.

A természettudományokat tanították

Jászberényben is, mint az ország többi oktatási intézményében, a vizsgált időszakban a természettudományos tárgyakat is szerzetes és világi tanárok tanították..

A jubileumi évkönyvekben a kezdetektől megtaláljuk a tanárok nevét, de csak a 19. század közepétől ismeretes, hogy kik vezették be a fiatalságot a növénytan, az állattan, az embertan, a vegytan, a fizika rejtelmeibe. A meglévő év végi dokumentumok tanúsága szerint az 1930-as évekig 33 jól képzett, sokoldalú, nagy hivatástudatú tanár végzett eredményes munkát a természettudományi tárgyak tanításában. Több olyan természettudományokat tanító tanára is volt az iskolának, aki itt volt diák, itt érettségizett, majd az egyetem elvégzése után visszakerült tanárnak az intézetbe. Néhány tanár csak rövid ideig dolgozott a gimnáziumban, de a rövid idő alatt is nagyban hozzájárultak az iskola eredményes munkájához.

A természettudományokat tanító tanárok is általában heti 16-17 órában tanították szaktárgyaikat, s emellett tudtak foglalkozni saját tantárgyuk tudományos oldalával is. Tudós tanárok voltak, akiknek értekezései, cikkei jelentek meg az iskolai évkönyvekben, szakmai folyóiratokban, közlönyökben, s könyveket is írtak. Az iskolai tanévet záró kiadványokat a szülőknek is szánták, az azokban olvasható értekezések, egyéb írások így a felnőttek okulását is szolgálták, azaz így egyfajta népművelő tevékenységet folytatott a gimnázium.

Az iskolai munka mellett a gimnázium természettudományokat tanító tanárai is szervesen kapcsolódtak a város életébe képviselőként, különböző egyesületek vezetőjeként vagy csak tagjaként, ismeretterjesztő, népművelő felolvasásokat, előadásokat tartottak, műkedvelő előadások, hangversenyek aktív részesei voltak.

Az iskolai munkájukkal, az iskolán kívüli tevékenységükkel és irodalmi (tudományos), közművelődési munkásságukkal is öregbítették a gimnázium hírnevét.

A következőkben azokról írok, akik a tanórán kívül a Jászság és a város, sőt a megye, az ország érdekében, javára sok feladatot vállaltak, különlegeset vagy kiemelkedőt alkottak.

Láng István (1846–?) bölcsészettudor, világi rendes tanár a jászberényi főgimnáziumban 1873 és 1876 között tanított természettant, mennyiségtant, mennyiségtani földrajzot, csillagászati földrajzot, s főgimnáziumra képesített tornatanár is volt. Ellátta a természettan szertár öre feladatát. A tanév végi tornavizsgákon jutalmakat ajánlott fel.

Három tanévet dolgozott a gimnáziumban, de ez alatt az idő alatt több emlékezetes dolgot is tett. Részt vett az iskola népnevelő tevékenységében.

Az 1874/75-ös tanévben a Scopian Sándortól kapott gyűjtemény egyes darabjait hasznosította, melyről a tanév végi értesítőben a következő olvasható: „*IDŐJELZÉS. E gyűjtemény s abban kivált theodolitnak és csillagászati órának megszerzésével nemcsak tanintézetünk, hanem városunk egész közönsége nyert, a mennyiben ez utóbbi szerek segélyével lehetségessé lőn Jászberény városa délvonalának pontos meghatározása; mi megtörténvén, a helyi közép idő mindennap déli 12 órakor a gymnasium csengetyűjén három kondítással jeleztetik s a toronyóra e szerint szabályoztatik.*

Az időjelzés körül tanusított buzgalmaért az érdem és elismerés tanintézetünk szakavatott természettan tanárát, tek. Láng István urat illeti.”

Az 1874-i VIII. tc. a régi mértékek használatát 1876-tól tiltja Magyarországon, új mérték-

rendszer vezettek be. Ennek kapcsán a *Jász-Kunság* című jászberényi lap a következőről számolt be: „A bekövetkező mérték változásra városunkban már a legfontosabb lépés megtétele, hogy közönségünk az új mértékekben tökéletes tájékozást nyerhessen. ...Láng István főgimnáziumi tanár 3 ívre terjedő munkát bocsátott sajtó alá, mely mindenkinek nélkülözhetetlen.” A segítő kiadvány az alábbi címmel jelent meg: „A régi és új mértéknek és azok árának táblázatos átszámítása.” A könyv első része az elméleti, a második rész a gyakorlati segítség. „A műnek tulajdonképpen célja az átszámításokat számolás nélkül egyszerű leolvasás által eszközölni.” A könyvecske a kereskedő és a vásárló közönség számára az átszámításhoz 14 táblát, mindegyiken 4 melléktáblát, összesen tehát 56 jól használható táblát, jól érthető feladványokat tartalmazott.

Nagyon sok cikke jelent meg az Országos középiskolai Tanáregyesület Közlönyében, a Délmagyarországi Természettudományi Társulat Füzeteiben, a Magyarországi Tornatanítók Egyesületének Közlönyében és több fővárosi, illetve vidéki hírlapban. A Lehel Kürt újságban 1876-ban Mozaik című cikksorozat és Nemo aláírással több elbeszélése volt olvasható. A jászberényi római katolikus főgimnázium 1873/74. évi Értesítőjében magas színvonalú értekezése jelent meg *A képzetes számok mennyiségтана* címmel.

1876-tól a temesvári állami főreáliskola tanára lett.

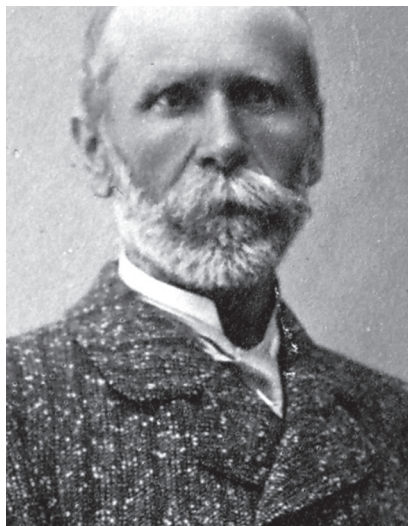
Ormay Sándor (1855–1938) világi rendes tanár 1874-ben a leíró természettudományokból, 1875-ben természettanból nyert tanári oklevelet. 1874/75-ben a jászberényi főgimnáziumnál kezdte tanári működését, természettant, vegytant, természetrajzot, németet tanított. A természetrajzi szertár őre volt.

A magyar királyi természettudományi társulat rendes tagjaként a legújabb ismeretekre is szert tett. A jászberényi gimnáziumban töltött rövid munkássága alatt igyekezett részt venni a város életében, több ismeretterjesztő felolvasást tartott a felolvasó társaság rendezvényein.

Az 1868. évi földrengés Jászberényben címmel megbízásra készített összeállítást, ebben többek között a következők olvashatók: „Általában ismert tény, hogy a Jászszág – mintegy szíve hazánknak – gyakori színhelye a kisebb-nagyobb földrengéseknek...Jászberény lakossága 1868. évi június 21-én reggeli 6 óra 20 perczkor oly nagymérvű földrengés által riasztatott fel, minőre még a legöregebbek sem emlékeztek. Az általa befoglalt tér sugara 4 mérföld, a rengés tartalma 4-5 másodpercz, természete hullámos és határozottan déli irányu. Központja Jászberény és Jászapáthi közé tehető...” 1875-ben a *Mathematika és természettudományi közleményekben* (XIII. 3.) is megjelent a cikk.

Az 1874/75-ös iskolai értesítővényben *Az élet a természet háztartásában* című értekezése igen jó ismeretterjesztő írás. Sok példával bizonyítja, hogy a Föld felszínét alkotó levegő, víz- és kőzetburrok, a fény, a hőmérséklet és a Föld egy részét benépesítő élővilág kölcsönösen hat egymásra, közöttük anyagforgalom játszódik le. Az értekezésben a növények, állatok, az ember és a szervesetlen környezet kapcsolatáról szóló példák betekintést adnak a XIX. század főleg ökológiai ismereteibe. Hazánk bogárvilágának egyik elismert kutatója volt. Brehm: *Az állatok világa* című könyvének átdolgozott magyar változatában is utalás található a tevékenységére.

1875-ben a nagyszabeni állami főgimnáziumba helyezték.

*Baranyi Balázs az 1909-es
érettségi tablóról*

Baranyi Balázs (1852–1926) Jászberény szülötte, a mennyiségtan tanára, okleveles gyorsírás és főgimnáziumra képesített tornatanító 1876 és 1911 között természettant, vegytant, mennyiségtant, mennyiség-tani földrajzot, gyorsírást, tornát tanított. 1881-ben nevezték ki rendes tanárnak, 1888-ban pedig az állam által kinevezett tanár lett. A tanórák megtartása mellett az intézetben sok más feladatot is ellátott. Kezdő tanárként a tanári tanácskozások másodjegyzője volt. A természet- és vegytan szertár, a tornaszertár és a tanári könyvtár őre, a főgimnáziumi tanbizottság tagja volt. Az 1883/84-es tanévben megbízott igazgatóként dolgozott. Az 1890/91-es tanévben felügyelte a nyári tornatér munkálatait. 1900-ban a minisztérium megbízta az I-II. osztályosok keddi, illetve a III-IV. osztályosok csütörtöki köteles (kötelező) játékdélutánjainak megtartásával.

Az iskolán kívül is rengeteg területen folytatott érdemi tevékenységet. A helybeli állami népiskolák gondnoksági tagja, a római katolikus iskolaszék világi

elnöke, az iparos tanonciskola felügyelő bizottságának és az óvodák bizottságának elnöke, az Erzsébet kórház és a városi villanyvilágítást ellenőrző bizottság tagja, később a kórház felügyelő bizottságának elnöke, a jászberényi dologház felügyelő bizottságának és lakbérleti bizottságának tagja lett. A helyi magyar királyi törvényszék állandó szakértőként számított munkájára. Jászberény város képviselő-testületének virilis tagja, a Jászsági Hitelintézet és Takarékpénztár felügyelő bizottságának elnöke volt.

Az I. világháború alatt a Vöröskereszt városi választmánya számvizsgáló bizottságának elnöki, majd ellenőri feladatát látta el. A Jász-Nagykun-Szolnok megye törvényhatósági bizottságának virilis tagja, de az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) és a budapesti lelencház egyesületnek is tagja volt. A Riszner-féle helyi nyilvános nőnevelő intézetben természettan és mennyiségtan órákat adott.

A katolikus tanáregyesület, a királyi természettudományi, matematika és fizikai társulat rendes tagjaként szívesen merült bele a matematika és fizika kérdéseinek tanulmányozásába. Az 1884/85. tanévi értesítőben „*A láncszabály előadása a III. osztályban*” című cikkében az iskola módszertani értekezletén megtartott előadását írta le, amely lényegében egy témakör tanításának részletes kidolgozása a módszertani elvek feltüntetésével. Azt tartotta, hogy az egyszerűbb feladatok után „*következhetnek a különféle bonyolultabb feladatok, melyeket egyes tanulók részben a táblán, részben a helyükön saját füzetekben dolgoznak ki*”. El akarta érni, hogy egy-egy feladat megoldásában az osztály minden tanulója közreműködjék, együtt dolgozzon.

Munkatársa volt a *Középiszkolai Matematikai Lapok* első évfolyamainak. Az 1892/93., az 1893/94., az 1894/95. és az 1896/97. évi érettségi feladatait mintaképpen leközlözték.

„*Szaktárgyainak kiváló művelője, tudós fő volt, aki tudásával világhírű fizikusunk, Eötvös Loránd elismerését is kivívta a maga számára. A fizikaszertár második otthona volt és számos*

megmaradt feljegyzése adja képét annak a gondos munkásságnak, melyet a laboratóriumban folytatott.” – írták róla az 1926/27-es tanév értesítőjében.

34 év után, 1911 áprilisától nyugdíjba vonult. A hírneves tanártól és egy évig dicséretes buzgalmu és lelkiismeretes igazgatótól az 1910/11. tanévi főgimnáziumi értesítőben többek között a következő szavakkal búcsúztak tanártársai: *„Ezen sorok legyenek tanuságtétel amellet, hogy velünk való együttléte nemes emléket hagy hátra az iskolában: a tőle tanuló ifjuságban és a vele együtt dolgozó kartársaiban. – Pályáján azok közé tartozott, akikben az igazság kutatásának szeretete égett és gyűjtött, s akik így az igazság szeretetével gyúrnák acélossá ifju emberek jellemét.”*

Az iskola nyugdíjasként is visszahívta tanítani, szükség volt tudására, munkájára.

1926-ban, Mindenszentek napján hosszú szenvedés után csendesen távozott a földi létből. A temetésén rendkívül nagy számban jelent meg az iskola tanárain, diákjain kívül a város polgársága is. A tanévi értesítő nekrológiájában *Gergely Adolf*, volt tanítványa, majd kollégája szilárd alapon nyugvó jellemének sok oldalát mutatta. *„Tudós lelke mindig kereste a gyermek agvához vezető utat és a ki következetesen ment utána, arra gazdag eredmény várt. Tanári lélek volt, örült a tanuló fejlődésén, haladásán és jellemének kedvező kialakulásán... A régi tanári nemzedéknek igaz lelkű, puritán alakja szállt vele sírba.”*

A *Jász Hírlap* pedig a következőképpen méltatta: *„A 76 éves öreg úr utolsó tagja volt annak a régi tanári gárdának, mely Jászberény város mai vezető intelligens elemeit felnevelte s értékes emberekké tette.”*

Morvay (Jakubchich) Ráfael (Rudolf), (1838–1888) premontrei rendi szerzetes, lelkész, főgimnáziumi rendes tanár, a classica phylosophia tanára a jászberényi gimnáziumban 1876 és 1881 között tanított természetrajzot, latin, görög és német nyelvet. A tanári tanácskozások jegyzői feladatát is ellátta. Tagja volt az Országos Középiskolai Tanáregyletnek

A gimnázium 1878-as értesítőjében *A nyilvános nevelés előnyeiről* című értekezésében az iskola személyiséget, jellemet kialakító, embert formáló szerepéről, az iskolai nevelés fény- és árnyoldalairól írt. Néhány érdekes, értékes gondolatot emelek ki az értekezésből. *„Az iskola és a család a nevelés céljának eléréséhez közös frigyvet képeznek, hol mindegyik rész egymás jogait tisztelni és fenntartani, valamint a közös cél egymást tevékenyen támogatni tartozik. ...A tanoda ... mellőzhetetlen kelléke a jó nevelésnek, mert a gyermek bár tulajdona, de nem kizárólagos sajátja a családnak”,* akit idejében elő kell, fel kell készíteni hivatása betöltésére. Véleménye szerint a gyerekek túl kell látni a szülői ház szűk körén. Fontosnak tartja a példa, a *„becsősztön”,* a verseny, a vetélkedés szerepét, erejét a nevelésben. Úgy véli, a nyilvános nevelés *„kérészetlenül s öntudatlanul”* kincset, az emberismeretet tárja a tanulók elé, önállóságra szoktat.

Problémának tartja azt, ha a család beleszól az iskola ügyeibe, de azt is, ha az iskola szól bele a család ügyeibe. Baj az, ha *„a dohányzás és korcsmalátogatás eltiltását”* a család vaskalaposágnak tekinti, s segédkezet nyújtanak a be nem tartásához. Azt tartja, a nyilvános nevelésben hiányt okoznak *„a hosszas szünidők”,* a szünidőben törtétekért az iskola nem felel, *„és őrizkedik a család természetes jogaiba kapni”.* Ugyancsak gond *„a nevelés felügyeletében”,* ha a tanulók *„szüleik által magánházakban helyeztetnek el”.* Az értekezésében olvashatók ma is helytálló, megszívlelendők. 1882-től haláláig a jászói conventben élt.

Streitman András.
Fotó: Kamarás Miklósné
(Streitman András unokája)
családi albumából

Ifj. Streitman András Károly (1858–1923) Jászberényben született, a jászberényi főgimnáziumban érettségizett 1877-ben. Az 1880/81-es tanévben tanárjelöltként visszakérült volt gimnáziumába helyettes tanárnak, s az 1884/85-ös tanévtől már rendes tanár. Mennyiségtant, természettant, földrajzot tanított. A tanítás mellett a természettan szertár öre, a főgimnázium tanbizottságának tagja volt. A főgimnázium segélyező egyesületének titkári munkáját mindenki meglegedésére végezte. A tanbizottság 1888. november 13-i jegyzőkönyvébe került, hogy a tandíjak kezelésével is megbízták.

Lokálpatriótaként sok feladatot vállalt az iskolai munkán kívül. Jászberény város képviselő-testületének, a városi villanyvilágítást ellenőrző bizottságának tagja, a Jászkerületi Népbank és Takarékpénztár felügyelőbizottságának elnöke lett. A helybeli korcsolyázó egyesület elnöke, a jászberényi tornaegylet tiszteletbeli tagja, a vadásztársulat igazgatója volt.

A szolnoki törvényszék esküdszéki bírájaként is dolgozott.

A királyi magyar természettudományi társulat rendes tagja, és a magyar pedagógiai társaság külső

tagja volt. Az 1881/82. évi gimnáziumi értesítőben *Az n-coordinátás térben a felületek fötengelyeinek problémájáról* közölt matematikai értekezést. Az 1895/96. évi érettségi feladatai megjelentek a Középiskolai Matematikai Lapokban

A helyi meteorológiai állomás vezetője volt 1885-től 1900-ig, annak megszüntetéséig, s egész évi sok szempontú meteorológiai megfigyeléseit összesítette, majd a meteorológiai központba küldte, de ezek a helyi lapokban és a gimnáziumi évkönyvekben is megjelentek, olvashatók voltak.

Az 1887-es, 1897-es, 1898-as évek megfigyeléseiből készített táblázatait 2002-ben, a gimnázium akkori 6. N osztálya Pataki Anna osztályfőnök vezetésével összehasonlítási alapként használta fel. Ugyanis 2002-ben egész évben hasonló megfigyeléseket végeztek, rögzítették az adatokat, és grafikonokat készítettek Streitman András táblázataiból is. Grafikonjaikból jól leolvasható, hogy 110 év alatt mennyit változott például az évi átlagos középhőmérséklet.

Közkedvelt, szeretett tanár volt, 1907-ben nehéz műtétéről és gyógyulásáról a *Jászberény* című lap a következő hírt közölte: „*Streitman András a főgimnázium jeles tanára négy hónapos súlyos betegségéből e héten szerencsésen felépült. Elgyengülése következtében csak január elején kezdheti meg a tanítást, amit volt tanítványai óhajtva várnak.*”

1908-ban „*magasabb rendelettel központi szolgálattételre rendeltetett*”. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban dolgozott tovább, bár a tanári munkát jobban szerette. 27 évig tanított az iskolában. Az 1880-as évek fiatal, tetterős, ambícióval teli tantestületének volt a tagja,

azok közé tartozott, akik elevenséget hoztak a város életébe, felvirágoztatták a gimnáziumot. Nagy tudású, lelkes és buzgó tanár volt. A minisztériumba való áthelyezése után is visszahúzta a szíve régi iskolájához, minden évben meglátogatta azt. 1923-ban az emésztő kór elvitte a már csendesen pihenő tanártársai közé. „*Sok ezer tanítványa hálás érzése őrzi emlékezetét*” – olvasható az 1923-as gimnáziumi évkönyv nekrológiájában.

Esztrenga István, majd *Esztrenga Horváth István*, később *Horváth István*, nevét ugyanis 1885-ben hivatalosan Horváthra változtatta (1856–1922). 1876-ban érettségizett a jászberényi főgimnáziumban. Az egyetem elvégzése után, az 1881/82-es tanévtől került vissza volt iskolájába a természetrajz és a vegytan tanárának, 1884/85-ös tanévtől lett rendes tanár.

Az iskolában sok feladatot kapott és vállalt. A természetrajzi, történelmi és földrajzi szer-tár, az ifjúsági könyvtár őre volt. A főgimnáziumi segélyző-egyesület titkári és a tandíjkezelő feladatát látta el. A tanári *tanácskozmányok* jegyzői feladatával is megbízták. A főgimnázium 1896-ban az ezredéves országos kiállításon többek között „*a Horváth István tanár úr által készített jegecz tengely-rendszerrel*” jelent meg. Az új tornatér zöldesítéséhez 1890/91-ben ta-nártársával, Ivanits Jusztinnal orgona, hibiszkusz és más cserjéket adományozott.

Fontosnak tartotta, hogy a diákok az elméletben tanultakat a gyakorlatban is megtapasztal-ják. E célból kirándulásokat szervezett, évente az V. és a VI. osztályos tanulókkal tanulmányoz-ták Jászberényben Fecske János villanytelepét, Elefánty Sándor tégláégető telepét.

Módszeres tanácskozásokon szaktárgyával kapcsolatos felolvasásokat tartott, 1883-ban meg is jelent *A növénytan előadásának módszeréről* című értekezése a *Közoktatás* című lapban, és 1885-ben iskolai könyvek bírálatait is közölte a lap.

A tanórán kívüli iskolai feladatai is szülővárosához kötődtek. Jászberény város életében sok területen tevőlegesen vett részt. A képviselő-testület virilisi tagja, a városi tanbizottság, a jászberényi Erzsébet kórház bizottságának, a Jászkerületi Népbank és Takarékpénztár felügye-lőbizottságának tagja volt. A helybeli dal-egyesületnek tagja és évekig titkára, pénztárnoka volt, ugyancsak a pénztárosa a helybeli nőegyletnek. Árvaszéki szavazó ülnökként is működött, s dolgozott a szolnoki törvényszék esküdtszéki bírájaként.

1907-ben a honvédelmi miniszter rendelete értelmében a kaszárnnyában tanárok, orvosok tisztek tartottak előadásokat. „*Horváth István nagy érdeklődés mellett a táplálkozásról tartott hasznos előadást*” – írta a *Jászkürt* újság.

A növények fejlődésével kapcsolatos megfigyeléseinek táblázataival egészítette ki *Streit-man András* meteorológiai beszámolóit, a növényéleti megfigyelései meg is jelentek a gimná-ziumi évkönyvekben. A növényéleti megfigyeléseket a meteorológiai állomás megszűnése után is folytatta.

A *Magyarhoni Földrajzi Társulat* tagjaként több cikket is írt. A *Jászkürt* újságban, illetve a gimnázium 1884-es értesítőjében jelent meg *A hő- és víznek földünkre gyakorolt hatásáról* című értekezése, melyben szemléletesen, sok példával világítja meg a Földünkön lejátszódó változásokat. Elmagyarázta, hogy a víz és a hó, mint geológiai tényező miért fontos, mi a szere-pük például a földomlásokban, a földfelszín és a mélyebb rétegek változásaiban, alakulásában, a légbeli vizeknek milyen kémiai hatása van, a vulkánok hogyan működnek stb. Az akkori szigorú tényeket a laikus számára is érhetően, sok esetben lírai módon tárta az olvasó elé, mint

ahogy a befejező, talán kissé világvégi gondolatait is. *„A föld tehát soha sem szünetel, a hó és víz hatásai alatt folyton alakulva végzi évi keringését a nagy világűrben; meg nem állva, soha nem ismételve mérhetetlen csigavonal útját, rohanva siet a Herkules csillagzat felé: bolyongási közben talán örök nyugalma helyét keresi, s talán mint leendő szerény család tagja e csillagzatnak, itt várja be az időt, midőn középtől futó erejének gyöngültével jó magával is tehetetlen lesz, s hódolva kell engednie a naprendszer középre tartó erejének, s visszatérni csillagtársaival oda, honnan kiindultak: a napba, hol esésük közben keletkező meleg újra egy izzó gázgömbbé olvasztja őket, kezdetül egy új világrendszernek. Addig is hagyjuk nyugodtan haladni pályafutásán, részvétünk kísérje nemes küzdelmében; minket a lét gondja válni kényszerít, s rideg parancsa a köznapi élet szűk terére int.”*

Az 1887/88-as évi értesítőben is megjelent ismeretterjesztő értekezése *Európa természeti jellege és viszonya a többi földrésszel* címmel. Megtudhatták belőle az olvasók, hogyan lett Európa önálló földrész, hiszen nem volt mindig az. Milyen volt történeti fejlődése és sajátos kultúrája, ami lehetővé tette, hogy önálló földrajzi rangja legyen annak ellenére, hogy természeti alakulása révén Ázsiával szoros a kapcsolata. Milyen volt a vegetációja, s az ember hogyan változtatta meg az eredeti növényzetet. A következő példát olvashatjuk erre: *„Habár a folytonos átalakításokon dolgozó emberi kéz Dél-Európa hegyeit igazi díszüktől, az erdőségektől megfosztotta, ez által a vidék szépségét tönkre tette és bár nem örökre, de évszázadokra kiható károkat okozott: kiemelendő mégis, hogy ugyanazon munkás kéznek köszönik létüket a Riviera pompás gyümölcsös ültetvényei, Lombardia és a »Campagna felice« festői virányai s Dél-Európa megannyi díszes paradicsomkertjei, melyeket az észak-vidéki ember prózában és versben örökké dicsőít.”*

30 év után, 1911. decembertől nyugdíjba vonult, de továbbra is segítette az iskolát, sok alkalommal helyettesített, tartott órákat. Élete végén a sors nem volt kegyes hozzá, a világháború és az azt követő járvány feleségét, leányát, vejét elragadta mellőle. A család és az iskola nélkül szinte megsemmisült, 1922. május 4-én szívszélütés okozta a halálát. *„Egy jász földből sarjadt, jász talajon kifejlett, elejétől végig Jászberényben lefolyt tanári pálya ért végére Horváth István halálával... Igazi jász ember volt és igazi tanár. Sokat tanult, tudós fő, a régi gárdából való, a becsületes, szorgalmas munka embere, aki szaktudományát, a természetrajzot s főképp a növénytant annyira szerette, hogy egész életén át gyakorlatilag is neki élt: gyönyörű kertet művelt, melynek minden növényét nemcsak a természetkedvelő szeretetével, de a tudós mélyreható tekintetével is ismerte...a saját városában – ambíciója nem szállt annak határain túl – nem volt senki, aki nem tisztelte, becsülte volna”* – olvasható az 1922-es évkönyv nekrológjában.

Békési Gyula, a mennyiségtan és természettan tanára Jászberényben 1909. február elsejétől mennyiségtant, rajzoló mértant (ábrázoló geometria), földrajzot, természettant tanított. Okleveles helyettes tanárként kezdett dolgozni, majd rendes tanárrá nevezték ki 1910-ben. Diákjait gyárakba, üzemekbe vitte, hogy valóban lássák az elmélet és a gyakorlat kapcsolatát, a való életben zajló fizikai, mechanikai, technikai folyamatokat. Vezetésével a VII. és VIII. osztályos tanulók a jászberényi Fecske János gőzmalmban, a budapesti Ganz gyárban ismerkedtek az ott zajló folyamatokkal.

Az iskola 1913/14. évi értesítőjében az *Iskolánk vízmű berendezése, mint fizikai szemléltető eszköz* című értekezésében sürgeti a tanulók fizikai gyakorlatának bevezetését. *„A fizikai*

Békési Gyula (1882–1914)
 Fotó: [hosokvoltak.blog.hu/2011/12/06/
 fogimnaziumok_jaszbereny](http://hosokvoltak.blog.hu/2011/12/06/fogimnaziumok_jaszbereny)

helybeli nőegylet II. titkára, 1912-től I. titkára, és a helybeli katolikus kör tagja volt. Az országos és a katolikus középiskolai tanáregyesület rendes tagja, a szegedi katolikus kör rendes tagja volt. A tanulságos fizikai előadásaival állandó szereplője volt a főgimnázium ismeretterjesztő tevékenységének.

Művészi vénája is megmutatkozott. Az iskolai hangversenyeken tanártársaival énekelt, városi műkedvelő előadásokon szerepelt. Például 1910. június 18-án a katolikus kör kuglizójának megnyitáskor rendezett ünnepségen Murai Károly Huszárszerelem című vígjátékának szereplője volt. Így írt erről a *Jász Újság*: „A férfi főszereplők sorában az összikernek igazán főtényezői voltak Békési Gyula és Beleznay Béla a két Bakost személyesítve.”

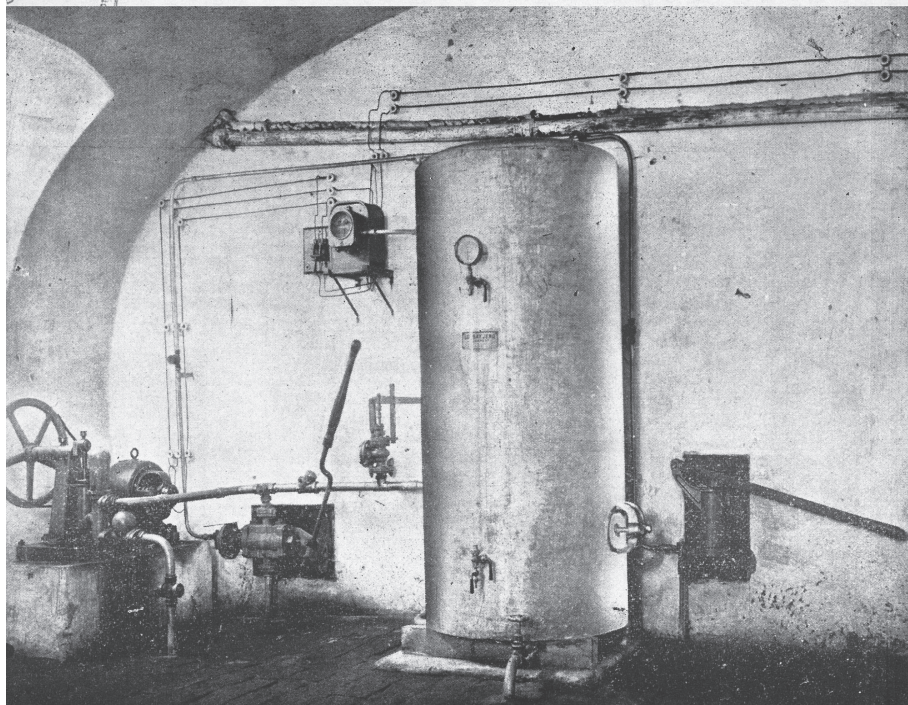
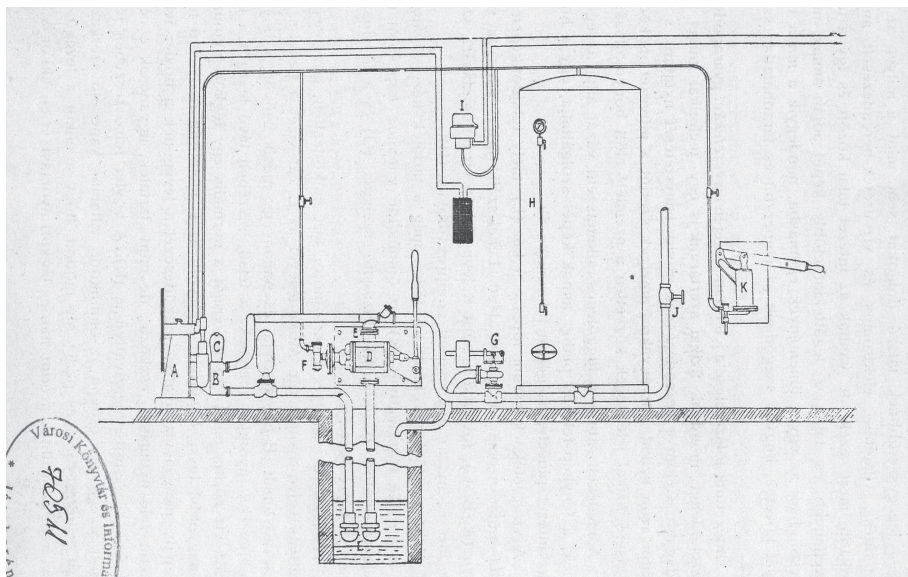
Az első világháború elejétől katonai szolgálatot teljesített, s a déli harctéren hősi halált halt. A főgimnázium hős tanára és valamennyi, a háborúban elesett növendéke emléke előtt is tisztelegve állított emléktáblát az intézmény az emeleti folyosóján 1928. június 17-én.

A *Jász Hírlap* a következőkben tudósított: „Megható kis ünnepség folyt le a mult vasárnap délelőtt a gimnázium emeleti folyosóján. Ez alkalommal leplezte le az intézet azt a díszes emléktáblát, mit a háborúban hősi halált halt Békési Gyula tanár emlékére készítettek. ....Az ünnepségen megjelent Békési Gyula özvegye is gyermekeivel együtt. Az ünnepi beszédet Józsy Ferenc igazgató mondotta és meleg érzéstől áthatott szavaival mély benyomást tett a hallgató lelkében. Vázolta Békési Gyula tanári és társadalmi működését és érdemeit, ki bámulatos munkássággal szolgálta a pedagógia ügyét és a társadalom érdekeit... Emléke él és buzdít.”

segédeszközök helyes fölhasználásával a tanulókat ügyességre, érzekeinek helyes használatára, leleményességre, és ami a legfontosabb, szigorú következetességre, s így igazságszeretetre szoktatjuk... A gyakorlati oktatás eszközei elsősorban a kísérletek és a fizikai gyakorlatok, de nem lehet figyelmen kívül hagyni azokat a megfigyeléseket sem, amelyeket a különböző művezetek, gyárak, technikai alkotások szemléltetése nyújt.”

Véleménye szerint a legegyszerűbbnek látszó, a környezetünkben lévő dolgok is segítik a tanulókat a fizikai jelenségek, törvények megértésében. Ezért vette értekezése témájául az iskolai vízvezetékrendszert. „Intézetünk fölszerelése a jelen tanév elején vízvezetékkel gyarapodott, s ezzel, lehet mondani, fizikai szertárunk is egy technikai eszközzel lett gazdagabb. Céлом e berendezés rövid ismertetését nyújtani, s rámutatni azon fizikai törvényekre, amelyek szerint a művezet működését kísérőfizikai jelenségek közvetlen e szemlélő előtt bonyolódnak le.” – írja. Az értekezésben leírtak ma is megállják a helyüket.

Hivatását kiemelkedően látta el, és mellette szívesen kivette részét más téren is a munkából. A

*A főgimnázium vízmű berendezése és folyamatábrája
az 1913/14-es tanévi értesítőtől*

Hajtai (Hirschmann) Ferenc (1904-től Hajtai Ferenc) a báró Eötvös-kollégiumban végzett tanárjelöltként került az iskolába. Magyar-latin szakos tanár volt, akit 1902-ben neveztek ki rendes tanárnak. 1901 és 1913 között tanított Jászberényben latin és görög nyelvet, 1908-tól, Streitmann András távozása után pedig természetrajzot is.

A tanítás mellett az iskolai éremgyűjtemény őre lett, s a diákok egyházi és világi énekkarát vezette több éven át. Ifjúsági kirándulásokat szervezett, vezetett a Mátrába, Gödöllőre, Szolnokra.

A zongorajátékával, zongorakiséretével hozzájárult az iskolai hangversenyek, műkedvelő előadások sikeréhez. *Levél a szülőkhöz* című pedagógiai célzatú cikket írt a 1901/02-es tanév értesítőjébe. A városban népművelő felolvasásokat, előadásokat tartott.

1906-ban az Úri Kaszinó rendes közgyűlésén felvetődött, hogy részt kell venni az Alföld közművelődési életében, ezért létre kell hozni a Jászsági Közművelődési Egyesületet. Hajtai Ferenc az Úri Kaszinó tagjaként elkészítette a Jászsági Közművelődési Egyesület részletes, igényes alapszabály tervezetét, mely a *Jászkürt* újságban jelent meg. Befejezésként a következőket írta: „*Hát az emberi művelődés célja is végtelen s mégis törekszünk felé. Bármi keveset is valósítunk meg törekvéseinkből, maga a nemes és magasan kitűzött cél megnevesíti a kis eredményt is. – Alacsonyán kitűzött cél nem irányít. – Pedig: a célt nem is érjük el, az iránytól nem szabad eltérnünk... Jöjjön ide mindenki és segítsen, oktasson. És minden jó tervnek lesz egy ellensége: a jobb terv.*”

Több írása is megjelent a *Jászkürt* újság számaiban. *Népkaszinók* című írásában szorgalmazta, hogy a népkaszinókat hasznos célra kell használni. „...*tanítsák, oktassák, neveljék a népet; menjen el a pap, s tanítsa ott a jóra; a tanár s oktassa ott ismeretre, életigazságra; az orvos s tanítsa meg testi egészségét ápolni. A történelem, természet s orvostudomány népszerű alakjában alkalmas anyag volna a népnevelésére, tanítására.*”

1913-ban a kisvárdai állami főgimnáziumba került. Már Jászberényben kapcsolatba került egyik tanártársa, Varjas Sándor révén a munkásmozgalommal. A Tanácsköztársaság idején a közoktatásügyi népbizottságon dolgozott, részt vett az első magyarországi szocialista középiszkolai reformterv kidolgozásában. A Tanácsköztársaság bukása után előbb Bécsbe, majd Németországba emigrált. A fasizmus leverése, a 2. világháború után az „új tanítók” képzésének egyik szervezője volt. Haláláig Berlinben a pedagógiai főiskolán tanított.

Kovalik Rezső (1882–1933) rendes tanár, korábban a magyar királyi állami horvát-szlavon internátus nevelő tanára volt. 1909-ben került Jászberénybe, földrajzot, természetrajzot, görög-pótló irodalmat, matematikát tanított az intézményben. A tanári tevékenység mellett a földrajzi, a természetrajzi és a vegytani szertár őre, s az iskolai Segítő Egylet pénztárosa volt.

*Hajtai (Hirschmann) Ferenc
az 1909-es érettségi tablóról*

Horváth István nyugdíjba vonulása után folytatta a Növényéleti megfigyeléseket.

A tananyaghoz kapcsolódóan több gyárlátogatást is szervezett. Az 1910/11-es tanév különleges volt, mert a IV–VIII. osztályos tanulók mellett a tanári kar is végigkövette a hatvani cukorgyárban a cukorkészítés folyamatát. Nagy híve volt annak a törekvésnek, hogy a gyárak és üzemek mellett a közvetlen élő és élettelen környezetet ismerjék meg a tanulók, igyekezett maximálisan teljesíteni ezt a kívánalmat. A gimnáziumban eltöltött 24 éve alatt vezetésével minden évben természetrajzi és földrajzi kirándulásokra került sor Jászberény város környékére, ahol a diákok növényfajtákkal ismerkedtek, a földrajzi viszonyokat vizsgálták, talajvizsgálatokat végeztek. Elemezték a kerekudvari sziket, az iskolához közeli Margit-szigeten növényrendszertani gyakorlatokon vettek részt. A tanulókkal az őszi, illetve a tavaszi flórát vizsgálták a Zagyva mindkét partján és a külső zúgónál, az Öregerdőben pedig a rovargyűjtés volt a feladat. A világháború alatt a vegytan órákon a robbanó anyagokról és a puszkapor gyártásáról tartott részletes magyarázatot. A második háborús évben besorozták, de a bevonulását bizonytalan időre felfüggesztették, hogy a tanítás ne szakadjon meg.

Az iskolai munkája mellett ő is több városi szervezetben tevékenykedett. Tagja volt a jászberényi központi római katolikus körnek, a Jászberényi Kaszinó Egyesületnek, és a jászberényi Korcsolyázó Egyesület választmányának. A háború alatt több tanártársával együtt részt vett a Vöröskereszt-Egylet munkájában, a városi választmány ellenőre volt.

Részt vett az Országos Középiskolai Tanáregyesület, a Katolikus Középiskolai Tanáregyesület, a Tanárok Nemzeti Szövetsége, a Természettudományi Társulat, a Központi Katolikus Kör munkájában.

Erősen kötődött a városhoz, született jász sem szerette azt jobban. 24 évet tanított *kötelességteljesítő lelkiismerettel*. 1933-ban az újév második napján azonban összeroppan, itt hagyta árván serdülő gyermekeit. „*Igazán elmondható Róla, hogy csak halálával okozott fájdalmat*” – olvasható az 1932/33-as tanévet záró értesítőben.

Gergely Adolf (1876–1944) elemi és középiskoláit Jászberényben végezte, majd a budapesti egyetemen matematika-fizika szakos tanári oklevelet szerzett. 1920-ban került Jászberénybe. A mennyiségtan és természettan rendes tanára volt, de tanította a német nyelvet, a rajzoló geometriát, sőt 1926/27-es tanévben a gyorsírást is. A tanórai munka mellett a tanári könyvtár őre, az iskolai ifjúsági könyvkötészet vezetője, a diák Aerokör vezetőtanára, az ifjúsági gyorsíró kör vezetője volt.

1923/24 tanévtől rendkívüli tárgyként a VII. illetve VIII. osztályosoknak fizikai gyakorlatokat vezetett. Sokszor vitte el a tanulókat olyan tanulmányi kirándulásra, amely témájában kapcsolódott a tanítottakhoz. Így járt 100 diákkal a Térképészeti Hivatalban, 1924-ben vezetésével a VIII. osztályosok már határozott céllal vizsgálták a csepeli rádióállomás felszerelését és működését, s 1925-ben el is készült az iskola saját rádióállomása. De a svábhegyi csillagvizsgáló berendezését és a műszerek használatát is tanulmányozták, s jártak a budapesti Corvin filmgyárban, Mátýásföldön a repülőtéren, a budapesti Országos Meteorológiai Intézetben.

Magas színvonalon végzett iskolai munkája mellett tagja volt a jászberényi izraelita hitközség iskolaszékének, a Városi Iskolánkívüli Népművelési Bizottságnak, s a Magyar Aero-szövetség ifjúsági bizottságában is dolgozott. Népfelkelő főhadnagyként a kardokkal ékesített bronz Signum Laudis és Károly csapatkereszt tulajdonosa volt.

Több előadást tartott a budapesti vegyesdandár altisztképző tanfolyamán, s népművelési előadásokat a városban. 1930-ban külföldi ösztöndíjat kapott Németországba, Göttingenbe, hogy az ifjúsági aero-körök működését tanulmányozza.

Jászberényi tanári tevékenységének már az első 10 éve alatt, 1930-ig több szaklapban, újságban jelentek meg írásai. *A reálgimnázium rádióállomása* címmel az 1924/25-ös tanévben, a gimnáziumi évkönyvben ír az iskolai rádióállomás létrehozásának ötletéről, annak megvalósításáról és jellemzőiről tudósít, s köszönetet mond mindazoknak, akik segítettek a megvalósítást.

Igyekezett népszerűsíteni a repülést, az aviatika eszméjét, hasznát, ezért különböző megközelítésben írt a témáról. Munkájáról Vasváry-Kotrás: *Déliababok légtérében*, Debrecen és a Hajdúság repüléstörténete című összeállításban olvasható a következő: „*A debreceni kultúrcentrum vezető tudományos folyóirata, a »Debreceni Szemle«, a repülésnek is helyet adott hasábjain 1929. évi 4. számában. Gergely Adolf tanár az Aviatika folyóirat munkatársa írt cikket »A repülés jövőjének előkészítése« címen, mellyel a magyar középiskolás diákságba oltotta be az aviatika iránti szeretetnek és érdeklődésnek a csíráját.*”

Az 1934/35. évi értesítőben a *Repülés az iskolai tanítás és nevelés szolgálatában* (1925–1935) című tanulmányában részletesen beszámol az Aero-kör megalakulásáról, a tanári irányító munkáról, a programokról, az előadássorozatokról, a modellépítésről, a siklórepülésről. Ez a tanulmánya könyv formájában is megjelent. (Az aero-köri munkát később mutatom be.)

Andrási Béla, a Tanítóképző Főiskola volt igazgatója többek között így emlékezett osztályfőnökére, tanárára: „*Gergely Adolfot mindig a mélyeséges humanizmus, közvetlenség, türelem, bizalom és a jó kedély jellemezte. Semmilyen diákos csínyünket nem tartotta számon, nem olvasta később fejünkre. Sohasem háborodott fel azon, ha valamit nem értettünk. Magyarázata szemléletes, alapos, részletekbe menő és logikus volt. ... Minden új iránt fogékonnyá tudott bennünket tenni.*”

Gergely Adolf 1940-ben vonult nyugdíjba. Sorsa ezután tragikusan alakult. 1944-ben, Auschwitzban családjával együtt a fasizmus áldozata lett.

Józsy Ferenc (1891–?) mennyiségtan-természettan tanár Jászberényben, 1919-ben helyettes tanárként kezdte a munkát. Mennyiségtan és a természettan mellett tanította a görögptlő irodalmat s a rajzoló geometriát is. A tanítási órákon kívül 1926-ig értekezleti jegyző, a természettani szertár őre, az ifjúsági Segítő Egylet ügyvezető elnöke volt.

Az 1923/24-es tanévben rendkívüli tárgyként a VIII. osztályosok fizikai gyakorlatait vezette, s a tanítottakhoz kapcsolódóan városi villanytelepre és a kórház modernül felszerelt röntgenlaboratóriumába is ellátogattak.

1926-ban megbízott igazgató, 1927-ben kinevezett igazgató lett 1935-ig, 1935 októberétől ugyanis a debreceni tankerület felügyelő bizottságának alelnöke volt. Majd 1936-1938 között folytatta igazgatói tevékenységét.

1914-ben bevonult a hadseregbe, 41 hónapig volt katona, tüzérfőhadnagyként szerelt le, megkapta a kardokkal ékesített ezüst és bronz Signum Laudis és a Károly csapatkeresztet, s a magyar és osztrák Háborús Emlékérem tulajdonosa lett.

Igazgatói és tanári munkája mellett irodalmi tevékenységet is végzett. Az 1926/27. évi gimnáziumi értesítőben *A matematika tanításának története iskoláinkban a reformáció elterjedéséig* című befejezetlen értekezésében a katolikus iskolák matematika oktatását elemezte.

Az Országos Köznevelési Tanács matematika-fizika tantervi bizottságának meghívott tagja volt, s a tanácsban tartott *Az érzelmi nevelés fokozásának eszközeiről* című előadása nyomtatásban is megjelent.

A város életében nélkülözhetetlen szerepet töltött be, megszámlálhatatlanul sok közéleti feladatot vállalt. A jászberényi római katolikus iskolaszék, az állami elemi iskolák gondnokságának tagja, az Iparostanonciskola felügyelőbizottságának, a Községi polgári iskolaszéknek alelnöke volt, s dolgozott a Római Katolikus Iskolaszékben, az Állami Elemi Népiskolák gondnokságában, az Óvodák felügyelőbizottságában. A jászberényi Stefánia szövetség főtítkára lett. Tagja volt a városi képviselő-testületnek, a Római Katolikus Egyházközség képviselő-testületének és a Katolikus Népszövetség helyi fiókja igazgatóságának, s elnöki feladatot látott el a Jászberényi Iskolánkívüli Népművelési Bizottságban. A Polgári Lövész Egyesületnek, a Tisztviselők Szövetkezete kerületi választmányának az elnöke volt. A Jászberényi Kaszinó Egyesület igazgatójának választották. Tagja volt a Palotási Dalkörnek és választmányának. A megye törvényhatósági bizottságának választott tagja volt.

1928-ban megalakult a Jászberényi Gimnáziumi Iskolatársak Egyesülete, melynek ügyvezető igazgatója lett. Az eseményről *Nagy érdeklődés és lelkesedés mellett alakult meg a Jászberényi Iskolatársak Egyesülete* címmel beszámolt a *Jász Hírlap* is.

Többször volt előadója a budapesti vegyesdandár altisztképző tanfolyamának, s liceális előadást is tartott a városban.

1938-ig dolgozott Jászberényben, ekkor a budapesti Szent László Gimnázium igazgatójává nevezték ki. Elődei között volt Sajó Sándor, aki korábban szintén a jászberényi főgimnáziumban tanított. Legendás tette volt Józsy Ferenc igazgatónak a háború alatt, hogy felvette az összes környéken lakó tanárt, akik nem tudtak bejárni régi munkahelyeikre, s minden közeli diákot beirattak. 1945-ig volt igazgató.

Korber Ernő (?-?) természettan- földrajz szakos tanár volt, aki Mezőkövesdről került Jászberénybe. 1920 és 1936 között tanított természettan, filozófiát, földrajzot. 1922-től az igazgatóhelyettesi feladatokat is ellátta, ilyen minőségében előadásokat tartott szülői értekezleteken a szülői ház és az iskola viszonyáról. Az 1935/36-os tanévben igazgatóként tevékenykedett. Több évben a tandíjkezelői, a természettani- és vegytani szertárőri feladatokat is ellátta.

Az iskolai önképző kör előadásain rendszeresen részt vett, segítette az önképző kör tagjainak a munkáját, értékelte a kitűzött feladatokra benyújtott dolgozatokat.

*Józsy Ferenc
az 1915-ben tartott 50. érettségi
évforduló tablójáról*

Tanítványaival az iskola falain kívül is sokat foglalkozott. Természetrajzi gyakorlatokat, iskolai kirándulásokat vezetett. A hajtai mocsár és az Öregerdőn végzett gyakorlatok mellett megtekintette diákjaival a Nemzeti Múzeum ásványtárát, megismerkedtek a Hangya Ipari Rt. albertirsai gyárának üzemében a szappan- és gyufagyártással, Bartus István gyárában a szikvíz készítésével, a Korcsmárosok szövetkezetének ecetgyárában történő folyamatokkal, és a hatvani cukorgyárban a cukorfőzés technikáját tanulmányozták. Jártak Salgótarjában és vidékén, a szénbányákat és az üveghutát is megtekintették. Egy-egy tanév végén többnapos kirándulást szervezett. Emlékezetes volt a tanulók számára az 1927. május végi 4 napos kirándulás a Hortobágyon és Debrecenben.

A fentiek bizonyítják, mennyire fontosnak tartotta, hogy az elméletben megtanultakat a gyakorlatban is lássák, megtapasztalják a diákok. Ennek érdekében alakította ki a gimnázium gyakorló kertjeit is, a második a saját lakóházának kertje volt. *Iskolakertjeink a nevelőoktatás szolgálatában* címmel értekezése jelent meg az 1933/34. tanévi gimnáziumi értesítőben. Az értekezésben példákkal mutatta be a biológiai és a gazdasági botanikus kertek jelentőségét a tanulók személyiségének, természetszeretetének alakításában, a természeti jelenségek összefüggésének felismerésében, a pontos, felelősségteljes, más munkáját is megbecsülő munkavégzésben. *„Előbbiben tanulóink ökológiai vizsgálatokat végeznek, utóbbiban, már megszerzett ismereteiket gyakorlati irányban hasznosítják. ...a biológiai növénykert igazi tere az önmunkásságnak; a tanuló megérzi, hogy a növény születésétől, illetve tavaszi ébredésétől a termés megéréséig, illetve őszi hervadásáig milyen kérdéseket intéz hozzá és fejlődő megfigyelőképességével önállóan meg is akarja adni a feleletet. Az élet minden mozzanatát szemével látja, szívével érzi. ...A minden követelménynek megfelelő iskolakert – úgy gondoljuk – mélyebb természet ismeretre tanít, mint a nehezebben hozzáférhető szabad természet, hol a tanulóra ható sok inger miatt nincs mód, egy-egy jelenséggel behatóbban foglalkozni.”* Az értekezéshez két, jól nyomon követhető, jelmagyarázattal ellátott térképet is csatolt, az egyik A biológiai iskolakert, a másik A gazdasági növénykert címet kapta. Az iskolakertekkel kapcsolatos tapasztalatait megosztotta különböző fórumokon is.

A város életében szerves szerepet játszott. A jászberényi egyéves női kereskedelmi szaktanfolyam igazgatói feladatát kiválóan látta el. A hallgatókat kirándulni is elvitte, hogy minél szélesebb legyen a látókörük. 1927 júliusában például 3 napos kiránduláson voltak a Balaton körül.

A római katolikus egyházközség képviselő-testületének és tanácsának, a jászberényi Polgári Lövészegylet választmányának, Jászberény város múzeumi bizottságának tagja. A Tisztviselők Szövetkezte kerületi választmányának, a Jászberényi Kaszinó Egyesületnek, a jászberényi népművelési bizottság választmányának tagja volt. A Jászberényi Dologház felügyelő-hatóság elnöke, a Vörös Kereszt Egyesület választmányának alelnöke volt.

Az Országos Középiszkolai és Katolikus Középiszkolai Tanáregyesületnek, a Tanárok Nemzeti Szövetségének, a Természettudományi Társulatnak, a Földrajzi Társaságnak, Központi Katolikus Körnek is a tagja volt.

1935-ben a jászberényi Katolikus Héten *Az ember származása* címmel tartott előadást. A budapesti vegyesdandár altisztképző tanfolyamán is többször volt előadó. Számtalan előadással járult hozzá az iskola ismeretterjesztő tevékenységéhez.

Az Emericana dominusa volt. *„Az Emericana jászberényi conventje bensőséges ünnepély keretében tartotta meg első dominusavatását május 28-án a Központi Kat. Kör nagytermében*

... a commendátor az Americana alkotmánya szerinti avatási szertartást folytatta le. Ennek során a convent ... dominusaivá Szabó Józsefet, Korber Ernőt, P. Kiss Szalézt, Vajtai Istvánt, Eigen Józsefet, Suba Lajost, Rácz Kálmánt, Gedei Jánost, Zaják Árpádot és Bugyi Józsefet avatta fel, s felékesítette Őket az Americana-rend díszeivel: a priori és subpriori kereszttel, illetve a convent mellszalagjaival, majd buzdító beszédet intézett a felesküdt dominusokhoz” – tudósított a *Jász Hírlap* az eseményről.

1936-ban címzetes gimnáziumi igazgató címet kapott, s ugyanakkor áthelyezték az újpesti állami Könyves Kálmán főgimnáziumba. *Szaktárgyainak kiváló művelője, tanítási módszere a tökéletesség határán mozgott* – méltatták távozásakor az aktuális évkönyvben.

Végezetül három egészségügyi tanító orvostól emlékezem meg.

Király Gáspár (1857–1903) városi tisztii főorvosként 1892-től volt a főgimnázium iskolaorvosa és egészségügyi tanára. Tösgyökeres jász volt. Jászapatiban született. Orvosi oklevelét 1881-ben szerezte meg, és még abban az évben Jászberényben kezdte orvosi pályafutását. 1882-ben a jázsági felsőjárás, 1893-ban Jászberényi tisztii orvosa lett. Sokat tett a közegészségügyért, ezért vármegyei tiszteleti főorvosi címet kapott.

Hivatása mellett 1897-ben megalakult a „Jászsági méhésztársaság”, melynek első elnöke, hiszen maga is méhészkedett, 60 családos méhtelege volt. Megválasztották a vadásztársaság elnökének és az Úri Kaszinó igazgatójának is. Rövid, de küzdelmes és tartalmas életet élt, 1903-ban a gyógyíthatatlan kór felőrölte az életét. Három gyermeke maradt árván.

„Egyéniségének uralkodó vonása a szeretet, tanítói működését is nagyon megkönnyítette. Rajongott az ifjúságért, melynek legjobb javát: testi és lelki épségét éber figyelemmel gondozta, egészségének megőrzésére bölcs tanácsaival buzdította. Tanítványai gyermeki szeretettel csüggték rajta, kartársainak baráti ragaszkodását folytonosan bírta” – olvasható a főgimnáziumi évkönyv nekrológjában.

Viszney Béla András (1870–1920) Jászberényben született, és 1889-ben érettségizett a jászberényi főgimnáziumban. Az orvosi egyetem elvégzése után Jászberényben jársági tisztii és vármegyei tiszteletbeli főorvos lett. Okleveles egészségügyi tanár is volt.

1903/04-es tanévtől tanította az egészségügyi tanácsadóját a VII. osztályban heti két órában. 1909/10-es tanévtől az 1920-ban bekövetkezett haláláig a gimnázium kinevezett iskolaorvosa volt.

Az orvosi hivatás mellett a Jászok újság tanácsadója, a Tulipán Kert Szövetség tagja, és 1914-től a jászberényi állami elemi iskolák gondnokságának, a központi katolikus körnek az elnöke volt.

Minden évben beszámolt az iskolaorvosi munkájáról a főgimnáziumi értesítőben. Írásai megjelentek a városi lapokban és szaklapokban is

Firiczky János (1873–1942) magyar királyi egészségügyi tanácsos, városi tisztii főorvos, 1920-tól az iskola orvosa, egészségügyi tanára. 1903-ban került Jászberénybe gyakornok segédorvosnak, majd alorvos lett. 1910-ben a vármegye tiszteletbeli főorvosa. 1930-ban közegészségügyi tevékenységéért magyar királyi egészségügyi tanácsosnak nevezték ki. Feladatának tartotta az egészségügyi ismeretterjesztést. A háború alatt a Vöröskereszt jászberényi kiegészítő kórházának főorvosa volt, másodfokú hadiékképzés díszjelvénytel tüntették ki.

Tagja volt a vármegye törvényhatósági bizottságának, választmányi tagja a Központi Katolikus Körnek, a Vármegyei Orvosok Szövetségének, az Orvosszövetség tisztiorvosi szakosztályának, igazgatója a jászberényi Polgári Kaszinó Egyletnek, a jászberényi testnevelési bizottságnak. Az 1922-ben újjáalakult jászberényi Vöröskereszt Egylet titkára lett. A jászberényi Keresztény Nőegylet, és 1927-től a Palotási Dalkör orvosa volt.

A város zenekultúrájához kiemelkedő kórus- és zenekarvezetéssel járult hozzá. A sok fel lépés közül egyet emelek ki. 1923. október 14-én került sor a Máriakongregáció tagavatásra, melyről beszámolt a *Jász Hírlap*. „Az összes jelenlévőket mély meghatottság ihlette meg, melyet még fokozott az úri dalárdának Firiczki János ügyes vezetése mellett előadott szép egyházi énekek művészi tőkélye.” 1924-ben az egyházi zene, ének és a katolikus hitélet más területén végzett tevékenységéért Pro Ecclesia et Pontifice pápai érdemérmet kapott.

Tanórán kívüli természettudományokkal kapcsolatos tanulói tevékenységek

Önképzőköri munka

Az iskolában 1869-ben alakult meg *Visontay János* igazgató és a tanári kar támogatásával egy igen hasznos, tanulók kezdeményezte szerveződés, ez volt az önképzőkör.

„A szorgalmasabb és tehetségesebb ifjak kis társasága”, a VII. és VIII. osztályos diákok tanári felügyelettel az iskolai tananyaghoz kapcsolódva dolgoztak az önképzőkörben.

Minden évben lehetőség volt dolgozatok elkészítésére is. A tételeket kitűző szaktanárok az elmélet és a gyakorlat kapcsolatát, és gyakran a legújabb kutatási témákat tartották szem előtt.

A XX. század első tanéveinek néhány természettudományos témája bizonyítja ezt. Kidolgozhatták például az következőket: A gőz és az elektromosság, mint a művelődés eszköze; A természet erőinek felhasználása a legújabbkori technika vívmányaiban; Tárgyaltassanak a galvánáramok az energia megmaradása szempontjából; A szél, mint energia-forrás és annak jótékony és káros hatásai; A napfény vegyi hatásai; A villamos világítás – népszerű természettani értekezés; A fotografozás elmélete és gyakorlata; Egy gerinces állat vagy egy rovar napi munkájának megfigyelése; A csillagos ég megfigyelése egy őszi vagy egy tavaszi estén; Az energiáról; A légnyomáson alapuló készülékek; Védekezés a villámcsapás ellen; Az inga szerepe a fizikai méréseknél; A rejtett hő szerepe a természetben és a háztartásban; Az alkoholizmus, mint egyik lelki betegség alapja; Állatból fejlődött-e az ember?

Mindig volt természettudományos témát választó, pályázó diák, bár nem mindig tartották díjazásra alkalmasnak a munkákat. Az önképzőkör választott tagjai és a szaktanárok (leggyakrabban *Békési Gyula*, *Kamenczky Miklós*, *Horváth István*, *Gergely Adolf*) bírálták el a pályamunkákat, tanulmányokat és ajánlották díjazásra.

Az önképzőkör életében igen emlékezetes *Kamenczky Miklós* rövid jászberényi tanársága. Okleveles helyettes tanárként 1904–1908 között mennyiségtant, a rajzoló mértant és a természettant tanította a gimnáziumban. Az ifjúsági önképzőkörben egy önkéntesen összeállt kis társasággal matematikai és fizikai ismereteik bővítését célozták meg. Az egyik kísérleti teremben foglalkoztak matematikai tanuló-versenyek feladataival, fizika példákkel, grafikus ábrázolással, felsőbb matematika válogatott fejezeteivel, különböző fémek sűrűségének meghatározásával, kis távolságokat mérő eszközökkel, kísérleteztek homorú és domború tükrökkel. A kör

legaktívabb tagjai közé tartozott pl. Háy László, aki orvos, és Horti József, aki később az iskola matematika-fizika szakos tanára lett.

A megalakulástól kezdve folyamatosan működött az önképzőkör. Minden tanév kezdetén újraalakult, és mindig voltak természetrajzi, fizikai témájú előadások, dolgozatok. Az 1924/25-ös tanévben 4 tanuló is tartott bemutató előadást a technika akkori vívmányáról, a rádióról.

Az ifjúsági aero-kör

Az 1925/26-os tanévben négy hetedikes tanuló vetette meg az ifjúsági aero-kör alapját. Önképzőköri tagok voltak, és Természettudományi Közlönyökben anyagot kerestek megtartandó előadásukhoz. Végül úgy határoztak, hogy mind a négyen a kormányozható léghajóról és repülőgépről négy kisebb, egymással összefüggő előadást tartanak. Osztálytársaik segítettek nekik, rajzokat szerkesztettek, papírsárkányt, egy egyszárnyú repülőmodellt készítettek, hiszen a szemléltetés fontos volt.

Hosszadalmas, célratörő, sok gyakorlással járó előkészület után 1926. február 7-én nagy sikerű aviatikai előadást tartottak. *„Úgy éreztük, hogy ifjaink munkásságának megvolt a belső, tehát mindegyikre nézve maradandó értéke és úgy éreztük, hogy ezen előadás az intézet nevének is tisztességet szerzett”* – írja Gergely Adolf az 1925/26-os gimnáziumi értesítőben.

Ezt követően február 17-én megalakult a jászberényi gimnázium aero-köre, melyet a Budapest vidéki tankerületi királyi főigazgatóság is jóváhagyott.

10 év múlva *Gergely Adolf*, az ifjúsági aero-kör vezetőtanára így összegezte a körben folyó munkát: *„...a repülés elméleti és technikai alapjának megismertetése, a motor nélküli siklórepülés gyakorlása beleállítható, az ifjúság ilyennemű munkája alkalmas a repülés gondolatának elterjesztése a nemzeti védelem érdekében. Háromféle irányban közeledett az ifj. aerokör az elmúlt tíz esztendő alatt ennek a végsőcélnak elérésére. Feldolgozta a tanítás különböző tárgyaiban, továbbá az időjárásnak, a térképkészítésnek a repüléssel való kapcsolatát. Foglalkozott a sikló, vitorlázó és a motoros repülőmodellek elméletével és röpitésével. És végül előkészítette a majdan megvalósítandó gyakorlati siklórepülés lehetőségét a motornélküli aviatika tárgyú, fizikával, meteorológiával, technikai és földrajzi ismeretekkel kapcsolatos szabad előadássorozatokon kívül megindult a műhelyben a modellezés munkája is és így a kör tagjainak tevékenysége megnyilvánult elméleti és gyakorlati irányban egyaránt.”*

Repülő modellversenyeken vettek részt, melyeken eredményeikkel mindig a legjobbak között voltak, több alkalommal is elnyerték a Magyar Aero Szövetség vándordíját. Kapcsolatban voltak más ifjúsági aero-körrel, tapasztalatcserékre került sor, s kulturestélyeken tartottak előadásokat. Az *Aviatika Értesítő* az 1927. évi első számában többek között a következőket írta már az első kulturestélyről, melyet a budapesti X. kerületi gróf Széchenyi István reálgimnáziumban tartottak: *„Mindazoknak, akik ezen estély kulturális értékét aviatikai szempontokból megítélni hivatva voltak, őszinte elismeréssel adóztak ama eredménynek, amelyet az Ifjúsági Aerokör lelkes gárdája elért. Teljesítményük minden tekintetben határozottan felülmúlta várakozásunkat. A szabadon megtartott előadássorozatnak minden egyes reprezentánsa nemcsak szorgalmas és rendszeresen fejlesztett előkészületről, komoly és jól megemésztett tudásról tett tanúságot, hanem egyenesen meglepett azzal a nyugodt öntudatossággal, amellyel témáját az elég szépszámú hallgatóság előtt kifejtette.”* A *Jász Hírlap* is beszámolt a fővárosi szereplésről.

Az aero-körben a tanár és a diák közös, lassú, de folytonos munkája eredményezte a tudást, a szabatos fogalmazást, a pontos, határozott, szerény előadásokat, minden tanévben igen gazdag programot teljesítettek.

Nyilvános előadásokon a társadalom minden rétege képviseltette magát, s nagyon nagy elismeréssel nyilatkozott a közönség a diákok munkájáról.

Tanulmányi kirándulások

1905-től a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium rendelete alapján szervezték a tanulmányi kirándulásokat. Az európai országok nagy városait, Magyarország értékes, szép területeit, hegyvidékeit, városait, a Balatont szisztematikusan keresték fel az iskola tanulóinak kisebb-nagyobb csoportjai.

A természettudományokat tanító tanárok – *Békési Gyula, Horváth István, Korber Ernő, Kovalik Rezső, Gergely Adolf, Józsy Ferenc* – mint korábban is írtam, az elméletben tanult gyakorlatban való megismerése céljából a tanulókkal felmenő rendszerben ipari üzemeket, gyárakat, kutatóintézeteket is meglátogattak, például Budapesten, Hatvanban, Salgótarjánban és környékén, Jászberényben és környékén. Az iskolai évkönyvek részletesen beszámolnak arról, hogy a gazdag programok létrejöttéhez sok segítséget adtak a város és a környék ipari létesítményei, műhelyei.

Fizikai, vegytani, növénytani vagy éppen állattani ismereteiket bővítették Fecske János villanytelepén, gőzmalmában, Elefánthy Sándor tégláégető telepén, Bartus István szikvíz gyárában, a Pollák-fényképészetben, a pusztamizsei szeszgyárban, Hegedűs Győző méhészetében. A Korcsmárosok szövetkezetének ecetgyárában az ecet létrejöttének folyamatait ismerték meg. A nagykatái út mellett lévő földműves iskolában a benzinmotoros traktor részéről és működéséről kaptak szakszerű információkat, s ugyancsak szakemberek kalauzolták a tanulókat a Jászsági Hitelintézet helybeli mészhomoktéglaágyában. S nagy érdeklődéssel tekintették meg Klein László doktor magán- és a kórház modernül felszerelt röntgenlaboratóriumát.

A kirándulásokról, általában hírek rovatában, gyakran beszámoltak a helyi újságok. 1926. 11. 11-én jelent meg például a *Jász Hírlapban*: „*A helybeli főgimnázium V. és VIII. osztályának tanulói az intézet igazgatójának és két tanárának vezetésével f. hó 5.-én, hétfőn Hatvanban voltak tanulmányi kiránduláson, hol megtekintették a cukorgyárat, a máv. fűtőház, javítóműhelyt és a Hatvany bárók gyönyörű kertészeteit... Mi örömmel fejezzük ki afőlött, hogy főgimnáziumunk hatvani kirándulásával és több tanulmányút tervbevételével ismét közelebb jut a háború előtti idők iskola életéhez, amikor az ifjúsági kirándulások nemcsak megtanítottak bennünket sok gyakorlati értékre, hanem kedélyes és bensőséges jellegükkel nem egy kedvenc emlékkal is gazdagították a részvevőket.*” Valószínűleg egy volt diák tollából származott a hír, s bizonyítja, hogy életre szólóan hasznosak voltak az iskolai kirándulások.

Ismeretterjesztő, népművelő felolvasások és előadások

Tanév végi összesítőben megjelent nevelő szándékú értekezések mellett 1874-ben az ismeretterjesztés az egész városra kiterjesztve, szervezett formában indult. *Golenich Károly* főgimnáziumi tanár, a *Jász-Kunság* című újság főszerkesztője a lap több számában is az olvasóközönség

pártfogását, támogatását kérte egy felolvasó egyesület létrehozására, ezáltal a város társadalmi életének fellendítésére. 1874 decemberében meg is alakult a városi felolvasó társaság, melynek célja, hogy „a jászberényi hölgy és férfi közönségnek tudományos és szépirodalmi felolvasások által szellemi élvezetet és kellemes téli estétet szerezzen”. – olvasható az 1874/75-ös gimnáziumi értesítőben. Golenich Károly a *Jász-Kunságban* a következőkben mutatja be a felolvasó társaságot: „A felolvasások mindig közérthető, népszerű nyelven adatnak elő, akként, hogy mindenki megértse, leginkább a közéletben előforduló események, tünetek, intézmények ismertetését adják, továbbá szépirodalmi mulattató, és kedélynemesítő művek felolvasásából állanak.. A felolvasási estékre megjelenhet a város összes pártoló közönsége, férfiak, nők minden díj nélkül, kötelezettségük egyedül az, hogy a felolvasások tartama alatt csendben legyenek.”

Az iskola tanárai, így a természettudós tanárok is aktívan vettek részt a társaság munkájában. 1875 áprilisáig 12 felolvasásra került sor. A következőkben azonban csak az élő és élettelen természettel kapcsolatos előadásokat próbálom összegezni.

Az első felolvasó estély 1874. december 12-én volt. „A nagy terem csaknem zsúfolásig megtelt. Ott voltak városunk előkelői és sokan az alsóbb nép közül. Íme láthatjuk, hogy felfogta ezen estélyek hatásának jelentőségét, mert dacára a roppant sártengereknek, melyeken keresztül kellett a közönségnek gázolni, míg a gymnasiumhoz ért, nemcsak megtöltte a termet, de sőt még nők is jöttek kocsikon és élvezettel hallgatták a felolvasást.” – szövegezte a *Jász-Kunság* tudósítása. Az első alkalommal Láng István *A légköri villanyosságról* és annak Földünkre gyakorolt hatásáról tartott előadásában kísérletekkel tette érthetővé a hallottakat. 1875. február 14-én pedig Ormay Sándor *A földkéreg előállításának története faunisticus szempontból kísérve az ember megjelenéséig* címmel tartott felolvasást, „a gymn. tanterme ez alkalommal zsúfolt volt, és figyelemmel hallgatták a szépen kidolgozott értekezést”. – tudósít a *Jász-Kunság*.

Későbbi években is voltak felolvasási esték, de kevés utalás található erre. Az 1887/88-as katolikus főgimnázium értesítőjében *A tanárikar irodalmi működése* című részben egy mondat olvasható: „Barla Kálmán, Himfner Béla és ifj. Streitmann András felolvasásokat tartottak a helybeli kaszinóban.”

Majd „1907 márciusában gróf Apponyi Albert közoktatási miniszter intenciója értelmében elindultak az ismeretterjesztő felolvasások. A gimnázium kísérleti termében sokan vettek részt ezeken a rendezvényeken”. – hirdette a *Jáskürt* újság.

Az ismeretterjesztő előadásokat, felolvasásokat a nemzeti közművelődés emelése céljából tartották a nagyközönségnek a tanári testület tagjai. A bölcsészeti és természettudományos témák egyaránt szép számban szerepeltek. A legtöbb előadást vetített képekkel színesítették. Belépődíj volt, amit a tanárok özvegyeit és árváit segítő országos egyesület javára ajánlottak fel. A rendezvényekről az év végi értesítőben, helyi újságokban beszámolókat lehetett olvasni.

Az 1906/07-es tanévben Ágner Lajos rendes tanár a Magas-Tátráról tartott vetített képes felolvasást, a képek vetítésében *Streitman András* segített, aki egy következő alkalommal a villamosság köréből választott témáról beszélt a hallgatóinak.

Olyan nagy volt az érdeklődés ezen felolvasások iránt, hogy többször is elő kellett adni. A várakozóknak *Horváth István* a természetrajzi, földrajzi, és kémiai szertárban „szolgált érdekes és tanulságos magyarázatokkal”.

Békési Gyula az iskolában töltött időszak alatt minden évben tartott nagy érdeklődésre számot tartó, kísérletekkel alátámasztott előadásokat. Az előadások címei jól bizonyítják, hogy a

legújabb ismereteket dolgozta fel. 1909-ben kétszer tartott előadást *A víz és a levegő* címmel. 1910-ben *Az elektromos sugárzásról* és *Az elektromos hullámokról*, 1911-ben *Magas feszültségű elektromos áramok* és az *Elektromos erőátvitel* című előadásait hallgathatták meg. A *Jászujság* a következőképpen számol be a két előadásról: „Az ismeretterjesztő előadások sorában két estét foglalt le magának a természettudomány jeles tanára. Az elektromosságról tartott két előadás alatt a nagyszámú közönség előbb a villamosság alapvető kérdéseiről, majd a gyönyörű elektromos kisülések és egyéb villamos tünemények kísérleti bemutatásával az áramnak vezetéséről, sűrítéséről, gyakorlati felhasználásáról s az elektrotechnika hatalmas gépeiről nyer alapos tájékoztatást. A szigorúan tudományos színvonalon álló előadás korántsem volt száraz és unalmas de inkább élvezetes azok számára, kik a természet bámulatos erőit, ezeknek az emberi kutató és feltaláló ész által igába hajtott óriási produktív képességét s a modern vívmányokat érdeklődő figyelemmel kísérik...Az előadásokat kísérő kísérletek s a vetített képek igazán gyönyörűek voltak.” 1912-ben szintén két, vetítéses előadása hangzott el *A színeképelemzésről, tekintettel a csillagászati alkalmazásra*, illetve *Legújabb felfogásunk az anyag szerkezetéről* címmel. 1913-ban *Mozgás és nyugalom*, illetve *A levegő meghódítása* című előadásait is tekintélyes számú vetített képpel tette érthetőbbé.

Kamenczky Miklós 1909-ben *A hangok világából* címmel tartott, kísérletekkel élvezetessé tett előadást.

Hajtai Ferenc többrészes előadásokat tartott. 1910-ben *A termelés és a fogyasztás* címmel, négy előadásból álló sorozatban a közgazdaságba, 1911-ben *Magyarország számokban* című három előadásból álló sorozatában pedig a statisztika világába vezette be a hallgatóságát.

Kurdilla Ferenc okleveles helyettes tanár – aki mennyiségtant, természettant, természetrajzot tanított 1911 és 1913 között – szintén több előadás megtartására vállalkozott. Az előadásainak címe 1912-ben *Bolygórendszerünk*, illetve *A csillagos ég*. Mind a két esetben vetítéssel fokozta a hatást. 1913-ban *A világrendszer keletkezése* című előadásáról a *Jászujságban* az alábbiak olvashatók: „Az első előadást febr. 1-én a főgimnázium jeles fizikusa, *Kurdilla Ferenc* tartotta. A világrendszer ma ismert mozgásaiból és alkotó részeiből vonható következtetések ismertetése volt az előadó célja... A magas színvonalon álló előadást előkelő közönség hallgatta végig s igaz örömmel élvezte a tudós tanár megnyilatkozásait.”

Viszney Béla előadásai az egészséges életmódra nevelést szolgálták. 1906-tól egymás utáni években vetítéssel együtt tartott ismeretterjesztő, felvilágosító előadásokat *Az alkoholizmus veszélyeiről*, *A gümőkór elleni védekezésről*, *Láthatatlan ellenségeinkről*.

A *Jászberény* című lap írt arról, hogy 1914-ben a központi fiúiskolában tartottak népies ismeretterjesztő előadásokat. Többek között *Baranyi Balázs* csak nőknek szóló előadására került sor *Magyarország nagyasszonyai* címmel. *Firiczky János* pedig orvosként több alkalommal is vállalkozott a nemes feladatra. *Segítségnyújtás véletlen bajokban*, *Ragályos betegségek terjedésének meggátolásáról*, és *Tuberkulózis vagy tüdőbetegség* című előadásait sokan hallgatták meg.

1917/18-as évkönyvben olvasható, hogy a főgimnáziumi tanárok az állami tanítóképző intézet tanáraival közösen ismeretterjesztő előadásokat tartottak a haza hősi védelmében elesett tanárok árváinak otthonául szolgáló „Tanárok Nevelő Háza” javára. A záró előadást *Horti József* mennyiségtan-termesztan tanár tartotta a holdról vetített képekkel.

A helyi Iparos Segédek Társulatánál *Hodobay József* mennyiségtan-földrajz tanár csillagászatból, vegytanból, természettanból, *Baranyi Balázs* számtanból és természettanból tartott népszerű előadásokat.

1921-ben újraindultak a városi, ismeretterjesztő, népszerű előadások, de már több helyszínen, hogy minél nagyobb számú közönséghez jussanak el a tudást adó ismeretek. Az egyik helyszín a főgimnázium volt, ahol december 4-én volt az első előadás. Az emberek érdeklődése azonban az előadások iránt elmaradt a várttól.

1922. január 15-én a *Jász Hírlap* Tárca című rovatában Kóro aláírással megjelent egy levél. Írója visszaemlékszik arra, milyen nagy érdeklődés kísérte a szabadliceális előadásokat a régi időkben, s szomorúan közli, hogy a hosszú, kényszerű szünet után felélesztett előadásokon igen kevesen vesznek részt. Az okát abban látja, hogy közönyösek az emberek, mely közönyösség akadály a haladásnak, a művelődésnek. Pedig a főgimnázium, a tanítóképző és a földművesiskola tanárai önzetlenül, minden ellenszolgáltatás nélkül szeretnének kellemes, tanulságos órákat szerezni a város lakosainak. A főszerkesztőt arra kérte, hogy jelentessék meg a levelét, hátha az írott szónak nagyobb hatása lesz, s többen tisztelik meg a rendezvényeket. Így a tanárok sem kedvetlenednek el, s továbbra is részt vesznek a város kulturális és politikai életében.

Úgy tűnik a levélnek volt hatása. A lap későbbiekben is minden előadásra felhívta a figyelmet, a lezajlott eseményről is rövid tájékoztatót adott, s egyre nagyobb létszámú hallgatóságról számolt be.

1922 februárjában *Gergely Adolf* a relativitásról „*meglehetősen érdeklődés mellett nívós előadást tartott*”. Márciusban *Józsy Ferenc*nek a főgimnázium fizika termében az elektromos katód- és anódsugarakról elhangzott nagyszerű előadásáról olvashattak a *Jász Hírlapban*: „*A közönség zsúfolásig megtöltötte a termet s a tanulságos szép előadásért meleg ovációban részesítette az előadót.*”

Ugyancsak márciusban számoltak be *Korber Ernő* szokatlanul nagy érdeklődés mellett tartott előadásáról. A téma a Balaton volt, és vetített képekkel színesítette a mondandóját. Ezen kívül liceális előadást tartott még a Tihanyi Magyar Biológiai Kutató Intézet céljáról és jelentőségéről, valamint Jászberény földrajzi helyzetéről is.

Gergely Adolf évente vállalt népművelő előadásokat. 1925-ben a jászberényi ipartestület vezetőségének kérésére a kor nagy vívmányáról, a rádióról nyújtott ismereteket. 1927. február 6-án *Az időjárásról* beszélt hallgatóinak. 1928 februárjában a repüléssel kapcsolatos előadásáról számol be a *Jász Hírlap*: „*Gergely Adolf reál-gimnázium tanár múlt pénteken délután rendkívül érdekes és tanulságos előadást tartott a repülés problémájáról és mai állásáról. A bemutatott modellek kíséretében megtartott előadást a nagyszámú közönség harsány éljenzéssel és zajos tapsokkal jutalmazta.*”

1930-ban „*A jászberényi felnőttoktatási szervezet Józsy Ferenc igazgató elnöklete alatt újult erővel fogott hozzá, illetve újult erővel folytatja a szabadelőadások akcióját*”. – olvasható a *Jász Hírlapban*. A rendezvényekre ismét több helyszínen került sor.

A gimnázium természettudós tanára, *Korber Ernő* *Az Alföld múltjáról* februárban a IV. kerületi katolikus körben, márciusban a szikes talajokról a VII. kerületi katolikus körben, egy későbbi alkalommal az I. kerületi körben, a Katolikus Legényegyletben a legkisebb állatokról, az Ipartestületben pedig *Az Alföld ipari fejlődésének jövője* címmel vállalt ismeret-

terjesztést. *Firiczky János* március 14-én az anya- és csecsemővédelemről, március 21-én a tuberkulózisról, áprilisban a fertőző betegségekről tartott ismeretterjesztő előadást a Szt. Ferencrendi Kultúrházban.

A fentiekből látszik, hogy nagyon változatos témákról szóltak a természettudományi előadások, hiszen a tudós tanárok szerettek volna széles körben, sokak számára új, érdekes, tanulságos ismereteket közölni.

Végszóként

Szent-Györgyi Albert *Egy biológus gondolatai* (1970) című könyvében olvastam: „Az, amit az iskolának el kell végeznie, elsősorban az, hogy megtanítsa velünk, hogyan kell tanulni, hogy felkeltse a tudás iránti étvágyunkat, hogy megtanítsa bennünket a jól végzett munka örömére és az alkotás izgalmára, hogy megtanítsa arra, hogy szeressük, amit csinálunk, és hogy segítsen megtalálni azt, amit szeretünk csinálni.”

A főgimnázium történetében elmélyedve egyre inkább az volt a meglátásom, hogy a fenti gondolatok a Jászság híres iskolájában a természettudományok tanításában is a megalakulástól kezdve érvényesültek.

Az iskola jól képzett és haladó szellemű természettudós tanáraitól a tanulók szilárd alapokat kaptak. Oktató-nevelő munkájuk során a természet tudományos megközelítésének, a természettudományos oktatásnak is alapvető módszereit, a megfigyelést, a tapasztalatszerzést alkalmazták. Hasonlóan ahhoz, ahogy az emberiség történetében a természet titkainak kipuhatólása, megismerése indította el az egyén fejlődését, a megfigyelés, a tapasztalat volt a kezdete az emberi tudás kialakulásának. A megismerés folyamatát az ismétlés, a kísérletezés segítette, gyorsította. Az elmélet és gyakorlat összekapcsolása, a tanulók mindennapi életre való felkészítése, az élet különböző eseményein, területein való helytállást eredményezte.

A gimnázium mindezt természetesen a város nélkül nehezen tudta volna megvalósítani. A jászok – a gazdag birtokosok és a szegény kisemberek – egyaránt támogatták az iskolát, harcoltak fennállásáért, és végveszély esetén anyagi áldozataikkal meg is mentették. A gimnázium tanári kara pedig mindenkor saját eszközeivel, lehetőségeivel vett részt a város életében. A kölcsönösség tette lehetővé, hogy nemzedékről nemzedékre második otthona lett az iskola a Jászság és Jászberény ifjainak.

Pernyész Anita

„VANNAK NÁLAM GAZDAGABBAK” –

KARÁDY GYŐZŐ IRODALMI HAGYATÉKÁBÓL

Karády Győző

A Magyar Királyi Állami Főgymnasium 1896 és 1922 között több jeles oktatóval is büszkélkedhetett. Ezen pedagógusok közül is kiemelkedik Karády Győző személye, aki nemcsak színvonalas oktatói munkájával, Jászberény városában betöltött politikai és társadalmi szerepével jeleskedett, hanem irodalmi munkásságával is.

Dolgozatom célja ennek az irodalmi életművének feltérképezése lesz, ehhez elengedhetetlenül fontos Karády Győző személyének bemutatása, hiszen versei nagyrészt önéletrajzi ihletésűek, így közelebbi befogadásukhoz szükség van a háttéranyagok megértéséhez.

Karády munkásságába beletartoznak a verseken kívül drámája, a *Kemény szívek*, valamint esszéi is, amelyeket jászberényi éve alatt publikált. Ez utóbbiakból kiderül, hogy az aktuális tudományos nézeteket hűen követte, és logikus gondolkodása, továbbá kiváló érzéke az irodalmi művekhez nemcsak mint költőt, íróként az utókor számára értékessé, hanem mint esszéírót is.

A sors iróniájának is nevezhetjük, hogy míg életében figyelemmel kísérték kortársai és a műveltebb jászberényi réteg, száz évvel később az utókor szinte semmit sem tud róla, a munkásságát feltáró kutatás is olykor nehézségekbe ütközött, sajnos több értékes verse is elveszett a világháborúk alatt.

A dolgozat másik célja, hogy Karády Győző irodalmi munkásságának bemutatásával méltó helyre kerüljön a jászberényi irodalmi élet palettáján, és noha nem jászberényi születésű szerzőről beszélünk, huszonhat évig volt a Jászszág fővárosának lakosa, és ezáltal akarva-akaratlanul felvette az itteni szokásokat, tanulmányozta a város történetét, valamint irodalmi munkáiba is beleillesztette itt szerzett tapasztalatait.

Karády Győző életútja

Karády Győző életútjáról kevés információ áll a kutatók rendelkezésére, nem könnyű visszakeresni a vele kapcsolatos eseményeket, az adatok hiánya szembeűnő, és bár jelent meg róla kisebb terjedelmű életrajz, az abban foglaltak hitelessége a forráshiány miatt olykor kétségbe

vonható. Annyi bizonyos, hogy Kraut Győző néven született 1867. február 7-én Nagyszébenben. Édesapja Kraut Péter gazdatiszt volt, édesanyja Koller Adél. A középiskolát Kolozsváron végezte el, a piarista gimnáziumba járt. Ezután Budapestre került, ahol tanári oklevelet szerzett a Budapesti Tudomány Egyetemen.

A jászberényi Magyar Királyi Állami Főgymnasiumba 1892 szeptemberében került, mint helyettesítő tanár. Pedagógusi munkájával annyira elégedettek voltak, hogy véglegesítették. Tanítványai nagyon nagy szeretettel és tisztelettel emlékeztek meg róla, mindenki kiváló tanárnak ismerte. A gimnázium évkönyveiből is egy precíz, munkáját pontosan végző ember képe tárul elénk, aki pontosan megtervezte, hogy mit hogyan fog tanítani. Idekerülésekor az Ifjúsági és segélyező egyesület könyvtárának őre, valamint az I. osztály osztályfőnöke lett, akiknek magyart és latint, valamint az V. és VI. osztálynak németet tanított heti 19 órában.

Észrevehető a tananyag részletezésénél, hogy széleskörű tudásanyagot adott át diákjainak: irodalomból antik ismereteket, honismeretet tanított, valamint a Himnuszt és a Szózatot is tudniuk kellett a tanítványainak kívülről. Nyelvtanból hangtant, alaktant, mondatelemzést és helyesírást oktatott. Egy évben összesen tizenhat dolgozatot íratott, vagyis rendszeresen számon kérte diákjait. Az irodalomhoz fűződő szoros kapcsolatát mutatja az is, hogy a latin nyelv tanítása közben is „becsempészte” a literatúrát a tanórákba, a tanmenet tanúsága szerint. Latinból 32 dolgozatot íratott, tehát ő is szükségesnek érezte, hogy a diákok nyelvismeretét még gyakrabban számon kérje. Ugyanebben az esztendőben jelent meg az évkönyv elején Csokonairól írott tanulmánya is, tehát amikor az iskolába került, nem kímélték a fiatal tanárt, sőt, ugyanolyan feladatokat kapott, mint a már régebb óta ott tanítók.

A további éveket vizsgálva megállapíthatjuk, hogy Karády aktívan részt vett az iskola életében is. A honfoglalás 950. évfordulójára a gimnázium diákjai műsort adtak elő, ahol Karády erre az alkalomra írt *Magyarok ünnepe* című versét is elszavalták. A Jézus Szíve Plébánia előtt található szobor talapzatán is az ő versének részletét olvashatjuk. Nemcsak az iskola, de a város életében is szerepet játszott. Anekdoták is születtek róla, de ezek hitelessége kétségsbe vonható. Annyi bizonyos, hogy az 1918-ban megalakult Jászberényi Nemzeti Tanács elnöke lett, majd ezután nem sokkal távozott a városból.

Összesen huszonhat évig tanított Jászberényben, ezekre az évekre emlékezik vissza az *Állok merengve* kezdetű versében is. Itt kötött házasságot Markgráf Erzsébettel, és ugyancsak Jászberényben volt, amikor nevét Kraut Győzőről Karády Győzőre magyarosította. Írói álnevéen (Zoltán Győző) is adott ki műveket. Jászberény után a Budapesti Tisztviselőtelepi Főgimnázium igazgatói széke várta, ezért nem egyértelmű, hogy elköltözése politikailag vagy inkább a karrier szempontjából volt indokolt.

A háborús évek alatt is Budapesten tartózkodott, de erről az időszakról sajnos kevés adat áll rendelkezésünkre. Annyi bizonyos, hogy az írást nem hagyta abba, hanem továbbra is születtek művei, egészen haláláig, amely 1952. november 3-án érte, Csillaghegyen.

Munkássága

Karády Győző írásait három kategóriába csoportosíthatjuk: esszék, versek és drámák. Esszéinek többsége a magyar irodalom különböző szerzőivel foglalkozik, ilyen például a Csokonai Vitéz Mihály költészetét bemutató esszéje, vagy a Jókai Mór írói munkásságát feldolgozó

írása. Költeményeit feloszthatjuk a korai és az érett költészete szerint, ezek között adódnak kevésbé és jobban megszerkesztett versei is. Tematikáját tekintve vannak hazafias poémái, családi témát feldolgozóak, de tájlírára és helyzetdala is találhatunk példát.

Karády Győzőtől csak egyetlen dráma maradt fenn, a *Kemény szívek*, amely műfaját tekintve komédia, szerkezetében pedig követi Shakespeare és Molière hagyományát. Témája egy nemes magyar főúr, Zrínyi György és Széchy Magda megismerkedése, majd a fiatalok egymásra találása.

A századelőn a gimnázium megkövetelte a tudományosságot is tanáraitól. Ez alól Karády sem volt kivétel, hiszen a gimnázium évkönyvében több esszéjét is publikálhatta. Ezek a művek általában hosszabb terjedelműek voltak, rövid bevezetés után az adott költő/író munkásságának egy részletét elemezte, általában valamilyen szempontrendszer figyelembe vételével. Jellemző még esszéire, hogy az érvek felsorakoztatása után bizonyítja is igazát a szövegekből vett idézetekkel. Összességében azt lehet mondani, hogy tanulmányai tudományosan igazolt munkák, amelyek nagy szakértelemről árulkodnak.

Karády Győző költeményei

Karády Győző élete során számos verset írt, ezek újságokban, folyóiratokban jelentek meg, vagy a városi, iskolai ünnepeket színesítették. A kutatást jelentősen megnehezítette, hogy költeményeinek összegyűjtésére és ezek kiadására még nem került sor, így nagyrészt azokból a versekből lehetett válogatni, amelyeket Karády Győző hagyatékából, unokája révén, megkaphattunk. Ezek alapján egy korai és egy későbbi költeményt veszünk alaposabb vizsgálat alá.

Az *Édes jó anyám* című vers keletkezési körülményeiről viszonylag keveset sikerült kideríteni. Valószínűsíthető, hogy egy korai művéről van szó, erre utal a szóhasználat, amely a későbbi költemények során érezhetően finomodott, a versszerkezet pedig összetettebbé vált, amit a mondanivaló is követett. Korai versei hétköznapibb emberi érzéseket dolgoznak fel, jellemző rájuk az egyszerűbb forma (általában 4 sorosak) és a sorok végén a bokorím.

Az *Édes jó anyám* versének központi motívuma az anya-gyermek viszony, amely meghittséget, szeretetet és megértést sugall, a lírai alany nosztalgiával gondol vissza édesanyja önmagát is feláldozó gondoskodására, törődésére. A mű ennek ellenére mégis könnyed marad, a ritmusa is ezt erősíti. A költemény műfaja tehát dal.

A vers öt négysoros versszakból áll. Szerkezetét tekintve két részre lehet osztani: az első rész az első három versszakot öleli fel, míg a második rész az utolsó kettőt. Az első strófa mintegy „in medias res” kezdődik, amelyben a lírai alany legfőbb gazdagságát édesanyja szeretete adja. A következő két versszakban részletezi és bizonyítja korábbi állítását, és elének tárja, hogy az édesanya mindent megtesz gyermekei boldogulásáért. A negyedik versszak a vers csúcspontja: ebben a lírai alany Istenhez fohászkodik és kéri, hogy édesanyja láthassa felcseperedni gyermekeit, és ezzel teljesüljön az édesanya legnagyobb kívánsága is, hiszen ő maga mindent feláldozott gyermekei felneveléséért, ahogy az az utolsó strófában megjelenik.

Édes jó anyám

*Vannak nálam gazdagabbak,
Ki mit kíván, mindent kaphat.
De boldogabb nincsen nálam,
Mert ily édes jó anyám van.*

*Csak nekünk él, minket ápol,
Mindent megvon önmagától,
Minket őriz szóval, tettel,
Aggodalmas szeretettel.*

*Gyötrődés az éje-napja.
Mi vagyunk csak gondolatja.
Értünk mennyi volt a búja,
Azt csak a jó Isten tudja.*

*Ó Istenem, ki látott mindent,
Mit ember tesz, gondol itt lent,
Ó hallgasd meg hő imámat:
Tartsd meg soká jó anyámat.
Hadd örüljön szive-lelke,
Hogy fiait fölnevelte.
És hogy őket jóknak látja,
Legyen legfőbb boldogsága!*

A költemény hangulata nem mentes az érzelmességtől, ezt maga a téma is meghatározza, rapszodikusnak azonban semmiképpen sem nevezhető, hiszen a hirtelen kezdésnél megütött hangot végig megtartja. Költői kifejezőeszközökben ugyan a vers nem bővelkedik, alliterációt (1. és 2. versszak), metonímiát (5. versszak) azért fölfedezhetünk benne. A vers első szakaszában bokorrím található, míg a többi stórfában páros rím, ez az „egyenetlenség” is bizonyítja, hogy a mű a szerző korai korszakának terméke. A költemény ritmusa azonban ezt megcáfolja: ütemhangsúlyos verselésű, felező, kétütemű nyolcasokból áll, a ritmusképlete: 4/4.

Karády Győző másik verse, az *Állok merengve ablakomnál*, az érettebb költemények közé sorolható. Itt már könnyebb dolgunk van a keletkezési körülményeket illetően, ugyanis a Karády hagyatékából fennmaradt, géppel írt példány szerint a vers Csillaghegyen keletkezett, 1941. november 20-án. A vers az 1800-as évek romantikus-szentimentális stílusát idézi, legfőképpen Csokonai Vitéz Mihály és Berzsenyi Dániel hatása érződik.

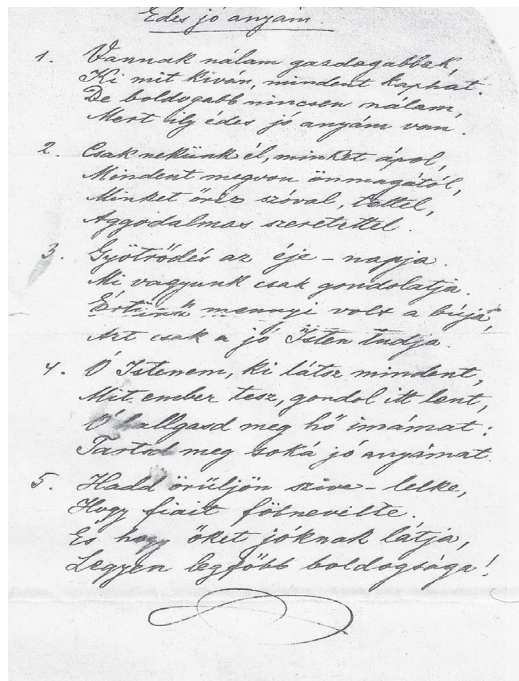
A költemény hangvétele fájdalmas, lemondó, és leginkább az elégia műfaji sajátosságait hordozza magában, ám mondanivalója fennköltségében az óda elemeit is fölfedezhetjük. A vers négy, egyenként tízoros versszakból áll. Két szerkezeti egységet különíthetünk el: az első és a negyedik versszak, valamint a második és a harmadik stófa alkotnak egy-egy egységet. Maga a mű emlékeztetheti az irodalomban jártas olvasót Csokonai Vitéz Mihály *Az*

Estve című költeményére. A versben azonban nincsen társadalombírálat, ezért nem lehet rá azt mondani, hogy Csokonait másolta a szerző, inkább hatott rá, hiszen Karády tanárként többek között Csokonait is tanította a diákoknak, ahogy a Magyar Királyi Állami Főgymnasium minden évben megjelenő kiadványában olvashatjuk.

A költemény tájleírással indul, de ez valójában csak eszköz arra, hogy közvetítse a lírai alany gondolatait. Az első versszak nyitó képe egy esteledő táj, hegytetővel, fenyvesekkel, és a közeledő este baljóslatával („*Mint félő gyermekek csoportja/Csendben megbujnak a se-tétben...*”). Ez a versszak, úgy vélem, nem véletlenül idézi Csokonai *Az Estve* című versét, amelyet maga Karády is elemzett *Csokonai, az ódaköltő* című esszéjében.

Az első strófa végén közeledő sötét éj komorsága a második versszakban a lírai alany hangulatának alappillérvé válik. Itt a visszaemlékezés nem pozitívum, inkább fájó pont, az elmúlás szele megérinti a lírai alanyt: „*Nincs messze már, közelg az óra,/Majd elborul minden körülem.*” Ez a fajta lemondás Berzsenyi Dániel költészetét idézi, ezt is tanította Karády.

A harmadik versszak a költemény csúcspontja, itt éri el tetőpontját a fájdalmas visszaemlékezés. A lírai alanyban felidéződnek a jászberényi emlékek („*Ó, emlék már a Zagyva-parton*”), feleségének képe („*A szent asszony, ki hű szívével/Elkisért élttem alkonyába...*”), gyermekei, akiknek fájó elvesztése a visszaemlékezés pillanataig kíséri a lírai ént. Az ebben a strófában leírtak a negyedik versszak alaphangulatát is meghatározzák. Az utolsó versszakban ismét visszatérünk a kiinduló pontba, vagyis a lírai alany szobájába, ahonnan az első versszakban leírt tájkép már nem foglal el központi szerepet, a vers beszélője nem ezeket figyeli („*Az ablakomból mit se látok.*”), nincsenek virágok, nincsen tájkép, „sötét az égbolt”. Felvillannak az elmúló élet képei („*Csók, boldogság, remények, álmok/Gyermek-zsivaly... Ó mind be szép volt...*”), de ezek már nincsenek, és sohasem jönnek vissza. A lírai alany „*kopott keresztként*” azonosítja magát, már csak az elmúlást várja az útszélen, amely elkerülhetetlenül közeleg, ahogy az éjszaka egy fáradtságos nap után.

Állok merengve...

Állok merengve ablakomnál,
Nézem mint száll az est a tájra...
Imént még pirlott, ... nincs sehol már
A hegytető tűzkoronája.
A fenyves fönn sötét szalag lett.
Jól ismert házak tul a réten
– Mint félő gyermekek csoportja –
Csendben megbujnak a se-tétben...
Való, mit látok még vagy sejtelem?

Közelg az éj, jön lopva nesztelen...

*Lelkemre is leszállt az alkony...
Oly szép minden, oly drága nemrég,
Ó hogy letünt a messzeségbe!
Immár csak fájó édes emlék.
Ó mily korán eljött az este!
Nincs messze már, közelg az óra,
Majd elborul minden körültem,
Nem nyílik ajkam semmi szóra...
És drága arcok, könnyező szemek
Reám hajolva bucsut intenek...*

*Ó emlék már a Zagyva-parton
Vigan dalogató leányka;
A szent asszony, ki hű szívével
Elkisért éltem alkonyába...
Kis cselédim, mint évről-évre
– Virágosó – ölünkbe hulltak;
Zsibongó kedvvel nyargalászni
Mindig apjuk nyakán tanultak...
Kis sirjukon most nő virágbozót...
Vagy Élet urral harcban birkozók...*

*Csak állok, nézek elborultan...
Ablakomból mit se látok.
Hol a zöld rét, a lombos fák itt?
Meleg fényben fürdő virágok? ...
Mind oda van. A szívem ugy fáj...
Sötét a táj, sötét az égbolt.
Csók, boldogság, remények, álmok,
Gyermek-zsivaj... Ó mind be szép volt...
Állok, kopott kereszt, az utfelen...
Az éj jön, érzem, lopva nesztelen...*

Ez a költemény már jóval összetettebb mind szerkezetében mind gondolatvilágában, mint az *Édes jó anyám*. Költői kifejezőeszközei között találkozhatunk alliterációval (1. versszak), költői kérdéssel (1. versszak), metaforával (4. versszak), és végig a negatív festés módszerével kerülnek bemutatásra a korábbi emlékek képei. A vers jambikus lejtésű, minden versszak első nyolc sora kilenc szótagból áll, míg az utolsó kettő tíz szótagból. Rímképlete változatos, minden versszakban más, de alapvetően többségében páros rímek dominálnak.

Karády Győző drámája – Kemény szívek

A kutatások azt mutatják, hogy Karády Győzőnek egy drámája született. A pontos keletkezési körülmények nem tisztázottak, amit biztosan tudunk, hogy először a besztercebányai színtársulat adta elő 1904. szeptember 28-án. A pontos hely sincs megadva, valószínűsíthető azonban, hogy a helyszín Jászberény lehetett. A darab tehát ezelőtt készülhetett, nyomtatásban viszont 1905-ben jelent meg Takács Herman jászberényi nyomdájában.

A dráma alapötletét Széchy Károly *Gróf Zrínyi Miklós* (1620–1664) című, 1896–1902 között kiadott munkájának első kötete adta, amelyben Zrínyi Miklós szüleinél ír a szerző, és ebben szerepel az a történet, amelyet Karády drámában írt meg. Mivel ez a kiadvány 1896-tól jelent meg, valószínűsíthető, hogy a dráma 1896 és 1904 között született meg.

A dráma történelmi háttere tehát Zrínyi György és Széchy Magda házassága, amely valóban megtörtént, természetesen a darabban bemutatott körülmények történelmileg nem bizonyítottak, a pusztán tény egyedül maga a házasság.

A dráma stílusában leginkább a shakespeare-i és molière-i hagyományokat követi. Felfedezhető továbbá a népiesség is, például amikor megtudjuk, hogyan készíti Széchy Magda a tortát. Ez egyértelműen ezért került bele a műbe, hiszen ebben a korban nem valószínű, hogy egy főnemes kisasszony a konyhában tölti tortasütéssel a mindennapjait.

A cím és az elvárás horizont

A mű elolvasása előtt a *Kemény szívek* cím alapján az olvasóban kialakul egy elvárás horizont, vagyis a cím sugallja, hogy romantikus történetről lesz szó, és a kemény szívek a történet végére „meglágyulnak” majd. Tehát a gyakorlott olvasó már előre tudja, hogy mi lesz a végkifejlet, a kérdés már csak az marad: hogyan fognak a szerelmes szívek egymásra találni.

A dráma műfaji megjelölése rögtön a cím alatt található: „*történelmi vígjáték három felvonásban*.” A vígjáték, vagyis más néven komédia Arisztotelész Poétikája szerint olyan mű, amely rosszul kezdődik, de általában a végén feloldódik a konfliktus, és a befejezés jól zárul. Ez itt sincsen másképpen, a főszereplők kezdeti ellenszenvé megenyhül, és a zavaró tényezők ellenére is sikerül a történet legvégén egymásra találniuk, olyannyira a legvégén, hogy az olvasó már-már kételkedik a boldog végkifejletben is.

Témája, rövid tartalma

A történet a 17. század első negyedében játszódik Széchy Tamás alsólindavai kastélyában. Széchy Tamás szeretné lányát, Magdát, férjhez adni Zrínyi Györgyhez, aki minden tőle telhetőt megtesz, hogy a házasságot elodázza, hasonlóképpen tesz Magda is, ám a végére mégiscsak egymásra találnak. Eközben mintegy háttérként, megismerhetjük a korabeli főúri szokásokat, valamint bepillantunk a politika azon oldalába, amely arról tanúskodik, hogy az ismeretség elengedhetetlen ahhoz, hogy valamit elérjünk az akkori Magyarországon.

Egykori tablókép

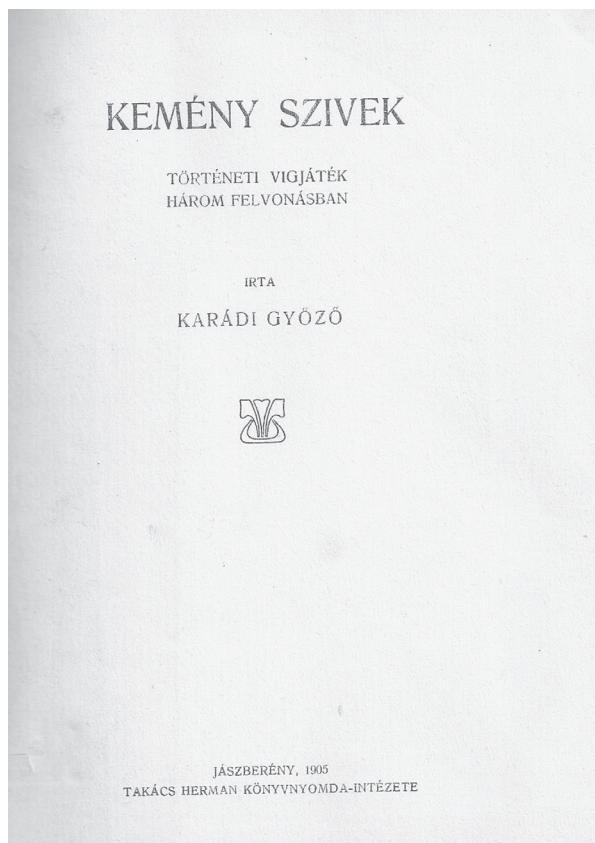
Szerkezete

A dráma három felvonásból áll, amelyek jelenetekre oszlanak: az első tizenkilenc jelenetre, a második tizennyolcra, a harmadik pedig tizenkettőre. Amikor a szereplők száma megváltozik a színpadon vagy újabb szereplők jönnek, új jelenet következik.

A dráma ügyel az úgynevezett „hármasszámra”, amely szerint egy időben, egy helyen csak egy cselekmény játszódik, vagyis rövid időtartam alatt egy cselekményszál van, a helyszín pedig az alsóíndavai kastély nagyszobája és kertje.

A dráma elején elénk tárul az alaphelyzet. Ebből az expozícióból az derül ki, hogy Széchy Tamás, Batthyány Ferenc (Széchy sógora), Széchy Miklós (Széchy fia), valamint Zrínyi György vadászatban vannak, amelynek befejeztével az alsóíndavai kastélyba érkeznek hamarosan. Széchy Tamás lánya, Magda, a hír hallatán elpirul, ezzel sejtetve az olvasó számára, hogy a lány számára Zrínyi György nem közömbös.

A bonyodalom kezdete a vadászatról visszatért főurak megjelenése, amely a hatodik jelenetben következik be. Miután a férfiak felelevenítették a vadászat főbb pillanatait, Széchy Tamás utal rá, hogy Zrínyit néhány hétig szívesen vendégül látják. A következő jelenetben az is kiderül György és Miklós beszélgetéséből, hogy Györgyöt gyermekkorában eljegyezték Bánffy Máriával, de György nem akar megházasodni, ezért még örül is neki,

hogy Széchy Tamás házában vendégeskedhet, nem a szomszéd birtokon, menyasszonya családjánál. Eközben Zrínyi szolgálja, Bényei azt a hírt kezdi terjeszteni, hogy Zrínyi, Széchy lánya, Magda miatt marad a birtokon, Batthyány pedig elhiszi – az egyelőre alaptalan – híresztelést.

A bonyodalom kibontakozása a kilencedik jelenetben történik, amelyben Széchy Tamás ráveszi Zrínyi Györgyöt, hogy tegyenek úgy, mintha György megkérné Magda kezét, így mindenki azt fogja hinni, hogy korábbi jegyeségét felbontotta, és Magdát fogja feleségül venni. Zrínyi rááll a dolgra, megkéri a lány kezét. Széchy Tamás azonban ravasz ember lévén, komolyan gondolja a lánykérést, nem színjátéknak, ahogy azt korábban Zrínyivel elhitette.

A dráma következő szerkezeti egységében a késleltetés funkciója érvényesül. Zrínyi mindenáron szabadulni akar a „megrendezett”

leánykérés terhei alól, haragjában még Magdát is átkozza, aki fültanúja lesz ennek. Ezután nekilát a szervezkedésnek, hogy minél előbb szabaduljon a várból, ebben segítségére lesz Miklós is. Zrínyi taktikája az, hogy minél jobban elvegye a kedvét leendő apósának a házasságtól, ennek érdekében ügyesen elhiteti, hogy vagyonát eltékozolta, politikai befolyása nem olyan nagy, és egy csélcsap életet élő, gondtalan, semmirekellő fiatalember benyomását kelti.

A bonyodalom akkor kezd kibontakozni, amikor Zrínyi és Magda véletlenül találkoznak a kertben. Magda a korábbi események miatt elutasítóan viselkedik Zrínyivel, ezzel felhívja magára a fiatalember figyelmét. Széchy Tamás kezébe ekkor kerül az a levél, amit fia, Miklós íratott a nádorral, amely szerint Magdát a nádor saját fiának, Imrének szánta. A levél természetesen nem igaz, de ezt Széchy Tamás nem tudván, sajnálja, hogy elhamarkodottan cselekedett, és lánya kezét a jobb parti helyett odaígérte egy haszontalan embernek. Magda eközben „foggal-körömmel” tiltakozik György ellen, apja pedig hajlik rá, hogy a jegyességet visszavonják.

A tetőpont Bánffyné és lánya, aki egyben Zrínyi korábbi jegyese is, Mária megjelenése, akiket Magda hívott a kastélyba az események hatására. Bánffyné azért jött, hogy tisztázza

a korábbi peres ügyeiket, valamint megtudni, hogy Zrínyi miért bontotta fel a korábbi jegyességét. Széchy úgy érzi, hogy ez egy jó alkalom arra, hogy helyre tegye korábbi hibáját és megpróbálja elhitetni, hogy György folyton Mária után vágyakozik, nem Magda után. Ez sikerül is, a botrány elmarad, Bánffyné pedig fiaként üdvözli a belépő Zrínyit. György azonban továbbra sem akar Mária férje lenni, ezt tudatja is a lánnyal.

A dráma megoldása György és Magda egymásra találása lesz. Ezt azonban megelőzi még egy késleltetés, vagyis Magda elutasítja Zrínyit, aki azonnal el akarja hagyni a kastélyt. Magda azonban rádöbben, hogy nem tudja elereszteni Zrínyit, és apja tiltakozása ellenére ígert mond a fiatalembernek. Megbékélése jeléül György átadja azt a kompromittáló levelet is leendő apósának, amelyet az események Zrínyi számára nem kedvező alakulása esetén elküldött volna a nádornak. Mária sem marad végül egyedül, őt Miklós kéri feleségül. És végül, ahogy az egy jól megírt vígjátékhoz illik, mindenki boldogan távozik a színről.

A szereplők viszonyrendszere

A szereplők jelleme igazodik a tőlük előre elvárható viselkedési mintákhoz. Széchy Tamás ravasz nagyúr, aki mindig eléri azt, amit akar és saját feljebbjutása érdekében képes kettős játékot folytatni, vagyis támogatni a nádort, illetve a vele szemben álló főurakat is. Fia jóval őszintébb jellem, apja ellenében hajlandó segíteni Zrínyinek abban, hogy érvénytelenítse jegyességét Magdával. Így ebből még komolyabb baja is származhatna, hiszen apja ellenében cselekszik, de a dráma nem ezen a szálon fut tovább.

Zrínyi György, Széchy Tamáshoz hasonlóan szintén öntudatos magyar főúr, akinek ravaszága vetekszik leendő apósáéval. Magda érzékeny leány, akit mélyen sért a lánykérés színjátéka, és ezért dacból elutasítja Zrínyit, noha a dráma elején viselkedéséből arra lehet következtetni, hogy gyengéd érzelmeket táplál iránta.

Széchy Tamás felesége, valamint Bánffyné mindketten gyermekeik boldogságát tartják szem előtt, de azért igyekeznek lányaikat, ahogy a kor szokása diktálja, minél előbb és minél gazdagabb férjhez adni. A szolgák leginkább mellékszereplők, akik uraik parancsára bármit megtesznek, ha kell lánykérést játszanak el, ha kell levelet lopnak el.

Érdekes Tardy, a költő személye. Őt, mint a hatalom kiszolgálóját, a főurak dicső tetteinek megénekléséért fizetik, amelyet ő örömmel vállal. Nem az alkotás örömeért írja műveit, hanem a „kenyéradói” szórakoztatásáért. Emellett iszákosnak is mutatják be, amely szintén nem fest róla pozitív képet, noha pontosan azért van benne a műben, hogy a komikus elemeket erősítse.

Magda és Zrínyi tökéletes ellentétei egymásnak, Magdát leginkább érzelmei vezérik, míg Zrínyi testesíti meg a hűvös logikát, aki minden követ megmozgat, ha valamit el akar érni. Mindketten makacsok, önfejűek, végül Magda lesz az, aki eldönti, hogy enged Györgynek, és így jöhet létre a boldog végkifejlet.

A szereplők nevei valóban előfordulnak a történelemben, és abban a forrásban is, amely alapjául szolgált a dráma megírásához. Zrínyi életről való filozofálásában akár még Karády korának aktuálpolitikai eseményeire is fel lehet figyelni.

A Kemény szívek jelentősége

A dráma jelentősége leginkább abban áll, hogy Jászberényben írta, és nem csak kiadásban maradt meg, hanem előadás is született belőle. Ez a dráma is bizonyítja, hogy Karády nemcsak kiváló tanár volt, hanem kiválóan ismerte a komédia műfajának kötelező elemeit, amelyeket alkalmazott is a drámában.

Befejezés

Karády Győző életét és munkásságát vizsgálva láthattuk, hogy egy igazán sokoldalú, művelt, szakmáját kiválóan szerető és értő ember volt. A gimnázium tanárai közül kiemelkedett azzal, hogy nem elégedett meg a klasszikus művek elemzésével, hanem maga is alkotni kezdett. Ezeket az alkotásokat próbálta minél szélesebb körben, ünnepeken, folyóiratokban megismertetni. A sors iróniája talán, hogy művei nagyobbik része nem maradt ránk, ezért egy kötet kiadása sem lehetséges emiatt.

Bár nem volt jászberényi származású, a huszonhat év alatt, amelyet itt töltött, tökéletesen beilleszkedett a város mindennapjaiba, és aktívan részt vett a várost érintő eseményekben is. Miután elment, diákjai sajnálták, és talán ez is mutatja azt, hogy nemcsak tanított, nevelt is. Munkáját precízen, pontosan, nagy szakmai tudással végezte. Rendszeresen publikált tanulmányokat a gimnázium évkönyvébe is, versei pedig a városi ünnepeken is elhangzottak.

Összességében elmondható, hogy azon adatok alapján, amelyek elénk tárulnak, egy kivételes tanár és irodalmár alakja rajzolódik ki előttünk. A kutatás azonban ezzel nem ér véget, Karády Győző életében, munkásságában vannak homályos részek, amelyek talán egy legközelebbi tanulmány alapjául szolgálhatnak majd.

Bojtos Gábor

ADALÉKOK AZ ELEMI ISKOLÁK TÖRTÉNETÉHEZ

1. Bevezetés

A reformkori elképzelések egyik közös eleme volt, hogy az ország gazdasági-társadalmi fejlődésének elengedhetetlen feltétele a „*kiművelt emberfők sokaságának*” megteremtése.

1848-ban ez nem sikerült, ám a kiegyezést követően – a polgári állam érdekeinek megfelelően – egy új iskolarendszer, új iskolaszervezet megteremtésének igényéből szinte azonnal törvény lett. Az Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter nevéhez fűződő, 1868-ban elfogadott népoktatási törvény (1868. évi XXXVIII. tc.; kilenc fejezetből, száznegyvennyolc paragrafusból áll) „*a magyar iskola értékes hagyományait és előremutató elemeit ötvözte vonzó európai mintákkal. (...) A tartalmilag is megújuló népoktatás egy alulról építkező, nyitott, demokratikus iskolarendszer megteremtésének esélyét kínálta*”.

A törvény számtalan pozitív következményt vont maga után az évtizedek során; itt elég, ha az iskolák számának, az írástudók és az iskolába járók arányának növekedését említjük.

Mindamellettt jogos bírálatok is érték, és számos akadályba is ütközött a törvény végrehajtása. A nehézségeket a miniszter is konstataálta. 1870-ben készült beszámolójában megemlítette, hogy a tanköteles gyerekek fele járt iskolába, hogy „*az egész országban összeírta 11 903 község közül 1712-ben nincsen semmi iskola*”, hogy a kimutatott tanító-gyermek arány a valóságban sokkal kedvezőtlenebb („*egy tanítóra 135 tanköteles és 70 tényleg iskolába járó esik*”), hogy a népiskolák nagy részének állapota „*rendes viszonyok között sem közegészségi, sem pedagógiai szempontból nem volna megengedhető*”.

A vármegyei tanfelügyelői jelentés is ezt erősítette: „*Például míg a jászberényi izr. iskola 3 tanteremben 89 növendék van, és így 1 tanítóra alig 30 növendék esik, az ottani kath. iskola tantermeinek nagy részében 100-as növendék létszám van.*” 1906-ra sem javult a helyzet: „*Vannak osztályaink, hol 100-123 gyermek van hering módra össze zsufolva.*”

A helyi szintű iskolaigazgatás a községi iskolaszék kezében volt. Mindkét korábban tárgyalta törvény foglalkozott a három évre választott testülettel, amelynek tagjai voltak „*a választott tagokon kívül minden helybeli hitfelekezetnek rendes lelkésze és a községi népiskolai tanító*”. Jászberényben 1877. január 15-én alakult meg 24 választott taggal az iskolaszék.

Az oktatásügy a századfordulón ismét politikai kérdéssé vált. *Wlassics Gyula* miniszter-sége idején (1895–1903) – a millenniumi ünnepekkel összefüggésben – hirdették meg ezer új állami népiskola létesítését. „*Az iskolák létesítésénél Wlassics tervszerűen járt el: elsősorban a nemzetiségek lakta vidékeken igyekezett az állami népiskolák felállításával elősegíteni a kormány kultúrpolitikai céljait, de bőven állítottatott fel népiskolákat olyan magyar lakosságú területeken is, ahol a községek önerőből nem voltak képesek a követelményeknek megfelelni.*”

Ebben a felfokozott helyzetben, amikor „*a legkisebb felekezeti sérelemből is lehetett – ha ebben a helybeliek közül egy közepesen tanult ember érdekelt volt – országos sajtóbotrányt, interpellációt, főpásztori átiratot csinálni*”, egyenesen „*vallástalansággal*” és „*közoktalan-*

sággal” vádolták meg a minisztert, aki tagadta a vádakát, és felhívta a figyelmet arra, hogy „az elemi iskolák négy ötöde felekezeti s nekünk a millenáris iskolákkal együtt csak 1200 állami népiskolánk van”.

Az eredmény mindenesetre látványosnak mondható országszerte és megyénkben is: Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében 1876–1900 között *„49 új népiskola épült. Sokat kijavítottak és a berendezéseket felújították. A megnövekedett fenntartási és működtetési költségeket azonban pénzhiány miatt 1900-ra a városi képviselőtestületek, a községi elöljáróságok biztosítani már nem tudták, ezért az iskolák állami kezelésbe vételét kérték”.*

1907. február 1-jén az alábbi adatokat szolgáltatta Eötvös K. Lajos tanfelügyelő a miniszternek: 188 elemi iskola, ebből 13 állami, 36 községi, 119 felekezeti (56 r. kath., 44 ev. ref., 3 ág. ev., 1 unitárius, 15 izraelita), 2 egyesületi, 18 magán.

2. A nagy jelleg-kérdés – Az „unitárius apostata”, az „atheista gonosztevő”, a „tanulatlan zsidó nyomdász”, a „reverendás lélekvigész” és a felpofozott polgármester

A századfordulón kiéleződött politikai-társadalmi ellentétek az oktatás terén is jelentkeztek. Mint korábban említettük, az állami szerepvállalás növelésének igénye érzékenyen érintette a felekezeti (Jászberényben elsősorban a katolikus) oktatás szereplőit. Az országos politikában is megfigyelhető szabadelvű-néppárti szembenállás Jászberényben szinte megmérgezte a közéletet. Ebben szerepet játszott az is, hogy a Néppárt jászberényi mandátumát maga Apponyi Albert biztosította. Apponyi hívei között találjuk Koncz István polgármestert (1893–1896 és 1902–1914 között) és Koncz Menyhért plébánost (1883–1907), míg a helyi szabadelvűeket Török Aladár és hívei jelentették.

Török Aladár 1897-től vezette a várost, és egyik célkitűzése a város költségvetésének stabilizálása, a meglehetősen magas pótladó csökkentése volt, amit az iskolák községesítésével, végső célként pedig államosításával (is) próbált elérni. 1898-tól mintaként szolgált számára a megyeszékhely törekvése községi iskoláinak államosítására, amely végül 1899. szeptember 1-jén vált valóra. És ahogy más helyen, itt is sikerült *„felekezeti sérelemből (...) országos sajtóbotrányt, interpellációt, főpásztori átiratot csinálni”.*

A községesítés kérdése azonban már másfél évtizeddel korábban Elefánthy Sándor polgármestersége alatt is felmerült. Az egri főegyházmegyei levéltárban található az a levélváltás, amely a polgármester, a helyi plébános-helyettes és az egri érsek, Samassa József között zajlott 1880 nyarán. Június 10-én arról tájékoztatta Elefánthy az érseket, hogy az iskolaszék és az iskolák csak azért római katolikus jellegűek, mert a város vezetése *(„a város közönsége”)* figyel a *„nagy többségben lévő ezen hitfelekezetre”.* Indokaiban megemlíti, hogy *„az iskolaszéki tagok megválasztása nem a Nagyméltóságú püspöki kar által megállapított iskolaszéki rendszabályok szerint eszközöltettek”, a „tanítókat nem a hitfelekezet díjazza”, az iskolákat vallásra való tekintet nélkül mindenki látogathatja, illetve „az 1868. évi XXXVIII-ik tcz. 25. §-ai értelmében a községi vagyomból és jövedelemből fenntartott tanintézetek felekezeti iskolának nem tekinthetők”.*

Tersztyánszky Dezső június 26-án büszkén számolt be az egyházmegyei tanfelügyelőnek, hogy igaza volt, amikor úgy gondolta, hogy nem kell attól tartani, hogy *„a jászberényi népiskolák és iskolaszék községivé”* lenne. Bár tudja, hogy *„az iskolaszék ugyan akként van összeállítva, hogy abban csakis heves ellenállásra, de többségre nem számolhatnánk, ámde e többség*

csak fenyegetőzni tud, ha ez úton valamit kicsikarhatna; de tenni, a nép vallásos érzületével szemben, éppen nem mer, féltvén népszerűségét”.

Többszöri levélváltás után aztán Samassa meglepéssel nyugtázta, hogy az iskolaszék június 10-i kijelentése „nem felelt meg a tényállásnak, miután Jászberény város közönsége népiskoláit nemcsak névleg tekinti róm. katolikusoknak, hanem valóságban is azoknak tartja és tartani kívánja”. Ezek után természetes, hogy „mindazon rendszabályok, melyek a róm. kath. népiskolák és iskolaszékek szervezetére a nm. magyar püspöki kar által az 1876. évi XXVIII. tc. alapján kiadattak, Jászberény város népiskoláira és iskolaszékére nézve kötelező erővel bírnak.”

1880 és 1897 között is számtalan alkalommal került az iskolaügy az érdeklődés homlokterébe. Így történt ez a nyolcvanas évek végén az iskolaszék vezetése kapcsán is. Ekkor Koncz Menyhért plébános bejelentkezett – egyházi elnökként – a rendszerinti elnökségre, ám az iskolaszék úgy döntött, hogy azt továbbra is a világi elnök (a polgármester) töltsön be. Három év múlva, 1890-ben azonban már sikerült keresztülvinni Koncz rendszerinti elnökségét („*érdemeire, mit a népnevelés terén eddig is kifejtett*”) Konczek István javaslatára.

1891-ben a *Lehel kürtje* botrányos oktatási állapotokról írt Jászberényben, kiemelve, hogy az összes tanköteles mindössze 35%-a iratkozott be az iskolákba. Az újságcikk után Bárdossy Gyula tanfelügyelő – arra hivatkozva, hogy a jászberényi iskolák katolikus jellegűek – Samassa érsek segítségét kérte az ügyben. Érdekes, hogy Bárdossy már 1886-ban is római katolikus jellegű iskolákról beszélt, s kérte a r.k. iskolaszék felügyeletét a Tápíó határrészen felállított tanyai iskola ügyében.

Ugyanebben az évben, az 1891. október 9-én tartott képviselői gyűlésen Fekete Andor városi számvevő a következő indítványt tette: „*a jövőben még nagyobb közoktatási teher nehezedik városunk közönségére, ezen közteher könnyítése céljából (...) a nagyméltóságú vallás és közoktatási miniszter úr kéressék fel elemi iskoláink anyagi segélyezésére.*” Decemberben fel is állt egy bizottság a kérdés kapcsán, ám össze már nem ültek.

A tankötelesek és iskolák elégtelen száma központi helyet foglalt el Konczek István 1894-ben, az év első feléről írt rendszeres polgármesteri jelentésében is. Ebben kiemelte, hogy a ráfordított összeg ellenére számtalan problémával kell a népnevelés ügyében a városnak szembenéznie: a város rossz anyagi helyzetben van, „*a tankötelezetteknek legalább is 25 %-tólja nem jár iskolába*”.

Ez az adat az iskolaszék jelentése nélkül született meg („*az iskolaszék elnökének ezen mulasztásáért a közgyűlés sajnálatának ad kifejezést*”), és a korábbi, valamint a későbbi felmérések alapján alulbecsültnék minősíthető, különösen annak tükrében, hogy saját állítása szerint „*az ev. ref. és zsidó felekezeti iskolák a tekintetben kivételt képeznek, mert ezeknél az iskolába nem járók alig számba vehetőek*”. Mi legyen a megoldás? Konczek István 1894-ben (mindkettőt érdemes megjegyezni) úgy vélte, hogy „*ha anyagi megterheletésünkkel is bár, segíteni kell, vagy ha nem bírjuk saját erőnkéből, úgy egy állami iskola felállítása iránt kell megtenni haladéktalanul a lépéseket.*” (Nem tartozik vizsgálatunk körébe, de itt érdemes megemlíteni a helyi gimnázium bő évtizeden át tartó [1885–1896] államosítását, mely példaként szolgált a városvezetésnek.)

Az igazi küzdelem 1897-ben kezdődött és csak három év múlva, miniszteri döntéssel zárult le. Az első lépést Török Aladár polgármester tette meg a város által fenntartott népiskolák

közszégesítésének kimondásával. Török levéltári kutatásokra hivatkozva indokolta döntését. 1869-től sorolta azokat az iskolaszékre vonatkozó adatokat (az iskolaszék elnevezése: városi, az iskolaszék pecsétje: „városi iskolaszék”, iskolaszék elnökei a polgármesterek), amelyek szerinte az ő igazát támasztották alá. Megítélése szerint „*a Jászberény városa által fenntartott népiskoláknak külön vagyoniuk nincs, úgy az ingatlanok, melyekben az iskolák elhelyezve vannak, a város tulajdonát képezik, mint az abban lévő bútorok és felszerelési tárgyak kizárólag a város pénzén, a városi gazdasági tanácsos által szereztettek be és a város feltétlen tulajdonát képezik; (...) az iskola fenntartásához (...) akár magánember, akár hitfelekezet soha egy krajczárral sem járult*”.

A vármegyei Közigazgatási Bizottság 1897 decemberében született határozatában elfogadta a polgármester érveit, és megállapították a községi jelleget. Döntésük alátámasztására citálták az 1868. évi XXXVIII. tc. 25. §-át és a miniszter 1869-ben született 21 717. sz. rendeletét.

A Koncz Menyhért vezette iskolaszék ezután úgy döntött, hogy a „*visszás tanügyi állapotok miatt*” a miniszterhez fordulnak. Koncz ezt azzal indokolta, hogy a „*nagyratörő polgármester*” olyan „*túlkapásokra ragadtatja magát*”, melyek „*kiszámíthatatlan károkat*” okoznak a népnevelésnek. A fellebbezésben törvénytelennek, tévesnek és alaptalannak nevezték a Közigazgatási Bizottság 3234. sz. községi jelleget deklaráló határozatát, majd reagáltak a polgármester, illetve a bizottság indokaira.

Az iskolaszék úgy vélte, hogy az iskolák mindig is katolikus jellegűek voltak, mivel „*a tanítókat a városi tanács választotta ugyan meg, de a választáson mindenkor az egyházkerületi alesperes elnökölt*”; hogy „*az 1869-es választáson valóban bekerült egy zsidó és egy református*”, de ekkor még nem iskolaszék volt, hanem csak „*Népiskolai felügyelő bizottság*”; valóban Elefánthy Sándor polgármester volt több cikluson át az iskolaszéki elnök, ám csak „*főpásztori beleegyezéssel*”; hogy Jászberény városa csak „*patronátusi kötelmeinek teljesítése*” miatt tartja fenn iskoláit; hogy vitás kérdésekben mindig az egyházmegyei főhatóság döntött, mint ahogy a tanítói kinevezés joga is az egyházmegyei főhatóságé volt. Koncz felkérte az Egyházmegyei Hivatalt is a miniszternél való közbenjárás érdekében, „*nehogy rk. iskoláink holmi sophismák alapján, s egy tartalékos hadnagyból a polgármesteri állásra fölkapaszkodott unitárius apostata kedvéért elközösítenek*”.

Több hónapos várakozás után, 1898. április 21-én érkezett meg Wlassics miniszter levele a Közigazgatási Bizottsághoz. Ebben a miniszter – „*tekintve, hogy Jászberény város képviselőtestülete, vagyis a jelen esetben erre illetékes közeg az irattárból kivehetőleg ez ideig vita tárgyává nem is tette ezt a kérdést, vajjon az ottani iskoláknak róm. kath. jelleg mellett való fenntartását abban hagyni kívánja, avagy sem*” – megsemmisítette a bizottság döntését.

A képviselő-testület döntésére azonban csak 1898 novemberében került sor. A *Jászberény és Vidéke*, valamint az Apponyi–Konczek–Koncz irányvonalat képviselő *Jászberényi Hírlap* verbális összecsapásai („*az apponyi-néppárti reverendás es reverendátlan lélekvigéczek*” álltak szemben „*egy hitehagyott kalandor, egy istentelen őrző és egy durva zsidó*” csoportjával) után törvényszerű volt, hogy előbb-utóbb fizikai atrocitásokra is sor kerül. Számos párbaj után (és előtt) 1898. június 5-én éjfél körül már-már vadnyugati leszámolásra került sor a Lehel kávéházban: Eördögh János, a helyi Néppárt vezetője „*egy kilencz milliméteres revolvert rántott elő, felhuzta a ravaszt és célzott Elefánthy Sándorra...*”. Az egykori polgármester fia ekkor

Török helyetteseként működött. A néppárti újság azonban túlzásként tálalta az esetet: „Eördög már évek óta állandóan két darab egylövetű Colt-pisztolyt hord magánál, ezekért nyult, (...) de még mielőtt felhuzhatta, vagy pláne célzásra emelhetne volna...”. Ebben az időszakban egyébként mindenki mindenkiel párbajozott: újságíró újságíróval, polgármester újságíróval, tisztii ügyész újságíróval stb. 1899 tavaszán például két alkalommal Török Aladár Lingauer Albinnal, a *Jászberényi Hírlap* felelős szerkesztőjével vívott párbajt. Pár hónap múlva pedig – a később tárgyalt Paray Imre részvételével – felpofozzák Koncsek Istvánt is.

1898. november 5-én a városi tanács (Török Aladár ellenében) úgy döntött, hogy egy háromtagú bizottságot küld ki a jelleg-kérdés eldöntésének alapos előkészítése céljából. Az Elefánthy Sándor helyettes polgármester, Almásy László városi ügyész és Bathó Endre városi főjegyző alkotta bizottság november 22-re készítette el jelentését („*Előttünk kétségtelenül áll az, hogy a város által fenntartott elemi iskolák mindig községi jellegűek voltak*”), amelyet a képviselő-testület november 24-én tartott ülésén olvastak fel.

Koncsek István a vitában kiemelte, hogy nem jött létre az egyházmegyei hatósággal előzetes megállapodás, ezért azt le kell venni a napirendről. Török vitázáró felszólalásában megjegyezte, hogy volt idő, „*midőn épen Koncsek István mint polgármester ugyane célra törekedett és ily irányban az előmunkálatokat meg is kezdette*”. A feltett kérdésre – „*A város tulajdonát képező és általa fenntartott iskolákat mint községi jellegűeket kívánja fenntartani, és amennyiben a város nagyobb megterhelése nélkül az állam a jászberényi községi iskolákat átvenni hajlandó lenne, ehhez örömmel és készséggel hozzájárul?*” – 83:38 arányban a községi jelleg mellett döntött a testület, de azt is kinyilvánították, hogy a végső cél az iskolák államosítása.

Ezután megválasztották az iskolaszéket (elnök: Török Aladár), bár az ellenzék tagjai ekkor már távoztak. November végén megalakult a római katolikus iskolaszék is Koncz Menyhérttel az élen. A prépost-plébános, a volt polgármester és támogatóik rögtön fellebbeztek az általuk sérelmesnek tartott határozatok ellen.

A Közigazgatási Bizottság 1899. február 8-án egyrészt elutasította a fellebbezést, másrészt felterjesztette a miniszternek Jászberény újlag meghozott községesítő határozatát és államosítási kérvényét. A felterjesztésben plasztikus képet kapunk a jászberényi oktatás állapotáról: „*A (...) 3000-re vehető mindennapi tanköteles részére csupán 22 tanítója van; (...) a törvény engedte 80-as létszám mellett is még mintegy 15 tanítóval több népiskolai tanerőre volna feltétlen szükség. (...) a jberényi népiskolák még a kebelükbe befogadható fél létszámát sem látták el a tanköteleseknek a legelemibb ismeretekkel sem. E tekintetben a város által fenntartott iskolák vezetőségét, a magát utóbbi években rkatholikusnak nevező iskolaszéket és annak teljhatalmú elnökét és igazgatóját, Koncz Menyhért prépost-plébánost elviselhetlen nagy felelősség terheli. (...) Tudatlanságban marad a derék alföldi magyar nép nagyobb része (50 % az analphabet), üresek a népiskolai felső osztályok, nem lehet felállítani kellő előképzettséggel bíró növendékek hiányában a gazd. ism. iskolát, pang. és épen jberényi növendékekkel legkevésbé népes az óriási áldozatokkal létesített állami földműves iskola, alig kap jó növendékeket, vagy egyáltalán nem kap a szintén nagy áldozatokkal létesített áll. főgimnázium. Valóban 12-ik órája volt immár az állami felügyelet érvényesítésének és az iskola fenntartó város beavatkozásának. De az adot viszonyok közt feltétlenül szükséges az állami szervezés és felügyelet térfoglalása Jberényben, mert e nélkül a rengeteg vissza maradottságot pótolni nem lesz képes a város legjobb törekvése.*”

Az újabb fellebbezéseket ismét miniszteri rendelet követte. Ez utasította a Közigazgatási Bizottságot, hogy az elemi iskoláknak „*addig érvényben állott minden jogviszonyát érintetlenül hagyja*”, ráadásul „*a szóban forgó iskolák államosításának kérdését elejtem és felhívom a közigazgatási bizottságot, utasítsa a kir. tanfelügyelőt, hogy minden további lépéstől és tárgyalástól tartózkodjék*”. Mivel a következő közgyűlés megint kérdést intézett a miniszterhez, Wlassics leszögezte, hogy az iskolák olyan jellegűek, amilyenre elnevezésük utal, márpedig a jászberényi iskolák „*rom. kath. nevet viselnek, tehát a vitássá tett jelleg kérdés végleges eldöntéséig rom. kath. jellegűeknek tekintendők*”.

Az elkövetkező hónapokból három – az általunk tárgyalt jelleg-kérdésre is nagy hatással bíró – történést kell kiemelnünk. A kormányváltást követően Széll Kálmán elfogadta a szabadelvű Almásy Géza főispán lemondását. Apponyi Albert pártjával együtt belépett a Szabadelvű Pártba. 1899. június 29-én „országos vihart kavart” a jászberényi Péter-Pál napi körmenet és népünnepély.

Mind a három esemény így vagy úgy, de gyengítette Török Aladár polgármester és hívei pozícióit. Az Apponyi-pártiak ugyanis pár hónapon belül megszabadultak a velük szembenálló főispántól. „kormánypártként” belülről puhíthatták a községesítési, államosítási eljárást Jászberényben, illetve vallásellenes színben tüntethették fel politikai ellenfeleiket, akik a jellegkérdésben is csak emiatt (ti. „*katholikus vallásnak ellenségei*”) kardoskodtak az átadás mellett. Török erre a vallásellenes vádra nyílt levélben válaszolt: „*De aki az egri érseki megye területén engem azzal vádol, hogy én a katolikus vallás ellensége vagyok, csak annyit felelek, hogy én a Pyrker érsek testvérének az unokája vagyok és ebből aztán megértheti, (...) hogy nálunk a családi hagyomány az, az egyháznak használni, nem pedig az egyházat kihasználni.*”

A következő hónapokban Koncz Menyhért és a római katolikus iskolaszék is egyre aktívabb lett: több panaszlevelet is felterjesztettek a miniszterhez, illetve Koncsek István javaslatára fegyelmi eljárást kezdeményeztek Török ellen.

Az időközben felfüggesztett polgármester és hívei gondolatait tolmácsolta lapjuk, a *Jászberény és Vidéke*, 1900. január 28-án: „*A város képviselőtestülete (...) elhatározta, hogy a népiskolákat mint községieket, illetve ha lehet, mint államiakat kívánja fenntartani. Ez immár egy és egy negyed éve történt, de a minisztérium azóta agyon hallgatja ezt a rendkívül fontos ügyet, elhallgatja pedig gróf Apponyi Albert kérelmére és befolyásolása folytán.*” Ugyanez a gondolat néhány hónap múlva megismétlődik: „*A képviselőtestület (...) az iskolák községiségét nagy többséggel kimondott, de az itteni néppárti elemek által megfellebbezett határozata másfél év óta a minisztériumnál hever, mert ugyanaz a miniszter, ki e határozatot provokálta, az új köpönyeg alatt nem meri jóváhagyni.*”

Wlassics azonban már döntött. Először kemény hangon figyelmeztette a Közigazgatási Bizottságot az iskolaszékek működésével kapcsolatban („*nehogy tehát a jogrend megvédése érdekében erélyesebb eszközökhöz kelljen nyúlnom*”), majd július 10-én született leiratában katolikus jellegűnek mondta ki a város által fenntartott iskolákat. Kifejtette, hogy mind a képviselő-testület, mind a bizottság „*félremagyarázta, a legmesszebbmenőkig tévesen alkalmazta*” korábbi miniszteri rendeletét, mellyel a Közigazgatási Bizottság 3234/1897. sz. határozatát semmisítette meg, abból ugyanis nem következett a jelleg-kérdés egyoldalú eldöntésének joga. A miniszter azt is leszögezte, hogy „*az épületek tulajdonjoga a jelleg kérdésnél döntő hatású nem lehet*”. Ugyanekkor értesítette a miniszter az egri érseket is döntéséről, kiegészítve azzal,

hogy az új – és római katolikus jellegű – iskolák fejlesztése „*tisztán és kizárólag csakis felekezeti alapon*” történhet ezután. Ha anyagilag erre nem képes, akkor a „*községi alapon keletkező iskola már csak községi jellegű lehet*”.

Wlassics Gyula döntése

Az általunk felvázolt – és több éven keresztül Jászberény mindennapjait is felbolygató – jelleg-kérdés „megoldása” tulajdonképpen nem oldotta meg az iskolák számának, a tanköteles gyerekek elhelyezésének és oktatásának problémáját.

Erre csak 1906-tól került sor, amikor a pár évvel ezelőtti viharban aktív szerepet játszó Apponyi Albert kultuszminiszter lett (1906–1910). Apponyi nevéhez egyébként három fontos oktatási törvény kapcsolódik: az 1907. évi XXVI. tc. (az állami elemi népiskolai tanítók illetményeinek szabályozásáról és az állami népiskolák helyi felügyeletéről), az 1907. évi XXVII. tc. (a nem állami elemi népiskolák jogviszonyairól és a községi és hitfelekezeti néptanítók járandóságairól), illetve az 1908. évi XLVI. tc. (az elemi népiskolai oktatás ingyenességéről).

1906 nyarán Apponyi a 48 801. sz. leiratával közölte, hogy „*államköltségen 12 tantermű, a tanyákon pedig a szükséghez képest megfelelőszámú iskolát létesít, s a tanerők javadalmazásáról tárczája terhére gondoskodik, s hajlandó gazdasági ismétlő iskolát is felállítani...*”.

De ez már egy másik történet.

3. A négyszállási iskola ügye – „Kidőlt, bedőlt, mielőtt átadni tudták volna”

Az utóbbi évtizedben számos tanulmány és könyv foglalkozott a jászberényi tanyasi étellel, annak iskoláival. A Jászberénytől kb. 7 kilométerre északra, az úgynevezett jászárokszállási út mentén található Négyszállás iskolájának századfordulós története mégis unikálisnak mondható a maga nemében.

A XIX. század második felében az alföldi területek kiterjedt tanyavilágában a népesség növekedésével együtt járt az iskolázatlan gyermekek számának emelkedése is. A korábban említett népiskolai törvény 47. §-a igyekezett a nehezedeő helyzettel lépést tartani. E szerint „*A tanyai lakosok gyermekei oktatásáról azon községek kötelesek gondoskodni, melyekhez a tanyák tartoznak; és pedig a) vagy tanyai iskolák állítása által; b) vagy oly határookban, hol a tanyáknak egymástóli távolsága miatt tanyai állandó iskolák a célznak meg nem felelnének, járó-kelő (ambulans) tanítók alkalmazása által.*” A tanyai iskolák létrejöttét Jászberény városának közgyűlési jegyzőkönyve is megörökítette: „*... az érdekelt szülők bejelentették (iskolaalapítási – a szerző) szándékukat a városi hatóságnál, s ez a városi iskolaszék véleményes jelentése alapján a szülők szándékát a népiskolai törvény 47. §-ra való tekintettel támogatta és megvalósította. A város tartja fenn, s a szükséghez képest új épületekkel látja el. A szülők csak a tanítók fizetéséhez járultak hozzá.*”

Ebben az időben a következő – Jászberény által fenntartott és segélyezett – iskolákat, tanítókat („*Hol tudvalevőleg nem tanítók, hanem egyszerű paraszt emberek*”), illetve az iskoláknak helyet adó gazdákat jegyezhetjük fel:

Iskola	Tanító	Helyszín
Alsóboldogházi	Kalocsa Sebestyén	Kohári Mihály által adott telken épült új iskolában
Alsóboldogházi II.	-----	építés alatt
Boldogházi	Gulyás István	Iványi-féle tanyán
Csíkos-kutyinai	Tóth Leopold	Pócz Fridrik házában
Felsőmezei	Balog János	Versegi Ferenc házában (azelőtt: Vallusné tanyáján)
Hajtai	Kovács Béla	Beszteri Mihály házában (azelőtt Sas Pál tanyáján)
Négyszállási	Zsiday István	Pintér András házában (azelőtt Balla László tanyáján)
Peleszéli	Tóth Evermód	Hegyesi Nagy István tanyáján
Tőtevényi	Sipeki István	saját házában
Újerdőszéli	Bubos László	Sós Máté József tanyáján

A négyszállási tanyai iskola története is a minden elismerést megérdemlő társadalmi áldozatvállalással kezdődött. A szülői döntés alapján elinduló tanyai iskolák ugyanis a legtöbb esetben felajánlással találták meg induló otthonaikat.

A négyszállási intézmény induló éve bizonytalan. Azt mindenesetre tudjuk, hogy a kilencvenes években Balla D. László tanyáján működött, aki „*már 1894-ben többször szidalmakkal illette a tanítót azon kérelméért, hogy engedje továbbra is az iskolát, azt mondta, hogy vigyék, ahová akarják...*”.

Az állandó iskola létesítésének igénye 1896-ban válhatott valósággá. Egyrészt a tanyai lakosok kezdeményezése kedvező visszhangra talált: „*Mi, négyszállási tanyai lakosok azon régi tervünket megvalósítandó, hogy gyermekeink részére iskola legyen, az 1896. évben Konczek akkori polgármesterhez bejöttünk, s előtte kijelentettük, hogy építsen a város iskolát; annak költségeihez szívesen hozzájárulunk; a polgármester azt mondta, hogy szedjünk össze 300–400 forintot. Mi ennek folytán a gyűjtést megindítottuk és 229 frt 40 kort én összegyűjtöttem. Ezen összeghez Szele Gábor érsek helyettes úrtól 100 frt-ot kaptunk, és ezen összeget a Jászsági Hitelintézetbe helyeztem el, a bankkönyvecskét pedig Koncz Menyhért plébánosnak adtam át 1896-ik év april havában.*” Másrészt Pintér András „*4. kerületi lakos földje végében lévő mintegy 400 négyszögölnyi területű szikes és vízállásos legelőföldet felajánlott 1896. év tavaszán egy építendő elemi iskola céljaira. (...) A városi tanács a Pintér András által felajánlott területet elfogadta és elhatározta azon a területen egy tanítói lakással egyesített iskolaépület felállítását...*” Harmadrészt: az 1896. május 10-én tartott millenniumi díszközgyűlésen Koncz Menyhért prépost-plébános, képviselő felvetette, hogy „*házánk 1000 éves*

Összevetve és mérlegelve a mondottakat, kénytelen vagyok Jászberény város képv. testületének 1898. évi nov. 24-én tartott közgyűlésén 233/9634/898 sz. a. hozott végzését, a melyvel a szóban forgó iskolák községi jellege állapítottatik meg, valamint a bizottságnak ezen végzést megerősítő s. m. é. febr. 8-án 220. sz. a. hozott határozatát, amelyvel a jászberényi rk. iskoláknak községi jellegű iskolákká való átalakítása mondatott ki, a róm. kath. iskolaszék közbevetett felelősségére megsemmisíteni és a szó alatti iskolákat úgy a rendelkezésekre bocsajtott bizonyítékok, mint az állandó gyakorlatnak megfelelőleg róm. kath. jellegűeknek nyilvánítani.

B u d a p e s t e n 1900. évi július 10-én.

Wlassics Gyula döntése

„főnnállása emlékére s az ezt hirdető milleniumi emlékezetes ünnep fényének és dicsőségének emelésére” határozza el a közgyűlés négy tanyai iskolának felállítását. A négyszállási iskolát is magába foglaló tervezetet egyhangúan fogadta el a testület.

Az iskola története innentől sinre kerülhetett volna, ám a megnyugvás és az oktató-nevelő munka előtérbe kerülése csak évek múlva következett be. Az iskola kálváriáját pontosan megismerhetjük a rendelkezésünkre álló levéltári forrásokból, és a helyi sajtó is figyelemmel kísérte az iskola sorsának alakulását.

A tavasszal elhatározott építkezésről csak hónapok múlva, október 10-én döntött a városi tanács. E pár hónap csúszásnak döntő jelentősége lett a későbbiekben.

Az iskola – „hosszúkás, négyszög alakú, 8 m széles, 24 méter hosszú, 3.70 m magas, zsindegyel fedett, 60 cm mélyen téglára alapozott épület, 64 cm vastag vályogból készült (...) falakkal bír” – felépítését Fecske Gergely jászberényi vállalkozó nyerte el „árlejtést” (a mai közbeszerzésnek feleltethető meg) követően.

Fecske Gergely így emlékezett az építés körülményeire: „8 napi megszakítási munka után a falakat fel is építettük, ámde a munkát tovább nem folytathattuk, mert a tetőszerkezet anyaga a helyszínre a város által nem szállított ki. (...) több alkalommal beszéltem Válenyi János gazdasági tanácsossal, de mindig azt a választ kaptam, hogy az anyagok Szolnokról még nem érkeztek meg. November hó közepén az anyagokat megkapván a tetőszerkezet elkészítéséhez fogtunk, és azt december hó elejére el is készítettük. Azon idő alatt, míg a tetőt elkészítettük, gyakori esőzés volt, és hogy a falak át ne ázzanak, azokat

deszkákkal fedtük be. (...) Az igazság érdekében kijelentem, hogy a vályog, amely az egyes tanyai lakosok adakozásából általuk készítve adatott nekem át, a lehető legszilányabb szikes földből veretett s a vályog (...) belső része azonban még nem volt kiszáradva, amit én csak akkor vettem észre, amikor a tetőszerkezetet kezdtük rakni, s annak súlya alatt az egyes válykok szemmel láthatólag összelapultak. (...) A rossz anyagból készült s általam felhasznált vályog a tél fagyásának ellent állni nem bírt és már karácsonykor kezdett repedezni és düledezni.”

A Fecske által megemlített Váleni úgy emlékezett, hogy *„a fal egy részének kezdődő bomlásait már akkor észrevettem, amikor a fal már majdnem egészen felrakva volt és a vállalkozót erre figyelmeztettem is, de ő azt mondta, hogy a tetőszerkezet a falakat jobban összetartja, s ha a tető felrakódik, a falak az időjárás ellen jobban meg vannak védve. Én a városi főjegyző úrnak (...) jelentést tettem az épület rozzant állapotáról, ki is indított, hogy a tetőzetet kellően támogassuk meg, amely utasításnak én (...) eleget is tettem”.*

Faludi Béla királyi mérnök az időjárásról *„a falazatot többször erős eső érte”, „a megnedvesedett vályogok kifagytak és mállásnak indultak”* és a felhasznált anyagon kívül *„sziktartalmú földből véttetett, mely vályogkészítésre nem alkalmas”* a helyszín állapotát sem tartotta megfelelőnek, ezért azt javasolta, hogy *„ha az iskola újból ezen a helyen épülne, szükséges annak padozatát legalább 60 centiméterrel a talajszint felé emelni, s a környező talajt 20-30 centiméterrel feltölteni.”*

Természetesen Török Aladár polgármester is jelentett: *„Én a város ügyeinek intézését 1897. január 1-jén vettem át. Amidőn a város tulajdonát képező épületeket megvizsgáltam, sorra jött a négyszállási tanyai iskola is, mely az 1896-ik évben építetett, a vállalkozótól azonban még akkoráig átvéve nem lett. Az épületet én teljesen rossznak és düledezőnek találván arról a tanácsnak jelentést tettem, s (...) a vármegye alispánja ezen építkezési ügy megvizsgálására föl-kérte.”* Török szerint számos hiba vezetett az iskola összedőléséhez, hiszen a városi tanács nem vizsgálta meg *„értő emberrel”* a felajánlott területet; ezért fordulhatott elő, hogy *„egy szikes, tehát bizonytalan talajú, mélyfekvésű, vízállásos területre”* építkeztek. Hibásnak vélte Koncsek István volt polgármestert is, aki *„önkéntelenül döntött”* olyan kérdésekben, amelyekhez szakértő bevonására lett volna szükség. Így fordulhatott elő, hogy *„a főfalak alatt csekély, a közfalak alatt pedig semmi téglalapozás nem volt”*, melynek következtében előre látható volt, hogy *„az odafutó esővíz az első vályogsorokat eláztatni fogja”,* illetve *„az alaphiány miatt az összes falak eldőlni fognak”.*

A négyszállási lakosok egyik hangadója, Mészáros Balázs – közvetlenül a vizsgálat után – a Bagossy alispánnak írt levelében az iskola helyszínének megtartását kérte: *„Mi, négyszállási tanyai lakosság abban egyeztünk meg, hogy úgy adakozik az iskolára, hogyha ugyanazon a helyen, ahol most áll, épül fel az iskola, és mikor a pénzt összeszedtem is kijelentették, hogy de ott épüljön ám fel az iskola, ahol tervezve van, azaz a legnagyobb központban, a műút mellett, a kisárkon.*

Most és régebben is az az észrevételem van, hogy Török Aladár polgármester urunk 3 vagy legtöbb 4 ember kérésére más helyet terveztek vagy ajánlanak iskolahelynek.

Fájdalom, hogy ez a jószívű és jóakarátú polgármesterünk nem ismeri még ezt a 3 vagy 4 embert; ezek a 3 vagy 4 ember nem is iskolát akart építeni, hanem a felajánlott összeget áldomásra igyuk meg; sem egy krajcárral nem járultak az iskolaépítéshez, hanem többször felkértek, hogy nem telik áldomásra, és ezekben az embereken van az is, aki az iskolának fűtő-

szénre összeszedett pénznek egy részét elitta, egy részén szemet vett, és részeg fővel az úton ezt is elszórta; és ezek lármáznak, hogy odébb az iskolával. (...)

Méltóztassék meggondolni, hogy mennyire sértette már ez a szülőket, hogy ily szép összeget összeadtak és még sincsen iskola, a gyermekek meg úgy nőnek mint a barom, mert a váltott iskolába nem is fér be több 40 vagy 50 darab gyermek.

A jó Isten nevében kérem nagyságos alispán urat e 90 ember nevében, méltóztassék azon a helyen, ahol áll, felépíttetni és ne kivitetni a központról, hiszen úgy is elég a köves útra menni a gyermekeknek sáros időben, hát még onnan beljebb.”

Az tehát biztos, hogy a Konczek István polgármester nevéhez köthető építkezés botrányosan rosszul sikerült. Az összeomlással fenyegető épületet nem lehetett használatba venni, ezért egyértelmű volt, hogy a „hanyagul” végrehajtott (és nem mellesleg ezerkétszáz „városi” forintba kerülő) építkezésért valakinek („az új rom, mely ékesen szóló monumentuma a nagy pipájú, de kevés dohányú klikk szomorú emlékü uralmának”) felelnie kell. 1897 őszén a közgyűlés felkérte a vármegye alispánját, Bagossy Károlyt, hogy indítson vizsgálatot az ügyben. Ugyanekkor azt is vizsgálat alá vették, hogy alternatív helyszínen kellene újból felépíteni az iskolát. Ekkor a közelben lévő és a római katolikus plébánia javadalmát képező terület is szóba került, mint lehetséges új helyszín.

Problémát jelentett azonban, hogy Bagossy vizsgálata csak nem akart elkezdődni, hiába sürgette azt többször is Török Aladár polgármester. 1898 nyarán már feszültséggel és tehetlenséggel telt sorait olvashatjuk: „Kérek határozott utasítást arra nézve sürgősen, hogy ezen vizsgálati ügy befejezéséig is mit csináljak az épülettel: hagyjam-e azt teljesen sorsára, (...) leeresztessem-e az egész tetőzetet a földre, vagy szétszedessem-e azt, vagy (...) mit tegyek véle, mert én a felelősséget sem az épület fenntartásáért, sem a leendő intézkedések következményeért magamra nem vállalom.”

Erre végre megjött a várva-várt válasz: az alispán elrendelte, hogy az iskola még teljesen ki nem dőlt falait bontsák el, s a tető „leszállítva szedessék szét”, illetve „anyagait oly helyre szállíttassanak, hol az elromlástól megóvatnak”. Augusztusban már jelenthették az alispánnak, hogy „a falakat lebontattam és a tetőzetet a földszínétől egy méter magasságig leeresztettem így a tető a leeséstől és az elpusztulástól teljesen mentve van”.

Ezt az állapotot az amúgy is feszült politikai helyzetben nem hagyhatta kihasználatlanul a Török Aladár polgármester ellenlábásának számító Koncz Menyhért, illetve támogatója, elvi társa, Konczek István sem. Már 1897 végén panaszos levéllel fordultak az Egyházmegyei Hivatalhoz, illetve a közoktatási miniszterhez a „mai napig is használhatatlan állapotban levő négyosztályos és boldogházi tanyai iskolák” ügyében, és tudatták az érintettekkel, hogy nem tettek semmilyen intézkedést a négyosztályos iskola rendbehozatala érdekében. A sajtóban is támadásba lendültek. Azon kívül, hogy tudatosan a Török Aladár vezette városi vezetést tették meg építtetőnek, folyamatosan „hanyagsággal”, „rosszakarattal” és „bűnös lelkiismeretlenséggel” vádolták az iskolákkal kapcsolatban.

Az épület sorsa végül 1899-ben rendeződött, amikor a közgyűlés nemcsak az iskola újraépítéséről, illetve tanítóval való ellátásáról („400 forinttal javadalmazot”), hanem a legutóbbi összeírás szerinti kb. ezerfőnyi (498 fiú, 489 lány) külterületi gyermek tanítókkal való ellátásáról, illetve az államsegély elnyerésének módozatairól határozott. Felmerült ugyanekkor a népiskolák államosításának a kérdése is.

Az iskola felépítése 1899 szeptemberében kezdődött el, majd 1900 elején a város küldöttsége az iskola épületét „teljesen készen” átvette. Az építető ezúttal is Fecske Gergely volt.

Az iskola története azonban még nem zárult le, ugyanis még ebben az évben 400 négyszögölnyi területtel bővíteni kívánták azt, ám a magas árajánlatok miatt végül a kisajátításhoz folyamodott a város.

Óriási viharokat gerjesztett 1896-tól az új iskola átadásáig, illetve újbóli felépítéséig használt „ideiglenes” iskola elhelyezése is. Mivel 1896 előtt a már említett Balla D. László tanyáján volt elhelyezve az iskola, joggal gondolhatjuk, hogy itt várták ki a szülők és a gyerekek az új helyszín elkészültét. A négyszállási lakosok egy része azonban októberben majd decemberben is levélben jelezte problémáit az iskolaszéknek. Az első levélben nagyobb és tágasabb épületet kérnek a gyerekeknek, sőt a kívánt új helyszínt is megnevezik: „*Geröcs János tanyájában, a mi elég tágas volna egy hetven gyermek befogadására.*” Ezt a kérelmet az iskolaszék befogadta, az áthelyezés mellett döntöttek, illetve továbbra is Zsiday Istvánt bízták meg az iskola vezetésével.

Tanyai lakosok levele az iskolaszéknek, 1896. október 2.

A városi tanács 8611. sz. határozata azonban érvénytelenítette az iskola-áthelyezési döntést, és rendőri karhatalommal helyezték azt vissza Balla tanyájára. „*A négyszállási tanyai iskola felszereléseinek az eddig iskolahelyiségnek használt Geröcs-féle tanyáról a hatóságilag kijelölt D. Balla László-féle tanyába leendő visszaszállítása végett f. hó 21-én a helyszínen megjelentem, (...) már csak az ottani tanító Zsidai Istvánt utasítottam ismételten, miszerint az előadásokat már a következő napon is a D. Balla László-féle tanyán tartsa meg.*”

A négyszállási oktatás helyszínei és a kápolna. MNL JNSZML XV.1.c. K 9.

A rendőri intézkedést követő napon, december 22-én újabb iskolaszéki ülést tartottak, amelyen először felolvasták a négyszállási lakosok egy részének újabb kérvényét, amellyel szertették volna elérni, hogy március 31-ig a Geröcs-féle tanyán maradjon meg az iskola (28 szülő 42 gyerekkel a Geröcs-féle tanyán, és 11 szülő 20 gyerekkel a Balla-tanyán). A már említett Mészáros Balázs levélben kérte Koncz Menyhért támogatását: „*Kérem legyen szíves minél előbb intézkedni hogy aszt a sok család gyermekét iskola nélkül ne maradna hisz nagy ságos főtisztelendő urnak én nem tudom és nem találom ki hogy mivel szolgáljam meg sok jó tanácsát hanem ígérem katolikus hitemre hogy ha a nagyságos főtisztelendő ur ugy akarja irányítom a népet amére a nagyságos főtisztelendő úr akar.*”

Kérésük alátámasztására az alábbi indokokat hozták fel:

„*a Geröcs-féle tanya a tanyák zömében lévén nagyobb központul szolgál, mint Balla D. László tanyája és a köves úton bárminő időben könnyebben hozzáférhetőbb még a Balla D. László tanyája majdnem a Borsóhalma szélben van és a köves úttól távol van, a kisárkon pedig különösen a mostani sáros-vizes időben alig járható még felnőtteknek is, nem pedig 6-12 éves gyermekeknek*”

„*Balla D. László tanyája sem egészségi szempontból, sem pedig a célnak csak némileg is megfelelőségéből lett volna elfogadható, de csak azért fogadtuk el, mert máshol még olyan*

Tekintetes Iskolának

A négyvállási lakosig kéri, hogy a négyvállásn volt iskolát nagyobb köröntra és tágasab épületben lenne síves át helyezni, vagy pedig, még egy másik tanyájában is lenne síves iskolát alítani a Geröcs János tanyájában a mi elég tágas volna egyhétven gyermek befogadására vagy pedig lenne síves a tanya bört is kifejtettni hogy ne maradna azak a sok családnak a gyermeke iskola nélkül akik az új iskolának oly hamar lefirtokk a 279 forintot vagy pedig szagattana meg hogy medik az igazság az vagy a tirta vágnak is megfirtokk épület legyen síves alázatot kére jünket a tekintetes iskola síve el fogani

Mely tirtellel vagyunk

Kelt 1896 október 2 in Jásberényben

A négyvállási lakosig,

Tanyai lakosok levele az iskolaszéknek

„Balla D. László épülete két kis ablakánál fogva sötét és megszelőztetni sem lehet, mert az ablakok ki nem nyithatók”

„Balla D. László tanyája a tanítónak sem nyújthat egy percre sem lakást, még a Geröcs-féle tanya két lakóépülettel bír”

„Balla D. László tanyáján jószág is tartatik és annak trágyája oly kiállhatatlan büzt terjeszt, hogy már csak ez elég ok volna az alkalmatlan voltára”

Ha első olvasatra megdöbbenőnek is tarthatjuk az iskolai állapotokat, a vármegyei főorvos 1898 tavaszán tett tanyasi iskolai látogatását bemutató szemelvények megismerése után immár általános helyzetképként tekinthetünk a századfordulós tanyai iskolára.

A hajtai iskolában „nedves falakkal, 40 gyermek szívja magába a bűzös levegőt. Az egyes ablakok papírral vannak beragasztva és azokon a szél vígan fújdogál keresztül úgy, hogy ott állandó a légvonat. A tanítónak ülőhelye nincs. Az iskolai padok használhatatlanok...”; az új erdei iskolában „az iskolai padok, a templomi imapadok mintájára készültek és teljesen alkalmatlanok, mert oly keskenyek, hogy azokon írni képtelenség”; a portelki iskolában „egy tanító felügyelete alatt 140 fi és leánygyermek részesül nevelésben”. Pár hónappal később ezt olvashatjuk: „A boldogházi, portelki iskolák volnának a városon kívüli tanügyi építkezések közül a legkiválóbbak, de ezek is remekelnek a czélszerűtlenségben. Sötét és szűk helyiségek, melyekben világo ss á g és levegő hiányában fonyad a nemzet virága. (...) A többi apró odúkról, lyukakról, e közönséges paraszt szobákról, kamrákról, hol lelketlen módon zsúfolják

helyet sem kaptunk” „az épületben lakó tanyatulajdonos konyhája összeköttetésben van az iskolának szánt helyiséggel, és az épület rozoga volta miatt az ajtón, még ha az kinyitva nem volt is, a füst annyira behatolt, hogy a délutáni tanidőben valóságos siralomházzá vált az anélkül is alacsony tanteremünk, melynek következtében mint a tanító, úgy a gyermekek nem tudtak egyebet tenni, mint szemüket dörögölni és fejfájásról panaszkodni; (...) A kályhafüst (...) az épület hátsó részén, a gerendák alatt jött ki, mitől minden percben a kigyulladásól lehetett tartani. Ha talán tűz ütött volna ki, az a sok gyermek ott veszett volna, mert nem lett volna a folytonos füstben mindjárt észrevehető a kigyulladás”

„Balla D. László épülete két kis ablakánál fogva sötét és megszelőztetni sem lehet, mert az ablakok ki nem nyithatók”

„Balla D. László tanyája a tanítónak sem nyújthat egy percre sem lakást, még a Geröcs-féle tanya két lakóépülettel bír”

össze a gyermekeket, jobb nem is szólni ... Egyetlen egy iskolánk sincs a város vagy határának területén, mely a modern követelményeknek megfelelne. (...) A berendezés ép olyan mint az iskola. Ósdi és hiányos. A pad valamennyi ócska lom, valóságos kintpad, mely akadályozza, megrontja a gyermek testi fejlődését. Fűtés, szellőzés, tisztogatási lehetőség oly hiányos, hogy a megfázás, vagy a ragályos betegség terjesztése egyik leggyakoribb következménye e kezdetleges berendezésnek, míg a nyomorúságos padok (...) könnyen elferdítik a hátgerinczeket.”

Visszatérve az iskolaszéki ülésre: az iskolaszék sérelmezte és a lakosokra nézve igazságtalannak és illetéktelennek tartotta a döntést, ráadásul a tanács a számlakönyvi zavarokra hivatkozva „bizonylatot állít ki személyzetének szellemi szegénységéről”. Mindent figyelembe véve fenntartották korábbi döntésüket, és kérték a képviselő-testületet, hogy szolgáltatassanak elégtételt. (A helyi sajtóban ezt úgy interpretálták, hogy „a jászberényi városi tanácsnak a helybeli r. k. iskolaszék úgy neki szaladt, mint tót ökör a kőnek”.)

A városi tanács „az iskolaszék kitételei felett legnagyobb fokú megbotránkozását fejezte ki”, hiszen ők „a legnagyobb igazságérzettől áthatva” hozták meg az iskolát visszahelyező határozatukat, mindenesetre „megtorló intézkedést” kértek a Közigazgatási Bizottságtól az iskolaszék ellen. A Közigazgatási Bizottsághoz fordult az iskolaszék is, mondván „a tanács alázza le az iskolaszék tekintélyét”, illetve „hatáskörét is megcsorbította”, ezért ezek visszaállítását kérte.

A Közigazgatási Bizottság 1897 tavaszán végül salamoni döntést hozott, amellyel ráerősítettek a párhuzamosan folyó és korábban már tárgyalt jelleg-kérdésre: „mint általában a jászberényi tanyai iskolák sem nem községi, sem nem r. kath. jellegű, hanem magán vagy társulati iskola, amennyiben annak fenntartásához a jászberényi r. kath. hitközség semmi anyagi áldozattal nem járul hozzá, s a városi hozzájárulás sem tekinthető fenntartásnak, hanem csak segélyezésnek, mert csak így érthető meg az, hogy az iskolákhoz a tanítóválasztást az 1895. évi 6572. ki. sz. tanácsi végzést magukra az iskoláztató szülőkre bizza, s csakis a leendő tanítók nevének bejelentésére utasítja őket; ennél fogva határozatilag kimondja a bizottság, hogy az elhelyezési kérdésben intézkedni sem a r.kath. iskolaszék, sem a város tanács nem illetékes; ez kizárólag az iskoláztató szülő összességének joga marad mindaddig, míg az ideiglenes jellegű s csak jobb hiányában megtűrt tanyai iskolák más szervezetet nem igényelnek.”

4. Hamza Pál és Paray Imre esete 1881-ből – „A katolikus népnevelés ügye van általok a legkomolyabban veszélyeztetve”

Hamza Pál és Paray Imre katolikus tanítók esetéhez hasonló „fegyelmi” problémával nem találkoztunk az áttekintett forrásokban. A döntően katolikus vallású Jászberényben katolikus iskolában működő tanítók kerültek nehéz helyzetbe „vallásellenes” magatartásuk miatt. A forrást az egri főegyházmegyei levéltárban, Jászberény városának plébániai iratai között leltük fel. Az ügyben fontos szerepet játszott Tersztyánszky Dezső (1843–1913), aki a jászberényi plébános, Gyurka József betegsége idején (1879–1883) helyettes plébánosként, illetve népiskolai igazgatóként tevékenykedett. Több levélben kérte Hamza Pál és Paray Imre felelősségre vonását. Hiába vezette több éven keresztül a jászberényi gyülekezetet, végül 1883-ban nem ő, hanem Koncz Menyhért lett az új plébános.

Az alább közölt forrásokban említett tanítókról a következőket tudjuk:

Hamza Pál (1846–1917)

Hamza Pál András 1846. november 20-án született Egerben. Édesapja Hamza Imre, édesanyja Szőke Mária volt. 1871. november 27-én vette feleségül Poroszlón Lóber Rozáliát (1842–1899). Hét gyermekük közül Dezső Árpád (1875) volt az édesapja az 1903-ban született Hamza Dezső Ákosnak, a neves festőművésznek, filmrendezőnek, a Hamza Múzeum névadójának.

Jászberényben 1876-ban kezdett el tanítani. Ekkor – mint „*jászladányi elemi és felsőbb gazdasági tanintézeti bizonyítványt nyert tanító*” – pályázott a jászberényi *II. főelemi osztálytanítói állására, és elnyerte azt: „egyéb kellékek mellett a fatenyésztés és nemesítés alapvonalainak elsajátításáról felsőbb gazdasági bizonyítvánnyal is bírván.*” A következő évben ezen tudására építve bízták rá a városi faiskolakeretből az iskolások oktatására átadott területet és a kert felügyeletét. Később a Jászberényben is megszervezett ipariskola igazgatótanítója volt.

1894-től egy fél évtizeden keresztül tartó iskolaszéki fegyelmi eljárás nehezíti pályáját. Hosszú vajúdas után az eljárást az egri főegyházmegyei hatóság megszüntette, amit a miniszter is jóváhagyott. A jegyzőkönyvi indoklás szerint „*a fegyelmi eljárás ezek szerint tévesen lett indítva*”.

1908-ban – tekintettel súlyos gégebajára – hat hónap szabadságot kapott, majd 1909. október 1-jén nyugdíjba vonult. 1917-ben hunyt el. Sírja a Fehértői védett temetőkeretben található.

Paray (Paraj) Imre (1838–1905)

1838. november 17-én született Jászberényben. Édesapja Paray Imre, édesanyja Erdős Erzsébet. 1871. október 30-án vette feleségül Sántha Máriát (korábban Bóta István felesége volt), akitől hét gyermeke született. Paray egyik testvére, János (1849–1917) vármegyei irodaigazgató, főszámvevő volt.

Pedagógusi pályafutásáról tudjuk, hogy 1864 előtt a felvégi elemi iskolában, 1864-től a főelemi iskolában dolgozott. 1880-ban a gimnázium évkönyve közölte Parayról, hogy „*okl. torna - és városi központi elemi tanító, városi képviselő s a helyi r. kath. főgymn. tanegyl. tagja. (...) A „Riszner”-féle nőnevelő intézetben előadta a számtant*”. 1877-től a frissen megalakult városi iskolaszék tanácsnokának választották, „*hogy nevelésügyben a tanácsnak minél több szakember legyen rendelkezésére*”.

Paray Imre 1893-ban egészségi állapota megromlása miatt kérte nyugdíjaztatását. 1893-tól a Jászsági Hitelintézet és Takarékpénztár bankpénztárosa, majd 1898-tól haláláig Jászberény város helyettes anyakönyvvezetője volt. 1899-ben lemondott bizottsági helyeiről és 1900. október 13-án városi képviselőségéről is.

Paray neve még egyszer előkerül a közgyűlési jegyzőkönyvekben: 1902-ben „*Koncsik István tettleges megsértéséért folyó fegyelmi vizsgálat*”-ban pénzbüntetésre ítélték. Az eset ugyan még 1898 decemberében történt. Ekkor Paray is tagja volt annak a csoportnak, amelynek tagjai felpofozták Koncsik Istvánt, ám végül mind a szolnoki királyi törvényszék, mind a budapesti királyi tábla felmentette az elkövetőket.

„Társadalmi téren is több tiszteletbeli hivatalok teljesítésével érvényesítette agilis képességeit”, többek között felügyelő-bizottsági elnöke volt a Gazdasági Takarékpénztárnak.

1905. június 11-én Dévaványán hunyt el. A jászberényi „szolnoki sírkertben” (ma: Szent Imre temető) kísérték utolsó útjára.

A fenti eset – három felvonásban

1881. május 19.: Tersztyánszky Dezső az egyházmegyei tanfelügyelőnek

1880. január 11-én Tersztyánszky már jelentette Paray Imre katolikusellenes irányát, nevezetesen, hogy „pápák bűnei”-féle fércművet csempészett be a néptanító-testület könyvtárába. Akkor azt az utasítást kapta, hogy „az ily veszélyes lomtól” szabadítsa meg a könyvtárat, Parayra meg hasson szelíden. Intézkedéseiről így írt:

„Kegyes utasítását követve minden lehető megtettem, hogy nevezett tanítót a józan útra térítsem, azonban fájdalom, nemcsak minden törekvésem hasztalan volt, de sőt jelenleg már azt vagyok kénytelen jelenteni, hogy nevezett tanító gyöngéd és kíméletes eljárásom által vérszemet kapva elég vakmerő katolikus-ellenes nézeteit és elveit velem szemben is nyíltan vallani, és hogy már nem is áll egyedül e téren a néptanító-testületben, hanem sikerült neki Hamza Pál néptanítót is megnyerni magának s ma már mindketten azon a ponton állanak, hogy a katolikus népnevelés ügye van általok a legkomolyabban veszélyeztetve.

F.é. ápril 6-án húsvéti szent gyónását itt Jászberényben végezte az alesperesi kerület, ezt megelőzőleg tartott néptanító-testületi gyűlésünkben hivatalosan felszólítám a jászberényi r.k. néptanítókat, hogy a közös sz. gyónásban ők is részt vegyenek. Paray Imre tanító csodálkozását fejezte ki, hogy én a 19-ik században és akkor kívánhatom ezt, midőn 9 esztendőn át soha sem kívánták, „ha a római szentséges pápa parancsolná is, úgymond még sem mennék gyónni”. Hamza Pál tanító pedig mosolyogva azt mondá, hogy biz ő mióta megősnült, nem gyónt, s nem is fog gyónni. Én a leghatározottabban visszautasítam egy róm. kath. néptanítóhoz sehogy sem illő nyilatkozatukat, követeltem, hogy hivatalos fölszólításom jegyzőkönyvbe vétessék, s ha valaki ez ellen tiltakozni óhajt, az szintén jegyzőkönyvileg megörökíttessék; erre elállottak ugyan tiltakozásuktól, azonban fölszólalásuknak mégis oly kártékony hatása volt, hogy a közös szent gyónásban a tanítók közül csak egyetlen egy, a tanítónők közül pedig csak kettő vett mindössze is részt.

E havi testületi gyűlésünkben (...) azt indítványoztam, hogy testületileg határozzuk el a gyermekek naponkénti templomba járását, legalább a nyári időszakon át, s legalább jó időben, ha a külső iskolákban nem is, legalább a központban...

Paray Imre és Hamza Pál tanítók a leghatározottabban tiltakoztak, annyira, hogy kénytelen voltam szavazás alá bocsátani indítványomat, melynek eredménye az lett, hogy a jelenlevő tíz testületi tag közül öten Paray és Hamza után indulva elállottak a szavazástól, öten pedig megszavazták indítványomat. Erre Paray Imre tanító feldühödve, elkezdett kiabálni s midőn őt illetlen magaviseletére figyelmeztettem, s elnöki jogomnál fogva azzal fenyegettem, hogy tőle a szót megvonom, még inkább dühöngött, annyira, hogy kénytelen voltam tanácskozásunkat félbeszakítva a gyűlést feloszlatni. Az eredmény pedig az, hogy a központból csakis a leánykák járnak naponként templomba, ellenben a fitanítók, Paray és

Hamza által megfélemlítve, testületi gyűlésünk határozatának sem engedelmeskednek. Ismét megkísérletem fönt nevezett két tanítót a józan útra téríteni: fölkértem az iskolaszéki elnök urat, ki teljesen helyeselte eljárásomat, hogy nevezett két tanító úrral beszélni, őket téves gondolkozásmódjuk elhagyására, a törvényes eljáróság iránti tisztelet és engedelmességre bírni igyekezzék. Meg is tette az iskolaszéki elnök úr, azonban mint tegnap értesített, egészen eredménytelenül.

(...) kénytelen vagyok arra kérni Nagyságodat, hogy miután kegyes és jóakaró szándéka, melyet teljesen sajátommá tettem, Paray Imre néptanító vakmerőségén és elbizakodottságán megtörött, ez ügyet, mely katolikus népnevelésünk érdekét a leghatározottabban veszélyezteti, kegyelmes Főpásztorunk egri Érsek úr ónagyméltósága elé terjeszteni méltóztassék...”

1881. június 3.: Tersztyánszky Dezső az egyházmegyei tanfelügyelőnek

„Van szerencsém jelenteni, hogy (...) f. h. 1ső napján iskolaszéki gyűlésünk volt, melyen a központi népiskolák naponkénti templomba járását bejelentettem. (...) Nyomban fölszólalnak Paray és Hamza tanítók s azon elvből ellenzik a naponkénti templombajarást, hogy a gyermekeknek a tanulási idő alatt igénybe vett figyelme túlterhelhetik, mely ellenvetést én megcáfolván s többen is mellettem nyilatkozván az iskolaszék helyesléssel veszi tudomásul a központi népiskolák naponkénti templomjárását.

HAMZA PÁLNÉ
LÓBER RÓZA
1842–1899
„ANYÁNK MINDENNÉL DRÁGÁBB
KINCSÜNK
PIHENJ CSENDESEN.
EMLÉKED SZÍVÜNKBEN ÓRIZZÜK.”

HAMZA PÁL
IGAZGATÓ TANÍTÓ
1846–1917
„ITT NYUGSZOL AHOL ANNYIT
MUNKÁLKODTÁL.
A KOPORSÓD AHOL VIRULÓ ÉLETET
VARÁZSOLTÁL
MIRE MUNKÁD ÉLVEZHETNÉD
FELEDVE KÜZDÉSED
SÍRI VILÁG KÖRÜL ÖLEL
LÉGYEN CSENDES PIHENÉSED.”

Hamza Pál és neje sírja

Ugyanezen alkalommal Paray Imre tanító jelenti az iskolaszéknek, hogy a központi leányiskolából mintegy 20 leányka a tanórák alatt szeme láttára jubileumi búcsút járt. A népiskolák igazgatója fölvilágosítja az iskolaszéket, hogy a központi leányiskolák valamint a fölvégi leányiskola tudtával és beleegyezésével végezte a jubileumi búcsút (...); sajnálja, hogy Paray Imre tanító úr megütközik azon, hogy a leánykák jubileumi búcsút végeznek, azt hiszi, hogy a 20 számból talán engedne is, mert tudtával csakis a tanulási időn kívül végezték az említett iskolák a jubileumi búcsút tanítónők vezetése alatt, s igen óhajtotta volna, ha ily engedélyt a tanító úrnak is adhat vala. (...)

Ismét előáll Paray Imre tanító úr, hogy némely „vakbuzgó” tanítónő tanítványait a rossz idő dacára is kivezette a Sz. Donát körmenetre és hogy ott az eső a leánykákat szétkergette és hogy a szétszaladt leánykák magokat botrányosan viselték. Igazgató fölvilágosítja az iskolaszéket, hogy (...) nagyon megcsalja emlékezőtehetsége nevezett tanító urat, mert az említett körmenetre nemcsak egynémely „vakbuzgó” tanítónő (Nagy Komáromy Róza) vezette ki növendékeit, hanem kivezette a szentkúti tanító és tanítónő, kivezette az alvégi tanító és tanítónő és kivezette Pirk Neszta kisasszony is. Hogy Paray Imre tanító úr nem vezette ki, azon igazgató nem csodálkozik, mert ő mindennek, a mi a vallásos neveléshez tartozik, esküdt ellensége. (...)

Végre még ugyanezen iskolaszéki gyűlésen előadja Paray Imre tanító, hogy az iskolaszék határozata értelmében a központi fiiskola 3. 4. osztálya tartozik ellátni miniszter gyermekekkel a templomot; kimutatja, hogy ez mily hátrányos a tanításra, hogy a gyermekek a betegek látogatásánál életveszélyben forognak, és kéri magát a kötelezettség alól fölmentetni. Igazgató előadja, hogy (...) tanító úr ezen fölszólalásával is csak azt bizonyította be, hogy mily engesztelhetetlen ellenszenvvel viseltetik minden iránt, a mi a vallásra vonatkozik. Többen hozzászólván a tárgyhoz, az iskolaszék elhatározza, hogy ezentúl csakis a tanulási időn kívül tartoznak (...) minisztergyermekéről gondoskodni.

Mélyen tisztelt Nagyságos Tanfelügyelő úr! Nem szólok Paray Imre tanító úrnak az iskolaszékben illetlen magaviseletéről velem szemben, és az ő sértegető és goromba kifejezéseiről, melyek miatt többször rendre is lett utasítva, és melyek engem arra bírtak, hogy az iskolaszék előtt ünnepélyesen kijelentettem, miszerint én, amint nevezett tanítónak elüljárója, többé nem működhetem s helyettem a nála megtartandó vizsgára helyettes igazgatót kijelölni kértem, de kötelességemnek ismertem újabb garázdálkodásairól Nagyságodat híven értesíteni, hogy láthassa ebből is Nagyságod, mennyire veszélyes nevezett tanító a katolikus nevelés ügyére nézve, és hogy az ellene megejtendő eljárást siettetni méltóztassék.”

1881. június 18. Az egyházmegyei tanfelügyelő levele Tersztyánszky Dezsőnek

„[...] sajnálattal értesültem, hogy a jászberényi belvárosi róm. kath. fiiskolánál alkalmazott tanítók közül Paray Imre és Hamza Pál oly magaviseletet tanúsítottak, és a tanítói tanácskozásmányban oly nyilatkozatot tettek, melyek keresztény katolikus kötelességeikkel ellenkeznek, és vallásos meggyőződésüket kétes színben tüntetik fel.

Minthogy azonban ezen nyilatkozatok tanácskozás közben történtek, és ekként azok oka, az uraságod által kért vizsgálat esetében, a tanácskozás folyamán önkénytelenül is megtör-

ténni szokott felhevülésre lenne visszavihető, vagy legalább ily felhevülés mentségül felhozható; ide vonatkozó jelentéseit ezúttal sajnós tudomásul veszem, de jövőre nézve utasítom uraságodat, hogy az illető tanítók működését távol tartva minden célszerűséget, kiváló és szigorú figyelemmel kísérje, és ha oly törekvést, vagy nyilatkozatot tapasztalna, (...) hogy az a nevelés és oktatás végett rájuk bízott gyermekek vallásosságát veszélyezteti, annak lerontására irányul, és így a kath. népiskola feladatával nyílt ellentétben áll; arról nekem azonnal, megszervezve az ezen törekvést bizonyító tanúkat, részletes jelentést adjon, hogy annak alapján a gyermekek vallásos érzelmeinek megóvása és biztosítása végett mindazon törvényes intézkedést megtehessem, melyeket ily esetekben a kath. népiskola feladata, a gyermekeiket kath. népiskolába küldő szülők joga, és az egyház érdeke megkíván.”

Bathó Edit

ADATOK A JÁSZBERÉNYI VENDÉGFOGADÁS TÖRTÉNETÉHEZ

Jászberény a 18. század második felében még egy alföldi mezőváros jellegzetes képét mutatta, központjában a Nagytemplomtól a Pálinkás-keresztig lehúzódnó hatalmas főutcával, melyből kiemelkedett a Jászkun Hármaskerület barokk-rokoko stílusú, ekkor még földszintes székházának épülete. Távolabb a Felvég felé a Barátok temploma, az Alvégen pedig a reformátusok templomának fatornya magasodott az ég felé, s körülöttük a városon átfolyó Zagyva oldalágai hálózta be a város belterületét.

A Jászkun Kerület földszintes székházát 1827-ben átalakították, ekkor építették fel a ma is fennálló, impozáns, egyemeletes, klasszicizáló stílusú épületet. 1838–39-ben épült fel az új városháza, 1885-ben az Érseki Leánynevelő Intézet (Zárda), 1888–89-ben pedig az új gimnázium. A város első vendégfogadója a 18. század elején létesült, de a vendégfogadás két jelentős épülete, a Pannónia szálló és a Lehel szálló csak a 19. században épült fel, s egészen a 20. század második feléig szolgálták Jászberény „idegenforgalmát.” Az említett épületek építésének története igen figyelemre méltó, és rendkívül jól tükrözik az adott kor mentalitását, kulturális érzékenységét.

Csárdák

A Jászberénybe érkező vendégek fogadására és elszállásolására a 18. század elejéig nemigen volt alkalmas épület, csupán a település szélén, illetve határában álló csárdák egy-két szobáját vehették igénybe, ha volt ilyen, vagy pedig magánházaknál szálltak meg.

A csárdák, a magyar vendéglátás kezdetleges építményei a török világ alatt születtek. A „csardak” eredetileg egyfajta fészervele hajlékot jelentett, ami „enyhelyet” nyújtott a végtelen alföldi pusztán utazó embereknek, vendégfogadó jellege csak a hódoltság utáni időkben alakult ki.

A legtöbb útmenti csárda voltaképpen pusztai kocsmá volt, s amelyik már 2-3 szobával is rendelkezett a vendégek elszállásolására, azt inkább vendégfogadónak neveztek. A csárdák alapfeladata a kereskedők, a vásárosok és az utazók ellátása volt, de némelyik – a főút mellett álló – fontos szerepet játszott a postaútak forgalmának lebonyolításában is.

A 19. századi összeírások Jászberény határában a *homoki*, a *kerekudvari* és a Hajta-mocsár szélén, a Pest felé vezető út mellett álló *Kakasos csárdát* említik. 1802. július 15-én a hajtai fogadó bérlője, Szabó Ferenc kéri a tanácsot, „*hogyan a vendégek alkalmaztatására egy vendég szoba építtetni, és az elromlott kútya reparálni el rendeltesse*”. A jászberényi tanács a következő döntést hozta: „*A 2-dik bíró úr üdő halasztás nélkül igazítsa meg a romladozó félben lévő Kutat, a vendég szobának felállítását boldogabb üdőre el halasztatni rendeltetvén.*” A hajtai csárda a 20. század elején már tanyai iskolaként funkcionált, épülete ma is áll.

Feltételezzük, hogy Jászberényben a Gyöngyös felé vezető főúton álló *Fehérló* is csárda volt eredetileg, de 1802-ben már *kvártélyházként*, az 1870-es években pedig leányiskolaként működött. 1885-ben a Fehérló helyére építtette Bartakovics Béla egri érsek a kisdédóvóval

együtt működő nőnevelő intézet impozáns épületét (ma a Nagyboldogasszony r.k. Kéttannyelvű Általános Iskolának ad helyet), amelyet a város közönsége népszerű nevén csak zárdának hívott, mivel a gyermekeket a szatmári Páli Szent Vincéről nevezett irlalmas rend nővérei oktatták.

Kocsmák

A csárdák mellett a vendéglátás fontos intézményei voltak a település belterületén álló *korcsmák*, kocsmák is. Jászberénynek 1789-ben már hét kocsmája volt: a *Kőpince*, az *Alvégi*, a *Felvégi*, a *Morgó*, a *Zöldfa*, a *Háromrőzsa* és a *Serkocsmá*. A nevezett kocsmák még a 20. században is működtek.

Az egyik legrégebbi kocsmá az egykori Kovács utcában (később Kossuth utca) álló *Morgó* volt, amelynek építési idejét nem ismerjük, de *korcsmárosát* Bódi József comissár 1794-ben már megdorgálta, mert „*az Bor mérésiben nagy hibákkal tapasztaltatott*”. A szabálytalan ital-mérésért mindenkor pénzbüntetés vagy testi fenyítés járt, de úgy tűnik, mindez nemigen tartotta vissza a kocsmárosokat a bűn elkövetésétől. 1801 júliusában Csege János morgói kocsmáros megint hibás ital-mérésen kapták, mivel „*a' Korsóik a' Itzésnél Kisebnek találtattak*”.

1820-ban egy tolvajlási per kapcsán szerepel a Morgó, amit a köznyelv általánosan csak *korcsmának* nevezett, de előfordult néha a csárdaként történő megszólítás is. 1845-ben Lőrincz Kristóf volt a Morgó bérlője. A Morgó épületében az 1900-as évek elején már általános iskola működött. 1906-ban miniszteri engedéllyel kettő emeletes iskolát építettek Jászberényben, az egyiket a Bercsényi úton (régén Úri utca) Visontay János házának helyén, a másikat pedig a Kossuth úton a régi Morgó iskola helyén. Az emeletes iskolaépület még ma is áll, a Klapka György Szakképző Iskola vendéglátó képzésének ad helyet. Az épületet az idősebb generáció még ma is olykor Morgó iskolának nevezi.

A másik nagy múltú vendéglátó intézmény az egykor Szép utca (ma Thököly út) és a Kovács utca (ma Kossuth út) találkozásánál álló *Zöldfa kocsmá* volt, amelyet az 1800-as évek elején Petrik János bérelt. 1803-ban a városi tanácstól „*a' Palatinalis verbunknak még múlt 1802-ik Esztendőben ki adott italok árát sum 29. frt. 30 kr. a illő Cassábúl meg téríteni kéri*”.

Az 1830-as években Sós Mojzes lett a Zöldfa bérlője. Ő szállította a bort a Szentkúti Kápolna Szentmiséihez is. 1836-ban és 1837-ben 17 *verdung* 12 krajcáros és 185 *verdung* 16 krajcáros bort szállított a kápolnához, amely összesen 13 forint 11 krajcárba került. Az 1840-es években Lőrincz Kristóf, az 1870-es években a Neuberger testvérek, az 1890-es években pedig Schürer Alajos szerezte meg a Zöldfa kocsmá bérleti jogát.

A Zöldfa kocsmá egészen az 1960-as évek közepéig működött. 1966–67-ben, amikor megkezdődött a Szövetkezet út kialakítása, sok más lakóházzal együtt a Zöldfa épülete is lebontásra került. Ezt követően a kocsmá Zöldfa, majd *Zöld ász* néven a szemközti sarki házban (ma Tugyi cukrászda) még néhány évig működött, később végleg megszűnt.

Igen közismert volt Jászberényben az 1842-ben lebontott régi városháza mögötti téren álló *Kőpince kocsmá* is. Építésének idejét és körülményeit nem ismerjük, de feltételezhető, hogy a régi városháza áristomát vagy lóistállóját alakították át kocsmának. 1845-ben a Kőpince már a város javadalmi közé tartozott, amelyet árendába kiadtak, és bérlője minden évben meghatározott összeget fizetett a város kasszájába. 1845-ben a Kőpince bérlője

Kirknopf János volt, 1863-ban Beck Antal, 1884-ben pedig Wertheimer Lajos bérelte évi 1500 forintért.

A Kőpince a város férfi lakóinak kedvelt törzshelye volt, mert a vásárnap délelőtti mise után rendszeresen ott folytatták a napot, sokszor még a vecsernye is ott érte őket. Erre utal egy 18. század közepéről származó verekedési per anyaga is. A városban 1848. június 4-én kilenc juhász a vásárnap délelőtti nagymise után egyenesen a Kőpince nevű vendéglőbe ment, ahol délutánig ittak, s kilenc *hangász* mulattatta őket. Délután betértek a Kőpincébe a nagykun mozgó őrsereg tagjai, maguk is mulatni akarván, a muzsikusokat a jászoktól elszólították. Ennek következményeként a jászberényi juhászok és a kunok összeverekedtek, s csak a törvény emberei tudták őket szétválasztani. Így emlékezik a történetekre Csillik István jászberényi fejős juhász: „*Mi 9-en Ökör József, Bathó István, Bathó Mihály, Muhari Mihály, Csiga József, Csiga János, Kiss Gergely, Hájos László és én, bementünk nagy mise után a Kőpintzébe, a belső szobába, és ott keresztelkedtünk, s magunk bandájában csendesen mulatoztunk. Mintegy vecsernye tájban a Kun ujjoncok is be jöttek a Kőpintzébe...*” Bathó István 22 éves, feleséges számadó juhász így folytatja az események sorát: „*...Mi kilenczed magunkkal mindnyájan juhászok békével boroztunk, s közénk két kun ember vegyült, kik nekünk ingerkedtek és koczódtak, - s ezek kimentek és többed magukkal visszatértek, egy közülük késsel akart bennünket szurkálni, de azt Demény József a' kezéből kiverte, Csillik István társunknál bot volt, és avval ütötte a' Kunokat, mi többen pedig boros kancsókat hajigáltunk a' fejeikhez, s így a' nagy zűrzavarba ők is üttek, mi is ütöttük őket. – Csillik István volt az egésznek kezdője részünkről, a' kunok részéről pedig egy kipedrett bajuszú mozgó seregbeli tag – mi mindnyájan, úgy a' kunok is részegek voltunk.*” Minden bizonnyal igen gyakoriak voltak a helyiségben az ehhez hasonló esetek, mert a *Jász-Kunság* helyi lap 1869. október 24-én arról tudósított, hogy „*Folyó hó 20-21-ik között éjjel a Kőpincze korcsmában igen nagy verekedés történik, ha a városi rendőrség az első zsenyéjében el nem nyomja...*”.

A város főtérén álló Kőpince egykori pontos helyét hitelesen megmutatja Gyenes Pál helybeli káplán 1887-ből származó rajza. (1. rajz) A Kőpince L-alakú épülete a Főtéren, a mai Holló András utca jobb oldalának elején állt. A vendéglő és kocsmá tulajdonképpen az utcai traktuson helyezkedett el, a főtérre néző épületrészben pedig kilenc bolt működött, amelyet Lustig Ignác, Klein Márkus, Moller Zsófia, Böhm Adolf, Weisz Betti, özv. Bóta Jánosné és Mogeecz János borbély üzemeltetett. A vendéglő udvara határos volt a szomszédos telken álló Katolikus Főgimnáziuméval.

A Kőpince 1863-ban egy istállóház következtében leégett. A tűz kapcsán felvett jegyzőkönyv a következőképpen írja le az eseményeket: „*Az uralkodó szárazságban a IV. tizedben magas téglafallal kerített (23 öl hosszú, 4 öl széles) nádas istálló a szomszédságában lévő Kőpincze kocsmával együtt leégett. A gyulladás oka az istállóban szállásoló hg. Schwarzenberg-ezred 1. százada. A kár 1315 frt. 66 ½ krajcár.*” A „dísztelennek és rondának” tartott Kőpincze ideiglenes felépítését a városi tanács újból elhatározta, de azzal a kikötéssel, hogy helyette mihamarabb egy csinos, emeletes vendégfogadót építtetnek.

1868. augusztus 20-án esteli 9 órakor iszonyatosan dübörgő földrengés rázta meg Jászberény városát, amely következtében több középület, köztük a Kőpince is erősen megrongálódott. Ezek után a városi tanács városrészépítészeti és tűzrendészeti szempontból elhatározta a Kőpince végleges lebontását, amit csak 25 év múlva valósítottak meg.

mások, sem cselédem, vagy feleségem által úgy mint az N. Tanácsnak, s előttem járó Biráim parancsolatainak mindenkor engedelmes lések, Kezem alá adott italt semmiképpen vízzel nem szaporítom, hanem kinek kinek személy válogatás nélkül igazán szolgállok. A hol az lopott Korcsmákat észre veszem, Birák Uraiméknak be jelenteni el nem mulasztom. A N. Város itala mellett magamét nem árulom.” A későbbiekben az esküszöveg helyét átvette a bérbeadó és a bérlő között megkötött írásos bérleti szerződés.

Nagy vendégfogadó, Jászkiirt fogadó

A vendéglátás igényesebb és alkalmasabb intézményei, a *vendégfogadók* a 18. század első felében – még az eladottság éveiben – jelentek meg a Jászkunságban, s létrejöttük az új földesúr működésével hozható kapcsolatba. A Pesti Invalidus Ház 1731. január 1-jével vette át a Jászkun Hármaskerület földesúri jogait, s azonnal munkához is látott. Az eredményesebb gazdálkodás érdekében egy részletes birtokigazgatási tervet készítettek, amelynek bevezetésére és végrehajtására számos utasítást írtak elő, többek között, hogy, *Tanácsos vendégfogadókat építeni Jászberényben, Jászárokszálláson, Jászapátiban, Jászsalsószentgyörgyön, Kiskunhalason, Mérges és Törtel pusztán, ugyancsak Karcagújszálláson, Kunhegyesen és Kunmadarason... s ha ezek felépülnek, még inkább fogják gyarapítani a földesurassági jövedelmet”.*

A Jászkiirt Fogadó épülete az 1920-as években

A gazdaság szerkezetének gyökeres átalakítására vonatkozó tervjavaslatot és végrehajtási utasítást Ferdinánd Joseph Eck, a Pesti Invalidus Ház parancsnoka, Orczy István földesúri adminisztrátor, valamint Herpay Mihály kiskun, Gaál Mihály nagykun, és Kiss Mátyás jáász kerületi választott kapitányok alaposan megvizsgálták, és megállapították, hogy ezt a nagyszabású átalakítást nagyobb pénzügyi ráfordítás nélkül egyelőre nem lehet megvalósítani.

A jáászunksági mezővárosok ugyanis a régi és most is elismert koronabirtoki jogállásukból adódóan sohasem mondanak le a királyi kisebb haszonvételekről, ezért mindenképpen ragaszkodnak a korábbi árenda fizetés rendszeréhez. A Jáászkun Kerület települései termény-, bor- és báránytizedet sohasem fizettek, ha mégis erre kényszerítenék őket, akkor inkább elköltöznek a kerületekből, minthogy szabad költözködési joggal is rendelkeznek.

Kikötötték azt is, hogy a jelenleg meglévő és az újonnan építendő vendégfogadókat is csak bérleti kezelésbe lehet kiadni, jóllehet a bérleti összeg valamivel felemelhető. Orczy István 1731 májusában már parancsot kapott arra, hogy tegyen előkészületeket Kiskundorozsmán, Szentmihálytelken, Félegyháza és Majsa pusztán a vendégfogadók felépítésére. A munkálatok a jelzett településeken és pusztákon hamarosan meg is kezdődtek. Mivel Félegyházán már állt egy fogadó, így azt építették újjá, és boltozatos pincével látták el.

Valószínűleg a Pesti Invalidus Ház rendeletének hatására épült meg 1731-ben Jáászberény első vendégfogadója is a város főterének délnyugati részében, a későbbi Scheckenbach-féle patika szomszédságában, amelyről visszaemlékezéseiben így ír Déryné: *”...a nagy vendégfogadó...a nagy utcáról bevágó s házunk előtt elvivő széles, de rövid utca végiben volt építve...ahová mindenféle nemzedék: kereskedők, zsidók, uraságok szállásoltak, mert ez volt Jáászberényben az egyetlen fogadó.”*

A ma is fennálló földszintes fogadóépület homlokzati bejárata fölött lévő latin nyelvű felirat megőrizte az utókornak a tény, hogy a kiváltságos Jáászberény városa emeltette 1731-ben, Muhoray Mátyás főbírósa és Sipos Pál másodbírósa idején. Felette a város két puttó által tartott, indadíszekkel övezett kőcímere látható. A főbejárat két oldalán, 4-4 egyenes záródású ablak, a középső részt pedig két falpillér teszi hangsúlyosabbá. Az udvari homlokzatot íves árkádok tagolják, a belső termek boltozatosak.

A fogadó működtetését a városi tanács árendába adta ki, ezáltal is növelte a város bevételeit. 1738-ban a fogadó bérlője Bichman Kristóf volt, akinek működése valószínűleg megfelelt a város vezetésének, mert hat év múlva is még ő folyamodik panaszával a nemes tanácshoz, miszerint a hadi comissárius által 1743. február 28-tól 1744. február 2-ig kibérelt fogadót hat hónapig a *Hallerianusok* (katonai alakulat), öt hónapig pedig a *Szyrmarianusok* (katonai alakulat) lakták, és benne igen sok kárt okoztak. A bérlő panaszát a városi tanács azzal kompenzálta, hogy *”...okozott kárjait tekintvén kétt esztendőbéli 120. forintból álló árendája el engedtetett, és továbbis magát böcsülletesen és minden foglalkozásbéliként magát viselvén ugyan, viselt hivatallyában meg tartatik”*.

A Jáászberény tulajdonában lévő építmények 1789-es összeírásában a kőből és vályogból készült vendégfogadót az 1051-es tételszám alatt vették számba, amelyhez tartozott még egy kőből és fából épült istálló, egy kőből és fából való állás-szín (kocsiszín), egy kőkerítés és egy vályogból épített secessus (árnyékszék). Az épületek zömét hibásnak, rossz állapotúnak minősítették, csupán a kerítést írták jónak.

A fogadó és a kiszolgáló épületek javítása a tulajdonos kötelessége volt, amelynek a város időről-időre eleget is tett. 1780-ban a fogadó udvarán álló istálló szorult javításra, s ekkor a tanács úgy határozott, hogy helyette egy 24 férőhelyes, új istálló épüljön fel. A következő év májusában 40 rhénesi forint összegben meg is alkudtak Szakali Molnár Józseffel a felállítandó istálló külső és belső famunkáira, „*oly Conditioval, hogy ... az be teendő hídlást, úgy az ajtókot, saroglya, és vályúk felállításával, s megpadlásolásával, az Tanács akarattya szerint véghez vinni köteles legyen, mellyet meg értvén... Molnár mester kézfogással az egyességet meg erősítette*”.

1787 novemberében a vendégfogadó tágasabb kijárása érdekében a tanács 10 rhénesi forintért megvásárolta Misovics György jászberényi lakos házát és fundusát, a rajta lévő „rótt óllal” együtt.

1788-ban a városi tanács arról tanakodott, hogy a nagy vendégfogadó megrongálódott kerítését tanácsosabb lenne „*Téglából tétetni, mint moór Téglából*”. Végül úgy döntöttek, hogy „*...mivel mind tartóságra mind pedig tsinosságára nézve helyesbnek állítatna égetett Téglából, mint sem vályokból akár mely épület, azért e kérdésben forgó kerítés is, hogy abbul tétessen el rendeltetett, sőt ugyan ennek Téglából való helyes meg rakására Vachtrodt József Kőműves Mesterrel inflnisRh. 56. meg is alkudtatott*”.

A folyamatos karbantartás, reparálás ellenére a fogadó épülete és kiszolgáló helyiségei igen gyakran szorultak felújításra. 1807-ben a „*...Nagy Vendégfogadónak tetője a' régiség miatt annyira meg romladoxott, hogy annak újítását az épületnek károsodása nélkül továbbra halasztani éppen nem lehet*”, ezért a városi tanács megbízta Véber György ácsmestert a tető kijavításával.

A város kocsmái beneficiumainak (javadalom, haszonvétel) gyarapítása érdekében 1827-ben a városi tanács tagjai javasolták a fogadóhoz építendő kávéház és „tánc szála” építését, amelynek rajzolatját és „sumptum projektumát” (költségvetését) egy ceglédi kőműves mester már el is készítette. Makó Lőrinc jászkapitány úr azonban nem fogadta el sem a javaslatot, sem a terveket, mondván, a fogadó „*rejtett helyen van,*” költséges épületet nem lenne tanácsos oda tenni. Javasolta, hogy a későbbiekben ki kell vinni a fogadót a Főutcára, és ott egy csinosabb vendégfogadót és kávéházat kell felépíteni.

1830-ban a vendégfogadó tetőzete ismét javításra szorult, s Komáromy István második bíró jelentette a tanácsnak, „*hogy a vendégfogadó tetejének fa matériái Szolnokból haza fuvaroztatván, az Átsok az tető lerontásához a' jövő héten hozzáfognak*”. A lebontott tető fáit pedig „közönséges licitation” eladták Paszír Mihály asztalos mesternek 112 forintért.

1870-ben a *Jász-Kunság* című helyi lap azt írta, hogy „*...a kőlábon álló kocsiszín oly rossz lábon áll, hogy az utas kocsisok minden percben retteghetnek a ledőléstől...és a kőkerítés is oly rossz karban van, hogy csak alig mer alatta elhatolni a járókelő*”.

Mivel a 19. század elejéig a nagy fogadó volt Jászberény egyetlen vendégfogadásra alkalmas épülete, így minden valószínűség szerint jelentős forgalmat bonyolíthatott le. A negyedévente összehívott, több napig tartó jászkun kerületi közgyűlések népes küldöttségeit is itt szállásolták el. A város szintén a fogadóban szállásolta el a vendégeit, akiknek költségeit is állta. A szolgáltatások árait illetően egyezséget kötött a fogadó bérlőjével, akinek minden héten be kellett mutatnia a tanácsnak a protokoll vendégek contóját, s csak ezután fizették ki a számlát. 1830-ban a fogadóban alkalmazott árak a következők voltak:

ebéd	1 frt	15 kr.
vacsora	–	36 kr.
cseléd ebédje	–	24 kr.
cseléd vacsorája	–	15 kr.
egy findzsa tejes kávé	–	20 kr.
fekete kávé	–	15 kr.

1801-ben Fritz János, 1803-ban Sauter Sebestyén zsemlyesütő, 1831-ben Langer József, 1845-ben Kiss Ferenc, 1863-ban Pray András és 1884-ben Hoffer Miksa volt a fogadó bérlője.

A messziről érkezett vendégeken túl minden bizonnyal a helyi lakosok is gyakran betértek a fogadóba inni vagy enni, s ilyenkor sok minden megesett ott. Egy káromkodási vétség körülményeiről szól az 1781. augusztus 17-i tanácsi jegyzőkönyv bejegyzése is: „*Megvilágosodván Sági József lakosunk ellen az, hogy az múlt hetfün az vendégfogadóban menvén ottan egy icce bort kért léssen magának, melly rossz lévén lelkit, s testit mocskos nyelvvel az Arendátornak mívelte. Az Arendás azonban meg akarván tudni, hogy micsoda bor is légyen az, amelyért boszankodik, hozzája ment, és kérte tőle, hogy megköstolhassa, de mondott Sági József nem hogy oda atta volna, sőt az Korsót borral hozzá fogván az Fejéhez ütni akarta, mondván szaladgy s. a. baszom az RácZ Lelkedet, mert mingyárt a fejedhez vágom ezt a Korsót...*” A fogadó bérlője tüstént a városházára ment, ahol bepanaszolta a mocskolódót, akit Anvander Mihály második bíró azonnal elfogott a város embereivel. Sági József azonban ekkor már a bíró urat is pocskondiázta. A káromkodó végül elnyerte büntetését: „*másoknak üdvösséges példájára 30. érzékeny pácza ütéseknek el szenvedésére*” ítélték, és kötelezték a második bíró urat mindenki előtt nyilvánosan megkövetni.

Nem tudjuk a jászberényi nagy fogadó mikor kapta a Jászkürt nevet, de Bartsik Márton 1827-ben a Tudományos Gyűjteményben már azt írja, hogy Jászberénynek az utasok számára jó, s alkalmas szobákkal készült fogadója van, melynek neve vendégfogadó a Jász-kürthöz. A 19. század végén, de még inkább a 20. század elejétől egyre inkább a Jászkürt fogadó elnevezés válik általánossá.

A Jászkürt fogadó 1895-ig, az új emeletes fogadó felépítéséig szolgálta a jászberényi vendégfogadást. Az új szálló és kávéház működésétől kezdve ebbéli funkciója teljességgel abba maradt. Jóllehet 1832-től már volt a városnak egy másik szállodája, a Pannónia szálló, de annak léte mégsem volt a Jászkürt fogadóra olyan nagy hatással, hiszen mindkét intézmény működőképes maradt.

A Lehel szálló megnyitását követően a régi fogadó teljesen más funkciót kapott. Jászberény város tanácsa 1895. október 15-én megtartott tanácsülésén úgy határozott, hogy a feleslegessé vált Jászkürt fogadót évi 1200 forintért bérbe adja a posta- és távíróhivatal részére. Ennek érdekében az előtte lévő utcát (a mai Déryné utca) rendezi, benne lapos kőből járdát épít. A fogadó kapualját kikövezteti, az udvar belső részét feltölteti, az épület zsindeletetejét felújítja, ablakait megnagyobbítja, s a mennyezetet kellő magasságúra emelteti.

1899-ben azonban már a rendőrség működött a régi fogadó épületében Almásy Árpád rendőrkapitánnyal az élén, aki egyben az 1874-ben alapított városi fenntartású Jász Múzeum múzeumóri teendőit is ellátta. Talán ennek volt köszönhető, hogy 1899. március 17–18-án a múzeum gyűjteményét a korábbi helyéről a rendőrség épületének három helyiségébe helyezték át, s 1913-ig ott működött. Az egykori fogadó adottságait tekintve nem a legmegfelelőbb épület volt a múzeum számára, ezért 1900. október 19-én a városi tanács rendkívüli közgyűlése a Múzeumi Bizottság javaslatára megszavazta a múzeumi helyiségek átalakítását és felújítását.

A 20. század közepétől a Hadkiegészítő Parancsnokság, a Hazafias Népfront és az APEH helyi kirendeltsége működött az épületben. 1987. november 10-én a fogadó nagytermében alakult meg a jászberényi Városvédő és Szépítő Egyesület is, amely mind a mai napig eredményesen tevékenykedik a város szépítéséért.

Az 1989-es rendszerváltás után az egykori Jászkürt fogadó épületének helyiségei a pártok helyi szervezeteinek tulajdonába és használatába kerültek. Az igen rossz állapotban lévő műemléki épületet 2004-ben felújították, amely során a fogadó régi szépségének visszaállítására törekedtek. Az épület sorsát illetően az volt az elképzelés, hogy az 1995-ben alapított Hamza Gyűjtemény és Jász Galéria kapná meg használatra, s a továbbiakban különböző képzőművészeti kiállításoknak adna helyet. Sajnos, ez az elképzelés mind a mai napig nem valósult meg. Időközben Jászberény Városa a fogadó legtöbb helyiségét átadta használatra a Csányi Alapítványnak, amely napjainkban is ebben az épületben működik.

Ha 1827-ben Makó Lőrinc jászkapitány úr úgy vélekedett a fogadóról, hogy eldugott helyen áll, akkor ez az állítás napjainkban még inkább helytálló. A szép vonalú, barokk, műemlék épület bal oldali homlokzatára az 1970-es évek végén teljesen ráépítették az OTP modern épülettömbjét, csupán egy vaskerítésnyi helyet hagytak a két építmény között. Ily módon a város legrégebbi középületének teljes látványában soha nem lehet már gyönyörködni.

Az épület neve – funkciójától függetlenül – ma is Jászkürt fogadó, nagytermében időnként kiállításokat, koncerteket rendeznek, de még mindig várja, hogy sorsa jobbra forduljon, és a kultúra szolgálatába kerüljön.

Pannónia Szálló

Az 1820-as évek végéig Jászberény főterén álló középületek és magánházak zöme földszintes volt. A kerületek székházát is csak 1827-ben alakították át emeletesre, de a mellette álló özvegy Dósa Józsefné jászkapitányné asszony lakóháza valószínűleg már korábban is emeletes volt. Mellette a város boltjai és két kereskedői kvártélyház húzódott egészen a Kaszinó utca sarkáig.

Ezt a két, „szegleten álló” (a mai Lehel vezér tér és Táncsics Mihály utcasarok) kereskedői kvártélyházat vásárolta meg 1828-ban Taczman István jászkun kerületi perceptor (adószedő) úr, aki Jászberény leggazdagabb polgárai közé tartozott. Nemcsak a közösség, de saját vagyonával is igen eredményesen sáfárkodott. A két épületért összesen 2515 forintot fizetett. E házak helyére építette 1832-ben a Pannónia szálló egyemeletes épületét, amely egészen a 20. század második feléig működött közkedvelt kávéházként és vigadalmi rendezvények színhelyként.

A Pannónia szálló megnyitása Jászberény 19. századi kulturális életének egyik fontos mérföldköve volt, hiszen a város nemigen bővelkedett rendezvényekre alkalmas helyiségekkel. Éppen ezért a városi tanács a városháza termeiben is engedélyezte a jótékony célú előadások és táncmulatságok rendezését.

A nyitást követően a szálló helyiségeiben egymást követték a bálók (5. kerületi róm. kat. Olvasóegylet, református fiatalság, Gazda közösség, Izraelita Nőegylet bálja, Müller varroda táncestélye), a különféle társasági rendezvények (hangverseny, bankett, 48-asok vendégsége), tánctanfolyamok, de a szálló gyakran adott helyet színelőadásoknak is (például *Csiky Gergely: Nagymama* című 3 felvonásos vígjátékának 1894. február 17-én).

1891. február 8-án a helybeli takácsok a Pannónia szállóban tartották báljukat, amelyről a következőket tudósította a *Jászság* című hetilap: „*Hegedűs Péter atyamester volt a fő főrendező és ő ügyelt, hogy a multság valóban zártkörű legyen. Nem is eresztette a táncterembe Hudra János és Bujdosó Ferencz takácssegédeket, kiknek nem erős oldaluk a szerénység és szelídség. Ugyanis minden alkalmat felhasználnak, vagy ha nincs teremtenek egy kis veszedésre.*”

A báli mulatságok zöme jó hangulatban, kulturáltan zajlott le, de időnként mégis történtek verekedések, összetűzések a fiatalok között, amelyről a helyi újság nem mulasztott el hírt adni. 1907. február 3-án a *Jász-Kürt* című hetilap „Véres verekedés a Pannóniában” címmel tudósított az ácsok és kőművesek báljáról: „*Zsúfolásig töltötték meg a termet, és éjjel két óráig zavartalanul folyt a tánc. Két óra körül egy szűrűjas került be a táncterembe, akit az ácsok és a kőművesek is alaposan helyben hagytak.*”

Jászberény. Pannónia szálló.

A Pannónia Szálloda

A Pannónia Szálló étterme a 30-as években

A verekedésre nagy lárma támadt, melynek hallatára az összes rendőrök a táncterembe vonultak, és a verekedőket véres harc után elfogták. Egy feldühödött legény egy Bathó nevű rendőrt a kezén súlyosan megsebesített.

A verekedés láttára az asszonyok és lányok jajveszékelték s menekültek ki merre tudott. Többen az ablakon át jutottak szabad levegőre. A verekedők bekísérése után az ügyeletes rendőr hivatalnok feloszlatta a bált.”

1893-ban komoly változás történt az akkor már igen rossz állapotban lévő szálloda életében, ugyanis a jászberényi Népbank és Takarékpénztár megvette az épületet, és a következő esztendőben mintegy 11 ezer forintos költséggel megnagyobbította és átalakította. Az épületben 10 vendégszobát, egy nagy ebédlőt, két kávéházi helyiséget hoztak létre, megnagyobbították a báltermet, és gyökeresen átalakították az udvart is.

A város lakói örültek a fejlesztésnek, de mivel ekkor már folytak az új fogadó építésének az előkészületei, úgy vélekedtek, „*Kár, hogy a bank ilyen későn gondolta meg magát, megkímélte volna a várost 150 frt kiadástól, reá nézve is jobb lett volna, mert így a két szálloda egymást fogja rontani*”.

Az aggodalom teljesen jogos volt, mert a város új elegáns szállodája, ha nem is azonnal, de szép lassan mégis kiszorította a Pannóniát a helyi vendéglátásból.

1903-ban a tulajdonos takarékpénztár nagyszabású tatarozást végeztetett a Pannónia épületén, amelyről így tudósított a *Jászberény és Vidéke* hetilap november 13-i száma: „*A helybeli Pannónia szállót igen csinosan restauráltatja a tulajdonos takarékpénztár igazgatósága.*

A régi földem szerkezetet teljesen elbontották a nagyteremben, és helyére egy modern ízléses boltívet csináltak felül világító fülkével, mely az eddig igen sötét nagytermet nappalra is használhatóvá teszi. Ilyen praktikus újjáépítés mellett a nagyterem egyike lesz a legcsinosabb dísztermeknek. A szálló udvarát is cement kőlapokkal flaszterozzák ki, úgy szintén eltávolították már az udvar sarkában lévő illemhelyet is, ami már nagyon is kívánatos volt.”

A felújítást követően Kozó József, a szálloda és vendéglő új bérlője a következő ajánlataival hirdette intézményét:

*„Pannónia szálloda és vendéglő.
Fényesen berendezett szobák jutányos áron.
Elsőrendű Dréher-féle Korona sör. Minden nap friss csapolás.
Kitűnő ételek. Ízletes villásreggeli.
Tisztán kezelt bor jutányos árban kapható.
A helybeli előkelőség találkozó helye.”*

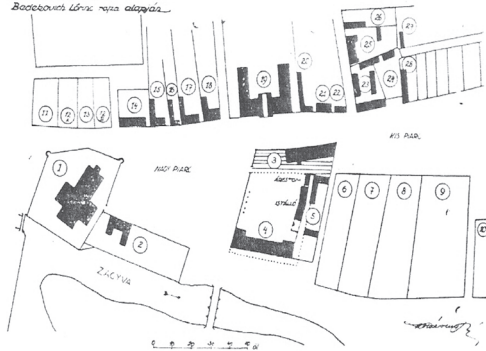
A 20. század közepéig a Pannónia szálló még Jászberény lakóinak közkedvelt szórakozó helye volt. Mivel a helyi közösségek (körök, egyesületek) minden évben farsang idején számos táncmulatságot és bált rendeztek, ezért mindkét vendéglőre és bálteremre szükség volt. Ugyancsak jelentősek voltak a helyi műkedvelő csoportok és a városba érkező vándor társulatok által rendezett színelőadások, amelyekhez szintén szükség volt megfelelő színházteremre. A gyakorta szervezett tánctanfolyamoknak pedig főként a Pannónia adott helyet. Az 1930-as 1940-es években Koncz István és családja működtette a Pannóniát.

1950-ben a Pannónia szállót is államosították. A városi tanács 1969-ben a 13208-3/1969. IX. 1. sz. határozatával az épületet életveszélyesnek nyilvánította, de ennek ellenére a főtérre néző, földszinti helyiségeiben továbbra is működött a Szolnok megyei Iparcikk Kiskereskedelmi Vállalat üvegboltja és Keravillja, a Gelka-szerviz, az alattuk lévő pincében pedig a Jász Múzeum gyűjteményi raktára. A szálloda emeletén a Jászberényi Felsőruházati Ktsz, a Táncsics Mihály utcai traktusában egy vendéglátó egység, a Pannónia bár működött.

A felújítás hiánya miatt az épület állapota azonban egyre romlott. 1972-ben a Városi Tanács VB. Pénzügyi, Terv- és Munkaügyi Osztálya az 1997 (ház az udvarral 28 □-öl), 1999 (ház az udvarral 181 □-öl) hrsz. alatt nyilvántartott Lehel vezér tér 17. sz. alatti építményt ismét életveszélyesnek nyilvánította, és bontási kérelemmel fordult a városi tanács Műszaki Osztályához. Az engedélyt megkapták, és megkezdték az épület egyes helyiségeinek kiürítését. A Pannónia szálló és vendéglő 140 évig volt Jászberény egyik közkedvelt szórakozóhelye, de a 20. század szocialista városrendezési terveinek már nem felelt meg, ezért lebontották. Helyére a kor uralkodó építészeti stílusát (szocreál) követő kétemeletes lakóházat építettek, amelynek alsó traktusában különböző üzletek (optika, üvegbolt, illatszer), IBUSZ-iroda, bankok (IBUSZ-Bank, MKB) kaptak helyet. Mivel a bontáskor az egykori szálloda Táncsics Mihály utcai épületrészét meghagyták, így ott az 1980-as évek végéig még működött a Pannónia bár, majd Disco, de az 1990-es évek végén az is megszűnt. A város tulajdonában lévő – rendkívül rossz állapotú – épületrészben napjainkban egy villamossági szaküzlet üzemel.

Az Apponyi-ter 1832-ben

Bedekovich Lőrinc rajza alaprajza...

Bedekovich Lőrinc, a jászkun-kerületek mérnöke. — a XVIII. század nagy magyar térképezőjének, id. Bedekovich Lőrinc szintén jászkun-kerületi mérnöknek a fia. — 1832 április 30-án készített Jászberény főteréről léptékes rajtot. Ez a település-történeti szempontból is becses rajz pontosan feltünteti a régi városháza helyét (3) és annak a főterrendezési vonalba eső, lebontásra ítélt területét. Képünkön a XIX. század végén, a pontozott vonallal jelölt területen épül a gimnázium és a Lehel tőmlője. A számozások szerint, eredeti helyesírással — 1: Parochialis Templom. 2: Parochia. 3: Város Híza. 4: iskola. 5: Kállay László. 6: Muhoray János. 7: Tacsman Dstr. Gr. Percep. 8: Paszir Mihály. 9: Czagányi Károly. 10: vendégfogadó. 11: Kvártélyház. 12: Sipos Imre. 13: Harangosok. 14: Makó Lőrinc, később doktori kvártélyház. 15: Parutzainé Asszon. 16: Új patika (a város második patikája, Preisgauer Károly tulajdonában). 17: Schmidt. 18: Kávéház. 19: Kerületi székház, (most járásbírószék). 20: Dósa Józsefné Asszon. 21: Város Boltjai. 22: Tattzman, (most Pannónia). 23: Hadsi László, előtte a Nagysor Bolt. 24: T. Mihálkovits. 25: Doktor Kvártély. 26: Hoppé Károly. 27: Vadkertű. 28: Ágoston András.

*Bedekovich Lőrinc rajza Jászberény főteréről
1832-ben*

egy új, nagyobb városháza építését, amelyhez hamarosan a Jászkun Kerület engedélye is megérkezett.

1838. szeptember 8-án Szluha Imre nádori főkapitány jelenlétében elhelyezték az építendő új városháza alapkövét, de nem a régi épület helyén, hanem a Főutca másik oldalán álló, megvásárolt magánházak helyén. A klasszicista stílusú, emeletes, új városháza 1839-re készült el.

A megüresedett régi városháza épületéről a városi tanács tagjai úgy vélekedtek, hogy „Kávé és Táncz Háznaknak” lehetne használni. A két piacot kettészakító öreg épület 1840-ben még mindig állt, de nem kávé- és tánc háznak használták, mint ahogyan tervezték, hanem búzát és zabot raktároztak benne. Közben a nádori főkapitány egyre sürgette a főtéren éktelenkedő, dísztelen épület lebontását. 1842 nyarán „A' Város Ótska Házának elpusztítása felsőbbbileg meglévén hagyva”. Bontott köveiből épült fel 1842-ben a városháza klasszicista stílusú, dór oszlopos, boltíves lóistállója, amely épületben 1931-től a Jász Múzeum működik.

A készítendő új vendégfogadó tervével már a Kőpince lebontását megelőző években is aktívan foglalkozott a városi tanács, amelynek 1882. július 7-én készült jegyzőkönyve a következőkről tudósít: „Kiküldött bizottság a piactéren egy 80-90 ezer forintos emeletes fogadónak, melynek első része üzleti célokra lenne használandó, építését javasolja.

Lehel szálló és kávéház

A 19. századi Jászberény egyre polgárosodó lakossága mindinkább igyekezett a kor igényeit követve a várost, de különösen a főteret szép házakkal beépíteni. Éppen ezért a városi tanács 1832-ben egy, a város „belső regulációjára és csinosodására felügyelő tisztii küldöttséget” állított fel, akik felkérték Bedekovich Lőrinc megyebeli földmérőt egy városrendezési térkép elkészítésére. Az általa – 1832. április 30-án – elkészített térkép megőrizte az utókor számára a város akkori arculatát. (3. sz. rajz) Jól látható rajta a nagytemplom, az utcát kettéválasztó régi városháza épülete és a főutca két oldalát szegélyező polgárházak rajza.

A városháza rossz elhelyezkedésével két részre, *kis és nagy piarc*-ra osztotta a hosszú utcát. A városi tanács a haladás előmozdítása végett 1837. július 19-i ülésén elhatározta

Ezért a város összes tartozása és újabb szükségleteinek fedezésére 200.000 frt. előnyös kölcsön felvétele kívánatos.”

Időközben a város egy új gimnázium építését is tervbe vette, ami 1889-re meg is valósult. Ennek érdekében a Kőpince szomszédságában lévő granárium (magtár) épületét is lebontották, amelyben korábban a gimnázium működött. Az új gimnáziumot a nagy Kőhíd irányából a főtér felé L-alakban építették fel, amelynek másik oldalára, szintén L-alakban az új fogadó épületét tervezték.

A városi tanács 1891. április 2-án tartott ülésén végre a határozat is megszületett, mely szerint „*a képviselő testület...a piacz téren a főgimnáziumi épület közvetlen szomszédságában a már beszerzett terv szerint egy új fogadó kiépítését ezen közgyűlés határozatilag is kimondja*”.

Ugyanezen év augusztus 11-én jeligés pályázatot írtak ki, amelyre négy terv érkezett be, amit bírálásra elküldtek az Országos Építész-egyletnek, akik azonban egyiket sem tartották Jászberényhez méltónak. Steindl Imre műegyetemi tanár javaslatára a város újabb tervet készíttetett Monaszterly Szilárd műépítésszel, amely tervet némi módosítással el is fogadtak 133 468 frt. 32 krajcár költségvetéssel. A tervért 1500 frt-ot fizetett ki a város a neves építésznek.

1893 januárjában a kivitelezési munkákra meghirdetett versenytárgyalás hasonló módon sikertelen volt, mert csupán egy Jiraszek nevű vállalkozó adta be ajánlatát, de ő is azzal a megkötéssel, hogy a Monaszterly-féle tervrajzot 140 ezer forint alatt nem tudja megvalósítani. Ezért ajánlatosabbnak tartja, ha az általa készített tervrajz alapján építteti fel a város az új fogadót. Erre azonban a fogadó építtetésére felállított bizottság nem volt hajlandó. S ezzel kezdetét vette a fogadó építésének kálváriája, amelynek minden részletéről beszámolt a *Jászberény és Vidéke* hetilap.

Hiú kísérletezéssel telt el az év, és a bizottság kényszerhelyzetbe került, valamit mindenképpen határoznia kellett. Tekintetbe véve a város anyagi helyzetét, egyesek arra a megállapításra jutottak, hogy a városnak nincsen szüksége luxus épületre, ezért hirdessenek meg egy új pályázatot 100 ezer forintos fogadóra. Mások viszont úgy vélekedtek, hogy a Monaszterly-féle tervrajzból építtessen meg a város annyit, amennyire a rendelkezésre álló pénzből telik. A bizottság nagy része azonban abban állapodott meg, hogy új pályázatot hirdetnek a Monaszterly-féle tervrajz szerinti építkezésre, és a költségek csökkentésére a város a következő engedményeket teszi: alkalmas és ingyenes területet ad a téglaegetésre, közmunkaerőt biztosít a vasúton érkező épületanyagok beszállítására, ingyen homokot biztosít. Mindezen túl a bizottság még arról is tárgyalt milyen részleteket lehetne mégis leahagyni a Monaszterly-féle tervrajzból az építkezés olcsóbbá tétele érdekében. Úgy vélték, hogy a külső homlokzat díszes ornamentikái feleslegesek, elhagyhatók (így maradtak el a főhomlokzat két szoborfülkéjének szobrai is), ezenkívül törölték a padlás felé és a padozat alá tervezett két sor téglalrakását, a pincefenék betonozását és a nagyteremből a cigányzenekar részére tervezett 500 forintos állványt. A bizottság tehát ezt a javaslatot terjesztette a képviselő-testület elé – abban bízva, hogy elfogadásra kerül –, mivel nagyon sok képviselőnek tetszett a Monaszterly-terv.

A bizottság által 1893. február 19-re kitűzött árlejtésre ugyan 13 vállalkozó kérte el a tervrajzot tanulmányozásra, de a nevezett napon egyik sem jelent meg. „*Ennél csúfosabb kudarczot város még nem vallott soha...*” – írta a *Jászberény és Vidéke* hetilap.

A Pannónia Szálló söntése

A versenytárgyalás ugyan nem sikerült, de némi remény mégis csak adódott, amikor néhány nap múlva egy Braun nevű helyi vállalkozó, aki a járdákat szokta építeni, és Pitta Lipót rimaszombati építész tanulmányozta a tervrajzokat és a költségvetését, amelyről hamar megállapították, *„hogyan hasból készült, mert oly tévedések fordulnak elő benne, aminőnek egy tizedrangú építész költségvetésében sem volna szabad előfordulni”*.

A következő versenytárgyalást a fogadó építésére március 25-re tűzték ki, amelyen már három vállalkozó is megjelent. Elsőként a korábban már pályázott Jiraszek mester, aki továbbra is kitartott amellett, hogy csak az általa készített tervrajzot hajlandó megépíteni, a második Antony Tamás vállalkozó volt, aki még további hat nap tanulmányozási időt kért. A harmadik pályázó a rimaszombati Pitta Lipót 8400 forint kaució mellett adta be ajánlatát, jelezve, hogy ha a város a korábban felajánlott támogatását még fenntartja, akkor a Monaszterly-féle terv szerint 1894. szeptember 1-jére 138 781 forint költséggel felépíti a fogadót. A városi tanács hosszas vita után 65 igen és 19 nem szavazattal Pitta Lipót ajánlatát fogadta el, de kikötötték, hogy a fogadó már augusztusban legyen kész.

Úgy tűnt tehát, hogy a fogadó építése megkezdődhet, de a helyzet mégsem volt ennyire egyszerű. A vármegye építési engedélye még nem érkezett meg. De ennél jóval nagyobb gondot jelentett Czigán János helyettes-polgármester, aki mindent megtett a fogadó felépítésének megakadályozásáért. A városi tanács döntését megfellebbezte a minisztériumnál, így még erre a döntésre is várni kellett.

A fogadót építtető bizottság azonban az akadályok ellenére is folytatta a munkáját, így a június 27-én tartott gyűlésen már megállapították, hogy az épület küszöbmagassága a gimnáziumi járda felett 18 cm-nyire legyen. Az is kiderült, hogy az épületet 5 méterrel nagyobbra tervezték, mint a rendelkezésre álló terület, ezért egy szobát el kell majd hagyni az épületből.

Közben serényen hozzákezdtek a földmunkálatokhoz is, ami szintén némi gondot okozott, hiszen *„Az ásatásoknál lépten-nyomon vermekre akadnak, egy ezek közül tele is volt búzával, mely azonban a hosszú évtizedek alatt, míg a veremben volt, egészen összeégett. Csakis a konkoly maradt meg közte oly épen, mintha a múlt évben vermelték volna le”*.

A bizottság az építés ellenőrzését a Steindl Imre műegyetemi tanár által ajánlott Trozsonyi Géza műépítészre bízta, aki 2500 forintért és útiköltségért vállalta a munkát. Eredetileg úgy tervezték, hogy októberre tető alá kerül az épület, de szeptemberig még hozzá sem fogtak. Közben megérkezett a belügyminiszter leirata, amelyben elutasította Czigán János fellebbezését, és engedélyezte az építkezést. Czigán János nem nyugodott bele a döntésbe, ezt követően az építési engedélyt fellebbezte meg. Ennek ellenére 1893. szeptember 11-én mégis hozzákezdtek a fogadó építéséhez. Alig készült el néhány öl alapzat, a téglárossz minősége miatt a munkát abbahagyták. Az alapzathoz 360 ezer téglára volt szükség, amelynek 1/3-a használhatatlannak bizonyult. A munkások másfél napig szortírozták a téglákat. A problémát az adta, hogy a vállalkozó olasz munkásokat hozott a téglakészítésére, akiket rosszul égették ki, s emiatt mintegy 300 ezer téglabizonyult építésre alkalmatlannak. A vállalkozó a hiányzó téglákat a helyi tégláégetőből vásárolta meg, de Trozsonyi Géza műépítész azt is megkifogásolta, így a munka majdnem végleg abbamaradt. Végül Koncsek István polgármester szakértők véleményére támaszkodva engedélyezte a helyi téglahasználatát. Az is kiderült, hogy a pinchelyiség nagyon kicsi, és a lejáró ajtója csak 83 cm

széles, így egy hl-es hordónál nagyobbat nem lehet majd leereszteni, ezért másik lejárót kell készíteni. 12 kőműves dolgozott az épületen, de anyaghiány miatt a munka csak nagyon lassan haladt.

A sok akadály ellenére Pitta Lipót mégis időre befejezte az alapozási munkákat. A szerződés szerint az alapozásnál a 2 m mélységen felüli többletet a város 138 ezer forinton felül köteles lett volna kifizetni, a felmérést követően azonban kiderült, hogy az alapozásnál 78 m³ falat megspóroltak, így az alapozás az előirányozottnál jóval kevesebbe került.

A jászberényi városi tanács azt is elhatározta, hogy az épülő fogadó udvarán artézi kutat fúrat 5065 forint költséggel a Pintér Mihály-féle kútalap terhére, s mellé még egy 5 méter hosszú istállót is építtet. A vízvezetési és csatornázási munkákat a budapesti székhelyű Zellerin nevű cég vállalta el 4959 forintért.

1894 végére elkészült hát az új fogadó historizáló stílusú épülete, Jászberény Főterének új ékessége, de a város csak 1895 februárjában vette át hivatalosan, mert a vállalkozó nem tett eleget a szerződés minden pontjának.

A korszerűen épült, minden kényelemmel berendezett, egyemeletes fogadót a város a nagykátai származású Verseghy Károlynak adta bérbe 3333 forintért, az elkövetkező 14 évre pedig évi 4500 forintért. Az új bérlő 1895. március 25-én nyitotta meg az épületet, amelynek a *Lehel-szálló és kávéház* nevet adta. Az emeleten 20 szállodai szoba kapott helyet, s a bálók, menyegzők, bankettek, színi előadások tartására alkalmas díszterem. A földszinten működött az étterem hideg-meleg ételekkel, italokkal, a kávéház hideg ételekkel, napilapokkal és tekeasztalokkal, valamint az ivó. Az épület néhány díszes emeleti helyiségét az új polgári kaszinó céljaira rendezték be, amelynek tagjai a szálló megnyitását 100 terítékes társas vacsorával ünnepelték meg. (8. sz. kép) Az elegáns, új épület rendkívül közkedvelt szórakozóhellyé vált, s ettől kezdve ide járt a város szórakozni vágyó közönsége. A város is rendszeresen itt tartotta a vendégei tiszteletére adott *társas ebédeket*.

A korabeli sajtó apró részletességgel adott hírt gróf Apponyi Albert, a város országgyűlési képviselője és felesége, Mensdoorff-Povilly-Dietrichstein Klotild grófnő 1902. május 25-én tett jászberényi látogatásáról. A grófi pár tiszteletére rendezett díszebédet a Lehel-szállóban tartották, amelyen 1200 meghívott vendég vett részt, ezért a szálló összes termében terítettek, illetve az udvarban egy sátrat is felállítottak, amelyben 600 fő foglalt helyet. A terített asztalok izléses díszítése Verseghy Károly érdeme volt. A díszebédén nagyon sokan jász viseletben jelentek meg, s gróf Apponyi Albertné is viselte fején azt a bordó bársony, aranyos, kerepélyes főkötőt, amelyet a látogatás alkalmából a jászberényi hölgyektől kapott ajándékba. (A nevezett főkötő 94 év múltával, 1996-ban visszakerült Jászberénybe. Az Apponyi mellszobor ünnepélyes átadásán jelen lévő Apponyi unokák a Jász Múzeumnak ajándékozták.)

Verseghy Károly haladó gondolkodású, újításokra fogékony vendéglős volt, aki mindent megtett a gondjaira bízott szálló és vendéglő eredményes működéséért s a vendégek szakszerű kiszolgálásért. 1903-ban például minden szerdán és szombaton a kávéház előtt térzene szólt, az udvarban nyári sörözőt nyitott, ahol fagyaltot és jeges kávé is árult. Egy szelet fagyalt 10 krajcárba, két szelet 12 krajcárba került, míg egy pohár jeges kávéért 15 krajcárt fizettek a vendégek.

1904-ben az összes kávéházi termet felújíttatta, amelyről a helyi intelligencia úgy vé-

lekedett, hogy most már fővárosi színvonal uralkodik. „*Most már nem lehet a szomszéd ölébe verni a pipa dohányt, illetve telefújni a szomszéd fagyaltját kapadohánnyal.*”

A szálló dísztermében rendszeresen tartottak bálakat, táncestélyeket és műkedvelő előadásokat, amelyek igen népszerűek és közkedveltek voltak. 1904 februárjában például a helyi Legényegylet mutatta be nagy sikerrel a *Piros bugyelláris* című 4 felvonásos színművet. Ugyanez év márciusában pedig a kassai születésű Balthazár Alajos Varázs-színháza mutatkozott be a szálló nagytermében, s az életnagyságú, hasbeszélő bábukkal valósággal elkápráztatta a közönséget.

Verseghy Károly tíz éven át vezette a Lehel-szállót, 1904 októberében azonban átadta működtetését nagysurányi Surányi Józsefnek, a jó hírű püspökladányi vendéglősnek. A *Jászberény és Vidéke* hetilap a következő méltató szavakkal búcsúzott a köztisztelőben álló vendéglőstől: „*Verseghy Károly a kezdet kezdetétől fogva vezette városunk ezen egyedüli monumentális szállodáját és ezen 10 év alatt minden törekvésében a város és az átutazó közönség előnyét, kényelmét tartotta szem előtt, soha nem kímélve erkölcsi és anyagi áldozatot, hogy a szálló jó hírnevét fenntartsa, és hogy a modern kívánalmaknak tehetsége szerint megfeleljen. Jó, rossz, viharos és csöndes időben jó modorával és gavallér viselkedésével mindenkor tudott általános szeretet és tisztelet között érvényesülni, és épp ezért most, mikor megváltik tőlünk, a közhangulat tolmácsolásával az általános elismerés kinyilatkoztatásával szorítunk vele kezét búcsúzásképpen.*” (Verseghy Károly Jászberényből Bártfa-fürdőre ment, ahol a New York vendéglő és kávéház tulajdonosa lett.)

A Lehel-szálló új bérlője, Surányi Sándor 1904. november 4-én nyitotta meg a szálló, vendéglő és a kávéház kapuit. Tovább működtette a kerthelyiséget, ahol „*elsőrendű Dréher sört*” szolgált fel, az előfizetőknek, a teljes ellátást igénybe vevőknek pedig külön kedvezményt biztosított.

Surányi Sándor csupán két esztendeig vitte jászberényi vállalkozását, bérletét 1906-ban Borgida Farkas füzesabonyi vasúti vendéglősre ruházta át, aki június 9-én nyitotta meg az új bérleményt, s a következő szavakkal ajánlotta magát a közönségnek: „*Minden törekvésem oda fog irányulni, hogy a t. vendégeimnek legmesszebb menő igényeit kielégítsem. E célból már a legközelebbi jövőben olyan nagymérvű változtatásokat fogok eszközölni úgy a kávéház, mint étteremben, melyek nagy anyagi befektetést igényelnek ugyan, de a t. vendégeim kényelmét leszek hivatva előmozdítani. Fő gondot fogok a konyhára fordítani, hová elsőrendű szakácmestert szerződtettem. A kávéházban a legjobb kiszolgálás mellett az abszolút tisztaság fenntartására törekszem. A nyári udvari söröző kertben gondom lesz arra, hogy vendégeim úgy kiszolgálással, mint minden tekintetben kielégítést nyerjenek. Már ezekből következtethető, hogy a Lehel kávéházat és szállodát a kor mai igényei és e város t. közönsége által joggal elvárható módon fogom fenntartani.*”

S ígérétét valóban meg is tartotta. Számos népszerű rendezvényt szervezett mind a kávéházban, mind pedig a szálló nagytermében. Különösen közkedvelt volt a *Művészték* sorozata, amelyen neves fővárosi művészeket (zenészeket, énekeseket) látott vendégül. Előszeretettel és gyakran hívta haza szülővárosába a magyar dal egyik kiváló mesterét, Tarnay Alajos zongoraművészt is. A kávéházban pedig a jó hangulatú *Zeneestélyekkel* vívta ki a közönség elismerését, ahol a kor neves cigányzenekarainak (Homoki Aladár, ifj. Farkas Sándor zenekara stb.) muzsikájában gyönyörködhetek a vendégek. Borgida működése

alatt vezették be az intézménybe a villanyvilágítást, amelyről így írt a *Jász-Kürt* hetilap 1906. december 8-i száma: „*Örömmel szemléljük, hogy a Lehel összes termeibe, mellék-helyiségeibe és a vendégszobákba a villanyt bevezették, és így a veszélyes gázolajat eltávolították...*” Ugyanakkor megjegyzi, hogy „*Nem ártana, ha a nemes város új padlózatot is csináltatna, mert már olyan lyukacsos, hogy ha az ember megbotlik, kénytelen magában egy pár Miatyánkot mondani...*” A villanyvilágítás további lehetőségeknek nyitott utat. Borgida Farkas 1908 januárjában a Lehel kávéházban indította el a *Mozgó fénykép előadás* című sorozatát, amelyet így hírelt a *Jász-Kürt* újság január 12-i számában: „*Van szerencsém a n. é. közönséget értesíteni, hogy kávéházi helyiségemben vendégeim szórakoztatása céljából, nem kímélve semmi anyagi áldozatot, f. hó 11-től, azaz szombattól kezdve minden hétfőn 3-szor, szombat-, vasárnapon és hétfőn a legmodernebb és erkölcsös színvonalon álló mozgó fénykép előadásokat rendezek.*

A gépezet és a felvételek egyaránt kitűnőek és szemre nem ártalmasak. Előadási szünetek alatt Lakatos Feri zenekara hangversenyez. Kérve a t. közönség szíves pártfogását. Kiváló tisztelettel: Borgida Farkas. Belépti-díj nincs. A műsor változó. Kezdeté este fél 9 órakor.”

A vetített műsor valóban változatos lehetett, erre utal az 1908 novemberében vetített műsorkínálat is: Féltekeny férj (mulatságos), Egy apa hibája (dráma), Serpentin képződés, Kettős öngyilkosság (mulatságos), Holdvilágnál, A nőgyűlölő (mulatságos), Az óriási tűz Konstantinápolyban (természeti).

1908. június 22-én magas rangú vendég, József főherceg érkezett a jászok fővárosába, akit nagy tisztelettel fogadott a város előljárósága és közönsége. A főherceg díszbédjét a Lehel szálloda nagytermében rendezték, ahol Borgida Farkas személyesen szolgálta fel a főhercegi vendégnek az ünnepi ebéd étkeit: *fogas tartármártás, bélszín ala krém, idei liba, kompót és saláta, cseresznyés és túrós rétes, jász torta, parfait, giardinetto, fekete kávé, Jászberényi Rizling, Egri Bikavér.*

A szálloda és kávéház korábbi, hat évre szóló bérlete 1909-ben lejárt, ezért a városi tanács új pályázatot írt ki, amelynek eredményhirdetésére 1909. július 15-én került sor a városháza nagy tanácstermében. A pályázatra négy pályázó jelentkezett:

<i>Pályázó neve</i>	<i>megajánlott éves bérleti díj</i>
Borgida Farkas	12 800 Korona
Fridrich Lajos (Szolnok)	10 500 Korona
Tóth József (Jászfákóhalma)	12 600 Korona
Verseghy István	12 750 Korona

*Hercz Endre, Tessik Magda és Szántai József gimnáziumi tanár
a Lehel Kávéházban az 1930-as évek végén*

A nyertes pályázó Borgida Farkas lett, aki újabb hat évre kapta meg a Lehel bérletét. Valószínűleg nemcsak a megajánlott 12 800 Korona éves bérleti díj volt az oka, hogy megkapta az újabb lehetőséget, hanem a korábban már bizonyított szakértelme, hozzáértése, amelyet Jászberény város vezetése és közönsége is elismert és értékelt.

Borgida Farkas megromlott egészségi állapota miatt 1911 augusztusában átadta a szálló és kávéház vezetését Szántó és Mosanszker szegedi lakosoknak, akik a Tisza-parti városban korábban nagy hírű szállodát vezettek. Borgida több éves eredményes működéséről a következőket írta a *Jász-Kürt* hetilap 1911. augusztus 13-i száma: „*Borgida a Lehel kávéházat úgyszólván a társadalmat egybeforrasztó tényezővé fejlesztette, mely közérdekű igyekezetéért teljes elismerés illeti.*”

Az új bérlők első ténykedése a Lehel étterem felújítása volt. A festési munkákkal Barta József mázoló és szobafestőt bízták meg, aki remek munkát végzett, mert „*A Lehel Éttermet pazar módon, valóságosan látványosság számba menő díszteremmé varázsolta át.*”

A szálló díszterme eredetileg bálteremnek készült, de 1911. december 3-án itt kezdődött meg az ún. *Villamos színház* előadása, itt indultak meg az első mozifilmvetítések, majd itt alakították ki az ún. Városi Mozgót is, amelyhez a terem szükségszerűen átalakították: az ablakokat bedeszkázták és 450 rögzített ülőhelyet építettek be. Itt nyílt meg a város első mozija 1921. december 22-én, amely 1941-ig, a Lehel Mozgó nyitásáig üzemelt. A rögzített ülések miatt a dísztermet egy ideig nem használhatták táncteremként, amely körülmény nagyon sok városlakóból ellenérzést váltott ki. Ennek következményeként a későbbiekben a

báltermet visszaállították eredeti funkciójába. Így rendezhette meg a Jászok Egyesülete 1922-ben Jászberényben, a Lehel szálló összes termében az első Jász bált, amelyet a korabeli sajtó így harangozott be: „*a jászok összetartásának lesz első impozáns megnyilvánulása.*”

1926-ban, amikor az V. Jász bált ismét Jászberényben a Lehel szállóban tartották, a rendezvényt nem kisebb személy tisztelte meg jelenlétével, mint József királyi főherceg, akit nagy pompával fogadtak. Az épület díszítéséről a *Jász Hírlap* számolt be: „*A Lehel szálló lépcsőháza és nagy terme is átváltozott a nagy napra. Vastag szőnyegfüggönyök a lépcsőház bejáratánál felfogták a külső hideg levegőt. A lépcsőkön fel bíborszőnyegek vezettek. A nagy terem falait díszes drapériák díszítették, melyeken a bordóvörös-sötétkék s kék-fehér színek uralkodtak, Jászberény város és a Jászkunság színei, közben Jászberény város címerével. Beleznay Ferenc műtárlását dicséri a terem szép dekorációja.*”

A nyitótáncot ez alkalommal tíz magyar ruhás hölgy és Nádor huszár egyenruhát viselő fiatalember táncolta, ami ő királyi fenségének igazi gyönyörűséget okozott. A muzsikát helyi cigánybanda szolgáltatta.

A híres helyi cigányzenekarok (Ferike cigány bandája, Pege Károly bandája, Rácz Aladár bandája, Rácz (Duda) Pista zenekara, Lakatos Ferenc primás és bandája, Német Aladár zenekara) rendszeres közreműködői voltak a Lehel szálló és kávéház rendezvényeinek.

A Lehel szállót és kávéházat 1950-ben államosították, és a Szolnok Megyei Vendéglátóipari Vállalat kezelésébe adták. A városi tanács 29./1964. számú tanácsi határozatával tervehette a Lehel szálló és Étterem bővítését és felújítását. Erre azonban nem került sor, mert a negyedik ötéves tervben már az szerepelt, hogy a vendéglátás és közétkeztetés területén mutatkozó lehetetlen állapotot egy jövőbeni koordinációs beruházás keretében megvalósuló, korszerű szálloda és étterem felépítésével akarják megoldani. A szállodát a Zagyva-parton, a nagy Kőhid és a járási tanács közötti területen tervezték felépíteni. Ez az új szálloda, a Touring Hotel 1977-ben épült fel a megyei tanács beruházásában a tervezett városrészen, a Serház utcában, a Zagyva-parton. Az egyemeletes, szocreál stílusú hotel 61 férőhellyel várta a városba érkező vendégeket. Az 1989-es rendszerváltás után a hotelt egy helyi vállalkozó bérelte ki, és működtette 2012-ig. Akkor a bérleti lehetőséget egy lakitelki cég kapta meg, s az épület Erzsébet szállodaként funkcionált 2014-ig, amikor bezárták.

A szálló egykori dísztermét 1963-ban – kulturális célokra – a Lehel Hűtőgépgyár vette birtokába. 1963 szeptemberében a 400 ezer forint költséggel felújított ún. *Lehel Klub* bolgár–magyar baráti esttel nyitotta meg kapuit a művelődni vágyó közönség előtt. A hatvanas évek közepétől a Déryné Művelődési Központ főépülete és irodái kaptak itt helyet, mígnem 2012-ben ezt a működési keretet megszüntették, és a helyébe lépő Jászkerület Nonprofit Kft. Déryné Rendezvényházként működteti. (13. sz. kép)

Az épület földszintjén, a Holló András utcában működő Lehel Kávéház és Étterem hosszú időn át legendás vendéglátóhely volt, kitűnő konyhával, nagyszerű programokkal. Az 1980-as évek elején azonban megszüntették, helyiségeiben napjainkban bankok és üzletek működnek, egykori virágkorát már csak az emlékezet őrzi.

Lovas Lajos

BORDÉLYOK, KÉJNÖK, BUJAKÓR

Magyarországon a XVIII–XIX. század fordulóján már átalakulóban voltak az erkölcsök. Ez tükröződik a bírói eljárásokban is. Nem avatkoztak az emberek életébe, csak botrány esetén. A parázнасág a nemi erkölcs elleni cselekmények tág körét foglalja magába, általában a házasságon kívüli nemi élet, a hatodik parancsolat áthágása tartozik ide.

A prostitúcióval foglalkozó szakirodalom szerint a bordélyházak előzményei a fogadóknál, vendéglőkben és csárdákban lelhetők fel, amelyek ilyen irányú szolgáltatásaik során alakultak át bordélyházzá. „Emellett egyre felkapottabbak lettek az ún. kéjnötelepek. Ezek egy-egy áldozatkész szállásadónőnek köszönhatték létüket, aki a lányoknak nemcsak lakást, de tevékenységüknek színteret is biztosított. Kialakult a prostitúcióból élőknek egy olyan rétege is, akik azért béreltek lakásokat, hogy kéjnöket alkalmazzanak, ezáltal gyakorlatilag bordélyokat hoztak létre.”

A XIX. századra nagyon sokat változott a prostitúcióhoz való hozzáállás. Az előző században, mint láttuk a prostitúciót üldözték, legjobb esetben eltűrték. „E helyett kialakult a prostitúcióhoz való viszony új rendszere: a reglementáció. Ez a szabályozott rendszer az összeírás, az ellenőrzés és a kötelező gyógykezelés keresztül kívánta integrálni a polgárosodó társadalom keretei közé a prostitúciót.

A szabályozás végeredményében azt a célt szolgálta, hogy a megbetegedett kéjnök, betegségük idejére a forgalomból kikerüljenek (kéjnelgési keresetet ne folytassanak) és gyógykezelésben részesüljenek. Ezt természetesen csak akkor lehetett megoldani, ha az illetékes hatóság előtt ismertek a hivatásos kéjnök, és az meg tudja állapítani, hogy ezek közül melyik kéjnök beteg. A lényege az, hogy azok a nők, akik maguk bevallották, vagy akikről bebizonyosodott, hogy a prostitúciót keresetből űzik, a rendőrség nyilvántartó jegyzékébe kerültek. Az így nyilvántartott nők rendszeres és állandó orvosi vizsgálat alatt álltak és betegség esetén kényszergyógykezelésben részesültek. A közegészségügyi ellenőrzésen kívül a bejegyzett nők még – a rájuk vonatkozó erkölcsrendészeti szabályok betartása céljából – rendőri felügyelet alatt is álltak.

A prostitúció jelenségét szükséges rosszként kezdték kezelni, ezzel elismerték létjogosultságát. A hatósági rendszabályok az ókorban és a középkorban elsősorban a közérkölc és közszemérem megóvását szolgálták. A XIX. századi szabályozások pedig a legközvetlenebbül veszélyeztetett közérdeknek, a közegészségnek védelmét célozták

„Valószínűleg a kéjnelgés, utcalányok megtűrésében az a korabeli felfogás játszott szerepet, hogy a családot alapítani nem tudó vagy a családtól távol lévő férfiaknak a nemi szükségleteit ki kell elégíteni. A prostitúció tehát egyfajta közszükségletet képez, mely már csak azért is »hasznos« foglalkozásnak minősül, mert a pénzen megvásárolt szerelem a tisztességes lányok, asszonyok védelmét szolgálja.” – állapítja meg a téma egyik kutatója Horváth László. A bordélyok létezését a feleségek is tudomásul vették, mert ott a férjeik – ölelésre és gyengédségre vágyó hivatalnokok, kereskedők, iparosok és katonák – érzelmi kötődés nélkül kerestek kalandot, amikor igénybe vették az örömlányok szolgáltatásait. Bordélyházi láto-

gatásukat soha nem követte gyermektartási per. Néha előfordult ugyan, hogy nemi betegség ragadt rájuk.

Magyarországon a bordélyok és kéjnök tevékenységét 1926-ig nem szabályozta egységesen törvény. Ekkor született meg a 160.100/1926 B. M. rendelet a prostitúció szabályozásáról. Addig a kihágási törvény (1879. XL. tc.) a büntetőtörvénykönyv kéjnökkel foglalkozó 81. §-a és közegészségügyi törvény (1876. XIV. tc.) legalább annyi támpontul szolgáltak, hogy meghatározták a szabályokat be nem tartó örömlányokra kiszabható büntetések körét és az ebben illetékes hatóságot.

A közegészségügy rendezéséről szóló 1876: XIV. t.-c. 89. §-a, amely a bujakóros betegek kényszergyógykezeléséről szól, és ugyanannak 91. §-a, amely kimondja, hogy a kéjnelgési ügy, amennyiben a közegészségre vonatkozik, rendeleti úton szabályoztatik.

A kihágásokról szóló magyar büntetőtörvénykönyv az 1879: XL. t.-c. 81. §-a szerint pedig a kéjnök, akik a rájuk vonatkozó szabályokat be nem tartják, egy hónapig terjedő elzárással büntetendők.

Magyarországon törvény tehát nem tiltotta a keresetszerű kéjnelgést, amennyiben ez a rá vonatkozó szabályok betartásával történt.

Bordélyok Berényben

Jászberény XIX. és XX. századra vonatkozó közigazgatási iratai és a megyei tiszti orvosi jelentések nagyon hiányosan maradtak az utókorra, bennük a prostitúcióra vonatkozó adatok csekély számban találhatók. A fellelhető adatok, iratok alapján valamelyest mégis képet kaphatunk a városban működő bordélyok és kéjnlányok helyzetéről, a kéjnelgési kereset szabályairól és a titkos prostitúcióról.

Az 1860-as évekből már találunk intézkedéseket a prostitúció szabályozására. Napirendre került a kéjhölgyek utcákról, közteterekről, a bordélyok forgalmas helyekről való eltávolítása és a prostituáltak rendszeres, kötelező orvosi vizsgálata. 1862-ben Elefánthy Ernő városi sebész javasolta „a kéjhölgyek elhelyezését és kirívó sétajárataik rendezését.” Hamarosan a tanács megerősítette a polgármester intézkedését, miszerint a kéjhölgy-tanyákat a legforgalmasabb utcákból el kell távolítani. a belrendőri hivatal feladatul kapta, hogy a „akadályozza meg a kéjhölgyek estvéli köz sétahelyi mutatkozását.” „A vagyonnal bíró családhoz tartozó Liba Viktória botrányos utcai viselkedésének megszüntetésére az addig megkísérelt bánásmód hatástalan maradt, ezért a tanács intézkedett, hogy a család költségére az ispotály ápodájában elhelyezzék.” 1864-ben „a tanács határozata szerint a kéjhölgyek egészségi-rendőri vizsgálata ezentúl pénteken, a polgári kórház 4-es számú szobájában délelőtt 11 órakor történjen, ahová a belrendőri hivatal köteles az érintetteket előállítani.”

„A bordélyház működtetése már engedélyhez kötött iparág volt. 1872-ben Csányi Erzsébet, Komlós Istvánné kért ilyen engedélyt. Az iparengedély kiváltásának díja 15 frt volt, és a tanács határozatának eleget kellett tenni. Ezek a következők: legalább két kéjhölgyet kellett tartania, egészséges, nyitott szobával rendelkező lakásban, az örömlányok kétszeri vizsgálatáról gondoskodni volt köteles. És minden tekintetben meg kellett felelni a fennálló rendőri szabályoknak”.

nyilvt. sz.

TÜRELMI BÁRCZA

bordélyházában
vendégfogadójában levő

szobaleány
kéjnö részére

Született _____ községben.
_____ megye.
_____ járás.
_____ ország.

Illetékes _____ községben.
_____ megye.
_____ járás.
_____ ország.

A bordélytulajdonos _____ jogositva van a szab. rend. 24-ik
§-a értelmében havonként _____ frt _____ krt, azaz
_____ forint _____ krt szedni a jelen türelmi
_____ tulajdonosától

1877-ben a Jászberényben nyilvántartott kéjnök száma szeptemberben 7 fő (Szolnok: 13, Mezőtúr: 4), októberben 14 fő (Szolnok: 16, Mezőtúr: 4) volt. 1880-ban az engedéllyel rendelkező kereskedők iparosok kimutatása négy kéjhölgy tartót regisztrált. A 1880-as évek elején a városban négy kéjintézet működött, ekkor még a bordélyokra és a kéjnökre vonatkozó külön szabályozás nélkül.

1883. október 30-án Jászberény közegészségügyi albizottsága ellenőrizte a helybeli prostituált nőket és a kéjintézeteket. Megállapították, hogy a négy működő örömházból három „*úgy lakás egészségügyi, kellő felszerelés tekintetében kielégítőnek találtatott*”. A VI. kerületbeli Hortiné-féle örömházban a szobák számát kevésnek, magasságukat nagyon alacsonynak, a berendezést és felszerelést hiányosnak találta az ellenőrzés. Ezenkívül a tulajdonosnő két kicsi gyermeke is a házban

lakott, és a bordély nem volt megfelelően bekerítve. Így az „egészségügyi, de különösen erkölcsi tekintetben” kifogásolható volt. A bizottság „a ház bezárását és az üzletengedély megvonását a legsürgősebben” ajánlotta, azzal a kitételrel, hogy alkalmas helyiség berendezésével az engedély újra megadható lesz. A városi tanács a bizottság javaslatát követve a bordélyház azonnali bezárásáról döntött a 4470/1883. számú határozatában.

Horti Istvánné a bizottság által felrótt hiányosságokat próbálta orvosolni, hogy legalább ideiglenesen az örömházat működtetni tudja. Kérvényében a következőket adta elő: „*a hivatkozott végzésben a berendezés és a felszerelés ellen és különösen erkölcsi tekintetből tétetett a közegészségügyi bizottság által kifogás, meglehet hogy a berendezés és a felszerelés nem volt kielégítő a vizsgálat alkalmával. De azon már segítve van, a mennyiben két dívánt rendeltem, s két szobát alakítottam át társalkodó és mutató helyül, az úgy nevezett mestergerendát kivettetem, kis előszobát is készítették... a tavaszon a mellettem levő házat megvásárolni s felépíttetni akarom, mit igazol a már oda hordatott néhány ezer vályog, hogy így a közegészségügyi bizottság kívánalmainak is eleget tegyek, mi az erkölcsi tekintetből kifogást illeti elmondhatom, két gyerekem nappal iskolában van, éjjelre pedig más idegen háznál béreltem nekik lakást, ...*” A továbbiakban a „*fenti újítások és átalakítások nagy részbeni foganatosítására hivatkozva*” kérte az üzletének ideiglenes megnyitására a Tekintetes tanács engedélyét. A tél beállta miatt ugyan az átalakításokat folytatni nem tudta, de július 1-ig az „*egész újítás*” elkészül, s ígérete szerint akkor maga fogja „*annak megvizsgálását kérelmezni*”.

A közegészségügyi bizottság kiküldött tagjai a bordélyház ellenőrzése után úgy határoztak, hogy „*az örömház kinyitására az engedély ideiglenesen kiadható, avval a világos*

kikötéssel, miszerint tavasszal a megígért építkezést annál is inkább foganatosítsa, mert ellenkező esetben tőle – miután az eddigi újításokkal sem felel meg az épület a Közegészségügyi törvény megkövetelte feltételeknek – az örömház tartás joga megvonatnék”. A folyamodványában említett javításokat végrehajtotta, ezért *„ideiglenesen tavaszig az üzlet megnyitható”*. Felszólították továbbá a tulajdonost az épület körülkerítésére. A bizottság javaslata alapján a tanács meghozta az ideiglenes kinyitásról a határozatát, amelyben a kerítés megépítésére 30 nap határidőt szabott meg.

Terveit és kötelezettségeit a tulajdonos valószínűleg nem tudta megvalósítani a bordélyház eredeti helyszínén, mert következő évben, 1885-ben az örömház áthelyezése miatt nyújtott be a városi tanácshoz kérvényt. A IV. kerületben Gulyás Antaltól szándékozott megvásárolni annak vásártér melletti, Haji-féle kocsmá előtti házát, ahol az üzletét *„3 szobára rendezné be”*, a nyár elején pedig még kettővel megtoldotta volna. Kérte a kérelmezett lakás bizottság általi megvizsgálását és az áthelyezés engedélyezését.

A tanács hozzájárulását Horti Rozália a kért helyen való működésre nem kapta meg. A tanács 1885-ben az engedélyhez kötött iparokról vezetett iparajstroma szerint a IV. kerületben Bodonyi Franciska (Pintér Mihályné) részére adott ki bordélyház és kávé mérés működtetésére engedélyt.

A fentebb említett bordélytulajdonos a következő áthelyezési kérelmében *„egy valóban kényelmes és közegészségügyi szempontból is czélszerű”* lakást nézett ki, amely a *„sugár úton 6 ik kerület 113 szám alatt fekszik”*. A ház előnye volt, hogy a Sugár út felől *„a bejárása el is zárható,”* akkor a bejárat a ház mögötti *„Csányi Erzsébet féle utcából vagy a mellette lévő közből lenne – s így közrendészeti okokból sem lenne kifogásolható”*. A leírás alapján ekkor jött létre az iratokban később többször előforduló és minden bizonnyal a legkésőbbi időkiig működő Róka utcai örömház.

Az 1909. évben kelt, megtalált iratok szólnak ismét a VI. kerület Róka utcai bordélyházról. Ekkor az örömház tulajdonosa, özv. Molnár Béláné, most Zsitnyánszky Mihályné értesítette a városi tanácsot, hogy a *„bordélyházában üzletvezetőül Bálint Istvännét (szül. Búzás Annát) alkalmazza. Kinek megfelelő életkora és előélete a becsatolt bizonyítványokkal igazolva van, s ez ellen a rendőrkapitány észrevételt nem tett”*. A tanács Bálint Istvänné üzletvezetői alkalmazását tudomásul vette.

1917-ben Zsitnyánszky Mihályné (Kramer Karolin) a Róka utcai bordélyházának engedélyéről lemondott Hanák Gyuláné (Hell Anna) javára. Közös beadványukban az örömház további működtetéséhez az engedély megadását Hanák Gyuláné javára kérték.

A tanács a rendőrkapitány véleményét kérte az engedély ügyében. A kapitány állást foglalni nem tudott, mert a rendőrhatalóság tudomása szerint a bordély üzemeltetője évek óta Bálint Istvänné volt. Így *„az átruházásra vonatkozó vélemény nem adható, míg az előiratokkal fel nem szereltetik a kérelem”*.

Az előző iratokból világosan kiderült, hogy a Róka utca 9. szám alatti bordélynak Bálint Istvänné 1909 óta üzletvezetője volt s nem a tulajdonosa. A tanács az engedélyt Hanák Gyulánénak megadta. Egyben felhívta a figyelmét, hogy a *„bordélyházról alkotott vármegyei szabályrendeletben foglaltaknak mindenkor eleget tenni szigorú kötelességének ismerje”*.

1884 után már nem találunk kimondottan Jászberény bordélyaira és kéjnőire megírt szabályrendeletet. A század végétől (1899) valószínűsíthető, hogy a vármegye által elkészített

szabályrendeleteket alkalmazták a járások és a rendezett tanácsú városok is. A tanács fentebbi felhívása a bordélyos felé ugyanezt támasztja alá. A későbbiekben olvashatjuk, hogy az alispán a prostitúciót szabályozó rendelet elkészítéséhez és kiegészítéséhez kérte a községi előljárók és városi rendőrkapitányok alkotó hozzájárulását, mondván az elfogadott rendelet végrehajtása és alkalmazása az ő hatáskörükbe tartozik.

1886-ban özv. Fekécs Mihályné (Józsa Anna) bordélyház-tulajdonos a III. kerület 214. címre kapott iparendélyt.

1892 decemberében Hlinka Terézia (Gál Mihályné) nyújtott be bordélyra engedély kérelmet, amit meg is kapott 1893. január 7-én. A telephelyét azonban az irat nem jelölte meg. A III. és IV. kerületi bordélyok működésére vonatkozó további iratot nem találtam.

Az 1883 őszi közegészségügyi ellenőrzés és Hortiné folyamodványának megtárgyalása (1884) alkalmával felvetődött az igény a prostitúció átfogó városi rendezésére. *„Ez alkalommal felkéri a bizottság a tek.v. (tekintetes városi) tanácsot, hogy a kéjnlők és intézetek részére szabályrendeletet alkotva, a kéjlgési ügyet rendezze, mint ez már minden nagyobb alföldi városban megvan, s ez által elejét veszi a város az e téren naponként felmerülő visszaéléseknek s a kéjnlők igazán nyomorult helyzetén is segít, ismert a tulajdonos részéről gyakran a legrosszabb bánásmódban részesülnek, és lakásuk és ételmezésük – mint egy pár eset igazolja – a legrosszabb és egészségtelenebb...”* A szabályrendelet *„hivatott volna az üzlettulajdonos és a kéjnlők közötti viszonyt – ügy jog és kötelezettség terén törvényesen meghatározni”*.

A megyék és a törvényhatósági joggal felruházott városok saját hatáskörben alkották meg szabályrendeleteiket. A legtöbb város Pest 1867-ben megalkotott szabályrendeletét igyekezett a saját viszonyaihoz alakítani. Jászberény rendezett tanácsú város volt, rendeleteit, szabályzatait csak a megyével egyeztetve hozhatta meg.

1883-ban Jász-Nagykun Szolnok megye közigazgatási bizottsága megalkotta, közgyűlése elfogadta a *„Rendszabály a kéjlgés, bordélyház és a kéjhölgyekről”* szülő rendeletét, amelyet később többször módosítottak. (1884, 1899)

Mit tartalmaznak a szabályrendeletek?

Az első részben foglaltak szerint bordélyházat csak olyan nő üzemeltethet, aki büntényért soha nem volt fenytve, 30 évet már betöltötte, megbízható és a rendet örömházában fenn tudja tartani. Az 1899-es megyei rendelet a korhatárt felemelte 40 évre, és tiltotta más üzlet folytatását.

A bordélyház nyitására hatósági engedély szükséges, rendezett tanácsú városokban a városi tanácstól. Bérházban nyitandó üzlethez a tulajdonos bejegyzése is szükséges. Tizenöt évvel később a szomszédok véleményét is ki kellett kérni.

A bordélyház helyét közforgalomtól mentes helyen, lehetőleg mellékutcában kell kijelölni, 1899-ben konkrétabb feltételeket is szabtak: ahol iskola, templom, középület, nyilvános mulató nincs, ha később az előbb felsoroltakból valamelyik létesülne, a bordélynak kell költözni vagy megszűnük. Hogy az a közerkölcsiségi szempontból kifogásolható ne legyen. A bordélyház telkén más lakó nem lakhat. *(Csak a tulaj 18 éven felüli hozzátartozói.)*

Az engedély másra át nem ruházható. Ha a tulajdonos a rendszabályokat nem tartja be a bordély ideiglenesen betiltható, ismételt rendőri kihágások esetén az engedély visszavonható.

A bordélyházak és a kéjnök számát r. t. városokban a városi tanács (a lakosság száma és egyéb viszonyok figyelembevételével) határozza meg, de egy bordélyházban háromnál kevesebb és hatnál több, 1899-től 3-nál kevesebb, 8 főnél több nem lehet.

Tizenhat évnél ifjabb hölgyet – illetve türelmi engedély és orvosilag kiállított egészségi bizonyítvány nélkül kéjnököt – a bordélyházba felvenni tilos. Másfél évtizeddel később a következőképpen változtak a feltételek: 17 évnél fiatalabb, terhes, gümőkóros és más fertőző beteg, illetve kávéházban, vendéglőben, szállodában bármi nyilvános mulatóhelyen dolgozónak engedély nem adható, ha már van, visszavonandó.

A bordélyház tulajdonosnője felvételkor köteles a jelentkezőt orvosilag megvizsgáltatni, majd az egészségi bizonyítvánnyal s személyére vonatkozó okmányival együtt – a városokban a r. kapitányi hivatalnál –, községekben pedig a községi előljáróknál bemutatni, ahol megkapta a türelmi bárcát és nyilvántartás végett jegyzékbe vették.

1899-től a kávéház, vendéglő stb. női alkalmazottainak szerződése is a r. kapitány előtt kötendő, és ott azokról jegyzéket vezetnek.

A bordélyházhoz nem tartozó nőknek kéjelgésre alkalmat szolgáltatni szigorúon tilos.

A bordély tulajdonosnője a házában lévő kéjnökötől a házirendben megállapított összegben felül többet nem követelhet.

A házában lévő kéjnöknek 5 forintig kölcsönözhet. Az inflációt követően a század végén a hitelezhető összeg 12 ft-ra növekedett.

A bordélyház tulajdonosnője a felvett kéjnöknek tisztességes lakást és egészséges, külön nyughelyet köteles biztosítani, őt akarata ellenére érintkezésre nem kényszerítheti. Köteles a felvett kéjnöknek a végleges eltávozást bármikor megengedni, távozónak minden tulajdonát kiadni. Visszatartási jogát 5 ft erejéig és egy teljes öltözet ruha kivételével érvényesítheti.

Az 1899-es szabályozás már sorrendet is felállított: először a megállapított heti tartásdíj, orvosi vizsgálati díjak, és ha volt, gyógyítási költségek, legvégül a hitelezett követelés vonható le.

Ha valamelyik kéjnököt elbocsájtja, annak türelmi bárcáját és orvosi szemle lapját a kiállító hatóságnak azonnal beadni köteles. A hatóság a kilépőt orvosilag megvizsgáltatja és igazolványát kiadja.

Amíg az örömlány a bordélyban tartózkodik, a türelmi bárcáját és orvosi szemle lapját a tulajdonosnő magánál tartja, s azt bármely vendég kívánságára felmutatni köteles. Feladata felügyelni arra, hogy az orvosi vizsgálat alól egy nő se vonhassa ki magát, a létszámról szóló s hatóságilag hitelesített jegyzéket a vizsgáló orvosnak minden esetben be kellett mutatnia. Felügyelni köteles, hogy a vizsgáló orvos által ajánlott egészségügyi szabályokat a nők betartsák, s a rendelt óvszereke pontosan használják.

Az orvosi vizsgálatot hetente kétszer, kedden és szombaton kell tartani. E napok kivételével a bordély tulajdonosa köteles a reggeli órákban kéjhölgyeit személyesen megvizsgálni. Ha betegséget gyanítana a tisztí orvosnak jelentést tenni, s a betegnek talált hölgyet további orvosi intézkedésig a kéjelgéstől kizárni.

A bujakóros, bujakór gyanús vagy ragályos betegségben szenvedőket köteles azonnal, a legközelebbi kórházba saját költségén beszállíttatni és felvetetni. *(A kórház gondnoka az odautasított kéjnök felvételéről és elbocsájtásáról a rendőrkapitánynak jelentést tett.)*

A bordélyház tulajdonosnője a házában folyamatosan köteles csendet tartani. Szeszkes italok kiszolgálása, minden az utcán vagy szomszédban hallható zajos zene, ének vagy csendet háborgató multság szigorúan tilos. A vendégek ilyen kihágásaiért a tulajdonost vonták felelősségre.

Később (1899) a cselédek, kéjnök kihágásaiért is a bordélyost vonták felelősségre. Az örömházakban csak zongorán vagy cimbalmon lehetet zenélni.

A bordélyház ablakait egész nap befüggönyözve, az alsó ablakokat mindig csukva kell tartani. A tulajdonosnő felügyel arra, hogy a kéjnök az alkalmi kacérkodást vagy a vendég behívásának más módját ne alkalmazza.

Serdületlen ifjút vagy tanulót a bordélyba beengedni, tisztességes jó életű nőt megkeríteni tilos. Cselédnek csak oly nőt alkalmazhat, akiről koruknál és külsejüknél fogva feltehető, hogy testükkel keresetet nem üznek, ellen esetben ezek is kéjhölgynek számítanak. Ha orvosi felügyelet alatt nem állnának a tulajdonos engedélye is visszavonható. 1899-ben a cselédek korhatárát is megszüntették, 30 év feletti kellett legyen.

A házirendet minden belépő lánynak megismerni és alkalmazni kellett. Ha nem tudott olvasni a tulajdonos magyarázta el a pontokat.

A szabályok be nem tartása, figyelmen kívül hagyása estén a tulajdonost megbüntették.

Ennek fokozatai:

1. A büntetés lehetett 10 től 100 forintig terjedő pénzbírság
2. Súlyosabb esetekben a bordélyházi engedélyének 3-6 hónapig való visszavonása
3. Üzletének végleges megszüntetése és az ilyen üzleti jog gyakorlásától végleges eltiltás.

A második részben a titkos bordélyokkal foglalkoztak, a rendelet ezen szakasza a vendéglő és fürdőház tulajdonosokra, a kocsmárosokra és kávémérőkre vonatkozott. Ezeken a helyeken gyakran előfordult, hogy a női alkalmazottak kasszímők, szobalányok, pincérenők stb. hatósági engedély és orvosi ellenőrzés nélkül folytattak kéjelgést. Ezért az előbb felsorolt üzletek tulajdonosainak is előírta az olyan női alkalmazottak felfogadását, akik koruknál és külsejüknél fogva feltehetően testükkel keresetet nem folytatnak. Amennyiben hatóságilag bebizonyosodott, hogy az alkalmazottak titkos kéjelgést folytatnak, a gazdájukat a közegészségügyi kihágás miatt megbírságotlák. A kéjelgő személyzetet pedig orvosi vizsgálat alá vonták, megbüntették, ha nem helyi illetőségű volt gyakran ki is toloncolták. A rendelet módosításában (1884) arra kötelezték az üzlettulajdonosokat, hogy a felfogadott nők szerződéseit a hatóságnak mutassák be.

1899-től a kávéház, vendéglő stb. női alkalmazottainak szerződése is a rendőrkapitány előtt kötendő és ott azokról jegyzéket vezetnek.

A harmadik részben a kéjnök helyzetét írták körül, miszerint prostitúció bordélyházban vagy magánlakáson hatósági engedély vagy türelmi bárca mellett üzhető. A hatóságok a magánkéjnök részére is adhattak ki türelmi engedélyt, azonban azok érvénye csak három hónapra szól, és arra a házra volt érvényes, amelyre a bejelentés alkalmával kiállították. Ha a magánkéjnök lakást változtatott, azt az új lakás elfoglalása előtt a hatóságnál bejelenteni köteles, ilyenkor a türelmi bárcáját is megújították.

Mindazon kéjnök, akik akár bordélyházban, akár magánlakásban kéjelgési keresetet szándékoztak üzni kötelesek voltak a rendőrkapitány előtt személyesen jelentkezni, ahol ki-kérdezték származásáról, életkoráról, az eddigi foglalkozásáról, szüleiről, rokonairól, tanulmányairól, s ezekről jegyzőkönyvet vettek fel. Ha más községből való volt igazolványait átvették. Az eljáró hatósági tagnak emberbaráti kötelessége volt kipuhatolni az okot, amely a jelentkezőt erre a lépésre, s kereset módra készítette. Tiszta emberszeretetből vezérelve kötelessége volt próbát tenni a szándékától való eltérítésre, s ha lehetséges erre alkalmat is nyújtani neki.

A kéjnöknek jelentkező nő szándékáról a hatóság értesítette a szüleit, ha helyben laktak, vagy azok nem léteben gyámját vagy rokonait. Majd a tisztí orvossal megvizsgáltatta, aki a vizsgálat eredményéről bizonyítványt állított ki. Ennek alapján részére a türelmi bárcát kiadták s felhívták a figyelmét arra, hogy addig, míg a szabályokat megtartja a hatóság oltalmára számíthat.

A türelmi bárcának tartalmaznia kellett: a kéjnök nevét, személyleírását, lakását, a második oldalon a kéjnök szabályrendelet paragrafusaiban meghatározott jogait és kötelességeit, a harmadik oldala az orvosi szemlelapot és az orvosi vizsgálat eredményét tartalmazta.

Szigorúan tilos volt a bordélyházi és a magán kéjhölgyeknek az utcán kacérkodni, a nyilvános helyeken illetlen vagy szemérmet sértő ruházatban megjelenni. 1899-ben kiegészültek a szabályok: tilos volt szétbontott hajjal utcára menniük, közös fürdőben megjelenniük, általában nyilvános mulatságon részt venniük.

A bordélyházban lakó kéjnök a tulajdonos ellen az ellátás, bánásmód vagy elszámolás miatt panaszaiakkal a rendőrkapitányhoz fordulhattak, akinek a panaszt azonnal ki kellett vizsgálni és saját hatáskörben elintézni, vagy intézkedés végett az elsőfokú hatóság (városi tanács) elé terjeszteni.

A negyedik rész a hatósági engedély kiadásának eljárásrendjét taglalta. Eszerint az a nő, ki bordélyházi keresetet akart üzni köteles ezt r. t. városokban a városi tanácsnak írásban bejelenteni. A bejelentéshez becsatolni hiteles születési anyakönyvi kivonatát, addigi foglalkozásáról, tanulmányairól, előéletéről és vagyoni állásáról szóló okmányokat.

Minden tulajdonosnő részére egy bekötött és hitelesített könyvet állítottak ki. Ebbe a bordély türelmi bárcával ellátott kéjnöinek nevét, belépésének és eltávozásának idejét és módját kellett beírni. A beírás a városokban a rendőrkapitányi hivatal feladata volt. A bordély tulajdonosának kellett őriznie, mert ebbe jegyezték be a rendes orvosi vizsgálatok eredményét, de a tulajdonosnőre kimondott büntetéseket és minden rá vonatkozó hatósági intézkedést is. A bordélyházak felügyeletével megbízott hatósági közegnek kötelessége időről időre ellenőrizni a bejegyzéseket, s ennek idejét a bordély helyiségben beírni. Három évenként kellett a könyvet megújítani.

A rendőrkapitányi hivatal a bordélyház-tulajdonosnőnek adott engedélyről, vagy a kéjnök részére kiállított türelmi bárcáról a tisztí orvost írásban értesítette. A tisztí orvosnak jegyzőkönyvet kellett vezetni, melybe a kapitányi hivatal által hozzá tett értesítéseket s a vizsgálatra hozzá utasított kéjnöket bejegyezte.

Az ötödik részben foglaltak szerint a tisztí orvosok kötelessége volt a kéjnöket minden héten kétszer, kedden és szombaton, az orvosi tudomány szabályai szerint méh-tükörrel megvizsgálni. A rendes vizsgálatnak mindig a bordélyházban kellett megtörténni. (A másfél év-

tizeddel későbbi 1899. évi szabályozásban már engedték pl. az orvos lakásán, rendelőjében történő rendes vizsgálatot, de legalább havonta kétszer annak a bordélyban kellett lennie.) Ügyelnie kellett arra, hogy a bordély könyvébe bejegyzett valamennyi kéjnt megvizsgálja. Ha azt tapasztalta, hogy a könyvbe bejegyzettekből valamely kéjnt hiányzik, vagy a bejegyzettek kivül más kéjelgési gyanús személyek is vannak, ezt rögtön a kapitányi hivatalnak kellett bejelentenie, és az eseményt a bordély könyvébe bejegyezni.

Ha valamelyik kéjnt bujakórosnak vagy más betegségben szenvedőnek találta kötelessége volt a türelmi bárcáját rögtön elvenni, s erről annak beküldésével a kapitányi hivatalt értesíteni és a kórházba szállítás eszközésére felhívni.

A tiszti orvos feladata ellenőrizni, hogy a bordélyházban a kívánt tisztaságot, rendet minden tekintetben megtartották-e, kötelessége az óvórendszabályok ismertetése, s ezek pontos megtartását ellenőriznie, minden mulasztást a bordélykönyvbe bejegyezni, és erről a kapitányi hivatalt is értesíteni. Az 1899-es rendelet az orvosnak előírja a bordélyos nő kitanítását arra nézve, hogyan kell a kéjnteket szakszerűen megvizsgálni.

A hatodik rész szerint a rendőrkapitányi hivatal feladata volt a kéjelgési keresetből eredő nyilvános botrányt megakadályozni, s a közegészségügyi elővigyázatossági szabályokat pontosan megtartatni, illetőleg azok megtartása felett őrködni. A rendőrkapitányi hivatal kötelessége volt felügyelni, hogy türelmi okmány nélkül kéjnt keresetet ne üzhessenek, az olyan személyeket, akik testükkel keresetet üznek, és mint kéjnt bejelentve nincsenek, a titkos bordély helyeket vagy fajtalankodás céljából összejöveteleli helyeket szorgalmasan kutatni és ellenük szabályszerűen eljárni.

Különös figyelmet kellett a r. kapitányi hivatalnak fordítani azokra a nőkre, akik az örömlányok nyilvántartásába bejegyezve nem voltak a bordély-tulajdonosnőnél, vagy kerítésről gyanús személyeknél megjelentek, velük vagy a kéjntekkel az utcákon látták, a sétányon gyanús magaviseletet tanúsítottak. Ha a kéjelgési kereset beigazolódott a hatóság a szabályrendelet értelmében járt el.

Intézkedett, hogy az orvos által kórházba utasított kéjnt azonnal és minden kifogás nélkül kórházba vitessék, a kórházból kijáró kéjnt felügyelte.

A bordély-tulajdonosnővel vagy kéjnteknek egymás közti személyes ügyeik vagy keresetből eredő követeléseiket elintézte, s intézkedéseit az illető kéjnt ívébe vagy a bordély-tulajdonosnő könyvébe bejegyezte, a házirendben kötelezett hetenkénti elszámolást ellenőrizni tartozott.

A heteik és a nyolcadik rész az eljárási, illetve orvosi díjakkal foglalkozott. A rendelet szerint városi bordélyháznyitási engedélyért 20 ft-ot (99 30 ft) kellett fizetni. A bordélyházban vezetendő, minden 3 évben megújítandó könyvért, valamint minden kéjnt személyéért 1 forintot fizetett a bordély tulajdonosnője. A kéjnteknek kiállítandó türelmi bárca viszont díjmentes volt. A kéjnt orvos vizsgálatáért a bordélyban vagy hivatalos helyiségben 30 kr-t, a magánlakásán vizsgálatáért 50. kr-t fizetett a vizsgáló orvosnak. (99 1 korona)

Házirend

A bordély tulajdonosa, mielőtt valamely kéjnt házába befogadna, tartozik őt előbb a kapitányi hivatalnál, községi előjáróságnál személyesen bemutatni. A kéjelgési keresetet súlyos büntetés terhe alatt csak a rendőrkapitánynál bejelentett és türelmi bárcával ellátott személyeknek

engedheti meg. A bordély tulajdonosa a házában lévő kéjőnek ingóságait – egyrendű öltözék kivételével – csak 5 forint adóság összeg erejéig tarthatja vissza, az ezen felüli bárminemű követelését polgári úton keresheti (perelheti).

A bordély tulajdonosa a házába befogadott kéjőnek tisztességes, egészséges külön lakást és külön nyughelyet adni köteles, ötlet akarata elleni érintkezésre nem kényszerítheti, és a büntetés terhe alatt tartozik a házába befogadott kéjőnek a végleges eltávoztást bármikor megengedni – a távozonak minden tulajdonát egészen kiadni –, megtartási jogot a kapitányi hivatal, a községi előjáróság írásbeli és visszatartható tárgyak rendes becsűjét és nevét magába foglaló engedélye mellett a fentebb említett 5 forint erejéig és egy teljes öltözet kivételével érvényesíthet.

Köteles a szabályrendelet és a házirend pontjait betartatni. A kéjőhölgyek egymás közötti bántalmazást megakadályozni, hogy a "ház békéje és csendje ne zavartassék".

Felügyeli a kéjőket minden keddi és szombati orvosi vizsgálatát. Reggelente ő vizsgálja meg őket. „Ha betegséget gyanítana, azt bejelenti, s a nőt a férfi érintéstől visszatartja, a havi tartózkodási időt megtartja”.

Ha nem bujakeres vagy egyéb fertőző beteg az orvos engedélyezheti a bordélyban gyógyulást, de külön helyiségben kell elhelyezni.

A kilépés épségben történjen, hivatalosan bejelentve, orvosi vizsgálattal.

A bordélyban dorbézolni, hangosan mulatozni, hangos zene és ének tilos, ezért a tulajdonos felel.

Az utcára néző ablakok befüggönyözve a "belátás lehetséges ne legyen, az alsó ablakok csukva tartandók". A tulajdonos ügyel arra, hogy a vendégbehívás bármely módját használják. Serdületlen ifjak, tanulók a házba be ne lépjenek, ha mégis bemennek, kivétel nélkül kiutasítassanak.

A házirend minden belépő kéjővel meg kell ismertetni.

Cselédnek csak oly nőt alkalmazhat, kikerül koruk és külsejüknél fogva feltehető, hogy testükkel keresetet nem üznek, ellen esetben ezek is kéjőhölgynek tekintendők.

A bordélyos köteles meghatározni az összeget, amelyet a kéjőtől lakás, élelmezés, fűtés, világítás, orvosi vizsgálat és a fehérmű mosása fejében követel, ezen összeg a bordély türelmi bárcába és a bordély részére hivatalosan kiállítandó házirendbe bejegyzendő, ezt a bordély-tulajdonos meg nem változtathatja.

Ez havonként a községekben 25 forint, a városokban 35 forintnál több nem lehet.

A tulajdonos köteles a kéjőkkel hetente elszámolni. A kéjő heti bevételéből a fentebbi összegnek a hétre eső része levonandó, a fennmaradó rész két egyenlő részre osztandó, amelynek egyik fele osztalék fejében a bordélyosé, a másik fele a kéjőt illeti. Az elszámolásokat egy kézikönyvben kell vezetni és alá kell a feleknek írnia. A kéjő részét akarata ellenére nem lehet visszatartani.

Ha a kéjő heti bevétele nem fedezi az ellátási költségeket, nem köteles azt pótolni, veszteségnek tekintendő.

A kéjő magatartása

Köteles a kéjő a prostitúcióra vonatkozó rendszabályokat betartani, amíg megtartja a hatóság oltalmára számíthat. A bordélyból bármikor akadály nélkül kiléphet. A tulajdonos 5 forint

adósság erejéig a hatóság közreműködésével az ingóságait egy öltözet ruha kivételével visszatarthatja. A többi adósság peres úton hajtható be.

A belépéskor köteles a házirendet betartani, a tulajdonossal, társnőivel és a „házi néppel” békességben élni. És minden bántalmazástól, sértegetéstől és kihágástól tartózkodni.

Az utcán kacérkodni, nyilvános helyen illetlen magaviselet, vagy szemérmert sértő ruházatban megjelenni tilos.

Köteles magát kedden és szombaton orvosilag, egyéb napokon a bordélyos által megvizsgáltatni. Bármikor, ha úgy érzi megbetegedett, köteles azt a városi orvosnak azonnal tudomására hozni, magát megvizsgáltatni. Addig pedig férfi érintéstől tartózkodni, szintúgy a havi tisztulás idején is.

Bárminemű megbetegedése esetén a türelmi bárcáját a rendőrkapitányságon leadni köteles. Kórházba vonulása estén köteles a bordély-tulajdonosnővel elszámolni. Érvényesek a fentebbi feltételek.

Jogában van kívánni, hogy az elszámolásnál rendőri közeg legyen jelen, s amennyiben a számvitel elleni kifogásai el nem fogadtatnak, jogában van kérni, hogy az elszámolás a rendőrkapitány jelenlétében történjen. Egyik vagy másik fél elégedetlensége esetén a polgármesterhez fellebbezhetnek.

Óv rendszabályok

A kéjnének havi tisztulása alatt és utána egy nappal látogatót fogadni, illetőleg keresetet folytatni, sőt a társalgó teremben megjelenni is tilos.

Tilos a havi tisztulásnak minden mesterséges megállítása vagy titkolása, pl. hideg vízzel belövellés, a nemi szervek hideg vízzel mosása, szivacs behelyezése stb. Ezekért a tulajdonos megbüntetheti.

A kéjnének joga van a vendégét megvizsgálni (pl. nemi szerve meghúzogatóásával, nem jön-e gennyes váladék belőle), az ezt nem engedő férfit, a feltűnően rút, részeg vagy elsatnyult egyént visszautasíthatja, s ez esetben a bordély-tulajdonosnő őt védeni köteles. Részeg férfi és kéjné a kéjelgéstől visszatartandó.

„Minden bordély tulajdonosnő köteles néhány méhtükröt – tejüveg vagy kaucsukból és Simó-féle kanáltükröt különféle nagyságban –, továbbá a házában lévő kéjnök számára ülőkádat és a vizsgáló orvos által jónak talált méhzhanyt beszerezni. A vizsgálati napokon egy tágas és közvetlenül megvilágított szobában egy hosszúkás asztalt kellő fektárgyakkal, továbbá olajvíz, mosdó medence és törölköző a bordélytulajdonos által készen tartandó, a vizsgálatnál az orvos és a bordély tulajdonosnő lehet jelen.”

Köteles arra ügyelni, hogy minden kéjné reggelenként ülőfürdőkádat és jelenlétében méhzhanyt használjon. Kívánságára köteles a kéjné a méhzhanyt a látogató előtt használni, minden látogatás után pedig saját érdekében kell használnia. A látogató használatára glicerin, tiszafa vagy mandulaolaj, szappan, langyos és hideg víz, halvány mész olvadék, mosdó és törölköző legyen. *„A kéjné hetenként legalább kétszer fürödjön meg, a tisztulás után pedig okvetlenül fürödni köteles és ezen fürdés előtt látogatót nem fogadhat.”* Tisztulás alatt méhtükörrel való vizsgálat nem lehet, de az orvos erről győződjön meg személyesen, a kéjné szemlelapjára és a bordélykönyvbe jegyezze be.

A városi szabályozás

Az 1883-as vármegyei szabályrendelet alapján alkotta meg Jászberény városi tanácsa a prostitúció szabályozására saját rendszabályát, melyet 1899-ben módosítottak. A szabályozás módosításának előkészítése során az alispán felszólította a járások előjáróit és a városi rendőrkapitányokat észrevételeik, javaslataik megtételére: *„nem csak arra, hogy a szabályrendelet rendelkezései szabatosabbá tétessenek, hanem arra is, hogy az egyes rendelkezések és mindennapi élet szükségletéhez idomíthassanak. Ez okból szükségem van arra, hogy a járási hatóságok, kiknek feladatát képezi elsősorban ezen szabályrendelet alkalmazása, tapasztalataikat velem közöljék...”*

Jászberény rendőrkapitánya, Almásy Árpád 1898. augusztus 5-én több javaslatot is be-terjesztett a módosításhoz. A kéjnök kiszolgáltatottságát csökkentené, ha a *„bordélyház tulajdonos és a kéjnök közötti keresetmegosztása tárgyában létrejött megegyezés a hatóság előtt jegyzőkönyvbe foglalandó”* lenne. A kávémérések és kávéházak tulajdonosai *„a mai nagyobb létszámnál és versenynél fogva tüzetlik érdekeinek előmozdítására...pénztáros és pincérlányokat alkalmaznak, kik ott titkos és keresetszerű kéjelgést nyugodtan és ellenőrizetlenül űznek, s ezzel a bujakórok elterjedését nagyban elősegítik”*. Ennek megakadályozására javasolja, hogy a kávéházi, vendéglői pincér és pénztáros lányok csak kapitányi engedéllyel lehetnének alkalmazhatók.

Tiltsák meg, hogy a pincérlányok mulatozás céljából a vendégek közé leüljenek, pénztárosnők a pénztárból kijöjjenek. Köteles a pincér és pénztáros lány *„eltávozása helyéről a rendőrkapitányság által kiállított erkölcsi magaviseletéről bizonyítványt hozni”*. A vendéglő, kávé mérés és kávéház tulajdonos *„a pincér és pénztáros lányoknak a saját házában adjon lakást”*, így hatékonyabban ellenőrizheti, hogy titkos kéjelgést folytatnak-e.

„A bárczákhoz a kéjnöknek a hatóság általi minden újításkor, lepecsételt arczképe is csatolandó. Egy lakhelyiségben egynél több magánkéjnök nem tartózkodhat.”

Az orvosi vizsgálatok ne mindig ugyanazon időben legyenek, mert az orvosok tapasztalati szerint *„a kéjnök a vizsgálatra előkészülve lévén, úgy vezetik félre a vizsgáló orvost, hogy az esetleges kór külső feltűnő jeleit eltávolítják (pl. fehér folyásnál erős mosás által), továbbá, ha a vizsgálat eredménye a havi tisztulás miatt meg nem állapítható az a bárczán havi tisztulás meg-
jegyzéssel kitüntetendő, s a kéjnök állapota a tisztulás elmúltával sorrenden kívül díjmentesen vizsgálendő meg”*.

A titkos kéjelgés

A korszakban a titkos kéjelgési keresetet tartották különösen veszélyesnek közegészségügyi szempontból, mert ezeket nehezen, vagy egyáltalán nem tudták ellenőrizni. A hatóság által nyilvántartott bordélyházi és magánkéjnöket rendszeresen orvosilag megvizsgálták, és a nemi betegségben szenvedőket nagy eséllyel felfedezték, kötelező kórházi kezelésben részesítették.

A prostitúciót szabályozó rendeletekben a kávéházakban, kávémérésekben, vendéglőkben foglalkoztatott pincér és pénztáros lányokra is hoztak szabályokat. A testükkel keresetet űzők azonban a cselédek, szolgálók között is gyakran előfordultak. Bizonyítéka ennek egy 1880-ból fennmaradt kórházgondnoki jelentés a polgármesternek a kórházban kezelték hátralékáról. A

jelentés 1876 és 1878 közötti időszakból név és foglakozás megjelölésével sorolta fel többek között a bujakórral kezelt hátralékosokat. Ezek között szép számmal találhatók cselédek és szolgálók.

A foglakozást közvetítő és cselédszervező üzletekről szóló szabályrendelet Jászberény területére 1887-ben kettő kiadható engedélyt határozott meg ilyen üzletre. A hatóságoknak ezen üzleteknek a működését is figyelemmel kellett kísérni, nehogy lányok kerítésével is foglalkozzanak.

A város 1892. évi közrendészeti szabályrendeletének 21. §-a megtiltotta a cselédeknek télen 8 órán, nyáron 9 órán túl az utcára nyíló kapukban és átjárókban való ácsorgást.

A katonaság és prostitúció

Ahol katonaság állomásozott a prostitúció mindig jobban virágzott, akár tiltották, akár engedélyezték. Jászberényben a XIX. század végén az 50. honvédszászlóalj keretén kívül a Ludovika Akadémia kiegészítő részét képező tiszti és altiszti lovas iskola működött. A katonák a város üzleteinek, szórakozóhelyeinek jelentős forgalmat biztosítottak. A bordélyházak vendégei között is valószínűleg gyakran előfordultak. Erre vonatkozó konkrét adatokat nem találtam.

A prostitúcióval foglalkozó szakirodalomban találkozhatunk olyan kijelentésekkel, hogy a nemi betegségek oly mértékben elszaporodtak egyes helyeken a katonaság körében, hogy már a harcászultság is veszélyben forgott a hadra fogható legénység tömeges gyógykezeltése miatt. Jászberényben ilyen komolyra fordult helyzettel nem szembesülhetünk a ránk maradt iratok alapján, de gondot azért okozott a parancsnokoknak katonáik bujakórban való megbetegedése.

1883-ban a kaszárnyában a legénység körében nagyon elterjedt a bujakór. A parancsnok január 27-én a következőket írta: a katonák a kórt „nem a nyilvános helyeken lévő és gondozás alatt álló kéjhölgyektől kapták”, hanem a megyeház előtti téren található „számtalan sok hajlék nélküli csavargó, s minden rendőri felügyeletet nélkülöző feslett életű személy”-től, akik „a laktanya környékén szabadon folytathatják romlott életüket”.

Eredmények a bujakór megfékezése terén

A halotti anyakönyvbe 1867-től beírták az elhunyt halálának okát. Az elhunytak halálának okáról a nemcsak az anyakönyvekben lehet tájékozódni, hanem a tisztiorvosi jelentésekben is. A fertőző betegségekről is rendszeresen jelentettek a városi orvosok. A fertőző betegségek között a vörheny, himlő, kanyaró, torokgyík stb. mellett a bujasenyv (siphilis) is szerepelt. Jászberény régi sajtóanyagának tanulmányozása során láthatjuk, hogy az olvasókat a tiszti orvos a városi sajtó lapjain is tájékoztatta a fertőző betegségekről és a halálozások okairól. A helyi sajtó lapjain egyetlen esetet sem találunk, aki bujakór miatt hunyt el. A tisztiorvosi jelentésekben is igen ritkán fedezhetünk fel erre vonatkozó adatot. A megyei tiszti főorvos 1877. áprilisi jelentésében nagyon rózsaszín képet festett a bujakór terjedésének megakadályozásáról. „*Kéjhölgyek a hol csak léteznek a megye nagyobb városaiban nyilvános intézetek, mindenütt szigorú orvosi felügyelet alatt állanak, s oly sikerrel, hogy a bujasenyvi esetek egyáltalán csekély számmal fordulnak elő a megye területén.*” Ekkor „*kéjhölgyek csak Jászberényben és Szolnokon vannak nyilvános intézetekben, ... a kisebb községekben csak vásár alkalmával vannak, s akkor orvosilag*

megvizsgálatnak”. A teljesebb siker elérését a tisztí orvos szerint a kórházak férőhelyeinek korlátozott száma jelenti. „*A kéjhölgyek rendes vizsgálat alatt állanak, – de a cél így sem érhető el tökéletesen, amennyiben a betegek kórházba el nem helyezhetők.*”

Az örömlányok hatósági nyilvántartása és rendszeres kötelező orvosi ellenőrzése nagyban hozzájárult a nemi úton terjedő fertőzések visszaszorításához, de így is nagy számban fordultak elő megbetegedések. A vizsgálatok hetente kétszer történtek.

A prostituáltak száma és a vizsgálatkor bujakóros esetek száma néhány településen 1894-ben és 1897-ben

Év	1894	1894	1897	1897
	Prostituáltak száma	Vizsgálatkor bujakóros eset	Prostituáltak száma	Vizsgálatkor bujakóros eset
Jászberény	47	39	59	34
Mezőtúr	10	2	33	3
Karcag	23	2	4	2
Megye összes	182	71	197	83

A következő táblázat adataiból jól kivehető, hogy az I. világháborúban jelentősen megnövekedett a nyilvántartott örömlányok száma. A titkos prostituáltakról nincsenek adatok, de valószínűleg ők is többen lehettek, és az ellenőrzött kéjnéknél „*hatékonyabban terjesztették alkalmi vendégeik körében a nemi betegségeket (pl. siphilist)*”.

Jászberény rendőrkapitánya 1915-ben az alispánnak tett jelentésében javasolta, hogy a kávéházi és kocsmái női alkalmazottak körében is be kellene vezetni a kötelező, rendszeres orvosi vizsgálatot, mert sokat nőtt körükben a nemi betegek száma.

A következő évben a belügyminiszter (30203/VIII/1916. sz. körrendelet) elrendelte a kéjnék és titkos prostitúciót űző szállodai, kocsmái, kávéházi női alkalmazottak razziák alkalmából történő orvosi vizsgálatát. Jászberényben az április 22-én megtartott rendőrségi szemle alkalmával a fentebb említett üzletek 16 női alkalmazottját vizsgálták meg, akik közül 6 betegnek bizonyult. Hármat azonnali kórházi kezelésre utasítottak.

Az első világháború idején megnövekedett a nemi betegségekben szenvedők száma. Ezért az ilyen betegek gyógykezelésével foglalkozó orvosoknak ún. venerológiai kurzusokat szerveztek, hogy a szükséges kórismeret és gyógyító eljárások begyakorlásával szakismeretük kiégésüljön.

Megváltozott a kéjnék vizsgálatának helyszíne is. A 80-as, 90-es években a bordélyházak és a magánkéjnék lakása volt a vizsgálatok helyszínéül kijelölve a szabályozó rendeletekben. Az 1918-ban kiadott alispáni rendelet szerint a kéjnék vizsgálatát egy külön erre a célra kijelölt helyiségben kell végezni, a kórházban vagy a városházán. Olyan helyet kell kijelölni, amely

nem forgalmas utca felől jól megközelíthető. „*A kéjnök homályos szobájában laboratóriumi berendezést igénylő górcsövi, vagy tüzetes nőorvosi vizsgálatot nem lehet végezni.*”

Ugyanitt az alispán elrendelte a vendéglők, kávéházak női alkalmazottainak vizsgálatát is. Jászberényben a bujakóros vizsgálatokra a tisztí orvos rendelőszobája lett kijelölve, mivel az Erzsébet közkórházban nem lehetett elhelyezni helyszűke miatt.

„*A górcsövi vizsgálatok végzésében Firiczky János városi ügyvezető orvos jártas – Watterman féle vérvizsgálatban egy orvos sem rendelkezik kellő jártassággal. Venericus cursuson a városból Firiczky János, Neumann Lipót és Visznecki Béla vettek részt*” – olvasható a polgármester jelentésében.

A kéjnök száma Jászberényben 1915–1916-ban és 1938–1939-ben

hónap	jan.	febr.	márc.	ápr.	máj.	jún.	júl.	aug.	szept.	okt.	nov.	dec.
kéjnök száma 1915	5	5	5	5	5	5	7	6	5	5	4	4
kéjnök száma 1916	9	8	8	11	12	-	12	13	13	12	12	12
kéjnök szám 1938	6	6	5	-	3	4	5	5	6	6	6	6
kéjnök száma 1939	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6

A bordélyvilág végjátéka

1924-ben Jászberényben hivatalosan egy bordélyház működött négy kéjnökvel. Magánkéjnök a hatósági nyilvántartás szerint nem volt a városban. Titkos kéjnököt kettőt állítottak elő, és kettőt utaltak kórházba nemi betegség miatt. A nemi betegek részére 10 kórházi férőhely állt rendelkezésre. Az adatokat olvasva nem kell arra gondolnunk, hogy Jászberényben a húszas években megszűnőben lett volna a prostitúció, inkább csak a hivatalosan bejelentett lett kevesebb. A nemi betegek ellátására fenntartott tíz kórházi férőhely sem ezt tükrözi.

A bordélyházak megszüntetését az 160.100/1926. BM. sz. körrendelet 28. §-a írta elő: „*E rendelet életbelépése után újabb bordélyengedély ki nem adható. A még meglévő engedélyeket pedig kötelesek az illetékes rendőrhatóságok 1928. május 1-ig visszavonni, amely időpontban minden ily engedély hatályát veszti.*”

Ugyanezen rendelet 29. §-a lehetővé tette, hogy magánkéjnök közreműködésével találkahelyek létesüljenek. Kétféle találkahely volt létesíthető: magán és nyilvános találkahely. A kéjnök saját vagy bérelt lakásában fogadta a férfiakat, vagy a kifejezetten ilyen alkalmak lebonyolítására szolgáló garmiszállókban, fogadókban stb.

Azok a nők, akik hivatalosan üzték a „tisztes ipart” továbbra is a rendőrkapitányságok erkölcsrendészeti osztályán nyilvántartásba kerültek. Részükre fényképes igazolványt állítottak ki. Rendszeresen orvosi vizsgálatokon kellett megjelenniük. A vizsgált korszakban 1939-ben található adat a Róka utcai bordélyról. Ekkor Deutch Sándor budapesti születésű 40 éves, nőtlen, izraelita vallású jászberényi lakos kért engedélyt a 160.100/1926. BM rendelet 34.§-a alapján a fenti címre nyilvános találkahely létesítésére. A rendőrkapitány az engedély kiadása ellen kifogást nem emelt.

A polgármester néhány nap elteltével értesítette a rendőrkapitányságot, hogy a nyilvános találkahely engedélyezése ellen kifogást nem talált, mivel a hely erre a célra szolgált, a régebbi időben is bordélyház volt, 1926 óta pedig nyilvános találkahely. Eléggé félreeső mellékutcában van. A találkahely céljára szolgáló szobák is megfelelnek a célnak.

A Róka utca 9. számú épületben, mint nyilvános találkahelyen a kéjnlők tehát továbbra is fogadhatták az ősi ipar szolgáltatásaira igényt tartó vendégeket.

1. Bathó Ignác (1820–1911)

„E város történetében aranybetűkkel lesz az ő neve bevésve”

Az ügyvédnek tanuló, főjegyzőként, majd tisztii ügyészként működő Bathó Ignác az 1850-es évek végén kezdte el – édesapja nyomdokain – azt a kertépítő munkát, amelynek végén „a csátés, nádas, ingoványos düllőföldekből” egy más minőségű „városrészt” alkotott gyümölcsös, mulatóval, fürdőkerttel.

1858 márciusában kérte a városi tanácstól a „*lelkészi kert és nagy kőhid mellett lévő üres fundust*”. Ugyanebben az évben a „város díszítése, a nyilvános helyek fákkal beültetése, az utak és sétányok rendezése körül tett fáradozásai megjutalmazását” kérte és kapta is meg.

1859-ben már fürdőtulajdonosként kérelmezi a tanácstól, hogy kávéházat nyithasson birtokán.

A kertet fokozatosan bővítette: vásárlás és csere útján jutott hozzá azokhoz a területekhez, amelyeket a későbbi iratokban a „*csendesben lévő káposztás földek*”-nek, a „*Síposziget bejáratán tul levő posványos lapos*”-nak, vagy a „*Szöllő utca végén fekvő gödrös helyiség*”-nek neveznek.

A város annál is inkább támogatta a Bathó-kert terjeszkedését, mert bízott benne, hogy „*a posványosság büzös levegője helyett a fák és virágok üdítő illatárja lebegne azon a tájon keresztül*”.

A lebontandó kerítés.

A viták forrása a kerítés

A városi úthálózat fejlesztésének igénye, az italmérési jog birtoklásának kérdése számos alkalommal feszültséget okozott a kert nyilvános voltával. A város már 1873-ban foglalkozott a ferencesek beltelkén átnyitandó út lehetőségével, és összekapcsolta a kert díjmentes látogatását a díjmentes kocsmáltatási joggal. 1888-ban azonban a város megvonta ezen haszonbérletet, ráadásul a kért készpénzbeli „kárpótlás” helyett báli engedélyeket kapott.

Erre reagált Bathó Ignác – „*úgyiszólván négy egész tized lakossága, nemkülönben a vasútról gyalog jövők, és számtalan idegenek és sétálók átjárónak használták a kertet*” – a Zagyván átvezető híd felszedésével, amivel előnyösebb alkupozícióba próbálta helyezni magát.

A helyi sajtó maliciózan csak annyit fűzött a tanácsi döntéshez: „...mer’ hát minek Birinybe díszfa és díszkert, ha van saláta és tanya?”

2. Bathó Arisztid (1850–1930)

„*Én és atyám Bathó Ignác hosszú éveken át két kezünk munkájával fásítottuk, rendeztük, szabályoztuk, töltöttük ...*”

Bathó Arisztid (a jászberényi királyi járásbíró, majd törvényszéki jegyző) nevével a kerttel kapcsolatban először 1894-ben találkozhatunk. A város szeptember folyamán vizsgálatot indított Bathó Arisztid ellen – „a kertje mellett levő, de a legelőhöz tartozó árokból” kiemelte a földet, és azt saját kertjébe hordatta –, és kártérítésre kötelezte. Bathó igazságtalannak és méltánytalanoknak nevezte az eljárást, és lezárta a kertjén áthaladó utat.

Az ellene indított visszahelyezési per kapcsán Bathó az elmérgesedett viszonyért Koncsek István polgármestert vádolta, mondván, az italmérési regálé megvonása után még kaptak évenkénti kárpótlást, Koncsek pedig megválasztása után megvonta azt tőlük.

Hosszas pereskedés után 1899 decemberében született meg a Kúria ítélete, amely dodonai ítélettel zárult.

Nem csoda, hogy mind a város, mind Bathó Arisztid új megoldásokat keresett: „a város érdekében inkább az állana, hogy a Bathó-kerten át út nyitassék” ↔ „*kénytelen vagyok megroggált anyagi helyzetem javítása céljából a fenntartás egyedüli lehetőségéhez képest eladni*”.

Bathó eladási szándéka meglepő lehet, ám szándéka komolyságát jelzi, hogy 1904-ig több alkalommal is előállt javaslatával. Bár 1903 áprilisában, majd 1904 januárjában is született írásbeli egyezség a felek között, a város a magas árra, a kert elhanyagolt állapotára, illetve a kert adóssággal való terheltségére hivatkozva elutasította azt. Ekkor mindkét fél keményebb eszközökhöz nyúlt: a város „felárkoltatással és fák beültetésével” fenyegetett, míg Bathó az útra vonatkozó szolgalmi jogának megállapításáért pert indított, amit 1909-ben meg is nyert. A per elindítása után Bathó (feledve a pár évvel korábbi anyagi gondokat és eladási szándékot) a kérdéses földterületért 3, majd 4 koronát is felajánlott négyszögölenként, ám végül az üzlet nem kötött meg. Jászberény városa – végső fegyverként(?) – a kisajátítási eljárás végigvitelével próbálkozott, ám 1911-ben a várható óriási költségek miatt (két új Zagyva-híd felépítését is tervezték) ezt is fel kellett függeszteni.

A szembenállást súlyosította az 1905 nyarán kitört tűzvész, amely a „*Bathó-kert aréna és mulató-csarnok*” épületeiben okozott súlyos károkat, mivel ez vezetett az átjáró út ismételt lezárásához, a híd felszedéséhez. A következmény? Az I. kerületi lakosság „*most teljesen fel van lázadva a kertí átjáró megszüntetése miatt*”.

A forrásközlés szempontjai

A rendelkezésünkre álló bőséges forrásanyagból szelektálnunk kellett. Alapvető célunk volt, hogy az eredeti szövegeket minél pontosabban közöljük. Néhány szempontot azonban figyelembe kellett vennünk – elsősorban a szöveg élvezhetősége miatt: nem szigorú betűhív átírást készítettünk, hanem közelítettük a szövegeket a mai magyar nyelvtan helyesírási szabályaihoz. Kijavítottuk a szöveg értelmezhetőségét is befolyásoló helyesírási hibákat, a betűcseréket; a magánhangzók hosszúságát a mai alakra javítottuk; a változatos helyesírással közölt számnevek, sorszámnevek, dátumok terén is a mai elveket követtük. E változtatásokat a szövegben külön nem jelöltük. Az általunk szükségesnek vélt kihagyásokat (...) jellel jelöltük. A szövegekben előforduló személyneveket, különleges, vagy idegen kifejezéseket lábjegyzetben oldottuk fel.

Tanácsi ülés jegyzőkönyve, 1861. április 6. 435/1861.

Tanácsnok Kovács Mihály és Kovács Imre Urak Bathó Ignác Úr abeli kérelmére, hogy a Barátokhoz vezető sétatéri út általa sorompóval felkerítetni megengedtesék kiküldve lévén hivatalosan jelentik miként a barátok istállója mellett benyúló közös földrészt felmévén 176 négyszögöleknek lenni találtuk, melynek felkeríthetésére Bathó Ignác Úrnak megengedtetethetnék oly módon: hogy azt sem felásni sem a maga részére bármi úton használni meg ne engedtesék – de mind amellet mint tulajdoni fenntartására tekintetéből a város részére évenként – valamely csekély összeget fizessen.

Tudósító Urak előadásához képpest minthogy azon tér felkerítése által a városnak semmi kár nem eszközöltetik – annak bekerítése Bathó Ignác Úrnak szépítési szempontból megengedtetik azon világos kijelentéssel miként a barátok épületéhez 1 öl 1 suknyira ültetni – vagy azon útul használandó térséget felásni átallyában nem szabad – ugy mindazonáltal a városi tulajdonos kimutatása érdekében köteles lészen Bathó Ignác Úr évenként egy ezüst forintot valóságos ért ezüst pénzben a városi pénztárba befizetni.

Jegyzőkönyv a kiásott és elhordott földdel kapcsolatban, 1894. december 28.

Miután Bathó Arisztid tagadásba vette, hogy az árokból általa kiemeltetett földet kertjébe hordatta volna, szükségessé vált, hogy a kipuhatolt tanúk a hely színére idéztesse, akik tudják, hogy a város tulajdonát képező legelő földet a Bathó Arisztid kertjéből árok kiásása által ki választotta el. Benedek Imre VI. kerületi 160. nép sorszámú lakos és Tóth Mózes István VI. ker. 162. nép sorszámú lakos a helyszínén megjelenvén, azon kérdésre, a nekik kimutatott b, f árkot ki ásatta ki? határozottan azt állították, hogy Bathó Ignác, akkor amidőn a földet: b, c, f, k közötti területtel kertjéhez csatolta; az előtt b, f árok nem létezett, hanem a déllők mellett levő a, b árok a Horváth Pál fële kert mellett levő b, c árkon a víz lefolyt az alacsonyabb fekvésű b, c, f, k területre és erről a Halmay kertje mellett a Zagyvába. Ami pedig az árokból kiemelt földet illeti (...) az árokból kiemelt földnek köbtartalma $9\frac{3}{4}$ köből. (...) a kiásott föld tesz 11 köbmétert, ennek értékét 11 ftra becsüljük. Minthogy a barátok kerítése mellett, a vízig bevezető út, úgy az Elefánthy ház vonalában és a Szöllő utca felőli oldalon is a várostól elfoglalt és bekerített

földeket kérjük a város nevére felvételni és a kataszterben kiigazítani, a nevezett földbirtokot a város vegye birtokába a rajta levő fákkal együtt, nehogy a város joga elévüljön. Ezen a helyen minél előbb a két város rész és a vasúti forgalom végett utat kell nyittatni, ha még áldozattal is, mert már eddig is mulasztást követett el a város, amennyiben a saját birtokát elhagyta foglalni.

Bathó Arisztid fellebbező levele a jászberényi tanácsnak, 1895. augusztus 24.

(...) a Tekintetes Tanács engemet (...) 11 forint kártérítésben marasztalt el azért, mert a város tulajdonát képező úgy nevezett „Bathó kert”-et határoló árkot, mely az árok én tulajdonomat képezi – kitisztíttattam s a kitisztítás folytán az árokból kiemelt földet az üdülő közönségnek megengedett Bathó kerti helyiség séta utainak egyengetésére használtam fel.

A Tekintetes Tanácsnak ezen határozat reám nézve igazságtalan és méltánytalan is szerény véleményem szerint.

Igazságtalan azért, mert a kérdéses árkot jogelődöm Bathó Ignác 30 évvel ezelőtt ásatta azért, hogy az eső és hóvíz azon a Zagyvába lefolyhasson – mivel ennélkül a kérdéses területen a víz elposványosodott volna és az üdülő közönségre nézve káros lefolyással lett volna.

Jogelődöm Bathó Ignác a lefolyt hosszú 30 év alatt a nyári száraz idők beálltával a kérdéses árkot mindig kitisztíttatta és a tisztításnál kiemelt televényes földtörmelékét a kertben felhasználta s nem jutott eszébe senkinek sem, hogy ez ellen panaszt emeljen.

Én mint jogutód – elődöm ezen hosszas gyakorlata folytán tisztíttattam ki a kérdéses árkot s így a Tek. Tanácsnak nem volt joga ezen régi ususon (haszonélvezeten) alapuló tényemtől eltiltani, annál kevésbé kártérítésben engemet elmarasztalni.

Hogy mennyire méltánytalan a Tekintetes Tanácsnak a (...) végzése – csak azt vagyok bátor felemlíteni, hogy én a „Bathó kert”-et a közönség üdülésére – a város minden segélye nélkül – jogelődöm inteniójához (szándékához) képest – nagy áldozatokkal tartom fenn, s ez által megkímélem a város közönségét attól, hogy közegészség szempontjából más üdülő helyet szerezzen és rendezzen be.

Tisztelettel kérem ennélfogva a Tek. Tanácsot, hogy jelen felebbezésemet elfogadni s a Tekintetes megye Alispánhoz fölterjeszteni szíveskedjék.

Bathó Arisztid kérelme a Városi Tanácshoz, 1897. április 21.

Tekintetes Tanács!

Mintegy negyven éve, hogy az úgynevezett „Bathó-kert” Jászberény város közönségének üdülő helyül szolgál, és a Zagyva folyó által elválasztott városrészeket egymással összeköti, ezen szolgálmányért jogelődöm a kert fenntartására és az azon létesített átjárásért – évenként – az I. kerületben lévő bormérési jogot kapta, a regálé megszűnése után kapott 200 fit-ot készpénzben, az utak jó karban tartása céljából megfelelő mennyiségű homokot és a hidak javítását ezen viszony változatlanul fennállott egész a Koncsek polgármester megválasztásáig, ekkor ő megvonta a segélyt, s ezzel az átjárás is megszűnt.

Jászberény város közönsége (...) engem az átjárás megengedésére kötelezett, s a szolnoki kir. Törvényszék előtt ellenem ingatlan birtok iránt pert indított.

Minthogy pedig (...) a kérdéses ingatlan birtok már az 1860-ik évben jogelődömnek átadott, s minthogy úgy ő, valamint tisztelettel alulírott azóta a kérdéses ingatlant háborítatlanul birtokoljuk s birtokoltuk, oda járul tiszteletteljes kérelmem, hogy a fent jelzett s alaptalan pert – kiegyezés útján – megszüntetni, és az előbbi állapot visszahelyezése céljából egy bizottságot kiküldetni méltóztassék.

*A budapesti királyi ítélőtábla ítélete, 1899. március 27.
1565/1899.*

(...) az A alatti vázrajzon X, Y, Z, U és V betűkkel jelzett kőfal mellett ennek mentén 1859-et megelőző időkben is emberemlékezet óta közlekedési út volt, melyen felperes város közönsége a barátok templomához vezető útról a Zagyvához járt be, de megállapítható a per adataiból az is, hogy a közlekedési út az úgyn. csendes főldek kiosztásakor, az A, B, D, E, F betűkkel jelzett árokig legalább is, hasonló rendeltetéssel kihagyatott s mint ilyen telek telekkönyvezetlenül maradt (...).

Az épületek tekintetében: (...) alperes azokat valamint az O, Z vonal mentén levő kerítést a saját területén emelte, még pedig a nélkül, hogy mostanáig az ellen felperes város közönsége valaha kifogást tett volna. (...) e terület az alperes jogszerű tulajdonává vált, ezen felül az épületek fennállása és a kerítés a 60-as évek eleje óta folytontartván alperes azokat a jogelődjének birtoklását is hozzászámítva nyilván el is birtokolta (...).

Bathó Arisztid előterjesztése és kérelme, 1900. június 29.

Tekintetes Tanács!

Tisztelettel alulírott mint a Bathó-kert nyári sétány és átközlekedési hely tulajdonosa a következő előterjesztés illetve kérelemmel járulok a tekintetes városi Tanács elé.

Én egy szerencsétlen véletlen folytán ma abban a helyzetben jutottam, hogy jogelődöm s követve általam majdnem egy fél évszázadon tisztán a város közönsége egészségi céljaira és így előnyére nagy áldozatok árán fenntartott az országban is tisztos hírnek örvendő kertemet kénytelen vagyok megromgált anyagi helyzetem javítása céljából a fenntartás egyedüli lehetőségéhez képest eladni.

Félszázada annak, hogy ezen kert és összekötő átközlekedésével bíró telek tisztán a város közönségének praktikus és luxus, de egészségi céljait is szolgálta s épp ezért lojalis kötelességemnek tartom, mielőtt privát üzleti formákhoz fordulnék – a tekintetes Tanácsnak mint a város közönsége közegészségügyi és háztartási érdekeit szem előtt tartó s céljaira előlrintézkedő hatóságnak az átvételt felajánlom azon tiszteletteljes előterjesztésem mellett, hogy a képviseletnek érdemleges intézkedésre teendő javaslat céljából – ha t.i. az eladni szándékolt ingatlan épületei és tartozékaival népligetnek s tekintettel az I. és VI. kerületbe beékelte fekvésére átközlekedési helynek országútnak elodázhatatlanul szükséges – méltóztatnék egy bizottságot kiküldeni, mellyel az adásvétel formáinak és feltételeinek megállapítása céljából s talán szépészeti, közegészségügyi és közlekedési okokból e bizottság részéről tartandó helyszíni szemle megtörténtével értekezhetném.

A Bathó kertli sétányhoz.

Üdülőzlet Jászberényből 1

A sétány egykori képe

Tekintetes tanács, mint fentebb említém pár év híján egy félszázada, hogy ezen rengeteg egész nagy vagyont vesztő anyagi áldozatok árán privát ember által nevetségesen kicsi bevételekkel s mi haszonnal sem fenntartott kies liget és főképen átközlekedési út tisztán azon város közönségének egészségügyi s általában kényelmi érdekeit szolgálta, mely város közönsége – hiszem nem mulasztja el a módot megszerezni arra, hogy ezen soha nem rekompenzált tisztán a közérdeket célzó félszázados privát törekvésből alkotott közhely birtokává legyen, melynek szükségét egy fél századon át már elismerte.

Kérem továbbá és végül a tekintetes tanácsot, hogy a város hatóságának szóbeli kívánására 3 év óta rendelkezésére bocsájtott átközlekedést, mely által a kert megrongáltatván anyagilag károsodtam, az intéző körök által szóbelileg tett ígérethez képest mint a köznek tett szolgálat némi jutalmazása ként méltányos összeget részemre megszavazni illetve kiutalványozni kegyeskedjék.

Jegyzőkönyv a Bathó-kertben, 1902. augusztus 14.

(...) az ezen vázrajzon levő O, Z, U, V, H és G pontok között levő területet Bathó Arisztiddel együtt megállapítják és közös egyetértéssel kijelentik, hogy a betűk által határolt terület Jászberény r.t. város tulajdonát képezvén ennek használatába jelképi jelöléssel átadott, ezt Bathó Arisztid élőszoval is többszörösen kijelenté, hogy nagyon jól tudja, hogy a fenti terület Jászberény r.t. város tulajdona volt és ma is az így mint ilyennek kijelölése ellen absolute semmi kifogást nem emelhet – így e terület mely A) vázrajzon O, Z, U, V, C, H

és G betűk között fekszik Jászberény r.t. város tulajdona és birtokába – a nevezett pontok helyszíni megjelölésével – átvétetett (...).

Bathó Arisztid odanyilatkozott – hogy hajlandó az átjárást kinyitni és a város közönsége rendelkezésére bocsájtani ha a város neki évenként háromszáz korona kárpótlási díjat biztosít, – vagy ha a város a Bathó kert azon részét amelyen az aréna, saletli és konyha épülete áll – ezen egész szigetet, mely a halastónak nevezett – vízzel van környezve – megveszi ennek vételárába – úgy azonban, hogy a korcsolyázó helyig – ehhez szabad átjárót a város közönségének átenged – kívánand ezért 12.000 azaz tizenkét ezer koronát fizetni a város közönsége által, ez esetben – az évi 300 korona /háromszázkorona/ fizetés elesnék és a terület az átjáróval a város tulajdona lenne.

A 300 korona fizetés mellé az átjárón levő hidak fenntartása – nem különben az utakon a kaszálás kötelezettsége, valamint az átjáró szükséges lámpákkal való ellátása is – a várost terhelné. A sziget megvétele esetén azonban szintén a várost terhelendik a hidak, utak fenntartása és világítás. Ezekkel szemben én a város közönsége nevében – tekintve a múltat amikor a Bathó kert a város által adott italmérsi jogért 5, 6, 7, sőt ennél is több száz frtot kapott haszonbért az átjáróért, (...) most a város nyomasztó anyagi helyzetét és azt is tekintve, hogy a város közönségének jogerős törvényes joga van a fenti O, Z, U, V, C, H és G pontok között levő területet elzárni, (...) bár igazán sokallom, még is négyezeröttszáz korona tőkének megfelelő 200 /kétszáz/ korona évi járandóságot ajánlottam fel évi négy részletben negyedévenként 1903 évi január (...) számítva. (...)

Egyezség Jászberény városa és Bathó Arisztid között, 1904. január 13.

Jászberény r.t. város közönsége képviselőjében Koncsek István polgármester, másrésről Bathó Arisztid jászberényi lakos között a következőkben jött létre:

1. Jászberény város közönsége a Szt. Ferencz rendűszerzet rendháza és a csendesi káposztás földek között elterülő, s általa Bathó Arisztiddal szemben lefolytatott perben jogerős ítélettel megnyert, tkkvön kívüli tulajdonát képező, s mintegy 100 négyszögöl területű ingatlanát tulajdonjoggal átadja Bathó Arisztidnek, s megengedi hogy ezen ingatlanra a tulajdonjogot a nevére bekebeleztesse.

2. Bathó Arisztid az 1. pontban leírt ingatlant elfogadja és ezért Jászberény város közönsége javára úgy az átengedett területen, valamint a tulajdonát képező, s a jászberényi 12.260 szjtkvben A+ 7329 hrsza. foglalt káposztás düllőbeni ú.n. „Bathó kert” ingatlanán keresztül 3 azaz három méter széles gyalog utat enged, s megengedi, hogy ezen átjárási szolgálat a város közönsége javára az átengedett földterületnek a betétszerkesztés alkalmával nevére leendő tkkvi bekebelezése után, a 7329. hrszámú ingatlanra pedig már most egyezség alapján tkkvilleg bekebeleztessek.

3. Az egyezség tárgyául szolgáló útvonalba eső három (3) Zagyva híd közül az első, legnagyobb híd gondozása és jókarban tartása Bathó Arisztid kötelessége, míg a másik két híd – nevezetesen az ú.n. halastó mellett fekvő, valamint sugárúti kijárónál levő híd gondozása és jókarban tartása a város terhére képezi.

4. A mennyiben akár Bathó Arisztid, akár jogutódjai a kikötött útszolgálat gyakorlása elé akadályokat gördítenének vagy azt megghiúsítanák, a város közönsége fentartja magának azt a

jogot is, hogy a jelen egyezségben átruházott tulajdonjogot a mindenkori tulajdonostól visszavehesse minden ellenérték nélkül.

Bathó Arisztid a Bathó-kert eladásáról, 1904. március 16.

Tekintetes képviselő testület!

Alul írott eladni szándékozom a tulajdonomat képező úgynevezett „Bathó kertet” mely a jászberényi 12 260 szám hitel telekkönyvben A+ 7327, 7328 és 7329 hrsz. alatt a catasteri ívben pedig 553-561 részlet alatt 4045 négyszögöl tér mértékben vétetett föl, a rajta épült táncsterem, nyári mulató (szaléltli) kocsmaház és nyári lakot, ezen épületek a hazai biztosító társaságnál 6000 koronára vannak biztosítva.

Első sorban tehát a tekintetes képviselő testület tisztelettel felkérem, hogy a „Bathó kertet”, mely az úgynevezett „Margit szigetnek” folytatását képezi 11 000 koronáért megvenni méltóztassék.

Bathó Arisztid fellebbezése a 432/1904. számú közgyűlési határozat ellen, 1904. november 25.

(...) Az iratoknál eredetben levő, s ide A alatt csatolt vázrajzon A-B-vel jelölt terület emberemlékezet óta dülő útul használtatott, s egyúttal a váz-rajzon a)-val jelölt lakó-házamhoz bejáratul szolgál. Már pedig ha most, a hivatkozott számú határozat tisztelve neheztelt része értelmében azon terület felárkoltatik és fával beültetetik, saját lakásomba nem leszek képes bejutni, nem is említve azt, hogy ezáltal az úgynevezett „Bathó-kerti mulató”-ba való közlekedés útjából is megfosztatom, ami pedig felette nagy és kiszámíthatatlan hátrányokkal járna reám nézve. Ugyanis a csatolt vázrajzon bb)-vel jelölt 181. és 182. hrsz. alatti területen, mintegy 40 év óta létező nyári fürdő telepen áll, míg a 180. hrsz. alatti, s a váz-rajzon d-vel jelölt területet a B alatt másolatban csatolt adás-vevési szerződés tanúsága szerint már évekkel ezelőtt eladtam, s így az tulajdonom lenni megszűnt. Ugyan a város tulajdonát képező, de eddig bejáratul szolgált terület tervezett felárkólása és fával leendő beültetése esetén tehát nem áll módomban, hogy még a gyümölcsösön keresztül is a mulatóba vezető más utat nyithassak, mert míg ebben egy részt a beékelt s most már tulajdonát képező terület, másrészt a fürdő telep akadályoz meg, az pedig, hogy a fürdő-telepet, mely egyik fő jövedelmi forrásomat képezi – elbontassam, még az esetben sem volna kívánható tőlem, ha az említett 180. hrsz. területet el nem adtam volna is.

Ilyképp tehát megoldatlan marad az a probléma, hogy miként lehessen a mulatóba bejutni. Ezen körülmény pedig – tekintve, hogy a mulató helyet most kedvező árért lenne módomban eladni – útját vágja annak, hogy a most épen a vitás átjáró ügyből folyólag parlagon heverő tehát mi jövedelmet sem hajtó kertemet értékesíthessem. Mert az el sem képzelhető, hogy valaki olyan területet vegyen, amelyre lefelyjebb léghajó juthat, mivel a bekövetkezendő körülmények között – bárha a vázrajzon e-vel jelölt s a mulatóba való közlekedést lebonyolító híd megmarad is – nem lesz út mely ezen hídhöz illetve azon keresztül a mulatóba vezetne.

S ha a város tulajdonát képező s eddig dülő-út gyanánt használt terület nyitva hagyatik, de ezen előnyt azzal kell megfizetnem, hogy a kerten keresztül a lakosság részére átjárást engedélyezzek, sőt ezen szolgálmi joggal terhelt ingatlan megvételére szintén nem válal-

kozik senki. Szóval minden esetben én fizetném meg az árát, mert a tulajdonomat képező mulató így is úgy is értékét veszíti s míg a városra a szóban forgó felárkolása és fával való beültetése által semmiféle előny nem háramlik, én ezáltal anyagilag leszek megrövidítve, sőt tönkre téve. (...)

Jegyzőkönyv a Bathó-kert jövőjével kapcsolatban, 1905. október 30.

(...) Bathó Arisztid előadja mikép hajlandó a tulajdonát képező kerten a kérdéses átjáró létesítését megengedni a következő feltételek alatt:

1. ha a város a Bathó-kert közepén fekvő ú.n. belső szigetet haszonbérbe veszi és haszonbér czímén évi 300 koronát fizet

2. ha a kérdéses átjárás a kocsí közlekedés kizárva lesz

3. ha a város az átjárón levő három hidat jó karba helyezi és további fentartásáról gondoskodik s ezen felül kiköti, hogy amennyiben a kérdéses belső sziget a város részéről bérbeadás útján értékesítenék – ő és családjának tagjai valamint a háztartásbeli cselédjei esetleges hídpénz szedés esetén annak fizetése alól mentesek legyenek.

Amennyiben a fenti feltételek elfogadhatnának tulajdonos kész az átjáró mai helyén három méter széles utat kihalászni és az átjárásra vonatkozó szolgalmi jogot a város közönsége javára való telekkönyvi bekebelezés által első helyen biztosítani. A kiküldött bizottsági tagok Bathó Arisztid fenti ajánlatát elfogadhatónak tartják, tekintve mikép a város lakosságának majdnem $\frac{1}{4}$ része a kérdéses átjárót állandóan használja, tovább, mert a belső szigetért fizetendő haszonbér nagyobb részt megtérül, ha a sziget a város ligettel összekapcsolatik s így mint közkert értékesítenek.

De elfogadhatónak tartja bizottság azért is, mert a város még alig másfél évtizeddel ezelőtt is anélkül, hogy a sziget használati joga őt illette volna csupán az átjárás megengedéséért a kert tulajdonosát díjazásban részesítette, amennyiben részére évenként 400 koronát vagy ezen értéknek megfelelő 12 tánczesztélyi engedélyt adott. (...)

Bathó Arisztid levele a városi tanácsnak, 1907. augusztus 28.

(...) A tekintetes tanácsnak szíves figyelmébe ajánlom azon körülményt, hogy a kérdéses területet, melyre nekem szolgalmi jogom van, más mint én nem használhatja, s hogy a kérdéses terület a tulajdonomat képező fürdőhöz vezető utat képezi, s különösen figyelmébe ajánlom a tekintetes Tanácsnak, hogy másik – ily kellemes helyen fekvő nyári uszoda és szabad fürdő – az egész városban nincs; s hogy a nyári hőségben valóságos áldás a közönségnek, s így kétségtelen hogy a közegészséget a legfőbb közérdeket hatásosan szolgálja úgy a jelenben mint a múltban.

Bathó kert mindig kedvelt üdülő helye volt s mai az úgy a város lakosságának, mint az ideérkező idegeneknek. Már a kora reggeli órákban a főgimnásium tanulói számosan keresik fel, s készülnek a szabad levegőjű árnyas fák alatt tanulmányaikra.

Az egész kert a múltban egy elhagyott posvány volt, én és atyám Bathó Ignác hosszú éveken át két kezünk munkájával fásítottuk, rendeztük, szabályoztuk, töltöttük, s tettük Jászberény város árnyas, szép fekvésű üdülőhelyévé.

Oláh István ügyvéd (balról a második) baráti társaságban

Alig van intelligens ember, kit valami kellemes emlék ne fűzne a kerthez, s aki innen elszármazva csak pár napra visszatér e városba, az első kellemes teendője, hogy a kertet felkeresse, hova fiatal korának szép emlékei kötik.

Szívesen megváltanám a tekintetes tanács által meghatározott magas árban a tulajdonjogot, de köztudomású, hogy a nagy családdal bíró szegény ember vagyok, aki gyermekein kívül magas korban levő apámról, s szegény rokonaimról is gondoskodom.

Teljesen lehetetlennek tartom, hogy a tek. Tanács mindezen szempontokat ne mérlegelje s ezen meggyőződésem következményeképp a telekért erőm és vagyoni állapotomon felül négyszögölenként három koronát megajánlok.

Méltóztassanak figyelembe venni, hogy a kérdéses ingatlan per alatt áll, s így a városnak semmi hasznot nem hoz, míg ellenben az én használatom és tulajdonomba a legfontosabb közérdeket – a közegészséget szolgálja. (...)

Vadasi Sándornak és társainak fellebbezése a 377/1909. számú közgyűlési határozat ellen, 1909. augusztus 5.

Tekintetes Képviselő Testület!

Jászberény város közgyűlésének (...) határozatát, mint sérelmeset közérdekre felebbezéssel megtámadjuk (...). Nem érthetünk egyett éppen a polgárság érdekét szem előtt tartva a képviselő testület határozatával. Nem pedig azért, mert a célba vett s a város által a Bathó kerten keresztül tervezett s kisajátítás útján megszerezni kívánt területen való közlekedés a kérdést nem megfelelően oldja meg. Mert a város által tervezett átjárás eltekintve attól, hogy a Zagy-

va tulsó oldalán, a vasút felé vezető Sugár út mellett fekvő zug utczába torkollik, még egy hosszú zeg zugos vonalat is képez s így a közönség érdekét egyáltalán nem elégíti ki, addig másrészt a Jászberénybe úgyszólván egyedüli s évek hosszú sora óta fennálló, nemzedékek kitarító munkásságával alkotott s az üdülésre egyedüli alkalmas „Bathó kertet” tönkre teszi, annak liget jellegét megszünteti s a városunkban úgyszólván tűrhetetlen por zsákmányává teszi. Úgy a közegészség, mint a könnyű közlekedés érdeke azt kívánja, hogy a város által tervezete vonal eljertessék.

De ettől eltekintve nem is volt jogosult a képviselő testület sérelmes határozatát meghozni, mert ugyancsak a tek. Képviselő testület (...) határozta el, hogy az I. és II. kerületeknek, a 6. 7. 8. kerületekkel az alsó tanyákkal és a szőlőkkel közvetlenebb és egyenesebb összekötése céljából a Barla Kálmán háza mellett elvonuló utat a SzentFerenczrendi zárdá előtt, a Bathó kert nyugati sarkát szelve a korcsolya egyeslet sarkáig, a sugár úttal egyenes vonalba össze köti. Ez a vonal az tek. képviselő testület, amelyre a közforgalom érdekében szükség van, amely a várost emeli, az ott fekvő részét fejleszti és széppé teszi s amíg egyrészt a közönség érdekét minden irányban megvédelmezi addig jogos köz és magán érdeket nem sért s a városnak úgy szólván anyagi áldozatába sem kerül, míg a Bathó Kerten vezető út kisajátítása a kertet értékében csökkentvén, óriási anyagi áldozattal fog járni, s addig másrészt egy komplikált zig-zugos, szépészeti szempontból eléggé el nem ítéhető keskeny közlekedési vonalat nyit meg. (...)

Oláh István képviselő levele a képviselő-testületnek, 1914. március 9.

Tekintetes Képviselő Testület!

Ezelőtt 4 évvel elméltóztatott határozni a Bathó kerti átjáró kinyitását. Bölcs határozata értelmében a kisajátítási eljárás folyamatba tetetett és az is befejezést nyert. A Bathó kerti átjáró azonban még ma sem szolgálhatja a város közönségét, mert 1911. évben hozott határozatával az ügyet egy olyan értelmű határozattal méltóztatott megakasztani, hogy Barla Kálmán, Pénzes István és városi mérnök és tisztü ügyészből álló bizottság küldetett ki, amely bizottság a költséges út kinyitásnál egy alkalmasabb módot keressen arra, hogy a Bathó kerti átjáró kevesebb költségbe kerüljön. Ez történt 1911. április hó 25-én, tehát 3 esztendővel ezelőtt. Azóta az ügyben semmi sem történt az érdekelt városi közönség pedig várhatja sürgős szükségletének kielégítését. Egyáltalában nem tudom megérteni, hogy mi lehet annak az akadálya, hogy a város több ezer lakosának ez a szüksége gyors kielégítést ne nyerhetne. Azt hiszem semmi más, mint ezzel a fontos ügygel való nem törődömség.

A sürgösségre való tekintettel indítványozom, méltóztatassék az 1914. évi március hó 10-re kitűzött közgyűlésen elhatározni, hogy a polgármester úr szólítsa fel a kiküldött bizottságot hogy a kiküldetésnek haladéktalanul tegyen eleget és eljárásának eredményét a tekintetes képviselőtestülettel közölje. Egyben hívja fel a tekintetes képviselő testület a polgármester úr figyelmét arra a sürgős ügyre és utasítsa, hogy a Bathó kerti átjáró kinyitását most már a legrövidebb időn belül vigye keresztül.

A szerzők anyagaiból összeállította: Szabó Jánosné Taczman Mária

1830-as évek	Jótékonyági színielőadások a városban
1830	Elkészül az első járszági úttérkép
1831	A második berényi patika felállítása
1831	Kolerajárvány
1832	A prostitúció megjelenése
1832	A Pannónia Szálló működésének kezdete
1832. április 30.	Elkészül a városrendezési térkép
1833	Tanácsi határozat a pusztai földek művelés alá helyezéséről
1838–1839	Felépül az új Városháza
1839	A Rabdolgoztató Intézet létrejötte
1839	Elkészül a helyi kaszinó alapító okirata
1840-es évek	Közigazgatási és önkormányzati reformok bevezetése
1840	Felépül az új Rozália kápolna
1840	Iparos legények, inasok tanításának indítása
1841	Mezőrendőri törvény életbe léptetése
1841	Tanyai istentiszteletek bevezetése
1842	Megnyílik az első biztosítótársaság a városban
1842	A Szentkúti templom megnyitása
1842	Felépül a városháza klasszicista stílusú, dór oszlopos, boltíves lóistállója (1931-től a Jász Múzeum helye)

1843	Zsidó kereskedők megjelenése
1843	Tanyai lakosok egyházi temetésének kezdete
1844. december	Döntés a Városi Kórház építéséről
1845	Az első baromorvos, Kertész Mihály sebész alkalmazása
1845	Az első pálinkafőző gőzkazán beüzemelése – az első gőzüzemű gép a Jászkun Kerületben
1845	A Redemptio száz esztendő emlékünnepei
1847	A „ <i>Szent Erzsébet</i> ” Kórház építésének kezdete
1847–1848	Épül az új katonai kórház
1848	A város vezetői, lakosai komoly áldozatokat vállalva csatlakoznak a forradalomhoz
1848. március 23.	A „Csend és rendre ügyelő választmány” megalakulása, a nemzetőrség megszervezése
1848. március 24.	Elfogadják a 12 pontot és megfogalmazzák a helyi polgárok követeléseit 11 pontban.
1848. április	Az áprilisi törvények hatása a jászkunokra (az V., a XXV. és a XXVIII. törvénycikk). A Jászkun Kerület elveszítette a vármegyékhez hasonló követküldési jogot.
1848. május	Jászberény lakossága 18 343 fő, 1036 fő rendelkező szavazati joggal
1848. május 16.	Jászberény toborzóközponttá jelölése
1848. május 28.	Népképviselői választások Jászberényben – főbíró, tanácsnokok és a képviselő-testület megválasztása
1849 tavasza	A Jászkun Kerület felosztásának, az önálló jász, kis- és nagykun törvényhatóság megteremtésének lehetősége
1849	A tavaszi hadjárat idején a katonai vezetés főhadiszállása a városban

1849. április 3.	Kossuth, Leiningen, Damjanich, Klapka és Görgey tanácskozása Jászberényben
1849. július 11.	A magyar csapatok elhagyják Berényt
1849. szeptember 20.	Berény leminősül községgé
1849. november 5.	A leromboltatott Nádor-oszlop helyreállítása
1849 vége – 1850	A csendőrség megalakulása
1850	A puszták (Lajos, Mizse, Bene stb.) önállósulásának kezdete
1850	Földbirtokrendezés és tagosítás kezdete
1850 nyara	A laktanya építésének kezdete
1850-től	A város tragikus eladósodása, később állami kölcsönök felvétele
1850-től	Izraelita lakosok befogadása
1850	A helyi dohánytermesztés kezdetei
1850 ősze	Az izraelita temető helyének kijelölése
1852. június 22–23.	I. Ferenc József látogatása Jászberényben
1857. május 23.	I. Ferenc József és Erzsébet királyné látogatása Jászberényben
1853	Új vásártér kialakítása
1853	A Zagyva- és a Tarnaszabályozási Társaság megalakulása
1853-tól	A tanyás gazdálkodás terjedése
1854	A magyar kereskedők megjelenése
1855–1856	Az első rendes zsidóiskola létrejötte
1856	Az első helyi zenekar megalakulása
1857	Az Újtemető létesítése

1857	A Jászság korszerű történeti kutatásának kezdete
1858. március	Első (eredményes) kezdeményezés a „Bathó-kert” kialakításával kapcsolatban
1860	A Szél Károlyné szervezte nőnevelő intézet létrejötte
1860-as évek	A nyomtatott sajtó megjelenése
1860-as évek eleje	Sipos Orbán a város politikai életének szereplője lett
1861	A Honvéd-segélyező Egylet megalakulása
1862	A hivatásos színészet kezdete
1862	Megalakul a dalárda Riszner József és Palotási János vezetésével
1864	Az első kékfestő üzem Jászberényben
1864	A gimnáziumi énekkar létrejötte
1865	A nyolcosztályú főgimnázium működésének kezdete
1865–1875	Sipos Orbán balközépi politikus a város országgyűlési képviselője
1866	Szent Vendel-szobor felállítása a Gyöngyösi úti hídnál
1867	Önkormányzati választások Jászberényben, a főbíró Pintér Mihály lett
1867–1879	Pintér Mihály a város vezetője (1873-ig főbíró, utána polgármester). 1879-től 1884-ig és 1891-től 1892-ig, haláláig helyettes polgármester volt
1867	Nagy Józsefné Komáromy Róza magán nőnevelő intézetének létrejötte
1867	Az első nyomda Jászberényben (Bittermann Ede)
1868–1875	A Jász-Kunság c. balközépi hetilap kiadása a városban

1868. április 19.	Kossuth Lajost Jászberény díszpolgárává választják
1868	Tagosítások lezárása
1868. június 21.	Földrengés Jászberényben
1868. március 1.	A Jászkerületi Népbank és Takarékpénztár megalakulása
1868. november 1.	Kezdetét veszi a közutak petróleumlámpával való megvilágítása
1868/69-es tanév	Érettségiztetési jogot kapott a gimnázium, az első érettségi vizsgát itt tartották a megyében
1869	Megalakul „A szorgalmasabb és tehetségesebb ifjak kis társasága”, a gimnázium önképzőköre
1869. március 15.	Az első (Viktória) biztosító egyesület megkezdí működését
1869. március 20.	Országgyűlési képviselő-választás Jászberényben, a képviselő ismét Sipos Orbán lett
1870-től	A városban működött a megye egyetlen menteleposztálya
1870-es évek	Tanári és ifjúsági könyvtár működésének kezdete a gimnáziumban
1870. június 13.	Honvédemlékmű felállítása
1871. január 1.	Szerződéskötés a Hatvan–Szolnok vasútvonal építésére
1871	A királyi törvényszék és a járásbíróság működésének kezdete
1871. augusztus	Elkészül az első kőjárda a főtéren
1872–1873	A Jászkun Figyelő c. Deák-párti hetilap megjelenése
1872. június 9.	Tömegverekedés a balközépiek és a Deák-pártiak között Jászberény főterén
1872. június 23.	Országgyűlési képviselő-választás Jászberényben, a képviselő ismét Sipos Orbán lett

1872 decemberének vége	Önkormányzati választás
1873	Jászberény rendezett tanácsú várossá válik. A város vezetőjét (polgármester) innentől a képviselő-testület választja. Ekkortól polgármester Pintér Mihály, a helyettes polgármester pedig Sipos Orbán lett.
1873	Megkezdte működését az első gőzmalom
1873. március 10.	Az első vasútvonal átadása Jászberényben
1873. szeptember	Sipos Orbán lemond helyettes polgármesteri tisztéről
1874	A Jászkun Polgár és a Jászkun Ellenőr c. Deák-párti hetilapok indulása
1874 decembere	Az első felolvasó társaság megalakulása Jászberényben
1874. december 26.	A múzeum megnyitása. Első „öre”: Ozoróczky János aljegyző-levéltárnok lett.
1875	Két országgyűlési képviselő-választás Jászberényben. Első alkalommal Csernátony Lajost, a pótválasztáson Babics Jánost választották meg.
1875	Csernátony Lajost Jászberény díszpolgárává választják
1876	A bolgárkertészet működésének kezdete
1876	A város elveszíti kerületi-központ szerepét
1876. június	Jász-Nagykun-Szolnok megye létrejötte Szolnok székhellyel a XXXIII. tc. alapján
1877. január 15.	Megalakult az iskolaszék 24 választott taggal
1878	A városi és a közbirtokossági vagyon elkülönítése
1878/79-es tanév	Létrejön a gimnáziumi segélyező egyesület
1879–1882	Tárgyalások a jászkunok közös vagyonának felosztásáról

1878	Országgyűlési képviselő-választás Jászberényben. A képviselő Liphay Béla (Mérsékelt Ellenzék) lett.
1878 decemberének vége	Önkormányzati választás
1879–1893	Elefánthy Sándor a város polgármestere (kétszer újraválasztva). Lemondása miatt nem töltötte ki a harmadik mandátumát.
1880-as évek	A város befolyásos családjai: Bathó, Koncsek, Tarnay, Bátor, Muhoray, Sárközy, Eördögh, Mizsey
1880–1906	A Jászberény és Vidéke c. hetilap megjelenése
1880	Első állandó dohánybeváltó lerakat a vasútállomás közelében
1881	Jászberény lakosságának 90%-a római katolikus, a megye legnagyobb kat. közössége
1881–1933	Jászberény országgyűlési képviselője gróf Apponyi Albert
1880-as évek	A gabonatermesztés (elsősorban búza) nagymértékű elterjedése
1883	Az első ipariskola Jászberényben
1885	Felépül az Érseki Leánynevelő Intézet
1885–1900	Helyi meteorológiai állomás működése
1886	A kerületi színházzat megvásárolja az Igazságügyi Minisztérium
1888	Nagy árvíz Jászberényben
1889. augusztus 20.	A gimnázium új épületének felszentelése
1880-as évek végétől	Gazdasági-társadalmi ellentétek kiéleződése a volt Jász-kunság területén a redemptusok és az irredemptusok, valamint a nagygazdák és az iparosok között

1890–1904	Hild Viktor Jászberényben. A Jászság c. politikai bulvárhetilap (1888–1896) szerkesztője
1890-es évek	Utak, járdák, hidak tervezése, építése, felújítása
1892	Kossuth 90. születésnapján a korábbi Kovács utcát róla nevezték el
1892. március	A ferences templom torony-felújítás támogatására 1000 forintot szavazott a városi tanács
1892/93-as tanévtől	Rendkívüli tárgyként először oktatnak egészségtant a gimnáziumban
1892–1918	Karády Győző gimnáziumi tanár közéleti és irodalmi munkássága a városban
1893–1902	A jászberényi politikai élet legzűrzavarosabb és legártalmasabb időszaka: polgármester- és klientúra-váltások, fegyelmi vizsgálatok, felfüggesztések stb.
1893 tavasza	Árvaszéki sikkasztási botrány, Elefánthy Sándor lemondása
1893–1896	Koncsek István első polgármesteri ciklusa
1893	Megalakult a második jászberényi bank, a Jászsági Hitelintézet és Takarékpénztár Rt.
1893	Első artézi kút a zárda előtt
1894. február	Második artézi kút a Zöldfa kocsmá előtti téren
1895. március 25.	A Lehel-szálló és kávéház megnyitása
1896. március 12.	A Jászberény és Vidéke irányváltása: az Apponyi-párti lapból szabadelvű újság lett
1896. szeptember	Koncsek István lemondása – valószínűsíthetően – vármegyei nyomásra

1896. október 27.	Országgyűlési képviselő-választás Jászberényben. Ez volt az első olyan választás, amikor Apponyinak erős kihívója (Erdély Sándor) akadt.
1896. december 30.	Almásy László polgármesterré választása, majd lemondása
1896	Megalakult az Első Jászsági Földhitel és Jelzálog Kölcsön Bizományi Iroda
1896	Megnyílt a Magyar Királyi Földműves Iskola
1897–1902	Török Aladár viharos polgármestersége. A folyamatos jogi támadások (óvások) és lemondások miatt háromszor választották meg (1897. március 3., október 20., 1898. április 23.). 1899-ben a fősipán felfüggesztette.
1898	Bánffy Dezső akkori miniszterelnököt Jászberény díszpolgárává választják
1899	A múzeum átadja a természetrajzi tárgyi gyűjteményét a főgimnáziumnak
1899 márciusa	Megépül a Kátai út egy km hosszan
1899–1902	A tisztújító közgyűlésen Czigány Jánost választják helyettes polgármesternek, aki Török Aladár felfüggesztettsége miatt a város tényleges vezetője lett
1900 elején	Felépült a négyszállású tanyai iskola
1900	A Jászberényi Gazdasági Takarékpénztár Rt. létrejött
1901	Fejérváry Géza akkori honvédelmi miniszter díszpolgárrá választása
1901. szeptember	Megvalósul a Szelei út kövezése
1901. október 2–3.	30 órás országgyűlési képviselő-választás Jászberényben, amelyen Apponyinak másodszer és utoljára akadt esélyes kihívója (Almássy Géza).
1902	A vármegye hivatalvesztésre ítéli Török Aladárt, aki elhagyja a várost

1902–1914	Koncsek István második polgármesteri ciklusa. 1919-től haláláig ellenzéki tagja a képviselő-testületnek.
1902	Az Elefánthy-féle téglagyár működésének kezdete
1902. május 25.	Apponyi Albert és felesége tiszteletére rendezett díszebéd a Lehel Szállóban
1903	Nyári söröző nyitása a Lehel Szálló udvarán
1904. március	Új járdák épültek az I. kerületben
1904. szeptember	Véglegesítik az utcaneveket
1905. április	Megjelenik az első automobil a városban
1905. november	A villanyvilágítás kezdete
1906–1912	A Jász-Kürt c. ellenzéki hetilap megjelenése
1906	Jászsági Közművelődési Egyesület létrehozása
1906. július	A vízimalom melletti híd megnyitása
1906. december	A Lehel Szálló összes helyisége villanyvilágítást kap
1907–1915	A Jászberény c. szociáldemokrata hetilap megjelenése
1908. január	Mozgó fénykép előadás-sorozat kezdete a Lehel Szállóban
1908	Bundás-kút Jászberény főterén
1908	A közutak villanyvilágításának kiépítése
1908	A jászberényi vasútállomás már ötvágányos állomás
1910	A városnak már 480 rendezett tere, útja és utcája van
1911	Gőzmű, mész- és homokkőfejtő, valamint gőzfűrész- és szőlőkaró gyár létesül

1911. december 3.	Villamos Színház működésének kezdete a Lehel Szálló dísztermében
1913	Befejeződnek a főtér rendezési munkálatai
1913	Sajtó olajgyár létrejötte
1914. augusztus 2.	<i>A Jász Újság</i> című hetilap „Éljen a háború!” főcímmel jelent meg
1914. augusztus 4.	Első, a háború szellemében megtartott rendkívüli képviselő-testületi ülés. Döntöttek az itthon maradt családtagok segélyezéséről.
1914. augusztus 7.	A 29. honvéd gyalogezred III. zászlóalja elhagyta a várost. Kezdetét veszi az „élelmiszeruzsora” és a rémhírterjesztés.
1914. augusztus 17.	Ítéletidő a városban. Rengeteg a kár. Figyelemfelhívás a takarékosagra Jászság és megyeszerte.
1914. augusztus 18-áról 19-ére virradóra éjszaka	A szerb fronton átesett a tűzkeresztségen a 29-es ezred
1914. szeptember 3-tól	Betegápolónői tanfolyamokat indítottak az Erzsébet kórházban. A sebesültek ellátására, főleg nőkből, „Ozsonna Társaság” alakult.
1914. október 16.	A Járványbizottság megalakulása
1914. november 5-től 1915. április végéig	„Aranyat vasért” akció helybeli megbízottja Prusovszky Mária tanítónő volt. 121 ilyen adakozó volt.
1914. november 28.	Vavrik Endre polgármesterré választása, aki már 1907 óta helyettes polgármester volt
1914. december 9.	Helyhatósági választások a városban
1915. év elejétől	Háborús menekültek, internáltak és hadifoglyok (szlovák, ruszin, rutén, később román stb.) érkeztek a városba, sok feszültséget okozva

1915. április 20 – a háború végéig	A jászberényi laktanya a 11. honvéd gyalogezred pótzászlóaljának otthona lett
1915 tavaszától	Beköszöntött az igazi hadigazdálkodás, és a jegyrendszer időszaka
1915 szeptemberétől	A „gazdagok adójának” kivetése (Jászberényben 5 személyre vetették ki)
1915. október 12.	„Nyomorjárás” a Városháza előtt a szocdemek szervezésében
1915 karácsonya	Ekkor kezdődött a közel egy hónapig tartó besszarábiai téli csata jászberényi katonák részvételével
1916. június 4.	Az ezred történetének fekete napja. Ezen a napon a 29-esek 90%-os (!) veszteséget szenvedtek.
1917. január 7.	Elkészül a 29. honvéd gyalogezred első tábori újsága, a <i>Cibó</i> című lap
1917	Élelmiszerhiány, a közszükségleti cikkeket jegyre lehetett kapni, illegális dohány-lánckereskedelem alakult ki
1917	Kele József ügyvéd könyvtárát és gyűjteményét a város kapta meg
1917	Einhorn Emilné szállító óriási gabona- és lisztcsempészési botránya
1917. szeptember	A Tanítóképző Intézetet a Kossuth út 55. szám alatti Morgó iskolában helyezték el, igazgatója Pinkert Zsigmond lett.
1918. március végén	A 29. honvéd gyalogezredet Fiumébe szállították
1918. szeptember 22.	Rokkant katonák népünnepélye a Margitszigeten, védnökök Bathó Jánosné és Weisz Istvánné
1918. október eleje	Spanyolnátha-járvány a városban
1918. november 2.	Megalakul a helyi Nemzeti Tanács, elnöke Karády Győző főgimnáziumi tanár lett

1918. november 5-től	Megkezdte működését a nemzetőrség
1918. november 24.	Megalakul a KMP. Első jászberényi tagja Tóth Mihály szabóipari munkás volt.
1918. december 12	A képviselő-testület Friedvalszky Ferencet bízta meg a polgármesteri tisztség ellátásával, akit 1920-ban polgármesterré választottak
1919. március 11.	A közgyűlés „Néptanácsként” működött, de az üléseket továbbra is Friedvalszky Ferenc polgármester vezette
1919. április 2.	Megalakul a direktórium, melynek tagjai: Lázár Henrik, Lónyai Béla és Paczauer Gábor
1919. április 3-tól	Megkezdte működését a forradalmi törvényszék
1919. április 21–22-én	Hatalmas árvíz a városban
1919. május 1.	Nagy városi ünnepség, vigadalmak
1919. május 2.	Téves hír (román támadás) miatt a proletárdiktatúra vezetősége elmenekült, rövid időre megjelentek az ellenforradalmi erők
1919. május	A Vörös Őrség jászberényi parancsnoka Koller Pál lett
1919. július 11.	A helybéli asszonyok a lizthiány miatt tüntetést szerveztek és a főtéren „követelődztek”
1919. július 13.	Vérengzésbe torkolló nagygyűlés a Városháza előtt. Az eseménynek 11 halálos áldozata és 27 sebesültje lett.
1919. augusztus első napjai	A román megszállás kezdete, 3 hónapig román katonai közigazgatás volt a városban
1920. január 19.	A Nemzeti Hadsereg élén Horthy Miklós fővezérrel bevonult a városba
1920. május	Az 1919. július 13-i események bírósági tárgyalása
1921. november 22. este 19.30	Vasúti szerencsétlenség a vasútállomás közelében

1921. december 22.	A Városi Mozgó nyitása
1922	Az első Jász bál a Lehel szálló összes termében
1922 márciusától	Kötelező az iskolákban megtartani a Madarak és fák napját
1923 áprilisában	Megtörtént a vásártér rendezése
1924	Jászberényben hivatalosan egy bordélyház működött négy kéjnével
1927	Állami költségvetésből elkészül a csendőrlaktanya
1928	Elkészül az adóhivatal (mai Rendőrkapitányság) épülete
1928. június 17.	Békési Gyula tanár és a háborúban elesett növendékek emléktáblájának avatása
1928	Megalakult a Jászberényi Gimnáziumi Iskolatársak Egyesülete
1929. május 12.	Klebelsberg Kunó miniszter beszédet mondott a Fótéren és megtekintette az épülő Tanítóképzőt
1929. december	Friedvalszky Ferencet újra megválasztják polgármesternek
1930-as évek	Magánkölségen a lakásokba először kezdik bevezetni az artézi vizet
1930. június 12.	A Tanítóképző épületének hivatalos átadása

A szerzők anyagaiból összeállította: Gulyás Erzsébet

Bagi Gábor: Jászberény reformkora

Népességszámra a korabeli jászberényi tanácsi iratok: JNKSZML Jb. ir. C. 51. F. 5. No. 28.; C. 52. F. 3. No. 135.; F. 5., No. 147.; C. 53. F. 1. No. 89.; F. 3. No. 41.; C. 55. F. 1. No. 89. Születésekre, halálozásokra vonatkozó alapmű: A népmozgalom főbb adatai községenként: 1828–1900., 8. köt. Szabolcs-Szatmár megye, Szolnok megye. Bp., 1984. Beköltözésre: *Frivaldszky János*: Az Ozoróczkyak a Jászságban. In: JÉ., 2008. Jb, 2008. 232–242. Pusztákra: A Jász, Nagy és Kis Kún kerületeknek földleirati (geographiai) ismérete. In: Tudományos Gyűjtemény, 1838. IX. 54–99.

Gazdasági életen belül a földterületi megoszlásra, az állatállományra, az iparra, kereskedelemre: JNKSZML Jb. Adóösszeírás, valamint ir. C. 50. F. 2., No. 31.; F. 4. No. 60. Az 1845-ös és az 1847-es termésre alapvetőek: Jk. Ker. kgy. ir. 1845. F. 4. No. 2846.; Jk. Ker. 1848-as Bizottmányi ir. 54/1848. sz.; Alapvető munkák: *Bagi Gábor*: A Jászkun Kerület és a reformországgyűlések. Sz., 1991.; *Bagi*: Megjegyzések az állatlétszámok és a fajták megoszlásához a Jászkun Kerületben. In: Az Alföld gazdálkodása. Állattenyésztés. A AJMÉ, 10. Nagykörös, 2002. 315–332.; *Bathó Edit*: Adatok a Jászság XVI–XIX. századi szőlőtermesztéséhez. In: JÉ, 1996. 227–245.; *Blénessy János*: Jászberény természeti viszonyai és élete. Jb., 1937.; *Fodor Ferenc*: A Jászság életrajza. Bp., 1942.

Iparra, kereskedelemre: *Eperjessy Géza*: Mezővárosi és falusi céhek az Alföldön és a Dunántúlon: 1686–1848. Bp., 1968.; *Kálmán Ödön*: A zsidók betelepődése a Jászságba. Bp., 1915.; *Palugyay Imre*: A Jász-Kún Kerületek s Külső Szolnok vármegye leírása. Pest, 1854.; *Papp Izabella*: Görög kereskedők a Jászságban. Sz., 2004.; *Szabó Ferenc*: Textilmanufaktúrák néhány alföldi törvényhatóság dologházaiban.. In: Manufaktúrák Magyarországon, 1. Miskolc, 1989.; *Szabó László*: Jászság. Bp., 1982.

Pusztákra vonatkozó alapvető mű: *Benedek Gyula, Kürti László*: Bene, Lajos és Mizse oklevelei, történeti dokumentumai (1385–1877). Kecskemét, 2004.

A berényiek és a Pesti Takarékpénztárral való kapcsolat: JNKSZML Jb. ir.: C. 54. F. 4. No. 242–244., C. 55. F. 1. No. 145–146.; F. 2. No. 8.

Társadalomra, igazgatásra, teherviselésre vonatkozó alapművek: *Bagi Gábor*: A Jászkun Kerület társadalma a redempciótól a polgári forradalomig: 1745–1848. Sz., 1995.; *Bánkiné Molnár Erzsébet*: A Jászkun Kerület igazgatása 1745–1876. Sz., 1995.; *Bánkiné*: A jászkun autonómia. Szeged, 2005.; *Blénessy János, Fodor Ferenc, Palugyay Imre, Szabó László*: JNKSZML Jb. adóösszeírások, ir.: C. 50. F. 2. No. 31.; F. 4. No. 60., C. 51. F. 4. No. 182.; C.51. F. 6. No. 59.; C. 52. F. 3. No. 65.; C. 53. F. 1. No. 49. Adózásra: Jk. Ker. kgy. ir. 1832. 8. F. 341. sz., 1837. 8. F. 434. sz., 1840. 8. F. 6. sz.; 1841. 8. F. 276. sz.; 932. sz.; 1845. 8. F. 226. sz., 1847. 8. F. 3069. sz. Igazgatásra, városi bevételekre: Jb. ir. C. 50. F. 2. No. 31; Uo. F. 4. No. 60., C. 50. F. 4. No. 161., C. 50. F. 6. No. 80., C. 52. F. 5. No. 39.; C. 56. F. 4. No. 102.; No. jov. 1847. 848. sz.

Oktatásra vonatkozó alapművek: Kálmán Ödön; *Blénessy János*: Jászberény iskolázásának és közművelődésének története a középkortól a 19. század végéig. Jb., 1967.; *Tarnay Marianne*: Iskolázás és művelődés a Jászságban: XIII. századtól a XIX. század végéig. Bp., 1943.; JNKSZML Jb. ir.: C. 53. F. 3. No. 77.; F. 4. No. 69., C. 55. F. 1. No. 127.

Vallási életre: *Blénessy János*; Soós Imre: Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése. Bp., 1985.; Jászberény katolikus élete / szerk. *Suba Györgyné*. Jb., 2010.; Sáros András: A jászberényi Rozália kápolna építéstörténete. In: Műemlékvédelem, 1973. 4. sz. 225–229. Reformátusokra: a helyi gyülekezet fénymásolt háztörténete a JNKSZML-ban maradt meg.

Egészségügyre vonatkozó alapvető mű: *Sugárné Koncsek Aranka*: A szegénygondozás, az orvoslás és közegészségügy története Jászberényben. Jb., 2000. Kórházépítésre: *Zádorné Zsoldos Mária*: A jászberényi „Erzsébet” Kórház története: 1845–1895. In: Zounuk, 12. Sz., 1997. 159–188.; JNKSZML Jb. ir. C. 51. F. 6. No. 97.; jkv. 1832. 12. sz.

Városképre: *Blénessy János*; *Nemes Gerzson*: A Zagyva- és Tarna völgy jászkerületi vízügyeinek krónikája: 1279–1876. Sz., 1981.; *Komáromy József*: Adatok Jászberény XV–XIX. századi építészetéhez. In: A Jászberényi JMÉ, 1938–1943. Bp., 1973. 162–178.; Határra: *Farkas Ferenc*: Szolnok megye földrajzi nevei, I. A jászberényi járás. Jb., 1986. Kulturális életre: *Blénessy János*; JNKSZML Jb. jkv. 1846. 169. p. 577. sz.

Politikai küzdelmekre: *Bagi Gábor*; *Bagi*: Egy XIX. századi jász politikus: kecskeméti Pethes József. In: A Jászság a magyar kultúrában: Konferencia, 1996. Sz., 1998. 102–110.; *Botka János*: A Jászkunság megváltásának százados ünnepe (1845. május 20.). In: Zounuk, 4. Sz., 1989. 341–378.

Papp Izabella: Jászberény az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején

Közigazgatás, helyi társadalom: *Bánkiné Molnár Erzsébet*: A Jászkun Kerület igazgatása 1745–1876. Sz., 1995.; *Bagi Gábor*: A Jászkun Kerület és a reformországgyűlések. Sz., 1991.; *Blénessy János*: Jászberény természeti viszonyai és élete. Jb, 1937.; *Blénessy*: Jászberény életrajza a kiegyezés utáni évtizedekben. Jb., 1940.; *Papp Izabella*: Görögök Jászberényben a 18–19. században. In: JÉ, 1994 Jb. 82–100.; *Prückler József*: Jászberényi rajzok. Jb., 1934.; Forradalom és szabadságharc országos eseményeiről: *Hermann Róbert*: A szabadságharc hadtörténete: 1848–1849. Bp. 2001. 104–116.; *Kedves Gyula*: A szerb felkelés 1848 nyarán és a délvidéki hadműveletek a honvédcsoportok kivonásáig. In: A szabadságharc katonai története. Bp. 1998. 108–110. A korabeli kiemelkedő személyiségekről: *Bagi Gábor*: Egy XIX. századi jász politikus kecskeméti Pethes József. In: Jászság a magyar kultúrában. Sz., 1998. 102–109.; *Bagi*: Adalékok Kossuth Lajos és Illéssy János barátságához. In: Zounuk, 8. Sz., 1993. 337–348.; *Papp Izabella*: „Volt egy Szentkirályi főkapitánya a jászkun népnek”: Adatok Szentkirályi Móric és a jászkunok kapcsolatához 1848–49. In: Zounuk 21. Sz., 2006. 231–271.; *Sugárné Koncsek Aranka*: Jász történelmi arcképcsarnok. Jb., 2003. A szabadságharc helyi eseményeiről, hadtörténetéről: *Babucs Zoltán*: Jászkun alakulatok az 1848/49-es magyar függetlenségi háborúban. Jb., 1995. 74–75., *Bagi Gábor*: Adalékok a katonaiállás eredményeihez és sajátosságaihoz a Jászkun Kerületben 1848/49-ben. In:

Zounuk, 13. Sz., 1998. 9–40., *Bagi*: Forradalom, szabadságharc és megtorlás a Jászkun Kerületben. Sz., 2009. *Herendi József*: A Jászkun-Kerületek a függetlenségi harcz alatt 1848- és 1849-ben. Cegléd, 1901., *Hermann Róbert*: Görgei és az önkéntes mozgó nemzetőrség szolnoki táborja 1848 szeptemberében. In: Zounuk, 11. Sz., 1996. 103–146., *Papp Izabella*: Jászságiak az 1848–49-es szabadságharcban. A Jászkerületi Honvédegylet naplója. In: Zounuk, 18. Sz., 2003. 337–380., *Papp*: Egy jászberényi család az 1848/49-es szabadságharc idején: Sismis József és családja levelezéséből. In: Zounuk, 23. Sz., 2008. 225–280. *Papp*: Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc a Jászságban. In: Szülőföldünk a Jászság. Jb., 2011. 127–140., *Rédei István*: Jászok és kunok az 1848/49-es szabadságharcban. Jb., 1989., *Zádor Béla*: Jászkun nemzetőrség 1848-ban. In: Zounuk 8. Sz., 1993. 59–92.

Felhasznált legfontosabb levéltári források: MNLJNSZML Jk. Ker. 1848-as Bizottmányának ir. 1848–49.; MNLJNSZML Jb. város tan. jkv. 1848–49.; MNLJNSZML Jb. város közig. ir. 1848–49.

Bagi Gábor: A város az önkényuralom idején

Önkényuralmi rendszerre vonatkozó alapvető művek: *Bánkiné Molnár Erzsébet*: A Jászkun Kerület igazgatása 1745–1876. Sz., 1995.; *Bánkiné*: A jászkun autonómia. Szeged, 2005. A költségvetési veszteségekre: JNKSZML Jb. ir.: C. 56. F. 4. No. 120., 1861. 100. sz.; A volt honvédekre: JNKSZML F. 56. cs. 7. No. 15. Adókra, kataszteri felmérésre: *Palugyay Imre*: A Jász-Kún Kerületek s Külső Szolnok vármegye leírása. Pest, 1854. Művelési ágak terjedelmére, közjóvedelmére: Hivatalos adatok a Nagyméltóságú Magyar Királyi Helytartótanács rendeletéből kimutatva. Buda, 1865.; JNKSZML Jk. Ker. Főnöki ir.: 1856. szn.; Jb. ir. F. 56. cs. 7. sz. 264., F. 56. cs. 9. sz. 33., F. 56. cs. 7. sz. 265. Városi szervezet és a közbirtokosság kapcsolata: *Bánkiné*: Változások a Jászkun Kerület és Kővár-vidék közbirtokosságában az 1853/54-es úrbéri törvények után. In: Múzeumőr, 2011. nyár-ősz, 13–15.

Város pénzügyi helyzetére: *Blénessy*: Jászberény természeti viszonyai és élete. Jb., 1937.; *Blénessy*: Jászberény életrajza a kiegészítés utáni évtizedekben. Jb., 1937.; JNKSZML Jb. ir. F. 56. cs. 7. sz. 79., F. 56. cs. 9. sz. 28., 1866. 157. sz., F. 56. cs. 11. sz. 267. F. 67. cs. 3. sz. 1., F. 56. cs. 12. sz. 3. JNKSZML tan. jkv. 1856. dec. 20. 173. p. 418. sz., 1857. aug. 11. 189. sz., 1868. febr. 1. 76. p. 230. sz.

Népesség alakulására: *Bathó Mór*: A Jászkunkerületekben 1869. december 31-én megkezdett népszámlálás eredménye. Jb., 1873.; JNKSZML Jb. ir. F. 59. cs. 1. sz. 190.; JNKSZML Helységi átnézet ... az 1857. október 31-ki állapot szerint. Születésre halálózásra alapvető művek: A népmozgalom főbb adatai községenként: 1828–1900. 8. köt. Szabolcs-Szatmár megye, Szolnok megye, Bp., 1984. Zsidóság letelepedésére: *Blénessy János*; *Kálmán Ödön*: A zsidók betelepődése a Jászságba. Bp., 1915.; *Csász László*, Konfliktusok és kölcsönhatások: Zsidók Jász-Nagykun-Szolnok megye történetében. Sz., 2014.

Művelési ágakra: *Palugyay Imre*; Művelési ágak szerinti terjedelme, tagosításokra: *Blénessy János*; JNKSZML Jb. ir. C. 56. F. 7. No. 28., F. 56. cs. 16. sz. 155. A kezdeti termésátlagokra: JNKSZML Jb. ir. C. 56. F. 7. No. 28.

Állatállományra: *Bathó Mór*: A Jászkun-területekben 1869. december 31-én megkezdett népszámlálás eredménye. Jb., 1873.; JNKSZML Jb. ir. szn. Az 1869-es népszámlálás községi áttekintése, illetve F. 56. cs. 7. sz. 217. Iparra: *Bathó Mór*; *Blénessy János*, *Csősz László*, *Palugyay Imre*; *Sipos Orbán*: Rendszeres jelentés Jász-Nagykun-Szolnok Megye állapotáról, 1879. Sz., 1880.; JNKSZML Jb. ir. F. 57. cs. 2. sz. 145., JNKSZML ir. szn. Községi átnézet, 1857.

Kereskedelemre: *Bathó Mór*; *Blénessy János*, *Csősz László*; *Palugyay Imre*; JNKSZML Jb. ir. F. 57. cs. 3. sz. 109., F. 56. cs. 7. sz. 287., JNKSZML jkv. 1863. 421. p. 897. sz., JNKSZML ir. szn. Községi átnézet, 1857.; A hitelügyre adalék: JNKSZML jkv. 1853. márc. 24. 41. p. 126. sz. Társadalomra: *Bathó Mór*; JNKSZML Jb. ir. szn. Községi átnézet, 1857.; *Botka János*: A Jászkunság utolsó nemesi összeírása: 1850. In: Zounuk, 5. Sz., 1990. 351–368.; JNKSZML jkv. 1861. ápr. 4. 138. p. 402. sz. Iskolákra: *Blénessy János*: Jászberény iskolázásának és közművelődésének története. Jb., 1967.; *Bartai József*: Az elemi tanügy az egri érseki megye területén 1861/62. In: Statistikai Közlemények, 1863. 3. füz.; Zsidó iskolára: *Csősz László*, *Kármán Ödön*; *Szabó Adolf*: A jászberényi izr. népiskola története. In: A magyar-zsidó felekezet elemi és polgári iskoláinak monográfiája, 2. köt. Bp., 1896.; JNKSZML Jb. tan. ir. 1858. 1238. sz., 1865. 1382. sz.

Egészségügyre alapvető művek: *Blénessy János*; *Sugárné Koncsek Aranka*: A szegénygondozás, az orvoslás és a közegészségügy története Jászberényben. Jb., 2000. Kórházépítésre: *Zádorné Zsoldos Mária*: A jászberényi „Erzsébet” Kórház története: 1845–1895. In: Zounuk, 12. Sz., 1997. 159–188.

Városképre: *Blénessy János*; JNKSZML Jb. ir. F. 57. cs. 2. sz. 99., F. 57. cs. 2. sz. 101., F. 57. cs. 2. sz. 152. Kultúrára: *Blénessy János*; *Balla Ferenc*, *Wirth István*: Önszervező közösségek kialakulása és formái a Jászságban 1867–1900. In: Zounuk, 4. Sz., 1989. 53–64. Pusztákra: *Benedek Gyula*, *Kürti László*: Bene, Lajos és Mizse oklevelei, történeti dokumentumai: 1385–1877. Kecskemét, 2004.; Magyarország művelési ágak szerinti terjedelme ... / szerk. *Bathó Mór*; JNKSZML Jb. ir. F. 56. cs. 7. sz. 261.; F. 56. cs. 9. sz. 3.; 128.; F. 56. cs. 7. sz. 177. „... adó könyv 1852/53 évről Lajos Pusztát illetőleg”: JNKSZML Jb. ir. F. 57. cs. 2. sz. 145.; ir. szn. Községi átnézet, 1857.

Politikai helyzetre: *Blénessy János*; *Bagi Gábor*: Ferenc József császár 1852-ben Jászberényben. In: Redemptio, 2008. aug. p. 4–5.; *Papp Izabella*: Jászkunok az 1861. évi országgyűlésen. In: Zounuk, 12. Sz., 1997. 189–242.; *Papp*: Jász-Nagykun-Szolnok vármegye első alispánja Sipos Orbán 1835–1926. In: Zounuk, 11. Sz., 1996. 147–180.; *Cseh Géza*: Országgyűlési választási mozgalmak Jászberényben a kiegyezéstől a millenniumig. In: Zounuk, 3. Sz., 1988. 87–122.

Cseh Dániel: *A várospolitikai szereplői és konfliktusai (1867–1914)*

Arató Antal: A jászsági sajtó története [doktori disszertáció]. Bp., 1974.; s. n. *Arató*: p. 74., 50–51.; *Blénessy János*: Jászberény életrajza a kiegyezés utáni évtizedekben. Jb.; 1940.; s. n. *Blénessy*: p. 8., 27–28., 46., 48–55., 70.; *Cieger András*: Magyarország politikai kultúrája a dualizmus időszakában. In: Múltunk 45. 2000/3.; *Cseh Dániel*: A jászberényi tévesz-szervezés belső irányítási mechanizmusai és konfliktusmezői (1956–961). In: Juvenilia II. 2015.?-?; *Cseh*

Géza: Országgyűlési választási mozgalmak Jászberényben a kiegyezéstől a millenniumig. In: Zounok 3. Sz., 1988.; s. n. *Cseh*: 104., 109–112., 114.; *Fodor Ferenc*: Berény. In: A Jászság életrajza. Bp., 1942. p. 426–469.; *Kiss József*: Jászkun agrárszocialista mozgalmak: 1896–1897. In: Párttörténeti Közlemények. 1969. 2. sz.; *Mazsu János*: A kiegyezés megítélésének változásai a magyar történetírásban. In: Debreceni Szemle, 2002. 4. sz.; *Papp Izabella*: Jász-Nagykun-Szolnok vármegye első alispánja: Sipos Orbán (1835–1926). In: Zounok 11. Sz., 1996.; *Sugárné Koncsek Aranka*: Jászkun történelmi arcképcsarnok. 2. átd. kiad. Jb., 2003.; s. n. *Sugár*: 19., 24., 143., 191.; *Szabó Pál Csaba*: A magyar állam története 1711–2006. Bölcsész Konzorcium, Bp., 2006.; *Szente Zoltán*: Kormányforma és parlamentáris kormányzás a XIX. századi európai és a dualizmus kori magyar közjogban [doktori disszertáció], 2010. In: http://real-d.mtak.hu/403/4/dc_42_10_doktori_mu.pdf (Letöltve: 2015. 08. 14.); *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái 12. köt. (Saád–Steinensis). Bp., 1908.; *Tölgvyessy Péter*: Az alkotmányosság helyreállítása Magyarországon [előadás]. In: Alkotmány és történelem [konferencia]. 2011. In: https://www.youtube.com/watch?v=xka_HIDICy0 (Letöltve: 2015. 08. 14.)

Folyóiratok: *Jb és Vidéke* (1880–1906); *Jászkun Ellenőr* (1974); *Jászkun-Figyelő* (1972–1973); *Jászkun Polgár* (1974); *Jász-Kunság* (1968–1975); *Jász-Kürt* (1906–1912); *Jászság* (1888–1897); Folyóirat cikkek: *JH* 1898. ápr. 10., ápr. 24.; máj. 1.; *JH* 1899. jun. 2.; *Jb és Vidéke* 1890. nov. 09., 30. dec. 7.; *Jb és Vidéke* 1892. jun. 05.; nov. 16., nov. 20.; *Jb és Vidéke* 1893. jan. 05.; ápr. 06.; ápr. 20., 27.; máj. 01.; 11., 18., 25.; jun. 22.; jul. 06., 13., 20.; szept. 14.; dec. 21.; dec. 28.; *Jb és Vidéke* 1894. szept. 06.; *Jb* 1896. febr. 27.; *Jb és Vidéke* 1896. márc. 05.; márc. 12.; dec. 03., 10., 24., 29.; *Jb és Vidéke* 1897. jan. 07., márc. 07. máj. 01.; jul. 03.; okt. 24.; *Jb és Vidéke* 1898. máj. 01.; okt. 02.; *Jb és Vidéke* 1899. szept. 03.; dec. 24.; *Jb és Vidéke* 1900. febr. 11.; *Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Lapok* 1893. jul. 16.; *Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Lapok* 1897. jan. 07., 21.; *Jászság* 1891. 16. sz. 3.; *Jászság* 1893. nov. 11., 28., dec. 9.; *Jászság* 1894. 21–25. sz. p. 1–2.; *Jászság* 1895. 2. sz. p. 1–3.; 5. sz. p. 1–3.; 1895. 46. sz. p. 2–4.

Levéltári források: MNLJNSZML V-1 Mezővárosok, rendezett tanácsú városok, községek. JBVL Képviselői gyűlések jkv. (1867–1914); V-1 Mezővárosok, rendezett tanácsú városok, községek. JBVL Tanácsulési jkv. (1867–1914); V-1 Mezővárosok, rendezett tanácsú városok, községek. JBVL. közig. iratai (1867–1914); V-1 Mezővárosok, rendezett tanácsú városok, községek. JBVL.; kgy. jkv. iratok (1867–1914); IX-241 Testületek. A *Jb*. Red. Közbirtokosság ir. Közbirtokossági szervezési szabályzat (1895);

V-1 *Jb*. Red. Közbirt. ir. 1895. évi alapszabályzat.; V-1 *Jb*. közig. ir. 1879/*Jb*. rendezett tanácsú város szabályrendelete. *Jb*., 1873. 47.; U o 1879/*Jb*. rendezett tanácsú város szabályrendelete. *Jb*. 1873. 13–14.

V-1 *Jb* Képv. ir. 46/1881.; V-1 *Jb*. Képv. jvk. 1879., 21–22.; 24.; U o 1884., 212–213.; U o 1867–1870., 2.; U o 1867–1870., 4.; 1867–1870., 5.; U o 1867–1870., 5–6.; 1867–1870., 6–7.; U o 1867–1870., 26.; U o 1867–1870., 13–15.; U o 1867–1870., 20.; U o 1867–1870., 25.; U o 1867–1870., 26–27.; U o 1867–1870., 30–33.; U o 1867–1870., 31.; U o 1867–1870., 34.; U o 1867–1870., 64–65.; U o 1867–1870., 1868/100.; U o 1873., 2.; U o 1873., 3–7.; U o 1873., 3.; U o 1878., 127–128.; U o 1878., 140.; U o 1879., 12.; U o 1879., 24.; U o 1884., 197–213.; U o 1884., 201–213.; U o 1867–1870., 1868/28–29.; U o 1867–1870., 1868/30.;

U o 1867–1870., 1868/31.; U o 1867–1870., 1868/31.; U o 1867–1870.; U o 1867–1870., 1868/36–37.; 1868/32. ; U o 1867–1870., 1868/145.; U o 1890., 196–198., 223–224.; U o 1890., 208–214.; U o 1890., 249–250.; U o 1890., 253–262.; U o 1890., 253–262.; U o 1893., 444–447.; U o 1893., 164.; U o 1893. 346–347.; U o 1893. 464–465.; U o 1893. 422–423.; U o 1893. 441–442.; U o 1893., 477.; U o 1894. 246–248.; U o 161/1881.; Sipos Orbánnak, mint a „Jászkerületi népbank és takarékpénztár” elnökének jelentése az intézet első félévi működéséről. Jász-Kunság 1, 49, 396–397.; U o Jász-Kunság 6, 1, 2–3.; s.n. *Sípos: Jászberény közigazgatási szervezése. Jász-Kunság 6, 4, 27–28.; Jász-Kunság 6, 4, 28.; Jász-Kunság 1, 19, 152.; Jász-Kunság 1, 31, 250.; Jász-Kunság 1, 44, 358.; Jász-Kunság 2, 27, 215.; Jász-Kunság 2, 43, 341.; Jász-Kunság 3, 14, 112.; Jász-Kunság 3, 36, 286.; Jász-Kunság 3, 37, 295.*

Internetes forrás: Országgyűlési dokumentumok. Képviselőházi irományok 1861–1910. ; <http://www3.arcanum.hu/onap/opt/a110616.htm?v=pdf&a=spec:start> (Letöltve: 2014. szept. 5–10.

Pernyész Livia: A város gazdaságtörténete

A Jászkun kerületekben 1869. december 31.-én megkezdett népszámlálás eredménye / összeáll. Bathó Mór. Jb., 1873.; A magyar korona országainak gazdaczímtára: 1897. Bp., 1897.; A magyar korona országainak helységnévtára, 1873. Bp., 1873.; A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája, 1. köt. Bp., 1897.; Akadémiai kislexikon, 2. köt. / főszerk. Beck Mihály, Peschka Vilmos. Bp., 1990.; *Bellon Tibor: A Jászkunok önmegváltása – a redemptio. In: Jászkun redemptio. Kiskunhalas, 1995. 7–11.; Blénessy János: Jászberény életrajza a kiegyezés utáni évtizedekben. Jb., 1940.; Cseh Géza: Adalékok Jász-Nagykun-Szolnok megye vasúti fővonalainak kiépítéséhez. In: Zounuk 12. Sz., 1997. 9–39.; Cseh: Jászberény politikai élete 1867 és 1918 között. Debrecen, 1986.; Példák és lehetőségek: Tanulmányok az önkormányzatok köréből /szerk. Jenei Bálint, Pethő László, 1. köt. Sz., 1990.; Deák Ferenc, Firtosváraljai: Jászkun népköltési gyűjtemény. In: A jászberényi magyar királyi állami főgimnázium értesítője az 1909–1910. iskolai évről. Jb. 1910. (1909 EA 2569); *Fodor Ferenc: A Jászság életrajza. Bp., 1991.; Gyárfás István: A jász-kunok története, 1. köt. Kecskemét, 1870.; Ipar lajstrom: SZML Jb. város ir. V. 78. 1887–1941/1357.; Ipar lajstromképesítéshez kötött iparosok: SZML Jb. város ir., tanácsülési jkv. V. 78. 1884–1892/1355. sz.; V. 1/a 1852/334. sz.; V. 1/a 1853/294. sz.; V. 1/a 1854/325. sz.; V. 1/a 1856/45. sz.; V. 1/a 1856/93. sz.; V. 41/a 1860/62. sz.; Jászberényi közlegelő elosztását nem akaró birtokosok összeírása: SZML Jb. város ir. V. 42/d 1864–1865/384. sz.; Jászberényi közlegelő felosztását akaró birtokosok összeírása: SZML Jb. város ir. V. 42/d 1864–1865/1385. sz.; Jb. Ktest. közgy. ir. mell.: SZML Jb. város ir. V. 41/b 38/1873.; V. 41/a 1877/387 kgy. sz.; V. 41/b 14/1880; V. 41/a 1903/575 kgy. sz.; Jb. közigazgatási ir.; Jb. város ir. V. 72/b 401/1901; Alakítsunk gazdasági egyleteket. In: Jász-Kunság, 1868. jan. 5. 3–4.; Első Jászsági földhitel és jelzálogkölcson bizományi irodát nyitott Fischer. In: Jb. és Vidéke, 1869, sz. n.; A gazdasági takarékpénztár ügye. In: Jb. és Vidéke, 1902. dec. 7. 4–5.; Gyümölcsstermelésünk. In: Jász-Kunság, 1869. szept. 5. 285.; Hol legyen a jászberényi indóház? In: Jász-Kunság, 1869. júl.**

4. 209.; Jászberény Gazdasági Takarékpénztára. In: Jb. és Vidéke, 1900. 2–3.; Jászkerületi Népbank és Takarékpénztár. In: Jász-Kunság, 1868. márc. 22. 93–94.; Jász-Kun Figyelő, 1872. jún. 9.; A közös legelők elosztandók-e, vagy nem? Jász-Kunság, 1868. szept. 13. 296–297.; Közraktár. In: Jb. és Vidéke, 1901. ápr. 21. 2–3.; Jász-Nagykun-Szolnok vármegye alispánjának rendszeres jelentése az 1896–1901. évről. Sz. 1901. / összeáll: Bagossi Károly In: Jászság, 1891. nov. 28.; Közraktárak keletkezése. In: Jb és Vidéke, 1901. márc. 24. 2–3.p.; A lajospusztai földosztályozás. Jász-Kunság, 1868. máj. 10. 147–148.; A lajospusztai földosztályozás. In: Jász-Kunság, 1868. máj. 17. 155–156.; Lótenyésztésünk érdekében. In: Jász-Kunság, 1869. aug. 15. 261.; Még egy szó a birtokossági gyűlések rendezéséhez. In: Jász-Kunság, 1868. júl. 26. 235–236.; Megalakult a Jászsági Hitelintézet és Takarékpénztár Rt. In: Jászság, 1893. jún. 10. 1–2.p.; Munkás egyesület. In: Jász-Kunság, 1869. jún. 13. 185.; Népbankunk. In: Jász-Kunság, 1868. márc. 1. 68–69.; Polgármesteri beszámoló. In: Jb. és Vidéke 1893. április 20. 1–2.; A népszámlálás eredménye Jászberényben. In: Jász-Kunság, 1870. ápr. 10. 115; Jász-Kürt, 1910. júl. 3. 4.; Selyemtenyésztésről a Jászságban. In: Jászság, 1896. aug. 22. 2–4. Sport Nívódíj 2002. In: Jászkürt, 2003. márc. 22. címlap; *Kiss József: Jászkunsági agrármozgalmak a kiegyezéstől a millenniumig: 1867–1895. Bp., 1968.; Kunszabó Ferenc: Jászföld. Bp., 1980.; A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása, 2. r., Bp. 1904.; Magyar statisztikai évkönyv, 1. füzet. 1875. Bp., 1875.; Magyar statisztikai évkönyv, Bp. 1877.; Magyarország helynévtára a különféle kormányzati ágak szerinti beosztás kimutatásával mint az 1863. év elején fennállott. Pest, 1863.; Magyarország helységnevtára különös tekintettel az állami anyakönyvi kerületek beosztására / szerk. Jékelfalussy József. Bp., 1888.; Magyarország helységnevtára különös tekintettel az állami anyakönyvi kerületek beosztására / szerk. Jékelfalussy József Bp., 1895.; *Nagy Bálint: Gyümölcsstermelésünk. In: Jász-Kunság, 1869. szept. 5. 285.; Papp Izabella: Görögök és zsidók gazdasági helycseréje a Jászkunságban. In: Zounuk 5. Sz., 1990. 25–55.; Palugyai Imre: Jász-kún kerületek s külső Szolnok vármegye leírása. Pest, 1854.; Soós László: A Jászkun Kerület önálló iparosainak és kereskedőinek szakmák és települések szerinti tagolódása 1874-ben. In: Zounuk 3. Sz., 1988. 130.p.; Sugárné Koncsek Aranka: Jász arcképcsarnok. Bp., 1995.; Szabó László: Jászság. Bp., 1982.; Szabó László: A jász etnikai csoport, 2. köt. Sz., 1982.; Szeniczai János: A föld megmunkálásáról és a tavaszi vetésről. In: Jász-Kunság, 1870. dec. 25. 411–412.; Szikszai Mihály: Az ügyi igazgatás kialakulása Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében. In: Zounuk 11. Sz., 1996. 181–203.; Szolnok megye Néprajzi Atlasza (SZMN) / szerk: Szabó László. Sz., 1975.; Tóth Tibor: Adatok Szolnok megye történetéből, 1. köt. Sz., 1980.; Urbán László: Jászberény mezőgazdaságának fejlődése. SZML Szakdolgozatok gyűjteménye 21. 1971**

Lukácsi Katalin: A korabeli város a Historia Domus nézőpontjából

Az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint rendezve, 2. köt. In: KSH Kvt., Népszámlálási Digitális Adattár, konyvtar.ksh.hu/neda letöltve: 2015.; *Historia Domus* IV. köt. 1855/1937 In: VI. 3 – Conventus Jb. (MFKL); *Érsek Attila: Apponyi Albert részvétele az országgyűlési választásokon: Emlékiratai, a megyei és a jászberényi sajtó tükrében. In: JÉ 2011. Jb., 2011. p. 44–55.; Kiss Erika: Jászberényi konfliktusok*

és megoldásuk a dualizmus korában: Almásy László mandátumszerzésének története. In: JÉ 2013. Jb., 2013. p. 112–121.; *Koncsek Aranka*: Papválasztások Jászberényben, 1852–1927. In: JÉ 2002. Jb., 2002. p. 274–280.; *Sáros András*: A jászberényi ferences templom története. Jb., 2004.; *Schefftsik György*: Jász-Nagykun-Szolnok vármegye múltja és jelene. Pécs, 1935.; *Szántó Konrád*: A jászberényi ferences templom története: 1472–1972. Bp., 1974.; *Varga Kamill*: A Jászság és a Nagy Háború, különös tekintettel a ferences rendház lakóira és életére. In: *Redemptio*, 2014. dec. p. 6–7.

Sebők Balázs: *Az első világháború és a város. Az 1918–19. évi forradalmak*

Adatok a Jászság munkásmozgalmi hagyományából / összeáll. Tóth János. Jb., 1968.; *Cseh Géza*: I. világháborús haditetteirások Jász-Nagykun-Szolnok vármegye Vitézi Székének iratanyagában. In: *Zounuk 25.*, Sz., 2010. 507–555.; *Derney (Szlavnich) György*: A cs. és kir. Jászkun 13. huszárezred története 1859–1918. Madách ny., 1941.; *Értünk éltek. A munkásmozgalmak kiemelkedő, elhunyt Szolnok megyei harcosainak életrajzkötete* / szerk. Selmeczi László. 2. bőv. kiad. Sz., 1969. Sz., 1974.; *Kele József*: Vörösök Szolnokon és a Jászságban. Sz., 1926.; *Koncsek Aranka*: Adatok Jászberény múltjából: 1918–1919. In: JÉ, Jb., 2000. 47–55.; *A magyar kir. Budapesti 29. honvéd gyalogezred és a magyar kir. 29. népfőlközlő gyalogezred hadtörténeti emlékkönyve* / összeáll. De Sgardelli Caesar. Bp., 1936.; *Magyarország az I. világháborúban: Lexikon A-Zs.* / főszerk. Szijj Jolán., Bp. 2000.; *Magyarország az I. világháborúban* / főszerk. Romsics Ignác. Bp., 2010.; *Magyarország hadtörténete 2. köt.* / főszerk. Liptai Ervin, Bp., 1985.; *Molnár Marietta*: Fejezetek a jászberényi tanítóképzés történetéből. Doktori disszertáció, kézirat. 2004.; *Munkásmozgalmak történeti lexikon* / szerk. Vass Henrik, Bp., 1976.; *Pintér Tamás, Rózsafi János, Stencinger Norbert*: Magyar ezredek a Doberdó-fennsík védelmében. Bp., 2009.; *Sugárné Koncsek Aranka*: Jász történelmi arcképcsarnok. Jb., 2003.; *Szentesi Zöldi László*: Vörösterro Szolnokon. 1919. május 3–4. Bp., 2011.; *A Tanácsköztársaság időszaka a Jászságban: Adatok, dokumentumok 1–2.* / összeáll. Tóth János: köt., Jb., 1969.; *Tóth János*: *Az Őszirózsás Forradalom és a Tanácsköztársaság a Jászságban: Adatok, dokumentumok.* Jb., 1969.; *Udovecz György*: Hatvannyolcas bakák a boldogtalan békeidőkben. In: *Zounuk.* Sz., 2013.; *Woldutschka Károly, Freissberger Gyula*: *A 29. honvéd gyalogezred története, 1. köt.* Szerbia. Bp., 1925.

Folyóirat: *Jász Újság* 1914.; *Jászberényi Újság* 1914–1919.

Jász Múzeum gyűjteménye

Levéltári forrás: MNLJNSZML Jb. város közgy. jkv 1914–1920.; *A Szolnoki Törvényszéken kommunista tevékenység miatt indított perek jbi vonatkozású ir.*; *A jbi m. kir. áll. Tanítóképző Intézet jkv.* 1917–1921.

id. Frivaldszky János: *Friedvaldszky polgármester működésének első szakasza*

Friedvaldszky-Frivaldszky család: *Frivaldszky János*: *A frivaldi Frivaldszky család története.* Bp. szerző kiad., 2006. p. 92–114., 151.; *A téves „Dauchin” elnevezés*: *Blénessy János*: *Jászberény természeti viszonyai és élete.* Jb. 193?; *Blénessy*: *Jászberény életrajza a kiegyezés*

- utáni években. Jb., 1940. Lajosmizsei birtoklásról: *Kürti László*: Családnevek Lajosmizsén. In: *Cumania* 18. Kecskemét, 2000. p. 424.
- Jászberény 20. századi története: *Frühwirth Mátvás, Wenzel István*: Jász-Nagykun-Szolnok vármegye a Trianon után. 1930. p. 67–71.; A harmincas évek. In: *Kiss Erika*: Jászberényi múltidéző, Jb., 2006. p. 36–49.; *Koncsek Aranka*: Papválasztások Jászberényben 1852–1927. In: JÉ, 2002. p. 274–280.; *Nagy József, Tóth János*: Jászberény város története a felszabadulástól napjainkig. Jb. 1970. p. 8; 13–16.; 60. *Sugárné Koncsek Aranka*: Adatok Jászberény múltjából: 1918–1919. In: JÉ 2000. Jb., 2000. p. 274–280.; *Sugárné*: A szegénygondozás, az orvoslás, és a közegészségügy története Jászberényben. Jb., 2000.; *Folyóirat*: JH, 1921/1944; Levéltári forrás: Ferences Rend Lev. 15.e. Jb. rendház ir., *Historia domus*.; Internetes forrás: *Kiss Erika*: Jászberényi polgármesterek. In: www.helyilapok.hu letöltve: 2015.;
- Friedvalszky Ferenc életrajzi adatai: *Gyurkó Miklósné*: Jászberény régi polgármestereiről. In: JÉ 2002. Jb., 2002. p. 256–263.; A jászberényi községi kath. főgymnasium értesítője az 1888/89 tanévtől 1895/96 tanévig. Jb. 1889/96.; Jász-Nagykun-Szolnok vármegye múltja és jelene / szerk. *Schefftsik György*, Pécs, 1935. 2.r. p. 147.; Magyarország tisztí cím és névtára, 1910–1944; Szolnok város és Jász-Nagykun-Szolnok vármegye címtára 1933–1935 / szerk. *Vajda Gyula*, Sz., 1934. p. 244–245.; 256.; 258.; 273.; *Berényi Kármentő* 1995. 6. 2.; Adatközlők: *Pásztóhy Arthurné, Sugárné Koncsek Aranka, Frivaldszky János* (1895–1973) Levéltári forrás: MNLJNSZML V.71.a.: JNKSZML Ktest. jkv.; Jb. Ktest. jkv.: (1872–1944), 1922. márc. 28. 363, 502 és 561. MNLJNSZML V.72.b.: JNKSZML: Jb. közíg. ir. mutatói 1908–1911. 1924, 1927.
- A Tanítóképző és Speyer-kölcson: MNLJNSZML IV.407. JNSZK vármegye alispánjának ir., 873/1927.; MNLJNSZML V.71. Jb. város Ktest. ir. közgy. jkv.; MNL JNKSZML V.73. Jb. város polgármesterének ir., 3731/1934.
- Tanítóképző: *Nagy J. József*: A jászberényi tanítóképzés történetéből. In: AJTFÉ az intézmény alapításának 80. évfordulójára. 1917–1997. Jb., 1999. p. 9–10.; *Pesti Napló* 1928, febr. 24., *Wirth István*: Fejezetek a jászberényi tanítóképzés történetéből. In: JÉ, 2007. Jb., 2007. p. 181–209.
- A Jászberényi Tanítóképző Intézet önálló épülete felépítésének sürgetése. In: *Millenniumi emlékkönyv: Válogatás Jász-Nagykun-Szolnok Megye írásos emlékeiből* / szerk. *Zádorné Zsoldos Mária*, Sz., 2000. p. 206–207.
- Adomány a nagyharangra: *Streitmann András*: A nagytemplom harangjai. *Berényi Kármentő*, 2007. 1. sz. p. 11–12.
- Egyéb: OSZK Kézirattár, Fond 7/611: Friedvalszky Ferenc belépési nyilatkozata a Magyar Szemle Társaságába és annak elfogadása.
- Földbirtoka: *Mosse Rudolf*: Magyarország kereskedelmi, ipari és mezőgazdasági címtára, Bp. 1931. p. 290–295.; Magyarország földbirtokosai és földbérleti: A 100 kat. holdas és ennél nagyobb földbirtokok és földbérletek 1938. évi adatok alapján. Bp., 1937. p. 181.
- Friedvalszky-kúria: *Virág Zsolt*: Magyar Kastélylexikon: 6–7. köt. Jász-Nagykun-Szolnok megye kastélyai és kúriái. Bp., 2005. p. 29. [Építését tévesen az 1890-es évekre teszi]
- Család: Ifj. Friedvalszky Ferenc alapítvány: *Csomor Józsefné*: A jászberényi gimnázium egyik jeles diákjáról. In: JÉ, 2009. Jb., 2009. p. 241.

Pásztóhy Arthurné Friedvalszky Erzsébetről: *Sőregi Zoltán*: Hubertus–vadászlovaglás a harmincas években egy vidéki kisvárosban. In: Lymbus, 2008. p. 309–314. In: epa.oszk.hu/01500/01500/00006/pdf/11Soregi.pdf, letöltve 2015.; Pásztóhy Arthurról: *Bangha Ernő*: A magyar királyi testőrség: 1920–1944. Bp., 1990. p. 407.; <http://www.selena-iusta.hu/contentpage/elhunytak-ajaszszagban/famousperson/136>; letöltés 2015. Országgyűlési képviselőkről: Apponyi Albert: Emlékirataim. Ötven év. Ifjúkorom–Huszonöt év ellenzékben. Bp. 1922. p. 159.; *Érsek Attila*: Apponyi Albert részvétele az országgyűlési választásokon: Emlékiratai a magyar és a jászszági sajtó tükrében. In: JÉ, 2011. Jb. 2011. p. 44–55. Friedvalszky Ferenc publikációi: Jászberény Rt. város háztartásának és tisztii nyugdíjalapjának ... évi költségirányzata / szerk. Muhoray Zoltán, Friedvalszky Ferenc, Jb. 1928, 1929; Jászberény jövője. In: Szolnok város és Jász-Nagykun-Szolnok vármegye címtára 1933–1935. p. 243. *Friedvalszky F.* nyilatkozata. In: Városok Lapja, 1931. jan. 1. p. 3–4. [eredetileg]; JH, 1931. jan. 17.

Szikszai Mihály: A vasút és a Jászberény-Szolnok kérdés

MNLJNSZML JKK 1840. F.1.No.380., 1840. F.3. No.1413.; 1840. F.4. No.1647., 1840. F.4. No.991., 1844. F.1. No.2054., 1844. F.3. No.118.; MNL JKK Alkapitány Elnöki ir. 1915/1868.; 2867/1872.; Alkapitány Elnöki ir. 2553/1868; MNL JNKSZML Közig Biz ir. 1318/1879; 1119/1898; 1318/1879;

MNLJNSZML Alispáni ir. 12459/1903; 13313/1905; 2172/1905; 6447/1905

Alispáni ir. 4747/1907 ; Alispáni ir. 3365/1910; Alispáni ir. 4386/1925; Alispáni ir. cs.8.; Alispáni ir. cs. 28. 5.; MNLJNSZML Jb. ir. jkv. 45/1856; Közgy. jkv.1889. 62/2402 sz.; MNL HML Heves és Külső Szolnok vármegye alispánja ir. IV-256/16 971/1868.; IV-256/16 4673/1871.; IV404/a/1. 1952/1877.

MÁV Szolgáltató Központ Zrt. Menedzsment Támogatás és Ügyvitel Archivum (1067 Bp. Nyugati Pu. Tel.:36/1/511 4891); MÁV üzleti jelentések, mérlegek ir. UM 100001,100002, 100003; Központi Tervtár KR 10138 Hatvan–Ujszász vasút E.G.1. 21 E 53–58 sz. Szolnoki személypályaudvar és a Tisza parton a teherpályaudvar tervrajza. 1871.nov.4.; Központi telekkönyv KT 10436 VCSKT 25 KPT (40.sz. doboz); KT 10021 25. sz.

Jáskun Figyelő, 1873. 2. évf. 11. sz.; 1873. márc. 16.; Jáskun Figyelő, 1873. jan. 19. 3. sz.; Jászszág, 1897. jun. 5. sz., 9. sz.; Jáskun Polgár, 1874. aug. 20. 17. sz.; Jáskunság 1872. márc. 10. 10. sz. 86. p.; Jáskunság, 1871. szept. 10. 37. p.; Jáskunság, 1871. aug. 27. 35. sz.; Jáskunság, 1871. jun. 11. 24. sz.; Jb és Vidéke, 1897. ápr. 14.; „Jászberény vasúti fővonalon”. In: Pályaőr. 6. évf. 1. sz.

Gidó Csaba: A vasúthálózat kiépülése a Székelyföldön és szerepe a régió modernizációjában: 1868–1915. PhD-disszertáció, Pécs, 2011.; *Cseh Géza*: A vasúthálózat kiépítése Jász-Nagykun-Szolnok megyében. In: Zounuk, 9. 105–126. Sz., 1994.; *Papp Izabella*: 140 éves a Hatvan–Szolnok vasútvonal. In: Boldogházi Hírek, 2013. márc. 14. évf. 1. sz.; *Kiss József*: Jászszági agrármozgalmak a kiegyezéstől a millenniumig 1867–1890. Bp., 1968.; Magyar Vasúti Évkönyv: 1878, 1879, 1880, 1882. Bp. 1878–1882.; *Miklós Imre*: A magyar vasutasság oknyomozó története: a legelső vasúttól napjainkig. Bp. 1937.; *Miszlay Zsolt*:

Az első világháborút követő román intervenció vasúti károkozása, magyar páncélvonalati védelem: 1918–1919. In: A Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum Évkönyve, 2. 2012. Bp.; *Horváth Ferenc*: A magyarországi vasúti pályák építése: 1827–1875. In: Magyar Vasúttörténet, 1. köt., A kezdettől 1875-ig. Bp. 1995.; *Kubinszky Mihály*: A hazai vasútépítés kezdetének magasépítményei. In: Magyar Vasúttörténet, 1. köt. A kezdettől 1875-ig Bp., 1995. 222–224.; *Kiss Erika*: Jászberényi múltidéző. Jb., 2006.; *Molnár Antalné*: A Tanácsköztársaság története Jászberényben: Szakdolgozat. MNL JNKSZML Helytört. Adattár, sz. 171.; *Frisnyák Zsuzsa*: *Áruforgalom, áruszállítás és a magyarországi vasutak (1895). Vasút–ember–tér kapcsolat*;

Tóth Emil: *A tiszavidéki vasút történetének rövid ismertetése. 1–2. r. In: Vasúti és Közlekedési Közlöny. 1929. 2. sz. 17–18. p. 4. sz. 43–44. p.*; *Sugárné Koncsek Aranka*: *Adatok Jászberény múltjából: 1918–1919. In: JÉ, 2000. 47–55*; *Edvi Illés Sándor*: *A Magyar Királyi Államvasutak és az üzemükben lévő helyi érdekű vasutak áruforgalmi viszonyai, 1–2. köt. Bp. 1896.*; *Mizsei Béla*: *Szamarordítástól volt hangos a főtér. In: JÉ, 1996. 239–251.*; *Cserhádi Katalin*: *A MÁV Igazgatóság felépítése, a Segédhivatal alkalmazottainak iskolai végzettsége, beosztása, jövedelmi viszonyai 1869–1918 között. In: dea.lib.unideb.hu (letöltés ideje: 2014. 10. 19.)*; *Lovas Gyula*: *Páncélvonalat. In: Vasúthistoria Évkönyv, 1989. Bp. 501–503.*; *Dankó Imre*: *A jászsági vásárok piacok néprajza. In: Jubileumi Évkönyv: A Jász Múzeum alapításának 100. évfordulójára / szerk. Tóth János. Jb., 1974.*; *Hegedűs Zsuzsanna*: *A nagy alföldi aszály és a Jászkun Kerületi Központi Inségügyi Bizottmány tevékenysége 1863-ban: Szakdolgozat 1985. 44–46.*
(MNLJNSZML Szakdolgozatok. 611.)

Gál Klaudia: *A város infrastruktúrájának fejlődése a sajtó tükrében*

Felhasznált sajtóanyagok: *Jász-Kunság* (1868–1875. évi lapszámok), *Jb és Vidéke* (1885–1906. évi lapszámok), *Jászkürt* (1907–1912. évi lapszámok), *Jászberény* (1912–1915. évi lapszámok) *Jász Hírlap* (1921–31. lapszámok) Felhasznált levéltári források: MNLJNSZML JNKSZV alispán ir. 667/1905.; Jb. Városi Tanács VB ir.; Városi és Községgazdálkodási Osztály számrendszeres ir. 68-2/3/1955.

Barabás Imre: *Fejezetek az artézi kútúrás XIX. századi történetéből I–II. Sz., 1992.*; *Blénessy János*: *Jászberény élete a kiegyezéstől a Jászkun-területek megszűnéséig (1867–1876). Bp., 1940.*; *Jászberény 1912–1915. Jb. és Vidéke 1885–1906.*; *Jász-Kunság 1868–1875.*; *Jászkürt 1907–1912.*; *Kiss Erika*: *Jászsági múltidéző. Jb., 2006.*; *Szikszai Mihály*: *Jász-Nagykun-Szolnok megye közlekedés története. Sz., 2005.*

Internetes források – letöltve: 2015. *Kiss Erika*: *Jászberényi sajtótörténet In: (onhttp://tutihir.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=4732:jaszberenyi-sajtotoertenet-jaszkuert-20-eves-jubileumara&catid=71:itthon&Itemid=100)*; *Kiss Erika*: *A bundás kúttörténete In: http://www.dab.hu/digitalcity/entity/entityNews.jsp?dom=AAAAGVPY&hir=AAABEXJY&prt=AAAAXDX&egd=AAAAPIZN)*;

Csörgő Terézia: Reáliák a Főgimnáziumban

Blénessy János: Jászberény iskolázásának és közművelődésének története a középkortól a 19. század végéig. Jb., 1967.; *Csomor Józsefné*: Iskolánk története. In: A jászberényi LVG és Ipari Szakközépiskola jubileumi évkönyve a 200. tanévről / szerk. Balog János. Jb., 1967.; *Csomor* : Az LVG története. Jb., 1992.; Jász-Nagykun-Szolnok vármegye multja és jelene / szerk. *Scheftsik György*. Pécs, 1935.; Soós Adorján: Középkoraink In: Scheftsik György: Jász-Nagykun-Szolnok vármegye multja és jelene (1935), *Kántor Sándorné*: Matematikát, fizikát oktató tudós és nevezetes tanárok Hajdú, Szabolcs és Szolnok megye középiskoláiban: 1850–1948. Debrecen, 1986.; *Kováts Sámuel*: Az Ember kíván tanulni. In: Tudományos Gyűjtemény 3. köt., 1817.; Arcanum Digitális Tudománytár, DVD ROM (letöltve: 2015.); *Szántó Konrád*: A jászberényi Ferences Templom története: 1472–1972., Ecclesia, 1974.; *Tarnay Marianne*: Iskolázás és művelődés a Jászságban: A XIII. századtól a XIX. század végéig. Bp., 1943.; *Varga József*: A jászberényi főgymnasium hiányai és reformjavaslatai. Jászberény, 1872. In: Blénessy János Jászberény iskolázásának és közművelődésének története a 19. század végéig, Jb., 1967. p. 71.

Folyóiratok: JH 1921/1930.; JÚ 1910/1914.; Jb. 1907.; 1912/1915.; Jb és vidéke 1903/1906.; Jászkun polgár 1874.; Jászkunság 1869/1875.; Jászkürt 1906/1911.; Jászság 1929/1930.; Idézett szövegek eredete: Az aero-kör első fővárosi szereplése. In: JH 1927. jan. 23.; Békési Gyula előadásairól. In: JÚ 1911. márc. 16.; Békési Gyula szereplése. In: JÚ 1910. jun. 23.; Emericana dominus avatása. In: JH 1936. jun. 13.; Emléktábla avatása. In: JH 1928. jun. 24.; Fr.Titius minoritarendi áldozár ajándéka. In: Jász-kunság 1874. nov. 28.; Gergely Adolf előadása a repülésről. In: JH 1928. febr. 19.; Gergely Adolf előadásáról. In: JH 1922. febr. 19.; Gergely Adolf rádióról tartott előadásáról. In: JH 1925. jan. 18.; Hajtai Ferenc: A Jászsági Közművelődési Egyesület alapszabálya. In: Jász Kürt, 1907. febr. 3.; Hajtai Ferenc a Népkaszinókról. In: Jász Kürt 1907. jun. 9.; Horváth István előadása a kaszármájában. In: Jász Kürt 1907. jan. 20.; A Jászberényi Gimnáziumi Iskolatársak Egyesülete. In: JH 1928. jul. 1.; Józsy Ferenc előadásáról. In: JH 1922. márc. 5.; Korber Ernő előadásáról. In: JH 1922. márc. 26.; Kurdilla Ferenc előadásáról. In: JÚ 1913. febr. 9.; Láng István előadásáról. In: Jász-kunság 1874. dec.16.; Ormay Sándor előadásáról. In: Jász-kunság 1875. febr. 21.; Streitman Andrásról. In: Jb. 1907. okt. 27.; A szabadelőadások folytatásáról. In: JH 1930 febr. 16.; A szertárakról. In: Jász Kürt 1906. júl. 22.; Az új gimnázium terve. In: Jász-kunság 1874. nov. 25.; Az új mértékrendszeréről. In: Jász-kunság 1875. febr. 21.; Az új mértékrendszeréről. In: Jász-kunság 1875. márc. 21.

Gimnáziumi értesítők: *Tudósítvány* a jászberényi kath. algymnasiumról az 1852/53. tanévtől 1854/55. tanévig. Pest, 1855.; *Tudósítvány* a jászberényi négyosztályú gymnasiumról / 1857/58. tanévben. Pest, 1858.; *Értesítvény* a jászberényi kath. főgymnasiumról 1867/68. tanévtől az 1872/73. tanévig. Jb. 1868/1873.; A jászberényi kath. főgymnasium értesítvénye az 1873/68-as tanévtől az 1875/76. tanévig. Jb. 1874/1876.; A jászberényi ker. kath. Főgymnasium értesítője az 1876/7 tanévtől 1885/6 tanévig. Jb., 1877/85.; A jászberényi községi kath. főgymnasium értesítője az 1886/87 tanévtől 1895/96 tanévig. Jb. 1887/96.; A jászberényi magyar királyi állami főgymnasium/főgimnázium az 1896/97 tanévtől 1920/21

tanévig. Jb. 1897/1921; A jászberényi magyar királyi állami József nádor főgimnázium/reálgimnázium értesítői 1922/23. tanévtől 1937/38. tanévig. Jb. 1923/1938; A jászberényi m. áll. LVG évk. 1947-48. iskolai évről. Jb., 1948.

Levéltári forrás: 2015.: JNKSZML: Tanbizottsági jkv. 1888/1895; Internetes forrás (letöltve 2015): *Békési Gyuláról*: http://hosokvoltak.blog.hu/2011/12/06/fogimnaziumok_jaszbereny Emléktábláról: In: <http://www.zounuk.hu/kunhegyes/hu/node/10302>

Békési Gyula: Iskolánk vízmű-berendezése, mint fizikai szemléltető taneszköz; Könyv és Nevelés 6. évf. 2004/4 Anno rovat. In: http://olvasas.opkm.hu/index.php?menuId=125&action=browser&year_id=10&number_id=53&category_id=0&page=1

Firiczky Jánosról: In: <http://indafoto.hu/szolarchiv/orvosok>

Gergely Adolfról: Debrecen és a hajdúság repüléstörténete; Vasváry-Kotrás: Délibábok légtérben. In: <http://doksi.hu/get.php?order=DisplayPreview&lid=14199&p=4>

Hajtai Ferencről: <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC05727/05829.htm>

Józsy Ferencről: In: <http://www.vfmk.hu/de/node/5370>;

<http://www.indafoto.hu/szolarchiv/image/14259799-57eb0923.>;

https://hu.wikipedia.org/wiki/Szent_L%C3%A1szl%C3%B3_Gimn%C3%A1zium; <http://www.szlgbp.sulinet.hu/>

Király Gáspárról: In:

http://jaszkurt.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=8838:az-els-jaszberenyi-mezvasarrol-1898&catid=71:itthon&Itemid=100

Korber Ernőről: Az Emericana dominusa In: <http://www.kiss.szalez.ofm.hu/pdf/pdf/cikkekrola.pdf>

<http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/minisztertanacsi-jegyzokonyvek-1867-1944/adatlap/59851>

Előadása az iskolakertekről egy országos tanácskozáson In: http://medit.lutheran.hu/sites/medit2.lutheran.hu/files/medit/ertesito_budapest_gimnazium_1938_1939.pdf;

Láng Istvánról: <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/index.htm>

Ormay Sándorról:

<http://www.seismology.hu/index.php/hu/szeizmicitas/a-mult-nagy-rengesei/47-jaszbereny-1868-junius-21-m-4-9-imax-7>

<http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/index.htm>

Rovarkutatásáról: In: <http://mek.niif.hu/03400/03408/html/2758.html>

Historia Domus IV. köt. 1855/1937 In: VI. 3 – Conventus Jb. (MFKL)

Pernyész Anita: „Vannak nálam gazdagabbak” – Karády Győző irodalmi hagyatékából

A Jászberényi Községi Katolikus Főgymnasium értesítője az 1892-93., 1893-94., 1895-96., 1896-97. és 1898-99 tanévről / összeáll. Barna Mihály, Jb. 1893. Sugárné Koncsek Aranka: Jász történelmi arcképcsarnok. Jb., 2003. Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái 6. köt. Bp., 1981.

Arisztotelész: Poétika. Bp., 1974. Karádi Győző: Kemény szívek. Jb., 1905.

Széchy Károly: Gróf Zrínyi Miklós 1620–1664 1. köt. Bp., 2011.

Bojtos Gábor: Adalékok az elemi iskolák történetéhez

A népoktatási törvény (1868. XXXVIII. tc.) szövegének online elérhetősége: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3&param=5360>; *Blénessy János*: Jászberény iskolázásának és közművelődésének története. Jb., 1967.; *Nagy Péter Tibor*: Állam, egyház, oktatás 1848–1945. In: *Educatio*, 1992. 1. sz.; A magyar Szent Korona országai népoktatásügyének fejlődése. Magyar Statisztikai Közlemények, 31. köt. Bp., 1913.; *Zádorné Zsoldos Mária*: Iskolaügy Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében: 1876–1900. In: *SZBL Évkönyv*, 18. Ny., 2008.; *MNLJNSZML IV.411.*; *JNSZV Közig. Biz. ir.*, I. 138/1907.

Jászberényi jelleg-kérdéshez: *EFML*, X. *Acta Parochialia*, Jb., 1535/1880., 4595/1886., 4580/1891., 9/1898., 436/1898., 2226/1898., 1267/1899., 1664/1899., 2885/1900., 3002/1900., 3396/1900., 5160/1902.; *MNLJNSZML IV.411.* Jász-Nagykun-Szolnok Vármegye Közigazgatási Bizottságának ir. 1950/1900.; *MNLJNSZML V.71.a.* Jb. város Ktest. ir. 159/1891., 206/1891., 257/1894., 233/1898., 234/1898., 88/1899., 8/1906., 184/1906., 218/1906.; *MNLJNSZML V.472.* Sz. város Ktest. közgy. jkv., 40/1898., 137/1899., 180/1899., 206/1899.; Jb. és Vidéke; *Jászberényi Hírlap*; *Jászság*; *Jászkürt*; *Lehel kürtje*; *Képviselőházi napló*, 1896. 4. köt. 1897. febr. 15–márc. 10. 59.; 60. ülésnap. 257–258.; 274–275.

Négyszállási iskola: Maradjon meg emlékezetünkben: Emlékek a porteleki iskoláról / szerk. Fózér Vendel, *Portelek*, 2009.; *Katona Katalin*: A tanyai élet virágzása és hanyatlása Jászberény-Homokon. Jb., 2009.; *Zrupkó Ferencné*: 110 éve épült a római katolikus népiskola Alsóboldogházán. In: *JÉ*, 2005. Jb., 2005. 259–266.; *Papp Izabella*: A boldogházi tanyavilág első iskolája. In: *JÉ*, 2012. Jb., 2012. 141–157.; *Szabóné Taczman Mária, Velkeiné Pócz Ilona*: Élet Peresen és Felsőmuszajon. Jb., 2014.

Iskola építéséről: *MNLJNSZML IV.407.* *JNSZV* alispánjának ir. 1053/1897.; *EFML*, X. *Acta Parochialia*, Jb., 3833/1898.; *MNLJNSZML V.71.a.* Jb. város Ktest. ir. 26/1897., 171/1897., 164/1899., 269/1899., 32/1900., 53/1900., 120/1900., 477/1903.; Jb. és Vidéke; *Jászberényi Hírlap*; *Jászság*

Hamza Pál és Paray Imre esetéhez: *EFML*, X. *Acta Parochialia*, Jb. 2024/1881., 288/1894.; *Eger*, római katolikus születési anyakönyv. Online elérhetősége: <http://adatbazisokonline.hu/adatbazis/mikrofilm-anyakonyvek>; *Hamza Pál*: A kertészettanítás a népiskolában. In: *Protestáns egyházi és iskolai lapok*, 1889. febr. 17.; *MNLJNSZML V.71.a.* Jb. város Ktest. ir. 157/1893., 11/1894., 80/1894., 141/1895., 471/1895., 508/1895., 107/1899., 258/1899., 331/1900., 577/1908.; *EFML*, *Egyházmegyei tanfelügyelőség ir.*, 363/1898. ; *Sugárné Koncsek Aranka*: Jászberény temetői. Jb., 2006. 24. p.; *JMA Tört. dok.* III. 91.276.1.; *A Jászberényi Ker. Kath. Főgymnasium évi értesítője az 1880/81-ik iskolai évről.* Jb., 1881.

Bathó Edit: Adatok a jászberényi vendégfogadás történetéhez

B. Gál Edit: Az Orczy-bárók. Család- és birtoklástörténeti vázlat. In: *Agria*, 36, Eger, 2000. p. 63–99.; *Bagi Gábor*: A Jászkunság központja az eladatás után: 1702–1830. In: *Jászberény története a kezdetektől a reformkorig.* Jb., 2014. p. 214–308.; *Bánkiné Molnár Erzsébet*: A Jászkun Kerület igazgatása: 1745–1876. Sz., 1995.; *Bartsik Márton*: Jász-

Berény Várossának esmértetése. In: Tudományos gyűjtemény IV. Pest, 1827.; *Bathó Edit*: Táncalkalmak a Jászságban a XVIII–XX. században. In: A Jászság a magyar kultúrában. Sz., 1998. p. 199–213.; *Bathó*: A Jász Múzeum 125 éve. In: A JMÉ 1975–2000. Jb., 2001. p. 5–35.; *Bathó*: A jász viselet. Jb., 2013.; *Bathó*: A nagy Kőhíd és az Oláh-híd Jászberényben. In: Berényi Kármentő, 2013. 1. sz. p. 2–6.; *Bathó*: A szőlő termesztése a Jászságban. Jb., 2014.; *Blénessy János*: Jászberény természeti viszonyai és élete. Jb., [193?]; *Blénessy*: Jászberény életrajza a kiegyezés utáni évtizedekben. Jb., 1940.; *Fodor Ferenc*: A Jászság életrajza. Bp. 1942.; *Győrffy István*: A csárda. In: Magyar falu – magyar ház. Bp. 1943. p. 225–229.; *Hortiné Bathó Edit*: 25 éve a városszépítés és a hagyományörzés szolgálatában. Jb., 2012.; *Kiss Erika*: Jászberényi múltidéző. Jb., 2006.; *Kiss József*: A pesti invalidus ház jászkunsági földesurasága: 1731–1745. Bp. 1992.; *Komáromy József*: Adatok Jászberény múltjából. Jb., 1939.; Kürti László: Jászberény csárdái: Adatok a pusztai csárdák 18. századi történetéhez. In: Zounuk 18. Sz., 2003. p. 49–93.; Magyar néprajzi lexikon 1. köt. A-E, Bp., 1977.; Nagy József, Tóth János: Jászberény város története a felszabadulástól napjainkig. Jb., 1970.; *Rédei István*: Jászberény műemlékei, Jb., 1992.; *Réz Pál*: Déryné emlékezései, 1. köt. Bp., 1955.; *Sugárné Koncsek Aranka*: Jász történelmi arcképcsarnok. Jb., 2003.; *Ugry Bálint*: Anton Erhard Martinelli, Rabl Károly és a Jászkun Kerületek székháza. In: Jászberény története a kezdetektől a reformkorig. Jb., 2014. p. 309–327.

Folyóiratok: Jb. és Vidéke 1885-1906.; JH 1926; Jász-Kunság 1869.; Jász-Kürt 1906-1912.; Jászság 1891.;

MNL JNKSZML: Prothocollum Actorum Politicorum 1807., 1827., 1828., 1803., 1830., 1831., 1842.; Prothocollum Decisionum Senatorialium 1744., 1780., 1781., 1787., 1788., 1789.; Prothocollum Sessionis Senatorialis 1801., 1802., 1803; Jb. Város közgy. jkv 1906, 1911.; Közgy. jkv 1891.; Közig. ir. 1848.; Jászkun Kerület ir. 1794.; MNL Jb. Város tanácsülési jkv. 1951.; Jb. Városi Tanács Végrehajtó Biz. ir. 1972.; József nádor lt. Ált. ir. Districtualia 168. cs. 1846.

Lovas Lajos: Bordélyok, kéj nők, bujakór

Kéj nők, bordélyok, bujakór, közegészségügyi elvárások, a prostitúció szabályozása (reglementáció): ARCHIVUM 14. A Heves Megyei Levéltár közleményei 14. sz., Eger, 1996., benne Horváth László: Adatok az egr-i prostitúció történetéhez 169–191.

ARCHIVUM 15. A Heves Megyei Levéltár közleményei 15. sz., Eger, 1996., benne Horváth László: Adatok a gyöngyösi prostitúció újkori történetéhez 187–207.; Szécsényi Mihály: A bordélyrendszer Budapesten. In: Rubicon 1993/8-9. 58.

Jászberényben állomásozó katonaság és bujakór: Blénessy János: Jászberény életrajza a kiegyezés utáni évtizedekben, a Jász Hírlapban megjelent cikkek különnyomata, Pesti Könyvnyomda, Könyvkiadóvállalat: 69. p., JNKSZML Jb. közig. ir. 1883. 15. sz.

A prostitúcióra vonatkozó első szabályozások a XIX. század második felében Jászberényben: Sugárné Koncsek Aranka: A szegénygondozás, az orvoslás és a közegészségügy története Jászberényben. Jb. 2000.

A Róka utcai bordély az 1930-as években: JNKSZML Jb. közig. ir. 1939. 264. sz., 1939. 2695. sz.

Kéjnök és bordélyok száma az 1920-as években: JNKSZML Bordélyházakra vonatkozó kimutatás kitöltése tárgyában miniszteri leiratot közlő alispáni végzés 1925. 5924. sz.

Kávéházi és kocsmai női alkalmazottakra vonatkozó szabályok: JNKSZML Jb. közig. ir. 1915. 4287. sz.

Bordélyok és bordélytulajdonosok: JNKSZML Jb. közig. ir. 1880. 2265. sz., 1883. 4470. sz., 1883. 4870. sz., 1884. 6. sz., 1884. 379. sz., 1885. 13. sz., 1909. 9658. sz., 1917. 12005. sz., 1917. 3519. sz., 1917. 22779. sz. Jászság I. évf. 1929. augusztus 2. sz. Ipar lajstrom engedélyhez kötött iparokról 1884–1925.

Szabályrendeletek a prostitúcióról: JNKSZML Jb. közig. ir. 1884. 6. sz., 1883. 1429. sz., 1884. 1790. sz. JNKSZML Jász-Nagykun Szolnok vármegye közgy. ir. 33704. sz.

Eredmények és sikertelenségek a bujakór megfékezése terén: JNKSZML Jb. közig. ir. 1877. 139, 195, 26. sz., 1895. 308. sz., 1898. 77. sz.

Bojtos Gábor: A Bathó-kerti út szövevényes története

Sugárné Koncsek Aranka: Jász történelmi arcképcsarnok. Jb., 2003. p. 34–35.

Folyóiratok: JH, 1921–1944.; Jb. és Vidéke, 1885–1906.; Jászkun Polgár, 1874.; Jász-Kunság, 1868–1875.; Jászság, 1888–1896.

Levéltári forrás: MNLJNSZML V.41.a. Jb. város Ktest. ir., közgy. jkv. 1859–1871; V.42.a. Jb. város tanácsának ir., Tanácsülési jkv. 1849–1871.; V.42.b. Jb. város tanácsának ir., Közig. ir., Hivatalos Tudósítások, 1861. 56. F. 15. cs.; V.71.a. Jb. város Ktest. ir., közgy. jkv., 1873–1945; V.73. Jb. város polgármesterének ir., Közig. ir. 7002/1945. és 14.343/1946.

A képek forrásai: MNLJNSZML V.73. Jb. város polgármesterének ir. Közig. ir. 7002/1945.; 14.343/1946. Hungaricana Közgyűjteményi portál online elérhetősége: <http://postcards.hungaricana.hu/hu/57225/?query=SZO%3D%28bath%C3%B3%29>

MNLJNSZML XV.1. Kataszteri térkép, részlet Jb. 45. szelvényéről (Letöltve: 2015. szept.)

Rövidítésjegyzék

ápr.	április
aug.	augusztus
C	Cap
Bp.	Budapest
cs.	csomó
dec.	december
dok.	dokumentum
évf.	évfolyam
é. n.	év nélkül
febr.	február
F	Fasc
HML	Heves Megyei Levéltár
ir.	irat
jan.	jan.
Jb.	Jászberény
Jb. és Vidéke	Jászberény és Vidéke
JBVL	Jászberény Város Levéltára
JÉ	Jászsági Évkönyv
JH	Jász Hírlap
Jk. Ker.	Jáskun Kerület
Jk. Ker. kgy. ir.	Jáskun Kerületi Közgyűlési iratai
jkv.	jegyzőkönyv
JM	Jász Múzeum
JMA	Jász Múzeum adattára
JMÉ	Jász Múzeum Évkönyve
JNKSZV	Jász-Nagykun-Szolnok Vármegye
JNKSZML	Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár
JU	Jász Újság
jul.	július
jun.	június
kath.	katholikus
ker.	kerület
kgy. ir.	közgyűlési irat
köt.	kötet
Közig. Biz.	Közigazgatási Bizottság
közig. iratai	közigazgatás iratai
KSH	Központi Statisztikai Hivatal
Ktest.	Képviselőtestület
Kvt.	könyvtár

ld. még	lásd még
lev.	levéltár
Magy. Kir.	magyar királyi
máj.	május
márc.	március
KSH	Központi Statisztikai Hivatal
MNLJNSZML	Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár
MNL	Magyar Nemzeti Levéltár
MNLSZM	Magyar Nemzeti Levéltár Szolnok Megye
NKJMÉ	Nagykőrösi Arany János Múzeum Évkönyve
No	numero
nov.	november
okt.	október
össz.	összeállította
p.	pagina/oldal
r.	rész
red	redemptio/redemptusok
sz.	szám
Sz.	Szolnok
szept.	szept.
szerk.	szerkesztette
SZML	Szolnok Megyei Levéltár
SZMLÉ	Szolnok Megyei Levéltár évkönyve
sz. n.	szám nélkül
tan.	tanács/tanácsi
tört. dok.	történeti dokumentumok
u o/U o	ugyan ott

Az itt szereplő források és adatok közlői és feltárói:

Papp Izabella: 1.
 Cseh Dániel: 2–6., 10–12., 14., 23., és 30.
 Anka László: 7–9.
 Bagi Gábor: 13.
 Pernyész Lívia: 16.
 Pethő László: 15., 17–22. és 26–29.
 Szabó Jánosné Taczman Mária: 24–25.
 Besenyi Vendel: 31.

1. A szabadságharcban részt vevő jászberényi honvédek

Katonatisztek, honvédek

Halmay József <i>Székely huszárezred</i>	König Ede <i>24. honvédszászlóalj</i>	Körlaky József <i>Lehel huszárezred</i>
Nagy István <i>65. honvédszászlóalj</i>	Sismis József <i>tüzérség</i>	Plenk János <i>élelmezésnél</i>
Úrhegyi Gyula <i>Mátyás huszárezred</i>	Liptai Andor <i>65. honvédszászlóalj</i>	Szódi József <i>Sándor huszárezred</i>
Visontay János <i>26. honvédszászlóalj</i>	Burián István <i>VII. 6 fontos ütegnél</i>	Fecske András <i>Coburg huszárezred</i>
Grotovszky János <i>Lehel huszárezred</i>	Ivanits Jusztin János <i>65. honvédszászlóalj</i>	Koncsik János <i>Nádor huszárezred</i>
Nyilass Mihály <i>26. honvédszászlóalj</i>	Paczek Kálmán <i>Nádor huszárezred</i>	Pap István <i>Nádor huszárezred</i>
Prusovszky István <i>magyar vadászok</i>	Vass János <i>II. 12 fontos üteg</i>	Biletz János <i>9. honvédszászlóalj</i>
Bónis Imre <i>Lehel huszárezred</i>	Czigány Pál <i>Miklós huszárezred</i>	ifj. Csorba István <i>65. honvédszászlóalj</i>
Delényi (Czehenter) József <i>Szatmári önkéntes</i>	Dozvald János <i>26. honvédszászlóalj</i>	Ötvös István <i>2. zászlóalj</i>
Egresi József <i>Nádor huszárezred</i>	Kis Tóth István <i>Nádor huszárezred</i>	Nagy Imre <i>Lehel huszárezred</i>
Nagy József <i>Attila huszárezred</i>	Ozoróczky János <i>Hunyadi 16. huszárezred</i>	Palásti István <i>tüzérségnél</i>
Panyik Márk <i>Nádor huszárezred</i>	Pernyész Mihály <i>vadászoknál</i>	Réz Imre <i>Lehel huszárezred</i>

Rigó Albert <i>Nádor huszárezred</i>	Szabó Orbán <i>25. honvédszászlóalj</i>	Szabó János <i>Nádor huszárezred</i>
Sass Pál <i>36. honvédszászlóalj</i>	Tóth István <i>Lehel huszárezred</i>	Vass István <i>Nádor huszárezred</i>
Pete Pál <i>Coburg huszárezred</i>	Bábrík János <i>48. honvédszászlóalj</i>	Balla Rigó Balázs <i>Nádor huszárezred</i>
Bazsó István <i>Estei sorgealozezred</i>	Benke Mihály <i>Coburg huszárezred</i>	Bartal Péter <i>Nádor huszárezred</i>
Berényi Márton <i>? honvédszászlóalj</i>	Berkes Mihály <i>Lehel huszárezred</i>	Besenyi János <i>4. honvédszászlóalj</i>
Boda Mihály <i>Coburg huszárezred</i>	Bíró Lajos <i>2. Utász zászlóalj</i>	Borus József <i>Württemberg huszárezred</i>
Bóta Ferenc <i>65. honvédszászlóalj</i>	Bozsó Ferenc <i>Nádor huszárezred</i>	Buga Mihály <i>Coburg huszárezred</i>
Csák Orbán <i>Lehel huszárezred</i>	Csizmadia István <i>Császár huszárezred</i>	Csorba József <i>Lehel huszárezred</i>
Csoszor István <i>Württemberg huszárezred</i>	Durucz János <i>65. honvédszászlóalj</i>	Hájas Pál <i>Nádor huszárezred</i>
Halápi Pál <i>I. honvédszászlóalj</i>	Hamar József <i>Nádor huszárezred</i>	Hasznos István <i>Lehel huszárezred</i>
Horváth Antal <i>3. honvédszászlóalj</i>	Horváth Farkas <i>tüzérség</i>	Hudra József <i>Radetzky huszárezred</i>
Járomi Mihály <i>Coburg huszárezred</i>	Járomi Pál <i>Nádor huszárezred</i>	Kasnya György <i>Lehel huszárezred</i>
Kiss András <i>Nádor huszárezred</i>	Kiss Balázs <i>Hannover huszárezred</i>	Komlós Kapus István <i>Lehel huszárezred</i>
Konkoly József <i>Württemberg huszárezred</i>	Kotán István <i>Nádor huszárezred</i>	Lakatos Mihály <i>Reusz huszárezred</i>
Lengyel Medárd <i>Vilmos huszárezred</i>	Lukács József <i>Nádor huszárezred</i>	Maczák Balázs <i>Nádor huszárezred</i>
Magón László <i>Máriássy sorgealozezred</i>	Maszlag Imre <i>32. sorgealozezred</i>	Medve László <i>Nádor huszárezred</i>
Mészáros Orbán <i>Coburg huszárezred</i>	Mező József <i>Nádor huszárezred</i>	Móra Balázs <i>Nádor huszárezred</i>
Móczó András <i>Nádor huszárezred</i>	Muhari Imre <i>Ferdinánd huszárezred</i>	Nagy Antal <i>Lehel huszárezred</i>

Nyíri György <i>65. honvédszászlóalj</i>	Ország József <i>Coburg huszárezred</i>	Ország Márton <i>Radetzky huszárezred</i>
Kun Mihály <i>Coburg huszárezred</i>	Pintér János <i>Nádor huszárezred</i>	Pintér József <i>Nádor huszárezred</i>
Rácz János <i>Ferdinánd huszárezred</i>	Szabó András <i>Nádor huszárezred</i>	Szabó István <i>Lehel huszárezred</i>
Szabó János <i>71. honvédszászlóalj</i>	Sándor István <i>Reusz huszárezred</i>	Sándor István <i>I. honvédszászlóalj</i>
Sándor József <i>Lehel huszárezred</i>	Sándor Pál <i>I. honvédszászlóalj</i>	Sánta István <i>Nádor huszárezred</i>
Sárközi István <i>tüzérség</i>	Szarvas Pál <i>Lehel huszárezred</i>	Szívós Sándor <i>Nádor huszárezred</i>
Tari Ferenc <i>Nádor huszárezred</i>	Tasnádi István <i>Császár huszárezred</i>	Tóth András <i>112. honvédszászlóalj</i>
Tóth Balázs <i>I. honvédszászlóalj</i>	Ürmös Antal <i>6. honvédszászlóalj</i>	Ürmös Péter <i>18. honvédszászlóalj</i>
Vanya János <i>Miklós huszárezred</i>	Vass Balázs <i>Radetzky huszárezred</i>	Vass Imre <i>Coburg huszárezred</i>
Vass János <i>65. honvédszászlóalj</i>	Vass Mihály <i>Lehel huszárezred</i>	Varga Gergely <i>Nádor huszárezred</i>
Kocsis Mihály <i>Nádor huszárezred</i>	Nagy Pál <i>Nádor huszárezred</i>	Csordás Ferenc <i>Coburg huszárezred</i>

Hősi halottak

Csolnoky Alajos <i>ruha bizottmánynál</i>	Baranyi József <i>Nádor huszárezred</i>	Farkas Ferenc <i>Nádor huszárezred</i>
Gyurtyánszky József <i>Lehel huszárezred</i> (fia lakik itt)	Ludányi János <i>Coburg huszárezred</i>	Morzsa György <i>Nádor huszárezred</i>
Prónay János <i>2. honvédszászlóalj</i>	Bagi Péter <i>szekeereszt</i>	Baráth János <i>? honvédszászlóalj</i>
Csík István <i>Lehel huszárezred</i>	Csorba Pál <i>Nádor huszárezred</i>	Dantsa Ferenc <i>Nádor huszárezred</i>
Hajzer Imre <i>65. honvédszászlóalj</i>	Kasnya János <i>? honvédszászlóalj</i>	Kátai Mihály <i>Coburg huszárezred</i>
Kiss András <i>Nádor huszárezred</i>	Kovács Sándor <i>Nádor huszárezred</i>	Kristyál István <i>Jász szabadcsapat</i>
Móri Donát <i>1. honvédszászlóalj</i>	Pernyész Péter <i>1. honvédszászlóalj</i>	Szabó József <i>? honvédszászlóalj</i>
Szokmári József <i>Nádor huszárezred</i>	Szöllősy György <i>? honvédszászlóalj</i>	Trenka Márton <i>Lehel huszárezred</i>
Vas Imre <i>Coburg huszárezred</i>	Prusovszky István <i>magyar vadászok</i>	Panyik Márk <i>Nádor huszárezred</i>

Forrás: Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár, Jászkun Kerület iratai. A Jász Kerületi Honvédegylet névjegyzéke 1869.

2. Jászberény tisztikara 1873–1890

Tisztség	A tisztviselővé választás éve		
	1873	1879	1884
Polgármester	Pintér Mihály	Elefánthy Sándor	Elefánthy Sándor
Főjegyző	Bathó Endre	Bathó Endre	Bathó Endre
Első aljegyző	Ozorószky János	Ozorószky János	Ozoróczky János
Rendőrfőkapitány	Muhoray Sándor	Muhoray Sándor	Muhoray Sándor
Tiszti ügyész	Kiss László	Hegyí József	Hegyí József
Árvaszéki ülnök(ök)	Kovács Kázmér	ifj. Szőke István Répás Mihály	ifj. Szőke István, Répás Mihály
Árva-/közgyám	Luck Adolf	Sipos István	Sipos István
Ellenőr (és 1884-ig: nyilvántartó)	Jankovics József	Streitmann Rudolf	Tábori Béla
Adónyilvántartó (1884-től)	-----	-----	Jankovics József
Adószámtiszt (1884-től)	-----	-----	Jankovics András
Városi pénztárnok	Mizsey László	Mizsey László	Mizsey László
Adópénztárnok (1884-től)	-----	-----	Streitman Rudolf
Mérnök (és 1884-ig: számvevő)	Liptay Andor	Liptay Andor	Liptay Andor
Számvevő (1884-től)	-----	-----	Liptay Jenő
Városi és kórházi főorvos	Veninger János	Veninger János	Markgraf Vilmos
Alorvos	Bónis Mihály	Bónis Mihály	Bónis Mihály
Pusztabíró	Fecske János	-----	-----
Pusztajegyző	Piroska Gyula	-----	-----
Községi bíró (1879-től)	-----	Torma István	ifj. Szabó József

Forrás:

MNL JNSZML V-1 Jb Közig. ir. 1879/Jászberény rendezett tanácsú város szabályrendelete. Jászberény, 1873. 47.

V-1 Jb Képv. jvk. 1879., 21–22., 24., V-1 Jb Képv. jvk. 1884., 212–213.

3. A jászberényi városi tanács tagjai 1873–1890

A tanácsnokká választás éve			
1873	1879	1884	1890
Sipos Orbán	Pintér Mihály	Eördögh János	Pintér Mihály
Koór János	id. Sárközy János	Pintér Mihály	id. Sárközy János
Velkey István	Prusovszky István	Bátor Gábor	Pénzes István
Pethes József	Sárközy Balázs	Koncsek István	Schwarz Hermann
ifj. Tarnay Károly	id. Körlaky József	ifj. Muhoray János	Esztrenga József
Horváth József	ifj. Baráth István	Mercse Döme	Vallus János
Bóta-Mizsey János	Bódi Gergely	Muhoray Kálmán	Hegedüs László
Bódi Gergely	id. Fecske János	id. Sárközi János	Répás András
Esztrenga József	id. Szabó József	Sárközi Balázs	Szele János
Kovács József	Bóta Mizsei János	ifj. Baráth István	Pray Hugó
Baráth József	Zámár Imre	Mizsei János	ifj. Muhoray János
Kovács János	Mercse Döme	Baráth Vendel	Tóth Béla
Szabó József	Kovács János	Vallus János	Baráth József
Kármán Pál	Muhoray Kálmán	Pénzes István	Merkl János
Kazy János	Pethes József	ifj. Fecske János	Hagyó János
Jankovics János	Kovács Szücs Imre	Kovács János	Pászti Vilmos
Sárközy János	Bathó János	Répás András	Répás János
ifj. Baráth István	Csillik István	Háy József	Papp István
Mizsey András	Bátor Gábor	Csillik István	Fekete István
Körlaki József	Baráth Vendel	Bódi Gergely	Vagner Vilmos
Répás János	Vallus János	Friedvalszky Gergely	Nagy István
Csonka Lajos	Pénzes István	Mizsei András	Kövér László
Szücs János	Hegedüs László	Juhász János	Válenti István
Fecske János	Szele János	Szele János	Baráth László

Forrás:

MNL JNSZML V-1 Jb Közig. ir. 1879/Jászberény rendezett tanácsú város szabályrendelete. Jászberény, 1873. 48., V-1 Jb Képv. jvk. 1879., 22–23., V-1 Jb Képv. jvk. 1884., 212., MNL JNSZML V-1 Jb Képv. jvk. 1890., 261.

4. A tisztviselők fizetése 1873–1885

Tisztség	Fizetés/év (Ft)		
	1873-tól	1879-től	1884-től
Polgármester	800	800	1200
Főjegyző	600	800	800
Két aljegyző (fejenként)	500	500	500
Rendőrkapitány	600	600	500
Tiszti ügyész	300	400	600
Két árvaszéki ülnök (fejenként)	400	400	400
Közgyám	400	500	500
Városi pénztárnok	400	500	500
Adószedő	500	700	na.
Ellenőr és nyilvántartó	400	600	----
Ellenőr	----	----	500
Nyilvántartó	----	----	600
Két rendőrbiztos (fejenként)	350	350	350
Kiadó	400	400	400
Iktató	400	400	400
Három írnok (fejenként)	350	350	
Főorvos	700	700	700
Alorvos	500	500	500
Előfogati és szállásbiztos	300	300	na.
Mérnök és számvevő	500	500	----
Mérnök	----	----	500
Számvevő	----	----	400
Pusztabíró	400	----	na.
Pusztajegyző	400	----	na.
Községi bíró	----	400	400
Állatorvos	----	----	300
Adóügyi tanácsnok	----	----	700
Számtiszt	----	----	500
Kér végrehajtó (fejenként)	----	----	400
Mezei rendőr	----	----	350

Forrás:

MNL JNSZML V-1 Jb Közig. ir. 1879/Jászberény rendezett tanácsú város szabályrendelete. Jászberény, 1873. 13–14., V-1 Jb Képv. jvk. 1878., 127–128., Blénassy 1940: 70.

5. Az 1890. évi önkormányzati választás választókerületi eredményei

V. kerület	1.	2.	3.	4.
Részvétel	43,11%	21,93%	18,49%	22,33%
K. viselők	Hegedüs László: 97 Horváth Kálmán: 96 Ágoston Imre: 95 Ács Antal: 95 Bódi Gergely: 64 póttagok: Koncz András: 97 Vass József: 97 Bózsó Ferenc: 96	Vidra Mihály: 50 id. Simon Mihály: 50 Fekete István: 50 Bazsó István: 50 Tasi László: 49 póttagok: Jankovich Lajos: 50 Juhász István: 50 Szücs Pál: 50	Streitman Rudolf: 93 Várenti János: 93 Vidra Balázs: 93 Muhoray Kálmán: 93 Fülöp György: 93 Völgyi János: 93 Weisz István: 91 Somodi Alajos: 86 póttagok: Koncsek Mihály: 93 ifj. Varga János: 93 Koháry András: 93 Móczó László: 92	Schwarz Herman: 96 Szádvári István: 94 Hudra Mihály: 94 Járomi János: 94 Szalóki Imre: 94 Páldeák István: 94 Pesenyánszky István: 93 póttagok: Pesti Péter: 94 Pintér Balázs: 94 Andriská József: 94 Telek Antal: 94

V. kerület	5.	6.	7.	8.
Részvétel	9,68%	47,37%	23,47%	8,33%
Képviselők	O. Terenyi István: 51 Váleni András: 51 ifj. Sárközy Balázs: 51 Angyal István: 51 Oláh István: 51 Ráczi János: 50 póttagok: ifj. Sárközy Balázs: 51 Nyitó Ferenc: 51 Kis József: 51	Barla Kálmán: 135 N. Kovács János: 130 Pászti Vilmos: 130 Paraj Imre: 91 Kazy János: 90 Koller Andor: 88 Szalay Károly: 87 Hagyó József: 86 póttagok: Csák István: 89 Gyapay Gergely: 88 Soós János: 88 Taczman Antal: 88	Szikszai József: 41 Répás András: 41 Horváth István: 37 Vágó Béla: 37 Gál István: 37 póttagok: Selyem László: 50 Gazdag János: 43	Pfeffer Mihály: 50 Király Gáspár: 50 Halmay József: 50 Kisnémet János: 50 Palotai-Veres Antal: 50 Taczman János: 44 póttagok: Kertész Gusztáv: 50 Baranyi János: 50 Baranyi Mihály: 50

Forrás: MNL JNSZML V-1 Jb Képv. jvk. 1890., 249–250.; Jászberény és Vidéke 1890. dec. 7.

6. A Szabadelvű Párt Jászberényi Szervezetének megalakulása 1896-ban

Elnök: Bathó Endre

Első igazgató: Almássy László

Második igazgató: Vadassy Sándor

Jegyzők: Boromisza Mátyás és Beleznyai Dénes

Pénztárnok: Fekete Andor

Ügyész: Grünhut Ferenc

Számvevő: Grün Herman

Gazda: Kazy János

Választmányi tagok:

Becsey Gyula, ifj. Elefánthy Sándor, Vass József, Horváth Dezső, Bathó Arisztid, Almássy Árpád, Veszeloovszky Ágoston, Muhoray Lajos, Göblyös János, Somodi Alajos, Gugi László,

Koncsek Balázs, Schwartz Herman, Jakab János, Kövér József, Mandl Mór, Kohári András, Bloch Vilmos, Bácskay János, Sipos István, Suba Antal, Sisa Pál, Hay Géza, Sipos József, Pesti László, Nagy Sándor, Lippe Albert, Lusztig Herman, Eördögh Oszkár, Pásztai Vilmos, Bónis Márton, Droppa Kálmán, Paraj Imre, Neuberger Adolf, Szappanos Mihály, Papp Péter, Gál Ferenc, Almássy Antal, Beszteri Pál, Balla Pál, Szabó Mihály, Ungváry Antal, Szőke István, Kormos János, Schatz Henrik, Muhoray Béla, Balogh Sándor, Pozsgay Dezső, Skoumal József, Schulhoff Ignác stb.

Forrás: Jászberény és Vidéke 1896. dec. 10.

7. Apponyi Albert levele Bathó Jánoshoz (Budapest, 1881. június 1.)

Tisztelt ügyvéd ur!

A miket Jászberényről hallottam nem nagy öröömre szolgáltak, különösen ifj. Tarnay Károly urnak fölléptetése mint szélsőbali jelöltnek, egyéb eredményre nem vezethet mint a kormánypart biztos győzelmére.

Akármi történt legyen azonban, én nem akarom a tért, minden komoly kísérlet nélkül annak megmentésére, akár a kormánypartnak akár a szélsőbálnak átengedni. Azon reményben tehát hogy t. ügyvéd urat még elvbarátaimhoz számíthatom, van szerencsém a következőket becses tudomására hozni.

B[áró]. Liphay Béla pünkösöd hétfőjén, reggeli 9 óra után a pesti gyorsvonattal fog Jászberénybe érkezni, hogy választóitól elbucszúzzék. Ezt ezennel az ő nevében bejelentem azon kéréssel hogy a választókat tudósítani, a gyűlés ideje és helye iránt intézkedni és a hatóságoknál a törvényszerű – a gyűlést 24 órával megelőző – bejelentést eszközölni szíveskedjék. Én ezt az alkalmat felhasználom hogy Jászberényben megjelenjek, és megkísértem a lehe-tőt ügyünk lábra állítása céljából. Hiszem hogy a régi gárda nagyobb része megint mellém fog állani. Azért jó volna a néppel tudatni hogy vagy ugyanazon alkalommal – vagy hétfőn délután én is terjedelmesebb beszédben akarok hozzájuk fordulni, mert a fő dolog hogy a választók tömegét magam körül lássam és őket felvilágosítsam. Hogy mit teszek továbbra, az a nyert benyomásoktól függ, jelölt is fog akadni, ha a hangulat félig meddig kedvező.

Én azonban Békés-Csabáról a vasárnap-hétfői éjjeli vonattal, tehát hétfőn 1/27 órakor reggel érkezem meg. Legyen szíves tisztelt ügyvéd ur csak arról gondoskodni hogy kocsi várjon a vasutnál és hogy szállásom legyen a vendéglőben, az adott viszonyok közt – midőn nem tudom hogy mikép állok azokkal kiknek vendégszeretetéet eddig igénybe vettem, midőn esetleg Tarnay ellen kell fordulnom a politikai téren, midőn végre id. Tarnay úr özvegyiségre jutott, más magánháza való szállás pedig esetleg szükségtelen szakításnak volna magyarázható, a legtapintatosabb eljárásnak azt vélem ha a helyiségében ütöm fel főhadiszállásomat. Ezt azonban önökre bízom – t. i. azokra kik eljárásomat továbbra is támogatni hajlandók. Liphay még hétfőn este elutazni szándékozván az én szállásomat fogja használni. Ő különösen kér minden ünnepélyes fogadtatást valamint az újabb képviselőjelöltetésre irányzott mindenféle kísérletet mellőztetni.

Legyen szíves t. ügyvéd úr engem ezen sorok vételéről és a tett intézkedésekről vagy azonnal levélben, vagy távirattal értesíteni Békés-Csabára, hol egész pünkösöd vasárnapjáig tartózkodni fogok.

Ezek után kiváló tisztelettel maradván

kész szolgája

Gróf Apponyi Albert

8. Apponyi Albert levele Bathó Jánoshoz Pozsony, 1893. július 28.

Igen tisztelt ügyvéd ur!

September havában, mint rendesen, beszámoló elmondása végett Jászberénybe készülök. Azonban ez alkalommal némi kételyeim vannak, melyekre teljesen őszinte választ kérek. Ugy látszik – azokból a miket a lapokban olvasok, - hogy a városnak bel-életében néhány kellemtelen dolog van napirenden, és ámbár tudom hogy ez semmiképp sem érinti azt a viszonyt mely választóközönségem közt és köztem fennáll, mégis kérdéses vajjon a hangulat ilyen nagyobb szabásu politikai cselekvényre alkalmas-e?

Legyen szíves ezt a kérdést a polgármester ural és az apát ural; továbbá más vezető egyéniségekkel egész bizalmasan megbeszélni, és véleményüket velem tudatni. Ha azt gondolják hogy az idén jobb volna a beszámolót és azzal összekötött politikai tüntetést mellőzni, akkor vagy egyáltalán le nem jövök, vagy eljövök ugyan, de beszédet nem tartok, hanem csupán a casinóban, beszélgetés alakjában adok a nyí felvilágosítást a helyzetről a meñyit kívánnak, és adni tudok.

Ezt az alternatívát is teljesen önöknek elhatározására bízom, meg kell azonban gondolni, nem venné-e rossz néven a nagy közönség, ha eljövén, csak szűkebb körben tölténém az egész időt.

De ne tessék ezt a bizalmasan tett kérdést akkép értelmezni, hogy én magamat a beszámoló alul fölmentetni kérem. Ellenkezőleg én okvetlen teszek (kell hogy tegyek) valami nagyobb szabásu, tágabb keretű politikai nyilatkozatot közvetlen az országgyűlés összejöetele előtt vagy után, és sehol ezt szívesebben nem teszem mint saját derék választóim előtt. Én csupán a város helyzetére való tekintettel vetem föl ezt a kérdést, és tessék a választ arra szintén azzal a tudattal megadni, hogy én egy pillanatig sem fogom félremagyarázni, ha esetleg ez idén jobbnak látnák a beszámoló mellőzését. Ez esetben akárhány más olyan pártgyűlésem lesz Septemberben és Octoberben a hol a szükségeseket elmondhatom. De ha önök maguk nem mondanak le róla, önöké az elsőbbség, joguk szerint épugy mint vonzalmam szerint.

A beszámoló napja Sept. 17e vagy 24e volna – ezt Sept. elejéig mindenesetre kérem nyílt kérdésnek hagyatni, de inkább 17e mint az utóbbi határnap.

Szíves válaszát, megbeszélés után Pozsonyba, Lőrincz kapu utca kérem czímezni, a honnan elutazásom után is mindent utánam küldenek.

Kiváló tisztelettel

kész szolgálója

Apponyi Albert

9. Apponyi Albert levele Bathó Jánoshoz Csorvás, 1901. szeptember 26.

Igen tisztelt közjegyző ur!

A választást illetőleg akarok néhány eszmét az urak figyelmébe ajánlani.

Először is nagyon szép az az eszme hogy az ajánlást 1000-1200 választó aláírja, és ezt az ajánlást minden esetre be is kell nyújtani, de lehet hogy a vál[asztási]. elnök azt valamely ürüggyel (p. o. hogy az illető tömeges aláírók nem tudták hogy mit írnak alá) visszautasítja, erre az eshetőségre készen kellene tartani egy tíz választó által (közjegyzői hitelesítéssel – ámbár ezt a törvény nem kívánja, de nem árt) aláírt másik ajánló ívet is. Legbiztosabb lesz ha ezt 10 olyan választó írja alá a kit Török úr személyesen ismer, és ha az átadásnál mind a 10 jelen van.

A választás napján pedig szükségesnek vélném a következőket:

A központi pártirodán kívül, mely minden tized leszavazása után evidentiában tartja hogy ottani szavazóinkból ki szavazott le és ki nem, minden tized valamelyik központi fekvésű házában is tartózkodni kellene egy 4-5 tagból álló helyi bizottságnak, a melynek ez intelligens elnöke és írnoke és még 2-3 értelmes és gyors (ha nem is választó) küldöncz szolgálatra alkalmas, a helyi viszonyokban jártas tagja legyen. Ez a helyi bizottság a következőket teljesítené:

1re elnöke, a ki állandóan a kijelölt házban tartózkodnék, átvénné a központi iroda üzenetét arra nézve hogy a tized választói közül ki nem szavazott le a sorrendben. Ezeket a választókat a küldönczök által rögtön össze kellene keresni, és addig a míg a szavazáshoz jöhetnek, bizonyos ellenőrzést tartani, akár a választás színhelyén akár otthon.

2re A küldönczök által a tizedet állandóan be kellene járatni, és az elmaradóknak ottan járó korteseit szemmel tartatni, ha ezek netalán otthon maradt választóinkhoz mennének, utánuk menni.

Magában értetődik hogy ezeknek a helyi bizottságoknak első teendője volna reggel a pártunkhoz tartozó szavazókat összegyűjteni és a választáshoz vezetni, a helyi elnöknek és írnokeknak azonban a tizedben kellene maradni, mert esetleg már leszavazás előtt lehet constatalni hogy ki hiányzik a tizedből, az erre vonatkozó izenet is ehez az elnökhöz menne, a ki rögtön intézkednék az otthon maradottak fölkeresése iránt.

Én holnap (pénteken 27^{én}) Budapestre megyek és ott leszek (Pannoniában) és a szabadelvű körben esti 8 órától szombat déli 1 óráig, esetleg d. u. 6 óráig. Szombaton este Eberhardra érkezem, a hol vasárnap délelőtt leszek – Sággy barátunk ügyében segitendő. Vasárnap d. u. alkalmasint visszautazom és hétfőn reggel itt leszek – legkésőbb hétfőn este.

A választás napján nézek gyakrabban táviratot – a felvonulásról – a szavazatok arányáról, a meñyiben ezzel valami indiscretió folytán kár nem történik. Küldönczöm állandóan Csorvason lesz.

E levél csak holnap indulhat.

Igaz tisztelettel

kész híve: Apponyi Albert

Forrás: Bathó Iván magángyűjteménye

10. A városi költségvetés alakulása 1870–1885

Év	Bevétel	Kiadás	Különbség
1870	55 698 Ft 76 kr.	68 428 Ft 85 kr.	-22,85%
1875	62 242 Ft 28 kr.	71 801 Ft 18,66 kr.	-15,35%
1878	53 598 Ft 39 kr.	52 278 Ft 38 kr.	+2,46%
1882	62 036 Ft 86 kr.	87 937 Ft 38 kr.	-41,75%
1885	51 386 Ft 77 kr.	64 402 Ft 46 kr.	-25,32%

Forrás:

Blénessy János 1940. Jászberény életrajza a kiegyezés utáni évtizedekben.

Jb., 30., 66.; MNL JNSZML V-1 Jb Képv. jkv. 1884., 177.

11. A városi javadalmak bérlői 1885-ben

Bevételi forrás	Bérlő	Bérleti díj (Ft/év)
Városháza alatti 1. bolt	Grünhut Kálmán	257
Városháza alatti 2. bolt	Holczer-testvérek	252
Városháza alatti 3. bolt	Berger-testvérek	236
Kőpince-épületben lévő 1. bolt	Lusztig Ignác	399
Kőpince-épületben lévő 2. bolt	Klein Márkus	351
Kőpince-épületben lévő 3. bolt	Lusztig Ignác	154
Kőpince-épületben lévő 4. bolt	Lusztig Ignác	225
Kőpince-épületben lévő 5. bolt	Moller Zsófia	307
Kőpince-épületben lévő 6. bolt	Böhm Adolf	105
Kőpince-épületben lévő 7. bolt	Weiss Betti	113
Kőpince-épületben lévő 8. bolt	özv. Bóta Jánosné	60
Kőpince-épületben lévő 9. bolt	Mogecz János borbély	20
Boltok összesen		2 479
Serház	Első Magyar Serfőző Rt.	4 805
Jász-Kürt vendéglő	Hoffer Miksa	1 731
Kőpince	Wertheimer Lajos	1 500
Vásári kocsmá	Mandl Mór	651
Zöldfa	Neuberger-testvérek	1 230
Alvégi kocsmá	Lippe Simonné	700
1. ker. bor- és italmérési jog	Kalászs István	585
2. ker. / 1. számú ~	Moller Emánuel	446

2. ker. / 2. számú ~	Moller Emánuel	346
3. ker. / 1. számú ~	Mandl Mór	1 001
3. ker. / 2. számú ~	Weiss Mór	801
3. ker. / 3. számú ~	Moller Emánuel	800
3. ker. / 4. számú ~	Lippe Simonné	1 000
4. ker. / 1. számú ~	Mellinger Herman	703
5. ker. / 1. számú ~	Moller Emánuel	252
6. ker. / 1. számú ~	Neuberger-testvérek	245
8. ker. / 1. számú ~	Rosenberg Fülöp	527
8. ker. / 2. számú ~	Lacskó Ignác	450
Cserőhalmi ~	Blaskovits Sándor	102
Jb.-i vasútállomási ~	Blaskovits Sándor	80
Boldogházi ~	Grünbaum Ignác	230
Vendéglők és kocsmák összesen		18 185
Hetipiaci helypénzszedési jog	Csák István	2 205
Országos vásári ~	Csák István	1 247
Adóbérletek összesen		3 452
Haszonbérletek összesen		24 116

Forrás: MNL JNSZML V-1 Jb Képv. jvk. 1884., 159–160.

12. A városi javadalmak bérlői 1891-ben

Bevételi forrás	Bérlő	Bérleti díj (Ft/év)
Városháza alatti 3 bolt	Rothauser Gábor	1 220
Gimnázium alatti sarokbolt	özv. Donáth Jakabné	504
Gimnázium alatti középső bolt	Leitersdorfer Dávid	270
Gimnázium bejárata melletti bolt	Ehrlich Miksa	301
Boltok összesen		2 295
Hetipiaci és helypénzszedési jog	Burszky Sámuel	2 005
Országos vásári ~	Burszky Sámuel	1 105
Adóbérletek összesen		3 110
Vízimalmok	Detki János	3 253
Haszonbérletek összesen		8 658

Forrás: MNL JNSZML V-1 Jb Képv. jvk. 1890., 194–195., 264.

13. Jászberény virilis névjegyzéke 1871-ben

Id. Tarnay Károly	ügyvéd	1312 ft. 26 kr.
Farkas János	ügyvéd	1052 ft. 82 kr.
Eördögh András	ügyvéd	945 ft. 54 kr.
Muhoray János	ügyvéd	919 ft. 56 kr.
Eördögh Ferenc	ügyvéd	902 ft. 98 kr.
Pintér Mihály	--	828 ft. 82 kr.
Mizsey István	ügyvéd	720 ft. 66 kr.
Velkey István	ügyvéd	699 ft. 3 kr.
Radimeczky Lőrinc	ügyvéd	633 ft. 34 kr.
Bartal Márton	--	533 ft. 75,5 kr.
Orbay R. Antal	tudor	522 ft. 82 kr.
Eigen Miklós	--	437 ft. 91 kr.
Elefánthy Sándor	ügyvéd	417 ft. 75 kr.

Id. Harsányi Szilárd	--	410 ft. 6 kr.
Farkas Péter	--	383 ft. 45 kr.
Almásy Antal	--	370 ft. 3 kr.
Mizsey János	--	360 ft. 33 kr.
Lakatos Imre	ügyvéd	354 ft. 88 kr.
Buck Gábor	iparkamarai kültag.	333 ft. 58 kr.
Taczman Antal	--	265 ft. 56 kr.
Kóor János	orvos	244 ft. 70 kr.
Bartsik Márton	ügyvéd	243 ft. 98 kr.
Mercse Döme	gyógyszerész	233 ft. 89 kr.
Telkesy Iván	gyógyszerész	233 ft.
Skópián Sándor	--	232 ft. 55 kr.
Visontai János	tanár	230 ft. 18 kr.
Pethes József	--	226 ft. 36,5 kr.
Anvander János	--	226 ft. 11 kr.
Taczmann Alajos	--	223 ft. 20 kr.
Szöllősy István	ügyvéd	215 ft. 90 kr.
Koncsik Péter	--	210 ft. 7 kr.

Forrás: Jász-Kunság 1871. okt. 1.

14. Jászberény virilisei 1878–1900 (kivonat)

	1878	1892	1900
1.	id. Tarnay Károly	Eördögh János	Mizsey János
2.	Mizsei István	Bartal Márton	Koncz Menyhért
3.	Pintér Mihály	id. Muhoray János	Bartal Márton
4.	Eördögh András	Mandl Mór	Jászkerületi Népbank
5.	Bartal Márton	Mizsey János	Eördögh János
6.	Eördögh János	Koncz Menyhért	Konczek István
7.	id. Muhoray János	Konczek István	ifj. Fecske János

8.	Gyurka József	Vavrik Ágoston	Merkl János
9.	Koór János	id. Sárközy Balázs	Sárközy Mihály
10.	Grün Jakab	id. Fecske János	ifj. Elefánthy Sándor
11.	Mertse Döme	id. Sárközy János	Balogh Sándor
12.	Eigen Miklós	Elefánthy Sándor	Bathó János
13.	Bátor Gábor	ifj. Sárközy János	id. Sárközy János
14.	Reich Ármin	Vallus János	Eigen Pál
15.	Bartsik Márton	Leitner Ármin	ifj. Muhoray János
16.	ifj. Muhoray János	özv. Kürthy Antalné	ifj. Sárközy János
17.	Varga László	Bathó János	Eördögh Oszkár
18.	Prusovszky István	Lusztig Ignác	Vallus János
19.	Brünauer Fülöp	ifj. Muhoray János	Baranyi Balázs
20.	Lakatos Imre	Lakatos Imre	Török Aladár
21.	Elefánthy Sándor	ifj. Fecske János	Juhász János
22.	Feschler Emil	Redemptus Közbirt.	Leitner Ármin
23.	Brünauer Zsiga	Merkl János	Pray Hugó
24.	Hay József	Juhász János	özv. Lőrincz Kristófné
25.	Tarnay Antal	Dalmadi István	özv. Csák Lászlóné
26.	Sipos Imre	Sipos István	id. Péntes István
27.	Lőrincz Kristóf	Neuberger Adolf	Juhász Sándor
28.	Takácsi Ede	Neuberger Ignác	Dalmadi István
29.	Anvander János	Buck Dávid	Eördögh Vilma
30.	Kovács Ferenc	Mátrai László	Bercsényi Bertalan

Forrás: MNL JNSZML V-1 Jb Közig. ir. 1879/Jászberény rendezett tanácsú város szabályrendelete. Jászberény, 1873. 45–46., V-1 Jb Közig. ir. 1878/Névjegyzéke Jászberény legtöbb adófizető polgárainak., Jászberény és Vidéke 1892. dec. 18., Jászberény és Vidéke 1900. nov. 18.

15. Virilisek névsora 1927-ben (kivonat)

1. Eördögh János	2. Jászsági H.intézet és Gazdák Bankja RT
3. Jászkerületi Népbank és Takarékpénztár	4. Vallus István
5. Koncsek István	6. Oláh István
7. Fecske Jánosné	8. Bathó Kálmán
9. Jászberényi Gazdasági T.pénztár RT	10. Friedvalszky Ferenc
11. Kun Ede	12. Kele István
13. Moller Bernát	14. Bathó Károly
15. Bartal Józsefné	16. Weisz István
17. Mandl Imre	18. Szabó József
19. Moller Rudolf	20. Klein Miksa
21. Leitersdorfer János	22. Mizsei János
23. Balogh Sándorné	24. Haász Adolf
25. Kiss Z. József	26. Mizsei István
27. Sárközy János	28. Szabó Fekete János
29. Földmíves Iskola	30. K. Révész Imre
31. Ehrkich Mihály	32. Eörgögh Oszkár
33. Gere Jenő	34. Gulyás Samu
35. Erzsébet Közkórház	36. Neuburger Ignác
37. Sárközy László	38. K. Tóth Teréz
39. Erdős Sándor	40. Spekonya Lajos
41. Leitner Ármin	42. Tarnay Tibor
43. Baráth Endre	44. Hainz Artur
45. Bender Jakab	46. Holló Gyula
47. Varga Antalné	48. Redemptus Közbirtokosság
49. Koncsek Pálné	50. Surák János

Forrás: Jász Hírlap 1927. 1. sz. 3.o

16. 100 katasztrális holdon felüli nagygazdák Jászberényben 1895-ben

Név	Főfoglalkozás	Birtoklási jogcíme	Szántóföld	Összesen
Almásy Árpád	Földmíves	Tulajdonos és hasznóbérlő	241	339
Baráth László	Földbirtokos	Tulajdonos	100	203
Bartal Árpád	Földmíves	Tulajdonos és hasznóbérlő	240	484
Bartal József	Földbirtokos	Tuldonos és hasznóbérlő	79	135
Besenyi János	Földmíves	Tulajdonos	50	120
Bujdosó András	Földbirtokos	Tulajdonos	140	240
Dalmadi István	Földmíves	Tulajdonos	55	130
Dosa Emánuel	Földmíves	Tulajdonos	32	117
Eigen Pál	Kétfestő	Tulajdonos	117	178
Elefánthy Sándor	Földbirtokos	Tulajdonos	140	142
Eördögh János	Földbirtokos	Tulajdonos	189	324
Ifj. Fecske János	Földmíves	Tulajdonos	155	226
Göblyös János	Hasznóbérlő	Tulajdonos és hasznóbérlő	556	1421
Hagyó Rozália	Földbirtokos	Tulajdonos	101	119
Jarnay Antal	Földbirtokos	Tulajdonos	71	134

Juhász János	Földbirtokos	Tulajdonos	284	507
Juhász József	Földműves	Tulajdonos	100	163
Kármán István	Földbirtokos	Tulajdonos	87	131
Kiss Balázs László	Földbirtokos	Tulajdonos	78	117
Koncsek István	Polgármester	Tulajdonos és hasznóbérlő	423	509
Koncsik Pál	Földműves	Tulajdonos és hasznóbérlő	122	126
Koncz Menyhért	r. k. plébános	Haszonélvező	190	242
Kövér József	Földműves	Tulajdonos	68	124
Lakatos Imre és Mária	Földbirtokos	Tulajdonos	60	158
Lőrincz Kristóf	Földműves	Tulajdonos	35	106
Mányi Antal	Földműves	Tulajdonos	125	126
Mizsey János	Földbirtokos	Tulajdonos	386	688
Mizsey M. Mihály	Földbirtokos	Tulajdonos	60	101
Muhoray Lajos	Földbirtokos	Tulajdonos és hasznóbérlő	181	219
Oláh Pál	Földbirtokos	Tulajdonos	75	101
Pap István	Földműves	Tulajdonos	160	139

Pap Péter és István	Földmíves	Tulajdonos	140	207
Pénzes Elek	Földmíves	Tulajdonos és hasznóbérlő	79	130
Id. Pénzes István	Földmíves	Tulajdonos és hasznóbérlő	200	222
Pray Hugó	Földbirtokos	Tulajdonos, hasznélvező, és hasznóbérlő	169	284
Radmeczky János	Hasznóbérlő	Hasznóbérlő	146	232
Ifj. Sárközy Balázs	Földbirtokos	Tulajdonos	80	102
Id. Sárközy János	Földbirtokos	Tulajdonos	178	312
Ifj. Sárközy János	Földbirtokos	Tulajdonos	210	340
Sárközy Mihály	Földbirtokos	Tulajdonos	200	261
Id. Streitmann András	Hasznóbérlő	Hasznóbérlő	176	264
Szele János	Földmíves	Hasznóbérlő	117	174
Terényi János	Földbirtokos	Hasznóbérlő	54	110
Vallus János	Földmíves	Hasznóbérlő	125	182

Forrás: Magyar Korona Országainak Gazdaczímtára 1897. Budapest, szerk: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal 212-213.p.

17. Állami adóval megadóztatott felek száma és a kivetett adó koronában
Jászberényben és Szolnokon 1910-ben

	Jászberény		Szolnok	
		Kivetett adók		Kivetett adó
Földadóval	5600	104 915	2700	322 948
Házbéradóval	563	13 510	2510	41 357
Kereseti adóval I. osztály	852	10 164	2407	12 663
Ka II. o.	5696	23 284	4000	14 400
Ka III. o.	914	39490	916	66 814
Ka IV. o.	148	2 718	327	11 334
Kereskedelmi iparkamarai illetékekkel	1103		800	
Kivetett állami és községi adó összesen		662 131		707 093

Forrás: A magyar városok statisztikai évkönyve. Szerk. Thirring Gusztáv, Bp. 1908

18. A város és a külterület lakosságának életkor szerinti megoszlása az 1910–1920 és 1930-as népszámlálás adatai szerint

	Össz.	0-3	3-5	6-9	10-11	12-14	15-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60 felett	Ír és olvas
Ö.lak. 1910	29384												
Kül. ter. 1910	9132												
Ö.lak. 1920	31971	1857	1343	5000	2434	3467	5614	3841	5444	2982			
Kül. ter. 1920	10304	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ö.lak. 1930	30101	1801	1922	2647	1237	1047	3330	5222	3857	3292	2698	3043	
Kül. ter. 1930	10429	757	802	1067	438	413	1196	1 951	1366	1077	760	602	7219

Forrás: Népszámlálási adatok

19. Bel- és külterületi lakosság aránya, elhelyezkedése két népszámlálás idején

	1910	1930
Összes (polgári népesség)	29 384	30 101
Külterület	9 132	10 429
Peres	751	739
Négyszállás	548	461
Rét	611	
Pórtelek	668	641
Újerdő	1 182	860
Boldogháza	924	548

Forrás: Népszámlálási adatok

20. A városi lakosság foglalkozási szerkezete (1900–1930)

	1900	1910	1930
Lakosság	26 791	29 675	30 101
Kereső	11 220	11 567	13 276
Eltartott	15 562	18 108	16 825
Mg. kereső	6869	6864	8190
Mg. eltartott	9727	11 790	10 426
Ipari kereső	1637	2015	2230
Ipari eltartott	2449	2870	2879
Kereskedelem és hitel kereső	314	461	582
Kereskedelem és hitel eltartott	526	690	717
Közlekedés kereső	99	186	149
Közlekedés eltartott	226	450	352
Közszolgálat és szabadfoglalkozású kereső	334	461	572
Közszolgálat és szabadfoglalkozású eltartott	762	823	835
Véderő kereső	359	291	169
Véderő eltartott	78	68	206

Napszámos kereső	597	211	141
Napszámos eltartott	975	261	150
Házicselédek kereső	678	691	589
Házicselédek eltartott	41	52	40
Nyugdíjasok, tőkepénzesek	n.a.	n.a.	505
Nyugdíjasok, tőkepénzesek eltartottjai	n.a.	n.a.	710

Forrás: Népszámlálási adatok

21. Ipari vállalatok nagysága 1900-ban és 1910-ben

	1900	1910
Segéd nélkül	585	605
1 segéddel	166	170
2 segéddel	91	85
3-5 segéddel	45	70
6-10 segéddel	13	24
11-20 segéddel	2	4
20-nál több segéddel	2	0
Téglagyár	32	0
Vendéglős	22	0

Forrás: A magyar városok statisztikai évkönyve Szerk Thirring Gusztáv Bp. 1908

22. Mezőgazdasági birtokviszonyok és foglalkoztatottság

	1900	1910	1930
Birtokos 100 kat. holdon felül	49	46	21
Haszonbérlő 100 kat. holdon felül	-	2	0
Birtokos 50-100 kat hold között	-	-	69
Kisbirtokos	906	1167	

Birtokos 10-50 között	-	-	1005
Kisbirtokos napszámos	280	-	-
Kisbirtokos napszámos 10 hold alatt	n.a.	1226	1533
Mg. összes	2300	2489	-
Férfi	1422	1472	-
Nő	707	156	-
Eltartott	6208	6861	-
Cseléd	611	715	-
Cseléd eltartottja	1093	1222	-
Mg. munkás 16 alatti	98	78	-
Mg. munkás 16 év feletti	1721	1949	-
Mg. munkás eltartottja	2415	3709	

23. Sipos Orbán szervezeti tagságai (1867–1875)

I. Sipos Orbán politikai-közigazgatási testületi tagságai (1867–1875):

1. Magyar Országgyűlés, képviselő
2. Jászberényi képviseleti közgyűlés, képviselő
3. Jászkerületi közgyűlés, képviselő
4. Jászkerületi Tanbizottság, tag
5. Jászmihályteleki katolikus autonómia, rendes tag

II. Sipos Orbán egyesületi, vállalkozási tagságai (1867–1875):

1. Jászkerületi Népbank és Takarékpénztár, elnök
2. Jászberényi Világítási Társulat, elnök
3. Jászberényi Tornaegylet, elnök
4. Jászberényi Téglagyár-társulat, elnök
5. Lehel Részvénytársulat, elnök
6. Jászkerületi Orvos-gyógyszerész Egylet, levelező tag
7. Jászberényi Izraelita Szegénységélyező Egylet, tiszteletbeli tag

24. A Sipos Orbán által kezdeményezett színház felépítését támogatók és arra konkrét összeget (Ft) felajánlók névsora 1868-ból

Buck Zsigmond	50	Ficzek Károly	100
Bak Ferencz	50	Beleznay János	25
Balajthy Péter	100	Ficzek Lipót	200
Horváth Farkas	100	Kónya Ferencz	50
Moskovitz János	100	Muhoray Titusz	50
Oláh Gyula	200	Paraj Imre idősb	30
Paraj Imre ifj.	100	Pancz Mihály id.	100
Palotásy János	100	Riszner József és neje	100
Scópián Sándor	820	Sipos István	125
Tarnay Károly ifj.	200	Velkey Ferencz ifj.	100
Völgyi Donát	50	Bartal Márton	300
Beleznay Antal	300	Dely Isván	200
Eigen Miklós	100	Mellinger Hermann	200
Orbay Antal	200	Pecsenyánszky Pál	50
Pethes János	100	Pray András Lipót	150
Tarnay Alajos	100	Tarnay Floris	100
Tesszáry János	100	Almásy Antal	200
Bartsik Károly	400	Bathó Ignác	250
Bathó János és neje	200	Blau Jakab	300
Buck Gábor	200	Brünauer Sámuel	100
Gredig Lenárd	20	Dávid János	50
Kóczián Gusztávnő	25	Kaczvinszky József	100
Lipthay Andor	100	Major Endre	50
Német Mátyás	10	Pájer Antal	100
Polgáry Ferencz	50	Pirkler Adolf	100
Piffko Antal	100	Prusovszky István	100
Sipos János	50	Stráda Béla	100

Szabó József	50	Szódy József	40
Szendey Károly	100	Vagner Alajos	100
Zrumecky Ferencz	10	Almásy János id.	100
Bathó Endre	100	Deutsch Miksa	200
Ficzek Károly	100	Felső-Sz.-György községe	120
Háy József	50	Holczer János és István	200
Kaszap Alajos	40	Sumlits Pál, és neje	100
Schvarcz Emánuel	25	Telkesy Iván	100
Ziska Nándor	50	Anvander János	100
Csőke József	150	Horváth József	100
Király Alajos	100	Ladány Város közönsége	500
Mertse Döme	100	Mizsey István	200
Pinthér Mihály	100	Szabó Mihály	20
Telek József	100	Becsey Gyula	100
Buday Endre	200	Dósa közönsége	100
Elefánthy Sándor	50	Ferenczy János	100
Mizsey László és András	100	Selyem István	20
Sismis József	100	Szele Gábor egri kanonok	500
Velkey István	500	Bartal József	50
Brünauer Salamon	100	Brünauer Fülöp	50
Farkas József	100	id. Harsányi Szilárd és fia	200
Koller Kálmán	100	Kuklenik János	200
Pethes Antal	200	Reich Herman	100
Szűts Mihály	100	Árokszállás közbirtokossága	720
Czehenter József és Malvin	100	Kiss László	100
Koór János	100	Küry Albert j: kisérről	100
Streitman Andor	50	Weninger János	150
Gubitz András gépgyárnok	100	Gyenes József	100

Hadzsy János	50	Juhász Nyitó Ferencz	40
Kiszely Ferencz	20	Kováts Szüts Imre	40
Kotán János	50	ifj: Körlaky József huszár őrm.	100
Báthor Kálmán	25	Cseh Pál	25
Gólya Fábrián	200	Gyurász József	50
Hidassy Béla	100	Körlaky József	200
Mocsy Ferencz	100	Muhoray Andor	100
Oszvald József	100	Pethes József J.-Ladány	200

Forrás: Jász-Kunság 1868. 33–42. szám

25. Oláh Gyula, törvénytörvényes orvos gondolatai nyilvános könyvtárról 1869-ben:

„[...] Mindenki tudja, hogy a fölött emberek iskolái: a könyvek. Azt kell tehát eszközölni, hogy népünk minél gyakrabban, minél több könyvhöz juthasson, s ezeknek tartalmával minél könnyebb módon ismerkedhessék meg, szóval, hogy tanuljon. Mégpedig kezdetben csaknem öntudatosan. És e célt alig érheti el biztosabban, mint nyilvános könyvtárak felállítása által, mely igen csekély, talán 20 kr-os évi befizetések által jönne létre, s már ma is a tudásnak bányájává. Idővel pedig a tudománynak is becses tárházává válhatnék. Ez eszme részletezését a legközelebbi alkalomra hagyom, s most egyelőre csak annyit jegyzek meg, hogy ily népességű városban, mint Jászberény, 20 kr-os évi befizetés mellett lehetne 3000 tagja, és a mai nemzedék észre sem venné, mily olcsó áron bővítette ki a jövő nemzedék ismeretkörét. Gondolkozzunk tehát az eszme fölől, s gondoljuk meg annak messze kiható horderejét. Ne várjuk, hogy mások segítsenek rajtunk, midőn erőnket egyesítve, s magunk is haladhatunk. Elhagytuk magunkat egy ezredéven át, illő, hogy fölserkenjünk, hogy tettekre buzduljunk ma, midőn a kor intő szava sürget, s a mívelt népek, mint egy-egy vonzó példa, s e téren oly messze előttünk, oly magasán fölöttünk állanak.”

„[...] egy népkönyvtár felállításában látom a jászberényi nép értelmi emelkedésének kulcsát...mindenki előtt kijelentem azt, hogy én nem kölcsönkönyvtárat értek. ...Én tehát egy oly könyvtár eszméjét pendítem meg, amit a nép maga számára alkot, s amely egy hetenkint bizonyos napon nyitva levő olvasóteremmel. Ami ennek létesítését illeti, azt hiszem egy népkönyvtárat nem is lehet úgy alapítani, hogy a nép használatára azonnal egy kész könyvtár adassák át, mert azon könyvek vagy olyanok, miknek tartalmát a könyvtár olvasói még nem érteték meg, s mivel azon könyvtár használatához az alapok hiányzanának, a könyvek a használatlanul fognának heverni, vagy pedig, ha a könyvek mind a nép mai értelmi erejének színvonalán állanak, akkor az ily kész könyvtár haladást nem idézhetne elő, mert midőn már a nép értelmi ereje azon könyvtár színvonalát egészen elérendéné, akkor hiányzanának azon könyvek, mik a magasabbra emelkedés lépcsőjéül szolgálnának. Nézetem szerint egy népkönyvtárat úgy kell szervezni, hogy annak továbbfejlődhetése mindig nyitva legyen, és ez csak úgy érhető el, ha minden évben más és más könyvek beszerzésével folyvást fenn tartatik a szükséges arány a könyvek tartalma és a nép értelmi ereje közt. Amely könyvet népünk ma

még talán csak igen kevesen értenének meg , természetesen azt ma még nem kellene beszerezni, hanem majd csak akkor, midőn az előismeretek lépcsőjei fokenként főlebb haladva 5-10, vagy talán több év után azon könyv színvonaláig emelkednének a könyvtár olvasói. Ez irányba haladva lehetne reményleni, hogy azon könyvtár nagyszerű eredményekre vezetend, mert nemcsak fölébresztené, de ki is elégítené a tudvagyát. Évenként 300 forint nem nagy összeg az igaz, de mégis lehet azon annyi s oly jó könyveket beszerezni, hogy csak 20 év múlva is e könyvtárra büszkébb lehetne Jászberény város, mint bármely más birtokára. És mily könnyen, évenként 20 krajcár befizetésével elő lehet idézni e nagy eredményt. Hogy hol lenne a könyvtár elhelyezhető, - s ki lenne e könyvtár öre? – ezek mind oly kérdések, mikre a gyakorlat hamar meg fogja adni a feleletet. Kezdjük meg tehát a próbaaláírásokat és még ez évben állítsák fel Jászberény város polgárai e hazában az első népkönyvtárat.”

Forrás: Jász-Kunság 1869.

26. Iskolázottsági alapadatok 1881–1930

	1881	1900		1910	1920	1930
		Férfi	Nő			
Ír-olvas	7 378	7 896	6 842	17 577	21 772	21 639
Össznépesség %-ában	na.	na.	na.	59,2	68,1	71,9
Hat éven felüliek %-ában	na.	na.	na.	71,1	75,1	82,0
Csak olvas	na.	83	468	-	-	-
Ismeretlen	na.	22	1	-	-	-
Összes	20 372	13 558	13 233	-	-	-

Forrás: Népszámlálási adatok és A magyar városok statisztikai évkönyve Szerk. Thirring Gusztáv, Bp. 1908. Csonka Magyarország városainak pénzügyi és gazdasági helyzete és javaslat háztartásuk rendezésére, Budapest, 1935.

27. Iskolakötelezettség és teljesítése 1930-ban

	Tankötelezettek	Iskolába járnak
6-11 évesek	3 710	3 541
12-14 évesek	289	198
15 év feletti	309	309

Forrás: Népszámlálási adatok

28. A város iskoláinak és óvodáinak alapadatai 1910-ben

Iskolatípus	Iskolák száma	Tanerők száma	Tanulók száma
Gimnázium	1	23	233
Gazdasági intézet	1	4	25
Polgári iskola	1	1	74
Iparostanonc iskola	1	8	192
Elemi iskola	20	35	1 364
Óvoda	3	2	127
Börtöniskola	1	1	130

Forrás: Népszámlálási adatok és A magyar városok statisztikai évkönyve Szerk. Thirring Gusztáv, Bp. 1908.

29. A Főgimnázium néhány adata három tanévben

	1910-11	1924-25	1932-33
Tanárok száma	19	n.a.	16
Tanulók száma			
I-IV osztályok	241	256	214
V-VIII osztályok	77	98	99
Összes	318	354	313
Érettségizett	16	18	26

Forrás: A magyar városok statisztikai évkönyve Szerk. Thirring Gusztáv, Bp. 1908 és Csonka Magyarország városainak pénzügyi és gazdasági helyzete és javaslat háztartásuk rendezésére, Budapest 1935.

30. A Főgimnázium nyolcadik osztályának elindítására adakozók névsora
a felajánlott összegekkel (időrendben)

Áray Károly 100 Ft	Bartsik Márton 500 Ft	Beleznay Ignác 300 Ft
Fakras Péter 500 Ft	Lakatos Imre 100 Ft	Móczár János 1 000 Ft
Pethes József 300 Ft	Sipos Orbán 500 Ft	Szele Flórián 50 Ft
Visontay János 200 Ft	Buck Zsigmond 50 Ft	Bak Ferencz 50 Ft
Beleznay János 25 Ft	Balajthy Péter 100 Ft	Ficzek Lipót 200 Ft
Horváth Farkas 100 Ft	Kónya Ferencz 50 Ft	Moskovitz János 100 Ft
Muhoray Titusz 50 Ft	Oláh Gyula 200 Ft	Paraj Imre idősb 30 Ft
Paraj Imre ifj. 100 Ft	Pancz Mihály id. 100 Ft	Palotásy János 100 Ft
Riszner József és neje 100 Ft	Scópián Sándor 820 Ft	Sipos István 125 Ft
Tarnay Károly ifj. 200 Ft	Velkey Ferencz ifj. 100 Ft	Völgyi Donát 50 Ft
Bartal Márton 300 Ft	Beleznay Antal 300 Ft	Dely Isván 200 Ft
Eigen Miklós 100 Ft	Mellinger Hermann 200 Ft	Orbay Antal 200 Ft
Pecsenyánszky Pál 50 Ft	Pethes János 100 Ft	Pray András Lipót 150 Ft
Tarnay Alajos 100 Ft	Tarnay Floris 100 Ft	Tesszary János 100 Ft
Almásy Antal 200 Ft	Bartsik Károly 400 Ft	Bathó Ignác 250 Ft
Bathó János és neje 200 Ft	Blau Jakab 300 Ft	Buck Gábor 200 Ft
Brünauer Sámuel 100 Ft	Gredig Lenárd 20 Ft	Dávid János 50 Ft

Kóczyán Gusztávnó 25 Ft	Kaczvinszky József 100 Ft	Lipthay Andor 100 Ft
Major Endre 50 Ft	Német Mátyás 10 Ft	Pájer Antal 100 Ft
Polgáry Ferencz 50 Ft	Pirkler Adolf 100 Ft	Piffko Antal 100 Ft
Prusovszky István 100 Ft	Sipos János 50 Ft	Stráda Béla 100 Ft
Szabó József 50 Ft	Szödy József 40 Ft	Szendey Károly 100 Ft
Vagner Alajos 100 Ft	Zrumecky Ferencz 10 Ft	Almásy János id. 100 Ft
Bathó Endre 100 Ft	Deutsch Miksa 200 Ft	Ficzek Károly 100 Ft
Felső-Sz.-György községe 120 Ft	Háy József 50 Ft	Holczer János és István 200 Ft
Kaszap Alajos 40 Ft	Sumlits Pál és neje 100 Ft	Schvarcz Emánuel 25 Ft
Telkesy Iván 100 Ft	Ziska Nándor 50 Ft	Anvander János 100 Ft
Csöke József 150 Ft	Horváth József 100 Ft	Király Alajos 100 Ft
Ladány Város közönsége 500 Ft	Mertse Döme 100 Ft	Mizsey István 200 Ft
Pinthér Mihály 100 Ft	Szabó Mihály 20 Ft	Telek József 100 Ft
Becsey Gyula 100 Ft	Buday Endre 200 Ft	Dósa közönsége 100 Ft
Elefánthy Sándor 50 Ft	Ferenczy János 100 Ft	Miszey László és András 100 Ft
Selyem István 20 Ft	Sismis József 100 Ft	Szele Gábor egri kanonok 500 Ft
Velkey István 500 Ft	Bartal József 50 Ft	Brünauer Salamon 100 Ft
Brünauer Fülöp 50 Ft	Farkas József 100 Ft	id. Harsányi Szilárd és fia 200 Ft

Koller Kálmán 100 Ft	Kuklenik János 200 Ft	Pethes Antal 200 Ft
Reich Herman 100 Ft	Szűts Mihály 100 Ft	Árokszállás közbirtokossága 720 Ft
Czehenter József és Malvin 100 Ft	Kiss László 100 Ft	Koór János 100 Ft
Küry Albert J. kisérről 100 Ft	Streitman Andor 50 Ft	Weninger János 150 Ft
Gubitz András gépgyárnok 100 Ft	Gyenes József 100 Ft	Hadzsy János 50 Ft
Juhász Nyitó Ferencz 40 Ft	Kiszely Ferencz 20 Ft	Kováts Szűts Imre 40 Ft
Kotán János 50 Ft	ifj. Körlaky József huszár őrm. 100 Ft	Báthor Kálmán 25 Ft
Cseh Pál 25 Ft	Gólya Fábián 200 Ft	Gyurász József 50 Ft
Hidassy Béla 100 Ft	Körlaky József 200 Ft	Mocsy Ferencz 100 Ft
Muhoray Andor 100 Ft	Oszvald József 100 Ft	Pethes József J.-Ladány 200 Ft
Jászberényi Kerékgyártó- és Kovácssegysület 100 Ft	neve elhallgatását kérő lelkész 100 Ft	Jászberényi Redemptus Közbirtokosság 200 kat. hold

Forrás: Jász-Kunság 1868. 33–40., 42., 46., 52. szám; 1869. 1., 18. szám

31. A Nagy Háború (1914–1918) hősi halottai

Név, rendfokozat, életkor					
Ács István	22	Ács Miklós	-	Adamek Mihály	25
Almási Vendel szakaszvezető	24	Angyal József	37	Árva Imre	39
Árva István	35	Bába János	27	Babák Ferenc	43
Bábosik József	41	Babucs János	34	Babucs Mihály	27
Badari András	19	Badari János őrvezető	22	Bagi János	-
Bagi Sándor tizedes	19	Bagó Béla	-	Bagó István	28
Bagó László	19	Bagó Péter	31	Bajor Bori Mihály	44
Bakki István	23	Bakki József	30	Balla Pál őrvezető	25
Balogh Antal	27	Balogh István	23	Balogh János	17
Banya László	26	Baranyi András	35	Baranyi Árpád	21
Baranyi Balázs	29	Baranyi Béla	25	Baranyi Dezső	-
Baranyi Frigyes	23	Baranyi István Balázs	35	Baranyi János	41
Baranyi János	30	Baranyi Sándor	18	Baráth András István	25
Baráth István	21	Baráth Mihály	30	Barna István	34
Barna Márton	28	Barta Pál	28	Bartus Dániel	31
Bathó Béla	34	Bathó István hadnagy	32	Bathó Szilveszter hadnagy	29

Bató András	31	Bató Antal	25	Bató Bálint	21
Bató István	19	Bató István	22	Bató István	35
Bató Vendel	29	Bató Vendel	21	Békési Gyula	-
Bende István	39	Benke Ferenc	24	Berényi László	25
Besenyi Ferenc	29	Besenyi Gergely	36	Besenyi József	40
Beszteri Áron	-	Beszteri Gergely	32	Beszteri István	29
Beszteri István	-	Beszteri János	26	Beszteri József	36
Beszteri Kálmán	28	Beszteri Pál	32	Beszteri Pál	-
Bézi János	24	Birgés István	37	Bíró Lajos	26
Bódi Imre	31	Bognár János	20	Bojtos Dezső István	21
Bóna Árpád	19	Bónis Gábor	31	Borics András	-
Borics István	38	Boros Ambrus	26	Boros András	24
Boros Ferenc	23	Boros István	31	Boros István	31
Boros János	21	Boros János	35	Boros János	30
Boros Pál	28	Bóta Imre	26	Bóta Mihály	40
Bóta Mihály	38	Bóta Sándor	25	Bozsó Mihály	36
Bozsvári József	-	Braun Henrik	-	Brüll Vilmos	24
Budai István	30	Buga János	44	Buga Pál	33

Buga Pál	29	Bugyi Ferenc	-	Bugyi Imre	32
Bugyi József	36	Bugyi Lajos	23	Bugyi Mihály	35
Bugyi Mihály	36	Bujdosó János	25	Bujdosó József	24
Bujdosó Pál	37	Czeller Kálmán	37	Czigány István	24
Czigány János	36	Czigány János	30	Czigány László	28
Czigány Sándor	22	Czuczi András	38	Csak Bálint	46
Csák János	26	Csák János	25	Csák Kálmán	31
Csakkbús Kálmán	24	Csáki Bába Antal	59	Csáki Bába István	27
Csáki Bába János	19	Csáki Bába László	22	Csányi Béla	37
Cseh István tizedes	24	Cseh István	24	Cseh János	-
Cseh József	22	Cseh Lajos örvezető	36	Cseh Vendel	-
Cserta Ferenc	41	Csik Ferenc	27	Csik István	25
Csik László	28	Csik Péter	27	Csikó Sándor	33
Csillik Dezső	31	Csillik Pál	22	Csirke József	24
Csollák Géza	24	Csordás Gáspár	38	Csordás István	40
Csordás Pál	23	Dalmadi Sándor	21	Dancsa Antal -	
Dancsa Pál	22	Darabont Imre	38	Darabont József	38
Darabont Péter	26	Darázs Imre	19	Darázs József	25

Darázs Kálmán	21	Darók József	23	Darvas Andor zászlós	-
Dávid István	-	Demeter János	22	Demeter János	41
Deutsch Éliás	40	Deutsch Sándor	44	Deutsch Simon tizedes	-
Dezmond István	31	Dezmond József	-	Dohándi Mihály	28
Dudás Antal	17	Dudás György	24	Dudás István	26
Dudás István	30	Dudás János Márton	22	Dudás József	24
Durucz János	26	Durucz László	44	Durucz Pál	23
Ecker Béla hadnagy	-	Einhorn József	-	Eisenberg László zászlós	21
Erős Elek	23	Erős Péter	26	Eszes János	23
Ézsiás Elek	18	Ézsiás József	33	Ézsiás Lágysajt János tizedes	35
Faragó Béla	24	Farkas Ferenc	23	Farkas István	25
Farkas János	21	Farkas János	34	Farkas Lajos	22
Farkas Remigiusz	21	Fecske Péter Pál	18	Fehér Dezső	27
Fejes József	27	Fekete László	32	Földházi Mihály	22
Földházi Mihály	21	Fridvalszki Sándor	30	Fridvalszky Kálmán	28
Fülöp Károly	36	G. Tóth Sándor	-	Gaál Miklós	-
Gábor Virág István	26	Gál Imre	22	Gál Lajos	32
Galbács János	32	Gedei Árpád Dezső tizedes	29	Gedei Elek	28

Gedei József	34	Gedei Kálmán	28	Gedei Kálmán	28
Gedei Sándor	-	Gere Kálmán főhadnagy	-	Gergi József	32
Gerőcs Imre	43	Gerőcs László	-	Gerőcs Vendel	26
Gombkötő János	34	Gondos László	27	Gömöri István tizedes	43
Gömöri Lajos	18	Gömöri Mihály örvezető	28	Gregor József szakaszvezető	26
Gregor Lajos	22	Guba Ferenc	29	Gulyás István	39
Gulyás László	38	Gulyás Mihály	-	Gulyás Sándor	42
H. Téglás Pál	40	Hajagos Mihály	47	Hájos Balázs	24
Halápi József	18	Hamar János	20	Handler Ignác	-
Harangozó István	-	Harmath Mihály	31	Harsányi István	-
Hartyányi István	28	Hasznos Frigyes	25	Házkötő László	18
Hegedüs Antal	25	Hegyesi László	38	Heinhoffer Mihály törzsőrmester	29
Héja István	-	Hering András	-	Hering István	31
Hering József	39	Hering József	44	Hering Lajos	38
Hering László	28	Hermán Pál János tizedes	32	Horti Gábor	24
Horti Gábor tizedes	22	Horti István	21	Horti János	22
Horváth János	26	Horváth Vendel	-	Hudra István	-
Hudra János örvezető	32	Hudra József	-	Ibrányi Ferenc főhadnagy	23

Ilonka Elek	-	Ilonka István tizedes	31	Inges Balázs	27
Inges József	19	Jakus Antal	30	Jankovics István	37
Jankovics János	42	Járomi Elek	28	Járomi István	40
Járomi István	43	Jász János	-	Juhász Lajos őrvezető	33
Juhász Nyitó Ferenc	28	Juhász Vendel	35	Kaba Pál	28
Kacsvinczki Zoltán	41	Kalla András	20	Kalla János	31
Kalla József	22	Kalmár Ferenc	27	Kalocsa János tizedes	26
Kalocsa János	28	Kármán István	26	Kármán Misovics Imre	27
Kasnya Ferenc	-	Kasnya K. István	-	Kasza János	22
Kátai János	27	Kátai János	45	Kátai Lajos	39
Katona Ferenc	24	Katona István	-	Katona János tizedes	32
Katona Lajos	32	Katona Vendel	24	Kelemen József	25
Kis István	32	Kis István	32	Kis István	34
Kis János	37	Kis Kálmán	31	Kis Menyhért	24
Kis Mizsei József	30	Kis Sándor	23	Kisnémeth István	31
Kisnémeth János	35	Kispál András	26	Kispál István	28
Kispál István	25	Kispál István	20	Kispál István	20
Kispál János	35	Kispál János törzsőrmester	31	Kispál József	24

Kispiroska Ferenc36	Kispiroska István 42	Kispiroska János 23
Kispiroska Péter 28	Kiss B. István -	Kiss Ferenc 39
Kiss István örvezető 30	Kiss János 30	Kiss József 22
Kiss László szakaszvezető 27	Kiss László 18	Kiss László 29
Kiss Piroska Sándor 28	Kiss Sándor 27	Kiszel Imre 31
Kocza Elek 44	Koczka Imre 30	Kocsis András 43
Kocsis Antal 37	Kocsis János 25	Kocsis József 24
Kocsis Mihály István 57	Kohári Demeter 26	Kohári Ferenc 19
Kohári István 35	Kohári István örvezető 19	Kohári István 41
Kohári János 22	Kohári János tizedes 46	Kohári Mihály 30
Kohári Mihály 43	Kollár Imre 27	Kollár István 26
Kollár József 39	Koncz László 41	Koncsik János 22
Koncsik Sándor 34	Konkoly József 30	Kormos László 40
Kósa Miklós 22	Kotán Imre 29	Kovács Ferenc 32
Kovács Gergely -	Kovács Imre 42	Kovács Imre 46
Kovács István 34	Kovács József 50	Kovács József 23
Kovács Kálmán 23	Kovács Mihály 24	Kovács Pál 38
Kovács Péter 21	Kovács Pipacs Sándor -	Kovács Sándor 18

Kovács Sándor	18	Kovács Vendel	33	Kozler János	41
Kozma Gábor	27	Kövér András	29	Kövér Elek	33
Kövér István	29	Kövér János	22	Kövér József örvezető	30
Kövér József	18	Kövér Mihály	28	Kövér Pál	-
Krasnyánszki Balázs	33	Krasnyánszki Péter	33	Krasnyánszky Pál	19
Kuczsa József	24	Kuczora Ferenc	37	Kuczora Imre	23
Kuczora János	24	Kuczora József	50	Kun János	37
Kun János	30	Kun János	19	Kun János	26
Kun József	33	Kun Mihály	29	Kurdi István	-
Laboda István	20	Laczkó Kálmán	-	Lagzi Kovács János örvezető	22
Lakatos József	33	Lakatos Sándor	28	Lantos László	20
László Ferenc	38	László István tizedes	26	Lehotai Ferenc	19
Lénárd András	42	Lénárd Ferenc	21	Lénárd Zsigmond	-
Liba József	25	Lónyai Lajos	-	Magócs Béla	40
Magócs István	27	Magócs Kálmán	-	Magócs Sándor	-
Magyar Sándor	24	Major János	29	Marcsik Pintér János	33
Marosi (Ménkü) István	42	Marscheid Antal Árpád tizedes	27	Matók Árpád Pál	23
Matók János	-	Matók Menyhért	24	Matók Sándor	29

Mazug Mihály Imre Elemér	34	Ménkü Ferenc	33	Ménkü József	47
Ménkü Lajos	-	Mészáros Ferenc hadnagy	29	Mészáros János	46
Mezei István	21	Mézes István	43	Mező János	-
Mező József	-	Miklós Mizsei Balázs	18	Milicz Péter	37
Miller Péter	-	Misovics Kálmán	48	Misovics Kármán Imre	28
Mizsei Árpád	31	Mizsei István	36	Mizsei János	47
Mizsei Pál	45	Móczó Frigyes	26	Móczó János	42
Móczó József	29	Móczó Kálmán	30	Molnár Elek	32
Molnár István	38	Molnár István	39	Molnár János	-
Molnár József	39	Molnár Péter	-	Montvai László Pál	20
Móra András	31	Móra János	21	Móra Kálmán	29
Muharay András	23	Muhari Ferenc	35	Muhari János	41
Muhari Kálmán	20	Muhari Lajos	29	Muhari Sándor	29
Murják Imre	36	Nagy Albert	51	Nagy András Sándor	35
Nagy Ferenc	41	Nagy György Kálmán	23	Nagy Ignác	38
Nagy István	20	Nagy István	37	Nagy István	31
Nagy József	26	Nagy József	25	Nagy Kálmán tizedes	36
Nagy Mihály	33	Nagy Mihály	34	Nagy Mihály	36

Nagy Péter	-	Nagy Sándor	27	Nagy Szűcs Sándor	36
Nagy Tamás	42	Nagy Vendel	27	Nánágy Sándor	53
Nemes Áron	-	Nemes József	-	Nemoda János	39
Neumann Albert örmester	-	Neumann Sándor	-	Nyíri János	31
Nyíri János	31	Nyíri László	29	Oláh András	31
Oláh Csiga Pál	23	Oláh János	32	Oláh József	23
Oláh Liba József	27	Oláh Liba Pál	24	Oláh Pál	24
Olajos Péter	-	Ország János	24	Pál Sándor	28
Palotai István	-	Palotai Mihály	24	Palotai Orbán	27
Pancsali Somogyi József	27	Pap András	43	Pap Ferenc	29
Pap István tizedes	24	Pap Lajos örvezető	20	Pap Mihály	43
Papp Benedek	-	Pataki Basileus	41	Pataki Basileus	17
Pataki János	21	Pataki László	36	Pelyva József	30
Pénzes Ferenc	36	Pernyész Dezső	25	Pernyész István	-
Pernyész János	24	Pernyész János Vendel tizedes	37	Pesti András	31
Pesti Frigyes László	45	Pesti István	27	Pesti István	34
Pesti József	35	Pesti Kispál Vince	23	Pesti László	-
Pesti Péter örvezető	32	Pesti Sándor	-	Pető Elizeus	-

Piffkó Béla	-	Piffkó Gábor	39	Pintér János	19
Pintér József	25	Pintér Vendel	34	Piroska András	22
Piroska József	25	Piroska Mátyás	22	Pócz János	34
Pócz Pál Balázs	34	Porhajás István	-	Pozsgai István	27
Prónai István	19	Pugner Imre Sándor	49	Rajna János	33
Rédei Frigyes	33	Rideg János	26	Rigó István	32
Rigó István	38	Rosenfeld Miklós	-	Rosner Dávid	28
Rózsa Mihály	42	Rózsa Sándor	31	Röth István	49
Sándor András	23	Sándor Ferenc	24	Sándor István	-
Sándor József	34	Sánta István -		Sánta Márton	19
Sánta Mihály	39	Sápi István	29	Sápi János	20
Sápi János	20	Sarankó István	29	Sarankó János	32
Sárközi András	38	Sárközi Dezső	31	Sárközi Ferenc	22
Sárközi János	30	Sárközi János hadnagy	32	Sárközi Mihály	36
Sárközi Mihály	40	Sas Imre	26	Sas István	37
Sas István	32	Sas István	29	Sas János örvezető	31
Sas Lajos	32	Sas Pál	19	Sas Péter	28
Sas Péter Pál tizedes	26	Sas Vendel	40	Saspál József	33

Schütz Lajos	20	Schwimmer Jenő	23	Schwimmer Kálmán	35
Seres János	40	Seres Pál	-	Seres Sándor	33
Serfőző Mihály	-	Silbermann Jakab szakaszvezető	-	Simon Kis Sándor	-
Simon Mihály	23	Simonyi István	33	Singer Lajos	55
Sinka Pál	44	Sinka Sándor	24	Sinka Sándor	34
Sipos Tivadar	31	Sisa Antal	22	Sisa Árpád	20
Sisa István	17	Sisa János	24	Sisa József	39
Sisa Lajos tizedes	26	Sisa Márkus	29	Sisa Márton	25
Slapánszky János főhadnagy	41	Somogyi Balázs	25	Somogyi István	38
Somogyi János	-	Somogyi Vendel	24	Sós András	34
Sós István	21	Sós János	24	Sós Vendel	30
Sóspataki János	22	Stadler Árpád	20	Strasser László	-
Szabó Alajos	28	Szabó Antal János	41	Szabó Endre	24
Szabó Ferenc	21	Szabó István	27	Szabó János	28
Szabó János	25	Szabó János	25	Szabó József	40
Szabó Lajos	21	Szabó Lajos	39	Szabó László	33
Szabó Pál	28	Szabó Pál	33	Szabó Sándor	27
Szabó Vendel	38	Szádvári András tizedes	24	Szádvári Antal	28

Szádvári Gábor címzetes tizedes	23	Szádvári Kálmán	18	Szajka János	-
Szakali Sándor	33	Szalma János	42	Szalóki Imre	31
Szalóki István	46	Szalóki István	-	Szalóki Pál	43
Szalóki Péter	22	Szalóki Péter	24	Szappanos Ferenc-	
Szappanos Lajos	-	Szappanos Mihály	23	Szarvas András	-
Szarvas István	23	Szarvas István	45	Szarvas István	44
Szarvas János	20	Szarvas József	-	Szaszkó István tizedes	26
Szaszkó Sándor	28	Szatmári János	31	Szatmári Márton	23
Szauer János Lajos	28	Szauer Lajos	21	Szécsi Sándor	-
Szelei Imre	26	Szentgyörgyi István	25	Szójártó József	33
Szikszai László	-	Szikszai Sándor	-	Szívós István	27
Szívós Kálmán	-	Szívós Mihály	20	Szívós Mihály	31
Szmolka Mihály	46	Szmolka Sándor	42	Szórád Ernő őrvezető	20
Szórád Vendel	33	Szőke Elek	22	Szőke János	-
Szörös József	19	Szűcs Imre	34	Szűcs István	34
Tábi Vendel	44	Takács András	-	Takó István	41
Takó Sándor	29	Takó Vendel	27	Tamasi Balázs	31
Telek István	-	Tereba Kovács László	34	Teréki István	26

Teréki János	30	Teréki József	31	Terenyi István	34
Terenyi Vendel	24	Tóásó István	23	Tóásó István	31
Tógyer György	-	Tógyer Gyula	-	Torma Balázs örmester	23
Torma Ferenc	27	Torma István	38	Torma István	35
Torma János tizedes	32	Torma László	27	Torma Vendel	21
Tóth Béla	25	Tóth István	25	Tóth János	18
Tóth Lajos	36	Tóth László szakaszvezető	28	Tóth Mihály	35
Tóth Sándor	-	Török Béla	30	Trézsi Kovács Pál	26
Tukacs Almási Balázs	26	Tukora Bakos Frigyes	34	Turai Péter	23
Újláb Sándor	-	Váczi András	38	Váczi Antal Elek	22
Váczi István	26	Váczi Pál	36	Válenti István	26
Vanya János	29	Várdai Alajos	43	Varga János	32
Varga János	30	Varga János	39	Varga József	-
Varga Mihály	-	Varga Pál	33	Varga Péter Kálmán	29
Varga Sándor	24	Vas János	39	Vas János	19
Vas József	32	Vas József	30	Vas Péter	33
Vas Vendel	33	Vékás Kovács István	23	Vékás Kovács Lajos	32
Velkei Antal örvezető	32	Velkei Elek	29	Velkei Elek	25

Velkei István	17	Velkei József	30	Versegi Ferenc	28
Versegi János örmester	37	Versegi József	22	Vértés Adolf	33
Vida József	42	Vidi József	33	Vígh József	38
Vincze Imre	22	Viszneki Sándor zászlós	19	Völgyi Ferenc -	
Völgyi János	39	Völgyi János	32	Völgyi Kálmán	21
Völgyi László	-	Weisz Béla	28	Weisz Dezső hadnagy	23
Weisz Ignác	30	Zakróczi Pál Árpád	21	Zala István	31
Zsótér István	38	Zsótér László	41		

Forrás: JNKSZML: Jb. közig. ir. Mutatói, Jászberény halotti anyakönyve 1914-80., Jászberény

Katonai Nyivántartó Hivatal kimutatása 1921. 661. doboz 1944. 832-883., Hadiárvák és eltűntek nyilvántartása Jászberény, levéltári jelzet 1523., Egyházi halotti anyakönyvek 1914-18.